

Abade

Sección de lingua / Seminario de onomástica

Estudos de toponimia galega

Nicandro Ares Vázquez

Tomo II

de

REAL ACADEMIA GALEGA

Estudos de toponimia galega

Edita:
Real Academia Galega

ISBN: 978-84-87987-85-4
Depósito Legal: C 1337-2013

© Nicandro Ares Vázquez, 2013

© Real Academia Galega, 2013

Deseño da colección:
Grupo Revisión Deseño

Maquetación e impresión:
Hércules de Ediciones
Rúa Cordelería, 32 EDIFICIO HÉRCULES
Telf. 981 22 05 85
Fax. 981 22 07 17
www.herculesediciones.es
15003 A Coruña

Sección de lingua / Seminario de onomástica

Estudos de toponimia galega
Tomo II
Nicandro Ares Vázquez

REAL ACADEMIA GALEGA

Onomástica das aldeas do concello de Toques¹

Seguindo a nomenclatura proporcionada pola *Gran Enciclopedia Gallega* e a publicada en 1991 polo INE = *Instituto Nacional de Estadística*, intentarei aquí averiguar lingüisticamente a orixe dos nomes das aldeas que corresponden ás 10 freguesías do Concello de Toques, ofrecendo así, en canto poida, o complemento da súa onomástica parroquial, da que me ocupei no número 9 deste mesmo *Boletín do Centro de Estudios Melidenses*.

BRAÑAS

Como as *brañas* eran propicias para o pasto comunal do gando, o lugar de **Acibadoiro** sería onde se *acibaban* (xebraban, separaban) as reses que pacerían mesturadas, para que cada unha fose co seu dono e á súa corte. O nome *Acibadoiro* parece derivado do verbo latino *cibare* ‘alimentar, cebar’, co prefixo *a-* indicando privación ou separación, e contaminado quizabes con *separare* ‘xebrar’. O sufixo *-doiro* < lat. *-torium* adoita denotar o lugar onde se practica ou pode practicarse unha acción, p. e. *bebedoiro*, *lavadoiro*, *limpadoiro*, *pasadoiro*. Coido que este topónimo non ten que ver coa árbore *acivro*, *acebo*, *acibo*.

Arriba ten por etimoloxía o lat. *ripa* ‘ribeira, ribazo’ (*DCELC*); penso que podería ser un lugar *ad ripam* ‘xunto á ribeira dun río’, neste caso o *Rego Salgueiro*.

Baloira non vén rexistrada na *GEG* 4/45, como lugar da freguesía, pero sí no Nomenclátor do INE e na Guía Telefónica de 1995, na cal escriben *Baloria*. Deste topónimo tratei no xornal de Lugo *El Progreso* (15-III-1989), dicindo que etimoloxicamente debería escribirse *Valoira*, porque nun documento lucense do ano 1120 menciónase coa forma *vallis aurea* (ES XLI 298), val de ouro ou patrimonio de *Auria*

---

1 *Boletín do Centro de Estudios Melidenses*, 12, 1999, 9-21.

(*NMP* 166), un lugar da parroquia de Santiago das Saamasas, actualmente barrio da capital lucense, onde agora está construído o chamado “Edificio Baloira”, cerca da ponte nova sobre o Miño. En 1399 o cabido lucense afora as herdades do “*Casal de Valoira* en la feligresía de Santiago de Saamasas” (*Liceo Franciscano*, 1997, p. 521). Este significado cádralle ben ó topónimo e descarta o do homónimo *baloira* ‘pao longo con que se vearan as pólas das árbores para que caia o froito, especialmente as castañas, as noces, etc.’ (*DRAG*). Pódese comparar cos topónimos lucenses *Fontoira*, que era *fonte aurea* en 1120 (*ES* XLI 299; *TGL* 32/nota 26, 105), e *Viloira*, escrito *Villauria* en 1144 (*TSA* 62). Quizabes entraron como componente destes topónimos os nomes persoais dos posuidores *Aureus* (*TLC* 340), adxectivoado, e *Auria* (*NMP* 166; *OPNH* 115/207).

Carreira alude a unha (*via*) *carraria* ‘camiño de carros’.

Casavella era *casa vetula* en latín; pero débese notar que o adxectivo actual ‘vella’ puido ser inicialmente o nome do posuidor *Vetulus* (*TLC* 302), pois a veces os nomes persoais dos propietarios dunha herdade adxectivábanse, como p. ex. *Villa Aemilia*, que foi a vila de Emilio.

Os Castros son o plural saído do lat. *castrum* ‘fortaleza’, de orixe incerta.

Chente puido ser orixinado polo xenitivo do nome persoal *Clentius* (*CIL* IX 754; *RL* 57), como *clamare* ‘chamar’, *clavícula* ‘chavella’, *clausa* ‘chousa’, etc., aludindo a unha (*Villa*) *Clentii*, reducido a *Clenti* no lat. vg. Pero o nome *Clentius* posiblemente estivo baseado en *cliens*, *clientis* ‘cliente, vasalo, servidor protexido polo patrón’, coma os persoais *Clients*, *Clienta* (*TLC* 313).

Outro nome persoal foi *Domnellus* (*TLC* 363; *OPNH* 147/420), diminutivo de *Domnus* (*TLC* 362), abreviación de *dominus* ‘señor’. Daquel procede **Donelle**, que sería unha (*Villa*) *Domnelli*, é dicir, a vila dun doniño ou señoriño, dado que no latín vulgar hispánico abundou o sufixo *-ellus*, *-ella*, formando diminutivos, como propuxo o profesor Joseph M. Piel na revista *Humanitas*, II, 1949, 241-248.

Foxo do Cabrito vale por un foxo **foveum* < *fovea* (*TGL* 137 ss.) ou *fossum* < *fossa* “foso” en castelán (*DCELC*), que se utilizaba como trampa para cazar feras, e determinado aquí por un *capretus*, *capredus*, *caprettus*, *capritus* (*MLLM*), palabras medievais que designaban o ‘cabrito’, derivado de *capra* ‘cabra’, probablemente usado como alcume persoal do dono daquel foxo, como *Martins Cabrito* en 1258 (*OPNH* 400/122).

A **Gramela** é un diminutivo de *gramina* ‘grama, herba forraxeira’ (DCELC), plural do neutro latino *gramen*, *-inis*, co sufixo *-ella* do latín vulgar. Equivale ó castelán *gramilla* “gramínea forrajera”.

Mirallos cita o profesor Moralejo (TGL 338) e parece que o relaciona co verbo *mirar*, pero non dá explicación da estrutura e significado do topónimo. Pola miña parte non creo que estivese emparentado co neutro *miraculum* > *miraclum* ‘milagre’, e menos con ‘mirar allos’. En cambio quizabes podería proceder do antropónimo visigótico *Miraldus* (HGN 185/1), dado que nalgúns nomes o dígrafo *-ld-* palatalizouse en *-ll-*, por ex. *Frugildi* > Fruxille, *Vivildi* > Viville, *Guntildi* > Gontelle, etc. Esta opinión expúxena tamén en *Lucensia*, nº 11, 1995, 70; pero A. Díaz Fuentes (TCS 142) admite a probabilidade de *miraculos* (¿masculino?).

Outeiro ‘lugar alto’ procede do latín serodio *altarium*, derivado do plural de *altare*, con base en *altus* (DCELC); outra forma medieval foi *auctarium* (NML 142), que procede do verbo *augere* ‘aumentar’, participio *auctum*, co sufixo *-arium* > *-eiro* de valor intensivo.

Portosalgueiro une dúas voces latinas: *portus* ‘porto, paso dun río ou dunha montaña’ e **salicarius* ‘salgueiro’ (DEEH), nome de planta derivado de *salix*, *-icis* “saucé” en castelán. Pero debo advertir que no lat. medieval había un verbo *salecare*, *salicare*, *sallecare*, *sallicare*, *selecare*, *selicare*, *salegare*, *salecare* ‘empedrar a calzada dun camiño’, derivado de *silex*, *-icis* ‘seixo, callau, coio’ (MLLM), significado que lle iría ben a un porto.

Trandeiras debe ser plural de *trandeira* ‘guindastre xiratorio da cociña de la-reira, madeiro que se pon nalgúns emparrados’ (DEGC), variante de *tarandeira* ‘corda tirante para tender a roupa a enxugar’ (DCEEH v. *tender*; E. Rivas, *Frampas*, p. 165; I. Alonso Estravís, *Diccionario da Lingua Galega*). Parece da familia de *tirante* ou de *tender*, *tenda*, *tendal* (Cf. DCELC).

A CAPELA

En **Abucide** podemos albiscar o xenitivo dun nome persoal. Tal vez sería derivado de *Abucius* (CIL II 2626; RL 3), *Abuccius* (LE 403) e do apelido *Citi*, xenitivo de *Citus* (TLC 248), formando unha haplloxía en (*Villa*) *Abuci-Citi*.

Comparado co anterior, **Arxubide** termina coma *Abucide* e substitúe o xenitivo dun antropónimo, que aquí foi o gótico *Argioubitus* (*HGN* 22/18), nome que levou un bispo de Porto no ano 589. Outro *Argivitus*, que se repite en docs. medievais (*OPNH* 109/157), orixinou en 1017 unha *adiunctio Argeviti ... in oppido Aviancos* (*NML* 141) e o sarriano *Arxebide* (*TCS* 48).

Atá foi tamén nome persoal visigótico *Atta*, *-anis*, *Attane* (*HGN* 28/6; *OPNH* 113/193) co significado de 'pai'. Posiblemente foi unha (*Villa*) *Attana* ou *Attane*.

Curros é plural de *curro* 'curral, xeralmente de pequenas dimensións; curral valado con madeira onde se encerran as cabalerías que se crían no monte' (*DRAG*). Parece relacionado co lat. *currus* 'carro' e co verbo *currere* 'correr' (*DCELC* v. corral; *DEEH* 615).

Fraga 'terreo escarpado con moita vexetación de árbores e mato espeso'; cítase este lugar da Capela só no Nomenclátor do INE, non na *GEG*, e trátase de *fraga* (plural de *fragum*), palabra do latín hispánico usada por San Isidoro (*Etymol.* XVII, 7, 39) e definida como *aspera loca montanaque*, é dicir 'terreo abrupto e montuoso'. Virxilio e Plinio usan *fraga*, indicando a froita 'fréxola, amorodo, morote'; pero Corominas (*DCELC*) inclúe a *fraga* no grupo de "fracción" e do verbo latino *frangere* 'romper, crebar'.

Morcigueira, co sufixo *-eira*, parece aludir a un lugar onde abundasen os 'morcegos / muricegos', palabra salda do lat. *mus*, *muris* 'rato' *caecus* 'cego'.

Mourelos parece plural, pero non o é, porque só traduce o antropónimo latino *Maurellus* (*TLC* 206; *OPNH* 225/932), diminutivo de *Maurus* 'mouro, moreno'.

Penas é o plural do latín medieval *pinna*, *penna*, *pigna*, *pena* (*MLLM*), que tería orixe no lat. clásico *pinna* 'amea' (*DCELC* v. *peña*).

Priorato transmite por vía culta a palabra latina *prioratus* 'priorado' (*MLLM*), indicando que aquí houbo un *prior* 'superior' de frades.

Ponte Queimadas non sería unha pons, *pontis* 'ponte' *cremata* 'queimada, ardidá', senón situada nun terreo onde houbo queimas de mato ou tal vez incineracións sepulcrais. Nin sería unha ponte de queimadas de augardente para desconxuralas meigas.

En **Río de Ameneiros** podemos ver un sintagma composto do lat. *rivus* / *rius* 'río', á beira do cal abundarían árbores con nome de orixe pre-latina **aminarius* (*DCELC* v. *álamo*).

Souto, actualmente vila e capital do concello de Toques, foi en latín *saltus* ‘pastoreiro con bosque’, usado neste sentido por escritores, como Festo, Varrón, Lucrecio, Virxilio; tal vocábulo na montaña pasou a significar ‘desfiladeiro, paso estreito, garganta, portela’ (*DLF*; *DCELC* v. *soto*); pero consta tamén o cognome persoal *Saltus* (*RL* 396), o cal perduraría no apelido actual Souto e no topónimo de forma plena Vilasouto.

Finalmente en **Tilleira** ou **Tillería** (*GDL*) podemos ver unha antiga *tegularia* (*MLLM*), é dicir, un obradoiro de *tegulas* ‘tellas’. Pero este nome non aparece na *GEG* nin no Nomenclátor do INE. Por outra parte, algúns dicionarios galegos recollen a voz *tilleira*, indicando unha planta da familia das tiliáceas.

MANGÜEIRO

Catro son os lugares desta freguesía.

Campo, en latín *campus* ‘terreo chao amplo sen cultivo’, contrapoñíase a *mons*, *ager*, *rus*.

Eirixe, variante de *eirexe*, reproduce o xenitivo da voz greco-latina *ekklesia* > *ecclesia* ‘assemblea’, congregación de fieis, e aquí sería *ecclesiae* (*locus*) ‘lugar da igrexa’.

Do nome da parroquia, **Mangüeiro**, escribín no número 9 deste *Boletín*, páxs. 7-8. Pero tráigoo aquí por ser tamén unha aldea da mesma. E a aqueles comentarios podó engadir agora que no latín medieval atopo a voz *mangonarius* ‘revendedor’ (*MLLM*), mencionada por Du Cange, no *Glossarium ad scriptores Mediae et Infimae Latinitatis* nun documento de Avignon, escrito arredor de 1155.

En **Piñeiro** podemos ver un fitónimo derivado de *pinus* e da súa froita, a *pineae* piña, co sufixo *-arium/-arius* > *-eiro*.

(MONTE) XULIÁN

Como nesta freguesía non hai máis lugares que **San Xulián**, a penas debo engadir nada ó escrito no núm. 9 deste *Boletín*. Unicamente apuntarei dúas formas fonéticas en dous documentos de Vilar de Donas, onde figuran en 1421 e 1433 como testemuñas “Johan da Ramea, clérigo de *San Juliano do Monte*” e “Fernan Gomes, morador en *San Giaao*

do Monte” (CDVD 124). Tamén fago constar que hai *Santulhão / Santulam / Sancto Ullam, São Gião, São Julião* en Portugal, *Santullán* en Santander, *Santullano* en Asturias, *Santillán* en Cantabria, Burgos, Palencia, *San Julián* por España adiante, *Sant Julià* en Barcelona, *Santián* en Ourense, e moitos *Sanxiao, Sanxillao, Sanxián* en Galicia.

MONTE, SANTA EUFEMIA

En **Cardal** albiscamos un abundancial de *carduus* ‘cardo’, a non ser que fose deformación de *cardinalis* ‘cardeal’ e polo mesmo con diversa etimoloxía, hipótese a penas probable.

Para o diminutivo **Casarells** contamos co sufixo *-ellos*, en plural, engadido a *casar*, que foi *casalis / casale* en latín, e comprendía as edificacións e eidos que rodeaban a unha casa rural.

Franqueán foi o nome persoal visigótico do posuidor daquela vila, que se chamaba *Frankila, -anis* (HGN 102/2; OPNH 173/609), no cal observamos o sufixo diminutivo *-ila*, unido a *frank-* ‘franco, libre’.

A **Igrexa** conserva o artigo orixinado no lat. *illa* ou *ea* anteposto aquí a *eclesia*.

Outeiro xa queda visto no número 1.

Quintá equivale ó lat. (*villa*) *quintana*, quizabes posuída por un *Quintanus* (TLC 293) ou por un home chamado *Quintus* (TLC 174) ou por quen tivese a obriga de pagar a quinta parte dos froitos a un amo (DCELC v. cinco).

Saburín corresponde a un antropónimo latino derivado do xentilicio *Saburius* (LE 404), escrito *Saborino* nun doc. portugués do ano 949, quizabes variante de *Saporinus* (OPNH 267/1208), co sufixo *-inus*, usado xeralmente como diminutivo (ILV 37).

OLEIROS

Bulleiro, en galego, é coma un lameiro, lugar pantanoso, tremo, trollo, tal vez orixinado no lat. *bullā* burbullá’ ou no verbo *bullire* bulir, moverse moito, burbullar auga ó nacer’.

Campo do Meire (así no Nomenclátor do INE) componse do lat. *campus* e dun antropónimo; cítase como herdade de *Omeri* no ano 1067 (*GEG* 29/100). Polo mesmo estamos diante do xentilicio latino *Umerius* (LE 258). Véxase, cun falso artigo anteposto, **O Meire** parroquia de Melide, neste *Boletín*, núm. 8, páx. 71.

Cima de Vila contén a voz greco-latina *cyma* ‘cume (dunha árbore ou dun outeiro)’, usada por San Isidoro (*Etymol.* 17, 10, 4). Aquí alude á parte alta dunha *villa*.

Contraposta a anterior está **Fondevila**, que pode indicar o *fundus* ‘fondo’ ou a *fons* ‘fonte’ da *villa* (*TGL* 111).

A Igrexa queda vista máis arriba, no número 5.

Pazos foron palacios rurais, en latín e singular *palatium*.

Pena v. n° 2.

Sandeón non vén rexistrado na *GEG* como nome de lugar desta freguesía, pero no mapa de Toques (*GEG* 29/99), que reproducimos aquí, figura o “Río Sendión”. No Nomenclátor do INE escriben *Sandeón*, e coído que podería proceder do xinecónimo visigótico *Sindilone* (*HGN* 241/22a).

Verde é a forma simplificada de *Vilaverde*, a cal contén en xenitivo o nome persoal do posuidor *Viridius* / *Viridius*, atestado en inscricións de Italia (*RL* 210).

Vilariño parece diminutivo de *villaris* / *villare* (v. n° 8); pero tamén puido ser unha *villa* do propietario *Arinius* (*LE* 125).

ORDES

Barrigas foi alcume persoal na Idade Media (*OPNH* 392/70) e a súa etimoloxía parece ser a mesma ca *barrica*, *barril*; pero a orixe primitiva é incerta (*DCELC*). Se valese o dato do *DRAE* sobre “barril 2: vaso de barro” ... estaríamos xogando con voces pre-latinas.

Bragaña semella ser unha variante de *Bergaña* en Valdoviño, quizabes relacionable con *braña* / *graña* ou con *vargo*, *verga* (?).

Cabana ‘construcción rústica, ás veces de madeira e teito de ramallos, que é utilizada para gardar útiles agrícolas; casa rústica e pobre, polo xeral cuberta de

colmo; palloza (*DXL*). O nome procede da voz hispano-latina *capanna*, mencionada por San Isidoro (*Etymol.* 15, 12, 2), pero quizabes de orixe celta (*DCELC* v. cabaña).

Codesás, plural de *codesal*, sería un sitio onde abundaría o *cutisus* ‘codeso’, voz do lat. vulgar, que corresponde á clásica greco-latina *cytissus*.

Coitos máis ca vencellado co lat. *coitus* / *coitum* ‘cópula, unión, cohabitación’, participio do verbo *co-ire* ‘ir con, reunirse, xuntarse, asociarse’, sospeito que fosen *coutos*, terreos acoutados, garantizados, asegurados, con base no lat. *cautum*, participio do verbo *cavere* ‘ter cuidado, dar fianza’. Tal suposición tería un aval no portugués *coito*, variante de *couto* (*DELP*). Pero outra hipótese sería ver en *Coitos* unha metátese do posuidor persoal *Cottius* (*LE* 423), coma *Battius* > *Baitus*, *Suerius* ‘Sueiro’, *Taurianus* ‘Toirán’, *Vallis aurea* ‘Baloira’ (n° 1), etc.

Lamea aparenta ser da familia de *lama*; pero non lle vexo explicación satisfactoria á terminación *-ea*. Rima con topónimos coruñeses, como *Acea*, *Aldea*, *Galea*, *Romea*, *Area*, *Garea*, *Brea*, *Torea*, *Palavea*, *Pontevea*, etc. etc.; en Lugo temos *Acea*, *Lea*, *Armea*, *Coea*, *Garea*, *Brea*, *Santandrea*, *Santouxea*, etc.; en Ourense está *Cea*, *Acea*, *Aldea*, *Brea*, *Verea*, *Correa*, *Navea*, *Rabea*, etc.; finalmente en Pontevedra ollamos *Cea*, *Aldea*, *Balea*, *Area*, *Vrea*, *Ribadetea*, *Rotea*, *Arrotea*, *Estea*, *Vea*, etc. Esa terminación *-ea* non ten orixe uniforme nos topónimos citados, como tampouco nos apelativos *aceia*, *area*, *avea*, *balea*, *cadea*, *candea*, *cea*, *colmea*, *chea*, *lamprea*, *morea*, *pabea*, *prea*, *rea*, *serea*, *tea*, *verea* / *vrea*.

Moede non vén na *GEG* 23/60 como aldea da freguesía de Ordes, pero sí no Nomenclátor do INE. O topónimo parece corresponder ó xenitivo do xentilicio latino *Monetius* (*LE* 483) ou do xinecónirno *Moneta* (*TLC* 343), con perda do *-n* intervocálico, como en *moneta* ‘moeda’.

Ordes, aldea, deulle o nome á parroquia e queda analizado no núm. 9 deste *Boletín*.

Penelas, escrito *Pemblas* na *GEG* 29/60, é plural e diminutivo de *penna* ‘pena’ (v. n° 2); sería **pinnellas* no lat. vulgar, como era *Pinnela* en 1077 unha aldea de Monterroso (*NML* 169).

Portolar contén a voz latina *portus*, xa vista antes, unida aquí con *lar* ‘fogar’ ou co antigo antropónimo *Larus* (*OPPH* 128). Foron famosos en Galicia os *Lares Viales*.

PARADELA

Por non repetir, poño aquí unha cita do ano 897, na que consta que Alfoso III doa á Igrexa de Lugo *In Paratella ecclesiam Sti Pelagii, et ipsam villam de Paratella, villam de Linares, villam de Castello, villam de Insula de Susana et ipsam villam de Susana, villam de Loverici, villam de Ildefonso et de Ildimir, integras ipsas villas cum hominibus in eis habitantibus* (ES XL 390).

Baamonde correspóndese co xenitivo do antropónimo visigótico *Badamundus* (HGN 35/5; OPNH 117/216), o posuidor deste lugar.

Outro antropónimo, *Busianus*, foi o que orixinou o topónimo **Buxán**, como demostrou o profesor Joseph M. Piel en *Verba*, anuario compostelán de filoloxía (9, 1982, 136). Constátase *Busianus* na Idade Media (OPNH 130/302), o cal deriva do xentilicio latino *Busius* (LE 28).

Castelo vén seudo continuación do lat. *castellum*, diminutivo de *castrum* ‘fortaleza’. *Villam de Castello* en 897 (v. supra).

Castro de Lobos parece aludir a animais salvaxes, como son os lobos; pero posiblemente esta palabra acoucha un nome persoal teriomórfico, como foi *Lupus* (TLC 327; OPNH 214/878), o cal sería o propietario daquel *castrum* romanizado.

Eirixe e Fondevila v. supra, nº 3 e 6.

Insua, pequena illa no curso dun río (*DRAG*), correspóndese foneticamente co lat. *insula* ‘illa, mansión isolada, grupo de casas apegadas entre si’. *Villam de Insula de Susana* en 897 (v. supra) sería a vila de Insua de Arriba.

Montelén cítase no ano 572 na demarcación do condado Ullense (Ulloa, inicio do Ulla) a cal “empeza no Monte do Espino (en S. Román da Retorta) e vén a Auga do Ferreira (Augasantas, inicio do río Ferreira), pasando antes sobre Negral (Burgo de Negral, Vilamaior de Negral, Ferreira de Negral), chegando directamente a *Montelén* (en Paradela de Toques) e vindo a *Mauramorta* (quizabes Penamoura en Sta. Mª da Capela) deica a *Paramio* (monte citado en 1135 (TSO II 9; i 408-409) nos límites do couto de Sobrado cara a Boimorto) finaliza no río Iso”. Velaquí o texto latino:

Nonus comitatus dicitur Ulliensis; incipitur ad Montem de Spino et venit ad Aquam de Ferraria discurrens super Negrале, perveniens in directum ad Montem Lene, et veniens ad Mauramorta usque ad Paramio, finitur in Ipso Ilumine (ES XL 348).

Para a identificación de Mauramorta, mencionada 19 veces nos *TSO*, pode valer o seguinte texto, do ano 1067, citado por Carré Aldao (*GPC* II, p. 103, nota 24): “*monasterio Sancti Antonini ... fundato in loco vocitato Ferbencias, ubi dicent Tocas, super rivulo nomine Flamosino, sub alpe quam dicent Maura mortua* “. Véxase tamén a *GEG* 29/100.

Nunha doazón que fixo no ano 939 ó mosteiro de Ferreira de Pallares dona *Gugina*, filla dos condes fundadores, don Ero e dona Gilvira, menciona *villares de Monte Lene que dicent Brantias* (Cf. E. Sáez, *Los ascendientes de San Rosendo*, apend. 7; *CDF* n° 4). No ano 998 o bispo Pelairo deixa en testamento á Igrexa de Lugo dous pasteiros con tres vacas en Montelén e greas de eguas: *bustos in Monte Lene duos, cum vacas tres ... in Monte Lene greges equarum* (*ES* XL 409).

Figura nestes docs. o apelativo latino *mons, montis* ‘monte’, aparentemente calificado co adxectivo latino *lenis, lene* ‘lene, brando, suave, doce, benigno’. Pero coido que *Lene* aludiría máis ben ó posuidor daquel monte, dado que constan os nomes persoais *Laena / Lena / Laenas, Laenilla / Lenilla, Lenula* (*TLC* 210, 324, 345), *Lenae*, xenitivo, *Lenio*, dativo (*ILER* 6737, 4811).

Moruxosa alude á ‘muruxa’, herba rasteira de flores brancas que medra en terreos húmidos e estercados, tóxica para certos animais e, segundo a crenza popular, de propiedades curativas (*DRAG*). Moi común en Galicia, din que equivale á *Anagallis arvensis* (*NCVCG* I 90). O seu nome, en opinión de J-P. Machado, podería vir do lat. *mollugo, -ginis*, citada por Plinio (*DELP* v. *morugem*); en cambio Corominas e García de Diego emparéllana con **murago, -ginis*, con base en *mus, muris* ‘rato’, por ter como sinónimo a ‘orella de rato’ e ‘miosotis’ (*DCELC* v. *murajes*; *DEEH* p. 827, v. *mus muris*).

Outeiro queda visto no núm. 1.

Paradela xa foi analizada neste *Boletín* (n° 9, p. 9), como nome da parroquia e con citas históricas. Aquí fago constar que a freguesía chamouse así pola aldea que levaba o nome *Paratella*, diminutivo de *Parata* ‘parada’, porque estaba na vía romana de *Lucus Augusti* a *Iria Flavia* e no camiño primitivo de Oviedo por Lugo a Compostela.

Pazos v. n° 6.

Nome latino era *prata*, plural do neutro *pratium*, que perdurou aquí no lugar chamado **Prados**.

Finalmente **Vilares**, máis ca plural do adxectivo latino *villaris*, *-are*, substantivado posteriormente, puido ser un (*fundus*) *villaris*, é dicir, unha herdade referida a unha casa de campo. Isto era o que no latín medieval significaba o substantivo neutro *villare* / *vilare*, *villaris*, *villarium* / *vilarium* ‘lugar habitado formando parte dunha herdade’ (*MLLM*).

VILAMOR

Cardelle orixinouse no xenitivo do antropónimo latino *Cardel(l)us* (*RL* 309), diminutivo de *Cardus* (*RL* 309), do cal se formou tamén o xentilicio *Cardius* (*LE* 145). *Cardellus*, *Kardellus* figuran en docs. medievais; pero a súa orixe latina ou celta ou gótica non se ve clara (*OPNH* 132/315; *HGN* 54 NB).

Castro v. n° 1.

Couso, coma o castelán “coso”, sería un lugar cercado apto para correr en carcería, e parece que procedería dun cruzamento entre *cursus* - *cautum* (*DCELC* v. *coso*; *DEEH* v. *cursus*).

Eirixe repítese unha vez máis, v. n° 3.

De **Irago de Abaixo** e **Irago de Arriba** a referencia do nivel topográfico vén marcada polos adverbios *abaixo* - *arriba*, procedentes do lat. *bassus* ‘baixo’ e *ripa* (v. n° 1). Por outra banda, do nome *Trago* ocupouse o profesor compostelán A. Moralejo Lasso (*TGL* 226), dicindo que “por su aspecto parece haber tenido como base el adjetivo latinizado *Iracus*”, designando unha propiedade rural sobre o nome do seu posuidor, de modo que “Irago pudiera haber salido de *Irus* o de *Irrus*”.

Pazo de Abaixo e **Pazo de Arriba** aluden á situación de dous palacios rurais (v. n° 6).

Penaventosa é composto de *pinna* / *penna* e *ventosa*, adxectivo que calificaría a unha pena combatida polos ventos, máis ben ca pena de bieitos, como se fose o marco-límite dun couto de monxes beneditinos (?).

Rañoa é diminutivo de *raña*, palabra que estudiou Menéndez Pidal (*TPH* 185), dándolle o significado de “declive en el lecho de un río” ou “sitio raído o arrasado por acción erosiva de las aguas o por un argayo”. Unha explicación semellante parece que a deu Joseph M. Piel nun artigo sobre “As áugas na toponimia galegopor-

tuguesa”, publicado no *Boletim de Filologia* (Lisboa), 1945, p. 332, segundo cita de A. Díaz Fuentes (*TCS* 174 v. *Rañoá*). Corominas di que *raña* significa “terreno cubierto con monte bajo”, e considera que a súa etimoloxía é incerta, negando o seu vencellamento con *aranea* ‘araña’ (*DCELC* v. *arañar*).

Saamil procede do antropónimo visigótico *Salamirus* (*HGN* 229/2; *OPNH* 264/1190). Unha curiosa variante na mesma terra de Melide é *Zaramil* en San Salvador de Abeancos (v. este *Boletín*, núm. 11, páx. 25).

Souto v. n° 2.

De **Vilamor de Abaixo** e **Vilamor de Arriba**, fóra das súas diferencias topográficas, xa analizadas aquí, e da propia denominación parroquial, vista no número 9 deste *Boletín*, páx. 10, non teño nada que engadir agora, excepto a constatación como aldeas, as cales constituirían o núcleo inicial arredor do que se agruparon os demais pobos formando a freguesía.

VILOURIZ

Arnade parece revelar o xenitivo do antropónimo *Arnatus* (*CIL* VI 28092; *RL* 21), máis ben ca un suposto **Arenatus*, derivado de *arena* ‘area’, como postula Joseph M. Piel na revista de Coímbra *Biblos* (XXIII, 1947, p. 176).

Carboeiro foi o apelido de oficio dun *carbonarius* (*MLLM*), referido ó lat. *carbo*, *-onis* ‘carbón’, do cal sería produtor ou traficante ou ambas cousas.

Goiás hai que poñelo en relación co xenitivo en *-anis* dun nome persoal visigótico, tal vez *Gaudila*, *-anis*, como propoñen Piel e Kremer (*HGN* 120/8) e acepta o profesor Moralejo (*TGL* 313) ou *Go(g)ia*, *-anis*, digo eu, dado que este antropónimo rexístrase no ano 939 (*CDF* 4), o cal daría tamén Goxán, como deixo escrito no n° 11 deste *Boletín*, páx. 24.

Tamén é visigótico o topónimo **Guillamil**, o cal procede do nome persoal *Viliamirus* (*HGN* 302/12; *OPNH* 295/1394) en xenitivo.

A Igrexa v. n° 5.

Monte da Feira (escrito *Ponte da feira* na *GEG* 30/122) case non necesita presentación e análise, porque todos saben que alude a dúas voces latinas: *mons* e *feria*.

Pazo aparece unha vez máis traducindo a *palatium* (v. n° 6). Nun doc. de Vilar de Donas, sen data, o Prior deste mosteiro outórgalle a Lopo Nunes das Seyxas “o noso casal do Paços ... su cadea de Santiago de Billouriz” (CDVD 69). En 1400 outro prior afora “o noso casal et herdades de Pacios que o dicto noso monesterio ha su signo de Santiago de Bilouris” (CDVD 98).

Por fin, na aldea de **Vilouriz** estivo a orixe do nome parroquial, aludindo ó propietario da *Villa Onorici*, que tiña nome visigótico bitemático *Ono-ricus* (HGN 203/7) ou *Hune-ricus* OPNH 197/766).

Notas de toponimia galega: Mordadiz, Vilasouto, Zamai e Zamáns²

No número 8 da revista *LVCENSIA*, publicado en maio de 1994, adiqueille un estudio á toponimia do concello de Taboada. E na páxina 135 indiquei que *Mordadiz* «parece un patronímico *Mauri-Datiniz* (?)». Pero hoxe trato de reconsiderar este tema con outra perspectiva, acaso máis verosímil.

Moveume a supoñer, con asterisco e interrogación, aquela solución de *Mauri*, o topónimo Morgade, que empeza coma *Mordadiz* e foi antes Mauricati. Tamén Vilamor foi antes *Villa Mauri*. Por outra banda, quedábame Dadiz, o segundo elemento, igualmente con asterisco e interrogación. E pensei que podería ser o apelido *Datiniz*, que se orixinaría do nome persoal *Datinus*, con lenición do *-t-* medial en *-d-*, coma en *aditu* ‘eido’, *materia* ‘madeira’, *advocatus* ‘avogado’, etc. *Datinus* sería o masculino de Datina, que figura en inscricións norteafricanas.

As razóns que me moven agora a modificar aquela opinión, excepto o carácter patronímico de *Mordadiz*, o cal sígoo mantendo, son as seguintes:

Diz

Tal é o nome dunha aldea na parroquia de Santa María de Dozón en Pontevedra, non lonxe do monte Faro. Este lugar menciónase tres veces polo menos na Colección Diplomática do Mosteiro de Oseira, publicada en 1989 por M. Romaní Martínez. Por exemplo, no ano 1195 véndese o *kasar de Diaz*, que estaba *sub aula Sancte Marie de Dezon*. En 1273 hai outra venda dunha herdade *in villa que vocatur Diaz de Susao*, sinalando un dos seus límites *inter Diaz et Pineyro* (Piñeiro é outra aldea da mesma parroquia de Dozón). Finalmente, en 1298 realízase unha compravenda na parroquia

---

2 *Boletín de Estudios del Seminario*, Santiago de Compostela, 20, 1999:37-44.

limítrofe de San Salvador da O, na que estiveron presentes *Johan Anes et Domingo Ares de Diaz, ts.*

Estes testemuños históricos lévannos indubitavelmente a afirmar que o topónimo *Diz* actual equivale a *Diaz* no século XII-XIII. Agora ben, esta forma medieval concorda exactamente co apelido patronímico *Diaz*, o cal procede do xenitivo *Didaci* dun nome persoal, que foi *Didacus* ‘Diego’ e deu orixe igualmente ó apelido patronímico *Díez* e *Diéguez*. A base etimolóxica destes nomes hai que buscala na voz grega *didaché* ‘ensino’, coa que se relaciona a *didáctica* e a súa equivalente latina, *docencia*.

Penadiz

Este é o nome dunha aldea ourensá, na parroquia de Arnúide, municipio de Vilar de Barrio, limítrofe co de Baños de Molgas. Ben se ve que é nome composto de *Pena* e o determinante *Diz*. Sería, polo tanto, a *Pena de Díaz*, é dicir, do fillo de Diego.

Roidiz

Velaquí outro topónimo coruñés, na parroquia de Ribadeume, municipio das Pontes de García Rodríguez. Tamén é composto de *Diz*, precedido de *Roi*, que é a máxima simplificación de Rodrigo, como era *Roi* / *Rui* Díaz de Vivar, o Cide Campeador. O diverxente, pero equivalente, lucense témolo en *Roidíaz*, aldea da parroquia de Román en Vilalba.

Volta a Mordadiz

Coas comparacións que levo feitas, resulta moi probable que en *Mordadiz* teñamos un segundo elemento, *Diz*, identificable como patronímico de *Didaci* e determinante do primeiro constitutivo do composto *Morda-Diz*. Pero o difícil agora é saber cal sería o nome que estivo na base de *Morda-*.

Parece que non sería un deverbais de *morder*. Porque tal nome non existe en galego. O gran coñecedor deste idioma e ilustre filólogo, Vicente García de Diego, que ten publicado en 1909 a *Gramática histórica gallega*, reimpresa pola Universidade de Santiago en 1984, só menciona *mordaz*. Este en latín foi un adxectivo, *mordaz*, que se converteu no alcume persoal *Mordaz* (*CIL IX 4011*), usado en sentido figurado como sinónimo de crítico, satírico, cáustico, incisivo, sarcástico. Pero na epigrafía e onomástica antiga de Hispania non se coñece a existencia de tal nome persoal.

Outra hipótese para *Morda* poderíase formular, partindo dunha acomodación galega ó castelán «muerdo = mordisco», que trae G. de Diego no seu *Diccionario etimológico español e hispánico* e tamén Corominas no *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Pero ningún diccionario galego ou portugués dan entrada a esta palabra.

Por todo elo, haberá que elixir outro camiño que nos leve á etimoloxía do elemento primeiro de *MordaDiz*. Entón cabe este razonamento. *Mordadiz* é un lugar da parroquia de *Moreda*. ¿Non será este nome o que está desfigurado en ese *Morda* proclítico?

Moreda provén do latín *moreta*, un sitio no que abundaban as moreiras, árbores productoras de *morum* ‘amora’, como propuxen no citado número de *LVCEN-SIA*. Pero ese *-e-* de *Moreta* perderíase, dende o momento en que deixou de ser tónico e se converteu en protónico no composto *Moreta-Didaci*. Exemplos desa elisión do *-e-* protónico vémoslos en *aperire* ‘abrir’, *eremita* ‘ermida’, *hereditare* ‘herdar’, *mure-caecu* ‘morcego’, *operare* ‘obrar’, etc.

En resumidas contas. Paréceme que *Mordadiz* sería a *Moreda* de Díaz. Posiblemente se atope nalgunha Colección Diplomática antiga algún Diego, que fose o propietario deste lugar. Pero esto queda para outra investigación, que confirme ou descalifique a hipótese que acabo de formular.

VILASOUTO

Contan que no tempo de Galileo (s. XVII) era tan evidente que o sol andaba arredor da terra, que parecía unha toleada herética e blasfema a que dicía aquel eminente científico: que era a terra a que xiraba en torno ó sol.

Dun xeito análogo, moitos dirán que a etimoloxía de *Vilasouto* é tan evidente, que calquera comentario que eu faga agora sobre este tema, será unha toleada coma a daquel que mercou unha caixa de mistos para encendelos, crendo que así lle daría máis luz ó sol.

Pero Galileo, que foi perseguido pola Inquisición e condenado por aquel dito, replicaba: *Eppur si muove*, a pesar de todo é a terra a que se move. E tamén eu direi: A pesar de todo, *Vilasouto* esixe algún comentario.

O que eu sabía sábeno case tódolos meus lectores: que *San Mamede de Vilasouto* é unha parroquia lucense, ubicada no municipio do Incio, na que hai un encoro con augas do río Mao, que serve para regar as terras do val de Lemos.

Tamén sabía eu e saben todos que *Vilasouto* é un sintagma nominal, composto das palabras Vila e Souto, as cales teñen un significado perfectamente coñecido. Porque unha Vila foi e segue a ser unha vivenda ou un conxunto de casas agrupadas, fóra dos antigos castros, como era aquí o *Castro de Belesar*. Por outra parte, un *Souto* é un terreo con árbores, sobre todo castiñeiros, aproveitado para padeiro do gando. Todos saben o que significa *sair dun souto e meterse noutro*. Cousa que eu non quero para min neste intre, porque indicaría que iría de mal en peor na miña investigación.

O que eu non sabía nin quizabes saiban algúns lectores meus é a etimoloxía primitiva da voz latina *Villa*, a etimoloxía inmediata e última de *Souto*, e quizabes a razón do casamento destes dous apelativos, feminino e masculino, formando o topónimo lucense *Vilasouto*, o cal non se repite en ningunha outra parte da xeografía hispana, onde sen embargo houbo e hai moitas vilas e moitos soutos.

Outra cousa que eu non sabía era como lle chamaban a esta parroquia na Idade Media, ata que atopei catro datos no N° 5 da revista *LVCENSLA*, páxs. 160 e 185, onde leo que nun documento de 1188 noméase *Villasouto* e noutros tres de 1209, 1217 e 1222, figura a *ecclesia Sancti Mametis de Villa Sauto*. Denominación que se repite catro veces no Tumbo de Samos (núms. 54, 67, 200, 202), en escrituras dos anos 982, 1107, 1125, 1175, e no Suplemento 33, onde tamén leo *Villa Souto* no ano 1195.

O eminente filólogo catalán Joan Coromines, no *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, escribe que a palabra «villa» en castelán aparece arredor do ano 1140, e que procede do latín *villa* ‘casa de campo, granxa, residencia fóra de

Roma na que se recibía ós embaixadores.’ Empezou -di el- designando unha aldea, pero nos séculos XII e XIII xa era nome dunha poboación algo maior.

Polo que respecta á orixe etimolóxica de *villa* en latín non a coñecen totalmente os especialistas, como son Ernout e Meillet. Soamente se sabe que *villa* pertencía á familia léxica de *vicus*, que se perpetuou no topónimo Vigo, e que esta voz era parente da grega *oikos* ‘casa, vivenda’, da que sen dúbida saben moito os ecoloxistas, os economistas, os ecumenistas, etc. O que sucedía era que a *villa* latina tiña aspecto máis urbano ca *vicus*, o cal era máis rural.

No que se refire a *souto*, ilustroume moito a tese doctoral do catedrático lucense, Amable Veiga, *Algunas calas en los orígenes del gallego*. A esta palabra dedicoulle catro páxinas (186-189) recollendo as denominacións documentais, que pasan pola forma *saltus* (en 10 docs., oito dos cales son do séc. X e dous do XII), *sauto* (33 veces en docs. dos séculos X-XII), e *souto* (en 7 docs. dos séc. XI-XII). Amable Veiga observa xustamente que a forma puramente latina foi *saltus* e que *sauto* / *souto* son romances.

Algúns etimoloxistas opinan que *saltus*, posto que era o participio do verbo *salio*, -ire, o cal alternaba con *saltare*, de primeiras significaba ‘salto, brinco’. Despois, por extensión, designou un paso difícil, coma o de Calais, ou un desfiladeiro incómodo entre montañas, coma o das Termópilas. Máis tarde aplicóuselle o nome de *saltus* a ese mesmo monte cuberto de maleza. E finalmente atribuíuse esta denominación a unha devesa con árbores que sobresaen.

Querendo interpretar con sentido lúdico e festivo a unión de *villa* con *saltus* en *Vilasouto*, poderíamos imaxinar que foi a *vila* feminina a que esculcou amorosamente un *souto* masculino, para habitar nel e con el. Hoxe mesmo, para edificar unha casa, o primeiro que se fai é buscar o terreo onde poder construíla.

Pero en *Vila-Souto* máis ca un casamento heterosexual, con vínculo ligativo, temos un xuntoiro de dúas palabras, é dicir, o que os lingüistas chamarían unha aposición de nomes na mesma liña ou nivel: tanto monta vila coma souto. Non hai subordinación aquí nin cabeza de familia. Podemos, pois, imaxinar unha vila nun souto ou un souto nunha vila, coma a carballeira de Escairón. Pero ademais poderíamos preguntar quen sería o dono daquela vila e daquel souto.

Hoxe resúltanos algo familiar e perfectamente intelixible, por exemplo, falar da «*Casa de Souto*». Porque *Souto* é moi corrente como apelido persoal. Pero na

modernidade moitos apelidos das persoas proceden do lugar de orixe dos devanceiros, mentres que na antigüidade eran as persoas as que adoitaban perpetuar o seu nome no lugar onde elas habitaron. Por iso temos tantos topónimos antroponímicos na nosa xeografía. Pensemos, por exemplo, en *Vilapedre*, *Vilaxuste*, *Vilasante*, e outros moitos que só mencionan o posuidor da vila primitiva, quedando elíptico este apelativo, como foi *Villa Proculi*, que hoxe chámase *Prógalo*, a *Villa Recimirt* que é agora *Recimil*, a *Villa Crescenti* que quedou reducida a *Crecente*, etc.

O caso de *Vilasouto* podémolo comparar con *Vilaxurxo* (en Barredo, Castroverde). Neste vemos o nome persoal greco-latino *Georgius* ‘Xurxo’. E poderíamos esperar que unha *Villa Georgii* pasase a ser actualmente unha Vilaxorxe, con *-e* final. Pero esta anomalía non a temos en *Vila Souto*, supoñendo que fose *Villa Saltus*. Porque o xenitivo de *Saltus* era exactamente igual ca o seu nominativo. E por iso, *Villa Saltus* pódese traducir moi ben por *Vila de Souto*.

Que *Saltus* foi no latín non só un apelativo, senón tamén un nome persoal, sabémolo polo riquísimo catálogo de xentilicios latinos elaborado polo eminente lingüista alemán W. Schulze e tamén polo *Corpus Inscriptionum Latinarum* (III, 8898). Por citar só estas dúas fontes.

En conclusión. Cando atopemos un *Souto* na nosa toponimia, e son moitos, pensemos que pode ser un simple apelativo e nome común. Pero tamén puido ser o nome propio dunha persoa, que posuíu aquela vila ou aquela herdade, na que quedou perpetuado onomasticamente. Trataríase dun *Souto* nominalmente viúvo ou divorciado, sen a súa compañeira *Vila*. Un matrimonio desfeito polo afán da simplificación e da comodidade.

ZAMAI E ZAMÁNS

Tenme chamado a atención o nome do *Río Zamai*, que se le nun indicador na vila de Guntín de Pallares, á beira da estrada que por alí vai de Lugo e alí galla para Ourense e Santiago, no sitio que se chama A Ponte de Meixaboi. Esta grafía, algo alterada en Zamay, é a que usou M. Amor Meilán na súa *Geografía General del Reino de Galicia, Provincia de Lugo*, páx. 265.

Sen embargo no Mapa 97 do Instituto Geográfico y Catastral y Servicio Geográfico del Ejército (14 Edición 1950) poñen *Arroyo de Samay*, e na Gran Enciclo-

pedia Gallega escriben *Samai* (12/108; 18/204; 30/80; 27/180). Neste último tomo e páxina lemos o seguinte:

«*SAMAI*. Afluente por la izquierda del río Ferreira, que nace en la parroquia de Gomelle, baña las de Lamela, Vilameá y Entrambasaugas, y desemboca en la de Guntín (Guntín, Lugo), tras recibir las aguas de los arroyos As Leiras y Esterteira por la derecha y por la izquierda el Proade y Trasulfé».

Alguén me ten preguntado pola orixe deste hidrónimo. E non souben contestarlle máis que ofrecéndolle algún dato histórico que eu tiña lido nalgúns documentos antigos do mosteiro beneditino de Santa María de Ferreira de Pallares.

O 29 de abril de 1166, *Bernardus Munici* manda o seu corpo ó mosteiro de Santa María de Ferreira e con él varias herdades, entre as cales cita *meo uillare qui uocitant Zaamam cum suas abiectones qui est in cauto Sancti Felicis discurrente ribolo Ferrarie* (AHN. Clero. Lugo. Ferreira de Pallares, 1082/12; J-A. Rey Caíña, *Colección Diplomática del Monasterio de Santa María de Ferreira de Pallares*, 1982, inédita, nº 13, citarei CDF).

O 10 de xuño de 1168, Tareixa Muñiz deixa, post mortem, ó Mosteiro de Ferreira un casal de *Mazeeda, in territorio Nalar* (Macedo en San Martiño dos Condes), no que vivía Marta *Parda qui est de Villari de Zaamam, in cauctum Sancti Felicis* (AHN ... 1082/14; CDF 15).

En 12 de decembro de 1210, a mesma Tareixa Muñiz manda ó seu sobriño Munio Fernández que, á súa morte, entregue ó Mosteiro de Ferreira dúas herdades: o casal de Paio Pardo *in territorio Nalar ubi dicent Maceneda*, e o *Villare que vocitant Zaamam, que est in cauto Sancti Felicis, discurrente ribulo Ferraria* (AHN ... 1082/24; CDF 25).

O 17 de outono de 1253, don Munio Fernández de Rodeiro dota á súa prometida Dª Maior Afonsiz con 15 casais, un dos cales estaba *in villa de Rodeyro ... quod ego comparavi de voce Munionis Çamam* (AHN 1086/18; CDF 111).

Nun pleito que tiveron os frades da abadía de Ferreira cos templarios, que residían no lugar de Sanfiz do Ermo, o cal pertence agora á parroquia de Santiago de Entrambasaugas, menciónase dúas veces o *Villare de Zaaman*.

Este documento é un pergamiño de 340 X 226 mm., escrito en minúscula diplomática, que se garda no AHN ... 1091/1 (CDF 208).

Nesta carta, partida por a, b, c, e datada sub *Era M^a CCC^a III^a, in crastino octauualis epiphanie* (13 de xaneiro do ano 1265), cóntase que presentaron querela diante do bispo de Lugo don Miguel, dunha parte o abade don Munio e convento de Ferreira de Pallares, e doutra don Lopo, comendador de San Fiz do Ermo, da Orde da Milicia do Templo (*domnum Lupum comendatorem Sancti Felicis de Heremo, ordinis milicie templi*), para unha composición por diversas disputas.

O bispo de Lugo, co consentimento dos interesados, enviou á vila de Guntín dous cóengos como árbitros, para oíren as razóns que aducían os pleiteantes e determinar as correspondentes fianzas en 500 soldos por cada parte, como garantía de que acatarían as disposicións dos emisarios.

Unha vez escoitadas ambas partes, os cóengos *Arias Petri* e *Rodericus Petri*, determinaron que se cumprisen as estipulacións tidas polo anterior abade don Abril e polo comendador don Munio Sánchez, diante do bispo lucense don Miguel, sobre as posesións, danos e inxurias mutuas, e doutras cousas que se mencionan máis plenamente nos devanditos instrumentos.

Despois mandan que o abade e convento de Ferreira deixen fóra do couto a Cabana que teñen no *Vilar de Zamai* e que se retiren os homes e a poboanza que alí teñen e que ademáis se destrúa a mesma Cabana.

«Item mandamus quod Abbas et conventus de Ferraria deinceautent Cabanam quam tenent in *Villare de Zaamam* et removeantur inde homines et populanciam qua ibi tenent et ipsa Cabana nichilominus destruat».

Máis adiante mandan que ó *Vilar de Zamai*, sobre o que se litiga, por unha e outra parte se lle preste boa seguridade e tregua, que ningunha das partes traballe ou edifique nel nin o incaute, ata que por bos homes ou abade se investigue, e polo bispo se determine, a quen lle debe corresponder o dereito e propiedade dese Vilar. Non obstante, con esto non pretenden perxudicar ós homes que tiñan nel o uso da terra, tal como o adoitaron ter antes da coñecida disputa devandita.

«Item mandamus quod *Villari de Zaamam* super quo contenditur ab utrique parte bona securitas et tregua prestatetur, quod neutra parcium laboret vel edificent in eo vel incautet donec per bonos homines inquiratur vel abbas per episcopum terminetur ad quem ius et proprietas ipsius Villaris debet expectare; non tamen per hoc intendimus periudicare hominibus de terra quam usum in eum habebant, prout consueverunt habere ante notam questionem predictam.

Análise do topónimo

A forma actual *Zamai* procede sen dúbida da anterior *Zaamam*, a cal posiblemente debería leerse *Zaamani* nos documentos de 1166, 1168, 1210, e 1265, porque os copistas de entón non adoitaban poñer til no *-i-*.

Co tempo, o *-n-* intervocálico de *Zaamani* caería, coma en *Romani* ‘Romai’, e quedaría *Zaamai*, o cal posteriormente reduciuse a *Zamai*. Pero outro dato moi importante está no dobre *-aa-* continuo de *Zaamani*. Porque indica que no medio deles houbo unha consonante, que xa tiña desaparecido entre os anos 1166 e 1265.

Esta consonante intervocálica desaparecida foi sen dúbida un *-l-*, como en *palatium* ‘pacio / pazo’, *sala* ‘saa / sa’, etc. De modo que a forma orixinaria de *Zamai* sería *Zalamani*.

Para situarnos no inicio desta denominación, podemos contar cun nome persoal de orixe árabe.

En efecto, folleando O *Tombo de Celanova*, edición de José M. Andrade, Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela 1995, vemos que no documento 356, datado no 28 de marzo do ano 959, o rei Sancho dóalle a San Rosendo, bispo e abade do mosteiro ourensán de Celanova, o lugar da ‘Cova, no territorio de Lemos [quizabes en San Salvador de Moreda], onde sacan ferro, que foi integramente señorial, segundo estivo sempre posuída polo Pacio’ (*Cova, territorio Lembos undifer ferrum eiciunt, que fuit domnica ab integro secundum semper post palatio stetit*). Neste documento, un dos confirmantes foi «*Zalamma presbiter*».

Tamén lemos «*Zalama cf.*» nun documento do ano 964, que aparece no tomo I, nº 36, dos *Tumbos de Sobrado de los Monjes*, publicados por Pilar Loscertales en 1975. O cóengo de Lugo, Ventura Cañizares, recolleu este antropónimo «*Zalama* confirmando o 17 de xuño de 964» (Cf. *Lucensia*, Nº 8, 1994, p. 190).

Na declinación medieval latinizada deste nome persoal, o nominativo sería *Zalama*, o acusativo *Zalamanem*, o xenitivo *Zalamanis*, o dativo *Zalamani*, e o ablativo *Zalamane*. Todo elo en concordancia co topónimo histórico *Zaamam*, Çamam.

O antropónimo *Zalama* vén sendo o árabe *Saláma*, o cal relacionábase con ‘saúde’ e ‘seguridade’ no seu significado (Cf. José Mª Calvo Baeza, *Nombres de lugar*

españoles de origen árabe, páx. 54, Madrid 1990; J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, v. *zalema*, Madrid 1957).

A este propósito, escribe Menéndez Pidal, *Orígenes del español*, n° 94/6:

«La influencia que en el idioma ejerce esta gran corriente del Sur es muy manifiesta; desde luego se ve muy clara en la onomástica. Los nombres de persona árabes abundan sobremanera en los documentos notariales desde fines del siglo IX y en todo el X: *Abohamor* y su hermano «*Zalama* presbiter» otorgan nuestro documento de +938 en Mouzón, siendo testigo *Aboabdella* y otros de nombre musulmán».

Tal nome *Zalama* perduraría tamen no río que rega a parroquia de *San Mamede de Zamáns*, no municipio de Vigo en Pontevedra. O topónimo parece derivar directamente do xenitivo de posesión *Zalamanis*, o cal determinaría unha *villa*, apelativo actualmente elíptico, indicando deste xeito o posuidor primitivo daquel lugar, que lle daría tamén nome ó *Río Zamáns*.

O feito de que *Zamáns* teña por titular a *San Mamede*, foi o que induciu a L. López Santos a escribir: «Mammes: *S. Mamés*. = pueblos gall. llevan la forma *S. Mamed* más un *Zamanes* con *S. Mamés* por titular» (*Enciclopedia Lingüística Hispánica*, tomo I, páx. 612. Madrid 1960).

Sen embargo, esta hipótese non parece aceptable, se temos en conta que na segunda metade do século XIII, o bispo de Tui Egidius, cando fai a relación dos milagres de Fr. Pedro González (San Telmo), menciona dúas testemuñas, que eran *Petrus Joannes de Samaes e Laurentius Mr. de Zamaas* (Cf. H. Flórez, *España Sagrada*, XXIII, páx. 265, n° 9, e páx. 268, n° 26).

Fóra de Galicia hai na provincia de Burgos o arroio *Zalama*. E da mesma familia son os lugares de *Zalamea* en Badajoz e Huelva, ben coñecidos pola obra de Lope de Vega *El alcalde de Zalamea*.

Conclusión

Como non me gusta ser «zalamero» (quero dicir larmeiro'), nin teño aquí porque selo especialmente con San Mamede, a quen por outra parte lle teño dedicado un cariñoso recordo toponímico en *Lucensia* (N° 2, 1991, 163-166), corto a rentes do

meu zurcido etimolóxico o fío desta investigación, que non foi precisamente cousa de ‘coser e cantar’. En calquera caso, quedo bastante satisfeito, repetindo cun aturuxo que Zamai e Zamáns son dúas formas diverxentes do mesmo nome persoal, o cal deu orixe a ambos topónimos. E coido que San Mamede non se me vai enfadar polo que levo aquí encerellado.

Toponimia do concello de Casterverde³

Seguindo o dictame da Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia na sesión do 28 de marzo de 1980, publicado no caderno 2 de *Toponimia* (Imprenta Paredes; Virgen de la Cerca, 30; Santiago de Compostela 1980), anotarei aquí os nomes de lugar das parroquias de Casterverde, para analizalos lingüísticamente en canto poida. As siglas bibliográficas irán explicadas ó final. Empezo, pois, prestando atención en primeiro lugar ó nome da vila e capital do municipio.

CASTROVERDE escribiuse *Castrum Viride* en 1218 (*CDO* 180), *Castroviride* en docs. de 1222, 1240 e 1253 (*NML* 143, 146); pero xa usaron a grafía actual en 1236 (*NML* 146) e *Castro Uerde* en 1277 (*CDF* 270). Coido, sen embargo, que non se pode dicir que este fose un único castro de cor verde, como se, cando o bautizaron con este nome, non houbera máis recintos castrexos decorados deste xeito nos verdes campos de Galicia, sen que fosen caracterizados lingüísticamente con tal denominación. Máis ben, pois, hai que pensar que aquí houbo un *Castrum Viridii* / *Viridii*, é dicir, o castro dun posuidor primitivo que se chamou *Viridius* / *Viridius*, nome persoal latino de carácter xentilicio (RL 210), e que sobre aquel terreo se edificou posteriormente o castelo que perdura aínda ergueito na vila, como símbolo de grandeza da familia dos Castro de Lemos (*GPL* 234-246; *FLP* I 257-265).

1. AGUSTÍN, Santa María

Diminutivo de *Augustus* é *Augustinus*, cognomen lat. (*TLC* 316). Trataríase, pois, dunha (*villa, hereditas, etc.*) *Augustini*.

---

3 *Lucensia*, IX/18, 1999:43-64.

2. ARCOS, San Paio

Arco / *Arcius* / *Arquius* foi un nome persoal primitivo, tal vez baseado na raíz ide. *rk-, coma o grego *árktos* / *árkos* ‘oso’ (*OPPAL* 38; *OPPH* 32).

Gracián vén do cognomen latino *Gratianus* (*TLC* 282), o cal formouse co sufixo *-anus*, denotando pertenza (*ILV* 39) a *Gratius* (*LE* 424), con base no adxectivo *gratus* ‘grato, agradable’, que foi tamén cognomen persoal (*TLC* 282). Neste lugar atópase unha capela particular adicada á Inmaculada (*GDL*).

San Paio, nome do mártir galego de Tui en Córdoba, ano 925, foi *Sanctus Pelagius*, haxiónimo procedente do adxectivo grego *pelágios* ‘mariño’.

3. BARREDO, San Andrés

Por ser da diocese de Mondoñedo, esta parroquia non figura na *GDL*, e son malos os datos da *GEG* 3/101. **Barredo** leva o sufixo *-edo* < *-etum* en lat., que parece completar a voz prerromana *barro* (*DCELC*), indicando abundancia. Pero en 1172, 1179, 1185 nomean respectivamente *Berredo*, *Berreda*, *Berreto* (*NML* 143), o cal levaríanos a outra etimoloxía, quizabes dalgún fitónimo (cf. *DCELC* v. *berro*). Cítase Barredo en 1362 (*LF* 646) e 1503 (*RM* 342).

Vilar dos Naraos componse do primitivo adxectivo latino *villaris* / *-are*, posteriormente substantivado (*MLLM*, *DCELC*) e quizabes dun etnónimo baseado en *Narau*, topónimo do Bierzo citado en 1222 (*NML* 164), tal vez emparentado co xentilicio *Narius* (*RL* 124). Escríben *Villar dos Naraes* en 1334 (*LF* 303).

Vilaxurxo foi explicado por Joseph M. Piel en *Verba* (11, 1984, p. 9) partindo do antropónimo greco-latino *Georgius* ‘o traballador da terra, agricultor’, en aposición con *vila*, en lat. *villa*, sobreentendéndose que se trata dunha Vila de Xurxo.

4. BARREDO, San Xoán

Arredor de 1160 os cóengos de Lugo rexistran a *ecclesiam Sancti Johannis de Barredo* (*BCML* IX 313/199c).

Castedo, co sufixo visto *-edo*, equivale a castañedo, sitio abundante en (*nux castanea* (TGL 345). Cítase en 1362 (LF 646).

Francelos procede dun antroponimo *Francellus (OPNH 173/608), formado sobre *Francus*, co sufixo diminutivo *-ellus*, do lat. vulgar, do cal tratou Joseph M. Piel na revista portuguesa *Humanitas*, II, 1949, 241-248. Arredor de 1160 o cabido lucense tiña in *Francellos quartam partem de una villa* (BCML IX 313/199n); tamén se cita en 1227 (RM 341).

Vilafrió semella unha discordancia gramatical de *vila* (fem.) con *frió* (masc.), como a de Vilaxurxo, o cal induce a pensar que inicialmente podería ser unha *villa* posuída por *Frigidius* (RL 82). Pero a primeira mención deste lugar témola no ano 1130, no que consta que o conde Gutierre Vermúdez e a condesa Toda Pérez doan ó bispo de Lugo Pedro III dous tercios do mosteiro de San Salvador que vulgarmente se chama Vilarfrió: *monasterium Sancti Salvatoris quod vulgo Villarfrigidum nuncupatur*, o cal lles fora dado pola raíña dona Urraca e confirmado polo seu fillo, o rei don Alfonso. Sinalan a súa situación in *territorio Flamosi* [Chamoso] *et capite Montis quem Cirium vocant* [Serra de Monciro] *super ribulum aquae Recamundi nuncupatae* [río Recamonde], *discurrente ad aquam de Ameneda* [A Meda], *et inter alios duos maximos montes suis nominibus dignos, quorum alter Cuperius* [Montecubeiro], *alter vero Lapideus* [Monte de Labio] *vocatur* (ES XLI p. 14 e 304-305; EL 177). Vólvese nomear *Villar frigido* en 1172, 1179, 1189 (NML 184); *Villari frigido* en 1178 e *Villare frigido cum cauto suo* en 1231 (ES XLI 332 e 363); finalmente, arredor do ano 1160 os cóengos de Lugo fan un inventario no cal consta que tiñan o *monasterium de Villarfriū quod dedit comes Guterrius, videlicet duas partes de eo, et aliam tertiam partem dedit Enegus Pelaiz cum posesionibus suis et familia et hereditatibus* (BCML IX, p. 313, n° 198). Sería interesante saber algo máis deste mosteiro patrimonial de San Salvador de Vilafrió, quizabes idéntico ó limítrofe San Salvador de Soutomerille, que veremos mencionado máis adiante. Varias posesións del figuran no BCML IX 313. En 1755 “*Santa Marina de Villafrió*” era parroquia anexa de “San Juan de Barredo” (EL 770). “Los actuales vecinos del lugar de Vilafrió afirman que el cenobio estuvo junto a la capilla actual, donde aparecen enterramientos de probada antigüedad” (Nicanor Rielo, en IAL I 192). Tamén quedan aínda restos de tradicionais edificacións no *Monte de Santa Mariña* (TL 394; IAL III 312).

5. BARREIROS, San Cosme

Barreiros, terreo de onde se extrae barro, ou nome de oficio de quen traballa co barro (v. n° 3).

San Cosme foi *Sanctus Cosmas*, antropónimo grego que significaba ‘o limpo’. Foi martirizado en Cilicia con San Damián e celebrouse primitivamente en Hispania o 22 de outono (no calendario romano o 27 de setembro).

6. BOLAÑO, Santalla

Bolaño aparece representado nos escudos heráldicos coa figura dun *bolo* e dun *año*, pero o topónimo nada ten que ver con esta vulgar fantasía, senón que procede do nome persoal *Bullanius* (LE 350). Cítase na doazón de Alfosno III, a. 897, *Monasterium Sancti Martini de Bolanio, et ecclesiam S. Eolaliae* (ES XL 388); no reparto de bens feito en 1120 polo bispo Pedro III ós cóngos lucenses nomea *hereditates Sancti Martini et Sancte Eolalie et ceteras villas in Bolanio* (ES XLI 299); *Sancta Eolalia de Bolanio* en 1133, 1244 (NML 143); *in Bolanio villam unam*, arredor de 1160 (BCML IX 313/199d); *Bulanio* a. 1204; *Bolanio* aa. 1227, 1237, 1259; *Bolanno* a. 1277 (CDF) e 16 veces en LF (índice).

Grandón aseméllase ó pre-latino *gandarón* ‘monte alto ó fin dunha gándara; límite entre parroquias’ (DEGC); compárese con *granda*, variante de *gándara*, con base en *ganda* ‘pedregal’ (TPH 76; DCELC v. gándara).

Naveda, co sufixo de abundancia *-eda*, especialmente propio de vexetais, pode equivaler a nabeira, do lat. *napus* ‘nabo’ ou *napa* ‘naba’ (DRAE), e non tería nada que ver coa *nébeda* (planta).

Pereiroá, máis ca un diminutivo **pirariola*, como pereiriña, productora de *pirum* / *pira*, parece constar de *pirarium* ‘horto de pereiras’ (MLLM), ó que se engadiu o sufixo *-ana*, indicador de lugar et pertenza (ILV 39); sería, pois, unha (*hereditas, proprietas*, etc.) **pirarioana*. As Guías Eclesiásticas en 1942, 1968, 1996, rexistran aquí a capela de San Xoán.

Rodinso parece un derivado do antropónimo *Rutinius* (RL 159) ou alteración de *Ru(de)sindo* (HGN 224/11; OPNH 262/1178) ou un topónimo da familia

de *rota* ‘roda’, coma o castelán “rodezno / rodesno”, que estaría formado sobre un *rotinicium / *roticinum* (Cf. *DCELC* v. *rueda*; *DEEH* v. *roticinus). Amor Meilán (*GPL* 235) escribe *Rodinsua* e así podería ser composto do lat. *Ruti insula*; no *CIL* V 932 consta *Rutius ex Hispania mil. leg. X Gem.* (*OPPH* 195). Neste singular topónimo todo elo resulta moi problemático.

San Martiño, nome teofórico *Martinus*, derivado de *Mars*, *Martis*, foi titular dun antigo mosteiro que aquí houbo e que acabo de citar máis arriba, do cal tratei máis amplamente no xornal de Lugo, *El Progreso* 14-VI-1978. Arredor de 1160 os cóengos lucenses posuían *Sanctum Martinum de Bolanio cum adjunctionibus et familia* (*BCML* IX 313).

Sanfiteiro hai quen di que podería ser un falso santo (*ELHI* 614), como se aludise quizabes a un *Sancti fitorium* ‘fito, marco, límite de Sancho’. E a elo parece contribuír a grafía en 1249 *villare de Sto Fitorio* (*NML* 153). Pero en docs. medievais cambian a veces *-v-* por *-f-* e viceversa (p. ex. *Favila* / *Fafila*, *pontivici* no sepulcro do bispo Pedro na Catedral de Lugo, etc.). Por iso coído que San Fiteiro semella máis ben unha curiosa deformación de San Viteiro (*LG* 114), o cal non está moi ben identificado nos santorais, porque o confundiron con San Víctor. Parece que sería un *Sanctus Victorius* / *Victorius*, bispo de Le Mans no século V (*Biblos*, XXV, 1949, p. 331).

7. CAMIÑO, San Miguel do

A denominación desta parroquia alude evidentemente a un primitivo *camiño* xacobeo, que dende Oviedo pasaba por aquí a Lugo e seguía ata Santiago (*Lucensia*, nº 6, 1993, 9-30); *caminus* é unha voz do latín vulgar, de orixe celta (*MLLM*; *DCELC* v. *camino*).

San Miguel, o titular da freguesía, ten nome hebreo, que significa ¿quen coma El (= Deus)?

Trasorras rima con *Medorras* (enterramentos prerromanos), aldea en Marzán (Monterroso) e Vilar de Lor (Quiroga); con *Valdeorras* en Ourense, que foi habitat dos *gigurri* indíxenas; tamén se asemella a *Calahorra*, que foi a celtibérica *Calagurris*; o simple *Orra* é topónimo coruñés; e parece que nun doc. medieval figura *Orra Mi-*

gelez, nome de muller no Bierzo (OPNH 241/1032), do cal Eligio Rivas (l. c.) di que “semella ser o tema de Orraca, sen soficar”, supoñendo un prerromano **Urr-Orr-* co valor de ‘outeiro, monte’, e sendo “*Orra-aka*, nome persoal que Moralejo supón ibero”. Nesta hipótese ¿Trasorras podería ser un composto de *trans orra* ‘tras outeiros, tras montes? Deixo no ar da ignorancia a miña investigación.

8. CELLÁN DE CALVOS, O Salvador

Unha aldea da parroquia chámase, coma esta, **Cellán de Calvos**, sintagma que procede do antropónimo *Caelianus* (TLC 142) determinado por *Calvus*, adxectivo latino, que se converteu en cognomen persoal (TLC 235) e aquí podería ser unha metonimia por pertencer quizabes este lugar a monxes “tonsurados”. Pero Amor Meilán (GPL 236) escribe *Cellán de Campos*, o cal suporía outra orixe etimolóxica. En 1352 cítase *San Salvador de Çella de Moesteiro* (LF 593 e índice).

Pereirón parece un aumentativo de *pereiro*, variedade de maceira que dá peros. Cabe tamén algunha afinidade con *petra* e con *Petrus*.

Vilar v. nº 3.

A **Viladóniga** procede do lat. medieval *villa dominica*, que está por *dominica* ‘señorial’ (OE 32/2b). Pouco verosímil me parece que fose Vila de Ónega, por máis que figuren nos séculos X-XII varias mulleres de nome *Onnaka* / *Onnega*, de orixe incerta (OPNH 239/1023).

9. CELLÁN DE MOSTEIRO, San Pedro

Nesta parroquia a única aldea que hai nela alude, como se ve, ó antropónimo *Caelianus* e a un antigo *monasterium*, palabra greco-latina, que indica un lugar solitario. Cítase nun documento do ano 939 unha *villa que vocitant Celiani, ripa Tordene*, cedida ó mosteiro de Ferreira de Pallares por dona *Gugina*, filla dos fundadores don Ero e dona Elvira (E. Sáez, *Los ascendientes de San Rosendo*, apéndice 7; CDF nº 4; BCML VI 218, nota 7). Arredor de 1160 os cóengos de Lugo tiñan *in territorio de Bolanio quartam partem Monasterii de Celain cum familiis et adjunctionibus suis*,

quas dedit comes Domnus Suarius ... (BCML IX p. 313, nº 188). Vemos aquí citado o **Mosteiro de Cellán**, en vez de **Cellán de Mosteiro**, indicando así que sería este un cenobio familiar, patrimonial, dos herdeiros ou sucesores de Cellán, os cales construíron alí unha igrexa románica (BCML VI 264-265).

10. CUBELAS, San Miguel

Cubelas, nome dunha aldea desta freguesía, é sen dúbida un diminutivo, detectado polo sufixo *-ella* do lat. vulgar, engadido aquí quizabes a *cupa* ‘cuba, concavidade dun sepulcro’ (*DCELC* v. *copa*); pero as guías eclesiásticas adoitan escribir **Cobelas**, como se fose derivado de *cova*, voz do latín vulgar que substitúe a *cava*, aludindo a un oco. Probablemente este lugar da parroquia é o que se cita en 1133 (?) nun inventario de bens usurpados ós cóengos de Lugo, no cal inmediatamente despois do *Monasterio de Cellain* noméase *in Desteriz et in Quovelas hereditates et familias*; e segue *in Bolaño hereditates et familias, in Serenes hereditates et familias* (V. Cañizares, *Colec. Diplom.* II 454).

Marrondo aseméllase a *marronda*, variante de *maronda* ‘femia estéril’ (*GVGH* 460-461) e ó asturiano *marrionda* ‘ovella en celo’, que, en opinión de G^a de Diego (*EE* 447-459; *DEEH* 801-802), sería derivado do lat. *mas maris* ‘macho’, co sufixo *-bunda*; ou como cre Corominas (*DCELC* v. *morueco*), tería orixe prerromana. Pero esta afinidade fonética non me parece boa no aspecto semántico para un topónimo, que é masulino e non ten aspecto teriomórfico. Por iso deixo na miña ignorancia a orixe e o sentido do nome, indicando só que “*San Lorenzo de Marrondo*” figura en expedientes de 1700-1818 (*EL* 752).

Esto tiña escrito eu na última redacción dos topónimos de Castroverde. Pero despois vin que **Marrondo** repetíase na parroquia de Seixosmil (Meira), limítrofe con Ribeira de Piquín. E por fortuna atopei algunha luz, que nos proporciona Aníbal Otero Álvarez no seu *Vocabulario de San Jorge de Piquín* (Universidad de Santiago de Compostela, 1977), onde lin o seguinte:

“MARRONDA, f. *Vaya marronda que hai aquí*, pila de piedras, meda grande // En Paíme [aldea de San Xurxo de Piquín], pedazo de monte espeso (uces, tojos o árboles). - MARRONDO, m. *Palleiro grande*. Lo consideran como “alcuño”, o sea, que tiene sentido peyorativo”.

Todo elo cádralle ben ó noso topónimo, o cal non parece ter orixe latina, nin árabe, nin gótica, senón quizabes prerromana, tal vez relacionada con *mámoa*, termo “referido á arquitectura megalítica, moreas (túmulos) feitas de terra ou de terra e pequenas pedras, case que sempre de forma próxima á semiesfera, que sinalan e gardan o lugar dun ou varios enterramentos. En Galicia son sinónimos *meda*, *medorra*, *modia*, *morea*, *mouta* e outros termos similares” (DTAP 116).

11. ESPASANDE, Santiago

Nome da parroquia e da única aldea dela, que tivo orixe no xenitivo do posuidor *Spassandus* (HGN 251), do cal tratei en *El Progreso*, 14-II-1990, indicando que corresponde ó xerundio do verbo *spassare*, recollido por Du Cange no seu *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Latinitatis*. Agora volvo constatar este verbo de procedencia xermánica en *MLLM*, onde se lle atribúe o significado de ‘restablecerse, recuperar a súa saúde’. A igrexa románica de Espasande está descrita no *BMPL*, II, 1984, 183-184.

12. A FRAIRÍA, Santa Mariña

O **Albardeiro** refírese a un sobrenome individualizante (OPNH 477/3) ou ó oficio de quen fai *albardas* para as cabalerías, palabra árabe, *barda'a*, co artigo *al-* anteposto.

Folgueira nada ten que ver con folgar, senón con felgo / fento que en latín era *filix*, *filicis*, e deste saíron as formas medievas *filicaria*, *filcaria*, *filgaria*, *felgaria*, *fulgaria*, *fogaria*, *feugaria*, *filgeria* (*MLLM*), indicando abundancia de tales plantas. Consta aquí a existencia dunha capela particular, adicada a San Xoán B. (*GDL*).

A **Frairía** pode aludir a unha *fratria* ‘irmandade, confraría’ (*MLLM*) ou a un lugar que pertencía a *freires* ou *freiras*, do latín *frater* ‘frade, irmán’, a través do occitano *fraire* (*DCELC*).

Peredo foi *piretum* ‘grupo de pereiras’ (DEEH), indicando co sufixo *-etum* > *-edo* abundancia de *pirum*, plur. *pira* ‘pero / peras’. Pero non se descarta a súa confusión con *petra* ‘pedra’.

13. FURÍS, San Estevo

A **Abelleira** podería aludir a abundancia da *herba abelleira*, que corresponde á *melissa officinalis* (NCVCG II 283), pero máis ben sería unha *apicularia*, plural do neutro *apiculare* (MLLM) ‘colmear’, onde traballan e crían as abellas, *apicula*/*apis* en latín. Consta aquí a ermida de San Roque (GDL).

A **Azoreira** expresa o sitio onde se ten o *azor* amansado (DEGC), ave de rapina, con nome derivado do latín vulgar *acceptor* ‘atrapador’, lat. cl. *accipiter*, ant. cast. *azttore* / *acetore* / *ador* (DCELC v. *azor*), do cal procede a voz *cetrería*. No testamento do rei Ordoño, a. 915, menciónanse *aztoreras* (CPR f. 37), e noutro doc. de 1169 “*usque ad azoreyram*” (DELP v. *açor*).

O **Coso**, derivado híbrido de *cautum* / *cursum*, indica un sitio cercado apto para correr en cacería, etc. (DCELC v. *coso*).

Furís de Abaixo (O Río), **Furís de Arriba** (A Eirexe) son denominacións fáciles de explicar, excepto *Furís*, topónimo do que tratei no xornal *El Progreso* (9-IX-1994) e no *Boletín de Estudios del Seminario “Fontán-Sarmiento”* (11, 1990, 51-52), indicando que nun documento do ano 917 aparece escrito *Furines* (non *Fusines*) e sacando a conclusión de que sería o patronímico do antropónimo *Furinius* (LE 217). **Abaixo** e **Arriba** proceden do lat. *bassus* e *ripa* (DCELC).

O **Latadal** parece relacionado con *latada* ‘varas para soste a parra’ en portugués (DCELC v. *lata*), ‘conxunto de chourizos que se encolgan no lareiro a curar’ (Ir-Indo; DEGC, apend.), *latado* ‘táboas que compoñen a cama do carro, armazón do teito sobre o que van as tellas’ (GVGH 425); voces que veñen do baixo latín xermánico *latta* ‘vara ou pau longo’ (DCELC v. *lata*), ‘listón, viga’ (MLLM).

Laurentín sería inicialmente unha *Villa Laurentini*, cognome persoal latino referido á cidade *Laurentum* (TLC 182), como *Laurentius*.

Pereira é árbore que dá como froita *pira* ‘peras’. Tamén puido ser *piraria*, plural do neutro *pirarium* (MLLM) ‘horto de peras’. A veces este topónimo confúndese con pedreira. Consta aquí a existencia da ermida de Santa Bárbara (GDL).

14. GOI, Santa María Magdalena

O nome desta parroquia identifícase co da única aldea que posúe, e dado que *gaudium* deu ‘gozo/goio’ (DEEH707), podería vir do xenitivo do antropónimo *Gaudius* (TLC 260), ou quizabes de *Gogius* (RL 88), supoñendo que fose (*villa*) *Gogii* > *Goi* (comp. *Logium*, a. 927, hoxe Loio). Piel e Kremer (HGN 120 NB) insinúan a orixe lat. *Gaudii*; pero Piel en *Biblos* (XXXIII, 1947, p. 208, nº 152) silencia tal hipótese. Por outra parte, os mesmos Piel-Kremer tampouco sacan *Goi* do antrop. *Gogius* / *Goius*, que rexistran en HGN 132/10b. E pregunto eu: ¿porque non?

15. MASOUCOS, Santiago

A parroquia e unha aldea dela levan o nome de **Masoucos**, o cal rima co pontevedrés *Badoucos*, co ourensán *Roucos*, co coruñés *Moucos* e *Bezoucos* (arciprestado santiagués denominado *Besaucos* en docs. antigos) e cos lucenses *Fixoucos* e *Penoucos*. Poderíase comparar con *mazucos* ‘pequenos batáns’, con base en *maza*, *matia*, *macia*, *masia*, *mazia* (MLLM). Por outra parte *Masoucos* puido ser tamén *massa* ‘mansión, herdade dun mosteiro’ (cf. MLLM v. *mansus*; DCELC v. *manido*), co sufixo diminutivo *-uccus* (ILV 37).

Trascastro é unha aldea ubicada *trans castrum* ‘detrás dun castro’.

16. A MEDA, Santiago

Esta parroquia non figura na GDL, por ser da diocese de Mondoñedo. **Córneas** podería vencellarse co feminino lat. *cornus* ‘arbusto de madeira moi dura’ ou con *cornu*

‘corno’. Eligio Rivas di que tería a raíz *cor-n-* ‘rocha’ (TM 55-57). En docs. de Samos cítase varias veces o topónimo *Cornias* (TSA 40, 45, 77, 244), e coído eu que podería ser simplemente o patronímico de *Cornius* (RL 61), como *Bascuas* o é de Velasco/Vasco (v. nº 20).

A **Meda** teríase que escribir *Ameda*, se nos fixamos en docs. dos anos 998 e 1032, nos que figura *Ameneta* e noutros de 787, 1130, 1172, 1179, 1185, 1189, *Ameneda* (NML 140); arredor de 1160 a *ecclesia Sancti Jacobi de Ameneda* era posesión do mosteiro de Vilafrío (BCML IX p. 313, nº 199b). Trátase, pois, dun fitónimo co sufixo *-eda*, que indica abundancia de amieiros, palabra esta non latina (DCELC v. álamo). Non estaría, pois, en relación co latín *meta* ‘meda, montón cónico, mámoa’.

17. MIRANDA, Santiago

Nome da parroquia e da única aldea que hai nela. Poderíase analizar como un xerundio do verbo *mirari* ‘admirar, contemplar, mirar’, concertado cun implícito ‘vila’ ou ‘terra’, etc. de modo que fose, por exemplo unha (*Villa*) *Miranda*, propia dun home chamado *Mirandus (Cf. OPNH 586/1181). Pero o *DRAE* trae “*miranda*: sitio elevado”, como se fose unha especie de “mirador”. Mais Corominas (*DCELC* v. *mirar*) escribe que este sentido “parece ser debido a una interpretación popular o semiculta del nombre propio de lugar *Miranda*, que no es seguro que venga de *mirari*”. E pon a seguinte nota: “Lebel, *Rom.* LXIII, 166, sugiere un céltico *miro-randa* con *randa* ‘frontera’ y el elemento inicial de *Miro-briga* (Ciudad Rodrigo, Extremadura)”... Corominas amplía estas ideas en *Topica Hespérica*, II, 91-95, onde trata de “Nombres castellanos de aspecto céltico”; pero non cita expresamente ningunha *Miranda* galega.

18. MIRANDELA, San Andrés

Diminutivo de *Miranda* é *Mirandela*, nome dunha aldea desta parroquia, na que ademais hai **Outeiro de Vellas**, topónimo que procede do latín serodio *altarium*

‘sitio alto’ e *vetula* en plural, que se usou como xinecónimo (*RL* 421). Neste poboado consta a existencia dunha ermida adicada a *San Salvador* (*GDL*).

19. MONTE, Santa María

Nesta parroquia está unha aldea, que se chama **Monte**, e sería *mons, montis* en latín. Outro lugar chámase **Outeiro**, nome que acabamos de ver no nº 18. Finalmente **Santa Xuliana** refírese á mártir de Nicomedia na persecución de Maximiano, que tivo culto especial en Santillana (*Sancta Iuliana*) de Cantabria, onde dicían que repousaba o seu corpo. O topónimo parece evocar algunha antiga ermida.

20. MONTECUBEIRO, San Cibrao

Nome exclusivamente parroquial, escrito *Cubarium Montem* no ano 572 (*ES* XL 345), *Montem Cuparii* en 1120 (*ES* XLI 299), (*Mons*) *Cuperius* en 1130 (v. nº 4), *Monte Cubario* en 1225 e 1249 (*NML* 149, 163), formas que se deben vencilar con *cupa* ‘cuba’, ‘concaidade dun sepulcro’ nunha inscrición de Roma (*DCELC*, v. *cuba*). O adxectivo en *mons cuparius* podería aludir á abundancia de mámoas, as cales teñen forma de *cuppa* ‘copa’ invertida (téñanse en conta as relacións latinas entre *cuppa* ‘copa’ e *cupa* ‘cuba’); pero *Cuparius* e *Cuperius* foron tamén nomes persoais xentilicios (*LE* 416 e 162); por outra parte o apelativo latino *cuparius* era nome de oficio de quen facía cubas e toneis, bocois, etc. (*CIL* X 7040; *MLLM*), o cal puido ser o propietario daquel monte. Nesta parroquia houbo un mosteiro bieito: *monasterium Sancti Cipriani de Monte* en 1179 (*NML* 163), “*Sanctum Ciprianum*, monasterio” 4 agosto 1185 (*NML* 148). En 1492 foi agregado ó convento de Santo Domingo de Lugo (*BRAG* XXIV 274; *BCML* I 75; II 84; III 328; VIII 211; *GEG* 21/179-180; *MC*), do cal era priorato en 1755 (*EL* 751). Son lugares desta parroquia os seguintes:

Albaredo mediante o sufixo *-edo* indica abundancia de *albarus* ‘álamo branco, lamigueiro’ en Glosarios de baixa latinidade (*DEEH* 451: *albareda* ‘alameda’). Tamén puido ser *albaretum*, variante medieval de *arboretum* ‘arboredo / arboledo’ (*MLLM*). En todo caso, non é topónimo árabe como supón Narciso Peinado (*BCML* V 148).

Barreiro, lugar de barro, v. nº 3 - 5, ten unha capela de Santa Petronila.

Bascuas saíria do patronímico de *Velascus / Vaasco*, de discutida orixe (*OPNH* 292/1375; *TPH* 82), dado que Bascuas, parroquia cerca de Lugo, nomeábase *Vascones* en 959 e 1027 (*NML* 181) e 1032 (*CPR* fol 72).

Berlán procede do antropónimo visigótico *Berila*, *-anis* (*HGN* 43/17), como Berlai en Piñeirás-Guntín (Cf. *Lucensia* 10/1995/91).

Cabozas debe ser plural de *caboz* “tremedal (Burón), cárcava (Suarna)” (*GVGH*), “castiñeiro vello co tronco oco” (*IrIndo*, *DGC*), tal vez procedente de *cavus* ‘oco, profundo’, co sufixo diminutivo *-ucea*, e diverxente de *cabazo / cabaceiro / cabozo* ‘hórreo redondo feito con varas entrelazadas’, que G^a de Diego e Corominas derivan de *capax*, *-acis* ‘capaz’ (*DEEH* 549; *DCELC* v. *capacho*).

Campo soa coma *campus* en latín, que era un chao amplo non cultivado, contraposto a *ager*, *mons*, etc.

Castelo traduce o latín *castellum*, diminutivo de *castrum* ‘castro’.

Cepomundín é un composto de *cippus* ‘cepo, tronco de árbore, trampa de caza, cárcere’ (*MLLM*) e do antropónimo latino *Mundinus* (*TLC* 232), diminutivo de *Mundus* ‘limpo’.

Cernada disque sería (*terra*) *cinerata*, formada sobre *cinis*, *-eris* ‘cinza’ (*TM* 262; *DCELC* v. *ceniza*; *DEEH* v. *cinerata*). Hai aquí a capela particular de Nosa Señora de Lourdes (*GDL*).

Cogula, procedente do baixo latín *cuculla* ‘capucha’, alude ó hábito dos frades que houbo nesta parroquia.

Escouredo leva o sufixo de abundancia *-edo*, engadido á voz mozárabe *escauria* > lat. *scoria* e quizabes faga referencia á herba das ferreñas en galego, chamada escoria nodosa en castelán (*DCELC* v. *escoria*; *NCVCG* I 586).

Fato podería ser nome ou alcume persoal (*OPNH* 166), do lat. *fatuus* ‘presumido, fato, fatuo’; ou ‘grupo de animais, persoas, cousas’, de orixe incerta, coma o portugués *fato* (*DCELC* v. *hato*).

Foxos ‘trampas de cazador’ é voz do latín vulgar *fogium* (*TGL* 137-143). Houbo aquí unha ermida adicada a Santiago (*IAL* IV 244).

A Graña ‘extensión de monte baixo sen cultivar’ (*DRAG*) parece que procede do latín serodio *granea* (*MLLM*) ‘celeiro, tulla, hórreo’. O significado apuntado faíno case equivalente a *granxa* ‘propiedade rural con casa, animais e todo o necesario para

o traballo das terras' (*DRAG*). Esta palabra, *grange* en francés, sería introducida en España polos monxes de Cluny, e sería *granica* no lat. con base en *granum* 'gran' (*DCELC* v. *granja*). Foron senlleiras as grañas cistercienses.

Gruñado vén de *prunum* 'abruño, gruíño' (*DEEH* 891), co sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*.

Insua foi *insula* en latín.

Laxe é palabra prerromana con base en **lagina* (*DCELC* v. *laja*).

Maceda, co sufixo *-eta* > *-eda*, indica abundancia de mazás, (*mala*) *mattiana* (*TGL* 282, 308, 346).

Maxide corresponde ó xenitivo dun antropónimo *Magitus* (*OPNH* 216/887), tal vez de orixe gótica (*HGN* 172/4).

Pumarín é diminutivo de *pomarium*, que procede do lat. *pomum* 'pomo, mazá, froita comestible'.

Sagaruxe é un topónimo de difil interpretación para min. Rima cos ourensás Regouxe, Tuxe, Viluxe; co pontevedrés Vilatuxe; cos coruñeses Maguxe, Vilaúxe, Viúxe; e cos lucenses Freituxe, Vilaúxe. En todos eles albíscase o xenitivo dun nome persoal. Por iso coido que tal vez *Sagaruxe* podería ser unha haploxía (fusión de palabras) de *Sagarius Ussii*, partindo dun posuidor *Sagarius* (*LE* 416; *AS* II 1287) ou *Segarius* (*HGN* 237/3b) e do seu apelido patronímico, o xenitivo de *Ussius* (*LE* 425), comparable con Vilaúxe, que figura como *Villaussi* nun doc. de Ferreira de Pallares no ano 1074 (*CDF* 4), anque o profesor Joseph M. Piel cre que sería unha *Villa Ursi*, xenitivo do antropónimo *Ursus* 'oso' (*Verba*, XI, 1984, p. 22).

(**San Ciprián**) > **San Cibrao**, o patrón parroquial, foi bispo de Cartago e o seu nome *Cyprianus* vencéllase en etimoloxía co grego *kyprios* e co lat. *cuprum* 'cobre'.

Santadrao resume nunha palabra a *Sanctus Hadrianus*, nome de varios santos mártires e algún papa. Non se debe partir este nome en *San Tadrao*, segundo lemos no mapa da *GEG*, que vai reproducido neste estudio. Hoxe hai aquí a capela de San Antonio (*GDL*).

Sarceda é outro abundancial de *sarça* en portugués, de orixe prerromana (*DCELC* v. *zarza*), ou variante de Salceda, orixinado en *salix*, *-icis* 'salgueiro', ambos co sufixo *-eda*, visto antes.

Tamén **Teixeda** leva o sufixo *-eda*, porque abundou en *taxus* 'teixo' (planta e/ou animal).

A Valiña parece diminutivo de *vallis* ‘val’, feminino en lat.

Veiga sería unha voz prerromana *vaika (OE 13/1) ou *baika ‘terreo húmido’ (DCELC v. *vega*), máis ben ca unha latina *vadica ‘terra transitible’, suposta por García de Diego (DEEH).

Verducedo é abundancial de *virducum ‘verdugo, brote de árbore’ (DCELC, v. *verde*).

Vilar, Vilares, Vilarín proceden de *villaris*, *-are*, v. n° 3. En 1170 consta *Villare ulato (?) sub alpe Cuparii* (NML 184).

Vitureiro variante de Veitureiro, sería *vulturarium*, lugar onde abundarían os voitres, *vultur*, *-uris* en latín.

21. MOREIRA, Santa María

As Casas do Monte non necesitan aclaración.

Moreira indica a planta que dá *morum*, plur. *mora* ‘moras, amoras’, chamada por Apuleio (*Herb.* 25) *moraria*. En Santa María de Moreira houbo un convento de monxas, constatado dende o século XIII, que foi priorato do mosteiro cisterciense de Meira (Cf. RM en *Lucensia*, n° 15, 1997, pp.333-346). Cítase nun doc. lucense do ano 1309 (NML 163). Procedentes de Moreira hai dous cadros do pintor vallisoletano Joaquín Canedo, 1792, no Museo Diocesano.

Nadela responde a un nome feminino *Natella ‘filliña’, diminutivo de *Nata* (TLC 304), co sufixo *-ella*, visto no n° 4.

Vilar de Cas parece aludir a *canis* ‘can’ (animal), pero *Canis* foi tamén nome de persoa (TLC 326). Aparece *Vilar de Caes* en 1286 (CDF 304), *Villar de Caes* en 1309 (NML 144) e 1468 (RM 341), e tamén noutros documentos de 1336 e 1349 (LF 348, 530).

22. PADERNE, San Estevo

A Ferreira é un sucedáneo do latín *ferraria*.

Paderne debeu ser un *Castrum* ou *Villa Paterni*, nome persoal (TLC 304). En 1077 o bispo Vistrario cambia co xuíz Pedro unhas vilas *in Bolanio, in Paterni et*

in Candanali, que foran compradas anteriormente polo bispo Pedro (*NML* 167; *CPR* fol. 119). A capela do Carme é aquí propiedade particular.

23. PÁRAMO, San Miguel

Arrubial parece aludir a un colectivo de plantas, como a *rubia (tinctorum)* ‘granza’, que cita Plinio (*NH* 19/47; 24/94) ou a castaña rubial e as fabas arrubiadoras, que teñen nome relacionado coa cor *rubea* ‘rubia, roiba’.

A **Eirexe** responde ó lugar da *ecclesia* ‘igreja’ en xenitivo.

A **Lagoa** traduce o latín *lacuna*.

Páramo é unha voz do lat. hispánico *paramus*, de orixe prerromana, documentada en inscricións da Península, indicando quizabes un superlativo *par-amá* ‘o máis lonxano’ (*DCELC*). Deste topónimo ocupeime máis amplamente en *Lucensia*, nº 16, 1998, pp. 95-97.

Porcín é derivado de *porcus*, do cal parece diminutivo (comp. con Pumarín e Vilarín v. nº 20); pero consta a existencia do nome persoal *Porcius* (*LE* 234) e do diminutivo masculino *Porcina* (*TLC* 340), usado por antigos cristiáns como signo de humildade.

24. PENA, Santa María Magdalena

Pozos vén do latín *puteus* en plural.

Carballedo indica abundancia de carballos, voz derivada dun prerromano *carba* (*DCELC*).

Pena era en latín medieval *pinna*, *pigna*, *penna*, *penia*, *pena*, co significado de ‘cume, alto dun muro, pináculo’; ‘penedo, outeiro’ (*MLLM*; *DCELC* v. *peña*).

25. PEREIRAMÁ, San Xulián

Non hai máis lugares nesta freguesía ca **Pereiramá**, que se pode explicar a primeira vista como **piraria mala* ‘pereira mala’ ou propiedade de *Malus*, sobrenome persoal (*TLC* 266).

Pero téñase en conta o dito en Pereiroá, de modo que *Pereiramá* puido ser un *pirarium* / *piraria*, horto de *mala matiana* ‘mazás’ ou *malum cotoneum* ‘melocotón’, etc. En latín o substantivo *malum*, plural *mala*, significaba ‘froito comestible’ en xeral, e en particular ‘mazá’. No ano 998 o bispo Pelaio deixa en testamento á Igrexa de Lugo *in Sancto Iuliano a Tordena hereditates quas ibidem aplicavimus* (ES XL 406). Chamárase así porque está naunca do río Tórdea. Tamén figura arredor do ano 1160 no inventario da mesa canonical *Sancti Iuliani de Tordenella sextam partem quae fuit de domna Guixavara* (BCML IX p. 312, nº 162). Por iso coido que coincide con esta a referencia doutro inventario de 1133 (?): *Sexta de Monasterio de Tordenella, quam dedit Guixavara Froilaz* (V. Cañizares, *Colec. Diplom.* II 454). Testemuño que resulta interesante pola mención aquí dun mosteiro, por máis que na Idade Media utilizábase a veces *monasterium* como se fose *ecclesia* (MLLM). Desta época debe ser a súa igrexa románica, descrita no *BMPL*, II, 1984, p. 180-182.

26. A PUMAREGA, Santa Mariña

Casullao está por *Casa Iuliano*, cunha sintaxe similar á de Vilaxurxo, vista no nº 3. Compárese co portugués Santulhão, que era en 1187 “*villa quae dicitur Sancti Iuliani*”. Non fai falla advertir que *Iulianus* foi cognomen latino (TLC 148), formado sobre o xentilicio *Iulius*.

Faxilde responde ó xentivo do propietario *Fagildus*, nome persoal visigótico (HGN 83/1; OPNH 165/561). Hai aquí a capela particular de Santa Cristina (GDL).

Feirobal explicao Moralejo como *fogium lupale* ‘foxo (trampa) para lobos’ (TGL 137-142).

A Pumarega, da familia de Pumarín (v. nº 20), é un composto de *Pumar* co sufixo pre-latino de relación *-aeca > -ega*. No a. 915 o rei Ordoño cita no testamento “*pumariegas duas*” (CPR f. 37).

27. REBORDAOS, San Xurxo

Fontao, citado en 1534 (RM 344), mediante o sufixo *-anum* relaciónase con *fons* ‘fonte’ e co sobrenome persoal *Fontanus* (TLC 308: ILER 1946, 5773).

Rebordaos leva o mesmo sufixo ca Fontao e coido que se trata de *roboretanus*, o cal fai referencia a *roboretum* ‘reboredo, carballeira’, con base no lat. *robur* ‘roble’ en cast. Sen embargo Joseph M. Piel di que pode vir dun suposto verbo **repullitare* ‘rebrotar as plantas’ (*MEPG*). Cítase en 1362 (*LF* 646) e 1510 (*RM* 343).

28. RECESENDE, San Cibrao

A **Penalonga** equivale a *pinna/penna longa* en latín (v. nº 24).

Recesende vén do xenitivo do nome persoal *Recesindus* (*HGN* 219/20; *OPNH* 257/1137). No testamento do bispo lucense Pelaio, ano 998 figura a *Villa de Recesindi* (*ES* XL 406). Arredor de 1160 o cabido lucense tiña *in Recesendi villam de Sala cum ecclesia et hominibus habitantibus in villa cum suo caritel per terminos suos ab integro* (*BCML* IX p. 311, nº 128). Nun inventario de bens usurpados ós cóngos lucenses, feito quizabes no ano 1133, figura *in Recesendi hereditates cum familiis* (V. Cañizares, *Colec. Diplom.* II 454-455). Noméase tamén en 1241 (*NML* 172), 1386 (*LF* 869), e 1510 (*RM* 343).

29. RIOMOL, San Pedro

Foguentelle foi explicado por Moralejo como *Fons Guntelli* (*TGL* 114), vendo aquí o xenitivo dun antropónimo visigótico (*HGN* 145/11), que sería o propietario daquela fonte; pero houbo tamén o xinecónimo coas variantes *Guntilli* / *Guntelli* / *Gontilli* / *Guntildi* / *Gontildi* / *Gontili* (*OPNH* 192/731).

Riomol parece a primeira vista que sería *rivus mollis* ‘río flexible, brando, suave’. Pero *Rimor* en 1277, segundo escribiu un notario de Castroverde (*CDF* 270), *Rimol* en 1531 (*RM* 342), e quizabes a *villa vocitata Rio Mauri* en 1119 (*NML* 173), levaríanos a outra orixe etimolóxica.

De **Vilacote** comenta Joseph M. Piel (*Verba*, 11, 1984, p. 18): “uma hipótese um tanto frágil, levar-nos-ia ao cognome aristocrático *Cotta*, na adaptación vulgar **Cottus* ou **Cottius*”. Pero Menéndez Pidal (*TPH* 275) quita o asterisco

e dá *Cottus* / *Cottius* como históricos. Tamén Schulze (*LE* 423) rexistra o xentilicio histórico *Cottius*. Polo tanto estamos diante dunha *Villa Cotti* / *Cottii*.

N.B. En 1240 cítase *Sanctus Petrus de Belvis in Castroviride* (*NML* 143). ¿Sería Riomol ou Serés?

30. SERÉS, San Pedro

Nome da parroquia, que só ten o lugar de **Serés**, o cal debeu ser o patronímico de *Serenus*, cognomen (*TLC* 261) e quizabes tamén xentilicio (*RL* 168), que fai referencia ó carácter pacífico e tranquilo da persoa. Arredor de 1160 os cóengos lucenses tiñan *in Serenes villam quam dedit Froila Menendiz; in Bolanio villam unam, in Serenes aliam villam* (*BCML*, IX, 313, nº 197, 199e). En 1133 e 1172 tamén escriben *Serenes* (*NML* 177). Cítase *Seres* en 1510 (*RM* 343).

31. SOUTO DE TORRES, Santo Tomé

O único lugar desta freguesía é **Souto**, que se cita no ano 1202 como *Sancto Thoma de Sauto* (*NML* 176) nun testamento que fixo “*dnâ Sancia Ruderici*”; en 1509 escriben *Soto da Torre* (*RM* 342). A etimoloxía está no lat. *saltus* ‘souto, pasteiro con bosque, desfiladeiro, paso estreito entre montañas’, e *turris* ‘torre’ ou no patronímico do persoal *Turrius* (*OPPH* 239).

32. SOUTOMERILLE, O Salvador

Nome do único lugar desta parroquia, que aparece chamándose en 1122 *monasterium de Sauto Maireli* (non *Sauti Mairelo*: *NML* 176), en 1222 *Souto Meyril*, en 1293 *Souto Merelle*, en 1309 *Souto Meirille* (*NML* 178); en 1286 *don Salvador de Souto Meyrile* (*CDF* 304); *Soutomeyrille* en 1309, 1336, 1349 (*LF* 87, 348, 530). Piel e Kremer poñen a orixe do topónimo en *Saltus Mirelli* (*HGN* 185/7), é dicir,

nun apelativo común latino *saltus* ‘souto’, posuído por un home de nome visigótico *Mirellus*. Este antropónimo recólleo E. Rivas Quintas (*OPNH* 229/953), pero coída que ten orixe no latín *mirus* ‘maravilloso’. En docs. de Lugo, aa. 959 e 960, aparece o antropónimo *Mairello* (*Lucensia* 8/1994/177) e *Meirelo* en 975 (*Ibid.*), quizabes redución de *Maiorellus* (comp. *Maiorinus* ‘Meiriño’). No privilexio de Alfonso III, ano 897, figuraba esta freguesía como *ecclesia Sancti Salvatoris de Rimilani* (hoxe Romeán, parroquia inmediata), igual ca en 1239, 1249, 1251, 1274 (*NML* 173). En 1317 consta *San Salvador de Rimian* (*LF* 168). No xornal de Lugo *El Progreso* (5-VII-1975) escribíñ sobre unha inscrición sepulcral visigótica de Soutomerille, e sobre ela volvíñ no Boletín do Museo Provincial de Lugo, tomo II, 1984, p. 121.

33. TÓRDEA, Santo Tomás

Tamén este é o único nome de lugar aquí, xunto ó río *Tordena* que así aparece en 747, 969, 1027, 1119, 1133, *Tordia* en 1235 (*NML* 179; *BCML*, IX, 312-313). García Conde sospeita que *Tordena* fose nome persoal (*BCML* IX 316), e así o parece nun doc. arredor de 1160 no que se le *in Malles villam unam que fuit de Tordena et dividimus per medium cum palatis*. Pero entón sería un hápax incomparable no seu radical, anque na terminación aseméllase a *Vendena* e *Loentena*, hoxe Bendia e Loentia, dos que tratei en Grial (Nº 80. 1983, pp. 225-228), supoñéndolles probable orixe celta.

34. URIZ, Santa María

A *Eirexe* refírese a (*locus ecclesiae* ‘lugar da igrexa’, a cal é románica (*BCML* VI 263-264).

Uriz procede do antropónimo visigótico *Onoricus* (*HGN* 203/7), *Hunericus* (*OPNH* 197/766). Cítase en 1019 *In ripa Tordena, villa Honorici* (*TSI* 115; *El Progreso*, 28-IV-1973); tamén en 1235 (*GDL*) e correspóndese con outra *Villa Onorici*, a. 897, 959 (*NML* 165), hoxe *Uriz* no concello de Begonte.

35. VILABADE, Santa María

Frontoi corresponde ó xenitivo *Frontonii* do antropónimo *Frontonius*, que coexistiu con *Fronto*, *-onis* (TLC 236).

De **Vilabade** escribe Piel en *Verba*, 11, 1984, p.21: “Em principio, não seria desrazoável pensar num nome persoal *Abbas*, *-ate*, fundado no nome da dignidade eclesiástica respectiva”. Cítase *Sancta Maria de Villa Abati* en 1202 (NML 182). Esta mención fai menos verosímil a hipótese de que fose unha *Villa Bati*, comparable co top. sarriano *Bade*, que era *Bati* en 976 e 1009 (TSA 58, 61, 64; TCS 51). A súa igrexa, iniciada en 1457, foi declarada monumento histórico nacional (IAL VI 237-241; GEG 30/62). Hai tamén a capela do Carme, pp. (GDL). En *Vilabade* instaurouse no séc. XV un convento de franciscanos (GPL 241). Del escriben Mª José Portela Silva e José García Oro (LF, 1997, páx. 180) o seguinte:

“Tendría un sentido religioso particular porque sería un nuevo santuario de la Virgen del Camino, dentro del marco del *Camino de Santiago*, “para los que allí vinieren en romería, por estar en el *Camino Frances*, et romeraje de la Yglesia del glorioso apostol Señor Santiago de Galicia, patron de España, et asy mismo de la Yglesia de San Salvador de Oviedo, donde todas las personas catholicas cristianas han mucha devoçion”. Escritura de Burgos, 6 de abril de 1457, inserta en las letras ejecutorias de la bula fundacional de 27 de julio de 1460. El texto en Aranasio López, “Documentos sobre el convento que existió a fines del siglo XV en Villabadi (Lugo)”, *Archivo Ibero-Americano* 10 (1918) 329-333”

36. VILALLE, Santa María

Vilalle é a única entidade de poboación nesta freguesía, a cal débese explicar como se fose unha *Villa Eulaliae* ou *Eulalii*, segundo propón Piel en *Verba*, 11, 1984, p. 16.

37. VILARIÑO, Santiago

A vila moderna e parroquia de **Santiago de CASTROVERDE**, capital do concello, postergou e anulou definitivamente nas guías eclesiásticas a vella denominación de **Santiago de Vilariño**, un diminutivo de *Vilar* (v. n° 3), que aludiría a un minúsculo núcleo de poboación, nacido a carón do primitivo castro prerromano.

A primeira mención coñecida é do ano 897, cando o rei Alfosno III restitúe á Se lucense a *ecclesiam Sancti Jacobi de Villarino* (ES XL 388). Con esta mesma denominación aparece no ano 1235 (NML 184). Tamén nun documento en galego de 1307 consta que o bispo e cabido lucense outorgan a Paio Miguélez, á súa muller, e a unha “voz” (ós fillos) o *horto do Hospital en Santiago de Villarino*, recibindo a cambio parte da leira da Penela na mesma freguesía (LF 54). Este dato é importante telo en conta, para darlle pulo histórico ó Camiño Primitivo das peregrinacións a Compostela. Madoz no seu *Diccionario Geográfico*, publicado en 1850, rexistra aínda esta freguesía co nome de *Vilarino*. Pero Amor Meilán (GPL 235), arredor de 1928, designa a “Santiago de *Castroverde*, con la villa de Castroverde, Codesal, Frontoy, Marquesado y Tarrío”.

Toponimia do concello de Portomarín⁴

Seguindo a nomenclatura de lugares proposta pola Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia, no dictame de 30 de xaneiro de 1981, para o Municipio de Portomarín (*Toponimia 5*, Imprenta Minerva, Santiago), intentarei asomarme á orixe lingüística dos nomes parroquiais e os das aldeas que aínda teñen xente nelas. Moi útil para elo sería coñecer os documentos da Encomenda Sanxoanista de Portomarín; pero aínda non están publicados. E para alixerar outras citas bibliográficas, usarei aquí al gunha siglas, que irán explicadas ó final deste estudio. Empezo, pois.

1. BAGUDE, San Bartolomeu

Acebedo indica, co sufixo *-edo*, abundancia de acebos, nome baseado no latín **acifolium* ‘folla de agulla’ (*DCELC*).

Bagude responde ó xenitivo dun suposto antropónimo visigótico bitemático *Bada-gotus* ou **Wada-gutus* (*HGN 35/2*; 287).

Biduedo, co sufixo de abundancia *-edo*, alude a un bosque de *betullas* ‘bidos / bidueiros’ (*DCELC*, v. *abedul*; *DEEH 505*).

O *Cunqueiro*, derivado de *cunca*, *concha* en latín, *kónkhe* en grego, foi apelido persoal de oficio.

Receendes é o patronímico do antropónimo visigótico *Rece-sindus* (*HGN 219/20*).

2. BELAD / VELAD / BELAZ, agora SAN MAMEDE

O nome *Belad* / *Velad* / *Belaz* das Guías Eclesiásticas (ant. *Abelás*, GDL 234) parece que sería o patronímico *Beilaz*, que vén na diplomática astur o ano 873, e qui-

---

⁴ *Lucensia* 19 (1999) 359-372.

zabes o topónimo debería escribirse *Belaz*, se partimos do antropónimo *Begila*, *-anis* (HGN 41/4), usado por un bispo de Lugo no ano 589; pero houbo tamén o apelido *Velaz*, redución de *Vegilaz* (OPNH 379/101; *Luc.* 8, 1984, p. 189), que saíu de *Vegila*, *-anis*. Máis é, que no ano 939 Gugina, filla do conde Ero, doa ó mosteiro de Ferreira de Pallares moitas vilas, entre as cales cita *quinta villa in ripa Minei que vocitant Vellani, que conmutabi con rege domno Hordonio, dedimus ei uilla in Ardone que fuit de nostro servo Gogia* (E. Sáez, *Los ascendientes de san Rosendo*, apénd. 7).

San Mamede é un santo oriental que tivo nome orixinado polo balbuceo infantil, como deixo escrito en *Lucensia*, N.º 2, 1991, p. 163 ss.

Vilariño do Batán é un bonito topónimo, composto dun diminutivo substantivado do adxectivo latino *villaris*, *-are* ‘vilar’ (MLLM), e do apelativo latino *batannum* (GMIL) ou árabe *battân*, máquina hidráulica para bater o ferro e abatanar as teas en mollado (Cf. TGL 267-272; DCELC, v. *batán*).

3. CABORRECELLE, San Xulián

O nome parroquial non figura como aldea e débese descompoñer en *Cabo-Recelle*, sendo *cabo* ‘cerca de’ unha preposición que saíu de *caput* ‘cabeza’ (DCELC, v. *cabe*; DEEH, v. *caput*); *Recelle*, nome dunha parroquia limítrofe, analizareino aquí máis tarde. O que non deixo de indicar agora é que no testamento dunha abadesa de Xián, chamada Gontrode Ruderici, figura no ano 1211 un casal *in Palacios sub ecclesie Sancti Iuliani de Recelli* (CDV, n.º 4). Outras mencións figuran en *Lucensia* (5, 1992, 172). Cítase tamén en 1340 e 1354 (LF 411, 603).

Cabanas do Monte é un plural do prerromano *capanna* ‘choza’ (DCELC, v. *cabaña*), vencellado co latino *mons* ‘monte’.

A Costa é a voz latina *costa* ‘lado’, que en romance tomou a acepción de ‘costado ou ladeira dunha montaña, terreo pendente’ (DCELC).

Dónego traduce o latín medieval *domnicus* = *dominicus* ‘señorial’, sería un *fundus domnicus* ‘herdade señorial’.

A Eirexe reflicte un xenitivo, aludindo a un *locus ecclesiae* ‘lugar da igre xa’.

Lamas de Río responde a un plural do lat. *lama* e *rivus* ‘río’.

Lamas Maiores puido ser en latín *Lamas Maioris* (acusativo + xenitivo de posesión) e aludir a un nome persoal *Maior* (TLC 294).

San Xulián dicíase *San Julaa de Recele* en 1256 e 1369 (NML 172) e trátase dun mártir de Antinoo, en Exipto, chamado *Iulianus*, nome derivado de *Iulius*.

4. CASTRO DE SOENGAS, San Martiño

Castro é nome dunha aldea, versión do lat. *castrum* ‘fortaleza’. Pero *Soengas* só é un determinativo parroquial, para distinguir esta freguesía doutras que tamén se chaman Castro. Figura na *CDV* núm. 31, sen data (pero arredor de 1229), unha concordia entre o prior de Vilar de Donas e a abadesa de Xián para que a esta lle pagasen *duos modios annuatim in Sancto Martino ... de Solengas*. Na mesma *CDV*, núm. 203, hai un inventario, tamén sen data (pero do séc. XVI), que di: “*Ay una donación que doña Urraca Ares de Monterroso hizo al monesteryo de Bylar de Donas y prior y freyles del de la yglesia de San Martynno de Suengas*”. Por outra banda nun doc. de Ferreira de Pallares consta que en 1239 o abade deste mosteiro cambia co prior de Vilar de Donas *totam hereditatem quam habemus cum suis pertinentiis in Solengas* (CDF 69). E na mesma colección diplomática aparece en 1246 unha *domna Maior Petri* vendendo a *domne Tharesie Muniz, filia de domnus Munius Fernandi de Rodeyro* as súas herdades de Monterroso “*et in Suingas*” (CDF 91). Polo cal coido que este topónimo ten aspecto de xermánico, quizabes referido á voz *sulinga*, rexistrada por Du Cange (*GMIL*) como premio a militares, consistente nunha porción de terreo cunha determinada medida. Desto tratei no xornal de Lugo *El Progreso* (4-V-1994).

Covadelas tivo que ser un plural **covatellas*, diminutivo do lat. vg. e galego *cova* (*DEGC*), influenciado polo participio *cavata* do verbo *cavare* ‘cavar’.

O *Cruceiro* deriva de *crux*, *crucis* ‘cruz’ e pode aludir a unha encrucillada de camiños.

Fonte Grande explícase polo latín *fons* co adxectivo *grandis*.

Grumélez é patronímico, quizá de **Grumellus* / **Gromellus*, diminutivo do persoal *Grumius* (*CIL* II 3024; *ILER* 526) ou *Groma* (TLC 342), baseado no nome dun instrumento agrimensur, chamado en latín *gruma* / *groma*.

A Pedra refírese ó latín *petra*.

5. CASTROMAIOR, Santa María

Parroquia suprimida eclesiasticamente en 1890 e integrada en Gonzar, pero ten aínda igrexa románica (*LAL* II 119).

A Casa de Abaixo explícase polo latín *casa* e o adxectivo do lat. vg. *bassus* ‘pouco alto’, que só se atopa en glosas e como nome de persoa, e crese que é de orixe osca (Corominas, *DCELC*, v. *bajo*).

A Casa do Carpazal compúxose do latín *casa* e dun colectivo de *carpathium* ‘carpazo/a’, citado por Plinio, NH 32/5 (*DEEH* 561).

Castromaior tamén é composto de clara explicación, pero o aparente adxectivo *maior* puido ser aquí o nome persoal *Maior* dun posuidor do castro (*TLC* 294; *OPNH* 216), hipótese máis en consonancia coa denominación *Castrum Maiorem* (non *castrum maius*), que se cita en 1129 nun doc. de Alfonso VII (*CDF* 9).

Os Penedos indica abundancia de penas grandes, partindo de *pinnetum derivado de *pinna* / *penna* ‘pena’ no latín medieval (*MLLM*).

6. CORTAPEZAS, Santa María

Menciónase esta freguesía por vez primeira no testamento do bispo Odoario, ano 747, *in territorio Palliaries... ecclesia Sancta Maria de Quartapetas ab integro* (*BCML*, IV, 1950, 86; *ES* XL 359). Tamén figura no privilexio de Alfonso III á Sé Lucense no ano 897 *in terra de Porto marini ecclesiam Sancte Marie de Quartapeza* (*ES* XL 388). *Quarta-pezas* en 1256 (*Luc.* 5, 1992, 171). A orixe do nome pode estar no celta *pettia ‘pedazo’ (*DCELC*, v. *pieza*), pero tamén parece ter semellanza co portugués *quartapiza*, alteración do castelán *cortapisa*, segundo Corominas (*DCELC*, v. *cortapisa*), por máis que eso de *culcita pinsa* ‘colcha abatanada’ non é unha etimoloxía moi apta para este topónimo. En cambio, no latín medieval escribían *pecia*, *petia*, *pezia*, *pechia*, *petzia*, *pectia*, *pettia*, *piccia* (*MLLM*) co significado de ‘pedazo, fragmento dun obxecto’; ‘porción de terra’, por ex. *petias de pratis*, ano 792; *pecias de silvis*, a. 894, etc.

Alto Valiño refírese ó alto dun pequeno val, palabras romanceadas do latín *altum* *vallinum.

Cortapezas, v. supra.

A Eirexe, v. n.º 3.

A Estrada procede do lat. (*via*) *strata* ‘camiño empedrado, calzada romana’.

Os Montes, plural de *mons -tis*.

Reboredo foi *roboretum* ‘carballeira’, composto de *robur* ‘carballo’ e do sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*. Noméase no ano 1107 *in territorio Portomarim et in loco predicto villa que vocitant Rovoreto sub aula Sancta Maria, super ribulo Ferraria* (CDF 8).

Zazar é variante de *Cezar* / *Cesar* e debeu ser inicialmente unha *Villa Caesarii*, xenitivo este do antropónimo *Caesarius* (LE 52; CIL XI 5778; TLC 178; *Biblos* XXIII, 1947, p. 191; *Verba* 2, 1975, p. 52).

7. FIZ DE ROZAS, San Lourenzo

Esta é a denominación civil (GEG 13/61), contraposta á eclesiástica, que usa o haxiónimo híbrido *San Pedro-Félix de Rozas* (GDL), sen a mención de San Lourenzo. O nome parroquial componse do antropónimo latino *Felix -icis*, determinado por *Rozas*, deverbais do lat. vg. **ruptiare* ‘rozar, roturar’, formado sobre o participio *ruptum* do verbo *rumpere* ‘romper’ (DCELC, v. *rozar*; DEEH, v. **rodiare, *ruptiare*).

Cabanas, v. n.º 3.

O Campo, do lat. *campus* ‘chao amplo’, contraponíase a *mons, ager, rus*.

Carballas é plural derivado de *carba* “especie de roble de hoja menuda y mala calidad de madera” (DEGC, apénd.), “matorral”, voz prerromana (DCELC).

Casas Novas soaba igual no acusativo de plural en latín.

A Eirexe, v. n.º 3.

Lagorza ‘fango con abundancia de auga’ (DEGC, apénd.) ‘terreo enfangado, lamagorza’ (E. Rivas, *Frampas* I 106); pero eu teño oído tamén este nome dunha mala herba semellante ás labazas. Parece da familia de *lacus* ‘lago’ ou *lama*.

Outeiro ‘lugar alto’, procede do latín serodio *altarium*, formado sobre *altaria*, plural do neutro *altare*.

O Pacio traduce o lat. *palatium*.

Quintá sería unha (*Villa*) *Quintana*, é dicir, propia de *Quintanus* (*TLC* 293).

San Clodio foi *Sanctus Claudius*, nome latino, que alternaba con *Clodius* (*LE* 150), sacado do adxectivo *claudus* / *cludus* ‘coxo’. En 1263 cítase a *eglesia de san Cloyo* (*CDF* 190), *San Croyo* en 1274 (*CDF* 242, 244), *egreiaro ... de San Croio* en 1297 (*CDF* 327). En 1755 San Clodio era parroquia co seu titular Santa María Magdalena, anexa de “San Lorenzo de Sanfiz de Rozas” (*EL* 763).

8. GONZAR, Santa María

Gonzar, *Gunzar* en 1275 (*CDF* 257), vén do antropónimo visigótico bitemático *Gundi-arius* (*HGN* 145/4a).

A Ferrería, co sufixo *-ía* de orixe grega, sería un antigo taller no camiño francés a Santiago, onde se reponían ferraduras ás cabalerías, ferros ós carros, etc.

Lamas Maiores xa quedan vistas no núm. 3.

Toxibó é un curioso topónimo, que eu teño oído pronunciar *Tixibó*, o cal poderíase explicar partindo de *Togius* (*OPPH* 229) unido ó cognomen *Bonus* (*TLC* 274); tamén se podería comparar con *Tuixe*, que procede do antropónimo gótico *Theodoigius* (*HGN* 271/34), acompañado do apelido *Bono* (*OPNH* 396).

9. LEÓN, San Martiño

Lamas, v. n.º 3.

A *León* teño oído chamarlle *Lión* e así mesmo está es crito en 1294 na *CDF* 323. Alguén quixo traelo do lat. *legio*, *-onis*, como se aquí tivese acampado algunha lexión romana, igual ca na cida de de León; pero coido que tal grandeza sería excesiva para este humilde pobo, que parece levar o nome dun posuidor chamado León; *Leo*, *-onis* en latín foi en efecto cognomen persoal, igual ca *Leonius* (*TLC* 327), que foi tamén xentilicio (*LE* 313).

10. NARÓN, Santa María

Batifoles parece composto do verbo *battuere* ‘bater’ e do sustantivo *follis* ‘fol, odre’; sería quizabes coma *batifol* en ant. francés (*DCELC* v *batán*), *battifollum* no séc. XIII (*MLLM*); tamén se asemella ó portugués *bate-folhas* ‘latoeiro’.

A Casilla de Narón, nome moderno dunha garita de peón camiñeiro ubicada na estrada de Lugo-Ourense.

Fontellada foi explicada por Moralejo como haplloxía de *fonte tegulata* ‘fonte tellada’ (*TGL* 107).

Lavandeiras sería onde lavaban os seus trapos e sucidades os peregrinos a Compostela. Na Idade Media existía o adxectivo *lavandarius, a, um*, o substantivo masculino *lavandarius/erius*, o feminino *lavandaria/eria*, e o neutro *lavandarium/erium* (*NMLM*).

Narón viría do nome persoal *Naronius* (*LE* 480), segundo di Piel en *Biblos* (XXIII 1947, 335), ou mellor aínda de *Naro, -onis* (*OPPH* 165).

Pardellas debeu ser un derivado de *paries, -etis*, quizabes plural de **pareticula*, como opina Machado (*DELP* IV 309), quen afirma: “A mais ant. documentación desta forma aparece-me em 911, como top.: “*Qui dividit inter Dumio et Paretelias*” (Cf. *NCVCG* III 317).

O Penedo, v n.º 5.

Valderramos, como Valderrama en Castela (*OE* 54/1), parece un composto do latín *vallis* ‘val’ e o persoal *Ramus* (*TLC* 337). Pero non foi incluído por Moralejo (*TGL* 211 ss.) na lista de topónimos formados con ‘val’. Pódese comparar con *Montederramo* en Ourense.

Vilanova traduce o lat. *villa nova*.

O Vilar de Abaixo e *O Vilar de Arriba* son dous *villares* situados respectivamente *ad bassum* e *ad ripam* (*DCELC*).

11. NESPEREIRA, San Cibrao

A Eirexe, v. n.º 3.

Alto do Hospital foi antigo *hospitale* na ruta de peregrinos a Compostela, ubicado nun *alto*.

Camporredondo non é máis que o latino *campus rotundus*, é dicir, un campo cercado en redondo ou tamén propiedade de *Rotundus* (TLC 233).

Nespereira cítase unhas 18 veces na CDF como *Nesperaria* / *Nespereyra* / *Nesperera*; tamén *Castrum Nesperarie* no ano 572 (*Luc.* 5, 1992, 165). O nome alude a unha árbore que produce a froita da néspere, en lat. *mespilum* e no lat. vulg.; **nespirum* (DCELC, v. *níspero*; DEEH 810), que procede do grego *méspilos*.

As Peniñas é plural diminutivo de pena, *pinna* / *penna* en latín serodio.

A Volta de Varela podería ser un pleonasma, aludindo a unha *volvita* curva dunha *varella*, diminutiva de *varus*, *a, um* ‘torcido, curvado, de pernas tortas’, base do substantivo *vara* (DLF; DCELC); *Varilla* e *Varillus* foron nomes persoais epigráficos en Hispania (ILER).

12. PORTOMARÍN, San Nicolás

Barco é derivado de *barca*, voz usada no latín serodio, quizabes de orixe hispánica, en opinión de Corominas (DCELC), quen di que como topónimo *Barco* ten un significado diferente de ‘navío / nao’, e sería algo semellante ó castelán *varga* ‘choza, montón de feo, costa, pendente’.

O Castro v n.º 4.

Castro Luwixe podería remontarse a *Castrum Lovessii*, aludindo quizabes ó nome persoal *Lovessius*, que aparece en varias inscricións peninsulares (Cf. OPPH 126); tamén entraría en conta o antropónimo xermánico *Ludwigius*.

Ferreiroá sería *Ferrariola*, dimin. de *Ferraria* onde desemboca no Miño o “Rego Ferreirúa”, chamado tamén “Río Zamolle” e “Ferreira de Zamolle” (GPL 384). En 1755 esta zona pertencía ó “Arciprestazgo de Ferreira - Ferreirúa” (EL 763).

A Garbanía parece derivar do xermánico *garba* ‘gabela, feixe’, connotando algún tributo (MLLM).

O Mulido parece traducir a *mollitus*, *a, um*, participio do verbo *mollire* ‘amolecer, espelir (terras), suavizar (unha costa)’, etc.

PORTOMARÍN, capital do concello, era *Porto Marini* en 897 (NML 170), *Villa Portumarini, quae est in ripa Minei* en 993 (ES XIX 383; TACS 57). En 60 docs. da CDF, aa. 1107-1293, figura *Porto Marin* 15 veces e *Ponte Minei* 45 veces.

Trátase dun *portus* ‘paso dun río’ (a antiga *Pons Minei*) determinado por un posuidor que se chamaba *Marinus* ‘mariño’ (*TGL* 115). Existe unha interesante monografía, publicada por Gonzalo Paz López, *Portomarin* (Zaragoza 1961).

Santa Mariña, mártir de Antioquía, reivindicada pola Igrexa de Ourense (*ES* XVII 216), tiña o mesmo nome que vemos en Porto-*Marín*, derivado de *mare* ‘mar’. Aquí estaba no ano 922 a *ecclesia vocabulo Sancte Marine ripa Minee* (*TC* 578; *CDC* 17), que llse fora doada polo bispo lucense Recaredo ós condes Gutierre e Ilduara, pais de San Rosendo, para que acabasen de facer un mosteiro que tiñan empezado e continuaba en 927 *iuxta basilicam sancte Marine in locum Porto Marini* (*TC* 179; *CDC* 29; *MG* 845-47).

San Miguel leva o nome hebreo do arcanxo ‘Quen coma El’. Posiblemente a este lugar aludiría unha escritura do 5 de xullo de 1047, dicindo que o presbítero Sisnando tiña unha vila *inter ribulo Ferrarie et Ferrariola in loco predicto S. Michaelis Archangeli* e doáballe a metade *ad locum S. Michaeli Archangeli et ad omnium servorum Dei, fratrum, monachorum, sororum vel omnes qui ibidem fuerint in vita sancta perseverantes* (*CPR* fol. 87v). Outra hipótese tamén posible sería que este San Miguel fose o de Vilarmao en Guntín, como con interrogación sospeita Cañizares (*NML* 163).

A Perdigueira refírese ó lat. *perdices*.

San Roque din que foi nome xermánico *Roccus / Rochus / Rokkus*.

Souto, en latín era *saltus* ‘bosque’.

13. PORTOMARÍN, San Pedro

Menciónase *Portumarino, S. Petro*, a. 1274 (*NML* 170) e nos Tumbos de Sobrado, aa. 1177, 1196, 1206 (*TS* 256-263).

A Fontedagra di Moralejo (*TGL* 101) que procedería “de **acra* ‘agria’ máis probablemente, aunque *agra* puede ser también sustantivo que significa ‘finca labrantía’ ... y apellido”. Aquí tiveron casas, tulla e celeiro os bispos de Lugo no século XVI (Cf. M.^a. Peinó Graner, *El Señorío episcopal lucense en el siglo XVI*, Lugo 1998).

San Pedro era o titular desta parroquia na marxe esquerda do Miño; pero, para librala da represa, a súa igrexa románica (*BCML* I 186-189) foi trasladada ó núcleo da actual vila que está na marxe dereita do río en terreo máis alto.

14. RECELLE, San Pedro

No testamento o bispo Odoario, a. 747, nomea *in territorio Palliars...* *Ecclesia Sancto Petro de Rezelle* (ES XL 359); no ano 897 Alfonso III dóalle á Igrexa de Lugo *in Receli ecclesiam S. Petri* (ES XL 388). Apare ce tamén en 993 *villa quam dicunt Recelli quae est in ripa Ferrarie* (ES XIX 383; TACS 57) e noutros docs. de 1275, 1287 (NML 172-173). O nome parroquial non o leva aquí ningunha aldea, pero hai que explicalo polo xinecónimo *Riquilli / Recili / Recelli* (HGN 219/5); de feito na CDF cítase moitas veces *Sanctus Petrus de Recili / Receli / Rezele / Recelle*. Lugares desta freguesía son:

O Almacén, nome hispanoárabe *mahzén* ‘depósito, tulla’ (DCELC).

Campo do Xordo alude a un alcume persoal *Surdus* ‘xordo’ (TLC 239).

A Casa da Lama, de clara etimoloxía, aparece en 1227 e 1294 na CDF 46 e 240.

A Casa do Cardedo alude a un lugar abundante en *cardus* con sufixo *-etum*.

A Casanova soaba igual en latín.

A Eirexe v.n.º 3.

Lousada provén do lat. (*casa*) *lausata*, derivada de *laus* lousa, pizarra.

Mariz foi xenitivo do nome persoal visigótico *Mala-ricus* (HGN 173); cítase *Maariz* 11 veces na CDF.

Marmoiral paré cese a *marmorarius*, sitio de mármore ou nome de oficio ‘marmorista’; Joseph M. Piel, sen rexeitar un **marmoreale*, cambiou esta referencia por *memoriale* ‘monumento, sepulcro’ (MEPG 222-224).

As Moreiras alude a un fitónimo referido a *morum*, plural *mora* ‘amora’, chamada *moraria* por Apuleio (*Herb.* 25).

Póido puido saír do sobrenome latino *Politus* ‘pulido, culto, elegante’ (TLC 232), participio do verbo *polio*, *polire* ‘puír, alisar’; tamén podería ser abundancial de *podium* / *pogium* / *poium* ‘poio’ (MLLM).

O Rego da Namela componse do lat. *riguus* (Plinio, NH 17/250) e, se non corresponde a *Lamela*, po dería ser tal vez un diminutivo do xermánico *namium* / *namum* ‘empeño, prenda ou garantía de embargo’ (MLLM).

O Regueiro nome derivado do celta **recus* > lat. *riguus* ‘rego’ (DCELC).

A Servicería, *servitialia*, foi palabra monástica relacionada aquí con ‘servos’ tal vez do mosteiro de Ferreira de Pallares.

Vigo traduce o latín *vicus* ‘casa rústica’, procedente do grego *oikos* ‘casa’.

15. RÍO, San Mamede

Alto do Hospital v n.º 11.

Pousada, en latín *pausata*, era onde apousaban parándose e albergándose os camiñantes.

Reboredo v. n.º 6.

O Rego do Can traduce a *riguus canis* en latín; *Canis* tamén foi nome persoal (*TLC* 326).

San Mamede do Río, haxiónimo xa analizado no núm. 2; citase en 1256 (*NML* 173) e 1310 (*CDF* 340).

A Silva, do lat. *silva* ‘selva, silveira’, tivo máis connotacións (Cf. *Luc.* 9, 1994, p. 160-161).

Ventas de Narón alude a *vendita* onde se ‘vendían’ cousas de comer e de usar, como unha almoeda, un mesón, etc. (*MLLM*); o determinante *Narón* xa queda analizado no núm. 10.

Tamén queda visto *Vigo* no núm. 14.

16. SABADELLE, San Salvador

Menciónase en 1381 unha herdade *sub signo S. Salvatoris de Sabadelle* (*NML* 174).

Abelleira sería *apicularia*, plural do neutro *apiculare* ‘colmeiar’ (*MLLM*), ou nome galego dunha planta, chamada ‘melisa’ re ferida a *apiculas* ‘abellas’.

Barco xa queda examinado no núm. 12.

A Ermida foi a voz latino-grega *eremita* ‘oratorio no ermo’.

Sabadelle non ten que ver con zapatos ou zapateiros, como parece insinuarse na *ELH*, I, páx. 528; máis ben reflicte o xenitivo do antropónimo *Sabbatellus*, como di Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 360) e Rivas Quintas (*OPNH* 263); sería un diminutivo da familia de *sabbatum*, palabra hebrea, latinizada, derivada de *sabath* ‘descansar’ (*DCELC*).

Seixón non é aumentativo de *saxum* ‘seixo’, senón derivado do étnico *Saxo*, *-onis* e mesmo de *Saxonius* (*TLC* 202). En 1281 escribiron *Seyxum* (*CDF* 286).

17. SOENGAS, Santiago

Freguesía suprimida eclesiásticamente antes de 1890 e anexada a Castro de Soengas (*GDL* 222); pero civilmente aínda segue como parroquia, e hai pouco os veciños fixeron unha nova igrexa. Aldeas:

A Cruz alude a unha encrucillada de camiños ou a unha divisoria de terreos.

As Neves posiblemente estea en memoria da Virxe das Neves. Suponse que a carón do lat. clásico *nix, nivis*, había a forma vulgar *neves, analóxica de *nebula* ‘néboa’, percibida como diminutivo (*DCELC*). Por outra banda temos na Lusitania os nomes persoais primitivos *Naeba* (*ILER* 5054) e *Naevia* e o topónimo hispano *Naeva*, recollido por Holder (*Emerita* XXXII, 114).

Soengas de Abaixo e *Soengas de Arriba* son aldeas a distinto nivel, das cales queda examinado o nome no núm. 4 e 10.

18. VEDRO, San Martiño.

Vedro, nome da parroquia e dunha aldea dela, vén do latín *veterum* ‘vello’ e pódese relacionar co santo patrón ou co antropónimo *Veterius* (*TLC* 302) e mellor aínda con *Vetero*, ablativo do antropónimo *Vetus, -eris* (*TLC* 302). En 1273 e 1281 figura *Martinus Didaci prelati Sancti Martini Veteri* (*CDF* 232, 286).

Caldelas, diminutivo en plural de *Caldas*, alude a *aguas calidas* ‘augas quentes’.

Castrolázaro é fusión de *castrum* co nome persoal *Lazarus / Eleazarus* ‘axuda de Deus’ (*OPNH* 207/826).

San Martiño sería o de Tours (s. IV) ou o de Braga (s. VI) que levaban o nome teofórico *Martinus*, derivado de *Mars, Martis*.

Vao vén do latino *vadum* ‘paso dun río’.

Vilaproí parece que debeu ser *Villa Apronii*, derivado de *aper, apri* ‘xabarín’; así o di Piel en *Verba* (XI, 1984, p. 19), indicando que *Apronius* está averbado no *TLL* e por Forcellini; eu engadiría que tamén por Schulze (*LE* 110).

19. VILARBASÍN, San Pedro

Parroquia suprimida eclesiasticamente e agregada a San Mamede (Velaz).

Cuvela parece vir do latín *Covella*, diminutivo de *cova*.

Rebordondo semella ser unha haploloxía de *Reboredo redondo*, é dicir, unha carballeira cercada toda arredor; viría do lat. *robur* ‘carballo’, *roboretum* ‘carballedo’, *rotundum* ‘redondo’.

Valcobo debeu ser *vallis cava / cova* ‘val cóncavo’.

Vilarbasín, Villar Vassino en 1211 (CDV 4), foi un *Villare Bassinii*, como escribiu Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 184), indicando que *Bassinius* é antropónimo tirado de *Bassius* (LE 214, 350). O *Thesaurus Linguae Latinae* cita *Bassinus* (RL 301). No *DACL* (IX, col. 1261 e 1338) figura tamén *Vassinus*.

20. VILAXUSTE, San Pedro

Na *Colección Diplomática de Ferreira de Pallares* cítase 24 veces *Villa Iusti / Juste / Yuste* e sempre *sub signo Sancti Salvatoris*, nunca San Pedro.

Avieira coido que sería *avenaria*, sitio de *avena* ‘avea’, máis ben que *a vieira*, referíndose a unha *viaria*, é dicir, a unha *via veredaria* ‘verea de cabalos de posta’.

Os Casás traduce a *casales* en latín.

A Carballeira equivale a un bosque de carballos, nome derivado do prerromano *carba* (DCELC).

Domez vén de (Villa) Dominici, como expuxen en *Grial* (N.º 68, 1980, p. 238).

A Eirexe, v. n.º 3.

A Escrita podería ser *scripta* e aludir a unha carta testamentaria ou a unha pena con debuxos e inscricións, un petroglifo.

A Frocela parece un diminutivo, se cadra saído de *floccus* ‘floco’ (cast. fleco) ou de *floces* ‘borras do viño’.

Gai aseméllase ó xenitivo do nome persoal latino *Caius / Gaius* (TLC 172); pero en 1193 figura unha herdade *in Villa Iusti in loquo predicto ubi dicent Gaim* (CDI 18); en 1215 “*F. de Gan maiordomi eiusdem terre*” (CDF 27); en 1272 “*Joan Johannis de Gae*” (CDF 228); en 1272 *Alffonso Fernandi clerico de Cae* (CDF 225).

O Mazo, sinónimo de batán, folón, alude a unhn máquina hidráulica para abatanar as teas ou mazar liño e ferro; é masculino de *maza*, do lat. vulgar *mattea, que parece derivado retrógrado de *mateola* (DCELC).

Pedrouzos (CDF 257, 320) ten como base *petra* co sufixo *-uceus* e alude a pedras grandes sen traballar.

O Penedo, xa vis to no núm. 10.

Sanocela, se non foi composto dun nome persoal e *cella* ‘cela, aposento dun monxe’, levaría o sufixo diminutivo *-ella* > *ela*, pero nesta hipótese o seu radical é de orixe descoñecida para min; por outra parte en 1222 nomeábase “*casale de Saruzela ... in villa que vocitant Villa Iusti* (CDF 36); e noutro doc. de 1274 *Saluzela ... in Villa Iusti, sub signo Sancti Salvatoris* (CDF 243).

Quelle refírese ó xenitivo dun antropónimo *Quelius* (LE 154).

As Tres Casas non necesita aclaración.

Val de Porrás é composto de *vallis* unido a *Porrás*, que é plural de *porral*, lugar abundante en *allium porrum* (TGL 312).

O Vilar, xa repetido aquí, nomease na CDF 250, 251, 320.

Carude, Ramberde, Sambade, Sesvalde: topónimos de Monforte⁵

Mirando casualmente a *Guía Telefónica* de Lugo, na sección do concello de Monforte de Lemos, chamáronme a atención catro enderezos postais, raros e suxestivos, que figuran no título deste meu traballo e non aparecen nos nomenclátors xeográficos máis en uso. Algúns tamén se len na *Guía de la Diócesis de Lugo*, publicada en 1996, onde constan os deslindes das parroquias que compoñen a Vila de Monforte. E a eles intento agora adicarlles un comentario histórico-lingüístico no *Boletín de Estudios do Seminario Fontán-Sarmiento de Hagiotoponimia, Toponimia y Onomástica de Galicia*.

1. CARUDE

No núm. 8 de *Lucensia*, 1994, p. 132 escribín que *Carude*, unha aldea da parroquia de San Tomé de Carballo, capital do concello lucense de Taboada, “procede de *Caruti*, xenitivo de *Carutius* (LE 403)”, sigla que corresponde a W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlín 1966. Esquecinme entón de citar a *Carudi* e *Carude* en docs. de 1174 e 1289 (Cf. *Lucensia*, nº 5, 1992, p. 145).

Ignoraba eu daquela que no *Tombo de Celanova* (publicado posteriormente en 1995 por J-M. Andrade Cernadas), núms. 376, 396, 400, correspondentes ó ano 962, constaba o nome persoal do que polo contexto parece o mesmo individuo, *Carito ts.*, *Karutu ts.*, *Caruto ts.*, confirmando a venda de viñas na *villa Ravanal*. Tampouco sabía que *Carude* era un barrio da vila de Monforte, como consta nas Guías citadas anteriormente. Pero agora sei isto e algo máis, que vou dicir.

Germán Vázquez, *Historia de Monforte* (León 1990), escribe na pág. 165 que Alfonso IX en 1194 deulle a San Vicente do Pino os dereitos reais das vilas de Mon-

---

5 *BESem* Año 22 - Nº 21 (2000), 64-69.

forte: *Carude*, *Ramberde*, e *Sesbalde*. Non sei de onde tomou este dato, porque non o atopei nos documentos que publicou na súa excelente monografía Julio González, *Alfonso IX* (Madrid 1944).

En 1352 o abade de Oseira aforou a *Affonso Eanes* e á súa muller *Eynes Peres*, “o nosso casar de *Carude* ... o qual cassar et herdade he em frigesia de *Sam Viçenço de Monfforte*” (Cf. M. Romaní Martínez, *Colec. Dipl. de Oseira*, núm. 1702).

Noutro doc. do ano 1445 o prior de Pombeiro aforou a *Pedro Gomes de Carude* ... o noso lugar de *Carude* con suas casas e herdades e aluores e pastos e deuiseos a montes e a fontes por uquer que vaan sub o sino de *San Viçenço de Monfforte* (Cf. M. Lucas Álvarez - P. Lucas Domínguez, *El Priorato benedictino de San Vincenzo de Pombeiro y su Colec. Dipl. en la E. M.*, Santiago 1998, núm 161. No índice atribúenlle a este *Carude* unha ubicación equivocada en Taboada).

Mª N. Peiró Graner, *El Señorío Episcopal Lucense en el siglo XVI*, pp. 61, 99, 181, 184, 312, escribe que en 1528 o bispo Pedro de Ribera aforou ó crego Vasco Saco as casas e aceñas de *Carude*, no río Cabe, na freguesía de San Vincenzo de Monfforte; que en 1558 a Mitra lucense reclamaba tres leiras na veiga de *Carude* e unha máis na veiga de *Sambade*, onde chaman A Lagoa de *Sambade* (id. p. 49); que no ano 1598 o bispo Lorenzo Otaduy aforoulle de novo a Juan Antonio de Otaduy a aceña de *Carude* e os muíños de *Bergazos*.

J-M. Pita Andrade, *Monfforte de Lemos* (Santiago 1952), páx. 13, escribe que nunha “*Relación*, que se conserva en el Archivo de la Casa de Alba” aparece o seguinte: “Fuera de la muralla, en las raíces del monte y en sitio ya más llano, está la mayor población en la calle que llaman El Arrabal, habitada de mercaderes, y en el barrio que llaman los Chaos y de *Carude* en donde está el Colegio de la Compañía y por la parte de poniente se comunica con El Arrabal por medio de un puente de cinco ojos, sobre el Cabe, con los barrios de *Remberde* en donde está el Convento de las Religiosas Descalzas y con el de los *Abeledos* en donde está el Convento de San Antonio de la Orden de San Francisco, y toda la población constará de cuatrocientas casas”.

Do mentado antropónimo, o que orixinou o topónimo *Carude*, escribiu o seguinte E. Rivas Quintas, *Onomástica Persoal do Noroeste Hispano*, páx. 133, núm 325:

«CARUTUS, nome persoal co sof. ant., hoxe esquecido, -*utus* (cf. *perdudo*). En Lugo, 1252, hai o *Cassali de Carude*; en Port. 1220 *Carudu* que deu *Carude* hoxe

(BDF, XVII, 62; N. Germ. 167). O suf. *-utu/udo* aínda se non perdeu de todo, e ten o senso de abondancial algo despectivo. A problemática orixinaria, céltiga ou latina, vímola a recadén (Cartasius, etc.). Dauzat (op. cit. III, 174-5) dá *Caratius*, coma *Carilius*, *Carisius*, relacionados co galo *Carus*; pero compre ter conta co latín homónimo».

A esto poderíamos engadir que Grandgent, *Introducción al latín vulgar*, núm. 39, escribe que o sufixo adxectivo «*-utus* (como *canutus*) se estendió algún tanto: *carnutus*». No núm. 42 trata do «uso indiferente de dos sufixos: *-atus = -itus = -utus*: *barbatus*, **barbutus*, *carnatus*, **carnutus ... lanatus*, *lanutus*». No núm. 438 indica que «la terminación *-utus*, pertenciente a los verbos en *-uere* y *-vere* (*argutus*, *consutus*, *minutus*, *secutus*, *solutus*, *statutus*, *tributus*, *volutus*), ofrecía una forma oportunamente acentuada en correspondencia con *-atus* e *-itus*. Dicha terminación se estendió a casi todos los verbos que tenían perfecto en *-ui*: **bibutus*, **habutus*, **parutus*, **tenutus*, **venutus*, **vidutus*, etc.»

Unha pervivencia do sufixo *-utus > -udo* témola, p. ex. en *agudo*, *barbudo*, *barrigudo*, *bicudo*, *cabezudo*, *Cascudo* (apelido), *colludo*, *corpudo*, *chepudo*, *forzudo*, *mamudo*, *miúdo*, *narigudo*, *orelhudo*, *rañudo*, *rabudo*, *sesudo*, *teimudo*, *testudo*, etc. Todos aluden a algunha calidade persoal en alto grao; pero non atopo ningún ‘carudo’ derivado de *cara*. ¿Era nome xermánico?...

2. RAMBERDE / REMBERDE

Tratando do topónimo lugués *Reiverte*, ubicado na parroquia de San Estevo de Valcarría, concello de Viveiro, propuxen en *Estudios Mindonienses* (nº 12, 1996, p. 611) que “deriva de *Raniverta*, nome gótico de muller, ou do masculino **Rani-bertus / Rani-vertus* (HGN 216/2,3; OPNH 256/1124)”. Estas dúas siglas, que daquela utilicei, corresponden respectivamente ás preciosas obras de Joseph M. Piel - Dieter Kremer, *Hispano-gotisches Namenbuch* (Heidelberg 1976) e Eligio Rivas Quintas, *Onomástica Persoal do Noroeste Hispano* (Lugo 1991).

Cando escribín aquela notiña toponímica, ignoraba dúas cousas. A primeira era que houbera en Monforte o topónimo *Ramberde*. A segunda, que xa tivera escrito algo del o profesor alemán Joseph M. Piel na *Revista Portuguesa de Filologia*

(VI, 1953-55, pp. 60-62), baixo o título de “Notas de toponimia galega” e subtítulo “16. Reiverde, Reiberte”. A este propósito comentaba Piel o seguinte:

«A orixe de *Reiverde*, nome que corresponde a unha aldea da parroquia de Santa María de Ordoeste (no ayunt. de La Baña, prov. da Coruña), é menos pitoresca do que poderiam suxerir os dous nomes comúns que, á primeira vista, parecen constituí-lo, ou seja *rei e verde*, e que darían (se non deram efectivamente) motivo ás máis engraçadas fábulas etimolóxicas.

Na realidade, pensamos tratar-se simplemente do nome de posesor medieval *Ranivertus*, de substancia visigoda, cuxa forma feminina (que aliás tamén non deixa de entrar en liña de conta: *Ranivertae*) ocorre num documento portugués de 1091 (*MPH, Dipl. et Chartae*, 448). Esta hipótese tornou-se para nós certeza ao toparmos con unha forma antiga *Reenuerde*, num doc. de Monforte de Lemos, de 1375: “... o noso casal de *Rreenuerde*”; cf. M. Sponer, *Doc. ant. de Galicia*, nº 45, 7-8. Embora, por motivos xeográficos obvios, mal se possa admitir unha identidade deste casal antigo con o topónimo moderno, non sofre dúbida que estamos en presenza do mesmo nome de persoa e do mesmo tipo de denominación».

Segue xustificando o prof. Piel a evolución lingüística destes topónimos, partindo do antropónimo bitemático *Rani-bertus*, con base no gót. *-bert* ‘brillante’ e **rani-*, quizabes ‘roubo, saque’. E conclúe así:

«Se faltava aínda unha última confirmación à etimoloxía de *Reiverde*, que acabámos de expor, encontrá-la íamos no nome *Reiberte* (aldea da par. de Valcarriá, ayunt. de Vivero, Lugo), forma irmá da primeira que, non sucumbindo à atracción de *verde*, conservou o *t* etimolóxico, filiando-se tamén sem sombra de dúbida numa (*villa*) **Raniberti*».

Ignoraba Piel, como ignoraba eu, a pervivencia de *Ramberde* en Monforte de Lemos, segundo lemos na demarcación da parroquia de San Antonio que aparece na *Guía de la Diócesis de Lugo*, páx. 160 (Lugo 1996) e tamén na citada *Guía Telefónica*. Descoñeciamos igualmente que Alfonso IX mencionase a *Vila de Ramberde* no doc. de 1198, citado por Germán Vázquez.

Por outra banda, na devandita obra de Mª N. Peiró, p. 99, a grafía é *Remberde* e na Relación da Casa de Alba, que citei anteriormente, tamén se nomeaba *Remberde*.

O que convén finalmente suliñar é que **Ranibertus* quizabes aínda hoxe se deba ter como nome suposto, non confirmado polos documentos. Ben é certo que Eligio Rivas (*OPNH* 256/ 1124) cita un *Raniuertus*, nome de home, do ano 942 en doc. de Sobrado, o cal así e todo non figura nos Tumbos daquel mosteiro, publicados por Pilar Loscertales en 1976, senón que era *Raniuerta*. Tamén consta este xinecónimo no *Tombo de Celanova*, núms. 230 e 462, docs. dos anos 995 e 985 respectivamente.

3. SAMBADE / SEMBADE

Destas dúas maneiras lemos nas devanditas *Guías*. Pero descartemos xa que fose un haxiotopónimo. Porque no santoral cristián non hai ningún *San Bade*. Luis López Santos, na Enciclopedia *Lingüística Hispánica* (I, páx. 603, Madrid 1960) escribe: «*Sambad* y *Sambade*, también escrito *San Bade*, no debe vincularse con *abbas*, como en el tipo *Cotobad*, sino a *Salvatus*, que Meyer-Lübke pone en la base de *Sabadell* (P. Aebischer, *Etudes de toponymie catalane*, p. 131)». Pero trátase máis ben -digo eu- dun *Sambati*, xenitivo de posesión do lugar por *Sambatus*, dado que nun doc. do Tombo de Celanova, núm. 449, do ano 961, menciónase un monte qui *est inter Villa Sanbadi et Boimorto* (hoxe Baamorto cerca de Monforte de Lemos). Outro doc. lucense nomea en 1202 un *casal de Sambadi*, en Ribas Altas, hoxe arrabal de Monforte (Cf. *Lucensia*, nº 5, 1992, p. 175). Por outra parte, nun documento lucense de Atán, a. 954, confirman *Sambadi* e *Sanbadi presbiter* (Cf. *Hispania*, X, 1950, pa. 677-678). No Tombo de Celanova figura *Sambati ts.* aa. 943, 1025, 1034; *Sambati ts.* aa. 953, 981, 1032, 1037; e un *frater Sanbandi* en 1075. No *CIL* XIII 3861 aparece un individuo que se chamaba *Sambatius*. E do seu xenitivo *Sambatii*, abreviado en *Sambati*, saíu o topónimo *Sambade*. Outra cousa é, sen embargo, averiguar a súa etimoloxía. Mais, glosando o nome dun bispo de Metz, hai un verso hexámetro que di: *Sambatus octavus bene mystica sabbata servat* (Sambado octavo ben os místicos sábados garda). O cal apunta a explicación daquel nome persoal, co que se adoitaba relacionar tamén o topónimo Sabadelle.

A propósito do topónimo *Sambade*, pero non deste lugar de Monforte, ten escrito Piel o seguinte na revista de Coimbra, *Biblos* (XXIII, 1947, p. 360, nº 367):

«SAMBATUS ML 51.- Meyer-Lübke chamou primeiro a atención para a variante *Sambatus*, que figura nos *Diplom.* 136 e nas *Inscriptions chrétiennes de la Gaule*, de Leblant, e que é privativa do grego, donde irradiou para os países eslavos, a França (cf. *samedi*) e a Alemanha occidental (*samstag*). Os nomes de lugar que se seguen requirem uma acentuação *Sambátus*, o que não deixa de causar estranheza.

Sambade (1. Alfândega da Fé, Bça; 2. Penafiel, P; 3. Carballo, Cor; cf. OM *Lamam de Sambadi* 1258, Inquis. 690) .

Sambad (1. Mugía, Cor; 2. Tuy, Pont.).

Sambades (Celanova, Or). *Sambado* (Sertã, CB).

Sambate (Sertã, CB).»

Como complemento xeográfico a esta nota de Piel, podó eu engadir que *Sambade* é tamén unha aldea, na parroquia de Vilacaíz, municipio do Saviñao (Lugo). Ademais en docs. do sec. XV figura o lugar de *Sambadim/ Sanbadym* en Siós-Pantón (Cf. J-L. Fdez. de Viana, *Colec. Dipl. del Monast. de Sta. Mª de Ferreira de Pantón*, núms. 100, 103, 117, 138, 139, 144, 147).

4. SESUALDE

Na *Guía Telefónica* de Monforte atopo as seguintes grafías: Serbaldes, Sesvaldes, Sevalde, Susbalde, e quizabes Servedales, se é que topograficamente corresponde a este mesmo lugar, cousa que ignoro.

No núm. 564 da *Colec. Dipl. de Oseira* consta que no ano 1245 *Fernandus Ordonii de Monte Forti* e a súa dona *Maria Pelagii* conceden ó *monasterio Sancte Marie de Ursaria I solidum annuatim per ipsum nostrum casale de Sesvaldi*.

No ano 1217 *Alfonsus Pelagii*, co consentimento da súa *Domna Elvira*, queendo peregrinar a Terra Santa e ir á fronteira de Hispania, déixalle ó bispo don Rodrigo II e á Igrexa de Lugo a cuarta dun casal *in Frexeno* (hoxe Freixo en Ribas Altas, Monforte), cunha “*leira in Tapias*”, un bacelo xunto ó río que corre ata os muíños do mosteiro de San Vicente (unum *bacellum iuxta ribulum quod defluit ad molendinos monasterii Sancti Vincenti*), outra leira, “*unum casalle de Sesvalle*” que tiña en préstamo e os dereitos do bispo en San Mamede de “*Villa de Souto*”. A cambio o bispo préstalle 500 soldos, os cales tería que restituílos, se volvía residir *apud Montemfortem* (Cf. *Lucensia*, nº 5, 1992, p. 177; P. Rodríguez, *Colec. Diplom.* fol. 213v, inédita na Catedral de Lugo).

“Las heredades anejas al lugar de *Sesualde*, extramuros de Monforte, fueron aforadas en 1538 por Tristán Calvete [bispo de Lugo] a Rodrigo de Somoza y a su mujer Francisca de Quejada, vecinos de Monforte” (Mª N. Peiró, *o.c.* pp. 28, 61).

O estudio deste topónimo, e non tanto do lugar monfortino, teno feito o profesor Joseph M. Piel na citada *RPF*, páx. 64, onde escribiu o seguinte:

«18. *Sisaldo*, *Sisalde*, ant. *Sesualde*

Sisaldo é nome de um lugar do ayunt. de Oleiros, na prov. da Corunha. Nesta mesma provincia encontramos ainda tres veces *Sisalde* (1. Muniferral, Aranga; 2. Ortoño, Ames; 3. Esteiro, Ce-

deira). A interpretação destas formas, das quais, como facilmente se vê, a primeira representa o caso geral, e a segunda o genitivo em *-i*, não oferece dificuldade. Trata-se do nome de varão hispano-visigodo *Sisualdus* (cf. OM *Sisoaldo*, a. 971, *Sisualdo* 1004, patron. *Sisualdiz* 1004, etc.), composto com *sisus = ant. alto alem. *sisu* ‘canto-fúnebre’ (segundo Kögel, teria primitivamente significado ‘encantamento’) e *waldan* ‘administrar’. O primeiro elemento, *sis-*, é bastante fecundo no onomástico germânico. As duas formas toponímicas galegas, assim como a portuguesa *Sizalde* (Resende, Viseu), indevidamente escrita com *z*, devem ser acrescentadas na rubrica respectiva do livro de Sachs, a p. 89. Num foro de 1258 (cf. M. Sponer, *Doc. ant. de Galicia*, nº 43) menciona-se urna *villa de Sesualde*, pertencente ao mosteiro de Monforte, cujo nome não parece que corresponda a nenhuma das três terras acima referidas».

Rectificaciones lingüísticas sobre un monasterio del siglo X⁶

En 1998 la “Fundación Pedro Barrié de la Maza” publicó la interesante obra de José Freire Camaniel, *El Monacato Gallego en la Alta Edad Media*, la cual consta de dos tomos, pero con paginación continua.

El segundo volumen está dedicado casi íntegramente a la reseña y bibliografía de los monasterios de las cuatro provincias de Galicia, anteriores al siglo XII o comienzos de éste, raras veces al final. Y sin pretender enumerarlos todos, registra casi 500, que forman un *Monasticon Gallaeciae*, como “complemento del *Monasticon Hispanum* de Antonio Linage Conde”, quien sólo recoge 170 en Galicia.

Pues bien, en este mi comentario quisiera puntualizar algo fundamental, lo cual no va a empañar el gran mérito aportado por J. Freire, sino que servirá para mejorarlo, corrigiendo un error que viene dado de atrás por otros en un punto muy concreto. En efecto, en la página 727 del segundo volumen podemos leer el siguiente apunte:

«FRIOLFE. San Xoán de Friolfe. Ayuntamiento de O Páramo (LU). Monasterio del siglo X, según Angel del Castillo, “La Arquitectura en Galicia”, p. 855».

La cita bibliográfica está tomada de la *Geografía General del Reino de Galicia*, dirigida por E Carreras y Candi. Y en aquella página A. del Castillo presenta una lista de monasterios, entre los cuales menciona “Friolfe” a secas y sin comentario. Pero éste lo hizo en la página 208 de su *Inventario de la riqueza monumental y artística de Galicia*, en donde escribe:

«FRIOLFE. *Iglesia parroquial de San Juan*. En el Ayuntamiento de Páramo, provincia de Lugo. Donada el año 910 por el Abad Adalino al presbítero Leovigildo, y que el padre de dicho Abad, Sergudo, había edificado “con sus manos”»...

Lo que no dice aquí A. del Castillo es que el documento del que saca su afirmación fue publicado por Antonio López Ferreiro en *Galicia Histórica, Colección Diplomática*, I, 1901, pp. 392-395, doc. LXXXIII, con el siguiente encabezado:

---

6 *Lucensia* 20 (2000) 99-113.

“Año 910.- *Carta de restauración de la iglesia parroquial de San Juan de Friolfe, Ayuntamiento de Páramo, partido judicial de Sarria, provincia de Lugo*”. Al final de la transcripción pone la siguiente nota: “(*Inéd.*- De una copia sacada del original existente en el Archivo episcopal de Lugo, por el diligente paleógrafo Revdo. P. Fr. Pablo Rodríguez)”.

Esta localización de López Ferreiro fue aceptada sin ninguna discusión por J. Villa-Amil y Castro, *Iglesias gallegas en la Edad Media*, pág. XIV (Madrid 1904), y también por M. Amor Meilán, *Geografía General del Reino de Galicia, Provincia de Lugo*, pág. 782, quien dice:

...”la carta de *restauración* de la iglesia de San Juan de Friolfe, hecha en el año 910 y suscrita por cuatro abades, ocho presbíteros, cuatro diáconos y siete testigos... entiéndase que se trata de la restauración de la iglesia, no de su fundación, pues aquella implica la existencia de ésta desde bastantes años antes”.

Amor Meilán se retractó posteriormente de esta localización en su *Historia de la Provincia de Lugo*, tomo V, pág. 63-64:

“En el mismo año 910 consta la restauración de la iglesia de Friol por el abad Adalino... Publicó esta escritura... el Sr. López Ferreiro, quien reprodujo la transcripción del P. Fr. Pablo Rodríguez. Siguiendo a éste sin duda, afirma que se trata de la iglesia de San Juan de Friolfe... También lo creímos nosotros algún tiempo, obsesionados por la autoridad de aquellos paleógrafos y por hallarse la mentada iglesia en *Villa Froliulfi*, según reza la inscripción; pero este nombre lo mismo puede aplicarse a *Friolfe* que a *Friol*; y además de citarse en el documento tal cual nombre geográfico que cuadra mejor a nuestra interpretación, el de *Sisto* por ejemplo, existe la afirmación de que la iglesia se encontraba inter duo flumina *Mineo* et *Nallara*. Ahora bien el río Nallara no fue nunca el Neira sino el Narla, de donde tomó su nombre el Condado Nallarense del tiempo de los suevos, y en aquel tiempo ya el río Neira se le llamaba Neira, como hoy. No cabe, pues, equívoco alguno a juicio nuestro; porque aunque la iglesia de *Froliulfi* estaba bajo la advocación de San Juan y la de hoy de Friol lo está bajo la de San Julián, ya es sabido la frecuencia con que nuestras antiguas iglesias cambiaban de advocación”.

F. Vázquez Saco parece que desconoció esta rectificación de Amor Meilán, pues en su “PAPELETA 23.- Iglesia parroquial de San Juan de Friolfe”, publicada en el *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo* (I, 1943, pp. 182-183) escribe:

“... Amor Meilán identifica a Froliulfe con Friolfe (*Geogr. Gral. del R. de Galicia. Prov. Lugo*, p. 782). Más acertado anduvo el P. Rubiera, el diligentísimo autor del *Tumbillo Nuevo*, fechado el año 1804. En el índice de documentos escrito de su puño y letra al principio del *Tumbillo*, al reseñar el instrumento del abad Adalino, apunta la sospecha de que la *Villa Froliulfi* sea el *Friol* de hoy. Esta es, en efecto, la única identificación aceptable. Tanto en la donación que comentamos [la de 910], como en el testamento del presbítero Leovigildo en favor de su sobrino Gundemaro, que obra al reverso de aquélla, y lleva la fecha de 1087 [*sic*, en vez de 987] se de-

termina la situación de la Villa Froliulfe *inter mineo et nallare*, es decir, entre los ríos Miño y Narla, lo que hace inadmisibile la identificación con Friolfe”.

También V. Cañizares sostiene esta opinión, pues en una nota de su puño y letra al pie del documento publicado en *Galicia Histórica*, p. 392, escribe:

“Pasó inadvertida al Sr. López Ferreiro la situación de esta villa [Froliulfii] que si estaba entre el Miño y el Narla no podía estar en Páramo, ni puede localizarse más que en Friol”.

Mi rectificación

A aquel documento o documentos, pues son dos (uno por cada lado del pergamino), publicados por López Ferreiro, les he dedicado un comentario en la revista *Grial*, N.º 71, 1981, pp. 85-88, pero sin atender a sus posibles connotaciones monásticas. Lo que yo intenté demostrar fue que la *Villa Froliulfi* o *Frojulfi* (de las dos maneras aparece escrita en las copias) no estaba ni en San Juan de Friolfe, ni en San Julián de Friol, sino que correspondía indiscutiblemente a una villa ubicada en la parroquia de San Juan de Parada, municipio de Outeiro de Rei, no lejos de Lugo.

Mi argumento principal e indiscutible fue y sigue siendo el hecho de que, según el primer documento, del año 910, la iglesia de San Juan Bautista, fundada en la *Villa Frojiulfii* (así consta en el original) estaba situada justamente “entre dos ríos, el Miño y el Narla, en la proximidad de su confluencia, cerca de la ciudad lucense y de la Sede episcopal de Lugo”: *ecclesia [Sancti Joannis Baptistae] fundata in Villa Frojiulfii inter duo flumina, Mineo et Nallare, in prope sub uno coniuncti, circa urbe lucense sedis Lugo*”. Esta concretísima circunstancia geográfica no se da ni en Friol, ni mucho menos en Friolfe. Pero además, el documento menciona como límite de aquella villa un “camino de carro que baja del monte de Gondai “: *illa karrale qui discurrit de monte Gondani*”. Así transcribe el P. Pablo Rodríguez en el Tumbo Nuevo de la Catedral de Lugo, fol. 40, y así está en el original, no *Gordani*, como puso López Ferreiro, l. c. Gondai es una aldea de San Juan de Parada, en donde se ubicó la actual iglesia del siglo XVIII, y junto a ella está “la casa de Gondai, buen pazo” (*IAL Inventario artístico de Lugo y su provincia*, V, p. 43). La iglesia vieja estaba –según tradición– más abajo, en la aldea de Parada, en donde se encontraron sartegos antropoides medievales.

Otro dato identificador está en el documento del año 987, escrito al dorso del pergamino, en el cual el presbítero Leovigildo, resobrino del Abad Adalino, deja en testamento la citada iglesia de San Juan Bautista de *Villa Frojulfí inter Mineo et Nallare* a su resobrino Gundemaro presbítero, exceptuando dos agros que testa a San Pelayo: *foris duos agros quae testabo ad Sancto Pelagio. Sampaio* es otra aldea de San Juan de Parada y allí está todavía la “Capilla de San Pelagio... con sencillo pórtico de dos columnas monolíticas” (*IAL* p. 43).

La confusión geográfica insinuada por aquel ilustrísimo canónigo compostelano, Antonio López Ferreiro, no por el P. Pablo Rodríguez, produjo esa cadena ininterrumpida de errores en Villa-Amil y Castro, en Amor Meilán, en Angel del Castillo, y ahora en J. Freire Camaniel. Cadena que es necesario romper de una vez por todas, puesto que tales versiones carecen absolutamente de la verdad objetiva. Y si éste fue el único argumento usado para demostrar que en Friolfe hubo un monasterio en el siglo X, vemos que por este camino llegamos a la conclusión de que aquí no hubo tal cenobio. Otra cosa será, si ello se demuestra con argumentos distintos de éste, lo cual actualmente no sucede.

Con el fin de dejar a los lectores el juicio último sobre esta cuestión, irán al final de este estudio el texto latino de los dos documentos y su traducción ajustada en cuanto me fue posible, dada la dificultad del latín anormal usado por el escriba y la carencia de diccionarios para los términos de ajuar litúrgico y doméstico, el cual por otra parte resulta muy interesante para la historia del idioma gallego.

San Juan de Parada en otros documentos

Cuando en su testamento del año 910 el abad Adalino dice que la iglesia de San Juan Bautista, “*fundata* “ en la *Villa Frojiulfí*, había sido “edificada primeramente por su padre Sseguto con sus manos” (*ego Adalinus abba babeo ipsa ecclesia de pater meo Sseguto, quia edificavit ea in primiter cum manibus suis*), habrá que entender que se refiere al edificio concreto que entonces allí existía. Pero antes de esa fecha ya había una iglesia en San Juan de Parada.

Esto consta por el discutido testamento del obispo Odoario, del año 747, en donde podemos leer que deja a la Iglesia de Lugo, en el suburbio de la ciudad, la villa

e iglesia de San Juan de Parada, repoblada totalmente por sus términos con familiares suyos: “*in suburbium ipsius civitatis, Villa Parata cum ecclesia Sancti Joannis constipata de familia mea per suis terminis ab integro*” (M. Risco, *España Sagrada (ES)*, XL, p. 357; A. García Conde, en el *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo (BCML)*, IV, p. 85 y 91).

También el año 897 el rey Alfonso III le confirma a la Sede de Lugo, en la otra parte del Miño [= la margen derecha], la iglesia de San Juan de Parada con su coto, villa y familia: “*ex altera parte Minei, ecclesiam S. Joannis de Parata cum cauto et villa et familia*” (ES, XL, p. 387).

Después de los años 910 y 987, fecha de los documentos que irán transcritos aquí más abajo, se menciona la iglesia de San Juan de Parada, como un bien de la Mesa Canonical de Lugo, hacia el año 1160: “*Ecclesiam Sancti Joannis de Parada ab integro cum omni suo directo et in ipsa villa homines cum hereditatibus suis: ipsam quam dicunt Parada ab integro cum omni suo cauto et cum hominibus*” (BCML, IX, p. 314, n.º 229-230).

¿Un monasterio?

Tomando como base los documentos, vemos que el de Odoario, año 747, y el de Alfonso III, año 897, y el inventario de 1160 mencionan solamente una “*ecclesia*”, no un monasterio.

En cambio, el testamento de 910 está hecho por el abad Adalino (*Addalinus Abba*), lo cual parece inducir a que aquella iglesia tendría entonces carácter monasterial. Pero en esta escritura, además de Adalino, confirman otros 4 abades (¿de qué monasterios?), 5 presbíteros declarados y otros 3 que lo parecen, 4 diáconos y 8 testigos. En el segundo documento, el de 987, además de Leovigildo, presbítero y confesor otorgante, estuvieron presentes 8 presbíteros, 2 diáconos, 7 testigos, 1 abad (Romarigus), otros 2 presbíteros, y 5 mujeres, que también testifican. Todo ello parece tener cierto aire de comunidad. E incluso se podría pensar que aquel supuesto monasterio “familiar o de herederos” fuese dúplice, por la presencia de mujeres que confirman el segundo testamento. En esta hipótesis la rama masculina viviría junto

a la iglesia de San Juan; en cambio la femenina se alojaría, a poca distancia, a la sombra de San Paio, como sucedió en San Paio de Cesar y de Piñeira (Sarria), San Paio de Diomonde (O Sabiñao), San Paio de Antealtares (Compostela)...

Sin embargo yo confieso tener cierto recelo a fundamentar la existencia de este cenobio sólo en el hecho de que aparezca un abad como otorgante del primer testamento. Tomando palabras de A. García Conde, aunque no a este propósito, “es posible que fuese un abad secular;... en cada comarca o distrito diocesano los había, y unas veces se llamaban abades diocesanos y otras abades solamente. En los siglos X y XI abundaban tales abades” (Cf. *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo*, III, 1949, p. 215).

Aquel *abad* Adalino podría ser simplemente el cura *párroco* y usar el título de abad como algo honorífico e indicador de cierto prestigio social. Hasta hace poco, al cura *párroco* (no a los demás sacerdotes) en muchas partes de Galicia se solía llamar “o señor abade”. Y Corominas en su *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* escribe: “Abad... Primero significó ‘sacerdote, cura’ y esta acepción, que se halla en la lengua común desde el Cid hasta Covarrubias, hoy todavía se conserva en Galicia, Salamanca, Navarra y Aragón (Borao) por lo menos”.

Mas, por otra parte, aparece el heredero Leovigildo en el segundo documento, el del año 987, quien se intitula “presbítero y *confesor*”. Y este apelativo se usaba frecuentemente en el siglo X como título de un monje que tenía hecha su profesión. Pero Casimiro Torres Rodríguez, “*El «confessus» y «confessor» de las lápidas sepulcrales y de los cartularios gallegos, residuo tardío de una antigua disciplina penitencial*”, admite que no siempre eran monjes los que así se titulaban como *confessus* o *confessor*, sino que eran simples penitentes arrepentidos ó personas eclesiásticas (obispos, presbíteros, etc.) que hacían pública profesión de fe cristiana (Cf. *Cuadernos de Estudios Gallegos*, XVII, 1962, pp. 154-174).

En todo caso, si existió este monasterio ¿dúplice? en San Juan de Parada, su duración como tal institución debió de ser muy efímera. Porque antes y con posterioridad al siglo X sólo se menciona como *iglesia*. Y ninguno de los autores citados, que confundieron esta “iglesia” con la de San Juan de Friolfe, le atribuye carácter monasterial, excepto A. del Castillo en aquella fugaz cita, consignada al principio por J. Freire Camaniel.

LOS DOCUMENTOS

El abad Adalino nombra sucesor de los bienes de su iglesia de San Juan Bautista “in Villa Frojiulfii” a su resobrino Leovigildo. Era 948 = Año 910.

Nota previa.- El texto latino de este testamento fue publicado con muchos errores y algunas omisiones por A. López Ferreiro en *Galicia Histórica* (I, 1904), *Colección Diplomática*, doc. LXXXIII, pág. 392-394, tomándolo de la *Colección Diplomática* del P. Pablo Rodríguez (*Tombo Nuevo de la Catedral de Lugo*), fols. 40-41, n.º 24 y 25. Creo que también lo publicó Emilio Sáez, *Nuevos documentos inéditos del reino de Asturias*, *Revista Portuguesa de História*, 3 (1945) 182. Ahora va aquí la transcripción paleográfica del pergamino existente en el Archivo Histórico Nacional. Clero. Lugo. Catedral. Carpeta 1325, A, núm. 4. Su fotocopia me fue facilitada por el amigo José Méndez Pérez, a quien desde aquí agradezco esta valiosa colaboración. Pero para una presentación menos fatigosa se resaltan los nombres propios con letra negrita. Advierto también que la <*i longa*>, usada con profusión en el original, apenas se distingue de la <*l minúscula*> (trazo largo hacia arriba). Por otra parte está la <*e*> cedillada varias veces, p. ej. *kalize* (lín. 12), *jnzensale*, *palleo* (lín 13), virgulilla cuya función parece inútil, excepto en *hanime* (lín. 14), si está por <ae>.

XPTS In nomine patris et filii et spiritus *sancti* qui est jn trinitate colendus et adorandus pater et filius et *spiritus sanctus* rex regum et dominus dominorum cui serbiunt milia angelorum et cui famulatum |2 celestia et terrestria. pa<ri>ter et inuissiuilia sub cuius nomine <et> nutu **Adalinus** abba prouidentis diuina clementja jn regno dei jn domino deo aeterna saluten amen: Propter clementissimam |3 serenitaten meam et peniuolentjam tuam tibi nebto meo **leouegildus** presbiter filio de supprino meo **sentario** quid fui filio de mea jermana **senatrudia** dauo tibi adque concedo ecclesias nostras |4 secundum ediuigauimus qui est fumdata jn **uilla frojiulfii** jnter duo flumina **mineo** et **nallare** jn prope sub uno conjumti circa urbe **lucienze** sedis **lugo** :? Et ego **Adalinus** abba haueo jpsa ecclesia |5 de pater meo **sesguto** quia edifigauit ea jn primiter cum manibus suis. jpsa una basseliga jn hereditatem suam propria et possuit had jpsa ecclesia dextros jn todo circuidu ecclesiae. leuase de logo |6 predicto ubi dicimus **sisto** et jnde per ila **uereda** jn prono circa **petras fictiles** quomodo discure pro ad illa **ponte** et jnde quomodo torna per illo **comaro super agro donnini**. et jnde jn **falgido**. et jnde |7 jn **iskalario** et jnde ad illa **karale** qui dis-

currit de **monte gondani**. et uadit tras **agro de barrario** super domum **frojulfi**. et jnde *per* illa **karrale hantiqua** *qui* discurrit pro ad **rouoredello** et jnde |8 jn **sisto** unde primitier jncoauimus.' Et ego **Adalinus** abba post houitum de genidori meo **sesgudo** restaurabit eo jpsae **basilica** et ediugauit allias duas cun jpsa jlla una de dextro et jlla alia de sinistro et jpsa |9 de medio restaurabit *eam* jn melius. sunt jn oc loco *reliquie* recondite.' Jn primis **sancti** joannis babtiste. **sancti** jacobi apostoli. **sancti** martyni *aepiscopi*. **sancti** juliani et basselize. **sancti** mamedi. et **sancte** marine semper uirginis |10 et martyris xpî. jpsa **jam** prefacta **ecclesia** cum todis abjecentjis suis et adprestacionibus cumtis *secundum* eo hoc tinuit. *secundum* tu nepto meo **leouegildus** *presbiter* amicit *supleptjonibus* fecisti; e ego tibi adquebit |11 et atjnpleuit *peditjonem tuam*. dauo et concedo *adque* confirmo tibi *cum* jntegridaden uela uel uestimenta et omnen misterium que post parte **ecclesie** ganare uel uhmentare poduerit. tam libros |12 uela. cruces. coronas, kalizes. patenas et omnen *tensaurum. ecclesiae*.' Jt est cruze. kalize et patena de XX et VIes. solidos. et scala de XX et Io solido. et IIIes. culiaries. et salare *totum argenteum*. et jn |13 zensale eramenio. et I uelum palleo *preciado de XVm solidos*. et kassulla I pretjada de duas equas que mici donauit. comes. domino. **gundessindo** et fromtales palleos et. IIos. orales de sirgo et meo singulo |14 et libros II. manuales *salterium. cantigorum* et *jmnorum horatjonum sermonum*. et *prequam. ordinum*. et liber *spiritalium* et *antifonalium que ibidem* testauit: **rodorico. gundesimdit** pro *remedium* hanimae sue |15 uel quo ego aduhc *cum* dei [*suple* *adjutorio*] haumentare poduero. sicut et *domus* quos jn jpsa logo edificauit. *cum* jntrincesis suis. mouile uel jnmouile. cupos cubas *tulias escamnos. kadedras lectos. jntromisios* |16 *scalas conkas misorios. conpingiales. dornas. balneos* et homne uassa uel *perfiat*. seu *ganabes* et *plumatjos* uel *tapedes*. res. uakas bobes eguas kabalos uel omnia pecora *permiscua* |17 uel quod *ganatum* abeo *quam* et *jam* quod aduc *cum* dei *ajubamine* uel *ocmentare* potuero. sibe et *jam* *quantum* *quaque* jn *fra* dextros *jpsius ecclesiae* *ediucauit* *claussuras* *ortys* *pratis* *pascuis* *padulibus* *saltos* |18 *het* *edificia*. siue et *terras que* *ibidem* tes-

tauit uel et pumares cuum suos terrenos et *meis* nassaris *qui cum manibus meis* laorabit. sid jn **mineo** quomodo et jn **nallare** et molinos *fundados* uel sedilia molini |19 quos jam jn aljos testamentos possuit et roborabit et *super* altare possuit et tradidit *cum mannu mea*. illo uno testamento ab *intigro* possui. et jn alio testamento de meo **fratre froy-sendus** presbiter jn illos |20 *ressonant que* ibiden testabit *totum eam* ab jntigro tibi testo, *quantum* aprestatjonis est ad homines. et abeas *eam* firmiter [*borroso* et] *inbogauliter*. tu. et homnis *nostris* propimquis et cui tu *eam* relinqueris |21 had aliis *nostris* propinquis lyueram *eam* habeas potestatem: ‘Et tu **lobegildus** presbiter pro dien *sanctj* joanis. babbiste jn sua honore et pro mici et pro aliis *nostris* jntercesoribus uotum *cereum* uel |22 *oblatjonem* et *elemosinam*. jn pauperes *quantum* uires abueris. sycut jn dei *judicii* nos uideatis.’ Simul etjam hamone<mu>*s saeculum* homnis homines et contestamus qui de partem *nostram* fuerint seu propinquis |23 *nostris*. *quam* etjam extraneys. ut numlam tibat faciant *disturbatjonem* uel jn modice per numla subpossita. *semper* tu abeas. et *tutam* maneat jn *eternum*.’ Et si aliquis homines pontiucies. comites uel |24 *aliorum romanorum* ad *ussum* [= ¿aduersum?] tentauerit. et unc *factum nostrum* uel *scriptum* jnfringere conauerit et ad *jnrumpendum* uenerit uel uenero contra tibi uel contra aliis *nostris* propinquis jn primis sit illis |25 *hanactematus*. et ad *ussum* propriis fronte kareant recede lucernis:’ et non sit *cum sanctjs* electis jn prima *ressurrectjonem* sed *cum* reprouis *xeleratis* et *cum* *damnatis* lugeat penas jn *eternam* |26 *danatjonem*. et unc *scripture* plenum obtineant roboren. et *ussum* *temporali post* parten *jpsius ecclesiae*. Iias. auri libras binas *quoactus* exoluat’ et post partem regis jn D. *solidi*. ille persolbat.’ *qui illam* jn *contenza* misserit.’ Facta *scriptura* testamenti die IIIJo *jdu*s magii AErae DCCCCXL VIII^a **ADDALINUS** ACsy *jndignus* abba |27 *diuina missericordiam* admonitus hanc *scriptura* uel *testamentum* a me facta post parte *jpsius leouegildus* presbiter uel ad aliis *nostris* propimquis. *manus* mea confirmo et trado uel omnis |28 *scripturis*. roborauo. et *manus* meas [*repetido* et *manus* meas] jn tuas possuit et tradidit: [*firma de addalinus, incluyendo letras camufladas*]

[1^a. *columna*]
XPS Gumdemarús abba [*firma*]
XPS Gumdulfus abba [*firma*]
XPS Antimius abba [*firma*]
XPS Ausendus abba [*firma*]
XPS Froysendus psr [*firma*]

[2^a. *col.*]
XPS nodarius [*firma*]
XPS frojellus cofms [*firma*]
XPS jgus. pr [*firma*]
XPS ermulfus psr [*firma*]
XPS aegeredus [*firma*]
XPS sendinus psr [*firma*]
XPS froylanus psr ccf
XPS gundesindus psr

[3.ª *col.*]
uififonsus diagunus testis
munius diagunus ts
uimara diagunus ts
fafila diagunus ts

[4.ª *col.*]
ramdon testis
fofinus ts
uimara ts
ermemirus ts
jotila ts
fromarigu ts
ranemiro ts
romarigu ts [1^a

[*En la margen derecha*]
et aliorum multorum filii bene | nadorum uiderunt.

II

El presbítero confesor Leovigildo deja en testamento a su resobrino, el presbítero Gundemaro, la casa y bienes de la iglesia de San Juan Bautista, en la villa de Frojulfi, entre el Miño y el Narla, excepto dos agros que testa a San Pelayo. Era 1025 Año 987.

XPS ARE ego leouegildus presbiter. confessor tibi neto meo
gundemarús presbiter qui es filio de supriño meo riqulani |2 et jpse

riquila fuit filio de meo jermano **quisane** dauo ego ad tibi jpsa kassa uel *ecclesia* uogabulo **sanctj Joani** |3 **baptistae** jn uilla que uocitant **frojulfi**. jnter **mineo** et **nallare** et conzedo tibi jlla cum suis abjacentjis |4 uel suas escripturas. et tota mea ereditatem quomodo jn testamantum ressonat. que ego jam roborabit |5 et manibus meis super altarem possuit ad bimgro testabit foris. Ilos.' agros que testabit ad **sancto pelagjo** |6 habeas jlla kassa dum uida uisseris et aljos *nostros* propimquos tigo.' *quia* dice jn scriptura ece quam bonum |7 et quam jugundum auidare *ffratres* jn unum. et post obitum tuum relimquas eas. ad *nostris* propimquis quem jn uida |8 sancta perseberauerjnt quomodo jn testamento ressona habeas jpsa jn potestatem et non sedeat |9 auuado que at tibi et disturbatjonen faciat.' Et si aljquis ominis ad jnrumpendum uenerjnt uel uenero |10 contra unc factum scrjptum. ad tibj et baralja supossuerit jn prjmiter sedeat scumunigatus et *condenatus* |11 et *perpeduam* ulzionen *percussus*. sedeat usque jn finen et cum juda xpî tradidorem et cum *datan* et auiron |12 sedeat duplici *perditjonen* jn eterna *damnatjonem* Amen et unc scrjpture *plenum* obtineat |13 [*apenas legible toda la línea*] rouorem ;et pro ausu? temporalj post partem jpsius *ecclesie* IIas. auri libras binas quoactus exoluat |14 et post partem regis jn Dn *solidi*. ille *persolbat* qui jn *contensa* miserjt quomodo ressonat |15 jn isto alio testamento que mihi testarunt *per illo* et *per isto* testo eggo tibit firmiter |16 Facta scriptura confirmado testamento die IIe jdus agustas jn Era XXV.^a post *peracta milesima*. **Leouegjldus** *presbiter* jn anc confirmato testamentj *post* tua parte |17 manus mea rouorauit (*cruz*) *qui* presentes fuerunt

[1.^a col.]

XPS **zanito** psr confirmas [*firma*]

XPS **uimara** psr ts

XPS **romarigu** psr ts

XPS **sisualdus** psr ts

XPS **sisiuertus** psr ts

XPS **janardo** psr ts

engladio psr ts [*firma*]

euosindus psr ts

[2.^a col.]**ordonio** djcns ts**addaulfu** djcns ts[3.^a col.]XPS **samuel** tsXPS **leouegildus** tsXPS **romarjgu** tsXPS **sentarjo** ts**fronimio** ts**joaginus** ts**uiliensonus** ts[4.ª col.]XPS **romarjgus** abba confirmaXPS **donninus** psr cofs cfr**fafila** psr confirma [*cruz*]**manileuba** ts**geloira** ts**leporina** ts**godoegia** ts**eogenia** ts

et aliorum multorum filli bene natorum uiderunt et audierunt

Traducción del primer documento

(*Anagrama de Cristo*) En el nombre del Padre y del Hijo y del Espíritu Santo, a quien hay que dar culto y adorar en la Trinidad, Padre Hijo y Espíritu Santo, Rey de reyes y Señor de señores, a quien asisten miles de ángeles y a quien sirven los seres celestes y terrestres, e igualmente los invisibles, bajo cuyo nombre y anuencia Adalino abad procura con la divina clemencia en el reino de Dios la salvación eterna, amén.

Por mi clementísima serenidad y tu benevolencia, a ti mi nieto [= resobrino] Leovigildo presbítero, hijo de mi sobrino Sentario, que fue hijo de mi hermana Senatrudía, te doy y concedo nuestras iglesias, según las hemos edificado, la que fue fundada en la Villa de Frojulfé, entre dos ríos, el Miño y el Narla, en la proximidad de su conjunción en uno, cerca de la urbe lucense de la Sede de Lugo.

Yo Adalino Abad tengo esa iglesia de mi padre Sseguto, quien edificó primeramente con sus manos esa única basílica en su heredad propia. Y puso a esa iglesia dextros en todo su contorno: Surge del lugar denominado que llamamos Sisto; y

desde allí por la Vereda hacia abajo por cerca de Pedras fitelas (?), según desciende hasta A Ponte; y desde allí según da la vuelta por el Cómara (= Collado) sobre el Agro de Doniño; y de allí a “Falgido” (= ¿Faxildo?); y de allí a “Iscalarío” (= ¿Escalario?); y desde allí al “Carral” que desciende del monte de Gondai y va por detrás del agro de Barreiro sobre la casa de Froxulfe; y desde allí por el “Carral” antiguo que desciende a Rebordelo; y desde allí a Sisto, donde primeramente hemos empezado.

Y yo Adalino Abad, después del óbito de mi padre Ssegudo, restauré también esa basílica y edificué otras dos con ella misma (= ¿adosadas a ella?), una a la derecha y otra a la izquierda, y esa del medio la restauré en mejor.

Están en este lugar guardadas las reliquias, primeramente de San Juan Bautista, de Santiago apóstol, de San Martín obispo, de San Julián y Basilisa, de San Mamed, de Santa Marina siempre virgen y mártir de Cristo.

Esa ya susodicha iglesia, con todos sus aledaños y con todas sus prestaciones, según la he obtenido yo y según tú, mi nieto [= resobrino] Leovigildo presbítero, me lo has suplicado, yo asintiendo a tu petición, te la cumplo. Te doy y concedo y te confirmo enteramente los velos y vestimenta y todo el misterio (= objetos de culto) que por parte de la iglesia hubiere podido ganar y nutrir, tanto libros, velos, cruces, coronas (= lámparas colgantes), cálices, patenas, como todo el tesoro de la iglesia, esto es, la cruz, el cáliz y la patena de 26 sueldos, y la “scala” (= ¿copón?) de 21 sueldos, y tres cucharas y el salero todo de plata, y el incensario bronceado, y un velo de palio apreciado en 15 sueldos, y una casulla apreciada en dos yeguas que me donó el conde Don Gundesindo, y tres frontales tapizados y dos estolas de seda, y mi cingulo, y dos libros manuales (= rituales), el salterio, el de cánticos y de himnos, de oraciones, de sermones, de preces, de órdenes (= ceremonias), y el libro de espirituales (= Santos Padres y doctores) y el antifonario, que allí mismo testó Rodrigo Gundesíndiz para remedio de su alma, y lo que yo aún con la ayuda de Dios podré aumentar. Igualmente también las casas que en el mismo lugar edificué con sus cosas de dentro, mueble o inmueble, cubos, cubas, “tullas” (= trojes), escaños, cátedras, lechos, entremisos (= expremijos), “scalas” (= escudillas), cuencas, “misorios” (= platos), “compingiales” (= vasijas), domas, baños, y todos los vasos y “perfias” (= recipientes), “ganapes” (= mantas), plumazos (= colchones), y tapetes; reses, vacas, bueyes, yeguas, caballos, y toda pécora promiscua o ganado que tengo, y cuanto también con la ayuda de Dios podré aumentar; y también todo cuanto dentro de los dextros de esta iglesia edificué,

clausuras, huertos, prados, pastos, paludes (=estanques), sotos, y edificios y también las tierras que allí mismo testé (= ¿limité?), y también los pomares con sus terrenos y mis “naseiros”, cuantos con mis manos he elaborado tanto en el Miño como en el Narla, y los molinos construidos y los asientos de molino que ya en otros testamentos puse y corroboré y puse sobre el altar y entregué con mi mano. Todo lo que en el testamento mío puse y cuanto resuena en otro testamento de mi hermano Froisendo presbítero, lo que en ellos testé te lo testo íntegramente todo cuanto es de servicio para los hombres, para que lo tengas firme e irrevocablemente tú y nuestros hombres propincuos y a quien tú dejes a otros parientes nuestros teniendo libre potestad, y tú Leovigildo presbítero, por el día de San Juan Bautista, en su honor y por mí y por los otros intercesores nuestros ofrece la cera o haz una oblación y limosna para los pobres, en cuanto tuvieres fuerzas, según nos veais en el juicio de Dios.

Al mismo tiempo amonestamos a toda generación de hombres y contestamos a quienes fueren de nuestra parte y parientes nuestros, como también extraños, que no te hagan ninguna perturbación aún en lo mínimo por ningún supuesto, que tú lo tengas siempre y desde ahora permanezca para siempre. Y si algún hombre, pontífices, condes u otros romanos intentaren lo contrario y propusieren infringir este nuestro escrito hecho o vinieren a romperlo o viniere (yo) contra ti o contra otros parientes nuestros, en primer lugar sea anatematizado, y carezcan de uso los ojos arrancados de su propia frente, y no esté con los santos elegidos en la primera resurrección, sino con los réprobos malvados y con los condenados llore las penas en la eterna condenación; y que esta escritura obtenga plena firmeza; y por el abuso temporal satisfaga obligatoriamente a la parte de esta iglesia dos libras dobles de oro y pague a la parte del rey 500 sueldos quien la meta en contienda.

Hecha la escritura el día 4 (antes) de los Idus de Mayo en la Era 948 (= 12 de mayo del año 910).

Adalino aunque indigno Abad, amonestado por la misericordia divina, esta escritura o testamento, hecho por mi a favor de Leovigildo presbítero y a los otros propincuos nuestros, con mi mano lo confirmo y lo entrego, y corroboro todo lo escrito con mis manos, y pongo mis manos en las tuyas y te lo dejo en herencia (*firma*).

(1.ª col.)

(*Antepuesto el Crismón, firman*) Gundemaro abad. Gundulfo abad. Antimio abad. Ausendo abad. Froyendo presbítero.

(2.ª col.)

(*Antepuesto el Crismón, firman*) Nodario. Frojelo que confirma. Igo presbítero. Ermulfo presbítero. Egeredo. Sendino presbítero. Froilán presbítero que confirma. Gundesindo presbítero.

(3.ª col.)

Testigos: Vilifonso diácono. Munio diácono. Vimara diácono. Fáfila diácono.

(4.ª col.)

Testigos: Randon. Fofino. Vimara. Ermemiro. Iotila. Fromarigo. Ramiro. Romarigo.

(*al margen de la 4.ª col.*)

Y lo vieron hijos de otros muchos bien nacidos.

Traducción del segundo documento

(*Anagrama de Cristo*) Arras (?) yo Leovigildo presbítero confesor a ti mi nieto (= resobrino) Gundemaro presbítero, que eres hijo de mi sobrino Riquila y el mismo Riquila fue hijo de mi hermano Quisane, te doy la misma casa e iglesia de nombre de San Juan Bautista, en la Villa que llaman de Froiulfe entre el Miño y el Narla. Y te la concedo con sus adyacencias y sus escrituras y toda mi heredad, tal como resuena en el testamento que yo he confirmado y con mis manos lo puse sobre el altar, todo integramente te lo testé, fuera de dos agros que testé a San Paio.

Que tengas la casa mientras vivas tú y nuestros otros propincuos contigo, porque dice la escritura: Qué bueno y qué agradable aquí habitar los hermanos unidos. Y después de tu muerte la dejes a nuestros parientes, que perseveren en vida santa, como suena en el testamento. Que la tengas en tu poder y que no haya un osado que te haga perturbación.

Y si algún hombre viniere a irrumpir o viniere (yo) contra este escrito hecho y te pone disputa, en primer lugar sea excomulgado y condenado y que sea castigado con pena perpetua hasta el fin, y con Judas el traidor de Cristo, y con Datán y Abirón esté con doble perdición en eterna condenación. Amén. Y que esta escritura tenga pleno vigor. Y por la osadía temporal esté obligado a pagar dos binas de libras de oro a la iglesia y 500 sueldos al rey quien entrare en contienda, según suena en

este otro testamento que me testaron a mí. Por él y por éste yo te lo testo firmemente.

Hecha la escritura y confirmado el testamento el día segundo (antes) de los Idus de Agosto en la Era 1025 (= 14 de agosto del año 987).

Leovigildo presbítero en confirmación de este testamento en favor tuyo con mis manos lo corroboro (*signo de la cruz*). Quienes estuvieron presentes:

(1.ª col.)

(*Precediendo el anagrama de Cristo a los 6 primeros*) Zanito presbítero confirma (*rúbrica*). Vimara presbítero testigo. Romarigo presbítero testigo. Sisualdo presbítero testigo. Sisiberto presbítero testigo. Janardo presbítero testigo. (*Sin el anagrama, los 2 restantes*) Engladio presbítero testigo (*rúbrica*). Evosindo presbítero testigo.

(2.ª col.) Ordoño diácono testigo. Adaúlfo diácono testigo.

(3.ª col.) Samuel test. Leovigildo ts. Romarigo ts. Sentario ts. Fronimio ts. Joaquín ts. Guilfonso ts.

(4.ª col.) Romarigo abad confirma. Doniño presb. confeso confirma. Fafila presb. conf. (*cruz*). Manileuba ts. Geloira ts. Leporina ts. Godoegia ts. Eugenia ts.

(*última línea corrida*)

E hijos de muchos otros bien nacidos vieron y oyeron.

Toponimia do concello de Negueira de Muñiz⁷

Limitando con Asturias e introducido neste territorio, case coma unha cola ou apéndice do concello lucense da Fonsagrada, do que formou parte ata 1925, atópase o de Negueira de Muñiz que consta de seis parroquias, as cales pertenceron á diocese de Oviedo ata 1954, ano en que pasaron a ser da de Lugo. Por iso moitos docs. antigos estarán aínda nos arquivos ovetenses e así non teño eu agora mostras diacrónicas para esclarecer a súa toponimia, mesturada de bable e galego, que se me presenta con bastante escuridade etimolóxica. Esta miña dificultade veremos que tamén a tivo o eminente lingüísta alemán Joseph M. Piel, quen publicou en homenaxe a Dámaso Alonso un artigo titulado “Semblanza toponímica de un ayuntamiento gallego: Fonsagrada“, que citarei aquí coa sigla *STF*.

A pesar de todo, intentarei asomarme con todo respecto e humildade nas miñas opinións á orixe lingüística dos nomes daqueles lugares. E para elo botarei man en primeiro lugar do Nomenclátor aprobado polo Goberno galego o 7 de xaneiro do ano 2000, publicado no xornal de Lugo *El Progreso*, 9-I-2000, páx. 24, e no *Diario Oficial de Galicia*, N.º 16, martes 25 de xaneiro do ano 2000, onde se fixan as denominacións toponímicas, que son a primeira base para o seu estudio filolóxico. Despois utilizarei escritos que a nivel xeral teñen feito filólogos especialistas, os cales irán citados con siglas bibliográficas. Pero ó final poñerei o significado das mesmas.

1. BARCELA, San Miguel

Barcela, nome da parroquia e dunha aldea dela, é diminutivo do asturiano *bárcena*, galego *varcia* ‘terreo chan e fértil situado nas marxes dun río’ (*DRAG*), portugués *várzea* / *vargem*, palabras de orixe prerromana, que se citan como *Barcena* / *Varcena* en docs. medievais (*NML* 142, 181; *DOELP*). Sería, pois, unha *Varcenella*, así constatada en homónimos portugueses (*DOELP*).

---

7 Lucensia X/20 (2000) 129-136.

Cancio parece que sería unha vila de *Cantius* (LE 144), xentilicio latino derivado de *cantus* ‘canto’ e *canere* ‘cantar’. San Cancio, mártir de Aquilea no séc. III, celébrase o 31 de maio.

Castelo no lat. vulgar foi *castellum*, diminutivo de *castrum*.

El Foxo ‘burato no terreo para cazar animais’ (DRAG), foi *fogium* no lat. serodio, *praecipitia quos vulgus fogios vocat*, a. 1114 (PE 78), pero a orixe estaría en **foveum* por *fovea* ‘foia’ (DCELC v. *hoya*; TGL 137).

Rozadas proveñen do participio dun verbo no lat. vulgar **ruptiare* ‘rozar’, derivado de *rumpere* ‘romper’ (DCELC, DEEH).

Santalla foi *Sancta Eulalia*, nome grego da ‘ben falada’.

Vilaxín puido ser unha *villa Augini*, é dicir, a vila de *Auginus* (TLC 197), nome persoal emparellado co *mons Auginus* na Liguria (DLF). Coido que a hipótese de Piel “Villaujín [Eugenius]” (STF p. 604), vila de *Eugenius* > *Uxío* parece menos probable (cf. OPNH 162/537).

2. ERNES, San Pedro

O nome da parroquia veulle dado por unha aldea da mesma, que se chama *Ernes*, a cal sería propiedade dun posuidor que levaría o apelido patronímico de *Hernius* (ILER 3819; LE 82). Piel (STF 607) pon a Ernes entre os “topónimos de orixe obscuro”.

Escanlar poderíase vencellar co fitónimo *scandala* / *scandula* (DLF); sería un colectivo de *scandala* ‘especie de trigo’, que nun doc. galego de 1266 noméase *scanla* (DCELC v. *escanda*). Sen embargo Piel (STF 601) escribe: “*Escanlar* (deriv. de *squalidus* ‘escajo’)”.

Vilar foi o adxectivo latino *villaris*, *-are*, referido a *villa* ‘vila’, o cal converteuse en substantivo na Idade Media (MLLM; DCELC).

3. MARENTES, Santa María Madanela

O nome da parroquia débese a unha aldea da mesma, chamada *Marentes*, que Piel (STF 607) cataloga entre os “nombres de orixe obscuro”. ¿Podería –pregunto eu–

corresponder a unha (*villa*) *maioventis* ‘cabaleiro de cortexo’? (*MLLM*), ¿ou sería o xenitivo dun posuidor con nome baseado no participio *merens*, *-entis* ‘o merecente’, con metafónica *e/a*?

Calabreo parece un étnico, quizá pre-latino, comp. *Calabres*, top. en Linares (Ribadesella), o portugués *Calabria*, a. 1182, en Bragança (*DOELP*), Calibria sé episcopal visigótica absorbida posteriormente pola de Ciudad Rodrigo (*DHEE*, I, 318, 420). Mais o prudente agora será estar con Piel (*STF* 607) que pon a “Calabreo” entre os “nombres de origen oscuro”.

A Lavandeira, *lavandaria* en lat. (*DLF*), parece pertencer á familia do verbo *lavare* ‘lavar’, ben porque fose nome de oficio, ou ben un sitio apto para tal labor; sen embargo J-P. Machado (*DOELP*) di que este top. vén “do s.f. *lavandeira*, pequeno ribeiro ou nome de ave”.

Pena da Nogueira é un sintagma formado por dúas palabras latinas, *pinna* (*penna* no lat. medieval) ‘pena’ (*DCELC* v. *peña*) e (*arbore*) *nucaria* ‘nogueira’, productora de *nux*, *nucis* ‘noz’.

Robledo foi *Roboretum*, indicando co sufixo *-etum* abundancia de robur “roble” en castelán, carballo en galego.

4. NEGUEIRA, San Salvador

O nome da parroquia, *Negueira*, é o da capital do concello, que se separou da Fonsagrada en 1925, gracias ós esforzos de Antonio Muñiz, polo cal adoptou a denominación de *Negueira de Muñiz*. En *Negueira*, coma na coruñesa *Negreira*, poderíamos ver un derivado do adxectivo latino *niger*, *-gra*, *-grum* ‘negro’, que se converteu en nome persoal *Niger* (*LE* 294; *TLC* 228). Este figura nunha lápida funeraria romana atopada cerca de Castropol, na que se le: *Nicer Clutosi, ☉ Cariaca, principis Albionum ...* (*ERA* 14; *ILER* 5630). Nesta hipótese, *Negueira* sería inicialmente unha (*Villa*) *Nigeria*; por outra parte *Muñiz* vén sendo o apelido patronímico do xentilicio latino *Munius/Munnius* (*LE* 424). Sen embargo Piel (*STF* 605) escribe: “+*Negueira*. Forma divergente de *Nogueira* ‘noguera, nogal’, con asimilación de la *o* a la *e*. La forma diminutiva ocorre en *Negueiroá*, dependencia de *Nogueira de Ramuín*, provincia de Orense. Otra variante es *Nigueiroá*, nombre de tres pueblos de la prov. de Orense”.

Bustelo de Murias sería un *bustellum*, é dicir, un pequeno *bustum* ‘pasteiro ou estábulo de bois’, co sufixo diminutivo *-ellum* (BIEA, VIII, 1954, pp. 25. ss.; DCELC v. *bosta*; STF 603); por outra parte o determinante *Murias*, topónimo do dialecto leonés, sería quizabes da familia de *murus*, co significado de ‘montón de pedras’ (DEEH v. *murus*; DCELC v. *morena* II). Piel (STF 603) escribe: “*Muria, Murias, Muriellos* son topónimos típicos de la prov. de Oviedo y Lugo. Se relacionan con astur. *murju* (*murju*) ‘muro, pared en cualquier sitio’ (Rodríguez Castellano, Alto Aller, 247) y *murial* ‘pared ruinoso’ (Neira, *Habla de Lena*). Hay también *Múrias* en Portugal, en el distr. de Bragança. Interesante la tautología *Múrias de Paredes*, en la prov. de León”.

Negueira v. supra.

Pieiga parece algo a *piega* ‘traba, obstáculo’ (Carré, DGC), baseada no lat. *pedica* ‘ligadura dos pés, pexa’ (DLF); pero convén estar aquí con Piel (STF 607), que pon a “*Pieiga*” entre os “nombres de origen oscuro”. Con todo, eu preguntaría: ¿Non será da familia do baixo lat. *pedagia* ‘peaxe’?: *Concedo monachis ... vendam et pedagia de rebus suis*, a. 1077 (MLLM).

Sanformar ten a grafía *Sanzosmar* na GPL 398, que foi considerada como problemática por Piel (STF 607): “¿*salice* + nombre de poseedor visigodo *Osmar*?”. Piel e Kremer (HGN 205/5) repiten: “*Sanzosmar* Lu (< *salice* *Osmari?)”; pero estes mesmos autores (HGN 108/1) prefiren a denominación de *Sanformar*, dicindo que podería ser **Sal(a) Frumari*, dado que non é aquí recoñecible un nome de santo. Postos a supoñer nese falso *San*, eu quedaríame coa hipótese de L. López Santos (ELHI p. 602): “*Sanctius* ... se registra en docs. medievales con rica gama de formas: *Sancho, Sancio, Sanio, Sanzo, Sanç, Sanz, Sant, San*, en posición proclítica ... Es obvia la facilidad con que ellos pueden desembocar en un falso nombre de santo, cuando van seguidos de otro nombre o apellido. Así los actuales *S. García, S. Munio* y *S. Muñoz* no son santos, sino que arrancan de un *Sancho García* y de *Sancho Munio*”.

Seira parece homónimo de *seira* ‘cesta de esparto sen asas’, voz de orixe incerta; Corominas, García de Diego e Moralejo optan por un gótico *sabrja (DCELC v. *sera*; DEEH 946; TGL 121); Amable Veiga (OG 66) rexistra o top. *Saria* en 1153, *Seira* en 1151, 1169, *Seria* en 1152 (?); formas -digo eu- que poderían vir dunha (Villa) *Saria* ou *Seria*, é dicir, a vila propia de *Sarius* ou *Serius* (LE 224, 371). En

cambio Piel (STF 607) inclúe a *Seira* no grupo de “nombres de origen desconocido o de atribución dudosa”.

Vilaseca tal vez sería unha *villa* posuída por *Sicca* (TLC 264).

5. OUVIAÑO, Santiago

Chámase *Ouviaño* unha aldea, que lle daría o seu nome á parroquia, comparable dalgún xeito con *Oviñana* en Asturias, a cal, en opinión de Menéndez Pidal, viría de *Albiniana* > *Aubiniana* en 980 (OE 20/5). Un *Ovinianus* Tarrac. consta na epigrafía da Hispania Citerior (TLC 152; ILER 1629). Tamén constan *Ovinius*, *Ovinia* e *Ovina* (ILER 1312, 2853, 6251), de onde parece proceder o top. de Pontevedra *Oubiña* / *Obiña* / *Ouiña* (así figura no Catastro de Ensenada, ano 1752), o cal era *Ovinia* en 1151 (TM, p. 215). Piel (STF 609) sitúa o top. “+*Oubiaña*“ (sic) entre os “de origen desconocido o de atribución dudosa”.

En cambio, o nome doutra aldea explícao así (STF 604): “*Bustarvelle* [*busto Arvellii* o *bustar Vellii*]”, engadindo ó pé da páx. a nota: “Tanto *Arvius* como *Vellius* figuran en la lista de gentilicios de W. Schulze, *Zur Geschichte latein. Eigennamen*. ¿O se tratará simplemente de *bustar vello* ‘viejo’?”. Eu suporía que fose un *Bostar Vetuli*, é dicir, un ‘bostal, estábulo de bois’ (DCELC v. *bosta*; MLLM v. *bostar*), derivado de *bustum*, visto no n.º 4, co adxectivo *vetulus* ‘vello’, que aquí sería o nome persoal *Vetulus* (TLC 302), en xenitivo de pertenza.

El Carballín é diminutivo de ‘carballo’, *carbalio* en docs. medievais (DEL P, DOELP), non *carbaculum como supón García de Diego (DEEH), derivado dunha voz prerromana *carba* ‘caxigo de folla pequena’ (DCELC; DEGC, apend.).

A Gamalleira coído que indica abundancia de *gamallos* ‘ramas verdes con folla’, ‘arbustos’ (DXL; IRINDO), tal vez emparentados con *calamus* ‘cana, variña delgada’. Piel (STF 607) entre os “nombres de origen desconocido o de atribución dudosa” trae: “*Gamalleira* [¿de *gamallo* ‘laurel’?]”.

De *Tallobre* e doutros topónimos galegos, finalizados en *-obre*, ocupouse Menéndez Pidal, supoñendo un antigo *Talobriga (TPH 186). Por outra parte, Moralejo Lasso (TGL 69), compara *Tallobre* co galego *tallo* ‘corte’ e co nome persoal galo *Tallius* / *Talius*. Piel (STF 607) escribe: “*Tallobre* [nombre visiblemente prerromano]”.

Vilarmeor podería corresponder a un *villare minor*, supoñendo que ‘meor’ non fose ‘maor’ (*DCELC* v. *mayor*; *DELP* v. *maior*), senón a forma máis antiga de ‘menor’, como indica J-P. Machado (*DELP* v. *menor*), citando “frades meores” en 1273. Esta é tamén a opinión de Piel (*STF* 602): “*Vilarmeor* [minore]“. Pero nótese que *Minor* foi tamén antrop. (*TLC* 294), quizabes o posuidor daquel vilar.

6. RÍO DE PORTO, San Brais da Barqueiría

O nome *Río*, que foi *rivus* en latín, lévao aquí unha aldea; pero queda especificado como parroquial pola voz latina *portus* ‘porto’, paso dun río’.

Piel (*STF* 601) pon a *Entralgo* no grupo de topónimos que indican “situación del lugar en relación de otro”, e pregunta: “¿Nombre compuesto con *entre* o con *entrar*?”. Eu coido que *Entralgo* é unha forma leonesa, que rima con *fidalgo*, *infantalgo*, *mayoralgo*, *portalgo*, *montalgo*, *fumalga*, *nalga* (*DELP* v. *fidalgo*; *LG* p. 102; *DL*, p. 82-84; *HGP*, p. 632; *MDE*, p. 65). Sería entón derivado dun lat. vulgar *intraticum, que pasaría ó provenzal *intragium* ‘dereito de entrar’ (*MLLM*).

Río da Raseda sería un *rivus* ‘río’, determinado tal vez polo lat. *reseda*, planta aromática (Plinio, *NH* 27/131; *DCELC*).

Sarceada podería derivarse do lat. (*Villa*) *Sarcinata*, é dicir, a vila de *Sarcinatus*, nome persoal (*RL* 397), baseado no participio pasivo de *sarcinare* ‘remendar, cargar de equipaxe’ (*DLF*). Piel (*STF* 607) inclúe a *Sarceada* no grupo de “nombres de origen desconocido”.

Vilagudín sería unha *Villa Gutini*, a vila dun home chamado con nome gótico *Gutinus* (*HGN* 146/41). Piel (*STF* 604) escribe: “Nombres de poseedores en genitivo ... de origen visigodo ... *Villargudin* [Gotinus]“.

Toponimia do concello de Monterroso⁸

O concello lucense de Monterroso, que pertence á comarca da Ulloa, no alto Ulla, está formado civilmente por 28 parroquias (eclesiasticamente algunhas foron suprimidas en 1890 ou antes). Do nome delas e das súas aldeas vou tratar aquí xa de contado, indicando en canto poida a súa orixe lingüística, non sempre clara. Usarei a nomenclatura aprobada polo Goberno galego o día 7 de xaneiro do ano 2000, que foi publicada no xornal de Lugo *El Progreso* 9-I-2000, páx. 24, e no *Diario Oficial de Galicia*, N.º 16, martes 25 de xaneiro do ano 2000. As siglas bibliográficas que empregue irán desglosadas ó final deste estudio.

Advirto en primeiro lugar que *Monterroso*, vila e capital do concello onde se edificou unha igrexa moderna, coñecida agora con este nome parroquial (distinto do vello San Miguel de Esporiz), como cabeza do arciprestado de *Monterroso*, así coma o municipio enteiro de *Monterroso*, levan esta denominación, pero non en pura propiedade, porque non todo este territorio é *monte*, nin todo el é *roso*. O que sucedeu foi que por extensión chamouse e chamase así, por estar na ladeira e vertente do pico de San Cristovo, de 825 m. de altitude, o cal foi propiamente o auténtico *Monterroso*, *Monte Roso*. Este punto xeográfico concreto é o que figura nos máis antigos documentos medievais, como límite ou como termo de identificación de determinados lugares dos seus arredores, relativamente próximos.

Este dato deberase ter en conta á hora de establecer a súa explicación etimolóxica. Coido, en efecto, que *Monterroso* ten o nome composto de *mons* e *rosus*, participio do verbo rodo, *rodere*, *rosi*, *rosum* (e o composto *erodo*, *erodere*, *erosi*, *erosum*) ‘roer, rozar, desgastar’, podéndose traducir por ‘monte erosionado’.

Con todo, diversa é a explicación que deu o profesor compostelán A. Moralejo Lasso (*TGL* 107), que comparou *Monterroso* con *Fontes Rosas*: “del bajo lat. *russu/a* ‘rojo/a’, seguramente, como el esp. ant. *roso* fr. *roux*”.

---

8 *Lucensia* X/21 (2000) 259-276.

Tamén J-P. Machado (*DOELP*) pregunta se *Monterroso* sería «aglutinación de *monte* e *roso*, masc. de *rosa* (pela cor) exigido pela concordância com *monte*? ou está por *rosso* = *roxo* ‘vermelho’?». Hipóteses que se len así mesmo en *MPP* p. 16-17.

Sen embargo, fronte a todas estas suposicións, en orde a fixar unha etimoloxía filoloxicamente coherente, debemos advertir que as múltiples mencións medievais deste topónimo sempre son *Monterroso* ou *Monte Roso* ou *Monteroso*, nunca *monte russu* / *ruseu* nin *roseu*.

Por vez primeira coido que este orónimo figura no ano 572 (*ES* XL 347), como límite occidental do *comitatus pallarensis* ‘condado de Pallares’. Este viña deslindándose do couto do bispo de Lugo dende o Miño a Montedemeda (*montem de Mata*, erro da *ES*, léase *Meta*). Dende aquí pasaba o río Ferreira en Guntín ata o castro de Nespereira (*castrum Feesperariae*, outro erro, léase *Nesperariae*) e ía ó Monte Roso (*et venit Aeiroso monte*, coido que mala lectura, por *ad Roso Monte* ou *Eroso Monte*, que era o Pico de San Cristovo, nos Montes da Vacaloura, ó N. de Arxiz) e seguía *ad montem Navego* (O Faro). Estes límites occidentais do condado de Pallares identificábanse cos orientais do *comitatus durriensis* ‘condado de Dorra’, configurado aproximadamente polo que agora abarcan os concellos de Monterroso, Antas de Ulla, e parte SW de Palas de Rei.

A identificación de *Monte Roso* co pico de San Cristovo aparece case expresamente noutros documentos medievais. Por exemplo, nunha escritura do ano 937 Ero Vermúdez e a súa muller dóanlle a San Rosendo parte da vila de Bembibre (Taboada) baixo do Monte Roso e sobre a ribeira do río Miño: *uilla Beneuiuere, qui est scita subtus Monte Rosum et super ripam fluminis Minei*” (*TC*, n.º 304). En 1022 o rei Alfonso V conmutalle a Gudesteo Suárez unha *villa Sampiri, in territorio Septem Ecclesiarum, subtus Monteroso* (*TACS* 63). En 1063 sitúase a vila de Sindín e parroquia de San Cibrao dos Ferreiros entre dous montes: *inter Monterroso et Summio* (Pico do Farelo). A mesma parroquia dos Ferreiros ubicábase no ano 1172 *inter monte Magale et Monte Roso*, entre o monte Maxal (próximo ás parroquias de Cerdeda e Bouzoa de Taboada e Vilela de Rodeiro) e Monte Roso (Ver adiante n.º 7).

En moitísimos documentos medievais *Monterroso* aparece como un territorio gobernado por un tenente rexio ou por un conde, sen explícita referencia ó monte de *San Cristovo*. Este mártir de Licia na persecución de Decio (s. III) tivo pronto

culto en Hispania, coñecido por dous epígrafes do séc. IV, recollidos por E. Hübner, *Inscriptiones Hispaniae Christianae*. Pero non sei cando sucedeu concretamente a substitución ou cambio do nome deste monte, nin por qué o bautizaron así os cristiáns de Monterroso, aqueles que celebraron e celebran aínda as festas de San Cristovo.

1. ARADA, Santa María

O nome da parroquia e dunha aldea dela puido proceder do participio latino (*terra*) *arata*, terra de labranza, dedicada a cultivo; tamén puido ser unha (*villa*) *Arata*, vila de *Aratus* (*DLF*), como *Villa Aemilia* foi a vila de *Aemilius*; pero en docs. do mosteiro de Ferreira de Pallares escriben *Erata* a. 1259, *Erada* aa. 1261, 1274 (*CDF* 151, 159, 181, 238, 239, 242, 244), o cal induce a pensar que fose unha (*villa*) *Erata*, propia de *Eratus*, nome persoal greco-latino (*ILER* 2914a; *GPR* 884). En cambio, J-P. Machado (*DOELP*) coida que “podería tratar-se do lat. **hederata*, der. de (*h*)*edera* ‘hedra’, por intermedio de um **Eerada*; ou, talvez antes, de origem céltica”.

Sandolfe, un núcleo desta freguesía, deriva do antrop. visigodo *Sendulfus* (*HGN* 231/7; *OPNH* 270/1230) en xenitivo; sobrenténdese que foi (*Villa*) *Sendulfi*. Non ten, pois, nada que ver este topónimo con ningún santo, a pesar de que en 1285 está escrito San Dolfe (*CDV* 57).

2. BIDOUREDO, Santiago

Coido que *Bidouredo*, escrito *Bedouredo* en 1434 e 1444 (*CDV* 126, 141), equivale a *bidueiredo*, o cal estaría formado polo latín vulgar **betularium* ‘bidueiro’ co sufixo *-etum*, indicando abundancia de *betulla/betula* (*bitulus* en Glosas) ‘bidueira, biduo’. Sen embargo J-L. Pensado (*OELG*, I, pp. 43, 194) advirte que *Bidouredo* “no se justifica foneticamente dentro de la familia [de *betulla*]” ... “no encaja regularmente, más bien parece derivado mediante el sufijo *-etum* o *-edo*, de una forma paralela al port. miñ. *vidoiro/vidouro* ‘viveiro de vides’ (Figueiredo)”.

Hai aquí dúas aldeas: unha chamada *A Moreira*, con nome latino da planta *moraria* (Apuleio, *Herb.*) que dá *morum*, plural *mora* ‘moras, amoras’ e follas que alimentan ó verme da seda.

E outra, *A Pedriña*, do lat. *petrina*, que foi adxectivo ou diminutivo de *Petra* ‘pedra’.

3. BISPO, Santa María

O lugar do Bispo leva este nome procedente dun alcume persoal, usado en docs. medievais (*OPNH* 395; *ES* XLI 347, 383), o cal procedería do greco-latino *epi-scopus* ‘super-visor’.

A *Aldea de Atrás* consta nominalmente da voz árabe *al-daia* (*DEEH*), determinada pola preposición latina *trans*, que se converteu en adverbio de lugar ‘atrás’ na lingua romance.

O *Chao* alude a un terreo *planum*.

As *Casas do Chao* non necesitan outro comentario lingüístico distinto do lat. *casa*, en plural, e *planum* ‘chao’.

4. CUMBRAOS, San Martirio

Cumbraos provén dun étnico romance *coimbraos* ‘de Coímbra’, que foi *Conimbriga* antigamente. No ano 898 consta “*Joanne de Conimbria nos cum suos filios*” (*CDF* 1). Cítase *Coynbraos* en 1260, 1272, 1378 (*CDV* 32, 47, 86, 88), *Cuinbrados* en 1269 (*CDV* 40), *Cumbraos* en 1278 (*CDV* 54) e *Cunbraaos* en 1402 (*CDV* 103).

Ademáis da aldea de *Cumbraos de Abaixo*, determinada topograficamente polo adverbio derivado do lat. *bassus* (*DCELC*), hai *Casas de Núñez*, patronímico de *Nunnius*, orixinado no latín serodio *nonnus* ‘avó’ con metafonía (*OPNH* 236/1005), e *Casas do Monte*, que non necesitan explicación, tendo en conta o lat. *casa* e *mons, montis*.

5. ESPORIZ, San Miguel

Esta parroquia, *San Miguel dEsporiz*, a. 1377 (CDV 85), nas vellas guías da diocese figura como *San Miguel de Esporiz*, porque no barrio de Esporiz é onde está a súa antiga igrexa de estilo románico (BCML I 319-321); pero agora chámase *Monterroso*, nome que xa queda visto na introducción.

O Campo é continuación do lat. *campus*.

A Cariza podería vir do antropónimo greco-lat. *Charitius* (GPR), presumindo que fose (*Villa*) *Charitia*; tamén se pode supoñer o latín (*herba*) **caricea* ‘carriza’, formada sobre *carex*, *-icis* (DEEH); por outra banda García de Diego (EE 379) rexistra «*carycia* y *carucia* ‘nuez’, ambas en el CGL 3 588, al parecer derivadas de *caryx* *-icis* ‘nuez’ del CGL 3 496».

A Carreira sería unha (*via*) **carraria* ‘camiño de carros’.

As Castedas equivale a *castanetas* ‘castañedas’, con sufixo de abundancia sobre *castanea* ‘castaña’.

Esporiz foi xenitivo do antrop. visigodo *Spodericus* (HGN 252/2), non (*E*)*sponderigus* (OPNH 161/521); no ano 998 consta “*In territorio Assue hereditate de Spoderigo ... in loco predicto a Sancto Michaelae de Villare*” (ES XL 407), pero non é seguro que tal herdade estivese ubicada aquí.

Os Olmos son plural do latín *ulmus*.

Finalmente está *Podente*, que sería unha (*Villa*) *Potenti(i)*, do cognomen latino *Potens* / *Potentius* (TLC 247), ‘o poderoso’; *Potentius* chamábase un bispo de Lugo en 693 (EL 51) e outro de Tenerife en 683.

6. FENTE, San Martiño

É falso que o nome desta parroquia e dunha aldea súa corresponda ó fitónimo ‘fento’. En varios docs. de Sobrado, aa. 1147-1182 lemos *Faente*, *Fahente* (TS índice); pero en 1033 consta un límite da *villa Onegildi* (hoxe *Velanzil*) *per tininos Fanenti* (= *terminos Fauenti?*), Fente (TS II 75). Por tanto, *Fente* debeu proceder do xenitivo do antropónimo latino *Faventius* (TLC 197 = 358), con caída do *-v-* interno, como en lat. **devorsum* > *deorsum*, *Faventia* ‘ital. Faenza’ (ILV* 90), *bove* ‘boi’, *rivu* ‘río’, etc.

Aquí tiñan os monxes de Sobrado en 1185 unha *grangiam* ‘granxa’ (TS II 2), nome que, a través do francés *grange*, vén do lat. *granica e perdura aínda no lugar da *Graña*, *granea* en latín medieval (MLLM), derivado de *granum* ‘gran’.

A eles débese referir tamén por metonimia a aldea da *Cogula*, en lat. *cuculla* ‘capucha’; non obstante J-P. Machado (DOELP) coida que o top. “Cogula ... parece relacionar-se com *cogulo*, mais não com o s. f. *cogula*, pelo menos no que respeita aos sentidos actuais deste voc.”

Outras aldeas son *Lavandeiras* (*lavandaria*, -orum, DLF), *Os Campos* e *A Torre*, palabras de orixe latina *campus* e *turris*.

7. OS FERREIROS, San Cibrao

En 1172 consta unha *hereditas inter monte Magale et Monte Roso, uilla uocitata Ferrayrus, que iacet sub aula Sancti Cipriani martiris, discurrente riuulo Ulia* (TS II 104). *Os Ferreiros*, nome da parroquia (suprimida e agregada a Rial, GDL 203) e dunha aldea, alude ós *ferrarios*, traballadores do *ferrum*.

Tamén é latino o sintagma *trans lamam*, que per dura en *Traslama dos Ferreiros*.

Doutra orixe é *Sendín*, que vén do xenitivo visigodo *Sendini* (HGN 241/24), determinativo dunha vila que conservou deste xeito o nome do seu fundador. Citan en 1063 “*hereditatem in loco cui dicunt Sendin discurrente ad aulam Sancti Cipriani inter duos alpes Monterroso et Sumio*” (TS II 99); en 1163 “*in territorio Asma et in territorio Dorra, inter monte Nivego et Monte Roso, villa uocitata Sindini, iacens sub aula Sancti Cipriani et Sancte Marie de Oliveto*” (TS II 106); en 1172 “*in territorio Asma et Dorra, inter duos montes Niuego e Monte Roso, uilla uocitata Sindin et alia ubi dicunt Ferreiros, et iacet sub aula Sancti Cipriani*” (TS II 107).

8. FRAMEÁN, San Pedro

Unha aldea aquí chámase *Frameán*, topónimo orixinado polo antropónimo visigodo *Framila*, -anis (HGN 100/6), que levaba o sufixo diminutivo *-ila*.

Outra é *Parteme de Baixo*, onde se ve que foi tamén o antropónimo *Partemius* en xenitivo o que orixinou o topónimo. Joseph M. Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, 344) coida que *Partemio*, documentado en Portugal no ano 1058, equivale ó greco-latino *Parthenius*, pero esta redución non se ve clara, nin sequera supoñendo unha “equivalencia acústica”, como suxire E. Rivas (*OPNH* 244/1053). A determinación de *Baixo*, xa vista no núm. 4, serve para contraponer a *Parteme de Riba*, que se ubica en Sirgal, v. n.º 23.

9. FUFÍN, San Martiño

Fufín, nome da parroquia e da única aldea que hai nela, foi xenitivo persoal *Fofini* / *Fufini* (*villa*), diminutivo de *Fufius* (*LE* 239) ou *Fofus* (*OPNH* 171; *HGN* 95/4). Cítase *Fofin* en 1339 e 1378 (*CDV* 74, 86, 88), *Fofyn* en 1365 e 1377 (*CDV* 79, 85), *Fufin* en 1372 (*CDV* 82).

10. LAVANDELO, Santiago

Lavandelo, escrito *Labandelo* en 1303 (*CDV* 68), *Lauandello* en 1378 e 1449 (*CDV* 86, 144), e *Lauandelo* en 1402, 1439, 1445 (*CDV* 104, 137, 145), co sufixo do lat. vg. *-ellum*, fronte a *lavandula officinalis*, pode ser diminutivo de *lavanda*, nome dunha planta aromática (“espliego” en castelán, *DRAE*), indicando un pequeno recuncho de tal planta. Pero tamén se pode comparar con *Castrodelo*, *Fontedelo*, *Ribadelo*, etc.

O lugar de *Arxona*, escrito *Argona* en 1266 (*CDF* 200), *Arrona* (?) en 1439 e *Arjona* en 1446 (*CDV* 137, 143), podería chamar e así polo nome de muller visigodo *Argilona* (*HGN* 22/21), ou vir do árabe *Arjona* (*DOELP*), segundo supón tamén N. Peinado (*BCML* V 149), coma unha vila en Jaén, a cal sería continuación da prerromana *Urganone* (*TPH* 131).

Árabe *al-daia* pode ser o nome de *Aldea* (*DEEH* 454), coma no núm 4, se non é derivado do xinecónimo visigótico *Aldena* (*HGN* 9/15), con perda do *-n-* intervocálico.

11. LEBOREI, Santa María

O nome da parroquia e da aldea chamada *Leborei* non ten nada que ver con lebres, posto que vén do xenitivo persoal visigodo *Leoveredi (villa)* (HGN 169/6).

A Ponte dos Carros ten orixe no lat. *pons* e *carrus/currus*, de claro significado.

Tamén o ten *A Ermida* ‘capela en despoboado’, nome greco-latino *eremites* > *eremita*, derivado de *éremos* ‘ermo’.

12. LIGONDE, Santiago

Tratei deste topónimo en *Grial*, N.º 92, 1986, p. 230, derivándoo de *Leodegundia*, nome visigodo de muller, porque hai varias citas medievais que a denominan (*Villa Ledegundi*, por ex. no ano 956 (NML 159), non *Alaguntia*, como propoñen Piel e Kremer (HGN 6/5). Cítase 12 veces na CDV *Ligonde*, *Ligunde*, *Lygonde*, *Lygunde*.

A parroquia ten os seguintes núcleos de poboación: *Airexe*, (*locus ecclesiae* ‘lugar da igrexa’.

A Casa de Areán contén a voz latina *casa*, determinada polo antropónimo *Arianus* (OPNH 110/158) ou *Areianus* (ILER 1737).

As Casas Novas soan case igual ca en latín, se exceptuamos o artigo *As* < lat. *illas*.

O Casucho, tal vez dimin. de *casa*, como *casucula ‘casucha’.

Comeás, rexistrado na CDF no ano 898 como *Villare de Comiais*, parece o plural de *cumial* ‘terreo moi alto’ (DEGC), que procede do lat. *culmen* ‘cume’; J-P. Machado (DOELPI 434) parece que o vincula con *colmeal* ‘sitio de colmeas’; pero menciona tamén na páx. 474 *Cumeal da Torre* e *Cumial*, como derivados de *cume*.

Couso, citado no mesmo documento de 898 como *Villare de Causso*, procede dunha mestura do latín *cursus / cautum*, por ser un terreo coutado onde se corre cazando, etc. (DCELC, v. *coso*).

A Devesa foi en latín *defensa*.

A Fonte do Porco non ten dificultade fonética, partindo do lat. *fons* e *porcus*; pero este substantivo converteuse tamén en nome persoal de humildade, especialmente entre cristiáns, e orixinou o xentilicio *Porcius*, moi fecundo na epigrafía hispana (ILER).

A Fonte Grande en latín era *fons grandis*, pero masculino.

Os Lameiros de Abaixo / de Arriba indican abundancia do lat. *lama*, a distinto nivel topográfico.

Lardeiros, *Lardarios castrum* no ano 572 (*ES XL 348*), era límite occidental do *comitatus durriensis*, corresponde ó cognomen latino *Lardarius* (*CIL XIII 8390*), e o seu significado quizabes perdura no portugués norteño “*lardoeiro* ‘preguicoso, ocioso, mandrião’; alc. tornado top.” (*DOELP*).

Ligonde, aldea, v. supra.

O Marco, como pedrón divisorio tal vez dos antigos condados da Ulloa e Dorra, ten orixe xermánica (*DCELC* v. *marcar*).

Meandreiras, plural de *Mendreira*, top. de Mourelos (O Saviñao) que era *Mé-éndreyra* en 1506 (*CDP 286*), puideron derivar de *milimindrum* ‘meimendro’, árbore citada por S. Isidoro (*Etyim.* 17,9, 41). Así o cre E. Rivas, que trae: “*meandreira, mendreira, miandreira, melendreiro, planta que dá meimendros*” (*LG 44*).

A Pallota, diminutivo de *palea*, sería unha pobre caseta cuberta de palla, coma a palloza.

A Previsa parece o plural do neutro *praevisum*, participio do verbo *praevidere* ‘prever’, análogo de previr, precaver, prover e preparar aquí o necesario para seguir peregrinando por este camiño deica Santiago.

O Rego, en latín *riguus*, sería quizabes un préstamo celta *recu (*DCELC*).

A Vacariza reflicte o lat. *vaccaricea* ‘pasteiros de vacas’, “tanoira, fábrica de curtidos” (*Carré, DGC*).

Val traduce o lat. *vallis*, feminino en latín e masc. en galego.

A Zapateira, referida a zapato, é pala bra «del mismo origen incierto que el port. *sapato*, cat. y oc. *sabata* ‘zapato’, fr. *savate*, it. *ciabatta* ‘zapato viejo’, vasco *zapatu* y ár. vulgar *sabbát* ‘zapato’» (*Corominas, DCELC*).

13 LODOSO, San Xoán

Abundante en *lutum* ‘lodo’ sería *Lodoso*, nome da parroquia e dunha aldea, citado no ano 572 como *castrum Lutoso*, límite dos condados de Dorra e da Ulloa (*ES XL 347*), *Lodosso/Lodoso* 12 veces na *CDV* entre 1339-1449: *Sayoane de Lodosso* en 1339.

Case sinónimo é *A Barreira*, lugar de *barro*, voz de orixe prerromana (*DCELC*).

Outras aldeas son *O Cancelo*, que en latín dicíase *cancellus* e significaba ‘reixa, celosía, límite dun campo’ (*DLF*; *MLLM*).

A Frouxeira parece parella do cast. “flojera”, que ten por base o lat. *fluxus* ‘frouxo, débil, brando’, propiamente participio do verbo *fluere* ‘fluir, manar (dunha fonte)’; pero *IR-INDO*, non sei con que autoridade, trae: “*Frouxeira*, s.f. Pebida de ouro ou prata que se encontra en ríos e minas”.

A Lucencia evoca unha (*villa*) *Lucentia*, propia de *Lucentius* (*TLC* 288); pero E. Rivas (*LG* 44) trae: “*Lucencia*, *lucenza*: *manantial que nace vertical*”. Outros datos hai en *OELG* I p. 393-394.

Montecelo, do lat. vg. *monticellus* = *monticulus*, significa ‘monte pequeno’.

A Penela é diminutivo de *pena*, lat. *pinna*, co sufixo do lat. vulgar *-ella*; cítase en 1433 a “*casa da Penella que he ena fregresia de Sayoane de Lodoso*” (*CDV* 125).

Sestelo parece proceder de *Sextellus, variante de *Sextullus* (*TLC* 175), dimin. de *Sextus*, nome persoal. Cítase *Sestelo* en 1392, *Sestello* en 1403 e 1449 (*CDV* 95, 125, 144).

Tralo Fontao traduce a *trans illum fontanum*, derivado de *fons* ‘fonte’, coma o antropónimo *Fontanus* (*TLC* 308).

14. MARZÁN, Santa María

Na concordia entre o bispo de Lugo e os templarios cítase en 1254 a igrexa de *Martiam* (*ES* XLI 371). Deriva, pois, do nome persoal *Martianus* (*TLC* 150), procedente de *Martius* e este, do latino *Mars*.

A Barreira v. n.º 13.

Irixé foi o lugar primitivo dunha *ecclesia* ‘igreja’, que se trasladou de alí ó sitio actual; así o din os nativos e veciños da parroquia; polo mesmo, pouco parece contar aquí o nome persoal gótico *Agericus* / *Eirigus* / *Irigus* (*HGN* 5/10).

As Medorras derivan do lat. *meta* co significado de mámoas, túmulos prehistóricos de forma cónica.

Montecalvo é forma romance da latina *mons calvus*, que indica un monte raso, sen árbores. Citase *Monte Caluo* no ano 572, como límite occidental do *comitatus durriensis* (ES XL 347), *Mont Caluo* en 1280 e *Monte Caluo* en 1428 (CDV 56, 122).

Pena Parda ten base no lat. *pinna/penna parda*, pero puido ser unha ‘pena’ propiedade de *Pardus*, nome persoal en latín (TLC 328).

As Tragarizas riman con outros tops. galegos, como son A Cariza, Vacariza, Lagariza, Gatariza, Covariza, Pastoriza (Lu.); Casarizas (Our.); Abellariza (Po.); Albariza, Porcariza, Cabaleriza (Cor.); pero non sei que serían: ¿acaso da familia de *tragar*, aludindo a sumidoiros na terra? (cf. DCELC); ¿ou metafonía de *trigarizas*?

A Travesía de Montecalvo refírese a unha *transversa via*, é dicir, a un atallo.

A Volteira parece que se relacionaría co verbo *volutare* ‘voltar, dar voltas’; os portugueses teñen o adxectivo “*volteiro*: que dá voltas; instável; diz-se do vinho sujeito a turvar-se: (ant.) rixoso; bulhento” (*Dicion. da língua portu guesa*, Porto Editora).

15. MILLEIRÓS, San Pedro

Non é parroquia eclesiástica, dende que foi agregada a Novelúa, hai máis de dous séculos (GDL 158). Cítase un *casal de Milleiros*, a. 1303 (CDV 68). O diminutivo *Miliariolos* > *Milleirós* non ten que ver cos miliarios romanos, senón co *milium* ‘millo silvestre’.

Mouronte foi o xenitivo do nome persoal *Maurontus*, o cal aparece en docs. medievais de Francia e Italia (Cf. *Biblos*, XXIII, 1947, 331), disimilado de *Maurentius*, que deu ‘Mourente’.

Outeiro procede do latín serodio *altarium*, formado sobre *altaria*, plural de *altare*.

16 NOVELÚA, San Cristovo

No testamento do bispo Odoario, a. 747, figura *in Dorra Sancto Christoforo de Novelua cum suas villas et familia* (ES XL 358). O nome de *Novelúa* débese a dous irmáns fundadores, *Novellus* e *Luna*, segundo reza o privilexio de Alfonso III á Igrexa

de Lugo no ano 897: *In Dorra ecclesiam Sancti Christofori de Novelua, quam nostra fundavit familia, videlicet Novellus presbiter et soror eius nomine Luna* (ES XL 390).

A Areosa vén do latín *arenosa*, sitio abundante en *arena* ‘area’.

O Batán é nome derivado do verbo *battuere* ‘bater’ ou do árabe *battán / batán* (TGL 267-272), con referencia a unha máquina para abatanar as teas en mollado ou para mazar o liño e o ferro.

En *Casas de Gai* temos o xenitivo de *Gaius*, antropónimo romano (TLC 172).

O Castro foi en lat. *castrum* ‘fortaleza’. Figura a *heredad de Castro, en San Christoval de Nobelda* (?), a. 1303 (CDV 68).

Lama Retorta é nome composto de dúas voces latinas, *lama* e *retorta*, participio feminino do verbo *retorquere* ‘retorcer’, aludindo quizabes aquí a unha contra-curva.

Lentil reflicte o xenitivo do antropónimo *Lentilius* (RL 301).

Novelúa, v. supra.

Tarrío coidan algúns que é diverxente de *terreo* (IR-INDO; NCVCG v. *terreno*; LG 47), pero outros supoñen que foi un lugar *trans rivum* ‘tras do río’ (DOELP), opinión que eu comparto, porque na CDO repítese en 1377, 1379, 1383 *Johan Peres de Tarrío, de Trasrio, de Trarrioo* (CDO 1839, 1865, 1891).

Trascastro foi unha vila situada *trans castrum* ‘tras do castro’.

En *Vilamaior* pódese ver unha *villa maior* adxectivada ou tamén o nome persoal *Maior* (TLC 294; OPNH 216).

17. PEDRAZA, Santa María

O latín *petraceus, a, um*, referido a pedra, consérvase en *Pedraza*, que pode ser tamén aumentativo. Eran tres parroquias no civil: a de *San Lourenzo*, suprimida eclesiasticamente (GDL), ten este nome nun dos lugares, que corresponde a *Sanctus Laurentius*, mencionado en 1202 (NML 168), con igrexa románica do ano 1127, segundo reza unha inscrición no exterior do ábside (Cf. BCML I 214). A propia parroquia de Santa María, con algún resto da primitiva igrexa románica (BCML I 213), ten ademais os lugares de San Cristovo, Gontá de Arriba, Gundín e Vilarfonxe.

San Cristovo foi nome grego-latino *Christo-phorus* ‘portador de Cristo’.

Gontá de Arriba, escrito *Gontae* en 1269 e 1339 (*CDV* 40, 74), vén do antropónimo gótico *Gunta(ne)* (*HGN* 145/44a); cítase un *militi de Guntae* en 1256 (*CDV* 30).

Gundín foi parroquia suprimida en 1890 e repartidos os seus lugares entre Pedraza e Coence (*GDL* 126); chamábase *Gondin* en 1416 (*CDV* 111) e refírese ó xenitivo do nome persoal visigodo *Guntinus* (*HGN* 145/53), da mesma raíz ca *Gontá*.

Vilarfonxe parece composto do lat. *Villare* determinado polo xenitivo persoal *Adefonsi*, de orixe visigoda (*HGN* 96/1b), se non foi o xenitivo do antropónimo *Bellarifonso*, rexistrado no ano 842 (*TC* 208; cf. *HGN* 42).

18. PENAS, San Miguel

Do lat. *pinna* e serodio *penna*, en plural pasouse a *Penas*; pero tamén podería ser o patronímico do persoal *Pinna* (*TLC* 332); en 897 cítase *ecclesiam sancti Michaelis de Pennas cum villis quae circa sunt et familia* (*ES* XL 390).

Esteba sería unha *Villa Stephana*, como Vilaesteba no Saviñao e Vilaestévez en Lugo. Confirma esta hipótese un doc. de 1266 que fala dunha compra “en Argona e en Stivan” (*CDF* 200), outro de 1269 di que *Vilar de Donas a o meo do casal de Steuan* (*CDV* 40), outro de 1402 menciona *huna casa que esta en Esteuan* (*CDV* 104), e finalmente está a mención en 1446 do *lugar et casas de Esteuan, que he enna fligisia et sub signo de San Miguel de Penas* (*CDV* 143). En vista desto a ortografía correcta debería ser *Esteva*, sen que por elo coincida esta explicación coa de J-P. Machado (*DOELP*), que relaciona o topónimo portugués *Esteva* co apelativo *esteva*, do lat. *stiva* ‘rabica do arado’. A grafía *Esteba* podería levarnos á planta *stoeba*, nome greco-latino, que orixinou o castelán *esteba* (*DCELC*).

Ludeiro, *Lodeyro* en 1269 (*CDV* 40), foi en latín *lutarium* abundante en ‘lodo’ ou o nome persoal *Lutarius* (*RL* 108).

San Miguel, nome hebreo do patrón parroquial, significa ‘quen coma El’.

Toxide foi xenitivo do antropónimo gótico *Teudegildus* (*HGN* 271/8; *OPNH* 280/1298).

A Uceira vén do latín *ulex*, *-icis* ‘uz’, con sufixo *-aria*, indicador de abundancia.

A Vacaloura, nome galego dun insecto, chamado tamén escornabois, alicornio, etc. formouse a nivel popular sobre o lat. *vacca laura*; pero isto non aclara ben o topónimo, que podería ser máis primitivo e ter significado diferente, se estivese escrito *baccalaura*.

O Vilar é na orixe un adxectivo latino *villaris*, *are*, que se substantivou na Idade Media, indicando os casares e predios dunha vila pequena (*MLLM*; *DCELC*).

19. POL, San Cibrao

A Comisión de Toponimia da Xunta dictaminou o 28-II-1980 que non debe figurar *Pol*, senón *O Pol*; pero agora volven suprimir o artigo. En calquera caso, sería unha *villa* posuída por *Paullus* / *Paulus* / *Polus* (W. Väänänen, *ILV** 60, 110).

A Camba é palabra de orixe prerromana, quizabes dun radical celta *camb-* ‘arquear, curvar’ (*DEEH* 541).

O Vilar v. n.º 18.

20 SALGUEIROS, Santa María

Derivado do lat. *salix*, *-icis* é *Salgueiros*, podéndose supoñer a forma **salicarius*, co sufixo de abundancia *-arius*. Un *caualeiro de Salgeyros* e un *casal de Salgueiros* constan en 1269 e 1303 (*CDV* 41, 68).

Airexe v n.º 11.

O Brixeo parece vir do antrop. *Brixienus* (*LE* 55) ou ser voz prerromana, coma *brexo* terreo húmido, pantanoso, cheo de maleza, sen a relación co lat. *vorago*, *-inis* ‘abismo, tremedal’, que supón G.^a de Diego (*DEEH* 1072-74; *EE* 137); tamén se pode comparar con *virxeo* (*LG* 127), supoñendo que exista este apelativo en galego; a casa onde eu nacín posúe unha chousa pantanosa, que lle chaman *O Verxeo* (= ¿verxel?).

Pacios equivale a palacios, plural do lat. *palatium*, que pasou a ‘pacio/pazo’ en galego.

21. SAN BREIXO, San Salvador

Castro v. n.º 16.

A Goleta aseméllase ó francés *goélette* ‘gaivota’, pero *La Goleta* do Quixote (I, 39/204) sería nome arábigo co significado de ‘boca do río’ e relacionado co lat. *gula* ‘garganta’ (DCELC).

Ladar é homófono do verbo *ladar*, do lat. *litare* ‘pregar’, como *ladaiña* de *litania*; pero o topónimo debeu ser outra cousa, tal vez abundancial da planta cistínea *lada* (Plinio, *NH* 12/97), chamada “jara” en castelán, da que se extrae un produto resinoso chamado “ládano” (DCELC); J-P. Machado (*DOELP*) cita en 1278 unha *ficulnea ladal*.

Lourentín provén do antropónimo latino *Laurentinus* (TLC 182), diminutivo de *Laurentius*.

Tamén *Mundín* foi antrop. lat. *Mundinus* en xenitivo (TLC 232), baseado en *mundus* ‘limpo’.

Evolución apocopada de *Sanctus Verissimus*, mártir en Lisboa, foi *San Breixo*, nome dunha aldea da parroquia; escrito *San Blexo* e *San Breiso* en 1444 (CDV 141).

Seixós debeu ser o xenitivo de *Saxo*, *-onis*, étnico (TLC 202).

22. SATREXAS, Santa Eufemia

A Comisión de Toponimia manda escribir agora *Satrexas* o nome desta parroquia e dunha aldea dela, que ata hai pouco se chamou *Sete iglesias*. Nun doc. do ano 939, cítase *villa que vocitant Nuvelua in territorio Septem Eglesias* (CDF 4; *Hispania*, 8, 1948, doc. 7); noutro de 1022 figura unha *villa Sampiri, in territorio Septem Ecclesiarum, subtus Monterroso* (TACS 63); en 1260 trátase dunha *hereditatem de VII Ecclesiis*; en 1269 noméase un *caualeiro de Sete Yglesias*, e en 1377 *Sancta Eufemeea de Sete Iglesias* (CDV 32, 41, 85). Por etimoloxía popular dicíase *septem ecclesias* ‘sete igrexas’, pero tamén puido ser *saepta / septa ecclesiae* ‘recintos cercados da igrexa’ (MLLM).

O Fental alude a un colectivo de fentos, *filictum* en latín.

Fondevila pode equivaler a ‘fonte da vila’ ou ‘fondo de vila’ (TGL 111), con base en *fons* ou *fundus*.

23. SIRGAL, Santo André

Parteme de Riba, coa redución topográfica *de ripa*, procede dun posuidor *Partemius* en xenitivo, como vimos no n.º 6.

Sirgal non ten nada que ver con *sirios-galos*, como escribiu M. Formoso Lamas, segundo cita en *MPP* p. 48, nin cun inexistente antropónimo suevo *Sirgaltio*, proposto por Amor Meilán (*HPL* III 190) e N. Peinado (*BCML* IX 248), citados tamén en *MPP* páx. 35. Máis ben relacionárase co castelán *sirgo* ‘fio de seda’, co apelativo lat. *serica/siricae* ‘vestidos de seda’ (*DLF*), coma o antropónimo *Siricus/ca* (*TLC* 346), e mesmo có apelativo epigráfico *sericarius / siricarius* (*DLF*), feitor ou comerciante de seda, xerga, sarga, o cal perdura no top. galego-portugués *Sirgueiros / Sergueiros* (*DOELP*). A esta familia léxica pertencía no latín medieval o substantivo *sericalis* co significado de ‘pano de la’ (*MLLM*). O noso top. *Sirgal* cítase así en 1209 (cf. J. González, Alfonso IX, doc. 243; *CDF* 24), *Sirgual e Parteme* en 1278 (*CDV* 54), *Sirgar* en 1345 (*CDFP* doc. 48), *Parteme su signo de Sant Andres de Sirgal* en 1403 (*CDV* 105). Con estes datos podemos supoñer que *Sirgal* viría do xenitivo persoal **Sericarii/Siricarii* (*villa*), como de *Bazarii* veu Bazar e Bazal, de *Remesarii* Remesar e Remesal, de *Tosarii* Tosar e Tosal, etc. Trataríase dun nome persoal de oficio *Sericarius / Siricarius*, o cal sería o primitivo posuidor daquel lugar. Con toda esta familia nominal relacionan tamén Menéndez Pidal e Corominas, citados por García de Diego (*DEEH* 967), o paxaro *xilgaro*, polas súas varias cores que evocan as dos panos de seda antigos (cf. *DCELC* v. *jerga* 1, *jilguero*). En cambio J-P. Machado (*DOELP*), anque mete a *Sirgal* no grupo de *Sergueiros*, sen embargo suponlle unha base **silicale* [partindo, segundo parece, do lat. *silex, -icis* ‘sílice, coio, seixo’]. En 1755 escribían *Sirigal* (*EL* 773).

24. SUCASTRO, Santa Mariña

Esta parroquia foi suprimida eclesiasticamente en 1890 e agregada a Valboa (*GDL* 224); ten a súa igrexa románica (*BCML* II 119-120) na coroa dun castro e a carón del a aldea de Sucasro, *sub castro* ‘baixo do castro’.

Goimil leva o nome persoal do visigodo *Godemirus* (*HGN* 132/3) en xenitivo.

25. TARRÍO, Santa María

Cacabelos foi nome persoal, diminutivo de *Caccabus* (TLC 344), co sufixo *-ellus* do lat. vulgar, equivalente ó apelativo *caccabulus* ‘cazolo’, derivado do greco-latino *caccabus* ‘pucheiro, pote’. Cítase *Cacauellos* en 1294 e 1337 (CDV 64, 72), *Cacauelos* en 1372, 1376 (CDV 82, 84). Hai unha breve pero boa explicación deste topónimo no *Boletín del Seminario Fontán-Sarmiento*, N.º 20, 1999, p. 89-90; tamén cómpre ver o escrito por Joseph M. Piel “Sobre o sufixo *-ellus*, *-ella*, no onomástico hispano-latino”, publicado en *Humanitas* II, 1949, pp. 241-248.

Laxe sería unha palabra prerromana *lagina (DCELC v. *laja*); cítase *Lagea* en 1269, 1391, 1441 (CDV 41, 94, 139), *Llagea* en 1339 (CDV 74).

Pena Forcada sería en lat. *pinna / penna furcata*; a lenda do pobo di que existe aínda unha pena con escaleiras e marcas onde aforcaban ós delincuentes. Pero *Penna Furcata* puido ser tamén unha vila posuída por *Furcatus* (TLC 342). En 1376 noméase o *casal de Pena Forchando ... que he na fregresia de Sancta Maria de Buguercos* (CDV 84).

De *Tarrío* xa queda visto a súa posible orixe no n.º 16, pero hai aquí *Tarrío de Buxergos*, que está escrito *Bugercos* en 1244, 1337, 1372, 1449 (CDV 24, 72, 82, 144, 145): nome quizá derivado do xentilicio latino *Bugius* ou *Buxius* (RL 38, 39) ou do cognomen *Buxsus* (TLC 334), cunha morfoloxía que evoca outros latinos como foron *Lupercus*, *Mamercus*, etc. Rimaría con *Vilar que dicent Lavercos*, ano 1059 (DELP).

26. VALBOA, San Salvador

A etimoloxía de *Valboa* está en *vallis bona*, perdurando no composto o xénero feminino, anque o simple *val* en galego é masculino.

O Alto alude á topografía do terreo, traducindo a *altus*.

O Campo e *A Carreira*, de carro, xa quedan vistos atrás no n.º 5.

Illoá é nome derivado do diminutivo *illó* ‘pequena lagoa’, tal vez prelatino, coma *Ulloa* e o río *Ulla*, se non é coma *ollo de auga*, con base nun diminutivo de *oculus* ‘ollo’ (DCELC v. *ojo*). J-P. Machado (DELP) trae: «Ilhó, s. Está por *olbó, *olhol,

do lat. **oculiolu-*, dimin. de *oculu-* (vj. *olho*), segundo D. Carolina Michaëlis (na *Rev. Lus.*, I, p. 305)». Tamén escribe Eligio Rivas (*LG* 152): «Ulla (A -), río que xustamente agurgulla na *Illoa*, que é como o pobo di á *Ulloá* dos mapas; agurgulla nuns lameiros onde a auga semella reventar por onde quer: 1. *oculola* (de *ocula*, pl. de *oculum*) > **oliola* > *illoa* / *illoá*».

Martín vén do antropónimo lat. *Martinus*, derivado de *Mars*, *Martis*.

Piñeiro sería **pinearium*, baseado en *pinu*.

A Regueira está en relación con *riguus* ‘rego’, v. n.º 12.

A Seara é palabra de orixe celta, *senara* ‘terreo de sementeira reservado e traballado polos vasalos para o señor’, segundo escribe Corominas (*DCELC* v. *serna*).

Vilance, nome co que se coñece popularmente esta parroquia, é composto probablemente de *Villa Antii*, xenitivo de *Antius* (*LE* 123), como di Piel en *Verba* XI, 1984, p. 17.

27. VILANOVA, San Pedro

Consta dun só núcleo de poboación, en lat. *villa nova*. Foi parroquia suprimida e agregada a Lebori (*GDL* 136, 238). Noméase en 1303 un *casal de Villanova en San Pedro de Villanova* (*CDV* 68).

28. VILOÍDE, San Cristovo

Ansar foi xenitivo do nome persoal visigodo *Ansuarius* (*HGN* 17/14).

Curuxás parece aludir a un colectivo de *curuxa*, palabra de etimoloxía escura (quizabes onomatopeica), pois non vale propoñer o lat. **cuculliata*, como se le no *DXL*. Cítase *Curuiaes* no ano 1271 (*CDV* 45).

Viloide, escrito tamén *Beloide* (*GDL* 67), nome da parroquia e dunha aldea, probablemente foi *Villa Auditi* ‘vila de Oído’, porque *Auditus* era sobrenome latino (*TLC* 350). Pódese comparar co portugués *Velóide* (*DOELP*). Menos probable, anque posible, sería a hipótese dunha *Villa Oлити*, dado que o antropónimo *Olitus* / *Oлити* está constatado nos índices do *TC*, *TSA*, *OPNH* 239/1017.

***San Breixo, San Pedro do Ermo, Pasantes e Ramil:* topónimos lucenses en Triacastela⁹**

Dúas circunstancias me dan pé para escribir estas notas sobre toponimia histórica. Unha é a presentación oficial da restaurada igrexa románica de Santiago de Triacastela o 9-1-2001, da que deron conta a prensa, a radio e a televisión de Galicia, por ser o Presidente da Xunta o protagonista deste evento no Camiño de Santiago. Outra é o que acabo de ler na gran obra de Jaime Delgado, *El Románico de Lugo y su Provincia*, tomo III, páxs. 20-45, a cal chegou ás miñas mans o 12-1-2001.

Dos dous primeiros topónimos no aspecto histórico ofrece J. Delgado unha boa síntese, como ambientación prerrománica das igrexas de Triacastela que estudia a continuación. Pero eu fixareime máis ben nos aspectos lingüísticos das palabras que poden repercutir nas mesmas explicacións históricas daqueles lugares. E para unha mellor comprensión dos meus comentarios, empezo traendo aquí algúns datos que ofrece a *Guía de la Diócesis de Lugo*, 1996, páx. 230.

TRIACASTELA, Santiago.

Lugares: Pasantes, Queixadoiro, Ramil, Triacastela (vila).

TRIACASTELA (Balsa), San Verísimo. Lugares: Balsa, San Breixo, San Pedro do Ermo.

Esta última parroquia denomínase *San Breixo da Balsa* no *Diario Oficial de Galicia*, N° 16, martes, 25 de xaneiro de 2000, onde aparece a toponimia normatizada da provincia de Lugo. A ela refírese J. Delgado, páxs. 27-29, extractando do Tumbo de Samos as seguintes citas históricas, que eu resumo aínda máis.

1. No ano 1002 dous presbíteros, *Pegitus et Spasandus*, doan ó mosteiro de Samos a igrexa que eles fundaran coas propias mans na súa herdade dos seus avós e pais, no territorio *Triacastella, in villa prenominata Baldomar*, e meteron nela reliquias *in honorem sancti Vereximi et sanctorum apostolorum Petri et Pauli*.

2. En 1175 o papa Alexandre III emite unha bula, na que confirma a Samos *apud Tria Castella ecclesiam S. Verissimi*.

---

9 *BESem-II*, 22 [= In memoriam H. Marcelino Rueda Herreros y Dra. María Dolores Villa Jato], 2001:66-72.

3. En 1167 encontramos in *Tria Castella: unam domum et ecclesiam Sancti Vereximi*.

4. No ano 983 o arcediago Ximeno doa a Samos *villam in Triacastella, quam nuncupant Valdemar*.

5. En 1020 o conde Sarracino Siliz doa a Samos no alfoz de *Triacastella, villam hic de Baldemari*,

6. Finalmente consta que en 1053 o matrimonio Munio Justiz e Ermesenda doan así mesmo a Samos varias vilas in *Triacastella* entre as cales aparece a de *Baldemari*.

Jaime Delgado conclúe así: “De esta iglesia parroquial de *San Verísimo*, ubicada en *San Breixo*, no quedan más que unas casas, ya sin iglesia ... A ella pertenecían los lugares de Balsa y San Pedro de Ermo. Su entidad parroquial eclesiásticamente aún subsiste como *Iglesia principal de Triacastela*”. E nunha nota ó pé da páxina 27 ratifica o seu aserto con estas verbas: “El que es actual párroco de Triacastela ... me confirmaba que en el comunicado oficial del Obispado le nombraron [en 1980] “Cura de San Verísimo de Triacastela y de su aneja Santiago”.

A continuación Delgado referíndose á igrexa de Santiago de Triacastela escribe: “Dado que en esta iglesia ningún elemento es especialmente digno de ser resaltado, la describimos de un modo escueto, pero suficientemente preciso”.

Como se ve, deica aquí falei case exclusivamente por boca de J. Delgado. E dando por suposto o ben feito por el, presentarei agora a miña visión complementaria.

I.- SAN BREIXO DA BALSA E A VILA DE BALDOMAR

I.1. Dos dous titulares de Triacastela, San Breixo e Santiago, o máis antergo aquí parece que sería San Verísimo, mártir de Lisboa en 303-4, que se celebra o 1 de outono. E sobre este haxiotopónimo escribe o P. Sarmiento:

“A San *Verísimo* llaman los gallegos San *Vrísimo*, perdida la E, y con las analogías gallegas se pronuncia y escribe *San Bréixome*” [o acento é meu. Noutra obra explica]: “San *Vreixemo* (o San *Breixemo*). Nombre de algunos lugares de Galicia, originado de San *Verissimo*, a quien veneran como patrón. Y pronunciando sibilantes las dos SS como X, lo que es común en Galicia, *Vreximo*; y diptongando la E, que es muy trivial, *Vreiximo* o *Vreixemo*. Y por no escribir Vr- al principio, *Breixemo*”.

Tomei este apunte de F. Martín Sarmiento, *Onomástico etimológico de la lengua gallega*, edición y estudio por J. L. Pensado (A Coruña 1999), vol. I, páx. 403. Sen embargo Pensado engade:

“La etimología era acertada, pero no “diptongando la E” ni “pronunciando sibilantes las dos SS como X”, aunque en algo se parece a la explicación que da Piel (*Nomes de Santos*, 26: S. *Verissimus*): «as curiosas formas galegas, que resultam, como as antigas portuguesas, da palatalización dos *ss* pelo *i* ja se referiu Jungfer, p. 13». Pero dicha explicación exige que la *i* breve de *Verissimus* se conservase como *i* y no pasase, como debería a *e*; además deja sin explicar la formación del diptongo *ei*. Por eso nos parece preferible partir de una diferenciación de *-ss-* en *-ks-* > *is'*: *Verissimo* > *Vereximo > *Verexemo* > *Veréixemo* > *Bréixemo*”

As citas foron longas, mais aínda non completas. Só advirto que en Lamas de Moreira (A Fonsagrada) non existe *Sambreijó*, e por, iso non pode ser ningún diminutivo de *San Breixo*, que é a forma correcta (cf. *DOG* 25-I-2000, p. 982). Polo demais e por non excederme, limitome aquí a propoñer algunhas observacións.

I.2. Coido que o top. lugués *San Breixo*, 8 veces, é unha redución hipocorística de *Bréixome* / *Bréixemo* / *Bréixamo*, formas que procederían respectivamente do xenitivo *Verissumi (comp. *maxumus* / *maximus*, *optumus* / *optimus*, etc.), *Verissimus* no caso recto, e *Verissamo* co sufixo prelatino *-amu* de superlativo, como en *Céramo*, *Páramo*, *védramo*, *Osma* (< *Ux-ama*) na Celtiberia, etc. Compárese tamén *Méixome* (< *Maxumi*), *Méixemo* (< *Maximus*), *Méixamo* (en Queizán, Navia de Suarna)

I.3. Polo que toca a mencións históricas do top. lucense *San Breixo*, ademais das citas xa ofrecidas por J. Delgado, anoto as seguintes: *Sancto Vereisimo* / *Verissimo*, aa. 1027, 1078 (*Lucensia*, N° 5, p. 182, en Bazar, Lugo), *Sanctum Vereximum in ripa rivulo Scenisa / ecclesia Sancti Verximi qui iacet in ripa de Cenisa*, a. 946 (*T. Celanova* 450, en terra de Monforte), *castro de sancto Vereximo*, a. 982 (*T. Samos* 23, 24, en Muro, Láncara), *villa Sancto Vereximo*, a. 1019 (*T. Sobrado* I 142, en Guitiriz), *villare que dicunt sanctum Vereximum*, a. 932 e *villa que dicunt sanctum Vereximum* a. 962 (*T. Samos* 34 e 39, en Veascós, Carballedo), *in Sancto Iohanne de Muro vila ubi dicunt Sanctum Vereximum*, a. 1125 (*T. Samos* 54), en Láncara), in *Nesperaria ... per Sanctum Verissimum* a. 1009 (*T. Samos* 58, en Piñeira, Sarria), *Castro sub signo Sancti Veriximi* a. 1257 (*CDOseira* 790), *ecclesia de San Vereximo* a. 1272 (*CDOseira* 1014), *San Bleixo / San Breiso* a. 1444 (*Lucensia*, N° 21, p. 271), en Monterroso; *ecclesia sancti Verissimi in Bouzua* a. 1238 (*CDOseira* 436) en Bouzoa (Taboada); *Castro*,

sub aula sancto Vereximo de Tabulata / de sancti Vereximo de Tavuoada a. 1264 (CDOseira 911, 912), en Moreda (Taboada) ...

I.4. Podemos comparar *Verissimo* co territorio *Verosimo*, aa. 841, 899, 1133 (Lucensia Nº 5, p. 182), *Verosmo / Verosmos* nos sécs. XIV-XV, que corresponde actualmente a Brosmos en Sober. Ambos serían superlativos de *Verus*. Tamén o sería o ourensán *Beresmo*.

I.5. Pero se comparamos a *Breixo* con *Breixa*, parroquia de Silleda, Po., veremos que os documentos mencionan *Verasia*. en 946 e 1233, *Verazia* en 1068, *Berafia*. en 1284 (quizabes mala lectura), *Vereija* en 1395. Podería ser, pois, unha (*villa*)_ *Verasia*, propia de *Verasius* (Cf. *Lucensia*, Nº 17, 1998, p. 303), non derivada de *Verissimus / ma*.

I.6. Do top. parroquial *A Balsa*, que ten ou tivo por titular a *San Breixo*, pouco novo pode dicir. Porque dito está que *Balsa*, cidade lusitana no sur de Portugal, con nome indíxena, está citada polo xeógrafo Mela III, 7; por Plinio, *NH*, IV, 116; por Ptolomeo 2, 5, 3; no *Itin. Anton.* 426/1; no *Ravenn.* 306/10; en J. Vives, *Inscripciones latinas de la España romana*, índices.

Do nome común *balsa*, en docs. de fin do séc. XIII, di Corominas (*DCELC*) que é “voz protohispanica, probablemente ibérica”, co significado de ‘oco do terreo que se enche de auga’. Pero, se tomamos a palabra “ibérica” en sentido restrinxido á zona habitada polos primitivos iberos, lonxe de Galicia, parecería que as múltiples *Balsa* galegas non pertencerían a aquela área lingüística, anque sí prerromana. Sen embargo aquilo é o que se adoita admitir polos que escriben deste topónimo (Cf. *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I, 50). O que agora me chama tamén a atención é a forma *Balse*, que figura como nome de lugar lucense en Láncara, o cal pola súa terminación en *-e*, podería remitir a un xenitivo de antropónimo en *-i*, anque tamén pode proceder do xenitivo *balsae* latinizado.

I.7. Polo que toca a *Vila de Baldomar*, o primeiro que hai que dicir é que desapareceu dos nomenclátors toponímicos de Triacastela. Probablemente foi unha “*villa in villa*”, é dicir, a vila dun posuidor persoal, chamado *Baldemarus* ou *Valdemarus*, que tería un casal propio e convivía con outros de nome diferente no mesmo lugar. Este topónimo, que se repite en Galicia e fóra dela, parece que non foi ben interpretado por Narciso Peinado (*Bolet. Comis. Monum. Lugo*, V, p. 150), crendo que “Val-domar” (en Begonte) viría “de *Val de Omar*, palabra híbrida” [latina-

árabe]. Non tivo en conta que este lugar concreto era a *villa Baldemari* no ano 959 (Lucensia, N° 5, p. 142). A explicación máis verosímil dérona Piel e Kremer, *Hispano-gotisches Namenbuch* 36/6 ou 289/3, pero quedan aínda moitas dúbidas respecto ós dous compoñentes básicos do antrop. visigodo *Baldemarus* ou *Valde-marus*.

II. SAN PEDRO DO ERMO

A este “monasterio alto-medieval” alude sucintamente e só de paso J. Delgado na páx. 23, dicindo que “su fundación se debe al conde Gatón, abuelo de doña Elvira, primera mujer de Ordoño II”. Pero algo máis adiante escribe:

“Gatón lo había *reedificado* ... lo que Gatón debió de hacer fue el convertir en gran monasterio lo que era un sencilllo monasterio o simplemente eremitorio, como parece confirmarlo el nombre de *Ermo*”.

Esta opinión é a máis aproximada ó que foi aquel cenobio, do que só temos dous documentos que tratan del directamente. Ambos foron publicados primeiro por A. López Ferreiro, na súa *Historia de la Iglesia de Santiago*, II, ap. 42 e 46, e ultimamente por M. Lucas Álvarez, *Tumbo A de la Catedral de Santiago*, núms. 31 e 34 (Santiago 1998).

O doc. primeiro, datado en 22-11-919, di que “*Hordonius rex et Gelvira regina*” confirman ó “*sancto abbati*” o lugar do mosteiro denominado dos Santos Pedro e Paulo, “*quod fundatum est*” no territorio de Triacastela na provincia de Galicia, “*quod restauravit avus noster Gatón*”, ó pé do monte que chaman “*Monte Seiro, in Heremo*”, concedéndolle alí a “*villam vocatam Ranimiri... et rationem quam testavit de tio nostro Savarico nomine Tarsina*”. Deste documento quero apuntar varias cousas.

II.1. O mosteiro de San Pedro do Ermo xa estaba *fundado*, cando o conde Gatón o *restaurou* bastante antes do ano 919. Probablemente este conde sería aquel “conde del Bierzo enviado por Ordoño I en 854 para favorecer la sublevación de los de Toledo contra el emir Mohamed. Según una crónica árabe debía de ser hermano del mismo Ordoño (Dozy, *H. M.* 151)”. Esta notiña do cóengo lucense Ventura Canizares está publicada así en *Lucensia*, N° 8, 1994, p. 172.

Se esto é así, podemos pensar que a *restauración* do mosteiro en cuestión tería lugar arredor daquel ano 854; pero a *fundación* do mesmo debeu ser non o día anterior pola tarde, senón varios anos antes, poñamos por caso no 800 máis ou menos. O que non podemos dicir é que Gatón foi “*el fundador*”, como se repite en diversas publicacións.

II. 2. Chama a atención o feito de que Ordoño II e Elvira confirmen aquel mosteiro a un “*sancto abbati*”. Esta maneira de calificar como *santo* a un abade en vida sería algo excepcional e mesmo anormal nun diploma rexio ou en calquera documento medieval. Entón vendíase moi cara a santidade e os documentos rezuman máis ben penitencia polos pecados nas doazóns. Por outra parte, no mesmo documento, un pouco máis adiante, os reis din que agregan ademais os ornamentos e libros da igrexa “*tibi sancto vel fratribus qui tecum ibi in agmine Dei perseveraverint*”... Por iso coido que “*Sancto*” non é aquí un adxectivo, senón un substantivo e nome persoal do abade, que se pode traducir por *Sancho*. Temos un exemplo paralelo no Tombo de Celanova, no que figura como notario en 936 “*Sanctus presbiter*”, quizabes o mesmo “*Sanctus presbiter ts*” do ano 941. Xa Luis López Santos advertiu esta realidade de falsos santos na *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I, p. 662.

II. 3. A confirmación rexia pretendía que aquel fose para sempre un mosteiro e cenobio exento, non popular igrexa nin pública, senón separada para vida de monxes e mansión de confesores: “*ut sit in perpetuum locum monasterii atque cenobii, non popularem aecclesiam nec publicam, sed ut est semota ad monachorum vitam vel confessorum mansionem*”.

II. 4. O doc. de 919 está confirmado polos reis, por algúns fillos deles, tamén por outras persoas, por tres bispos: Frunimio de León, Asurio de Ourense, Salomón de Astorga, e por 2 abades: Berila (probablemente de Penamaior, Becerreá) e Froila. Estes dous abades figuran tamén no ano 927 na restauración do mosteiro de Santa María de Loio cerca de Portomarín (Cf. Flórez, *España Sagrada*, XVIII 326-329). Non subscribe o bispo de Lugo, que sería entón Recaredo, quizabes porque o diploma parece que restrinxía a súa xurisdicción sobre aquel mosteiro exento.

II. 5. Tres anos despois, o 18-12-922, o mesmo rei Ordoño, esta vez sen a súa esposa, doa o mosteiro de San Pedro e San Paulo á Igrexa de Santiago Apóstol. Entón firma tal cesión o bispo de Lugo Recaredo, Frunimio de León e Fortis de Astorga.

¿Razón deste proceder? ... O caso é que desde entón desaparecen as mencións de San Pedro do Ermo.

“Hoy nos queda de él -escribe J. Delgado- una humilde capilla, unas casas viejas semiabandonadas y unos restos abundantes, pero que ya sólo interesan para la historia. Incluso son restos que el arqueólogo, para estudiarlos, debe antes desenterrarlos”.

III. PASANTES

Daqueles dous presbíteros, “*Pegitus et Spasandus*”, que fixeron a doazón de San Breixo a Samos en 1002, coído que o segundo foi quen deixou que perdurara o seu nome en *Pasantes* de Triacastela.

A este propósito recollo o que escribiu A. Díaz Fuentes, *Toponimia de la Comarca de Sarria*, Lugo 1998. Na páxina 158 apunta: “*Pasantes*.- En la parroquia de Santiago de Triacastela. Ver *Espasande*”. Deste nome trata na pág. 98, dicindo o seguinte:

“*Espasande*.- Lo creo la forma correcta, desechando otras equívocas y confundidoras como *Pasante* o *As Pasantes*. Considero que derive de *Spasandus*, nombre personal que aparece repetidamente en el Tumbo de Samos (Lucas, pgs. 321, 305, 137). El pueblo parlante a veces solucionó la S líquida inicial suprimiéndola y asumiendo la idea de pasar (*Pasante*), y otras asociándole una A a la S y segmentando el vocablo para formar un falso artículo que determinó la forma plural (*As Pasantes*). En ambos casos, por haberse perdido la memoria del significado y ligarlo a la acción de pasar [*polo camiño a Compostela, digo eu, N. A.*], se falseó el resultado”.

Todo ben dito. Pero eu engadiría que *Pasantes* procede propiamente do patronímico de *Spasandus*. Desto deixo escrito un artigo no xornal de Lugo *El Progreso*, 14-II-1990, indicando que correspondería ó xerundio do verbo *spassare*, recollido por Du Cange no *Glossarium ad scriptores Mediae et Infimae Latinitatis*. Agora volvo constatar este verbo de procedencia xermánica na obra de J.F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden 1997, onde lle atribúe o significado de ‘restablecerse, recuperar a súa saúde’. Deste xeito coído que poderían resolverse as dificultades que atopaban Joseph M. Piel e Dieter Kremer, *Hispano-gotisches Namenbuch*, nº 251, querendo vencilar *Spasandus* con (*hi*)*spanus*. Esta hipótese xa a tiña apuntado Piel, *Os nomes germánicos na toponimia portuguesa* (Lisboa 1936), pág. 93, nº 379. Pero J.P. Machado, *Dicionário onomástico etimológico da língua portuguesa* (Lisboa 1993), s.v. *Espessande*, escribe:

“A hipótese de Piel não parece de aceitar, pelo menos no que toca à presumível primeira parte do voc.: se a segunda *-sande*, pode representar um germânico **senths* ‘verdadeiro’, a outra não parece relacionável com *(hi)spanu-* (e neste caso não parece de invocar a dificuldade fonética de *-anu* dar *-ão*), porque não se vé justificação para o uso de *hispanus* naqueles locais [Braga, Paredes, Penafiel]; para mais, e segundo creio, tal voc. não está representado na toponimia desta península”..

O que non quero eu agora é deixar de dicir que catro anos antes da doazón de “*Pegitus et Spasandus*” en 1002, hai a seguinte constancia no testamento do bispo de Lugo, Pelaio, no ano 998: “*In Tria Castella villa quam nobis dederunt frater Pegito et suo frater Pascasio*” (Cf. Risco, *Esp. Sagr.* XL, p. 408). Como se ve, chama a atención a parcial coincidencia de nome cos anteriores nestes dous irmáns e o feito de que *Pegito* fose *frater* ‘frade’ acaso en San Pedro do Ermo.

IV. RAMIL

IV.1. Xa queda dito atrás que o conde Gatón doou ó mosteiro de San Pedro do Ermo a vila chamada Ramil: uillam *vocatam Ranimiri*. Trátase, pois, do nome xermánico do posuidor daquela vila, recollido no catálogo citado de Piel-Kremer (*HGN* nº 216), nome bitemático *Rani-mirus*, de base discutida no primeiro elemento (gót. **rana* ‘cuña’ ou **rahna* ‘botín de guerra’), calificado de **mereis* > *mirus* ‘famoso’.

IV. 2. Engado agora que en 1122 consta que un tal *Fernandus Roderiquiz* dó-alle ó bispo de Lugo, Pedro III, e ós seus cóengos varias herdades “*ecclesiasticas*”, entre as cales conta a “*sexta monasterii de Ramir*” (Cf. Lucensia, Nº 5, 1992, p. 172).

IV. 3. Entre 1020-1061 o abade de Santo Antolín (Sarria) doa a Samos o seu mosteiro con tódalas posesións que menciona, entre as cales estaba “*in territorio Triacastella, in villa Ranimiri, villa que comparavimus de Baltario Randiniz et hic in ipsa villa Ranimiri alia villa que fuit de fratre Beato*” (*Tumbo de Samos*, nº 15).

IV. 4. En 993 a confesa Gundisalva doa a Samos “*in territorio Triacastella villas vocabulo Ranimiri sive et in Formici alia mea villa seu etiam in Toldanos*”.. (*T. Samos* nº 157).

IV. 5. E finalmente vólcome encontrar coa obra de Jaime Delgado, coa que empecei os meus comentarios e non me cansarei de alabala. Porque sinalando na

páx. 33 os límites da vila de San Verísimo de Baldomar, segundo o citado doc. do ano 1002, di que os confins ían polo río de Sarria e Penas Negras deica ó monte de Meda e por términos de San Pedro [do Ermo] ata os de Santalla [de Alfoz] e ata o Castro de Ramil: *usque ad castro Ramir*. Castro que é un dos tres que configuran a Triacastela, dado que os outros dous son o Castro de San Adrao e o de Lagares (ambos en Santalla de Alfoz).

Como colofón, e se o lector mo permite, direille que algún aldeán, non sei se necio ou se gracioso, parece que ten dito que “*Tiracastela*” (*sic*) non significa tres castros ou castelos, senón “*tira coa estela*” (?!). Outros que se supuxeron máis ilustrados escribiron que “la denominación vulgar ‘Tiracastela’ podría significar “el pueblo situado en el camino hacia Castilla”: Tira a *Castela*. O meu comentario a esto sería o dito clásico de Horacio: *risum teneatis, amici?*

Toponimia do concello de Chantada¹⁰

A Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia, en sesión do 6 de abril de 1981, dicitaminou cal debería ser a auténtica forma galega de nomear os lugares que compoñen as 36 parroquias do concello de Chantada. Este dictame foi publicado no número 6 dun caderno, que leva o título de *Toponimia*, páxs. 9-21, impreso en Conde / Artes Gráficas, Milladoiro 103, Santiago. Pero o 25 de xaneiro de 2000 aparece no *Diario Oficial de Galicia (DOG)* unha nova ordenación e cambio dalgunhas denominacións. Seguindo, pois, esta nomenclatura, intentarei desvelar, se podo, a etimoloxía dos topónimos da comarca chantadina, valéndome sobre todo das formas medievais que se len na *Colección Diplomática de Oseira (CDO)*, dado que non teño a do Convento de Chantada, que permanece aínda inédita. E sen máis preámbulos, empezo xa, indicando só que as siglas bibliográficas que use irán descifradas ó final deste estudio.

1. ADÁ (Santa Baia)

O topónimo *Adá* escribíase *Adae* en 1269 e 1303 (*NML* 139), *Sancta Eulalia de Adaam* en 1268 e *Adaan/Adaanç* en 1284 (*CDO*, núms. 957 e 1170). O dobre *-aa-* insinúa que non é totalmente seguro que proceda do antropónimo gótico *Ata(ne)*, do cal vén *Atán*, como propoñen Piel-Kremer (*HGN* 28/6); en cambio, no Concilio XIII e XV de Toledo, aa. 683 e 688, subscribe *Atala*, bispo de Coria (*ES* XIV 58 ou 61); encadraríase, pois, mellor *Adá* no antrop. gót. *Addala(ne)*, *Atala*, *-anis* (*HGN* 4/15).

Casdemiro parece un composto de *casa* co nome persoal visigótico *Miro/Mirus* (*HGN* 185/6b,6c); pero puido ser acomodo do antropónimo *Casimirus* (*OPNH* 133/327).

A Chanca, palabra topográfica, procede do latín vulgar *planca* ‘prancha’, derivada de *plana* ‘cha’ (*DCELC* v. *zanca*; *DELP* v. *chanca*).

---

¹⁰ *Lucensia* XI/22 (2001) 71-96.

Erosa, *Erusa* en 1251, *Erosa* en 1268 (CDO 670, 962), puido ser (*terra*) *erosa* ‘erionada’ ou *aerosa* ‘calamina’; pero é moi probable que haxa unha referencia a este lugar no ano 1083 “*in territorio Asua in villa quos vocitant Eredosa*” (CDO 4), escribindo *Eredosa* por *Ederosa*, igual ca no TC 163, 169, 230, 242, escribiron *Aederata*, a. 884, *Ederada*, a. 932, *Edrata*, a. 962, *Heredata*, ano 995, hoxe *Edrada* en Parada de Sil, Ourense; o profesor J-L. Pensado coida que *Erosa* (*Erosa* ou *Herosa* en 1164 (TSO I 200, 201) foi *hederosa*, derivada de *hedera*, ‘hedra’ ou ‘edra’ en galego, ‘hera’ en portugués (OELGI/221).

Mundín, citado así en 1251 (CDO 669, 670), foi xenitivo do antropónimo latino *Mundinus* (LC 232).

Quinzán da Vila, *Quinçan* en 1271 (CDO 987), consta do antropónimo *Quintianus* (LC 153), derivado de *Quintius*, xentilicio baseado en *Quintus*, unido aquí con *villa* ‘vila’.

Surribas, *Subrippa* en 1268, *Surriba* en 1271 (CDO 957, 987), está formado co latín *sub ripas* ‘ó pé das ribeiras’.

Vilar traduce o adxectivo latino *villaris*, *are*, que se substantivou na Idade Media, indicando os edificios e predios dunha *villa* (MLLM).

Xestoso alude a un lugar onde abundaría a *genista* ‘xesta’, porque tivo o sufixo latino *-osus*.

2. ARCOS (Santa María)

Esta parroquia conserva restos dunha igrexa románica (RLP II 375-377), pero non documentos medievais coñecidos. *Arcos* parece reproducir o antropónimo primitivo *Arcus/Arco*, *Arcius*, *Arquius/Arquio* (ILER), que se podería relacionar co verbo latino *arceo* ‘aloxar, defender’ e co adxectivo grego *arkios* ‘seguro, co que se pode contar’ ou cunha raíz prerromana **rk-* ‘oso’ (OPPH 32).

Arsilleiros parece contaminación de *arxileiros*, nome de oficio daqueles que traballaban coa *argilla* ‘arxila’, coma os oleiros, telleiros, etc.

Casteda vén do lat. *castaneta*, abundancial de castañas (TGL 345); cítase *Casteeda* en 1257 e 1273 (CDO 790 e 1036, con erro de identific. no índice).

Os Catro Camiños, nome significativo dun cruzamento de camiños, é voz do lat. vg. hispano *camminus*, de orixe celta (DCELC; MLLM).

A Elfe “vem a ser a forma que, teóricamente, é genit. *Adelfi, através de *Aelfe, havia de assumir o ‘signum’ ou sobrenome *Adelphus*, tirado do gr. *adelphos* ‘irmão’” (Joseph M. Piel, en *HOP* 62); *Adelfius* aparece no Tumbo de Samos (23, 35, 79, 133, 170) e nos de Sobrado (*OPNH* 91/26).

Gomesende corresponde ó xenitivo do antropónimo gótico *Gumesindus* (*HGN* 144/12; *OPNH* 190/713).

Lamasendín une dúas palabras, a latina ou pre-latina *lama* (*TPH* 98-102) e o nome visigótico do posuidor *Sendinus* en xenitivo (*HGN* 241/24; *OPNH* 270/1228).

Mouriscados derivou do mozárabe *maurisko* (*OE* 19/6), mouro converso, que foi tamén nome persoal; en Berceo temos *moriscado* (*DCELC* v. *moro*).

Outeiro ‘sitio alto’ deriva do lat. medieval *altarium*, formado sobre *altaria*, plural de *altare*; en docs. escriben a veces *auctarium*.

Río foi *rivus* en latín.

Tamén *Souto* foi *saltus* en latín.

Suatorre, *sub illa turre*, indica a situación desta aldea ‘ó pé de A Torre’, que é o nome doutro lugar, onde se conservan restos daquela fortaleza (*FLP* 99-106; *IAL* I 110) e mesmo da igrexa románica (*BCML* II 266).

O Vento podería ser unha pequena *vendita*, casa de hospedaxe nun camiño, sen relación nominal con ar nin con Benito.

Vilanova soa coma en lat. *villa nova*.

Vilariño é diminutivo de *villare* (v. n.º 1).

3. ARGOZÓN (San Vicente)

Da súa igrexa románica, s. XIII, perduran aínda algúns elementos (*RLP* II 378-382) e da orixe do nome parroquial ocupeime no xornal de Lugo *El Progreso* (26-VII-1989), proponendo que fose orixinado no nome persoal *Argutio*, *-onis* (*LC* 249); en 1251 cítase un *casale in Argozon et alterum in Mundin* (*CDO* 669); en 1268 *Sancti Vincentii de Argonzon* (*CDO* 957).

Amorín de Abaixo / de Arriba son dúas situacións topográficas, *bassus* ‘baixo’ e *ripa* ‘riba’ (*DCELC*), orixinadas por un posuidor chamado *Amorinus* (*TC* 9 veces), diminutivo de *Amor* (*LC* 284); cítase *Amorin* en 1309 (*CDO* 1353).

Ansemil procede do nome visigótico *Ansemirus* en xenitivo de posesión (HGN 17/8; OPNH 104/119).

Cotobade débese descompoñer en *coto*, palabra de orixe prerromana *cotto (OE 85/1; TPH 267-275; DCELC v. *cueto*), e un nome persoal en xenitivo *Bade*, o cal repítese aillado na toponimia galega e parece que non é aférese de *abbas*, -*atis* ‘abade’, senón o antropónimo *Vatis* (LC 319), como suxire a forma *Cottovade* en 1180 (GEG 7/263).

Ferreiros alude ó nome de oficio, *ferrarius* en lat. que se converteu en alcume persoal na *villa de Ferrarius*, a. 747, hoxe *Ferreiros* a carón de Lugo (OPNH 484/72).

Freán foi nome visigótico, tal vez *Froia(ne)* (HGN 106/9), dado que noméase *Froam de Susao*, a. 1268, *Froyan de Susaao / Iusaao*, a. 1271 (CDO 957, 987).

Gordón parece un alcume persoal derivado de *Gordius* (RL 89); cítase *Gordon* en 1257 e 1271, *Gordom* en 1276 e 1309 (CDO 797, 987, 1112, 1353).

Quinzán das Peras semella aludir a froitas, pero podemos ver en *Peras* unha deformación popular de *Peres* = Pérez, fillo de Pedro, que determina a Quinzán, visto no n.º 1.

SanVicente foi *Sanctus Vincentius*, xentilicio derivado do participio *vincens* ‘vencedor’.

Vilameá foi *Villa Mediana*, pero téñase en conta que *Medianus*, nome persoal (LC 301), puido ser o posuidor da vila.

4. BELESAR (San Bartolomeu)

Belesar provén do antropónimo godo *Belisarius* (HGN 42/6; OPNH 122/251); en 1264 cítanse *molendinis de Belsar contra Plantatam* (Cañizares, CD III 845; NML 143).

A Ermida, santuario rural, equivale a *eremita*, voz grega derivada de *éremos* ‘ermo’; queda aquí unha capela adicada a San Ramón Non-nado (IAL I 210).

5. BERMÚN (Santa María)

A súa igrexa románica foi estudada últimamente por Jaime Delgado (RLP II 436-447), recollendo a bibliografía anterior e datos documentais novos.

Agra ‘grande extensión de terra de cultivo dividido en leiras’ (*DRAG*) baséase en *ager* ‘agro’, de menor extensión, como *leiro/leira*; menos probable é que fose (*terra*) *acra* ‘agre, áspera’ (*OELG* I/180-181; *DELP* v. *agro*).

Bermún de Abaixo / de Arriba son dúas designacións topográficas *bassus / ripa* (v. n.º 3) unidas aquí co nome godo *Veremudus* ou *Veremundus* (*HGN* 298; *OPNH* 124/264); cítase en varios docs. do século XIII *Vermuy*, *Vermoe*, *Vermue* e o apelido *Vermoyt* (*CDO* 435, 517, 680, 705, 708, 804, 843).

Piñeiro parece aludir á árbore que dá *pineas* ‘piñas’; algunhas formas diacrónicas do top. pódense ver en *OG* 87-90.

Randolf foi xenitivo do nome persoal godo *Randulfus* (*HGN* 217/4), do que escribín en *El Progreso* 16-III-1984.

A Trapela, diminutivo de *trapa*, equivale a trampa, voz de orixe quizabes onomatopeica (*DCELC* v. *trampa*).

Usuriz procede do antropónimo godo *Osoricus* (*HGN* 205/9); era *Osoriz* en 1234 e *villa que vocatur Osorit sub parrochia sancte Marie de Vermuy* en 1241 (*CDO* 389, 484), tamén figura noutro doc. do séc. XIII (*CDO* 1292).

6. BRIGOS (San Salvador)

Unha ampla información da igrexa parroquial románica atópase en *RLP* II 452-460.

Asper coincide fonéticamente co antropónimo latino *Asper, eri* (*LC* 265; *DLF*); pero Piel e Kremer apuntan unha “kontrovers” e insegura orixe gótica con interrogación (*HGN* 25/1).

Baltar si que foi nome persoal gótico *Baltarius* (*HGN* 37/1; *OPNH* 119/226).

Brigos de Abaixo / de Arriba son dúas situacións (v. n.º 3) que aludirían ó mesmo nome persoal latino *Vibrius* (*LE* 308), se damos creto a que en 1232, 1264 e 1290 cítase como igrexa de *Vibros* (*BCML* V 180). Pero consta o epígrafe do deus *A(ugusto)brigo* (*RPH* 75-76; *ILER* 770), etnónimo dos lusitanos *Augustobrigenses*, citados por Plinio (*NH*, 4/118), onde vemos a voz celta *brigos*, da que saíría a hispano-portuguesa ‘brío’ (*DCELC*). Tamén consta unha inscrición na Celtiberia adicada a *Matribus Brigeacis* (*RPH* 129; *ILER* 689). Nalgúns docs. do s. XVI figura *Bribós* (?) / *Brigos* (*SEL* 283, 287).

As Casas Novas non necesitan explicación, porque soan coma no latín, excepto o artigo anteposto *illas* ‘as’.

Eiriz foi xenitivo do nome persoal gótico *Agericus* (*HGN* 5/10; *OPNH* 93/41).

Falucho aseméllase ó castelán *falucho*, que viría do árabe *falúwa* ‘potranca’ (*DCELC* v. *falúa*) ou do árabe *falús*, plural de *fals* ‘óbolo, bagatela’ (*DELP* v. *faluz*).

7. CAMPORRAMIRO (Santa María)

O nome parroquial, que non aparece en ningunha aldea, foi un *Campus Ranimiri*, é dicir, un apelativo latino unido a un nome persoal godo *Ranimirus* (*HGN* 216/7; *HGN* 255/1122); era *parrochia de Campu Ramiru* en 1233, *Canporamir* en 1309 (*CDO* 378, 1353).

O Bañal debeu ser *balneare* (*OE* 21/5).

Cabreiros, *Capreyros* en 1251 (*CDO* 660), nome de oficio *Caprarius* (*LC* 323), relaciónase con *capra* ‘cabra’; en 1264 Dña Tarasia Lupi doa ó bispo e cabido lucense un *casale cum suis pertinentiis in Cabreyros* (Cañizares, *CD* III 845; *NML* 144).

A Cancela, *Cañella* en 1309 (*CDO* 1353), é feminino do lat. *cancellus* ‘enreixado’.

A Eirexe corresponde ó xenitivo do greco-lat. *ecclesia*, lugar da ‘igrexia’, a cal é un bo exemplar románico, estudiado ultimamente en *RLP* II 461-473.

Fondo de Vila foi en lat. *fundus villae*.

Lamarregueira contén a voz latina ou pre-latina *lama* (*DCELC*; *TPH* 99-102), unida aquí con ‘regueira’, derivada de *rigare* ‘regar’ (*DCELC*; *OELG* I 330-331).

Líncora verémolo máis adiante (n.º 14) como nome parroquial.

Melide representa o xenitivo do antropónimo *Mellitus* (*LC* 284; *OPNH* 226/938).

O Penso non debe referirse ó ‘alimento seco para os animais’ (*DRAG*), senón que parece o latino *pensum* / *pensus* ‘renda, tributo’ (*MLLM*).

A Senra procede dunha voz celta *senara* ‘seara, terra cultivable’, da que é variante, coma *serna* (*DCELC*).

Señorín, diminutivo de señor, que en lat. foi *senior*, comparativo de *senex* ‘vello’, aparece como antropónimo *Seniorinus* 44 veces no *TC*; tamén consta en *OPNH* 270/1233.

Sequeiras sería *siccarias* no baixo latín, para indicar os terreos onde se secaba algunha cousa.

A Touza ‘terreo cerrado, con vexetación de árbores ou mato alto’ (*DRAG*), é suposta voz prerromana *taucia (*DCELC* v. *atocha*).

Vilaboa equivale a *villa bona* en latín.

Vilar de Abaixo / de Arriba son dous villares a diverso nivel, v. n.º 1 e 3.

8. CHANTADA (Santa Mariña)

Na CDO cítase Chantada 28 veces en docs. do s. XIII, 6 das cales vai precedida de *Pobla*, 11 de *Pobra*, e 1 de *Villa*. CHANTADA, vila e capital do concello, estaba situada na vía romana que iba de Lucus-Augusti (Lugo) a Bracara-Augusta (Braga). A forma primitiva *Plantata*, ano 1073 (*RDTP* X, 1954, 200), a. 1185 (*NML* 170) e na CDO (núms. 120, 233, 729, 1014, 1015, 1292) foi un participio verbal, que supoñía un subst. co cal concertaba; nome que neste caso sería *petra*, de modo que *petra plantata* equivalería a *petra ficta*, pedra plantada, fixada, cravada na terra, coma un miliario no devandito itinerario romano. Esta idea desenrolouna e xustificouna moi ben Jaime Delgado (*RLP* II 272-274), rexeitando outras hipóteses inventadas e inverosímiles.

Núcleos da vila, que non figuran no *DOG* (25-I-2000): *Basán Grande / Pequeno*, que proceden do antropónimo *Bassanus*, recollido no *Thesaurus* (*RL* 301), calificado polo adxectivo respectivo *grandis* e o suposto *pikkinnus (*DCELC*).

Contrapousada, *contra pausatam* ‘fronte á pousada’, aludiría á posición deste barrio na proximidade dun mesón.

Marín corresponde ó xenitivo do nome persoal *Marinus* (*LC* 308) ou *Marinus* (*LE* 360), posible inductor do culto a Santa Mariña, patrona da parroquia.

Pousada vén de *pausata*, participio dun verbo que significaba ‘pousar, repousar’ nun albergue ou mesón importante na citada vía romana.

Santa Mariña era no ano 897 *ecclesia S. Marinae*, límite de Líncora *per illum portum Meixidi de rivulo Asue* (*ES* XL 390). A mártir de Antioquía foi reivindicada pola Igrexa de Ourense (*ES* XVII, 209) e protagonista lexendaria dun romance monástico por confusión con Santa Margarida (Cf. *Biblos*, XXV, 1949, 347). O seu nome *Marina*, coma o de *Marinus*, relaciónase con *mare* ‘mar’.

Zaquín foi o hebreo *Yohaqim* / *Joachim* ‘Xaquín’, nome do pai da Virxe María; as letras Z/J/X iniciais son as mesmas de Jacob/Zaco/Xacobo (*OE* 10/3).

9. ESMERIZ (Santa Mariña)

Sancta Marina de *Ermeriz*, a. 1238 e 1253 (*CDO* 435, 705), *parrochia Sancte Marine de Ermirit, in terra de Asma*, a. 1250 (*CDO* 641 e 644), *casale de Requeyxo in terra de Asma in parrochia sancte Marine de Yrmiriz*, a. 1252 (*CDO* 694). Todo esto lévanos ó xenitivo do antropónimo godo *Hermericus* (*HGN* 78/18; *NMP* 169), con disimilación *r-r* > *s-r*, a cal figura nun doc. de 1363, no que se cita *Sta. Marina de Esmoris* (*NML* 151).

A Pena era *penna* no lat. medieval (*MLLM*), pero Corominas cre que a orixe estaría no lat. *pinna* ‘amea’ (*DCELC* v. *peña*).

En *Penelas* vemos o plural diminutivo do anterior, co sufixo *-ella* do lat. vulgar, do cal tratou amplamente Joseph M. Piel en *Humanitas*, II, 1949, pp. 241-248. Cítase *villa quae vocatur Penela* en 1238 (*CDO* 435), *in casali de Penelas de sancte Marine de Hermirit*, a. 1275 (*CDO* 1093), en *Santa Marina de Hermeriz ... no casar que chaman de Penelas*, a. 1304 (*CDO* 1319).

Regoufe mostra a evolución do antropónimo godo *Recaulfus* / *Reciulfus* (*HGN* 219/26a; *OPNH* 258/1140), en xenitivo.

Santa Mariña v. n.º 8.

O Vilar v. n.º 1; en 1223 consta *hereditas subtus Monte de Navego in Vila qui dicitur Vilarmalo, discurrente ad ecclesiam sancte Marine de Hermeriz*, (*CDO* 233), en 1242 *Villar Malo in parrochia Sancte Marine de Meriz* (*CDO* 496); en 1297 a abadesa de Dozón afora a Pedro Dominguez *o nosso casar de Uillar boo e iaz su candea de santa Marina d-Ermeriz* (*Archivos Leoneses*, XXI, 1968, p. 56).

10. ESMORIZ (San Xillao)

Nun doc. do s. XIII cítase un *casale in Ermuriz ... et aliud in Ermeriz* (*CDO* 650); noutro de 1258 aparece 5 veces a *ecclesia de Ermuriz* (*CDO* 825); finalmente consta

San Jullao de Esmoriiz en 1287 (CDO 1196). O nome *Esmoriz*, que o leva aquí un lugar da parroquia, semella unha variante fonética de *Esmeriz*, v. n.º 9; pero consta tamén a forma persoal *Ermorigo* / *Ermorigio* (NMP 169).

11. FORNAS (San Cristovo)

Estudou a igrexa románica J. Delgado (RLP II 404-412), aportando docs. de 1224, 1245, 1248, 1252-54, 1259, 1285. O doc. de 1224 nomea a *ecclesia sancti Cristofori de Fornia* (CDO 251). En 1334 “*yglesia de san Christoval de Fornia*” (J. Méndez Pérez, en *Luc.* N.º 6, p. 93).

Ansoar vén do antropónimo godo *Ansuarius* (HGN 17/14; OPNH 104/123); en 1285 cítase a venda dun herdamento en *sam Christovao de Fornia et en Ansaar* (CDO 1175).

Fornas de Abaixo / de Arriba: en 1245 aparece *domna Exemena Odoarii de Fornia* (CDO 550), de modo que o topónimo debe aludir a algunha *furna* ‘cova’, probablemente enterramento prehistórico á beira dalgún castro; *Abaixo / Arriba* son determinacións topográficas, vistas no n.º 3, que se repiten aquí en *Sobreira de Abaixo / de Arriba*, nome dunha árbore, que se dicía *suber, -eris* en latín, e da súa casca ou cortiza facíanze cortizos para as abellas. Serían, pois, lugares de *Suberaria*.

12. A GRADE (San Vicente)

O nome desta freguesía, escrito tamén *Agrade*, non o leva ningún núcleo concreto de poboación da mesma, pero nos anos 1252, 1257, 1262, cítase a “*parroquia sancti Vincentii de Grade*” (CDO 696, 790, 899); *San Viçenço de Grade* en 1355 (MP III, 1944, p. 135). Polo mesmo, trátase dun derivado do xenitivo persoal de *Gratus* (LC 282). A súa igrexa románica está estudada en *BCML* III 41 e *RLP* II 433-435.

O lugar de *Abeleda* equivale ó castelán “avellaneda” e deriva do latín (*nux*) *abellana* ‘abelá’, co sufixo de abundancia *-eta* > *-eda*.

A Cruz, do lat. *crux*, debe aludir a algún cruce de camiños ou a un marco divisorio.

Quintá era *Quintaa* e *Quintana* en varios docs. de Oseira e alude á vila ou herdade dun home chamado *Quintanus* (LC 293); en 1231 *Urracha Petri de Ruvaes* (Rubiás) manda a Oseira *unum casale quod est in parrochia sancti Vincentii de Garde (sic) in loco qui dicitur Quintana* (CDO 339).

Esta mesma orixe ten *Quintela*, *quintanella*, diminutivo de *quintana*, baseada en *quintus*, *a*, *um* ‘quinto / quinta’; en 1262 consta *Quinteela d-Asma sub parrochia sancti Vincentii de Grade* (CDO 899).

San Vicente, diácono mártir en Valencia, levaba o nome latino *Vincens*, *-entis* ou *Vincentius* ‘o victorioso’.

Trasouteiro, *Transouteyru* en 1252 (CDO 696), procede de *trans altarium*, voz do latín medieval formada sobre o plural de *altare*, sitio alto.

Viana parece relacionable con *via* ou cos antropónimos *Veianus*, *Vivianus* (LC 158, 159), se fose (*Villa*) *Veiana* ou *Viviana*, conservando o *-n-* intervocálico (HGP 577) (?). Pero Machado (DOELP v. *Viana*) di que ten “origem obscura, não sendo de afastar a hipótese de Frei Luís de Sousa ... de se tratar de transplantação do nome da cidade de *Vianne* en França; seria, no entanto, necessário documentar tal hipótese ... de calquer modo ... *Viana* é nome pré-celta, ‘monte’”. Son todas hipóteses inseguras.

13. A LAXE (San Xoán)

O nome da parroquia escribiuse *Sancto Iohanne de Lagea* en 1215, 1227, 1234; *Lagea* en 1250; *Lagia* en 1270 (CDO 165, 288, 389, 630, 981); *Sayoane/Sayohane da Lagea* en 1336 e 1378 (CDO 1588, 1851); procede, pois, do hispano-latino *lagentina* ‘pedra lisa e de pouco grosor, pedra pizarrosa’ (DCELC v. *laja*).

A Arca, nome latino, indica un sepulcro dolménico (DTAP); cítase en 1270 un *casale in Vilanova d-Arca sub signo sancti Iohannis de Lagia* (CDO 981).

Carballizos, *rivum de Carvalizus* en 1260 (CDO 875), *Pedro Perez de Carvalizus* en 1281 (CDO 1152); parece relacionable con *carballo*, *carbalio* no lat. medieval (DELP), voz prerromana (DCELC), ó que se engadiu o sufixo *-icius*, de abundancia.

Comezo podería estar por ‘comenzo’, pero é máis verosímil que fose o antropónimo *Comitius* (CIL VI 2959) ou *comitium* ‘lugar de reunión’ ou *cometium*, derivado de *comes* ‘conde’ (MLLM); cítase en 1281 un “*moyno que avemos en Começo*”

(CDO 1152), tamén en 1294 (CDO 1241, 1242). Este lugar deulle nome ó rego *Comezo*, afluente do Asma.

A Lucenza procede do lat. *lucentia*, que puido ser nome dun terreo brillante, calizo, como *Lucentia*, que era o nome antigo asinado por Mela (II, 93) a Alicante; tamén puido ser unha (*Villa*) *Lucentia*, é dicir unha vila propia de *Lucentius* (LC 288).

Nuxilde debe proceder do antropónimo godo *Novegildus* (HGN 169/2); o *DOG* rexeita a forma *Muxilde*.

Penasillás é un composto de *penas* (v. n.º 9) co adxectivo *illás*, o cal podería equivaler ó plural *Iulianas*.

Quintela v. n.º 12.

Riazón, na forma de *Riazoo* en 1294 (CDO 1241-42), parece diminutivo de *Riatius* (CIL V 8215) ou de *rivus* ‘río’ (DCECH).

Río Pedroso traduce a *rivus petrosus*.

Seoane sería (*locus*) *Sancti Iohannis* “San Xoán”, nome hebreo, ‘gracia de Deus’.

Vilanova: en 1227 cítase unha *villa que vocatur Villanova in territorio Asme, in parrochia sancti Iohannis de Lagea* (CDO 288).

Vilaseco debeu ser *Villa (de) Sicco*, dado que houbo o nome persoal *Siccus* (LC 264).

Xoanín parece diminutivo de *Iohannes* ‘Xoán’; en 1276 figura en Santiago un *Joannino puero* (OPNH 203/809).

14. LÍNCORA (San Pedro)

O nome de *Líncora* vímololo como aldea de Camporramiro; agora temos o parroquial *Sancto Petro de Lincora* en docs. dos anos 747, 897; *Lingura* no 998 (NML 159); en 1160 o rei Fernando II doa ó mosteiro de Chouzán a súa herdade *in vilar de Linquora ... que iacet sub illo monte de Cahamoco* (DMG 26); en 1251 figura *Sancio Oveci de sancto Petro de Lingura* (CDO 660); *San Pedro da Linqora* en 1325 (CDO 1454); o topónimo parece indíxena pre-latino e quizabes algo afin ó apelativo grego *lynkoú-rion* ‘ámbar fósil’, baseado nunha raíz **lyk-* ‘brillar’.

Os lugares desta freguesía son os seguintes:

Adaúlfe, que corresponde ó xenitivo de *Ataulfus* (HGN 28/5), *Ataulphus* (OPNH 114/196).

Alemparte a. 1224 (CDO 250) componse de *illinc parte* ‘parte de alén’ (DCELC v. *allá*).

A Devesa, *Divesa* en 1199 (CDO 99), foi *defensa* en latín.

A Eirexe é o núcleo habitado a carón da *ecclesia* ‘igrexá’.

Fixós, se fose variante de ‘feixós’ podería proceder de *phaseolos* (OELGI 491), pero parece dimin. do persoal *Fisius* (LE 475), que fose **Fisiolus*, co dígrafo *-si-* palatalizado en *-x-* como *Musia* ‘Muxa’, *Recasio* ‘Requeixo’, *Tharasia* ‘Tareixa’; sen embargo un homófono *Fixós* no concello de Lugo escribiuse *Fogoos* en 1314, *Foios* en 1333 (LF núms. 140, 295), *Fogoos* en 1412 (DCL 913), ¿acaso derivado de **fogliolos*?

Fondo de Vila v. n.º 7.

Freán v. n.º 3.

A Ponte da Ermida alude a unha *pons* ‘ponte’, a carón da cal houbo unha ermida, v. n.º 4.

Os Queixeiros parece nome de oficio referido a *caseus* ‘queixo’; pero véxase TGL 106.

Rubiás puido ter como posuidor un *Rubianus* (LC 154); en 1163 Fernando II cóutalle ó mosteiro de Oseira *totam et integram villam vocitatum Ruvianes, que est in ripa d-Asma* (CDO 43).

San Pedro, o patrón parroquial, tivo o seu nome derivado do greco-lat. *petra* ‘pedra’.

Sobrado sería un (*aedificium*) *superatum* ‘alto’ ou *superadditum* ‘engadido encima’ (DCELC), sen relación coa árbore *suber* ‘sobreira’ (OELGI/243).

Vilachá en lat. foi *villa plana*.

Vilanova soa como soaba *villa nova* en latín.

15. MARIZ (San Martiño)

A igrexa conserva restos románicos (BCML II 267; RLP II 413-414).

Alemparte v. n.º 14.

A Barxa suponse que foi *bargina ‘campo cultivado’, voz de orixe prerromana (DCELC v. *varga*).

Garabelos, topónimo que se repite en Ourense e Pontevedra, posiblemente corresponde ó rexistrado como *Garavolos* no ano 1248 (CDO 611), e sería da familia prerromana de *garabullo* (DCELC v. *garabato*; DEEH v. *calamuculus).

Lamacamiño conxunta *lama*, vista no n.º 2, e *camminus*, palabra do lat. vulgar, documentada por vez primeira en Hispania no séc. VII, de orixe céltica (DCELC).

Mariz: en 1245, 1252, 1256 citase *Maariz in terra de Asma, sub parrochia sancti Martini* (CDO 550, 696, 758), o cal remite a *Malaricus*, antropónimo godo (HGN 173; 179/1); no ano 922 figura *Sancto Martino de Mararia ... in territorio Asma [¿Masma?] sub ipso Monterroso* (ES XVIII 324); pero sería outra de Mondoñedo (CDCM 4).

Outeiro v. n.º 2.

O Pacio foi *palatium* en lat.

Penouzos tería o tema de *pinna / penna* ‘pena’ co sufixo aumentativo *-uceus*, coma *Pedrouzos*.

Pousada v. n.º 8.

Trasmariz alude a unha situación *trans* ‘tras’ de *Mariz*.

Vigo era *vicus* ‘casa rural’ en latín, transparencia do grego *oikos*.

16. O MATO (San Xillao)

O Mato pode ser masculino de *matta* ‘matorreira’ ou nome persoal *Mattus*, usado polo poeta hispano-latino Marcial (DLF).

Abral podería equivaler a *Avelal* (OELGI 194) e ser da familia de *abraira*, árbore que dá froita de (*nux*) *abellana*.

A Carballeira procede inmediatamente de ‘carballo’, *carbaliu* no lat. medieval (DELP), non *carbaculum*, como supón G.^a de Diego (DEEH), que ten como base remota *carba* ‘caxigo de folla miúda’ (DEGC), voz prerromana (DCELC).

Fondo da Vila v. n.º 7.

A Moreira alude á arbores que dan *mora* ‘moras ou amoras’, plural neutro de *morum*.

O Pacio v. n.º 15.

O *Romeo* pode ser *ros marinum* ‘romeo’, arbusto, ou mellor aínda o nome persoal *Romeu*, que se repite na *CDO* e parece o latino *Romaeus*, derivado do grego *romáios* ‘román, pelegrín a Roma’ (*OPNH* 261/1168).

Vilar de Eiriz lese *Vilar de Eiree, territorio de Asma, in parrochia sancti Iuliani de Mato* en 1227 (*CDO* 288); trátase, pois, do xenitivo de *Agiricus*, coma no núm. 6 (*HGN* 5/10; *OPNH* 93/41).

17. MERLÁN (San Tomé)

Polos datos que veremos, esta freguesía no século XIII era San Tomé de Freixeo, nome que alternou con Merlán. Dela son as seguintes aldeas:

A Eirexe v. n.º 7.

A Fonte, lat. fons.

Para *Lamamarín* v. n.º 2 e 8.

En *Lamela* temos o diminutivo de *lama*, co sufixo *-ella* do latín vulgar.

Meixide Pequeno procede do persoal *Maxitus* en xenitivo (v. n.º 27), coa determinación de *Pequeno*, de orixe incerta (*DCELC* v. *pequeño*; *DEEH* v. *pitzinnus*).

Merlán vén do nome persoal *Merila*, *-anis* (*HGN* 185/8; *OPNH* 229/954), *Mirila* (*ES* XL 405); en 1259 cítase no mesmo doc. *Sancto Thome de Morlam / Merlam* (*CDO* 845), en 1303 *S. Thomae de Merlam* (*NML* 162); *Morllam* (*CDO* 845).

Pacios, plural de *Pacio*, v. n.º 15.

Perlada sería a *Prelatata* que se cita en 1268 (*CDO* 957), tal vez metátese de *petra lata*, como *Pedrelada* ‘pedra ancha, grande’ en Fontarón (Becerreá).

Podente foi xenitivo do nome persoal *Potentius* (*LC* 247); en 1281 cítase a *villa de Podente sub signo de Santo Tome de Freixeo* (*CDO* 1154); tamén *Podente / Podenti* en 1251 (*CDO* 669, 673), *Podente* en 1266 e 1276 (*CDO* 934, 1106).

Pumar é abundancial de *pomum* ‘mazá’.

Rolle parece un xenitivo persoal, traído quizás do antropónimo *Rullius* (*LE* 424) ou **Rotulus*; en 1274 cítase unha herdade na *vila de Rolle et na vila de Merela (Merlán) sub sino de san Tome de Freyxeo* e firman o documento *Pedro Arteyro clerigo de San Tome do Freyxeo, Martin Martinez de Rolle, et I. Martinz mayordomo de San Tome* (*CDO* 1051); outro doc. de 1294 nomea a *Martin Moniz de Rouvelle* (*CDO* 1241).

Rozadela viría do diminutivo de *rozada*, *ruptiata no lat. vg. (*DCELC* v. *rozar*).

San Lourenzo foi *Sanctus Laurentius*, diácono romano mártir, que tiña o nome relacionado coa cidade *Laurentum* (*LC* 182).

Senín parece xenitivo dun diminutivo persoal de *Semnius* (*LE* 228).

A Torre foi *turris* en lat.

Vilela vén de *villella*, diminutivo de *villa* no lat. vulgar, coma *villula* no clásico; en 1274 cítase a vila de *Vilela sub sinno de san Tome de Freyxeo* nun doc. que firma Martin Martinz de Rolle (*CDO* 1052).

18. O MONTE (San Miguel)

Conserva unha igrexa románica interesante (*BCML* I 277; *IAL* IV 234; *RLP* II 383-390). O nome da parroquia, orixinado no lat. *mons*, *montis*, non queda en ningunha aldea dela, porque só ten os lugares de:

Argozón. (coma no n.º 3).

Moreiras (v. n.º 16).

Quinzán do Monte (v. n.º 1).

San Miguel, nome hebreo Michael ‘quen coma El’ = Deus?

En 1240 consta a villa que vocatur *Moreiras in parrochia sancti Michaelis de Monte* (*CDO* 478); en 1251 un *armiger de Morariis* tiña o *casal de Recadexe, sub parrochia sancti Michaelis de Monte* (*CDO* 670); en 1252 volve aparecer a *villa que vocatur Morariis sub parroquia sancti Michaelis ... de Navego* (*CDO* 695); en 1272, *in terra de Navego [casale] qui vocatur Moreyras sub parrochia sancti Michaelis de Monte* (*CDO* 1014); en 1282 un cavallero de Moreyras vende ó abade de Oseira *una cassa que avemos en Morreyras ... sub signo de san Martin [?] do Monte* (*CDO* 1162), máis citas na *CDO* núms. 295, 742, 888a, 906, 1139, 1143, 1162.

19. MOURICIOS (San Cristovo)

O nome da parroquia, *Sancto Christophoro de Morinçios* en 1257 (*CDO* 790), e da aldea *Mouricios*, *Maurizos* en 1270 (*CDO* 981), parece vir directamente do antro-

pónimo *Mauricius* (LC 206); sen embargo Joseph M. Piel parte de *Mauricinus* en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 330, n.º 244). Cítase en 1303 a igrexa (que é románica, RLP II 399-433) *sancti christophori de mouracos* (IAL IV 301; NML 164).

Nome persoal visigótico foi *Nandus* (HGN 191/10; OPNH 232/976), que orixinou o lugar de *Nande*.

En *Sa* temos a voz gótica *sala*, de significado afín a ‘casarío, quinta’ (ELHI 538).

San Cristovo foi *Sanctus Christo-phorus* ‘o portador de Cristo’, nome grego.

20. MURADELLE (San Paio)

Barrio, do árabe vulgar *bárri* ‘exterior’ pasou ó baixo latín *barrium* (DCELC); en 1269 aparece unha herdade *in loco qui dicitur Barrio in filigresia de Moradele* (CDO 968).

Boán quizabes procede do antropónimo *Bolanus* (LC 181); en 1250 testemuña *Dominico Petri de Boan*, en 1278 faíno *Johan Martinz de Boan* (CDO 643, 1127).

Limión, posible antropónimo, poderíase relacionar co lat. med. *liminius* ‘repatriado’ (MLLM) ou quizabes co antropónimo lusitano *Limenius* (ILER 2104, 5822), baseados en *limen*, *-inis* ‘umbral’; en 1271 aparece como *testemoya: Pai Perez de Liminon* (CDO 987); en 1020 Alfonso V couta o mosteiro de Piadela (Betanzos) *inter Liminionem et Generozo ... inter Uiuenti et Liminionem* (TACS 62).

Muradelle conserva parte románica de igrexa (BCML I 276; IAL IV 306; RLP II 391-398); en 1245 testemuña *Osorius Suerii de Moradelle* (CDO 550); en 1285 faíno *Martin Johannis capellan de Sam Paayo de Moradele* (CDO 1174); en 1260 consta *Sancto Pelagio de Muradele* (CDO 856); en 1284 figura o erdamento de *Moradelos / Marodelle* (CDO 1170); case tódalas formas apuntan a que o nome primitivo sería *Moratellus, diminutivo de *Moratus* (LC, add.).

Paderne foi xenitivo do antropónimo *Paternus* (LC 304); na CDO, núms. 967 e 1353, está coa grafía actual.

A Quintá v. n.º 12.

San Paio foi *Sanctus Pelagius*, neno mártir de Tui no ano 925, que tiña nome de orixe grega co significado de ‘mariño’.

Uriz deriva do xenitivo de *Onoricus* (HGN 203/7) ou *Hunericus* (OPNH 197/766), antropónimo godo; en 1276 testemuña *Domingo Penado d-Ooriz* (CDO 1112); véxase tamén *Lucensia*, N.º 18, 1999, p. 61.

21. NOGUEIRA DE MIÑO (Santa María)

Sancta Maria de Nogaria en 1229 (CDO 314).

Cartemil foi xenitivo do antropónimo godo *Cartemirus* (HGN 54/3; OPNH 133/321).

A Eirexe v. n.º 7, aquí atópase a igrexa, que conserva parte da fábrica románica (BCML II 269-270; LAL IV 370-374).

Fondo de Vila v. n.º 7.

Goimil procede do antrop. godo *Goimirus* (HGN 132/3), variante de *Gudemirus* / *Guimirus* (HGN 146/13b).

Lagariza sería *lacaricea, referida ó lat. med. *lacare* (MLLM) derivado de *lacus* ‘lago, depósito de líquidos especialmente de viño ou aceite’ (DCELC).

O Muíñovedro corresponde ó lat. serodio *molinum veterum* ‘muíño vello’.

O Navallo ‘charca’ sería *navaculum, diminutivo derivado de *nava* (DCELC v. *nava, lavajo*).

Nogueira de Abaixo / de Arriba aluden a niveis locais de *nucaria* (MLLM), árbore que dá *nuces* ‘noces’; cítase *Nugaria* en 747, 897, 1225, *Nugueyra* e *Nogueira* en 1244 e 1297 (NML 165), *Petrus Muniz de Nucaria* a. 1245 (CDO 550).

Pedrido, variante de *pedredo*, sinala un sitio onde abunda a *petra* ‘pedra’.

Portanogueira sería *portus*, paso dun río xunto *ad nucariam*.

San Lourenzo v. n.º 17.

Sernande foi xenitivo con rotacismo do nome godo de varón *Sisinandus* (HGN 244/16) ou *Sisenandus* (OPNH 275/1263).

Soto (castelanizado) e *Souto* aluden a dous *saltus* ‘terreo con árbores’ (cf. OELGI/306-309).

A Veiga noméase varias veces na CDO; sería voz prerromana *vaika / *baika* ‘terreo húmido’ (OE 13/1; DCELC v. *vega*), mellor ca unha latina *vadica ‘paso transitible’ (DEEH).

22. PEDRAFITA (Santa Baia)

O nome parroquial foi *Petra ficta* ‘pedra cravada’ na terra, coma un menhir, un miliario, un marco. Cítase como *Petraffita*, *Petrafficta*, *Petrafitia*, *Parafita*, *Perafita*, *Pedrafficta* en docs. de *Oseira* (Cf. *CDO* índice toponímico).

Enviande reflicte o xenitivo do nome persoal godo *Evenandus* ou *Invenandus* (*HGN* 81/2; *OPNH* 163/548); en 1257 aparece *Gilelmus iohannis, miles de Enueande* (*CDF* 132).

A Lama v. n.º 2.

Mosteiro vén da palabra greco-latina *monasterium*, redución de *monachi asceterium*, aludindo quizá ó núcleo dunha granxa subsidiaria de *Oseira* (*CDO* páx. 1427 e 1442), que tiña unha casa priorato en *Paracosteira* (*IAL* V 83).

Nandulfe noméase *Nondulfi* en 1267, *Nadulfe* en 1276 e 1281 (*CDO* 948, 1106, 1154); foi xenitivo do antropónimo gótico *Nandulfus* (*HGN* 191/9; *OPNH* 232/975).

Paracosteira cítase como *Petra Custodia* en 1232, e máis tarde *Penacustoya*, *Petra Costoya*, *Pedra Costoya* (*CDO* 355, 527, 1007, 1101, 1106, 1154, 1187); sería, pois, unha *petra custodia* ‘pedra de garda’ (*OELG* I/274-275).

Sobrado v. n.º 14.

A Touza v. n.º 7.

Xillán vale coma *Iulianus* ‘Xulián’; en docs. de *Oseira* nomeábase *Iulam*, *Iullam*, *Iullan*, *Jullam* (Cf. índice da *CDO*).

23. PEREIRA (San Mamede)

Pereira de Abaixo / de Arriba orixinárase en *piraria*, plural de *pirarium* ‘horto de *pirum*/*pira* ‘pero/peras’ (*MLLM*). Esta parroquia pertenceu ó mosteiro de San Salvador de Chantada (*IAL* V 121).

Soilán foi nome gótico de persoa *Sunila*, *-anis* (*HGN* 246/12; *OPNH* 278/1284) e topónimo do que tratei en *El Progreso* (12-V-1982, titulado “Solilán” por erro de imprenta).

Xedive quizabes sexa variante do ourensán *Xendive*, o cal foi analizado por Piel como procedente do antropónimo *Genitivus* (*Verba* IX, 1982, p. 147), que ten

a variante *Genentivus* no *TC*; en 1334 cítase un herdamento en *Giidive et en Pereyra* (*CDO* 1567).

24. PESQUEIRAS (Santa María)

Foi mosteiro de monxas beitas. Conserva a igrexa románica (*BCML* I 154-158; *IAL* V 126-131). No testamento do bispo Pelaió, a. 998, cítase *In territorio Assue ... Sancto Michaelē de Villare et in Vila quam dicunt Piscarias hereditate de Spodomiro* (*ES* XL 407); *Piscariis* en 1251, *Pesqueyras* en 1272 (*CDO* 666, 1007).

A Airoá parece corresponder a *areola*, diminutivo de *area* ‘aira / eira’.

A Chabola ‘casetá’ procede do lat. *caveola* ‘gaioliña’ (*DCELC*).

A Nogueira v. n.º 21.

O Outeiro v. n.º 12.

O Piñeiro v. n.º 5.

San Miguel v. supra e n.º 18.

Soilán v. n.º 23.

Vidal foi o antropónimo *Vitalis* (*LC* 274).

25. REQUEIXO (Santiago)

Esta parroquia ten igrexa románica (*BCML* II 60-61; *IAL* V 328-332; *RLP* II 415-432); chamouse *Sanctus Iacobus de Villaiuste* na *CDO*; así, por citar só 2 exemplos, no ano 1248 aparece un *casal in Requexo in villa que vocatur Rivus, sub parrochia sancti Iacobi de Villaiuste* (*CDO* 609); en 1249 figura unha herdade que estaba *in terra de Asma in parrochia sancti Iacobi de Villaiusti, in Requexo, in Fundoreses et in Sagadi, subtus monte Navego* (*CDO* 617). Hoxe *Requexo* soamente é o nome da parroquia, pero non de aldea; as denominacións usadas na *CDO* (cf. índice) son *Recaxio* en 1180, *Riqueixu* en 1199, *Requexo* en 1248, *Requexo* en 1249, *Requexu* en 1251, 1252, 1253, 1273, 1278, 1279; Menéndez Pidal di que o topónimo proviría dun suposto verbo *quassiare ‘queixar, aflixir’ (*OE* 16/2), opinión que acepta Corominas, sostendo que do verbo antigo *requexar* “apremiar” procede o antigo e asturiano *re-*

quexu “rincón, escondrijo, tamién repechu” e o galego *riqueiso* “rincón de la cabaña para guardar leña o animais” (*DCELC* v. *quejar*); en cambio G.^a de Diego opina que viría dun suposto verbo **recoactiare* “encoger” (*DEEH*914). No núm. 17 de *Lucensia*, 1998, páx. 305, expuxen a miña perspectiva indicando que como sitio ó pé dunha montaña, requeixo quizabes se relacionaría con *recasum*, participio de *recidere* ‘recaer’; e como sinónimo de recanto, con *recessum*, participio de *recedere* ‘retirarse’; pero agora vexo que esta hipótese, que foi tamén a do P. Sarmiento, non é aceptada por J-L. Pensado (*OELG* I/336), que aproba a de Corominas (*DCECH*).

Os lugares da freguesía son:

Alence, forma simplificada de *Vilence* (en Goián, Sarria), ten aspecto dun xenitivo persoal, tal vez de *Lentius* (*LC* 357; *LE* 313); pero J-L. Pensado considérao variante de *Alén/Alende* (*OELG* I/351), como *Alemparte*, vista no n.º 14; en cambio Joseph M. Piel parte do antropónimo *Legentius* (cf. *Biblos*, XXIII, 1947, n.º 315).

O Cabo representa a *caput* ‘extremo dunha vila’.

Caibe podería vir do xenitivo *Cadivi* ‘caedizo, epiléptico’; quizabes sería *Queyve* en 1396 (*CDO* 200).

A Campaza e *O Campo* derivan de *campus*.

Eiravedra foi *area vetera*.

Fondoreses, *Fundoreses* en 1249 (*CDO* 617), “de difícil interpretación ... comparable acaso con *Areces* en Oviedo o con el apellido *Areses*” (Moralejo, *TGL* 112), ¿sería acaso *Fundus Orensis*, propio de *Orensius* ou *Oresius* (RL 133)?

Fontela, diminutivo de fons ‘fonte’, co sufixo *-ella*.

A Lama v. n.º 2.

O Pacio v. n.º 15.

O Pereiro vén de *pirarium* ‘horto de pereiras’ (*MLLM*).

Río v. n.º 2: *in Requexo villa que vocatur Rivus* a. 1248 e 1253 (*CDO* 609, 705).

Vila do Monte corresponde a *villa montis*.

Vilasusá foi *villa susana*, adxectivo derivado do lat. vg. *susum* por *sursum* ‘arriba’ (*DCELC* v. *suso*).

Viloiria, *Viloura* en 1279 (*CDO* 1137), debeu ser unha *villa aurea*, coma *Villauria* no TSA 62, aludindo quizabes a un posuidor *Aurius* / *Aureus* (RL 28, 298).

Xillán de Abaixo / *de Arriba* son dous lugares que tiveron como posuidor a un *Iulianus* (v. n.º 22).

26. SABADELLE (Santa María)

O nome da *parrochia Sancte Marie de Savadelle*, a. 1289 (NML 176) non vén de *Çapatellus* (ELH, I, 528), nin de *zapato*, senón dun diminutivo de *Sabbatus*, nome persoal, como di Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 360).

Carballedo era *cauto de Carvaledo ... in terra de Asma ... sub parrochiis ecclesiarum sancte Marie de Sabadele et sancti Iohannis de Veyga* en 1258 (CDO 824); *Carballido* en 1289 (NML 145); o sufixo *-edo* indica abundancia de ‘carballos’, palabra que ten por base a prerromana *carba* ‘caxigo pequeno de folla miúda’ (DEGC, apend.; DCELC; DEEH), coa que se formou *carbalio* na Idade Media (DELP), non o dimin. **carbaculum*, que supón García de Diego (DEEH).

Cardavós estaría por *Casdavós* e sería ‘casa de avós’, como propón E. Rivas Quintas (BA, XI, 1981, 251); pero *Avós* podería suceder en singular ó xenitivo do lat. med. *avo, -onis* ‘ancestro’ (MLLM).

Carral Travesa alude a unha (*via*) *carralis transversa* ‘corredoira transversal’.

A Castiñeira corresponde a **castinearia*, lugar produtor de (*nucis*) *castaneas* castañas.

A Eirexe v. n.º 7.

Fondo de Vila v. n.º 7.

O Pacio v. n.º 15: en 1251 aparece un *casale in Sabadele in loco qui dicitur Palacia* (CDO 669).

A Santa Rosa é xinecónimo latino, pero haxiónimo moderno, se se refire a Santa Rosa de Lima, + 1617.

Senra v. n.º 7; en 1252 había aquí searas “*senariis*” (CDO 824).

Sudrio parece evocar fonéticamente o xentilicio latino *Sutrius* (LE 534).

Vilamedá v. n.º 3.

27. SAN FIZ DE ASMA (San Fiz)

Da súa igrexa románica queda pouco (RLP 491-492).

Amedo, Ameneto en 1034 (CDO 2), co sufixo *-etum* > *-edo*, é abundancial de amieiros, voz prerromana (DCELC v. *olmo*).

O Campo da Eirexe en latín sería *campus ecclesiae*.

A Cancela, Cançella en 1309 (CDO 1353), é feminino do lat. *cancellus* ‘enreixado’.

A Casa Grande consta do lat. *casa*, adxectivada de *grandis*.

O Castro, en lat. *castrum* ‘fortaleza’, sería quizabes o *Castrum de Insula Minei*, que se cita no ano 897 como término de Líncora (NML 147).

As Cerdeiriñas é plural diminutivo da árbore que dá *ceraseas* ‘cereixas’.

O Control é palabra anglo-francesa (DCELC).

Costoira quizabes foi *custodia*, se atendemos a que *Paracostoira* foi “Petra custodia” na CDO; pero tamén cabe que fose *costa aurea*, como *Valoira* foi *vallis aurea* nun doc. de Lugo en 1120 (ES XLI 298) e *Viloira villa auria* noutro de Samos en 1144 (TSA 62).

O Curro provén do lat. *currus/currere* (DCELC v. *corral*).

Fontefiz sería unha fonte *felice* ‘feliz, abundante, saudable’ ou fonte de Félix, en relación co patrón parroquial (TGL 104).

A Laxa, A Laxa de Abaixo / de Arriba conteñen determinacións topográficas, xa vistas no n.º 3, coa voz prerromana *lagina* (DCELC v. *laja*); cítase un *casar de Laxe* en 1329 (CDO 1480).

Meixide Grande debeu ser unha (*villa*) *Maxiti*, dado que *Maxitus* figura en diplomas medievais (*Biblos*, XXIII, 1947, p. 331); nun documento lucense do ano 989 aparece o antropónimo *Meisito* (NMP 178) e noutro de 897 *Portus Meixide* como límite da igrexa de Líncora (NML 162).

A Pena do Couto consta de *pinna / penna* e *cautum*, participio de *caveo* ‘protexer’, indicando quizá o límite dun feudo ou territorio señorial.

Portas soa coma o lat. *porta* en plural.

Tarrío, de orixe incerta, interprétano algúns como variante de *terreo/tarreo* (IR-INDO, NCVCG v. *terreo*; LG p. 47), pero puido ser un lugar *trans rivum* ‘tras do río’; en 1377, 1379, 1383 figura *Johan Peres de Tarrío, de Trasrio, de Trarrioo* (CDO 1839, 1865, 1891).

Trascarreira contén a prep. *trans*, anteposta a (*viam*) *carrariam* ‘camiño de carros’.

28. SAN PEDRO DE VIANA (San Pedro)

Axulfe provén do xenitivo do nome persoal godo bitemático *Agiulfus* (HGN 5/13; OPNH 93/43), *Agigulfus* (TC 323, 343); en 1274 firma *Joan Fernandez d-Aiulphe* (CDO 1081).

As Casas son o plural do lat. *casa*.

San Pedro, Sanctus Petrus, tivo nome greco-latino, baseado en *petra* ‘pedra’.

O Solar, terreo apto para edificacións’ parece castelanización, que provén do lat. *solum*.

Viana v. n.º 12.

29. SAN SALVADOR DE ASMA (San Salvador)

Co nome de *Asma* coñécese esta e outras tres parroquias situadas no val formado polo río Asma, que nace na ladeira oriental da Serra do Faro, antigo Monte Navego, pasa pola capital de Chantada, e desauga pola marxe dereita no Miño. Con esta grafía aparece o territorio en docs. lucenses nos anos 832, 897, 1062, 1123, 1130, 1185, 1244 (NML 141) e moitas máis veces na CDO. En cambio *Nasua/Assua* coído que son formas espúreas e mala lectura do topónimo, por ex. no testamento de Odoario, ano 747: *In Nasue ... Sancto Petro de Lincora* (ESXL 358), e no do bispo Pelaio, a. 998: *In territorio Assue* (ESXL 407). A primitiva Asma (terra e río) sería un superlativo pre-latino, coma *Osma* na Celtiberia, que se chamou *Ux-ama* ‘a moi alta’. Creo que nalgún doc. de Oseira consta *Asima*, consonte con esta hipótese.

Aldeas desta parroquia: *O Convento* foi en lat. *conventus* ‘reunión, concurso de xente’, participio do verbo lat. *con-venio*, aludindo aquí á comunidade de relixiosos bieitos, que residiron neste lugar ata a desamortización do séc. XIX.

As Córneas, Corryas en 1282 (CDO 1160), pode aludir á árbore *cornus* ‘corno, cerdeira brava, sanguíño’; pero, ademais do adxectivo *corneus, a, um*, consta tamén o xentilicio *Cornius* (RL 61).

ALamela, co sufixo *-ella* do latín vulgar, constitúese nun diminutivo de *lama*.

Nandulfe, escrito *Nadulfe* en 1276 e 1281 (CDO 1106 e 1154), foi xenitivo do antropónimo gótico *Nandulfus* (HGN 191/9).

O Outeiro v. n.º 12.

O Padrairo provén de *platanarium*, colectivo de *platanus* (TGL 346-348).

A Ponte traduce o masculino latino *pons, pontis*.

A Portada débese relacionar con *porta* (do convento).

O Priorato, co sufixo *-atum*, alude á xurisdicción dun *prior* ‘superior’ do convento, que houbo aquí, do cal quedan restos do edificio e da igrexa románica (BCML V 181-189; RLP II 474-490), ademais da súa Colección Diplomática, aínda inédita.

Quintela v. n.º 12.

Quinteliña, diminutivo do anterior.

Santo Estevo era *Sanctus Stephanus de Planctata* en 1303 (NML 170); *Stephanos* en grego significaba ‘coroa’.

Vilanova de Monte v. n.º 2 e 18.

30. SAN XURXO DE ASMA (San Xurxo)

Casasoa indicaba unha *casa sola*, a. 1218 e 1253 (CDO 182, 708).

Centulle, Çentulle en 1287, *Çentullo* en 1289 (CDO 1193, 1198), reflicte o xenitivo dun xentilicio *Cintullius* (LE 407) ou do antropónimo celta latinizado *Cintuollos* > *Cintullus* (LE 23), como escribín en *El Progreso* 22-XI-1980; cf. DCELC v. *centollo*.

O Chouso foi en latín *clausum* ‘cercado’.

Liñares foron terreos de *linum* ‘liño’.

O Peto puido ser alcume persoal, alusivo quizabes ó *pectus* ‘peto’ da malla da armadura dun cabaleiro (OPNH 454/627), ou referida ó ‘peto’ de esmolos, voz relacionada con ‘pedir’, ou co reclamo dun tributo.

San Xurxo sería nominativo de *Sanctus Georgius*, nome grego bitemático, como ‘agri-cultor’.

O Seixo foi *saxum* en latín, pedra dura e branca.

31. SANTA CRUZ DE VIANA (Santa Cruz)

Burgás, segundo Piel e Kremer, procedería do xenitivo dun antropónimo godo *Burgala, -anis* (HGN 51/1b); o mesmo di E. Rivas (OPNH 130/301).

Quintá v. n.º 12.

Santa Cruz nunha concordia do bispo e cabido lucense cos templarios figura como *Sancta Cruce de Asma* en 1244 (*NML* 141; *CD* III 774-776), non 1254 (*ES* XLI 371). *Sancta Crux* fai referencia á Invención da Vera Cruz en tempos de Constantino. A igrexa conserva restos románicos e a tradición dun corpo santo (*BCML* VIII 56-59; *RLP* II 448-451).

Viana v. n.º 12.

Vilame é un erro, en vez de *Vilameá*, v. n.º 3.

Vilardamos parece aludir a un ‘vilar de amos’ (?) ou de *Ammus*, antropónimo en correlación co feminino *Amma* (*OPPH* 22), base das voces ‘amo/ama’.

32. SANTA UXÍA DE ASMA (Santa Uxía)

Aspai reflicte o xenitivo do antropónimo godo *Aspadius* (*HGN* 25/2; *OPNH* 112/178); en 1234 cítase un *casale in parrochia sancte Eugenie in villa que vocatur Aspae*; esta grafía repítese en 1242 e 1252; *Aspae* en 1242 (*CDO* 388, 499, 510, 692).

O Campo da Vila ten orixe clara no lat. *campus* e *villa*.

A Cuqueira, Cucaria en 1210 (*CDO* 133), alude ó paxaro *cuco*, voz onomatopeica do seu canto, a cal deu orixe ó alcume persoal *Cuco* (*OPNH* 414/242); nun doc. de Lugo, a. 998, figura *villa de Cucus*, e noutro de 1133 *villar de Cucus* (*NML* 149).

Derramán orixinárase quizabes nun nome persoal pre-latino *Rhamanus, oriundo de *Rhama*, lugar leonés que figura no Itinerario de Barro (*ILER* 1778), ou no árabe *Abd-al-Rahman* > *Abderramán*; en 1259 cítase *villa que vocatur Derraman sub signo sancte Eugenie in terra de Asma* (*CDO* 851) e no ano 1314 constan casas que Roy Fernandez comprara na *vila de Raman et en Santa Ougeea* (*CDO* 1389).

A Eirexe v. n.º 7.

Ludeiro puido ser un *lutarium, lugar onde abunda o *lutum* ‘lodo’ (*TGL* 307), ou o nome persoal *Lutarius* (*RL* 108).

Outeiro v. n.º 12.

Santa Uxía leva o nome grego *Eugéneia* ‘ben nacida’.

Sitiós aparece escrito *Sitioens* en 1260, *Setioens* en 1279, *Sitioes* en 1298, *Sitiooes* en 1314, *Sytioes* en 1343 (*CDO* 878, 1140, 1268, 1387, 1616), formas que nos

levan a *Sittionis*, xenitivo do antropónimo *Sit(t)io* (LC 270), da mesma familia que *Sittiis* (LE 425).

33. SANTIAGO DE ARRIBA (Santiago)

Santiago de Riba sería o nome máis apropiado desta parroquia, que era *Sanctus Iacobus de Ripa* en 1094 (NML 173), 1232 e 1263 (CDO 369, 902) por estar na ribeira do Miño; tamén aparece *Santiago de Riba* no ano 1309 (CDO 1353); unha aldea dela noméase *Arriba* no DOG.

Bacelares alude a bacelos de vides, voz herdada do lat. *bacillum*, diminutivo de *baculum* ‘bastón’.

Guxeva procede do xinecónimo godo *Gudigeva* (HGN 146/4).

A Igrexa en latín era *ecclesia*, pero a orixe está no grego *ek-klesia* ‘congregación’ (de fieis) e lugar onde se reunían para o culto.

O Pedroso perpetúa o lat. *petrosum*, indicando abundancia de *petras* ‘pedras’.

A Proba é un deverbale de *populare* ‘poboar’.

O Reguengo, *regalengum* no lat. hispano medieval (DEL P), refírese a herdades do rei.

Vilar de Outeiro v. n.º 1 e 12.

Vilar do Mato v. n.º 1 e 16.

Viñás corresponde a (*terras*) *vineales* ‘de viña’.

34. A SARIÑA (San Vicente)

O nome parroquial *A Sariña* aseméllase a un diminutivo de *senara* ‘seara, senra’ (v. n.º 7), voz prerromana (DCELC).

Pincelo era *villam Peezelo* en 1155, *villam Peezel* en 1170 e 1224 (CDO 29, 50, 251), *Pecelo* en 1214 (CDO 163) *Picelo* en 1251 (CDO 675), formas que parecen aludir a un posuidor *Pentiellus, que sería diminutivo vulgar de *Pentius* (ILER 3491, 5436). O mesmo radical témolo en *Pinza*, topónimo de Sarria, que para Moralejo procedería de *panicia*, plural da planta *panicium* ‘painzo’ (TGL 149, 159) ou dunha

forma prerromana *Pintia* (*TGL* 165, nota 11), localidade dos “kallaikôn loukensión” mencionada por Tolomeo (2/6/22); en cambio Joseph M. Piel en *Verba* (2, 1975, p. 56) sospeita que “Pinza < *pin-icia*, Pincelo < *pin-ic-ellum* serían casos menos transparentes do comunísimo Piñeiro, que pedem un exame máis aprofundado”.

O Pousadoiro sería un lugar para facer unha *pausa*, ben fose dunha carga ou ben a *pousada* de persoas; no lat. medieval *pausatorium* aparece como lugar de enterramento (*MLLM*).

Soutariz sería *Saltus Alarici* (*HGN* 6/13). En 1264 Dña Tarasia Lupi dóalle ó bispo e cabido lucense *unum casale cum suis pertinentiis in Soutariz ... aliud casale cum suis pertinentiis ad Portum de Peagelo [¿Pincelo?] et tertiam partem integram de Villa Oxe* (Cañizares, *CD III* 845).

35. VEIGA (San Xoán)

Franza, escrito *Francia*, *França*, *Franza*, en 7 docs. de Oseira, podería relacionarse co lat. *frons*, *frondis* e portugués *franças* ‘ramas pequenas’, como supón Corominas, *DCELC* v. *fronda*; pero tamén entraría en consideración o etnónimo *Francia* ‘país dos Francos’ e mesmo o antropónimo *Francus* (*OPNH* 173/608; *OELGI* 390-391).

Rabelas, *villa de Rabellas ... sub signo de san Iohanne de Veyga* en 1276 (*CDO* 1106, 1109) é diminutivo, derivado tal vez de *rapum* ‘rabo, nabo’ (*DCELC* v. rabo; *DEEH* 909).

Veiga v. n.º 21: *villa quae dicitur Veyga sub signo Sancti Iohannis*, a. 1254 (*CDO* 721); en 1797 había aínda na igrexa unha pía bautismal cunha interesante inscrición, recollida por Risco (*ES XLI* páxs. 17-18), referida á consagración da *domus Sci Iohannis* no ano 1028 e á monxa Odrocía (non Odrolia) que a mandou facer.

36. VILAÚXE (San Salvador)

Esta parroquia na *CDO* noméase *Vilauxe*, *Vilouxi*, *Villaoxe*, *Villauge*, *Villauye*; na *CDF Villaussi*, a. 1074; nos *TS Villa Uxi*. En 1094 o bispo e cabido de Lugo reciben de Suario Muñoz *in Asma sextam de Sancto Jacobo de Ripa cum Villa Uxi* (*NML*

180). En 1264 Dña Tarasia Lupi dóalle ó bispo de Lugo e cabido *tertiam partem integram de Villa Oxe* (Cañizares, CD III 845). O profesor alemán Joseph M. Piel cre que sería unha *Villa Ursi*, xenitivo do nome persoal *Ursus* ‘oso’, con asimilación de *r/s* (*Verba*, XI, 1984, p. 22); pero *Villaussi* apuntaría ó xenitivo de *Ussi* (*LE* 425).

Lugares: *Andemil* corresponde ó xenitivo dun nome persoal godo *Andemirus (*HGN* 14/6); consta en 1000 *Antemirus* (*NMP* 159).

Brandián foi tamén o nome godo *Brandila*, *-anis* (*HGN* 49/4; *OPNH*129/293).

A Eirexe v. n.º 7.

Os Foreiros eran posuidores de propiedades dadas en *forum* ‘foro’.

Formariz alude con metátese ó antropónimo godo *Fromaricus* (*HGN* 108/7), *Frumaricus* (*OPNH* 177/628), *Fromarigus* a. 787 (*NMP* 171).

A Lagoa traduce a *lacuna*.

A Lama v. n.º 2.

Mondoeses tal vez corresponde a *Mendonensis*, a. 1161 (*CDO* 38).

Mundín v. n.º 1.

De *Sabadón* escribe Joseph M. Piel: “Este nome de lugar mostra que, a par da flexão *Sabbatus*, *-i*, se propagou a de *Sabbato*, *-onis*, talvez sob a influencia dos nomes visigodos em *-o*, *-onis*” (*Biblos*, XXIII, 1947, p. 360).

San Vicente v. n.º 12.

Sandiás provén do xenitivo do nome godo *Sandila* / *Sendila* / *Sindila*, *-anis* (*HGN* 231/9; 241/20; *OPNH* 274/1255).

A Torre v. n.º 22.

A Ulfé ten orixe no xenitivo dun nome godo, quizá *Adulfus* / *Aulfus* (*HGN* 3/23c), ou mellor aínda *Ulfus* (*OPNH* 289/1356).

O *Ulleiro* ‘anaco de terreo pouco fértil por exceso de humidade’ (*DXL*) parece variante de *olleiro* ‘manantial de auga estancada; auga que xorde da terra ou dunha pena’ (*DXL*), derivado de *ollo* de auga.

Vilaboa v. n.º 7.

Vilar do Mato une *villare* con *Mattus*, nome de varón no poeta hispano-latino Marcial (*Epigr.* 12/102).

Vilaver foi unha *Villa Valerii*, como demostrei en *El Progreso* (16-IV-1988).

Revisión dun diploma lucense do rei Fernando II¹¹

A Xunta de Galicia acaba de editar no ano 2000 un libro que se titula *Documentos Medievales del Reino de Galicia: Fernando II (1155-1188)*. Os autores desta colección diplomática son Manuel Recuero Astray, catedrático de Historia Medieval na Universidade da Coruña, Paz Romero Portilla e Mª Ángeles Rodríguez Prieto, do Departamento de Humanidades na mesma Universidade.

Sen dúbida esta meritoria obra monográfica é beneficiosa para a historia de Galicia, e mesmo para a provincia de Lugo. Pero poderíase coidar mellor algunha parte das interpretacións documentais. A miña intención agora non é mirar para outras páxinas do libro, senón só puntualizar no documento 31, páxs. 39-40, algún dato de transcripción, a identificación toponímica, e finalmente ofrecer a súa versión en galego. Deste xeito, *hac luce*, que é o lema da Universidade coruñesa, coído que lucirá un pouco máis a verdade nesta parcela, facendo meu o dito clásico: *amicus Plato, magis amica veritas*.

A transcripción

1. Acompaño este meu comentario coa fotocopia do documento publicado. E a ela pódense facer algunhas observacións de lectura ou propoñer variantes que parecen máis axeitadas ó texto legal do diploma. Así vemos que non ten sentido a frase: “*ad hoc scripta fuerit, ut que vitantis luce replandecent, oblivionis nebula in posterum non offuscentur*”; en cambio vale: *ad hoc scripta fiunt, ut que veritatis luce resplendent*, etc.: para esto se fan os escritos, para que o que resplandece coa luz da verdade, non se ofusque coa néboa do esquecemento. As copias da *Colección Diplomática* de Pablo Rodríguez (nº 162) e de Ventura Cañizares (II 570), que hai no Arquivo da Catedral de Lugo, e mesmo o pergamiño, traen efectiva-

---

11 *Lucensia* 22 (2001) 153-160.

mente este texto da chancelería real, escrito nun latín pouco adulterado e bastante correcto, se exceptuamos o ditongo -ae-, que aparece sempre escrito -e-.

2. O diploma está dirixido non a “*Petro Eriz domno marques*”, senón a *Petro Eriz, dicto Marques*, isto é, a Pedro Eriz, chamado Marqués.
3. Un dos lugares que se menciona non é “*intra villa Allam*”, que no índice toponímico, páx. 333, aparece identificado como “ALLAM, *villa: Allán, lugar de Arteixo, A Coruña: doc. 31*”. Tratándose, como se trata, da vila de *Montouto* no territorio lucense de Pallares, non hai que ir a buscar tan lonxe a posesión desa falsa “*villa Allam*”, porque o texto propio trae *in Treilam*, que agora é Treilán, un lugar inmediato a *Montouto*.
4. Na doazón non consta “*in villa Mediana quantum est de inter Montesalti*”, senón *quantum est de iure Montis alti*, é dicir, Fernando II concede en Vilameá (parroquia limítrofe) canto é de dereito de *Montouto*.
5. O rei adxudica as devanditas herdades, non *cum omnibus hominis suis*, senón *cum omnibus bonis suis*: con tódolos seus bens, e non con *piscuis*, senón con *pascuis* ‘pastos’.
6. Non ten sentido a ofensa de Deus *cum indignationem manse*, pero si *cum indignatione mea*: coa indignación miña.
7. Finalmente a Era, se foi o ano 1161, non puido estar escrita I C LX VIII (1169), senón I C LX^l VIII (1199), con X sobrevoado de L, que vale 40, non 10. Todos saben que á Era hispánica hai que restarlle 38 anos para que nos dea a data do calendario cristián. Deste xeito a Era 1199 vén sendo o Ano 1161.
8. Parecería inútil consignar o crismón co que se inicia o diploma, omisión que adoita ser frecuente en moitas copias. Pero non se debe olvidar que el era unha forma de *consagrar* a validez do documento, como se fose un *xuramento* de fidelidade xurídica por parte do notario. No noso caso temos o crismón coas letras gregas XPTS, flanqueadas por *alfa e omega*, indicando que a doazón fíxose invocando a *Cristo*, principio e fin de tódalas causas xustas.

Identificación dos topónimos

1. En primeiro lugar temos a *villa que vocatur Monte Auto, que quidem villa est in territorio Palares*. Como se ve, non é “una heredad sita en Monteagudo ... en te-

rritorio de Pappales”, como pon Julio González, *Fernando II* (Madrid 1943), páxs. 47 e 366, senón que se trata efectivamente da aldea lucense de Montouto da Devesa, que pertence á parroquia de Santa María de Servián, no municipio de Guntín de Pallares, e formou parte do arciprestado de Pallares, da diocese de Lugo, como ben poñen no índice os autores deste libro, pág. 344. Non se debe confundir este *Montouto da Devesa* con *Montouto de Astariz*, que é un lugar próximo, na veciña parroquia de Santiago de Gomelle. Por ambos pasaba o límite do couto episcopal lucense no ano 1027: *per illo cerro de Monte Auto et inde inter Bretenos* (hoxe en día Bretios) *et Sancto Petro de Mera* (Pablo Rodríguez, n.º 58).

O documento de 1161 menciona *Sancto Adriano de Monte Auto* e tamén *eclesia Sancti Adriani*. Todo elo concorda cos datos actuais, dado que aínda hoxe perdura en Montouto da Devesa unha ermida exenta, adicada a Santo Adrao, aunque non no mesmo lugar da primitiva, nin coa mesma fábrica. Dela escribe o seguinte Nicanor Rielo Carballo no tomo VI do *Inventario Artístico de Lugo y su Provincia* (Madrid 1983), pág. 17:

“Capilla de Montouto. Edificio rectangular, 7,45 x 5,54, muros de mampostería, pavimento de losa, cubierta de madera, tejado de pizarra y campanil de un solo vano a los pies. Retablo de pilastras estriadas, 1,85, de tres nichos en el piso principal y uno en el ático, con esculturas del titular San Ciprián, 0,63, que los vecinos del lugar conocen como San Adrián; y San Bartolomé, 0,59, del segundo tercio del siglo XVII. Imagen de San Bartolomé, 0,30, de las de imponer, siglo XVIII. Cruz procesional de cobre, siglo XVIII. Mesa de altar, de granito, tipo renacentista, y una columnilla de lo mismo, que parece haber sido una ara votiva. Cruceiro sin efigie en el Campo de la Ermita, siglo XIX.”

2. Dixen que *Montouto da Devesa* pertence a Servián. E vemos que o documento menciona as herdades que Montouto tiña *in villa de Servian et in Palagios*. Este último topónimo non o teño ben identificado, pero debe atoparse por aquí, oculto polos ramallos dalgunha chousa ou polos cascallos e residuos de edificación nalgún agro. Escribe Plinio (*NH* 33/77) que os españois ás pibidas de ouro atopadas nas minas chamábanlles *palagae*, pero coido que esta cita non vale para o noso caso. Por outra parte no latín medieval había a voz *palagium*, derivada de *palus* ‘pao’, indicadora dunha especie de tributo ou servicio: *removimus etiam ab eadem terra quandam consuetudinem malam quae palagium vocatur...; avenam quam accipiebat ab unoquoque hospite, porcos, anseres, gallinas, pollos palagium*, etc. (Du Cange). Pero sospeito que aquel *Palagios* do diploma podería estar escrito

así en vez de *Pelagius*, que pasou a Paio en galego e portugués (tamén Palaio nas xenealoxías), porque Mª Nieves Peiró, *El Señorío Episcopal Lucense en el siglo XVI* (Lugo 1997), escribe na páx. 76:

“En la feligresía de San Adriano de Montouto tenía la mitra los lugares de Bretios y Payo Manuel, de los que se pagaba una renta de doce fanegas de pan y todos los servicios, así como los de Montouto, Devesa y das Pereiras”.

3. Dixen tamén que por aquí non hai esa herdade “*intra villa Allam*”, pero si está Treilán, que é un lugar da veciña parroquia de Santa Mariña de Lamela. Precisamente o documento menciona, a continuación de *Treilam*, outra herdade in *Boelio*, que aparece en 1752 no Catastro de la Ensenada como “marco de Boelle” ó sur de Lamela, e *in villa de Lamela unum casale de Merina* (non *Martina*). A este propósito volvo traer aquí o que escribe Mª N. Peiró, l.c.:

“El lugar de Treilán, en 1524, fue aforado por el obispo Ribera a Leonor de Treilán, un hijo y un nieto, en diez hanegas de pan, y el siete de diciembre de 1535 se aforó de nuevo, ahora a Bartolomé Lamela”

4. A escritura segue enumerando herdades. E a continuación cita a *villa Sancti Christophori*, a cal certamente estaba na actual parroquia de Santiago de Gommele. En efecto, noutros docs. consta e repítese a mención da *filigrigia de Sancto Christophoro de Gomaelle* aa. 1254, 1260 (CDF 155, 165 = *Colección Diplomática de Santa María de Ferreira de Pallares*, inédita, disposta en 1982 por José Angel Rey Caíña. Universidade de Granada), *Sancto Christophoro de Gomeyle*, a. 1263 (CDF 187), *sub aula Sancti Christophori de Gomeele*, a. 1275 (CDF 252, 255). Este apelativo perduraba en 1442: *sub signo de San Christovoo de Gomeelle* (Mª Xosé Portela, *DCL = Documentos da Catedral de Lugo, século XV*, n.º 1062), e en 1555 (Cf. *BCML = Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo*, VI, 1958-59, p. 293). Quizabes correspondería a unha capela que houbo en Armental, aldea de onde procede a tapa dun sarcófago medieval cunha lauda mortuoria versificada, que se garda no Museo Provincial (Cf. *BCML*, I, p. 55; *El Progreso*, 7-III-1979, p. 5; *Boletín do Museo Provincial de Lugo*, II, 1984, p. 125-126).
5. O diploma que estou comentando prosegue, lembrando a *villa Sancti Cipriani*. Non é aquel “San Cipriano” de Montouto, que cita Rielo. Porque éste é outro erro das guías episcopais, que poñen aquí este titular, en vez do popular Santo Adrao. A *villa Sancti Cipriani* á que se refire Fernando II é San Cibrao de Mon-

- tedemeda, parroquia tamén próxima a Montouto da Devesa. En 1258 “Fernam Nunez de San Cibrão” manda no seu testamento “a Diego Perez de Treylan, I soldo; a Pedro Muntouto III terzas de pan”. Transcribe este doc. Clarinda de Azevedo Maia, *História do galego-portugués*, Coimbra 1997, páx. 70; pero tamén erra, dicindo que este San Cibrao é “lug. da freg. de Castro, Carballedo, prov. de Lugo”.
6. Finalmente está *villa Mediana*, que actualmente é San Martiño de Vilameá, parroquia anexa a Servián na mesma zona. En 1148 varios litigantes reparten unha herdade “*in territorio Ferrarie, sub alpe Montis Meta et flumen Ferrarios, in villa que vocitant Villa Mediana, discurente ad ecclesiam Sancti Martini*” (CDF 10). En 1244 un cóengo lucense e un irmán e un crego arrendan o “*casale de Loureiro quod est in Villa Meaa, sub aula Sancti Martini*” (CDF 85). E Mª Nieves Peiró, l. c. escribe:
- “En la feligresía de San Martirio de Villamía (léase Villamiá, digo eu) pertenecía a los prelados el lugar de Villamía, del que en 1505 tomó posesión el obispo don Pedro de Ribera, aforándose después a Bartolomé de Villamía; mientras que otro lugar de Villamía se le aforó a Alonso Ares de Villamía”.
7. Todas estas herdades e vilas en 1161 eran de *regalengum*, é dicir, patrimonio real, propias do rei, non de señores, nin de bispos ou abades. E dóallas a perpetuidade o rei Fernando II a Pedro Eriz, que era coñecido popularmente polo sobrenome de *Marqués*: ¿título nobiliario ou simple alcume popular? ...
8. Sorprende que o diploma real fose confirmado por tódolos bispos do reino de León, Galicia e Asturias, excepto o bispo de Lugo, Xoán. ¿Por qué esta ausencia? O caso é que o pergamiño deste documento consérvase no arquivo da Catedral de Lugo. E poderíamos preguntar como veu parar aquí. ¿Sería aquel Pedro Eriz un cóengo capitular, que lle deixaría aquelas herdades á Igrexa de Lugo? Non o sei. O que si sei é que no mesmo arquivo catedralicio hai unha bula do ano 1185 na que o papa Lucio III confirma á Sé Lucense as posesións de varias igrexas, entre as cales cita “*ecclesiam Sancti Cipriani* (de Montedemeda), *ecclesiam Sancti Christophori* (de Gomelle), *ecclesiam de Lamela*, *ecclesiam de Villamediana* (Vilameá), e *hereditatem Montis Outi*” ... (Pablo Rodríguez, *Colec. Diplom.* fol. 259). Ademais consta que en 1166 Bernardo Muñiz, fillo do conde Munio Peláez, dispón no seu testamento: “*mando ad Sancta Maria de Lugo meam portionem de Montouto*” (CDF 13). Tamén sei que en 1074 o conde Muninus Ruderiquiz doa á súa esposa Ilduara varias herdades “*in territorio Palliaries*”, entre as cales cita a “*villa vocitata*

- Servilam, que est cum adiunctionibus et cum criatione per suis terminis antiquis ... Monte Auto cum adiunctionibus et cum criatione sicuti in suis scriptis resonat*” (CDF 7). En 1094 un fillo deste matrimonio, o conde Suarius Monnici, casado con dona Sancia Velaz, compra a sepultura na Igrexa de Lugo, doándolle para despois da morte de ambos moitas herdades, entre as cales nomea “*duodecimam de Monte Alto cum omni sua veritate, tertiam de Sancto Christophoro cum omni sua veritate, sextam de Servilano cum omni sua (veritate)*” (Pablo Rodríguez, n.º 88; A. García Conde - A. López Valcárcel, *Episcopologio Lucense*, pp. 151-155).
9. En 1422 consta que “Jacome Peres, notario del Rey, ... tiña en foro os lugares e casares de Goyan et de *Montouto*, que son do dito señor Obispo [don Fernando], os quaes son sitios en a Ferraria de Servian ... et os quaes o dito Jacome Peres demiteu a o dito señor Obispo et iglesia en un seu testamento que foi achado despois do seu finamento”. Por iso agora don Xoán Ruíz, vigairo do bispado de Lugo, afora a Xoán de Outeiro “os ditos lugares e casares de *Montouto* que así vacaron do dito Jacome Peres et segundo que el os usava et tragia” (DCL, n.º 986).
10. En 1478 o bispo de Lugo “don Alonso Enriques” afora a Alfonso de Montouto “nuestro lugar de *Montouto da Devesa*, que jas en la feligresia de *Sant Adrao*” (DCL, n.º 1478).

Documento (coas lecturas correctas)

Fernando II dona a Pedro Eriz el regalengo de San Adrián de Montouto todas las iglesias y villas que le pertenecían.

A.H.N. Cód. 1043B. Tumbo Viejo de Lugo, n.º 34, ff. 19v-20r; Cód. 267B. Tumbo Nuevo de Lugo, f.179r; A.C.L. Libro 10, n.º 8.

REG. SÁNCHEZ BELDA. *Documentos reales*, n.º 308; GONZÁLEZ. J. *Fernando II*, p. 366.

(*Crismón*)

In nomine Sancte et Indiuidue Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Ad hec scripta fiunt ut que ueritatis luce resplendent obliuionis nebula in posterum non offuscentur. Ea propter ego Femandus Dei gratia hispanorum rex facio textum et scriptum donationis firmissimum inperpetuum ualiturum tibi Petro Eriz dicto marques de tota mea illa hereditate quam et quan-

tam habeo in illa uilla que uocatur Monte Auto que quidem uilla est in territorio de Palares. Dono itaque tibi marques quod et quantum regalengum habeo in sancto Adriano de Monte Auto uidelicet medietatem ipsius ecclesie Sancti Adriani et ipsius uille Montis alti medietatem cum aliis hereditatibus ad montem Altum pertinentibus que sunt in uilla de Seruiam et in pagios et in Treilam et in Boelio et in uilla de Lamela unum casale de Merina et in uilla Sancti Christofori quantum pertinet ad Montan Altum et similiter in uilla sancti Cipriani quantum est ius Montis Alti et in uilla Mediana quantum est de iure Montis alti. Has siquidem hereditates predictas per omnes terminos suos cum omnibus bonis suis cum pascuis montibus, fontibus riuus ingressibus et regressibus et cum omnibus directuris suis ubicumque eas inueneris dono [*omitted*] tibi marques ut deinceps eas habeas et possideas et quicquid uolueris de illis facias inperpetuum iure hereditario tibi concedo pro bono seruicio que michi fecisti et facis.

Siquis itaque huic mee uoluntarie donationi contrarius uenerit et hoc meum factum dirumpere attemptauerit offensam Dei cum indignatione mea se nouerit incursum et pro ausu temerario tibi uel uoci tue centum libras auri componat et hec scripti pagina firmitatis robur semper teneat.

Facta donationis scriptura apud Lucum, VII° calendas maii, sub era I. C. LX^L VIII Anno III° quo obiit in portu de Muradal famosissimus hispaniarum imperator domnus Afonsus et cepit regnare inclitus filius eius predictus rex Femandus in Legione, Gallecia et Asturiis.

Ego Femandus Dei gratia hispanorum rex hoc scriptum quod fieri iussi propria manu et proprio signo confirmo.

+ SIGNVM FERNANDI: REGIS HISPANORVM

Femandus Dei gratia Compostellanus electus, confirmat. Petrus Minduniensis episcopus, confirmat. Petrus Auriensis episcopus, confirmat. Femandus Astoricensis episcopus, confirmat. Petrus Ouetensis episcopus, confirmat. Iohannes Legionensis episcopus, confirmat. Stephanus Cemorensis episcopus, confirmat. Ordonius Salamantinus episcopus, confirmat. Suarius Cauriensis episcopus, confirmat.

Comes Poncius maiordomus regis, confirmat. Comes Petrus, confirmat. Comes Ramirus, confirmat. Comes Femandus, confirmat. Comes Aluarus, confirmat. Poncius de Minerua, confirmat. Femandus Poncii signifer regis, confirmat. Nuno Fernandi, confirmat. Iohannes Arie confirmat. Menendus Abbas, confirmat.

Ego Petrus dictus infantinus notarius regis de manu Ruderici Fernandi regis cancellarii scripsi et confirmo

Versión galega do documento

(Crismón con alfa e omega).

No nome da santa e individua Trindade, Pai e Fillo e Espírito Santo, amén.

Para esto se fan os escritos, para que o que resplandece coa luz da verdade, non se ofusque coa néboa do esquecemento.

Por iso, eu Fernando, rei dos españois pola gracia de Deus, fago texto e escrito firmísimo de doazón, que valla para sempre, a ti Pedro Eriz, chamado Marqués, de toda a miña herdade, tanta canta teño na vila que se chama Montouto, vila que por certo está no territorio de Pallares.

Dóoche, pois, a ti Marqués todo canto reguengo teño en Santo Adrao de Montouto, a saber, a metade desa igrexa de Santo Adrao e metade desa vila de Montouto, coas outras herdades pertencentes a Montouto, as cales están na vila de Servián, e en *Palagios*, e en Treilán, e en Bolelle, e na vila de Lamela un casal de Mariña, e na vila de San Cristovo canto pertence a Montouto, e igualmente na vila de San Cibrao canto é o dereito de Montouto, e en Vilameá canto é de razón de Montouto.

Así pois, as devanditas herdades, por tódolos seus termos, con tódolos seus bens, cos prados, pastos, montes, fontes, ríos, entradas e saídas, e con tódalas súas dereituradas, onde queira que as atopas, douchas a ti, Marqués, para que de aquí en diante as teñas e posúas e fagas para sempre delas o que queiras; con dereito hereditario concédochas a ti, polo bo servicio que me fixeches e fas.

Por tanto, se alguén viñer en contra desta miña voluntaria doazón e intentar destruír este meu feito, saiba que el incorrerá en ofensa de Deus coa miña indignación. E pola ousadía temeraria compense a ti ou á túa voz 100 libras de ouro. E que a páxina deste escrito teña sempre seguridade de firmeza.

Feita a escritura de doazón en Lugo, o sétimo (*día antes*) das calendas de maio, na Era 1199 [25 de abril do ano 1161], ano cuarto no que morreu no Porto de Muradal o famosísimo emperador das Españas, don Alfonso, e empezou a reinar o ínclito seu fillo, o devandito rei Fernando en León, Galicia e Asturias.

Eu Fernando, pola gracia de Deus rei dos españois, confirmo coa propia man e co propio selo este escrito que mandei se fixese.

+ SELO DE FERNANDO, REI DOS ESPAÑOIS (*lenda arredor dun círculo coa figura dun león dentro*).

Fernando, electo de Compostela pola gracia de Deus, cf (*confirma*). Pedro, bispo de Mondoñedo, cf. Pedro, bispo de Ourense, cf. Fernando, bispo de Astorga, cf. Pedro, bispo de Ovedo, cf. Xoán, bispo de León, cf. Estevo, bispo de Zamora, cf. Ordoño, bispo de Salamanca, cf. Suario, bispo de Coria, cf.

O conde Poncio, maiordomo do rei, cf. O conde Pedro cf. O conde Ramiro cf. O conde Fernando cf. O conde Álvaro cf. Poncio de Minerva cf. Fernando Ponce, alférez do rei, cf. Nuño Fernández cf. Xoán Arias cf. Menendo abade cf.

Eu Pedro, chamado Infantiño, notario do rei, da man de Rodrigo Fernández, chanceler do rei, escribín e confirmo.

Toponimia do concello da Fonsagrada¹²

A Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia, na sesión do 5 de maio de 1980, dictaminou a nomenclatura que debería figurar no municipio da Fonsagrada, e publicouna en TOPONIMIA 3 (Imprenta Paredes, Virgen de la Cerca, 30 - Santiago de Compostela, 1980). Posteriormente no Boletín Oficial de Galicia, Nº 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000, o Goberno aprobou outra ordenación daquela nomenclatura. E nela voume fixar agora, para estudiala no aspecto lingüístico. Pero antes debo advertir que cando intentei facer o primeiro borrador deste artigo, en 1993, vin a seguinte nota bibliográfica en Cuadernos de Estudios Gallegos, tomo XVI, páx. 378: “Joseph M. Piel, Semblanza toponímica de un ayuntamiento gallego: Fonsagrada. Sep. del “Homenaje a Dámaso Alonso”, II, Madrid 1961, págs. 599-608”. Este estudio érame entón descoñecido e non sabía se as miñas apreciacións coincidirían coas do sabio filólogo alemán. Por outra parte, quizabes serían aportacións inútiles ó que estaría xa ben feito. Por iso deixei descansar. Pero agora xa coñezo aquela publicación de Piel e citareina aquí coas siglas *STF*. Empezo, pois, axustando a nova nomenclatura ó traballo que xa tiña iniciado e usando siglas bibliográficas que irán explicadas ó final.

1. A ALLONCA (Santa María)

O nome desta parroquia lévao tamén unha aldea e poderíamos buscarlle a orixe quizabes no xinecónimo *Alionica*, o cal figura nunha inscrición de Soria (*ILER* 4908), comparable ó étnico *Alioncum* en Talavera (*ILER* 728), ó antropónimo *Alionius* en Coria (*ILER* 215) e quizabes ó teónimo *Deo Vestio Aloniaco* en Lourizán, Pontevedra (*ILER* 949, 950). ¿Podería ter a raíz do latín *alius* ‘outro’ (*OPPH* 17)? ¿Ou será

---

12 *Lucensia*, XI/23, 2001:317-336.

nome indíxena sen tal relación? **A Allonquiña** é un evidente diminutivo da *Allonca*. **A Braña** ‘pasteiro húmido’ ou é derivado de *veranea* ‘pastos de verán’, como propoñen Menéndez Pidal, Piel, G^a de Diego, etc. ou é voz primitiva, como di Corominas (*DCELC* e Adic.). **A Ferraría** sería unha instalación de ferraxes para as cabalerías, para os carros, etc. nome derivado de *ferrum* ‘ferro’. **Frontal**, derivado de *frons, frontis* ‘fronte’, pode referirse á fronteira dun terreo ou de fachadas á beira dun camiño. **A Muíña**, como topónimo traduce a *molina*, substantivo feminino usado polo historiador latino Ammiano (48,8,11) e polos notarios medievais no sintagma “*sessigas molinarum*”; igual ca *muíño*, abreviación de *molinum saxum* (Tertuliano), e coma *mola* ‘moa de muíño’, ‘dente molar’, ‘cerro escarpado e con cima plana’ (*DCELC*), procede do verbo *molere* ‘moer’, e de aquí vén o significado de *muíña* ‘palla miúda, pó, casca dos cereais’ (*DLG*). **Pántaras**, co sufixo átono *-ara*, parece o colectivo dunha voz prerromana (*TGL* 31/n.20), de significado descoñecido. **Quintela** é o diminutivo *quintanella*, de *quintana*, que vén de *quinta*, parte dos froitos dunha terra debidos ó dono dela (*DCELC*). **O Relai** podería ser un deverbial de *relaiar* ‘torcer oblicuamente a lanza do carro, cambiando de dirección’, se désemos creto a Franco Grande, *DGC*; pero este verbo non se atopa noutros dicionarios galegos, algúns dos cales (como Carré, *Irindo*) traen *relaer* ‘desgastar por rozamento’; pero en calquera hipótese non vexo a orixe e significado do topónimo. Piel (*STF*) no grupo de “nombres de origen oscuro o de atribución dudosa” trae “*Relayo* (es también nombre del mun. de Luarca, prov. de Oviedo)”. **A Trousa** é unha voz leonesa analizada por Corominas (*DCELC* v. *trousa*), quizabes de orixe gótica e co significado de ‘aludé’. Franco Grande (*DGC*), non sei con que autoridade, dálle o significado de ‘sitio onde apacenta o gando no campo ou no monte’. Piel (*STF*) trae: “*Trousa* (relacionado con *trousar*; ¿en qué acepción?)”. **Vilarello** parece diminutivo de *vilar*, lat. *villaris, are*, a non ser que se trate dunha *Villa Arellio*, xa que *Arellius* foi antropónimo latino (*LE* 440); nesta hipótese Vila-Arello poderíase comparar con Vila-Xurxo, en caso recto.

2. A BASTIDA (San Miguel)

A Bastida é o nome da parroquia e dunha aldea, que Corominas deduce do lat. vg. **bastare* ‘abastecer’, *basto* ‘abastecido’, indicando que a *bastida* ‘máquina de

guerra' usouse nos ss. XIII-XVI (*DCELC*). En cambio G^a de Diego di que *bastida*, *bastir*, *bastar* teñen orixe no xermánico *bastjan* 'construír, equipar' (*DEEH* 500). Niermeyer (*MLLM*) trae *bastida*, *bastita*, *bastia* 1. fortaleza, castelo forte, s. XI; 2. vila nova fortificada, frecuentemente situada na fronteira. **Brañela** é o diminutivo de *braña*, v. n° 1. **Lidín** débese entender como unha antiga (*Villa*) *Letinii* / *Laetini* / *Laetini*, xa que existiron os antropónimos *Letinius*, *Laetinius*, *Laetinus*, derivados de *Laetus* 'ledo' (*LE* 177; 358; *TLC* 261). **Pereira** é a árbore que dá peras, *pira* en latín. **Queixoiro**, co sufixo locativo *-orium*, quizabes podería (?) indicar un lugar de *cassis* 'rede, lazo, trampa de cazadores'. Moralejo (*TGL* 106) dá *Queixoiro* non como derivado de *caseus* 'queixo', senón de *queixo* 'maxilar' (en portugués) e *queixa*, partindo de *capsa* / *capsum* 'caixa'. Piel (*STF*) vencella a *Queixoiro* con *Requeixo* 'terreo que termina en costa ou baixada para entrar nunha chaira', e di que "sería posiblemente ésta también la significación de Queixoiro (Ribadeo, Lugo), con el sufijo *-orium*". Postos a comparar, temos tamén o antropónimo *Cassius* (*LE* 423). **Xestoso de Riba** contén o sufixo *-osus* > *-oso*, indicador dun colectivo de *genista* 'xesta' coa determinación topográfica *ripa* 'riba' (*DCELC*).

3. BRUICEDO (Santiago)

Bruicedo é o nome da parroquia e dunha aldea, do cal din os Dicionarios de Eladio Rodríguez e de Franco Grande que significa 'ruidoso'; pero o topónimo debeu saír de *prunicius*, derivado de *prunus* 'cirolo, abruño' (*DCELC* v. *bruno* I; *STF*), co sufixo *-etum* > *-edo* de abundancia. **Os Carrís** alude a camiños de carros, do lat. vg. **carrilis*, lat. *currilis*, polo influxo de *carrus*; propiamente *carril* foi adxectivo de 'camiño carril' (*DCELC*). **Pastoriza** 'pasteiro' en lat. era *pastoricus*, *a*, *um*, adxectivo que indicaba relación con *pastus* 'pasto', participio de *pascere* 'pacer'. **Pin** procede dunha (*Villa*) *Pinii*, é dicir, vila dun home chamado *Pinius*, como explicou Joseph M. Piel en *Verba* (2, 1975, 54-56). **Rieiro** "manantial de augas que nacen de un río" (*DEGC*) debe equivaler a 'regueiro', do lat. *rivus/rius* 'río' ou de *riguus* 'rego'. **Souto** procede do lat. *saltus* 'pasteiro, bosque de árbores' (*DCELC* v. *soto*).

4. CARBALLIDO (Santa María)

A **Burela** parece un diminutivo de *bura*, da familia léxica de *burata* / *buraca* / *furaca* ‘cova grande, furna, foxo, abertura grande, tobo’ (*DXL*). G^a de Diego saca *buraco*/*burato* dun celta *bora ‘agujero’, relacionado con *boro* ‘taladro’ (*DEEH* 512) ou do lat. *efforare* ‘perforar’, *forare* ‘furar’ (*DEEH* 638, 687). **Carballido** leva o sufixo *-ido*, variante de *-edo*, que vemos en *Carballedo*, o cal indica abundancia de carballos, palabra prerromana derivada de *carba* ‘caxigo de folla miúda’ (*DEGC*, apend.; *DCELC*). A **Graña**, en lat. *granea*, é sinónimo de granxa, que, a través do francés *grange*, procede do latín *granica* ‘lugar onde se recolle a grá’ (*DCELC*). **Gromaz** coído que procede do sobrenome latino *Gromatius* (*TLC* 342), relacionado con *groma* / *gruma*, un instrumento de agrimensor; segundo Piel-Kremer (*HGN* 318) viría dun suposto antropónimo visigótico *Wormatius; Piel (*STF*) escribe que “debe ser forma correspondiente a Gormaz, en el mun. de Soria; no puedo afirmar categóricamente que se base en un nombre visigodo”. **Lentomil** ten aspecto de nome visigótico *Lintimirus ou *Nantemirus* (*HGN* 168/2; 191/6). **Llacín** sería unha (*Villa*) *Flaccinii* (*LE* 413) *Flaccini* (*TLC* 240); o mesmo di Piel (*STF*). A **Pedreira** indica abundancia de *petra* ‘pedra’, con sufixo *-aria*. A **Rebordela** coído que foi *roboretella, un diminutivo de *reboreda*, colectivo do lat. *robur* ‘carballo’; pero Piel (*STF*) trae “*Rebordela* (¿relacionado con *rebordán* ‘bravo?’)”. **Río de Sabugo** alude á árbore lat. *sambucus*/*sabucus*. **Sequeiro**, terra de secaño, sen rega, deriva de *siccus* ‘seco’, igual ca o castelán *sequero* (*STF*; *DCELC*), e figura como topónimo en 1059 *super Siccarios ... senra de Sequeiros* (*DELP*). A **Torre** traduce o lat. *turris*. **Torviso** podería ser un alcume persoal que aludise a *torvo visu* ‘birolló’ ou alteración do lat. hisp. *turbiscus* ‘trobisco’, planta que se describe na *GEG* (29/160); Piel (*STF*) entre os “nombres de origen oscuro o de atribución dudosa” trae “Torviso (¿de *turbare* + *izo*?)”. **Trevín** sería versión de *trifinium* ‘límite de tres campos’ (*OE* 46/5). A **Valiña das Ovellas** alude a un val pequeno (*vallina) onde pacerían as *oves/oviculae* ‘ovellas’. A **Veiga dos Binteiros** ‘pasteiro húmido’ é voz prerromana *vaika (*OE* 13/1; *DCELC* v. vega), non latina *vadica ‘paso transitible’ (*DEEH* 1049); pero *binteiro*, segundo Constantino García (*GVGH*) en Burón e Suarna é “var. de biceiteiro ... saúco”, sinónimo de *sabugueiro*; agora ben, ¿cal é a base etimolóxica de *binteiro*?, ¿acaso a do portugués “bento” < *benedictus* ‘biceito’?. **Vilar de Calvos** pode aludir a terreos calvos, sen vexetación,

coma o adxectivo latino *calvus*; pero tamén pode contar *Calvus* (TLC 226) como posuidor daquel *villare* ‘recuncho dunha vila’. O **Vilar de Carballido** non necesita nova explicación. **Vilalba** reproduce o lat. *villa alba*, onde se pode ver un adxectivo (STF) ou o cognomen persoal *Alba* (TLC 226), o posuidor primitivo daquela vila.

5. CEREIXIDO (Santiago)

Cereixido indica co sufixo *-ido* (*-edo*) abundancia de cerdeiras e cereixas, *cerasia* en latín. O **Pando** procede do latín *pandus* ‘arqueado, combado’; Corominas di que sería un terreo case plano entre dous montes (DCELC v. *pando*); pero tamén pode contar *Pandus* (TLC 245) como posuidor deste lugar. **Santa Xuiá** foi *Sancta Iuliana* de Nicomedia, mártir, que tivo un culto especial en Santillana de Cantabria, onde creían que estaba o corpo dela. **Santiso** é outro santo, chamado *Thyrsus*, mártir en Apolonia da Frigia, que leva o nome grego do bastón simbólico de Diónisos. **Souto**, top. xa visto no núm. 4. O **Taboeiro** alude a un *tabularium* ‘arquivo, escribanía’ ou á persoa que alí exercía tal oficio. O **Touceiro** é voz da familia de *touza* ‘matorreira de herbas e arbustos’, ‘cepa dunha árbore, touceira’, do prerromano **tautia* (DXL; DEEH 1014; DCELC v. *atocha*). O **Vao** traduce a *vadum* ‘paso dun río’. O **Vilarón** pódese comparar con *Fontarón*, do que di Moralejo que o segundo compoñente “podría ser el antropónimo bíblico *Aarón*, usado aunque poco en la Península” (TGL 135, nota 54; OPNH 111). Piel (STF) escribe: “Parece más natural explicar *Vilarón* por aquel nombre bíblico que ver en él *vilar* + suf. aument. *-ón*”...

6. CUÍÑAS (San Cristovo)

De **Aldomán** di N. Peinado que sería un top. árabe ‘Aldeomán’ granxa de Omán (BCML, V, 149); Piel (STF) só di: “parece también visigodo”; eu coido que podería ser un nome persoal **Aldu-manus*, cos dous temas de *Manu-aldus* (HGN 177/15) invertidos, coma o gr. Dositeo/Teodosio. A **Arqueira** pódese relacionar co lat. arca ‘sepultura prehistórica, dolmen, mámoa’, ou con *Arcarius* (TLC 319), o posuidor dunha (*Villa*) *Arcaria*. **Castro** foi lat. *castrum* ‘fortaleza’. **Cuíñas**, plural quizabes de

coiña ‘lugar de coios ou de coles’(?); se viñese do lat. *collis/collina* daría *coliña; sen embargo en docs. lucenses dos anos 995, 1071, 1073, 1088, 1105 (NML 148) aparece *Villa Colina*, que corresponde a Cuiña, cerca de Lugo, sería quizabes a vila do posuidor *Culinus/Culina* (TLC 161, 347). Piel (STF) suxire: “Cuiña(s) es un topónimo que se repite quince veces en Galicia. ¿Será variante de *Cuiña(s)*?”. Pero, ¿con qué valor topográfico?”. **O Fito** provén do latín *fictus*, coma o castelán “hito” (DCELC), ‘pedra cravada no chan para sinalar os lindes dun terreo ou á beira dunha estrada para indicar lugares e distancias’. **Fumaio** interprétase como ‘fonte maiore’ (TGL 104; STF); pero *Maior* (TLC 294) puido ser o dono da fonte. **Lladairo** parece versión asturiana de *Ladairo*, monte en Guntín de Pallares, situado na ‘ladeira’ dunha costa e polo mesmo derivado de *latus, -eris* ‘lado’. Piel (STF) di que é “forma regional del gall.-port. *ladeiro*, esp. ladero ‘encuesta’ = ladeira/ladera”. **O Pando de Cuiñas** v. nº 5. **A Pasada Seca** componse dun derivado de *passus* ‘paso, tránsito’, co adxectivo *siccus, a, um* ‘enxoito, sen auga’, ou co nome do posuidor *Sicca* (TLC 264), como en *Vilaseca*. **A Porteliña** é diminutivo de *portella*, como éste o é de *porta/portus* ‘paso estreito nun valado ou entre dúas montañas’. **San Cristovo** foi *Sanctus Christophorus* ‘o que leva a Cristo’. **Vales** son o plural de *vallis* ‘val’.

7. FONFRÍA (Santa Mª Madanela)

Barbeitos é plural de *vervactum* ‘terra preparada en descanso sen sementar’. **O Castro** v. nº 6. **Ferreiros** viría de *ferrariolus*, diminutivo de *ferrarius*. **Fonfría** traduce a *fonte frigida* (TGL 104; STF), sendo fons nome feminino no lat. tardío (ILV 346).

8. A FONSAGRADA (Santa María)

O nome da parroquia e da vila capital do concello, composto de *fons sacrata*, equivale a ‘fonte santa’ ou quizabes ‘fonte de Santa María’; pouco verosímil sería unha *fons aggerata*, fonte estancada cun dique (DLF v. *aggero*). **Vilapiñol** explicouno Piel en STF e *Verba* (2, 1975, 54-56) como *Villa Pinioli*, sendo *Piniolus* un diminutivo do antropónimo *Pinius* (LE 209).

9. FREIXO (San Xulián)

A **Airexa** refírese ó lugar da **ecclesia** ‘igreja’. O **Arco** parece traducir o latín *arcus* ‘arco’; por iso Piel (*STF*) inclúe en “construcciones diversas”; pero puido vir do persoal *Arco* (*OPPH* 32) e contaminarse con *arx*, *arcis* ‘fortaleza’ ou con *arca* ‘dolmen, mámoa’. O **Barreiro** é lugar de barro, palabra non latina (*DCELC*), que a veces indica oficio de alfareiro. **Carballoguidín** é nome composto da palabra prerromana ‘carballo’ (v. n.º 4) e do antropónimo visigótico *Guetinus* (*STF*) ou *Uictinus* (*HGN* 315/13). **Castelo** foi *castellum* en latín, diminutivo de *castrum*. **Escamelada** podería ser variante de *escambelada*, monte roturado coa *cambela*, unha especie de arado dunha soa peza (Cf. E. Rivas, *Frampas* II 66; C. García, *GVGH* 320); pero parece máis verosímil que veña de *scamellum* ‘banquiño’ (*DLF*; *MLLM*), diminutivo de *scamnum* ‘escano’, aludindo quizabes a socalcos do terreo. **Ferreira de Abaixo / de Arriba** son dúas aldeas con *ferrum* ‘ferro’. **Foncuberta** vén de *fonte cooperta* (*TGL* 103), como **Freixo** vén de *fraxinus* e **A Pedra** de *petra*. **A Pereirúa**, diminutivo de *pereira* (v.n.º 2), sería **pirariola* (*TGL* 308). **A Serra** soa igual ca en latín. **Travesas** serían vías *transversas* ‘atallos, travesías’. **Troncos** traduce a *truncus*. En **Vilanova** consérvase incontaminada a *villa nova* latina.

10. LAMAS DE CAMPOS (San Roque)

Campos, plural de *campus*, denota un terreo amplo e chao. **Fongate** sería composto de *Fons*-**Gatti* en opinión de Moralejo (*TGL* 114); *Cattius* figura como antropónimo na epigrafía de Hispania (*ILER* 188) e *Gatti(u)s* era nome dun soldado en Licania (*AE* 1955, 268 = *RL* 86). **Lamas de Campos** consta da voz latina ou pre-latina *lama* (*TPH* 98-102; *DCELC*), determinada por *Campos*. **Ortigosos** vén do lat. *urticosus*, terreo onde abunda a *urtica* ‘ortiga’. **Pumeda** saíu do plural neutro de *pometum* ‘pomar’ (*DLF*), co sufixo *-eta* > *-eda*, que indica horto abundante en *pomus* (*DLF*), árbore que dá o *pomum* ‘froito comestible, mazá’. O mesmo sufixo vé-molo en **Tronceda** denotando un lugar de moitos troncos, v. n.º 9 (*OELG* I 251). En **Vilarchao** temos un composto de *villare plano*. **Vilarmeán** parece *villare mediano*, pero *Medianus* foi tamén antropónimo (*TLC* 301) e quizabes o posuidor pri-

mitivo deste lugar. **O Xipro**, segundo Constantino García (*GVGH*), é “var. de chifle; v. inxerto de xipro (Suarna) injerto de canutillo”. Estaremos, pois, diante dun deverbal de *sibilare/sifilare* ‘silbar’, dialectal “xiprar ‘id.’, gall. ast. de Sisterna” (*DEEH*).

11. LAMAS DE MOREIRA (Santa María)

Aldobrén procede do antropónimo *Eldebre*do/*Heldefredus* (*HGN* 150/6). **Barcela** sería **Barcenella*, diminutivo de Barcia ‘terreo húmido’, voz prerromana (*DCELC*), coma várzea/vargem en portugués (Cf. Joseph M. Piel en *Grial*, N° 90, 1985, pp. 471-474). **Cabana** era *capanna* ‘choza’ no latín hispano de San Isidoro, voz quizabes celta (*DCELC*). **Castro de Lamas**, v. n° 6 e 10. En **Coto de Lamas** temos o mesmo determinante, unido a unha voz prerromana **cotto* ‘picouto’ (*DCELC* v. *cueto*; OE 85/1), o cal, en **Coto de Xunqueira**, está determinado pola voz latina **iuncaria*, indicadora dun colectivo de *iuncus* ‘xungo’. **O Formigueiro** sería un **formicarium* ‘sitio onde abundan os niños de *formica* ‘formiga’. **A Gamalleira** ‘terreo cuberto de arbustos e árbores xoves’ (*VP* 128) é un derivado de *gamallo* ‘rama’ (*NCVCG* v. arbusto, rama), ¿parente do lat. *cabamus*? Piel (*STF*) trae “Gamalleira (¿de gamallo ‘laurel?’)”. **Lamas de Moreira** alude á *moraria*, árbore que dá *mora* ‘moras’, plural de *morum*. **Louxas**, variante dialectal de *lousas* (*GVGH*), naceu dun prerromano *lapides lausiae* (*DCELC* v. *losa*). **Moreira**, v. supra. **Paradiñas** poden ser pequenas *paratas* ‘paradas’ nun camiño ou equivaler a *parietinas* ‘pardañas’. **Ribón** traducea *rivus bonus* ‘río bo’. **San Breixo**, apócope de *Sanctus Verissimus* mártir de Lisboa, non leva o acento que lle pon Piel “Sambrejijó” (*STF*; *Biblos*, XXV, 1949, p. 330); polo tanto non “temos aquí certamente uma formação diminutiva, com valor geográfico: “pequeno Sambrejijo”; o que temos é un *Verissimus*, superlativo de *Verus* (*TLC* 253-254). En **Seoane** está unha ermida adicada a *Sanctus Iohannes* ‘San Xoán’. **Susán** no latín vulgar era *susanus* (*MLLM*), derivado de *susum*, equivalente a *sursum* ‘arriba’ (*DCELC*). **A Tumbadoira** parece **tumulatoria* quizabes referido a ‘tumbas’ prehistóricas, mámoas, dolmes, etc. **Valiños**, plural dun diminutivo de *vallis*. **As Veigas** v. n° 4. **Vilabol de Abaixo / de Arriba** son dúas localizacións, *bassus / ripa*, que determinan a *Vilabol*, topónimo analizado por Joseph M. Piel, en *Verba* (2, 1975, 46-48), partindo de *Villa Avioli*, dimin. de *avus* ‘avó’. **Viladriz** sería unha *Villa Adorici* (*HGN* 3/17). **Vilanova**

v. nº 9. **Vilarín de Pontón** componse dun diminutivo de vilar e dun derivado de ponte ‘construcción tosca de madeiros, táboas ou pedras illadas para vadear un río pequeno’ (*DXL*). **Xunqueira** v. supra.

12. MADERNE (San Pedro)

Castañoso sería un lugar onde hai moita *castanea*. **Liñares de Maderne** alude a terras abundantes en *linum* ‘liño’. **Maderne** foi sen dúbida unha (*Villa*) *Materni*, dado que *Maternus*, derivado de *mater*, foi nome persoal (*TLC* 303). **Murias** parece o leonés *muria* ‘montón de pedras’ (*DEEH* 826), coma o galego *morea* (*DCELC* v. *morena* II); cf. *STF* en *Lucensia*, Nº 20, 2000, p. 132. **Silvachá** foi *silva* ‘selva’ *plana*.

13. MONTESEIRO (San Bartolo)

O **Acevo** é un fitónimo que provén do lat. vulgar *aci-folium* ‘folla de agulla’ (*DCELC*). A **Armilda**, anque parece corrupción de *Ermida*, en realidade procede dun nome persoal visigótico *Ermildus* ou *Hermilda* (*HGN* 78/9b,10). **Cabreira** sería *capraria*, lugar de cabras, ou unha (*villa*) *Capraria*, vila de *Caprarius* (*TLC* 323). **Cova** no latín vulgar é variante do adxectivo *cavus*, *a*, *um* ‘oco’. **Chao de Leira** ten claro o primeiro elemento, que foi *planus*, pero de *leira* ‘terra de labradío’ non se sabe ben cal é a etimoloxía, porque o latino *glarea* ‘cascallo’ ten diferente significado, e *area* dá ‘eira’, pero non ‘leira’ (*DCELC* v. *glera*; *DEEH* v. *glarea*; *DELP* v. *leira*; *OG* 80-82). O **Ludeiro** abundaría en *lutum* ‘lodo’. **Monteseiro** é igual ca *Monseiro* en Lánca, o cal cítase no Tumbo de Samos moitas veces baixo a forma de *Alpe Serio*, *Monte Serio*, territorio *Montis Seri* (*TSA* 7, 8, 9, 15, 17, 20, 21, 43, 131, 136, 137, 139, 155, 203, 205). O calificativo *serio* aplicado aquí a monte semella ser o mesmo que vemos en *Fonteseira*, do que Moralejo dixo: «La base parece haber sido el gótico *sahrja ‘canastillo’» (*TGL* 121). Sen embargo esta hipótese faise un pouco dura, excepto que esa voz gótica se relacione co antigo alto alemán *sahar* ‘xungo, carriza’, como opina Corominas (*DCELC* v. *sera*). Piel (*STF*) propón: “Monteseiro (debe de estar por monte oseiro = *ursarius* ‘de oso’)”. Pero eu preguntaría: ¿non será *seiro*

metátese de *Serius* (LE 371) aludindo ó posuidor do monte e da fonte?. **O Navallo** haberá que explicalo como derivado de *nava* ‘chaira entre outeiros’ (Cf. *DCELC* v. *lavajo* ‘charca’). Piel (STF) escribe: “Naballo ‘tierra rozada’ (?). Forma gallega, correspondiente al cast. nabajo, que abunda en la toponimia de Galicia; cf. Piel, *RPF*, I, 72. Sobre su etimología véanse Hubschmid, *Rev. Int. d’Onom.*, IV, 3 ss., y Corominas, *Diccionario*, art. *nava*”. **Palmeán** provén do nome latino *Palmianus* (*TLC* 335) e non vale a hipótese de Piel (STF): “Palmeán (¿palo mediano?)”. **A Panda**, feminino de *Pando*, v. n° 5. **A Pucariña** é un diminutivo de *púcaro* ‘pucheiro pequeno’ (*DEGC*; *DELP*), equivalente do castelán ‘búcaro’, derivado dun dialecto mozárabe, que tomou esta voz do lat. *poculum* ‘copa’, en opinión de Corominas (*DCELC* v. *búcaro*).

14. PACIOS (Santa María)

Brañas v. n° 1. **Ferreirola** é unha forma case asturiana, procedente de *Ferrariola*, diminutivo de *ferraria* ‘ferreira’, equivalente ó castelán Herreruela e a Ferreirúa ou Ferreiroa noutras partes de Galicia. **Leituego**, que pon Piel (STF) entre os “nombres de origen oscuro”, semella ser un derivado de *lactuca* ‘leituga’, co sufixo pre-latino *-ecus/-aecus*, que vemos en *borrego*, *chairego*, *endego*, *galego*, *labrego*, *sartego*, etc. **Mourisco** procede do nome persoal mozárabe *Maurisco*, o cal figura nun doc. do ano 966, se damos creto a Corominas (*DCELC* v. *moro*), que o toma de Menéndez Pidal (*OE* 106). **Pacios**, como palacios, son o plural de *palatium*. **Teixeira** parece ser un bosque de *taxus* ‘teixos’ (arbustos), máis ben ca abundancia de teixos (animais).

15. O PADRÓN (San Xoán)

Carracedo, segundo Moralejo (*TGL* 308) deriva de *carex*, -icis ‘carrizo’, planta acuática. O mesmo propón Corominas (*DCELC* v. *carrizo*) e G^a de Diego (*DEEH* 559). **Invernal** ten clara etimoloxía no lat. *hibernalis*, aludindo a un pasteiro de inverno. **Montouto** foi e segue a ser topograficamente *mons altus* ‘monte alto’ (*OE* 20/4; 21/3). **O Padrón** vén de *patronus* ‘patrono, protector’ ou do persoal *Patronus* (*TLC*

314) ou dun homónimo procedente de *petra* “pilar que conmemora un suceso, que señala la cumbre de un monte u otro lugar notable” (*DCELC* v. *padre*). **Vilardongo** sería *villare domnicum = dominicum* ‘señorial’ (*STF*; OE 32/2b) ou o vilar dun posuidor chamado *Dom(i)nicus* (*TLC* 362).

16. PARADAVELLA (San Xoán)

A **Calzada** procede do lat. [*via*] *calciata ‘camiño empedrado’ (*DCELC*), con base en *cals/calx, calcis* ‘pedra’ ou ‘talón’, como se fose un camiño pisado polos camiñantes (*OELG* I 365); ¿sería aquí vía romana? **Chaín** parece que sería unha (*Villa*) *Flavini* (*LE* 167); así o entende Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, n° 142) e J-L. Pensado (*OELG* I 292), que critica a Sarmiento, porque pon a Chaín como diminutivo de chan; e non sei porqué Piel (*STF*) pon “Chaín (dimin)” no grupo de *Vilarchao* (planus). **Paradavella** alude a unha *vetula parata* ‘pousada’, na que se paraba e se preparaba nova camiñada. O **Retiro** ‘lugar de descanso’ é deverbal de retirar, derivado de tirar, de orixe descoñecida (*DCELC*).

17. PIÑEIRA (Santa María)

A **Airexa** v. n° 9. A **Boucisca** parece relacionado con ‘bouza’, voz prerromana (*BIEA*, VIII, 1954, p. 34; *DELP*; *DEEH*), cun sufixo *-isca*, de iteración, pouco común, p. ex. *birisca, chuisca, nevisca, ventisca*, etc. Piel (*STF*) escribe: “Boucisca (¿dimin. de bouza?)”. En **Castañosín** temos o diminutivo de castañoso, v. n° 12. **Centigosa** traduce a *sentiosa* ‘espiñeira’, abundante en *sentis* ‘espiña’. Esta opinión parece que non a comparte Piel (*STF*): “Centegosa = Centeosa ¿estará por *Centeosa, deriv. de centeo ‘centeno’?”. **Escourido**, variante de Escouredo, procede do mozárabe *escauria* con ditongo antietimolóxico (*OE* 19/6 nota), posto que en latín era *scoria* (*DCELC* v. *escoria*); pero nótese que en castelán existe a ‘escoria nodosa’, chamada en galego ‘herba das ferreñas’ (*NCVEG* I 586). **Estremeiro** alude a un terreo que estrema ou limita con outros, do lat. *extremus, a, um* (*STF*). **Goxe** pode vir do xenitivo do antropónimo *Gogius/Goggius*, documentado en inscricións latinas (*RL* 88). **Gulpilleiras** sería un

lugar frecuentado por *vulpes* ‘golpe, zorro’, en rigor derivado de *vulpecula* ‘zorriña’ (*STF*; *TGL* 306). **Mido** substitúe ó antrop. visigótico *Mitus* (*HGN* 187). **Monteagudo** traduce a *mons acutus*. **Piñeira** sería *pinearia, derivado de *pinea* ‘piña’. **Silvadrosa**, probablemente foi *silva hederosa* ‘selva de hedras’. Esta opinión compártea Piel (*STF*): “Silvadrosa (= edrosa ‘cubierta de hiedra’)”. **Teixeira** v. n° 14. **As Veigas** v. n° 4.

18. A PROBA DE BURÓN (Santa Mª Madanela)

O **Chao** traduce a *planum*, o mesmo que A **Cruz Nova**, *crux nova*. **Milladoiro** ‘montículo formado por pequenas pedras amontoadas polos peregrinos’ sería *humiliatorium* no camiño primitivo de Santiago. A Comisión de Toponimia da Xunta manda escribir A **Proba de Burón** o que outros dirían Póboa, Pobla, Pobra, por supoñer que foi *popula* en lat. serodio. Pero o que agora importa é este último nome. Porque, tendo en conta o acento na última sílaba, non é fácil que *Burón* fose a antiga *Burum*, como di N. Peinado (*BCML* III 321), seguindo a J. Cornide (*GEG* 25 239). Nun doc. de Portomarín, ano 1473, figura “puebla de buron” e outro do ano 1449 alude “a valia do padron que jas enno alfoz de buroe ... a dita vaylia de padron ... enna dita terra de buroe” (Cf. G. Paz, Portomarín, pp. 75-82). Entón parece que Buroe sería evolución do ablativo *Burone*, con perda do *-n-* intervocálico. Por outra parte, menciónase *Buraon* en 1130 (*BCML*, II, 291) e *de Buron* en 1145 (*ES* XLI 307; *BCML*, I, 231). Piel (*STF*) di que “Burón parece ser un aumentativo de *boiro/buiro* ‘habitación’, término germánico (¿suevo?) que sobrevive en la toponimia gallega”... A miña opinión é que Burón podería vir de *Buro(n)*, *-onis*, antropónimo celta recollido por Holder (*AS* I 642 = *CIL* X 640). Unha vez escrito esto, vexo despois que no vol II, páxs. 723-732, das *Actas. Congreso internacional sobre San Bernardo e o Císter en Galicia e Portugal* (Ourense 1992) cítase en dous documentos a Pobra de Buroon, ano 1378, e Pobra / Prova de Buroon, ano 1397. Isto pode facer que se confirme a miña opinión etimolóxica. Pero hai que seguir estudando o top. Burón; porque unha suxerencia distinta podería vir do poeta hispano-latino Marcial que cita un “sanctum Buradonis illicetum” (*Epigr.* IV, 55, 23). Outra hipótese sería comparar a Burón coa tribu gala dos Eburones (Cf. *OPPH*, p. 111). **Trambasaugas** corresponde a unha aldea situada *inter ambas aquas* ‘entre dúas augas’.

19. SAN MARTÍN DE ARROXO

Arroxo, nome da parroquia, provén do lat. serodio *arrogium*, voz prerromana, como *arrugia* ‘galerías subterráneas, correntes de auga para lavar o mineral’ (Plinio *HN* 33, 70), usada polos hispanos (*DCELC* v. arroyo; *ELHI* 63). Piel (*STF*) propón: *Arrojo* ‘ladera escarpada’. **Abade** procede de *abbas*, *abbatis*. **Brancio** pode vir do antropónimo *Verantius* (*LE* 401). **O Caleiro** alude a un oficio ou lugar onde se fabrica o cal, *cals* / *calx*, *-cis* en lat.; *caleru* en Asturias é o forno onde se queima a pedra para facer o cal (*DCELC*). **Candelos** é diminutivo de *candos* ‘ramas delgadas e moi secas’, de orixe celta, emparentada co lat. *candere* ‘arder’ (*DCELC* v. *cándano*). **Castro de Arroxo** v. n° 6 e supra. **Ervellais** é un colectivo en plural de *ervilia* ‘ervella’, planta leguminosa (*DCELC* v. *arveja*). Piel (*STF*) escribe: “Erbellais (deriv. de ervella ‘guisante’)”. **Novío** procede do antropónimo *Novidius* (*OPNH* 236), como *Lusío* vén de *Lusidius*. **Río de Bangos** refírese quizabes a cangos de pontellas mal asentadas (?); G^a de Diego (*DEEH*) supón que a orixe estaría no lat. **vanicus* “vano, hueco” (?); en latín *vanga* ‘aixada’ nada terá que ver con este top. **Río de Toxos** alude ó lat. *rivus* ‘río’ e a ‘toxo’, palabra prerromana (*DCELC* v. *tojo*; *DEEH* v. *toju*). **San Martín**, patrón parroquial, *Sanctus Martinus*, quizabes o de Tours (s. IV) ou o de Dumio-Braga (s. VI), foi nome teofórico diminutivo de *Mars* ‘Marte’. **Veiga de Arroxo** v. n° 4 e supra. **Vilamaior** pode ser unha *villa maior*, pero o adxectivo latino tamén se converteu no nome persoal *Maior* (*TLC* 294) dun posible posuidor da vila.

20. SAN MARTÍN DE SUARNA

Os Fornos da Cal, nome expresivo de por sí. **Llencias**, como *Chenzas* en Sotordei (Ribas do Sil), serían *planitia/planities*. Piel (*STF*) trae: “Llencías (¿planitia? cf. gall. port. *Chainza*)”. **Paradanova** < *parata nova*, cf. n° 16. **Penamaior** traduce o latín *pinna/penna maior* (cf. *DCELC*). **Rozabragada** é un top. composto de **ruptia* ‘roza, monte roturado’ (*DCELC*), quizabes adxectivada con **bargata* ‘cercada con bargos/chantos’ (?) (Cf. *DCELC* v. *varga*). De **San Martín de Suarna**, como é zona semiasturiana, a xente nativa non di San Martiño. Respecto a *Suarna* poderíamos ver unha palabra *Arna* (*DLF*), vila latina, co prefixo *sub*, como teño lido non sei agora onde (¿*NL*?); pero, se cadra, temos

o prefixo celta *su-* co significado de ‘bo’, seguido de *arna* ‘río’ (Cf. *TM* 109). **Silvela**, *silvella* en lat. vg. é un diminutivo de *silva* ‘selva, bosque’. **O Vieiro** parece equivaler a *viarius* (*DLF*), referido a via ‘camiño, carreiro, vereá’ ou ó antropónimo *Viarius* (*LE* 416); pero a Piel (*STF*) parécelle un “deriv. de *vena* ‘senda’”. **Vilagocende** componse de *Villa* e de *Gosendo* / *Gundesindo* / *Godisindo*, nome persoal (*HGN* 132/9; *OPNH* 191). Piel (*STF*) pensou primeiro en *Gaudesindus*. **Vilarín de Baxo**, **Vilarín de Riba** aluden a dous pequenos vilares ubicados a distintos niveis: *bassus/ripa*.

21. SAN PEDRO DE NEIRO

Non hai aldea co nome de **Neiro** na parroquia; pero coido que se pode explicar polo antropónimo *Narius* (*LE* 528). **Candaído** leva o sufixo *-ido*, equivalente a *-edo*, indicador de abundancia como en *Candaedo*/*Candedo*, derivados de *candanum* > *cando* ‘rama seca de árbore’ (*TGL* 344; *DCELC* v. *cándano*; *DEEH* v. *scandula*). **Lagúas**, variante de *Lagoas*, traduce o latín *lacunas*. **Llancela**, diminutivo semiasturiano, aludiría a unha pequena chaira, *planitiella*, igual ca o galego *chancela*. **Mazaeda**, como *Maceda*, vén de **mattianeta*, Manzaneda en castelán, lugar de mazás. Piel (*STF*) trae “Mazaeda ‘manzanar’”. **O Mazo**, masculino do lat. vg. **mattea* (*DCELC* v. *maza*) foi un artefacto no río, para mazar o ferro ou abatanar as teas en mollado, sinónimo de batán, fulón, etc. **Peizais**, lat. *paniciales*, indica o lugar onde hai *panicium* ‘paínzo, millo miúdo’. **O Piñeiro** é derivado de *pinearium*, árbore produtor de *pineas* ‘piñas’. **Pradairo** non se refire a ‘prados’, senón a plátanos silvestres, porque foi un *platanarium* (*TGL* 347-348. Piel *STF* di: “Pradairo ‘arce’ (platan-aria)”. **Riotorto** alude a un río sinuoso, *rivus tortus*, de *torqueo* ‘torcer’. **San Pedro**, o titular da parroquia, é masculino de *petra* ‘pedra’. **San Pedro de Riba** non necesita comentario. **Vilarello** foi xa analizado no núm. 1. **Xestoso de Baxo** contraponse a **Xestoso de Riba**, visto no nº 2.

22. SAN PEDRO DE RÍO

Aguiar procede lat. *aquilaré*, derivado de *aquila* ‘aguia’. **Buisán** debeu saír do antropónimo *Busianus*, coma *Buxán*, *Vilarbuxán* anque Piel non rexistra Buisán en *Verba*

(9, 1982, 136); pero en 954 e 989 figura o antrop. *Buisanus* (*OPNH* 130; *NMP* 166). **Castonsa** podería ser *casa tonsa*, é dicir, casa do posuidor *To(n)sus* (*RL* 413); pero Piel (*STF*) propón: “Castosa (castan-osa), formación de tipo idéntico a Castaoso (mun. de Ibias, Oviedo), y sinónima de Casteda (castan-eta)” e de Castenda, engadiría eu. **Crecencia** vén do xinecónimo latino *Crescentia* (*TLC* 234). Piel (*STF*) dúbida entre “¿nombre de mujer o = ‘elevación’?”. **Escouride** aseméllase a *Escourido*, visto no núm. 17; pero o *-e* final parece remitir a un xenitivo antroponímico que se debe investigar. **Ferreiros** foi nome de oficio, (*faber*) *ferrarius*. **O Mazo** xa queda visto no 21. **Monterrío** pode ser Monte [da parroquia de] Río. **Redrollán** parece da familia de *redrollo* ‘becerro de cría’ (*DEGC*, apend.), “dícese de la persona baja y gruesa” (*GVGH* 610), en castelán “redrojo, racimo que dejan atrás los vendimiadores, fruto o flor que echan por segunda vez las plantas y que no suele llegar a sazón”, o cal é derivado do lat. *retro* ‘atrás’ (*DCELC* v. *arredro*), *retroculus ‘retrasado’ (*DEEH* 930). **San Pedro** v. n.º 21. **Sanguñedo** sería *sanguin-etum, lugar onde abunda a planta *rhamnus sanguinus* ‘sangubiño, sanguño, sanguíño’ (*DCELC* v. *sangre*; *DEEH* 950). **Sudros** tal vez podería compararse co xentilicio *Sutrius* (*LE* 534); pero en portugués hai sudro ‘porcallada’ (*DEEH* v. *sordes*), quizá equivalente ó galego xurro/zurro. Por outra parte, Machado (*DOELP*) cita *Subdrus* en 1100 e *Sudos* / *Sudros* / *Sudrus* en 1258.

23. SANTO ANDRÉ DE LOGARES

Biduedo refírese a un *betul-etum* colectivo de bidueiras, biduos, *betula* en lat. (*OELG* I 41-44, 194). **Cabanas** v. n.º 11. **As Cancelas** é plural do lat. *cancellus* ‘reixa’ (*DCELC* v. *cancel*). En **Cardeira** perdura o nome da árbore que dá cereixas, en lat. *cerasias*. **Cospeito** provén do lat. *conspectus* ‘visible, vista, mirador’ (*TGL* 30/n.19). Piel (*STF*) pregunta: “Cospeito (conspectus, en qué acepción?)”. **A Graña de Chao de Fornos** alude a unha graña ‘granxa’, voz vista no núm. 4, ubicada nun lugar plano ‘chao’, onde habería *furvus* ‘fornos, buratos, furnas’. **As Lamelas**, plural dun diminutivo de lama v. n.º 10. **Lodos** traduce o lat. *lutum* en plural. **Logares** é variante de lugares, en lat. *locales*. **A Pandela**, diminutivo de *pandus*, *a*, *um* v. n.º 13. **Santo André**, *Sanctus Andreas*, nome do apóstolo de Cristo, relaciónase co grego *andreia* ‘virilidade’. **A Sen-**

diña pode ser diminutivo de *semita* ‘senda’ (así o considera Piel en *STF*); pero tamén nome persoal *Sendina / Sindina* (HGN 241/23).

24. A TRAPA (San Cibrán)

O **Couso** din que é unha mestura de *cursus / cautum* ‘un chouso cercado onde se pode correr cazando’ (*DCELC* v. *coso*). A **Labiada** quizabes podería relacionarse con *lapidata*, é dicir, unha terra chea de *lapis* ‘pedra’, coma *monte lapio*, a. 747, hoxe *Labio*, cerca de Lugo (*NML* 158). O **Mesón Novo** e O **Mesón Vello** son dúas formacións orixinariamente latinas *mansio nova / vetula*; pero mesón parece que chegou aquí a través do francés *maison* ‘casa’, voz traída polos monxes de Cluny (*DCELC* v. *manido*). **Outonais** traduce o lat. *autumnales* ‘pastos de outono’. **Penamaría** parece composto do apelativo *pena*, v. n.º 20, e *de María*, xinecónimo (*OPNH* 220/918). A **Pruída do Vale** consta do lat. *vallis* ‘val’, determinando a pruída, que en Burón é “cumbre semiplana”, en Suarna “la parte máis alta de un monte” (*GVGH*); polo mesmo parece derivar do lat. *pronus* e así o propón G^a de Diego (*DEEH* 889), citando o galego pruída ‘baixada, costa’, tamén como topónimo; sen embargo Corominas rexeita este étimo e propón o participio *pròdita* “por ser el lugar por donde se ve aparecer a los que llegan” (*DCELC* v. *pruída* ‘paso de montaña’: III 898; IV 1067). **San Cibrán** foi *Sanctus Cyprianus*, bispo mártir en Cartago, nome grego derivado de *Cyprius* ‘de Chipre’. A **Trapa** din que é a mesma voz ca *trampa*, voz de orixe onomatopeica (*DCELC*; *DEEH* 1032). **Vilalba** xa queda vista no núm. 4.

25. O TROBO (Santa María)

Arquide tivo que ser unha *Villa Arquitii*, dado que houbo o antropónimo *Arquitiuus* (*LE* 403). **Castañeira** contén (*nux*) *castanea* ‘castaña’, co sufixo *-aria* > *-eira*, indicador de abundancia. A **Chousa** alude a unha finca *clausa* ‘cerrada, cercada’. O **Mazo** v. n.º 21. **Noceda** indica abundancia de *nux*, *nucis* ‘noz’, porque foi *nuceta*, plural do colectivo neutro *nucetum*. As **Pozas** tamén é voz derivada do latín *puteus/puteum* ‘pozo’. **Reboira** máis ca variante de *riparia* ‘ribeira’, como supoñen algúns para a Ri-

beira Sagrada, podería ser *ripa aurea*, como *Valoira* que era *vallis aurea* no ano 1120, segundo deixo escrito en *El Progreso* 15-III-1989, e *Viloira* que se documenta tamén como Villauria no ano 1144 (*TSA* 62); sen embargo Piel (*STF*) supón que foi “Reboira (roboria) ‘robledo’”. **Trasouturo** parece forma rara e diverxente de Tras-outeiro, que sería *trans altarium* (*DCELC*). O **Trobo** intentei estudialo en *Grial* (Nº 75, 1982, 103-104) aducindo a forma prerromana *Trobanum*. Piel (*STF*) só pregunta: “Trobo ‘colmena’ (?)”. **Vilaframil** leva como segundo elemento o antropónimo *Framirus* (*HGN* 100/2). **Vilamaior** v. nº 19. **Vilar de Vela** parece ter como determinante de vilar o antropónimo visigótico *Vegila* / *Veila* / *Vela* (*STF*; *OPNH* 291; *HGN* 41/4). **Vilarín do Castelo** configúrase con dous diminutivos, un de vilar e outro de castro. **Vilarxubín** corresponde a un *Villare Iovini*, xenitivo de *Iovinus* (*TLC* 212).

26. A VEIGA DE LOGARES (Santa María)

Braña v. nº 1. **Dradas** parece aférese de Hedradas, derivadas de *hedera* ‘hedra’ (*STF*; *TGL* 288), ou participio do verbo *edrar* ‘facer a segunda cava ou labra das terras’, o cal procede do lat. *iterare* (*DXL*; *DEEH* 751; *DCELC* v. *reiterar*). **Liñares de Vila-furada** alude a plantacións de *linum* ‘liño’ quizá nunha *villa forata*, do lat. tardío, ‘furada, perforada’ (*DCELC*), comparable a *Vilacova*. Para **Louteiro** Piel (*STF*) supón un “nombre personal: ¿Eleuterio?”. **Llan** é a forma asturiana do lat. *planus* ‘chao’. Tamén **Robledo** é forma asturiana do galego reboredo ‘carballeira’, que saíu de *robur* ‘carballo’, “roble” en castelán. **Romeán** debe corresponder ó antropónimo visigótico *Rimila(ne)* (*HGN* 220/8), topónimo que se le así en docs. medievais lucenses (*NML* 173). **San Martín de Robledo** non ten formas propiamente galegas. **A Veiga de Logares** parece unha imposición excesivamente galeguizante nunha zona semiasturiana onde a xente di con normalidade Vega de Logares; de todos modos os compoñentes quedan vistos no núm. 4 e 23. O **Ventorrillo** “merendero en las afueras de un pueblo”, diminutivo de ventorro “venta o posada pequena o de muy mala traza” (*DRAE*), leva dous sufixos diminut-despectivos -orro- e -illo < *-iculus*, engadidos a *vendita*, “venta” en castelán. **Vilagudel** ten como segundo elemento un antropónimo *Gutellus (*HGN* 146/36) ou o xinecónimo *Gutella* (*HGN* 146/38). **Vilardíaz** responde a un *Villare Didaci*, xenitivo de *Didacus*, antropónimo grego (*STF*; *OPNH* 145). **Vilar-**

fruxilde é un composto de *Villare* + *Frogildi*, xenitivo dun antropónimo ou dun xinecónimo (HGN 106/2-3).

27. VIEIRO (Santo Antonio)

Acevedo é abundancial de acevo/acivro v. nº 13. **Cerredo** tamén é colectivo de *cerrus* ‘sobreira, caxigo’ (DCELC v. *mesto*; DEEH v. *cerrus*). A **Fontecova** sería o feminino *fonte cova* no latín vulgar = *cava* ‘oca, cóncava’ (TGL 103); no lat. clásico *fons* era masculino. **Pacios do Rebolín** son palacios (v. nº 14) nun lugar de **repullus*/**robullus* ‘rebolo’, pequeno carballo (DCELC v. *rebollo*, DEEH v. **repullus*) ou propiedade de *Reburinus*, nome persoal frecuente na epigrafía do NO hispano (ILER, índices), pero non un sitio de “trapatiesta, alboroto, desorden, trifulca, confusión, tiberio” (DEGC v. *rebolín*). Piel (STF) propón: “Rebolín (dimin. de rebolo ‘rebollo’)”. **Pedrafitelas** é diminutivo plural de Pedra-fita (STF), que vén do lat. *petra ficta* ‘pedra chantada, cravada’ (partic. do verbo *figere* ‘fixar, cravar’), coma os menhires, os miliarios ou os marcos divisorios das herdades. **Pedrouzos** procede do lat. *petra* co sufixo *-uceus*, que son pedras de gran tamaño sen traballar. **O Rebolín** v. supra. **San Mamede** leva o nome de balbuco infantil *Mammes, etis*, como deixo escrito en *Lucensia*, Nº 2, 1991, pp. 163-166. **Vieiro** v. nº 20. **Vilafrime** corresponde a unha vila de *Fronimius* (STF; HGN 107/6). **Vilar de Sucarral** alude a *villare sub carrale* ‘baixo dun camiño de carros’ (STF).

28. VILABOL DE SUARNA (Santa María)

Airixín equivale a igrexiña, diminutivo de *ecclesia* (STF). **Estoupelo**, diminutivo de estoupo, viría do xermánico *stampjan* / *stampon* ‘pisar, machacar’ (DCELC v. *estampar*; DEEH 988). **Mirallos** tal vez derive do antropónimo *Mirualdus* (HGN 185/1); Moralejo (TGL 338) parece que o relaciona con Mirador, e mesmo con “Milagro (Navarra y Toledo)”. Piel (STF) só cita Mirallos no grupo de “nombres de origen oscuro”. **Naraxa** parece corresponderse con *Naragia*, que se cita varias veces no *TSA* (1, 2, 34, 41, 189, S-12) e identifícase como *Camponaraya* en Cacabelos (León),

termo indíxena. A **Retorta**, participio de *retorquere* ‘retorcer’, pode referirse a curvas e contracurvas nunha antiga vía. **Sancedo** parece variante de *Sancido* (en Armesto, Becerreá), que puido vir de *sancitus* ‘prohibido’, aplicado a pasteiros intactos, que non foron segados nin pacidos (*DCELC*, v. *sencido*); pero é máis verosímil a hipótese de Piel (*STF*), que trae “Sancedo (salic-etum)”, é dicir, un sitio abundante en *salix*, -*icis* ‘salgueiro’. Confirma esta hipótese a forma *Sançedo* nun doc. de 1496, referido a *Salcedo de Diomonde* no Saviñao (*DCL*). **Vilabol** xa queda visto atrás como procedente de *Aviolus*, diminutivo de *Avius* (*LE* 348). **Xegunde** procedería dun nome persoal xermánico *Gene-gundus (*STF*; *HGN* 121/2) ou do latino (?) *Geguntius* (*CIL* VI 8476 b = *RL* 86).

29. O VILAR DA CUIÑA (Santa Bárbara)

Arexo é unha gabia redonda que se fai baixo das pólas dos castiñeiros, para que se deñan nela as castañas caídas (*DEGC*), chamada tamén arello (*Frampas* II), diminutivo de aro; pero *Arexo* igual podería vir do antropónimo *Aredius/Areius* (*RL* 21; *ILER* 5925), como de *hodie vén* ‘hoxe’. A **Barreira** é lugar onde se saca o barro, voz prerromana (*DCELC*). O **Castro de Espiñeira** une dúas palabras latinas, *castrum* + *spinaria*, voz esta referida ó *spinus* ‘espiño’. A **Ferraría da Cuiña** son nomes xa vistos no núm 1 e 6. A **Fornaza** parece aumentativo de *furna* ‘cova abovedada’, dolmen. **Liñares de Bidul**, coma no núm. 12, parece aludir a un propietario que neste caso sería *Betulius* ou *Vetulius / Vitulius* (*LE* 405, 406); pero Piel (*STF*) propón: “Vidul (Liñares de —) ‘abedul’”. **Miñide** debeu ser xenitivo dun nome persoal, pero é difícil saber cal foi ¿*Mimnitus? ¿*Minitius*? (*HGN* 186/1); Piel pregunta: “Miñide (¿nombre de poseedor visigodo en *-ildus*?)”. **Restrumeiro** parece composto do prefixo iterativo *re-* unido a *estremeiro* (?) ou *estremeiro* (?); Piel (*STF*) escribe: “Restromeiro (¿relacionado con *estremeiro*?)”. O **Vilar da Cuiña** son palabras xa vistas no núm. 4 e 6.

Birbigueira, topónimo¹³

Pertencente ó concello de Lugo, indo pola estrada cara a Portomarín, a 10 Kms. da capital municipal, atópase a freguesía de San Xoán do Campo. E nela está o lugar chamado *Birbigueira*, escrito *Birbiqueira* na *Gran Enciclopedia Gallega* e *Birvigueira* na *Geografía* de Amor Meilán.

Unha variante deste topónimo é *Berbigueira*, publicado así pola Xunta no *Nomenclátor de Galicia/Pontevedra*, e referida a un lugar da parroquia de Rubín, no concello da Estrada. Tamén este está escrito *Birbiqueira* na *GEG* e na *Geografía* de Álvarez Limeses.

Non sei de ninguén que se teña ocupado deste raro e singular topónimo, para indicar a súa orixe histórica e mesmo etimolóxica. Por iso trato de ofrecer aquí as miñas conxecturas, sempre subxectas a revisión, mentres non aparezan mencións antigas destes lugares en documentos.

A primeira opción que se me ofrece sería comparar a *Birbigueira* co apelativo portugués “*berbigoeira*, nome dado á rede de apanhar *berbigões*, na ría de Aveiro”. Pero *berbigão* é palabra de “etimología aínda obscura; as formas antigas eran *berguigão* e *briguigão*”, en frase de José Pedro Machado no seu *Dicionário etimológico da língua portuguesa*. Por outra parte, un topónimo que non se localiza na beiramar, senón en terra interior, como é *Birbigueira*, non debe ter tal significación e correspondencia. Non creo eu que na *Birbigueira* de San Xoán do Campo, en Lugo, se poidan apanhar *berbigões*, que son moluscos semellantes á ameixa ou ós berberechos. Por conseguinte tratei de abandonar esta hipótese explicativa.

En segundo lugar pensei que a *Birbiqueira* da *GEG*, xa citada, parecería poderse vencellar verbalmente co castelán *berbiquí*, escrito *birbiquí* no século XVIII, nome dun instrumento de carpintería utilizado para facer buratos na madeira e noutros materiais. Pero un trade mecánico non vexo que sexa apto para enxendrar un

---

13 El Progreso, 21-10-2002.

topónimo, por moito que se queira penetrar no espacio e no tempo da súa orixe onomástica. Nin consta que houbera aquí unha factoría de tales aparellos. Polo tanto, tampouco xulgo válida esta fantástica hipótese.

Finalmente a suposición que me parece máis razoable e máis verosímil sería que *Birbigueira* / *Berbigueira* fose o substantivo feminino *berbicaria*, termo usado na Idade Media ou antes, co significado aproximado a “curral para recoller carneiros e ovellas”, equivalente ó castelán e portugués *redil* e ó francés *bergerie*. Esta é a significación que lle atribúe Niermeyer no seu *Léxico Menor da Latinidade Media (Mediae Latinitatis Lexicon Minus, Leiden 1997)*, proponendo como base radical de *berbicaria* a voz latina *berbex* / *vervex*, *-ecis* ‘carneiro’ e citando testemuños do seu uso fóra de España nos anos 698, 905, 1066, 1115, 1147.

Foneticamente a evolución de *berbicaria* a *Birbigueira* e *Berbigueira* sería normal, vendo que escritores latinos usaron tamén as formas *vervix*, *verbix*, *berbix*, e comparando a estrutura nominal de *Birbigueira* / *Berbigueira*, por exemplo, con Figueira que foi *Ficaria* en latín, Filgueira (*Filicaria*), Nogueira (*Nucaria*), Ortigueira (*Urticaria*), etc.

Unha dificultade para esta interpretación sería o feito de que a palabra *birbigueira* non teña uso actual, nin na fala nin na escrita. Sen embargo isto non quere dicir que nunca tivese existido nin fose voz común. Porque, como se ve, quedou fosilizada a lo menos no topónimo que comentamos. E os fósiles tamén son testemuñas actuais de cousas pretéritas, obxectivamente reais. En último de contas podemos dicir que *birbigueira* parece unha palabra anticuada, que perdeu o sentido e significado para moita xente de agora, como sucedeu xeralmente con outros topónimos da nosa lingua, os cales permanecen como mudos que nada nos din ou como voces dun idioma ignoto e carente de significación.

Magoi, topónimo¹⁴

Supoño que os residentes na cidade de Lugo, especialmente os do campus universitario de Fingoi, saberán todos que *Magoi* era ata hai pouco un pequeno lugar nas aforas da capital, aínda sen urbanizar e colgado en pronunciada pendente na marxe esquerda do Miño, sobre do balneario e Acea de Olga. Pero agora mesmo é unha fermosa zona residencial e ata ten unha rúa de moita categoría, que leva o nome de avenida de Magoi, no suroeste da capital.

O que non saberán algúns é a orixe e forma primitiva deste topónimo nin as súas mencións en antigos documentos. Por iso presentarei aquí algunhas citas, que sen dúbida esclarecerán algo o nome e a historia deste lugar.

O que foi profesor lucense, Víctor Olano Silva, na *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* (X, 1954, p. 207) apunta a unha referencia histórica do ano 1155 no que se nomea a “villam de Malagoi”. Anque non o di, este dato debeuno tomar de Risco, *España Sagrada* (XLI, p. 317) onde se pode ver o documento completo.

Partindo desta cita, os filólogos alemáns Joseph M. Piel e Dieter Kremer, no seu Onomástico hispano-gótico (*Hispano-gotisches Namenbuch*, Heidelberg 1976, p. 72-73), postulan con asterisco de suposición e co signo de interrogación para *Magoi* o antropónimo bitemático **Amala-godus* (?). Pero a continuación fan estas dúas preguntas: ¿Estamos a ver no membro final o xenitivo **godi* ou *-goi* < **gauja* / **gaujis*? ¿Este topónimo é, en resumo, xermánico?

Eu coido que a resposta é negativa para ambas preguntas. Certamente o é para a primeira. Porque, como veremos, no ano 1068 está escrito *Malaconi*, non *Amalagodi* nin *Amalagoi*. E, polo mesmo, parece que se debe rexeitar, tamén como negativa, a orixe xermánica, formulada na segunda pregunta.

Para unha mellor comprensión deste problema, presentarei aquí só tres citas históricas que son as seguintes en orde cronolóxica.

---

14 *El Progreso*, 26-11-2002.

O 12 de outono de 1068 un presbítero chamado Piniolus e súa irmá Marina doan á Sé de Santa María de Lugo a vila de Fingoi con tódolos bens mobles e inmobles. E sinalan os seus límites polo “término de illa aqua de Malaconi” (Magoi), polo “termino de Sancto Juliano” (San Xillao) polo “termino de Sancto Felice” (San Fiz), concluíndo xunto ó “porto de Sancta Eulalia” (porto no río Miño fronte a Santalla de Cuíña). Hai copias deste documento no arquivo da catedral de Lugo.

O 2 de xuño de 1155, para remediar a penuria dos cóengos e a fame dos que morrían nas rúas e os estragos provocados polos militares, o tesoureiro da catedral doa 120 soldos mergulienses. E o bispo e cabido, agradecidos, dotan a igrexa de “Regatelo”, que este benfeitor tiña edificado, adxudicándolles a ela uns terreos en “Avolín” (Abuín cerca do Colexio de Casás), outros en “Pausadela” (Pousadela), outros suburbanos dende a Porta Miñá da muralla da cidade (“a muro civitatis portae Mineae”) e un e outro lado da vía pola que se vén ata á Ponte e ó Baño (“via qua ad Pontem et Balneum venitur”), a “villam de Malagoi” (Magoi), e os casais e terreos dos homes de Fingoi. Publicou o documento Risco, o. c.

O 14 de marzo de 1459 o vigairo lucense, con poder do bispo, afora a “herdade chamada a Costa do Bano cabo desta çiudade, que en outros tempos soya seer probada de vinas, segun que a dita Costa vay... alende o *rigueiro da agoa que corre do lugar de Maagoye para a agoa do Mino*, chamado o rigueiro de Cabo da Fonte da Sartam, como sobe para o dito lugar de Maagoy” (Mª X. Portela Silva, *Documentos da Catedral de Lugo*, século XV, nº 1127).

Tendo en conta estes testemuños e volvendo á orixe do nome de Magoi, convén reparar no que escribe Joseph M. Piel, na *Enciclopedia lingüística hispánica*, I, páx. 557:

“En cierto número de tops. aparece un elemento *-oy-/-oi*, de origen germánico, cuya identificación causa dificultades... En nombres de origen latino, *-oi* representa, en el NO. de la Península, el genitivo de *-onius*... En otros casos, procede de un sufijo prelatino”..

Esto suposto, diríase que *Magoi* provén de *Magoni*, xenitivo do antropónimo *Magonius*, rexistrado por Schulze no seu catálogo de Nomes propios latinos na historia (*Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlín 1966). Sen embargo, esto non sucedeu así aquí, se atendemos ós documentos citados, nos que se nomea *Malaconi*, *Malagoi*, *Maagoye*, *Maagoy*. Por outra parte, non se explicaría facilmente a

persistencia do *-g-* latino de *Magoni* no moderno *Magoi*, dado que adoita desaparecer entre vocais, como *ego cogito* “eu coido”.

En resumidas contas, *Malaconi* parece corresponder ó xenitivo do antropónimo **Malaconius*, que debeu ser indíxena latinizado. Na súa evolución, a través de tantos séculos, o nome daquel posuidor primitivo foise desgaxando ata chegar ó actual *Magoi*. Perdéronse as consonantes *l/n*, como pasou, por exemplo, en *tela* “tea” e *avena* “avea”. E suavizouse *c > g*, como en *amicus* “amigo”.

Toponimia do concello de Ribas de Sil¹⁵

Son sete parroquias as que componen o concello lucense de Ribas de Sil ó sul da provincia. Ata 1954 en que pasaron a ser da diocese de Lugo, Nogueira e Torbeo eran da de Ourense, e as restantes da de Astorga. Dos nomes de lugar de cada unha delas intentarei acadar a súa etimoloxía, seguindo o *Diario Oficial de Galicia*, n.º 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000 e o *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta de Galicia en 2000. Usarei siglas bibliográficas para confirmar as miñas hipóteses coa opinión máis autorizada dos filólogos especialistas; pero o seu significado aparecerá ó final deste estudio.

1. NOGUEIRA (Nosa Señora das Neves)

Consta a freguesía de catro lugares. *O Barreiro* alude a abundancia de *barro*, voz de orixe prerromana (DCELC).

Castro de Abaixo evoca o lat. *castrum* ‘fortaleza, defensa’, localizado nun sitio baixo, voz do lat. vulgar *bassus* (DCELC); ou castro posuído por *Bassius*, xentilicio (LE 423) ou *Bassus*, sobrenome romano (DLF; RL 301).

Nogueira é a aldea que deu o seu nome á parroquia, o cal fai referencia á *nucaria* / *nugaria*, árbore productora de *nux*, *nucis* ‘noz’. Menciónase *vineas in territorio Karioga, flumine discurrente Syle ... in villa que vocitant Nugaria*, a. 963 (TC 165), *terra iuxta flumen Syle in villa de Nugaria*, a. 964 (TC 174), *villa quam vocitant Nugaria, iuxta flumen Syl*, a. 965 (TC 161), *villa quae dicunt Nogaria, territorio Carioga, discurrente rivulo Syle*, a. 967 (TC 164), *villam de Nogaria in ripa fluminis sive territorio quam inquitunt Karioga, discurrente rivulo Dornas, quomodo dividit cum Ambas Mestas, usque per terminos de Ranarios ... ecclesia de Sancto Salvatore*, a. 983 (TC 487).

---

15 *Lucensia* XII/24 (2002) 99-108.

Finalmente está *Vilariño*, diminutivo de *villaris*, *-are*, que no latín clásico foi adxectivo relacionado con *villa*, substantivado na Idade Media (*MLLM*; *DCELC*).

2. PEITES (San Martiño)

Os Casares é un lugar con varios *casales*, voz latina derivada de *casa*.

Peites, nome parroquial e dunha aldea, parece proceder dun patronímico persoal, que podería ser *Pectius* (*CIL* VIII 27118 = *RL* 139), como de *Florius* procede o patronímico *Flores* / *Flórez* e de *Suarius* vén *Soares* / *Suárez*; compárese a evolución *ect* > *ei* con *pecten* *-inis* ‘peite’ = “peine” en cast. e con *pectum* / *pecta* ‘peita, imposto, tributo’ = “pecho” en cast. (*MLLM*).

3. PIÑEIRA (San Cristovo)

Son dous topónimos os que hai aquí. O primeiro é *Figueiredo*, que co sufixo *-etum* > *-edo* fai referencia a un sitio onde abunda a planta *ficaria* ‘figueira’.

O segundo é *Piñeira de Abaixo* e *Piñeira de Arriba*, dúas denominacións topográficas *bassus* / *ripa* (*DCELC*) do mesmo nome, que procede do lat. *pinearia*, derivada de *pineá* ‘piña’, froito do *pinus*, que era feminino en latín. Non obstante, *Piñeira* puido ser tamén unha vila propiedade dun membro da familia ou tribu *Pinaria* (*DLF*). Andrade Cernadas no índice do *TC* p. 830 (con referencia ós docs. 2, 172, 211, 478) trae “*Pinaria* / *Piniaria*, villa; prob. San Cristovo de Piñeira, *Ribas de Sil*”; pero non é así, senón *Piñeira* en San Pedro do Burgo *in Caldelas* e *Piniario in territorio Tybris*, hoxe *Piñeiro* en Pobra de Trives. Datos diacrónicos do galego-portugués *Piñeiro* / *Pinheiro* pódense ler en *OG* 87-90 e *DOELP*.

4. RAIROS (Santa Lucía)

Só hai nesta parroquia o lugar de *Rairos*, que debe proceder do antropónimo visigótico *Ranarius* (*HGN* 216/1). Queda vista no núm. 1 unha alusión a “*terminos de*

Ranarios”, a. 983 (TC 487); outra é do ano 932: “*de Sancto Petro usque in Ranarios*” (TC 163). Anque non se identifiquen con este lugar, no testamento do bispo lucense Pelaio, ano 998, figura unha *Villa de Ranarios*, e noutro doc. de 1309 aparece *Raayros* (NML 171-172), no que se aprecia a caída do *-n-* intervocálico.

5. RIBAS DE SIL (San Clodio)

Nesta parroquia, a máis populosa do concello, que foi antigo mosteiro (IAL V 376-380), é onde se atopa a capital municipal. A súa igrexa románica foi estudada por F. Vázquez Saco (BCML, VI, 1154-59, p. 165-166). Freire Camaniel (MG 858), citando a “Sánchez Belda, *Documentos reales ...*, doc. 257”, escribe: “El 8 de octubre de 1151 Alfonso VII dona a Velasco Pérez y su madre, Elvira Núñez, el monasterio de San Clodio de Ribas de Sil, con el privilegio de coto en favor del mismo, por los términos que se especifican”. Pero este doc. non o vexo publicado por M. Recuero Astry, etc. *Documentos Medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII* (A Coruña 1998). Por outra parte, Amor Meilán (HPL, VI, 243) escribe que aquel Vasco Pérez de Quiroga, en unión da súa mai, Elvira Pérez de Losada, fixo a Raimundo, prior dos frades de Ultramar (= San Xoán de Xerusalén) doazón do mosteiro de San Clodio de Quiroga; engade que a escritura leva a data de 1154 e que nos tempos do P. Gándara parece que se conservaba aínda no Arquivo da Igrexa de Astorga; finalmente di que casou con dona Urraca de Temes, e foi sepultado na igrexa de Torbeo.

Ribas de Sil é un sintagma no que entra o lat. *ripa* ‘ribeira’ en plural e o río *Sil*, o cal ten un nome de orixe máis problemática. Corominas propón que este hidrónimo pertencería á familia celta de *silo* ‘burato na terra, cova para gardar grá’: “el famoso río Sil, de León y Galicia, pudo también recibir el nombre del cauce profundo que abre en las montañas” (DCELC v. *silo*). En cambio, Luis Monteagudo (AB 303-304) escribe que o río Sil nace en “*Fuente Sila, Cueto Albo*”, ó E de Puerto Somiedo, NE de Villablino, prov. de León; cita docs. de Samos onde constan as formas *Sile*, *Silis*, *Silum*, e coida que “posiblemente *Sile* proceda del gentilicio etrusco *Silius ...* y aun mejor, de la forma osca *Silli*”, proponendo como etimoloxía “probablemente precéltica (véneto-ligur) *silis* ‘corriente, río’; indoeuropeo **sei/soi* ‘fluir, gotear, húmedo’ con alargamiento *-l* (Pokorny, IEW 289)”.

A freguesía consta dos seguintes lugares: *Aceña*, onde perdura o nome árabe *sányā* ‘muíño, nórea, batán’ (*DCELC*; *DEEH* v *saniya*). Este top. causoulle moitos mareos ó P. Sarmiento (*OELG* I 332-333), que lle deu moitas voltas á nórea cos ollos tapados.

Cabanelas é o plural de *cabanela*, diminutivo de cabana co sufixo *-ella* > *-ela*, que procede do lat. hispánico *capanna* ‘choza’, voz usada por S. Isidoro (*Etym.* 15, 12, 2), de probable orixe céltica (*DCELC*; *DEEH*; *DELP*; *ELH*, I, p. 132).

A *Cabarca* figura no Apend. do *DEGC* deste xeito: “cavarca s.f. zanja formando lindero en las fincas (Lemos) II gavia”. Probablemente equivale e “cavorco s. m. hondonada profunda (Caurel)”, rexistrado no mesmo Apend.do *DEGC*. A orixe nominal pode ser prerromana, relacionándose coa tribu galaica dos *Cabarci*, como teño insinuado en *Grial* (n.º 98, 1987, pp. 473-476). Tamén se pode comparar co castelán “cárcava” e “cahuervo”, dos que trata amplamente Corominas (*DCELC*).

O *Caroceiro* podería vir de *karydion* / *carudium* ‘carozo’ (*DEEH*; *DCELC*) e ser un alcume persoal, aludindo a unha persoa moi grosa e deforme na súa anchura (*DEGC*; cf. *OPNH* 406/167). Hai aquí unha ermida adicada a San Lourenzo. J-P. Machado (*DOELG*) cita “*Carozario* no séc. XI (?) ... *Caroceiro* em 1258 ... em doc. falsificado, com a data de 1170 ... há Caruceiru”.

Os Castros, plural de *castro*, v. n.º 1.

Cima de Vila é un sintagma no que figuran as voces latinas *cyma* ‘cume’ e *villa* ‘vila’.

A *Devesa* foi *defensa* en latín, con referencia a unha terra cercada.

Escoleira ‘dique’ (*GDXL*) podería relacionarse co lat. *scopulus* ‘penedo’ (*DEEH*; *DCELC*), se supoñemos que equivale ó castelán “escollera” (*DCELC*).

A *Pómez* parece que deriva do lat. *pumex*, *icis* ‘pedra pómez, porosa; rocha furada, erosionada’; tamén puido ser patronímico de *Pomius* (*RL* 140=*CIL* III 3513).

Pousanova e *Pousavella* serían *pausa nova* / *vetula* en latín, é dicir, unha nova e vella pousada.

Redondela é a forma feminina do adxectivo *rotundus*, *a, um* ‘redondo/a’ co sufixo diminutivo *-ella*, do lat. vg. Podería ser unha pequena herdade posuída por *Rotundus*, sobrenome persoal romano (Plin. 33, 145).

Relosío podería ser un composto tal vez de *relo* ‘muíño’ e do persoal *Lusío* < *Lusidius* (*OPNH* 215/879), o seu propietario; pero tamén puido ser o ‘río de Lusío’,

dato que existe o top. *Lusio* en Samos; compárese nesta hipótese p. e. con *Remourelle* en Ribadeo, o cal foi *rivo Maurelli* en docs. medievais do Tumbo de Lourenzá.

San Clodio foi *Sanctus Claudius* ou *Clodius*, dúas formas nominais usadas xa en tempo dos romanos. Unha tradición pouco fiable di que houbo un mártir en León con este nome, fillo de S. Marcelo, centurión da *Legio VII Gemina* (ES XXIV).

San Pedro tivo o sobrenome greco-latino *Petrus*, derivado de *petra* ‘pedra’. Hai aquí unha ermida adicada a este santo e unha probable alusión no ano 983: *ecclesia de Sancto Petro et sua corte et villa de aquis de Barrentio usque in termino de Lago ... et est ipsa villa super alveum Sile, territorio sic Keiroga* (TC 487).

Vilanova é un composto de *villa nova*.

Vilar do Mato contén o adxectivo latino *villaris, are*, substantivado na Idade Media (MLLM; DCELC) referido aquí a un sitio denominado *Mato*, masculino de *matta*, ou propiedade de *Mattus* (DLF), nome persoal constatado nos epigramas do poeta hispano-latino Marcial.

Vilardonas tamén ten o mesmo primeiro elemento *villaris, are*, xungido con *Donas*, plural que naceu do lat. medieval *domna*, redución de *domina* ‘señora’; na Idade Media era sinónimo de monxa, freira (MLLM).

Villareal é composta de *villa regalis* ‘vila do rei’; pero nótese que *Regalis* foi tamén sobrenome persoal latino (TLC 316) e, nesta hipótese, a Vilarreal sería simplemente a vila posuída por un honre apelidado Real.

6. SOUTORDEI (Santiago)

O nome desta parroquia foi interpretado por Piel e Kremer como se fose un suposto e dubidoso **souto Teoderedi?* (HGN 271/24). Hipótese non inverosímil, se temos en conta o lugar de Souto, que hai nesta freguesía (v. infra), e se o comparamos con outros tops. galegos, como *Soutolubián*, *Soutoxuane*, *Soutomerille*, *Soutipedre*, etc. Unha aberrante distorsión lingüística, pero non xeográfica, sería considerar o top. Soutordei como “*la villa que se llama Santos de Dios en la rivera del río Sil*”, doada polo rei Fernando II a Velasco Pérez de Quiroga en 1174 (Cf. M. Recuero Astray - P. Romero Portilla - M. A. Rodríguez Prieto, *Documentos Medievales del Reino de Galicia: Fernando II*, n.º 141, A Coruña 2000). ¿Leríase neste doc. *villa Sanctorum Dei?* ¿Ou estaría es-

crito *villa Sautorum Dei* ‘vila dos Soutos de Deus’? Se isto fose así, non por elo teríamos que atribuírlle a Soutordei un carácter de haxiotopónimo divino, como tampouco o ten o asturiano *Valle Dei* en 1204 e 1272 (*TSO* I 330; *CDO* 1005), agora *Valdediós*. Porque *Deus* repítese na Idade Media como determinante de nomes persoais, p.e. *Michaelis de Deo* en 1188 (Penamaior, Lugo), *Petro de Deo* en 1283 (*OPNH* 499/6), *Fernando de Deus* chantre de Lugo en 1317, *Lourenzo de Deus* zapateiro en 1394, etc.

A Aldea foi a voz árabe *al daia* (*DEEH*; *DCELC*).

Chenzas posiblemente alude a *planities* ‘planicie, chaira’, coma *chainza* voz galega recollida de Carré (*DGC*) por G.^a de Diego (*DEEH* v *planities*).

A Fraga ‘terreo onde hai moitas árbores e mato espeso’ (*DXL*), en opinión de Corominas e G.^a de Diego saíría do substantivo latino-hispánico *fragum*, documentado en San Isidoro (*Etym.* 17, 7, 39) «‘lugar fragoso, peñascoso’, ‘paraje lleno de maleza’, ‘breña’» (*DCELC* v *fracción*; *DEEH* 691 v *fragum* [quebranto, roto]), derivado regresivo de *fragosus* e de *frangere* ‘quebrar’.

Louxadelas é plural diminutivo de *lousada*, derivada da voz prerromana *lausia* ‘lousa’ (*DCELC* v. *losa*; *DEEH* v *lausia* [piedra plana]).

Moreda, co sufixo *-etum* > *-edo*, indica un sitio onde abundaría a árbore moreira, que dá o *morum*, plural neutro *mora* ‘mora, amora’.

O Outeiro foi no latín medieval *altarium* ‘sitio alto’, formado sobre *altaria*, plural do neutro *altare* (*DCELC* v. *otero*).

As Portas saíría de *porta*, feminino de *portus*.

Souto foi *saltus* en latín (*DCELC*; *DEEH*). San Isidoro (*Etym.* 17, 6) define “*saltus est densitas arborum alta*”. Na Idade Media a forma corrente era *sauto* (*OE* 20/3); así figura en docs. de Lugo aa.747, 897, 1002, 1122, 1202 (*NML* 176). Unha boa síntese de opinións etimolóxicas e semánticas sobre o galego-portugués *souto* ofrécea o profesor Pensado (*OELGI* 306-309). Datos diacrónicos desta voz pódense ver en *OG* 186-189 e *DOELP*.

7. TORBEO (Santa María)

O nome da parroquia aparece escrito *Torbeo* / *Torveo* en docs. medievais (véxase *CPMO* núms: 1481, 1496, 1817, 1899, 1981, 2088, 2123, 2288, 2406, 4545, 5070,

5517, 5529, 5671, 6222). Aquí houbo un Mosteiro e Abadía, como se constata aínda pola toponimia local (*IAL* VI 124) e pola súa igrexa románica. Máis ilustración desta igrexa de Santa María de Torbeo parece que se atopa en 8 pergamiños dos anos 1470-1532 e 5 atados de papeis, que hai no AHN, segundo consta en “*Archivo Histórico Nacional / Clero secular y regular / Inventario de procedencias*”, páx. 51 (Valladolid, Imprenta de la Casa Social Católica, 1924). Tamén E. Valiña Sampedro, *Catálogo de los Archivos Parroquiales de la Diócesis de Lugo*, páx. 655 (Lugo 1991), escribe que hai “en el A.H.N. abundante documentación desde 1546 al siglo XIX, leg. 3.482”. Amor Meilán (*GPL* 662) atribúelle ó P. Sarmiento a suposición de que “*Torbeo* era uno de los pueblos *Turodoros* citados por Ptolomeo y aun presume que en *Torbeo* o *Turbeo* estará oculto el nombre *Turodoro*”. Sen embargo esta hipótese non se ten de pé, nin lingüística nin xeograficamente. Eu coido que a orixe do nome Torbeo está no xentilicio latino *Turvenus* (*LE* 405).

Lugares: *O Barrio* foi *barrium*, voz árabe *barri* ‘exterior’, latinizada (*DCELC*), etimoloxía máis verosímil cá derivada do celta *barra* ou *barros ‘fortaleza’ (*DEEH* v. *barri*).

Campos provén do lat. *campus* ‘chao amplo con veiga’.

O Carballiño leva o sufixo diminutivo *-iño*, engadido a *carbalium* ‘carballo’ a. 985 (*DELP*), non a *carbaculum, suposto por G.^a de Diego (*DEEH*) como diminutivo do prerromano *carba* ‘caxigo de folla miúda’ (*DCELC* v. *carba*; *DEEH* v. *carbaculum*).

As Cortes proveñen do lat. vulgar *cors*, *cortis* ‘corte, curral’, clásico *cohors*, *-ortis* (*DCELC*; *DEEH*).

A Covela parece diminutivo de *cova*, máis ben ca de *cuba*, co sufixo *-ella* do lat. vg.

Figueiro sería un *ficarium*, é dicir, un sitio no que abundaría o *ficus/ficum* ‘figo’ (*DLF*).

As Fontes é plural de *fons*, *fontis*.

Lama de Paio componse do lat. ou pre-lat. *lama* (*DCELC*; *TPH* 99-102), que era propiedade de *Pelagius*, nome greco-latino co significado de ‘mariño’.

Moreiras de Abaixo, do Medio, de Arriba son tres determinacións topográficas da voz *Moreira*, que vimos en *Moreda*, n.º 6.

O Outeiro tamén queda visto no n.º 6.

Pacios equivale a palacios, plural do lat. *palatium*.

Paredes, plural do lat. *paries, etis* ‘parede, muro’, poden aludir a restos de antigos edificios ruinosos. No TC 163 cítase un *riium de Paretas*, a. 932.

Un nome topográfico témolo en *As Pozas*, derivado de *puteus / puteum* ‘pozo’.

O diácono *San Lourenzo*, que lle deu nome á aldea onde tivo unha ermida, foi un mártir español, chamado *Laurentius*, derivado de *laurus* ‘loureiro’ ou da cidade latina *Laurentum*.

Tamén en *San Martiño* venerouse *Sanctus Martinus*, o de Tours (s. IV) ou o de Braga (s. VI), ou unha simbiose popular de ambos, os cales tiñan nome derivado do deus *Mars, Martis* ‘Marte’.

A Ventosa sería unha *villa ventosa*, é dicir, batida polos ventos.

Os Vilares é plural de *villaris, are*, visto no n.º 1.

Toponimia do concello de Friol¹⁶

Tomando como base a lista do *Diario Oficial de Galicia*, N° 16, Martes 25 de xaneiro de 2000, e o *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta en 2000, intentarei agora asomarme á orixe lingüística dos topónimos maiores, é dicir, das aldeas pertencentes ás 32 parroquias que integran o concello de Friol. As siglas bibliográficas que se repetirán neste estudio, irán aclaradas ó final do mesmo.

1. ANAFREITA (San Pedro)

O nome desta parroquia aparece con frecuencia nos Tumbos de Sobrado dos Monxes, unhas veces coa grafía de *Nave fracta* (anos 945, 946, 984, 1000), e outras coa de *Ana fracta* (ano 1227), ou *Anafreita* (anos 1162, 1189, 1227, 1229, 1230), *Anafreyta* en 1228. Posiblemente nos inicios sería *Nava fracta* ‘nava abrupta’ e non *Nave fracta* ‘nave partida’. A orografía aquí da Cova da Serpe aseméllase ó ant. *Monte Navego* = Serra do Faro no límite de Lugo, Ourense, Pontevedra. *Nava*, segundo Corominas (*DCELC*), é palabra prerromana que significaba un altiplano limpo con maleza no seu arredor. Neste topónimo poderíase ver o artigo feminino de A Nafreita, aglutinado en Anafreita, como di Amable Veiga (*OG*, p. 69). Último estudio da igrexa románica ofréceo J. Delgado (*RLP* III 427-433).

Lugares: **O Baraxeiro** parece derivado de baraxar; pero este verbo non é galego; en cambio, existe *varexar* (*DXL*), variante de varear, sacudir con *varas* as ponlas das árbores para que ceiben o froito, e podemos supoñer que o que tal cousa facía e o lugar onde habitaba chamárase *varexeiro*. Outra aldea chámase **A Braña**, pasteiro húmido, voz de orixe discutida: prerromana, quizabes céltica, segundo Corominas (*DCELC*, adic.), quen rexeita a etimoloxía do latín *veranea* ‘pastos de verán’ (opinión

---

¹⁶ *Lucensia* XII/25 2002:293-318.

de Meyer-Lübcke, Menéndez Pidal e Joseph M. Piel) e *vorago*, *-inis* ‘abismo, tremedal’ (opinión de G^a de Diego). A **Carballosa** indica unha terra onde abunda o carballo, o cal non sería un diminutivo *carbaculum, como supón G^a de Diego (DEEH 557), senón *carbalio* (a. 985, DELP), aumentativo de *carba* ‘caxigo de folla miúda’, palabra de orixe prerromana (DCELC). O **Curral dos Mateos** é un sintagma orixinado no baixo latín *currale* ‘curro, recinto cercado a carón da casa’ (DCELC v. *corral*), determinado aquí por **Mateos**, que podería ser o patronímico de *Matheus* (OPNH 224/927), nome bíblico, ou do xentilicio *Matteius* (LE 426). Parecida solución ten O **Curral dos Paos**, que serían en lat. o acusativo de plural *palos*. A **Devesa** ‘terreo cercado e con árbores’, procede do lat. *defensa* ‘defendida’. En **Pardiñeira** podemos ver un colectivo *parietinaria, derivado de *parietinae*, *-arum* ‘paredes vellas arruinadas’, con base en *paries*, *-etis*, que deu aquí mesmo en plural o topónimo **Paredes**, *Pardetes* en 1212 (TSO I 369,401) e *hereditas de Paretis*, sen data (TSO I 383). En **Portolamas** temos un composto do lat. *portus* ‘porto, paso dun río ou dunha montaña’ e o plural de *lama* ‘terra enchoupada de auga’, nome tamén latino (DCELC) ou quizabes pre-latino (TPH 98-102). **Río** traduce o lat. *rivus/rivus*.

2. ANXERIZ (Santa María)

Anxeriz, aldea que deu nome á parroquia, responde ó xentivo do antrop. gótico *Ansericus*, que alude ós *Anses*, semidivindades, e *reiks* ‘poderoso’ (HGN 17/12; OPHN 104/121). Nun doc. sen data (1230-52) noméase unha *hereditate de Ansirit* (TSO I 404). Da lápida de consagración daquela igrexa románica no ano 1175 hai constancia en ES XLI 30. Máis datos ofréceos A. López Valcárcel (BCML, IX, 1973, 106-110), R. Yzquierdo Perrín (*La Arquitectura Románica en Lugo*, p. 95-96) e novo estudio é o de J. Delgado (RLP III 434-440). Pero ninguén interpretou como tal o que coído que é unha xeroglífica inscrición en liñas verticais no tímpano da porta sur. O **Coto** din que procede dun apelativo pre-latino *cotto ‘elevación dun terreo’, masculino de *cotta* ‘cabeza’ (OE 85/1; TPH 267-275; DCELC v. *cueto*). **Cuíña**, anque podería equivaler a *coiña*, derivada de *caulis / colis* (DLF) ‘col’ ou relacionarse co pre-latino *coio* ‘seixo’ (ELHI 144), pero máis verosímil parece que se trate dun simple derivado do persoal *Culina* (TLC 347), nome do primitivo posuidor do lugar. **Ferreira** traduce

o lat. *ferraria* ‘mina de ferro’. En 1037 figura *in territorio Nallare ... Ferraria* (TSO I 127). As **Penelas** son plural e diminutivo de pena, lat. *pinna/penna* (MLLM; DCELC v. *peña*). **Piñeiro** procede do lat. medieval *pinarium*, derivado de *pinea* ‘piña’ e *pinus* (OG 87-90). No ano 971 cítase *in valle Nallare ... villa Piniario* (TSO I 112) e noutro doc. sen data *in territorio Nalare ... villa Piniario* (TSO I 283). **Rosende** corresponde ó xenitivo do antrop. visigodo *Rude-sindus*, composto de **brodhs* ‘fama’ e *sindh* ‘forte’ (HGN 224/11; OPNH 262/1178). O **Sabugueiro** alude a un colectivo do lat. *sambucus / sabucus* ‘sabugo’, arbusto de médula esponxosa. **Sisto** podería vir do persoal *Syxtus*, nome dalgúns papas, que pasaron ó Martiroloxio Romano, e parece metátese do grego *ksystós* ‘puído’, en sentido físico e figurado; pero J-L. Pensado (OELG I 363-364) considera tamén posible unha orixe só topográfica, mais ¿con que significado?

3. BRA (San Martiño)

Ademais da parroquia, leva o nome de **Bra** unha aldea, o cal pode proceder do antropónimo *Veranus* (TLC 253), derivado de *Verus*, dado que no “Memorial de Aniversarios” da Catedral de Lugo cítase *Veray in Parrega* en 1275 e 1285, e *Sancti Martini de Varae in Parrega*, ano 1296 (Cf. *Jubilatio*, I, 218-219). En *Lucensia* (Nº 18, 1999, p. 149-154) dei conta dun doc. no que se nomea no ano 842 unha *senara in Bera*, e Amor Meilán (GPL 257) rexistra en Bra o “Campo da Seara”. Nos Tumbos de Sobrado (I, 7) figura o antropónimo *Berane confessus* confirmando un doc. do ano 961, e nos mesmos Tumbos (I, 112 e 488) o topónimo *Villa Verani*, no ano ¿971? e *Berani* no ano 1190; en varios docs. do “Tombo de Celanova” tamén consta o antropónimo *Bera / Berane*.

Lugares: Ademais de Bra temos **A Cafúa** ‘choza formada de torróns no monte e cuberta de palla’ (DEGC), que parece ser a traducción de *caveola*, diminutivo latino de *cavea*, e quizabes variante de *cafuga* ‘caseta pequena fóra do pobo’ (DEGC). Os **Campos** derivan do lat. *campus* ‘sitio chao con veiga’, oposto a monte. Da mesma familia onomástica é **A Camposa** ‘campo chao e grande’. **San Martiño** foi *S. Martinus*, o de Tours (s. IV) ou o de Dumio-Braga (s. VI), nome teofórico derivado de *Mars, Martis* ‘Marte’, deus romano.

4. CARBALLO (San Xiao)

O nome da parroquia e dunha aldea dela sería o prerromano *carbalium* (v n° 1), aumentativo de *carba* ‘carballo máis pequeno có normal’ (*DXL*), ‘caxigo de folla miúda e madeira ruin’ (*DEGC*). Os lugares son: **O Albeiro**, que procede do adxectivo latino *albarius*, o cal aplicábase frecuentemente ó “muíño albeiro”, que moe trigo e dá pan branco, pero *Albarius* usouse tamén como sobrenome persoal (*CIL X 88*), indicando o oficio de branqueador ou caleeiro. **Barallobre** foi incluído por Moralejo (*TGL 49 ss.*) entre os “Nombres toponímicos gallegos en *-obre* y sus afines”, onde cita (p. 51) *Baraliobre* nun doc. do ano 1110 e *Varaloure* sen data (p. 76), “probablemente célticos” (p. 21), dicindo (p. 63) que “está explicado por D. Ramón [Menéndez Pidal] como hermano indudable del topónimo Baralla, repetido en Galicia, port. Baralha, Baralhada, cast. Baraja, Barajas, que proviene de **varalia* ‘seto de travesaños o varales’”. Efectivamente esta é a teoría de Menéndez Pidal (*TPH*, 185); pero Barallobre nesta hipótese sería un topónimo híbrido, dado que o sufixo *-bre*, de orixe escura, non é latino. **Bernaldal** podería referirse a pastos *vernales*/**vernatales* ‘de primavera’ ou ós monxes bernardos de Sobrado, que tiveron aquí posesións e quizabes tamén *vernas* ‘servos’; outra posibilidade sería **vernetale*, derivado de *vernetum*, con base no celta (?) *vernia*/*verna* ‘amieiro’ (*MLLM*; *DEEH* v *verna*). **A Cortella** corresponde a *curticula* (*MLLM*), dimin. de corte, procedente do lat. vulgar *cors*, *cortis/cortis* (*MLLM*) ‘lugar onde se encerra o gando’. **Currás** é o plural de curral, xa analizado no n° 1. **A Fraga** foi plural neutro de *fragum* en latín, ‘lugar abrupto ou rochoso, espesura de árbores e matas bastas’, con base no lat. *frangere* ‘romper, quebrar’ (*DEEH 691*; *DCELC*). **A Freiría**, *fratria* no lat. medieval (*MLLM*), refírese a freires, *fratres* en latín, frades en galego. **Froxelle** vén do xenitivo dun antrop. visigótico *Frogildus* ou do feminino *Frogildi*/*Frugilli* (*HGN 106/2 e 3*). Tamén é visigótico *Guntinus*, nome persoal de quen posuía a (*Villa*) *Guntini*, hoxe **Guntín** (*HGN 145/53*; *OPNH 193/732*). **A Gándara** ‘terra baixa areosa e chea de maleza’ sería voz prerromana, segundo Corominas (*DCELC*), Menéndez Pidal (*TPH 76*), e García de Diego (*DEEH*) que parte da base *ganda* ‘pedregal’, se ben este tamén rexistra gándara/ro como derivados do lat. *scandula* ‘taboíña, pau’ (*DEEH 956*). **A Laxe** pódese relacionar con *laxa* ‘pedra lisa’, que vén de *lagina*, voz prerromana (*DCELC* v. *laja*). **O Manxadoiro** vencéllase con manxar, do lat. *manducare* ‘comer’; sería unha especie de prebebe ou pasteiro para o gando.

Paredes e As Penelas v. n° 1 e 2. **A Pereira**, *Peraria* en 1180 (*TSO* I 437) sería plural do neutro *pirarium* ‘horto de pereiras’ (*MLLM*), é dicir, da árbore productora de *pira* ‘pera’, plural de *pirum* en latín. Finalmente temos **O Porto de Cas**, que contén o apelativo latino *portus* ‘paso dun río ou dunha montaña’, determinado aquí por Cas, que parece plural de *canis* ‘can’ ou polo antrop. *Canis* (*TLC* 326).

5. CARLÍN (Santa María)

Argá de Abaixo e Argá de Arriba son dous lugares co valor topográfico *bassus / ripa* (*DCELC, DEEH*), que aluden a un posible nome persoal gótico **Arga, -ane* (*HGN* 21/7) ou quizabes a unha (*Villa*) *Argana*, propiedade dun posuidor máis primitivo *Arga*, nome que aparece nun epígrafe de Cacabelos (*OPPH* 33). **A Cabana** vén da palabra hispano-latina *capanna* ‘choza’, reseñada por San Isidoro, de probable ascendencia céltica (*DCELC* v *cabaña*). **Carlín** é a aldea que deu nome á parroquia. No ano 1180 noméase a *ecclesia de Carlim* ou *Carlini* (*TSO* I 437), e vese que foi un diminutivo do antropónimo *Carolus/Carulus* ‘Carlos’, xermánico (*OPNH* 132/319) ou dimin. do latino *Carus* ‘querido’ (*TLC* 284)? Non sei se correspondería a esta freguesía a *ecclesia Sancte Marie de Cacalinito* nun doc. sen data (*TSO* I 283); pero consta *Str^a Mª de Carlín* en 1250 (*NML* 145). **A Pena do Muíño** sería en lat. *pinna / penna* (*MLLM*) e (*saxum*) *molinum* (*DCELC*). No ano 1233 firma “*Petrus Petri de Taim*” e no ano 1180 figura o lugar “*de Taym*” (*TSO* I 394, 437), agora **Táin**, que parece corresponder ó xenitivo do antrop. *Taginius* (*LE* 372) e así o propón Joseph M. Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 372), pero engade que “entra também en linha de conta, no que respeita a *Taim* e *Táin*, o étimo **Tadin(i)us*, de *Tadius* Sch 89”; o mesmo di E. Rivas Quintas (*OPNH* 83/228).

6. CONDES (San Martiño de —)

O nome parroquial vén do lat. *comes, comitis*. En 1272 figura *Sancto Martino de Comitibus* (*CDF* 287). Os lugares desta freguesía son: **Abeledo**, que foi antes *abellanetum* (*DEEH*), sitio abundante en abeleiras, árbores que dan a *nux abellana*. **O Aciveiro**

tamén é un fitónimo, que alude a acevos ou acivros, do lat. vg. *aci-folium* ‘folla de agulla’ (DCELC). **Arriba** pode ser un lugar no alto ou tamén *ad ripam* ‘xunto á ribeira’, se está á beira dun río. **Arxerei** vén do antropónimo visigótico *Arge-redus* (HGN 22/13) en xenitivo de posesión. En **Bustelo** temos un diminutivo de busto, que procede do lat. serodio *bustum* ‘pasteiro ou estábulo de bois’ (DCELC v *bosta*; BIEA, VIII, 1954, 26 ss.). **A Cancela** é feminino do lat. *cancellus* ‘varanda, porta enreixada’. **As Casas do Monte** son o reflexo do lat. *casa e mons*. **O Castro** pouco difere do latino *castrum* ‘fortaleza’. **A Devesa** v n° 1. **O Fondoso** podería ser un adxectivo equivalente a ‘moi fondo = profundo’; pero a Moralejo (TGL 110) gústalle máis relacionalo con Fontedoso ‘fonte do oso’, lat. *ursu*. O que non di Moralejo é que *Ursus* foi tamén nome persoal (TLC 329). **A Fonte do Can** ten aparentemente claro significado; pero *Canis* tamén foi nome persoal (TLC 326) dun posible posuidor daquela fonte. **Os Fornelos**, diminutivo e plural do latino *furnus/fornus* ‘forno’, emparéllanse con *furna* ‘cova’. En **Foxaco** temos un derivado do lat. serodio *fogium* ‘foxo’, co sufixo despectivo *-aco*, e parece variante de *fochanca* ‘cavidade no terreo’ (DRAG). **A Hedreira** podería ser un lugar abundante en *hedera* ‘hedra’. **Macedo** sería *matianetum*, sitio onde abundaría a *matiana* ‘mazá’; cítase en 1168 *casali de Mazeeda, qui est in Nalar* (CDF 15); en 1210 *territorio Nalar ubi dicent Maceneda* (CDF 25); en 1282 *casal de San Martino dos Condes que est in villa de Maçaedo* (CDF 287). **As Pardellas** é plural derivado do latín vulgar *parietella* ‘parediña’, diminutivo. **A Picha**, feminino de picho ‘cano dunha fonte’, sería onomatopeia de pis ‘ruído da auga coma do mexo’ (DEEH 876; DCELC v. *pijota*). **Quintía** parece evocar unha (*Villa*) *Quintiana*, referida ó sobrenome persoal *Quintianus* (TLC 153), derivado de *Quintus*, a non ser que proceda do antropónimo gótico *Kintila(ne)*, como propoñen Piel e Kremer (HGN 162/9). **Racamonde** designa o xenitivo do antropónimo visigótico *Recamundus* (HGN 219/12; OPNH 256/1133). **O Rodo do Muíño** aludiría a un remuíño ou perímetro circular, semellante a unha *rota* ‘roda’ de (*saxum*) *molinum*. **San Martiño de Condes**, aldea que deu o nome á parroquia, cítase como *Sancto Martino de Condes* nun doc. de 1234 (Cf. *Jubilatio* I, p. 209), así mesmo noutros seis da Catedral de Lugo en 1189, 1196, 1287, 1292, 1295, 1362 (NML 148), en dous do mosteiro de Ferreira de Pallares, aa. 1166 e 1251 (CDF 13, 107), e *San Martino dos Condes*, aa. 1261, 1262, 1272, 1282, 1290 (CDF 181, 185, 221, 287, 308, 316, 333); sobre San Martiño v. n° 3. **Santa Eufemia** é un haxiónimo de orixe grega, que significa a santa *eu-femia* ‘ben falada’ ou de ‘boa fama’. **A Torre** evoca o lat. *turris*. **Ximondriz**

pódese comparar con Ximonde e con Mondriz; parece pois unha haploloxía de *Gemundi Munderici*, nome e apelido visigóticos (*HGN* 121/4; 127/7; 129/9; 190/2). En **Xul** podemos ver unha continuación do xentilicio latino *Iulius*; pero a este lugar parece aludir un doc. de 1037, que cita *in territorio Nallare, Guli, Sancto Martino ...* (*TSO* I 127) e noutro sen data, pero do s. XII *In Nallare Gulli medium* (*TSO* I 128). De aquí sairía tamén **Xulacasa** ‘a casa de Xul’ (?), se non foi *sub illa casa*.

7. COTÁ (San Martiño)

Agruñá pódese relacionar con gruño = abruño, que era *prunum* en latín, a non ser que se trate dunha *Villa Aproniana* referida ó antropónimo *Apronianus* (*TLC* 140), o cal parece máis verosímil. **As Casas da Feira** é nome moderno de fácil explicación, porque alí había feira o día 18 de cada mes. **Coído** indica abundancia de *coio* ‘canto rodado’, palabra prerromana, quizabes celta (*ELHI* 144); pero E. Rodríguez (*DEGC*), non sei con que autoridade, trae outro significado para Coído: “prado que tiene regadío permanente”. **Cotá**, aldea que deu nome á parroquia, chamábase *Cotane / Cotai / Cotae* nos Tumbos de Sobrado: no ano 1212 figura “*Petrus de Cotane*” (*TSO* I 284 e 401); en 1218 “*Petrus de Cotae*” (*TSO* II 527). No “Memorial de Aniversarios” da Catedral de Lugo aparece en 1282 a igrexa de “*Sancti Martini de Cotae*” e pouco despois en 1290 “*Sancti Martini de Cotay*” (Cf. *Jubilatio*, I, 209 e 190). Noutro doc. do ano 998 figura *Cotani* (*NML* 159), mal posto *Lotani* en *ES* XL 409. Isto pode levarnos a un *Cottanus, derivado do antropónimo *Cotta*. En orixe sería unha (*Villa*) *Cottana*. **Dombrollo** procede de *Domnus Braulius*, nome persoal indixena (*OPNH* 129/294). **Os Lagouzos** son derivados do lat. *lacus* ‘lago’, seguido dun sufixo *-uc(c)eus* do lat. vulgar, formado sobre *-uccus/-iccus*; rima con *Morouzos*, *Pedrouzos*, *Penouzos*, *Tabouzos*, etc. **A Pena** foi o lat. *pinna/pena* (*MLLM*; *DCELC*). **A Ponte** en latín era masculino *pons*, *pontis*. **Portasueiro** componse de *porta* e do latino *Suarius / Suerius* (*OPNH* 277/1276), nome persoal de humildade entre cristiáns, relacionado co animal *sus* ‘cocho, porco’ (Cf. *Biblos*, XXIII, 1947, p. 371; *Verba*, IX, 1982, p. 128; *OG* 83). **A Rexidoira** pódese vencellar co verbo latino *regere*, que deu rexedor/dora, rexedoría, etc.; pero partindo de *rugire* ‘ruxir’, poderíase supoñer un achego de rexidoira a ruxidoira. **Silvarredonda** pode aludir a unha selva, que foi *silva* en latín, e *rotunda* ‘redonda’; sería un couto con moita vexe-

tación. Menos verosímil parece que fose propiedade dunha persoa chamada *Silva* (TLC 339) e apelidada *Rotunda* (TLC 233). Aquí houbo unha capela adicada a San Cibrao, imaxe que se venera agora na igrexa de Serén. Non se refire a esta aldea, pero en 1151, 1153, e 1167 figura un límite “*per Silvam Rotundam*” (TSO I 12, 14, 152).

8. DEVESA (Santana)

Estamos diante dunha *defensa* latina. En 1262 “*Roy Pedrez de Santa Eolalia da Deuessa*” vende unha herdade “ena villa de Friol, su u signo de San Julao” (CDF 185). Do top. **Armada** tratei en *Lucensia* (Nº 16, 1998, p. 105); coído que se pode referir a algún artificio para cazar feras. Non corresponde a esta aldea, pero nos TSO (I, 246, 279, 401, 409) cítase *Armata/Armada*. **As Casas do Cego** son vivendas que se explican lingüísticamente polo lat. *casa* e polo antropónimo *Caecus* (TLC 238). **As Casas de Covas** aluden a *covas*, palabra do lat. vulgar idéntica á galega. **O Curral de Abaixo** vén do latín *currale* ‘curro’ e do adxectivo adverbial *bassum* ‘baixo’, é dicir, nun sitio pouco alto (DCELC v. *corral, bajo*). **Os Pedrouzos** aluden a pedras grandes non traballadas, con base no lat. *petra* e co sufixo *-uceus*. **O Sisto** queda visto no nº 2. **Toar** procedería do persoal gótico *Teodarius* (HGN 271/1). **Vilapedre** correspóndese xustamente con *Villa Petri* ‘Vila de Pedro’. **A Vixía** sería a vila dunha persoa encargada de *vigilare* ‘vixiar’ (DRAG), chamada tal vez *Vigilius* (TLC 364), coma “O Vixiu” en Guimarei; tamén puido ser unha “torre feita nun lugar alto para observar ó lonxe” (DXL), a non ser que se trate de *avesía*, adxectivo que se di do sitio sombrizo e *aversus a sole* ‘apartado do sol’ (Catón, RR 2, 211) ou *adversus*, como di Piel, citado por G^a. de Diego (DEEH 485). Nos TSO I 375 menciónase un termo de Reción e Cibreiro (en Silvela) “*per a mamua de Vigia*”, ano 1221.

9. FRIOL (San Xiao)

Friol é a capital do concello, que se debe explicar quizabes como unha antiga *Villa Ferreroli*, segundo propón Joseph M. Piel en *Verba* (II, 1975, p. 55, nota 35), onde emenda o que el mesmo escribira en *ELHI* 557, como eu retoco agora en parte o que teño escrito

en *El Progreso* (18-1-1981). En dous documentos medievais, pero sen data, menciónase *Fernandus Roderici de Friol* e *Iohannes Petri de Friul* (TSO I 406 e 460). “O feito de haber dous santos mártires *Julianus et Ferreolus* que sufriron e morreron xuntos, tamén os xuntou a miúdo coma copadroeiros. Así foi *Eccl. S. Juliani et Ferreoli* de primeiras, o que logo deu en *S. Julianus de Ferreol*, hoxe S. Xiao de Ferrol”. Esta apreciación que fixo E. Rivas Quintas (OPNH 168/580), seguindo a Moralejo (TGL 317), fágaoa eu agora non só para San Xiao de Ferrol, senón tamén para San Xiao de Friol.

Amor Meilán (GPL 255) adxudicáballe á parroquia de Friol os seguintes lugares: o da igrexa (*ecclesiae*) era **Airexe**; **Carballal**, sitio de carballos; **Casa da Noite** sería posiblemente a de *Nausti* (HGN 192; OPNH 234/983); **Casas do Campo**, as do Campo da Feira, a cal celébrase mensualmente o día catro; **Lobezao**, propiedade de *Lupicianus* (TLC 328); e Penas.

10. GUIMAREI (Santa María)

O nome parroquial de **Guimarei** vén dado polo xenitivo de *Wimaredus* (HGN 303/2), antropónimo visigótico atribuído no ano 811 a un bispo lucense, que non foi tal (ESXL 107; EL 122). O **Abrigueiro** derivou do verbo latino *apricare* ‘abrigar’ e débese referir a un lugar soleado e protexido contra o vento frío. O **Campo da Feira** chámase así porque naquel *campus* tiña lugar unha *feria* ‘feira’ o día 26 de cada mes. A **Eirexe** procede do xenitivo greco-latino *ecclesiae (locus)* ‘lugar da igrexa’. **Guimarei de Arriba** é fácil de interpretar, porque se trata dun lugar que está no alto. **Meigonte** provén dun nome de muller *Manigunda*, como deixo escrito en *El Progreso* (5-XII-1979) e no N° 92 de *Grial* (XXIV, 1986, p. 231); mais agora podo engadir que nunha lápida mortuoria do cemiterio parroquial vin escrito *Meigonde*.

11. GULDRIZ (Santiago)

Leva o nome de **Guldriz** non só a parroquia, senón tamén dúas aldeas, **G. de Arriba** e **G. de Abaixo**. No ano 971 citase *in valle Nallare villa Gulderiz et ecclesiam Sancti Jacobi apostoli*, e sen data *villa Guldiriz cum ecclesia Sancti Iacobi* (TSO I 112 e 283).

En 1232 figura *Goldriz* (*NML* 155); *Golderiz* en 1262, 1285, 1290 (*CDF* 185, 198, 308). Trátase do nome persoal gótico *Guldericus* (*HGN* 141/6), xenitivo *Gulderici*, e polo tanto escriben mal os que poñen Guldrid. Outros lugares son: **A Abelleira** pode referirse á herba abelleira, pero máis probablemente sucedeu a *apicularia*, plural de *apiculare* ‘colmeiar’ (*MLLM*), con base en *apis/apicula* ‘abella’. **A Boleta** (coma arqueta, carreta, corneta, libreta, etc.) parece diminutivo de bola, *bullā* en latín (*DEEH* 523), co sufixo *-itta* (*ILV* 37); o top. podería aludir a algunha pequena bola ou mámoa prehistórica, de forma semiesférica, a carón da cal nacería unha vila, que perdurou na aldea actual. **A Leboreira** refírese a lebres e sería antes *leporaria*. Finalmente están **Seixalbo**, que vén sendo seixo branco, en latín *saxum album*, e **As Veigas**, plural dunha voz probablemente prerromana **vaika*, en opinión de Menéndez Pidal (*OE* 13/1) e de Corominas (*DCELC* v. *vega*), fronte á hipótese pouco verosímil de García de Diego, que deriva veiga dunha suposta lat. **vadica* ‘paso transitable’ (*DEEH* 1049).

12. LAMAS (Santa María)

Estamos diante dun plural de *lama*, voz latina ou pre-latina co significado de ‘charco, pantano, lodazal’, de probable orixe ligur-ilírica, como di Menéndez Pidal (*TPH* 98-102).

13 LEA (San Xurxo)

Lea é o nome da parroquia e dunha aldea da mesma. Eu teño oído de neno chamarlle ‘lea’ a unha corda ou sogá para atar á barriga da besta a carga de sacos cheos de grá ou fariña do muíño. Nos dicionarios galegos vexo que escriben ‘lía’. Outros significados relacionados co lat. *ligare* ten no *DRAG* o vocábulo homófono “lea: 1. cousa ou conxunto de cousas envoltas ou mesturadas desordenadamente, que resultan difíciles de desenvolver ou separar. 2. fig. Asunto, situación, etc. difícil de resolver. 3. Enfrontamento entre dúas ou máis persoas no que hai berros, discusións, etc. 4. Situación en que hai moho ruído, confusión e desorde.” Pero esta non debe ser a explicación do topónimo Lea, que xa figura así nun doc. de 1229 (*NML* 159). Na provincia hai ademais outra parroquia a carón do río Lea, chamada San Bartolomé de Lea (Pol), que

en 1156 ten a graffa *Lea* (*ES XVIII*, apend. 13), igual ca no Tumbo de Lourenzá, N° 166, ano 1252. En *Lucensia* (N° 9, 1994, p. 158) expuxen a hipótese de que esta *Lea* fose palabra celta, coma *Leia*, nome dun río citado por Holder (*AS II* 169). Paréceme que tamén teño lido nalgún doc. antigo a forma *Legia*. Por outra banda din que *Lea* foi nome dunha santa viúva romana do séc. IV, que se celebra o 22 de marzo e que algun haxiógrafo pon como variante de *Lia*, *Leah* en hebrero (*Xén.* 29/16, 30/9) (?).

Lugares: **Cascancela** equivale a ‘casa (da) cancela’ v. n° 6. **As Casas dos Galiñeiros** aluden a un lugar de galiñas, derivado do lat. *gallinarium*. **Curral de Abaixo** v. n° 8, **Curral de Arriba** (v Arriba n° 6), fóra dos dous adverbios, representan o lat. **currnale*, derivado de *currus* ‘carro’ (*DCELC*). **A Gándara** v. n° 4. **Lea**, aldea que deu nome á parroquia, ten orixe escura (v. supra); ¿puido ser evolución dun nome persoal *Lena* (*TLC* 324) ou *Lea* (*TLC* 327)? **O Outeiro** no lat. serodio foi *altarium* ‘lugar elevado’ (*DCELC*); tamén consta *auctarium* no lat. medieval (*NML* 142), formado sobre *auctum*, participio de *augere* ‘aumentar’. **Pradeda** non ten nada que ver con prado, senón que é tradución de *plataneta*, colectivo de plátanos silvestres (*TGL* 346-348).

14. MADELOS (Santalla)

Do ano 1040 hai un documento, que cita o *regalengo de Manadelos* no título, e *villa que nuncupant Maladelos* no texto (*TSO I* 50); *villa de Maladelus*, a. 941 (*TSO I* 62); *Manadelos* en 966 (*TSO I* 5); noutro doc. sen data, pero entre 986-999, aparece *Maladelos* (*TSO I* 109); finalmente en 1216 noméase a igrexa de *Sancte Eolalie de Maadelos* (*TSO I* 371). Tamén no “Memorial de Aniversarios da Catedral de Lugo” (*Jubilatio* 175) figura “*santa alla de maadelos*”, ano 1318. No séc. XII hai un *Pelagius Malada*, o cal parece o mesmo que *Pelagius Guistrarici cognomento Malada* no ano 1165 (*TSO I* 169, 635). Por elo podemos coidar que Madelos puido ser inicialmente **Manatellus*, diminutivo do antropónimo *Manatius* (*CIL XIII* 6151; *RL* 111) ou **Malatellus* quizá diminutivo relacionado co citado alcume *Malada* ‘criado’ (?) (*OPNH* 438/472; *DELP* v. *malado*).

Lugares: **Córneas**, plural de córnea (nome que tamén leva unha parte do ollo), parece derivado de córneo ‘duro’, relacionable co lat. *cornu* ‘corno’, que algunhas veces representa a parte máis alta dun monte (*DXL*); tamén podería ser patronímico de

Cornius (RL 61). **O Cotón**, aumentativo do *coto* (cueto en castelán), é palabra prerromana (OE 85/1; DCELC v. *cueto*). **As Penas** v n° 7. **A Vila Grande** e **A Vila Pequena** débense interpretar polo latín *villa*, co adxectivo *grandis* e o suposto *pikkinna no lat. vg. hispánico (DCELC v *pequeño*).

15. MIRAZ (Santiago)

O nome parroquial parece patronímico, dado que no ano 989 consta o apelido *Mirazi* e no ano 998 *Villa Miraci* (OPNH 377/64) quizá procedente do lat. *miratus* ‘admirable, admirador’, que foi *Mirati*, xenitivo de *Miratus*, nome coruñés en 1090 (OPNH 229/952). Piel e Kremer (HGN 185/6a) supoñen que *Mirazi* foi patronímico do gótico *Mira. No ano 966 consta un *nasario de Miraci*, que se repite como *nasario de Miraz* en 971? e noutro doc. sen data (TSO I 6, 254, 283); tamén consta en 1189 unha *vox de Miraz* e un *villare de Miraz* (TSO I 254, 487); pero non referidos a esta parroquia.

Lugares: **Corveiros** serían un sitio onde abundaría o *corvus* ‘corvo’. **O Currel da Fonte** a penas necesita explicación, fóra de Currel visto no n° 1. **A Florida** é un adxectivo romance derivado do lat. *flos* ‘flor’; tamén consta o antropónimo *Floridus* (TLC 233). **As Laxes** son plural de *laxe*, xa vista no n° 4. **O Outeiro** v. n° 13. **O Outeiro Grande** non necesita novo comentario. **Os Picos** serían de orixe celta (DCELC) ou onomatopea *picc* (DEEH). **A Pontella** viría do lat. vg. *ponticula*, diminutivo do masc. lat. *pons* ‘ponte’. **Portoscarros** aludirían a *portus-carrus/currus*, paso de carros polo porto dun río; pero téñase en conta tamén o nome persoal *Carrus* (TLC 346). **Vilaldar** é nome composto de *Villa-Aldar*, onde figura o antropónimo visigótico *Alduarius* ou o xinecónimo *Alduara* (HGN 9/9-10). Temos *Villa Alduari* en 944 (OPNH 781/200), anque non referido a este lugar.

16. NARLA (San Pedro)

Teño oído pronunciar *Nabra* e teño lido moitas veces en docs. antigos *Nalara*, *Nallar*, *Nallare* (NML 164) e mesmo *Nárrela* no ano 1350 (Grial, N° 79, 1983, p.

101) e 1450 (CDVD 146, 147). A mención máis antiga sería a do *Comitatus Nallarensis* no ano 572 (ES XL 348). Despois, a. 747, vén a mención no testamento do bispo Odoario: *In Nallare ecclesia Sancti Petri*, e a de Alfonso III, no ano 897: *In Nalar ecclesiam S. Petri* (ES XL 360, 390). É voz prerromana, de significado descoñecido. O sufixo *-ara*, átono, é coma o de *Brácar* > Braga, Láncara, Óutara, Pántara, etc. Nos TSO 4, 6, 64, 107, 108, 109, 112, 115, 117, 127, 283 constan (*villas*) *in valle Nallare/Nalare* aa. 966, 971, 1019, ou *in territorio Nallare/Nalare*, aa. 968, 978, 984, 986-999, 1037. Por iso son inadmisibles as referencias históricas e as hipóteses etimolóxicas de Luis Monteagudo (AB, 1999, p. 290), partindo dun falso *Narlia*.

Lugares: **Cabeza de Vaca** non ofrece dificultade fonética, pero si interpretativa; ¿se cadra, sería un alcume persoal do fundador desta aldea, coma Alvar Núñez Cabeza de Vaca, gobernador do Paraguay no s. XVI?. **Cima de Vila** indica un nivel topográfico, do lat. *cyma* ‘alto, cumes’ dunha *villa*. **O Chao** vén do lat. *planus*. **A Eirexe** v. n.º 10. Neste lugar está situada a igrexa románica, estudada ultimamente por J. Delgado (RLP, III, pp. 406-4013). **A Espiñeira** é un sitio con abundancia do arbusto latino *spinus* ‘espiño’. **Golmar** revela un nome persoal gótico, que podería ser *Golmarus* (así aparece nos Tumbos de Sobrado) ou *Gualamarius* (HGN 133/3; 288/4). **Lagoa** traduce o lat. *lacuna*. En **Montecelos** temos un *monticellus*, diminutivo de monte en latín vulgar, equivalente a *monticulus*. **Narla** sería onde estaba no ano 959 *in Nallari ... villa ad Sanctum Petrum* (TSO I 4), denominación que se repite sen data noutro doc. *in territorio Nalare ... villa de Sancto Petro* (TSO I 283). **Pacios**, plural de *pacio* / *pazo*, traduce a *palatium*. **A Pontella** v. n.º 15. **Portela** debe ser diminutivo de *porta*. **A Porreira** revela un sitio abundante en *porrum* ou *porrus* ‘porro’ (planta). **Seidoiro**, se fose forma diverxente de *saidoiro* (?), explicaría-se polo verbo latino *salire* ‘saír’. Alonso Estravís, *Dicionário da Língua Galega*, trae “*Saidoiro* ou *Saidouro*, lugar na marxe do río, que ofrece boa saída a quen o atravesa”. Outra hipótese (?) sería partir do nome persoal *Salitorius* (LE 334) ‘salgador’. **Todón** trae a súa orixe do antropónimo gótico *Teodone* (HGN 271/38b), o cal figura no ano 878 na diplomática astur. **O Vilar** foi inicialmente o adxectivo latino *villaris/are*, indicando referencia a unha *villa*; pero na Idade Media o substantivo *villaris, villare, villarium* comprendía un casarío no campo con edificios e eidos anexos (MLLM).

17. NODAR (San Mamede)

A **Aldea de Arriba** alude a unha *al daia* ‘aldea’, palabra árabe (*DCELC*, *DEEH*), situada nun alto. O **Bargo** pode ser grafía de *vargo* lousa ou chanto para cerrar fincas’, de orixe celta (*DCELC* v. *varga*). O **Bidueiro** indica relación co lat. *betula*, planta. A **Cabana** v. n.º 5. **Carballo do Vento** v. n.º 4 e 31. **Carballoso** cítase moitas veces como *Carvaloso* e *Carvaluso* (quizá por *Carvalosu*) nos Tumbos de Sobrado; procede de *carba*, voz prerromana (*DCELC*). A **Cerdeira** é árbore que dá cereixas, en lat. *cerasea*. O **Convento** era en lat. *conventus* ‘assemblea, reunión’. A **Corda** procede do lat. *chorda*, e aquí débese tomar como sinónimo de cordilleira, cordal, serra, cima aparente das montañas. A **Fábrica** tamén é voz latina, abreviación de *ars fabrica* ‘fragua, taller, artesanía’, con base en *faber* ‘obreiro’. As **Fontes** teñen clara orixe no lat. **Guimarei** v. n.º 10. **Ledro** cítase nos Tumbos de Sobrado (I 375, 387, 388, 402, 404) coa forma *Ledu* (a. 1221, 1232) e *Ledur* (a. 1232, 1234, 1230-52) e quizabes proceda dun antropónimo; sen embargo non parece comparable co xermánico *Laidradus*, suxerido por Piel para o topónimo portugués Letrigo (NG n.º 874); ¿sería acaso o lat. *Litrius* (*LE* 181)? O **Loureiro** foi *laurarium*, que saíu da árbore *laurus*. **Mantelle** figura nos *TSO* (I 112, 275, 387, 391, 392, 397): *in Mantelli, villa de Eldega* (a. 971), *per portum de Manteli* (a. 1227), *per porta de Mantele* (ano 1229), *ad portum de Mantele* (a. 1230); *a portu Amantele* (a. 1232); parece estar aquí presente o xenitivo do antropónimo latino *Mantelius* (*CIL* XV 1265; RL 112), pero véxase *OPNH* 219, n.º 911. **Nodar** é a aldea que deu nome á parroquia; neste lugar atópase a igrexa románica, estudada ultimamente por Jaime Delgado (*RLP* III 406-413). Cítase a igrexa de *Sancti Mametis de Nodar* nun doc. sen data, arredor de 1230-1252 (*TSO* I 404). *Notarius* (*CIL* III 3028), *Nodarius*, a. 910 (*Lucensia*, N.º 20, p. 109), foi o antropónimo latino, que orixinou o topónimo (*OPNH* 236/1001). Chamouse así un bispo de Astorga no ano 963. O **Outeiro** v. n.º 13. A **Penalba** aglutinou dúas voces *pinna/penna alba* ‘branca’ ou propia de *Albus / Alba* (*TLC* 226). A **Ponteliñeira** tamén foi nome composto de *pons* e *linaria* ‘taller de liño’. **Portocelo** debeu ser **portucellus* no lat. vg., parello do clásico *porticulus*, pequeno porto. O **Rego do Orizo** viría dun deverbal de *rigare* ‘regar’, *riguus* en lat. ou **reku* celta (*DCELC*) e do apelativo *ericus* ‘ourizo’ ou do nome persoal *Auricius* (*TLC* 338). A **Roxica** ¿vencellaríase con roxo ou con arroxos?; hai que estudialo.

Samede equivale a San Mamede, o titular da freguesía, onomatopeia do balbuceo infantil (Cf. *Lucensia*, N° 2, 1991, 163-165). **Santo Estevo** nomeábase *Sanctum Stephanum de Cordali* en 1212 (*TSO* 1369, 401). **A Travesa de Ledro** alude a unha (*via*) *transversa* ‘camiño ou rúa transversal’ de Ledro, xa analizado. **Vilariño** é o diminutivo de vilar, v n° 16.

18. OUSÁ (San Xiao)

Teño estudiado este topónimo na revista *Grial* (XXIII, 1985, 99100), partindo do antropónimo *Ausanius*, dado que nun doc. de Lugo cítase unha vila *in Ausani*, ano 1133 (*NML* 142). En 1464 figura *Alvaro de Ousán* e en 1482 *Alvaro d’Ousay* (*DCL* 1158, 1346). **O Campo** é nome latino, *campus*. **As Carpaceiras** aluden a un lugar onde abunda a ‘carpaza’, plural de *carpathium* (*DEEH*), quizá voz prerromana, allea ó español e portugués. **A Casa de Parga** consta do lat. *casa* e do topónimo Parga, que era antigamente *Parraca / Parreca / Parrica*, relacionado por Corominas con parra, nome prerromano (*DCELC* v. *parque, parra*). **A Casa do Pazo** foi a vivenda dun *palatium* ‘pazo’. **As Lamelas**, plural diminutivo de *lama*, v. n° 12. **Lourido**, variante de louredo, indica abundancia de *laurus* ‘loureiro’. **A Mámoa**, túmulo prehistórico en forma cónica de teta na superficie da terra, vén do lat. *mammula*, diminutivo de *mamma*. **Mazcarelle** foi antropónimo en xenitivo e aparece no ano 951 como *villa Mascareli* e *villa quam vocant Maschareli* (*TSO* 1 90); acaso relacionable con máscara, voz quizá de orixe árabe (*DCELC*; *DEEH*); tamén se podería comparar con *macarellus* (c.a. 1163) ‘alcaiole’, que perdura no francés *maquerelle*. **O Mozón** parece aumentativo de ‘mozo’, de orixe incerta (*DCELC*; *DEEH* v. *mutius**); tamén se asemella a *motio, -onis* ‘moción, expedición militar, motín’ (*MLLM*); outra comparación sería co portugués *Moção*, de orixe discutida. **Novexilde** sería unha deformación do persoal gótico *Leovigildus* (*HGN* 169/2), en xenitivo. **A Pereira** v n° 4. **O Portonovo** sería *portus novus* en latín. **Quintá** traduce a *quintana* e pode referirse á quinta parte dos froitos dunha renda que se debía pagar (*DCELC*) ou sería unha (*Villa*) *Quintana*, propia de *Quintanus* (*TLC* 293). **Requeixo** ‘baixada dun monte’, ‘recuncho da cocíña onde se garda a leña a carón da lareira’; foi *Reccasium* en docs. antigos (*OG* 80) e atendendo ó significado coidaba eu que podería saír do

verbo latino *re-cido*, *re-cidi*, *re-casum* ‘re-caer’ ou de *re-cedo*, *re-cessi*, *re-cessum* ‘re-tirarse’; sen embargo esta solución non a admite J-L. Pensado (OELG I 336), que acepta a proposta por Corominas, partindo de *quasiare ‘queixarse’ (DCELC). O Vilar v n° 16.

19. O PACIO (Santa María)

O Burgo de Negral componse do xermánico *burg* (DCELC) e do antigo *Nigral* (NML 165), aludindo á cor dunha terra negra de louseiras. A Casanova traduce a *casa nova*, voces latinas. A Grela coido que é unha desfiguración de Agrela, diminutivo de *agra*, nome de orixe latina. O Pacio foi *palatium* en lat. O Paraño sería *petraneum*, derivado de *petra* ‘pedra’ (DEEH). As Pedreiras indican abundancia de *petras* ‘pedras’. Unha forma romance do latín *trans agrum* perdura en Tras do Agro. A Valiña é diminutivo de *vallis* ‘val’, que era feminino en latín. En Vilacarpide temos unha *villa*, determinada tal vez polo xenitivo dun nome persoal que fose *Carpitus; pero tamén pronuncian Vilacarpida, e sería unha vila adxectivada, porque *carpida* é participio do verbo *carpir* ‘chorar lamentándose intensamente con xestos de moita dor e mágoa’, en lat. *carpere* ‘esgazar, rabuñar, chorar’; por iso chamouse *carpita*, *-eta*, *-etta* a un ‘pano grosso fabricado de fias’ (MLLM). Vilar de Salgueiros foi un *villare* determinado polo plural de *salicarium* ‘salgueiro’, árbore con nome derivado de *salix*, *-icis*.

20. PRADO (San Martiño)

A Casanova v. n° 19. A Costa ‘declive’, en latín era *costa* ‘lado, ladeira’. A Devesa v n° 1. O Empalme, lugar onde se xuntan vías de comunicación, é voz moderna, deverbal de empalmar, que no latín de Columela dicíase *palmare* ‘unir’ (DEEH). Lousende foi xenitivo do antropónimo visigótico *Leodesindus* (HGN 166/13; OPNH 209/840). Outarelo aseméllase parcialmente a Óutara, e quizabes foi *altarellum, diminutivo de *altare* e de outeiro. A Pena v. n° 7. O Prado de Abaixo / de Arriba son indicacións de diferente nivel topográfico, referidas ó lat. *pratum*, que deu nome

á parroquia. Consta *in valle Nalare ... villa Prato*, despois de 1019 (TSO I 115). Aquí asentouse a igrexa románica, que perdura aínda parcialmente (RLP III 414-418). O Sisto v. n.º 2. A Uceira debeu ser lugar de uces, do lat. *ulex, ulicis*.

21. RAMELLE (Santa María)

Casbarreiro débese descomponer en Casa Barreiro, aludindo este último a un apelido, a un lugar, ou a un oficio, procedente de barro, voz prerromana (DCELC). O Outeiro v. n.º 13. As Pedreiras v. n.º 19. A aldea de Ramelle deulle o nome á parroquia. Aparece *Iohanne clerico de Ramele* no ano 1232 (TSO I 387); tamén no Memorial de Aniversarios da Catedral de Lugo (*Jubilatio* I 175-176): *eglesia de rramelle*, ano 1318; *Ecclesie de ramele*, a. 1282; *Ecclesie de Remele que est in terra de naral*, a. 1282; *ecclesia de remelle*, a. 1293. O topónimo procedería quizabes do xinecónimo visigótico *Ramildi > *Ramille* (HGN 215/2; OPNH 254/1116). O Salgueiro xa queda visto no n.º 19.

22. ROCHA (San Cosmede)

Rocha equivale a “roca” en castelán, co significado de ‘penedo’, quizabes palabra céltica (DCELC). O Alto foi *altus* en latín e tamén nome persoal (RL 291). O Carregal, segundo o DEGC, equivale a carreteiro ou é un “lugar onde nacen carregas, plantas gramíneas abundantes nos terreos húmidos” (IRINDO), ou sitio de rochas, en opinión de E. Rivas Quintas (TM, p. 46, n.º 16). A Casanova queda vista no n.º 19. Malpica ten orixe escura; Cabeza Quiles (NL 253) propón a hipótese dun composto tautolóxico de dúas palabras *mal-pica* que significarían o mesmo: ‘altura-pico’, hipótese que debería xustificarse; Machado (DOELP) di que Malpica sería nome dunha planta, agora inexistente, que significaría ‘pica moito’ (?!). O que se debe ter en conta é que este topónimo abunda en España e Portugal. Regüela aparece como *Villa Regulella* no ano 971, *Portela de Reguela* en 1233 e *Reguela* sen data (TSO 1112, 394; II 535); a primeira forma manifesta que o topónimo é un diminutivo de *regula* ‘regra’.

23. ROIMIL (San Xiao)

O nome da parroquia foi o gótico persoal *Rodemirus* (HGN 224/7). Nos TSO (I 404) transcriben *Riumir* en vez de *Ruimir*. **A Alzada** ('recurso de apelación' en Alfoso X) deriva do lat. vulgar *altiare, verbo con base en *altus* 'alto' (DCELC). **O Bullo**, anque parece homófono do bullo do viño e sinónimo de lama, sen embargo podería proceder do antropónimo latino *Bullius* (LE 350). **Buxán** vén de *Busianus*, derivado de *Busius* (LE 38), segundo di Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 189). **O Campo da Feira** chámase así polo sitio onde había feira os días 16 de cada mes, v. n° 10. **Currás** v. n° 4. **Gudín de Abaixo / de Arriba** aluden ó antropónimo visigótico *Gotinus* (HGN 146/41). Nos anos 955 e 966 cítase *in territorio Nallare villam vocabulo Gutini*, e sen data *villa de Gutini cum ecclesia Sancti Iuliani* (TSO I 2, 6, 283); *in valle Nallare, villa Gudini* a. 971? (TSO I 112). Para resolver un preito entre os anos 986-999 réunense o bispo de Lugo e de Iria *in territorio Nallare Villa Gudini et ecclesia Sancti Juliani* (TSO I 109), e da mala identificación que se fixo deste topónimo escribín en *Brigantium* (III, 1982, 243-247). **O Pazo**, variante de pacio, foi o lat. *palatium*. **A Penagaiteira** é un composto de pena e do adxectivo gaiteira, formado sobre *gaita*, que probablemente vén do gótico *gaitis* 'cabra', por ter o fol dunha pel de cabra (DCELC v. gaita). **O Piñeiro** v. n° 2.

24. SAN CIBRAO DA PREGACIÓN

A parroquia e unha aldea da mesma leva o nome de *Sanctus Cypriaius*, bispo mártir de Cartago, chamado así pola relación nominal coa illa grega de *Cypros* 'Chipre' e mesmo co lat. *cuprum* 'cobre'. Nas guías eclesiásticas está S. Cipriano de Apregazón, pero debe ser da Pregación / Pregazón, como deixo escrito en *El Progreso* 3-II-1988. **Fontedelo** case foi aceptado por Moralejo (TGL 133, n. 32) como *fonte de gelu* = *Fonte do xelo, pero isto non convence de ningunha maneira; haberá que ver outras hipóteses, comparando por exemplo Fontedelo con Castrodello (en Cedrón-Lán-cara), no que podería albiscarse o nome persoal *Tellus* (TLC 338), con lenición intervocálica de *t>d*. **Recarei** corresponde ó xeitivo do antropónimo gótico *Reccaredus* (HGN 219/16; OPNH 1,57/1134). **San Cibrao** v supra. **O Vilar** v. n° 16.

25. SEIXÓN (San Paio)

Leva este nome non só a parroquia, senón dúas aldeas: **Seixón de Abaixo / de Arriba**. No ano 971? cítase *in valle Nallare ... villa Salamiri cum ecclesia Sancti Pelagii* e no mesmo doc. *villa Saxoni cum ecclesia sancti Pelagii* (TSO I 112); en 1202 figura *Pelagius Petri de Saixon* (TSO I 487); nun doc. sen data constan *in Seixom III casales et in Miraz* (TSO I 280). Trátase dun antropónimo étnico *Saxonius* ‘de Saxonia, antigo pobo xermánico’ (TLC 202). Nun epígrafe funerario de Xirona figura un individuo “*a prov. Saxo*” (ILER 5693). En 1140 o mestre *Iohannes* construíu aquí a igrexa románica, estudiaa ultimamente por J. Delgado (RPL III 441-446). **A Abelaira**, con sufixo de abundancia *-aria* > *-aira*, é lugar onde hai abelás, do lat. *nux abellana*. **Cela** correspóndese co lat. *cella* e aludiría a algún celeiro, quizabes monástico. **A Pedranegra** sería en lat. *Petra nigra*. **Sucampo** leva o prefixo *su-*, que corresponde ó lat. *sub* ‘debaixo’, e campo < *campus* en lat. **O Vilar** v. n° 16.

26. SEOANE DA PREGACIÓN (San Xoán)

Este é o nome da parroquia e dunha aldea dela; coñécese nas guías eclesiásticas como San Juan de Apregazón; pero ademais do que dixen de San Cibrao no n° 24 sobre A Pregazón, téñase en conta que en 1285 e 1290 escribiron *San Johanne de Preegraçon* (CDF 298, 308); en 1244 (non 1254) *Sancto Joanne de Prigaciom* (Cañizares, CD III 774; ES XLI 372 erra na data 1254 e na forma *Pierguson*). **A Escaravella** parece corresponderse cun diminutivo do gr.-lat. *scarabeus*, insecto coleóptero, e co verbo ‘escarvar’, de orixe incerta (DCELC v. *escarbar*; DEEH v. *scabrare). **Mundín** provén de *Mundinus*, antropónimo latino (TLC 232) ou xermánico (HGN 190/7), con significados diversos nestas dúas hipóteses (OPNH 231/969). En 1254 figura *Petrus Petri, dictus Rouco de Mundim* (CDF 119); en 1285 *Martim Eannes de Mondin* (CDF 298) e noutro doc. do séc. XIII (sen data) *Martinus Iohannis miles de Mondim* (CDF 336); en 1290 *herdade en Mondin et en San Johanne de Preegraçon* (CDF 308). **O Pedroso** traduce ó lat. *petrosus*, abundante en pedras. **Seoane** é unha síncopa de *Sancti Iohannis*. **Tralacorda** débese entender como lugar que está ‘detrás da corda’, é dicir, tras do cordal dunha montaña (v. Corda no n° 17).

27. SERÉN (Santa Cruz)

Varias guías eclesiásticas dan como patrón desta parroquia a San Cibrao, non Santa Cruz, pero non sei porqué (quizabes por erro ou porque Silvarredonda, v n° 7, pertenceu antes a Serén?). A **Ferreira** v n° 2. A **Casanova** v. n° 19. **Serén**, nome da parroquia e dunha aldea, procede do antropónimo latino *Serenus* (TLC 261); cítase *Seren* en 1027 e *Serene* en 1078 (NML 176-177; ES XL 420) e tal vez *Serenis* en 1202 (NML 177).

28. SILVELA (Santa María)

Busto refírese a un pasteiro ou estábulo de bois, segundo escribiron Joseph M. Piel (*BIEA*, VIII, 1954, 25 ss.) e Corominas (*DCELC* v. *bosta*). **Campelo** é un dimin. de campo, v n° 18. **O Cango** sería ‘depresión dun monte’, de probable orixe celta, derivada de *cambos ‘curvo’ (*DCELC* v. *canga*, *DEEH* 541, v. *cambica). **Os Carrelos** equivalen a Currelos, ambos diminutivos relacionados con *carrus* / *currus*. **O Cibreiro** escribiuse *Zevrario* / *Zebrario* / *Zebreiro* nos TSO doce veces (pódese ver nos índices da edición de Pilar Loscertales, Madrid 1976). Podería ser variante de Cebreiro, topónimo orixinado no animal “cebra”, que sería *ecifera* ‘egua brava’ no lat. vulgar (*DCELC*); pero outra voz galega “cebra”, golpe forte de vento e chuvia fría, ten diferente etimoloxía, tal vez relacionada co vento *zephyrus* (*DCELC* v. *cebra*), relación que lle cadraría ben a Cibreiro, no alto dunha serra. **Corteporcors** alude a *cors* e *porcus*, corte de porcos, nomes latinos; nun doc. de 1211 noméase unha herdade polos límites *de Petra Maiori ... usque ad Curtem de Porcis* (TSO I 396). A **Covariza** podería quizá relacionarse con ‘cova’, se comparamos este top. con outros lucenses, que teñen a mesma terminación, como son Gatariza, Lagariza, Pastoriza, Vacariza. Isto é o que se ofrece a primeira vista; pero hai un testemuño do ano 1019, no que aparece “*in valle Nallare, villa Queirici*” (TSO I 115), é dicir, a vila de *Quedericus*, nome persoal gótico (*HGN* 160/5). A **Eirexe** v. n° 10. **O Espiño** traduce o lat. *spinus*, arbusto silvestre. A **Marcela** vén sendo o feminino do antrop. lat. *Marcellus*, que se constata como *Marcella* e *Marcilla* (TLC 173). A **Pallota** leva o sufixo diminutivo do lat. vg. *-ottus* (*ILV* n° 37), precedido de *palea* ‘palla’, e parece equivaler a palloza

‘casa cuberta de palla.’ **O Pardiñeiro** v n° 1. **Pedramaio**r, v. supra, case é coma o lat. *Petra maior*; pero téñase en conta que *Maior* tamén foi nome persoal (*TLC* 294). **As Petas**, como topónimo, non parecen ter relación cunha especie de sachos para cavar a terra; poderían relacionarse quizás co lat. *petita*, plural de *petitum*, ‘demandas xudiciais’, ou co verbo *petar* ‘golpear’ > lat. **ped(i)tare* (*DEEH*) (?). **Reción**, que figura 8 veces nos *TSO* baixo as formas de *Rezion*, *Ricione*, *Riciui*, *Rizion*, debe ser derivado do xinecónimo gótico *Ricilone* (*HGN* 219/29). **Silvela** é unha aldea que deu nome á parroquia; aquí atópase a igrexa románica, estudada por J. Delgado (*RLP* III 419-423); aparece 5 veces *Silvela* en 1212 e 1223 e noutros 3 docs. sen data (*TSO* I 383, 395, 399, 401, 405); trátase dun diminutivo de *silva*, nome de planta que se converteu no persoal *Silva* (*TLC* 339). Interesa citar aquí un documento de 1212 con topónimos xa vistos que determinan unha herdade “*per regum de Armata et inde per Portam [Petram?] Maiorem et inde per Serram Montis quomodo dividitur de Silvela, et inde per aquam de Ferreiroa quomodo vadit ad inpronum ad Sanctum Stephanum de Cordali usque Zevarium et usque Parietes*” (*TSO* I 401).

29. TRASMONTE (Santiago)

O nome parece aludir a unha situación orográfica *trans montem* ‘tras dun monte’; pero tamén pode ser contaminación do antrop. xermánico *Tras-mondo* (*HGN* 275/9). Quedan aquí restos dunha igrexa románica (*RLP* III 447-449). **A Bouzaboa** componse do prerromano **balcea* ou **bautia* ‘bouza’ (*DCELC*; *BIEA*, VIII, 1954, 34) e do adxectivo latino *bona* ‘boa’. **A Bouzaboa de Abaixo** está determinada topograficamente, partindo do lat. *bassus* (*DCELC*) ou *Bassius* (*LE* 423), nome persoal. **A Calle** puido orixinarse do xenitivo de *Callius*, antropónimo (*LE* 423), sendo unha (*villa*) *Callii*, contaminado co apelativo castelán “calle”. Eligio Rivas (*LG* 40) supón que “calle/quenlle” proceden do lat. *canalicula*, coma “cal” do lat. *canale* ‘conducción de auga’. **O Curral** foi *currale*, derivado de *currus* ‘carro’ e *currere* ‘correr’ (*DCELC*). **A Devesa** v. n° 1. **O Estanque** ‘depósito de auga’, era en lat. *stagnum*. **O Fontao** traduce o lat. vulgar *fontanum* ‘fonte, regato’, ou o antropónimo *Fontanus* (*TLC* 308), posuidor do lugar. **Os Mosqueiros**, plural do lat. *muscarium* (derivado de *musca* ‘mosca’), podería significar a ‘folla filamentosa de certas plantas’ (Plinio)

ou a ‘herba grande que medra entre a semente’ (*DXL*). No ano 966 e noutro doc. sen data figura *Muscarios* (*TSO* I 5 e 464). Tamén Machado (*DOELP*) cita *Moscariis/Muscariis* en 1258. **A Muraza** posiblemente aludiría á (*nux*) *moracia* (*DLF*), noz dura e difícil de escachar, ou tamén a unha muralla grande. **O Pazo** v. n° 23. **A Pena** v n° 7. **A Ramada** ‘conxunto de ramas’, *ramata* no baixo latín, deriva do lat. *ramus* ‘ramo’. **A Rocha** v. n° 22. **Vilariño** v. n° 17. **Vilarmende** foi o *villaris/are* ‘vilare de *Mendo = Menendo*’, antropónimo xermánico (*HGN* 184c; *OPNH* 227/940).

30. VILAFIZ (Santa María)

Acevedo alude a un lugar de acevos ou acivros, que proceden do lat. vulgar *aqui-folium* ‘folla de agulla’ (*DCELC*). Nun doc. sen data cítanse herdades “*in castro de Vigo et de Facoy* (ambos en Vilachá de Mera) *et de Acevedo*” (*TSO* I 645). Neste mesmo doc. menciónase *Felguera*, que é agora **A Folgueira** e vén do lat. vg. *fulicaria = filicaria*, colectivo de *filix -icis* ‘fiento’ (*MLLM*). En **Fondemera** está realmente a *fonte* onde nace o río *Mera*, que é hidrónimo prerromano, afluente do Miño. **Gonce** foi xenitivo dun xinecónimo xermánico, escrito *Gundia/Gonza* (*HGN* 145/45); cítase *Gonci* no ano 1027 e *Gonti* en 1078 (*NML* 155; *ES* XL 420). **As Laxes** v. n° 15 e 4. **O Outeiro** v. n° 13. **Rebordelo** sería **roboretellum*, diminutivo de *roboretum* ‘carballeira’. **Remesil** era *Remesille* en docs. do s. XIX, procedente do xinecónimo xermánico *Remesildi* (*HGN* 220/2). Escribín deste topónimo en *El Progreso* (25-III-1992). **Romá** debeu ser unha (*Villa*) *Romana*, é dicir, propia dun *Romanus* (*TLC* 182). **Vilafiz**, aldea que deu nome á parroquia, foi unha *Villa Felicij*, xenitivo este do xentilicio e sobrenome latino *Felicij* (*LE* 189; *TLC* 273), derivado de *Felix* ‘feliz’; cítase moitas veces en docs. lucenses medievais (*NML* 183) e tamén figura *Villa Feliz* no ano 971 (*TSO* I 112).

31. VILALVITE (San Pedro)

O nome da freguesía responde a unha *Villa Alviti*, sendo *Alvitus* un antropónimo xermánico (*HGN* 6/18; *OPNH* 97/77). **Bedús**, *Veduus* en 1420 e *Beduns* en 1428

(DCL 973, 1019) pode proceder dun antrop. lat. *Betunius* (LE 133), *Vetunius* (RL 206), escrito tamén *Bitunius* (RL 35), se non corresponde a *Bedules*, a. 1175, top. en Samos (TSA 159). **As Camoiras** figuran así nun doc. medieval sen data (TSO I 645); pero nos mesmos TSO I 112, ano 971, aparece unha *villa Camauria* cerca de Cibreiro (“*sub Zebrario*”). Poderíase comparar con Fontoira, Valoira, Viloira, que eran *Fonteauria* e *Vallis aurea*, ambas en 1120 (ESXLI 298-299), e *Villauria* en 1144 (TSA 62). **Carballal** é un sitio onde abundan carballos, v. n° 4. **Castrodá**, quizabes foi Castro de Adá, *Atane*, antrop. visigodo, (HGN 28/6); pódese comparar con Adá en Chantada (cf. *Lucensia*, N° 22, 2001, p. 71). **Cerracín** provén de *Sarracinus* ‘sarraceno’, nome persoal (OPNH 267/1211), frecuente entre os servos de Sobrado do Monxes (TSO). **Corra**, se equivale a corda, v. n° 17; pero pode compararse co asturiano *cuerna* ‘cercado’ (DEEH), da familia de *curro/curral*. **As Donas** responde o lat. medieval *domna* = *domina* ‘señora’, en plural. **As Ferrerías**, do lat. *ferraria*, serían terreos onde abundaba o *ferrum* ou lugar onde ferraban carros, cabalos, etc. **A Penalonga** é nome composto totalmente latino: *pinna/penna longa*. **As Penelas** v. n° 2. **O Rebolo** ‘carballo de tronco pequeno’ (DRAG) ‘carballo novo’ (DXL; NCVCG v. *roble*), posiblemente habería que relacionalo nesta acepción cun diminut. do lat. *robur* “roble” en castelán (hipótese de Meyer-Lübke); pero Corominas e G^a de Diego postulan **repullus* ‘brote dunha planta’ (DCELC v. *rebollo*; DEEH 925). **A Retorta** é participio do lat. *retorqueo* ‘torcer’, referido a un camiño con curvas ou a liña que cerraba o couto do bispo de Lugo. **Santa Marta** leva o nome dunha capela alí existente adicada á santa hebra, o cal significa ‘señora’. **O Sobrado** supón un (*aedificium*) *superatum* ‘edificio con alto, que sobresa’ (DXL). **O Vento**, máis ca o lat. *ventus* ou erro gráfico de Bento = Benito, do lat. *Benedictus*, como teñen os portugueses, quizabes foi unha pequena *vendita* “venta” en castelán.

32. XIÁ (Santa María)

O Abeledo v. n° 6. **Ascariz** foi xenitivo do antropónimo visigótico *Ascaricus*, propietario daquela vila (HGN 24/4; OPHN 112/176). **A Bagulla** poderío ser unha *villa Vaculeia*, propia dun home chamado *Vaculeius* (LE 376), *Bagulio* en 1220 (DELP) ou quizá diminutivo de **bakula* ‘bágoa’, voz prerromana (DXL), ou femi-

nino de bagullo, derivado de *baga* (lat. *bacca*) ‘vaíña que contén a semente do liño, fabas, chícharos, nabos, xestas, uvas, etc.’ (DXL). **Bertamil**, mellor ca dun suposto antropónimo gótico *Bertemirus (HGN 45/6), debeu vir de *Bitremirus* / *Vedramirus* (HGN 300/4); posiblemente o fundador desta vila sería un *Vitermirus* que figura o ano 916 (TSO I 60). **A Carballeira** é abundancial de carballos, v. n° 4. **A Casanova** v n° 19. **Casantalla** equivale a Casa (de) Santalla, é. d. de *Sancta Eulalia*, nome grego da ‘ben falada’. En **Casferro** está patente un composto de Casa de Ferro, apelido de alcuña (OPNH 423, n° 335) derivado do lat. *ferreus*. Unha composición semellante vémola en **Caspardo** = Casa de Pardo, un apelido que foi antes o antrop. lat. *Pardus* (TLC 328). Tamén a vemos en **Casroque** = casa de Roque, nome de orixe xermánica. **Castorres**, equivalente a Casa de Torres, derivou dun apelido *Turris* ‘Torres’, que indicaba orixe (OPNH 636 n° 1967). O diminutivo **A Castronela** fai referencia a un pequeno *castrum*. **Currás** queda visto no n° 4. **Corno do Boi** en sentido animalístico parece pouco acomodado a topónimo, pero aí está. En 1214 unha división de Alfonso IX da terra de Abeancos “*vadit per Cornu de Bove et per terminos antiquos et dividit terram de Nalar cum Aviancos* (TACS n° 157). No 1126 Alfonso VII nomea o couto de San Antoiño de Toques e nel un límite era “*cornu de bove*” (Cf. M. Recuero Astray et alii, *Documentos Medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII*, n° 21, p. 18, Santiago 1998). **A Eirexe** v. n° 10; no ábside da actual igrexa vin por fóra unha estreita seteira románica tapada, dato que ofrezco aquí ós arqueólogos. **O Enxeito** sería quizás un hospicio de nenos orfos; parece de verbal de *enxeitar* ‘abandonar os nenos na casa de expósitos, abandonar o niño os paxaros, cando notan que andaron nel’ (DEGC), do lat. *eiectare* ‘botar/deitar fóra’ (DEEH 639; DELP v. *enjeitar*). **O Escorial** sería lugar de escorias, do lat. *scoria*, ou onde se *excoriat* ‘se quita o coiro’ (?). **O Folgar** debe ser idéntico no aspecto lingüístico (non quizabes xeográfico) a *Villa Felgaria*, aa. 945, 1145, 1165 (TSO I 11, 476, 623); polo tanto sería derivado de *filix* ‘fento’. **Fontesecca** corresponde ó lat. *fons* (feminino no lat. vg.) *sicca*; pero *Sicca* foi tamén antropónimo (TLC 264) e puido ser o posuidor daquela fonte. **O Foxo** no lat. vulgar e medieval era *fogium*. **O Foxón** parece aumentativo de foxo / foso. **O Freixido** indica abundancia de freixos, lat. *fraxinus*; chamábase *villa Frexinito* nos anos 966, 943, 971 (TSO I 6, 10, 112) e *Frexenedo* en 1165 e 1164 (TSO II 160, 161). **O Lousado** deriva do prerromano *lausia* ‘pizarra’ (DCELC v. *losa*). **A Luz** vén do antrop. latino *Lucius* (LE 469; TLC 172). **Ordóñez**, patronímico de *Ordonius* / *Hordonius* / *Hor-*

deonius (LE 306), é nome de discutida orixe (OPNH 240 n° 1029; *Biblos* XXIII, 1947, p. 304-5). **O Outeiro** v. n° 13. **A Pallota** v. n° 28. **A Peteta**, se non é variante de *pateta* (DCELC; IRIN-DO), parece da familia das Petas, v n° 28. **A Pontexiá** = Ponte de Xiá. En **Portadornas** temos un Porto (v. n° 1) ou Porta de Dornas, palabra esta de orixe incerta (DCELC v. *duerna*). **Portolamoso** equivale a Porto Lamoso, abundante en *lama*, v. n° 12. En **Pousada**, lat. *pausata*, fariase unha *pausa* no camiño e pousaríanse os fardos; en 1175 *Tarasia Munionis*, filla dos condes don Munio e dona Lupa, doa a Sobrado pola alma de seus pais a herdade que recibira deles “*et vocatur ab antiquo tempore Pousada, et iacet secus ecclesiam Sancte Marie de Gian intra Nalare*” (TSO II 36). **As Pozas** é plural feminino do lat. *putea* ‘poza’, o cal é plural de *puteum* ‘pozo’. **Rétede** corresponde a *Villa Retiti* en 1037 (TSO I 127), antrop. quizabes xermánico (HGN 221). **San Paio** = *Sanctus Pelagius* tiña o nome de orixe grega co significado de ‘mariño’. **Sisto** v n° 2. En **Suouteiro** temos o prefixo *sub* > *su-* ‘baixo de’ + outeiro v. n° 13. Para **A Torre da Luz**, véxase o que queda dito de Luz. **O Toxo** é nome prerromano de planta (DCELC v. *tojo*); pero tamén pode vir do antropónimo latino *Tosius* / *Tossius* (CIL XIV 4508; LE 425) ou de *Togius* (RL 188), catalogado como celta por Holder (AS). **O Vilar** v. n° 16. **A Xesteira** é lugar de xestas, do lat. *genista* / *genesta*. **Xiá**, aldea que deu nome á parroquia, era *villa Sancte Marie que dicunt Egilani* no ano 966 e *villa Egilani cum ecclesia Sancte Marie*, ano 971 (TSO I 6 e 112), como teño escrito na revista *Grial* (XXI 1983, 99-101). Estamos, pois diante dun antropónimo visigótico *Egila -anis* (HGN 70/12a; OPNH 150/446).

Notas de toponimia da Comarca de Deza (Beilás, Albarellos, Anduxao e Praduxao)¹⁷

I. *Beilás* mellor ca *Bailás*

Non atopo na xeografía galega outro nome como *Bailás*, o cal corresponde a un lugar da parroquia de San Miguel de Goiás en Lalín. Chama a atención pola súa rareza, de aí que o primeiro que hai que determinar é a súa ortografía. Se acudimos á *Gran Enciclopedia Gallega* (3, 38) atopámonos escrito *Bailas* sen ningún til. A ausencia deste fai extraviar a imaxinación e o pensamento etimolóxico, xa que inmediatamente pensei no baile coma orixe do topónimo, non só co significado de danza festiva ou dunha enfermidade, como é o baile de San Vito, senón como nome dun maxistrado que tivese rexido unha *bailía* ou encomenda da Orde de San Xoán. Para evitar equívocos, consultei de novo a *GEG* (16, 48), onde se escribe:

Goiás, San Miguel de. Parroquia del municipio de Lalín (Pontevedra), arciprestazgo de Deza y diócesis de Lugo (...) cuenta con 792 habitantes en las entidades poblacionales de *Bailas* (así), Céceme, Casares, Casas Novas, Cotarelo, Delamparte (así), Iglesia, Palmaz, Pareizo y Os Porcalios (así)."

Esto parecía darme a seguridade de que *Bailás* sería unha palabra paroxítona, que levaría o acento prosódico no primeiro *-a-*. Pero a desconfianza retornou cando souben que Delamparte é *Delaparte*, e que Os Porcalios son *Os Porcallos*, e que a mesma *GEG* (18, 172) no mapa do municipio de Lalín presenta a *Bailás*, escrito así con til, xunto a Goiás. Para saír deste bloqueo na investigación lingüística, e tras falar cun veciño desta parroquia, souben que alí a xente non di *Báilas* (uso o til para dis-

---

17 *Descubriendo Deza*, 5, 2003:199-208.

tinguir a pronuncia), nin a penas *Bailás*, tal como se ve escrito no *Diccionario Geográfico de Madoz* en 1847, e non no *Nomenclátor de España*, publicado en 1867, que pon *Berlás*. Ante isto, cómpre deixar sen erro a grafía *Bailás*, se así o quere a GEG e a Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia. Pero veremos que etimolóxicamente deberíamos escribir *Beilás*.

Para o estudio dos topónimos, non só é necesario escoita-los hoxe, senón tamén acudir ás formas máis antigas que coñezamos pola documentación. No noso caso, temos un documento do ano 1242, no que consta que Miguel Pérez de Carrago e P. Martín de Lalín venden a don Rodrigo Fernández de Rodeiro unha herdade “*in villa que dicitur Beilais et est filigregia sancti Michaelis de Guaais*”. Así consta no nº 498 da *Colección Diplomática do Mosteiro de Santa María de Oseira*, publicada en 1989 polo Profesor M. Romaní Martínez en Santiago de Compostela. Outro documento da mesma Colección Diplomática, co nº 578, dá conta de que en 1246 Don Nuno Pérez, chamado Maldoado, doa a Dona Elvira Fernández, filla que foi de Don Fernando Muñoz de Rodeiro e de Dona Tareixa Rodríguez, doce casais “*in Beeyas*”. Aquí non é tan evidente a mención xeográfica de *Beilás*, pero tal forma nominal sen dúbida tivo a mesma orixe.

En 1362 o crego Xoán Fernández de Goiás mandou ó mosteiro de Oseira no seu testamento as herdades de *Beylaes*. Así consta na páxina 144 do *Catálogo del Archivo Monacal de Oseira en 1629* publicado en 1993 en Santiago por M^a. José Portela, Margarita Garrido e Miguel Romaní. No mesmo *Catálogo*, páxina 147, indícase que en 1406 o abade Alfonso afora a “alfonso Fernández de Goyans” as herdades de *Beilans*.

Chegado a este punto, teño que vencellar *Beilás* co nome dun bispo, do cal escribiu A. García Conde no *Episcopologio Lucense*, completado e publicado por A. López Valcárcel en 1991. Na páxina 42-43 lemos o seguinte:

“Becila. El primero (de seis prelados godos) de quien tenemos noticia es un arriano que a viva fuerza impuso Leovigildo, al apoderarse de esta ciudad y desterrar al glorioso Nitigisio. De Becila nada sabemos a no ser que se convirtió en el III Concilio de Toledo celebrado en 589 (...). No sabemos si sería suevo o godo, aunque por su nombre parece más bien esto último. En 589 (...) Becila suscribe como lucensis episcopus”.

O nome deste bispo aparece escrito de varias formas polos coleccionistas de concilios de Toledo. *Bechila* e *Beccila* son as grafías recollidas por J. Vives, *Concilios*

visigóticos e hispano-romanos, páxina 122 e 138. Pero en séculos posteriores ó VI había outras formas de escribir o mesmo nome. Por exemplo, *Begila*, *Vigila*, *Begela*, *Beila*, *Beilla*; *Vigila*, *Vegila*, *Veila*, etc. Formas que foron recollidas por Joseph M. Piel e Dieter Kremer en *Hispano-gotisches Namenbuch*, nº 41/4, por R. Menéndez Pidal en *Orígenes del español*, nº 14/2, e por Eligio Rivas Quintas, *Onomástica persoal do Noroeste hispano*, páxina 291.

O antropónimo *Begila/Vegila* ou *Beila/Veila* consta dun tema gótico *weig ‘loita’ cecais relacionado co antigo alemán *baga* ‘disputa’. A este tema uniuse o sufixo diminutivo *-ila*, que era átono e foi moi usado en nomes persoais, como Atila ‘paiciño’, *Froila* ‘señorío’, *Sunila* ‘neniño’, etc. O xenitivo destes antropónimos remataba en *-anis*: *Atilanis*, *Froilanis*, *Sunilanis*, etc. E daquí saíron moitos nomes de lugar galegos rematados en *-ás* e *-áns*, coma o que aquí nos ocupa. Porque *Beilás* non foi máis ca unha (*Villa*) *Begilanis*, e dicir, a vila de *Begila/Beila* ou *Vegila/Veila*.

II.- Aproximación á etimoloxía de *Albarellos* dende o apelido toponímico “*Alvarells*”

Na *GEG* (1, 202) pódese ler que *albarello* é unha “*clase de uva baya que da buen vino tinto*”, o que parece supoñer, como di Eladio Rodríguez no seu dicionario enciclopédico galego-castelán, que aquela palabra provirá de *albar/albo* ‘branco’. Pero resulta difícil comprender cómo, sen adulteracións químicas e filolóxicas, unha uva baia ou branca pode enxendrar viño tinto. Na mesma enciclopedia atopamos que *Albarello* é o nome dunha aldea de Pedreda no concello de Lugo, que *Albarellos* é como se chaman varias aldeas e parroquias nas provincias de A Coruña, Ourense e Pontevedra (entre as que se atopa a pertencente a Lalín), e finalmente que hai en Ourense o río *Albarellos*, “*formado por varios arroyos que tienen su origen en el paraje de Os Colmenares*”. Esta última circunstancia chama moito a atención, polo que se pode asociar *Alvarells* e *Colmeares*, partindo de que *Alvarells* xa se escribía así en tempos de Alfonso IX (1188-1230).

Na estrutura morfolóxica de *Alvarells*, parece que non é difícil distinguir dous elementos: o radical *alvar-* e o sufixo *-ellos*, en plural, que figura tamén nutras palabras galegas como son *aparello*, *artello*, *cornello*, *cortello*, *pendello*, *vencello*, etc., as cales remiten ó sufixo latino *-iculum*, que dá lugar a diminutivos. Pero este sufixo

atópase alterado na baixa latinidade, por exemplo, na voz hispano-latina *cuniculus* ‘coello’, que xa se escribía *conelio* no ano 1102 e *coelio* no 1181, hoxe *coelbo* en portugués e *coello* en galego; o mesmo aconteceu con *corticulum* ‘cortixo’, que pasou a *cor-tilium* ou *curtilium* (ano 1064), próximo ó galego ‘cortello’. Por iso non estraña cun suposto *Alvarículos* pasara a escribirse *Alvarelios* nos anos 950, 1058 e 1127.

En efecto, *Alvarelios* parece ser un diminutivo de *alvarium* ‘colmea’, que é un derivado de *alvus* ‘ventte, colmea, útero’. Cando Virxilio describe nas súas *Xeórxicas* (4, 34) as colmeas ou *alvaria*, di que están construídas de cortizas cavadas (cortizos en galego) ou tecidas de vimbio flexible: *seu corticibus tibi suta cavatis / seu lento fuerint alvaria vimine texta*. Outros autores, en vez de *alvarium*, utilizan as voces *alveare* ou *alvearium*. Esta será a razón pola que existen fincas que teñen por nome *O Alvario*: pequena finca ou horta onde tiveron antigamente un colmeal (*colmenar* en castelán). Esta será tamén a explicación do apelativo galego *albariza*, que se repite varias veces como topónimo e que se documenta no ano 952 ou algo antes como *Aluariza*. Esta é, en fin, a etimoloxía que hai que supoñer nos topónimos, logo convertidos en apelido, *Alvaredo* e *Alvarado*.

Non se oculta que, fronte a esta explicación, existe no baixo latín a palabra *albarus* ‘álamo branco’, derivada de *albus*, pero tal apelativo só se documenta nunha glosa, algo que apunta a un dialectalismo, e parece pouco axeitada para supoñer que *Albarelios* (así escrito) significara un lugar poboado de aquelas árbores que en galego chamamos *bidueiro*, *albelo*, *bídalo*, etc. Si, por outra parte, se lle chama *albarelo* a algún “veduño o casta de vid que produce excelente vino tinto”, non será certamente porque teña relación directa coas colmeas, pero tampouco porque teña que ver coa brancura das uvas. Outra será a súa explicación.

III.- *Anduxao* e *Praduxao*: a coincidencia fonética dos topónimos na súa parte final.

[O texto correspondente a este epígrafe coincide co publicado en 1997 en BESem “Anduxao, Praduxao, Vilacizal, Friás e Vilafrial” incluído neste volume nas páxs. 557-560.

Moutrás, topónimo¹⁸

No número 11 de *Lycensia*, en 1995, adiqueille un estudio lingüístico á toponimia do concello de Paradela, advertindo que seguía “as denominacións que ofrece o *Nomenclátor da provincia de Lugo*, publicado polo Instituto Nacional de Estadística en 1990”. E na páxina 71, sobre un lugar da parroquia de Santiago de Laxe, escribín o seguinte:

“*Moutras* pode ser síncopa de *móutaras*, colectivo de *mouta* (mata de herbas e broza, cabezo), de orixe quizabes prerromana (*DCELC* v. *mota*)”.

Esta interpretación recolleuna Antonio Díaz Fuentes no seu interesante libro, *Toponimia de la Comarca de Sarria* (editado pola Deputación Provincial de Lugo en 1998), páxina 146, baixo o título *Moutrás*. E á miña proposta engadiulle o seguinte comentario:

“La tesis es errónea, porque lo supone palabra llana, *Moutras*. El acento, que alguien dijo ser el alma de la palabra, no se aviene con dicha solución”.

Neste intre acepto esta advertencia, pero con algunha salvedade na aseveración. En primeiro lugar, como descargo do erro ortográfico, debo dicir que, por non ter oído nunca o son do topónimo, e a falta de til (que eu non puxen en *Moutras*) foi porque lin *Moutras* no citado *Nomenclátor* do INE. De feito este traía tódolos nomes escritos en letra maiúscula e sen ningún til ou acento ortográfico, como era normal (mala norma castelanizante) aínda daquela en uso. Mal uso, do que eu me tiña queixado, sobre todo por algunhas sinalizacións que figuraban -e seguen aínda a figurar-, nas estradas. Así, por exemplo, a un estranxeiro que viu escrito *Progalo*, oínlle pronunciar *Prógalo* o que en realidade é *Prógalo*.

Pero para cerciorarme do que eu iba escribir do devandito topónimo de Paradela, consultei a *Geografía* de Amor Meilán. E vin que na páxina 777 traía *Móntaras*. Por outra parte, mirando á *Gran Enciclopedia Gallega* (18/248; 22/10) tamén vin escrito *Moutras* e *Moutras*, ambas veces sen ningún til ortográfico.

---

18 El Progreso, 17-1-2003.

Agora mesmo, e xa a touro pasado, volvo ver en *El Progreso* (8-I-2000, páx. 21) o seguinte título: *Aprobado o nomenclátor da provincia de Lugo*. E na lista completa de topónimos que trae a continuación, na páxina 25 de 9-I-2000 leo *Moutras*, con letras minúsculas, excepto a inicial, e sen ningún acento ortográfico. Agora ben, se este foi un erro, coído que non se debe atribuir ó noso xornal, o cal reproduciu o dato informatizado que lle remitira o Goberno galego. Porque no Diario Oficial de Galicia (25-I-2000, páx. 996) e no *Nomenclátor de Galicia/Lugo*, publicado pola Xunta en 2000, tamén está escrito *Moutras* (sen til) nas páxs. 109 e 320).

Con estes fallos de base, se os son, é certo que non se podía nin pode construír unha teoría etimolóxica cientificamente aceptable sobre o topónimo en cuestión. Calquera “tesis es errónea”. Por iso doulle toda a razón ó ilustre escritor e avogado sarriano, cando di que o acento é a alma da palabra. E supoño que el, bo coñecedor da correcta toponimia da comarca de Sarria, terá a razón toda, cando afirma con rotundidade que a forma do topónimo é *Moutrás*.

Díaz Fuentes termina dicindo: “Losada y Seijas (p. 106), con una visión un tanto fantasiosa, lo reputan corrupción de *Monte atrás*, referido a la montuosa comarca de Páramo, cuyas estribaciones van descendiendo progresivamente hastra el río Loio. No me convencen ninguna de las soluciones apuntadas y no tengo otra para ofrecer”.

É moi encomiable e de agradecer esta sinceridade e honradez, que eu quero imitar aquí, propoñendo o que me parece a solución correcta. Sen cambiar moito a miña hipótese explicativa, que foi ben recollida por Díaz Fuentes, e aceptando como acepto a forma *Moutrás*, que el propón, acabo de ver que no ano 1283, nun documento do mosteiro de Ferreira de Pallares, figura como testemuña “Petrus Pelagii de Moutaraes”, e firmao “Michael Fernandi notarius publicus Pontis Minei”, é dicir, notario público de Portomarín. O cal invítanos a pensar que *Moutaraes* > *Moutrás* sería o plural de **moutaral*, como Casás de Casal, Feás de Feal, etc. *Moutaral* sería abundancial, non de *Móntaras* (Amor Meilán), pero si de **móutaras*. E este, a súa vez, sería colectivo de *mouta*. Polo tanto, creo que a miña hipótese (non digo *tesis*) non parece totalmente *errónea*. O que sucede é que aquí queda aínda moito por investigar no léxico enxebre dos devanceiros e no substrato prerromano da nosa lingua.

Toponimia do concello de Becerreá¹⁹

De 26 parroquias está composto o concello de Becerreá. E dos seus lugares quero ocuparme agora no aspecto lingüístico. Seguirei a nomenclatura disposta polo Goberno no Diario Oficial de Galicia, Nº 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000, páx. 975, e no Nomenclátor de Galicia / Lugo, proponendo, en canto poida, a súa orixe etimolóxica, non sempre doada, en parte porque non coñezo os documentos da inédita Colección Diplomática do Mosteiro de Penamaior, que foron transcritos por J-I. Fernández de Viana. As siglas bibliográficas irán explicadas ó final deste estudio.

1. AGÜEIRA (San Xoán)

Agüeira, nome dunha aldea que se converteu en parroquial, parece evolución de *aquaria*, plural de *aquarium* (MLLM) ‘canle de auga’, en castelán “agüera: zanja hecha para encaminar el agua llovediza a las heredades” (DRAE); pero tamén puido ser unha (*villa*) *aquaria*, posuída por *Aquarius* (RL 294).

A Balsa ‘charca’, voz protoibérica (DCELC; DEEH), en portugués ant. indicaba “logar apaulado, coberto de matagães, charcos ou lagoas” (Viterbo).

Cela foi *cella* en lat. ‘cuarto pequeno, santuario, celeiro, almacén’.

Chao de Vila reflicte o aspecto topográfico dun terreo *planum*, onde se estableceu unha villa.

A Ferrería ‘obradoiro do ferro’ leva o sufixo greco-lat. *-ia*, engadido frecuentemente a palabras acabadas en *-arius, a, um* (ILV nº 37), aquí *ferraria*.

A Horta é feminino de *hortus*; en 1138 consta a *villa quae vocitant Horta*; en 1201 Mª García vende ó abade de Carracedo toda a herdade *in villa quae vocitant Orta, sub signum Sancti Johannis, tam in villa quam in montibus* (CC núms. 18, 158).

---

19 Publicado en *Lucensia*, XIII/26, 2003:95-110.

Pozancas é o plural e feminino de *pozanco*, derivado de *puteum/puteus* ‘pozo’, plural *putea* ‘poza’, co sufixo prerromano, quizabes céltico *-anca* (LG 104), de aspecto algo peiorativo e aumentativo.

Serra da Horta incorpora a *Horta* a voz *serra* ‘instalación industrial’ ou ‘sucesión de montañas’.

Torallo puido ser o nome persoal *Turalius* (OPPH 237) do posuidor deste lugar.

Valiña leva o sufixo diminut. *-ina* > *-iña*, unido a *vallis* ‘val’, voz feminina en latín.

2. ARMESTO (San Román)

Armesto é un lugar desta parroquia, citada ¿así? en 1262 (MCG II 211). Piel e Kremer (HGN 186/2) supoñen orixe xermánica e comparan a súa terminación *-esto* cos nomes persoais *Men-esto*, *Rem-estus*, *Seg-estes*, *Tod-estus*; pero rimaría así mesmo cos latinos *Festus*, *Funestus*, *Honestus*, *Modestus*, *Molestus*, etc. (cf. TLC) e cos tops. galegos *Corcuesto*, *Soesto*, *Tracesto*, etc. os cales non aclaran a etimoloxía de *Armesto*, mentres non teñamos mencións máis antigas deste topónimo.

Sancido parece o participio de *sancitus* ‘prohibido’, aplicado a un campo ‘intacto, que non foi segado nin pacido’ (DCELC v. *sencido*); pero (como *Carballido* / *Carballedo*) tamén pode ser variante de *Sancedo*, que é un lugar de Vilabol de Suarna (A Fonsagrada). Nun doc. de 1496 (DCL 1342) consta *Sançedo*, topónimo referido a Diomonde no Saviñao, onde hai agora *Salcedo* (tamén en Piñeiró e Segán), que foi un *salicetum*, sitio abundante en *salix*, *-icis* ‘salgueiro’ (“sauce” en cast.).

3. BECERREÁ (San Xoán)

Trátase da capital municipal e do partido xudicial, que leva un nome de etimoloxía discutida, como teño escrito máis por miúdo en *El Progreso* (17-X-1979): Corominas suxire que fose (*civitas*) *bergedo-redana* ‘cidade no camiño do Bierzo’ (*Actas del I Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica*, Salamanca 1974, editadas en 1976). Comentando esta proposta e calificándoa de “imprevista”

e “atrevida”, o profesor Moralejo Lasso relaciona o topónimo con ‘becerro’ (*Verba*, Nº 5, 1978, p. 17). Joseph M. Piel en *Grial* (Nº 62, 1978, p. 412; Nº 64, 1979, 129-130) rexeita a teoría de Corominas e xulga que *Becerreá* tivo a orixe nun nome persoal *Becerrius, proponendo que fose unha *Villa Becerriana*. Esta é a hipótese máis verosímil. En 1228 o abade de Penamaior concede en préstamo un casal en *Becerreá* (MCG II 209). En abril de 1259 o abade de Carracedo recibe de “Alfonso Gomez de Valcarcer ... quanto ayo en Becerrana, termino de Valboa” (CC nº 525).

Cabanela de Abaixo e *Cabanela de Arriba* corresponden ó diminutivo de *capanna* ‘cabana’, voz do lat. hisp., quizabes de orixe celta (*DCELC* v. *cabaña*), co sufixo *-ella* > *-ela* do lat. vulgar, e coas determinacións topográficas *bassus* ‘baixo’ e *ripa* ‘riba’ (*DCELC*).

En *Lamas* vemos o plural dunha voz latina (*DCELC*) ou pre-latina *lama* (TPH 98-102).

4. CADOALLA (San Pedro)

De *Cadoalla*, nome parroquial e dunha aldea, escribín en El Progreso (15-I-1983) que podería ter orixe celta, partindo dun antropónimo *Cadwalla*. Pero agora coido que, se cadra, non foi máis ca unha *Ca-d-Oalla* = Ca(sa) de Eulalia, se a comparamos p.e. con Sant-Oalla.

Carballín, co sufixo diminutivo *-ín*, variante de *-iño* < lat. *-inum*, ten como base inmediata a ‘carballo’, voz prerromana, formada sobre *carba* ‘caxigo de folla miúda’ (*DEGC*, apend.; *DCELC*) co sufixo aument. *-alium*, a. 985 (DELP), non o suposto *carbaculum, que propón G^a de Diego (*DEEH*).

O Castelo foi *castellum*, é dicir, *castrum* co sufixo dimin. *-ellum* do latín vulgar.

Ribas equivalen a ribeiras, que eran *ripas* en lat. (v. nº 15). Coido que a este lugar alude un texto do ano 1093, nomeando *villam in territorio Navie, loco predicto Auselli, ubi dicunt Ripa, subtus monte Penna Maiore* (*TSA* 222).

Saa saú do apelativo gótico *sala*, de significado aproximado a ‘casarío, quinta’ (*ELHI* 538).

Santa Isabel levaba un nome de orixe hebrea *Elisabeth*, composto de *El* ‘Deus’ *isabeth* ‘xuro’.

5. CASCALLÁ (Santa María)

O Areal foi sen dúbida *arenale*, un derivado de *arena* ‘area’ co sufixo de colectivo *-ale*.

En *Campo de Árbore* vemos un sintagma de orixe latina: *campus* e *arbor*; pero se o comparamos con *vinea de Arbori* (a. 1004 no TC 240), poderíamos pensar que *Arbori* fose o caso oblicuo dun antropónimo como *Arborus* (OPNH 108/141) ou *Arborius* (TLC 334).

Cascallá era *Cascaliania* en 1037 (TSO I 127) e *Cascallana* en 1284 (CC nº 662); foi granxa e couto importante do mosteiro de Penamaior en 1232 (MCG II 210, 214, 302) e podería ter sido a *vila* de *Cascellianus/na* (CIL VI 21137, 3952) ou a *casa* de *Callianus* (TLC 143); tamén houbo o nome romano *Casca* e o seu diminutivo *Cascellus* (TLC 143; RL 310) que se relacionaba co adxectivo *cascus*, *a*, *um* ‘cascado, vello’; outra hipótese viría dada por comparación cos tops. casteláns *Cascajar/es* e cos portugueses *Cascalhal*, *Cascalheira/ro*, *Cascalho*, *Cascalhões*, derivados de *cascalho* ‘pedra miúda’ (DOELP), con base no verbo *quassicare do lat. vg. deriv. de *quassare* ‘sacudir, estragar, quebrantar’ (DCELC).

Curro sería un sitio cercado, onde se gardan *currus* ‘carros’ e animais que *currunt* ‘corren’ (DCELC).

A Lagúa defínese polo latín *lacuna*.

Nantín foi o xenitivo do nome persoal *Nantinus* (OPPH 165), emparentado con *Nantia*, que figura en dous epígrafes lucenses (ILER 2179, 4197); houbo aquí unha igrexa de Santiago de Nantín (GDL 83), que foi parroquia suprimida.

En *Todón* temos a vila dun home chamado con nome gótico *Teton* / *Teodone* (HGN 271/38b).

6. O CEREIXAL (San Xosé)

Arco pode vir do lat. *arcus* ou do antropónimo pre-latino *Arco* (OPPAL 38; OPPH 32); comp. os tops. *Arcobriga* na Celtiberia e *Arco* na Galia e Britania. Sarmiento di que en las vías “era común fabricar, de quando en quando, a trechos, alguno o algunos arcos triunfales, u otros arcos comunes, en elogio de los Emperadores, o a causa de algún común suceso”; e J-L. Pensado (OELGI 389-390) cre que esta “explicación como

top. viario es aceptable”; pero engade que “otros ven en el top. alusión a arcos de puentes o aqueductos mejor que arco triunfal”; e cita a Eligio Rivas (*TM*), que “agrupa bajo una misma base lat. *arca* ‘cofre, sepulcro, límite’, lat. tardío *arcatus-a, lat. *arcus* ‘arco’”.

O Cereixal indica abundancia de árbores que dan a froita da *cerasea* ‘cereixa’.

Fonte da Saúde componse do lat. *fons, fontis* ‘fonte’, determinada por *salus, -utis* ‘saúde’ ou polo antropónimo *Salus* (*TLC* 232).

Forno da Cal parece aludir a un *furnus* ‘forno’, onde se queima a pedra caliza, *calx, calcis*, que dá ‘o cal vivo’.

7. CRUZUL (San Martiño)

Nesta parroquia, que consta en 1232 e 1325 (*MCG* II 210 e 214), hai o lugar de *Cruzul*, que se cita como *Crezur* no ano 1087 (*TSA* nº 219) e *Crezul* en 1434 (*DCL* nº 1039); ademais Monteagudo trae *Clezur, Crezur, Crexur, Crecur, Cruzul*, pero non menciona data nin fonte (*Anuario Brigantino*, Nº 22, 1999, p. 217). Tamén está *A Venda de Cruzul*, onde vemos un derivado de *vendita* ‘sitio onde se venden cousas de comer’. Pero é discutible a etimoloxía de *Cruzul* que suxire L. López Santos tratando de haxiotopónimos derivados da *Sancta Crux*, cando escribe: “Resta la extraña forma de Cruzul y Venta de Cruzul para los que puede alegarse un d. en *-ulla*” (*ELH* I 589). A terminación vémolta tamén en *Bidul, Rebedul, Marful e Martul*, que era *Martur* en 1133 e 1220 (*NML* 161), procedente do xenitivo de *Marturius*, antropónimo (cf. Joseph M. Piel, en *Homaxe a R. Otero Pedrayo* p. 63). Lástima de non poder contar coa denominación usada nun documento de Penamaior, que rexería a ermida de Sta. Mª Madanela de Cruzul no ano ¿999? (*BCML* III 46; data rexeitada en *MCG* II 204). Mentres tanto, a hipótese máis apropiada paréceme a de Luis Monteagudo (*o. c.*), que postula o xeniticio *Craeci-urius, derivado de *Craec-ius* (*CIL* XV), indicando que “todos los documentos (excepto uno, prb. el más moderno) invalidan el étimo *Cluti-ur-ius ... de *Clut-ius*” ...

Vilar de Ousón parece que foi un *Villare Ausonii*, porque consta *Ausonius*, sobrenome dun gramático e poeta galo-latino. Así o propón tamén Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 182. Tratei desto en *Grial* XXIII, 1985, 99-102. En *Vilar de Ousón* perdura a capela de San Vicente (*GDL* 175; *IAL* IV 417).

8. FERREIROS DE VALBOA (Santa María)

Ferrañol parece levar o sufixo diminutivo *-olus* < *-ulus*, de modo que é probable que veña do xenitivo de *Ferraniolus, diminutivo do antropónimo *Ferranius* (LE 356); comp. *Abol*, *Friol*, *Ourol*, etc.

Ferreiros de Valboa pode aludir a *ferrarios*, nome de oficio, pero é máis verosímil que fose o posuidor *Ferrarius* (LE 415) quen se ubicou en *vallis bona* ‘val boa’ ou no val de *Bonus* (TLC 274), supoñendo que este antrop. fose adxectivado, para concertar con *vallis*, como p. e. *Villa Aemilia*. N.B. Eu teño oído sempre *Ferreiros*, pero o *DOG* escribe *Ferreirós* ;diminutivo?, creo que con erro.

9. FONTARÓN (Sancti Spiritus)

De 1138 parroquias que hai na diocese de Lugo, só esta ten por titular o Espírito Santo, singularidade que se presta a unha curiosa investigación haxiográfica. Único é tamén na toponimia galega o nome de *Fontarón*, o cal pódese comparar con *Vilararón* na Fonsagrada, do que tratei en *LVCENSIA*, N° 23, 2001, p. 322. Velaquí as aldeas:

As Cabanas son o plural dunha voz hispánica *capanna*, que se atopa en S. Isidoro e que ten probable orixe céltica (DCELC v. *cabaña*).

Caldoval vén sendo *canale* ‘cal, canle’ de *vallis* ‘val’.

Foncova consta do lat. *fons, fontis* ‘fonte’ (feminino no lat. vulgar) adxectivada con *cova* tamén do lat. vg. que equivalía a *cava* ‘oca, cóncava’ no clásico (TGL 103); cítase *Foncoba* en 1188 (MCG II 302).

Fontarón sería *Fonte de Aarón*, nome bíblico, como di Moralejo (TGL 122, 135 n. 54); “*Aron*, nome de home en 907; *Arão, Aaaron*, no 957, *villa Arones* 924, *agro de Arom* en 1258; todo en Port. (Cortesão)” (OPNH 11/166); *Fontarón* foi couto do mosteiro de Penamaior (MCG II 302).

O Lago traduce o lat. *lacus*.

Pedrelada quizabes podería ser *petra elata* ‘pedra alta, elevada’, algo parecida a un menhir, pedra fita, marco divisorio, etc.; tamén podería ser un diminutivo *petrella ‘pedra miúda’ co sufixo de colectivo *-ata* > *-ada*; pero J-L. Pensado propón que

fose *petra lata* “curioso arcaísmo que acredita la existencia del adj. lat. *latus*, *a*, *um* antes de ser substituído por *amplus*, *a*, *um*” (OELG I 338).

Regochao debe vir do lat. *riguus* (DLF) *planus* ‘chao’, pero Corominas supón que o galego *rego* procedería dun céltico **reku-* (DCELC).

Regosmil pode ser unha alteración popular, supoñendo ‘regos mil’ en vez de *Rego-Osmiri* (HGN 205/6); compárese nesta hipótese con *Palaciosmil* (*Palatium Osmiri*); pero *Seixosmil* (vila de *Sisimirus*) invita a pensar que *Regosmil* podería referirse a vila de *Recimirus*, coma en Portugal *Reçomil* e o catalán *Regumir* (HGN 219/10).

O *Teso* pódese comparar co castelán “*teso* m. ‘cerro de poca altura’, ‘cumbre de un cerro’, en portugués *teso*, origen incierto, probablemente es el adjetivo *teso*, variante antigua de *tieso*, sustantivado en el sentido de ‘escarpado, muy pendiente’” (DCELC, con abundancia léxico-xeográfica); entón a etimoloxía sería *tesus* no lat. vulgar, equivalente a *tensus* no clásico, part. de *tendere* ‘tender’. Case o mesmo di Sarmiento: “*Teso* nombre de 300 sitios de Galicia. Viene de *tendo*, *tensum*, en castellano *tieso*, en gallego *têso*, que significa altillo” (OELG I 274). Tamén Menéndez Pidal escribe: “Hay pueblos llamados *Teso* en Lugo, Oviedo y Valladolid, *Têso* en Portugal; *Tesón* en Oviedo; como nombre común existe *teso* ‘cerro’, especialmente usado en Zamora y en portugués” (OE 85/7).

10. FURCO (San Xoán)

Casar ten rotacismo romance, fronte ó baixo latín *casale* ‘casal, casarío’.

As *Fontes* poden ser plural de *fons*, *fontis*; menos verosímil é que fosen xenitivo de singular: (*locus*) *fontis*; posiblemente alude a este lugar un doc. de Penamaior en 1181, que nomea *San Cristovo de Fontes* (MCG II 205).

Furco parece masculino de *furca* ‘forca’, quizabes aludindo a algunha bifurcación de camiños; tamén se podería vencellar co antropónimo *Furcius* (RL 83). Cítase *San Salvador de Furco* en docs. de 1232 e 1255 (BCML III 45); en 1227 o abade de Penamaior conseguiu de Alfonso IX a confirmación do couto de San Salvador de Furco (J. González, *Alfonso IX*, doc. 506); en 1228 recibe unha herdade neste mesmo lugar (MCG II 209); en 1231 aumenta o couto (MCG 210); en 1259 consegue un diploma de Alfonso X (MCG II 210); en 1272 consta *Furco de Meda* (MCG II 211); entre 1314 e 1322 volve aparecer *Furco* (MCG II 214).

San Pedro, *Sanctus Petrus*, é nome relacionado con *petra* ‘pedra’. Quizabes substituíu aquí a *San Salvador* (v. supra), como teño comprobado noutras freguesías lucenses.

Sarceada puido ser unha vila *sarcinata*, na que se amañaba a *sarcina* ‘bagaxe, equipaxe’ dos viandantes, ou tamén propiedade dun home chamado *Sarcinatus* (*CIL* V 7568); improbable é que fose unha vila chea de “zarzos” (*DCELC* v. *zarza*).

11. GUILFREI (Santa Eulalia)

Barrio de Abaixo pode referirse a un *barrium*, voz do latín serodio, tomada do árabe *barri* (*DCELC*), ou á vila do antropónimo *Barrius* (RL 32), coa determinación topográfica *bassus* ‘baixo’ ou propia do nome persoal *Bassius* (*LE* 423).

O Campelo é diminutivo de *campus*, co sufixo *-ellus* > *-elo* do lat. vulgar.

Guilfrei vén sendo xenitivo do antropónimo gótico *Uiliefredus* (*HGN* 302/9), o posuidor deste lugar, o cal cítase en 1237 (MCG II 210).

Narón procedería do xentilicio *Naronius* (*LE* 480), ou, mellor aínda, de *Naro*, *-onis* (*OPPH* 165); hai aquí unha capela adicada a San Bieito (*GDL* 124; *IAL* III 239). Coincide con este topónimo o nome do río *Narón* (v. mapa adxunto), que aparece no ano 1093 limitando a vila de Ribas (en Cadoalla) “*per terminos de aqua de Narone*” (*TSA* 222).

En *A Penela* temos o diminutivo de ‘pena’ co sufixo *-ela*, que sería en lat. *pin-nella; cítase en 1077 *Pinnela* (*NML* 169), pero non é este lugar.

12. GUILLÉN (San Pedro)

Cabo de Vila refírese a un extremo, *caput*, dunha villa.

A Ferreira corresponde ó lat. *ferraria*, sitio relacionado con *ferrum* ‘ferro’.

En *Fonte do Lobo* temos unha locución na que o apelativo *fons* ‘fonte’ vén determinado por *Lupus* ‘lobo’, animal ou persoa propietaria que levaba este nome (*TLC* 327); consta aquí unha capela pública adicada a Virxe das Dores (*GDL* 125).

Guillén parece vir do antropónimo *Guilienus*, a. 1115, en xenitivo, ou de *Uilieni*, o cal figura na diplomática astur (*HGN* 302 N.B.) e no *TSA* nº 8 e 123. Menéndez Pidal, tratando de “El sufijo “-en”, su difusión en la onomástica hispana” (*TPH* 105-158), non cita o top. *Guillén*, pero si “*Guillena* (Sevilla). De *Quelius*, *Quaelius*, Schulze” (*TPH* p. 132). Hipótese etimolóxica que parece pouco verosímil.

13. LIBER (San Remixio)

Barreiro é derivado de *barro*, voz prerromana (DCELC) e pode indicar simplemente un lugar onde abunda o barro ou o oficio de quen traballa con este material.

A Golada di Moralejo (*TGL* 316, 335, 336) que foi *aqua lata* ‘auga levada’; pero non se ve claro que fose así. En cambio paréceme ser “Golada s.f. Parede vertical que forma a embocadura dun río ou dun paso entre montes” (*GDXL*). Entón a etimoloxía estaría quizabes no lat. *gula* ‘garganta’.

Liber corresponde sen dúbida a unha herdade ou vila propia de *Liberius* (*TLC* 280). Por aquí pasaba en 1093 o “*rio de Silis*”, afluente do Navia (*TSA* 222).

En *As Pontes de Gatín* temos un plural pontes sobre o río Navia, tal vez determinadas por un primitivo posuidor *Cattinius* (LE 162); sen embargo Piel (*NG* p. 131, nº 555) escribe que “Gatim ... vem do genetivo de *Gattinus, formação que não precisa de comentário”. En *HGN* 119/3 postula con interrogante “*Gattinus (?)”: ON pg. *Gatim* Por”. En 1093 a vila de Ribas (nº 4) determinábase *per Gatini* (*TSA* 222). En 1167 Fernando II couta o mosteiro de San Salvador de Cancelada “ex parte de *Gatin* per fundum de Pina Ausendi” (DMG 82) e en 1178 “sicut dividit a pontibus de *Gatin*” (DMG 167; *ES* XLI 332).

14. MORCELLE (San Xulián)

Cormes, coma *Corme* na Coruña, a. 958 (*TC* 485), parecen ter orixe nun xeniticio *Corm-* (RL 61), de aspecto grego, coma o río da Eolia *Cormalos* (Plin. 5, 122). Quizabes temos aquí rotacismo de *Cosmes*, patronímico de *Cosme* (LG 335). Tamén se

asemellan ó cast. *corma* ‘cepo de prisión, madeiro que se ata ó pé dun home ou dun animal, ferropea’, árabe *qúrma* e grego *kormós* ‘tronco, cepo’ (*DCELC* v. *corma*; *DEEH* v. *cormos*). Machado (*DELP*) propón, quizá con pouca verosimilitude etimolóxica: “*Corme*, s. do gr. *kómaron*, pelo lat. *comaron* ‘medroño, fruto do medronheiro; morangueiro; cf.: Schuchardt, en *ZrPh.*, XXIII, p. 412”. Por outra parte, Cabeza Quiles (*NL* 165) suxire a posibilidade de recorrer á base prerromana **cor-* ‘pedra, altura rochosa’, para a localidade coruñesa *Corme* que, “sendo moi rochosa”, xa aparece así no ano 1105, e para a lucense *Cormes* “que tamén é moi pedrosa”.

Morcelle vén do nome persoal *Mauricellus*, en xenitivo, como escribín en *El Progreso* (15-IX-1993); consta esta freguesía en 1231? (*GDL* 163) e 1335 (*MCG* II 215).

15. OUSELLE (San Cosme)

A Borquería rima cos tops. lucenses *Casería*, *Enfermería*, *Ferrería*, *Fradería*, *Servicería*, *Repostería*, *Valdería*, etc., os cales parecen aludir a lugares onde se exercía algunha actividade ou industria ou xuntanza colectiva. A primeira vista *Borquería* parece que podería relacionarse co galego-portugués *borco* e cast. *vuelco* / *volcar*; pero a penas é probable que tivese tal acepción. Pouco verosímil sería tamén que con metátese *bro-* > *bor-* viñese de *broccus* ‘obxecto puntiagudo’, e fose unha oficina de *brocas* ou *brochas*. Nin creo que a *Borquería* equivalla a “porquería”, referida a unha granxa de porcos, suavizando *p* > *b*. Teño oído que foi unha parada de sementais de *burricos* (?). En calquera caso non lle vexo explicación satisfactoria.

O Mazo soía ser un taller hidráulico para mazar o ferro ou abatanar as mantas en mollado; a orixe do nome estaría no baixo lat. *matium* ‘mazo’, *matia*, *macia*, *mazia*, etc. ‘maza’, de orixe incerta (*MLLM*).

Montaña de Agra sería *montanea/nia* ‘montaña’ (*MLLM*) determinada por *agra*, feminino de *ager* ‘agro’.

Ouselle cítase varias veces como *Auseli* / *Auselio* nos anos 1175, 1125, 1087, 1085, 1091, 1093 (*TSA* 53, 54, 219, 220, 222, S-18), *Auselliu* en 1037 (*TSO* I 127); noméase tamén en 1196 e 1252 (*MCG* II 205 e 210); tratei deste antroponímico en *Grial* (XXIII, 1985, 99-102). Hai un texto do ano 1093, que ilustra varios topónimos.

nimos desta zona: “villam in territorio Navie loco predicto Auselli ubi dicunt Ripa, subtus monte Penna Maiore, prope aulam Sancti Salvatoris ... per terminos de aqua de Narone, per Gatini, per rio de Silis, per illo campo de Furco, per rio de Auseli” (TSA 222).

Vilar de Frades alude quizabes á posesión dun *villare* por parte dos *fratres* ‘frades’ de Samos en Ouselle.

16. OUSÓN (Santo Adrao)

O nome desta parroquia e da única aldea que hai nela vén do persoal *Ausonius* (*Grial*, XXIII, 1985, 99-102), como vimos no núm. 7 en *Vilar de Ousón*.

17. PANDO (San Xoán)

Pando procede dun adxectivo lat. *pandus* ‘arqueado, abombado, eslombado, chepudo, corcovado’, que se converteu no antropónimo *Pandus* (*TLC* 245).

A Veiga sería unha palabra de orixe prerromana, **vaika* (Menéndez Pidal, *OE* 13/1) ou **baika* (Corominas, *DCELC* v. *vega*); pouco verosímil é que veña do latín **vadica* ‘terra de paso’, como propón G^a de Diego (*DEEH*). Para mencións diacrónicas en Galicia cf. Amable Veiga, *OG* 62-63.

18. PENAMAIOR (Santa María de San Lourenzo)

A advocación de San Lourenzo do Ramallal (*GDL*) perdura aínda nunha ermida desta freguesía, que sería “San Lorenzo de Rebollar” (cf. *BCML* III 46). O nome da parroquia non o ten ningunha aldea dela, pero si un monte que se chamaba *Penna Maiore* en 1093 (*TSA* 222), e procede do lat. *penna/pinna maior*; pero téñase en conta que *Maior* puido ser nome persoal do posuidor (*TLC* 294), como parece suceder nos tops. lucenses *Penabade*, *Penamil*, *Pena de Miro*, *Pena Mouril*, *Penamaria*. Cítase *Penamaior* no ano 572 como límite do *comitatus sarriensis*: *levat se in Penam*

Majorem et pergit ad Pando (ES XL 346). En 1183 o papa Lucio III confirmalle ó mosteiro de Carracedo “*Pennam Maiorem cum suis pertinentiis*” (CC nº 88). En 1188 Urraca González fai unha doazón a “*Beate Marie de Penna Maiore, que cenobio Carrazedi pertinere videtur*” (AHN 1214/10, citado así en MG p. 823, nota 895). En 1202 dona Sancha Rodríguez escribe no testamento: “*hereditatem de Villa Selle mando Penne Maiori*” (CPR nº 223; BCML III 49). En 1203 Inocencio III confirma ó mosteiro de Carracedo a *Grangiam Pennaemajoris c[um] p[er]tinentiis s[uis]* (CC nº 189) e a esta granxa-priorato cisterciense aluden outros documentos posteriores daquel mosteiro berciano (cf. CC 911, 929, 990) ata que pasou a ser abadía.

O *Acevo* é o nome dunha planta, que ten follas de agulla e por elo no latín vulgar chamábase *aci-folium* (DCELC).

En *Arandedo*, citado así en 1188 (MCG II 302) temos sen dúbida un colectivo, delatado polo sufixo *-edo*, e a súa base podería ser o galego-portugués *arando*, en castelán *arándano*, fitónimo de orixe incerta (DCELC).

O *Cabo* traduce a *caput* ‘cabeza, punta, extremo’ dunha vila.

Carballedo (id. en 1188, MCG II 302) alude a un colectivo de *carballo* (v. nº 4) co típico sufixo *-edo*.

A *Carunchada* parece ter por base o galego *caruncho* ‘fungo que se forma na espiga dalgúns cereais, couza, conxunto de manchas escuras producidas pola humidade’ (DRAG). García de Diego (DEEH) cita o canario *carunchado* “picado de vi-ruelas”, opinando que a orixe estaría no lat. *carbunculus* ‘fungo dos cereais’. Corominas (DCELC v. *caroncho*) considera esta etimoloxía como unha de “las más defendibles”; pero el parte “de un lat. vg. *curiunclu, haplología de *curcuriunclu, disimilado en vez del lat. *curculiunculus*, que en Plauto aparece como un mero sinónimo vulgar, y no como diminutivo, del clásico *curculio* ‘gorgojo’”. A maiores eu preguntaría se A *Carunchada* se podería comparar co castelán “carunculada”, procedente do lat. *caruncula*, diminutivo de *caro* ‘carne’ (DRAE).

O *Convento* en lat. *conventus* refírese ó cenobio onde viviu unha comunidade relixiosa cisterciense ata a desamortización de 1835, do que se conserva aínda a igrexa románica (BCML III 45-54) e moitos documentos inéditos (493 pergs. e 16 legs.). En 1971 J-I. Fernández de Viana publicou un extracto da súa tese doctoral “La Colección Diplomática del Monasterio de Santa María de Penamayor” e no MCG (II p. 202-227; 299-303) trata sobre a historia e o arte de “Santa María de Penamaior”.

A Ferrería v. nº 1.

Liñares son terreos propicios para *linum* ‘liño’. Niermeyer (*MLLM*) rexistra “linarium, linare (neutr.), linaria (femin.), linaris (masc.)”.

O Pico ‘punta’ dunha montaña sería palabra de orixe celta (*DCELC*).

Os Prados traducen o lat. *pratum/pratus*.

Raposeira sería o sitio onde acouga o *raposo*, nome derivado de *rapum* ‘rabo’ (*DCELC* v. raposa); cítase *Raposeira* en 1188 (*MCG* II 302).

Riodarco, *Rio d-Arco* en 1627 (*MCG* II 302), é composto de *rivus* ‘río’ e *arcus* ‘arco’; pero ¿cal é o significado concreto aquí de *arco*?, v. nº 6.

Touzón parece da familia de *touza* ‘matorreira, cepa dunha árbore, monte po-boado de carballos, terreo sen cultivar que está cheo de mato’ (*GDXL*), voz de orixe ibérica (*DEEH* v. *tautia*; *DCELC* v. *atocha*).

Vilarín parece dimin. de *villaris*, *-are*, adxectivo latino substantivado na Idade Media indicador do ‘recuncho dunha vila’, co sufixo *-ín* propio desta zona semiasturiana, fronte a *-iño* do resto de Galicia; pero non se debe descartar que fose unha *villa de Arinius* (LE 125).

19. QUINTÁ DE CANCELADA (Santa Eulalia)

Balaxaz probablemente sería unha vila chamada en 1002 *villa Agelaz* (*NML* 139), que sufriría a contaminación de *vallis Agelaz*, patronímico do persoal gótico *Agila*, *-anis* (*HGN* 5/16).

Buisán procede do antropónimo *Buisanus*, que figura nun doc. lucense do ano 989 (*Lucensia*, nº 8, p. 166); hai aquí a capela de San Xoán.

Outra capela adicada a San Lourenzo está en *Bullán*, topónimo que parece saído de *Bullius* (LE 350) co sufixo de posesión *-anus*.

Tamén hai unha capela de Santa Apolonia en *Castel de María*, que sería *castellum* determinado polo nome persoal *María*.

A Cortella é un diminutivo de *corte*, que era *cors*, *cortis* no latín vulgar, co sufixo tamén vulgar *-ella*, saído quizabes do lat. *-icula*.

O Coto sería a voz prerromana **cotto* ‘cume’, equivalente ó castelán *cueto* (*OE* 85/1; *TPH* 267-275); ten a capela dos Remedios.

O Couso, coma o castelán *coso*, quizabes derivaría de *currere* ‘correr’ e de *cautum* (DCELC v. *coso*), lugar apto para a cacería.

A Ermida traduce o grecolatino *eremita* ‘lugar ermo, solitario’.

Quintá, Quintana / Quintaa en 1275 (CC 621), coma o castelán “quintana”, pode aludir á quinta parte dos froitos que se lle debían pagar ó señor dun terreo (DCELC) ou indicar o sinal de distancia nunha vía romana ou a praza unida ó campamento (ELH I 512 e 525) ou ser simplemente unha vila propia de *Quintanus* (TLC 293).

Tucende vén do nome persoal gótico *Teodesindus* (HGN 271/30) en xenitivo, e aquí atópase a capela de San Pedro.

20. SEVANE (San Xoán)

Cousín parece diminutivo de *couso*, v. n° 19; pero mellor sería dicir que foi a vila dun posuidor chamado *Causinius* en xenitivo (LE 262).

Tamén *Donín* provén do nome persoal *Domninus* en xenitivo (TLC 362).

E *Sevane* corresponde ó lugar de *Sancti Iohannis* ‘San Xoán’.

Souto foi *saltus* ‘pasteiro con bosque’ e tamén nome persoal, como a propósito de *Vilasouto* escribín no N° 20 do *Boletín del Seminario Fontán-Sarmiento*, 1999, p. 38-41; temos aquí a capela de Santa Bárbara (GDL 220).

21. TORTES (San Pedro)

En *Arroxo* perdura o lat. medieval *arrogium* (MLLM) e antes voz hispánica prerromana *arrugia* ‘mina subterránea, mina de auga’ (DCELC v. *arroyo*).

A orixe de *Eixibrón* parece antroponímica, tal vez *Axius Apronius* (LE 207, 110) ou *Abronius* (RL 3); pero non teño seguranza, mentres non vexa mencións diacrónicas.

En cambio vexo que *Erbón* provén do antropónimo *Erbonius* (LE 358a).

O Freixo parece traducir a *fraxinus* (cf. OG 71-72), sen relación con *freixa* ‘fervenza, terreo escarpado’ (OELGI 172-173).

Lamarrió sería *Lama do Río*, *lama* + *rivus* en lat.

Monelo aparenta ser un diminutivo persoal de *Munnus* co sufixo *-ellus* do lat. vulgar, acaso *Munnellus; comp. *Monnius* / *Munnius* (LE 424) e *Munilla* (OPPAL 87; TLC 169).

Tortes aseméllase a un patronímico, coma *Flores/Flórez*, *Peres/Pérez*, *Suares/Suárez*, etc.; parece ser o top. *Turtures*, que se nomea a carón de *Triacastella* nun discutido documento do ano ¿666? (ES IV 231); nesta hipótese trataríase dunha (villa) *Turturis*, é dicir, a vila do posuidor *Turtur* (TLC 332), nome persoal baseado no apelativo latino *turtur*, *turturis* “tórtola / tórtolo” en castelán, ‘rula / rulo’ en galego; pero conviña ver cal é a forma que figuraba en doc. de 1262? (MCG II 211); tal vez era *Tortores*, como leo en *Actas del II Congreso Internacional sobre el Císter ...* Ourense 1998, p. 435. En Celeiro de Mariñaos (Barreiros) tamén houbo a villa de *Turtures* en 1010 (TL 220), “*casale trans fluvio qui dicunt Turtures*” en 1110 (TL 215), *Tortores* en 1113 e 1263 (TL 209, 211). Coido que *Tortes* equivale ó top. castelán *Tórtoles* en Ávila, Burgos, Zaragoza.

22. VEIGA (Santa Mariña)

O nome desta parroquia é moi común en Galicia e vímololo no núm. 17.

Pumarín de Arriba reflicte o diminutivo de *pumar*, que alude a un colectivo de *pomum* ‘mazá’, coa localización nun sitio alto *ad ripam* (DCELC).

Valcova traduce a *vallis cova*, onde o adxectivo do lat. vg. suplanta a *cava* ‘cóncava’.

Vilachá Pedrosa corresponde a unha *villa plana petrosa*.

23. VILACHÁ (SanPedro)

Bustelo é diminutivo de *bustum* ‘pasteiro’ (BIEA, VIII, 1954, 25 ss.; DCELC v. *bosta*).

En *Cantiz* temos un topónimo que procede do persoal *Cantitius* (RL 45), relacionado con *Cantius* (LE 144); aquí está a capela de San Brais.

Monel parece ser variante de *Monelo*, v. nº 21.

A Muñeiz ten traza de ser un patronímico de *Amunius* (LE 403); en Viana do Bolo apareceu unha placa votiva de bronce adicada ó deus *Aegi Amunniaego* (RPH 71).

Pumarín de Abaixo contraponse a *Pumarín de Arriba*, v. nº 22 e 11.

Vilachá foi *villa plana*.

En *Vilar de Cancelada* atopamos *villaris*, *-are*, substantivo na Idade Media (MLLM), determinado aquí por *Cancellata* (TSA 35, 53, 217, 218), derivada de *cancellus* ‘cancelo, reixa, límite’.

24. VILAÍZ (Santiago)

As Barbeitas proceden de *vervacta*, plural do lat. *vervactum* ‘barbeito’ (cf. OELG I 394-395).

En *Casares*, que foron *casales* en latín, hai unha capela adicada a San Martiño.

Fraían de Abaixo e *Fraían de Arriba* son dúas localizacións de *Fraían*, que en opinión de Piel-Kremer procedería do antropónimo gótico *Fradilane* (HGN 98/12) ou sería variante de *Froián* (HGN 106/9), coma o portugués *Fraião*.

Vilatz contén un nome persoal unido a *villa*, posiblemente *Anicius* (LE 130); sería unha *Villa Anicii*, con caída do *-n-* intervocálico.

25. VILAMANE (Santa María)

Airexe corresponde ó xenitivo de *ecclesia*, é dicir, a vila situada no lugar da igrexa.

As Bidueiras foron un colectivo de *betula* ‘bíduo, bidueira’.

Donín v. nº 20.

Murias sería derivado de *murus* (DEEH 826) ou de orixe prerromana, coma o galego *morea* (DCELC v. *morena* II e adic.), co significado de ‘montón de pedras’ (cf. *Lucensia*, Nº 20, 2000, p. 132).

Riomuíños é o río de muíños, *rivus* co plural de *muíño*, lat. *molinum*.

De *Vilamane* coido que puido ter orixe latina, coma *Villamañe* en Asturias, que sería unha *Villa Manii/Mannii* (LE 426, 469; *Verba*, 11, 1984, p. 12); pero Piel-

Kremer atribúenlle orixe gótica, xa que en Pontevedra había en 1036 unha *Villa Manni*, que é hoxe *Mane* (HGN 177/17b). Da mesma opinión é Rivas Quintas (OPNH218/905).

26. VILOUTA (Santa Mariña)

Esta freguesía, que se menciona en 1264? (MCG II 211), ten soamente dous lugares: *Vilouta de Abaixo* e *Vilouta de Arriba*; pero unha e outra foron *villa alta* ou *vila de Altus*, nome persoal (RL 291) adxectivado para concertar con *villa*.

Un epígrafe singular en Pacios (Begonte)²⁰

Hai tempo que eu tiña visto unha fotografía, que me amosou o entón director do Museo Provincial, Felipe Arias Vilas, co epígrafe dunha lápida que estaba incrustada na parede da igrexa de San Martiño de Pacios, concello de Begonte. Paréceme que a conservo, pero non a atopo. O que recordo é que alguén tiña marcado as letras con xiz (“tiza” en castelán), o cal era un prexuízo que alteraba o intento dunha boa interpretación, cousa que polo mesmo eu non puiden facer daquela.

Agora (15-XI-2002) volveume ofrecer outra foto da lápida, limpa de xiz, o profesor Javier Gómez Vila, que anda catalogando os epígrafes romanos, dous dos cales atópanse tamén nesta mesma igrexa. Así pois, con esta foto por diante presento o meu comentario.

En primeiro lugar teño que dicir que no *Inventario artístico de Lugo y su provincia*, tomo V, páxs. 14-15, J-M. González Reboredo, ó rexistrar a igrexa de Pacios, deu conta da lápida deste xeito:

“En un lateral de la nave, tres piedras graníticas con fragmentos de inscripción. La mayor, 0,60 x 0,48, con sencilla decoración lineal e inscripción de difícil lectura, que aparenta contener las letras siguientes: AIOVITO/P PRA/RSTA/VH(?)ST/ /APOS. Las otras dos, más pequeñas, con los siguientes textos: CRAC y NCRNAM(?)/S.AN.LX”.

A miña interpretación

Deixando á parte agora as lápidas máis pequenas, que foron interpretadas por E Arias Vilas, P. Le Roux, A. Tranoy, *Inscriptions romaines de la province de Lugo* (París 1979), núms. 81 e 101, e deixando tamén de momento sen comentario o debuxo da

---

²⁰ *Lucensia* XIII/26 (2003) 147-152.

lápida maior, que é medieval, creo que nesta pódese ler con certa garantía o seguinte texto:

ALOVITO
PRB
RESTA
VI:IST
A:POS

Na liña 3 hai un nexo RE. Na 4 están claros tres puntos en vertical (aquí poño dous, por non ter maneira fácil de reproducir os tres), os cales indican claramente a separación de palabras, como é norma nos epígrafes medievais. Na liña 5 non se perciben ben na foto os tres puntos, pero paréceme que aí estaban, e anque non estivesen, a interpretación sería a mesma.

Esto suposto, a lectura coido que debe ser: *Alovito / pr(es)b(itero) / resta/vi(t) ist/a pos(sesio?)*. E a súa tradución sería: Para Aloito ou Alvito, presbítero, restou [quedou] esta posesión [de sepultura ou de igrexa].

Deberase distinguir aquí o que é certo e o que é máis ou menos incerto e só probable. Certo é o nome persoal *Alovito*, como explicarei máis adiante. Certa é tamén a sigla PRB, que designa a un presbítero. Certo é así mesmo o verbo *restavi*, forma do pretérito perfecto latino, usada por exemplo por San Augustiño (*Serm. 112, 2, Mai.*), segundo leo en Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, fronte á clásica do verbo *resto, -as, -are*, (perfecto *restiti*), que é intransitivo en latín e significa ‘deterse, persistir, resistir, restar, subsistir, quedar’, etc. Certa é igualmente a palabra *ista*, que aínda perdura nalgunhas partes do galego actual. E finalmente temos a abreviatura *pos*, que eu completei hipoteticamente coa palabra *posesio*, seguindo nesto a Capelli, *Dizionario de Abbreviature latine ed italiane*, Milano 1979.

O nome do presbítero

Na lápida está escrito claramente ALOVITO, non AIOVITO. Trátase evidentemente dunha variante de *Alvito* ou *Aloito*, que son as formas gráficas máis correntes e moi abundantes nos documentos medievais. De tal maneira, que a penas consta *Alouitus*, excepto nun doc. portugués do ano 1024, segundo lemos no *Dicionário onomástico etimológico da língua portuguesa*, de A-P. Machado, quen rexistra outras formas do antropónimo e a pervivencia en moitos topónimos lusos.

Joseph M. Piel, *Os nomes germánicos na toponímia portuguesa* (Lisboa 1936), p. 29, cita a Meyer Lübcke e o *Onomástico medieval* de Cortesão coas formas históricas do séc. X-XI. E comenta que “*Alwith* é o nome dum príncipe érulo do séc. VI, *Vitigis* o dum rei ostrogodo da mesma época, *Witigisclus* outro nome ostrogodo”. Pero engade: “A interpretación de VIT- causa alguma dificuldade”. No *Hispano-gotisches Namenbuch*, Piel e Kremer supoñen que *-uittus* podería corresponder ó primeiro elemento de nomes persoais góticos ou ser un sufixo.

Neste punto coido que é ilustrativo o que escribe Eligio Rivas Quintas, *Onomástica Persoal do Noroeste Hispano* (Lugo 1991), pp. 77-78. Despois de rexistrar as formas medievais deste antropónimo en diversas fontes documentais, escribe:

“Alguén ten sospeitado que se trata de formas distintas: *Aloitus/Aluitus* ou *Alvitus*, confundíndose ambas e dúas en *Alvitus* despois do séc. XI; Mz. Pidal, indistintamente, ten ambas por indíxenas de Galicia, citando os ap. *Alvitiz* e *Aloytiz* (*BRAE*, XLII; cf. tamén M. Lübke en *Namenstud.* II, 73; *Caminiana*, 6, 168-70). Piel, Piel-Kremmer, Sachs e M. Lübke, inclínanse polo xermánico (*N. Germ.* 29; *Hisp-Got.* 67-8, etc.) aínda que tamén defiren no segundo elemento. Eu coído ser: gót. *alls* ‘todo’ e *wit(t)* ‘entendemento, agudeza’; temos no a.a.al., para este segundo elemento, *vizzi*, a. nor. *vit*, a.I. *wit(t)*, gót. *-witi* (*Oxford*, 1236)”...

Esta opinión parece que foi recollida pola *Enciclopedia Galega Universal* (Ir Indo Edicións, 1999), na que lemos que *Alvito* procede do “xermánico *alls* ‘todo’ e *wit(t)* ‘perspicacia’”. Sería, pois, -digo eu- comparable co actual alemán *all-vissend* ‘omnisciente’. Non obstante, a min quedame a dúbida desta teoría xermánica, se o antropónimo *Alvitius* foi ben lido por Hübner (*CIL* II 563) nun epígrafe romano de Mérida. De feito, Holder rexístrao como antigo celta na súa obra *Alt-celtischer Sprachschatz* (Graz 1962), p. 111.

O certo é que o antropónimo *Alvitus* perdurou en moitos nomes de lugar galegos. Por non citar máis ca os lucenses, temos *Alvite*, topónimo en Augas Santas (Palas de Rei); en Bretoña (A Pastoriza), onde queda tamén *Os Alvites*; en Robra (Outeiro de Rei); en San Torné de Recaré (O Valadouro); en Temes (Carballedo); e a forma plena *Vilalvite*, parroquia en Friol; aldea en Coeses (Lugo); e na Laxe (Paradela).

O emblema da lápida

Mellor ca explicalo con palabras é contemplalo na foto. Sen dúbida foi unha maneira de plasmar na pedra o que se adoitaba debuxar nos pergamiños medievais, cando alguén quería estampar a súa firma nalgún documento. Era o *signum* da propia persoa, que moitas veces albergaba de modo criptográfico as letras do nome persoal, como sucede aínda hoxe con moitas sinaturas ilexibles. Isto sábeno ben os paleógrafos, especialmente os medievalistas. Polo tanto podemos concluír, con verosimilitude, que no debuxo desta lápida está implícito o nome do presbítero *Alouito*. E, polo que eu agora coñezo en canto a epígrafes lucenses medievais, parécese un *unicum* grabado en pedra. De aí a súa importancia e o meu interese en dalo a coñecer.

A data

Non é fácil deducir a qué ano ou era corresponde a presente inscrición, da cal forma parte o devandito *signum*. Pola feitura de O romboidal (que alterna con O redondo), de T uncial, e de A sen traveseiro, quizabes poderíamos estar diante dun texto do século X ou XI. Esta é efectivamente a época na que máis abunda en documentos lucenses o antropónimo *Aloito/Alvito* (Cf. *LVCENSLA*, N° 8, 1994, p. 163-164; N° 10, 1995, páxs. 159, 168, 172).

Contexto literario-xeográfico

No *Tumbo A de la Catedral de Santiago*, publicado en 1998 por M. Lucas Alvarez, hai un lugar da provincia de Lugo, que non foi aínda identificado polos que se ocuparon do documento alí reseñado co número 32.

Lucas Álvarez encabeza a transcripción deste diploma da maneira seguinte: “920, mayo, 18. *Ordoño II y su esposa, Elvira, donan a la iglesia de Santiago la de Pelagio, entre los ríos Parga y Ladra, con la iglesia de San Martín*”.

Neste doc. os reis citados din que o presbítero *Scissa* (sic) concedéralle por escritura á mai deles, a reina dona *Exemena*, varias vilas en Galicia con igrexas e mosteiros, servos e libertos, e todo o seu gando. O devandito *Cissa* (sic), pouco tempo despois, fixolles así mesmo a *Ordonius* e *Geluira* testamento de todo canto lle concedera á súa mai. E agora os reis, para remedio da alma da recordada *domna Exemena regina* e para que por esto a eles lles veña unha copiosa recompensa, *ob honorem Sancti Iacobi apostoli*, dóanlle a aquel sacratísimo lugar (*sacratissimo Loco uestro*) o que expresan a continuación.

Concedemos a vila que chaman de Pelaio, a cal está entre dous ríos, o Parga e o Ladra, con tódolos seus termos e achegos e a igrexa que alí está fundada co nome de San Martiño, e tamén os libertos que habitan na mesma vila, os cales renderon conta e obsequio á mesma igrexa (*concedimus uillam quam dicunt Pelagio, que est inter duos riuulos Parreca et Lanera [léase Latera], cum omnibus suis terminis et adiacentiis et ecclesiam quae ibi est fundata uocabulo Sancti Martini, necnon quoque libertos in eadem uilla habitantes, qui ad ipsam ecclesiam rationem uel obsequium fecerunt...*).

No índice toponímico da súa obra, Lucas Álvarez, páx. 371, pon: “Pelagio, villa: n.i., entre los ríos Parga y Ladra, Lugo”; e na páx. 373: “Sanctus Martinus, ecclesia, en vila Pelagii: vid. Pelagio”. Como se ve, non identifica nin a vila nin a igrexa que se menciona no diploma. Tampouco a identificou M-R. García Álvarez, que reseñou o documento en *Compostellanum*, VIII, 1963, páx. 261 = 637; e XII, 1967, páx. 608.

Este testamento tamén foi publicado por A. López Ferreiro, *Historia de la S.A.M. Iglesia de Santiago de Compostela*, tomo II, apéndice 43. Pero tampouco é máis explícito na ubicación daquela *Villa Pelagio* nin da *ecclesia Sancti Martini*, salvo a súa situación entre os ríos Parga e Ladra.

Outras referencias a este documento, que fixeron Sánchez-Albornoz, Fernández Catón, Emilio Sáez, Barreiro Somoza, Cabano Vázquez, e López Alsina, coido que deixaron a cousa sen máis precisións xeográficas. Certo é que eu non tiven acceso a verificar estas referencias, pero o feito de que Lucas Álvarez as cite e non as aproveite no seu caso para identificar tales lugares é suficiente razón para dicir que aqueles non o fixeron.

Identificación da “*Villa Pelagio*”.

No documento hai bastante claridade para dicir que aquela *villa Pelagio* estaba na confluencia dos ríos Parga e Ladra (*Lanera* é unha mala transcripción de *Latera/Latra*, como figura escrito noutros docs. galegos). Tamén está claro que alí estaba edificada a igrexa de San Martiño. Polo tanto, podemos concluir que se trata dunha vila ubicada na parroquia de San Martiño de Pacios, municipio de Begonte, provincia de Lugo. Aquí é en efecto onde se xuntan os ríos Parga e Ladra, afluentes do Miño pola marxe dereita.

Conclusión

Os datos epigráficos e literarios que acabo de presentar mostran que San Martiño de Pacios foi lugar importante, quizabes xa na época romana e tamén na medieval. Mesmo agora queda aínda aquí como topónimo O *Camiño Real*.

Se califiquei de singular o epígrafe comentado, foi porque singular é en Galicia a forma do antropónimo *Alovito*, fronte a *Aloito* / *Aloyto* / *Alvito*, que abunda moito. Singular é a forma *restavi*, fronte á clásica *restiti*. E finalmente, singular é a forma do *signum* ou sinatura en pedra, caso único dos que sei.

Toponimia do concello de Palas de Rei²¹

Para o esclarecemento dos topónimos deste Concello lucense de Palas de Rei, usarei a nomenclatura normativizada, proposta no *Diario Oficial de Galicia* o 25 de xaneiro do ano 2000 e publicada no mesmo ano pola Xunta no *Nomenclátor de Galicia/Lugo*. Dos nomes parroquiais teño feito un adianto na revista *Palacio do Rei*, N.º 5, 1994, páxs. 6-7; pero agora tratarei tamén das súas aldeas. As siglas que use aquí irán explicadas ó final deste estudo; pero anticipo que *RLP* refírese ó exame das igrexas románicas, feito por Jaime Delgado, en sincronía coa lingüística.

1. ALBÁ, Santiago (RLP 3/360-363)

A parroquia de *Albá* recibiu o nome dunha aldea dela que corresponde a unha primitiva (*villa*) *Albana*, adxectivando a vila propia dun posuidor chamado *Albanus* (*LC* 181). En 1240 figura a “*filigregia Sancti Iacobi de Alvae*” e “*Santiago de Alvae*” no ano 1392 (*CDVD* 18, 95, 103, 143); *Alvaa* en 1498 (*DCL* 1327). Pódese comparar con *Albán*, que se orixinou no mesmo antropónimo (cf. *OELG*, I, p. 370).

Aldea de Abaixo foi o nome árabe *al-daia* (*DCELC*, *DEEH*), especificada pola designación topográfica lat. *bassus* ‘baixo’ (*DCELC*) ou polo xentilicio latino *Bassius* (*LE* 423).

O Campo prolonga no tempo a denominación latina *campus*.

En *Gundiá* temos un lugar posuído inicialmente por *Gundila*, *-anis*, nome visigótico (*HGN* 145/48). Cítase en 1392 unha “*herdade en Gondiaae ... que a leuaua Pedro Eanes de Gondiaa ... su signo de Santiago de Aluaae*” (*CDVD* 95).

---

21 *Lucensia* XIII/27 (2003) 296-326.

O Outeiro corresponde no baixolatín a *altarium / auctarium*, sitio alto (OELG, I, p. 273; DCELC v. *otero*; DEEH 460).

O Pereiró, palabra oxítone, foi diminutivo de *pirarium*, co sufixo *-olum* do lat. vulgar: **pirariolum*, un pequeno horto de pereiros, árbores que dan a froita do *pirum*, plural *pira* ‘peras’.

Sande reflicte o xenitivo posesivo *Sandi*, dun nome persoal *Sandus* (HGN 231/8b; OPNH 265/1203), con base no gótico **santhþs* ‘verdadeiro’; foi unha (*villa*) *Sandi*. Cítase *Sande* 18 veces entre os anos 1311 e 1389 (LF); tamén figura así en 1472 e 1478 (DCL 1228, 1273).

Surribas traduce o lat. *sub ripas* ‘ó pé das ribeiras’ dun río. En 1240 cítase unha herdade “*in Subripa*” e un “*casalis de Subripa*” ... *in feligregia Sancti Jacobi de Aluae*” (CDVD 18).

Vilafosé sería unha *Villa Fofi*, xenitivo este de *Fofus* (OPNH 171/595), parente do xentilicio latino *Fufius*, constatado por Schulze (LE 239). Tratou deste top. Joseph M. Piel no anuario compostelán *Verba*, 11, 1984, p. 15, pero supoñendo aquí un “cognome de feiçao familiar-afectiva, hipocorística, **Fuffius*” e remitindo a HGN 95/1b, onde coida que sería nome xermánico. Cítase *Villafosé* (?) en 1368, quizá confundindo *f/s* (LF índices).

2. AMBREIXO, San Vincenzo (RLP 2/211-213)

Ambreixo puido ser o antropónimo *Amblasius* (LE 345), con rotacismo provocado por contaminación con *San Breixo*, que veremos no núm. 35.

A Areosa, en lat. *arenosa*, indica abundancia de *arena* ‘area’.

Castro, *castrum* en lat. ‘fortaleza’, ten orixe remota incerta.

Veiga sería voz pre-latina **vaika*, suposta por Menéndez Pidal (OE 13/1) e Corominas (DCELC v. *vega*), non a latina tamén suposta por G.^a de Diego (DEEH v. *vadica** ‘paso transitible’); cf. OELG I 309; OG 62-63).

A Viña parece corresponder ó lat. *vinea*, derivada de *vinum* ‘viño’; pero téñase en conta que, se esta terra non é apta para viñado, podería tratarse dunha (*villa*) *Avinia*, vila posuída por *Avinius* (LE 337) ou *Avinnius* (RL 30).

3. AUGAS SANTAS, San Xurxo

O nome da parroquia non figura en ningún núcleo concreto dela. Parece que sería *Aguas Sanctas* en latín (así o trae *DOELP* no ano 906). Pero ese *santas*, combinado popularmente con *augas*, pode ser unha adxectivación vulgar de *Sanctius* ‘Sancho’, algo parecido ó que sucedeu con *Vilasante* (cf. *ELH* I p. 602), porque aquí non se coñece unha fonte milagreira con augas santificadoras ou consagradas ou propias dalgún santuario, nin tampouco augas medicinais ou benditas ou exconxuradas, como supoñía Sarmiento (cf. *OELG*, I, p. 168). Nun doc. do ano 1138 menciónase “*in Uliola ... monasterio Sancti Gregorii (léase Georgii) de Aquas Sanctas*” (*CC* n.º 13). Tamén no testamento de Alfonso III feito en favor da Igrexa de Lugo no ano 897 consta “*in terra de Uliola monasterium S. Georgi, quod fundavit Breter abbas una cum Hecca et Sonica, qui fuerat de familia de villa de Goldremir et nostra, quam ei contulerunt priores nostri reges, et nobis relinquerunt cum ecclesiis, villis et familiis*” (*ES* XL 390). En 1266 don Vasco López de Ulloa manda a Vilar de Donas “*a medade da igrexa que he de Sanjurjo de Aguas Santas*” (*CDVD* 37). En 1308 Sancho Sánchez de Ulloa, pertigueiro maior, reconece que a presentación da igrexa de San Xurxo de Augas Santas en terra de Ulloa pertence á Igrexa de Lugo (*LF* p. 314, n.º 58). En 1402 menciónase “*Augas Santas, San Jurjo, coto*” (*NML* p. 142); “*couto de San Jurio d’Agoas Santas*” en 1425, 1428, 1453 (*DCL* 99, 1019, 1093).

Lugares desta parroquia:

Alvite debeu ser unha (*villa*) *Alviti*, a vila propia de *Alvitus*, nome persoal gótico (*HGN* 6/18; *OPNH* 97/77; *OELG* I p. 368; *DOELP*), escrito tamén a veces *Aloitus* en docs. lucenses (*NPM* 163-164). A forma plena *Vilalvite* repítese na toponimia lucense.

Bistulfe foi tamén sen dúbida xenitivo dun posuidor de nome gótico *Wistulfus, pero non constatado aínda documentalmente deste xeito, anque si *Gistrolfus* e *Guitrulf* (*HGN* 313/7 e 14).

Bouzachás contén o apelativo galego *bouza*, de orixe pre-latina algo discutida en canto á forma primitiva ¿*baucea, *bautea*, *balcea*, *baltea*? (*OG* 159-160; *OELG* I p. 294-298), o cal está aquí en aposición con *chás* (= *chans* en Pontevedra), plural quizabes do neutro lat. *planum* ‘chan’. Enténdese que sería *Bouza dos Chans* ou *Bouzas Chás*.

Camoiira, escrito *Camoiira* en 1259 (CDF 160, 162) e *Camoyra* en 1271 e 1441 (CDVD 45, 138), homónimo doutro lugar lucense que era *Camoria* en 1133 e *Camoyra* en 1162 (NML 144), parécese que nos Tumbos de Sobrado (I, 112) figura como *villa Camauria*, ano 971?; e así poderíase comparar con *Viloiria* (*Villauria* en 1144, TSA 62), *Valoiria* (*Vallis aurea* en 1120, ES XLI 298; *Valouria* en 1199, NML 181), *Fontoiira* / *Fontoura* (*Fonte aurea*, TGL 105); trataríase entón dun top. bitemático ¿*cama aurea*?

En *Carballedo* vemos o sufixo de abundancia *-edo*, en lat. *-etum*, unido aquí a *carballo*, que foi *carbalium* no lat. medieval (DELP), *Carballio* no ano 747 (NML 145), probablemente aumentativo de *carba* ‘caxigo de folla pequena e madeira ruín’ (DEGC), palabra prerromana (DCELC), non diminutivo *carbaculum, como supón G.^a de Diego (DEEH).

Cebreal parece un colectivo de *cebro* / *cebra*, nome de animal e tamén de árbore ‘*acivro*, *acevo*, *cebro*, *cibro*’ (cf. OELG, I, p. 55-59, 129), palabras de distinta orixe, *equifera ‘egua fera’ para o animal e *acifolium* ‘folla de agulla’ (DCELC) o fitónimo. Este último é aquí máis verosímil, de modo que *cebral* sería sinónimo de *acevedo*.

A *Cernada* din que procede do lat. (*terra*) *cinerata*, baseada en *cinis*, *cineris* ‘cinza’ (DCELC); sería entón terra queimada (TM n.º 279; NL 145); pero tamén se podería comparar co top. *Cerneda* (OELG I p. 264), que debe ter outra orixe e significado.

Chancela, co sufixo diminutivo *-ela*, en lat. *-ella*, ten por base o apelativo chanca, *planca* no lat. medieval, co significado de ‘prancha’, tal vez relacionado con *planum* ‘chan’. Corominas e G.^a de Diego relacionan *chanca* con *zanca* (DCELC; DEEH). E. Rivas (LG 148) di que *chancela* é un pontón de madeira sobre un río.

Codeseda, co sufixo *-eda*, en lat. *-eta*, engadido ó lat. vulgar *cutisus*, greco-lat. clásico *cytissus* ‘codeso’, indica abundancia deste arbusto (cf. OELG, I, p. 66; DCELC, DEEH).

O *Condado* traduce o lat. *comitatus*, derivado de *comes*, *-itis* ‘compañeiro, conde’. Cítase *Comdado* / *Condado* en 1272 (CDVD 46).

O *Couto* foi *cautum* en lat., participio do verbo *caveo*, *-ere* ‘protexer, precaver’; sería un terreo coutado, é dicir, vedado, protexido, reservado (OELG, I, p. 276; DCELC v. *coto*; DEEH).

A *Devesa* provén do lat. *defensa* (OELG I 360).

Fonte de Cervos corresponde ó lat. *fons* e *cervus*; pero nótese que este apelativo converteuse no persoal *Cervus* (LC 327), o cal puido ser o propietario daquela fonte.

En *Fontefría* temos a pervivencia galega de *fons frigida*, femin. no lat. vulgar, masc. no clásico. En 1442 consta “*Gomes de Fontefria, juyz do couto de Sanjurjo*” (CDVD 140).

A Leboreira resultou do lat. *leporaria*, onde o sufixo *-aria* indica abundancia de *lepus*, *-oris* ‘lebre’ (OELGI 128).

Montecelo, *monticellus* no lat. vulgar, equivale a *monticulus* no clásico; ambas formas significan ‘monte pequeno’.

Pena de Boi Louro non é difícil de explicar foneticamente, tendo en conta o lat. *pinna* / *penna* ‘pena’ (DCELC), *bos bovis* ‘boi’ e *laurus* ‘louro’; pero non é tan doado saber por que se chamou así o lugar. Parece que *Bos* ‘boi’ era tamén nome persoal de escravo cristián (RL 303) e consta igualmente *Laurus* como antropónimo (LC 334).

O Requián é unha pervivencia do antropónimo suevo-gótico *Rechila* / *Riccila* / *Rikila*, *-anis* (HGN 219/28; OPNH 258/1145).

Ribadal correspondería a un **ripatale*, palabra que constaría dos sufixos *-ata* / *-ale*, indicadores de conxunto / abundancia de *ribado/ada* ‘terreo moi pendente ou á beira dun río’ (DRAG), coa base en *ripa* ‘ribeira, marxe’ dun río; serían terreos dunha ribeira alongada.

San Xurxo, o patrón parroquial, probablemente tería aquí un primitivo eremitorio e pequeno mosteiro no séc. IX (v. supra), adicado a *Sanctus Georgius*, nome greco-latino bitemático, que significaba ‘agri-cultor’ (*Biblos* XXV, 1949, p. 342; OELGI 404).

Sucastro, en lat. *sub castrum*, indica que esta vila se formou ó pé dun castro.

Vilariño, diminutivo romance de *villaris/are* ‘vilar’ (MLLM), sería o pequeno recanto dunha *villa* ‘vila’.

4. BERBETOUIROS, San Miguel (RLP 2/179-186)

Berbetouros non figura como aldea parroquial no *DOG* que utilizo; pero cítase moitas veces en docs. de Vilar de Donas, p. ex. *ecclesia Sancti Michaelis de Belbeto-*

ros, a. 1196; *Pedro Alvarez de Valdetouros*, a. 1266; *casal da Torre, que esta en Bolbetouros e Arias Nunez de Belbetouros*, a. 1269; *Arias Nuni, miles de Belbetouros*, a. 1270; *Johan Arias de Bolbetouros*, aa. 1275-1280; *en Bulvetouros, un casal*, a. 1285; *San Miguel de Bolbetouros*, a. 1365; *Diego Garcia de Bolbetouros*, a. 1365; *Diego Ares de Bolbetouros*, a. 1413; *Afonso Rodrigues de Bolbetouros*, a. 1417; *Nuno Fernandes de Boluetouros*, a. 1442 (CDVD 2, 42, 43, 44, 53, 56, 57, 79, 108, 113, 140). Na CDF núm. 208 figura 2 veces *Petrus Roderici de Belbetoros*, a. 1265. Nun doc. do séc. XVI escriben *Valvetouros*, e noutros deste mesmo século e posteriores traen *Berbetoros* (BCML VI 170-175, 293-295). En 1490 *Verbetoros* (CDP 275). *Valbetoros* é o que se le nun escudo do s. XVI pintado no interior da igrexa de St.^a M.ª de Mosteiro de Pallares. En *Palacio do Rei*, N.º 5, 1994, p. 6, escribín: “Posiblemente fuese un antropónimo visigótico compuesto, que nada tuviese que ver con el animal *toro*. En 1173 figura un deán en París, llamado *Barbedaurus* (Migne, PL., 218, 418)”.

Camouco cítase así no ano 1285 (CDVD 57). Un homónimo coruñés era *Calamouquo* en 1114 e 1117, *Caamouquo* en 1094, 1123, 1155, 1226, 1240 (*Tumbo de Caaveiro*, cf. índices), *Calamauco* en 1157 e 1160 (TSO I 146, 248; II 430). A súa orixe posiblemente sería prerromana. En latín *calamaucus* ‘pucho ou coroz de xungos’ era tamén “mot étranger” (DELL).

O Froxón podería vir do nome gótico de muller *Froio*, *-onis* (HGN 106/12), simplificación de *Frogilo* / *Froilo*, *-onis*; pero houbo tamén *Frugio*, *-onis* (LC 253).

Peiluz debeu ser a (*villa*) *Pelagii Lucii*, é dicir, a vila propia de Paio Luz; compárese con *Peimoure*, *Peixoáns*, etc.

Penelas de Abaixo / *de Arriba* son o plural de *pinnella*, diminutivo de *pinna*/*penna*, co sufixo popular *-ella*, e coa determinación topográfica *bassus* ‘baixo’ e *ripa* ‘riba’ (DCELC).

O Pozo traduce a *puteus* / *puteum* en lat. e polo tanto tería connotación topográfica; pero na epigrafía hispana de Cáceres consta tamén o nome de muller *C(aia) Putia* (ILER 73), o cal fai posible a existencia dun antropónimo *Putius, como posuidor primitivo deste lugar.

As Pereiras son árbores, *piraria*, que dan a froita *pirum* / *pira* ‘pero / peras’.

En *Riba do Marco* temos un sintagma co apelativo *ripa* ‘riba’, determinado pola voz xermánica *marco* (DCELC), pedra divisoria.

Salgueiros foron *salicarios* no lat. serodio (*DEEH*), derivados de *salix, salicis*, co mesmo significado, “saucé” en castelán.

A *Taberna* soa coma no lat. *taberna* ‘tenda de venda ó público, pousada’, propiamente ‘cabana, choza’ (*DCELC*).

5. CABANA, Santiago

Cabana cítase desta forma en 1294 e 1392 (*CDVD* 64, 95), pero antes foi *capanna* ‘choza’, voz hispano-celta rexistrada por San Isidoro (*DCELC*; *OELG* I 360).

A *Eirexe* equivale a (*villa, locus*) *ecclesiae*, vila ou lugar da igrexa.

Fonte Grande traduce a *fons grandis*.

Outeiro v. n.º 1.

Pereirón, coma o portugués *Pereirão* (*DOELP*), parece aumentativo de *pereiro*, *pirarium* no lat. medieval (*MLLM*). Pero non se exclúe a posibilidade dun posuidor *Pero* (Pedro) co apelido *Eirón*, dado que *Eirón* existe como topónimo aillado en Pol (Cf. *Lucensia* N.º 9, 1994, p. 160).

Podence foi xenitivo do nome persoal *Potentius* (*RL* 148). Houbo un bispo en Lugo no ano 693 que se chamou así. Con outras referencias dá tamén esta explicación Piel en *Biblos* XXIII, 1947, p. 353.

Recachiña parece diminutivo de *recacha* ‘greta, brecha’, formada quizá co prefixo iterativo *re-* e o verbo *cachar* ‘rozar un terreo inculto para sementalo’ (*DXL*) en lat. *capulare* ‘cortar por miúdo’ (*DLF*, *DCELC* v. *capolar*). G.^a de Diego trae «*recacha* (and.) [lugar resguardado del aire]: ver lat. *recoactiare** ‘encojer’» e «*recachal* ‘recodo o rincón del terreno’ gall.» (*DEEH* 336, 914); pero non sei onde se informou deste *recachal* galego. Ademais *Recachiña* pode ser variante do top. port. *Regachinha*, con base en *regacho* e *rego/regá*.

6. O CARBALLAL, San Sebastián

O Carballal de Abaixo / de Arriba, son dous lugares a distinto nivel topográfico, con elementos nominais xa vistos no núm. 1, 2, 3.

A Gaiola procede do lat. serodio *caveola*, dimin. de *cavea*, que orixinou tamén o galego *gavia* (*DCELC* v. *jaula*); podería equivaler a *chavola* ‘casa pequena e ruín’.

Guestrar, *Gastrar* en 1271, *Gestrar* en 1376 e 1408 (*CDVD* 45, 84, 107), procede do antropónimo gótico *Wistrarius* (*HGN* 314/1; *OPNH* 299/1422). Houbo en Lugo un bispo con este nome en 1060-1086.

Lalín foi xenitivo do nome dun posuidor *Lallinus* (*LC* 162).

A Ponterroxán fai referencia ó lat. *pons* ‘ponte’, identificada por un nome persoal quizabes *Rugianus* (*LC* 237).

7. CARTEIRE, Santa María

Barrio, *barrium* no baixo latín, substituíu ó árabe *barri* ‘exterior’ (*DCELC*). *Bruzos* provén do xentilicio *Brutius* (*ILER*), formado sobre *Brutus* (*ILER*, *LC* 264).

Carricova consta de *carrus* / *currus* ‘carro’ e *cova* ‘id.’; sería unha corredoira fonda, un camiño emburcado de carro. Menos verosímil parece unha *Carrii cova* ‘a cova de *Carrius*’ (*RL* 48).

Carteire, escrito *Carteri* en 922 e 956 (*NML* 145); *Carterio* en 1254 (*ES* XLI 371), *Carcire* (?), *Carcer* (?) en 1263, 1266 (*CDF* 191, 200), *Carcer* (?) en 1269 e *Carteyre* en 1414 e 1417 (*CDVD* 43, 109, 113, 114) debeu ser unha (*villa*) *Carterii*, evocando o xenitivo do antropónimo greco-latino *Carterius* ‘o forte’ (*RL* 48), non o suposto **Quartarius* (*OELG* I 365). Nos Concilios IV e VI de Toledo, anos 633 e 638, figura un bispo hispano de Arcavica (Cuenca), chamado *Carterius* (*ES* VII 73).

A Conguada refírese a unha herdade ou vila *canonicata*, propia dos *cóengos* / *congos*.

A Escrita debe ter por base o lat. *scripta* ou ser unha (*villa*) *adscripta* ‘adscrita, agregada a outra’.

Mamoelas son pequenas *mammulas* ‘mámoas’, enterramentos prehistóricos, derivados de *mamma* ‘teta’, pola súa forma tumular e turxente sobre a superficie do terreo (*OELG* I 346-349; *DTAP* 116); trataríase do lat. vulgar **mammulellas* con dous sufixos, equivalente a **mammuliculas*.

Mencide diríxenos a un xenitivo persoal *Men-citi* (*villa*), o cal contén a forma sincopada proclítica do gótico *Menendi* / *Mendi* / *Meen* ‘Mendo’ (*HGN* 184; *OPNH* 227/940) e o apelido árabe *Citi* ‘Cide’ (*OPNH* 136/348) ou o xenitivo do lat. *Citus* (*LC* 248).

A Pena da Merla dá a impresión de ser unha *pinna* / *penna*, determinada polo nome dun paxaro *merula* ‘a merla’, femia do merlo; pero coído que *Merla* correspondería ó antropónimo visigótico *Mérila*, *-anis* (*HGN* 185/7a; *OPNH* 229/954), o cal orixinaría tamén o top. *Merlán*, que veremos máis adiante.

Penela v. n.º 4.

Regodeiras deberá descompoñerse en ‘rego de eiras’, onde están as voces latinas *riguus* (*DLF*), tal vez de orixe celta *recu (*DCELC*), e *area* ‘eira’ en plural.

8. COENCE, San Mamede

Coence, aldea que deu o nome á parroquia, foi sen dúbida algunha un nome persoal en xenitivo de posesión dunha vila, a cal sobrenténdese que sería propiedade de *Colentius (?), pero este antropónimo non está aínda atestado en documentos coñecidos. Os portugueses teñen o top. *Coenços* en Coímbra (*DOELP*). Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 299, escribe “*Goence*”, como procedente do antrop. *Gaudentius*; pero na pronuncia correcta *Coence* non é normal que o *C* inicial fose *G*.

Gontá de Abaixo alude a un lugar *bassus* ‘baixo’, que leva o nome xermánico dun posuidor primitivo, chamado *Gonta*, *-anis* (*HGN* 145/44a). Nomeábase *Guntae* en 1256 e *Gontae* en 1269, 1339 (*CDVD* 30, 40, 74).

9. COVELO, San Xoán

Covelo, aldea e parroquia, semellan ser co sufixo *-elo* un diminutivo do substantivo *covo* ‘cavidade de forma arredondada feita no terreo’ (*DRAG*), masculino do lat. vg. *cova*, tratándose dun pequeno terreo en forma de cunca (cf. *DOELP*). Nomeábase *Couelo* en 8 docs. de Vilar de Donas entre os anos 1271-1449.

Eirexe v. n.º 5.

Gandarela ten o mesmo sufixo diminutivo ca *Covelo*, pero feminino, engadido a *gándara* ‘pedregal con mato baixo’, palabra de orixe prerromana con base en *ganda (DCELC; DEEH), máis o sufixo colectivo *-ara* (TGL 29/n.15; 31/n.20).

Mouromorto parece unha versión do lat. *maurus mortuus*, quizabes en alusión a algún enterramento castrexo, onde a tradición lexendaria situaba ós mouros prerromanos, coa contaminación posterior da invasión musulmana.

Osís podería vir de *Hosiniz, patronímico de *Hosinius* (RL 94), derivado de *Hosius* / *Osius* ‘o santo’ nome greco-lat. dun famoso bispo de Córdoba no séc. IV.

O Outeiro v. n.º 1.

A Pallota deriva de *palea* ‘palla’, cun sufixo algo despectivo-diminutivo, *-ota*, quizabes prerromano, se non provén aquí de *alta* (cf. OELG I 352-353). Posiblemente sería unha variante de *palloza* ‘choza cuberta de palla’ (DEGC).

A Rampla de Covelo pode aludir a un plano inclinado do terreo (*DRAG*), palabra de orixe xermánica (DCELC v. *rampa*), a menos que sexa deformación de *rambla*, derivada do árabe *rámbla* ‘areal’ (DCELC).

Ribado parece nome topográfico que describe un lugar situado en pendente e próximo á *ripa* ‘ribeira’ dun regueiro (*DRAG*); no lat. medieval consta *ripatus* ‘litoral’ (MLLM); v. n.º 2; en 1193 menciónase “*uno talio in Ribado*” (CDF 18); en 1365 alúdese a un “*morador en Ryuado*” (CDVD 79).

O Roxedoiro sería no lat. vg. *rugitorium, caracterizado polo sufixo *-torium*, engadido a *rugitus* ‘ruxido, ruído’, quizabes dunha ferverza no río.

Santín foi xenitivo dun nome persoal *Sanctinus* (LC 252) ou *Sanctinius* (RL 162), diminut. de *Sanctus* ou *Sanctius*.

Seixiños son plural e diminutivo de *saxum* ‘seixo’, ‘coio branco e moi duro’.

10. CUÍÑA, Santa María

Carballedo v. n.º 3.

O Cruceiro adoitábase situar nun cruzamento de camiños, por teren estes a forma de *crux* ‘cruz’; pero respecto a *cruciarius véxase OELG I 326-327.

Cuíña teño lido nalgures que equivale ó castelán “colina”; pero esta voz provén do lat. *collis*, con dous *-ll-*; e no galego que saíu do lat. o dobre *-ll-* resolveuse nun só *-l-* (p. ex. *gallus* ‘galo’), pero non desapareceu de todo; logo *Cuíña* non pode vir de *collina*; en cambio o lat. *culina* si que puido pasar a *Cuíña* coa caída do *-l-*. Esta é tamén a opinión de Machado (*DOELP*). En docs. lucenses, referidos a outra *Cuíña*, escribiron *Colina* en 995, 1071, 1073, 1088, 1105 (*NML* 148). Eu coido que *Cuíña* debeu ser unha vila determinada por un posuidor chamado *Culina* (*LC* 347).

Dorra é unha palabra pre-latina, quizabes co significado de ‘fonte’; así o expuxen en *El Progreso* (3-IV-1991). Cítase o *comitatus durriensis* no ano 572 (*ES* XL 347) e a parroquia de *Dorra* en Antas de Ulla, con esta mesma forma en 5 docs. entre 1216-1438 (*CDVD* 8, 57, 128, 129, 131).

Érmora parece levar un sufixo átono *-ora*, tal vez colectivo, engadido a ‘ermo’, que procede do greco-lat. *eremus*. Eligio Rivas (*LG* 120) escribe que “*Érmora* corresponde a Pazos Eremos, ermo, erma”. Comp. cos tops. *Líncora*, *Lóngora*, *Sálvora*, e con «*brévora* ‘brevá’, *cóscora* ‘cosco’» (*LG* 119, 120).

San Bartolomeu de Érmora en 1755 era parroquia anexa de *Meixide*. Foi suprimida en 1890.

De *Labagueira* opina Machado (*DOELP*): “creio estar por *Lobagueira*; en algúns lugares do norte *lobagueiro* é a abetarda”; recolle 5 *Lobagueira* en Portugal, rexistrado así en 1136-37, *Lugagueira* en 1220, *Lobagueira*, *Lobagarie* e *Lobagariam* en 1258; e conclúe: “Der., não registrado de lobo”. De feito -engado eu- *A Lobagueira* é top. lucense en Santabaia de Búbal (Carballedo); tamén o é o coruñes *Lobagueiras* en Bendaña (Touro); pero non está clara a súa orixe.

Montibeiro parece composto do apelativo lat. *mons* ‘monte’, adxectivado de *iberius*, posiblemente referido ó nome persoal do posuidor *Hiberius* (*LC* 199), derivado de *Iberus*; tamén podería contar o persoal *Tiberius* / *Tiberio* (*LC* 175).

Outeiro v. n.º 1.

A Ponte Santar consta do lat. *pons*, *pontis*, e do antrop. gótico *Sentarius* (*HGN* 241/1; *OPNH* 271/1236).

A Pradeira contén o apelativo *pratium* ‘prado’, plural *prata*, co sufixo *-aria* > *-eira*.

Rosende foi xenitivo do antropónimo gótico bitemático *Rude-sindus* (*HGN* 224/11; *OPNH* 262/1178).

Tallos virían do lat. *talea* ‘rama, estaca’ e lat. vulgar *taleare* ‘cortar, tallar, rachar’; *tallos* serían fragmentos de predios rústicos (cf. *DOELP* v. *talhos*); no ano 1193 “*accepimus de vos uno talio de Ribado*”, v. n.º 9 (*CDF* 18). Na epigrafía de Badajoz tamén consta o antrop. *Talius* (Cf. *Hispania Epigraphica*, Servicio Publicaciones, Universidad Complutense, N.º 7, 2001, p. 29, n.º 62).

11. CURBIÁN, San Martiño (RLP 3/379-382)

Curbián, aldea e parroquia, coido que debe referirse a un antropónimo *Curvianus, derivado do xentilicio *Curvius* (*LE* 446).

Pena Piñeiro son dous nomes apostos, *pinna* / *penna* ‘pena’ e *pinearium, o cal en docs. altomedievais adoitábase escribir *Pignario*, *Piniario*, *Pinnario* (*DOELP*; *OG* 87-90).

Ulloa nomeábase *Ulliola* no ano 572 (*NML* 180), en 998, como veremos no núm. 41 (*NML* 148), e datas posteriores; trátase dun diminutivo do hidrónimo *Ulia/Ulla* (Plinio e Mela 3/10), río que no seu nacemento era *Uliola*, co sufixo *-ola*. En 1383 consta “*Bila de Ulloa*” (*CDVD* 91).

12. FELPÓS, San Tomé

O Castelo, en lat. *castellum*, é diminutivo de *castrum* ‘castro, campamento fortificado’ (*OELG* I 280-281).

O Corral, en lat. *currare*, deriva de *currus* ‘curro, carro’ (*DCELC* v. corral; *OELG* I 323-325).

Felpós, *Felpoes* en 1321 (*Hist. Compost.*), ten aspecto dun patronímico que podería compararse co adxectivo *felposo*, derivado de *felpa*, “de orixe incerta, quizabes xermánica” (*DCELC*). Machado (*DOELP*) coida que *Felposas* en Portugal sería “pl. do fem. do adj. *felposo*. Ant. alc. ou apel. tornado top.”. Confróntese así e todo con *Felpás*, top. lucense en Outeiro de Rei.

O Outeiro v. n.º 1.

13. FERREIRA DE NEGRAL, San Martiño (RLP 2/166-178)

Esta freguesía distínguese de *Ferreira de Pallares*, a cal tamén está á beira do mesmo río *Ferraria*, pero *Ferreira de Negral* está máis nos comezos deste afluente do Miño, en terras de *Nigrale*, segundo consta en docs. medievais. En efecto, trátase dunha terra negra, de cor da súa lousa, que alí se arrincaba, anque era de baixa calidade, moi branda e moi porosa, que esfaragullaba facilmente. Consta *Sancti Martini de Ferraria* en 1138, 1236, 1248, 1251 (CC 13, 384, 446, 461).

As Balancas poderían proceder do lat. *valla anca*, plural do neutro *vallum* ‘valo, valado’ e do adxectivo *ancus, a, um* ‘curvo, recurvado’ (cf. *OELG* I 313-315). Os dicionarios galegos non traen este apelativo, pero sí *balancada* ‘capa de toxos e abrollos coa que se cobren os muros ou valados para gardar as hortas, viñas, etc. (Carré; Rodríguez González; Franco Grande; Irindo; A. Estravís).

Bugallal é un colectivo de *bugallos* ‘excrecencia esférica dos carballos’, probablemente derivado de **bullaga*, procedente quizá de *bullā* ‘burbulla, globo’, con metátese **bugalia* / *bugalio* (*DOELP*). Corominas postula un céltico **bullaka* ‘pústula’ (*DCELC*).

O Carballal v. n.º 6 e 1, 2, 3.

Castrelo é o xenuíno diminutivo *castrellum*, derivado de *castrum* ‘campamento fortificado’. Consta *Castrelo* en 1176, 1180, 1183 (CC 66, 88).

A Costa soa coma no lat. *costa* ‘costado, ladeira dunha montaña’.

A Covela, dimin. de *cova* e feminino de *Covelo*, v. n.º 9.

A Mámoa v. n.º 7.

Mosteiro sería *monisterium* no lat. vulgar (*DCELC*), fronte ó clásico *monasterium*, palabra de orixe grega. En *Lucensia*, N.º 21, 2000, pp. 299-304, apuntei datos desta granxa/priorato filial do Mosteiro de Carracedo no Bierzo.

Niñarelos parece que foi un diminutivo de *Liñares*, derivado de *linum*, dado que en docs. do s. XVI escriben *Linarelos*, se damos creto a M.ª Nieves Peiró, “*El Señorío Episcopal Lucense en el siglo XVI*”, p. 68, 102. Se isto é así, cf. *DOELP* v. *Linharelo*, onde cita *Linarelios* no ano 906.

O Outeiro v. n.º 1.

A Pena da Galiña, aunque parece o apelativo ‘pena’ (v. n.º 2), determinado polo lat. *gallina* ‘galiña’, debeu ser unha confusión popular con *peneliña*, se nos fiamos de M.ª N. Peiró, o. c., p. 50, 57, 68, 186, que transcribe *Penalina* / *Peñalina* / *Peña Lina* en docs. do séc. XVI.

O Penedo leva o sufixo de abundancia *-edo* < *-etum* en lat., engadido a *pinna* / *penna* ‘pena’ (OELG I 276: *pinnetum*).

Penín, para Machado (DOELP) sería “divergente de *Peninho*, dim. de *Pena*”; pero eu coido que foi un nome persoal, diminutivo de *Pennus* (RL 377) ou de *Penius* (ILER), e trataríase dunha (*villa*) *Pennini*. Consta *Penin* en 1152 (CC 31).

A Ponte Ferreira conserva o nome e a realidade dunha *pons* romana, nome feminino no lat. vg., que aínda existe neste lugar sobre o río *Ferraria*, e chamouse *Ponte Martiae* no Itinerario de Barro, mansión na vía *Lucus Augusti ad Iriam*. Desto tratei no *BCML*, X, 1977-78, p. 3-7, e en *Palacio do Rei*, núm. 0, 1991, p. 2-3. En 1251 noméase unha *hereditas juxta Pontem Ferrariae* (CC 461).

A Ribeira reproduce o lat. *riparia*, derivado de *ripa* (cf. OELG I 332), porque esta aldea está á beira do río Ferreira. En 1251 consta *Riparia sub signum Sancti Martini de Ferraria ... juxta flumen Ferrariae* (CC 461).

Senande foi o xenitivo do antropónimo gótico *Sisenandus* (HGN 244/16; OPNH 275/1263), o posuidor daquela vila, que se cita como *Senande* en 1269 (CDVD 269).

14. FILGUEIRA, San Tomé

Aquelcabo parece composto do adxectivo demostrativo *aquel* < *eccum ille* no lat. vg. (DCELC) e *cabo* < *caput* ‘cabeza, extremo’ dunha vila ou dunha parcela de herdade. Compárese con *Desecabo* en Pino (Cospeito).

A Baiuca é un apelativo usado en galego-portugués e castelán co significado de ‘taberna rústica, tasca’. Dela trata Corominas (DCELC), dicindo que é voz de xermanía.

A Barreira indica un sitio onde hai ou se extrae *barro*, voz de orixe prerromana (DCELC).

O Carrizo viría do lat. vulgar *cariceum, colectivo dunha gramínea que era *carex*, *-icis* no lat. clásico (DCELC).

Os Curros pertencen á familia de *curral*, visto no n.º 12 (*OELG* I 324).

Filgueira foi *filicaria*, colectivo de *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’ (cf. *MLLM*; *OELG* I 216-217; *OG* 105-106).

De *Leiras*, plural de *larea* en diplomas altomedievais (*DOELP*) ou *glarea* (*OG* 80-82; *OELG* I 344, 478), Corominas e Pascual (*DCECH* v. *glera*) prefiren atribuírle orixe celta *laria*, que daría *larea* no lat. medieval.

O Monte v. n.º 2.

Remonde foi xenitivo dun antropónimo gótico *Regimundus* (*HGN* 213/6) ou *Ranemundus* (*OPNH* 255/1123). Compárese con *San Fiz de Reimonde* en Sarria, que era *Reimondi* en 958 e 1009 (*TSA* 127, 64).

Terreo dos Cruceiros ten claro significado, partindo do lat. *terrenum*, derivado de *terra*, e de *Cruceiros* v. n.º 10.

15. FONTECUBERTA, Santa Mariña (RLP 2/187-195)

O Castro v. n.º 2.

O Coto sería palabra prerromana *cotto, segundo Menéndez Pidal (*TPH* 267-275) e J-L. Pensado (*OELG* I 273); pero Corominas-Pascual (*DCECH* v. *cueto*) din que “no sólo es desconocido el origen de este vocablo, sino que es incierto su primitivo significado”.

Fontecuberta, aldea que deu nome á parroquia, sorprende que se escribise *Fontecuberta* / *Fontecubierta* no ano 747 (*BCML* IV 87; *ES* XL 359-360); máis verosímil é que fose *Fonte cooperto*, coma no ano 897 (*ES* XL 390), onde temos a forma masculina do latín clásico, fronte á feminina do lat. vg.

Moreira refírese á árbore ou arbusto que dá *morum*, plural *mora* ‘moras, amoras’.

A Portela, diminutivo de *portus* / *porta* sería un sitio de paso nun río ou nunha montaña ou nunha herdade (*OELG* I 338).

Santaballa, *Sancta Olalla* entre 1303-1323 (*CDVD* 22, 69), é unha das variantes galegas de *Sancta Eulalia*, nome grego da ‘ben falada’ (*OELG* I 400).

Vilaspesa escribiuse *Villa Espessa* en 1294, *Vila Espessa* en 1296, *Billa Spessa* en 1369, *Billa Espesa* en 1378, *Billa Espessa* en 1371, *Bila Espesa* en 1383, *Vila Espessa* en 1383, *Bila Espesa* en 1390, 1397, 1400, 1401 (*CDVD* 64, 66, 81, 87, 88,

90, 91, 92, 93, 97-99). Se a orixe do segundo elemento de *Villa-spessa* fose o lat. *spissus*, *a*, *um*, trataríase quizabes dunha vila de casas moi xuntas, mesturadas, etc. Pero pódese comparar co portugués *Espeses* en Barcelos, escrito *Spaeses* en 1220 (DOELP). Por outra parte consta o cognomen de home e de muller *Spes* (LC 286), de modo que *Vila-spesa* tería configuración semellante a *Vilaesteva*, *Vilaguisada*, *Vilalba*, etc., que foron vilas posuídas por *Stephanus*, *Wisadus*, *Albus*.

16. LAIA, San Xoán

Esta freguesía ten só dous núcleos de poboación, que corresponden xustamente ó seu nome e ó seu santo titular, *Sanctus Iohannes* ‘San Xoán’, que perdura agora en *Seoane*. O máis difícil de explicar é *Laia*, escrito *Laya* en 1408 e 1434 (CDVD 106, 126), por máis que se pareza ó antropónimo grego *Láios*, o pai de Edipo, e *Laia*, nome de escrava na epigrafía de Roma (GPR 659). Sarmiento coida que “*Laya* significa pedra, del griego *lays*, *ios*” e di: “... hay en Galicia lugares *Layas* y que acaban en *laya*. Sin salir de Hermelo, está a su oriente un monte muy alto que llaman *Paralaya*” (cf. OELGI 181-182, 231). Sen embargo J-L. Pensado (OELG I 278) faille este comentario a Sarmiento: “Es aceptable el sentido supuesto para *laya*, pero no su ascendencia del griego, pues *laya* < *lagina*”. Pola miña parte coido que *Laia* poderíase comparar con *Laias*, parroquia ourensá, a cal aparece coa grafía *Laginas* no ano 830, *Laias* nos anos 922, 982, 993, *Lagias* en 995 (OG 256-257) e en 1019 “*In ripa Avie, villa Laginas* (TSO I 115). Amable Veiga (OG) cita tamén o topónimo *Lagina* nos anos 971, 975, 977. Unha base semellante é a que postula Corominas (DCELC) para “laja: piedra naturalmente lisa, plana, y de poco grueso, piedra pizarrosa, tomado del port. *lage* o *laja* ... y éste del hispano-latino *lagena*, de origen incierto, probablemente céltico”.

17. LESTEDO, Santiago

Abenostre din que era o inicio dun himno que entonaban aquí os peregrinos a Santiago de Compostela: *Ave, nostri* ... (A. Losada - E. Seijas, *Guía del Camino Francés en la Provincia de Lugo*, p. 186). Pero cítase *Auenoste* no ano 1294 (CDVD 64),

forma que non parece ter relación co citado himno xacobeo, senón con algún nome persoal descoñecido.

A Brea resulta do lat. *vereda*, camiño dos cabalos de posta (cf. *OELG* I 356-357).

Chouso Vello corresponde ó lat. *clausum vetulum*, un vello recinto de herdade valado.

As Lamelas son o diminutivo de *Lamas* (cf. *OELG* I 316).

Lestedo ten o sufixo de abundancia *-edo* < *-etum* en lat., engadido a *lesta*, nome dunha planta gramínea, chamada tamén antosanto oloroso (*GEG* 19/44), de orixe incerta (*TGL* 54; *OELG* I 224-226; *DCECH* v. *arista*). Piel (*MEPG*) parte dun hipotético **listetum*. En docs. de Vilar de Donas, dende 1227 en diante, figura moitas veces o top. *Lestedo*, e só unha vez *Listedo*, a. 1345 (*CDVD* 77).

Liúlfe foi xenitivo do antropónimo gótico *Leodulfus* / *Leulfus* (*HGN* 166/15; *OPNH* 209/843). Era “*villa de Liúlfe*” en 1244, 1294 (*CDVD* 23, 64).

Lodeiro sería *lutarium*, abundante en *lutum* ‘lodo’ ou nome de persoa *Lutarius* (cf. *DOELP*). Cítase *Lodeyro* en 1269 (*CDVD* 40).

A Mamurria vencellaríase co antropónimo *Mamurrius* / *Mamurius* (*LE* 360); cf. *DOELP*.

Portos parece o plural de *portus* ‘porto’, paso dun río ou dunha montaña (*OELG* I 333-336). Nun doc. de 1244 lemos “*excepta ecclesia de Lestedo et populatione de Portubus*” (*CDVD* 23).

A Riba vén do substantivo latino *ripa* ‘ribeira’. En 1294 consta “*herdade de Ryba*” e “*Joan Peres de Riba*”.

O Rosario corresponde ó lat. *rosarium*, derivado de *rosa*; din que este lugar chámase así porque os peregrinos rezaban aquí á Nosa Señora do Rosario os misterios desta devoción; non obstante o topónimo pode aludir simplemente a un morteiro de roseiras.

Sucastro v. n.º 3. Cítanse “*leyras en Sucastro e en Lestedo*”, a. 1285 (*CDVD* 58).

Os Valos representan o plural do lat. *vallum* ‘valo, valado’.

Vilaxoán alude a unha vila posuída por *Iohannes* ‘Xoán’, a cal nomeábase *Vilayoane ... Bilayoane que he sub sino de Sant Christouoo de Lestedo*, a. 1285, *Villa Iohanne* a. 1294, *Bila Johan* a. 1390, *Bila Joane* aa. 1417, 1434 (*CDVD* 58, 64, 93, 115, 126). En 1124 Marina Froilaz doa ó mosteiro de Carboeiro herdades en *Villa de Ioane, en Monte Roso* (cf. *Compostellanum*, III, 1958, p. 228=596).

18. MACEDA, San Miguel

O *Agro do Pobre* parece que fose un *ager* ‘agro’ dun *pauperi*, xenitivo do adxectivo *pauperus* ‘pobre’, pero houbo tamén *pauper*, *-eris*, substantivo que se converteu no antropónimo *Pauper* (LC 287), tal vez o propietario primitivo daquel agro.

A Barrosa aludiría a unha terra abundante en *barro*, palabra de orixe pre-latina (DCELC), co sufixo *-osa*.

A Carreira foi unha (*via*) *carraria*, é dicir, camiño de *currus* / *carrus* ‘carro’.

O *Ferreiro*, *ferrarius* en lat., alude ó oficio de quen traballa con cousas de *ferrum* ‘ferro’.

Maceda, aldea que deu nome á parroquia, sería **matianeta*, con sufixo de abundancia *-eta* > *-eda*, aplicado a (*mala*) *matiana* ‘mazá’. En 1444 aparece un “*casal de Sobre Riba que he enna frigesia de San Miguel de Maceda, que he en terra de Ulloa* (CDVD 140).

O Porto v. n.º 17.

Raxás parece o plural de *Raxal*, top. de Magazos (Viveiro), quizabes colectivo de *raxa* ‘fenda, greta’, con base en **radia*, como propón G.^a de Diego (DEEH); cf. OELG I 74-77 e DCELC v. *raya*).

Ulla é nome prerromano tamén do río *Ulia* (Plinio, Mela).

19. MARZÁ, Santa María (RLP 3/343-355)

A Avieira semella ter base no lat. *avena* ‘avea’, co sufixo de abundancia *-eira*; sería inicialmente **avenaria*; compárese con *Arieiras* < lat. *arenarias*.

Burdallos ten parecido con *A Burdalla* en S. Estevo de Anllo (Sober) e co monte dos *Burdiallos* en Caxide (Parada de Sil). En 1383 consta “*cassal de Marçaa e o de Burdallos, que son na frigesia de Santa Maria de Marçaa*”; en 1400 figura “*Lopo Afonso de Burdellos*” (CDVD 91, 98). Nebrija en 1495 rexistra “*oveja grosera o burdalla: ovis hirta*”. O DRAE trae “*burdallo, lla, adj. ant. burdo*”. Corominas (DCELC) di que *burdo* ten “origen incierto, parece haberse aplicado orginarariamente a los carneros y ovejas de lana grosera, a distinción de los merinos, a su lana y a las calidades de paño que se hacían con la misma ... La terminación de *burdallo* indica origen ex-

trajero o dialectal, y como la conservación de la *u* [breve] sería posible en gallego-portugués en palabra de esta estrutura, poderíamos partir de este idioma si todos los indicios no sugirieran por el contrario que allí es castellanismo. Luego será necesario buscar en la lengua de Oc o catalán ... También podría ser mozarabismo”. O mesmo Corominas no *Breve DCELC* escribe que “teniendo en cuenta la forma *burdalla* ‘oveja grosera’, documentada en Andalucía en 1495, es posible que ésta y *burdo* sean formas del dialecto mozárabe, donde pueden proceder normalmente lo mismo del lat. *burdus* ‘bastardo’, que de *brutus* ‘brutal, estúpido’”. García de Diego (*DEEH* 521) di que *burdallo* ‘grosero’ é un derivado de *brutus*. A min oócurreme pensar que en latín *burdo* / *burdus* (*DLF*) era o ‘mulo burreño’, fillo dun cabalo e dunha burra, de modo que *Burdallos* podería ser alcume despectivo con sentido figurado.

Gresulfe foi xenitivo dun antropónimo gótico *Grisulfus* (*HGN* 138/4; *OPNH* 187/699), o posuidor daquela vila.

Marzá corresponde a unha (*villa*) *Marciana*, citada como *Marçaa* en docs. de 1294, 1383, 1401, 1425, 1449 (*CDVD* 64, 91, 99, 119, 145). *Marcianus* foi un antropónimo latino (*DLF*). Pero tamén consta *Martianus* na epigrafa de Hispania (*ILER* 226, 4885).

Outeiro de Burdallos v. supra e n.º 1 o referido a outeiro.

Vinciá correspondería quizabes a unha (*villa*) *Ventiana*, propia de *Ventianus* (*LC* 160), derivado de *Ventius* (*RL* 202) ou *Bentius* (*RL* 33). En 1433 figura *Benciana* / *Binciana* no mesmo doc., en 1449 *Bynçiana* e tamén *Benciana* (*CDVD* 124, 144, 145).

Xuxilde foi xenitivo do nome persoal gótico *Sonigildus* (*HGN* 246/41), *Su-negildus* (*OPNH* 277/1280); coído que non é necesario supoñer un *Sigildus (?) (*HGN* 237/10). En 1227 figura “*Petrus Petri de Suagildi*” (*CDVD* 9). Comp. *Sogilde* en Barcelos (*DOELP*).

20. O MATO, San Xoán

Barreira v. n.º 14.

A Campanilla parece un diminutivo castellanizado de *campana* ‘campá’, se non se relaciona co que imos ver a continuación.

Campaña corresponde ó lat. *campania* ‘chaira, planicie’ (*DCELC* v. campo; *OELG* I 355).

Candieira puido ser *candelaria*, deriv. de *candela* ‘candea’ (flor do castiñeiro, bidueiro, millo, etc.) ou da familia de *Candedo* (cf. *OELG* I 209). Esta suposición ofréceseme porque Machado (*DOELP*) cita unha *Candenaria* en 1140, a cal parece parente do castelán *cándano* ‘rama seca’, que tería a mesma base no verbo *candere* ‘brillar, queimar’ (*DCELC* v. *cándano* / *candela*).

Casanova non varía do lat. *casa nova*, excepto na escrita.

A Florida sería unha ‘vila florida’, vencellada co lat. *flos, floris* ‘flor’, pero a razón do top. ¿cal foi? ¿Quizabes o antropónimo *Floridus* (*LC* 233) ou *Floridius* (*RL* 80)?

Fonte de Mouros, do lat. *fons, fontis*, quizabes foi unha ‘fonte’ co nome do seu propietario, chamado *Maurus* (*LC* 206) e non tanto na que beberan só os invasores da Mauritania ou os mouros dos castros galegos. Cf. non obstante *TGL* 110, 129, 132/nota 28.

O Mato, como apelativo, significa un “terreo con maleza e sen cultivar, e a maleza mesma” (*DRAG*), e sería en orixe o masculino de *matta* (*DCELC*); pero houbo tamén o nome persoal *Mattus*, do que dá conta o poeta hispano-lat. Marcial nun dos seus epigramas (*DLF*).

A Ponte Campaña v. supra.

Porto de Bois consta do lat. *portus* v. n.º 17, determinado polo plural de *bos, bobis* ‘boi’; un documento de 1185 alude a *portum de Bovibus* (*TSO* II 38), e noutro de 1214 cítase un *Portum de Bobus* (*TACS*, n.º 157).

Romariz foi xenitivo do antropónimo gótico *Romaricus* (*HGN* 225/3; *OPNH* 261/1166).

Soná parece proceder do gótico *Sonna(ne)*. Piel-Kremer (*HGN* 246/10) rexistran este antropónimo, pero non o topónimo *Soná*; en cambio citan *Sonán*, que é unha aldea en Insua (Taboada).

Vilacendoi contén o apelativo latino *villa* ‘vila’, co nome gótico do seu posuidor, o cal sería *Cendo* (*HGN* 162/8d) ou mellor aínda *Sendo(ne)* (*HGN* 241/19b). Cítase *Bila Çendoy*, no ano 1417 (*CDVD* 113). Compárese con *Vilacendoi* en Bocamaos (Lugo), que era *Villa Sendoni* en 760, 995, 1030, 1088 (*NML* 176).

21. MEIXIDE, San Pedro (RLP 3/396-399)

O nome parroquial, *Meixide*, procedería de *Maxiti*, xenitivo do persoal *Maxitus*, documentado en 951, segundo propón Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 331, seguindo a Meyer-Lübke. Pero o mesmo Piel e Kremer (*HGN* 172/4) suscitan a hipótese de *Magito*, *Megitu*, *Megido*, e mesmo *Ameixide*, etc. Outras solucións propostas Machado (*DOELP* v. *Megide*, *Meixide*). Discuten este topónimo J-L. Pensado (*OELG* I 190-191) e Amable Veiga (*OG* 76-77). Nun doc. do ano 897 figura un *Portus Meixide*, como termo de Líncora en Chantada (*NML* 162).

Barreiro pode aludir a un lugar de *barro*, palabra prerromana (*DCELC*), ou a un oficio con este material.

Portofondón contén o substantivo *portus*, v. n.º 17, unido quizabes cun adxectivo aumentativo de *fundus* ‘fondo’, aludindo á parte máis baixa dun terreo. Así o cre Machado (*DELP* e *DOELP* v. *Fundão*, citando: cum campo qui dicitur *fundom*, ano 1149).

Saa foi unha voz gótica, *sala*, co significado aproximado a ‘casarío, quinta, residencia’ (*ELHI* 538-539).

San Pedro, *Sanctus Petrus*, o titular da parroquia, tivo nome greco-lat. con base en *petra* ‘pedra’.

Veiga v. n.º 2.

Vilar de Ulloa consta do adxectivo substantivado *villaris*, *villare* (MLLM), determinado por *Uliola*, diminutivo do río *Ulia* ‘Ulla’, que nace nesta comarca.

Vilar do Monte contén o latino *mons*, *montis*, determinando a *villare*.

Xeré, escrito *Geree* en 1262 (*NML* 155), puido ser unha (*villa*) *Ageredi* (*HGN* 5/9) ou *Egeredi* (*HGN* 70/4) ou *Sigeredi* (*HGN* 237/15b; *OPNH* 273/1247), antropónimos góticos. Arredor do ano 1160 figura o patronímico *Seireiz* (Cf. *BCML* IX 58), relacionado con *Xeré* en Sta. Cruz da Retorta (Cf. *Luc*. N.º 10, p. 93).

22. MERLÁN, San Salvador (RLP 2/196-204)

Casacamiño equivale ó lat. *casa*, á beira dun *caminnum*, voz prerromana latinizada (*DCELC*). Trátase do Camiño Primitivo de Oviedo a Santiago (cf. *Lucensia*, N.º 6, 1993, p. 27-28).

O Castro das Seixas alude a un *castrum*, v. n.º 3, onde habería moitas *saxa* ‘seixas’, plural do neutro *saxum* ‘seixo, coio branco moi duro’.

O Corno do Boi pode conter o lat. *cornu* ‘corno’ e o apelativo *bos, bovis* ‘boi’, como en *Porto de Bois*, visto no n.º 20. Pero podería contar tamén *cornus* ‘sobreira’ e o nome persoal *Bos* (RL 303). En 1126 Alfonso VII couda o mosteiro de Santuín de Toques por “*Cornu de Bove*” (M. Recuero, *DMRG: Alf. VII*, n.º 21). En 1214 unha división de Alfonso IX da terra de Abeancos “*vadit per Cornu de Bove*” (*TACS* n.º 157).

O Ferradal parece un derivado de *ferrum* ‘ferro’, quizabes onde se ‘ferraban’ os cabalos de posta, xa que estaba no Camiño Primitivo de Santiago e antes vía romana. Tamén podería aludir a un terreo de cor de *ferro*, como “pedra ferreal” (*GVGH*) e haberá que ter en conta *Ferrarale* en 995 e *Ferradal* en 1133, 1195, 1221 (*NML* 152).

A Fonte da Uz contén o lat. *fons* ‘fonte’, caracterizada por *ulex, ulicis* ‘uz’ (*TGL* 111). Coido que non se debe identificar co ant. cast. *duz* ‘dulce’, que trae Corominas (*DCELC* v. *dulce*); pero é posible que fose a *Fonte* do posuidor *Dawûd* (*OPNH* 143/395), se a comparamos con *Fontedaúde*, v. n.º 34.

O Hospital das Seixas recibiu o nome de *hospitale*, derivado de *hospes* ‘hóspede’, porque aquí estivo un hospicio medieval de peregrinos no Camiño Primitivo, no sitio das Seixas, v. supra.

A Lagoa traduce o lat. *lacuna*, derivada de *lacus* ‘lago’.

En *Merlán* perdura o antropónimo gótico *Merila / Mirila, -anis* (*HGN* 185/8; *OPNH* 229/954).

O Pazo do Monte alude a un antigo *palatium* (*OELG* I 322), ubicado nun *mons, montis* ‘monte’.

A Penaloura refírese a unha *pinna / penna* ‘pena’, quizabes calificada de *laura ‘loura’ ou propia de *Laurus* (*LC* 334).

A Picaña podería ser nome topográfico, alusivo a un **picc-* ‘pico, punta’ de montaña ‘*piccaneá*’, pero tamén posible alusión a ‘vida picaresca’ no Camiño Primitivo (*DCELC* v. *picaño*).

O Porto do Carro combina *portus* v. n.º 17, e *carrus / currus* ‘carro’.

Ribadal, derivado de *Ribado* v. n.º 3 e 9.

As Seixas v. supra (*CDVD* 69, 117, 141).

A Uceira sería un colectivo de *ulex, ulicis* ‘uz, urce’.

Xacel parece que foi nome persoal; cítase *Iacel*, abbas, nun doc. de 1006 (Cf. *Lucensia*, N.º 10, 1995, p. 163).

Xermeade concorda con *Germinati* en 1120, xenitivo do nome persoal *Germinatus* ‘o que xermolou’, segundo opina Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 301, e J-P. Machado, *DOELP* v. *Germalde*.

23. MOREDO, San Fiz

O Castro v. n.º 2.

O Cotón, aumentativo de **cotto*, v. n.º 15.

O Freixeiro correspondería no lat. a **fraxinarium*, colectivo de *fraxinus* ‘freixo’ (*OG* 71-72; *DOELP*; *OELG* I 218).

En *Moreda* vemos un *moretum*, colectivo da árbore que dá *morum / mora*, cf. n.º 15.

O Picón parece aumentativo de *pico*, algo puntiagudo, de orixe expresiva **pikk-* (*DCELC*). *Picón* foi alcume persoal (*OPNH* 455 / 630) de quen ten o fuciño e morro apuntado, contraposto a guelfo, que ten o barbarote (queixelo) botado para diante e o fuciño retirado.

San Fiz cítase na *CDVD* 21, 48, 62, 74, e redúcese a *Sanctus Felix* ou *San Pedro Fiz* (*vincula sancti Petri*), como di Joseph M. Piel en *Biblos*, XXV, 1949, p. 315; *OELG* I 398.

O Souto foi *saltus* en lat. cf. *OELG* I 306-309.

O Tesoureiro provén do lat. *thesaurarius* ‘gardián dun *thesaurum* ‘tesouro’ e mesmo *thesaurarium* ‘tesouro’ (*DLF*).

Vilariño v. n.º 3.

24. MOSTEIRO DE DEVESA, Santiago

A parroquia e unha aldea dela levan o nome de *Mosteiro* coma no núm. 13; pero para non confundir este lugar con aquel, leva aquí o determinante *Devesa*, palabra vista

no n.º 2. Cítase en 1269 e 1291 a “*igrigia / egleſia de Santiago de Moesteyro de Deuesa*”, noutro doc. de 1291 “*ecclesia Sancti Jacobi de Monesterio de Deuesa*”, e en 1296 “*eccllesia Sancti Jacobi de Moesteiro*” (CDVD 43, 59, 60, 65).

Castro v. n.º 2.

Pena Mouril contén o apelativo *pinna / penna* ‘pena’ co nome apocopado do seu posuidor, que sería *Maurilius* (LC 206) en xenitivo.

San Martiño foi *Sanctus Martinus*, o de Dumio (Braga), ou o de Tours (Francia), os cales levaban un nome teofórico, derivado de *Mars, Martis* ‘Marté’.

A Veiga v. n.º 2.

Vilachá traduce a *villa plana*.

Vilaseñor foi unha *villa* ‘vila’ propiedade dun home chamado *Senior* ‘señor’ (LC 294).

A Torre traduce o lat. *turris*.

25. OROSA, Santo André

Corral de Abaixo / de Arriba constan do lat. *currale* v. n.º 12, determinado topograficamente por *bassus* ‘baixo’ e *ripa* ‘riba’ (DCELC).

A Costa v. n.º 13.

O Coto v. n.º 15.

A Covela v. n.º 13.

Orosa, nome de aldea, que pasou a ser tamén o parroquial, procede quizabes dunha (*Villa*) *Orosia*, é dicir, a vila de *Orosius* (RL 134), antropónimo coñecido en Hispania coma o do historiador Paulo Orosio no século V. Menos verosímil sería unha *vila aurosa*, afectada pola *aura* ‘brisa’, supoñendo *au* > *ou* > *o*.

26. PALAS DE REI, San Tirso (RLP 3/356-359)

Se a etimoloxía de *Palas* fose *palatium*, teríamos ‘pazo’ ou ‘pacio’, coa caída do *-l-* intervocálico. Pero puido contaminarse con *palla*, como sucedeu con *Palla Aurea* ‘Ourense’ no Parroquial Suevo. *Palla / Pallas* foron tamén antropónimos latinos e nomes

medievais de persoa (*OPNH* 243/1045). Cítase *Alpalaz* en 1202 (*NML* 166) e *DE ALPALAZ* nos títulos de 7 documentos dos Tumbos de Sobrado (*TSO* 114-118, 120-121), os cales no corpo do documento mencionan *Burgo Sancti Tirsi*, a. 1173, 1174, s.d., s. XII; *Burgo de Alpalacio*, a. 1165; *Burgo Sancti Tirsi de Palatio*, a. 1173; *villa de Alpalaz*, a. 1225. En docs. de Vilar de Donas, aa. 1210, 1228, 1232, 1262, 1271 *Palaz de Rey*; en 1262 *Palacio Regis*; en 1408, 1413, 1422 *Palaço de Rey* (*CDVD* 10, 12, 33, 34, 45, 97, 99, 106-108, 118, 119). Coido que *Alpalaz* podería ser unha forma mozárabe, co artigo gramatical aglutinado.

Curuxás parece plural de *curuxal*, colectivo de *curuxa*, nome quizá pre-latino (*OELGI* 146, 153), “de étimo desconocido” (*DCECH* v. *acurrucarse*), pero non “do lat. *cuculliatā” = ave encapucada” (*DXL*). En 1271 figura *Curuiaes* (*CDVD* 45).

Penela é diminutivo de *pinna* / *penna* ‘pena’.

27. PAMBRE, San Pedro (RLP 3/400)

Posiblemente a forma primitiva sería *Palambris ou *Palamber*, pre-latina, porque no Tumbo de Samos, n.º 58, consta en 1009 *sanctum Petrum de Palambre*; nos Tumbos de Sobrado (II, 38, 109) “*portum de Paambra*” en 1185, 1226; na *CDF* (27, 340) *Paambre* en 1215 e 1310; *Paabre* nun doc. de 1498 (*DCL* n.º 1397). É un topónimo co sufixo *-bre*, pre-latino, como en *Cambre*, *Lambre*, *Tambre*, etc. ós cales alude o profesor Moralejo (*TGL* 73).

A Torre v. n.º 24.

28. PIDRE, Santa María (RLP 3/375-377)

Chorexe foi xenitivo do nome persoal do posuidor daquela vila, probablemente *Floridius* (*RL* 80), comp. *hodie* ‘hoxe’, *pedia ‘pexa’ (*DEEH*); esta mesma solución foi a que deu Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 295, dicindo: “*Floridius* está abonado en 965, *Floridia* en 1012. Sendo o *i* de *Floridius* breve, a evolución fonética deste topónimo é normal, segundo se infere de *invidia* > *inveja*”. Outra solución sería partir de *Floregio*, que está no Martiroloxio o 1 de xullo.

Frádegas, segundo E. Rivas (LG 120) «corresponde a *frade*, coma en Gorgullos, Co. *cadela frabica / cadela de frade* ‘forficula, insecto’». Pero este top. repítese en Santa Mariña do Castro de Amarante (Antas de Ulla), onde se rexistra coa forma *Fabricas* nun doc. do ano 1077 (CD II 400-401).

Laxe, Lagea en 1269, 1391, 1441 (CDVD 41, 94, 139), procede dunha voz prerromana *larena (DCELC v. *laja*).

Outeiro v. n.º 1.

Pidre, nome de aldea que pasou a ser o da parroquia, pode ser alteración con metátese de *Petri*, baseado en *petra* ‘pedra’. Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 349, non cita este top. galego, pero si homónimos en Portugal, afirmando: «Tratase de uma variante de *Pedre*, com o “umlaut” tal qual aparece também no patron.-apelido *Pires*, a par de *Peres*».

A Ponte Mercé (RLP 3/378) consta do apelativo *pons* ‘ponte’, femin. en lat. vg., determinado aquí por *merces*, *-edis* ‘recompensa, paga, renda, interese, mercancía’ (DLF); no lat. medieval ‘favor, benevolencia, piedade, gracia, condescendencia dun príncipe’, etc. (MLLM).

29. A PUXEDA, Santa María

Arulfe foi xenitivo do antropónimo gótico *Arulfus* (HGN 18/20a), forma sincopada de *Ariulfus* (OPNH 110/161). Cítase en 1225 “*casale in Arulfi*”, en 1260 “*casale de Arulfe*”, en 1257 “*hereditas ... territorio Vluoa et est in Arulfi et iacet inter Salam et Pugida*” (CDF 40, 131, 172).

A Bragaña coido que leva un falso artigo gramatical anteposto, como sucedeu en *A Vide, O Incio, O Xuriz*, etc., porque parece como se fose unha (*villa*) *Abreganea, é dicir, a vila de *Abragán* (top. lucense), que era *Abreganus* en docs. do s. X (CDF 2; NMP 163) e procedería de *Africanus*, como di Piel en *Biblos* XXIII, p. 166.

Choupana ‘casa ruín, cuberta de ramas ou palla; cabana, palloza, choza’. No *DXL* propónse con interrogación a súa orixe no lat. *clupeana*; tamén G.^a de Diego parte do lat. *clupeus* ‘escudo, protección’ (DEEH); J-P. Machado (*DELP*) atribúelle “etimología obscura”, indicando que Silva Neto relaciona este vocábulo dubitativamente co lat. vulgar *ploppu-* (de *populu-* ‘choupo’) e a terminación *-ana* de *capana* >

cabana; Corominas (*DCELC* v. *chopo*, *chopa* II) tamén admite a posibilidade de supoñer como base o lat. vg. *ploppus, pero advirte que “el diptongo *ou* es difícil de explicar”.

A Corda podería ser unha vila de *Cordus* (*LC* 295) ou vir do greco-lat, *chorda* no sentido de ‘cordilleira, cordal, serra’.

O Couso procedería dunha mestura de *cursum* / *cautum* (*DCELC* v. *coso*; *OELGI* 351-352).

Mende é a síncopa de *Menendi*, xenitivo persoal gótico (*HGN* 184; *OPNH* 227/940).

A Puxeda, escrito *Pugida* en 1257, *Pugeda* en 1260 (*CDV* 131, 172), 1294 (*CDV* 64), 1363 (*CDO* n.º 1781), parece aludir a un colectivo de tipo vexetal, co típico sufixo *-eda*. Sarmiento, partindo de *puga* ‘hipocisto’ [= pouteira], propón unha etimoloxía grega, que J-L. Pensado califica de “disparatada”, pero este non arrisca ningunha solución (cf. *OELGI* 255-256). A base románica de *Puxeda* podería ser “*puxa*. s.f. 1. Rama da uz. 2. Semente da herba. 3. Po do gran ó limpalo” (*GDXL*; *GVGH*). Crespo Pozo (*NCVCG* v. *pinocha*) trae: “*puxa*: folla do pino”. No Apend. *DEGC*: *Puxa*, cisco ou casca que se separa da castaña seca (Lemos); po do gran ó limpalo (Caurel). Pero a etimoloxía desta palabra é descoñecida para min. Non me convence que a orixe fose *pulsus*, como propón G.^a de Diego (*DEEH* 893).

Sande v. n.º 1.

Valiño é un diminutivo de *vallis* ‘val’, feminino en lat., masculino en galego, anque tamén existe o top. *Valiña*.

30. QUINDIMIL, San Miguel

Boi Pardo parece conter o apelativo *bos*, *bovis* ‘boi’ (v. n.º 20) cun adxectivo latino *pardus*; pero seica existiu o antropónimo *Bos* (RL 303) e tamén o cognomen *Pardus* (*LC* 328), posible posuidor deste lugar.

Fermil sucedeu ó xenitivo do antropónimo gótico *Felmirus* / *Filimirus* (*HGN* 93/2) con metátese e rotacismo *l/r*.

Montarelo ten o sufixo diminutivo *-elo* e o intermedio *-ara-*, (¿enfático?), engadidos a *mons*, *montis* ‘monte’; compárese con *cotarelo*, *liñarelo*, *outarelo*, etc.

A Pena sería *pinna* ‘amea’, por comparación (*DCELC* v. *peña*) e *penna* no lat. dos docs. medievais. Pero téñase en conta que en lat. constan os antropónimos *Pen-nus* (*RL* 377) e *Pinna* (*LC* 332).

En *Penela* temos o diminutivo de *pena*, que se cita como *Penela* / *Penellas* / *Pinnela*, topónimos diversos en docs. medievais (*NML* 169).

Quindimil sería xenitivo do antrop. gótico *Cendamiro* (*HGN* 162/4), *Quendamirus* (*TSA* 248). Cítase *Quindimiram* en 1183 (*CC* 88) e a “*yglesia de Quindimir*” en 1271 (*CDVD* 45).

Vilar do Monte v. n.º 21.

Vilarramil era *Villa Ramir* en 1271 (*CDVD* 45), vila posuída por un *Ranimirus*, nome persoal gótico (*HGN* 216/7; *OPNH* 255/1122).

Xancís parece deformación de *Sanchís* / *Sanchiz*, derivados patronímicos de *Sanctius*; *Sanchiz* 983, *Sanziz* 1086, *Sangiz* 1189 (*DOELP*).

31. RAMIL, San Martiño

Acabamos de ver que *Vilarramil* é a forma plena de *Ramil*, parroquia que se cita como *Ramir* en 1280 (*CDVD* 56).

O *Batán*, máquina hidráulica con mazos para bater en mollado os tecidos saídos do tear, a fin de entupilos e desengraxalos; supoñen algúns que o nome procede dun verbo latino *battuere* ‘bater’, pero Corominas (*DCELC*) encontra dificultades para esta etimoloxía e propón que viría “quizá del ár. *battân* ‘íd.” De “La toponimia del batán en Galicia” tratou o profesor Moralejo (*TGL* 267-272).

Mácara aparece en 1266 chamándose *Macara*, *Macacaira*, *Mazara* (*CDVD* 37). Ten o sufixo átono *-ara*, do que di Moralejo que sería formación de plural ou colectivo (*TGL* 30-31). Machado (*DOELP*) propón curiosas hipóteses etimolóxicas, p.e. ‘mala cara’, pero coído que insostibles. A simple vista aseméllase ó grego *mákaira*, forma feminina do adxectivo *mákar* ‘ditoso, feliz, benaventurado’, do que procede o antropónimo greco-lat. *Macarius*.

Remesedo podería ter orixe nalgún antropónimo gótico, coma *Remosende* en Samarugo, Vilalba (cf. *HGN* 220); pero *-edo* adoita ser un sufixo de topónimos especialmente de vexetais. O que non se ve é cal sería o radical nesta hipótese.

32. REMONDE, San Miguel (RLP 3/390)

A Fonte do Mallo consta do lat. *fons* ‘fonte’ e quizabes de *malleus* ‘mallo, mazo’; así o propón Moralejo (*TGL* 110); pero quizabes se debería ter en conta tamén o persoal *Mallius* (*DLF*; *LE* 424), posible posuidor do lugar.

Remonde v. n.º 14.

A Vacariza ‘curral de vacas; pastora de vacas’ (*DCELC*), ‘curtidoiro de peles ;de vaca?’ (IR-INDO), parece vir do lat. vg. **vacaricea*, referido a *vacca* (cf. *OELG* I 137; *DOELP*).

O Vilar v. n.º 2.

33. RIBEIRA, San Salvador

Ribeira v. n.º 13. En 1263 figura *San Salvador da Ribera* (*CDF* 189).

Xende procede do xenitivo do antropónimo xermánico *Gendus* a. 871 (*TC* 61), *Gendo* a. 963, 1004, 1015, 1075 (*TC*), **Gendus* (*HGN* 122/46; *DOELP* v. *Gende*). En 1261 era “*villa de Gende*” (*CDF* 178).

34. SALAIA, San Pedro

Arulfe v. n.º 29.

O Cruceiro v. n.º 10 e *OELG* I 326-327 (interesante).

Faxilde foi xenitivo do antropónimo gótico *Fagildus* (*HGN* 83/1; *OPNH* 165/561), o posuidor deste lugar.

A Fontedaúde aseméllase algo a *Fonte da Uz*, vista no n.º 22, e así a supuxo o profesor Moralejo (*TGL* 111). Pero Elixio Rivas (*OPNH* 143/395) rexistra o nome persoal *Dauti* / *Daudi* / *Daude*, dicindo que “se deriva do ár. *Dawūd*”. Podería compararse tamén no segundo elemento con *Ataúde* en Pontevedra (xenit. de *Attauldus*, *HGN* 28/4; *TC* 562).

A Lameira indica abundancia de *lama* (v. n.º 17).

O Pazo v. n.º 22.

Salaia, nome de aldea e parroquial, podería equivaler a *Sa(la) Laia*. O primeiro compoñente parece albiscarse no texto de 1257: *hereditas ... in Arulfi ... inter Salam et Pugida* (CDVD 131). Nesta hipótese, teríamos *Sala*, voz xermánica (ELH I 538), e *Laia*, vista no n.º 16. Tamén se podería comparar co top. coruñés *Seaia* < *Salagia* en 867 (ES XVIII 312; HPL IV 189; OELG I 179-180); pero aquí, como é normal, perdeu o *-l-* intervocálico.

Trasmil foi xenitivo do antropónimo gótico *Trasemirus* (HGN 175/7; OPNH 287/1334; DOELP).

Vilacova consta do apelativo *villa* e do adxectivo do lat. vulgar *cova*, equivalente ó clásico *cavus*, *a*, *um* ‘oco’; pero tamén existiu o nome persoal *Cavus/va* (LC 245) e polo mesmo podemos supoñer o equivalente **Covus/va*.

35. SAN BREIXO, Santa María

Andemil foi nome gótico dun posuidor daquela vila, que se chamaría *Andemirus (HGN 14/6).

En *San Breixo* temos unha síncopa de *Sanctus Verissimus*, mártir en Lisboa (cf. *Biblos*, XXV, 1949, p. 330; OELG I 403). Na CDVD, n.º 141, está escrito “*San Breiso que e en terra de Ulloa ... e no lugar de San Blexo*”, a. 1444.

Ulloa v. n.º 11.

Vilariño v. n.º 3.

De *Vilouchada* tratei en *El Progreso* (12-I-1980), dicindo que foi unha *Villa ustulata* ‘queimada’, coma o castelán *Villoslada* (cf. ELH I 513).

36. SAN CIBRAO DA REPOSTERÍA (RLP 3/388-389)

As Cancelas é o plural feminino do lat. *cancellus* ‘reixa’ (DCELC v. cancel; OELG I 361); quizabes foron herdades cercadas con sebes.

A Leboreira v. n.º 3.

Leilón parece da familia do portugués *leilão* ‘almoeda, poxa, licitación’, do árabe *al-a’lam* ‘bandeira, anuncio’ (*DELP*); o mesmo significado lle atribúe E. Rodríguez (*DEGC*) ó galego *leiloio* ‘subasta pública’.

En *Pedras* vemos o lat. *petras*.

Para *Rubín* podemos supoñer o nome persoal lat. *Rubinus, en xenitivo, da familia de *Rubius* (*LE* 424). Así o propón Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 359.

En *San Cibrao* venérase *Sanctus Cyprianus*, bispo de Cartago, nome relacionado co da illa grega de Chipre e co lat. *cuprum* ‘cobre’. No ano 998 cítase *in Uliola ecclesia S. Cypriani* (NML 148 = *ES* XL 408).

Este patrón parroquial distínguese de San Xusto, que veremos no núm. 40; pero ambos van determinados pola *Repostería*, na que hai que ollar un derivado do lat. *reponere* e *ponere* ‘poñer’, participio *postum* ‘posto’. Téñase en conta que por aquí pasaba o camiño francés a Santiago e habería que repoñer forzas e provisións nesta paraxe. Cítase *Repostería* en varios docs. medievais (Cf. *Liceo Franciscano*, 1997, índices) e a súa igrexa románica en *BCML* IV 35.

Setefontes parece que constaría do numeral *septem* ‘sete’ e de *fontes*, plural de *fons*, *fontis*; pero tamén podería contar unha (*villa*) *saepti fontis* ‘vila do recinto da fonte’.

O Sisto puido ser nome persoal, coma o greco-lat. *Xystus* ou *Sixtus* (*DLF*), que elixiron algúns papas; pero J-L. Pensado tamén admite unha posibilidade de valor topográfico (cf. *OELG* I 363-364).

A Vila de Arriba consta de *villa* co determinante *ripa* ‘riba’ (*DCELC*), o cal alude a situación deste lugar.

37. SAN MAMEDE DO CARBALLAL (RLP 2/205-210)

De *San Mamede* < *Sanctus Mammes*, nome do balbuco infantil e da súa frecuencia na toponimia lucense, tratei en *Lucensia*, N.º 2, 1991, p. 163-166; tamén se pode ver *OELG* I 398-399.

O Campelo é un diminutivo de *campus* ‘campo’ co sufixo *-ellus* do lat. vulgar.

O Carballal alude a un colectivo de *carballos*, v. n.º 6.

A Devesa Nova, en lat. *defensa* (v. n.º 2) *nova*.

Filgueira da Devesa v. n.º 14 e 2.

Gándaras, plural da voz prerromana *gandara* v. n.º 9.

A Goleta sería palabra árabe co significado de ‘boca de río’ ou derivada de *gula* ‘gola, garganta’ (DCELC v. *goleta*), aludindo quizabes a un desfiladeiro entre montes. Machado (DOELP) coida que foi “adaptación do francés *La Goulette*, pequeno canal para esgotamento das augas”.

Guestrar v. n.º 6.

Lamas v. n.º 17, 34.

Penasedoira puido ser *Pinna Setoria*, unha ‘pena’ propiedade de *Setorius* (LE 404); como *Setoriana* (LC 155).

Ponterrosa consta de *pons*, *pontis* ‘ponte’ (nome masculino en lat. clásico, pero femin. no lat. vg.) e tal vez do participio *rosus*, *a*, *um* do verbo *rodere* ‘roer, erosionar’, ou *terrosa* ‘ponte cuberta de terra’.

38. SAN MIGUEL DE COENCE (RLP 3/364-374)

Boavista sería un composto do lat. *bonus*, *a*, *um* ‘bo, boa’ e dun lat. vg. **visitus*, *a*, *um*, participio de *videre* ‘ver’ (cf. OELG I 270).

Os Carballiños, plural diminut. de *carballo*, v. n.º 2.

O Cruceiro v. n.º 10; interesante o que propón J-L. Pensado en OELG I 326-327.

A Namela pode ser alteración de *Lamela*, v. n.º 17, como sucedeu en *Navallo* / *Lavallo*, *Niñarellos* / *Liñarellos*, etc.

O Outeiro v. n.º 1.

En *San Miguel* está situada a igrexa románica de *Coence* (BCML III 106-107), topónimo visto no n.º 8, que ten por titular a *Sanctus Michael*, nome hebreo ‘quen coma El = Deus’.

39. SAN XIAO DO CAMIÑO (RLP 3/391-395)

Temos a cita desta freguesía en 1408 e 1413 *Sant Giao / Giaao do Camiño* (CDVD 107, 108), aludindo a un *camminus*, voz prelatina (DCELC), que aquí era o Camiño Francés a Compostela.

O Cotón v. n.º 23.

A Graña, palabra procedente do lat. *granea*, ten igual significado pero diferente tratamento de *granxa* = *grange* en francés, que vén do lat. *granica* (DCELC; OELGI 362-363).

O Mesón en latín era *mansio*, *-onis*, sitio de parada e repouso, para seguir camiñando.

A Pallota v. n.º 9; pero os portugueses teñen *Polhota* (DOELP).

O Roxo correspondería ó adxectivo lat. *russeus* ou ó nome persoal *Rusius* (LE 22), *Russus* (LC 230), alusivo á cor da pel.

San Xiao foi *Sanctus Iulianus*, mártir en Antinoo (Exipto), con nome derivado de *Julius* (OELGI 397; *Biblos* XXV, 1949, 345).

A Taberna v. n.º 4.

En *Vilamerelle* temos unha *villa*, que foi posuída por *Mirellus*, nome gótico, diminutivo de *Mirus* (HGN 185/7; OPNH 229/953).

40. SAN XUSTO DA REPOSTERÍA (RLP 3/383-387)

Outeiro v. n.º 1.

Pulleiro parece sinónimo de *Pulledo* (no Saviñao), colectivo quizabes dalgún vexetal, como *Freixeiro* / *Freixedo*; pero, comparado con *Lamapulleira* (no Corgo), semella equivaler a *bulleiro*: sitio húmido e lamaguento.

San Domingos foi *Sanctus Dominicus* (LC 362), nome derivado de *dominus* ‘señor’.

San Xusto, *Sanctus Iustus*, mártir co seu irmán Pastor no ano 340 en Complutum = Alcalá de Henares (cf. *Biblos*, XXV, 1949, p. 321-322), ten aquí unha igrexa románica (BCML III 175), que leva o determinante *A Repostería*, coma no núm. 36.

Vilafofe v. n.º 1.

41. ULLOA, San Vicente

Esta parroquia está nos comezos do río *Ulia* ‘Ulla’, cando é aínda diminuto e por iso se chamou *Uliola* > *Ulloa*, topónimo visto nos núms. 11, 35 e 36. En 1074 o conde Munius Ruderiquiz doa á súa muller *domna Ilduara* varias propiedades, entre elas “*Uliola cum suis testationibus, sicut obtinuit ea matre nostra*” (CDF7). En 1257 figura o “*territorio Uluoa*” (CDF 131). En 1260 era *prestamarius in Ulloa Sancius Lupi* (CDVD 172). Repítese *Ulloa* en docs. do s. XIII-XV (*LF, DCL*, índices) e 26 veces en docs. de Vilar de Donas.

Campo Maior consta do lat. *campus*, v. n.º 1; pero *Maior* non foi só un adxectivo latino, senón tamén nome persoal (*LC* 294). En 1241 cítase unha “*erdad de Campo Maior*” (CDVD 20).

As Ferrerías aluden a talleres de *ferrum* ‘ferro’.

Guitar sería nome persoal gótico, tal vez *Witarius (?) (*HGN* 315/1).

Ladricelo parece diminutivo de *latericium* ‘costa cuberta de verdura’ (*MLLM*); tamén houbo *opus latericium* ‘obra de ladrillo’. En 1240 consta a “*erdad de Ladridello*” (CDVD 20).

A Penela v. n.º 7.

Perrá ¿sería acaso unha (*villa*) *petraneia* ‘de *Petrus*’ ou *Pyrhiana* ‘de *Purrhus*? Compárese con *Perros* en San Román da Retorta, escrito *Pirros* no s. XII (Cf. *Lucensia*, N.º 10, 1995, p. 92).

San Vicente foi *Sanctus Vincens / Vincentius* ‘o vencedor’, mártir en Valencia (*Biblos*, XXV, 1949, p. 331-332). En 1165 Fernando II concede a Odoario Suárez “*in pignore illud medium casale regalengum quod est Sancti Vincencii de Aquis Sanctis et iacet in Burgo de Alpalacio*” (TSO II 116).

A Vacariza v. n.º 32.

42. VILAR DE DONAS, San Salvador (RLP 3/316-342)

A Capela foi un oratorio, que debe o seu nome a un diminutivo de *cappa* (a de San Martiño; cf. *DCELC* v. *capilla*).

Casanova v. n.º 20.

Castro v. n.º 2.

Castro Vilar v. n.º 3 e 21.

A Costa v. n.º 13.

A Devesa v. n.º 3.

A Ermida foi a voz greco-lat. *eremita*, derivada de *éremos* ‘ermo’ (cf. *OELG* I 327).

A Estrela corresponde ó lat. *stella*, que tamén foi nome persoal (*LC* 338), p. ex. o poeta *L. Arruntius Stella* (*DLF*).

Ferradal Novo / Vello v. n.º 22.

Lama Boa, en lat. *lama bona*; cítase en 1294, 1296, 1417 (*CDVD* 64, 66, 115).

Lamparte equivale a *Alemparte*, a parte de alén, que provén do lat. *illinc parte* (cf. *OELG* I 350-351).

En *Luxilde* asoma o xenitivo dun persoal gótico; pero non *Leodegildus* (*HGN* 166/3), senón *Leovegildus* (*HGN* 169/2); porque *Luxilde* en Sta. M.ª de Bóveda era no ano 1077 “*villa de Leovegildi*” (*CPR* n.º 108).

A Marronteiro non lle vexo significado nin explicación.

Muíño da Devesa consta do lat. *molinum* + *defensa*.

A Pintureira “adx. que alardea de ben parecido e elegante” (*DEGC*), sería quizabes un alcume persoal, baseado no lat. vg. *pinctus, clásico *pictus*, participio de *pingere* ‘pintar’ (*DCELC* v. *pinturero*).

Piñeiro debeu ser *pinarium* (*OELG* I 238; *OG* 87-90), derivado de *pinus*.

Ramil v. n.º 30 e 31.

Reboredo foi *roboretum*, colectivo de *robur* “roble” en cast. e carballo en galego (cf. *OELG* I 239-240).

Tiúlfe xurdiu do xenitivo do nome persoal gótico *Theodulfus* (*HGN* 271/37; *OPNH* 283/1312). Cítase *Tyulfe* en 1271 e *Teulfe* en 1278 (*CDVD* 45, 54).

A Vila v. n.º 1.

Vilamourel debeu ser unha *Villa Maurelli*, vila de *Maurellus* (*LC* 206); así o propón tamén Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 329.

Vilar de Donas sorprende que se rexistre así no ano 1194 (*CDVD* 1); máis admisible é que entón fose *Villaris Domnarum*, coma no ano 1239 (*CDVD* 69), reservando a forma de *Villar de Donas* para o ano 1251 (*CDVD* 107) e *Vilar de Donas* en 1267 (*CDVD* 181).

O Vilar v. supra e n.º 1.

Vilaverde non sería unha *villa* de cor *viridis*, senón unha *villa* posuída por un home chamado *Virdius* / *Viridius* (RL 210), no caso xenitivo de pertenza.

Ximonde representa tamén o xenitivo do antropónimo gótico *Gemundus* (HGN 121/4) ou *Gismondo* (HGN 129/9); Eligio Rivas coída que o nome orixinario sería *Ge(r)mundus* que pasase de *Germ-* a *Gem-* cun enmudecemento do *-r-* (OPNH 183/674); pero posiblemente trátase dunha confusión de *r/s* na escritura cursiva visigótica, de modo que sería o antropónimo *Gesemundus* (OPNH 184/675).

43. VILAREDA, San Pedro

Agrolento correspondería a *ager lentus* ‘agro lento, húmido’, ou agro posuído por un home chamado *Lentus* (LC 249).

Carballido é variante de *Carballedo*, v. n.º 2.

Mourices paréceme patronímico de *Mauricius* (RL 115); J-L. Pensado propón outras solucións (OELG I 367); e Piel (*Biblos*, XXIII, 1947, p. 330) parece aceptar a teoría de J. da Silveira, quen “identificando este top. com a ant. *villa Maurizenos* 1258, demostrou que nada tem que ver com o antrop. *Mauricius*, filiando-se, como *Mouricios* (prov. de Pontevedra), numa denominação étnica *Mauricinus*, equivalente a mouregos, mouriscados e mourelos”.

Outeiriño, diminutivo, e *Outeiro* v. n.º 1.

Puricelas procederían do baixo lat. *pullicella* > *pu(e)llicella*, diminutivo de *puella* ‘nena’ (MLLM; DCELC, adic. v. *poncella*); pero tamén puideron ser herdades dun home lucense chamado *Purizellus*, a. 877 (ES XVIII, apend. V), *Puricellus* en Oviedo, a. 990 (OPNH 251/1095).

Rumín debeu ser antropónimo derivado de *Rummius* (LE 424).

Vilareda, nome de aldea que pasou a parroquial, é probable que fose unha *Villa Areta*, é dicir, unha *Vila (de) Areta*. Nun doc. de Lugo, a. 998, figura un *Areta, testis* (NMP 165). Cítase *Villareta* en 1022 (TACS p. 152); *Vilareda* en 1239 e *Bilareda* en 1391 e 1439 (CDVD 15, 94, 137).

Os nomes das parroquias de Lalín²²

Son 48 as parroquias que integran o concello de Lalín na provincia de Pontevedra. Pero todas elas pertencen á diócese de Lugo dende moi antigo. E foi un cóengo da Catedral de Lugo, Ventura Cañizares, que fora párroco de Lalín e amigo de don Ramón Mª Aller, o que fixo un luminoso relato dos lugares de Deza en documentos antigos, na revista *El Museo de Pontevedra*. Citareino aquí coa sigla *MP*. E usarei máis siglas bibliográficas, que irán explicadas ó final deste artigo.

1. ALBARELLOS (Santa María)

De *Alvarells* publiquei unhas “Notas etimolóxicas” no xornal de Lugo *El Progreso* (23-I-1982), dicindo que esta grafía aparece xa así no tempo de Alfonso IX (1188-1230) e que en documentos dos anos 950, 1058 e 1127 figura escrito *Alvarelios*. Isto levoume a supoñer que *Alvarells* podería ser orixinariamente un diminutivo do lat. *alvarium* ‘colmea’ e que o topónimo galego viría sendo equivalente ó castelán “Colmenarejos”. Quen queira ver o meu razoamento, pode acudir a aquel artigo, o cal foi reproducido no N° 5 do Anuario *Descubriendo Deza*.

Comentando a Sarmiento, o profesor J-L. Pensado (*OELG*, I, p. 157) propón tres hipóteses etimolóxicas: 1^a “Un derivado del lat. *alveare*, mediante el sufijo *-iculu*, un **alveariculu*, y paralelo a la **alvearicia* que dio origen al nombre común y top. *Alvariza*”. 2^a “Un fitónimo formado a partir del lat. *albarus*, sinónimo de *populus alba* o chopo blanco... De este *albarus* con el mismo sufijo *-iculu* se formaría un simple derivado, diminutivo o despectivo **albariculus* > *Alvarells*”. 3^a “Un derivado del antropónimo germ. *Alvaro* o *Albaro*, mediante el sufijo *-iculu*, y así ligado a *Álvaro*”.

---

22 *Descubriendo Deza* 6 (2004) 133-143.

2. ALEMPARTE (Santiago)

Esta freguesía consta soamente dun núcleo de poboación, que lle dá o nome á parroquia. *Alemparte* é a parte de alén, de máis alá, topónimo de orixe latina: *illinc parte*. Menéndez Pidal (*OE* 77/7) trae exemplos de “*allende parte de ilo rio*” en 1056, “*alende parte de illo rioue*” en 1061, “*allende parte del agua*” e “*allend presa*” en 1084. Máis exemplos pódense ver en Corominas (*DCELC* v. *allende*). Vale a pena ler a Pensado (*OELG* I 350-351) o que, por abreviar, non presento aquí.

3. ANSEÁN (Santiago)

Foi o antropónimo visigótico *Ansila*, *-anis* (*HGN* 17/12) o que orixinou *Anseán*, nome aquí dunha aldea que pasou a parroquia. *Santiago de Ansian* en 1345 (*CDO* 1631).

4. ANZO (San Xoán)

O nome parroquia, *Anzo* (paroxítono), non *Anzó* (como pon a *GEG* 2 132), correspóndese co primeiro posesor *Antius* (*LE* 337; *ILER* 5452). Menciónase *Anço* en 1056 e *Anzio* en 1019 (*MP* 79/6 e 10; *NML* 140 e 141). En Monterroso (Lugo) está a forma plena *Vilance* < *Villa Antii*, como propón Piel en *Verba XI*, 1984, p. 17.

5. BARCIA (Santo Estevo)

Chámase *Barcia* non só a parroquia, senón tamén unha aldea dela, que en 1112 era *Varcena* (*MP* 99/196; *NML* 181), palabra de orixe prerromana, co significado de ‘terreo húmido cultivable’ (*DCELC* v. *varga*; Grial, 1985, p. 471-474).

6. BENDOIRO (San Miguel)

Nun documento do ano 959 e noutro de 978 aparece *Bendurio* (NML 143; MP 80/20) ou *Vendurio* (TSO I 4, 108); no ano 971 consta *Inter Ulia et Deza, Uendurio* (TSO I 112); en 1135 figura unha *hereditate Vindurii* (CDC 290), o cal lévanos a ver en *Bendoiro* un antropónimo pre-latino, con posible base no adxectivo celta *uindos ‘branco’, coma o cántabro-astur *Mons Vindius*. En 1253 don Munio Fernández de Rodeiro doa a dona Maior Afonsi “*unum casale in Villa, in filigresia Sancti Tirsi de Venduro*” (CDF 111); nótese que Santiso limita con Bendoiro.

7. BERMÉS (Santa María)

A denominación parroquial procede da que teñen agora dous núcleos, *Bermés* e *Bermés do Fondo*. No testamento do bispo lucense Odoario, ano 747, cítase *In Deza... ecclesia Sancta Maria de Uermes quam fundamentavit Alaricus et sua progenie que fuit nostre familie* (BCML IV 86; ES XL 359). Reaparece o territorio de *Vermes* nunha doazón feita ó mosteiro de Carboeiro en 1076 (MP 91/108). E noutra de 1153 figura unha *orta que abet iacentia in terra de Deza prope Uermes* (CDC 299). O topónimo parece levar o sufixo lat. *-ensis* > *és*, coma *coruñés*, *leonés*, *portugués*, etc.; pero as citas históricas non o detectan. Seica habería tamén o prelatino *és* (LG 110). Por outra parte o seu radical *Verm-* a penas se relacionaría co latino *vermis*, que tiña un dobrete *vermen* ‘verme, miñoca’, de onde procede a cor vermella. Tal vez *Bermés* foi un alcume persoal coma *Verminius* (ILER 4560) e coma o apelido castelán “*Bermejo*” (DCELC v. *bermejo*).

8. BOTOS (San Xoán)

Aparece por vez primeira *In Deza... ecclesia de Sancto Iohanne de Botos / Votos cum eius familia ab integro* no testamento de Odoario, ano 747 (BCML IV 86; ES XL 359; MP 81/26; NML 185). Cítase en 1235 *casali in Botos; casali de Botis in loco*

qui vocatur Guilado et in alio casali eiusdem loci de Botis sub parrochia sancti Iohannis in loco qui vocatur Rybeira; en 1250 *casali quod vocatur Ribera in filiglesia sancti Iohannis de Botos*; en 1253 *casale in Guylado sub parroquia sancti Iohannis de Botos in terra de Ceya* (léase Déceya ‘Deza’); en 1254 *Iohannes Petri de Botos*; en 1257 *Iohannes Pelagii prelatus de Botis*; en 1305 *cassar d-erdade en Botos, su cadea de Seoane* (CDO 403, 611, 635, 709, 722, 779, 1327); *Botos* en 1255 (CDF 128). Houbo o nome persoal *Bottus*, que foi calificado de “barbaric” por Kajanto (TLC 163), do que se formou o xentilicio *Bottius* (LE 215). Holder inclúe a *Bottus* e *Bottius* no seu catálogo de nomes celtas (AS I 496). Polo tanto este topónimo non ten que ver cos Votos de Santiago.

10. CADRÓN (Santo Estevo)

Coido que *Cadrón* procede dun nome persoal, o cal parece que figuraría nun epígrafe coruñés, atopado en Cícere, onde se pode ler *Caeleo Cadro Iolonis f(i)lius, Cilenus...* (IRG I nº 20, lám.). Tamén se pode vencellar co nome persoal *Quadronius* (RL 152). En 1247 firma *Petrus Lupi de Qadron*, en 1248 *Petrus Lupi de Cadron* (CDO 592, 611).

11. CAMPOSANCOS (San Cristovo)

Figura *Campos Ancos* en 1117 ou 1155 (MP 82/31), un sintagma do que *campus* é nome latino. Para Sarmiento, a quen segue Cabeza Quiles (NL 35), o segundo elemento deste topónimo aludiría a “unha forma moi antiga parecida e relacionable coa voz grega *ankon*, e coa palabra galega *ancos* ou *anco*, ángulo ou revolta nun terreo, no cumio dunha montaña ou nunha enseada”. Hipótese verosímil, á que eu faría só unha observación: que un lexendario rei do Lacio chamábase *Ancus Martius* e que *ancus* en latín, segundo a descrición de Festus, significaba ‘recurvado’ e dicíase dos que tiñan o brazo encollido e dobrado. O nome parroquial de *Camposancos* veulle dado pola aldea que así se chama. Cítase *Orraca Lupi de Camposancos* en 1247; en 1248 *Petrus Arie de Canposancos*; en 1274 *casale de Camposancos* (CDO 592, 609, 1051).

12. CANGAS (Santa Mariña)

O nome da parroquia e dunha aldea dela, *Cangas*, en Asturias ten o significado de ‘garganta entre montañas’ e sería de orixe prerromana, probablemente céltica, en relación co adxectivo **cambo*s ‘curvo’ (DCELC v. *canga*). En 1274 cítase a *filigresia sancte Marine de Caengas* (CDO 1051).

13. CASTRO DE CABRAS (San Pedro)

Castro de Cabras é doado de explicar foneticamente; pero é algo rara a unión das dúas palabras con sentido toponímico, se tales cabras aluden ó animal *capra*. Teño para min que nesta palabra agáchase o antropónimo *Capras* (TLC 326). Cítase en 1210 unha herdade *in cauto et loco qui vocatur castrum de Capris in parrochia sancti Michaeli*; en 1220 e 1222 *ecclesia Sancti Michaeli de Castro de Capris*; en 1223 *casale in Castro de Capris*; en 1224 *ecclesiam de Castro de Capris*; en 1226 *herdade in villa et in montibus Castri Caprarum*; en 1228 venda dunha leira *in termino de Castro de Capris in loco qui dicitur Palatiis*; en 1246 doazón *in Castro de Capris tam in cauto quam in ecclesia*; en 1253 *quantum habemus in loco et cauto quod vocatur Castrum de Capris in parrochia sancti Micahelis*; en 1281 *o meu quinon que ey en o couto de Castro de Cabras sub friagesia de san Migel*; en 1298 *Joham Domingez de Castro de Cabras* (CDO 135, 199, 224, 230, 251, 273, 307, 585, 701, 1153, 1275).

14. CATAÓS (Santiago)

Figura *Catasoes* en 1296 e 1368 (MP 83/38). En 1240 aparece unha *villa que dicitur Carazido et est in filigregia sancti Iacobi de Catasois... presentes Michael Petri clericus de Catasois, Arias monacus clericus de Catasois*; en 1243 *Arias Petri de Catasois*; en 1250 *Munio Odoarii de Catasolis*; en 1255 *cauto de Catasois... Pelagius Lupi de Catasois*; en 1255 *Catasoes*; en 1258 *in frigigia de Cathasoes vendemus a sexta do casal dictu de Quintana, d-aquil quasal que chaman de Fundo da Vila... testimonias M. Oariz clericus de Catasois et P. Arias de Quinteela*; en 1272 *casalia... unus est in Cattasoes*; en 1281 *casal de*

Catassoos; en 1296 *Lourenço Anes de Catasoos* (CDO 467, 520, 633, 742, 745, 748, 820, 1005, 1155, 1250). No século XIV escriben *Catasoos* en 1334 (CDO 1564) e *Catassoos* / *Catasoos* en 1389, etc. (CDO III, p. 536). O profesor Moralejo Lasso interpreta hipoteticamente este topónimo partindo de *Capta-soles, composto de *captare*, galego e castelán *catar* ‘ver, mirar, observar’, etc., e tería a significación de ‘mira-soles’, que lle parece responder bastante ben á situación de Catasós, orientada ó mediodía (TGL 314 e 337). Pero *catasol* foi tamén o nome do xirasol, segundo Corominas (DCELC v. *giro* I).

15. O CELLO (San Martiño)

Coido que *O Cello* continúa sendo o nome epigráfico coruñés *Caeleo*, que vimos no n.º 10, o cal é unha forma dialectal galega do lat. *Caelius*, que figura nun epígrafe de Lugo e noutros da Península (*ILER*).

16. CERCIO (Santiago)

O nome da parroquia, *Cercio*, e dunha aldea súa foi o persoal *Cercius* / *Circius* (*LE* 172) ou *Circinus*, como deixo escrito en Lucensia (N.º 5, 1992, 59-70) a propósito dun castro *Circine* nun epígrafe de Lugo. Cítase en 1231 *Petrus Johannis de Circino*; en 1272 *Orraca Johannis de Serceo*; en 1274 *domna Orraca Johannis de Serceo ... in Serceo una casalia ... alius casale in filigresia de Serceo ... ecclesia sancti Iacobi de Serceo*; en 1282 *Pedro Eanes de Serceo et sua hirmaa dona Orraca Eanes en Serceo ... Monio Fernandez en Serceo*; en 1284 *Pero Perez de Serceo*; en 1294 *Laurenço Dominguez et Adan Perez clerigos de Çerçeo, ... capellan de Çerçeo* (CDO 337, 1013, 1051, 1159, 1172, 1244). Na parroquia hai dúas aldeas: *Cercio de Abaixo* e *Cercio de Arriba*.

17 CRISTIMIL (San Xurxo)

Cristimil, aldea. Deste topónimo escribín no *Boletín Fontán-Sarmiento* (Nº 13, 1992, p. 79-80), dicindo que *Guestrimir*, *Gestrimir*, *Grestimir*, *Guistrimyr*, formas

que se atopan na *CDO*, lévannos a propoñer como nome orixinario o persoal gótico *Wistremirus* (*HGN* 314/8), do cal sería deformación *Cresti-miro* / *Crastimiro* (*HGN* 60/2).

18. DOADE (San Pedro)

O nome desta parroquia, *Doade*, provén dunha aldea dela, que sería a *Villa Donati* dos anos 1074 e 1105 (*MP* 78; 86/63; 87/66; 95/141). En 1255 *Arias Martini de Doade* vende unha herdade *in Castro in filigresia sancte Marie de Souto longo* (*CDO* 744). *Donatus* (*TLC* 298; *CDC* 240, ano 788) foi un antropónimo moi usado polos cristiáns, co significado que lle daban: consagrado a Deus, dado ó Señor (*NP* 287).

19. DONRAMIRO (Santa María)

Temos aquí unha denominación de señorío, porque *Domnus Ranimirus*, nome visigótico (*HGN* 216/7) foi o dono señorial daquela antiga vila, que deu nome á parroquia. Cítase a *ecclesia Domno Ranemiri* no ano 1119 (*MP* 86/65; *NML* 150). Hai outra mención en 1343 (*CAMO* p. 143).

20. DONSIÓN (Santa Baia)

Un señor, con título de *Domnus* ‘Don’, chamado quizabes *Silonius Silo*, coma nun epígrafe de Lugo (*IRG* II nº 18), foi o que perpetuou o seu nome na parroquia de *Donsión* (*MP* 98/180).

21. FILGUEIRA (Santa María)

Un fitónimo, *filicaria*, derivada de *felix*, *-icis* ‘fento’, foi a orixe do nome parroquial e da aldea súa chamada *Filgueira*. Cítase no ano 968 *in valle Deza villa vocitata Felgaria*

e límites *inter Felgueiras et Donsión* (MP III p. 224-227), *Felgueira* en 1196 (MP 88/75 e 76). En 1253 figuran “*duo casalia in Callio [¿Oalio / O Allio?] in filigresia Sancte Marie de Felgueira*” (CDF 111). Hai outra mención de *Felgera* en 1346 (CDO 1636; CAMO p. 143).

22. GALEGOS (San Miguel)

Foi o étnico *Callaicus / Callaecus / Gallaecus*, usado como signum persoal, o que orixinou a denominación desta parroquia e dunha aldea súa (MP 89/86).

23. GOIÁS (San Miguel)

Desta freguesía hai un “*Estudio antropológico-histórico*” escrito por Xoán Carlos García Porral e publicado en 2002 polo concello de Lalín, onde se recollen moitos datos toponímicos.

Como orixe do nome parroquial Goiás, adóitase propoñer o antropónimo gótico *Gaudila -anis* (HGN 120/8; TGL 313). Pero en 1242 figura *filigregia Sancti Michaelis de Guaais... Suarius clericus de Guaais, Mateus monachus capellanus de Gaais*; en 1248 *parrochia sancti Michaelis de [Go]yaes*; en 1248 *Suerius Iohannes de Goaens*; en 1251 *Suerius Johannis prelatus de Goyaes*; en 1284 *cadea de sam Migeel de Guayaes*; en 1297 *Pedro Suarez capellan de Goyaes* (CDO 498, 604, 611, 661, 1172, 1258). Hai tamén mención de *Goyanes* en 1346 1362 (CAMO p. 143, 144).

24. GRESANDE (Santiago)

Suponse que foi un nome gótico persoal *Grisandus (HGN 138/1), se non foi corrupción do greco-latino *Chrysanthus*, o que orixinou aquí a denominación parroquial e da aldea de *Gresande*.

25. LALÍN (Santa María das Dores)

Este nome parroquial, cabeza do partido e do concedo de LALÍN, nada ten que ver con *lá* e *liño*, como teño lido nalgures, senón que procede de *Lallini* (*villa*), xenitivo persoal do latino *Lallinus* (*TLC* 162). Cítase *Lalín* en 1019 (*MP* 90/97), en 1077 (?) (*CDF* 7), en 1094 (*NML* 158), en 1119 (*CDO* 11), en 1124 (*AL* 49) e *Lalim* en 1226 (*CDO* 276).

26. LEBOZÁN (Santiago)

O nome desta parroquia e dunha aldea súa, *Lebozán*, escrito *Leboçan* en 1345 (*DD* 77), en opinión de Piel (*NP* 336), que acepta E. Rivas Quintas (*OPNH* 234/990), procedería do persoal latino *Nepotianus* (*TLC* 304); pero non vexo xustificada a conversión do *N-* inicial en *L-*; en cambio parece que podería ser metátese de *Lobezán* (así figura na *GEG* 19/104, 18/172), orixinado en *Lupicianus* (*TLC* 328), se o comparamos con *Lobezao* en Friol (Cf. *LVCENSIA*, Nº 25, 2002, p. 301). Esta hipótese reforzaríase, se un “*ribulo de Lobos*”, que figura en 788 (*CDC* 240), correspondese ó río Lebozán.

27. LODEIRO (San Palo)

O nome desta parroquia, de primeiras, parece relacionado con abundante *lutum* ‘lodo’; pero, se cadra, puido traducir o nome persoal *Lotarius* (*OPNH* 213/870), *Loderius* (*HGN* 166/1).

28. LOSÓN (Santa Baia)

A denominación da parroquia, que tamén a leva unha aldea dela, débese vencellar cun antropónimo. Piel (*NP* 314) postula con interrogación un **Lausonius*. Pero esta

hipótese débese revisar á luz dos documentos que mencionan a *Losón*. En 1096 un monxe doa ó mosteiro de Camanzo a vila “*Lamella ... per terminos de Sancta Eolalia de Lesson*” (DD, N° 2, 2000, p. 135). Un doc. ilustrativo é do ano 1175, no cal consta que Pedro Alfonso doa ó mosteiro de Carboeiro a “*ecclesia nominata Sancte Eolalie de Leson ... per ipsam arborem nominatam Cerasium de Lupo et vadit ad cacumen montis ipsius, Curupina sursum; et de alia parte quomodo pergit per anticum vallum sursum et vadit per antiquam semitam que pergit ad villa Verenzus, totum quod dicimus sursum concedo et adhuc adicio ad ipsum supradictum meo quinione de Nigros et de Montealto et quarta de Asorey...*” (CDC p. 303). En 1304 menciónase a *freygregia de santa Vaya de Leson exente ende os casares da Devessa de Suso que son d-Osseyra*; en 1305 *casa de Rolam que e na friugresia de Lesom* (CDO 1316, 1327). Outras citas dan *Lesson* (MP 91/101 e 103), forma que se vencellaría co xentilicio latino *Lesius* / *Lessius* (LE 288, 424) e *Lesso -onis* (OPPH 130).

29. MACEIRA (San Martiño)

A denominación parroquial procede da aldea, chamada *Maceira*, que sería *matianaria, derivada de (*mala*) *matiana* ‘mazá’, nome que parece se lle aplicou a esta froita en memoria de *Caius Matius*, tratadista de agricultura no séc. I a. C. (DCELC). Pero houbo tamén o antropónimo *Matiana* (TLC 150). En 1243 confirma *domnus Egas abas Macenarie* (CDO 520). En 1333 figura a *vylla de Maçeyra en Deça* (CDO 1545). Hai máis mencións en 1335, 1343, 1352, 1373 (CAMO, p. 142, 143, 144).

30. MADRIÑÁN (Santo Adrao)

Do nome parroquial, que é tamén o dunha aldea dela, escribiu Piel (NP 326), dicindo que *Madriñán* vén do suposto antropónimo *Matrinianus, derivado de *Matrinus* (LE 192), formas extraídas do xentilicio *Matrius*. Pero tamén consta o antrop. *Maternianus* (TLC 150 = 304).

31. MÉIXOME (Santiago)

Do nome desta freguesía e dunha aldea súa que se chama *Méixome*, escribín en Grial (nº 68, 1980, 238-239), dicindo que traduce o xenitivo de *Maxumus*, variante de *Maximus*, explicación recollida por Piel en *Verba* (nº 9, 1982, 141). Cítase en 1182 (*MP* 92/109) e quizabes *Messeme* en 1144 (*CDC* p. 296).

32. MOIMENTA (San Lourenzo)

O nome da parroquia e dunha aldea da mesma procede do lat. vg. *monimenta*, frecuente na epigrafía funeraria, alternando co plural de *monumentum* (*DELL*). Cita *Monimenta*, a. 934, López Ferreiro (*HIS*, ap. 2, p. 119; *NL* 291).

34. MONEIXAS (Santo Adrao)

Moneixas, que é tamén o nome dunha aldea da freguesía, cítase en 1269 (*MP* 92/117); en 1251 hai un foro do *montem de Moneyxas, quod fuit de casali de Saucto e unha doazón iuxta fontem de Moneixas una talega seminate*; en 1284 *Marina Michaelis de Baiam* vende canto ten *sub cathena sancti Adriani de Moneyxes* (sic); en 1284 *Sant-Adrao de Moneixas* (*CDO* 657, 1168, 1172). Parece que como parroquia estivo vinculada ó mosteiro de Aciveiro (*DD*, N? 3, 134). Elías Valiña (*CAPLU*, p. 403) escribe: “Según tradición ha sido convento de monjas, de ahí la denominación de ‘Moneixas’. En otro lugar estaban las aspirantes o novicias, ‘Moneixiñas’”. Nesta hipótese, o nome de *Moneixas* sería unha acomodación do greco-lat. tardío *monachicas* (Casiodoro, Gregorio Magno, Xustiniano, s. VI), que se pode traducir por ‘monacais’. Tamén puido ser *monachia* (plural do neutro *monachium*), referido a bens raíces doados a un mosteiro, como “*dedit locum in monachia sempiterna*”, a. 854 (*MLLM*). Sen embargo quedan dificultades fonéticas para afirmar esto con seguridade.

34. NOCEDA (Santa María)

O nome da parroquia atópase tamén na aldea, que se chama *Noceda de Baixo* e consta do sufixo *-eta* > *-eda*, indicando abundancia de *nux*, *nucis* ‘noz’. Cítase *Noceta*, a. 959 (*TSOI*4); *Nozeda* en 1255 (*CDF* 128), id. en 1019 (*NML* 165) e 1244 (*ES* XLI 371).

35. PALMOU (San Xoán)

Esta freguesía e unha aldea da mesma é a que se cita co nome de *Palmou* en 1395 (*NML* 166) e quizabes tamén baixo a denominación de *sancto Iohanne de Palmar in Deza* no testamento de Odoario, ano 747 (*BCML* IV 86; *MP* 95/137). O nome de *Palmou* podería (?) vir do persoal **Palmonulus*, variante de *Palmulus* (*TLC* 335), diminutivo de *Palmus* (*CIL* VI 4117) ou de *Palmus -onis*, declinado no baixo latín coma *Firmus, -onis* (*ILV* n° 362).

36. PARADA (Santa María)

O nome da parroquia e dunha aldea súa alude á *parata* dunha vía antiga, onde se ‘paraban’ e ‘preparaban’ os camiñantes para novas andaduras. Cítase a *ecclesia sancte Marie de Parata et ecclesia sancti Petri de Alpiriz* en 1247 (*CDO* 592).

37. PRADO (San Martiño)

Leva o nome latino *pratus*, *Prado*, a parroquia e unha aldea.

38. RODÍS (San Xiao)

Temos diante de nós un probable nome de persoa, aplicado á parroquia e a unha aldea súa, chamada *Rodís*, quizabes patronímico de *Rutilius* (*ILER*; *LE* 461) ou de

Ruticius (RL 158) ou de *Rodinus (HGN 224/17). En 1274 noméase un *casale in filigresia sancti Iuliani de Rodiis in loco qui dicitur Caengas* (CDO 1051).

39. SANTISO (San Romao)

A denominación parroquial de *Santiso* corresponde ó haxio-topónimo *Sanctus Thyrsus*, nome greco-latino que alude ó tirso de Baco, bastón adornado con hedras e pámpanos, rematado en piña.

40. SELLO (Santiago)

O nome desta parroquia e dunha aldea de *Sello* coído que non ten nada que ver co lat. *sigillum* ‘selo’ nin con *situla* ‘sella’, senón que sería o persoal *Sellius* (LE 424). En 1254 firma *Martinus Iohannis de Segle, clericus*; en 1257 *Fernandus Iohannis miles de Selo*; en 1257 *duo casalia de Selo*; en 1278 *Laurenço Martinz clerigo natural de Selio*; en 1297 *Roy Lourenço de Sello* (CDO 714, 796, 798, 1121, 1130, 1258). En 1335 (CAMO p. 142).

41. SOUTOLONGO (Santa María)

Estamos diante dun antigo *saltus longus* ‘Souto Longo’, que orixinou o nome parroquial e dunha aldea súa. Pero debemos advertir que tanto *Saltus* coma *Longus* foron tamén antropónimos (RL 396; TLC 230). En 1108 e 1291 escribiron *Sautum longum* (MP 98/172 e 99/184); en 1255 *Castro in filigresia sancte Marie de Souto longo* (CDO 744). Menéndez Pidal (OE 34/4) trae «*Sotilongo bis, junto a Sotlongo bis*, 1153 Oña P-55 <*Salitu longo*, hoy ‘Solduengo’>». Pero este puido ser contaminación de *saltus dominicus* ‘souto señorial’.

42. VALE (San Andrés)

Anque o nome de *Vale*, propio desta parroquia e dunha aldea súa, pareza una simple traducción do apelativo latino *vallis* ‘val’, débese ter en conta que no ano 968 escribiron *Ovali* (MP 94/134). En 1294 figura *Vanlle* (CDO 1244).

43. VEIGA (San Ramón)

Vaika, en opinión de Menéndez Pidal (OE 13/1), **baika* ‘terreo húmido’ na de Corominas (DCELC v. *vega*), sería a forma primitiva e prerromana de *Veiga*, nome desta parroquia e dunha aldea súa. Pouco verosímil é que a orixe fose unha suposta forma latina **vadica* ‘paso transitible, segundo G^a de Diego (DEEH 1049).

44. VILANOVA (San Xoán)

Chámase *Vilanova* a parroquia e unha aldea dela, que antes sería *villa nova*. No s. XII cítase unha herdade *in territorio Deçe subtus alpe Deçon sub aula sancti Johannis de Villanova, loco predicto villa Goosendi* (CDC 278); reaparece en 1108 (MP 100/203).

45. VILATUXE (San Lourenzo)

O nome da parroquia *Vilatuxe* teno tamén unha aldea da mesma. Trátase dun composto do apelativo latino *villa*, determinado polo nome do seu posuidor, que sería o xenitivo do visigótico *Theodoigius* (HGN 271/34), quizabes *Todixu* que confirma en 788 (CDC 240). Hai mención en 1345 (CAMO p. 143).

46. XAXÁN (Santa Mariña)

O nome desta parroquia e aldea da mesma figura en 1226 coa forma *Iaiam* (*AL* 49; *CDO* 276), que puido ser un persoal *Johannes Iohannis* ‘Xan (fillo de) Xan’.

47. XESTA (San Fiz)

O apelativo *genista* ‘xesta’ (arbusto) orixinou o topónimo parroquial, que corresponde tamén a unha aldea desta freguesía, chamada *Xesta*.

48. ZOBRA (Santa María)

O nome desta parroquia e dunha aldea súa, *Zobra*, quizabes puido ser unha (*villa*) *supera* ‘de arriba’ ou propia de *Super* e *Superus*, nomes persoais (*TLC* 277; *RL* 179), se comparamos este topónimo coa voz castelá “zozobra”, composta de *subtus-super*, en opinión de Corominas (*DCELC*). No ano 788 mencionase unha vila *Nugaria subtus (monte) Zobra ... strata de Zobra ... villare de Zobra* (*CDC* 239; *MP* 78, 93/126, 101/209). En 1235 *Zovra*; en 1272 *villa que vocatur Zovra sub parrochia sante Marine de Zovra in terra de Decia* (*CDO* 403, 1003). O cambio de S/Z vémolos en *soccus* ‘zoco’, *symphonia* ‘zanfoña’, *sucare* ‘zugar’, *Salamiri* ‘Zaramil’, etc.

Toponimia do concello de Pedrafita do Cebreiro²³

O *Diario Oficial de Galicia*, N° 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000, publicou as denominacións toponímicas que deben rexer na provincia de Lugo. E na páx. 998 aparecen as que corresponden a Pedrafita do Cebreiro, concello que se compón de 12 parroquias. A elas voume referir para analizar a súa orixe lingüística, valéndome nalgúns casos das solucións propostas por especialistas que indicarei con siglas bibliográficas, as cales irán explicadas ó final deste estudio.

1. O CEBREIRO (Santa María)

Barxamaior contén o apelativo *barxa / varxa / varcia* ‘terreo chan e fértil situado nas marxes dun río que é frecuentemente anegado por este’ (*DRAG*), co adxectivo *maior*, o cal foi tamén nome persoal *Maior* (*LC* 294). Este puido ser o posuidor daquel poboado de *Barxa*, voz prerromana da que trataron con amplitude J. Corominas (*DCELC* v. *varga*) e Joseph M. Piel, “Sobre os topónimos gal. *Barja / Barza*, port. *Varge / Vargem / Várcea*, ast. *Bárzena / Bárzan*” e outros afíns do Noroeste da Península Ibérica”, en *GRIAL*, N° 90, 1985, p. 471-474.

O *Cebreiro*, *Zebrarius mons*, a. 572 (*NML* 185; *ES* XL 346), adóitase relacionalo co animal *cebra*, que sería *eci-fera* ‘egua brava’ (*DCELC*); pero tamén pode ser o colectivo dun fitónimo *aci-folium* ‘folla de agulla’, nome do *acebo / cebro / cibro*, como sospeita J-L. Pensado (*OELG* I p. 55-59). Non está clara a data de fundación monacal deste lugar (*MG* 678-679).

Fonteferreira contén o lat. *fons* ‘fonte’, masc. no clásico e femin. no lat. vg. (*ILV* 346), a cal está adxectivada aquí coa voz *ferreira*, que sería *ferraria* en lat.; pode aludir

---

23 *Lucensia* XIV/28 (2004) 77-88.

a unha fonte ferruxinosa ou tamén propiedade dun home chamado *Ferrarius* (LE 415), adxectivando o antropónimo, como en *Villa Aemilia*.

Fontevedra, coma no caso anterior, contén *fons* ‘fonte’ co adxectivo *vetera* ‘vedra, vella’ ou propiedade de *Vetus, -teris* (LC 302).

Foxos son buratos naturais no terreo ou trampas artificiais que se disimulan con ramallos e folla para cazar animais. A voz procede do lat. tardío *fogium / fogia* ‘foio’, cast. “hoyo” (TGL 137-143, 281). O top. pódese relacionar con *fossa* e *fovea* de minería.

A Lagúa traduce e prolonga no tempo e no espacio o lat. *lacuna*. É a forma do galego oriental, fronte á máis usada *lagoa*.

A Moeda pode corresponder ó lat. *moneta*, que foi tamén nome persoal *Moneta* (LC 215 = 343); e nesta hipótese sería unha (*villa*) *Moneta*. Pero posiblemente *A Moeda* leva anteposto un falso artigo gramatical, en vez de escribir *Amoeda*, que sería comparable con *Amoedo* en Pontevedra e con *Amoeira* en Cervo (Lugo), fitónimos emparentados quizabes con *amieiro*, palabra de orixe descoñecida (DCELC v. *álamo*). Trata desto J-L. Pensado (OELG, I, p. 261-262).

A Pena da Seara é un sintagma formado pola voz latina *pinna* ‘amea’ (DCELC), que pasou a *penna* ‘pena’ no lat. medieval (MLLM), e aquí está determinada por *seara* ‘campo sementado de trigo ou doutros cereais’ (DRAG), que sería **se-nara* quizá no vocabulario céltico (DCELC v. *serna*).

A Pedriña corresponde ó lat. *petrina*, derivada de *petra* ‘pedra’; pero puido ser unha (*villa*) *Petrina*, propia de *Petrinus* (RL 378), ou *petrinia* de *Petrinius* (RL 142), derivados de *Petrus* ‘Pedro’.

2. FONFRÍA (San Xoán)

Só ten a parroquia o lugar de *Fonfría*, en correspondencia co lat. vulgar *fons frigida* ‘fonte fría’ ou quizabes fonte do persoal **Frigidus*, dado que existiu o xentilicio *Frigidius* (RL 82). Hai unha probable alusión a este lugar, como límite, chamado *Fonte Frigido* nun doc. de Fernando II, ano 1158, v. nº 5.

3. HOSPITAL (San Xoán)

A palabra latina *hospitale*, derivada de *hospes* ‘hóspede’ perdura aquí no nome parroquial e no da súa aldea que tamén se chama *Hospital*. Menciónase en 1207 *hospitalis de monte Zebruario* (TSA S-35, p. 492).

Teixoeiras serían *taxonarias, refuxios do *taxo*, *-onis* ‘teixon’ (animal), voz latina coma *taxus* ‘teixo’, animal e planta (OELG I 162), que deu orixe ó topónimo *Teixeiro* / *Teixeira*.

Vilarín do Monte é unha denominación topográfica, formada polo diminutivo de *villaris/villare* ‘vilar’, situado no *mons*, *montis* ‘monte’ ou propiedade dun persoal dubidoso *Mons*, dado que no CIL VIII 14588 figura a inscrición *OF(ficina) GENII MONTIS* (LC 339).

4. LIÑARES (Santo Estevo)

Brimbeira, tal vez metátese de *bimbreira, podería ser unha variante de *vimbieira* (DRAG), equivaler ó castelán “mimbrera”, e vir do lat. *viminaria*, sinalando un colectivo de *vimen*, *-inis* ‘vimbio’. Corominas (BDELC) trae “mimbre, 1570, antes vimbre, h. 1300. Del lat. *vimen*, *-inis*, *id*”. Con este significado perdura o leonés *bimbre* / *bime*, *bimbria* / *bimbia*, etc. (DHL).

Celeiró debeu ser un *cellariolum*, diminutivo de *cellarium* ‘celeiro’, con base en *cella* ‘cela’, sitio onde se gardaban as colleitas e onde se recollían as rendas agrícolas.

Coterces non sei que significado nin que orixe ten. A súa terminación invita a pensar nun patronímico, coma *Barces*, *Luaces*, *Martices*, *Miraces*, *Mourices*, *Sarces*, *Turces*. Pero non atopo un *Cottercus, que rime con *Lupercus*, *Mamercus*, *Stercus* (LC).

Liñares é plural de *liñar*, no lat. medieval *linarium* / *linare* (neutro), *linaria* (femin.), *linaris* (masc.) (MLLM), terreo onde se produce *linum* ‘liño’. En documentos lucenses cítase non este lugar, pero si *Linares* en 572, 897, 1078, 1183, 1285, 1289 (NML 159). Schulze (LE 359) rexistra o xentilicio *Linarius*, e por elo cabe a posibilidade de que *Liñares* fose o patronímico do posuidor do lugar, coma *Flores* / Flórez o é de *Florius* (LE 480).

5. LOUSADA (San Vicente)

Chan de Pena combina o lat. *planum* ‘chan’ con *pinna* / *penna*, vista no núm 1; pero téñase en conta a posibilidade de que *Pinna* (LC 332) fose o nome dun posuidor daquel Chan.

Lousada parece que sería un adxectivo *lausata concertando cun implícito *lapis*, *terra*, *villa*, etc., referíndose a un vocábulo prerromano *lausa ‘lousa, pizarra’, que se rexistra nunha inscrición lusitana baixo a forma de *lapides lausiae* (DCELC; DELP). Anque non se refiren a este lugar, en documentos lucenses cítase *Lausata* en 842 (ES XL 114-115), *Lausada* en 1167, 1180, 1220, 1235, e *Lousada* en 1191, 1194, 1195 (NML 159). Outras mencións diacrónicas ofréceas A. Veiga, *OG*, p. 171-172.

Rabaceira alude a un sitio onde abundan as *rabazas*, nome vulgar dunhas plantas umbelíferas que crecen espontaneamente á beira dos ríos, en prados, charcas, e lugares húmidos. Machado (DELP) di que *rabaça* procede “do lat. *rapacia* ‘folhas de rábão’, ao lado de *rapicius*”. O DLF trae “*rapacia*, -orum, n., feuilles de raifort: *Plin. 18, 127, v. *rapicius*”. Sería da familia de *rapum* ‘ravo’, ‘rábano’ en castelán; pero puido contaminarse co ant. leonés *rabaz* e ant. port. *rabás* ‘lobo’, extremeño *rabacero* ‘rateiro’, ‘raspuñeiro’, derivados de *rapax*, -acis (DEEH).

Santalla é haplloxía ou abreviación de *Sancta Eulalia*, nome greco-latino da ‘ben falada’.

Sisto coido que se identifica con *Sixtus*, variante de *Xystus* e *Sistus* (GPR 677-678, 1273), sobrenome que elixiron varios papas, tal vez orixinado no grego *xystós* ‘puído’ e contaminado con *sextus* ‘sexto’, tamén antropónimo (LC 174). Outras hipóteses apunta J-L. Pensado (OELG I 363-364): topónimo “alusivo a la configuración del terreno”, “variante seseada de *cisto*” (Sarmiento), “antropónimo”, “top. de origem obscura” (Machado), “pronunciación sueva del ordinal *sexto*” (Millán González-Pardo), “paralelo al fr. *Sixte* (lat. sextum) y al lomb. *Sesto* que indica la «distanza di sei miglia de Milano», “puede ser galicismo”.

Trabazas suporían un lat. *trabatias, formado sobre o lat. medieval *trabata* ‘barraca’ (MLLM), derivado de *trabs*, *trabis* ‘tronco grosso de madeira, trabe’; tamén se poderían vencellar con propiedades ou herdades de *Trebatius* (LE 483), que orixinou o apelido *Trabazo*. Outra hipótese sería comparar *Trabazas* con *Taboazas* en Ourense e mesmo con *Trabada* / *Taboada*.

6. LOUZARELA (San Xoán)

Louzarela, nome da parroquia e dunha aldea dela, escrito *Lauzarela* en 1053 e 1158 (TSA 155, S-24), é dimin. de *Lóuzara*, escrito *Lauzara* en moitos docs. de Samos dende o ano 853; aquí vemos o sufixo *-ella* do lat. vulgar vencellado con *-ara*, tal vez colectivo (TGL 31/n.20) e quizás unha base prerromana relacionada co lat. *lautia* ‘louza, productos de cerámica, comida verde que se dá ó gando, conxunto de toxos, fentos, etc. con que se estran as cortes do gando’ (IR-INDO; DCELC v. *loza*; DEEH). En 1158 Fernando II doa ó seu vasalo “*Petro Barragam*” “*illum montem de Lauzarela ... cum divisionibus suis per terminos de Furco et per terminos de Serra dereito Fonte Frigido et ex alia parte per terminos de Brania et inde per terminos de rivo Malele*” (TSA S-24).

Val de Fariña consta do lat. *vallis* ‘val’, determinado polo lat. *farina* ‘fariña’, posiblemente un alcume persoal, como *Farino* que testifica no ano 936 (TC 33), *Alfonsus Petri Farina* en 1128, *Constança Eanes dita Farinna* en 1315, *Maria Fariña* en 1347, *Martín Fariña* en 1458, *Vasco Fariña de Lamas* en 1458 (OPNH 422/323).

7. PACIOS (San Lourenzo)

Pacios, masculino en galego, pero neutro en lat. *palatium* ‘palacio’, puido ser aquí o plural equivalente a palacios, ou quizabes vivendas referidas ó antropónimo *Pacius* (LE 476) ou *Palatius* (LE 364), o posuidor do lugar.

Seixo traduce o lat. *saxum*, coio branco e moi duro; pero tamén consta o xenitilicio *Saxius* (RL 164) e o cognomen *Saxio* (RL 398) ademais de *Saxo* (LC 202), o cal orixinou o top. lucense *Seixón*, en Friol.

8. PADORNELO (San Xoán)

Busmullán é un erro tipográfico no *DOG*, no *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta en 2000, e na nova edición da *GEG* 6/170. Nas guías eclesiásticas,

nas vellas da telefónica, na primeira *GEG* (4/92, 23/207), e na *GPL* (p. 328), está escrito correctamente *Busnullán*; e así o consignaba Anxel Fole nos seus relatos de viaxeiro. En calquera caso, o primeiro elemento, *Bus-*, din que podería ser apócope de *bustum* ‘pasteiro de gando bovino’, como opina Joseph M. Piel (*BIEA* VIII, 1954, 25 ss.), Corominas (*DCELC* v. *bosta*), Sarmiento e Pensado (*OELG* I 301), pasteiro do cal sería propietario *Nullán*, é dicir, un home que se chamou *Nunila*, *-anis*, que ten as variantes *Nunnila*, *Nunla*, *Nunlane* na diplomática astur (*HGN* 196/1), e figura en documentos lucenses do ano 953 e 997 (Cf. *Lucensia*, N° 8, 1994, páx. 179). Nótese que *Nullán* é tamén o nome doutro lugar e parroquia no concello das Nogais, veciño do de Pedrafita.

O Lago foi *lacus* en latín.

A Mata supón probablemente unha base latina *matta* ‘esteira’ (*DCELC*), conxunto espeso de plantas baixas ou arbustos, bosque pequeno.

Modreiro viría acaso (?) do antrop. gótico *Moderarius* (*HGN* 188/1).

Padornelo, variante de *Padronelo* (en Sancovade, Vilalba), co sufixo *-ellus* > *-elo*, propio de diminutivos no lat. vg., ten por base un *Patronus* (*LC* 314), derivado de *pater* ‘padre, pai’, anque non se descarta totalmente a influencia ou contaminación de ‘pedrón’. Cítase *Patrunello* / *Paturnello* no ano 572 (*NML* 167; *ES* XL 346). Unha información máis ampla pódese ollar en *OELG* I 392-393; pero é difícil ver neste topónimo unha encrucillada, como sospeita Corominas (*ibid.*).

Pallarvello supón un *paleare* (*MLLM*), derivado de *palea* ‘palla’, co adxectivo do lat. vg. *vetulus* / *veclus* ‘vello’ (*DCELC*, *DELP*).

A Porfía, quizabes sitio dalgunha disputa, procedería do lat. *perfidia* ‘mala fe’ (*DCELC*), que no lat. medieval tamén significaba ‘incredulidade, herexía’ (*MLLM*).

Sabugos son arbustos que en lat. chamábanse *sambucus* / *sabucus* (*DEEL*; *LHP*).

Temple responde ó xenitivo do lat. *templum*, *-pli*, palabra adoptada pola Orde do Templo (de Xerusalén).

Vilanova soa coma en lat. *villa nova*.

Vilasol non é unha vila exposta ó *sol*, senón que foi unha *Villa Sauli*, é dicir, a vila propia de *Saulus*, nome persoal de orixe hebrea, que consta p.e. no *TC* 179; compárese con *Vilapol*, que foi a vila de *Paulus* e nótese que Saulo foi o nome do apóstolo San Paulo / Pablo: *Saulus qui et Paulus* (Act. 13/9). Menos probable é que *Sol* fose

aquí nome de muller, como era a que consta en 1065 e da familia do Cide Campeador.

Vilaverde non debe corresponder a unha vila de cor verde, senón que sería unha *Villa Viridii* / *Viridii*, isto é, a vila propia dun home chamado *Viridius* / *Viridius* (RL 210).

9. PEDRAFITA DO CEBREIRO (Santo Antón)

O único núcleo de poboación nesta freguesía é o da vila de *Pedrafita*, a capital do concello, que trae o nome do lat. *petra ficta* ‘pedra fita, chantada, cravada na terra, coma un menhir, un miliario, ou un simple marco divisorio; *fictus, a, um* no lat. arcaico e vulgar foi participo de *figere* ‘cravar’ (DCELC v. *hito*).

10. RIOCEREIXA (Santa María Madanela)

Fonteformosa consta do lat. *fons* ‘fonte’, feminino no lat. vg., co adxectivo *formosus, a, um* ‘fermoso/sa’, derivado de *forma*; tamén houbo o antropónimo *Formosus* (LC 231) que puido ser o propietario primitivo da fonte.

Riocereixa de Abaixo / *de Arriba* son dúas localidades a distinto nivel topográfico, o de *bassus* ‘baixo, abaixo’ e *ripa* ‘riba’, *ad ripam* ‘arriba’ (DCELC), pero co mesmo nome de *Riocereixa*, composto do lat. *rivus/rius* ‘río’ e *ceresia* no lat. vg. ‘cereixa’, clásico *cerasius* / *cerasium* ‘cereixo’ [= cerdeira], plural colectivo *cerasia*. ¿Serían lugares con plantíos de cerdeiras á beira do río? É posible. Non obstante, no *Parochiale Suevum*, a. 569, figura o top. *Cerecis*, adscrito á Catedral Bracarense (cf. *EHGP*, p. 32), e na Galia Belga estaba o étnico *Caeresi*, o cal invita a supoñerlle unha orixe non latina. Un homónimo de *Riocereixa* sería *ribolum Cereisa, aqua Cerasia*, term. de Lemos, ano 891 (NML 147), e *villa vocabulo Ceresia ... subtus basilica Sancte Marie, discurrente rivulo Cerasia*, ano 1050 (TSA 131), referida á parroquia de S. Pedro de Cereixa na Pobra do Brollón.

San Pedro foi *Sanctus Petrus*, nome derivado de *petra* ‘pedra’, que tivo e ten aquí unha capela con esta advocación.

11. VEIGA DE FORCAS (Santa María)

Só hai aquí un núcleo de vivendas co nome parroquial formado polo sintagma *Veiga*, voz pre-latina **vaika* (OE 13/1; DCELC v. *vega*), non **vadica* ‘paso transitable’ (DEEH), determinada polo plural de *furca* ‘forca’ (de labrador ou de suplicio); como término topográfico, Corominas (DCELC v. *horca*) cita *forka* en doc. de 1070, pero non di porqué se chamou así ¿sería por unha bifurcación de camiños ou pola confluencia de dous ríos ou por unha converxencia de montañas? É probable que se trate aquí dun desfiladeiro ou paso estreito entre montañas (Diccion. IR-INDO e GVGHV. *forca*). Para os romanos foron terribles as *Forcas Caudinas*. Unha posible alusión a Veiga de Forcas no ano 1158 serían quizabes os “*terminos de Furco*”, citados no núm. 6.

12. ZANFOGA (San Martiño)

Acivo, variante de *acebo* / *acivro*, foi no lat. vg. *acifolium* ‘folla de agulla’, porque o arbusto ten as follas bordeadas de espiñas (DCELC; OELG I 103-104).

Brañas, plural de *braña* ‘pasteiro constantemente húmido’, ten unha etimoloxía discutida: uns coidan que se trata do lat. *veranea* ‘pastos de verán’ (así M. Pidal, Piel, etc.); García de Diego (DEEH; EE) di que *braña* procede do lat. *vorago*, *-ginis* ‘abismo’; e Corominas (DCELC e adicións) comenta estas hipóteses, pero el supón unha base céltica *brakna*. Pensado, en OELG I 292-294, recolle estas opinións e detense sobre todo na de Sarmiento, que relaciona a *Braña* con *veranea*. Coido que os terminos de *Brania*, ano 1158, citados no núm. 6, poderían quizabes identificarse con este lugar.

Os *Casares* representan o plural do lat. *casalis*, edificio rural, derivado de *casa*; tamén había *casales*, *-ium*, masculino, ou *casalia*, *-ium*, neutro, ‘límites da propiedade’ (DLF).

Fonlor é onde nace o río *Lor*, afluente do Sil; trátase do lat. *fons* ‘fonte’ e de *Laurus*, *-ri*, que foi tamén nome persoal (LC 334). Cítase este río en docs. do Tumbo de Samos sempre baixo a forma *Laure* aa. 853, 857, 872, 922, 932, 938, 962, 973, 1020 (cf. TSA, índice). Sen coñecer estes docs. tratou Joseph M. Piel do top. *Lor* en *Verba*, N° 2, 1975, p. 53-54, supoñendo que foi un *Laurus* ou *Laurius* o propietario dos latifundios bañados polo río *Lor*.

Fonteboa parece ter o adxectivo *bonus*, *a*, *um*; pero tamén houbo o persoal *Bonus* (LC 274), que puido ser o posuidor daquela *fons* ‘fonte’.

Penacerveira componse de *pinna* / *penna* ‘pena’, co adxectivo *cervarius*, *a*, *um*, referido a *cervus* ‘cervo’, ou *Pena* posuída por *Cervarius* (LE 416/s).

Rubiais debeu ser en lat. un derivado de *rubeus* ‘rubio’, tal vez herdades referidas ó patronímico de *Rubianus* (LC 154) ou como *Rubiales* en 897 e 1222, *Rubialis* en 1239, *Rubiaes* en 1260 (NML 174), hoxe *Rubiás* cerca de Lugo, posiblemente colectivo da planta *rubia tinctorum*, “granza” en castelán (DCELC).

Santín foi xenitivo do nome persoal *Sanctinus* (LC 252) ou *Sanctinius* (RL 162), derivado de *Sanctus* ou *Sanctius*; suponse que fose unha (*villa*) *Sanctini* ou *Sanctinii*.

Veiga de Brañas v. n.º 11 (*Veiga*) e *Brañas* (ut supra).

Zanfoga, escrito *Sanfoga* nun doc. de 1396 (ES XLI 129), é tamén o nome de dous lugares no concello de Sarria: un en San Fiz de Vilapedre e outro en San Pedro de Maside, que se nomeaba “*casal de çanfoga*” nunha escritura de 1416 (TCS 245). Na Coruña hai o topónimo *Zanfoga* na parroquia de Armental (Vilasantar): *in Celtegos*, *Cenfoca media* (TSO I, n.º 125, sen data) e *Zanfogas* na parroquia e concello de Coristanco, que ten só dúas casas; está ademais un lugar chamado *Sanfoga* en Corzón (Mazaricos) o cal puido ser seseo dos anteriores ou coma o *Sanfoga* lucense de 1396. En Pontevedra hai a aldea de *Santifoga* na parroquia de San Xulián de Piñeiro (Silleda), a cal quizabes podería ser a que se cita na Colección Diplomática de Carboeiro, n.º 169, coa forma *Cenfoga* no ano 1231 (cf. *Compostellanum*, III, 1958, p. 617; *Lucensia*, N.º 17, 1998, p. 322). Adóitase atribuírle a *Zanfoga* a etimoloxía de *centum foca* ‘cen lumes, cen fogares, cen casas’ (NL 480; TCS 245; NT 443-444). No ano 897 cítase desta forma unha igrexa e vila en terra de Gaioso: *in terra de Gaudiosi ecclesia S. Felicis* (San Fiz de Cerdeiras, Begonte) *et villam quam dicunt Centum foca* (ES XL 390; NML 147). Pero o nome desta vila, descoñecido na actualidade, coído que foneticamente non se corresponde ben co de *Zanfoga*. Por outra parte, moitos parecen, se foron 100, os primitivos fogares de *Zanfoga*, anque hai quen opina que os tiñan as hipotéticas e discutidas ‘centurias’ castrexas. Non obstante, consta que en Pombeiro (Pantón, Lugo) existía en 1306 o “*lugar de Çenfogos*”, en 1428 a “*cortina de Çenfogos*”, e en 1439 o “*souto de Çenfogos*” (CDP 91, 115, 153), nome que corresponde a *Cienfuegos*, localidade asturiana no municipio de Quirós e apelido dun bispo

de Mondoñedo e do poeta español Nicolás Álvarez de Cienfuegos. En frase de R. Faure (*DAE*) “se ha querido explicar de diversas maneras el origen de este topónimo, que tal vez pudiera aludir a antiguas atalayas desde las cuales se encendían fuegos de señal”. Hipótese pouco convincente. Para explicar *Zanfoga* a partir de *centum foca*, co significado de 100 fogares, teríamos que supoñer no latín vulgar un *focum neutro (en plural) fronte ó coñecido *focus* masculino, ou admitir que “algunos masculinos disponían para el plural de un colectivo antiguo en *-a: iocus - ioca, locus - loca, lacertus - lacerta*”, como escribe V. Väänänen (*ILV** 213). Por outra parte tamén deberíamos ter en conta o topónimo celtibérico *Cento-briga*, o cal non é probable que fose composto do latín *centum*. Tampouco era tal a “*villa Centoia*”, a. 897 (*ES XL* 389), en S. Vicente de Lagoa, Alfoz, Lugo (*GEG** / *GEG*** 2/90). Ademais en *Santifoga* non parece estar o numeral *centum*, senón o xenitivo *Sancti* de *Sanctius* (*RL* 162), nome persoal, o cal en posición proclítica orixinou a veces un *San*, que é falso santo (*ELH I* 602) e que podería atoparse na *Sanfoga* lucense de 1396 e na *Sanfoga* coruñesa, tal vez abreviacións de *San(cti) foca*. Por elo cabe a posibilidade de que *Zanfoga* conteña o alcume persoal dun señor que se chamase Sancho e fose o posuidor daquelas chemineas. Con todo, non se exclúe que *Zanfoga* fose o apelativo dun colectivo múltiple, hiperbólico, máis ca determinado, a imitación de *centi-ceps* ‘100 cabezas’, *centi-manus* ‘100 mans’ (?*Centemmanus* LC 215), *centi-folia* ‘100 follas’, *centi-granium* ‘100 grans’, *centi-morbia* ‘100 morbos = enfermidades’, *centu-nervia* ‘100 nervos’, *centi-nodia* ‘100 nós’ (herba), *centi-pes* ‘100 pés’, *centum-geminus* ‘100 brazos’. A 9 kms. de Roma estaba *Centumcellas* > *Centocelle*. En Portugal había no ano 569 *Centumcellas*, adscrita á diocese de Braga. En Tarragona está *Centcelles*. No concello coruñés de Vilasantar hai a parroquia de *Cencasas*, que se cita así en docs. medievais nos Tumbos de Sobrado (I, 174, 176, 260, 261, 296, 362, 422, 477, 478). En Guadalajara está o topónimo *Cifuentes*, que se adoita equiparar a ‘100 fontes’, anque ninguén as contou exactamente. Así pois, cos datos que anteceden, deixo a conclusión ó xuízo do lector, á espera de máis mencións diacrónicas.

Mosteiro de Santiago de “Mortolanes” en Sarria²⁴

Hai un interesante documento no Tumbo de Samos, n° 210, no cal consta que o 18 de marzo do ano 907 un presbítero chamado Sesericus fai un pacto monacal, entregando a súa persoa e os bens patrimoniais ó santo lugar e igrexa de Santiago apóstolo, cuias reliquias están gardadas na vila que chaman “Mortolanes”:

“Ego Sesericus presbiter talem pactum facio isti sancto loco et ecclesie Sancti Iacobi apostoli, cuius reliquie hic sunt recondite in villa que dicitur Mortolanes, sicut eidem ecclesie trado corpus meum quomodo et omnem facultatem meam”

M. Lucas Álvarez que publicou este documento no *Tumbo de San Julián de Samos (siglos VIII-XII)*, Santiago de Compostela 1986, páxs. 389-391, fai algunhas “OBSERVACIONES” introductorias, dicindo

1. que este doc. foi editado por R. García Alvarez en 1965, N° 55 do *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos (BIEA)*, ap. 6, sobre do texto fragmentario de Plácido Arias, *Historia del Real Monasterio de Samos*, 1950, ap. 22, e dun manuscrito que hai na Biblioteca Nacional de Madrid.

2. que Maximino Arias, *Archivos Leoneses*, 70, 1981, p. 308-309, non puido localizar o topónimo *Mortolanes* na provincia de Lugo [Pódese ver tamén -engado eu- que M. Arias repite esto mesmo na *Historia del Monasterio de San Julián de Samos*, 1992, p. 60].

3. que non lle convence a identificación de *Mortalanes* con San Xulián de *Bar-daos*, que fixo G^a Alvarez.

4. que “a modo de hipótesis”, aquel *Mortalanes* (*Morlanes*) que trae Yepes na súa *Crónica* (I, p. 325), podería suporse que fose *Morlás*, lugar de San Mamede da Torre, en Taboada.

Esta hipótese recóllea J. Freire Camaniel, *El Monacato Gallego en la Alta Edad Media* (A Coruña 1992), pp. 393-395, 631 nota 171, e 799. Tamén fan o mesmo

---

24 *Lucensia* XIV/28 (2004) 115-162.

M-C. Díaz y Díaz e Mª V. Pardo Gómez, *Historia de las Diócesis Españolas, La Iglesia de Lugo*, p. 18 (Madrid 2002, Edit. BAC). Pero a min ocórreseme facer as seguintes advertencias.

Localización de “Mortolanes”

No documento 127 do mesmo Tumbo de Samos, un matrimonio formado polo *confessus Cartamirus* e a *Deo vota Vidirilli* doan ó mosteiro de Samos, o día 29 de marzo do ano 958, nove vilas no territorio de Sarria, que son as seguintes:

1. A vila denominada Cesar, con tódalas súas adxuncións, segundo a obtivemos, exceptuando a terceira parte, que é de Santiago nas herdades das afóras nesa mesma vila de Cesar: “*villam prenominatam Cesar cum omnibus suis adiunctionibus secundum quod illam obtinuimus, exceptis illa III^a que est de Sancto Iacobo in hereditatibus de foris in ipsa villa de Cesar*”. Máis adiante chámanlle “*monasterio Cesar*”.

2. E ademais a vila que é veciña cerca de San Fiz de Reimóndez, toda ela: “*et item villa que est vicina prope Sancti Felicis ad Reimondi, ipsa villa ab integro*”.

3. E tamén unha terceira vila que está na ribeira do [río] Sarria, no sitio que chaman Barxela [entre Castelo e Lier], toda ela, exceptuando unha vilela que compramos a Quintilo e lla demos ó noso neto Paio: “*et item III^a villa que est ripa Sarrie, ubi dicunt Varzenella, ab integro, exceptis villela que comparavimus de Quintilo que dedimus nepto nostro Pelagio*”.

4. E así mesmo unha cuarta vila en Barbadelo, que foi de Franquilo, toda ela coas súas adxuncións: *et item IIII^a villa in Barvatello, quae fuit de Franquilo ab integro cum suis adiunctionibus*.

5. A Vilela de Leovixildo: *et cum illa Villela de Leovigildo*.

6. E a sexta vila aquí en Barbadelo, no sitio que chaman Piñeira, a metade dela, que así me correspondeu entre os meus sobriños: *et VI^a villa hic in Barvatello, ubi dicunt Piniaria, medietate de illa que sic mihi evenit inter suprinos meos*.

7. A sétima vila en Froián, no sitio que chaman Gándara, integramente: *VII^a villa in Froian, ubi dicunt Gandera, ab integro*.

8. E tamén a oitava vila que está en San Pedro, nos Campos, onde din “Mortolanes”, que foi de Recemera e de Felelo, fóra daquel casal que demos a Donelo: *et*

item VIIIª villa que est ad sanctum Petrum ad Campos, ubi dicunt Mortolanes, que fuit de Recemera et de Felello, extra illum casalem quod dedimus ad Donello.

9. E ademais a novena vila en Froián, so a igrexa de San Martiño [de Loureiro], que foi de Aián, toda ela coas súas adxuncións: *et item VIIIª villa in Froian subtus ecclesia Sancti Martini, que fuit de Agila, ab integro cum adiunctionibus suis.*

Os doantes seguen enumerando outras vilas que tiñan no territorio do Saviñao, as cales non interesan agora aquí para o obxectivo que pretendemos. Pero coido que a secuencia das nove que figuran cerca de Sarria non deixan lugar a dúbidas para localizar os *Campos Mortolanes* na parroquia de San Pedro de Froián. Trataríase probablemente dalgunha capela adicada a “Santiago, nas herdades das afóras de Cesar” (como se di no número 1 deste texto), a cal estaría no lugar da Ermida, topónimo menor que aínda perdura na freguesía limítrofe de San Pedro de Froián, como tamén perdura aquí A Gándara, que acabamos de ver citada no apartado 7. No ano 976 menciónanse en Froián as igrexas de San Vicente e de Santiago: *ecclesias in Froian Sanctum Vincentium et Sanctum Iacobum* (*Tumbo de Samos*, nº 61) e arredor de 1009 *Sanctum Iacobum in Froian* (*T. Samos*, nº 58), que parece ser a mesma igrexa de *Sancti Iacobi ... in villa ... Mortolanes*, do ano 907.

Segundo me informou (3-VI-2002) o que foi señor cura, don Xosé López Taiboada (q.e.p.d.), na parroquia de San Pedro de Froián hai unha tradición de que nela houbo un antigo convento adicado a Santiago. Que a igrexa conserva elementos románicos no actual emprazamento; pero antes estivo no citado lugar da Ermida, e que de aquí se levaron pedras para ser reutilizadas na igrexa. Que nesta perdura aínda a imaxe dun Santo a cabalo, e don Xosé dubidaba se sería San Xurxo ou Santiago; porque no *Inventario artístico de Lugo y su Provincia* (III, p. 164), E. Valiña Sampedro catalógaa como “Santo ecuestre con dragón a los pies (0’75)”.

Análise do topónimo “Mortolanes”

Pola miña parte, tratei de mirar se no Catastro do Marqués de la Ensenada, ano 1752, habería algún resto toponímico dos Campos Mortolanes na parroquia de San Pedro de Froián. Pero non o atopei. En cambio repítese o “sitio do Frade”, “Campo alvo”

ou “Campo alto”, “Camino Real”, “Gándara” (mencionada no devandito doc. 127, nº 7) “O Calvario”, “A Hermita / Hermidá”, “O Vieiro”, “Os Remedios”, “Paraxes”, “O Castro”, “Teilonxe”, “Guitián”, etc.

Respecto a esas formas diferentes *Mortolanes* / (*Mortalanes* / *Morlanes*), habería que comprobar se foron ben lidas do orixinal polo copista do Tumbo de Samos (s. XIII), despois de tres séculos de distancia no tempo, e mesmo polos paleógrafos, coma Yepes. Porque non é fácil saber agora a qué lingua se vencella ese nome. Parece que podería ser un antropónimo en xenitivo coa terminación *-anis*, que é frecuente no latín medieval, sobre todo en nomes persoais góticos co nominativo en *-a*. Tamén podería ser un xentilicio en plural *-anes*, indicador de descendentes dalgún antropónimo descoñecido, ou referido a procedencia xeográfica, partindo quizabes da lusitana Mértola (?). Pero o tema de *Mortolanes* / *Mortalanes* é totalmente alleo ó topónimo *Bardaos*, o cal era *Barretanos* / *Bardanos* en documentos de Samos, aa. 1074, 1091, 1125 (*TSA*, núms. 209, 160, 159). Tamén é diferente de *Morlás* e *Morlán*, que eu tratei de explicar no *Boletín de Estudios del Seminario Fontán-Sarmiento*, Nº 10, 1989, p. 70, partindo de *Maurila*, *-anis*, acusativo *-anem*. *Morila* é tamén nome epigráfico (Cf. *BIEA*, VIII, p. 484). Neste antropónimo só encaixaría a forma “(*Morlanes*)”, que se cita entre paréntese, e polo tanto parece suposta e reconstruída.

Contido e partes do documento 210

Podemos sinalar nel 9 apartados: 1. Invocación a Deus. 2. Anuncio do suxeito e destinatario do pacto monacal. 3. Entrega absoluta da persoa e facenda propia do presbítero Seserico a unha comunidade dúplice de frades e sores. 4. Prohibición de que os posibles prófugos leven consigo algo dos bens comúns, e se volven, obriga de facer severa penitencia. 5. Entrega persoal dos frades con tódolos seus bens ó seu abade con total submisión. 6. Reiteración de Seserico da súa entrega absoluta, que fai con xuramento. 7. Condena espiritual e penas materiais a quen vaia contra este pacto/testamento. 8. Data. 9. Confirmantes e testemuñas.

Todo elo poderase ver mellor na tradución seguinte, a cal vai acompañada aquí co texto latino, para a súa confrontación.

Pacto monacal do presbítero Sesorico. Ano 907 (texto latino)

In Dei nomine. Ego Sesoricus presbiter talem pactum facio isti sancto loco et ecclesie sancti Iacobi apostoli, cuius relique hic sunt recondite, in villa que dicitur Mortolanes, sicut eidem ecclesie trado corpus meum quomodo et omnem facultatem meam, quam habeo aut quicquid augmentare deinceps vel prolificare potuero, omnia concedo ecclesie sancte: pumares qui sunt in ipsa villa integros cum suis terrenis, caballos, animalia, libros, vestido, sive domos, cubas, cupos, sive terras quas comparavi, que sunt iuxta ipsam ecclesiam in giro et per ipsam villam; omnia permaneant in iure ecclesie sancte; et meam hereditatem, quam habeo communiter cum meis germanis, ita ut sint ipsa omnia supranominata que ad ipsam ecclesiam testavi in iure fratrum vel sororum qui sunt in loco isto vel qui advenerint et voluerint esse in congregatione sancta. Tradita sunt omnia nobis communiter in hunc locum sanctum sub distinctione sancte regule, ita ut nullus nostrum sibi audeat proprium vindicare, sed omnia sunt nobis communia, sicut sancta doctrina patrum docet.

Si quis vero ad hac sancte regule coniunctione vel de hac congregatione sancta se substraxerit vel dilataverit, sit excommunicatus et nichil de hac congregatione vel de loco isto secum levet, usque revertatur ad hunc locum humiliter penitentiam postulando, ut permaneat sub distinctione regule corrigendus. Et nos omnes qui sumus in loco isto tecum congregati vel qui advenerint ad hanc congregationem regule sancte, ita nos tibi abbati nostro tradimus propria voluntate nostram omnino facultatem, quicquid uisi sumus habere, simul et nostras personas, qualiter nos doceas et destringas et corrigas per regulam et disciplinam, castigando, instruendo, et corrigendo, qualiter permaneamus in unum in vita sancta tecum congregati. Similiter et ego Sesoricus presbiter, sicut supratatum est, cum omni integritate quicquid iuri meo debitum manet vel manere poterat omnia vobis concedo fratribus meis, ut sint vobis perpetim habitura, tam in vita mea quam etiam et post obitum meum, omnia communiter vindicetis. Quod et iuratione confirmo per Patrem et Filium et Spiritum Sanctum et per divina omnia que sunt sancta me contra hoc pactum vel testamentum numquam esse venturum ad irrumpendum.

Si quis vero, quod fieri non credo, contra huius scripture textum ad infringendum vel irrumpendum venerit, in primis Deo maneat obnoxius et a sancta comunione sit extraneus, et cum Iuda Domini proditore in perpetuum habeat

dampnationem; et insuper secularium legum dampnatione coram iudice districtus inferat post partem ecclesie huius loci quod valere constat auri libram unam.

Factum testamentum XV° Kalendas aprilis, Era DOCCC^aLX^a

Ego Sesercus presbiter in huius scripture testamentum manus meas roboro (†); Ordonius rex confirmat; Vademirus testis, Ansemirus testis, Ordonius testis.

Versión galega do pacto monacal

No nome de Deus. Eu Sesercico, presbítero, fago tal pacto a este santo lugar e á igrexa de Santiago apóstolo, cuias reliquias están aquí gardadas na vila que se chama *Mortolanes*. Así como entrego á mesma igrexa o meu corpo, de igual modo tamén toda a miña facenda que teño e canto sucesivamente poidere aumentar ou proliferar, todo o concedo á igrexa santa: tódolos pomares que están nesa mesma vila cos seus terreos, os cabalos, os animais, os libros, o vestido, sexa as casas, as cubas, os cubos, sexa as terras que comprei, que están xunto a esa mesma igrexa, arredor dela e pola mesma vila. Que todo permaneza en poder da igrexa santa; e que a miña herdade que teño en común cos meus irmáns, así como todo eso susodito que testeí a esa mesma igrexa, estea en poder dos frades ou sores que hai neste lugar ou que viñeren e quixeren estar na congregación santa. Entregado está todo para nós en común neste lugar santo, so a ordenación da santa regra, de tal maneira que ningún de nós ouse vindicar o propio para si, senón que todo sexa común para nós, tal como ensina a santa doutrina dos padres.

Pero se alguén se subtrae ou alonxa desta comunidade da santa regra ou desta congregación santa, sexa excomungado e nada desta congregación ou deste sitio leve consigo, ata que volva a este lugar humildemente pedindo penitencia, para que permaneza corríndose baixo da disciplina da regra.

E nós tódolos que estamos congregados contigo neste lugar ou os que viñeren a esta congregación de regra santa, así che entregamos a ti, noso abade, por propia vontade absolutamente toda a nosa facenda, canto se vexa que temos, e simultaneamente as nosas persoas, de modo que nos ensines e governes e correxas por medio da regra e disciplina, castigando, instruindo e corríndo, mentres permanezamos congregados, unidos contigo en vida santa.

Igualmente tamén, eu Seserico presbítero, segundo arriba foi taxado, absolutamente todo canto queda ou podía quedar debido ó meu dereito, todo o concedo a vós, meus frades, para que todo teña que ser perpetuamente para vós, tanto na miña vida, como tamén incluso despois do meu óbito; que todo o reivindiques comunemente. O cal tamén o confirmo con xuramento, polo Pai e Fillo e Espírito Santo; e por todo o divino que é santo, nunca virei irromper contra este pacto ou testamento.

Pero se alguén, o que non creo que se faga, viñere a infrinxir ou irromper contra o texto desta escritura, en primeiro lugar quede anoxado de Deus e sexa estraño da santa comunión, e con Xudas, traidor do Señor, teña perpetua condenación; e castigado ademais coa condena das leis seculares diante do xuíz, pague por parte da igrexa deste lugar o que consta que vale, unha libra de ouro.

Feito o testamento o 15 [antes] das calendas de abril, na era 965 [= 18 de marzo do ano 907].

Eu Seserico presbítero firmo coas miñas mans no testamento desta escritura (†). Ordoño rei confirma. Vademiro ts. [testemuña]. Ansemiro ts. Ordoño ts.

Hipóteses suxeridas polo texto

1. O presbítero Seserico parece que sería o fundador do mosteiro de “*Mortolanes*”.
2. Sería tamén o primeiro abade. Así o afirma Freire Camaniel (o.c., p. 395), baseándose en que se titula só presbítero, pero dentro do mesmo documento figura a *traditio* dos monxes dirixida a “*tibi abbati nostro*”.
3. O pacto deste abade vai dirixido ós “*fratres vel sorores*” frades e monxas [*vel = et*, no lat. med.], o cal indica que sería un mosteiro dúplice. E neste caso, os frades vivirían en Santiago de “*Mortolanes*”, e as sores habitarían a pouca distancia no mosteiro de *Sancto Pelagio de Cesar*, dado que as mulleres tiñan predilección por este santo, como sucedeu en San Paio de Mosteiro (Bóveda), de Diomonde (O Saviñao), de Piñeira (Sarria), de Parada (Outeiro de Rei), etc.
4. Neste mosteiro de San Paio de Cesar tería profesado a citada *Deo vota Vidirilli* no ano 958, a cal dous anos despois testificou contra San Rosendo

- que a casa de San Paio de Cesar pertencía a Samos e non ó bispo de Mondoñedo, excepto a tercia coas herdades das afóras, que llas tiña dado a Santiago (*TSA* nº 126; M. Arias, *Hist. Monast. Samos*, páxs. 94-95 e nota 24).
5. “El nombre [actual] de la Casa de *Sampaio* de Cesar (Sarria) proviene de la advocación de un monasterio habido en dicha parroquia” ... (A. Díaz Fuentes, *Toponimia da la Comarca de Sarria*, Lugo 1998, p. 189).
  6. Na magnífica obra que Jaime Delgado adicou a *El Románico de Lugo y su Provincia*, tomo III (A Coruña 1999), páxs. 158-161, atópase non só unha boa descrición dos restos románicos da igrexa de San Pedro de Froián, senón tamén a reseña dalgúns textos de Samos que se refiren a esta parroquia, os cales poden servir de complemento topográfico e mesmo histórico-ambiental dos datos que acabo de ofrecer. A eles e a outros do Tumbo de Samos remito ós lectores, por non alongar máis aquí estas notas.

Toponimia do concello de Outeiro de Rei²⁵

Consta este municipio lucense de 27 parroquias, das cales vou tratar no aspecto lingüístico, proponendo en canto poida a orixe dos seus nomes e o das aldeas que as integran. As siglas empregadas irán aclaradas ó final dente estudio. E a nomenclatura (non a ordenación da mesma) está tomada do *Boletín Oficial de Galicia*, N.º 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000, páxs. 993-994, e do *Nomenclátor de Galicia/Lugo*, publicado polo Xunta no mesmo ano.

1. AGUIAR (San Clodio)

O nome desta parroquia e da seguinte ten como base *aquila* ‘aguia’, co sufixo *-are* > *-ar*, indicador de colectividade; en docs. medievais menciónase o *castellum Aquilare* en 897 e *castrum Aquilare* en 988 (NML 141).

A Balsa ‘poza, charca, lugar pantanoso’, é unha voz protohispanica (DCELC; DEEH). Como nome propio, Plinio (IV/110) menciona *Balsa*, cidade da costa SO da Lusitania.

San Clodio equivale á *ecclesia Sancti Claudii in territorio Aquilare*, ano 1106 (NML 148). O mártir *Sanctus Claudius / Clodius* era fillo de San Marcelo, centurión da *Legio VII* en León (ES XXIV). O fundamento do antropónimo está no adxectivo *claudus*, vulg. *clodus* ‘coxo’, diferente do verbo *claudere* ‘pechar’ (DELL).

2. AGUIAR (San Lourenzo)

Couto traduce a *cautum*, participio de *caveo* ‘protexer’, e faría referencia ó límite do territorio medieval, do cal era ‘señor’ o bispo de Lugo, segundo consta nun doc. de 1078.

---

25 *Lucensia* XIV/29 (2004) 263-282.

A Fontaiña, diminutivo do lat. *fontana*, tiña por base *fons* ‘fonte’; sería unha *fontanina (TGL 93).

O Picato alude á cúspide dunha montaña, *picatum* / *pigatum*, a. 715 (MLLM), *Picato*, a. 1094 e 1241 (NML 169), voz derivada de *pico*, de orixe expresiva ou procedente do celta *beccus* (DCELC).

Redondiña sería unha herdade *rotundina, diminutivo de *rotunda* ‘redonda’.
Saa provén do gótico *sala*, de significado aproximado a casarío (ELHI 538).

3. ARCOS (San Pedro)

O nome parroquial escribiuse *Archos* nun doc. de 1262 (NML 141) e quizá se relacionaría con *arx*, *arcis* ‘fortaleza’ ou con *arca* ‘dolmen’. No núm. 9 de *Lucensia*, 1994, p. 153 escribín o seguinte: “*Arcos*, moi repetido na toponimia hispánica, anque parece un plural do apelativo latino *arcus* ‘arco’, podería ser nome pre-latino, porque aparece en *Arcobriga*, topónimo na Celtiberia, nos antropónimos *Arcco*, *Arquius*, *Arquia*, *Arcius* (OPPH 32, 35; OPPAL 38, 41) e mesmo nos teónimos lucenses *Arquienobo* e *Arco-muniecae*” ... Ver tamén *Lucensia*, N.º 26, 2003, p. 99.

O Bidral parece fitónimo colectivo de *bitulus ‘bidro, bidreira’ (DEEH 505; DEGC v. *bidro*; DCELC v. *abedul*; OELG I 41-44).

Bullas pode referirse a posesións de *Bullius* / *Bullia*, nomes persoais que están no inventario céltico de Holder (ASI 631) e no latino de Schulze (LE 350); tamén se pode comparar con *bullo* ‘lameiro’ e *burbulla* dun manancial.

A Cabana saíu do lat. hispánico *capanna* ‘choza’, quizabes de ascendencia celta (DCELC).

O Catadoiro puido ser un *captatorium ‘miradoiro, atalaia’ (TGL 338); pero en latín o adxectivo *captatorius*, a, um era un termo xurídico, referido a un título hereditario (DLF; DELL).

O Cruceiro correspondería a *cruciarius, baseado en *crux*, *crucis* ‘cruz’ (OELG I 326). O poeta Conmodiano, séc. VI, ten un acróstico contra paganos coa palabra *cruciarium* ‘suplicio da cruz’ (DLAC).

As Folgueiras foron *fulicarias*, variante de *filicarias* (MLLM), onde abundaría a planta *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’.

A Granda representa unha redución de *gándara* ‘terreo baixo, arento, húmido e improdutivo, onde só medra a maleza (*DRAG*), termo de orixe prerromana (*DCELC*, *DEEH* v. *ganda*).

O Montenovo traduce o lat. *mons novus*.

O Pecouzo parece variante de *Picouzo*, top. rexistrado en Pontevedra, tal vez equivalente a *picouto* ‘pico alto’, coma *picato* (v. n.º 2), con diferentes sufixos; comp. *Pedrouzo*, *Penouzo*, con idea de grandor.

En *Poledo* temos o sufixo de abundancia *-edo* < *-etum* en lat., o cal adoita unirse a fitónimos, e neste caso serían ‘pólas’ ou rebentos de árbores, *pulla* en lat. (*DEEH* v *pullus*).

Tamén *A Torre* foi *turris* en lat.

4. ASPAI (San Cibrao)

Aspai pode corresponder ó xenitivo de *Aspadius*, nome persoal, rexistrado en Lugo no ano 832 (*ES XL 372*), de orixe discutida (*HGN 25/2*; *OPNH 112/178*); pero escribiron *Aspain* en 1233 (*NML 141*), o cal favorece máis ben a procedencia de *Aspanius* (*LE 347*) en xenitivo, sendo quizabes unha (*villa*) *Aspani*, con perda do *-n*-intervocálico.

O Carballal co sufixo *-al* indica unha colectividade de *carballos*, palabra que vén do prerromano *carba* (*DCELC*) ‘especie de carballo, de folla miúda e madeira ruín’ (*DEGC*).

A Laxe foi *larena* ‘pedra lisa e delgada’, voz hispano-latina, quizabes de orixe céltica (*DCELC* v *laja*).

O Portelo ten o sufixo *-elo*, que corresponde a diminutivos, neste caso ‘porto’ < *portus* + *-ellus*.

Province reflicte o xenitivo do antropónimo *Provincius* (*RL 150*; *ILER 4488*); non debe contar *Propinquus*, como suxire Joseph M. Piel en *Homaxe a Ramón Otero Pedrayo*, páx. 65; cítase arredor de 1160: *In Sancto Cipriano, villam quam dicunt Provinci* (*BCML IX*, 314, n.º 231).

Santa Comba foi *Sancta Columba* ‘pomba’, nome de varias santas (*Biblos*, XXVI, 1950, 283; *DNP*).

5. BONXE (San Mamede)

O nome parroquial parece corresponder ó xenitivo de *Bonxus*, rexistrado por Holder no seu catálogo de antropónimos celtas (*ASI* 489); pero tamén podería contar quizabes o xenitivo de *Bonosius* (*RL* 303) ou mesmo o xenitivo *Bonici* (*ILER* p. 670, corrixindo *Boniei* de *CIL*), se o comparamos co lat. vg. *monicus*, *-i* ‘monxe’ (*DCELC*).

Bouzas din que procedería dunha voz prerromana **baltea* / **baucia* / **bautia* (*DCELC*; *BIEA*, VIII, 1954, 34; *OG* 159; *LHP*).

En *Caxigal* temos un colectivo con posible base prerromana en **kaksiccus* / **cassicus* ‘caxigo’ (*DCELC* v *quejigo*, *DEEH*).

Eirexe traduce a *ecclesiae* (*locus*) ‘lugar da igrexa’.

O *Granxo* semella ter carácter diminutivo, referido a un predio pequeno, “leira cercada e, polo regular, erma” (*GDXL*), masculino de *granxa*, que en lat. sería **granica* e no francés *grange* (*DCELC*); pero consta tamén o nome persoal *Granicus* (*RL* 340), que puido ser o posuidor primeiro deste lugar.

As Lombas, “lomas” en castelán, son altiplanos que teñen a base nominal no lat. *lumbus* (*DCELC*; *LHP*).

Restriz vén dun antropónimo gótico, como *Distriz*, *Meitriz*; pero o R- inicial non deixa ver que fose precisamente *Astericus*, como propoñen Piel e Kremer (*HGN* 26/12); nalgún topónimo lucense o *Re-* inicial corresponde a ‘río’, por exemplo, *Rebedul*, que era *Río de Vedul* en 1266 (*CC* 572) e *Remourelle* > *Rivo Maurelli*, sen data, no Tumbo de Lourenzá.

A *Subida* ‘zona en pendente’ (*GDXL*) formouse de *subitus*, *a*, *um*, participio do verbo *subire* ‘ir de baixo arriba’.

Veiga orixinaríase en **vaika*, voz prerromana (*OE* 13/1; *DCELC* v *vega*), non no lat. **vadica* ‘paso transitible’, suposto por G.^a de Diego (*DEEH*).

Vigo foi en lat. *vicus* ‘aldea, casarío rural’, relacionado co grego *oikos* ‘casa’.

6. CABOI (San Martiño)

Astariz corresponde ó xenitivo do antropónimo gótico *Astericus* (*HGN* 26/12); sería unha (*villa*) *Asterici*; en 1137 consta unha *villa Asteriz*, cerca de Lugo (*NML* 141), pero sería *Astariz* en Veral.

En *Caboi* ternos aparencia do xenitivo dun nome persoal quizabes prerromano; citase *Calabogii* en 959 (*TSO* I 4), *Calabogi* a. 971?, e sen data (*TSO* I 112, 283), *Cabogi* en 1133 (*CPR* n.º 182) ou arredor de 1160 (*BCML* IX, p. 314, n.º 221), *Caaboge* en 1185, *Caabogi* en 1189, *Caaboje* en 1179, *Caaboie* en 1228, 1260, 1271 (*NML* 144), *In terra de Rabadi villam quae vocatur Chaaboge*, a. 1178 (*ES* XLI 332), *Caabogi* en 1231 (*ES* XLI 363); *Caaboy* aa. 1417, 1476 (*DCL* 944, 1239); pódese comparar co leonés *Villacalabuey / Villa Calaboi de Cea* a. 1162, que non ten nada que ver co lat. *bove* ‘boi’, “buey” en cast. (OE 25/3); en Girona existe tamén o topónimo *Calabuig*, do cal R. Faure (*DNP*, p. 185; *DAE*, p. 189) di que procedería do antropónimo greco-latino *Calepodio* ‘o de pes bonitos’, dado que este nome “aparece con certa recurrencia en la documentación catalana de los siglos IX y X en las variantes latinizadas *Calepodius*, *Calapodius*, *Kalipodius*, *Calabodus*, *Kalabugius*, etc”.

Latino é o diminutivo *Fontela*, con base en *fons*, que era feminino no lat. vg. e puido ser unha **fontella* ou unha **fontan-ella* (*TGL* 91-93).

O Mato ‘mouta, touza, broza’ parece masculino de *matta* ‘matorreira’, voz do baixo latín (*DCELC* v. *mata*); pero puido ser tamén o nome de *Mattus* (*DLF*), o primeiro posuidor deste lugar.

7. CANDAI (San Vicente)

Candai de Abaixo / de Arriba son localizacións a distinto nivel topográfico (*bassus / ripa*, *DCELC*), que se uniron ó nome en xenitivo dun posuidor persoal, tal vez *Candianus* (*TLC* 159) ou *Candidianus* (*ILER* 6805), relacionado co antropónimo *Candidus* ‘branco brillante; sincero’ (*TLC* 227), co apelativo **candanos* ‘cando’ e co verbo *candere* ‘arder, branquear’ (*DCELC* v. *cándano*). Consta *Candae* en 1414 e *Candaa* en 1497 (*DCL* 917, 1393).

En *Currás* temos o plural de **currale* ‘curral’, relacionado quizá con *currus* ‘carro’ e con *currere* ‘correr’ (*DCELC* v. *corral*; *DEEH*).

Lavadoiro traduce o lat. *lavatorium*, derivado de *lavare*.

Mangoeiro foi *Mangonario*, en doc. portugués a. 950 (*DOELP*), procedente de *mango*, *-onis* ‘mercador, traficante’, relacionado co verbo ‘mangonear’; *Mango*, sobrenome persoal, foi catalogado como céltico por Holder (*TLC* 324).

As Penas son plural de *pinna* / *penna* (DCELC; MLLM).

Piñeiro, derivado de *pineia*, froita do *pinus*, era *Piniario*, *Pignario*, *Pinario* en docs. medievais (OG 87-90).

Susavila foi *susa villa* ‘vila de riba’, dado que no lat. vg. *susum* equivale ó clásico *sursum* (DCELC v *suso*).

8. CASTELO DE REI (San Salvador)

Baxiña parece corresponderse co portugués *Baginha*, da cal di Machado que procede «do s.m. *vagem*, não do lat. *vagina* que originou *bainha*». A parte negativa desta opinión parece crible; pero non tanto a primeira. Porque o mesmo Machado cita *Vaagem* en 1220 e *Vaagens* en 1258 (DOELP pp. 203 e 1452), e non se ve que un nome de lugar tivese orixe nunha casula dunha planta, como foi o lat. *baca* ‘baga’, “vagem” en port. “baya” en cast. ¿Trataríase acaso dunha (*villa*) *Bassinia, propia de *Bassinius* (LE 214A)? ¿Ou acóuchase no top. o xinecónimo *Bagina*, a. 992 (TSO I 130)?

Bieite responde ó xenitivo do antropónimo latino *Benedictus*; en 1255 confirma nun doc. galego o bispo de Ávila *Beneyto* (TACS 165); en 1499 figura *Gonçalvo de Bieyto* / *Vieyte*, *vezino de Castelo* (DCL 1405).

Castelo foi *castellum* en latín, diminutivo de *castrum*; cítase nos anos 897, 988, 1029 (NML 141, 146); o determinante *Rei* indica que este Castelo foi propiedade reguenga, de patrimonio real.

As Reboleiras son abundanciais de *rebolo* ‘carballo negral, planta nova’, “probablemente derivado del lat. *pullus* ‘retoño’, seguramente lat. vg. *repullus, id.” (DCELC v *rebollo*; DEEH; DHP v *repolar*, *repollo*).

9. CELA (Santa María)

O nome parroquial reproduce o latín *cella* ‘cela, pequena cámara, celeiro, santuario’ (DLF) quizabes posesión dun mosteiro (MLLM).

Bodecedo é un erro tipográfico no DOG, no *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, e na nova edición da GEG (6/11). A forma correcta é *Bordecado*, variante de *Verducedo*,

que ten por base o hispano-lat. **virducum* ‘verdugo, carrasco, rebento de planta, vara verde’ co sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*; trataríase dun **vurdicetum*, metátese de **virducetum* (DCELC v. *verde*; DEEH v. *viridis*); é inadmisíbel a opinión do P. Sarmiento, que parte de *urticetum*, como se fose un sitio onde abundasen as *urticas* ‘ortigas’ (OELG I 235).

A Casanova apenas variou do lat. *casa nova*.

Fompedriña une o apelativo *fons* (femin. no lat. vg.) co adxectivo *petrina* ‘fonte da pedra’ (TGL 106, 111, 129) ou fonte propia de *Petrinus* (RL 378) / *Petrinius* (LE 209).

En *Formistán* produciuse unha metátese *or* < *ro* do antropónimo gótico *Fro-mista*, *-anis* (HGN 108/13), formado sobre un superlativo.

Plural de *horta* / *hortus* son *As Hortas*.

Meidonín debeu ser xenitivo dun antropónimo, algo similar a **Meidueninus* (?), diminutivo de *Meiduenus* (OPPH); pero en 1641 escribían *Mendonin* (cf. *Lucensia*, N.º 26, 2003, p. 188), como se fose un diminutivo de *Mendonius*, a. 952 (TC 558), *Mendonía*, nome de muller, a. 982 (TSA 23) ou do xeniticio latino *Mindonius* (CIL VI 7729 = RL 119).

En *Portover* uniuse o apelativo latino *portus* co xenitivo do nome persoal *Valerius* (v. infra).

Quintián derivou do antropónimo gótico *Kintila*, *-anis* (HGN 162/9).

O *Regueiro* vencéllase con *riguus* ‘rego’ (Plinio) ou co verbo *rigare* (DEEH; DCELC). En docs. de Samos figura, non este lugar, pero si o top. *Regario* en 1093, *Regueiro* en 1168, e *Rigario* en 1195 (TSA 225, 81, 49).

As Retortas proceden dun participio *retortum*, do verbo *retorquere* ‘torcer, retorcer’, e serían quízaves curvas e contracurvas dunha vía ou lugares ásperos, de camiños difíciles (LHP v. *retorta*).

Trabanca orixinaríase probablemente do lat. *trabs*, *trabis* ‘trabe, viga’ (DCELC), aquí quízaves co significado xeral de ‘atranco’. Pharies (DESE 71-73) indica que o sufixo *-anco* reflicte un étimo prerromano de procedencia escura, pero un número considerable de analistas, que el cita, ven neste sufixo unha reliquia ligur.

Veiguicela componse de *veiga*, quizá cos sufixos dimin. *-ica-ela*, xa vistas.

Ver foi *Valerii* (*villa*), como deixo probado en *El Progreso* (16-IV-1988).

FELPÁS (Santa Mariña)

Esta freguesía figuraba así en varios nomenclátors do INE; nas Guías Diocesanas noméase “*Santa Mariña de Rábade*”; na voz popular só din “*Santa Mariña*”. *Felpás* podería ser o plural de *felpal, e este un colectivo de *felpa*, non co significado de tea de algodón con pelo no envés, senón co de “conxunto de terróns delgados e con herba que se queiman cando a terra ten moita grama” (*GDXL*). Nesta hipótese teríamos a base en *felpa*, voz de orixe incerta, quizabes xermánica (*DCELC*). G.^a de Diego (*DEEH*) opina que *felpa* procede do pseudo-lat. *faluppa* ‘miudanzas de palla’ (*DELL*).

En *Guimarei* temos a evolución de *Wimaredi*, xenitivo dun antropónimo gótico (*HGN* 303/2).

Unha variante de *pedregoso* < *petricosus (*DELL*; *DEEH*) vémosla en *O Pedregoso*, onde se une *petra* ‘pedra’ co sufixo de abundancia *-osus*.

Santa Mariña, mártir reivindicada pola Igrexa de Ourense, tiña nome latino relacionado con *mare*.

Sinoga é síncopa de *synagoga*, voz grega, que significa ‘reunión’ (*DCELC v acta*); en 1377, 1381, 1384, subscribe un documento “*Juan de Sinogoga*” (*LF* p. 588).

11. FOLGUEIRA (San Nicolás)

O nome da parroquia sería *fulicaria* no latín vulgar, isto é, un lugar abundante en *filix*, *filicis* ‘fento’, como vimos no núm. 3.

Barrio de Abaixo / de Arriba corresponden a dous niveis topográficos de *barrium*, voz no latín serodio, adaptación do «árabe *barri* ‘exterior (de una ciudad)’» (*DCELC*).

As Charnecas son o plural de *charneca* = “lentisco: arbusto sempre verde de la familia de las terebintáceas” (*DRAE*); “planta, escornacabras” (*EGU*); “terreiro inculto e árido, onde só crece vegetación rasteira”; “deve tratar-se de voc. pré-romano” (Machado *DELP, DOELP*); “puede sospechase que sea voz prerromana” (Corominas *DCELC*).

Espiñeiro, *spinare* /s *pinario* no lat. tardío (*LHP*), deriva de *spinus* ‘espino’, arbusto espiñoso bravo do que hai distintas variedades.

O Pozo foi *puteus* e *puteum* en lat.

12. FRANCOS (Santiago)

Francos puideron ser predios de *Francus*, nome persoal (OPNH 173/608), ou de persoas libres, que tiñan certas exencións de impostos (LHP), ou de homes que acudisen de alén dos Pirineos (ELHI 537). Arredor de 1160 hai unha noticia de que a Igrexa lucense tiña *in Sancto Iacobo de Gaudioso ...totam partem de Gundisalvo Monacho de Francos* (BCML, IX, p. 315).

Maínfe, citado como “*Maulfe*” en 1384 (LF p. 576, 670), pódese comparar co top. portugués *Manuffos* en 1258, o cal ten a orixe no antropónimo gótico *Manulfus*, que figura nun doc. portugués do ano 937 (DOELP); hai tamén *Maniulfus* dando orixe ós tops. galegos *Mañufe* e port. *Manhufe* (HGN 177/16).

Reboreda debeu ser *roboreta* ‘carballeira’, plural do neutro *roboretum* (DELL), colectivo de *robur* “roble” en castelán (DEEH).

13. GAIOSO (Santiago)

O nome parroquial corresponde ó persoal *Gaudiosus* (TLC 260); cítase (*terra*) *Gaudiosi* en 747, 897, e *Gaudioso / Gaios* en 1133 (NML 155). Nos TSO escriben “*villa Gaudiosi*” a. 883 (I 73); “*valle Gaudiosa*” a. 1019 (I 115); “*territorio Goius*” a. 1174 (II 536); “*teritorio Gaudioso*” a. 1187 (II 39); “*terra de Goyoso*” a. 1199 (II 504, 519); “*terra de Govis*” a. 1205 (II 479); “*Goyso*” aa. 1205, 1215 (II 508, 509).

Bandelo ten o sufixo *-elo*, que o fai diminutivo de *Bande*, tal vez xenitivo de *Vandius* (RL 197), o que nos levaría a un antropónimo *Vandellus; non obstante haberá que ter en conta que no Tombo de Celanova consta *Vanate* en 13 docs. *Vanade* en 2, e *Vanete* en 1; no Tombo de Samos a forma é *Bandi* en 4 docs. En 1463 figura “*Vasco de Vandelo*” e no ano 1480 “*Jacome Afonso de Vandelo / Bandelo*” (DCL 1152, 1326).

O mesmo sufixo, pero feminino, témolo en *Curutela*, con base en *curuto* ‘cume dun monte’, voz prerromana.

Eirexa traduce a *ecclesia* ‘igreja’.

A Feira é metátese do lat. *feria*.

Lama soa e significa o mesmo ca o latino ou prelatino *lama* (TPH 99-102).

Longarela ten o sufixo diminutivo *-ella* > *ela*, unido a *lóngara* “finca o parcela de terreno de forma alargada” (Frampas II 90), derivado de *longus*, *a*, *um*, co sufixo átono *-ara*, tal vez enfático (LG 118; DESE).

Paradela, diminutivo de *parata* ‘parada’, alude a algunha pousada no camiño; *parata* era a veces un tributo que pagaban os pobos rurais para hospedaxe e alimentación do rei ou dos seus enviados (LHP).

A Ponte foi *pons*, feminino en lat. vulgar.

As Rozas deberon ser **ruptias* ‘terras roturadas para o seu cultivo’ (LHP), é dicir, un plural de-verbal do lat. vg. **ruptiare* ‘rozar’, formado sobre *ruptus*, participio de *rumpere* ‘romper’ (DCELC).

O top. *Xueus* nos Tumbos de Sobrado (I 4 e 115), aa. 959 e 1019, era *Iudeus* / *Iudeos*. Como apelido en 1100 figuraba *Munio Iudeus* (TSO I 141), quizá coma *Judaeus*, étnico bíblico.

14. GAIOSO (San Tomé)

Algar ‘cova’ é voz árabe (DCELC v *algar*).

Cachopeiro de Abaixo / de Arriba, excepto os determinantes topográficos, será variante de *cachupeiro* ‘tronco grosso de árbore vello e sen ramas’ (Frampas 41; DEGC). Alonso Estravís (DLG) di que *cachopeiro* é o “monte que foi talado e onde só ficaron cachopas”; chámase *cachopa / cachopo*, a cabeza demoucada dunha árbore, o tronco seco dunha árbore vella, grosa e rugosa. No DXL proponse esta voz como derivada de “cacho’, lat. *cappulu* = puño”. En cambio Corominas (DCELC v *cacho* I) di que «*cachopo* ‘tronco hueco o seco’» vén de «cacho I, ‘cacharro, cazo’ ... probablemente del lat. vg. **cacculus*, procedente del lat. *caccabus* ‘olla’ por cambio de sufijo». Pero ambas hipóteses non carecen de dificultades. Por iso Machado di: “Cachopo, s. Oríxem obscura” (DELP).

San Tomé corresponde á (*villa*) *Sancti Thomae*.

15. GUILLAR (San Martiño)

Os Alargos serían “extensión de terreo que se gaña para unha leira” (GDXL); con base no lat. *largus* ‘abundante’, adxectivo que se usou tamén como antropónimo *Lar-*

gus ‘liberal, xeneroso’ (TLC 256). Nun doc. de 1493, cítanse “*herdades et debysos et prados et pascos e debesas ... con todos seus alargos commo vos todo fecestes de nobo et sacastes de monte et que posades alargar*” (CDFP 211).

Buxán procede do antropónimo *Busianus*, como di Piel en *Verba* (IX, 1982, 136).

O Castro foi *castrum* ‘fortaleza’ en lat.

Cupeiro parece nome de oficio, que podería proceder do lat. *cupparius ‘copeiro’, encargado das copas e da louza da mesa; en 1261 consta “*Petrus Fernandi copariu ts.*” (DELP).

Guillar provén do antropónimo gótico *Wiliarius* (HGN 302/2), en xenitivo de posesión; cítase *Guilar* / *Guillar* en 1224 / 1331 (NML 156).

De *Marcelle* tratei en *El Progreso* (15-IX-1993) vendo neste topónimo o xenitivo do antropónimo *Marcellus*, diminutivo de *Marcus* (TLC 173) ou *Marcell(i)us* (LE 177), como propón Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 323).

Matelos é diminutivo de *Mato*, v. n.º 6.

A Ponte Nova v n.º 13.

O Salete, polo artigo masculino anteposto, non parece que fose o nome francés de muller *Salette* / *Saleta*, senón quizá o correspondente nome de home, semellante ó lat. *Sal(l)itus* (TLC 356); o sufixo dimin. *-ete*, ¿quizabes procedente do lat. vg. *-ittus* / *-itus* (ILV p. 45-46; DESE 240)?, vémolo en *banquete*, *cachete*, *ferrete*, *foguete*, *mocete*, *ramallete*, *xoguete*, etc.; en tops. galegos temos *Aguete*, *Birrete*, *Cachete*, *Caxete*, *Martinete*, *Pelete*, etc.

San Martiño sería *Sanctus Martinus*, o de Tours (s. IV) ou o de Braga (s. VI), que tiveron un nome teofórico derivado de *Mars*, *Martis* ‘Marte’; cítase este lugar en 897 e 973 (NML 161) e nun doc. de 1479 escribiron “*Sant Martino de Villar*” (DCL 1309).

16. MARTUL (San Pedro)

Cartel, escrito así en 1499 e *Quartel* / *Cartel* en 1474 (DCL 1406, 1231), podería ser apócope de *Cartelle*, o cal procedería do xenitivo de *Cartellius* (RL 48 = CIL VIII 21022), coma *Cartelle* en Ourense, do cal escribe Piel en *Biblos* (XXIII, 1947,

p. 196) que “tanto pode ter a súa base no genit. de *Cartilius* (LE 145) como no de *Cartellius”. Non obstante cócrreme outra hipótese, que apuntarei despois.

Martul, escrito *Martur* en 1133 e 1221 (NML 161), o cal procede do antropónimo *Marturius*, derivado de *Martyrios, como expuxo Piel en *Homaxe a R. Otero Pedrayo*, páx. 63; hoxe *Martyrios* xa non é nome suposto, nin tampouco *Marturus* (GPN 1001-1002); figura “*Vasco de Martur*” en 1456 e 1478 (DCL 1108, 1278). Por iso, tal como (*villa*) *Martur(i)* pasou a *Martul*, puido suceder que (*villa*) *Carter(i)*, xenitivo de *Carterius* (RL 48), pasase na mesma parroquia, de *Carter a *Cartel*, como forma diverxente de *Carteire* (?). En 1262 figuran *Martin Rodrigues de Cartel* e *Juan Fernades de Cartel* (LF p. 592, 610).

17. MATELA (Santa Mª Madanela)

Albarón foi un nome persoal gótico *Albarus* / *Albarone* (HGN 8).

O Aveal representa o colectivo de *avena* ‘avea’.

A Granda Pequena non ten que ver con ‘grande pequeno’, senón con *granda* < *gándara* v. n.º 3, e co adxectivo de etimoloxía discutida, **pikinna?* / **pitzinna?* (DCELC; DEEH).

Malde foi xenitivo do antropónimo gótico *Manaldus* (HGN 177/15), posuidor do lugar.

En *Matela* temos un diminutivo de *matta*; cítase no ano 897 unha *villa in Matella* (NML 162).

Tella procede do lat. *tegula*, que se converteu no antropónimo *Tegula* (TLC 348), sendo aquí quizabes unha vila do posuidor *Tegula*.

Vilar era *villaris*, *-are*, adxectivo latino que se substantivou na Idade Media (MLLM; DCELC).

18. MOSTEIRO (San Salvador)

Acea ‘muiño situado nun río ou nunha ría’ traduce o árabe *sániya* (DCELC, DEEH, LHP v. *acenia*).

Carballido, variante de *carballedo*, é colectivo de carballos, coma *Carballal*, v. n.º 4.

Casa do Monte apenas necesita comentario.

O mesmo hai que dicir de *A Casanova*.

Couso é una mesturanza de *cautum* e *cursum*, sitio ‘coutado’ con cerca, apto para ‘correr’ en cacería (*DCELC* v. *coso*).

Felmil era *Felmir* en 1062 (*NML* 152), xenitivo de *Felmirus*, nome persoal gótico (*HGN* 93/2).

Ferreira en latín era *ferraria*, v infra.

O Granxo v. n.º 5.

O Hedrado está vencellado con *hedera* ‘hedra’ da que sería un colectivo.

Tamén *Maceda* sería *matianeta*, colectivo de *matiana* ‘mazá’. En 1029 o rei Vermudo III dóalle ó bispo de Lugo “*pro victu monachorum, pro subsidio pauperum et susceptionem peregrinorum sive advenientium, ecclesiam Sancti Salvatoris in villa vocata Manzaneta ... sub alpe Ferraria, sub rivulo Rovera, subtus castro Aquilare* (*CPR* fol. 71); en docs. do s. XV escriben *Maçada* (*DCL* 905, 932, 988).

Outón ‘remate no alto dun edificio’, segundo G. de Diego (*DEEH* 460), viría dun derivado de *altus*, *a*, *um*; pero aquí podería referirse ó persoal *Octonius* (*LE* 21) ou *Autonius* (*LE* 130).

O Río equivale a *rivus* en latín.

19. OUTEIRO DE REI (San Xoán)

Barciela é diminutivo de *varcena* ‘varcia’, “terreo chan e cultivado” (*GDXL*), voz prerromana (*DCELC* v *barcia* / *varga*; *Grial*, N.º 90, 1985, 471-474).

Cantón no sentido de ‘lugar céntrico nas vilas onde adoita reunirse a xente para pasear ou conversar’, parece un derivado de *canto* ‘recanto, esquina, lugar retirado’, como trae o *DXL* e *DEEH*; pero non é tan claro que a orixe fose o “lat. *canthu* < gr. *kanthos*”; Corominas (*DCELC* v. *canto* II) coida que é “voz de orixe extranxero, tal vez céltico”; opinión que se formula con interrogación no *DLF*. Este topónimo repítese en *Amandi* (Sober) e nun doc. referido a esta zona aparece o nome persoal

Cantonius, ano 916 (NMP 167), como posible posuidor; *Cantonius* tamén o cita Schulze (LE 144).

Outeiro de Rei no latín medieval sería *altarium* ‘sitio alto’ (DCELC), determinado polo carácter xurisdiccional do *rex* ‘rei’; pódese comparar con “*illum meum regalengum quod habeo in Oucteyro de Rege*” (prov. de León), doado en 1175 por Fernando II ó nosteiro coruñés de Toxos Outos (FDO II 73).

Santa Isabel, a mai de San Xoán Bautista, tiña nome hebreo *Elisabeth*, de significado discutido.

20. PARADA (San Xoán)

Gondai foi nome persoal gótico *Gonta(ne)* (HGN 145/44a); cítase o *monte Gondani* no ano 910, non *Gordani*, como pon A. López Ferreiro, *G.^a H.^a*, 1901, p. 892); escribíñ deste máis amplamente en *Lucensia*, N.º 20, 2000, p. 98-113.

As Latas é plural do baixo latín antigo *latta* vara ou pau longo, quizabes de orixe céltica (DCELC v. *lata*); como topónimo, podería referirse a varas que sosteñen unha parra (*GDXL*); Machado (*DOELP*) di que é «pl. do s.f. *lata*, talvez na acepción nortenha, de ‘courela, leira, belga’», é dicir, pequeno campo cultivado.

Parada provén do participio *paratus*, *a, um* ‘parar, preparar’, v n.º 13. Cítase a *villa Parata cum ecclesia Sancti Joannis* no ano 747 (*ES XL 357*), *Ecclesia Sancti Joannis de Parata* en 841 (*ES XL 376*) e arredor de 1160 (*BCML IX p. 314*).

Pascuais, plural do lat. *pascualis*, *ale*, variante de *pascalis*, *ale* (MLLM), serían lugar de pastos, por ser derivado do verbo *pascere* ‘pacer’.

O Pazo foi *palatium* en lat.

En *San Paio* temos a versión galega de *Sanctus Pelagius*, neno de Tui martirizado en Córdoba no ano 925, que levaba un nome derivado do grego *pelágios* ‘marítimo’.

Seivane é igualmente outra versión galega de *Sancti Iohannis*, o patrón parroquial, que tivo neste lugar a primitiva igrexa, agora emprazada noutro sitio.

Trollos pode corresponder ó antrop. latino *Trollius* / *Trolius* (LE 425); pero tamén pode ser o plural do galego *trollo* ‘lameiro’.

21. PAZ (San Fiz)

Abeladoira, segundo a EGU, é unha variante de *abeleira*, planta froitosa da (*nux*) *abellana* ‘abelá’; pero o sufixo *-toria* > *-doira* soe formar palabras deverbais, como son *corredoira*, *malladoira*, *rapadoira*, etc.; e non lle vexo bo acomodo neste caso, fóra de que se trate dunha metafonía de **abellanet-oria*.

Agüeiros ‘buratos na base dos valados, que deixan pasar as augas das corredeiras a prados ou pasteiros’, ‘canle que leva auga ó muiño’, derivan do latín *aquarium*: “*molendinum cum aquario suo*”, a. 879? (MLLM).

Balsa v. n.º 1.

O Castro v n.º 15.

Guimarás corresponde ó xenitivo do antropónimo gótico *Wimara*, *-anis* (HGN 304).

Liñares son terreos adicados a *linum* ‘liño’ ou propios dun posuidor chamado *Linarius* (LE 359) e dos seus descendentes.

Montemaior menciónase no ano 572, de clara orixe e significado.

Paz parece que saíría do apelativo latino *pax*, *pacis*, o cal foi tamén e segue a ser nome cristián de muller (TLC 262). Non obstante convirá ter en conta que en 1400, 1403, 1472, menciónase “*o noso casal de Paas, que jas sub o signo de San Fiis de Vilafarte e o arciprestadego d’Aguiar*” (DCL n.º 896, 901, 1224); en 1499 figura Fernan Paas / Fernan de Paas (DCL 1405); compárese entón con *Paaiz* en 1040 (DOELP), *Paaez*, *Páez*, patronímicos de *Pelagius* > *Paio*. É curiosa a denominación de “*San Fiis de Vilafarte*”, que se acaba de citar; posiblemente o posuidor de tal vila chamaríase **Fartus* ou **Fartius*, nome baseado no participio de *farcire* ‘encher, fartar’.

Penadredra sería unha *pinna* / *penna* ‘pena’, cuberta por *hedera* ‘hedra’.

En *Porto do Vao* temos un pleonasma verbal, porque non é máis ca *portus* ‘paso’ dun *vadum* ‘vao’.

Riasco parece levar o tema de *río*, co sufixo *-asco*, do que di Mdez. Pidal que é “frecuente y característico de la toponimia lígur, pero no exclusivo de ella” (TPH79, 81, 164); o mesmo di Pharies (DESE 110-111); quizabes *riasco* teña o mesmo significado que “riacho” en port. e cast.

Vilar v n.º 17.

Xunto da Igrexa é o lugar que está *junctum* ‘a carón’ da *ecclesia*.

22. ROBRA (San Pedro Fiz)

Alvite reflicte o xenitivo de *Alvitus*, nome gótico da persoa que foi o fundador da vila (*HGN* 6/18). Máis información deina en *Lucensia*, N.º 26, 2003, p. 149-150.

En *Brandián* tamén temos o nome gótico persoal *Brandila*, *-anis* (*HGN* 49/4).

Un lugar xeográfico diferente do que analizamos no núm. 12, aunque leva o mesmo nome, é este *Franco de Robra*, que se cita así nos anos 572, 897, 1027, 1280 (*NML* 154).

Penelas é plural de *pinna* ‘pena’ (v n.º 7), co sufixo diminutivo *-ella* do lat. vg.

Piago ‘pozo grande nun río, sitio onde hai moita profundidade’ (*DEGC*), traduce a *pelagus* ‘océano, abismo’, ‘auga dun río ou dun lago’ (*MLLM*; *LHP* v *pelago* / *pilago*).

Robra cítase como *Rovera* en 572, 757, 1112, 1225; *Rovora* en 973, 998, 1130, 1261; *Robera* en 897, 1027 (*NML* 173-174); parece, pois, o plural do lat. neutro *robur*, *-oris*, que deu “roble” en castelán; pero, se cadra, contaminado con *robor*, *-oris* ‘forza’ e con *roborare* ‘fortalecer’, do que saíu o termo xurídico *robla* ‘remate dun trato ou dunha casa ou dun traballo cunha comida’ (*DXL*; *DEEH* 935).

23 SILVARREI (San Xoán)

Cabanas v. n.º 3.

En *Constante* temos o xenitivo do nome persoal *Constantius* (*LE* 525; *TLC* 258), formado sobre o participio *constans*, *-antis*. No ano 998 noméase *In villa Constanti*, *villa de Macedi* (*ES* XL 406).

Pape foi tamén o xenitivo de *Pappius* (*LE* 426).

Silvarrei parece que leva o determinante *rei*, coma en Outeiro de Rei (v. n.º 19), engadido a *silva* ‘silva, selva’. En 1401 e 1479 cítase “*San Salvador de SilvaRey* / *Silvarey*” (*DCL* 896, 1309), quizabes por ser limítrofe con San Salvador de Mosteiro.

24 SOBRADA DE AGUIAR (Santa Mª Madanela)

Non aparece o nome da parroquia en ningunha aldea dela, pero no ano 569 figura o condado lucense de *Superata* (*ES* XL 346), do cal escribín na revista *Lucus*, N.º 38,

1987, p. 46. A denominación repítese en 1062, ano no que consta a (*ecclesia*) *Sanctae Mariae de Superada* (NML 178; CPR n.º 111, 114). O difícil é interpretar ben este topónimo no aspecto fonético e semántico. En 15 documentos dende o ano 928 ata o 1156, o LHP rexistra 7 formas nominais: *soberado*, *soparato*, *soperato*, *suparato*, *superato* (7 veces), *suprado*, *suprato* (2 veces.). Pensado (OELG I 242-243) escribe que “aún hoy no existe acuerdo sobre el origen de *Sobrado*”..., pois uns, como Leite, Nunes, Sarmiento, e Machado, parten do fitónimo lat. *suber* ‘sobreiro’; en cambio, Piel, Corominas, o mesmo Pensado, e agora o LHP proponen o lat. *superadditum* ‘ piso alto dunha casa’, como se fose ‘sobre-engadido’ á planta baixa. Sen embargo, eu coido que esta explicación pode ser válida para o nome común *sobrado*, pero non parece tan aceptable, sen algún retoque, para o topónimo *Sobrado*, que abunda moito, e para *Sobrada*. Porque non é o mesmo unha casa (de dúas plantas) que un lugar. Por iso coido que *Superata* > *Sobrada* quizabes se pode interpretar coma o plural de (*aedificia*) *superata* ‘edificios altos’ ou como (*villa / ecclesia*) *superata*: vila/igreja en sitio alto, eminente.

Cancela, feminino de *cancellus* ‘cancelo, reixa, celosía, límite’, puido ser unha herdade cercada con sebe.

A Carreira Vella foi (*via*) *carraria* ‘camiño de carros’, co adxectivo ‘vella’, en lat. *vetula*.

Curutín parece diminutivo de *curuto* ‘cume dun monte’, coma *Curutela* (v. n.º 13), de etimoloxía descoñecida.

Gabín procede dun antropónimo latino, *Gavinius* ou *Gabinus* (LE 76 ou 533), en xenitivo.

Laxe v. n.º 4.

Piñeiro v n.º 7.

Riazón parece evolución normal do lat. *rigatio*, *-onis* (DELL); o *-g-* intervocálico tería desaparecido, como en *legale* ‘leal’, *ligare* ‘liar’, *regale* ‘real’, etc. O sentido podería corresponder a ‘rega’, que tamén abunda como topónimo. Tamén podería equivaler a *Riazoo* a. 1294, hoxe *Riazón* en Laxe, Chantada (CDO 1241-42), e “*paaço de Riaçoo*” (DCL 963), a. 1418, (*Riazón*, en San Román de Santiso), tal vez diminutivo de río (DCECH v. *río*). Menos verosímil parece que fose o antropónimo *Riatius* (CIL V 8215 = RL 156), co xenitivo en *-onis*, como *Petrus -onis*, *Firmus, -onis*, etc. no lat. vg. (ILV 362).

A Torre v. n.º 3.

25. TABOI (San Pedro)

O nome desta parroquia, se non estivese escrito (*ecclesia*) *Sancti Petri de Tabuloni* nun doc. do ano 1062 (*CPR* n.º 11, 114; *NML* 178), diríamos que procedería do xenitivo de *Tavonius*, xentilicio que figura nun epígrafe de Mérida (*ILER* 5499 = 6419). O topónimo *Tabuloni*, de orixe persoal, no lat. vg. quizabes podería relacionarse co lat. *tabula* ‘táboa’ e o seu derivado *tabellio*, *-onis* ‘notario’.

Fontela v. n.º 6.

De *Fraíz* (mal escrito *Fraiz* no *DOG*) opinan Piel e Kremer (*HGN* 98/8) que procedería dun suposto antropónimo gótico **Fradaricus*, o cal aparece como *Frarici* nun doc. da Coruña ou de Pontevedra (*RDTP*, V, p. 635). O antrop. *Frarigus* consta en 1032 e 1037 (*TC* 360, 469, 561). Pero debería xustificarse a perda do segundo *r-*, quizabes como sucedeu en *prora* ‘proa’, *pruritu* ‘proído’.

Pacio, variante de *Pazo*, v. n.º 20.

O Pasadoiro ‘portelo dunha finca, pasos de pedra para cruzar un regato, chanzos nun valado para saltalo’, é nome relacionado co verbo **passare* e co sustantivo *passus* ‘paso’.

O Pereiro alude á árbore, que como froita dá o *pirum* ‘pero’ ou o plural *pira* ‘peras’.

A Peroxa, a primeira vista, parece ter a mesma orixe do anterior, pero con sufixo diferente; podería ser coma o santanderino *perajo* ‘pera de San Xoán’ (*DCELC* v *pera*; *DEEH* v. *pirum*); sen embargo, parece máis verosímil a hipótese de E. Rivas Quintas (*LG* 151), dicindo que “*petrosus -a -um* deu nunhos casos *Pedroso -a* e noutros *Peroxa*”; da mesma opinión é F. Cabeza Quiles (*NT* 315) e Sarmiento, a quen este cita (cf. *OELG* I 278). Pero fronte a todo esto está *Perogia*, ano 985, hoxe *A Peroxa* en Ourense (*TC* 503).

En *Prado da Cal* temos un sintagma que consta do lat. *pratus* + *canalis* ‘vauada’.

San Marcos ten nome latino *Marcus* (*TLC* 173).

Trasfonte apenas varía do lat. *tranes fontem*.

Vilasusá traduce a *villa susana* ‘de arriba’, derivada do lat. vg. *susum* = *sursum*, como *Susavila*, vista no núm. 7.

Xigán coído que procede do antropónimo *Egiga(ne)* (*OPNH* 150/445), coma “*casal de Egiga*” (*HGN* 70/11), sen ter que supoñer a forma **Giga*, *-ane* (*HGN* 126/1).

26. VICINTE (Santa María)

Bravos din que vén do lat. *barbarus* máis ca de *pravus* (*DCELC* v *bravo*; *DEEH* v *barbarus*).

Bustelo ten o sufixo diminutivo *-elo* < *-ellum*, engadido a *bustum* ‘pasteiro ou estábulo de bois’ (*DCELC* v *bosta* e Adic.; *BIEA* VIII, 1954, 25 ss.). En *LPH* dase outra explicación de «bustu, uusto (del lat. *bustus* ‘quemado’) m. ‘Terreno de monte que se quemó para dedicarlo a pasto’».

As Carballeiras son plural e colectivo de carballos, voz prerromana (*DCELC* v *carba*), v n.º 4.

Fontefría corresponde ó lat. vg. feminino *fonte frigida*.

A Insua foi *insula* en latín.

En *Sancroio* lembramos a *Sanctus Clodius / Claudius*, xa visto no núm. 1.

Vicinte parece outra forma de *Vicente* (aldea de Insua en Villalba), ambas procedentes do xenitivo de *Vincentius* (*TLC* 278), nome persoal formado sobre o participio *vincens, -entis* ‘vencedor’, “A metafonía, que caracteriza este topónimo, atestigua a súa antiguidade”, escribe Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 382. Sen embargo non descarto que resultase dun xenitivo de *Benecinctus*.

Vilarelle sería unha *Villa Arellii*, dado que consta o antropónimo latino *Arellius* (*LE* 440).

27. VILELA (Santiago)

As Cavadas é plural do participio *cavatus-a-um*.

O Fin, anque se asemella ó lat. *finis*, co artigo gramatical anteposto, coido que debeu ser unha (*villa*) *Ofinii*, é dicir, a vila de *Ofinius* (*LE* 334) ou de *Offinus / Offino*, a. 947 (TC 229); comp. por ex. con *Pin* > (*villa*) *Pinii*. Un falso artigo vémosto tamén en *O Incio* (*Onitio* en docs. medievais, cf. *El Progreso*, 13-11-1991), *O Xuriz* (*villa Osorici* en docs. do s. XII, cf. *Lucensia*, N.º 10, 1995, p. 92), *O Buriz* (*Oborit / Oboriz / Oboriz*, *BCML* VIII 122), etc. Despois de ter anotado esto, vin que Joseph M. Piel na *Revista Portuguesa de Filologia* (VI, 1953-55, p. 57, n.º 9) escribira algo que pode referirse a este lugar, posto que di:

“*Ofén*. O nome desta terra, situada a NE de Lugo, provém, segundo toda a evidência, do gentilicio latino *Offenius*, tirado de um tema (etrusco?) *off-*, que está na base de uma abundante stirpe onomástica: *Offanius*, *Offelius*, *Offilius*, *Offonius*, etc., série que alterna com outra, mais rica ainda, que se caracteriza por un *f* simples: *of-*, variante que deve ser a primitiva: cf. Schulze, pp. 446-7 e *passim*. É fácil ver que *Ofén* é exactamente a forma moderna que legitimamente se espera de um genitivo (*villa*) **Offeni(i)*, devendo comparar-se, quanto à terminação, com *Chorén* / **Florenius*, *Oitavén* / *Octavenius*, *Serén* / *Serenius*, terras galegas a que nos referimos nos arts. 145, 288 e 389 de *Nomes poss.*”

A Laciana pode proceder do antropónimo *Latianus* (TLC 148), sendo unha (*Villa*) *Latiana*.

As Lavadeiras son da mesma familia nominal de *Lavadoiro*, visto no núm. 7.

A Saleta deberase relacionar con *O Salete*, v. n.º 15, ambos de orixe escura.

Veigadolga sería unha ‘veiga’ (v. n.º 5) de *olca* ‘terra labrada’, voces ambas célticas (DCELC v. *vega*; DEEH v. *olca*; NT 281; LHP v. *olga*).

As Veigas son plural de *Veiga* v. n.º 5.

Vilela Grande / *Pequena* levan os adxectivos *grandis* / **pikinna*, calificando a *villella*, diminutivo de *villa*, é dicir, serían dúas vilas pequenas, unha máis pequena aínda cá outra. Menciónase en 1133 (NML 185).

Maiobre e Lubre no epitafio de dúas mozas célticas²⁶

No N.º 14 de *LVCENSLA*, 1997, pp. 9-21, adiqueille un estudio a unha estela romana, que aparecera en setembro do ano anterior na aldea de Crecente, parroquia de San Pedro de Mera, concello de Lugo. Na inscrición puiden ler o texto seguinte:

APANA.AMBO
LLI.F(*ilia*).CELTICA
SVPERTAM(*arica*).
...OBRI
AN(*norum*).XXV.H(*ic*).S(*ita*).E(*st*).
APANVS.FR(*ater*).F(*aciendum*).C(*uravit*).

Daquela traducín así: *Apana, filia de Ambolo, Céltica Supertamárica [do castro de ¡!>obre], de 25 anos, aquí está sepultada. Apano, o irmán, procurou que se fixese (o monumento).*

Como a pedra está rota no medio da inscrición, cando a vin por vez primeira no lugar do achádego e aínda sen limpar, só puiden ler na estragada liña 4 as últimas letras. Pero na páx. 17 escribín: “Como a lápida pódese ver agora no Museo Provincial de Lugo, paréceme que antes desa terminación ...OBRI, hai restos de MI, que darían ...MIOBRI en ablativo, probablemente precedido dun C invertido, que sería a sigla de *Castrum* / *Casa*, análoga ó D de *Domus*, indicadora do ‘domicilio’ da defunta”.

Hoxe volvo a fixarme no texto da liña 4, e coido que podemos supoñer un nexo de MA, para ler *MAIOBRI* (non MIOBRI). Deste xeito teremos un anticipo da denominación actual de *Maiobre* (Cf. *Gran Enciclopedia Gallega* = *GEG*, 20/53),

---

26 *Lucensia* XIV/29 (2004) 349-354.

lugar da parroquia e concello de Ares (A Coruña), que dista 1,7 km. da capital municipal. Garré Aldao (*Geogr. del Reino de Galicia, prov. de La Coruña*, II, p. 16) tamén cita a *Mayobre* como aldea de Santa Locaia de Branzá, concello de Arzúa; pero a esta aldea os paisanos chámalle *Baiobre*, e así está escrito na *GEG* 3/39, grafía que substitúe a *Bayobre*, tal como figura noutros nomenclátors tradicionais.

A hipótese que agora formulo, identificando lingüisticamente a *Maiobri* do século I co actual *Maiobre*, paréceme que se pode confirmar con outro texto similar ó de Crecente, que vin publicado en *Hispania Epigraphica* (Universidad Complutense de Madrid), N.º 7, 2001, pp. 150151, onde se resume o estudio feito por S. Mª García Martínez, “Una céltica supertamarca en Andiónuela (León)”, *Conimbriga*, 36, 1997, 95101. A lápida ten o epígrafe seguinte:

EBVRIA.
CALVENI.F(*ilia*).
CELTICA
SUP(*ertamarca*). ⊂ (*castello*).
LVBRI.AN(*orum*)
XXVI.H(*ic*).S(*ita*).E(*st*).

A tradución deste epígrafe sería: *Eburia, filla de Calveno, Céltica Supertamarca, do castelo de Lubre, de 26 anos, aquí está sepultada.*

O mesmo que sucedería na estragada estela de Crecente, na liña 4 desta inscrición leonesa de Andiónuela (Santa Colomba de Somoza) hai un antisigma, é dicir, a forma dun C invertido, que sería a sigla de *castellum* (un diminutivo de *castrum*, digo eu). E os comentaristas deste epígrafe advirten que “la difunta es una indígena perteneciente al *populus* de los *Celtici Supertamarci*, que se localiza al norte del río Tambre, e integrada en el *castello?* o *centuria?* de *Luber*, hasta ahora no documentado”.

Prescindo dos restantes comentarios, que se fan en *Hispania Epigraphica* e mesmo en *Conimbriga*, porque non teño visto esta publicación. Pero pola miña conta atrévome a formular a hipótese de que este *Lubri* epigráfico debe corresponder lingüisticamente a *Lubre*, que é o nome actual de dúas parroquias coruñesas: unha *San Xoán Bautista de Lubre* no concello de Bergondo; e outra *Santa Eulalia de Lubre*,

reducida agora a un lugar agregado á devandita parroquia da capital municipal do concello de Ares, da que dista 1,5 km. (*GEG* 19/214), e na que, como vimos, tamén se atopa *Maiobre*. Pero suliño o adverbio lingüisticamente, porque outra cousa é que, ademais da coincidencia nominal, aquela denominación epigráfica correspóndese tamén xeograficamente ás devanditas parroquias, dado que Ares e Bergondo non pertencen á cunca do río Tambre. O que vexo é que na parroquia de Ares, á que se agregou Lubre, hai o lugar dos Castros e a rúa do “Camiño de Castro”, que figuran así na Guía Telefónica.

A. Moralejo Lasso, *Toponimia Gallega y Leonesa*, pp. 52, 55, 57, 67, escribe sobre *Mayobre*, citando a A. López Ferreiro, que menciona *in besaucos ... scm. tirsum in magobre* (a. 830), e indica que “el arciprestazgo de Bezoucos se extiende entre las rías de Ares y de El Ferrol”. Nas pp. 49, 57, 58, 67, 72 trata tamén de *Lubre*, citando o mesmo documento que trae López Ferreiro coa mención *in besaucos ... sca. eulalia de lubre* (a. 830).

Pola miña parte podo engadir que nos Tumbos de Sobrado (publicados por Pilar Loscertales) figura *Lubre* en 1086 (*TS* II 392); quizá *Luver* en 1160 (*TS* I 187); e *sancta eulalia de Lubre*, s. XII (*TS* I 128). No Tumbo de Caaveiro (publicado en 1996-97 na revista *Cátedra*) consta *Sancta Eolalia de Luvre*, a. 1102, e *abbas de Luvre*, a. 1154 (*TCav* 66, 191). Na *Historia Compostelana* (III, 40, 23) aparece *Sancta Eulalia de Lubre*, a. 1134. Finalmente vexo que M. Lucas Álvarez, trae a *Luvre*, a. 1218, no Tumbo *A de la Catedral de Santiago*, p. 305, núm. 156. Con independencia destas mencións toponímicas estaría o nome persoal *Lubrius*, rexistrado por Solin-Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, páx. 106, con referencia a *ILALG*.

A afinidade da inscrición leonesa coa lucense de Crecente pódese apreciar en tres aspectos: 1. Estructura do texto epigráfico, que case é idéntica: nome da defunta, filiación, *populus*, *castellum*, idade, fórmula sepulcral. 2. Nomes persoais indíxenas latinizados: *Apana* / *Eburia*, *Ambolli* / *Calveni*. 3. Idade das defuntas: 25 e 26 anos.

Se a esta afinidade engadimos agora a proximidade nominal de *Maiobri* > *Maiobre*, *Lubri* > *Lubre*, e mesmo a xeográfica destas dúas localidades, poderíamos ter unha razón máis para a identificación que propoñemos. Pero entón habería que revisar ampliándoa a zona dos *Supertamarici*, cousa que non parece coincidir co actual estado das informacións científicas.

Respecto á onomástica da lápida leonesa, vexo a semellanza de *Eburia* co xentilicio *Eburius*, rexistrado por W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, 204, 252, do que derivou *Eburianus*, o cal figura nun epígrafe de Duratón, estudado por Mª L. Albertos, *La onomástica personal primitiva de Hispania Tarraconense y Bética*, p. 111, quen comenta tamén en *Emerita* (XXIII, 1964, p. 246) o nome da coruñesa *Ebura* (*IRG* I, p. 40), o xenitivo *Eburi* de Trujillo, *Eburinus* de Utrera, *Eburancom* de Osma, e *Ebureinius* de Ávila, tal vez relacionados co celta *eburos* ‘teixo, ciprés’. Pero interésame agora suliñar especialmente o parecido do nome da moza *Eburia Sup(ertamarca)*, pola proximidade xeográfica co que escribe Mela (III, 11), cando di que o río *Tamaris* (Tambre) desemboca xunto a *Ebora portum* (Porto de Ébora, o cal estaría na ría de Noia).

Toponimia do concello de Carballedo²⁷

Consta este concello lucense de 24 parroquias. E unha axuda para o seu estudio toponímico témola na *Colección Diplomática do Mosteiro de Oseira*. Aquí utilicei a nomenclatura publicada no *Boletín Oficial de Galicia*, N.º 16, Martes 25 de xaneiro de 2000, recollida tamén no *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, do mesmo ano. A ela me ateuño, utilizando as siglas bibliográficas, que quedarán explicadas ó final deste estudio.

1. AGUADA (Santa Baia)

Consérvase a igrexa románica (BCML II 330 332) e a Casa deste Priorato de Oseira (IAL I 32; CDO II p. 1425 e 1434). En *Miscelánea Samonense* (Lugo 2001), coordinada por Pedro de la Portilla, Rafael Tobío Cendón estudia esta igrexa con datos documentais (pp. 289-300) e anuncia (pp. 290 e 291) que ten “preparada la colección diplomática de la Aguada, compuesta por 76 documentos que comprenden desde el año 1148 al 1393, que en breve será publicada”. Pero non chegou aínda ata min. E por iso usarei os datos que coñezo por outra vía.

O primeiro lugar, *Agrexán*, “*granja d’Agrajam*” (LTP), parece reflectir un xenitivo de posesión *Agri Iohannis*. Joseph M. Piel (RPF, VI, 1953-55, p. 53) escribe que “*Agreján* ... podería muito bem estar por *Agrojián” (cf. os catro *Jian* e os dous *Jiao* < *Johanne*, na prov. da Coruña”. Pero *Xián* e *Xiao* (digo eu) non proveñen de *Johannis*, senón respectivamente de *Egila*, -*anis* (cf. *Grial*, N.º 79, 1983. 97-101) e de *Julianus*.

Aguada de Arriba, sen a indicación topográfica do adverbio de lugar *ripa* (DCELC), menciónase na CDO entre 1191 e 1308 como *Agaada*, *Agoada*,

---

27 *Lucensia* XV/30 (2005) 59-80.

Aguada, Aguata, Aguada, Aquada, Aquata, Equata. Pero a denominación máis antiga sería probablemente *Aqualata*, do ano 841 e 871 (*NML* 141; *BCML* II 330), equivalente a *Aqualata* a. 916, *Agoada* a. 1094, 1230 (*NML* 139), *Agolada, Agualada, Agualevada* (*TGL* 317). É dicir, en *aqua lata* teríamos o participio *lata* ‘levada, traída’ ou ‘abundante, rica’ (*DLF*), e menos probable ‘auga elevada, alta’.

O Alto das Lamas consta do lat. *altus*, determinado polo plural de *lama*, voz latina ou quizabes pre-latina (*TPH* 98-102; *DCELC*).

En *Bidueiros* temos o plural derivado de *betula* ‘biduo, bidueiro, abedul’ (*DEEH*, 505); cítase *Bidueirus* en 1191 (*CDO* 79), pero tamén *Bidoeyros, Biduarios, Vidueyrus* non referidos a este lugar.

A *Corveira* figura así en 1275, *Corveyra* en 1279, 1292, 1301 (*CDO* 1095, 1140, 1230, 1306) e alude a un sitio frecuentado por *corvus* ‘corvo’.

A Eirexe procede do xenitivo *ecclesiae*, indicando así o ‘lugar da igrexa’.

Enxerto, Inxerto en 1254 (*CDO* 729), parece vir de *insertus*, participio latino de *inserere* ‘insertir, meter en, introducir, intercalar’, que sufriu contaminación cun derivado de *serere* (part. *sertum*) ‘tecer, trenzar’ e outro de *serere* (part. *satum*) ‘sementar, plantar’, e mesmo de *ingerere* ‘lanzar, aplicar, entremeter’ (*DCELC*). Como topónimo, cáelle ben a solución que leo en *LHP*, páx. 306: “*inserto, enxerto* (Del lat. *insertus* ‘sembrado’) m. Plantación de árboles, injertera...”

Fufin, villa quae dicunt Fufin concurrente ad ecclesiam Sancte Eulalie, a. 1148; *villa de Fufino ... in feligrigia de Sante Eulalie de Aguada*, a. 1191 (*CDO* 19, 79); *Fufim / Fofim* (*LTP*), provén do antropónimo quizabes visigótico *Fofinus / Fufinus* (*HGN* 95/4; *OPNH* 171/595) ou dun latino *Fofinius* (*RL* 81).

As Lamas v. supra.

Marrubio, Marruvi s. XIII (*CDO* 651), *Marruvio* (*LTP*) alude a *marrubium*, nome de planta en latín e tamén dunha cidade dos marsos, da cal saíu o adxectivo *marruvius*, usado quizabes como étnico persoal.

Nodar, citado deste xeito en 6 docs. da *CDO*, aa. 1246-1292, procede do nome persoal *Notarius* (*CIL* III 3028 = *RL* 128; *OPNH* 236/1001; *TC*), aludindo a unha (*villa*) *Notarii*. Este nome aparece en docs. de Chouzán.

Pico ‘cúspide de montaña’, viría do lat. *picus* (*DCELC*); pero houbo tamén o nome persoal *Picus* (*TLC* 332).

Quintela, Quinteela (LTP), foi *quintanella*, diminutivo de *quintana* ‘praza pequena, mercado’, derivada de *quinta*, parte dos froitos que se pagaban en renda ó dono dela.

Sever debeu ser unha (*Villa*) *Severii / Severi* (TLC 256), *villa de Severio*, a. 1191, *villa quae dicitur Sever* noutros 6 docs. da CDO, aa. 1223-1298.

A Tolda é voz indíxena de orixe descoñecida e significado impreciso (LG 47, 49, 51; DCELC v. toldo). Como topónimo podería aludir a unha especie de emparrado.

Vilar do Monte consta de dúas voces latinas, o adxectivo *villaris, -are*, substantivado na Idade Media (MLLM; DCELC) e determinado aquí por *mons* ‘monte’; cítase no s. XIII (CDO 238, 1095, 1296).

2. BUCIÑOS (San Miguel)

O nome desta parroquia corresponde ó antropónimo *Buccinius* (LE 430), relacionado con *buccina / bucina*; cítase en 15 docs. da CDO, entre 1093-1253, *Boçynnos, Bozinos, Bucinis, Buzinis, Buzinos; Bucinos / Buçinos* (LTP).

Alén do Río, Alem o rio (LTP), ‘alén (máis aló) do río’ é forma romance con base latina *illinc de rivo* (DCELC, DEEH).

A Barreira sería lugar de *barro*, palabra prerromana (DCELC).

O Barrio, barrium no latín serodio, pero de orixe árabe *barri* ‘exterior’ (DCELC), cítase in *Barrio* a. 1153 (CDO 28).

A Casa Grande diríase case o mesmo en latín: *casa grandis*.

O Coedo, co sufixo de abundancia *-edo*, puido ser *cauletum* (MLLM) e conter o radical do gr.-lat. *caulis/colis* (DELL) ‘col, coia’, planta de horta (DRAG); menos verosímil parece un colectivo de *coios* ‘cantos rodados’ (TGL 65), palabra de orixe celta (DXL).

A Corna semella referirse a *cornus* ‘cerdeira brava, sanguíño’, femin. en lat.

A Corveira de Baixo nomearíase *corvaria* en lat. (*Corveyra, LTP*) lugar de corvos, situado nun sitio *bassus* baixo (DCELC).

A Eirexiña, diminutivo de *igrexia*, v. nº 1.

Loureiro de Baixo / de Riba alude á situación topográfica, *bassus / ripa* (DCELC), de dúas aldeas, que levan o nome da árbore *laurus*. *San Xoán do Lou-*

reiro foi parroquia suprimida e agregada a *Buciños* en 1890 (*LAL* I 284). A primeira mención dela atópase no testamento do bispo Odoario, a. 747: en *Asma Sancto Joanne de Laurario* (*ES* XL 358). Na *CDO*, entre 1193 e 1253, noméase *Laurario*, *Laureiro*, *Loureyro*, *Loureyru*; *Loureyro Hermo*, *Loureyro de Seoane* (*LTP*).

O Outeiro de Buciños foi *altarium* ‘sitio alto’ no latín medieval.

O Porto traduce o lat. *portus* ‘paso dun río ou dunha montaña’.

San Trocado, *Sanctus Torquatus*, un dos sete varóns apostólicos, do cal cría ter reliquias o mosteiro de Celanova, levaba un nome que se explica como *torque ornatus*, adornado con *torques* ‘coleira / pulseira’; así o propón Joseph M. Piel en *Biblos*, XXV, 1949, pp. 328-329.

En *Surrego* temos un sitio localizado *sub reku* (*DCELC* v. *regar*) ‘ó pé dun rego’; in *Subrego de Susano* a. 1153, *villa in loco que dicitur Subrego* a. 1227 (*CDO* 28, 290); *Surrego* (*LTP*).

A Torre traduce o lat. *turris*.

Trasar de Sabugueiro consta do antropónimo *Trassarius* (*RL* 190; *HGN* 275/1 e 14) e un derivado do latín *sambucus* ‘sabugo’, planta; cítase *hereditatem meam in loco dicto Trasar Ubigueyro* a. 1260 (*CDO* 859); *Trassar* (*LTP*).

Trasmontes sería un lugar ubicado *trans montes*, que se cita como *Trasmonte*, *Transmonte* en 1153 e 1194 (*CDO* 28, 86). Pero *Trasmonde* (*LTP*) pode evocar o xenitivo do antrop. xermánico *Trasamundo* / *Tras-mondo* (*HGN* 275/9). De feito, nun doc. de 987 cítase *Transimundo* como límite entre San Breixo e San Cibrao, aldeas de Veascós (*GAL3* p. 184).

3. CARBALLEDO (Santa María)

Alence podería ser quizá o xenitivo dun antropónimo *Alentius* (*TLC* 357), mantendo o *-l-* intervocálico, como en *calore* ‘calor’, *valere* ‘valer’, etc. Deste topónimo escribín en *Lucensia*, N° 22, 2001, p. 86: “*Alence*, forma simplificada de *Vilalence* (en Goián, Sarria) ten aspecto dun xenitivo persoal, tal vez *Lentius* (*TLC* 357; *LE* 313); pero J-L. Pensado considérao variante de *Alén/ Alende* (*OELG* I 351); en cambio Joseph M. Piel parte do antrop. *Legentius* (cf. *Biblos*, XXIII, 1947, n° 315)”. *Alence* merece

compararse con *A Lence* (en As Nogais, en Chave-Saviñao, en Moreda-Monforte) e con *Lence* (en Louseiro-Sarria, en Marei-O Corgo).

O Alto de Bustelo, Bustelo de Abaixo / de Arriba son aldeas situadas a nivel *altus, bassus, ripa* (DCELC), que acompañan a *Bustelo*, diminutivo de *bustum*, voz do latín serodio, aludindo a pastos ou estábulos de bois (BIEA, VIII, 1954, 25 ss.; DCELC v. *bosta*). En LHP leo: “*busto* (Del lat. *bustus* ‘quemado’): Terreno de monte que se quema para pasto”.

Carballedo, con sufixo *-etum > -edo*, indica terreo de moitos carballos, nome derivado do prerromano *carba* ‘caxigo de folla miúda’ (DEGC; DCELC); cítase *Carvalieto* a. 998 (NML 145) e 1102 (CDO 8), *Carvaledo* aa. 1244, 1310 (CDO 545, 1356), *Carvalledo* a. 1252 (CDO 681, 692). G^a de Diego (DEEH) postula para ‘carballo’ un diminutivo **carbaculum*, pero os docs. traen *carbalio* a. 985 (DELPE; LHP), *Carvalio* a. 1195 (NML 145). O apelativo común *carvalieto* vémosto en 961, 1004, 1010 (TC 380, 348, 317).

Casares derivan do plural latino *casales* con rotacismo.

O Castro de Morgade, Castro de Morgadi a. 1205 (CDO 111), consta do apelativo *castrum* ‘fortaleza’ determinado polo nome do posuidor *Maurecatus*, v. infra.

Ceides, equivalente a *Ceidiz*, sería patronímico de *Ceide / Zaide*, antropónimo musulmán (OE 13/2; DOELP).

O Curuxeiro é lugar de *curuxas*, voz de orixe incerta (DCELC), pois non parece procedente de **cucullata*, como lemos en *DXL*.

En *Frameán* perdura o antrop. visigótico *Framila(ne)* (HGN, 100/7; OPNH 172/604).

Lamas v. n° 1.

En *Morgade* temos o xenitivo *Maurecati*, de ‘Mauregato, Maragato, amourado’ (NP, p. 328; OPNH 225/930).

Outeiro v. n° 2.

A Pontepedriña componse de *ponte petrina* ‘ponte de pedra’.

San Pedro = “San Pedro de Boucedo” (IAL II 4) tivo o nome *Sanctus Petrus*, asimilado ó greco-lat. *petra* ‘pedra’.

O Veredo, co sufixo de abundancia *-edo*, parece vir do latín *viretum* ‘verxel’, referido a verdor; coído que nada ten que ver con *veredus* ‘cabalo de posta’.

Vila traduce o lat. *villa*.

4. CARTELOS (Santo Estevo)

Cartelos, Quartellos (LTP), denominación da parroquia e dunha aldea, creo que pode aludir a descendentes no lat. vg. do nome persoal *Quartellus = *Quartillus*, diminutivo de *Quartus* (TLC 293); sen embargo Sarmiento coidaba que *Cartel* / *Cartelos* “creíble es sean síncope de *Caritelos* o *Caracteres*” (OELG I 67; II 53).

A Casa do Barrio v. nº 2.

A Laxa, Lagea no LTP, ten orixe nunha voz hispano-latina *lAgena* ‘pena ou pedra aplanada delgada’, de probable ascendencia céltica (DCELC v. *laja*).

Trasar de Carballo v. nº 2 e 3; cítase *Trasar* en 1193, 1272, 1307 (CDO 81, 1002, 1338).

En *Vilaguillulfe* figura aglutinado o lat. *villa* co antropónimo visigótico *Wiliulfus* (HGN, 302/22; OPNH 296/1403) en xenitivo de posesión.

5. CASTRO (San Cristovo)

O Bañal procede do lat. *balneare* (OE 21/5), con base en *balneum* e mellor aínda en *baneum* do lat. vulgar (DCELC v. *baño*).

O Bosque, vocábulo “tardío en gallegoportugués ... de orixe incierto” (Corominas, DCELC); “do germ. occidental *bosk, ‘pequena mata, bosque ... pelo prov. *bosc* e daí, segundo parece, por vía catalá” (Machado, DELP).

A Canteira, análoga de *pedreira*, deriva de *canto* ‘pedra, especialmente empregada na construción’, “de orixe incierto, quizá prerromano” (Corominas, DCELC v. *canto* III).

En *Castrelo*, co sufixo *-ellum* > *-elo* do lat. vg., temos un diminutivo de *Castro*, nome doutra aldea, que foi unha fortaleza, *castrum* en lat. e “*Castro de Mineo*” en 998 (NML 146).

A Eirexe v. nº 1.

Nande representa o xenitivo do antrop. visigótico *Nandus* (HGN 191/10; OPNH 232/976).

Pepes parece orixinado no apelido *Pepiz*, que se atopa no séc. X en docs. lucenses (NMP 183) e pode remontar ó antropónimo *Pepius* (RL 140), contaminado

quizá con *Pepe*, hipocorístico de *Xosé*. Nun doc. de Chouzán, a. 986, testifica un *Pepi* (*GAL3*, p. 183). No Tumbo de Celanova subscribe *Pepi Pepiz comes et ts.* no ano 942, *Maternus Pepiz*, a. 978, *Revelio Pepiz*, a. 1005, *Gutier Pepiz*, a. 1058 (*TC* 2, 481, 275, 483). En Portugal consta *Peppi* en 929, *Pepi* en 964, o patronímico *Pepiz* en 959, *Pepis / Pepizi* en 983, *Pepici* en 1084 (*DOELP*); pero a orixe xermánica apuntada por Piel (*NGTP* 29/1045) non se ve clara e de feito non se consigna en *HGN*.

Portugalete, homófono do bilbaíño e coruñés, pode vir do latín *Portu Caletii* (*LE* 22), como *Portugal* veu de *Portu Cali*.

Puvieiros (así en 1283, *CDO* 1164) ¿relacionárase co latín *pulvinarium* > *pulvinus* ‘banca de horta, lombo de terra que levanta o arado entre suco e suco?’.

Santa Baia foi *Sancta Eulalia*, nome grego da ‘ben falada’.

A Tapada ‘terreo murado, chousa’, etc. estará baseada en *tapa* ‘probablemente do germánico, quizá de un gótico *tappa’ (*DCELC*).

6. CHOUZÁN (Santo Estevo)

Unha axuda para coñecer a onomástica antiga e a historia desta freguesía pode ser unha tesina inédita de Antonio Martínez Sáez, *Colección Diplomática de San Esteban de Chouzán* (IX-XV) (Universidad de Granada, 1984); pero eu non tiven acceso a ela.

A Cela ‘sala pequena dun edificio sagrado ou funerario da antigüidade’ (*DXL*) traduce ó latino *cella*.

Chouzán foi ubicación dun mosteiro en “*ripa Minei, subtus castello Graulio, portum Flauzani, territorio Bubalo*”, ano 986 (*GAL3*, p. 182), no que moraban fratres de *Flauzani* no ano 998 (*NML* 153; *ES* XL 407), nome que pode corresponder a un **Flau(i)dianus*, con base en *Flauidius* (*LE* 436; *RL* 80), derivado de *Flauus / Flaus* (*ILV* 240, 324), como pasou co ditongo en *auicella* > *auicella* (*DELL*), e co dígrafo *-di-* en *gaudium* ‘gozo’. Nomeábase *monasterio Sancti Stephani de Flauzano / de Flozano* a. 1144 (*CDO* 17), *monasterium Flauzam* a. 1155 (*CDO* 29), *Chozan* en 1160 (*DMRG Fdo. II*, 26), *Monasterio de Chouzam* a. 1174 (*DCO* 9), *Chouzan* a. 1182 (*DMRG Fdo. II* 196, 199, 200), *ecclesia de Iouzan* a. 1213 (J. González, *Alfonso IX*, II, p. 387-8), *monasterium de Chouzan*, a. 1218 (*GPL* 359), *monasterium*

de *Flauzani* a. 1224 (CDO 251), *Chouzan* a. 1227 (DCO 107), *Iouzan* a. 1227 (DCO 107), *Flauzano* a. 1230 (BRAG, *Colec. Doc. Hist.* XXIV, p. 186), *Chouzan* a. 1255 (DCO 278), *Chanzan* [¿ou Chauzan?] a. 1256 (CDO 768), etc. Máis referencias documentais e descrición da súa igrexa románica pódense ler en *BCML* IV 276-283 e *RLP* IV 41 ss. Pensado (*OELG* I 373), fronte a *Flaciani* suxerido por Sarmiento, supón que *Flauzani* sería un torpe amaño romance, en vez de *Claudiani* ou *Plautiani*. Pero o caso é que nas citas históricas de *Chouzán* ningunha trae *Cl-* nin *Pl-* inicial. E Yepes (*Crónica* III 166) cita *Auzan* / *Ozan* en 868, sen dúbida forma corrupta, que el debeu assimilar a *Villa Auzani* e *Villa Ozam* no Tumbo de Samos (hoxe *Vilouzán* en Láncara, que sería unha *Villa Auitiani* (*ILER* 5350) ou **Au(i)diani*, derivado de *Auidius* (*ILER*).

A Grixoá corresponde ó lugar dunha *ecclesiola* ‘igrexíña’, dimin. de *ecclesia*; non se debería aglutinar *Agrixoá*, como lemos en *IAL* II 283.

Do plural de *palatium* saiu *Pacios* ‘palacios’.

Tamén do lat. *parata* ‘parada, pousada’ vén o dimin. *Paradela*, que sería a *villa que vocitant Parada ... quomodo dividet cum villas de Marci et de Atani et de Reirici usque in flumine Minio*, doada polo abade Daniel en 986 ó monasterio Sancti Stephani (*GAL3*, p. 182). É posible que deste lugar fose a monxa de Chouzán, Leonor Gómez, filla de Gómez Arias de Paradela, que autorizada pola abadesa Dª Elvira Díaz vendeu ó bispo de Lugo moitas herdades en 1352 (*LF* p. 177-178).

A Pena foi *pinna* / *penna* en lat. (*DCELC*; *MLLM*).

A Poxa puido (?) ser quizabes ‘*podia*’, plural de *podium* ‘outeiro’, coma *hodie* ‘*boxe*’.

A Voutureira, *vulturaria*, alude a un lugar onde apousan *vultures* ‘voitres’.

7. A COVA (San Xoán)

O nome da parroquia, *Cova*, era igual no latín vulgar, fronte ó clásico *cavus*, *a*, *um* ‘oco, cóncavo’. Vulgarmente esta parroquia chámase hoxe *Seoane*. A primeira mención que coñezo paréceme vela no testamento do bispo lucense Pelaio, ano 998, onde menciona *In territorio Bembiz, ecclesia Sancti Joannis media, quam sacavimus de fratres de Flauzani* (*ES* XL 407); e a ela parece referirse un doc. de 1082, no que a

monxa Marina Ovequiz, por súa mai defunta, Gontroda, ofrece as herdades que tiña en Veascós á *ecclesia (et) monasterium Sancti Iohannis Baptiste, secus flumen Mineo* (SPR 2). Cítase en 1226 o *conventum Sancti Iohannis de Cova* (CDO 280, 651); en 1306 figuraba *domna Orraca Arias, priora de Sancto Johanne da Cova* (CDP 31). A súa igrexa románica foi trasladada para librala do encoro dos Peares e queda estudiada no BCML III 241-245, IAL II 229-233, RLP IV 60 ss.

Arxemil foi xenitivo do nome persoal gótico *Argemirus* (HGN 22/11).

Un sinónimo de Carballedo (v. nº 3) é *A Carballeira*, con diferente sufixo engadido a *carballo*.

O Catasol tense explicado por Moralejo, como un lugar onde se *capta solem* ‘cata o sol’ (TGL 337).

Cima de Vila é composto do greco-lat. *cyma* e *villa*.

Fondo de Vila alude a un desnivel ou parte baixa, *fundus*, dunha villa.

O Mallo, voz que traduce á latina *malleus*, refírese probablemente a un batán ou folón ou mazo para machacar o ferro ou abatanar as teas en mollado. En 1182 cítase unha herdade in *Adegas, iuxta castellum de Maulle* (DMRG Fdo II 199).

Outeiro v. nº 3.

Papelle sería un nome persoal latino derivado de *Pappius* (LE 26), quizabes xenitivo de *Papilius* (LE 443). No ano 947 o presbítero “*Sendinus qui de baptismo Serenianus dicor*” concede ó mosteiro de Celanova a “*ecclesia quod vocant Sanctum Christoforum et villa olim dicta Iuliani, nuper vocata Papelli*”, con terras, viñas, soutos, e “*piscarias de Mineo*” ... *concedo etiam de ecclesia et villa Sancti Stephani mea ratione ... et sunt ambas istas ecclesias vel villas in aula fluminis Minei, territorio Bubalo*” (TC 567). En docs. de Pombeiro constaba “*monasterio qui est in Sauto Papelli, circa flumen Minii*” a. 964, “*et inde pro Mineo in septo usque in termino de Papelli*” a. 997, “*et inde per medium albeum Minei usque ad illo porto de Papelli*” a. 1129-39 (CDP 2, 3, 7). A igrexa románica, para que non a anegara o encoro de Belesar, trasladouse ó lugar de *Piñarrostro*, nome que posiblemente aludiría a un sitio empinado, costento, quizá composto de *piñar* + *rostro*, supoñendo o segundo compoñente derivado do lat. *rostrum* ‘obxecto acabado en punta’, comparable con *Somorrostro*.

A Ribeiriña é un dimin. de *riparia* ‘ribeira’, derivado de *ripa*.

San Cristovo foi *Sanctus Christophorus*, nome grego bitemático do ‘portador de Cristo’. Acabamos de ver a súa cita en 947.

A Vila v. nº 3.

Vilanfesta traduce a *villa infesta* ‘empinada, elevada’ e ten paralelo no castelán “enhiesta” (DCELC; LHP v. *infesto, enfiesto*).

Vilar v. nº 1.

8. ERBEDEIRO (San Pedro)

Adegas ‘bodegas’, pasando por unha forma medieval *abdega*, ten a orixe no greco-lat. *apotheca* ‘despensa, almacén’ (DCELC). Esta é tamén a opinión de Machado (DELP) para *adega*; pero con pouca verosimilitude engade: “Não confundir com este voc. o top. *Adegas* (ant. *Abdegas*, em 1183, em Chanc., p. 390), do ár. ‘*abd* + antr. port. *Egas*”. En 1182 Fernando II fai doazón á *ecclesie Sancti Stephani de Chouzan et sanctimonialibus ipsius loci ... de illa hereditate mea que est in Adegas, scilicet iuxta castellum de Maulle* (DMRG Fdo. II 199).

Airoá sería *areolana, palabra formada co sufixo de pertenza *-ana*, engadido a *areola*, diminutivo de *area* ‘aira’ (TGL 118).

Erbedeiro alude ó lugar no que abunda o *érbedo* ou albedro, árbore que dá morotes ou morodos como froita, chamado *erbitus* por San Isidoro (*Etym.* 17/7/55), que corresponde ó lat. *arbutus* / *arbitus* (DEEH 474; DCELC v. *albedro*; OELG I 209-211).

9. FURCO (San Gregorio)

En *Abelairas* < *abellanarias* temos o plural dun fitónimo referido a (*nux*) *abellana*.

Furco foi granxa-priorato de Oseira, “*grangia de Furcu*” en 1255, “*tulla de Furco*” en 1304 (CDO 738, 1319), *Furquo* / *Furquo d’Asma* (LTP). O nome pode aludir a unha bifurcación viaria (con base no lat. *furca*) ou a un *furaco* na terra (Rivas Quintas, *Frampas*, p. 96; Alonso Estravís DLG), con outra etimoloxía.

A Matanza parece evocar o verbo *matar*, de orixe discutida (DEEH; DCELC), e algún feito de mortes (IAL III 177); en docs. do s. XIII na CDO cítase *Matancia*, *Matantia*, *Matanza*, *Matanzia*; en LTP *Matança* / *Matançia*. Cabeza

Quiles (NT 231-234) coida que sería só unha protuberancia orográfica, unha altura redondeada.

Penaboa é top. composto de *pinna / penna bona*, semellante a *Penas Albas* ‘penas brancas’ (?).

O Porto v. n° 2.

O Rañadoiro deriva de *Raña*, v. n° 23; máis ampla exposición ofrécea Pensado (OELG I 282).

Val do Arado parece un sintagma de *vallis + aratrum*; pero téñase en conta que tamén houbo o nome persoal greco-lat. *Aratus* (DLF), o posible posuidor.

10. LOBELLE (San Cristovo)

Lobelle de Abaixo / de Arriba, dúas aldeas a distinto nivel, *bassus / ripa* (DCELC), levaron o nome do seu posuidor en xenitivo, tal vez *Lupellus* (TLC 328), dimin. latino equivalente a *Lupulus*, derivado de *Lupus* ‘lobo’ como nome persoal; Leite de Vasconcelos para *Lovelhe* postula un *lupiculus (DOELP); en cambio Piel e Kremer propoñen a súa orixe no xinecónimo gótico *Leovildi* (HGN 169/4).

O Piñeiro, árbore que dá *pineas* ‘piñas’, cítase como *Pinario / Pineiru / Pineyro / Pigneyro* na CDO, aunque non referidos a este lugar; outras formas pódense ler en OG 87-90.

Quintela v. n° 1.

Vilar de Mulleres é de fácil entendemento; no ano 947 o xa citado presbítero Sereniano (v. n° 7) doa ó mosteiro de Celanova no “*territorio Bubalo ... in villares de Mulieres mea ratione in domos et bauzas*” (TC 567); en 1274 hai unha venda ó mosteiro de Dozón dunha erdade *in parrochia de Lobelli, in loco qui vocatur Vilar de Mulleribus* (AL, XXI, 1968, p. 55).

11. LOUSADA (Santiago)

A esta parroquia parece corresponder en 842 a igrexa “*quae est sita in locum qui dicitur Lausata*”, fundada polo abade Senior (ES XL ap. 18; TC 208; MG p. 758); en

1293 figura nun doc. “*Iohan de Castro, notario iurado do moesteiro de Lousada*” (CDP 26). Tamén consta en 1333 o testamento de Vasco Pérez de Temes, que di: “*E mando enterrar a miña carne no mosteiro de Sanyago de Lousada e encomendarlle a alma ... Ytem mando que meus cumpridores metan en erdad dosmill maravedis de brancas pra una capela por mina alma e de aquelas qu eu erdei e a den no mosteiro de Lousada a un clerigo que cante por min e por aquelas que eu erdei, cada dia una misa de sacrificio con vespervas e con maitis ... Ytem mando a os crerigos de Lousada cada un para sempre por aniversario doce maravedis de brancas de moneda do rei don Afsº per o meu casar de Garcia que foi de Gomez Raposo*” (BCML VI, 1956-57, p. 194-196). Deste caba-leiro queda aínda o arcosolio con escultura xacente e inscrición na igrexa románica desta freguesía (cf. BCML II 21-23; CEG VII 139-143; AEA XVI 250; FLP III 14). En 1361 figura “*Afonso Alvarez, prelado del monasterio de Lousada*” (LF p. 525).

A Barrela, como topónimo co sufixo *-ela*, parece diminutivo de *Barra*, palabra pre-latina (DCELC), de significados diversos. O *Diccionario Irindo* trae: “*barrela*, s.f. Taboada ou piso de pouca altura onde se gardan patacas, froita, leña, etc. // Cama de táboas // Depósito de leña ou palla na palleira”. Alonso Estravís (DLG) engade que “*barrela*, adx. Di-se da casa baixa e de pouca altura”.

Lousada de Abaixo / de Arriba son formas topográficas dunha primitiva (Villa) *Lausata*, é dicir, casas con teito de *lausa*, voz prerromana (DCELC, v. *losa*).

Lulaiños, diminutivo plural de *Lulás* v. nº 16.

San Paio, Sanctus Pelagius, neno de Tui, martirizado en Córdoba no ano 925, tivo nome grego traído de *pélagos* ‘mar’.

Valiño é diminutivo de *val, vallis*, feminino en lat.

12. MARZÁS (Santa María)

Buxelle parece un diminutivo antroponímico derivado de *Buxus* (TLC 334) ou de *Busius* (LE 38).

Marzás corresponde a *Martialis*, nome abundante na epigrafía hispana e mesmo en Lugo (BMPL, VIII/2, p. 66). En 1196 figura *Petrus Garsie de Marciales* (MRS 253), probable contratista da igrexa románica da Cova cos seus dispendios e herdades, “*suis sumptibus et hereditatibus*”, como debe lerse no tímpano desta igrexa

(Cf. *El Progreso*, 10-I-1979); en 1250 “*tenente terra Marçales Garcia Rugi*” (CDO 636); en 1251 cítanse dous casais “*in Marzaes*” (CDO 669); en 1272 “*in cauto de Marçaes quartam partem de casali de Carvaledo*” (CDO 1006).

O *Mato* pode ser masculino de *matta* (DCELC v. *mata*) ou permanencia do persoal *Mattus* (DLF).

Vales parece plural de *val*, pero puido ser vulgar amaño do lat. *vallis*, en singular.

13. MILLEIRÓS (San Xoán)

A Ermida traduce o greco-latino *eremita*, derivado de *eremus* ‘ermo’.

Milleirós, “*Sancto Joanne de Miliarios*” a. 1175 (BCML I 282); “*cum una domo et hereditate de Mileiroos*” a. 1226, “*in casali de Myleiroos sub parroquia sancti Johannis in terra de Asma*” a. 1252, “*villa de Mileirous*” a. 1255, “*vila de Mileirous*” a. 1274 (CDO 279, 690, 752, 1046), *Mileyros / Milleyroos* (LTP); pero no NML 163 consta un homónimo *Miliarioos*, *Miliariolos*, etc.; é, pois, un diminutivo de *miliarium* lugar de ‘millo miúdo’, non de ‘maínzo’.

Peago, *circa Castro de Mineo villa de Pelagos* a. 998 (NML 168), parece aludir a un pequeno encoro, greco-lat. *pelagus*; véxase LHP v. *pelago*.

14. OLEIROS (San Miguel)

Hai un bo estudio desta parroquia, con igrexa románica (IAL IV 391-393), publicado por Nicanor Rielo en *Cuadernos de Estudios Gallegos*, XXV, 1970, pp. 210-233; e son moitas as citas na CDO, porque aquí tivo unha granxa o mosteiro de Oseira.

Ambasmestas alude a *aguas mixtas*, augas que se mesturan (as do Sil, do Miño e do Búbal); cítase moitas veces na CDO como *Ambabusmestis*, *Ambasmestas*, *Ambemiste*, *Ambismistis*, *Anbasmestas*, *Andemiste*; na CDP *Ambas mixtas*, aa. 997, 1129-39, *Burgo d’Ambasmestas*, a. 1296, *Ambasmestas, que he da frigesia da igreia d’Oleiros*, a. 1388. Consta tamén *in Buvalo ... salto de Ambas Mestas*, a. 934 (TC 478), *portum Ambas Mestas* a. 861 (TSA 3), *portum ubi se miscent Sile et Mineo*, a. 853 (TSA 41).

Bacelares refírese a un terreo de *bacelos* de videiras, lat. *bacillum*, dimin. de *baculum*.

En *Carcacia* Eligio Rivas (*BA*, XI, 1981, p. 251) supón un rotacismo, dicindo que “pode ser unha *Casa de Casía; no ano 887 temos en Sobrado dos Monxes *Cas-sila* abbas, no 931 *Caxilla*, nome de home”... En cambio, J-L. Pensado (*OELGI* 202-204) escribe: “Martinus *Carcasia* de 1248 parece responder a *Carqueija* ... El top. *Carcacia*, si como *carqueixa* viniese del lat. *colocasia*, implicaría una base con el suf. adj. *-iva* > *-ta*, pero es extraño que tenga desde tan temprano una *-c-* (o *-t-*) en vez de *-s-*: “*Scm. Petrum ad Carcacia* (830)” o “*Carcatiam* (6-5-899)” (Olano, *Top. Gall., RDTP*, V, 631”. A cita de Olano débese completar con “*uilla carcacia* (10-I-867). Tumbo A de Santiago, fol 12 y *Esp. Sagr.*, tomo XIX) ... *Carcacia* (19-6-1238)”. No *LTP* a forma é *Carcazia* / *Carquazia*. Todo elo é obstáculo para ver aquí unha Casa de García.

En cambio está claro que *Cas de Moure* foi ‘casa de *Maurus*’ (*TLC* 206), este en xenitivo.

A Costa soa igual ca en lat. *costa* ‘ladeira’ pendente.

O Fontao procede de *fontanus*, relativo a *fons* (*TGL* 85 ss.), coma o persoal *Fontanus* (*TLC* 308); cítase *Fontano* / *Fontao* na *CDO*.

As Gándaras son o plural dunha palabra prerromana (*DCELC*; *DEEH* v. *ganda*) que designa un terreo areoso silvestre.

A Granxa provén do lat. *granica*, a través do francés *grange* (*DCELC* v. *granja*); era propiedade de Oseira.

Lama v. nº 1.

A Laxiña, diminutivo de *Laxa*, v. nº 4.

En *Oleiros* debeu haber fabricantes de *ollas* ‘olas’ (¿para o viño?); cítase na *CDO* *Oleiros*, *Oleyros*, *Ollariis*, *Olleirus*, *Ollerus*, *Olleyros*.

A Pena v. nº 6.

En *Porrás de Abaixo* / *de Arriba*, lugares a distinto nivel, abundaría o *porrum* ‘allo porro’.

A Ribeiriña v. nº 7: cítase un *casar da Ribeyra sub o signo de san Migel d-Olleyros* a. 1285 (*CDO* 1173).

San Miguel, *Sanctus Michael*, nome hebreo latinizado, significa ¿‘quen coma El = Deus’?.

Sergudiño é diminutivo do antropónimo gótico *Sisegutus* (HGN 244/8).

Soutelo foi *saltellus no lat. vulgar, é dicir, un diminutivo de *saltus* ‘souto’, co sufixo *-ellus*, do que tratou Joseph M. Piel en *Humanitas* II, 1949, 241-24.

A Touza ‘terreo sen cultivar e cheo de mato’ din que é voz mozárabe, a cal viría dunha hispánica prerromana *taucia ‘mata, arranque do tronco dunha planta’ (DCELC v. *atocha*; OELG I 299-300; LHP v. *tauzo*); cítase *Tooza* en 1259 (CDO 850), *Tauça* en 1272 (CDO 1006), *Touça* en 1275 e 1300 (CDO 1089, 1302).

A Uz en lat. era *ulex*, *-icis*.

Xibiriz foi nome persoal, tal vez xenitivo de *Gibericus* (HGN 125/1), así se chamaba un bispo de Bigastro (Murcia) no ano 655, que confirma no Concilio IX de Toledo; pero nun doc. de Samos consta in *Iuberici*, a. 1020-61 (TSA 15) e en 1423 “*Juiviliz / Juviriz, sub cadea de San Miguel d’Oleiros*” (CDO 2355). É difícil de admitir que “*Juberiz Lu*” veña de *Teoderico*, ou de *Sigericus*, como suxiren Piel e Kremer (HGN 271/26, 237/16).

15. PRADEDA (Santiago)

O Barrio de Puga é un sintagma composto de *barrium* (v. nº 2) e *Puga*, apelido frecuente en Ourense (NCVCG v. *púa*; OPNH 610), ‘vástago de enxerto, hipocisto (planta parásita), astuto, sagaz’ (*Ir-Indo*); débese estudar a etimoloxía e algo dela apuntan Sarmiento e Pensado (OELG I 255).

A Estibada ‘bouza sementada’ parece vir do lat. *stipata*, derivado de *stipa* ‘palla con que se cobren as pallozas’, en castelán “estepa”: mata da familia das cistíneas, “esteva” en port. id. (DCELC); pero Machado (DOELP) cita *Stivada* en 1076 e 1258; e no LHP rexistran *estiva* (del lat. *aestiva*) como se fose “un lugar fresco donde permanece el ganado durante el verano”, acepción que non se ve clara nos textos que en LHP se citan.

Pradedada de Abaixo / de Arriba refírese a dúas localizacións dunha *plataneta*, isto é, dun terreo con ‘plátanos silvestres’ (TGL 346; NCVCG v. *arce* blanco); cítase *Pradeeda* en 5 docs. de 1251 a 1309 na CDO; en 1175 *Sancto Jacobo de Pradaneda* (BCML I 281-283 e IAL V 217, onde se describe a súa igrexa románica). No ano 947 o devandito presbítero Sereniano (v. nº 7) doa ó mosteiro de Celanova unha

“*villa qui iacet inter Plataneta et Sancta Eogenia (= Sta. Uxía de Asma), quod dicunt Fredenandi*” cos seus libertos “*habitantes in villas quas dicunt Plataneta, chasata qua vocant Andiari*” (TC 567 = CDC 81).

En *Quintá do Monte* únense as voces latinas (*villa*) *quintana*, quizá propia de *Quintanus* (TLC 293), e o determinante *mons, montis*.

16. SAN MAMEDE DE LOUSADA

Fail, forma simplificada de *Vilafail* (en Monfero, A Coruña), parece apócope do antrop. gótico *Fagildus* (HGN 83/1; NGTP; OPNH 165/561; DOELP).

Galegos pode ser sobrenome étnico, coma o que usou D. Iunius Brutus Gallaeus.

Lulás coido que podería estar por *Lullanos, descendentes de *Lullus*, a. 1005 (TC 204), *Lulleius* (LE 426) ou proceder do persoal *Lolianus* (TLC 149) ou ser terras abundantes de *lolium* ‘xoio, cizaña’ (DEEH). Corominas di que o apelido catalán *Lull* procede do nome persoal latino *Lollius* ou *Lulleius*, derivado de *lolium* ‘cizaña’ (DAE).

De *San Mamede*, nome de balbuceo infantil, *Mammes, -etis*, escribín en *Lucensia*, N° 2, 1991, 163-166.

Veiga sería *vaika, voz prerromana (OE 13/1; DCELC, v. *vega*) e non latina *vadica ‘paso transitible’ (DEEH).

Vilagarcía equivale a vila de García, nome persoal de orixe prerromana, relacionado tal vez co animal ‘oso’ (OPNH 179/647).

17. SAN ROMAO DE CAMPOS

En *IAL* II 16 leo: “En 1065 la parroquia fue objeto de permuta entre los frailes de Pombeiro y la comunidad del monasterio de Celanova”. Pero o documento, que está publicado (TC 118; CDP 4), non parece referirse a esta parroquia, porque se nomea “*in valle Lemabis, ecclesia vocitata sancto Romano*”, que pode ser en Acedre ou en Vilar de Ortelle.

Campos non só é nome parroquial, que se cita en 1388 (CDP 51), senón tamén dunha aldea, que traduce o latino *campus*.

O *Conchouso* podería ser un *chouso* compartido ou un terreo cercado, *conclausus*, participio de *concludere* ‘encerrar’, usado por *Columela* (3,12,2), composto de *cum* e *cludo* = *claudo*; ver tamén LHP v. *conclusa*.

Montouto vén do lat. *mons altus* ‘monte alto’.

San Romao, *Sanctus Romanus*, mártir de Antioquía, tivo un culto antigo na Península, visto que o canta no séc. IV o poeta Prudencio no *Peristephanon*.

Senín debeu proceder dun diminutivo antroponímico de *Semnius* ou *Sennius* (LE 228, 425).

Turza pódese relacionar co antroponimo latino *Turcius* (LE 161a), supoñendo que fose unha (*villa*) *Turcia*. En 1162 “*Arias Pelaiz, cognomento Garza, dono meam porcionem de hereditate de Turcia monasterio Superaddi*” (TSO II 60).

18. SAN SALVADOR DE BÚBAL

O nome da parroquia venlle dado polo río Búbal, afluente do Miño, citado en docs. lucenses dos anos 572, 871, 1179 (NML 144), quizabes relacionable co apelativo greco-lat. *bubalus* ‘búfalo’ (Cf. DCELC) ou co nome persoal *Bubalus*, de orixe teriomórfica, como parece indicar un *Tribunicius Bubalus qui et Taurus*, rexistrado en Roma (GPR 1045); na CDO está escrito moitas veces *Buval*, *Buvalo*, e no TC consta que o mosteiro ourensán de Celanova estaba tamén ubicado in territorio *Bubalo / Bubalensi*, diferente do lucense.

Besteirños é un dimin. de *balistarius* ‘besteiro’ (“balletero” en castelán), oficio distinto do tratante de eguas, anque vulgarmente en galego houbese interferencia nominal; en 1398 e 1482 figura *San Salvador de Besteyros/Beesteyros* (CDP 65, 253).

Cima de Vila v. nº 7.

San Salvador, *Sanctus Salvator*, orixinariamente tería a súa festa en Nadal ou en Pascua, pero a partir do séc. XI-XII celébrase a súa Transfiguración o 6 de agosto.

Vilaverde coído que foi unha *Villa Viridii*, dado que existiu o antroponimo *Viridius* e *Viridius* (RL 210).

19. SANTA BAIA DE BÚBAL

Anque non consta con certeza, parece que esta parroquia estivo anexada ó mosteiro de Celanova (*MG* p. 650-651; *IAL* I 280). No reparto de bens entre San Rosendo e seus irmáns, ano 934, tocoulle a Adosinda “*in Bubalo, Sancta Eolalia*” (*TC* 478); no ano 959 a villa *Sancte Eolalie inter Mineo et Bubale ... est de testamentos Sancti Petri de Lemos* e reclamábaa Celanova (*TC* 446).

Gustei vén do xenitivo do antropónimo visigótico *Gudesteus* (*HGN* 146/27). Algo significativo semella verse en que un *Gudesteus* lle vendese en 879 ó abade Absalón (¿de Santa Baia?, cf. *TC* 442) unha terra en Moreda “*iuxta vestra terra*” (*TC* 441). Outra coincidencia que non parece casual é que nun doc. de Chouzán, do ano 986, está “*Gudesteo presbiter qui et notarius fuit*” (*GAL3*, p. 183).

Lixibán debeu ser un composto persoal, tal vez (*villa*) *Ligi-Iohannis*, dado que en documentos de Chouzán, aa. 986, 987, figura *Ligus abba* (*GAL3*, p. 182, 184); tamén en Lugo e Ourense consta o antropónimo *Ligus* (*NMP* 176; *DCO* 2; *TC* índices).

A Lobagueira parece aludir a unha gorida de lobos; rima con *Labagueira* (citada por Amor Meilán, *Geogr. Prov. Lugo* 371, en Meixide, Palas de Rei) e con *Lubagueiras* (en Bendaña, Touro, A Coruña); en Portugal tamén hai *Labagueira* e *Lobagueira*, constatada como *Lobagaria* en 1258 (*DOELP*), *Lobagueyra* en 1136, *Lobagarias* en 1107 (*DELP*).

Mazaira postula unha *matianaria, árbore que dá mazás.

Mundín foi xenitivo do antropónimo *Mundinus* (*TLC* 232).

O Piñeiro v. n.º 10.

O Porteiro ten por base *portus* ou *porta*.

Santa Baia v. n.º 5; en 1293 era Pero Moogo capelan de *Santa Váa de Buwal* (*CDP* 26). No ano 986 a vila de “*Vascones et Sancta Eolalia in Bubalo*” foron doadas ó mosteiro ourensán de Paradela en Coles (*TC* 214). Vilar do Monte v. n.º 1.

20. SANTA CRISTINA DE ASMA

O nome pre-latino desta parroquia e da comarca regada polo río Asma podería ser un superlativo algo semellante, mais non idéntico, ó celtibérico *Osmā*, o cal era ori-

xinariamente *Uxama* ‘moi alta’; non ten que ver coa enfermidade da *asma*, voz greco-latina *asthma*, nin coa ‘torta *asma*’, adxectivo que en grego era *ácymos* ‘sen ánimo, sen levadura’; cítase *Asma*, *Asme*, *Asmia* na CDO; a forma *Asua*, que leron algúns noutros docs., é sen dúbida espúrea.

Anllo traduce a *angulus*, pola confluencia de dous ríos (TGL 243). O 18 de xullo de 1182 Fernando II despacha dúas doazóns ó mosteiro de Chouzán “*facta karta apud terra de Anllo*” (DMRG Fdo II 199, 200).

Cas de Pedro leva a aférese de *casa*, voz latina coma *Petrus*.

Esmolfe procede do antropónimo visigótico *Ermulfus* (HGN 78/25), en xenitivo.

Fente tamén nacería dun antropónimo latino *Faventius* en xenitivo (TLC 358; *Lucensia* N° 21, 2000, p. 264).

Revelle saíu así mesmo do xenitivo dun xentilicio latino, que foi *Ravelius* (LE 219); consta *Revelio* a. 1013, *Revelle* a. 941, *Ravelio* a. 931 (TC 310, 418, 518) e o patronímico *Revelliz* a. 1025-40 (TC 139).

Santa Cristina, patrona e denominación popular desta freguesía, foi unha mártir de Tiro, que tivo moitos devotos na Idade Media en España, e leva un nome tipicamente cristián: *Christina*; cítase oito veces na CDO. “En el año 1208 Alfonso IX hace donación de esta iglesia al monasterio de Oseira” (IAL I 132).

21. SANTA MARIÑA DE CASTRO

O *Cotarelo*, sinónimo de outeiriño, indica unha elevación do terreo aillada e de menor altura ca o monte; voz prerromana con base en **cotto* (OE 85/1).

Freán foi un antropónimo visigótico, quizabes *Froia(ne)* (HGN 106/9).

A Lama de Fente componse de dúas voces latinas, *lama* e o antropónimo *Faventius* en xenitivo v. n° 20.

O Pereiro alude á árbore que dá *pirum* ‘pero ou pera’.

Rubiás, coma *Rubianus* (TLC 154) e *Roibás*, baséanse en *rubeus* ‘rubio’; cítase *villa vocitata Ruvianes quae est in ripa d-Asma* a. 1163 (CDO 43); en 1254 menciónase unha herdade *in cauto de Ruvaes sub signo Sancte Marine de Castro in villa que*

dicitur Ruvaes (CDO 717); *villa quae vocatur Ruviaaes in terra de Asma sub parrochia sancte Marine de Castro* a. 1269 (CDO 971).

Santa Mariña, aldea e denominación popular desta freguesía, alude á súa patrona *Sancta Marina*, mártir de Antioquía, reivindicada pola Igrexa de Ourense (ES XVII 209), que leva o nome extraído de *mare* ‘mar’.

22. TEMES (Santa María)

Alvite foi xenitivo do nome persoal visigótico *Alvitus* (HGN 6/18), o cal queda algo máis explicado en *Lucensia*, N° 26, 2003, p. 149.

As *Antes* serían variantes de *antas*, que en lat. eran *antae*, *-arum* (cf. OELG I 279). En 1174 dous documentos de Sobrado mencionan unhas pesqueiras no Miño, na terra de Búbal, sinalando os seus límites dende Penalba ata “*Antea*” (TSO 66, 67).

A Cuqueira, lugar do cuculus ‘cuco’.

A Enfonxa poderíase relacionar quizabes co antropónimo *Anfonsus* que citan Piel e Kremer en 1097 entre outras moitas variantes de *Adefonsus*, *Alfonsus*, etc. (HGN 3/5).

A Laxa v. n° 4.

Pasarín vén do xenitivo do nome persoal *Passerinus* (TLC 331). Cítase *Passerinum* en 1185, *monte de Passerin* a. 1177, 1185 (TSO II 2, 52, 54, 57, 73, 74).

San Lourenzo, lugar dunha granxa do mosteiro de Sobrado, foi *Sanctus Laurentius*, nome do diácono mártir hispano, relacionado coa cidade latina Laurentum. Un paquete de docs. desta granxa empeza en TSO II n° 49 e remata no 60. En 1147 Euxenio III confirma a Sobrado “*in territorio Bubal, Sanctum Laurentium*” (TSO II 5). En 1151 Alfonso VII doa ó mosteiro de Sobrado “*Illa ermida Sancti Laurentii, que est in terra de Buwal, loco certo in Temaees*” (TSO II 49).

Temes era *Temanes* na Idade Media e parece patronímico pre-latino, como deixo escrito en *El Progreso* (8-II-1980); na CDO entre 1178 e 1310 cítase moitas veces *Temeens* / *Temes*, en 1258 *Temees* (CDO 818); tamén se repite *Temees* na CDP e de monasterio de *Temanes* en 964 (CDP 2). “En un diploma del año 997 se hace mención de una ermita que está en aquel término del monasterio de *Temanes*, con lo que parece aludirse a un eremitorio aquí existente” (IAL VI 95). En

1997 publicou Jaime Delgado unha sustanciosa monografía de *El Complejo de Temes* (romano, medieval, moderno), do que lle fixen presentación e resumo en *Lucensia*, N.º 18, 1999, 193-194, e na *Porta da Aira*, N.º 9 Ourense 2002, p. 367-68.

O Vao foi en latín *vadum* ‘paso dun río’; en 1388 figura o casal que *he do Vááo, que he entre Santa Maria de Temêes e San Romao de Campos*” (CDP 51).

23. VEASCÓS (Santa Mariña)

Acilleiros quizabes tería por base *acicula* ‘espiña, pequena agulla’ (DLF); sería equivalente a *espiñeiros*; poderíase comparar tamén co antropónimo *Acilius* (ILER).

Alvarín alude a un dono con nome diminutivo do visigótico *Albarus / Alvarus* (HGN 8); cítase no territorio *Bubale ... cova ubi dicitur Alvarini*, a. 958 (TC 440).

Busteliño é diminutivo de *Bustelo* (v. n.º 3).

Cambillán parece que se podería relacionar co nome persoal *Cambilla* (TLC 168). Cítase *villas pernomينات Cambiliane et Ferrariola*, doadas en 987 ó mosteiro de Chouzán (GAL3, p. 184), situadas “*subtus basilica sanctorum Verissime et Maxime [et] Iulie*” (tres irmáns mártires lisboetas).

En *Carballidiño* o sufixo *-iño* faíno diminutivo de *Carballido*, variante de *Carballedo* v. n.º 3.

O Folgar parece unha variante de *felgar* < *filicale*, equivalente a *folgueira*, que indica abundancia de *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’. Isto é tamén o que di Machado (DOELP). Non obstante Cabeza Quiles (NT 308) coida que “*Folgar*, apelativo de lugar moi numeroso ... debe de proceder do nome persoal *Folgarius*”; pero non di onde consta este antropónimo.

A Ermida v. n.º 13.

En *Lamela* temos un diminutivo de *Lama*, vista no núm. 1.

Outeiro v. n.º 2.

A Placería quizabes podería relacionarse con *platearia* (MLLM), derivada de *platea* ‘praza’; pero Machado (DOELP) trae: “*Praçarias*, top. Arganil. O m. q. *parçaria*”. De feito no Catastro de la Ensenada, ano 1753, aparece repetido no Real de Legos de Veascós o “*sitio da Parcería / Aparcería*”.

A Raña foi estudiada por Menéndez Pidal, dándolle o significado de “sitio raído o arrasado por la acción erosiva de las aguas o por un argayo” (TPH 185). Tamén foi examinado por Sarmiento a quen comenta Pensado (OELG I 77-79).

O priorato de *Riazón* (IAL I 205) era en 1753 das monxas de San Paio de Antealtares (*Catastro de la Ensenada*); *Riazoo* en 1294 (CDO 1241-42), parece diminutivo de río (DCECH v. río).

San Breixo, apócope de *Sanctus Verissimus*, mártir de Lisboa, cítase con *Alvarini iuxta basilica Sancti Vereximus*, a. 958 (TC 440); in *Bubal... villam quam dicunt Sanctum Vereximum cum suis piscariis*, aa. 951, 932, 962 (TSA 2, 34, 39); *basilica sanctorum Verissime, Maxime et Iulie*, a. 987 (v. supra).

San Cibrao foi *Sanctus Cyprianus*, nome relacionado coa illa de Chipre. En 958 consta que o presbítero Placidus vende ós monxes de Celanova tres porcións no “*monte Temuenario, territorio Bubale ... et est ipsa vena unde illum ferrum faciunt, et est ipsa cova unde vena sacant locum predictum Salgariolus iuxta basilica Sancti Cipriani et alia cova ubi dicitur Alvarini iuxta basilica Sancti Vereximus*” (TC 440).

Saramagal indica un lugar de *xaramagos*, planta de probable nome árabe *sarmaq* (DCELC v. *jaramago*; OELG I 244-245).

Veascós, nome da parroquia e dunha aldea, foi xenitivo de *Velasco*, *-onis*, como teño escrito en *El Progreso* (24-V-1989); véxase TPH 82. No ano 1082 a monxa Marina Ovequiz doa ó mosteiro de San Xoán Bautista (da Cova, *iuxta flumen Mineo*) “*villas prenominate que sunt sitas in territorio Bubalo, inter ribulo Bubalo et ribulo Graulio, iuxta ecclesiam Sancte Marine et iuxta montem Fariseo, villa que nuncupant Vilascones*” (SPR n° 2, páx. 181). Cítase en 1175 *Sancto Martino de Velascones* (BCML I 282), do que Vázquez Saco coida que sería “acaso un error de transcripción” en vez de Santa Mariña. Pero quizabes a referencia é para San Martiño do Castelo na Grixoá (Chouzán), porque se nomea con Sancto Jacobo de Pradaneda (Pradedá) ... Papelli (Papelle) ... Sancto Ioanne de Miliarios (Milleirós). En 1273 alúdese a *fontem dos Veascus* (CDO 1042).

Ximonde foi xenitivo do antropónimo visigótico *Gemundus* (HGN, 121/4; 127/7; 129/9). En 1182 Fernando II fai doazón a igrexa de *Sancti Stephani de Chouzan et sancimonialibus ipsius loci ... de illa hereditate mea que est in Gimondi, scilicet iuxta castellum de Graulle* (DMG 200).

24. VILAQUINTE (Santa María)

Cítase *ecclesia Sancte Marie de Quinte*, ano 747 (ES XL 357), *ecclesia S. Mariae de Quinti in finibus territorii Assue* [= Asme] *prope ribulo Bubale* en 841 (ES XL 377), *in Buballe ecclesiam S. Marie de Villaquinte*, a. 871 (ES XL 389; NML 171), *Sancta Maria de Villaquinte* en 897, 916 (NML 184), *villa de Villaquinti* en 1244 (CDP 22). O nome persoal *Quintus* / *Quintius* é frecuente na epigrafía hispana.

Casqueixeiro equivale a ‘casa do Queixeiro’, *casearius* en lat. (DLF), derivado de *caseus* ‘queixo’.

Os Chaos aluden a sitios *planos*, adxectivo latino; cítase *Chanos* en 1171, *Chanaos* en 1189 (TSO 52, 54).

A Forxa, en lat. *fabrica* ‘fragua’, chegou por medio do francés *forge* (DCELC v. *fragua*, DXL).

O Ladredo, polo sufixo *-edo*, parece aludir a un fitónimo; se fose un terreo con abundancia de *ladras* ‘follas de berza máis próximas á terra’ (DEGC) procedería de *latera*, plural de *latus*, *-eris* ‘lado’; pero un posible **alaternetum* indicaría abundancia de *alaternus* ‘lentisco’ laderno (?).

A Laxiña v. nº 14.

Meixonfrío provén do latín *mansio* ‘mesón’ e do adxectivo *frigidus* ‘frio’.

Nespereira é a árbore que dá néspersas, *mespirum* en lat. vg. e *mespilum* no clásico.

Outeiro v. nº 3.

O Piñeiro v. nº 10.

O Prado traduce o lat. *pratium*.

San Pedro v. nº 3.

Sergude v. nº 14.

O Souto en lat. era *saltus*; o “*Souto de Quinti*” foi vendido en 1163 a “*fratri Luppo magistro grangie Sancti Laurentii de Temanes*” (TSO II59).

A Torre v. nº 2.

Tourón quizá sexa derivado do nome persoal *Tauron*, *-onis*, que consta en 986, 1010, 1016 (TC 84, 313, 317); no *DOELP* cítase “*Tourão* < *Tauroni* (villa) xenit. do antrop. *Tauron* a. 936, *Tourom* a. 1258”. Deste top. ocupouse Sarmiento; e Pensado (*OELGI* 147-148) resume: “El cast. *turón*, gall. *tourón* y port. *tourão* son «pro-

bablemente derivados de *toro*, por la furia característica de este pequeño mamífero»» (DCECH, s.v.). La existencia del aumentativo *tourón* ‘toro padre’ robustece la probabilidad de la etimología”.

A Touza v. nº 14.

Vilaquinte, *Villa Quinti*, nome persoal latino (TLC 293), cítase na CDO e CDP.

Viñás en lat. era *vinealis*.

A granxa cisterciense de Constantín en Begonte²⁸

No número 15 de LVCENSIA, 1997, tratei da Toponimia do Concello de Baralla. E na páxina 302 escribín de Costantín (Santa María): “Tal é o nome da parroquia e dunha aldea dela, que se retrotrae ó xenitivo do antropónimo latino Constantinus ...”

Apuntaba entón que esta foi unha parroquia sanxoanista, con dependencia de Portomarín. E con esto quería indicar que deixaba a porta aberta para novas indagacións de tipo histórico.

Esta oportunidade pareceume que me viría dada agora, vendo o índice toponímico da obra publicada por Manuel Recuero Astray, Paz Romero Portilla e Mª Ángeles Rodríguez Prieto, *Documentos medievales del Reino de Galicia: Fernando II (1155-1188)*, Santiago 2000, xa que na páx. 338 tropecei con esta notiña: “CONSTANTINUS, lugar, Costantín, lugar de Neira de Jusá, Lugo: doc. 235”. De feito, este nome de lugar é o único que figura en tódolos nomenclátors toponímicos de Galicia, e parecía que non daba opción para pensar nunha localización distinta da que se menciona no devandito índice.

Pero a miña sorpresa foi que no citado doc. 235 lin que, o 2 de xuño de 1187, o rei Fernando II doáballo ó mosteiro de Santa María de Sobrado con dereito hereditario o lugar que chaman Costantín, “*locum illum qui dicitur Constantinus*”, con tódalas pertenzas e dereituras “*per suos terminos et divisiones antiquas*”, tal como se divide de “Bovada” e de “Villarino” e de “Petra Fixa” e de “Xaramiz” e de “*Sancta Maria de Castro*”, indicando finalmente que tal lugar “*iacet in territorio Gaudioso*”.

Esto fíxome volver ó devandito índice, onde os compiladores daqueles documentos citan (pero non identifican) estes topónimos, excepto “*Constantinus*, Costantín, lugar de Neira de Jusá, Lugo”, “*Sancta Maria de Castro*, Narón, A Coruña”, e o territorio “*Gaudioso*, Gavín, feligresía de Montederramo, Ourense”.

Sen embargo hai que dicir que tantos disparates xeográficos non podían servir de termo para limitar un lugar ben concreto. E por iso coidei que habería que reducir aquel couto ós seus xustos contornos.

---

28 *Lucensia* 30 (2005) 147-158.

Agora ben, o documento indica que aquel “*locus qui dicitur Constantinus*” estaba delimitado polos seguintes nomes xeográficos:

1. “*Bovada*”, hoxe Santa Eulalia de Bóveda, non a parroquia do concello de Lugo, senón outra homónima no concello de Begonte.

2. “*Villarino*” é agora Vilaríño, aldea desta mesma parroquia de Begonte.

3. “*Petra Fixa*”, parroquia limítrofe da anterior no concello de Guitiriz, que se chama agora San Mamede de Pedrafitá.

4. “*Xaramiz*” é unha forma toponímica moi rara en si mesma, e parécese que podería ser corrupción de *Ximarás/Guimarás* na parroquia inmediata de San Fiz de Cerdeiras, ou o nome do río *Xabarigo* que pasa por ela e por Santa Helena de Virís.

5. “*Sancta Maria de Castro*” é parroquia que ten agora o mesmo nome, a cal limita con Bóveda e con Pedrafitá.

6. “*In territorio Gaudioso*” refírese non só ás actuais parroquias de Santiago e San Tomé de Gaioso, as cales están no concello de Outeiro de Rei, limitando co de Begonte, senón a unha comarca ou área de xurisdicción algo máis ampla. Estaba, por exemplo, no ano 747, *in Gaudioso ecclesia Sancti Felicis*, e no ano 897 *in terra de Gaudiosi ecclesiam Sancti Felicis* (Risco, *España Sagrada*, XL, p. 360 e 390), hoxe San Fiz de Cerdeiras, do concello de Begonte.

7. A esta terra e lugar refírese o diploma de Alfonso IX, o 10 de decembro de 1188, no que confirma ós monxes de Sobrado as herdades que lle concedera seu pai, don Fernando, *in Goioso Constantin* (TS II 54).

Máis documentos de Sobrado sobre Costantín

Os autores da mentada colección de documentos de Fernando II indican que o diploma nº 235, que acabo de comentar, foi publicado antes por Pilar Loscertales, *Tumbos de Sobrado, II*, doc. 39, pp. 66-67. E aquí temos efectivamente máis ilustración sobre a granxa cisterciense de Costantín, recollida en máis de medio cento de documentos (TS II núms. 479-563), con datos históricos, xeográficos, económicos, sociolóxicos, xurídicos, eclesiásticos, filolóxicos, etc.

En TS II 479 comenza o cartulario desta granxa coa herdade de Virís: *Incipit liber de kartulis de Constantin: De hereditate Verinis*; cartulario que finaliza en TS II

563. Non é cousa de reproducir aquí o contido de tódolos documentos, pero si un resumo dos máis significativos, seguindo unha orde cronolóxica, orde que non é a proposta polos Tumbos de Sobrado.

1. En 1174 figura unha “*Carta de Constantin*”, na que *Oveco Froyla* vende a *Petro Arteyro* a oitava dun pomar “*in territorio Goiuis, in villa de Lungarela, iusta illa fonte de Longarelas, concurrente ad ecclesia de Sancte Iacobe de Goiuis*” (TS II 536).

Nota: Longarela é unha aldea de Santiago de Gaioso (Outeiro de Rei).

2. En 1187 faise un reconto dos quíñóns e herdades que adquirira o abade don Fernando: “*Carta de Constantim et de quiniones et hereditatibus quas adquisivit domnus abbas Fernandus*” (TS II 533). Nomea moitas persoas, pero topónimos só *Constantim, Saamir, Bogunti*.

Nota: Saamil é unha aldea de Santa María do Castro en Bogunti (Begonte).

3. En 1188 *Froyla Heriz* doa a Sobrado “*medietate ecclesiae Sancti Iacobi de Baamundi*”, estando presente “*Pelagius Bafua magister Constantim*” (TS II 498).

Nota: Santiago de Baamonde é parroquia de Begonte. O *magister* sería o preboste da comunidade.

4. En 1188-89 Marina e Guntrode Suarit venden castiñeiros ó *fratri* (frade) *Dominico de ferraria de Constantim* (TS II 528). Noutro documento sen data (TS II 497) figura “*frater Iohannes, faber de ferraria de Constantim, ts.*”, probablemente o mesmo que en 1219 se titula *frater Iohannes ferrarius*” (TS II 510).

Nota. Isto demostra que os frades de Costantín tiñan aquí unha ferrería.

5. En 1190 o crego *Iohannes Guterri, tenens ecclesiam Sancte Marie de Castro*, cede a herdade de *regalengo de Constantim*, que xa lla dera ó abade de Sobrado don *Rudericus Pelagii*, o cal tiña o *dominium temporale in ecclesia*, pero recibe a cambio 10 soldos pro *utilitate ecclesie de Castro* (TS II 480).

Nota: Xa queda dito que Santa María de Castro é parroquia de Begonte.

6. En 1191 *Elvira Ovequit* cede a Sobrado a outra *medietate de ecclesia Sancti Iacobi de Baamundi* para despois da súa morte (TS II 499).

7. En 1192 *Petrus Froyle* doa a Sobrado 3/4 da *ecclesia Sancte Marie de Gundeisca* (TS II 512 = 540).

Nota: Santa María de Gondáisque é parroquia do concello de Vilalba, o cal limita co de Begonte.

8. En 1199 o xa mencionado *Rodericus Pelagii de Monte Nigro* vende a Sobrado a herdade que tiña *in villa de Saamir in terra de Goyoso*. Fíxose esta *carta apud Constantim* e nela aparece como mestre da granxa, *frater Dominicus magister de Constantim* (TS II 504 = 519).

Nota: Saamil, aldea de Santa María de Castro (Begonte), como se ve, estaba no territorio de Gaiosio. Outro territorio limítrofe era o de Montenegro, na zona de Vilalba.

Documentos do século XIII

9. En xaneiro de 1202 *Iohannes Pelagii, dictus Patelo*, vende ós monxes de Sobrado (en Costantín) a súa herdade *in Saamir* por 4 carneiros e 2 soldos e a comida dende marzo ata o día de San Lourenzo. Tamén *Petrus presbiter de Baldomar* vende a sexta parte *de casale de iuso de Saamir* por 18 diñeiros. O mesmo fai *Munio Veremudi de Insula* coa herdade *in illo casali inferiori de Insula*. Estiveron presentes e confirman *frater Dominicus de Constantim, frater Iohannes Carrezeda, Petrus Iohannis clericus, frater Munio stalarius, Iohannes Muniz, frater Pelagius Martini zapatarius*. E foi escribán *Fernandus Suarii* (TS II 486).

Nota: Igual ca Saamil, tamén Insua é aldea de Santa María de Castro; Baldomar é parroquia, todo en Begonte. *Casale de iuso* equivale a *casale inferiore*. Nótese a presenza dos frades da comunidade de Costantín e os oficios de hostaleiro e zapateiro.

En abril do mesmo ano 1202 *Petrus Petri de Sancta Eolalia de Pena* vende ós *fratribus* (frades) *de Constantim* e de Sobrado a herdade de seu pai *in Saamir et in Fraulfi*. Estiveron presentes *frater Dominicus magister de Constantim, frater Munio stalarius, frater Pelagius magister zapatarius* e outros (TS II 488).

Nota: Santalla de Pena é parroquia de Begonte. Ese topónimo *Fraulfi* non o teño localizado, pero estaría cerca de Saamil. Tamén aquí figuran tres frades de Costantín: o mestre ou prepósito da comunidade, un hostaleiro, e un mestre zapateiro.

No mesmo ano 1202 atópanse outros 8 documentos coas seguintes vendas de herdades a Costantín:

Unha *ad Portum de Penas*, venda dirixida ó *fratri Dominico magistro grangie de Constantin* (TS II 493). Outra *in Saamir, in casale de Trobano* (Trobo) *et in Ca-*

sale de iuso (abaixo) *et de suso* (arriba); nesta confirman 6 frades, un dos cales era *staleiro* e outro *zapatarius* (TS II 492). *Maria Eriz de Insula* (Insua) vende ós *fratribus de Constatim* a súa herdade *in Constantim*, estando presentes *frater Pelagius zapatarius*, *frater Dominicus magister de Constantim*, e outros (TS II 483). *Iohannis Pelagii, filius Pelagii da Torre* vende ós *fratribus de Constantim* a súa herdade *in casali inferiori de Saamir*; o mesmo fai *Onega Suariz*, que vende por Vº *rexelis* (5 roxelos) a súa porción de 6 leiras que estaban *in casali de iuso de Saamir* (TS II 485). Dous fillos de *Munionis Froyle de Insula* venden ós *fratribus de Constantim* a súa herdade *in Saamir* por 29 soldos e dous carneiros, estando presentes *frater Dominicus de Constantim*, *frater Munio staleiro*, *frater Iohannes Carrezeda*, *frater Pelagius Martini zapaterius* (TS II 490). Un crego, *filius Iohannis Osorii de Parrega* (Parga), vende a súa herdade *de Saamir*; e *Petrus Pelagii, dictus Calvus, de Sancto Salvatore* (San Salvador de Damil), vende tamén o *casal de iuso de Saamir*, estando presentes *frater Dominicus de Constantim*, *frater Munio stalarius*, *Petrus presbiter de Baldomar*, *frater Pelagius Martini zapatarius* (TS II 491). Unha filla de *Iohanne Guterriz de Sancta Eolalia de Pena* vende ós *fratribus de Constantim* a herdade *in Saamir et in Fraulfi*; o mesmo fai unha filla de *Iohannis de Saamir*, estando presentes *frater Dominicus*, *frater Munio*, *frater Pelagius zapatarius*, *Iohannes presbiter*, *Pelagius Petri de Saixon* (Seixón, parroquia de Friol) (TS II 489). *Martinus Munionis* e seus irmáns venden ós *fratribus de Constantim* a súa parte *in Saamir et in Fraulfi e IIIº unius casalis qui est in Insula*; confirma *frater Dominicus magister de Constantim* e dous frades máis (TS II 489).

10. En 1205 cinco fillos de *Froyle Heriz* venden a *domno Martino Ruderici et fratri Dominico et omnibus aliis fratribus Sancte Marie de Superaddi* a herdade de seu pai *in villa que vocatur Insula de Latra et vadit ad ecclesiam Sancte Marie de Castro in terra de Goyso excepta criatione hominum* (TS II 509).

Nota: Parece que non se trata de Insua e Ladra, dúas parroquias vilalbesas, na terra de Montenegro, senón de Insua, aldea de Sta. Mª de Castro, en terra de Gaioso, a cal estaba á beira do río Ladra na súa confluencia co Parga; sen embargo véxase aquí o núm. 12.

No mesmo ano 1205 *Rudericus Pelagii* vende a cuarta parte dunha herdade *in terra de Gouis, in villa que vocitatur Verititis [=Verinis] in concurrentia ecclesie Sancte Helene* (TS II 479).

Nota: Santa Helena de Virís (Begonte) era entón da terra de *Gouis* = Gaioso.

12. En abril de 1206 o abade de Sobrado dalle a *Iohanni Roderici*, para que a teña en vida, a herdade *in Sancta Eolalia de Pena*. Confirma *frater Dominicus*, o mestre de Costantín (TS II 507).

Nota: Santalla de Pena, parroquia de Begonte, limita con San Tomé de Gaioso.

Neste mesmo ano 1206, en xuño, *Iohannes Nunit* doa en testamento ós monxes de Santa María de Sobrado canta herdade tiña “*in villa que vocatur Insula et in alia villa que vocatur Ladra*”, porque xa lla empeñara ó “*fratri Dominico de Constantim*” por 3 cabalos apreciados en 360 soldos, unha ega en 40, e un boi en 15. Outras herdades que tiña “*in Osendi et in Meendi et in Sancto Salvador et in Parrega*” déixallas ós seus fillos e fillas.

Nota: É un doc. curioso, porque ademais dos topónimos que menciona (Insua, Ladra, Ousende, Mende, San Salvador, e Parga) nomea 4 frades de Costantín: frai Domingo, frai Xoán de Carraceda, frai Xoán *ferrarius* ‘ferreiro’, e frai Munio *carpentarius* ‘carpinteiro’.

13. En 1207 os frades de Sobrado [= de Costantín] acordan con *domnus Sebastianus* e o seu fillo que os froitos *in hereditate de Virinis* (Virís) sexan a medias, e que despois da morte de don Sebastián, os frades teñan a cuarta parte que xa lles pertencía de tódala vila de *Virinis*. Confirma *frater Dominicus magister de Constantim* e outros tres frades (TS II 511).

14. En 1208 *Exemena Petri* renuncia a toda demanda que cría ter *in Insula* (Insua) *in filigresia Sancte Marie de Castro ex parte Nunonis vocati Fol de Goios* (Gaioso). Confirman *frater Dominicus*, *frater Iohannes*, *frater Petrus de Cotham* (Cotá de Friol), *Fernandus Pelagii de Ruvianes* (Roibás, aldea de Sta. Mª de Castro), *Iohannes monachus de Castro*, *Pelagius Iohannis de Eira*, etc. (TS II 506).

15. En 1209 *Iohannes Guterit de Sancta Maria de Castro*, *presbiter*, vende ó *fratri Dominico de Constantim* e ó abade e convento de Sobrado as súas herdades *in Saamir et in Trobou* (Trobo) *et in Fraulfi et in Pinas et in Casale*, para que o reciban en familiaridade e lle dean sepultura cando morrere (TS II 494).

16. En 1212 unha fila de *Iohannes Folegadu* vende ós frades de Sobrado a súa herdade *in Saamir* por 6 soldos e 12 diñeiros “*in robore*” (TS II 523).

17. En 1215 *Iohannes Guterii de Sancto Vincentio de Donas* (¿San Vicente de Pena?) *filius Guterii Guimariz ex Insula de Goyso* vende a Sobrado a terceira parte

dun casal *in Insula in terra de Goyso* (Insua de Castro en terra de Gaioso) *et portionem meam in Guitiriz et in Straviz in Laborata et in Rovorica in Vigo Malo* (TS II 508).

18. En 1216 a mesma filla de *Iohanne Folegado de Saamir et de Sancto Salvatore* [= San Salvador de Damil] vende ó *fratri Dominico magistro de Constantim* a súa herdade *de Saamir* por 6 diñeiros e unha tega de cebeira en fianza (“*T talega de cibaria in robore*”). Son testemuñas *Mateus faber, Petrus de Cotane* (Cotá), *frater Iohannes obstallarius, frater Dominicus magister, frater Iohannes faber* (TS II 496).

19. En 1217 *Maria Muniz* vende a Sobrado a súa herdade *in villa de Saamir* por 42 soldos e como garantía un cuarteiro de cebeira e un queixo e unha resta de cebolas: *unum quartarium de ceuyra et unum caseum et unam restem de cepis* (TS II 522).

20. En 1218 *Guntrode Pelagii* deu a súa herdade *de Saamir et de Lousado et Ataim*, para que os frades de Sobrado a sepultaran como familiar, e pola herdade que tiña *in Trobano* [= Trobo] recibiu 10 soldos que lle deu a *Sancte Marie de Castro* (TS II 527).

Nota: O Lousado é unha aldea de Santalla de Pena e nome do río que pasa por Sta. Mª de Castro. Ataim parece que tamén estaría por aquí.

No mesmo ano 1218 *Petrus Fernandiz* coa súa muller e 6 fillos renuncian á herdade de Costantín a favor do *fratri Iohanni Froyle magistro de Constantim* e sendo testemuñas *frater Iohannes faber, frater Iohannes hostalarius, frater Iohannes Veremudi*, etc. (TS II 521).

Así mesmo en 1218 *Azenda* e *Maria Muniz* cos seus fillos venden a súa porción de tres casales *in Saamir*, estando presentes *Iohannes Froyla magister de Constantim et filii ecclesie de Sancte Marie* [= fregueses de Santa María de Castro] *videntes et audientes* (TS II 525).

Igualmente en 1218 o mesmo mestre, *Iohannes Froyle magister Constantini*, testifica que *Petrus Moniz* coa súa muller e 3 fillos renuncian á herdade dos fillos de *Munionis monachi quam habebant in Saamir* (TS II 526).

21. En 1219 *Azenda Moniz* cos seus fillos vende ó abade de Sobrado toda a herdanza que lle pertencía *in Saamir et in Trobuum* (TS II 524).

No mesmo ano 1219 *Marina Dona de Insula* pacta con “*frater Iohannes Froyle, magister de Constantim, pro me et pro tota voce de Superaddi*”, a liberación dun home de crianza de Sobrado, e testifican 3 frades: *frater Pelagius Urgullu, frater Iohannes ferrarius* ‘ferreiro’, e *frater Iohannes sutor* ‘costureiro’ (TS II 510).

22. En 1220 os irmáns Froyla, García, e Fernan Pelaz cos seus sobriños venden ós “*fratres de Constantim de Sancta Maria de Subrado*” a súa herdade *in villa de Saamir, concurrentia Sancte Marie de Castro*, sendo *Don Iohannes Froylat magister in Constantin* e estando presentes un monxe, un cabaleiro, tres ou catro frades *et filii ecclesie* (fregueses) *Sancte Marie de Castro videntes et audientes* (TS II 530).

23. En 1222 *Marina Petri* vende ós *fratres de Constantino* e de Sobrado a herdade *in Saamir ... in ipsa villa, intus et extra, in casales, in quintanis, in cortinis, in fontibus, in agris*, etc., presentes un monxe e tres frades, un dos cales era *frater Iohannis staleiro* (TS II 531).

24. En 1222 tres mulleres e un home apelidados Pelaz venden ó *fratri Petro magistro de Cotani* a súa herdade *in villa de Constantini*, estando presentes *frater Iohannes faber, frater Iohannes stalarius, frater Martinus, Iohannes Amicus presbiter, Petrus de Cotani et filii ecclesie Sancte Marie de Castro* (TS II 532).

25. Outros moitos documentos, que non teñen data, quedan aquí por reseñar. Pero non me resisto a transcribir dous, porque serven para ubicar mellor a granxa de Costantín.

Un leva por título, *DIVISIO DE SAAMIR*, e por texto o seguinte: *Hec est divisio hereditatis de Saamir et de Constantim: In primis per Portum de Presa, et inde ad Marcum de Tralapena, et inde ad Molam [mámoa] de super Portum de Presa et ad Pennam de Penelas* (TS II 518).

Noutro documento sen data, pero no s. XIII, *Orraca Muniz* anuncia ó “*fratri Dominico et ceteris fratribus grangie de Constantim*” que renuncia á demanda da “*Cortina de Casale ... in villa de Saamir et infra terminos de Constantim, quos terminos frater Dominicus possuit cum gentibus, id est: per portum de Presa et inde ad Penam de Monte et inde ad marchos qui sunt positi inter grangiam de Constantim et Saamir*” (TS II 495).

Conclusiones

1. Polo que levamos apuntado, podemos dicir sen dúbida ningunha que a *Granxa de Costantín* estaba ubicada no actual lugar de *A Graña*, compartido agora por dúas parroquias de Begonte, a de Santa Eulalia de Bóveda e Santa María do Castro.

A Graña (de Costantín) perdeu aquí o seu determinante, que foi o nome persoal latino *Constantinus*, como posuidor primitivo daquel lugar. Pero agora queda aínda como aldea das devanditas parroquias, onde perduran tamén os topónimos *Insua*, *Roibás Saamil*, e *Vilariño*, que vimos citados nos Tumbos de Sobrado.

2. A palabra *granxa*, como vimos no nº 9, figura aquí coa forma *grangia* en 1202 e coincide coa francesa *grange* ‘celeiro, tulla, casa de campo, granxa’. A España foi importada por los cistercienses (Corominas, *DCELC*); pero a base está no latín vulgar e serodio *granica* (Cf. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus, s.v.*), que era propiamente adxectivo derivado de *granum* ‘gran’ (*DCELC*). Unha evolución de base algo distinta ten a palabra *graña* co significado de ‘granxa, herdade cercada con casal rústico, onde se recolle a gra, o gando, os apeiros, etc.’; (contaminada con *braña*) significa ‘extensión de monte baixo sen cultivar’ (*Diccion. R. Acad. Galega*).

Comentando a Fr. Martín Sarmiento, *Onomástico etimológico de la lengua gallega* (A Coruña 2000), no tomo I, páx. 362, o profesor J-L. Pensado escribe que a forma *Graña* é variante exclusiva do galego, e non se documenta no portugués, en cambio *Granxa* ou *Granja* compártese co cast. e o port. A orixe de *Granxa* –segue dicindo– segundo Covarrubias, viría da palabra francesa *grange*; pero Sarmiento e o Diccionario de Autoridades cren que é máis verosímil que saíra do baixo latín *grangia* “que significa troj o cámara”; en cambio, *Graña* procedería de *grania* e de *granum*. Pensado di de Sarmiento que “es acertada su idea de establecer bases distintas para cada top. *Graña* < lat. *grania* o *granea*; pero *Granxa* < *grangia*, hasta la exigiría la fonética gall., si *Granxa* no fuese un galicismo importado que remonta a *granica”. Eu debo dicir aquí que a palabra *granea* figura no ano 823 (cf. Migne, *Patrologia Latina*, tomo 104, col. 1124): *Areale unum cum casa dominicata et granea*.

3. Nun capítulo xeral da Orde Cisterciense, celebrado en 1184, estableceuse que en tódalas abadías houbera como mínimo 12 monxes, ademais do abade, e senón que se reducise a granxa ou que desaparecese totalmente (Niermeyer, *o.c.*). Polo que deixamos visto aquí nos documentos, cóstanos que como director en Costantín estaba un *magister grangie* ‘mestre da granxa’ e que había varios frades con diversos oficios, como eran *fáber* ‘artesán’ (carpinteiro, ferreiro, etc.), *zapatarius* ‘zapateiro, zoqueiro’, *sutor* ‘costureiro, xastre’, *magister fáber* ‘mestre artesán’, *magister* (quizabes mestre de escola, de letras e de artes liberais); había tamén a *ferraria de Constantim* ‘ferrería’ e unha hospedería, dado que consta un *frater hostalarius / stalarius / obsta-*

larius 'hostaleiro', que recollería ós peregrinos e viandantes. Notemos que en Virís, parroquia limítrofe, atopouse unha ara romana adicada ós *Lares Viales*, o cal indica que era lugar de tránsito dende antigo. Publicou esta noticia Jaime Delgado no xornal de Lugo, *El Progreso*, 12-1-1983.

4. Polo que respecta a *Gaios*, o territorio onde estaba ubicada aquela *Granxa/Graña*, observo que este topónimo tamén o teñen os portugueses. E J-P. Machado no seu *Dicionário onomástico etimológico da língua portuguesa* escribe que “é der. de *gaio*; significará: ‘local onde há *gaios*’, ou mesmo de *gaioso*, nome de aves (L.V., *Opúsc.*, III, pp. 200 e 295)”. Sen embargo esta hipótese non concorda coas formas do topónimo galego *Gaudioso*, *Goioso/Goyoso/Goyso*, *Goius/Goios/Goyos*, *Gouis* (?), que se len nos Tumbos de Sobrado. *Gaudiosus* foi un *signum* persoal latino (Kajanto, *The latin cognomina*, pp. 102/nota, 123, 260), que ten por base o lat. *gaudium* ‘gozo’ e *gavisus*, participio do verbo *gaudeo/gaudere* ‘gozar’. Nas *Cantigas de Santa María*, s. XIII, había a forma *goyo*: “non ajas outr’ enpeço, mais senpre *goyo* e risso”. O galego *goioso*, referido a *goio* ‘cova, foxo’, ten outra base etimolóxica, coma o cast. “*hoyo*” < lat. *foveum/fovea* (DCELC). Pero na mente popular e dos escribáns puido haber unha contaminación no uso deste topónimo, que dea agora razón daquelas diferencias nominais.

5. Finalmente debo referirme ó mosteiro de “*Sancta Eugenia de Gaudioso*”, tamén sometido a Sobrado dos Monxes en 1019 (TSI 115), o cal estivo ubicado en “*Santa Eugenia de Gaios*”, que aínda figuraba con este nome como parroquia no Catastro do Marqués de la Ensenada, ano 1752, chamándolle tamén por dúas veces “*Santa Eugenia de Senande*”. Concretamente no lugar de *Senande*, que agora só é unha aldea de San Cristovo de Donalbai (Begonte), no límite con Santiago de Gaios, perdura aínda a denominación daquela igrexa, que chaman “Eirexe de Senande”. Deste cenobio tratei máis detidamente no xornal de Lugo *El Progreso* (28-IV-1973). Pero o que non dixen daquela é que aquí estivo a rama feminina dun mosteiro probablemente dúplice, o cal tería a masculina en Santa María de Castro, convertida despois na citada *granxa de Costantín* e desaparecendo a comunidade de mulleres.

Dado que o P. Yepes, o P. Carbajo, e José Freire Camaniel na súa excelente obra, *El monacato gallego en la Alta Edad Media*, p. 730, non precisan ben a situación, reproducimos aquí o artigo publicado en *El Progreso*²⁹.

---

29 Aquí no vol. I, páx. 44.

Toponimia do concello de Sober³⁰

Seguindo as denominacións ofrecidas polo *Diario Oficial de Galicia* (25-I-2000) e o *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta en 2000, para os lugares que integran as 22 parroquias do concello de SOBER, intentarei asomarme á orixe lingüística de tales topónimos, non sempre doada, e a veces opaca. Por abreviar, usarei siglas bibliográficas, as cales irán desglosadas ó final deste estudio. Respecto ás citas documentais, advirto que a posible falsidade xurídica nalgún caso non obsta para a súa veracidade toponímica. Esta vale, se os escribas copiaron ben e se os paleógrafos non leron mal.

1. AMANDI, Santa María.

O nome da parroquia e dunha aldea súa responde perfectamente ó xenitivo latino do antropónimo *Amandus* (TLC 360) ‘o que debe ser amado’, porque así se chamaba o primeiro posuidor da *Villa Amandi*. Esta denominación figura no testamento de Odoario, ano 747: “*villa quos vocitant Amandi, cum ecclesia ibi fundata Sanctae Mariae ... per terminum inter Sancta Maria et Lovios, de alia parte per illas Petras de Canton, et de tertia pars ad illa Peraria de Oldriti, et inde ad Portum de Guntin*” (ES XL 357; BCML IV 85). Tamén consta noutros docs. de 841, 897, 989, 1037 e 1133 (NML 140, 150). No ano 841 Alfonso II doa á Igrexa de Lugo “*in territorio Verosimo, prope rivulo Sile, iuxta Castrum vocitatum Francos, aliud monasterium ab antiquo dictum S. Mariae de Amandi, quod peccato impediende destructum est ab hismaelitis et a me reedificatum*” (ES XL 377). En 897 Alfonso III confirma á Igrexa lucense “*in Verosmo monasterium Sancte Marie de Amandi cum ecclesia S. Tirsi et eius adiunctionibus ab integro*” (ES XL 389). En 989 o confesor Busiano doa unha herdade ó

---

30 *Lucensia* 31 (2005) 245-280.

abade Onualdo e ós frades de “*Sancta Maria ubi dicent domni Amandi, territorio Verosimo, discurrente rivulo Sile, ubi via est de Portu quem dicent Gudini ... et est ipsa villa et ipsa hereditate in Otrizis prope ecclesiam Sancti Tirsi sive et in Donadi comodo est de illa parte de Sile*” (CPR n.º 49). Arredor do ano 1160 os cóengos de Lugo tiñan “*in Verosimo ecclesiam Sanctae Mariae de Amandi per terminos suos quam longo tempore possedit Lucensis Ecclesia, cum familiis suis*” (BCML IX 310). Cítase *Amande* en 1312, 1319, 1330, 1369 (LF 125, 175, 270, 707); os *Verosmos et couto de Amande*, aa. 1466, 1472, 1479 (DCL, núms. 1175, 1207, 1208, 1307).

Albar nalgun documento medieval din que era “terreno de sembradura” (LHP). No *DRAE* figura “albar (de albo) ... 3 m. ant. Terreno de secano, y especialmente tierra blanquizca en altos y lomas”. Corominas (*BDELC*) rexistra *albar* en 1495. Pero tamén puido ser nome persoal latino dun posuidor da vila, que se chamase *Albarius* (TLC 322): *Villa Albarii*, como sucedeu en *Bazar*, *Nodar*, *Sear*, etc. Menos verosímil é que fose xenitivo *Alvari do antrop. gótico *Álvarus*, como propuxo Piel (*NGTP*, p. 27). Cítase *Albar* e *Alveyra* en 1472 (DCL, n.º 1207).

En *Aldea de Arriba* temos un apelativo árabe *al-daia* (DEEH 454) coa determinación topográfica por medio do adverbio ‘arriba’, o cal etimoloxicamente procede do substantivo *ripa* ‘ribeira, ribazo’ (DCELC).

A Cal é a versión romance do latín *canalis* ‘canle, quenlla’.

Cantón. No testamento de Odoario, ano 747, cítanse os límites de Amandi *per petras de Canton* (BCML IV 85). O topónimo puido vir de *canto* ‘lado, extremidade, esquina’, voz de orixe celtibérica, en opinión de Quintiliano (DCELC, LHP). Pero tamén cabe a posibilidade de que *Cantón* proceda do nome persoal *Cantonius* (LE 144; NMP 167), escrito *Kantonius* nun doc. do mosteiro de Atán, ano 916 = era 954 (*Hispania*, X, 1950, p. 678).

As Cortiñas é un plural diminutivo de *cors*, *cortis* ‘corte’ no lat. vulgar, *cohors*, *-ortis* no clásico, derivado de *hortus* ‘horto’ (DCELC). *Cortina*, a. 800 ss., era ‘horto pequeno’ (LHP).

As Forcadas orixináronse nun adxectivo *furcatus, *a*, *um*, derivado de *furca* ‘forca’, aludindo posiblemente a bifurcacións de camiños: *vias forcadas*, a. 1044 (LHP).

A Lama é a palabra latina ou pre-latina *lama*, moi frecuente na toponimia do noroeste hispánico, da cal tratou Menéndez Pidal (*TPH* 98-102; 173-174; 176),

Sarmiento e Pensado (*OELGI* 316). *Lama* en docs. hispánicos medievais tradúcena por “pradera húmeda o pantanosa, tremedal” (*LHP*).

O Lameiro deriva de *lama*, co sufixo de abundancia *-eiro*.

As Moreiras aluden a árbores froiteiras que producen *morum/mora* ‘moras, amoras’; *moraria*, s. XI (*LHP*).

A Nogueira tamén é fitónimo *nucaria*, referido a *nux* ‘noz’; *nocaria*, *nugaria*, etc. en docs. (*TC*; *LHP*).

O Pacio traduce a *palatium* ‘pazo, palacio’.

As Pozas, plural feminino, ten a orixe no plural neutro *putea*, do latino *puteum* ‘pozo’: *poza*, *poça* (*LHP*).

A Ribeira procede do lat. *riparia*, *ripp-*, *rib-*, *riv-*, *-eria*, *-era* (*MLLM*), con base en *ripa*.

En *Santa Locaia* debeu ter existido unha ermida onde se veneraría a *Sancta Leucadia*, virxe celebrada no IV e V concilio de Toledo (633 e 636) e patrona daquela cidade (festa o 9 de decembro), que tiña nome de base grega: *leuká/leuké* ‘branca, brillante’.

San Pedro é haxiotopónimo *Sanctus Petrus* con orixe no greco-latino *petra* ‘pedra’. Houbo aquí unha capela adicada a este santo.

Santo Tirso foi *Sanctus Thyrsus*, nome greco-latino, que se refire ó talo das plantas ou ó *thyrsus* ‘tirso’, emblema do deus Díonysos/Baco, consistente nun bastón adornado con hedras ou pámpanos e rematado en piña. Houbo aquí a capela do Santo Tirso (*IAL* I 65), que vimos citada como igrexa nos anos 897 e 989.

A Travesa parece referirse a unha (*via*) *transversa*, é dicir, a un camiño ou vía que atravesa entre outras máis grandes.

En *Vigo* temos a pervivencia do lat. *vicus*, conxunto de casas (gr. *oikos*) fóra da cidade.

Viloudriz parece que sería unha *Villa Auderici/Odorici*, como propoñen Piel e Kremer (*HGN* 31/12), é dicir, a vila propia dun home de nome gótico *Audericus* ou *Odoricus* (*OPNH* 237/1008). Sen embargo, no testamento de Odoario, a. 747, consta como límite de Amandi “*illa peraria de Oldriti*” (*ES* XL 357) e no ano 989 o confesor Buisano fai ó mosteiro de “*domni Amandi*” a doazón dunha “*hereditate in Otriz, prope ecclesiam Sancti Tirsi*” (*CPR* n.º 49; *NML* 165). Sería *Villa Oudrid*, a. 1174 (*NML* 166). En 1179 un doc. do mosteiro de Carracedo alude a unha “*here-*

ditate quam habemus in territorio de Lemos, villa scilicet Oudriz”, que pode ser esta ou a de Refoxo (CC n.º 71). En 1472 cítase *Villa Adris, que he en o couto de Amande* (DCL n.º 1208). Un homónimo desta é *Vilaoudriz*, parroquia lucense no concello da Pontenova, chamada *Villa Altrici* en 1002 (BCML VII 162), *Villa Oudrit* en 1177 (TL 86), *Villa Aldris*, sen data (TL 176, 188). Con outro étimo, pois.

2. ANLLO, Santo Estevo

O nome desta parroquia e da seguinte débese á situación das mesmas, no ángulo da confluencia do río Cabe co Sil (TGL 243). En 1242 *domna Sancia Nuniz* doa a *Stephanía Petri* a herdade que tiña *in territorio de Verosmo in villa que dicitur Vilougin sub signo sancti Stephani de Anllo* (CDO 511). Cítase *Santestevu d'anllo* a. 1349, *Santo Estevo d'Anllo* a. 1381, 1406, 1422 (CRIS 60, 74, 105, 119); *San Estevo d'Anllo* en 1362, 1405; *Santo Estevo d'Aanllo* en 1417; *San Estevo de Anllo* dende 1438 a 1515 (RS 82, 105, 115, 181, 185, 196, 213, 242, 282, 287). Outras citas en CPMO 3608, 3765, 4250, 4815, 4938. Ver tamén aquí o n.º 3.

O *Arroxó* (con -ó- final pechado) aparece escrito *Aroioo* en 1370 e *Arrojoo* en 1388 e 1428 (RS 87, 98, 144). Trátase dun **arrogio*lo, diminutivo de *Arroxo*, que veremos no n.º 4, o cal vencéllase con *arrugia*, palabra hispano-latina recollida por Plinio (NH 33/70 e 76), referida ós buratos que fan os coellos nos montes e ás minas dos homes para extraer o ouro (DCELC v. *arroyo*). En docs. hispanos medievais lese: *arrogio*, *arogio*, *aroi*, *arrodio*, *arrogio*, *arroi*, *arroyo*, *arugio*, *roigo*, *roio* (LHP).

A Barca corresponde ó lugar onde amarraba a embarcación de transporte fluvial, a cal chamábase *barca* no latín tardío, quizá palabra de orixe hispánica (DCELC). En docs. medievais escribían *barca*, *-ka*, *-cha*, *-ga*, *-gea*, *-gia* (MLLM). Perdura aínda a Capela da Barca, adicada a Santa Isabel.

Bouzas suponse que é nome de orixe pre-latina. G.^a de Diego avoga polo celta *balcea ‘herba dura, silvestre’ (DEEH). Joseph M. Piel segue a H. Meier e F. Krüger, que rexeitan un étimo latino *balteus*, *-ea*, proposto por Gonçalves Viana e aceptado por Meyer-Lübke, e recorren a un prerromano *bauttia, propio do “sustrato galaico” con ditongo *au* orixinario (BIEA VIII, 1954, p. 34-35). En docs. do s. X-XII nomeábanse *bauzas*, *bauzias*, *bouzas* (OG 159-160; DELP v. *bouça*; LHP).

A Burdalla podería relacionarse con “oveja grossera o burdalla: *ovis hirta*” (Nebrija), derivada quizabes de *burdus* ‘burdo, bastardo’, voz de orixe incerta e posible mozarabismo (*DCELC* v. *burdo*). O topónimo aludiría quizabes a algunha renda foral, coma “porcalla”. Cítase *Burdala* en *CPMO* 4815 = *RS* 227.

O Cabarco é un topónimo que eu teño relacionado en *Grial* (n.º 98, 1987, 473-476) co étnico prerromano *Cabarcus* e co apelativo *cavarca*, sinónimo de gavia ou xancia na zona de Lemos, quizabes parello do castelán *cárcava* (*LHP*) e tamén do lugués da terra do Courel *cavorco/cavorca* ‘fondigonada, vagoada fonda’, equivalente do asturiano *cabuerco* e castelán *cabuerco*. Hai aquí a Capela de *Cabargo* (*IAL* I 79). Temos tamén *Cabarcos*, top. en Lugo e León.

O Campo de Anllo é un sintagma formado polo latino *campus* ‘chao amplo’, determinado aquí por *angulo* > ‘anllo’.

Castinande creo que é haplloxía de *Casa Teodenandi*, como deixo escrito en *Grial* (n.º 85, 1984, 359-362), baixo o título: “No bicentenario de Castinande: notas encol dun pintor e dun topónimo”. Menos verosímil parece o corte *Caste-nandus (?), que vexo en *HGN* 55/2. Cítase *Castyna[n]de* en 1438 (*RS* 181).

A Cegoñeira relaciónase co lat. *ciconia* ‘cegoña’ (ave) ou ‘aparato para sacar auga’ (S. Isidoro, *Etym.* 20, 15, 3). Cítase *Cegoñeira* en 1428 (*RS* 144). *Ciconium* foi nome de planta (*DELL*).

Cuñas de Abaixo / C. de Arriba poden ser nomes con valor topográfico e descritivo do terreo, como *Anllo*; virían do lat. *cuneus* ‘cuña e todo obxecto que teña esa forma angular’, por exemplo: sección dun anfiteatro, formación de batalla en cuña, compartimento de viño, etc. (*DELL*). Plinio cita un promontorio *Cuneus* e Mela un *Cuneus Ager*, ambos na Lusitania, dicindo que tiñan forma de cuña. Este valor topográfico en Sober podería referirse á situación de tales lugares nunha esquina ou recuncho do terreo, na quebrada dun barranco, nun val estreito entre montañas, no ángulo entre dous regatos, etc. Machado (*DOELP*), con pouca verosimilitude, suxire a identificación de *Cunha/Cunhas* co galego *Cuíña/Cuíñas*, partindo do lat. *culina* ‘cociña’. En docs. de Celanova aparece villa de *Columnas* (*TC* 210, 214, 225), que Andrade identifica erroneamente con *Cuñas* en A Pena (Cenlle-Ourense), porque polo contexto e por outros docs. sábese que se refire a San Xoán de Coles, parroquia e municipio ourensán (cf. *MG* p. 818, nota 878; *CPR* fol. 259: *ecclesia sancti Joannis de Columnis*, a. 1185).

Hortás relaciónase con terras ou herdades *hortuales* (DELL; DLF), destinadas a *hortus* ‘horto’ (cf. LHP v. *ortale*, *hortale*, *ortal*). Cítase *Orcaaes* (sic) en 1362 e 1405, *Ortaas* en 1438 (RS 82, 105, 182, 185). Tamén poderían ser eidos de *Hortalus* (DLF; DELL).

A *Mogueira* posiblemente foi unha herdade *monacharia, é dicir, propia dun mosteiro, quizabes de Ribas de Sil, se comparamos este topónimo co coruñés *Mogor*, escrito *Monachorum* en 916 (ES XVIII, ap. 7). Sen que tivese en conta esta comparación, tal hipótese tamén a sostivo Piel (MEPG 217; cf. DOELP).

Nogueira v. n.º 1; En CPMO 4597 = RS 213 cítase un foro do ano 1464 a “*Vasco de Nugeira*” dunha viña “*no monte de Outarelo, aldea de Nugeira, sub signo de San Esteban de Anllo*”.

Pacios de Anllo queda visto no núm. 1 e supra.

Portizó é un diminutivo *porticiolus do lat. vg., co sufixo adxectivo -*iceus/-icius* e o diminutivo -*olus*, referido a *portus* ‘porto’, paso dun río ou dunha montaña. En IAL (I, 79) noméase o “*Priorato de Portizó*” con restos de capela e unha alusión ó abade de Meira [¿ou *da Meeyra* a. 1405 (RS 104, 154, 156), lugar de Rosende en RS p. 191, 381, 382?]. En 1385, 1446 e 1515 figura *Portoçoo* / *Portozoo* (RS 96, 196, 287). Lingüisticamente *Portizó* non concorda ben con “*flumine Patrizane*”, a. 1075 e 1099, como se supón no índice de CDFP 2-4.

A *Pousa* traduce a *pausa*, indicando un lugar de *repouso* (onde se pode pousar unha carga) ou unha casa de campo para recreo.

Regueiro, *regarío* en 1080 (LHP), é da familia de *riguus* ‘rego’, palabra usada por Plinio (NH 17, 250), relacionada co celta *rica* ‘suco’ e *reku, en opinión de Corominas (DCELC v. *regar*); cf. *reco*, *rego*, *rigu*, *rigo* (LHP).

Souto Novo traduce a *saltus novus* (cf. DCELC e LHP v. *soto*). Cítase *Souto-novo* en 1346 (LF índices); en 1417 (CDFP 130).

O *Xuncal* é un lugar onde abunda o *iuncus* ‘xunco’, coma *iuncetum* ‘xuncedo’ (DELL).

3. ANLLO, San Martiño

Menciónase en 1218 a igrexa de *Sancto Martino de Anlio*; en 1247 *Sancti Martini de Angulo*; en 1417 *çeleyro de San Martino dAanllo*, e con esta última grafía en docs.

posteriores (RS 17, 44, 115, etc.). Cítase tamén *San Martyn d'anlo* en 1391, *San Martin d'Anllo* en 1392 e 1444 (CRIS 80, 81, 125). Outras citas en CPMO 3382, 3616, 3822, 3838, 4079, 5752, 5753.

Arxemil foi xenitivo do antropónimo gótico *Argemirus* (HGN 22/11; OPNH 108/147), o posuidor do lugar. Cítase *Argemil* en 1336, *Argimill* en 1417, *Argemill* en 1427 (RS 72, 115, 140, 141).

O Barreal chamábase *casal de Barreal* en 1370, do *Varreal* en 1428 (RS 87, 144) e ten orixe nun adxectivo hispano-latino **barrialis* (*terra*) ‘terra barrenta’, derivado do prerromano **barrum* ‘barro’ (DCELC v. *barrial*).

A Barreira ten a mesma orixe do anterior, pero con outro sufixo, *-aria* moi frecuente no lat. vg. (ILV 39), *-eira* no galego. Cítase o lugar da *Varreyra* en 1417, da *Vareira* en 1480 (RS 115, 242).

A Boca sería o lat. *bucca*, en alusión quizabes á boca dunha cova ou desemboadura dun río (DEGC).

A Bertonía rima con topónimos como Andalucía, Lombardía, Romanía, Xermanía, etc. Noméase “*Rodrigo da Bretonía*”, a. 1425 (CDFP 172), *A Bretonia* en 1459 (RS 208), “*Afonso da Bretonia*”, a. 1517 (CPMO 5753 = RS 291). Podería aludir a un colectivo e ter por base o vocábulo “*bertón / bretón*, vástago o renuevo de la col” (GVGH), de étimo escuro, pois non convence que proceda do lat. *abortare*, como propón G.^a de Diego (DEEH), nin tampouco que veña de *viridia* ‘verza’ (DXL). Corominas suxire que *bretón* ‘brote de calquera planta’ é variante “de *brotón*, por disimilación, y este aumentativo de *brote*, del gót. **brut* íd.” (DCELC). Poderíase relacionar *A Bertonía* cunha herdade propia dun señor chamado *Brittonius* (LE 27) ou *Britto*, *-onis* (ILER 1524, 2881, 3784, 5491, 6518, 6757); *Bretum* confessor, ano 958, confirma nun doc. de Lemos (TC 440); outro *frater Breto* é testemuña en Quiroga no ano 983 (TC 487). Menos verosímil parece a vinculación da *Bertonía* con *bertona* (angl.), posesión dun mosteiro (MLLM).

O Couto procede de *cautum*, participio do verbo latino *caveo* ‘precaer, prote-xer’. Ten variantes gráficas medievais e diversos significados (cf. LHP: *coto*, *capto*, *cautho*, *cauto*, *choto*, *cocto*, *cogto*, *couto*, *kauto*, *koto*, *kotto*, *quocto*, *quoto*).

Os *Ferreiros* representan o apelativo *ferrarius* ‘ferreiro’ en plural ou tamén familiares do xentilicio *Ferrarius* (LE 415).

Ferroños refírese quizabes a descendentes de *Ferronius* (LE 165), xentilicio latino, tal vez aquel *Ferronius* presbítero que figura nun doc. do mosteiro de Atán no ano 916 (*Hispania X*, 1950, 677; G.^a H.^a doc. 82). Cítase *Ferromnos* en 1444 e 1474 (RS 193, 225).

Fervenza é o salto de auga nun río, que parece *fervere* ‘ferver’ con moita borra. En 1456 cítase *Fervença de Jusaa* (RS 203), é dicir, Fervenza de Baixo, “*sub os signos de San Martino de Anllo e de San Miguel de Rosende*”.

Matamá era *Matamaa* en 1428 e 1464 (RS 144, 216); pero a grafía orixinaria sería *matta mala*. (cf. LHP: *mata, matha, matta*).

Os Nabás parecen o plural de *Nabán* en Gundivós, n.º 12, ou de *nabal*: terreo de nabos, *napus* en latín.

Naz de Arriba ten o determinante topográfico derivado de *ripa* (DCELC v. *arriba*) e cítase coa forma de *Naçe* aa. 1380, 1418, 1427, 1436, 1437 e *Nasce* en 1479 (RS 91, 127, 140, 165, 180, 208, 235). Tamén CPMO 3643. A orixe puido estar no antrop. *Nacius* (RL 124) ou *Gnatius* (RL 88) e pódese comparar con *Vilarnaz* en Gastei (Coles, Ourense), que era *Villarnaci* en 1004 (TC 240); pero *Villa Arnaz* no ano 1220 (RS 21) puido derivar quizabes de *Arnatius* (RL 21).

A Pena orixinárase no lat. *penna/pinna* (MLLM; DCELC v. *peña*; DEEH v. *pinna*; LHP v. *penna, pena, pinna*). Noméase *Penna de Ferromnos*, a. 1474 (RS 225).

En *San Martiño* está unha aldea co nome do patrón parroquial, *Sanctus Martinus*, o de Tours (s. IV) ou o de Braga (s. VI), que tiñan nome *Martinus* (TLC 212) derivado de *Mars, Martis* ‘Marte’.

En *San Paio* temos un haxiotopónimo *Sanctus Pelagius*, nome que traduce o adxectivo grego *pelágios* ‘mariño’. Aquí houbo unha ermida, que se cita en docs. medievais do mosteiro de Sta. Cristina de Ribas de Sil (cf. BA, IV, 1974). Tamén figura en 1473 o “*lugar de San Payo, en Santa María de Proendos [límitrofe con S. Martiño de Anllo], lindando con el lugar da Yrmida*” (RS 224).

O Toxedo leva o sufixo *-etum > -edo* enclítico de **toju* ou **togiu* ‘toxo’ indicando abundancia deste arbusto (DCELC v. *tojo*; DEEH v. *toju*, prerromano). No TC, fol. 133 v.º, figura en 1025 “*illo togeto qui iacet de casa de tio Munio*” (LHP).

Vixilde corresponde ó xenitivo dun nome persoal gótico, tal vez **Vigildus* (?), como supoñen Piel e Kremer (HGN 301/1). Hoxe poderíanse suprimir os signos de suposición (asterisco) e de interrogación (?), porque no ano 963 confirma nun doc.

de Trives un “*Vigildus abbas monasterii Sancti Stephani*” e no mesmo doc. figura “*Vigilli abbatissa*” (TC 212).

4. ARROXO, San Martiño

O nome desta parroquia xa o apuntamos no n.º 2. (cf. LHP v. *arrogio*, etc.). En 1345 noméase un “*casar de Eyrôôs, que he sũũ syno de San Martyno dArrogo*” (CDFP 47).

Bizcaia parece homónimo do vasco *Bizcaga* en 1070, actual *Vizcaya* (OE 3/1). En Portugal repítese o top. *Biscaia*, e Machado (DOELP) escribe que procedería do vasco *bizkai* ‘monte, colina, cume’. Puido ser apelido vasco do posuidor deste lugar, inmigrado aquí na Idade Media. Non obstante, habería que dar razón desta procedencia ou buscar outra etimoloxía de máis proximidade ó noso idioma, sobre todo pensando no substrato indíxena.

San Martiño v. n.º 3.

Sober, a capital do municipio, corresponde ó xenitivo do antropónimo *Superius* (TLC 277); sería *Villa Superii*, como deixo escrito en *El Progreso* (12-XII-1984) e *Grial* (XXIII, 1985, 223). Son detestables as hipóteses de García de la Riega, mencionadas por M. Amor Meilán (GPL 615), supoñendo orixe grega ou vasca. En tres documentos, dous de 1075 e un de 1099, cítase “*villa quos vocitant Superi, suptus baseliga Sancti Stefani, flumine Patrizane*” (CDFP 2,3,4); cita que tamén pode corresponder a Sober o Vello, en Proendos. En 1231 o deán e cabido lucense doan ó seu bispo don Miguel a “*villam de Boncomezo cum totis pertinentiis suis et directuris suis et cum tota hereditate que fuit Johannis Gundisalvi canonici, in Sober*” (CPR n.º 248). N.B. A capital municipal coñécese tamén polo nome de *Berea*, o cal procede do lat. *vereda*, ruta do *veredus* ‘cabalo de posta’.

Vilela é diminutivo de *villa*, co sufixo *-ella* do lat. vg.

5. BARANTES, San Xoán

En *Barantes de Abaixo / de Arriba* están localizadas dúas aldeas *ad bassum / ad ripam* (DCELC) co mesmo nome orixinario, *Barantes*, o cal parece responder a

varans, *-antis*, participio de *varare* ‘atravesar (un río)’ (cf. *DCELC* IV, p. 674). Na “Era de mill e CCC LXX V annos” figura nunha copia notarial *Johan Dominguez reytor da iglesia de Seoane de Varantes* (RS 45). Coa grafía *Varantes* ou *Barantes* cítase nos anos 876 (cf. Porta da Aira, n.º 7, p. 213), 1324 (“*seleyro de Seoane de Varantes*”), 1340, 1380, 1403, 1405, 1414, 1416, 1418, 1423, 1444 (*CRIS* 1, 45, 54, 73, 101, 102, 112, 114, 116, 120, 125). Outras citas en *CPMO* 3486, 3541, 3826, 3850, 4208. *Barantes* rima cos tops. lucenses, Cervantes, Corneantes, Espasantes, Infantes, Pasantes, Santes / Xantes, Serantes, etc. L. Monteagudo (*AB*, n.º 21, 1998, p. 47) propón como étimo: “Gent.º VERANTIVS (*CIL* IV GL 401.1; *Varratius* 396”.

A Cal v. n.º 1.

O Lobio, *Loveo* en 1457 (RS 206), segundo Moralejo (*TGL* 294) procede “del apelativo *lobio* ‘parral pequeno o emparrado sobre caminos’, y éste a su vez del gótico *laubjo, equivalente al alemán *Laube* ‘pabellón’, de *Laub* ‘follaje’”. Case o mesmo di Joseph M. Piel (*ELH* I 539): “El apelativo germánico *lobio* designa, en gallego, un ‘parral de poca altura’ (además de ‘sepultura’; cfr. el dicc. de Carré) y representa al germ. *laubjo (¿gót?) ‘cobertizo, camaranchón’, motivando los tops. *Lobio* (Ov, Lu, Cor), *Lobios* (Lu, Cor), port. *Loivo* (Via) = ant. *Lovio* sig. X, y *Loivos* (*VR2*); Cfr. J. da Silveira, *RL*, XVI, pág. 157)”. Para o nome común *lobio*, *louio* en docs. de Celanova cf. *LHP*. Pensado (*OELG* I 46-47) trae un riquísimo comentario da voz *LOBIO*, imposible de resumir aquí, concluíndo que a acepción de ‘sepultura’ “convendría retirarla de los diccionarios, ya que tal glosa carece de fundamento”.

A Regueira, feminino de *Regueiro*, v. n.º 2, curso de auga pouco abundante, emparéntase quizá co lat. *riguus* ‘rego’, ou tal vez cun celta *reku, en opinión de Corominas (*DCELC*). En docs. de Oviedo, aa. 912-1114, constan *regera*, *recaria*, *regaria*, *rekaria*, *requera* (*LHP*).

A Riba corresponde xustamente ó lat. *ripa* ‘ribeira’, marxe declivada dun río. Ver *CPMO* 3850. No *TC*, fol. 145 a: “*sua presa et sua aqua [...] de una riba usque in alia riba*”, ano 964 (*LHP*). En 1482 figura “*Lopo Días notario enno couto de Sober e de Ryba*” (*CDFP* 185).

En *Santa Marta* temos un haxiotopónimo de orixe oriental, porque *Martha* foi nome bíblico, que significa ‘señora’. Aquí houbo unha ermida (*IAL* I 179). Cítase *Santa Marta* en 1383 (RS 95). En nove docs. de Sta Cristina de Ribas de Sil figura

Santa Marta; noutros 4 chámase *Santa Marta de Bolmente* e nun máis *Santa Marta de Piñol*. Outras citas en CPMO 3330, 3486, 3595.

N.B. A GEG (3/75) trae ademais o lugar de *Piteiro* = *Peteiro* (SL), de orixe escura.

6. BOLMENTE, Santa María (RLP V 101)

Bolmente non só é o nome da parroquia, senón tamén dunha aldea, a cal sería o núcleo inicial da freguesía. Adóitase dicir que sería a vila de *Bonimentius* ‘o de boa mente, o ben pensado’; así o explica Joseph M. Piel en *Verba* (IX, 1982, p. 134) e Eligio Rivas en *Lucensia* (n.º 7, 1993, p. 94), quen cita dúas escrituras: unha de 1423, *Santa Maria de Vólmente*, e outra de 1436, *Santa Maria de Bulmente* (RS pp. 367, 385). Aparece coa grafía de *Bulmente* a. 876, *Belmonte* a. 1343, *St.ª Marta de Bulmonte* a. 1391, *St.ª Maria de Bulmente* a. 1392, o lugar de *S. Vitoyro, que jas so syno de Santa Maria de Velmonte* a. 1438, *Bolmente* en 1444 e 1482 (CRIS 1, 57, 80, 81, 124, 125, 131). Outras citas en CPMO 3746?, 3994, 3999, 4079. Tamén nos ss. XIV-XV en RS 72, 114, 135, 159, 161, 170, 194, 212, 267. Piel, na *Revista Portuguesa de Filologia* (VI, 1953-55, p. 55) di que *Bolmente* [partindo de *Bonimenti*] “postula a síncope da vogal intertónica *i*, a qual originou o grupo *nm* (*Bonmente), que se adapta en *lm* como p. ex. em *almalho* ‘touro, novillo’ < *animaliu* (formado sobre *animalia*)”.

Cacedo leva o sufixo *-edo* < *-etum* en lat., frecuente en fitónimos como indicador de abundancia. Aquí podería quizabes estar unido con *acacia*, de nome greco-latino, *akakía* > *acacia*, árbore da familia das mimosas, orixinando un *acacietum, e con aférese inicial *cacietum > *cacedo*.

Camilo representa o xentilicio latino *Camillus* (LE 322), de orixe etrusca, interpretado por Festus como *puer ingenuus*, é dicir, neno de nacemento libre e nobre (DELL). Cítase *Villar de Camilo* en 921, 1214, 1387 (RS 1, 11, 97); *piscaria in Cachonem de Camilo que est inter flumen Sillis*, a. 1234 (RS 38); *Cachón de Camilo*, a. 1431 (RS 153).

Casanova reproduce exactamente o lat. *casa nova*.

Cimadevila componse da voz greco-latina *cyma* ‘cume’ e *villa* (CPMO 3999); *Casar de Çima de Villa*, aa. 1269, 1434, 1494 (RS 51, 161, 267).

As Chouselas son o plural diminutivo de *clausa* ‘chousa, finca cercada’, co sufixo *-ella* do lat. vulgar.

A Cruz non necesita comentario filolóxico; pero outra cousa é a razón histórica do significado toponímico neste caso.

Ferrón parece da mesma familia onomástica de *Ferroños*, v. n.º 3; quizá foi o persoal *Ferro*, *-onis*, a. 1096 (*OPNH* 168/579). No lat. med. había *ferro* (xenit. *-onis*), *ferronus*, *ferronnus*, *ferrunnus* (< *ferrum*) ‘ferreiro’ (*MLLM*; *LLMA*).

O Outeiro deriva do baixo latín *altarium* ‘sitio alto’, usado no séc. IV-V por S. Xerome (*Ep.* 69, 9) en vez de *altare* ‘altar’.

O Pacio e *Pacios* v. n.º 1.

A Pía procede do lat. *pila*, con perda do *-l-* intervocálico, relacionada quizabes co verbo *pinso* (*DELL*) e con *pisón* para esmagar as uvas ou abatanar as teas.

O Piñeiro deriva de *pineá* ‘piña’, froita do *pinus*. Cítase en 1411 e 1445 os lugares que chaman dos *Pineiros* (*do Pineyro*), *que jazem sub signo da iglesia de Santa Maria de Bolmente* (*RS* 114, 194). Cf. *CPMO* 3474.

O Piñeiro de Baixo está determinado polo lat. *bassus* (*DCELC*) ou polo nome persoal do posuidor *Bassius* (*LE* 423).

Suairesxa alude a un lugar *sub illa ecclesia* ‘baixo da igrexa’. Cítase en 1364 *Suairesglesia*, en 1383 *Subiglesia* (*RS* 84, 95); en 1482 *Suayglesia* (*CRIS* 131).

O Taró é un apelativo que na zona do Courel lucense equivale a “cotarro, relieve rocoso al que sólo suben las cabras” (*DEGC* apend.); “relevo rochoso de difícil acceso; baixío areoso” (*GDXL*). Pero en 1336 noméase o *cassar do Taroo*, *que e su o syno de Santa Maria de Bulmente*; en 1411 figura *Alvaron Fernandes morador no Taaron*; en 1434 *Alvaro Fernandez do Taroo* recibe en foro o lugar do *Taaroo de Cima* (*RS* 72, 114, 159). Isto invitaría a pensar nun topónimo, quizá da familia de *Tarus*, nome persoal epigráfico (*DLF*) ou relacionar a *Taroo* / *Taaroo* / *Taaron* con *tarum* (Plinio 12, 98), bosque de árbores (*DLF*), “mot étranger, africain?” (*DELL*). Non obstante, todo elo queda escuro para min.

Vales aseméllase a un plural de *vallis* ‘val’; pero tal plural parece impropio para definir unha simple aldea. Por iso poderíamos pensar nunha acomodación vernácula do singular *vallis* ou no persoal *Vales* (*TLC* 247), usado no lat. vg. como redución de *Valens*, participio do verbo *valere* ‘valer’, conservando o *-l-* intervocálico, como en *calor*, *schola*, *pilus*, etc.

Viloriz parece un composto de *Villa Onorici* (HGN 302/20; 203/7), nome persoal visigótico; pero non se debe descartar que fose *Villa Honorici*, patronímico serodio de *Honorius*, con base no lat. *honor*.

7. BROSAMOS, Santa Cruz

Cítase o territorio *Verosimo* en 841, 897, 1133 (NML 182), 989 (CPR n.º 32), in *Verosmo* en 1230 (MAI 167), *Johan Fernandez notario publico da Verosmo de Jussao* (de baixo) en 1383, *terra dos Berosmos* en 1431 e *terra dos Verrosmos* en 1440 (RS 95, 155, 187). Tamén *terra de Verosmos*, a. 1440 (CPMO 4139). En 1456 testifica “*Pero Carrejo dos Verosmos*” (CDFP 188). Máis mencións antigas adúceas E. Rivas en *Lucensia* (n.º 7, 1993, p. 94), indicando que a orixe estaría no antropónimo *Verosimus* variante de *Verissimus*, superlativo de *Verus* ‘verdadeiro’. No ano 871 aparece o título dun inventario das igrexas que tiña a Sé lucense “*in Lemabus et in Sabiniano et in Uerosimo*”. Pero este “*Uerosimo*” é un erro do amanuense, porque no texto non se menciona ningunha igrexa do territorio de Brosmos, senón algunhas que estaban á beira do río Búbal e do Asma (Cf. *Hispania*, X. 1950, páx. 678-679; CPR n.º 13; Cañizares: CD I 67-68; II 300). Sen embargo o erro topográfico non obsta ó filolóxico, para dicir que entón existía “*Uerosimo*”.

Casaniño puido ser a *Casa* [de] *Ninnius* (LE 424A), xentilicio rexistrado por Livio (23, 8), Cicerón (*Att.* 3, 23, 4; Sest. 68) e Prisciano (9, 42). En oposición *Casa Niño* sería comparable a *Vila Xurxo*, *Vila Fernando*, etc. No ano 940 cítase *domum Ninni*, pero no territorio *Karioca*, de Quiroga (CDC n.º 63 = TC 162).

Cimadevila v. n.º 6.

Freixende foi xentivo do nome persoal gótico *Fredesindus* (HGN 103/17; OPNH 175/615), o posuidor deste lugar, supoñendo unha (*villa*) *Fredesindi*.

Gandarela é o diminutivo de *gándara* ‘terreo areoso e cheo de maleza baixa’, voz prerromana (DCELC; DEEH v. *ganda*).

Lama do Prado traduce o lat. *lama* (v. n.º 1), determinada aquí por *pratum*, en alusión a unha pradeira húmida ou pantanosa (LHP).

Outeiriño é diminutivo de *Outeiro*, que é tamén aquí topónimo e xa queda visto no núm. 6.

Pumares alude a un colectivo de árbores que dan a froita do *pomum* ‘pomo, mazá’; escrito *pomare*, *pommare*, *pumar*, *pumare* (LHP).

Sanmil foi xenitivo do antropónimo gótico *Salamirus* (HGN 229/2), o posuidor do lugar. Polo tanto non é haxiotopónimo, referido a algún santo.

Sanxis podería compararse co apelido Sanchís/Sanchiz (oxítono), *Sangiz* en 1189 (DOELP). Eligio Rivas (OPNH 363/417) rexistra o antrop. *Sancxius* e apelidos *Sancxiz*, *Sanguici*, *Sancis*, *Sanchis*, *Sangiz*, *Sanguic*, *Sansiz*, *Sanxiz*, *Sangit*, etc.

A Tellada débese relacionar con *tegula* ‘tella’, peza de barro cocido. Corresponde ó lat. *tegulata*, aludindo quizabes a unha terra con restos castrexos ou romanos de tégulas ou casas con teitos de tellas (DELL).

N.B. Na GEG (4/63) figuran, ademais destes lugares, os de *Pazo*, *Pereiratorta*, *Piantes*.

8. BULSO, San Pedro

O nome da parroquia puido ser o persoal *Vulso* (RL 425), citado por Livio (22, 35, 1), relacionado con *Volsius* (LE 252) e con *vulsus/volsus* ‘pelado, calvo’ (DLF), participio de *vello* ‘arrincar’ os pelos, a la, as plumas (DELL); pero tamén puido aludir a un terreo pelado, calvo, sen vexetación. Cítase *San Pedro de Bulsu* a. 1380; *Bulso* aa. 1415, 1444 “ena administración dos Verosmos”, 1499 (CRIS 73, 113, 125, 133); *San Pedro de Bulsso* en 1412 (CDFP 120).

O Campo en latín foi *campus* ‘chao amplo sen cultivar’.

Lamas de Abaixo e de Arriba son dúas marcas topográficas xa analizadas, referidas a *Lamas*, plural de *lama*, v. n.º 1.

O Pacio v. n.º 1.

O Piñeiro v. n.º 6.

Pipín de Abaixo / Pipín de Arriba, coas determinacións topográficas, xa vistas, foi nome persoal *Pipinnus*, de orixe xermánica (NGTP; DOELP; DNP), coñecido pola historia, p. ex. Pipino o Breve, pai de Carlomagno. *Pipinus presbiter*, a. 935 (TSO I 118) indica ser un diminutivo, se o comparamos con “*avo meo, cognomento Pipi*”, a. 1042 (TSO I 198). Cítase *in Verosmo in villa que vocatur Pipim*, ano 1230 (MAI 167); *Pipin* en 1347 (LF 496) e 1380 (CRIS 73); “*Johan de Pepin, morador*

en a fleguesia de San Pedro de Bulso”, a. 1483 (DCL 1352). Houbo aquí unha ermida (IAL I 290).

Sante de Abaixo / Sante de Arriba reflicte o xenitivo do antropónimo *Sanctus* (TLC 252) ou *Sanctius*, que se converteu en Sancho, como teño escrito en *El Progreso* (12-VII-1990). En 1193 figura *Sanctius monacus, Sancte Cristine frater, scripsit*; en 1250 *Monte de Sancti* (CRIS 5, 10). A forma plena é *Vilasante*.

A Torre traduce o apelativo latino *turris* ‘fortaleza’. En 1412 noméase o “*casal da Torre*” e noutro doc. do ano 1452 “*Torre de Sober*” (CDFP 120, 185, e índices).

En *Vilameá* temos unha evolución de *Villa Mediana*; pero o adxectivo puido acouchar o nome do propietario *Medianus* (TLC 301), como sucedeu con *Villa Aemilia*, propia de *Aemilius*.

9. CANAVAL, San Pedro (RLP V 91-94)

Cítase a igrexa de *Canabales* en 1115, a *bailía do Temple Canaval* en 1244, e *herdades de Canaval* en 1391 (BCML I 318). *Canaval* en 1289, 1299, 1351, 1356 (CDFP 24, 28, 56, 61), *Quanaval* en 1358 (CDFP). *San Pedro de Canabal/de Canaval*, aa. 1425, 1434 (CDFP 151, 166), *Canabal* en 1434 (CDP 131). *Canaval* é nome da parroquia e tamén dunha aldea dela, que indica abundancia de *cannabum* ‘cánabo’ (*cañamo*, en castelán): planta da que se extrae unha fibra téxtil para facer cordas e outras cousas. Se isto é así, a grafía correcta sería *Canabal*. *Cannabum* no lat. vg. equivale a *cannabis* no clásico (DCELC), préstamo do grego *kánnabis*, de orixe oriental. Na baixa época aparecen *cannabus*, *cannaba* f., *cannabum*, *can(n)ape*, *canapa* (DELL) e máis grafías (MLLM v. *canabis*). En docs. hispanos figura tamén o apelativo *cannamare* (LHP). Noutros docs. estranxeiros do s. XIII, consta *cannabale*, *canapale*, *canavale* (MLLM).

A Chá parece simplificación de *terra* ou *vila plana*.

A Estación procede do lat. *statio*, *-onis*, e aquí alude a unha estación ou parada do tren.

A Fábrica soa e significa o mesmo ca o lat. *fabrica*.

Moradela, escrito *Moraleda* na GEG (4/236; 21/217), é un diminutivo de ‘morada’, palabra formada sobre *morata*, participio feminino do verbo *morari* ‘deterse,

habitar'. Figura *Moradela* en 1353 (CDFP 58); "*Rodrigo de Imoraleda*" (sic), a. 1434 (CDFP 166).

San Pedro v. n.º 1. Aquí houbo unha capela (IAL II 21; CDFP 151).

Santa Baia corresponde a *Sancta Eulalia*, nome grego da 'ben falada'. En 1425 consta "*Alvaro de Santa Valla*" (CDFP 151).

Sistín do Mato é un sintagma procedente quizabes do persoal diminutivo *Sextinus* (RL 171) e do determinante *Mato*, masculino de *matta*, terreo inculto cheo de plantas silvestres (DXL). Outra hipótese sería ver en *Sistín* o diminutivo de *Sisto*, posible nome topográfico (OELG I 363), do cal fose *Mattus* o posuidor, nome persoal consignado polo poeta hispano-romano Marcial (DLF). En 1438 consta "*Sestyn do Mato*" (CDFP 169).

10. DOADE, San Martiño

O nome desta parroquia e dunha aldea súa, *Donati* en 989 (NML 150), 1206 e 1290 (IAL II 299), alude ó xenitivo do antropónimo romano *Donatus* (TLC 298), aceptado polos cristiáns, como 'dado ó Señor, consagrado a Deus', formado sobre o participio do verbo *donare* 'doar', 'regalar'. Foi "Priorato" (IAL II 299).

O Bidual representa un colectivo de *biduos*, árbore que en latín tiña o nome de *betulla*, de orixe gala e céltica (DELL).

En *Castro* perdura o latino *castrum* 'fortaleza'.

Ceceda leva o sufixo *-eda*, do lat. *-etum*, *-eta*, indicador de abundancia, sobre todo de vexetais. Para explicar este top., Moralejo (TGL 64) parte de **cetion* > *ceto* 'bosque', voz celta, como Cece, Cecebre, Cetobriga. Non obstante, eu pregunto se *Ceceda* podería ser variante de *Seceda*, topónimo lucense no Courel, que correspondería quizabes a **siliceta*, do lat. *silicia* 'fenogreco', planta gramínea. En Ourense e León hai *Saceda* e Moralejo (TGL 184 nota 22) supón que deriva dunha "*herba salax*", especie de xaramago.

Francos pode aludir a descendentes dun propietario chamado *Francus* (OPNH 173) ou tamén a un grupo étnico de *Francos*, homes libres, exentos de certas obrigacións, ou procedentes de alén dos Pirineos (ELHI 536-538). Xa vimos no número 1 a súa cita no ano 841: *castrum vocitatum Francos*, límite de Amandi (ES XL 377).

A Lampaza, variante de *labaza* (GDXL), leva o nome dunha herba, denominada en latín *lappa*, da que se formou o adxectivo *lappaceus* (DCELC v. *lampazo*) e o substantivo *lappago*, *-inis*.

Mourentán procede do antropónimo *Maurentanus, variante de *Mauretanus*/*Mauritanus* (TLC 206) e relacionado con *Maurentius* (TLC 206), derivado de *Maurus* ‘mouro’. No ano 924 figura *Maurentani* en Santiago (TACS 36), *villa / villare Maurentani*, aa. 966 / 971, en Xiá, Friol (TSO I n.º 6 / 112).

Vilachá traduce a *villa plana*.

Vilar de Mouros componse do adxectivo latino *villaris*, *-are*, substantivado na Idade Media (MLLM); DCELC), determinado polos descendentes do persoal *Maurus* (TLC 206). En 1208 Alfonso IX doa ó mosteiro de San Vicenzo do Pino (Monforte) o monte reguengo de *Vilar de Mouros* (SL 23).

11. FIGUEIROÁ, San Salvador

Cítase 6 veces a partir do ano 1364 (RS 84, 95, 155, 170, 171, 187), pero coa grafía moderna *Figueiroá* ou *Figueyroá*, menos en 1431 *Figueyroaa* e 1440 *Figueiroaa*. Nomease *Figueiroa* en 1231, 1331, 1403, 1410, 1444, 1482, 1492 (CRIS 8, 53, 101, 107, 125, 131, 132). *Figueyroaa* en 1303, *Figueiroââ* en 1413 (CDFP 31, 122). Outras citas en CPMO 3486, 3944, 4037, 4139, 4240, 5269. Este topónimo parroquial creo que puido ser unha (*Villa*) *Ficariolana, co sufixo diminutivo do lat. vg. *-ola* > *-oa*, e o de relación *-ana* > *-á*, engadidos a *ficaria* ‘figueira’, planta, ou a *Ficarius* (LE 416), nome persoal do posuidor primitivo.

O Barrio procede do árabe *barri* ‘exterior’ e do latín serodio *barrium* (DCELC), *barrio*, *bario*, *uarrío*, *varrio* (LHP).

A Carqueixa, nome dunha planta, moi frecuente na toponimia galego-portuguesa, de orixe incerta, chamouse quizabes *colocasia* en latín (DEEH; DCELC v. *carquesa*/*eja*); aparece en 1100 coa forma mozárabe *karkáixa* e nun doc. de 1258 figura o topónimo portugués *Carqueigiosa* (DELP).

Cimadevila v. n.º 6. Cítase en 1364 (RS 84) e 1410 (CRIS 107 = CPMO 3470).

Liñares ten por base o adxectivo lat. *lineus*, *a*, *um* ‘de liño’, referido a terreos con sementeira de *linum* ‘liño’; Machado (DELP) cita o top. *Linares* en Portugal

entre 1055 e 1065. Probablemente foi a vila *quam dicunt in Lemos Linares*, ano 995 (CDC n.º 111, e 114, 115?).

Prados v. n.º 7. Cítase en 1431 e 1440 o lugar de *Prados en terra dos Berosmos* (*Verrosmos*), *su signo de San Salvador de Figueyroaa* (*Figueiroaa*) (RS 155, 187); CPMO 3044, 4139.

Suairexa v. n.º 6: *su-a-irexa* < *sub illa ecclesia* ‘baixo da igrexa’. Cítase *Suaiglesia* en 1364, 1446 (RS 84, 195), *Sueireja* en 1482 (RS 244).

O Taro v. n.º 6; CPMO 3486: “*Taroy*”, a. 1411.

Veleigaz debeu ser unha *Villa Egikaz/Eicazi*, é dicir, a vila do patronímico de *Egica*, antropónimo gótico (HGN 70/11). Comp. *Velanxil* < *Villa Engildi*, a. 1180 (TSO II 87).

Vilabalde representa outro composto de *Villa*, determinada polo xenitivo do nome persoal xermánico *Waldus* ou *Baldus* (HGN 37/17b; OPNH 118/225). Cítase en 1436 a aldea de *Vilavalde* (RS 170); CPMO 4035.

Xanimol parece un alcume persoal do posuidor deste lugar; pero a orixe e significado é descoñecido por min. Tal vez *Iohanne Mauri*, se o comparamos con (*villa*) *Titi Mauri*, a. 1088, hoxe *Tirimol* (Lugo), e con *Rio Mauri* a. 1119, hoxe *Riomol* (cf. *Lucensia* 18, 1999, p. 59).

12. GUNDIVÓS, Santiago

Noméase en 1317 unha *vina que avemus en Campoverde ... suu signo de Santiago de Gondivoes* (RS 66). Cítase *Gondiboos* en 1227 (cf. *Lucensia* n.º 15, p. 341), *Gondiúos* a. 1331, *Gundivós* a. 1402, 1416 (CRIS 52, 100, 114). Para Piel e Kremer a orixe de *Gundibós*, *Guindiboo* (Co) e *Gondeboi* (Lu), estaría nun hipotético e dubidoso nome persoal gótico-latino, *Gundi-bonus (?), quizá concordante con *Gundi-badus* (HGN 145/7). Pero este hibridismo non carece de dificultades e presenta moitos interrogantes (HGN 47; 381).

A Airexa corresponde ó lugar onde está a *ecclesia* ‘igrexa’.

Campo Verde puido ser o lat. *campus viridis*, substantivo e adxectivo, ou tamén *Campus Viridii/Viridii*, é dicir, Campo de *Viridius/Viridius* (RL 210). Cítase *Campoverde* en 1317 (RS 66).

Os Cancelos é o plural de *cancellus* ‘cancelo, enreixado, balaústre, límite’.

A Carboeira, en lat. *carbonaria* (*DELL*), hai que referila a un sitio relacionado con *carbo*, *-onis* ‘carbón’, onde se fai ou vende ou almacena.

Carboeiro puido ser o adxectivo *carbonarius*, referido a carbón, ou substantivo e nome de oficio *carbonarius*.

O Castro v. n.º 10.

En *Donelle* perdura o xenitivo dun nome persoal *Domnellus* (*TLC* 363), diminutivo de *Domnus*, síncopa de *dominus* ‘dono, señor, don’; na diplomática astur, figura en 1100 *domno Donello*, “este dimin. daquel” (*OPNH* 146/417).

O Fondón, “*fondon, fondone*” en docs. hispanos medievais (*LHP*) a ‘parte máis baixa dun terreo’ (*DXL*) ‘lugar profundo rodeado de montes’ (*IRINDO*) ten por base o lat. *fundus* ‘fondo’. Paulo Festo (79, 2) escribía: “*fundus dicitur ager ad similitudinem fundi vasorum*”.

En *Gundivós o Vello* debemos ver unha alusión a un lugar *vetulus / veclus* ‘vello, antigo’.

A Lama v. n.º 1. O seu diminutivo plural é aquí *Lamelas*.

Nabán podería ser un étnico, que se relacionase co antrop. *Navus/Navos/Naus* (*TLC* 259) ou co top. *Navea* ou coa voz prerromana *nava* ‘campo chao e húmido’ (*DCELC* v. *nava*) ou con *napus* ‘nabo’; todo incerto para min. *Nabán* rima con *Liñarán*, que parece ter base fitonímica (liñar, liño), e quizá tamén *Albarán* (v. n.º 20).

As Minas teñen significado ben coñecido, pero a orixe do nome non é tan clara; Corominas atribúelle orixe celta (*DCELC*); o mesmo supón G.^a de Diego (*DEEH* v. *meina**)

En *Momelle* podemos albiscar o xenitivo dun nome persoal, que sería *Mummelius* (*LE* 445); na diplomática astur consta en 1028 o antropónimo *Momello*, derivado de *Mummus* (*OPNH* 231/966).

Moutarelle tamén parece ter orixe antroponímica, se nos fixamos na terminación *-elle*, que acabamos de ver en *Momelle*; pero ó radical *mouta/*moutara* non é fácil darlle carácter persoal; poderíamos estar diante dunha *Mouta* que fose de *Arellius* (*LE* 440) en xenitivo posesivo, se o comparamos con *Vilarelle*; nesta hipótese teríamos *mouta*, tal vez co significado de ‘montículo’, voz de orixe incerta, quizabes prerromana (*DCELC* v. *mota*; *DEEH* v. *motta*, *movitus). Cítase *Moutarelle* en 1340, 1371, 1381 (*LF* 399, 717, 836).

Ousille procedería do antropónimo *Auxilius* (TLC 363) en xenitivo, máis ben ca do xentilicio *Ocilius*, como suxeriu Piel nun colectivo en “*Homaxe a R. Otero Pedrayo*”, p. 64 (Vigo 1958). Menciónase *Ousille* en 1373 e 1379 (LF, índices); en 1402 a granxa “*do sille*” en Gundivós (CRIS 100).

A Pena, e ademáis o diminutivo plural *Penelas*, v. n.º 3.

Recimil corresponde ó xenitivo do nome persoal gótico *Rece-mirus* (HGN 219/10; OPNH 257/1136).

En *Santadriao* temos unha aglutinación de *Sanctus Adrianus* / *Hadrianus* (TLC 186), mártir de Nicomedia en Asia Menor, pero de orixe hispana, segundo a tradición (festa 8 de setembro). O nome do santo hai que relacionalo coa cidade italiana Adria e co mar Adriático.

Santa Mariña é un haxiotopónimo, *Sancta Marina* (de Antioquía reivindicada pola Igrexa de Ourense, ES XVI 209), que tiña nome derivado de *mare* ‘mar’. Hai aquí unha capela adicada a esta santa

Sas é plural do apelativo gótico *sala* ‘habitación, vivenda’ (ELH I 538; DCELC v. *sala*; DEEH v. *sal*).

Seoane fai referencia a *Sanctus Iohannes* ‘San Xoán’, que sería venerado aquí nalgunha capela desaparecida.

A Sobreira alude á árbore *suber*, *-eris* ‘sobreira’. En 1336, 1371, 1379, 1381 parece que escribiron *Soureira* (LF 339, 717, 795, 836 e índices). Non sei se “*Cortina de Sorveira*”, a. 1274 (CDFP 22), alude a este lugar; porque *Sorbeira* ten outro étimo, derivada do lat. *sorbum*.

En *Vilanova* perdura o lat. *villa nova*.

Vilapedre foi *Villa Petri* ‘Vila de Pedro’; cítase en 1227 (*Lucensia* 15, 1997, 341).

N.B. Na *GEG* (17/39) indícase que, dende o arreglo parroquial de 1891, as entidades de *Castro*, *Lama* e *Momelle* dependen de San Martiño de Liñarán, e que desapareceron as ermidas de Santana, Santedrián e Seoane.

13. LIÑARÁN, San Martiño

O nome da parroquia coido que sería un étnico *Linearianus, derivado de *linearius/linarius* (DLF) ‘o que traballa con liñas do liño’, aplicado aquí a un home

procedente de *Liñares*, v. n.º 11, ou derivado do xentilicio *Linarius* (LE 359) ‘tecedor de liño’ (*DELL*). Isto tiña escrito, cando vexo o que trae Pensado (*OELG* I 227): “*Liñarán* es de origen oscuro; podría ser deformación de un *Liñar* + *al* > *Liñarán* o remontar a otro origen, y no disponemos de datos históricos que ayuden a decidirlo ... falta en port. y no tiene paralelos en otras lenguas peninsulares”.

Cimadevila v. n.º 6.

O Pacio e *A Pousa* v. n.º 2.

As Quintas, plural de *quinta* ‘propiedade rural composta de casa e terreo de labradío ó redor’ (*DRAG*), poderían referirse á quinta parte dos froitos que o arrendatario debía entregar ó dono da herdade ou herdades (*DCELC* v. *cinco*), o cal puido chamarse *Quintus* (*TLC* 174).

N.B. No pórtico lateral da igrexa, como soporte dunha columna, está unha ara romana invertida, procedente ó parecer do monte de San Roque, coa seguinte inscrición: LVGVBO ARQVIENOB O CAIVS IVLIVS HISPANVS V.S.L.M. Baixo o título “Ex-votos a Lucoubu e Lugubo en Lugo”, comentei o teónimo no *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 169, 1972, p. 185 ss.

14. LOBIOS, San Xillao (*RLP* V 111-125)

O nome da parroquia e dunha aldea súa parece o plural de *Lobio*, visto atrás, n.º 5. Non obstante, haberá que ter en conta o persoal *Loveius*, que aparece nunha lápida romana de Louredo (Redondela, Pontevedra; Cf. *IRG* III n.º 40, p. 67) e quizabes tamén *Loveus* noutra de Lugo, publicada no *BMPL* VII/2, 1995-96, pp. 66-67, variante do xentilicio *Lovius* (RL 106). Esta hipótese cobra forza, se temos en conta que *Lovios* é a denominación que figura no ano 747 no testamento do bispo Odoario (*BCML* IV 85). Sería interesante ter os documentos medievais do mosteiro de San Salvador de Lobios (rama feminina da masculina de Santa María de Amandi), para decidir sobre a toponimia consignada neles (*BCML* V, 1953, 60-62; *GEG* 19/107; *MG* 748). En 1436 figura *Lovios*; en 1444 *San Jiillao de Lobeos* (*CRIS* 123, 125). Aquí perdura aínda o top. *Mosteiro* (*IAL* III 421, SL 131).

Abanante rima con Amarante, Costante, Escolante, Esperante, Reinante, tops. lucenses de orixe persoal. Algúns dicionarios traen *abanante* “adx. Que abana ou

pode oscilar con facilidade” (*GDXL*) e poñen como exemplo “pedra abanante: pedra oscilante” (*DEGC; DSB*). Trataríase do participio do verbo *vannare / evannare* (*DELL*) ‘abanar, cribar, axitar’, derivado do lat. *vannus* ‘abano, criba’ (*DCELC* e *DELP* v. *abanar*). Nesta hipótese, *Abanante* puido ser xenitivo dun nome quizabes de oficio, *Vannantius, da familia onomástica de *Vannius* (*LE* 425). Pero, se cadra, só foi xenitivo dun antropónimo gótico, como *Evenanto* (*HGN* 81/2). Sen información documental resulta todo elo inseguro.

A Airexa v. n.º 12.

O Bispo foi alcume persoal, usado en docs. medievais, por exemplo, en 1180, *Petrus Bispo miles* cf. (*TSO* II 85); *Petrus Episcopus sacerdos*, a. 1195 (*ES* XLI 347); *Joan Martinez dito Obispo*, a. 1295 (*ES* XLI 383); máis exemplos en *OPNH* 395/85.

Carballeda leva o sufixo de abundancia *-eta > -eda*, unido a *carvalio* (*DELP*) ou *carbaliu* (*LHP*) ‘carballo’, non *carbaculum (*DEEH*), derivado de *carba*, de orixe prerromana (*DCELC* v. *carba*).

O Carabuñeiro parece nome de oficio (*GDXL*), do cravuñador que afía as gadañas cun martelo apropiado (rematado en lingüeta nun extremo) e unha ingre (lat. *incude*) cravada na terra. Corominas (*DCELC* v. *cabruñar*) escribe que “parece procedente de *clavuñar, derivado de *clavar*”; pero é hipótese incerta.

Casar de Cima consta do apelativo latino *casale*, con rotacismo, determinado por un substantivo locativo *cyma* ‘cume’.

O Cima da Lama non necesita novo comentario, visto o n.º 1.

As Cortes parece plural de *cors*, *cortis* ‘corte’ (estábulo), da familia de *cohors*, *cohortis* ‘cohorte’ (de soldados). Cítase *Casal das Cortes*, a. 1428 (*RS* 144).

Fonte Maior sería en latín *fons maior*; pero o adxectivo pode encubrir o persoal *Maior* (*TLC* 294), como propietario da fonte.

O Fondo da Lama contén as voces latinas *fundus + lama*.

Lamas de Brosmos v. n.º 1 e 7.

A Piantiña parece diminutivo relacionado con *Piantes*, que Amor Meilán (*GLP* 616) localiza nesta parroquia, e que a *GEG* (4/63, 24/232) sitúa en Brosmos. Corominas (*DCELC*) trae *Piante*, como derivado do verbo *piar*, de orixe onomatopeica; pero non creo que sexa este o étimo do topónimo. Coido que *Piantes* podería proceder de *pians*, *-antis*, participio de *piare* ‘expiar’, aplacar con sacrificios, honrar relixiosamente, purificar’, con base en *pius*, *-a*, *-um* ‘pío, piadoso’. Por outra parte,

pero nesta mesma liña etimolóxica, *A Piantiña* puido ser unha *villa Pientina*, propia de *Pientinus* (TLC 251).

Prógalo é variante de *Prógalo* (Lugo) e de *Prógol* (Riós, Ourense), todos eles procedentes do persoal latino *Proculus* (TLC 176), como teño escrito no *BCML* (VIII, 1967-68, 187) e foi refrendado por Piel en *Verba* (9, 1982, 142).

O Rodeiro (na *Guía Telefónica* escriben *Rudeiro*) pode traducir o substantivo *rotarium* ‘peaxe dunha ruta, dereitos de aduana’, palabra latina coñecida pola epigrafía (*DLF*), coa mesma raíz de *rotarius* (*ruptarius*) ‘camiñeiro’ (*MLLM*; *LLMA*). Tamén pode vir de *rotarius* ‘constructor de carros’ (*MLLM*; *LLMA*) ou de *roterius* (deriv. de *rota*), a. 972: *mandamus ut ortolanus, roterius, molinariis [...] non pectent* (*LHP*). *Rudeiro* tamén podería aludir a un **rutarium*, colectivo de *ruta* ‘ruda’ (planta).

San Martiño v. n.º 3.

Surga parece derivada de *surica*, plural do lat. vg. *suricum* ‘sorgo’, planta graminea (*DCELC* v. *sorgo*; *DEEH* v. *syricus*).

Tabouzos rima con Lagouzos, Pedrouzos, Penouzos, etc. e poderíase quizá emparellar con *táboa*, *tabula* en lat., que en agricultura significaba ‘cadro de viña ou de terreo’ (*DELL*; *MLLM*; *LLMA*).

Viladime de Abaixo e *V. de Arriba* son denominacións, a distintos niveis, quizabes dunha primitiva *Villa Dimmii*, dado que houbo o persoal *Dimmiius* (RL 68), posiblemente de orixe grega, coma Dyme, vila de Acaia, citada por Plinio (4, 13) e Livio (27, 31, 11). Outra hipótese quizabes máis verosímil poderíanos retrotraer a unha *Villa Didymi*, nome de orixe grega, coñecido polos cristiáns a través do evanxeo de San Xoán 11/16: *Thomas qui dicitur Didymus*, traducindo o hebreo Tomé ó grego Dídimo, ambos co significado de ‘o xemelgo’. Na epigrafía de Roma abunda o antropónimo *Didymus* (*GPR* 940-941) e no santoral celébranse os mártires San Dídimo o 28 de abril e 11 de setembro. San Dimas, o bo ladrón, coñecido polos apócrifos co nome de *Dismas*, non debe contar aquí, anque se celebre o 10 de abril.

15. MILLÁN, San Nicolao

O nome da parroquia foi o persoal *Aemilianus* (TLC 139), derivado do xentilicio *Aemilius*. Non ten nada que ver con *milium* ‘millo’ (planta). Cítase en 1434 o lugar

de *Millán do Mato*, *su signo de San Nicolao de Millán* (RS 160); *San Neculao / Nicolao / Nygolao de Milan / de Millan / de Mylan* (CDFP, índices). Aquí tivo posesións o mosteiro de San Paio de Antealtares (SPA 66, 74, 89).

As Abelairas son plural da árbore que dá (*nux*) *abellana*.

As Adegas, plural do greco-lat. *apotheca* ‘depósito, bodega’. En Portugal consta en 1183 a forma intermedia *Abdegas* (DOELP).

O Campo da Vila componse de *campus* (v. n.º 8) e *villa*.

O Campo do Bacelo ‘videira nova’ (DRAG) está determinado por *bacillum*, dimin. de *baculum* ‘bastón’ (DLF; DCELC v. *bacillo*; DEEH v. *bacillum*).

Casares, plural de *casar*, v. n.º 14. Cítase en 1442 o lugar de *Casares*, *su signo de San Nicolao de Millán* (RS 189).

As Casas Grandes correspóndense co plural do lat. *casa grandis*.

Os Ferreiros v. n.º 3.

As Lumieiras parece que derivan de *luminaria*, plural do neutro latino *luminare*, derivado de *lumen* ‘lume’. Temos “*casar de Millan do Mato, a qe chaman das Lumeyras ... su siño de Sanygolao de Mylan*”, a. 1355; “*lugar das Lumeeiras de Millan*”, a. 1410; “*lugar das Lumeyras de Millan*”, a. 1440; “*lugar das Lumieyras ... su syno de San Neculao de Milan*”, a. 1452 (CDFP 60, 113, 172, 185). O topónimo podería aludir a casas con claraboias no teito ou ó pago dun tributo de cera para alumar na igrexa (MLLM); menos verosímil sería que *Lumeyras/Lumeeiras* viñesen do lat. arcaico *lumarias*, sitios de *lumas* ‘silvas, espiños’.

Suairexa v. n.º 6.

16. NEIRAS, San Salvador

No ano 891 menciónase o *ribolum Neires* (NML 164), o cal coincide co nome da parroquia e parece patronímico de *Narius / Naerius / Nerius* (LE 480), xentilicio quizabes pre-latino (OPPH 165). Cítase a igrexa *Sancti Salvatoris de Neires, Neyres*, a. 1215, 1218, 1247, *San Salvador de Neyros* en 1371, *moordomádigo de Neyres* en 1388, o *nosso lugar de Neyras, sub o sygno de San Salvador de Neyras* en 1437 ss., (RS 16, 17, 44, 88, 98, 173, 174, 175, 179, 211, 219, 222, 229); *San Salbador de Neyras*, a. 1493 (CDFP 211); *Neyra* en 1412 e 1484 (CDFP 120, 203). Probablemente é

esta a “*ecclesia S. Salvatoris de Marcelli in territorio de Lemus in Verosmo*”, a. 1122, dado que Neiras confina con Marcella. Outras citas en *CPMO* 4045, 4046, 4062, 4626, 4687, 4837.

En *Castroseiros*, *Castro Oseyrros* (?) en 1383, *Castroseyros* en 1438 (*CDFP* 73, 169) e 1486 (*RS* 253), é difícil ver o corte do composto; ¿serían *Castroos-Eyrros* (non *Oseyrros*) / *Castros Eyros*, dado que xa vimos *Eyroos* no núm. 4?. Nesta hipótese, o plural de ‘castro’ estaría determinado polo plural de ‘eiro/eyro’, que en textos medievais parece equivalente de agro (*LHP* v. *ero*). Por outra parte, *Castroseiros* pódese comparar con *Monteseiro*, parroquia na Fonsagrada, e con *Monseiro* en Láncara, o cal citase moitas veces no Tumbo de Samos baixo a forma de *Alpe Serio*, *Monte Serio*, *territorio Montis Seri* (Cf. *Luc.* 23, 2001, p. 325).

A Costa soa igual ca en latín e alude a unha ladeira de monte.

A Devesa procede do lat. *defensa* (*DCELC* v. *dehesa*)

Escouredo “terreo malo e improductivo pola abundancia de pedras” (*GDXL*) leva o sufixo de abundancia *-edo*, engadido á voz mozárabe *escauria* < lat. *scoria* (*DCELC* v. *escoria*), en galego *escoura*: residuo sólido e compacto que se forma ó fundir ou forxar metais (*DRAG*). No *Tumbo de Samos* (núms. 23, 24, 26, 29; anos 982, 993) consta *Scaureta* / *Scaureda*, hoxe parroquia de Escoureda no concello lucense do Corgo.

Guntís, aunque parece plural de *Guntín*, debeu vir de *Guntiniz*, patronímico do nome persoal gótico *Guntinus* (*HGN* 145/53; *OPNH* 193/732); comp. *Soares/Suárez*, *Flores/Flórez*, etc. Tal vez foi o “*portum de Guntin*” do ano 747, v. n.º 1.

O *Mollón* ‘sinal para fixar límites’ equivale nesta acepción ó castelán “mojón”, o cal procede do lat. vg. *mutulo*, *-onis*, derivado do lat. *mutulus* (*DCELC*). No lat. medieval escribían *molione*, *mulione*, *moliones*, etc.; por ex. no ano 950: *mulionem in carraria fictum ... molione complantato* (*TC* 93, 95; *LHP*)

Queiroedo, co sufixo *-etum* > *-edo*, é abundancial de *queiroa*, planta, que sería *cariola, de orixe incerta (*DCELC* v. *alacayuela* e ad. *carrasca*). Menos verosímil é a teoría de García de Diego (*DEEH*), que parte de “*cerreus* [de brezo o carrasco]” ... (?).

O *Roxo* pode proceder do antropónimo *Rosius* ou *Rusius* (*LE* 222, 424), con base no adxectivo *russeus* ‘roibo subido’. Nun doc. lucense de 1154 consta *Joannes Roseus* (*ES* XLI 315; *OPNH* 462/718).

Suairexa v. n.º 6.

A *Vacariza* debeu ser *vacaricea* relacionada con pastos ou estábulos de vaca ou con curtidoiros de peles. Cítase en 1371, 1437, 1454 1466 *casares e lugar da Vacaryça* (RS 88, 175, 201, 219). Outros exemplos de *vacariça* en *LHP*.

A *Venda* equivale ó castelán “venta”, en latín *vendita*, participio de *vendere* ‘vender’.

O *Ventorillo* “merendero en las afueras de un pueblo”, dimin. de “ventorro: venta o posada pequena o de muy mala traza” (*DRAE*), leva dous sufixos dimin.-despect. -orro e -illo, engadidos a *vendita* “venta” en castelán.

O *Vilar* v. n.º 10.

17. PINOL, San Vicente (*RLP V* 103-110)

A mención máis antiga que coñezo é do ano 1012, cando Sendino Rodríguez e Aragunti doan ó mosteiro de Santa Cristina de Ribas de Sil a *villa nostra que est in territorio Lemaos, val de Verosimo, prope flubio Sil, villa que vocitant Pinioli, inter Sancto Ieorgio et Sancto Pelagio* (foto e transcripción do perg. en *BAIV*, 1974, p. 28; en “Porta da Aira” n.º 7, 1996, p. 213, datan este doc. no ano 963). Outras mencións de “*Piñol*” son dos anos 1414, 1415, 1416, 1444 (*CRIS* 112, 113, 114, 125). Tamén *CPMO* 3552, 4026, 4027, 4208. *San Viçenço de Pinolle / Piñol*, a. 1303 (*CDFP* 31). Con isto podemos ver que *Pinol* foi unha vila propia de *Piniolus*, antropónimo diminutivo de *Pinius* (*LE* 209), derivado de *Pinus* ‘pino’, árbore e nome persoal (*TLC* 335). Desto tratou Piel en *Verba*, 2, 1975, p. 55, pero esqueceu citar o noso Pinol ó lado de Vilapiñol, Piñor, Dompíñor, Piñoi.

O *Campo* v. n.º 8.

Cimadevila v. n.º 6.

Chavián corresponde ó antropónimo *Flavianus* (*TLC* 146), que se formou sobre o xentilicio *Flavius* (*LE* 169) e este sobre *Flavus* ‘roibo’, adxectivo e nome persoal (*TLC* 227).

As *Chousas* son plural de *clausa* ‘chousa, terreo cercado’. Un erro é dicir que chousa equivale ó castelán “choza” (*DAE*).

As *Gándaras* e *O Outeiro* v. n.º 7.

O Pacio v. n.º 1.

En *Portabrosmos* temos un composto do *portus* ‘paso dun río ou dun monte’, determinado aquí por *Brosmos*, visto no n.º 7.

Sampil aseméllase algo a un haxiotopónimo e hai aquí restos dunha ermida adicada a Santiago. Cítase *Sanpil* en 1303 (*CDFP* 31). Pero non se coñece un Santo Pil, excepto que sexa deformación de *Petri*, como opina Piel en *Biblos* (XXVI, 1950, p. 306-307). Tamén J-L. Pensado (*OELGI* 428) dá por suposto que *Sampil* foi Sancti Petri. Sen embargo é moi coñecido en docs. medievais o notario *Sampirus*. E sobre isto escribe L. López Santos: “Con respecto a Sampiro, el P. Flórez atestigua que su nombre aparece en las formas Zafirio, Saphirio, Samphirus, Sanctus Pirus. Algunos -añade el P. Flórez (*ES* XIV 419)- lo interpretan como Sancho Pérez. No debe rechazarse tal posibilidad” (*ELHI* 602). Esta opción é a que acepta, sen máis, no *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, v. *Sampiro*. No *Tombo de Celanova* (núms. 256, 473, 484) figura o lugar de *Sampil* en Amoroce, coas denominación de *villare Sampiri*, ano 936; *testamentum de Sanpir, villa quod nuncupant Sanpir, (hereditate) in Sanpiro*, ano 1013; *De villa Sanpir, villa quod vocitant Sanpir*, tamén no ano 1013. En Lodoso (Monterroso) estivo o lugar de *Sampil*, que se cita como *villa Sampiri* en 1022 (*TACS* 63). Non é verosímil que unha persoa levase a San-Pedro, como nome de pía; poderíase admitir como alcume persoal ou como apelido procedente dun nome de lugar chamado San Pedro. En cambio *Sampiro* foi nome de persoa repetido en diversos ámbitos e tamén nome de lugar, por ser *Sampiro* o seu posuidor primitivo. Tal vez *Sampil* puido ser metátese de *Salpinus* (*TLC* 193).

San Paio cítase en 1012, v. aquí arriba; explícase no n.º 3.

Vilariño é diminutivo romance de *villaris*, *-are* ‘vilar’.

18. PROENDOS, Santa María (*RLP* V95-100)

Adóitase dicir que *Proendos* provén da denominación dunha antiga cidade romana chamada *Proencia*, o cal non deixa de ser unha tradición, pero acrítica (*GEG* 28/188; *GPL* 615), dado que non se dá razón de tal nome por ningunha escritura antiga. *Proencia* por evolución serodía viría de **Pruentia*, con perda do *-d-* intervocálico dunha anterior (*Villa*) *Pru(d)entia* ‘vila de Prudencio’. Pero *Proendos* parece

vencellarse máis ben con outro nome persoal, como *Proudendus < *Providendus (tamén da familia de *Prudens*, *-entis*, *DELL*) ou *Pruentus*, a. 868 (*OPNH* 251/1093), *Pruenti presbiter*, a. 931 (*TC* 168), que orixinou o top. *Proente* en Ourense e na Coruña. Doce docs. de San Estevo de Ribas de Ril ofrecen sen variar a grafía *Proendos* dende 1218 a 1629 (*RS* 17, 44, 97, 135, 150, 163, 211, 224, 283, 314, 317, 323). En 1444 figura *St.^a Maria de Proendo* (*CRIS* 125). Rexístrase en CPMO 6089.

O Campo v. n.º 8.

A Carqueixa v. n.º 11.

Castaxúa debe corresponder a un diminutivo, como *Arzúa* < *Arzola* en 978, *Eirexúa* < *Ecclesiola*, *Ferreirúa* < *Ferrariola* en 1047, *Pereirúa* (*TGL* 309), etc. Eligio Rivas (*BAXI*, 1981, 247) di: “Vexo de primeiro elemento Casa-, pero non me estrevo dar etimoloxía ningunha polo de agora”. Con máis ousadía, pero coa mesma inseguridade, eu suxeriría que fose *Casa* *Tagiola, supoñendo un nome ou alcume persoal formado sobre *Tagius/Taius* (*RL* 180). En 1452 consta “*Juán de Costajua*”, probablemente fillo de *Gonçalvo de Castaina* (¿léase *Castaiúa* ou *Castajúa*?), a. 1440, e neto de *Johan Eanes de Castaina* (= *Castaiúa* = *Castajúa*), a. 1410, todos eles posuídores sucesivamente en foro do “*lugar das Lumieyras / Lumeyras / Lumeeyras de Millán*” (*CDFP* 113, 172, 185).

Corvelle debeu ser xenitivo de *Curvelius* (*LE* 446). Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 200) parte de *Corvilius*, que atopa no *Thesaurus Linguae Latinae*.

Franco de Proendos. Cítase a *leira dos Francos* e o *lugar de Francos* en 1469 e 1473 (*RS* 221, 224). O seu étimo v. n.º 10.

Froxán provén do antropónimo gótico *Froja/Frogia*, *-anis* (*HGN* 106/9; *OPNH* 176/623). ¿Nomeábase *Froian* en 1181? (*NML* 154).

As Laxas descenden dunha voz hispano-latina *lagena*, probablemente de orixe céltica (*DCELC* v. *laja*), aludindo quizás a pedras lisas e planas de pouco grosor.

Mer cítase no ano 1428 como *casar da Mer* (*RS* 144) = ¿de Amer? Por iso coído que puido ser un casal de *Amerius* (*LE* 191). Pero *Mer* figura nun doc. de 932, tal vez como variante de *Miro* (*HGN* 185/6b).

Outeiro v. n.º 7.

Os Pacios v. n.º 2.

A Pena de Proendos v. n.º 3.

San Xillao foi *Sanctus Iulianus*. Cítase en 1391 e 1428 *Sant Jullaao*; en 1469 e 1486 *San Gillao* (RS 99, 144, 221, 253).

Sober o Vello. Quizabes aludirían a este lugar as citas de 1075 e 1099, que vimos no n.º 4 (cf. CDFP 31, 77, 112, 130, 185).

Vilastrille de Abaixo / *V. de Arriba* corresponden a niveis distintos dunha *Villa Astroildi* / *Astrildi* / *Astrilli*, xinecónimo gótico (HGN 27/8; OPNH 113/188; TC 165, 479, 556).

19. REFOXO, Santo Estevo

O nome parroquial é coma o portugués “refojo, recôncavo de terreno; gruta ou caverna onde se acoitam feras” (*Dicc. da língua portuguesa*, Porto Editora). Poderíase vencellar con *foveum* ‘foxo’, coma o castelán “Rehoyo” (TGL 281; DCELC v. *hoya*; OE 41/2). Tamén coído eu que entraría en conta o verbo latino *refodio* ‘cavar’; pero non convence a opinión de G.ª de Diego (DEEH 925), que parte de *repudium* ‘desperdicio’. Parece que había en 1128 mención desta freguesía, pero non se indica a fonte (DS 111). Unha boa análise do top. fixoa A. Díaz Fuentes (TCS). Véxase tamén LHP v. *refoio*.

Campo Rairo sería un *Campus* posuído por *Ranarius*, nome persoal gótico (HGN 216/1).

A Pousada foi *pausata*, participio do lat. *pausare* ‘pousar, parar’.

Telleiros alude a sitios ou fabricantes de *tegula* ‘tella’.

Vilamaior corresponde sen dúbida a unha *Villa maior*, pero o adxectivo puido encubrir o antropónimo *Maior* (TLC 294) do posuidor daquela vila.

Viloudriz v. n.º 1.

20. ROSENDE, San Miguel

Leva o nome de Rosende non só a parroquia, senón tamén unha aldea, que sería o núcleo primitivo da mesma. Procede do xenitivo de *Rodesindus/Rudesindus* (HGN 224/11; OPNH 262/1178) antropónimo gótico. Foi granxa do mosteiro de Santo Estevo de Ribas de Sil. Cítase en 1218 a igrexa de *Sancto Michele de Roosinde*; en

1246 *ecclesiam Sancti Michaelis de Rousende*; en 1247 *Sancti Michaelis de Robosendi*; en 1260 *Sancti Michaelis de Roosendi*; en 1370 *Sam Miguel de Rousende*, etc. etc. (RS 17, 42, 44, 48, 87, etc. etc.). Cítase tamén en 1492 (CRIS 130, 131). Máis citas para a historia en CPMO 602, 3221, 3801, 3911, 3914, 3932, 3942, 3956, 4030-33, 4047, 4187, 4203, 4736, 5035, 5103, 5685, 5956, 6141.

A Airexa v. n.º 12.

Albarán aseméllase foneticamente ó apelativo árabe *al-bará* ‘carta de pago, cédula real con algunha concesión’ (DCELC v. *albalá*; DEEH 451). Pero tamén se pode relacionar co lat. *albarus* ‘álamo branco’ (DELL; DEEH 451), se o comparamos con Liñarán ou con Albar, v. n.º 1. En Portugal cítase o top. *Alvaram* en 1258 (NGTP; DOELP); pero non se ve claro que derive do persoal gótico *Alvarus* (NGTP p. 27, n.º 39; HGN).

Areas é plural de *arena* ‘area’.

O Areiro aludiría a un sitio *arenarium*, abundante en area, ou a un alcume de oficio, propio de quen extrae area dun río.

Calvos puido ter orixe en descendentes do sobrenome persoal latino *Calvus* (TLC 235; OE 20/5) ou aludir a terreos calvos, sen vexetación.

O Campo de Naz v. n.º 8 e 3.

A Cavadiña leva o sufixo -iña, como diminutivo de cavada, participio do verbo *cavare* ‘cavar’.

O Celeirón, máis ca aumentativo de *cellarium* ‘celeiro’, podería ser o diminutivo *cellariolum* ‘celeiró’.

O Cotorulo representa un diminutivo do apelativo prerromano *cotto, pequena altura (TPH 267-275), coma Cotarelo.

Os Ferreiros v. n.º 15.

Fondo de Vila consta do lat. *fundus* + *villa*.

A Lama do Outeiro v. núms. 1 e 6.

A Lama do Sobrado v. n.º 1 e *superatum* ‘sobrado, sitio alto’.

A Lama dos Campos v. n.º 1 e 8.

Naz de Abaixo e *Naz de Arriba* v. n.º 3.

Outeiro v. n.º 7. Cítase *Outeiro de Rousende* en 1352 (RS 77). CPMO 3711.

Pesqueiras, plural do lat. *piscaria* (LHP), son sitios preparados para *piscare* ‘pescar’.

Ribas corresponde ó lat. *ripa* ‘ribeira’ en plural. Non é boa grafía Rivas, se atendemos á etimoloxía.

O Viñal alude a un *vinealis* (subst. masc.), *vineale* (subst. netro), sitio de viñas (*MLLM*; *LHP*).

21. SANTIORXO, San Xurxo

O nome da parroquia e da aldea dela, que o orixinou, é xustamente o do seu santo titular, *Sanctus Georgius*, que vén do grego *ge-orgós* ‘agri-cultor’. Cítase *Sancto Ieorgio* a. 1012, 1288, 1329, *San Giorgio* a. 1347, *Santi Orgo* a. 1400, *Santiorgo* a. 1428, 1444 (*CRIS* 3, 24, 47, 58, 86, 122. 125). Nunha concordia do bispo de Lugo cos Templarios en 1244 figura *Sco. Georgio* (*ES XLI* apend. 36), mal identificado con Canedo (*NML* 155). *CPMO* 5114.

A Algueira, posible variante de Algaria (na Coruña) e Lamego (Portugal), podería ter orixe no árabe *al-gâr* ‘antro, caverna, cova, cavidade’ (cf. *DCELC* v. *algar*), coma o portugués *Algueirão*, da mesma orixe (*DOELP*).

Barreiros pode aludir a sitios barrentos ou a traballadores do barro, voz prerromana (*DCELC*). Houbo aquí unha telleira.

As Casas proceden do lat. *casa*, en plural.

A Cruz v. n.º 6.

A Fonte v. n.º 14.

Os Hortos foron plural do lat. *hortus* ‘horto’.

A Lama v. n.º 1.

O Noguedo leva o sufixo *-etum* > *-edo*, indicando abundancia de *nux* ‘noz’ e da árbore que a produce, coma Nocedo/Noceda. Cítase *Noguedo* aa. 1288, 1400 (*CRIS* 24, 86); *Nogedo* en 1474 (*CDFP* 198); *Noguedo* aa. 1469, 1486 (*RS* 221, 253)

Paradela, así en 1376 (*CDFP* 69), sería unha pequena *parata* ‘parada’, unha pequena estación de viandantes, onde repousaban e se preparaban para novas andaduras. Aquí atracaría a “Barca de Paradela”.

Pinol de Abaixo v. n.º 17.

A Somoza é topónimo galego do que escribe Joseph M. Piel en *Grial* (XXIV, 1986, 100-101): “bem se vê que *somoça* se descompõe en dois elementos: o nome

comum *soma* < lat. *summa*, feminino de *summus* ‘mais alto’, e o sufixo matizador-diminutivo *-oça*, lat. *-uceus* / *-ucea*, o mesmo que conhecemos p. ex. de *palh-oça*, etc. Aliás, o termo *soma* figura em quase todos os dicionários galegos na acepção de ‘terra deixada pelo arado ao abrir um sulco’ ou ‘elevação natural que, como um valado, divide duas propiedades’. Cítase a *vila de Sumoza* en 1260 (*CRIS* 11) e quizabes “*villa Sumoza*” en 1185 (*CPMO* 55).

Veliños pode responder a un xentilicio latino *Vellinius* (*LE* 430) ou *Bellinius* (*RL* 33). Pero tamén puido ser deformación de *Valiños* ‘vales pequenos’.

Vilar v. n.º 16.

A Vilerma parece aludir a unha *villa erema* ‘vila erma, deserta’. Pouco verosímil sería unha vila de Guillermo/a, nome de tradición franca e orixe xermánica.

22. VILAESCURA, Santa María

Cítase *Villa oscura* en 1244 nunha concordia do bispo de Lugo cos Templarios (*ES* XLI apend. 36; *NML* 183); *Villascura*, a. 1355; *Santa Maria de Vila Escura*, a. 1425; *Santa Marya de Vila Escura*, a. 1438 (*CDFP* 59, 150, 169). O nome da parroquia, que é tamén o dunha aldea dela, parece fácil de interpretar a primeira vista, como se fose en latín *villa obscura* ‘escura, sombría, escondida, secreta, lóbrega’. Pero Ernout & Meillet (*DELL*) din que o lat. corta *ob-scurus* e que a raíz *scur* está no vello alto alemán *scur*, *scura* ‘granxa’. De feito en docs. medievais foráneos figura un substantivo de orixe xermánica *escura*, *scura*, *scuria*, *scurgia* co significado de ‘granxa, celeiro, tulla, hórreo’, e perdura no francés *écurie* ‘corte, estábulo’ (*LLMA*; *MLLM*).

Os Condes fai referencia ó plural do lat. *comes*, *-itis* ‘compañeiro (de camiño)’, que vai cun superior.

Moreda alude a un sitio onde abundarían as árbores que dan a froita do *morum*, plural *mora* ‘mora, amora’.

Pena de Miro v. n.º 3 e o persoal *Miro* (*HGN* 185/6b; *OPNH* 229/955).

Vaz posiblemente (?) sería o patronímico de *Vatius* (*LE* 553); nome persoal *Vaze* entre 1025-1040 (*TC* 159).

Un documento de Oseira referido a Barbadele (Sarria)³¹

Na Colección Diplomática do Mosteiro Cisterciense de Santa María de Oseira, *publicada por Miguel Román Martínez en 1999, atópase o documento núm. 3, datado o 18 de agosto de 1068, con este encabezamento: “Marina Vermúdez vende a seu hirmán García unha herdade de Vila-mediana, parroquia de San Miguel de Barbadele, por corenta soldos de prata”.*

Román, no índice, sitúa esta herdade na parroquia de San Miguel de Goiás, concello de Lalín, prov. de Pontevedra, quizá debido a que por aquí tiña o mosteiro de Oseira outras posesións, e no documento menciónase a San Miguel como titular, e porque nel consta o nome de Cotarelo, o cal é un lugar desta freguesía. Sen embargo coido eu que Barbadele non é outro distinto do que hai en Sarria. Vexamos antes de nada o contido do documento e a súa tradución ó galego.

Texto:

1068 - agosto - 18

MARINA VERMUDEZ VENDE AO SEU HIRMAN GARCIA UNHA HERDADE DE VILAMEDIANA, PARROQUIA DE SAN MIGUEL DE BARBADELO, POR COARENTA SOLDOS DE PRATA.

1.- A HN, 1508/3.- Perg., 170 x 110 mm. Latín. Visigótica cursiva.

(CHRISTUS) In Dei nomine Ego Marina Veremudiz a vobis iermano meo Garsea Veremudiz et uxor vestra Godina Odariz in Domino eterna salutem amen. Ideo placuit mihi propria mea voluntate nullisque gentis imperio neque suadentis articulo set propria mihi haccesit ut facere vobis iam dictis cartula vendictionis sicut et facio de villa mea propria quem abeo de susceptione parentorum meorum, et est ipsa villa in loco predicto in **Barvatello**, subtus monte **Cotarelo**; pernominata **Villa mediana**, super baseliga **sancti Migaeli** discurrente ipso ribulo **Barbatello**, illa quos fuit de Soniarigo Bitoriquiç et de sua mulier ab inticro, et illa quos quod fuit de meo mito et illa que ganabi Todemiro Martiniç, et que ganabi ego et viro meo Oveco Todemiriç, in ipsa Villa **mediana**. Dabo vobis illas ab inticro, casares, terras cultas vel incultas, vel aguas cursiles, vel immobiles, petras aut immobiles, paduis, pascuis, padulibus, exitus

---

31 *Lucensia* 31 (2005) 377-382.

montium, haccessum vel recesum, arbores fructuosas vel infructuosas, sesecas molinarum, devisas carbaliarum per suis terminis et locis antiquis, quomodo dividet per illa aqua de **Exkani** et per **Nesperaria** et per **Involata** et inde a **Portas caballas** et per terminum de **Villar de Zenti**, per illa aqua de ribulo **Flagiani**, per ubi ea potueritis invenire, abeatis eas ab inticro quantum a prestitum ominus est usque minime rem. Et accepit de vos in precio XL sólidos de argenti per XII^m denarios [...]leranos, precio que mihi bene complacuit, et de ipso pretio apud vos nihil remansit in devito, set completum est. Ita de odie die de iuri meo abrasas et in vestro iure vel domino tradita aque confirmata abeatis vos et omnis posteritas vestra.

Si quis tamen, quod fieri non credo, aliquis omo contra cartula ad inrumpendum veneri vel venero, que paie vobis in dublo vel triplo quantum inquietare volueri et vos perpetim abiture.

Facta cartula vendictionis die quod est XV° kalendas septembres era CVI^a post milésima.

Ego Marina Veremudiç quo fere voluit in hanc cartula vendictionis manu mea (+).

Pro testes: Rodrigo ts., Eyta ts., Pelagio ts.

Elperigo notuit.

Traducción:

(*Crismón*) No nome de Deus, eu Mariña Vermúdez a vós, irmán meu García Vermúdez e a vosa muller Godina Odáriz, saúde eterna no Señor. Amén. Xa que elo me agradou pola miña propia vontade e non por imposición de ningunha xente nin por artello dun persuasor, senón que veu propiamente de min, que vos fixese ós xa ditos unha carta de venda, así é como a fago da miña vila propia que teño por sucesión de meus pais. E está esa mesma vila no lugar que antes se dicía Barbadelo, ó pé do monte Cotarelo, denominada Vilameá, sobre da basílica de San Miguel, por onde corre o mesmo regato Barbadelo.

A que foi de Soñarigo Bitoríquiz e da súa muller, toda ela, e canto foi do meu mérito, e a que comprei a Todemiro Martínez, e a que adquirín eu e o meu home, Oveco Todemíriz, nesa mesma Vilameá, dóuvolas a vós por completo, casares, terras cultas e incultas, augas correntes e paradas, pedras <mobles> ou inmobles, prados, pastos, brañas, eixidos de montes, acceso e receso, árbores froitosas e non froitosas, asentos de muíños, devesas de carballeiras, polos seus termos e sitios antigos, segundo divide pola auga de “Exkani”, e por Nespereira, e por Amboade e de alí a “Portas Caballas” e por termo de Vilar Decente, e pola auga do río “Flagiani”, por onde a poidéredes atopar, teñádeas totalmente canto é humanamente útil ata a mínima cousa.

E recibín de vós en precio 40 soldos de prata de 12 diñeiros “[...]leranos”, precio que me compraceu ben, e deste precio nada quedou indebido de vós, senón que está completo. Así que dende o día de hoxe teñádelas apartadas do meu dereito e pasadas ó voso poder e dominio e confirmadas vós e toda a vosa posteridade.

Pero, o que non creo que se faga, se algún home viñere ou viñere [eu] irromper contra a carta, que vos pague no dobre ou triple canto quixere inquietar, e vós a teñades perpetuamente.

Feita a carta de venda no día que é o décimo quinto [antes] das kalendas de setembro na era centésima sexta despois da milésima [= 18 de agosto do ano 1068].

Eu Mariña Vermúdez, o que quixen se fixese nesta carta de venda, [firmo] coa miña man (+).

Por testemuñas: Rodrigo ts. Eyta ts. Pelagio ts. Elperigo, notario.

Notas a este documento

1.- As Persoas

Esta *Marina Veremudiz* e o seu marido *Oveco Todemiriç* parecen ser os mesmos que, catro anos antes, figuran nun documento de Samos (Tumbo n.º 71, publicado por Manuel Lucas Álvarez). Nel a serva de Cristo Mariña Vermúdez, cos seus fillos, Alfonso, Pedro, Vermudo, Mariña e Ónega Ovéquiz dá a Samos o 27 de febreiro de 1064 a vila de Belante, xunto á igrexa de Santa María, como expiación polo seu marido Oveco Toimíríz, segundo lle ordenara este mentres viviu, vila que fora de Vermudo Onoríquiz [o pai de Mariña]: *“ancilla Christi Marina, prolis Vermuizi, una cum filiis meis nominibus Adefonso Ovequiz et Petro Ovequiz et Veremudo Ovequiz et Gelvira Ovequiz et Onneka Ovequiz damus villa de Bellanti prope aulam Sancte Marie pro remedio de viro meo Oveco Toemirizi, sicut ordinavit nobis in vita sua et fuit ipsa villa de Vermudo Honoriquizi”*.

No mesmo Tumbo, n.º 75, a citada serva de Cristo Mariña co seu fillo Pedro Ovéquiz, o 1 de decembro de 1078, concede ó mosteiro de *Santiago de Barbadelo* pola alma do seu filio Vermudo Ovéquiz a vila de Piñeira, no lugar que chaman de Don Soñarigo Menéndez, na ribeira do [río] Barbadelo, que comprara seu pai Vermudo Onoríquiz a Ermesenda Soñariquiz: *“ancilla Christi Marina et filius meus Petrus Ovequiz concedimus ad ipsum locum Sancti Iacobi <Barvatelli> villam nostram propriam pro anima filii mei Veremudi, proles Oveci, quam habemus in loco predicto ubi dicunt Pinaria, et est ipsa vila in loco ubi dicunt villa de domno Sonnarigo Menendiz in ripa Barvatelli et comparavit illa pater meus Veremudus Honoriquiz de Ermesenda Sonnoriquiz”*. Como se ve aquí, o pai desta Mariña [Vermúdez] era Vermudo Honoríquiz.

Este Veremudus Onoriquiz e a súa muller Onega Garsie, o 11 de abril de 1030, doan ó mosteiro de San Paio de Piñeira vilas en San Miguel [de Piñeira], outra vila en San Mamede [da Chanca] que foi de Telo e cambioullela Soñarigo Bitacoz por outra que lle deron en Vilaragunte: *“villas in Sancto Michaelae ... que ganavimus de parte Pelagii Egerediz aliam villam in Sancto Mamete, que fuit de Tello et commutavere nobis illam Sonioricus Bitacoz pro alia quam ei dedimus in villa Aragunti”* ... (Tumbo de Samos, n.º 73). Este *Sonioricus Bitacoz* parece ser o mesmo ca *Soniarigo Bitoriquiç* de Oseira (CDO 3).

O mesmo Veremudus Honoriquiz e Onega Garsie [pais de Mariña], o 24 de abril de 1031, doan a Santiago de Barbadeo as vilas que adquiriran e compraran en Santa María de Belante, a vila e as herdades que alí mesmo adquirira seu pai Honorigo Soñariquez: “*villas quas ganavimus et comparavimus in Sancta Maria domni Belanti; villam et hereditates quas ibidem ganavit genitor meus Honoricus Soniariquiz*” (Tumbo de Samos, n.º 74).

En resumo. Mariña Vermúdez era filla de Vermudo Honoríquiz e de Ónega García, e neta de Honorigo Soñaríquiz. Estivo casada con Oveco Todemíriz; pero en 1064 xa morrera este, e quedaban entón vivos a viúva e cinco fillos: Alfonso, Pedro, Vermudo, Elvira e Ónega. En 1078 xa morrera Pedro e Vermudo. Do irmán de Mariña Vermúdez, que se chamaba García, só temos a noticia do documento de Oseira.

2.- Os lugares

A “*Villa Mediana ... subtus Monte Cotarello ... super basiliga Sancti Michaelis, discurrente ipso ribulo Barbatello*”, que lemos na *Colección Diplomática de Oseira*, ano 1068, debe corresponder a Vilameá en San Miguel de Piñeira, parroquia que confina ó norte con Santiago de Barbadeo, e cerca dela está polo sur o Monte Cotarelo, limitando coa freguesía de Santiago de Nespereira, que era *Nesperaria* no devandito documento 3 de Oseira. No Interrogatorio do Catastro de la Ensenada, ano 1752, figura o “marco de el alto de Coterelo”, como punto divisorio de San Miguel de Piñeira.

Por aquí tamén aparece no Tumbo de Samos (n.º 92), o 9 de xaneiro de 1079, ademais da “*villa de Pinaria*” [Piñeira], outra vila “*in Villar Decenti*”, o cal vilar ten o mesmo nome ca “*Villar de Zenti*” que figura no núm. 3 da *Colección Diplomática de Oseira*, no ano 1068. Igualmente no Tumbo de Samos (núm. 58) consta unha “*hereditas in Villare Dizenti*” sen data fixa [“h. 1009”]. Máis aínda, no Suplemento 1 ó Tumbo de Samos (p. 440, liña 25), no ano 904, cerca de Barbadeo noméase a “*villa que dicitur Dicendi*” [*Dizenti*, leo eu nunha fotocopia do pergamiño].

O “*ribulo Barbatello*” chámase agora “Río Pequeno”, o cal vén dende Piñeira e pasa por Barbadeo ata desembocar no río de Sarria. Acabamos de ver que a *villa Pinaria*, no ano 1078, estaba *in Ripa Barbatelli*, a mesma localización que tiña no ano 1030 o mosteiro feminino de San Paio de Piñeira: “*monasterium Piniaria vocabulo Sancti Pelagii ... territorio Gallecie iuxta rivulum Barbatelli*”.

Quédanme por identificar e localizar “*agua de Exkani*” (¿*Ascanio?*), “*Portas Caballas*” e o “*ribulo Flagiani*” (¿*Chaián?*), que parecen aludir a regatos próximos a Vilameá. En cambio [villa] *Involata* debe corresponder ó casarío de Amboade, en San Mamede da Chanca, parroquia que limita con San Miguel de Piñeira (Cf. mapa 124 do Instituto Geográfico y Catastral, edic. 1950; A. Díaz Fuentes, *Toponimia de la Comarca de Sarria*, p. 44). Este dato é interesante, porque axuda a confirmar a etimoloxía de Amboade, partindo do xenitivo de *Involatus*, e non de *Ambulatus* ‘o peregrino’, como suxería Joseph M. Piel de primeiras en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 169, pero corrixíndose posteriormente en *Verba*, 2, 1975, p. 44, onde explica *Involatus* como «nome de inspiración mística: ‘o que se envolou (evolou)’, ou melhor pasivamente ‘que foi arrebatado’ (pela fé, p. ex.), explicación que nos parece mais plausível que a concreta de ‘o raptado’».

3. Un hápax no texto de Oseira

A lectura que se ten feito de “*illa quos quod fuit de meo mito*” (véxase a fotocopia de Oseira), levoume a pensar que ese “mito” podería ser abreviatura de “marito”; pero a continuación vén a frase “*que ganabi ego et viro meo*”. Por iso coido que “mito” non é apócope de “marito”, senón que debe de estar por “merito” con sentido xurídico (dereito, valor, aprecio); comp. *villa cum omni merito et termino suo ... villa cum omni merito vel adjecencias suas*, a. 695 ... *villa una cum omni merito vel soliditate ad se pertinente*, a. 717 ... *portionem meam cum omni merito suo*, a. 724, etc. etc. (Cf. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus, v. meritum*). Pouco verosímil sería que este “mito” fose a palabra do dereito xermánico “mitio”, que significaba a responsabilidade dun señor polos actos dos seus vasalos, conxunto de vasalos polos que un señor é responsable, territorio no que se exerce a responsabilidade dun señor polos actos dos seus vasalos (Niermeyer, v. *mithio*).

4. ¿Documento de Oseira ou de Samos?

Esta é a pregunta que se pode un facer, en vista de que non hai outros documentos de Oseira que teñan relación con Barbadelo nin cos mosteiros de Sarria anexionados ó de Samos. ¿Extraviouse quizabes este pergamiño na desamortización

cando pasou ó Archivo Histórico Nacional? Queda plantexada esta cuestión. Pero coido que resolta, polo menos en parte, a identificación relacionada coas persoas e cos lugares que figuran no documento 3 da *Colección Diplomática de Oseira*.

Toponimia do concello de Monforte de Lemos³²

Seguindo o Nomenclátor normativizado do Goberno Galego, publicado no *Diario Oficial de Galicia*, N.º 16. Martes, 25 de xaneiro de 2000, páxs. 989-990, e o *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, editado pola Xunta no mesmo ano, pretendo asomarme á orixe lingüística dos nomes de lugar rexistrados nas 27 parroquias do concello lucense de Monforte. Como adoito facer, usarei siglas bibliográficas, coas cales intentarei ilustrar e confirmar as miñas hipóteses, sen alongar excesivamente esta presentación. Siglas que aparecerán desglosadas ó final deste traballo.

1. BAAMORTO (Santa María)

Menciónase *Vaimorto* no ano 572, como límite do Comitatus Paramiensis (*ES XL 347*), *Vaymortuo* entre 1020-1061 (*TSA 15*), *parrochia Sancte Marie de Vaimorto* en 1178 (*JUB 204*), *Vado mortuo* en 1195 (*NML 181*; *TSA 49*), *Vado morto* en 1243 (*NML 181*), *Vaamorto* en 1376 (*LF p. 695*), *Vâômorto* en 1404, *Vââmorto* en 1408 (*CDFP 93, 108*). Todo isto parece dar algún pé para escribir *Vaamorto*, en vez de *Baamorto*, interpretando o topónimo polo latín *vadum* ‘vao (*DELL*; *LHP*), sitio pouco fondo dun río por onde se pode pasar a pé’, adxectivado aquí polo participio *mortuum* ‘morto’, quizabes pola pouca corrente de auga. Sen embargo no ano 941 figura a venda dun agro “*quomodo se levat de rivulo qui vocitant Cenisa ... usque in termino de Bove morto*” (*TC 452*) e no ano 961 vendeuse parte doutro agro “*qui est in ter villa Sanbadi et Boimorto*” (*TC 449*). Lugares da freguesía son:

O Agriño, diminutivo de *agro*, en latín *ager*. Houbo tamén o antropónimo *Agrinius* (*LE 115*), que puido ser o posuidor do lugar.

---

428 Lucensia IV/8 1994, 129-139.

Casares, conxunto de casas que forman un pequeno grupo no campo, plural do lat. *casalis*, *ale* ‘casal’, con rotacismo do -l-.

Cinsa lugar onde estivo ubicado o mosteiro de *Sancto Iohanne de Cinissa* (v. N.º 21), do cal queda na toponimia menor a “*Casa Priorato*” con emblemas da cruz de Malta, usada pola Orde Hospitalaria de San Xoán (*IAL* I 157). Menciónase *Cinissa* en 1098 e 1250 (*NML* 148), en 1058, 1125, 1175, 1190 (*TSA* 53, 54, S-13, S-19, S-30). Isto indicaría que *Cinsa* puido vir do latín vulgar *cinisia, ‘cinzas’, quizabes derivado colectivo do lat. *cinis*, *-eris* ‘cinza’, en opinión de Corominas (*DCELC* v. *ceniza*). Tamén Ernout - Meillet (*DELL*) propoñen: “Les formes romanes supposent aussi un dérivé *cinisia (cf. bas latin *cinissa*)”. Nesta hipótese o significado concreto do topónimo podería aludir a unha queima ou a restos mortais de persoas, incineradas ou non. Menos verosímil sería supoñer que *Cinsa* fose inicialmente unha (*villa*) *Cinsia*, é dicir, propia de *Cinsius* (*ILER* 5656; *LE* 318), como *villa Aemilia* foi a vila propia de Emilio.

A *Chavarega* é un topónimo insólito que tal vez puido derivar do lat. *clavis* ‘chave’, cun sufixo *-ar* + *-ega* < *-aeca*, este de aspecto máis primitivo (*OPPH* p. 288-289). Se o comparamos con *Pumarega*, *Pallarega*, *Ervillega*, *Fabega*, etc. poderíamos suporlle un carácter fitonímico en relación coa herba *chaveira*, *h. da braña*, *h. do gando*, *h. dos bois* (*GDXL* v. *herba e chaveira*).

As Devesas, plural do lat. *defensa*, serían chousas defendidas con cercas. En 1306 figura *Maria Perez de Defebessa* (*CDFP* 33). En docs. medievais constan as formas *defesa*, *defensa*, *defessa*, *deuesa*, *devesa*, *deuessa* (*LHP*).

A *Lama* é voz latina ou quizabes pre-latina moi difundida na toponimia do noroeste peninsular; dela tratou especialmente Menéndez Pidal (*TPH* 98-102) e Corominas (*DCELC*).

Pallares provén do adxectivo latino *palearis*, *-are* (e *palealis*, *-ale*) con base en *palea* ‘palla’. Erran os que din que aquí estaba o centro do antigo *Comitatus Pallarensis*, o cal estaba totalmente na marxe dereita do Miño, como deixo demostrado en *El Progreso* (30-IV-1978). No séc. XIII o cóengo *Alfonsus Petri de Lemis* deu para o seu aniversario na catedral de Lugo toda a súa herdade de *Paliarés in Lemis* (*JUB* 182). Noutro testemuño do ano 1314, escrito en galego (*JUB* 188), Sancha López confesaba que seu pai lle deixara un casal dos aniversarios de Santa María de Lugo en “*pallares cabo monforte*”.

As Pereiras son o plural do fitónimo *pirarium/aria* ‘pereiro / pereira’ árbore que dá *pirum* / *pira* ‘pero / peras’.

Pol evoca o antropónimo do posuidor *Paullus* / *Paulus* / *Pollus* (*ILV** N.º 110), como teño escrito en *Lucensia* (N.º 9, 1994, 160).

Portobrea contén as voces latinas *portus* ‘porto, paso dun río ou dunha montaña’ e *vereda*, usada no baixo latín hispánico ‘camiño de posta’ (*DCELC*). En docs. de 902 a 1100 consta *uereda*, *bereda*, *fereda*, *vereda* (*LHP*). Agora dicimos *verea* ou *brea* (*GDXL*).

Reboredo leva o sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*, engadido a *robur* ‘carballo’ (‘roble’ en castelán). Consta *roboretum* en glosarios latinos (*DELL*) e *Reboreto*, tops. lucenses (*NML* 172-3).

A Ribela procede do lat. vulgar *ripella*, co sufixo *-ella*, que o fai diminutivo de *ripa* ‘ribeira’. En docs. do s. IX-XII está escrito *ribiella*, *ribella*, *ribilla*, *ripiella* (*LHP*).

2. BASCÓS (San Martiño)

Bascós nomeábase ecclia *Sci Martini de Velascones* no ano 1175 (*NML* 181). En 935 sinalase o límite norte de Caneda *contra parte septentrioni per terminos de Basconis* (*CDP* 1). En 1419 Afonso Gonçalves, prior de Pombeiro, afora *as nosas herdades de Castidono en na freyguesia de San Martino de Vãâscôos* (*CDP* 95). Hai unha variante *Beascós* en Carballedo (Lugo), que se cita como *Vilasconis* en 1082 e *Velascones* en 1175, segundo teño escrito en *El Progreso* (24-V-1989). A orixe do topónimo estaría no nome persoal *Velasco*, *-onis* (a. 841, *ES* XL 379; *OPNH* 292/1375), do que tratou Menéndez Pidal (*TPH* 81-82), proponendo unha base en *bela* ‘corvo’ (conservada en vasco). Tamén podería contar *Vasconius*, a. 387 (*TLC* 200), nome que levou un bispo de Lugo no séc. VII (*EL* 43-44), o cal tería relación alomenos nominal coa tribu primitiva dos *Vascones*, mencionados por Plinio (*NH* III 22; IV 110) ou con posteriores emigrados de *Vasconia* (*OE* 94/6, 98/1) como supón García Conde (*EL* 129), referíndose ós *Vascones Galleciae*, citados nun doc. lucense de 1032 (*ES* XL 410).

Barredo leva o mesmo sufixo que vimos en *Reboredo* e aludiría a abundancia de *barro* ou á planta *berro*, voces ambas prerromanas (*DCELC*), se se compara con *Berreto*.

O Campo, en cambio, é o apelativo latino *campus* ‘chao extenso con veiga’, contraposto a *mons*, *ager*, etc.

Carranchousa parece ter como último compoñente a *clausa* ‘chousa’ / ‘enchousa’: terreo con vexetación amplo e cercado; pero o primeiro é máis escuro; se cadra, foi un *carrale* ‘camiño de *carrus* ou carro’ de orixe céltica (*DCELC*). Compárese con *Carrancova* en Cervo e *Carralcova* no Incio e na Cañiza.

A Estrada corresponde ó lat. (*via*) *strata* ‘vía empedrada’, ‘calzada’, participio de *sternere* ‘estrar, tender polo chan’: cf. *sternere viam lapidibus* (*DELL*).

En *Outorelo* ‘pequeno outeiro’, variante de *Outarelo*, temos o lat. *altare* ‘sitio alto’ co sufixo diminutivo *-ellum* > *-elo*.

A Rectoral alude á casa e lugar do *rector* ‘director’ da comunidade parroquial.

O Regueiro é un derivado de *riguus* ‘rego’ (Plinio), quizabes deverbal de *rigare*, ou de **reku* (tal vez de orixe céltica, en opinión de Corominas, *DCELC* v. *regar*).

O Torbido ten aspecto de ser un fitónimo, co sufixo *-ido*, variante de *-edo*, que indica abundancia tal vez da planta *Operculina turpethum* ‘turbito’ (*GDXL*), ou tamén colectivo de *turba*, *turva*, *turfa*, *torba*, *torva*, *turbus* ‘carbón vexetal’, voz xermánica rexistrada por Niermeyer (*MLLM*) en 1101, 1142, 1191 (cf. *DCELC*).

A Vila sucedeu no romance ó lat. *villa*.

3. CANEDA (Santalla)

O nome desta parroquia que, coma hoxe, era *Caneda* en 1161 e 1215 (*NML* 145), procede do lat. *canna* ‘cana’, co sufixo de abundancia *-eta* > *-eda* (*TGL* 308). Cítase *Caneda* en 1218, 1220, 1241-1265 (*CDO* 177, 207, 651, 932). No ano 935 alúdese á *villam quam iniquiunt Kaneta, quod est sub terminis ecclesie Sancte Eulalie* (*CDP* 1). En 1412 volve figurar a *ecclesia Sancte Eulalie de Caneta* (*CDP* 75).

Campelo é un diminutivo de *campus* ‘campo’, co sufixo *-ellus* do lat. vg., variante de *-illus* no lat. clásico (*ILV* 42). Consta tamén o persoal *Campilus* (*LE* 291) e *Campilius* (*ILER* 1532).

A Cruz do Souto combina o lat. *crux*, *crucis* con *saltus*, que tamén se usou como nome persoal (*RL* 396); cf. *Souto*, N.º 9.

A Eirexa traduce o greco-lat. *ecclesia* ‘xuntanza de fieis’, aludindo ó lugar da igrexa, edificio para o culto.

A Fonte e *Fontes* teñen orixe en *fons, fontis*, feminino no lat. vulgar.

Outeiro ‘sitio alto’ sucedeu ó baixo lat. *altarium* (*DCELC*), equivalente a *altare*, que por ser neutro ten o plural *altaria*.

A Pousa procede do lat. *pausa*, aludindo a unha parada no camiño ou a un enterramento (*MLLM*).

O Sobrado inicialmente foi un adxectivo verbal *superatum*, referido a un edificio elevado (*DCELC*); sen embargo Machado, que no *DEL*P propón esta etimoloxía, con pouca probabilidade no *DOELP* coida que equivale a *sobreiro*, nome de planta, derivado de *suber*.

Vao en lat. era *vadum*, como vimos en Baamorto, N.º 1.

4. CHAO DE FABEIRO (San Ramón)

Creouse esta parroquia en 1919 con pobos de Baamorto ubicados a carón dunha capela adicada a San Ramón Nonnado. En 1260 figura a venda dunha leira *in locum qui vocitam Faveiro, sub signo Sancta Maria de Vado Morto*, e no 1315 véndese outra en *Faveyro su u signo de Santa Maria de Vaamorto* (*CDFP* 18, 37). O apelativo *Chao*, variante popular do normativo *chan*, foi *planus/um* en latín, aludindo a un terreo sen desniveis. Aquí únese con *Fabeiro*, nome dunha aldea, situada ó pé do monte *Fabario* (non monte *Savario*, como se transcribe en *TSA S-19*, nun doc. do ano 1098), forma que parece levarnos ó nome de posuidor *Fabarius* (*TLC* 335) ou ó latín *faba*, planta leguminosa, co sufixo locativo e de abundancia *-arium*, aludindo a un terreo apto para fabas.

Catro Camiños contén o numeral latino *quatuor*, que especifica á voz do lat. serodio e hispánico *camminus*, quizá de orixe celta (*DCELC*; *LHP*).

Case sinónimo é *A Encrucillada*, a cal é unha palabra relacionada con *crux*, punto onde se cruzan camiños; sería (*via*) *cruciliata, cruçeiada, cruceliada; incrucillata, encruçeiada, incrucilada, incruciliata, inkruziliata* (*LHP*).

A Ermida, oratorio xeralmente aillado, sucedeu á voz greco-latina eremita, derivada de *eremus* ‘ermo, solitario’.

O Mato podería ser o masculino de *matta* (DCELC); pero houbo tamén o antropónimo *Mattus*, sinalado polo poeta hispano-latino Marcial nun epigrama (DLF), posible posuidor do lugar.

En *Porto de Lobos* temos un sintagma que consta do lat. *portus* ‘porto, paso dun río ou dunha montaña’ e de *lupus* ‘lobo’ en plural; pero *Lupus* foi tamén sobrenome persoal (TLC 327).

En *San Martiño* houbo unha capela (IAL II 271), que tería por titular a *Sanc-tus Martinus*, o de Tours (s. IV) ou de Dumio (s.VI), nome teofórico, derivado de *Mars, Martis* ‘Marte’, o cal perdurou neste haxiotopónimo simplificado, onde vivían entre 1020-1061 os *fratres Sancti Martini de Vaymortuo* (TSA 15) e chamouse *San Martin do Hermo* en 1315 (CDFP 37).

5. CHAVAGA (San Xoán)

Aparece no ano 572, como límite do *Comitatus Paramiensis*, o *Castrum de Zabaga* (NML 185; ES XL 347), como deixo escrito en *El Progreso*, 4-V-1978. Pero a orixe de *Chavaga*, nome da parroquia e dunha aldea súa, chamada *O Alto de Chavaga*, parece estar en (*Villa*) *Flaviaca*, adxectivo baseado en *Flavius, Flavus* ‘o roibo’, co sufixo *-aca* prerromano (AS I 1496), indicador de propiedade.

Outro lugar chámase *Barxa*, escrito *Barcena/Varcena* en docs. lucenses (NML 142 e 181) e mesmo *Vargea* en 1290 (CDFP 25), anque non referidos a esta aldea. *Uarçina, uarcena, uarzena, varzena* en docs. medievais (LHP) foi voz pre-latina da que trataron varios especialistas e significaría ‘terreo chan e fértil á beira dun río’ (DRAG v. *varcia/varxa*). Véxase, por exemplo, Corominas (DCELC v. *varga*), Joseph M. Piel en *Grial*, N.º 90, 1985, 471-474, e J-L. Pensado (OELG I 285-288).

Cabo corresponde ó lat. *caput*, aquí co significado de cabeceira ou extremo dunha vila.

Cotelo, cotello, cotiello, gotello (LHP) constaría dunha voz prerromana **cotto* ‘elevación do terreo’, da que tratou Menéndez Pidal (TPH 267-275) e Corominas (DCELC v. *cueto*), supoñendo que fose un pequeno outeiro, co sufixo diminutivo *-ellum*; pero no lat. hispano medieval alternan *cauto, couto, coto* (LHP; MLLM) ‘terreo protexido’.

Meixide sería o xenitivo do persoal *Maxitus*, constatado en doc. portugués do ano 951, segundo propón Joseph M. Piel (*NP*, p. 331, N.º 247), advertindo que «os topónimos que se filiam em *Maxitus* confundem-se fácilmente com os reflexos do genit. de (*d*)*amascetum* ‘ameixedo’», hipótese que parece manter en *HGN* 172/4, aproximando *Meixide* a *Ameixide*. Sen embargo J-L. Pensado (*OELGI* 190-191) indica ben que o A-inicial dificulta esta identificación, e cita a Machado (*DOELP*) que trae *Meixide* en 1258, *Mexiti* en 1087, e *Mexedi* en 1096, como derivados de (*a*)*meixa*. A mención máis antiga véxoa nun doc. lucense do ano 897, que cita un *portus Meixidi* (*NML* 162; *OG* 77, 249).

O Montecelo ou *Piricallo* parece que son dúas maneiras de nomear o mesmo sitio; a primeira é fácil de explicar polo latín vulgar *monticellus*, variante do clásico *monticulus*, pequeno monte; pero a segunda é máis escura, podéndose comparar tal vez coa forma medieval *Piriscalio*, hoxe *Peruscallo* na parroquia de Belante (Sarria), que parece aludir a un ruín pedregal.

Outeiro v. N.º 3.

En *Pacios* temos o plural de *pacio*, redución de *palatium* ‘palacio’, nome común en latín; pero non sempre indicador de grandeza (cf *LHP*).

Tamén *Ríos* parece plural de *rivus* / *rius* ‘río’, ou sucesores referidos ó sobrenome persoal *Rivus* (*TLC* 339).

6. DISTRIZ (Santo André)

O nome da parroquia alude ó persoal gótico *Destericus* (*HGN* 65; *OPNH* 144/406), que foi o posuidor da (*Villa*) *Desterici*. Cítase *Destrít* en 750, *Desteriz* en 1133 e 1219, *Destriz* en 1098, 1202, 1222 (*NML* 150), *Destríci* en 1098, *Destriz* en 1125 e 1175 (*TSA* 53, 54, S-19). En 1129 Sancho Núñez e outros venden á abadesa de Ferreira de Pantón bens no lugar *de Estriz in Palatio ad illas Morales, territorio Lemabus sub alpe Castro Babela sub signo Sci. Andree, discurrante rivulo Cave et Cinisa* (*BCML* IV 178). En 1072 Ermesenda Núñez testa ó mosteiro de Chantada *in territorio Lemus villa de Flexeno ... Moreta ... Desteriz* (*Compostellanum* XIII 1968 348-352). Os lugares son:

Aldea de Abaixo, unha voz árabe *al-daia* (*DEEH*), determinada aquí polo adxectivo do lat. vg. *bassus* ‘baixo’ en locución adverbial (*DCELC* v. *bajo*) ou polo nome do posuidor *Bassius* (*LE* 423).

Babela parece alternancia popular do nome persoal *Babulla* (TLC 170), con substitución do sufixo diminutivo *-ulla* do lat. clásico polo vulgar *-ella*, baseado en *babulus* ‘falador’, contaminado quizá con *baba* (cf. cast. “babilla”). Acabamos de ver a súa cita en 1129. En 1493 figura Pero Ares, morador no olmo de *Babela* (CDFP 211).

O Boieiro parece continuación do lat. *bovarius* / *boarius* (DLF) ‘pastor de bois’.

O Campelo correspondería ó lat. vulgar *campellus*, diminutivo de *campus*.

O mesmo sufixo, pero feminino, ten *A Capela*, que foi no lat. serodio *capella* ‘parte da capa que San Martiño deu a un pobre’, ‘oratorio con esa reliquia’, ‘oratorio’, diminutivo de *cappa* (DCELC).

O Cruceiro, en lat. adxectivo *cruciaris*, *a, um*, e substantivo *cruciaris* ou *cruciarium* (DLF), ten por base o lat. *crux* ‘cruz’, pero non constan mencións toponímicas diacrónicas (cf. OELG I 326).

A Eirexe refírese ó (*locus*) *ecclesiae* ‘lugar da igrexa’.

A Granxa é a forma galega da francesa *grange*, que en definitiva procede do lat. vulgar *granica ‘celeiro, tulla’, propiamente adxectivo derivado de *granum* ‘gran’ (DCELC).

A Lama v. N.º 1.

A Nogueira no lat. medieval foi *nucaria*, *nogueria*, *nogeria*, *nojeria* (MLLM); *nocaria*, *nocera*, *nochera*, *nokera*, *nugaria*, *nugueira* (LHP), sitio de árbores que dán a froita da *nux*, *nucis* ‘noz’; pero consta tamén o nome persoal *Nocerius* (LE 576) e *Nucerius* (TLC 192), posible posuidor dunha (*villa*) *Noceria* / *Nuceria*.

As Pozas veñen sendo o plural do neutro *puteum* ‘pozo’, que era *putea*, o cal converteuse no feminino ‘poza’, anque tamén puido ser un patronímico do nome de muller *Putia* (ILER 73).

O Preto, de etimoloxía discutida, en opinión de Corominas (DCELC) e G.^a de Diego (DEEH) podería ser en orixe un adxectivo, tal vez regresivo de *appectorare* ‘apertar’; pero Eligio Rivas (OPNH 457/664) trae *Preto* no catálogo de alcumes ou apelidos persoais, dicindo que “é o adx. *preto* ‘escuro, moreno’, dado á persoa por esa cualidade”, mais admitindo tamén a relación con *appectorare* ‘estreitar contra o peito’. Faure (DAE) escribe: “Prieto ... en la Edad Media tenía el sentido de ‘moreno, negro’ (como todavía tiene hoy el portugués *preto*), que provenía de la idea de densidad o espesura aplicada al pelo o al bosque”. Pero sería bo coñecer eses supostos exemplos da Idade Media.

O Regueiro v. N.º 2.

7. FIOLEDA (San Cosmede)

Rexístrase *Fenoleda* en 1177 e 1222 (NML 152), *Fionlleda* en 1438 e 1447 (CDP 149 e 166), e posiblemente hai unha referencia a *Fiolleda* en *Fenoli castrum* do ano 572, como límite do Comitatus Paramiensis (ES XL 347). De todos modos, na análise do topónimo debemos aillar o sufixo de abundancia *-eta* > *-eda*, o cal engadíuse ó apelativo do latín serodio *fenuculum* ‘fiollo’, clásico *feniculum*, variante de *fiuncho* e *fionllo* (DCELC v. *hinojo*), diminutivo de *fenum* ‘feo’ (herba, planta gramínea).

Figueira corresponde ó lat. *ficaria*, árbore que dá *ficus* ‘figo’; pero sen descartar que fose unha (*Villa*) *Ficaria*, propia dun home chamado *Ficarius* (LE 416).

Marexe provén indiscutiblemente do xenitivo dun nome persoal, pero é discutible que se trate aquí de *Maridius* (LE 456). Rima con *Bexe*, *Chorexe*, *Nebrexe*, *Sexe*, *Texexe*, *Toexe*, *Vilastrexe*, *Vilavexe*, non todos homologables na orixe da súa terminación.

Pando foi o adxectivo latino *pandus* ‘arqueado, abombado, cóncavo’, o cal usouse como sobrenome persoal *Pandus* (TLC 245).

San Mamede é haxiotopónimo formado sobre *Mammes*, *-etis*, nome persoal orixinado polo balbuceo infantil, como deixo escrito en *Lucensia*, N.º 2, 1991, p. 163 ss.

Vilamaior componse do lat. *villa maior*, substantivo e adxectivo, pero este último tamén foi sobrenome persoal *Maior* (TLC 294) e por iso este topónimo puido ser unha Vila de Maior. No “Memorial de Aniversarios” da Catedral de Lugo consta o seguinte: *XI Kalendas September. Era M.^a CC.^a XVI.^a. Anniversarium Episcopi Ruderici Menendi qui pro anniversario suo dedit lucensis canonicis duas hereditates suas unam scilicet in Villa Maiori sub parrochia Sancti Cosme de Fenoleda et alteram sub parrochia Sancte Marie de Vaimorto* (JUB 204).

Xunqueira xa se ve que é un colectivo de *juncus* ‘xungo’; no Itinerario de Antonino xa figura unha *vila Juncariam* na Hispania Tarraconense cerca dos Pirineos, hoxe Paso de La Junquera (ILER 1779).

8. GULLADE (Santo Acisclo)

Sorprende que na provincia de Lugo non haxa máis ca dúas freguesías baixo o patrocinio de Santo Acisclo: unha está aquí e outra no Valadouro. Pero queda aínda o

topónimo *Santarizco* ou *Santadizco* (así pon agora o *DOG*) na parroquia de Saavedra (Begonte), do que tratei no *Boletín de estudios del Seminario Fontán-Sarmiento de hagiografía, toponimia y onomástica de Galicia*, N.º 17, 1996, pp. 14-17). O culto deste mártir cordobés (*Aciculus/asciculus* (*DELL*) ‘pico de canteiro’ en lat. é alcume persoal) sería introducido aquí posiblemente por algún servo dos condes de Lemos. Lugares:

Borcós soa coma o plural do galego-portugués *borco*, en castelán “vuelco”, regresivo dun suposto verbo latino *volvicare (*DEEH; DELP*), deriv. de *volvere* ‘virar’. Tamén pode compararse con *A Borquería* en Ouselle (Becerreá), de orixe e significado descoñecido (Cf. *Luc.* N.º 26, 2003, p. 103), ou ser quizabes metátese de *Brocos*, nome de parroquia de Agolada en Pontevedra, en lat. *Broccus* (*DLF; ILER 2541*) ‘home de beizo picón’.

En *Cima de Vila* temos un sintagma do greco-lat. *cyma* ‘cume’ e *villa* ‘vila’.

A Chá concorda cunha *terra plana*.

A Eirexe v. N.º 6.

Gullade corresponde ó xenitivo do nome visigótico *Wiliatus* (*HGN 302/4; OPNH 295/1398*), o cal aparece baixo a forma de *Viliato* nun doc. lucense do ano 787 (*NMP 189*) e noutro doc. de 1215 no que testifica *Menendus Pelagii de Guliade* (*CPR*, fol. 201 v1).

O Lagar ‘pía onde se pisa a uva’ ou ‘encoro onde se somerxe o liño’ é un derivado romance de *lacus* ‘lago, pía, depósito de líquidos’. En docs. hispanos de 917-1111 escriben *lacare, lagare, laquare* (*LHP*); en portugueses, *lacar, lagar, lagare* (*DELP; MLLM*).

A Lende coido que nada ten que ver con *legenda* ‘lenda’, nin con *lens, lendis* ‘lendia, miúda, ovo de piollo’; mesmo se fose escrito *Alende*, é difícil de explicar etimoloxicamente; para esta hipotética forma, que equivalería á castelá “allende”, supúxose que proviría do lat. *illinc inde* (*DCELC* v. *allende/allá; DEEH; OELG I 350*).

As Pereiras son árbores que dan *pira* ‘peras’, plural de *pirum*, neutro en lat.

O Río v. N.º 5.

Valdoureense parece unha acomodación que non se menciona noutros nomenclátors e respondería en teoría a ‘Val de Ourense’, en latín *vallis auriensis*, se non foi Val de Ourençe, propio de *Aurentius* (*RL 28 = CIL VIII 23486*) con seseo, por afinidade coa cidade das Burgas.

9. GUNTÍN (Santa Lucía)

A parroquia recibe a denominación de *Guntín*, porque así se chama a aldea orixinaria, a cal foi posesión de *Guntinus*, nome persoal visigótico (*HGN* 145/53; *OPNH* 193/732).

As Folgueiras, plural de *fulicaria*, variante de *flicaria* (MLLM), indica lugar de *filix*, *icis* ‘felgo, fento’ (*TGL* 309).

A Lama v. N.º 1.

Santa Lucía é haxiotopónimo que está relacionado con *lux* ‘luz’, porque *Sancta Lucia* é a patrona popular dos cegos (din que lle arrincaron os ollos no seu martirio); pero o acento de *Lucía* non corresponde ó latín e portugués *Lúcia*, senón ó grego *Loukia*; tamén podería remitirnos a *Lucina*, nome teofórico pagán que foi cristiанизado con diferente matiz semántico, porque *Lucina* era o nome da deusa que invocaban as mulleres cando iban dar a luz. En 1605 había aquí a igrexa de Santa Lucía de Guntín (*IAL* III 266).

Souto foi en latín *saltus* ‘pasteiro con bosque’, apelativo común, usado neste sentido por Festo, Varrón, Lucrecio, Virxilio, etc.; na montaña pasou a significar ‘desfiladeiro, paso estreito, garganta, portela’ (*DLF*; *DCELC* v. *soto*); pero consta tamén o sobrenome persoal *Saltus* (*RL* 396), o cal perduraría no actual apelido *Souto* e no topónimo de forma plena *Vilasouto*, que sería a “villa de Souto” en 1217 (*CPR* N.º 237) ou 1218 (*EDCL*, p. 481).

10. MARCELLE (San Miguel)

Arredor de 1133 usurparon os señores feudais in terra de Lemos *ecclesiam de Marcelli cum posesionibus et familiis Sancti Petri de Amoer* (*CDL* II 454). Pero arredor de 1160 os cóengos de Lugo constatan nun inventario *ecclesiam de Marcelli cum Sancto Petro de Amoer* (*BCML* IX 310). En 1221 foi doada á Sé lucense por don Fernando de Sarria a *ecclesia de Marcelli* (*IAL* IV 59; *NML* 161). A denominación parroquial ten orixe no xenitivo do persoal *Marcellius* (*RL* 112) e *Marcellus* (*TLC* 173), diminutivo de *Marcus*. Tratei deste topónimo no xornal de Lugo *El Progreso* (15-IX-93). Son seus núcleos de poboación:

Agrelos, plural e diminutivo de *ager* ‘agro’, co sufixo vulgar *-ellus*, aludindo a agros pequenos, igual ca *agriños*.

Os Asenxos parecen plural dun fitónimo, coma o castelán “ajenjo”, que era *absinthium* en latín, *asenxio* no s. XIII-XIV, *axienso* na Celestina (*DCELC* v. *ajenjo*) e moitas máis formas nominais (*DEEH* v. *absinthium*), chamado tamén herba da Nosa Señora, herba lombrigueira, herba madroa (*GEG* 2/243).

Barxa v. N.º 5.

O Campelo v. N.º 3.

Candeda leva o sufixo de abundancia *-eda*, engadido a *candea* ‘flor do castiñeiro’ ou *cando* ‘tronco ou cañoto seco dunha árbore’, voces relacionadas co verbo latino *candere* ‘branquear, brilar, arder’ (*DCELC* v. *cándano*) e co adxectivo *candidus*.

O Colado puido ser nome persoal, dado que houbo o cognomen *Collatus* (*TLC* 350), formado sobre un participio verbal; pero téñase tamén en conta que *colado* é un terreo elevado, un cómaro (*DEGC*, apend.), derivado de *collis* ‘outeiro’ (*DCELC* v. *collado*).

A Costa representa o lat. *costa* ‘ladeira dunha montaña’ ou tamén quizabes o antropónimo *Costa* (*TLC* 226).

Eirexe v. N.º 6.

A Esfarrapa parece un apelativo dialectal, vencellado con *farrapo/a*, recollido por Eligio Rivas Quintas: “*farrapa*: residuo, resto de cosas despreciables, inservibles; también farraspas (Dragonte, Bierzo) ... en Calvelo de Lamamá, Our. dicen *farrampas* ‘briznas, pajuelas’, que es el mismo título de este libro” (E. Rivas, *Frampas* II, p. 74; Lugo 1988); “*farrampas*: hierbajo, brizna (Guamil); en Fondo de Vila es *frampa*; el dicc. trae *farrapo*, harapo” (E. Rivas, *Frampas*, p. 90; Salamanca 1978). É difícil ver a etimoloxía da *Esfarrapa*, vencellada co verbo *esfarrapar* (*DHL*) e co adxectivo “des-harrapado” en cast. Corominas (*DCELC* v. *farro*) cita o leonés *farrapas*, como derivado popular de *farro* (planta). Por outra banda, o castelán “harapo”, segundo G.^a de Diego (*DEEH*) e outros, procedería de *faluppa* (tea basta, trapo); opinión rexeitada por Corominas (*DCELC*), que parte do antigo verbo “farpar o harpar ‘desgarrar’, palabra de origen incierto, común a muchos romances”. Como apelido ou alcume, en 1258 figura *Michael Farrapo* (*DELP*).

A Estrada v. N.º 2.

Freixo, nome de árbore, foi o lat. *fraxinus*. Repítese este top. en Ribas Altas (v. N.º 19) coa grafía *Frexeno* en 1217 (*NML* 154; *CPR* N.º 237), defectuosamente identificado con *Freixedo* (Eiré Pantón) en 1218 (*EDCL* p. 480).

Matelas son o plural dun diminutivo de *matta* ‘mata’, co sufixo *-ella* > *ela*.

A Meda tamén foi a palabra latina *meta* ‘montón cónico’, tal vez aludindo a algunha mámoa ou enterramento prehistórico; non obstante cítase *Amebeda* / *Ammeneda* en 1246, arredor de Monforte (*NML* 140) e pódese comparar tamén con *A Meda* en Castroverde, que aparece como *Ameneta* / *Ameneda* en docs. medievais (*NML* 140), con referencia quizabes ó fitónimo *amieiro* / *ameneiro* / *abeneiro*, de orixe prelatina (*DCELC* v. *álamo*).

As Minas de Freixo contén a voz *mina*, de orixe céltica (*DCELC*), vencellada con *Freixo* (v. supra).

Pacios v. N.º 5.

Os Palleiros son montóns de *palea* ‘palla’, sitios onde esta se garda, ou quizabes casas cubertas de palla como as pallozas.

A Pendella vén do plural de *appendiculum* ‘pequeno apéndice’ dunha vivenda labrega, cuberto rústico onde se gardan os apeiros de labranza e leña, sinónimo de alpendre, alboio, etc.

A Pereira v. N.º 1.

A Portela, co sufixo *-ella* > *-ela*, é diminutivo de *portus* / *porta* ‘porto / porta, paso dun río ou dunha montaña’.

A Reguenga sería unha (*villa*) *regalenga* ‘real, do rei’.

En *Río* e *Riocovo* temos o simple *rivus* e o composto *rivus covus* ‘río fondo’.

As Rozas é plural dunha voz **ruptia* formada sobre o participio latino *ruptus* “roturado, rasurado, roto” (*DCELC* v. *rozar*; *DEEH* v. **ruptiare*), escrito *roças*, *rozás* en docs. (LHP).

San Fiz foi *Sanctus Felix* ou San Pedro Fiz, o cal correspondería a *Sanctus Petrus ad Vincula* (Cf. *Biblos*, XXV, 1949, p. 315).

San Pedro de Baños ten a palabra latina *balneum* ‘baño’ en plural. Probablemente aquí ou en San Fiz ubicaríase o *Sancto Petro de Amoer*, citado máis arriba.

O Seixo traduce o lat. *saxum*.

O Val do Bolo contén a voz latina *vallis*, determinada aquí por *Bolo*, ó cal podemoslle atribuír o que di Moralejo (*TGL* 335, n. 80): «Con *Bolo* se ha identificado

o relacionado la *Volobriga* de Ptol. II, 6, 40, v. *Geografía, Orense*, págs. 691 y 790-91, y bien podría remontarse al primer elemento el topónimo actual; pero gallego *Bolo* y castellano *Bollo* piden una base con *-l-* doble y aquélla se sitúa al sur de Braga. G. Rohlf, “Aspectos de topon. españ.”, en *Bol. de Filol.*, Lisboa, 1951, XII, 264, n 118, cree idénticos *Bolo* y *La Bola* en Orense al cast. *bollo*, gall. *bolo*, “palabra empleada en el sentido de “elevación, cabezo”». Cabería pensar tamén nunha aproximación de *Bolo* ó coruñés *Boulo*, de difícil explicación (Cf. *OELG* I 406).

A Veiga sería a voz prerromana **vaika*, como propoñen Menéndez Pidal (*OE* 13/1) e Corominas (*DCELC* v. *vega*) e non unha latina, suposta por G.^a de Diego (*DEEH* v. **vadica*: paso transitible). En docs. dende 887 a 1130 aparecen as formas *baica, bega, beiga, beika, bejka, uaica, vaica, uajca, uayca, uaiga, vaiga, uajga, uaika, uajka, uayka, ueca, uegua, uega, vega, ueica, veica, uejca, ueiga, veiga, veyga, ueika, veika, uejka, ueka* (*LHP*). Nos dicionarios medievais (*LLMA, MLLM*) non se atopa este apelativo hispano.

Vilanova foi *villa nova* en latín.

11. MONFORTE DE LEMOS

Vila populosa e capital do concello, ten hoxe case a mesma denominación que tiña en 1199, *Monte forti* (NML 163; J. González, *Alfonso IX*, II, N.º 133), sendo unha fortaleza no monte *Lemabus*, a. 1074 (*MG* 834). Aquí estaría o antigo castro *Dactónion*, mencionado por Ptolomeo (II, 6, 25), como capital dos *Lémavos*, citados tamén por Plinio (III 28), dúas palabras prerromanas (Cf. *BCML*, V, 1952, p. 80 ss), esta última din que relacionada cos *Lemovices* celtas e cos ‘olmos’. No *CIL* II 2103 = *ILER* 455 cítase un *praef. alae I Lemavorum*, e nunha lápida mortuoria, que se garda en Astorga no Museo de los Caminos, consta a seguinte inscrición: *FABIA EBURI F(ilia) LEMAVA* ☉ (*castro*) *ERITAECO A(nnorum) XL; VIRIUS CAESI F(ilius) LEMAVUS* ☉ (*castro*) *EODEM AN(norum) VII HIC S(iti) S(unt)* ... (Cf. *El Progreso*, 10-II-1985). En docs. do s. X-XI no TC e TSA, as grafías máis correntes son *Lemabus/Lemaus*. Nesta zona de Lemos tería herdades o bispo lucense Fernando Arias, como consta o 12-XI-1275 (*JUB* 218-219): *Era M.^a CCC.^a XIII.^a quotum IIII idus novembris. Anniversarium Episcopi domni Fernandi Arie qui*

assignavit Lucensis canonicis L.^a solidos per omnes hereditates suas Ecclesiasticas et Laycales de Lemis.

No *Boletín de Estudios del Seminario Fontán-Sarmiento*, N.º 21, 2000, pp. 64-69, escribín sobre catros topónimos da vila de Monforte: *Carude, Ramberde, Sambade e Sesvalde*. E agora vexo que nun documento de 1218 Alfonso Peláez, porque o bispo de Lugo lle prestou 500 soldos para ir *ad succesum Terre Sancte vel ad frontariam Hispanie*, déixalle varias propiedades, entre as cales menciona unha leira *in Tapias*, un bacelo xunto ó río que corre ata os muíños do mosteiro de San Vicente (*unum bacellum iuxta rivulum qui defluit ad molendinos monasterii Sancti Vincenti*) e *unum casale de Sesualle* (EDCL p 480).

12. O MONTE (Santa Mariña)

O nome da parroquia é, como se ve, o apelativo latino *mons*.

O Barrio Novo contén a voz árabe *barri* ‘exterior’, latinizada en *barrium* (DCELC), escrita “*barrio, bario, uarrio, varrio*” en docs. (LHP), á que se engadiu o calificativo *novum*.

Tamén é latino *Calvos*, quizá plural do adxectivo *calvus*, aludindo a terreos sen vexetación ou a descendentes de *Calvus*, nome persoal (TLC 235).

As Eiras serían plural de *area* ‘eira/aira’.

Hortos é igualmente plural de *hortus* ‘horto’.

A Lamela ‘pequeno prado para herba’ leva o sufixo *-ella* > *-ela* engadido a *lama*, vista máis arriba, da que é un diminutivo.

O Mato v. N.º 4.

O Mazairo parece referirse á árbore que dá mala *matiana* ‘mazás’, pero quizá con valor colectivo.

Reboredo equivale a carballeira, v. N.º 1.

Santa Mariña, titular da parroquia, foi unha mártir reivindicada e divulgada pola Igrexa de Ourense (ES XVII 216-222), que levaba o nome *Marina*, derivado de *mare* ‘mar’.

A Solbeira, en opinión do profesor Moralejo (TGL 326/n.30) “parece igual a *Solveira* con perda de la *-o-* protónica interna y ruptura de la conexión con lobo”.

Sen embargo, a parroquia ourensá de San Salvador de *Solbeira*, era *Sorveyra* en 1303 (*CDO* 1315). Por outra parte, E. Duro Peña (*DCO*) cita 10 docs. coa denominación *Sorvaria* aa. 1175, 1269, 1277; *Sorbaria* a. 1260; *Sorveira* aa. 1233, 1235, 1244, 1259; *Sorbeira* a. 1194; *Solbeira* a. 1268. Polo mesmo coido que se trata da árbore ‘sorbeira’, que produce a sorba, voz galega que vén do plural neutro de *sorbum* (*DCELC* v. *serba*; *DEEH* v. *sorbum*). Na *GPL* 562 figuran *Silveira* e *Sobreira*, pero non *Solbeira*.

A Torre foi *turris* en lat.

13. MOREDA (San Salvador)

O nome da parroquia era *Moreta* en 879, 942, 946 (*TC* 441, 450, 451), en 1098 (*TSA* S-19), derivado de *mora* ‘mora, amora’, plural de *morum*, co sufixo de abundancia *-eta*. Por iso non me explico porqué Corominas (*DCELC* v. *mora*) escribe: “Moreda, que Vignau quiere traducir ‘de color oscuro’ en un doc. leonés de 996 (N.º 767), en realidade se ignora completamente lo que significa”.

Aldeas desta parroquia:

Amedo sería **amenetum*, co mesmo sufixo *-etum* en singular, indicando unha colectividade de *amieiros* (recórdese o dito de *Meda*, N.º 10).

Bacelares son terreos plantados de *bacelos*, vides novas, nome orixinado no lat. *bacillum* ‘pequeno bastón’, dimin. de *baculum* (*DLF*), *bacillus* en San Isidoro (*Etym.* 20, 13, 1).

A Broza ‘maleza’, escrito *Broça* en 1370 (*CDP* 47) suponse que viría dun lat. **bruscea* ou do celta **vroicea* ‘de brezo, matorral’ (*DEEH* 520, 1074; *DCELC* v. *broza*); pero véxase Du Cange v. *brausia* e Niermeyer (*MLLM*), que recolle as seguintes grafías medievais: *bruscia*, *brucia*, *brusca*, *bruca*, *broscia*, *brocia*, *brozia*, *broteia*, *brossa*.

Cabanas é plural do lat. hispánico *capanna* ‘choza’, usada por San Isidoro, quizabes de orixe céltica (*DCELC* v. *cabaña*).

Os Campos v. N.º 2.

O Castro de Moreda era en lat. *castrum* ‘fortaleza’.

A Ciudadá pode referirse ó apelativo lat. *civitas*, *-atis* ‘cidade’ ou ó nome persoal *Civitas* (*TLC* 315).

A Cova parece orixinada no plural do lat. *covum* ‘burato’ ou forma feminina do adxectivo *co(v)us*, variante arcaica de *cavus* ‘oco’ (DCELC v. *cueva*). Adoita nomearse a carón dos castros.

Encrucillada v. N.º 4.

Fontecá, en opinión de Moralejo (TGL 102) sería *fons cana* ‘fonte branca, brillante’; tamén puido ser *Fonte Cana*, posuída por *Canus* (TLC 223).

ALagoa traduce á latina (*aqua*) *lacuna* (DELL), adxectivo substantivado, formado sobre *lacus* ‘lago’. Paulo Festo dicía que a este depósito de auga outros chámanlle *lama*.

ALama do Franco contén o apelativo *lama* (v. N.º 9) co nome do propietario *Francus* (OPNH 173/608).

ALama de Outeiro v. N.º 3 e 9.

ALence parece que sería o xenitivo do persoal *Lentius* (RL 103), supoñendo unha (*villa*) *Lentii*, como *Vilalence* en Goián (Sarria); pero Piel parte do antropónimo *Legentius* (NP 202).

Novelle foi tamén o xenitivo do persoal *Novellius* (LE 482) ou *Novellus* (RL 128; TLC 289), diminutivo de *Novus*.

Outeiro v. N.º 3.

Pacios v. N.º 5.

APeroxa podería compararse co santanderino *perajo* ‘pera de San Xoán’ [porque madura cedo] (DCELC v. *pera*; DEEH v. *pirum*) ou con *Perusia*, é dicir, vila propia de *Perusius*, nome persoal (LE 527) ou coa proposta de E. Rivas Quintas (LG 151), que escribe “*petrosus-a-um* deu nunhos casos Pedroso-a e noutros Peroxa”, opinión que comparte F. Cabeza Quiles (NT 315), citando a Sarmiento (Cf. OELG I 278). Pero fronte a todo isto está *Perogia*, a. 985 (TC 503), hoxe *APeroxa* en Ourense; tamén “*Peragia*” debeu ser *Perogia* en 1176 (Fdo II, N.º 153), nun contexto con *APeroxa Vella* en Graíces.

Regueiro e A Torre v. N.º 2 e 12.

Ventrescas é un casarío de nome revesgado, que parece ter o sufixo *-esco/-esca*, procedente do greco-lat. *-ískos, a, on / -iscus, a, um*, indicando pertenza, como *arabesco, parentesco, romanesco*, sen relación con *Esca, Escus* (OPPAL 73) nomes persoais epigráficos. *Ventrescas* aseméllase a “ventrisca”, leonés dos maragatos, derivado de *ventus* ‘vento’ coma o castelán “ventisca” (DHL). Pero unha hipótese, quizabes máis ve-

rosímil, sería pensar nun alcume persoal do posuidor do lugar, que se relacionase co lat. *venter* ‘ventre’ e con «*ventrecha* ‘barriga grande // Conxunto das tripas do ventre dos peixes. Maga, veltrechas, ventracha, ventrecha, ventrescas, ventrisca’» (*Irindo, DLG*). Corominas (*DCELC* v. *vientre*) trae o derivado «*ventrisca* ‘parte del pescado comprendida entre las aletas pectorales y las ventrales’ ast. (V), hermano del cat. e it. *ventresca* id., fr. ant. *ventresche*; de este se tomó ... el cast. y port. *ventrecha* ... y no de un lat. vg. **ventriscula* ... diminutivo de tipo arcaico cuya existencia no tiene la menor verosimilitud tratándose de una denominación tan tardía». G.^a de Diego trae: «*ventrisca** [vientre]: *ventresca* ‘vientre de los peces’ cat.».

Vilanova v. N.º 10.

14. AS NOCEDAS (Santo Estevo)

O nome parroquial indica abundancia de ‘noces’, mediante o sufixo *-eda*, en plural, xa visto antes. No ano 935 consta que Caneda limitaba “*contra parte de meridie pro termino de Nozeta*” (*CDP* 1). En 1194 o rei Alfonso VIII doa ó bispo *ecclesiam Sancti Stephani de Nuzeda* (*NML* 165). Núcleos de poboación parroquial:

Bacorelle, coma Bacorelle en Castro de Rei (Paradela), sería nome hipocorístico persoal, diminutivo de ‘bácaro’, variante de ‘bácoro’ (rancho leitón). De Bacorelle fixo un estudio o profesor alemán Joseph M. Piel en *Grial* (N.º 62, 1978, 413-415) dicindo que se trataría dunha *Villa *Baccorelli*, nome persoal co sufixo diminutivo *-ellus*, derivado de *Baccorus*, palabra do substrato galego primitivo, coma o apelativo *bácoro* ‘ranchiño pequeno’, que non ten orixe latina, nin xermánica, nin árabe.

O Barreiro pode ser nome de oficio ou indicar un sitio con barro, palabra prerromana (*DCELC*).

O Campo v. N.º 2.

As Cereixás é o plural de cereixal, colectivo de árbores que dan *cereixa*, en lat. *cerasea*.

A Fonte v. N.º 3.

A Igrexa equivale a *ecclesia*, nominativo de *Eirexe*, v. N.º 3.

O Mato v. N.º 4.

Paciocova descomponse en ‘pacio da cova’ v. N.º 5 e 13. Na GPL 562 figura *Paciacova*.

As Pedras levan o nome grecolatino *petra* ‘pedra’, en plural.

O Sobrado v. N.º 3.

O Val e *A Vila* traducen a *vallis* e *villa*.

15. A PARTE (Santa María)

Hai un discutido documento de Alfonso II (*BCML*, V, 1952, 83-87), publicado por Amor Meilán (*HPL* V 189-194) e outros, no que o rei lle couda ó abade de San Vicente do Pino o territorio, e nel menciónase *illa villa que dicent Purcis* (pero léase *Partis*). *A Parte* non só é o nome da parroquia, senón tamén dunha aldea dela. Ten restos románicos na igrexa (*IAL* V 70; *RLP*, tomo V).

Camporriño ten étimo e significado evidente, v. N.º 2 e 5.

De *Probeiros* escribín no *Boletín de Estudios del Seminario Fontán Sarmiento*, N.º 19, 1998, pp. 56-61. Non ten clara a orixe etimolóxica. Figura no citado documento de Alfonso II coa estraña forma de *Populeros*. Non é doado, a primeira vista, adiviñar cál foi a base primitiva deste nome, á que se lle engadiu o sufixo *-eiros*, procedente do latín *-arius*. En resumo, *Probeiros* podería aludir, igual ca *Poboeiros*, a poboadores, máis ben ca esmoleiros de pobres. *Proveiros* tamén poderían ser marcos que sinalaban os termos do couto beneditino de San Vicente do Pino de Monforte, máis ben ca sitio de agoreiros e adiviñadores.

Remuín (Remoin na GPL 562) parece equivalente a **remolinum* ‘remuíño’, e quizabes variante do ourensán *Ramuín*, que se nomeaba *Remolino* en 1174 (*TSO* II 66, 67), *Remoyn* / *Ramoyn* no séc. XIV-XV (*CDP* 58, 71, 99, 112, 283); *Ramoyn* (*RS*, índice). A alternativa xermánica apuntada por Piel-Kremer (*HGN* 215 NB) non se ve clara.

16. A PENELA (Santa María)

O nome da parroquia lévao tamén unha aldea dela e provén dun diminutivo de *pinna/penna* ‘pena’, co sufixo *-ella* do lat. vg. Dos restos románicos que ten a súa igrexa

e da torre construída na Era MCC (ano 1162) por Pelagius ten informado Marcial Pereira en *El Progreso* (28-IV-1985); consta tamén no *BCML* I 123-124; *IAL* V 119-121; *RLP*, tomo V).

A Cabana v. N.º 13.

O Campiño, dimin. de *campo*, v. N.º 2.

A Fontela sería *font-ella* ou *fontanella*, diminutivo de *fons* ‘fonte’, feminino no lat. vg., ou *fontana*, co mesmo significado.

O Morade Pequeno foi xenitivo dun nome persoal *Moratus* (*RL* 365), que puido saír do participio de *morari* co significado de ‘pausado’ ou do adxectivo *moratus* ‘moderado’ referido a *mores* ‘costumes’ (*DLF*); leva o calificativo ‘pequeno’, de orixe discutida (*DCELC* v. *pequeño*), tal vez de carácter expresivo.

Pacios v. N.º 5.

As Pereiras v. N.º 8.

O Rosal sería *rosalis*, *-ale*, adxectivo substantivado, que alude a un lugar onde abundan as rosas (*OELG* I 239).

A Rubina, tal vez variante de *Rubena* (*ILER* 2493), quizabes puido ser a vila de *Rubinus*, nome persoal (*RL* 393), baseado en *rubeus*, *a, um* ‘rubio, roibo’. Machado (*DOELP*) rexistra *Ruwina*, top. Sabugal, preguntando: “Está relacionado com Rubim?”. E para este recolle a opinión de Leite, que propón *Rufini* (*villa*). Por outra parte, tanto Niermeyer (*MLLM*) como Blaise (*LLMA*) consignan “*rubina, robina, rabina, rupina*” no séc. IX-X, co significado de ‘canal, desaugadoiro’; pero isto parece alleo ó noso topónimo.

A Veiga v. N.º 10.

17. PIÑEIRA (San Martiño)

O nome de *Piñeira* lévao unha aldea desta parroquia, e procede do lat. *pinearia*, baseada en *pinæa*, que é a froita do *pinus*. Menciónase en 1098 a *villa de Piniaria que est in ripa de Cave* (*TSA* S-19). A igrexa vella estaba nas chamadas Gándaras de Piñeira (*IAL* V 158); por iso é probable que fose a *ecclesia Sci. Martini de Gandara*, mencionada en 1194 (*NML* 155; *BCML* II 166). O 26 de maio de 1360 o bispo e cabido de Lugo outorgan a Lope Fernández unhas casas na rúa de Santa María de

Monforte, recibindo a cambio dúas viñas no Monte Pando, freguesía de San Martiño de Gándara (LF 453), apelativo que veremos no N.º 21 e 27. Os lugares son:

A Barxela, diminutivo de *Barxa* v. N.º 5.

As Bodegas é plural da voz grecolatina *apotheca* ‘depósito’.

O Bosque sería unha palabra de orixe xermánica, se damos creto a Niermeyer (MLLM). G.^a de Diego (DEEH v. *boscus*: verxel) supón que é grega; pero esta hipótese é rexeitada por Corominas (DCELC), quen opina que ten orixe incerta, acaso prerromana.

O Campo v. N.º 2.

O Carballo, máis ca diminutivo de *carba*, como supón García de Diego (DEEH v. *carbaculum**), era *carbalio*, a. 985 (DELP v. *carvalho*), *carbalio*/*carualio*, a. 991 (LHP), tal vez aumentativo daquela voz prerromana *carba* (DCELC), a cal vén sendo un carballo enano de folla miúda (DEGC, apend.; GDXL).

As Casas de Abaixo une dúas voces latinas: *casa*, en plural, e *bassus* (DCELC v. *bajo*), apelativo topográfico, ou *Bassus* (RL 32), *Bassius* (LE 423), nomes persoais.

A Eirexe e *A Granxa* v. N.º 6.

As Labradías serían terras *laborativas ‘de labranza, de labradío’ (LHP), voz con base no verbo latino *laborare* ‘labrar’.

A Lagoa v. N.º 13.

As Lamas, plural de *lama*, v. N.º 1.

Monte Pando v. N.º 12 e 7.

Pereira v. N.º 8.

A Recosta, ladeira dun cómaro, derivado regresivo de *recostar*, ten por base *costa* ‘ladeira’, ‘terreo pendente’.

A Regueira é feminino de *regueiro*, v. N.º 2.

18. REIGADA (San Salvador)

O nome orixinario da parroquia e dunha aldea da mesma era *Radicata* en 1125 (TSA 54), participio feminino en singular ou neutro en plural do verbo *radicari* ‘arraigar, botar raíces’ en sentido físico e figurado. Penso que o topónimo *Reigada* ten etimoloxía diferente de *regada*, do verbo *regar* e de *rego*, así como da voz homófona *reigada* ‘liña profunda

entre as nádegas' (*DEGC; DXL*). Eugenio Miguélez (*DHL*) coida que *Reigada* pode ser "cruce de regar y raíz", porque no leonés dos Ancares significa "resguardo, lugar resguardado, para cubrirse de la lluvia especialmente; terrenos de riego; terreno lleno de raíces".

O Campo v. N.º 2.

Os Campos v. N.º 13.

O Cimo do Lugar contén a voz greco-lat. *cyma* 'cume', coa determinación *localis* 'local, do lugar'.

As Fontes v. N.º 3.

A Lama v. N.º 1.

Mourellos pode aludir a descendentes do persoal *Maurellus* (*TLC* 206), diminutivo de *Maurus* 'mouro'. Cítase *Maurellos in Lemos*, 6 dic. 1094 (*NML* 162).

Río v. N.º 5.

A Rosela parece que sería *Rosella, diminutivo de rosa no latín vulgar e variante do persoal *Rosula* (*RL* 393).

A Senra, sinónimo de *seara* 'terreo de sementeira', tería orixe celta en *sénera*/*senara, composto de *sen-* (prefixo de separación) e *ar-* 'arar' en opinión de Corominas (*DCELC* v. *serna*). En documentos hispanos escribiron *serna*, *seneira*, *senera*, *sennara*, *senra*, *senrra*, *serena*, *sienna*, *sinera*, *sinrna* (*LHP*).

19. RIBAS ALTAS (San Pedro)

Cítase *Ripas Altas* en 1098 e 1125 (*TSA* 55 e S-20), ecclesia *Sancti Petri de Ripis Altis* en 1194 e 1215 (*NML* 173); *Ripas Altas* en 1181 (*BCML* II 165). Entre 1066-75, Ermesenda Nuniz doa ó mosteiro de Chantada *in territorio Lemus villa hic in Ripas Altas (Compostellanum, XIII, 1968, 345-348)*. O nome débese a que esta freguesía está nas ribeiras altas do río Cave. A igrexa románica consta en *BCML* II 165-168; *IAL* V 357-361; *RLP*, tomo V).

O Barrio v. N.º 6.

A Barxa v. N.º 5.

Bergazos cítase así en 968 (*NML* 143), pero referido a un homónimo en Donación (Pontevedra); *Bregatios* entre 1241-1265 (*CDO* 932). Puido orixinarse no antropónimo *Virgatius, dado que consta o cognomen *Virgatus* (*CIL* XII 2897).

O Campo v. N.º 2.

O Costeiro, derivado do lat. *costa* ‘ladeira dunha montaña’, alude quizabes a terreiro empinado.

A Eirexa v. N.º 3.

O Espido, quizá participio de *espir* ‘desnudar’, sairía do lat. *expedire* (DEEH). *Expeditus* ‘liberado, desembarazado’ foi nome persoal (TLC 319). Sen embargo Piel (NGTP p. 94) supón que “talvez se possa explicar por *spinu* + *ido*, que está muitas veces ainda hoje por *-edo*” (cf. DOELP).

A Estrada e *Freixo* v. N.º 10. Este era *Frexeno* en 1217 (NML 154) ou 1218 (EDCL p. 480); en 1073 Ermesenda Núñez doa ó mosteiro de Chantada *in territorio Lemus villa de Flexeno* (*Compostellanum*, XIII, 1968, p. 348-352).

O Lodeiro indica abundancia de *lutum* ‘lodo’, se non foi un home chamado *Lotarius* (OPNH 213/870) o posuidor deste lugar.

O Mato v. N.º 4.

Outeiriño, diminutivo, e *Outeiro* v. N.º 3.

Pacios v. N.º 5.

A Ponte e *O Porto* traducen a *pons* e *portus* ‘paso dun río’.

A Veiga v. N.º 10.

En 1202 figuraba nesta parroquia un casal de *Sambadi* (NML 175). E Amor Meilán (GPL 562) nomea tamén aquí a aldea de *Vilanova*. Por iso coido que a ela se refire o texto seguinte: “*Era M.^a CCC.^a XXV.^a. Anniversarium domni fernandi petri archidiaconi de neira qui assignavit canonicis CC sls. sic: C sls. in festo sancti Michaeli et C sls. in Kalendis Maii per hereditatem suam de Ville nova de sanbade in lemis sic de moneta alfonsi de gerra*” (JUB 211). Deste topónimo véxase o estudio citado antes no N.º 11; e sobre *Sambade*, topónimo do Saviñao, cf. *Lucensia*, N.º 13, 1996, p. 265-266.

20. ROZAVALES (Santa María)

O nome da parroquia e dunha aldea da mesma parece composto de *Roza*, visto no N.º 10, e *Vales*, plural de *vallis* ‘val’. Se tal é a súa estrutura, debe escribirse *Rozavales*, non *Rozabales*. Pero esta etimoloxía tal vez deberá revisarse, tendo en conta as men-

cións antigas desta freguesía. En 1220 Alfonso IX sentencia na causa que o mosteiro de Santo Estevo de Ribas de Sil tiña *cum fratribus de Runciavalle, super quodam casale in Sauto* (RS 21). En 1227 Marina Petri deixa no testamento *ad confrariam de Rozavales I solidum* (CDO 289). En 1257 o presbítero Petrus Iuliani tamén testa *ad confratriam sancte Marie de Rozavalles I solidum* (CDO 794). Noutro testamento feito no s. XIII Iohannes Lupi di: *mando Ronciavallibus III solidos* (CDO N.º 1292). En 1413 manda Lourenzo Dominguez á *confraria de santa Maria de Guadalupe e de Roçavales, senllos moravedis* (CDFP 122). Cítase *Ronca Vallis* (CDO no índice, pero *Rouca de Vallis* non figura no número 401 do texto). Algunhas destas formas non parecen asentar en **ruptia* ‘roza’, senón que se asemellan a *Roncesvalles*, desfíla-deiro nos Pirineos, do que escribe Machado (DOELP): «A forma ant. port. era *Roçavales* ... talvez por *Ronça[s]vales*. Isto é hipótese, mas para Carolina Michaëlis (*Randglossen*, VII, 1901) é mesmo *Roncavales*. Na *Chanson de Roland* é *Roncesvals* ... donde o esp. *Roncesvalles* e daqui o port. *Roncesvales*, que é forma moderna. A orixe do esp. *Roncesvalles* e do fr. ant. *Roncesvals*, moderno *Roncevaux*, está no lat. *rumicis vallis*, ‘valle de espinheiros’ ou ‘vale de azeda(s)’ (ver Pidal, *Gram. Hist.*, § 74, 6). Notar que em terras do Norte de Portugal había em 1258 uma localidade chamada *Rozavales* (*Inq.*, p. 309), talvez o m. q. *Rozovalibus* (id., p. 613) e *Rozovallis* (id., p. 563)». Lugares:

Cacabelos parece un diminutivo do nome persoal *Caccabus* (TLC 344) co sufixo *-ellus* do lat. vulgar, en relación co clásico *caccabulus* ‘cazolo, pucheiro’; cítase *Cacavel*, homónimo deste lugar, en 1133 e 1261 (NML 144). Hai unha notiña etimolóxica no *Boletín de Estudios del Seminario Fontán Sarmiento*, N.º 20, 1999, p. 89-90.

Costaneiro parece aludir a un terreo en pendente, coma *Costeiro*, visto no núm. 19.

A Fonte v. N.º 14.

A Infesta refírese á subida nun terreo, que tería orixe probablemente no lat. *infestus* (DCELC v. *enhiesto*; DEEH v. *infestus* ‘levantado’).

Penedo correspóndese cunha rocha grande ou cun colectivo de *pinna/penna* ‘pena’, co sufixo *-etum* > -edo.

Rubín é a forma simple de *Vilarrubín*, orixinada no persoal *Rubinus* (RL 393), comparable con *Rubina* do N.º 16.

Salgueiros sairía do plural de *salicarius, colectivo de *salix*, *icis* ‘salgueiro’ (DEEH); na Idade Media Niermeyer (MLLM) dá conta dun verbo *salicare* ‘empedrar’ con base en *silex*, *-icis*, pero esta hipótese non parece aceptable para o noso topónimo.

Salvador era *Salvatur* no ano 572, un límite do Comitatus Paramiensis (ES XL 343) e orixinárase no nome persoal cristián *Salvaturus* ‘o que salvará’.

21. SEOANE (San Salvador)

O nome desta parroquia, *Seoane*, explícase polas súas citas en 1058 e 1098 *monasterium Sancti Iohannis circa arrogium Cenisa, valle Lemabus*; en 1125 *in Sancto Iohanne de Cinisa*; en 1175 *ecclesia Sancti Iohannis de Cenisa* (TSA 53, 54, S-13, S-19). En 1415 e 1480 nomeábase *San Salvador de Çiisa* (DCL núms. 922 e 1321).

O Almacén é palabra hispanoárabe *mahzén* ‘depósito’ (DCELC).

Campolongo une a *campus* (v. N.º 2) co adxectivo *longus*.

A Cavada procede do participio de *cavare*: sería *terra cavata*.

Cima de Vila v. N.º 8.

A Eirexe v. N.º 6.

A Gándara ten por base unha voz celta *ganda* ‘pedregal’ (DEEH; DCELC), co sufixo átono *-ara*, tal vez de colectivo (TGL p. 29 n. 15; p. 31 n. 20) ou só enfático (LG 118) e baleiro de significado (DESE).

O Gueto puido ter que ver coa voz italiana *ghetto* ‘barrio xudeo’, dado que en Monforte houbo xuderías.

O Mato, *A Nogueira* e *Os Pacios* v. N.º 4, 5 e 6.

A Pena foi *penna* no lat. serodio (MLLM; LHP), tal vez parente de *pinna* ‘amea’ (DCELC v. *peña*).

A Trincheira ‘foxo defensivo, escavación para abrir un camiño’, sería un galicismo (DCELC v. *tranzar*). Niermeyer (MLLM) trae: *truncata*, *tren-*, *tran-*; *-k-*, *-ch-*; *-eta*, *-eia*, *-ea*, *-ia* (< *truncare*): 1. *tranchée*, *fossé*. 2. *droit d'abbattage*. 3. *clairière*. Case o mesmo, simplificado, lemos en Blaise (LLMA).

O Valado traduce o lat. *vallatum*, derivado de *vallum* ‘estacada, cercado’.

22. SINDRÁN (San Pedro)

Anque Piel e Kremer (*HGN* 241/21) non o constatan, nin tampouco E. Rivas (*OPNH* 274/1255), sería o antropónimo visigótico *Sindila -anis* o que orixinou o nome da parroquia de *Sindrán*, dado que en 1309 figura “*Johan Eanes de Sindián*” (*CDFP* 34). No ano 935 sinálase o límite oriental da vila de Sta. Eulalia de Caneda deste xeito: “*contra parte orientis pro termino de Sendalizes*” (*CDP* 1); pero probablemente *Sendalizes* é unha transcripción errónea, en vez de *Sendilazes*, que era o patronímico de *Sendila/Sindila*. Trataríase dun intercambio do *-l-* por *-r-*, como en *lilium* ‘lirio’, *cumulus* ‘cómaro’, *sabulum/sabulum* ‘xabre’, etc. Componse esta freguesía dos seguintes lugares:

As Barredas son da familia onomástica de *Barredo*, v. N.º 2.

Campo de Abaixo, *Campo de Arriba* v. N.º 2.

O Chao v. N.º 4.

O Coto v. N.º 5.

A Eirexa v. N.º 3.

Guisande representa o xenitivo do antropónimo gótico *Wisandus* (*HGN* 310; *OPNH* 298/1419).

Lama Redonda foi *lama rotunda*, pero *Rotundus* (*TLC* 233) puido ser o propietario.

A Lamela é o diminutivo de *lama*, co sufixo *-ella* do lat. vg.

O Moredo (*Mouredo* na *GPL* 562) e *Moreiras* v. N.º 13.

Ribela sería *ripella*, diminutivo de *ripa* ‘ribeira’, escrita *ribiella*, *ribella*, *ribila*, *ripiella* en docs. medievais (*LHP*).

A Senra v. N.º 18.

Susao traduce o baixo latín *susanum*, derivado de *susum*, que equivalía a *sursum* ‘arriba’ (*DCELC* v. *suso*).

O Val v. N.º 14.

Vilela foi *villella* no lat. vg., diminutivo de *villa*.

23. TOR (San Xoán)

Cítase en 1098 *Toor* (non *Toos*) no *TSA* S-19 como límite do couto que tiña o mosteiro de Seoane de Cinsa. *Toor* tamén en 1415 (*DCL* 922). O cal lévanos a ver na

orixe do topónimo un nome persoal, que sería o greco-latino *Theodorus* (DLF), con perda do *-d-* intervocálico. Ademais da aldea de *Tor* nesta freguesía hai:

O Campo v. núm. 2.

Carrouba, Quarouba en 1502 (CDFP 216), é de orixe e significado descoñecido para min. Entre tanto poderíamos pensar que *carrouba* fose asimilación de *casrouba* (como *Carromao* < *Cas Romao*) con dous compoñentes: *casa* + *rauba* > *rouba* (LHP), vendo no segundo compoñente de orixe xermánica algún dos significados que lemos en MLLM: *rauba, raupa, roba, ruba*: 1. botín, rapiñas; 2. especialmente: vestidos dos que un desposou ó inimigo; 3. obxectos de valor, efectos mobles; 4. utensilios de enxoval; 5. vestidos; 6. librea; 7. hábito, vestido exterior de home ou de muller; 8. *rauba lecti*: roupa de cama.

A Eirexe v. N.º 6.

Frieira parece topónimo relacionado con *frigus* ‘frío’, como pon Machado (DOELP), pero no ano 891 nomeábase *Friaria* (NML 154), un homónimo en Abrence (P. de Brollón), e non *Frigidaria*; de modo que se comparamos este top. con *Vilafrial*, que era *Freduari* en 973 (TSA 217) poderíamos concluír que *Frieira* fose unha vila posuída por *Fredarius, Freariz*, antrop. gótico (HGN 103/1).

A Rañada (CDFP 216) ‘terra que queda á vista no leito dun río’ (GDXL) aparenta ser un derivado de *raña* co sentido de ‘sitio raído ou arrasado pola acción erosiva das augas ou por un desprendemento de terra’ (TPH 185); DCELC v. *arañar*). Machado (DOELP) rexistra o top. portugués *Ranhada*, derivado de *Ranha, Rania* en 1167, 1170, 1220, atribuíndolle a este o significado de “declive no leito de un río”, engadindo que “o nome parece aplicar-se a locais com elevações”.

Vilanova v. N.º 10.

24. TOR (San Xillao)

As Barredas v. N.º 2.

A Eirexe v. N.º 6. No ano 942 o diácono Kintila compra unha terra *in Moreta territorio Lemabus ... prope ecclesia Sancti Iuliani* (TC 451); en 946 a monxa Rudilo conmuta terras co mesmo diácono *in villa Moreda prope domum Sancti Iuliani territorio Lemos*, recibindo en cambio *mazanarias post parte ecclesie Sancti Vereximi*

qui iacent in ripa de Cenisa (TC 450); moitas máis veces figura esta igrexa *Sancti Iuliani* nunha ampla relación de bens daquel diácono, deganeiro do bispo San Rosendo aa. 936-977 (TC 454); en 1064 Sancho Quintilaz preitea a posesión dunha herdade in loco predicto *Sancti Iuliani de Moreta in terra de Lemabus* (TC 455). Nótese que esta freguesía confina coa de Moreda, vista no N.º 13.

O Eivedo aparece no testamento do bispo Odoario, ano 747, chamándose (*Villa*) *Oliveto* (BCML IV 85) e nun doc. de Samos, ano 1098, *villa de Olibe[to]* (TSA S-19). Alude, pois, a un *olivedo*, isto é, un *oliveiral* (LHP).

A Medorra, enterramento prehistórico, sinónimo de mámoa, leva un sufixo prerromano, pero a base parece estar no lat. *meta* ‘meda’, pola súa configuración cónica.

O Miogo parece un derivado de *medium* (NCVCG v. *medio*), tal vez *medio loco* ‘lugar do medio’, opinión de Carolina Michaëlis, recollida por J-P. Machado (*DELP* v. *meogo*) ou o adxectivo **mediocus* ‘o que está no meio’, como propón E. Rivas, que cita o apelido persoal *Meogo*, meogo do escudo, *rua meoga*, que está en *meogoo da herdade* (OPNH 443/520).

Outeiro v. N.º 3.

Paredes é plural do lat. *paries, etis* ‘parede’, aludindo a muros derruídos.

25. VALVERDE (San Pedro)

Entre 1020-1061 o abade de Samos doa á igrexa de Santo Antolín (Sarria) unha “*villa que comparavimus de sorore Aeilo de Valle Viride*” (TSA 15). En 1068 figura *Exemenus monasterio Vallis Viridi abbas*, confirmando un documento de Samos (TSA 176). Probablemente este mesmo *Exemenus abba [de] Ville* [por Valle] *Viridi* confirma na doazón da vila de Bóveda de Lemos ó mosteiro de Antealtares en 1079 (AST p. 180). Perduraba aquí en 1215 o priore *de Valle Viridi Afonso Pelagii* e o mesmo mosteiro de *Valle Viridi* en 1239 (NML 181), vencellado a Cluny en 1125 (DHEE). Nun doc. de Oseira do séc. XIII “Lupus Sanchez” doa *ad Valle Viride unum casale in Caneda* (CDO 651). En 1234 o archidiaconus Vivianus asigna *eisdem concanonicis meis X sl. pro meo anniversario per domum meam de valle viridi* (JUB 213). *Valverde* é nome actual da parroquia e dunha aldea aquí, que consta de dúas voces latinas: *vallis viridis* ‘val verde’,

anque tamén pode contar o antropónimo *Viridius* / *Virdius* (RL 210), en xenitivo. Consérvase a inscrición que data a súa igrexa, parcialmente románica, en 1104 ou 1124 (BCML, V, 271; VII, 258; LAL VI 195-198; RLP, tomo V).

A Agüela parece un diminutivo de *gula* ‘gorxa’, sendo *gulella* ‘pequena garganta’ ou ‘desfiladeiro’ no terreo, co artigo galego aglutinado, en vez de *A Güela* (Cf. DEEH v. *gulella**; DCELC v. *gola*; DELP v. *goela*). O top. repítese no concello de Antas de Ulla e no de Bóveda.

O Barreiro v. N.º 14.

Casas Novas non precisa comentario.

O Cedrón evoca o antropónimo latino *Citronius* (RL 56).

A Cova e o seu diminutivo *A Covela* v. N.º 13.

O Escouredo débese comparar con *Scaureta* a. 982, *Scaureda* a. 982-990, 993, 976 (TSA), que viría quizabes do mozárabe *escauria* < lat. *scoria* (DCELC v. *escoria*), co sufixo de abundancia *-etum*, moi frecuente en topónimos referidos a plantas. En galego hai a *herba das ferreñas*, chamada en castelán ‘escoria nodosa’ (NCVCG I 586).

A Pena v. N.º 21.

Os Ramos é plural do lat. *ramus*.

26. A VIDE (San Cibrao)

Vaise corrixindo paulatinamente a escritura deste topónimo, poñendo a forma ortográfica *Avide*, porque se trata dunha *Villa Aviti* ‘vila de Avitus’ (LE 34; TLC 304); nun documento de 1098 escriben *villa de Abiti* (NML 139; TSA S-19); e noutro de 1500, *Abyde* (CDFP 215). As aldeas son:

A Corga ‘corredoirá’, feminino de ‘corgo’, que procede do lat. *corrugus* ‘canle, canal’ (DEEH).

O Chao v. N.º 22.

A Folgueira, en 1502 nomeábase o “*lugar de felgeira*” (CDFP 216), variante de *Filgueira* (TGL 309), v. N.º 9. Tamén escribían *filicaria*, *filc-*, *filg-*, *felg-*, *fulg-*, *fog-*, *feug-*, *-eria* (MLLM).

O Outeiro v. N.º 3.

A Pena v. N.º 21.

O Quintairo, grupo de casas aldeáns (*DEGC*; *GDXL*), variante de *quinteiro*, era *quintanario* en 1007 (*TC* 201), derivado de *quintana*, a cal tivo diversos significados (*LHP*), como quinta, da cal proceden todos estes.

Rego sería o lat. *riguus* ‘conducto de auga’, voz usada por Plinio (*NH* 17, 250), en relación quizabes cunha voz céltica **reku-* como propón Corominas (*DCELC* v. *riego*).

Teboredo coido que podería ser variante con metátese de *Treboedo*, sitio abundante en *trifolium* ‘trevo’ (planta).

A Veiga v. N.º 10.

27. VILAMARÍN (San Fiz)

Veremos o nome da parroquia ó final deste apartado.

Barxa v. N.º 5.

A Candeda v. N.º 10.

Cima de Vila v. N.º 8.

Eirexe v. N.º 6

A Fonte v. N.º 3.

Froxende corresponde ó xenitivo do persoal gótico *Froisendus* (*HGN* 106/7; *OPNH* 175/615).

Gándaras é plural dunha voz prerromana (*DCELC* v. *gándara*; *DEEH* v. *ganda*: pedregal); cf. N.º 21..

A Meá provén do lat. *mediana*, simplificación de *Vilameá*, pero tendo en conta que o seu posuidor puido chamarse *Medianus* (*TLC* 301).

O Morade Grande v. N.º 16.

Pacios v. N.º 5.

A Peciña, diminutivo de ‘peza’, quizabes de orixe céltica (*DCELC* v. *pieza*; *DEEH* v. *pettia), alude tal vez a un pequeno anaco de terreo. Niermeyer (*MLLM*) rexistra “*pecia*, *pet-*, *pez-*, *pech-*, *petz*, *pect-*, *pett-*, *pic-*, *-ius*, *-ium* (celt.): *dono petia de terra*, *pecia de manso*, *petias de prato*, *pecias de silvis*. En docs. hispanos consta *peça*, *pecça*, *pecia*, *petia*, *peza*, *piaça*, *pieça*, *pieza* (*LHP*).

As Pedras v. N.º 14.

A Pena v. N.º 21.

Val de Bolo v. N.º 10.

A Veliña pódese comparar con *Beliño* en Carballedo (Lugo), o cal parece coincidir co nome persoal *Bellinius* (*RL* 33); non obstante, *Veliña* podería ser unha deformación de *Valiña*, é dicir, un pequeno val ou de *Viliña*, vila pequena.

Vilamarín foi sen dúbida unha *Villa Marini*, isto é, unha vila posuída por *Marinius*, como propón Joseph M. Piel (*NP* p. 323-324) ou por *Marinus* (*TLC* 308); era *Villa Marin* en 1222 (*NML* 183).

Toponimia do concello de Cervantes³³

Situado ó leste da provincia de Lugo nos seus límites coa de León (dato importante no aspecto da fala), atópase o concello de Cervantes, o cal consta de 21 parroquias. Seguindo o catálogo delas e dos seus lugares que ofrece o *Diario Oficial de Galicia*, 25 de xaneiro do ano 2000, e o *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta no mesmo ano, trato de indagar en canto me sexa posible a orixe etimolóxica dos mesmos. Por abreviar, usarei algunhas siglas de libros dos especialistas, que confirmen o meu propósito, pero ó final poderase coñecer o significado das mesmas. Empezo, pois.

1. AMBASVÍAS, Santalla

O nome parroquial, puramente latino, é significativo, pois alude a dúas vías antigas, *ambas vias*, que aquí se cruzarían. Cítase *Sancta Eulalia de Ambis Viis* en 1285 (*NML* 140).

En *Santo Estevo* temos un haxiotopónimo de orixe grega, *stéphanos*, que significaba ‘coroa’.

Tamén foi grego *Santalla*, que equivale a *Sancta Eulalia* ‘a ben falada’.

2. CANCELADA, San Tomé

Aparece o nome de *Cancellata* nos anos 944, 973, 1085, 1175, (*TSA* 35, 53, 217, 218) e pódese entender como participio do verbo *cancellare* ‘atancar, acoutar unha terra en zigzag con reixas ou sebes e cancelas’; tamén significou ‘cruzar’, por ex. *cancelate arare* ‘arar ó través, atravesando sucos xa feitos’ (*DELL; LLMA*)

---

33 *Lucensia* XV/33 (2006) 253-272.

Barreiro, *barrarium* en 1130 (*LHP*), alude a un oficio ou a un sitio de barro, voz prerromana (*DCELC*).

A *Chá* é o feminino do adxectivo latino *planus*, *a*, *um*, sinalando unha terra cha, é dicir, unha chaira.

De *Dumia* deixo escrito na revista *Grial* (N.º 99, 1988, p. 76) que aparece coa mesma grafía no ano 1066 (*TSA* 218) e no 1085 (*CD* II 388). Trataríase dun nome celta, recollido por Holder quizá co significado de ‘outeiro’. Máis coñecido é o nome da histórica *Sedes Dumiensis*, presidida por San Martiño, que pasou a ser o titular de San Martiño de Mondoñedo.

Eilarrío parece un composto do antropónimo gótico *Eila*, redución de *Egila* (*HGN* 70/12a), seguido do apelativo latino *rivus* ‘río’; compárese con *Eilavila* (en Gondulfe, Taboada, LU).

A Estrada foi un participio do verbo *sterno*, *stravi*, *stratum* ‘extender polo chan’, concertando cunha implícita *via*: (*via*) *strata* ‘vía empedrada’ (*DCELC*): *via strata* (Tito Livio 8, 15, 8).

Os Picos remiten a curutos dunha montaña, voz de probable orixe celta (*DCELC*).

San Tomé, *Sanctus Thomas*, apóstolo de Xesucristo, tiña nome arameo, que significaba ‘o xémeo’, traducido ó grego por *Dídymos*.

De *Vilafrial* dificilmente saberíamos a etimoloxía, se non nos constase que foi unha villa *Freduari* en 973 (*TSA* 217), sendo este o xenitivo do antropónimo gótico *Freduarius* / *Fredarius* (*HGN* 103/1).

De *Vilartote* tratou Joseph M. Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 375), supoñendo un antropónimo *Tottius; pero hoxe pódese suprimir o asterisco, como signo de conxectura, dado que consta *Tottius* no *CIL* V 637 = RL 189. Así se chamaría o posuidor dun *villaris*, *villare*, adxectivo que se substantivou na Idade Media (*DCELC*; *MLLM*), indicando unha vila ou aldea pequena no campo.

3. CASTELO, San Pedro

O nome da parroquia e dunha aldea dela foi *castellum* en latín, diminutivo de *castrum* ‘castro, fortaleza’. Hai aquí un outeiro que leva o nome de *Castrillón*. Nalgúns no-

menclátores chámase *Castelo de Cais*, *Castel de Canes* en 1275 (CC 622), para distinguilo de *Castelo de Frades* en Cereixedo.

Pereira é a árbore que dá *pira* ‘peras’, plural do neutro *pirum*. Ten este lugar unha capela adicada a San Fructuoso.

Pombeiro traduce a *palumbarium* en latín, é dicir, sitio e colectivo de *palumbus* ‘pombo bravo’ ou *palumbes*, ‘pomba doméstica.’

4. CASTRO, Santa María

O nome da freguesía alude a un *castrum* ‘fortaleza’, quizabes prerromano, encol do cal construíron a igrexa parroquial, que ten restos románicos na planta (ampliada posteriormente), na ábsida (con seteira) e nas portas (cf. CEG, n.º 118, 2005, pp. 9-38); cítase *Sancta Maria de Castro* en 1312 e 1326 (CC 768, 807).

Barra é palabra distinta de *barro*, pero tamén de orixe prerromana (DCELC), de significado toponímico impreciso.

Bustelo, coma castelo, tivo o sufixo *-ellum* no latín vulgar, xungido aquí con *bustum* ‘busto’, para indicar que se trata dun diminutivo deste apelativo; cítase en 1472 (CC 1142). A etimoloxía de *bustum*, relacionando esta palabra co lat. *bos*, *bovis* ‘boi’, dándolle o significado de ‘pasteiro ou estábulo de bois’, foi proposta por Joseph M. Piel (*BIEA*, VIII, 1954, p. 25 ss) e Corominas (*DCELC* v. *bosta* e Adic.); pero no *LHP* dase outra explicación de «*bustu*, *uusto* (del lat. *bustus* ‘quemado’) m. ‘Terreno de monte que se quemó para dedicarlo a pasto’».

Couso, escrito así en 1310 (CC 816), en opinión de Corominas (*DCELC* v. *coso*) tería unha orixe mixta, partindo de *cautum* e *cursum*, porque sería un couto cercado, apto para correría e cacería de animais (Cf. *OELG*, I, p. 351-352).

Río foi *rivus* en latín.

En *Sabadelle* perdura o xenitivo de *Sabbatellus*, diminutivo co sufixo *-ellus* dun antropónimo *Sabbatus*, relacionado co hebreo *sabbath* ‘descanso’ (cf. NP 368); cítase outro *Sabatelli* en 1070 e 1098, *Sabadelle* en 1363 e 1381 (*NML* 174), o cal fai improbable as hipóteses de Machado (*DOELP*), que supón *Sabbaticuli (*villa*), e Montenegro Duque: “*Sabadell* < *Capatellus*” (*ELH*, I, p. 528).

Vilaluz corresponde a unha *Villa Lucii*, é dicir, a vila de *Lucius* (LE 469), xeniticio latino da familia léxica de *lux*, *lucis* ‘luz’; no Cartulario de Carracedo cítase como *Villaluz* nos anos 1275, 1311, 1312, 1326, 1351.

5. CEREIXEDO, Santiago

Airoá posiblemente foi unha **areolana*, é dicir, unha pequena *area* ‘aira’, con dous sufixos: *-ola-* de matiz diminutivo, e *-ana* indicador de lugar ou pertenza.

Aucella (se non foi *A Ucella*, en correspondencia co ourensán *Ucelle* < *Ocelli*, a. 1004) quizabes se podería conectar con *Aucellio* (LC 330), o cal sería o nome do posuidor dunha (*villa*) **Aucellia*, derivada de *aucellus* / *aucella* ‘pita da auga’, diminutivos de *avis* (DLF); *Aucella* foi tamén cognomen latino (DELL v. *avis*).

Cabanas Antigas constan do substantivo hispano-latino *cappanna* ‘choza’, rexistrada por San Isidoro, pero de probable tradición celta (DCELC v. *cabaña*), adxectivada aquí como *antiqua* ‘antiga’ en plural.

A Campa da Braña é un sintagma formado por (*terra*) *campa* ‘chao que non ten árbores’, determinada por *braña* ‘pasteiro constantemente húmido’, palabra de orixe discutida: lat. **veranea* ‘pastos de verán’ (así Menéndez Pidal, Joseph M. Piel, Meyer Lübke, Carolina Michaëlis, Krüger, Sarmiento); lat. *vorago*, *-inis* ‘abismo’ (así García de Diego, DEEH, EE p. 134-153); “tal vez céltico **brakna* ‘lugar húmedo’ (Corominas, DCELC, apend.; cf. OELG, I, p. 293-294).

Tamén *A Campa de Fieiró* consta de *campa*, determinada por un diminutivo de *fieiro*, aludindo a *fenum* ‘feo’, cos sufixos *-arium* / *-olum*, un **fenariolum*, un pequeno feal; compárese *fe* > *fi* en *fenuculum* > ‘fionllo’ e “feiras, hierbas largas que crecen a orillas de los ríos” (GVGH).

Cancellós aseméllase a un plural de “cancellón / coucillón” (GDXL), pero este nome da peza dun carro non parece apto para topónimo; en cambio podería pensarse no primitivo posuidor do lugar, chamado *Cancilius* (ILER 966, 6345), que tivese o xenitivo en *-onis* no lat. vulgar, coma *Firmus*, *-onis*, *Petrus*, *-onis*, etc. (Cf. ILV n.º 362). Teriamos unha (*villa*) *Cancilionis*.

Castelo de Frades contén a *castellum* (v. n.º 3), determinado por *fratres* ‘frades’, tal vez os de Samos, que tiñan en 1091 “*in Castelo de Frs, Cella integra*” (TSA S-18); tamén os frades de Carracedo posuían herdades en *Castello de Fratibus* a. 1262, *Castel / Castello de Frades* aa. 1310/1396 (CC 541, 816, 927).

Cela era *Cella* en 1091 (TSA S-18), en 1307 e 1310 (CC 735, 816), voz latina que aludiría aquí a un almacén de cereais, unha tulla, un celeiro; puido ser un eremitorio afiliado a unha abadía ou explotación monasterial (MLLM).

Cereixedo, escrito *Cereygedo* en 1173 (CC 58), nome da parroquia e dunha aldea dela, contén o sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*, unido a *cerasea* ‘cereixa’. Equivale a cereixal.

Chan de Pracia alude a un terreo *planum* ‘chan’, propio quizabes de *Placidia* (ILER 3547, 4888, 6093), xinecónimo formado sobre o adxectivo *placidus*, a, um ‘apracible’.

A Degrada sería unha vila de *Deograta* ‘agradable a Deus’, nome cristián de muller, ou propia dun home chamado *Deogratus* (Cf. LC 216-217).

Deva é tamén o nome dun río en Cantabria, considerado por D’Arbois de Jubainville como celta, en correspondencia co lat. *divus* < *deivos (Cf. ELH, I, p. 488). Schulten (CA 41) cre que “el nombre Deva es celta o ligur, y se vuelve a encontrar diversas veces en Inglaterra (Tolomeo 2,3,4; 2,3,2; Holder s. *Deva*”. No TC 56, 90, 135, 144, 160, 302, 477, 522 cítase Deva afluente ourensán do río Miño e aldea do concello de Pontedeva; tamén hai *A Ponte Deva*, na Cañiza en Pontevedra. Moralejo (TGL 27/n.12) escribe que “este nombre [Deva] es igual al latín *diva* o dea ‘diosa’ y se dio a los ríos divinizados”. E Machado (DOELP v. *Deva*) comenta: “Os Celtas imaginaban divindades protectoras de cursos de água e também de cumes e passos, ou portos, das montanhas”.

Folgo non ten que ver co verbo ‘folgar’, senón con (*locus*) *fulicosus*, é dicir, un lugar onde abundaría a planta *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’ (Cf. OELG, I, p. 216-217; MLLM; DOELP).

O Fondo da Costa ten significado evidente e a súa orixe está no lat. *fundus* ‘fondo’ e *costa* ‘ladeira’.

Fonquente tamén é claro que procede do lat. *fons* ‘fonte’, adxectivada de *calens*, *-entis* ‘quente, termal’ (TGL 126) ou *fons Calentii*, propia de *Calentius* (RL 42).

A Freita debeu ser (*terra*) *fracta* ‘quebrada, abrupta’.

O Freixo evoca o lat. *fraxinus*, nome de árbore.

O Pando ten por base o adxectivo lat. *pandus* ‘arqueado’, aludindo a algunha comba do terreo convexo ou ó antropónimo *Pandus* (LC 245).

A Ponte de Doiras consta do lat. *pons, pontis* ‘ponte’, e do nome pre-latino *Doiras*, o cal debe ter a mesma etimoloxía cá do río *Douro*, *Dorio* en 897 e 987, *Durio* en 1101, 1120-22, 1130, *Duiru* en 964, *Doiro/Doyro* en 1050, con base celta *dwr/dur* ‘auga’ (DOELP).

Prados é plural de prado, *pratium* en lat.

Río de Cereixedo v. n.º 3 e 5.

En *San Martín* probablemente houbo unha ermida ou capela adicada a *Sanc-tus Martinus*, o de Tours (s.IV) ou de Dumio (s. VI), quen tiña un nome teofórico derivado de *Mars, Martis* ‘Marte’.

San Rebordín (*Robredín*, escriben algúns nomenclátoreos) coido que é un falso nome de santo, porque *Rebordín* é a pronuncia semiasturiana de *Rebordiño* no resto de Galicia, o cal é un diminutivo de *Rebordo* / *Reboredo*, colectivo derivado de *robur* ‘roble’ en castelán, *carballo* en galego; trataríase dun **roboretinum* ‘pequena carballreira’, tal vez posuída por *Sanctius* > *Sancho* > *Sanz*, *San* en posición proclítica (Cf. *ELH*, I, p. 602), ou ser confusión de *sauto* ‘souto’ (*LHP*) con *santo* (Cf. *ELH* I p. 599); menos verosímil parece a hipótese de San Rupertín (*ELH* I p. 606, 614).

Santa Marta, en arameo *martá* ‘señora’, ten nome bíblico *Martha* latinizado; foi adoptada pola Igrexa de Astorga, que a festexa como mártir local o 23 de febreiro.

Trabado, *Travado* en 1319 (CC 799), parece participio do verbo *trabare* ‘impedir’ (*LHP*), derivado de *trabs* ‘trabe, traba, atranco’ (*DCELC*; *DELP* v. *trave*), neste senso sería sinónimo de couto, cercado, límite. Niermeyer (*MLLM*) recolle *trabata* co significado de ‘andamio, chabola’. Pero o mesmo que *Trabada*, *Tabulata* en docs. medievais, pode ter orixe no lat. *tabula* ‘medida de terra en cadro’ (*OELG*, I, 317-319).

A Veiga do Seixo componse da voz prerromana **vaika* ‘veiga’ (*OE* 13/1; *DCELC* v. *vega*; *OG* 62), non unha latina **vadica* ‘paso transitible’ (*DEEH*), determinada por *Seixo*, que en latín foi *saxum* ‘coio branco e duro, callau’ (*OG* 72; *DOELP*; *OELG*, I, p. 186-187).

6. CERVANTES, San Pedro de—

Do topónimo *Cervantes* ocupeime no xornal de Lugo *El Progreso* (4-IV-1990), tratando de xustificar a súa procedencia non de *cervus* ‘cervo’, senón dun patronímico *Servantis, vencellado co nome persoal *Servantius* (LC 116) e *Servandus* (LC 360); compárese aquí con *Vilaspasantes* (n.º 20). Sarmiento, anque admite que o toledano “castillo de San Cervantes viene de San Servando”, propón que *Cervantes* provén de *cervus*; pero J-L. Pensado (*OELG*, I, 141) corrixe esta opinión, dicindo: “es muy dudoso que Cervantes sea un derivado de *cervus*, pues ni siquiera tiene sentido el uso de *-antes*, en un sintagma con *cervus*, y lo más probable es que se trate de un top. prelatino”. Tamén Roberto Faure (*DAE*) ten a etimoloxía deste nome como “probablemente prerromana” e “totalmente infundada” a súa relación con *Servandus*. Mais o paso de *Servantis a *Cervantes* non ofrece dificultade na letra inicial, tendo en conta outros topónimos constatados historicamente, como *Salamiri* > *Zaramil*, *Salas de Rege* > *Zas de Rei*, *Villa Sendoni* > *Vila Cendoi*, *Sarracini* > *Cerracín*, etc. O cambio *s/z* inicial vémolos tamén en *soccu* > *zoco*, *symphonia* > *zanfoña*, *sonare* > *zoar*, etc.

As Casas do Río teñen por base nominal o lat. *casa* e *rivus*.

Chan de Lagares refírese a un terreo *planum* no que houbo *lacares*, é dicir, recipientes a modo de *lacus* ‘lago’, onde se prensa uva, aceituna, ou mazá, charco onde se curte o liño despois de recollido, antes de mazalo, tascalo, restrelalo, etc.

Chandeiro quizabes foi un ‘chan de eiro’: terreo de sementeira < lat. *ager*? (Cf. *LHP* v. *ero*; *DHL* v. *eiro*; *DCELC* v. *era*; *TSA* n.º 8) ou lenición de *plantarium* / *planterium* ‘chanteiro’, ‘morteiro de plantas novas’ (*MLLM*), ‘horto’ (*DOELP*).

Paderne evoca o xenitivo latino *Paterni* do nome persoal *Paternus*, derivado de *pater* ‘padre, pai’ (LC 304; *ILER*).

Riande debeu ser tamén xenitivo dun antropónimo, pero quizabes gótico, coma *Rande* (*HGN* 217/5a) ou ‘Río de Nande’ (*HGN* 191/10); rima con *Enviande*, *Freande*, *Güiande*, *Requiande*, etc., os cales teñen a *-nande*, como segundo elemento.

San Pedro tivo o nome greco-latino *Petrus*, relacionado con *petra* ‘pedra’.

Trigais foron terreos *triticales, onde se daba ben o *triticum* ‘trigo’.

Vilanova pronúnciase hoxe como se pronunciaba o lat. *villa nova*.

Vilar de Mouros a primeira vista parece que fose un *villare* ‘pequena vila’ habitada por *mauros* ‘mouros’ (os invasores procedentes da Mauritania); pero coido

que *Mouros* aquí débese referir ó antropónimo *Maurus* ‘mouro, moreno’ (*LC* 206; *ILER*), o posuidor primitivo do lugar e os seus descendentes.

7. CERVANTES, San Román de–

San Román é o núcleo de poboación, vila e capital do concello, que caracteriza a esta parroquia, patrocinada por *Sanctus Romanus*, mártir de Antioquía, que tivo culto dende o séc. IV o día 18 de novembro e foi celebrado cun himno de 1140 versos polo poeta hispano-latino Prudencio no seu *Peristephanon*.

Seixas provén do lat. *saxa*, plural de *saxum* ‘seixo, coio, callau’, visto no núm. 5.

8. DONÍS, San Fiz

Cabana Xaraz componse do apelativo *capanna* ‘choza’, vista no n.º 5, determinada aquí polo nome do seu posuidor *Xaraz*, que podería ser un patronímico acabado en *-aci* (Cf. *OPNH* p. 371 ss.) ou o persoal greco-latino *Hieraci* / *Ieraci*, nominativo *Hierax* / *Ierax*, usado en Roma por escravos ou libertos dos Emperadores, por soldados romanos e algún peregrino (*GPR* 1049). Tamén podería ser *Capanna Seratii* ‘Cabana de *Seratius*’ (*CIL* XIII 4180 = *RL* 168), con *s-* inicial palatalizada, como sucedeu en *sabulu* > ‘xabre’, *sapone* > ‘xabón’, *surdu* > ‘xordo’, etc.

Castelo v. núm. 3.

Corneantes rima aquí con *Cervantes* e con *Vilaspasantes* (v. n.º 20), que piden ser patronímicos deverbais, pero ¿cal sería neste caso?, ¿tal vez un relacionado co verbo *cornear*?. Compárese tamén con *Arantes*, *Barantes*, *Barbantes*, *Bemantes*, *Celaguantes*, *Cesantes*, *Curantes*, *Marantes*, *Ourantes*, *Pasantes*, *Serantes*, *Vilantes*, etc.

Donís, *Doniis* en 1310 (*CC* 816) debeu ser unha (*Villa*) *Dionysii* / *Donissii* (*RL* 68, 70. Machado (*DOELP*) opina que foi *Donnici*, xenitivo do antropónimo *Donnicus* (*RL* 70).

O Mazo procedería de **mateum* (cf. *DCELC*) e aludiría a unha máquina hidráulica para machacar o ferro ou para mazar o liño ou para abatanar as mantas.

Moreira é unha árbore que dá a froita de *morum*, plural *mora* ‘moras, amoras’.

Noudelo parece un diminutivo, detectado polo sufixo do lat. vulgar *-ellus*, tal vez **Nautellus*, derivado de *Nauta* (LC 324) ou *Nautes* ‘mariñeiro’, nome persoal greco-latino mencionado por Virxilio na *Eneida* 5/704; *Nautilus* consta en Roma (GPN 1030); pero Machado (DOELP) di que é variante de *Nodel*, como este o é de *Neutel*, o cal sería alteración de *Leutel* = Eleuterio, hipótese complicada e pouco verosímil.

En *Piornedo* temos o sufixo *-etum > edo*, engadido a *viburnum* ‘piorno’, indicando abundancia deste arbusto; véxanse abundantes datos en OELG, I, pp. 236-238.

As Pontes teñen xénero feminino en galego, coma no lat. vulgar, supoñendo un nominativo **pontis* (DELL); pero *pontes*, se fose plural de *pons*, en latín sería nome masculino.

Robledo non é forma galega, pero equivale a *Reboredo*, que figura en Glosarios latinos como *roboretum* (DELL), colectivo de *robur* “roble” = carballo.

Vilar v. n.º 2.

Vilarello, a primeira vista aseméllase a un diminutivo de *vilar*: **villariculum*; pero se o comparamos con *Vilarelle* (en Vicente, Outeiro de Rei, Lugo, e outros coruñeses), podería ser unha *Vila* (de) *Arellius* (LE 440), aquí en caso recto, *Vila Arello*, coma *Vila Xurxo*, *Vila Fernando*, etc. Machado (DOELP) menciona *Villarello* en 1014 e *Villarello* en 1059. Un *Villarello* ourensán consta en 1029 e 1063 (TC 300, 457). No Tumbo de Samos 131, 164, hai tamén *Vilarello*, a. 989, 1050.

Xantes parece patronímico de *Sanctius* (con *S-* inicial palatalizada, como *sapone* > xabón, *surdu* > xordo, etc.) ou do greco-latino *Xanthus* ‘o roibo’ (GPR 693-4; DLF; DOELP, páx. 1489).

9. DORNA, Santa María

O nome da parroquia, *Dorna*, non figura como aldea. Adóitase dicir que foi un nome de orixe latina, cruzamento de *dolium* ‘cuba’ con *urna*; pero Corominas rexeita esta explicación, suxerindo que viñese do celta **durna* (DCELC v. *duerna*). O top. podería relacionarse con algunha cista funeraria prehistórica ou con algún sartego pola

similitude cunha barquiña ou cunha artesa. Cabeza Quiles (*NL* 184) supón que sería unha valgada e depresión do terreo en forma de caixa ou artefacto cóncavo. Tamén se podería comparar co leonés *Valduerna*, pero Mdez. Pidal di que está “en el Diccionario de Madoz mal llamado Duerna, por falso análisis del compuesto Val-d-Uerna” (*TPH* 58). En Dorna tiveron unha granxa e priorato os monxes cistercienses de Carracedo do Bierzo, e cítase con profusión no seu Cartulario, dende o ano 1200, pero sempre co nome actual. En 1203 Alfonso IX libera ó *monasterio Sancte Marie de Dorna ... de fossadaria et de toto foro et regio fisco* (CC n.º 179; Julio González, *Alfonso IX*, doc. 173). No AHN hai un mazo de papeis e no AHP tamén figuran vendas da desamortización deste mosteiro en 1835. A freguesía ten os lugares seguintes:

Ardevila, id. en 1396, *Erdevila* en 1475 e 1479 (CC núms. 927, 1151, 1158), topónimo composto do apelativo *villa* ‘vila’ e do nome quizabes xermánico do seu posuidor, tal vez *Ardius* (*OPNH* 108/146) en xenitivo: *Ardii villa*; compárese con *Eilavila* ou con *Velarde*.

Borzoado, *Borsoado* / *Berzuado* en 1384, *Borsuado* en 1472 (CC núms. 912 e 1145), se non foi participio relacionado co verbo latino *versare* / *vorsare* ‘volver, revolver’, non sei que significa nin que orixe ten, nin se vale o de G.^a de Diego (*DEEH* p. 1060), quen rexistra o leonés *burciar* ‘verter un líquido’, e o participio *burciada*, *burcio* ‘chorro’, que el basea nun suposto “*vertiare** ‘verter’: con el influjo de vaciar”. Eligio Rivas (*Frampas*, p. 36) trae: “borzar: rebosar, desbordarse un líquido (Fondo de Vila)”; “borzadoiro: rebaje que se deja en el borde de un pozo para que el agua salga al subir mucho” (*Frampas* II, p. 25).

O Chao traduce o lat. *planum*, indicando un terreo con esta característica.

Estremar de Baixo, “o nosso lugar de Estremar” a. 1288, *Estremar de fondo* en 1479 (CC 673, 1158), con base no lat. *extremum* ‘extremo, último’, parece que alude a algún límite ou deslinde de herdades, algunha *extremalia* ‘extremidade’ (*DLF*), determinada aquí pola expresión locativa *bassus* ‘baixo’ (*DCELC*) ou polo xentilicio *Bassius* (*LE* 4239). Pero Piel e Kremer (*HGN* 27/9) postulan un antrop. gótico *Astra-marus (?).

Folgueiroa, *Felgueyrúa* en 1345, *Folgueyrúa* en 1384 e 1479 (CC 851, 912, 1158), contén a voz *fulicaria* / *filicaria* (*MLLM*), sitio no que abunda *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’, á que se lle engadiu o sufixo diminutivo *-ola*, aludindo a unha pequena folgueira.

10. LAMAS, San Xiao

Catroventos parece composto de *quatuor* ‘catro’ e de *ventus* ‘vento’ en plural, e non vexo que fosen 4 *Bieitos*.

A Horta soa igual ca en latín.

Tamén sucede o mesmo con *Lamas*, aunque Menéndez Pidal (*TPH* 98-102) coida que podería ser voz pre-latina.

O Pandelo é un diminutivo de *Pando*, visto no núm. 5.

11. O MOSTEIRO, San Xoán

De *Bolois* escribín na revista *Grial* (N.º 99, 1988, p. 75-76), atribuíndolle unha orixe probablemente céltica, dado que no Tumbo de Samos, núm. 218, figura no ano 1085 unha “*villa in Bellones*”, que se debe identificar con *Belois* / *Velois* / *Veloies* / *Velous* en 1752 (Catastro de la Ensenada), actual Bolois. Sería unha (*villa*) *Bellonis*, é dicir, unha vila propia de *Bello*, *Bellonis*, antropónimo catalogado por Holder como celta (*AS* 321).

Lama de Rei contén o apelativo *lama* (v. n.º 10), determinado por *rex*, *regis* ‘rei’, quizabes para indicar que foi unha vila reguenga.

O Mosteiro foi unha palabra greco-latina *monasterium*, haploloxía de *monachi asceterium*. Houbo aquí efectivamente un mosteiro medieval do que publicou un breve apunte Justiniano Rodríguez (*Archivos Leoneses*, N.º 1, 1947, pp. 99-105), estudio que debería ampliarse con datos que hai no Arquivo da Catedral de Lugo.

Queirugal alude a un colectivo de plantas ericáceas, *queirugas* ‘carpazas, carras-cas’, palabra pre-latina relacionada tal vez ¿ou non? coa latina *carex*, *-icis* (Cf. *GDXL* v. *carrizo*; *OELG*, I, p. 238-239); Menéndez Pidal (*TPH* 265) coida que a base lingüística de **carioca* > *Quiroga* está en **cario* ‘pedra, rocha’, pero o difícil é combinar a pedra co fitónimo *queiruga* e dar razón da terminación *-uga*, fronte a *-oga*.

San Martín das Cañadas consta do haxiotopónimo *San Martín*, visto no n.º 5, determinado polas *Cañadas*, que son vagoadas ou depresións do terreo, no que abundan as canas, plural do lat. *canna* (*DCELC*); como se ve, *cañadas* non é propiamente palabra galega, senón máis ben astur-leonesa.

Santa Xusta foi *Sancta Iusta*, irmá de santa Rufina, mártires en Sevilla; as reliquias de Santa Xusta gárdanse no mosteiro de Las Huelgas (Burgos) e dánselle culto dende o séc. VII.

Vilaxán debeu ser unha *Villa Iohannis* ‘vila de Xoán’, nome hebreo que significa ‘misericordia de Deus’.

12. NOCEDA, San Pedro

A Lama v. n.º 10.

Noceda, co sufixo *-eda*, lat. *-eta*, foi *Nuceta*, indicando abundancia de *nux*, *nucis* ‘noz’.

Porcís (outros nomenclátoreos traen *Procís*) hai que relacionalo con *Porcín*, top. en Castroverde, do que escribín en *Lucensia*, N.º 18, 1999, p. 57, dicindo que «é derivado de *porcus*, do cal parece diminutivo (como *Pumarín* e *Vilarín*); pero consta a existencia do nome persoal *Porcius* (LE 234) e do diminutivo masculino *Porcina* (LC 340), usado por cristiáns como signo de humildade». Para *Porcín* Joseph M. Piel postulaba o antropónimo *Porcinius (Cf. NP 333). *Porcís*, tal vez plural, podería aludir a *porcile* ‘estábulo de porcos’ ou *Porcinos*, descendentes de *Porcius*, ou ser topónimo descritivo dun colectivo de *panis porcinus*, nome dunha planta herbácea.

Vilanova do Pedregal ten o primeiro compoñente, visto no n.º 6, o cal está determinado polo baixo lat. *petricale, sitio abundante en *petras* ‘pedras’ (*DEEH*), *pedregale*, *petregale* (*LHP*).

13. O PANDO, Santa María

O Pando, nome desta parroquia e dunha aldea súa, queda visto no n.º 5 e 10.

Poso “lugar para descansar o detenerse” (*DRAE*) é palabra castelá equivalente á galega *posou* / *pousa*, do lat. *pausa* ‘parada, detención’ (*DCELC*).

Pradela pode proceder de *prata*, plural de *pratium* ‘prado’, co sufixo *-ella*, como diminutivo no lat. vulgar *pratella (Cf. *LHP* v. *pratiella*).

14. QUINDOUS, San Xusto

Estremar de Riba, Estremar de Cima en 1479 (CC 1158) consta do apelativo ‘estremar’, visto no n.º 9, e *Riba* procedente do lat. *ripa* (DCELC).

Do nome de aldea e tamén parroquial *Quindous*, escrito así en 1250 (NML 171) e 1288 (CC 679), apuntei a miña opinión en *El Progreso* (3-II-1981), suxerindo para este topónimo unha orixe visigótica con base en **kind-* ‘veno, descendencia’, como en *Quindimil*, etc. Puido ser o xenitivo de *Cindo*, *-onis*, rexistrado en 960-962 (TC 374, 378, 406,408), se a pronuncia fose *Kindo*, *-onis* (Cf. HGN 162/8). Rima con *Ferreirous*, en Fonfría da Fonsagrada e con *Velous* > *Bolois*, visto no núm. 11.

Savane evoca a *Sancto Iohanne*, nome hebreo visto no n.º 11.

15. A RIBEIRA, San Martín

O nome desta parroquia procede do lat. *Riparia*, así se cita en 1251 (CC 463), derivada de *ripa* ‘ribeira’. Nela están as aldeas seguintes:

Cabana v. n.º 5 e 8.

Drada, redución de *Edrada* a. 1319 (CC 799), parece derivar de *hedera* ‘edra’; compárese con *Edrada* en Parada do Sil, escrita *Aederata* a. 884, *Ederada* a. 932, *Edrata* a. 962 (TC 163, 169, 242); “es fonéticamente posible, pero poco probable, que *Hedrada* sea en algún caso part. pas. de *edrar* < lat. *iterare*” (J-L. Pensado, *OELG*, I, p. 221).

Igón, escrito *Ygon* en 1309, *Eygon* en 1384 (CC 749, 912), procedería do antropónimo gótico *Igus/Igo*, *-onis* (HGN 149/2b).

Padornelo é metátese de *Padronelo*, diminutivo de *Padrón*, o cal en lat. era *patronus*, derivado de *pater* ‘padre, pai’, pero contaminado a veces con *pedrón*, derivado de *petra* ‘pedra’ (DCELC; *OELG*, I, p. 392-393); en docs. do séc. XIII, recollidos no CC, figura sempre *Padornelo*; pero noutros lucenses consta *Patrunello* a. 569, *Paturnello* / *Paturnelo* a. 572 (NML 167).

San Martín v. n.º 5.

Seimeira = “cascada” en castelán (GVGH 648), ‘caída de auga desde unha certa altura, especialmente por una pena abaixo’ (GDXL) ten o parónimo *saimeira* ‘bosque

espeso’, datos ofrecidos por Aníbal Otero, *Vocab. de S. Jorge de Piquín*; máis significados recóllense tamén no *Diccion. da Lingua Galega Ir-Indo*; a base etimolóxica podería (?) estar relacionada con *sima* ‘precipicio’, palabra á que Corominas (*DCELC*) lle supón orixe prerromana.

Souto foi *saltus* en lat.

Tarnas menciónase moitas veces no CC, sempre desta forma, por exemplo, 6 veces en 1262 *Sancto Martino de Tarnas* (CC 541-543) *Sant Martino de Tarnas*, a. 1294 (CC 694), *Sanct Martin de Tarnas*, a. 1319 (CC 799), etc.; pero a cita máis antiga coído que é a do ano 1037 nos Tumbos de Sobrado (I, 127): “*in terra Navie ... Tarnes*”, denominación que se pode comparar co antropónimo *Tarna* (*LE* 96) e con *Tarnis* ‘Tarn’, río de Aquitania, mencionado por Plinio e Ausonio (*DLF*).

Valgos noméase nun inventario de Samos, a. 1125: *in Navia villa vocitata Valgos media quam dedit Munio Garsie in era MCLVI.*^a (*TSA* 54, p. 163); así escrito tamén en 1275, 1294, 1345 (CC 622, 694, 851), podería conectarse co antropónimo lat. *Valgus* (*LC* 242), equivalente a ‘trenco, zambro, o de pernas tortas pra fóra e xuntas nos xeonllos’; non obstante, vexo no *GDXL* que “valgo”, como substantivo, ten a acepción de “chanta”, e neste caso a súa base estaría no lat. *vallum* ‘valo’.

Vilartatín consta do apelativo *villare* e do seu propietario *Ta(t)tinus* (*LC* 163) en xenitivo de posesión: “A existencia de *Tattius* Sch 425 [= *LE* 425] e *Tatius*, *Tatinus*, dá-nos o dereito de conxectar unha forma *Tattinius: *Tatín* (Bergondo, Cor), *Vilartatín* (Cervantes, Lu)”]; así escribiu Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 372-373.

16. VILAPÚN, Santa Comba

Fontexoana correspondería a *fons, fontis* ‘fonte’ *Iohannis* ‘de Xoán’, adxectivando este antropónimo para concertalo con fonte, que era feminino no lat. vulgar, excepto que fose *Xoana* un xinecónimo.

Rionaval puido ser o *Rio de Navaes*, que se cita 1282 (CC 657), pero antes consta o *Rivulum de Naval*, ano 1167, como límite do Mosteiro (n.º 11) de San Salvador de Cancelada (*NML* 164; FDO II, núm. 82), procedente de *navalis* referido

non a navíos, senón a *nava*, voz prerromana: “naval: cortina de buena tierra situada en un valle o en una nava” (DHL), se non houbo aquí contaminación con *napus* ‘nabo’ do que se formou o galego ‘nabal’ = nabeira.

Teixeira foi *taxaria*, lugar onde abundaría o *taxus* ‘teixo’, árbore ou animal.

Viladeite, *Villare Deiti* en 1002 (NML 184), contén o apelativo *villa* / *villare* ‘vila/vilar’ co nome latino do seu posuidor, quizabes *Delectus* (LC 351) en xenitivo, opinión que me aceptou Piel en carta particular (setembro de 1986), deixando dúas hipóteses, “ambas um tanto ousadas”, que el propuxera en *Verba* XI, 1984, p. 11: *villa* *Digiti, *villa* *Dejecti.

Outro tanto sucede con *Villa Puni* en 1002 (NML 184), *Villa Pon* a. 1263 (CC 553), que agora é *Vilapún* e antes a *vila* de *Punius* (LE 552), aldea e nome parroquial, para o cal Piel en *Verba* IX, 1982, p. 145, postulaba unha “*villa* *Apponi”, fronte a súa proposta anterior, na que partía de “*Punius*” (NP 343).

En *Vilarguite*, que se cita como *Vilalquite* en 1378 (CC 901), temos unha *villa* ou *villare* e un nome persoal gótico, que segundo Piel-Kremer podería ser o suposto *Argaittus (?) ou *Gogitus* ou *Gotitus* (HGN 21/1; 132/13; 146/42); eu engadiría como máis probable que se tratase dun *Villare Vitte* / *Guitte* (OPNH 301/1434). No TC 163 figura *Gito* como testemuña, ano 932, nun documento referido a Quiroga.

17. VILAQUINTE, San Breixo

Chao de Vilarín consta do apelativo *planum* ‘chao’ (v. núms. 5, 6, 9), determinado por un diminutivo de *villare* ‘vilar’.

Olmos son árbores, que en lat. chamábanse *ulmus*.

Vilaquinte, nome dunha aldea que se converteu en parroquial, foi una *Villa* ‘vila’ propia de *Quintus* ou *Quintius* (LC 174; LE passim), antropónimo frecuente na epigrafía hispana. No ano 1200 Alfonso IX doa ó mosteiro de Carracedo “*illam villam regalengam de Cervantes, nominatam Villaquinte*” ... En 1220 aquel mosteiro afora a “*Petro Suerit de Villaquinte totam tertiam partem de Villaquinti*” (CC 155, 289).

Vilarnovo corresponde a un *villare novum* no baixo latín (MLLM).

18. VILARELLO, Santa María

O Cumial (*Comeal* traen outros nomenclátore e a Guía Telefónica) probablemente foi *culminare* (*DELL*), derivado de *culmen*, *-inis* ‘cume / cumio, cima’; tamén podería contar *culmus* ‘colmo’ (de palla), aludindo á cobertura das pallozas.

O Gumieiro paréceme erro de imprenta, en vez de *Guimieiro*, porque na Guía Telefónica está escrito *Bimieiro* e no CC 653 e 657 consta como *Vimeeyro*, a. 1282, polo que se deduce que debeu ser *viminarium*, derivado de *vimen*, *-inis* ‘vimio’ (*guimio* lle chaman na parroquia onde eu nacín, que é Santa Eulalia de Bóveda, Lugo).

O Mazo de Doiras queda visto no núm. 8 e 3.

O Portelo, co sufixo *-ellus* > *-elo* do lat. vulgar, fai aquí un diminutivo de *portus* ‘porto’, paso dun río ou dunha montaña.

Riamonte cítase con esta mesma grafía no ano 1307 (CC 735) e *Riomonte* en 1282 (CC 657) que podería ser *rivus montis* ‘río do monte’; pero deberíase comprobar se non foi esta unha adaptación popular dalgún antropónimo gótico, tal vez *Ragimundus* / *Raimundus* (*OPNH* 254/1112), como *Riamonde* en Pontevedra (*HGN* 213/6).

San Miguel evoca ó arcanxo *Sanctu Michael*, nome hebreo que significa ‘Quen coma El’ = Deus.

Vilarello da Igrexa cómpre analízalo coma *Vilarello* no núm. 8, situado aquí no lugar da *ecclesia* ‘igrexá’.

O mesmo se pode dicir, en parte, de *Vilarello do Río*, tendo en conta o lat. *rivus* ‘río’.

Xestoso comporta o sufixo de abundancia *-osus* > *-oso*, engadido a *genista* ‘xesta’ (*OELG*, I, p. 221); cítase *Gestoso* en CC.

19. VILASANTE, Santiago

En 1755 esta freguesía chamábase “Santiago de Rivasmorto” (EL p. 754). Así figura tamén no Catastro de la Ensenada, 1752.

O Fabal alude a unha plantación de *fabas*, voz latina coma en galego (cf. *DOELP*; *OELG*, I, p. 217).

Pontorrón parece da familia de *pons, pontis* ‘ponte’, quizabes con dous sufixos *-orro-* despectivo, e *-ón* aumentativo (cf. *LHP* v. *pontarrone*, aa. 1055, 1103); tamén se podería analizar como ‘ponte-torrón’, derivado de *terra*, dado que existe aillado o top. *Torrón*.

Vilar de Cucos hai que rexistralo no grupo repetido de *villare* ‘vilar’, determinado aquí por *Cucos*, que foi alcume persoal, de orixe expresiva, coma o paxaro cuco, que é palabra onomatopeica. En 1133 noméase un *Villar de Cucus* cerca de Lugo, na parroquia de S. Andrés de Castro, que era *Villa de Cucus* no ano 998 (*NML* 149).

De *Vilasante* escribín no xornal de Lugo *El Progreso* (11-VII-1990), indicando que se trata dunha *Villa Sancti* ‘vila de Sancho’. Aquí é nome de aldea, que pasou a ser tamén parroquial, o cal cítase como *Villasancti* en 1002 (*NML* 184) e *Villa Santi* en 1225 (*CC* 314).

20. VILASPANTES, San Xoán

Bazal é un topónimo que alterna con *Bazar* (igual ca *Remesar / Remesal, Tosal / Tosar*, etc.), o cal procede de (*Villa*) *Bazarii*, xenitivo do antropónimo *Bazarius* (*OPNH* 121/244).

As Covas soan coma no lat. vg. o substantivo *cova*, que no clásico constituía o adxectivo *cavus, a, um* ‘oco, baleiro, cóncavo, fondo’.

Ferreiradevés, así figura no *DOG* (25-I-2000), fronte a outros nomenclátoreos e a Guía Telef., que traen *Ferreiravedés*. En calquera caso, vese que hai aquí o apelativo lat. *ferraria* ‘ferreira’, derivado de *ferrum* ‘ferro’; pero o determinante *devés* ou *vedés* resultame escuro, a non ser que fose *Ferraria Devensis*, é dicir, Ferreira de Deva (v. n.º 5).

A Pintinidoira é nome moi eufónico, quizabes analizable como *Pintín-Idoira*, dado que constan por separado o antropotopónimo *Pintín* (en Sarria), quizá equivalente a Quintín, e o apelativo *idoiro/a*, co significado de ‘regueiro’ e vencellado con *Doiras*.

Santa Mariña foi unha mártir de Antioquía, pero a Igrexa de Ourense reclamaba a súa orixe (*ES* XVII 209), dicindo que era de Xinzo de Limia; o seu nome é derivado do lat. *mare* ‘mar’.

O Vilar de Ferreira non necesita novas aclaracións.

Vilaspasantes a primeira vista pode inducir a que se explique como un plural de Vilas Pasantes, pero nada hai máis incerto, porque en 1416 dicían “*San Juan de Vilaespasante*” (DCL n.º 931), antes “*Vila Espasende*” en 1282, “*feligresia de Espasendi*” en 1300, “*Villaespasende*” en 1338 (CC 653, 715, 842), formas que se poderían atribuír ó antrop. gótico *Spanusindus* (OPNH 159/512); pero esta freguesía, citada como “*Espasandi*” en 1167 (NML 151; FDO II, n.º 82), responde mellor ó tema de *Spasandus* (HGN 251; OPNH 159/514) ou *spassans*, *spassantis*, participio activo do verbo *spassare* ‘restablecerse, recuperar a saúde’ (MLLM; LLMA), segundo teño escrito en *El Progreso* (14-II-1990). A forma simplificada témola na parroquia de *Espasantes*, en Pantón, que tamén se cita como “(ecclesia) de *Spasandi*” en 1244 (NML 178; ES XLI 371). Compárese agora con *Cervantes* e con *Corneantes*, para que se vexa que todos eles teñen por base un verbo, non p. ex. o substantivo *cervo* (en *Cervantes*).

21. VILAVER, San Xusto

Só ten esta parroquia un núcleo de poboación, que se cita como *Villavaer* en 1200, *Villavaeer* en 1208, *Villavaher* en 1251, *Villavaer* en 1333, *Sant Justo de Villaveer* en 1472 (CC 179, 208, 471, 832, 1142). A conclusión é que *Vilaver* foi unha *Villa Valerii*, como xa tiña eu escrito en *El Progreso* (16-IV-1988).

Toponimia do concello do Corgo³⁴

Apéndice sobre o Condado de Chamoso

Limitando co concello de Lugo, está o do Corgo, no que hai civilmente 38 parroquias, pero poucas aldeas en cada unha delas. Aquí tratarei de analizar etimoloxicamente os nomes das mesmas, que figuran no *Diario Oficial de Galicia*, N° 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000, e no *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta no mesmo ano. Para elo buscarei, en canto poida, a imprescindible axuda dos filólogos especialistas, que irán expresados en siglas bibliográficas, por non alongar demasiado este informe. Pero ó final poderase ver o que tales siglas significan.

1. ABRAGÁN, San Bartolomeu

O nome desta parroquia e dunha aldea súa consta nun inventario dos cóengos lucenses, arredor do ano 1160: *In Abragam quartam de ecclesia Sancti Bartholomei* (BCML IX p. 311, n° 114). Foi sen dúbida o persoal *Abreganus* o que lle deu a orixe, o cal figura en docs. lucenses dos anos 917 (CDF 2), 922, 960, 973, 976 (NMP 163). Pero esa forma medieval acoucha outra máis antiga, que non sería o bíblico *Abraham*, senón o étnico *Africanus* (TLC 205). Por este último opta o profesor Joseph M. Piel (NP, p. 166), recollendo catro mencións en docs. portugueses, “*Abrecano* 976, *Abregano* 979, *Abreganiz* 1023, villa *Abregam* 1059”, e indicando que “a evolución fonética *fr* > *br* condiz com a do antigo nome do vento SO., *ábrego*, que se filia também em *africanus* (sc. *ventus*)”. *Africanus* figura tamén en docs. como *Afriganus* (TC 254, 418, 454, 504).

Coedo, en opinión do profesor Moralejo (TGL 351), sería un topónimo “del mundo mineral o del suelo, por ejemplo, *Coedo* / *Coído*, *Coiñado* de *coyo*, *coiño* ‘canto

---

34 *Lucensia* XVII/34 (2007) 37-62.

rodado”); o mesmo cre F. Cabeza Quiles (*NL* 152); pero tamén cabe a posibilidade de que fose colectivo de *caulis* / *colis* / *coles* ‘col’ (*DLF*, *DELL*), co sufixo *-etum* > *-edo* e caída do *-l-* intervocálico; *cauletum* ‘horta de coles’ (*MLLM*).

Lago traduce o lat. *lacus*, e del formouse o diminutivo galego *Laguiño*, que é aquí outra aldea.

2. ADAI, Santiago

O nome do lugar desta freguesía, que se chama *Adai*, non se repite en Galicia máis ca noutras dúas parroquias lucenses, que eran *in Paramo villam de Adaan*, en 1133 (*NML* 139) ou *villam de Adani*, arredor de 1160 (*BCML* IX p. 311, nº 111) e en Lugo *Sta. Maria de Adandani* (*CDL* = *NML* 139) ou *Adanilani* (*CPR* nº 118) en 1104, *Adan* en 1222 e *Adaan* en 1246 (*NML* 139). No séc. XIV e XV escriben *Adae* (*LF*; *DCL*). Para o topónimo, Piel e Kremer aventuran un *Adalani, dativo dun antropónimo gótico *Addala* (*HGN* 4/15). Nun doc. de Samos do ano 978 figura *Adala testis* (*TSA* 132) e noutro de Celanova do ano 933 *Adala ts.* (*TC* 444). En cambio en docs. de Lugo só figura *Adam* (*NMP*).

As Aceñas ‘muiños fariñeiros’ teñen orixe no árabe *sâniya* ‘máquina hidráulica, aceña, noria, batán’ (*DCELC*).

As Campas son o plural de *campa* ‘lugar onde medra espontaneamente a herba, prado de pasto’ (*GDXL*), que parece da familia de *campus* ‘campo’; pero *campa* significa tamén ‘lousa ou pedra que cúbren unha sepultura’, de diversa orixe onomástica.

Outeiro ‘lugar alto’ traduce o lat. medieval *altarium* (*OE* 20/2, 85/3-4; *DCELC* v. *otero*). En docs. hispanos do séc. X-XII figura *auctario*, *aucterio*, *auctero*, *autario*, *auteiro*, *auter*, *auterio*, *autero*, *hocteiro*, *octejro*, *octer*, *oteiro*, *oter*, *otero* (*LHP*).

3. O ALTO, Santalla

No testamento maior do bispo Odoario, ano 747, figura esta igrexa na ribeira do Tórdea: *Riba Tordena ecclesia Sancta Eolalia Alta ab integro cum eius familia* (*BCML* IV 86; *ES* XL 359); no ano 897, *in Flamoso ecclesiam S. Eolaliae Alta, quae fuit Dñi*.

Valeriani (ES XL 388); *Sanctam Eulaliam Altam* en 1120 (ES XLI 299); e arredor de 1160 *ecclesiam Sanctae Eolaliae Alta, quam longo tempore posedit lucensis ecclesia* (BCML IX p. 311, nº 118). Máis citas posteriores en *LF, DCL*. En *TV*, p. 72-73: *Santa Alla Alta*, a. 1435. Aquí o adxectivo *altus* pode referirse ó espacio topográfico ou ó tempo antigo ou ó posuidor *Altus* (RL 291).

A Casanova conserva a forma latina *casa nova*.

A Eirexe reflicte o xenitivo do greco-lat. *ecclesia* ‘congregación’, aludindo ó lugar onde está situada a ‘igreja’, na que se congregan os fieis para os ritos litúrxicos. O edificio actual é románico tardío (RLP V 345-354) e ó norte deste poboado hai un enorme castro con dúas rotondas ben notorias (IAL I 57-59).

Fonteboa en lat. vulgar sería o feminino *fons bona* (ILV 346), dado que no clásico *fons* era masculino.

Para *Golás*, Piel e Kremer (HGN 133/7) indican que a falta de testemuños en docs. antigos fan incerta a suposición do nome gótico **Golla(ne)*. Este topónimo aparece escrito *Golanes* en 1435 (*TV* p. 73), pero tamén *Gualanes* no ano 1241 (CDVD nº 20, p. 218), o cal fai pensar nun xenitivo do antropónimo *Wala > *Guala*, *-anis* (HGN 288). De feito tódolos nomes que empezan por *Gol-* en HGN 133 atópanse tamén en HGN 288 empezando por *Wal-*. En Portugal o top. *Golães* era *Golanes* en 1014, 1169, 1183, tamén escrito *Gullanes* en 1059 (DOELP), e Piel (NGTP) supón que sería “genet. de *Golla* séc. XV”.

En *Santalla* temos unha haploloxía de *Sancta Eulalia*, nome grego da ‘ben falada’.

Vigo traduce a *vicus*, aldea no campo.

Vilar foi de primeiras o adxectivo *villaris*, *-are*, referido a *villa*, pero no latín medieval aparece como susbstantivo masculino e neutro (DCELC), indicando unha casa de campo habitada e con algunhas terras para traballar: *cedo tibi casam cum ipso vilare ubi ipsa casa resedit* (MLLM).

4. ANSEÁN, Santa Catarina

O nome desta parroquia débese ó acusativo *Ansilanem*, que foi un diminutivo antropónimo gótico *Ansila*, *-anis* (HGN 17/18; OPNH 104/122); menciónase *villam*

de *Ansilam* en 1120 (*ES* XLI 299), e a herdade, a vila e a familia de *Ansian* tres veces arredor do ano 1160 (*BCML* IX p. 312, nº 158-160).

Castro traduce a *castrum* ‘fortaleza’, do que dicía San Isidoro que era *quasi casa* alta ou un habitáculo ‘*castratum*’ = trancado, para que non fose entrada “*vaga*” para o inimigo.

Corral foi *currale* no lat. medieval, escrito tamén *coralgo*, *corral*, *corrале*, *corralle*, *korral*, *korrale*, *kurrале* (*LHP*), tal vez derivado de *currus* ‘carro’ ou de *currere* ‘correr’ (*DCELC* v. *corral*).

En *Lamapulleira* temos un composto do lat. ou prelat. *lama* (*TPH* 98-102), e tal vez *pullularia, adxectivo formado de *pullulus*, *a*, *um* ‘de cor negrexada, escura’ (*DLF*), derivado de *pullus*, *a*, *um*: *nigra terra quam pullam vocant* (Columela).

Mourelle foi xenitivo do posuidor *Maurellus* (*TLC* 206), un antropónimo formado sobre *Maurus* ‘mouro, moreno’, co sufixo diminutivo *-ellus* do lat. vg. (*OPNH* 225/932).

Peizás alude a unha terra *panicialis*, na que abundaría o *panicium* ‘páinzo’, herba gramínea que dá un froito coma millo miúdo (*TGL* 147-149; *FG* 169, 169/1-4).

A Portela é un diminutivo de *portus/a*, con referencia a un paso transitable.

A Torre, lat. *turris*, foi unha fortaleza derrocada polos irmandiños (*FLP* II 67-70).

5. ARXEMIL, San Pedro

Arxemil, nome da parroquia e dunha aldea súa, corresponde ó xenitivo do antropónimo gótico *Argemirus* (*HGN* 22/11; *OPNH* 108/147).

Boelle tamén foi xenitivo talvez de *Bonellus* (*NP*, p. 188), nome persoal dun abade rexistrado en 857, 872 (*TSA* 1, 5), en 862, 869 (*TACS* 3,6), diminutivo de *Bonus* ‘bo’ (*TLC* 274; *OPNH* 128/287); pero en 1161 consta “*in Boelio*” unha herdade que foi de *Boelle* en Guntín (Cf. *Luc*. Nº 22, 2001, p. 156).

Neda parece corresponder ó nome persoal *Neta* (*AS* II 738), comparable co teónimo *Netos*, do Marte celta, do que escribe Macrobio (*Sat.* 1, 9, 5): *Accitani, hispana gens, simulacrum Martis, radiis ornatum, maxima religione celebrant, Neton vocantes* (*RPH* p. 30 e 94). *Neda* é tamén nome dunha vila e capital dun municipio

coruñés, que figura con esta mesma grafía arredor do ano 936, 1163, 1156, 1147, 1154, 1252 (*TCav*, 1, 40, 41, 183, 191, 271), en 1111 (*MP*, p. 235), en 1156 (*CDM*, p. 445), en 1171 (*TSO* I 543), en 1205 (*TSO* I 253, 272); pero en 1145 escribiron *Nebda* (*MG* p. 737).

San Martiño chamouse *Martinus*, nome teofórico, derivado de *Mars Martis*. Este santo foi aquí o titular dun pequeno mosteiro medieval que se denominou no ano 857 *Sanctus Martinus de Perrelinos* (hoxe *Perliños*), como deixou escrito en *El Progreso* (9-III-1977); cf. *MG* p. 825.

6. BERGAZO, San Fiz

O nome desta parroquia parece o xentilicio *Virgatius, que podemos supoñer, dado que consta o cognomen *Virgatus* (*CIL* XII 2897), derivado de *virga* ‘verga, vara’. *Bergazo* ten topónimos parellos en *Bergaza* (Albán, Coles, Our.), *Vergaza* (Ermida, Quiroga, Lu.), *Vergazas* (Poulo, Gomesende, Our.), *Bergazos* (Ribasaltas, Monforte, Lu.; Donsión, Lalín, Po.). Este último escribíase *Vergazos* no ano 968 (*El Museo de Pontevedra*, III, 1944, 224-27).

Serín responde ó xentivo do cognome latino *Serinus* (*TLC* 261), diminutivo de *Serus* (*TLC* 295) ou *Serius* (*LE* 371; *TLC* 256).

7. CABREIROS, Santa Mariña

A parroquia chamábase en 1175 *ecclesia Sanctae Marinae de Capraris in Clamoso* (*BCML* IX 270-271; *RLP* V 315-318), *Caprarios* en 1133 e 1212 (*NML* 145) e arredor de 1160 (*BCML* IX p. 312, nº 169), o cal demostra que se trata dun nome de oficio, *Caprarius* (*TLC* 323), derivado de *capra* ‘cabra’.

Bocelo ‘portelo que hai nas sebes e valados para pasar dun lado a outro’ (*IR-INDO*), parece un sinónimo de ‘boqueiro’, derivado de *bucca* ‘boca’. Esta hipótese etimolóxica é a que propón Cabeza Quiles (*NT* 77-78): “procedente de *bucca* ‘boca’, e máis concretamente do seu diminutivo *bucello* ... o nome de *Bocelo* debe aludir a algún paso ou portela entre montañas”. Nos Glosarios Latinos figura *buccella*, *bucci-*

lla, bucella, bucilla, bocella ‘boca pequena, bocado pequeno, pan pequeno para os pobres’ (DLF). Houbo tamén o xinecónimo *Buccila* e o antropónimo *Bucculus* (TLC 225); polo cal poderíamos supoñer un diminutivo *Bucellus no lat. vg., como propietario do lugar. O dobre -cc-, seguíndolle -e-, daría -c- con son de -z-, como en *accendere* ‘acender’, *accentus* ‘acento’. Nun doc. de 1130 noméase un límite de *Vilaceleiro* “*per aquam de Vocelo*” (NML 185; CPR nº 139). No s. XIV-XV escribiron *Booçello* (LF; DCL).

A Carreira, derivada de *carrus* ‘carro’, equivale a unha (*via*) *carraria* ‘camiño de carros’ (MLLM).

Santa Mariña, celebrada o 18 de xullo, tivo o nome *Marina*, derivado de *mare* ‘mar’ e foi unha santa de Antioquía ou a reivindicada pola Igrexa de Ourense como natural de Xinzo de Limia (ES, XVII, p. 216-222).

De *Vilagamelle* escribiu Joseph M. Piel en *Verba* (XI, 1984, p. 10): “Embora a explicación que se segue possa parecer aventurosa, não sofre dúvidas que estamos em presença do lat. *camelus* ‘camelo’, forma averbada por Kajanto, p. 326. Por outro lado, Schulze, p. 140 s., averba o gentilício *Camelius, -ilius*. O -g- de *-gamelle* resultaría normalmente da sonorización do -c- em posição intervocalica ... Em NP, art. 152b, p. 75, admiti a etimologia, menos verosímil *gamellus, diminutivo de *gamus* ‘gamo’”. En HGN 113/1, sen rexeitar a hipótese de *Camelius*, propón outra solución, partindo dun suposto e dubidoso nome de muller *Gam-ildi. Todo elo, pois, inseguro na mente de Piel. Mais, partindo de que constan os antropónimos *Gamus* (GPR 959) e *Gamius* (CIL XI 6712, 29 = RL 85), non resulta difícil admitir un diminutivo deles, acabado en *-ellus*, sufixo frecuente no lat. vulgar, de modo que o noso topónimo fose *Villa *Gamelli*; pero sen referencia ó animal ‘gamo’.

8. CAMPELO, San Xulián

Campelo foi no lat. vulgar e medieval *campellus* (MLLM), variante de *campulus*, que era diminutivo de *campus* ‘campo’. Pero esta freguesía tiña outro nome no testamento do bispo Odoario, ano 747: *Sancto Iuliano de Monumento ab integro cum eius familia et hereditates sicut est conclusa per illo Vallo* [= Valados na GPL 249] *in omnique giro* (BCML IV 86; ES XL 359). No ano 897, *In Flamoso ... ecclesiam Sancti Iuliani de*

Monumenta cum ipsa villa et familia regis (ES XL 388). En 1027, un límite da vila de Gomeán iba “*per termino de Sancto Juliano*” (NML 157). *Sanctum Julianum de Monumenta* en 1120 (ES XLI 299) e arredor de 1160 *Sanctum Iulianum de Monumento quam per longum posedit Lucensis Ecclesia cum adjunctionibus suis ab integro* (BCML IX p. 312, nº 164). Dado que *monumentum* tivo o significado de ‘cementerio’ (MLLM) e de ‘lápida sepulcral’ en epígrafes asturianos (ERA), poderíamos concluír que *Campelo* puido ser un pequeno ‘campo santo’ arredor da súa igrexa románica (RLP, tomo V, p. 319-321).

Rioseco sería *rivus siccus*; menciónase en 1027 *Rio Sicco*, como término de *Villa Gumilani* ‘vila de Gomeán’ (NML 177).

Vilamarín foi sen dúbida unha *Villa Marini*, é dicir, unha vila propia de *Marinus* (TLC 308) ou *Marinius* (LE 188), nome derivado de *mare* ‘mar’, coma o de Santa Mariña.

9. CAMPOSO, Santiago

O nome da parroquia (suprimida como tal en 1890 e agregada a Lapío) vénlle dado aquí pola aldea da mesma, que se chama *Camposo*, onde temos o sufixo de abundancia *-oso*, no baixo lat. *camposus* (DELL), derivado de *campus* ‘campo’, terreo chan oposto a *mons* e *montuosus* (DELL); en galego *camposa* é un ‘lugar no monte onde medra a herba de modo espontáneo’ (DRAG). Cousa estraña é que non se coñezan documentos antigos desta freguesía, tendo como ten unha igrexa “de pronunciado arcaísmo”, en frase de F. Vázquez Saco (BCML I p. 82), con elementos románicos na nave e na ábsida (RLP V 309-311).

Laxes, plural, procederían do baixo latín hispánico *lagena* / *lagina* (LHP) ‘pedra lisa’, voz de probable orixe celta (DCELC v. *laja*).

10. CASTRILLÓN, San Salvador

Esta parroquia foi suprimida eclesiasticamente en 1890 e agregada a Gomeán. Probablemente era a que no ano 998 lle cedeu Franquila (presbítero de Franqueán) ó

bispo Pelaio de Lugo: *Ecclesia Sancti Salvatoris in Ripa Clamoso, quam nobis concessit Franquila Presbiter ab omni integritate* (ES XL 406). Tamén sería “*in Castrilion hereditatem cum familia*”, que se cita como usurpada en ¿1133? (CPR fº 171v; CDC II 454-455). O nome de *Castrillón*, que é actualmente o dunha aldea, certamente derivado de *castrum* ‘castro’, coma o castelán “Castrillo”, presenta unha formación rara no fin da palabra, acabada en *-illón*, como *Castillón*, o cal documéntase baixo a forma de *Castelion* en 841, 871, 916, 1133 (NML 146). Poderíamos supoñer a declinación de *castrilio, *-onis* no lat. vg. (ILV nº 362), coma *castellio*, *-onis* (MLLM), sen necesidade de supoñer aquí un castelanismo, suxerido por Sarmiento (cf. OELG I 280-281). Tamén puido ser un diminuto *castro*, denominado *castr-ill-olum, con dous sufixos diminutivos *-illum* / *-olum*. De feito na coroa dun antigo castro “de notoria rotonda” construíron unha igrexa románica no século XII (RLP V 327-329).

De *Fontoira* di o profesor Moralejo (TGL 32, 105, 129, 287) que, coma *Fontoura* en Pontevedra, sería “*Villam de fonte aurea* (1120)”, ‘fonte de ouro’, pola cor da limonita no fondo da auga; noméase *villam de Fonteauria* en 1120 (ES XLI 299).

En *Lidor* podemos ver unha (*Villa*) *Litorii*, dado que consta o persoal *Litorius* (LE 404; TLC 308).

O *Mesón do Caldeiro* refírese a unha *mansio* ‘mansión’ do *caldarius*, adxectivo latino que pasou a nome persoal (RL 42) ou *caldarium* ‘caldeiro’, utensilio de coctiña.

Pedradreita equivale a *petra directa* ‘pedra ergueita, pedra chantada, pedra fita’, aludindo posiblemente a un miliario romano na vía entre Lugo e Astorga, que pasaba por aquí.

11. CELA, San Xoán

Cela é aquí tamén nome de aldea, que traduce o lat. *cella* ‘sitio onde se garda calquera cousa: viño, aceite, víveres, etc; celeiro, tulla’; sala pequena dun edificio sagrado ou funerario da Antigüidade (DXL); ‘pequeno cuarto ou dormitorio nunha prisión ou convento’ (DLG). No lat. medieval, *cella* significou tamén ‘pequeno mosteiro’, afiliado a unha abadía ou á sé episcopal (MLLM). A igrexa desta parroquia conserva algúns restos da que foi románica, pero desconectados da forma orixinal (RLP V 313).

En *Pacios* temos o plural de ‘pacio / pazo’, *palatium* en latín; pero houbo tamén o persoal *Palatius* (LE 364).

Os Pedregás é tamén plural dun *petricale (DEEH), colectivo de *petras* ‘pedras’.

A Ponte de Neira foi unha *pons* ‘ponte’ romana e medieval, que aínda existe (modificada) sobre o río *Naria* ‘Neira’, nome pre-latino.

A Rañoá debeu ser diminutivo de *raña*, unha *Raniolana, herdade cativa, propia do posuidor *Ranius* (LE 367), ou “declive en el lecho de un río; sitio raído o arrasado por acción erosiva de las aguas o por un argayo” (TPH 185), a non ser que se vencellase con *aranea* ‘araña’ (!) (DCELC v. *arañar*, *roña*; DEEH v. *aranea*).

O Reconco cítase no ano 998: *In Ripa Nariae hereditate, quas mihi concessit mulier de Adulfo et de suos filios et jacet iuxta Reconco* (ES XL 406-407); tamén *Recouco* (?) en 1252 (NML 172). Equivale a *Recuenco* de 1063 en Oña (Burgos), que cita Menéndez Pidal (OE 23/2) e significa “terreno que da una vuelta en forma de seno o rinconada” (*Encicl. Espasa*). Parece un nome da familia de *conca/cunca* ‘terreo entre montañas que xunta as augas no mesmo río’, voz procedente do lat. *concha*. Luis Monteagudo (AB, p. 298) apunta a posibilidade de que fose *rivus concavus*. En portugués hai o apelativo “*recôncavo*: cavidade funda, concavidade, gruta, enseada”.

12. CERCEDA, San Pedro

Chámase aquí *Cerceda* non só a parroquia, senón tamén un lugar dela, que leva o sufixo de abundancia *-eta* > *-eda*, engadido ó nome dunha árbore, derivado de *quercus* ‘aciñeira, caxigo’ (DEEH v. *quercetum*: *cerceda* ‘encina’; DCECH v. *chilca*; FG 082, 082/1-4). Docs.: *Sancta Eolalia de Zerzeta* anos 747, 897 (ES XL 359, 388); *Sanc-tam Eulaliam de Cerceda* en 1120 (ES XLI 299); *in territorio Farnadarios ecclesiam Sanctae Eolaliae de Cerzedea*, arredor de 1160 (BCML IX p. 312, nº 169c); *Cerceda* a. 1263 (NML 147); *San Pedro de Çeuçeda* a. 1462 (DCL nº 1150).

Cardexo podería vencellarse con *cardus* ‘cardo’, co sufixo *-exo*, tal vez depreciativo, como en *Lugarexo*, *Penedexo*, etc., de dubidosa orixe, *-edium?* / *egium?* (LG 110). Hai un *Cardexo* coruñés en San Pedro das Enchousas (As Somozas), *Cardezo* en San Pedro de Corcoesto (Cabana de Bergantiños) e *Cardexía* en Filgueira (Lalín, Pontevedra).

Carpanzal alude a un lugar onde abundaría a *carpanza* / *carpaza*, arbusto cis-táceo con nome de orixe prerromana (*DXL*; *OELG* I p. 92-94).

A *Veiga* ‘terreo húmido con herba verde’ din que foi palabra prerromana *vaika (Menéndez Pidal, *OE* 13/1; Corominas, *DCELC* v. *vega*); en cambio, G^a de Diego supón a voz latina pouco probable (*DEEH* v. *vadica** ‘paso transitable’), e outros pensan nunha orixe árabe, *buq’a* ‘campo, val’, aínda menos verosímil (J. Vernet, en *ELHI* ...).

13. O CORGO, San Xoán

O Corgo, nome desta parroquia e da capital do municipio, do hispano-lat. *corrugus* ‘canle de auga para lavar os metais nas minas’ (Plin. 33, 4), pasou a designar ‘camiño estreito de carro entre montes ou valados, regueiro, lameiro’ (*DRAG*; *DCELC* v. *cuérrago*; *DEEH* v. *corrugus*). Nun doc. de Celanova, ano 948 (*TC* 500; CDC 82), figura *corrogo qui discurrit de Linarelios*, o cal pode indicar que era un arroio ou regueiro ou un simple camiño que iba desde Liñarelos ata ... J-P. Machado cita un doc. de 1087: *Et inde torna infesto per illo corrago qui discurrit...*, e outro de 1178: *et vadit per directum usque ad corre gum...* (*DELP* v. *córrego*).

O Alto de Gomeán refírese a un outeiro cerca de *Gomeán*, topónimo que veremos aquí no nº 24.

Guimarás reflicte o xenitivo *Wimaranis* dun antropónimo gótico *Wimara* (*HGN* 304; *OPNH* 296/1405).

Sendín tamén foi xenitivo do nome persoal gótico *Sindinus* / *Sendinus* (*HGN* 241/24; *OPNH* 270/1228).

Serín v. nº 6.

O Teso ‘outeiro, monte escarpado, cume dun monte’, orixinaríase probablemente no adxectivo lat. *tensus*, *a*, *um* (*DCELC* v. *teso*; *OE* 85/7; *DEEH* v. *tensus*).

14. CHAMOSO, Santo André

A primeira mención de *Chamoso*, topónimo que corresponde agora a tres parroquias, atópase nun discutido documento do ano 569, que indica os límites do *Comitatus*

Flammosus (ES XL 345). Posteriormente repítese sete veces *Flamosus* e catro *Clamosus* (NML 148 e 153); *Villam de Flamoso*, a. 1120 (ES XLI 298). En teoría, calquera destas formas puido ser a orixinaria; pero a máis apropiada toponimicamente non parece ser *Flammosus* ‘ardente, inflamado’, excepto que derive do verbo *flare* ‘soprar’, como *flamen* ‘vento’; cadraría mellor *Clamosus*, co sentido que lle daba o poeta *Estacio* a *clamosae valles* ‘vales resoantes, rumorosos’ (*Th.* 4, 448). Por outro lado, se a orixe do topónimo fose un nome persoal, non se coñece o antropónimo *Flamosus*; en cambio Kajanto (*TLC* 269) recolleu o sobrenome persoal *Clamosus* ‘garruleiro, berrallou’, en consonancia con *clamosus altercator* de Quintiliano e *clamosus pater* de Xuvenal.

O Hospital sería unha casa de *hospites* para hospedarse os camiñantes que recorrían a vía romana, medieval e moderna entre Lugo e Astorga.

Santo André foi *Sanctus Andreas*, nome de orixe grega, indicador de ‘virilidade’.

De *Vilapene* tratou Joseph M. Piel (*NP* p. 347), adxudicando esta *Villa* ó posuidor *Pennus* (*LE* 365; *RL* 377); este sobrenome romano cita o Tito Livio e Séneca (*DLF*); pero agora coñécese tamén *Penius* e *Pennius* (*RL* 140; *OPPH* 179).

15. CHAMOSO, San Bartolomeu

Demondín tería que ver co *ribulo* *Onamundi*, ano 1042, que pasa por este lugar (*NML* 165); pero Piel e Kremer (*HGN* 190/9) poñen o antropónimo gótico *Mundinus* como orixe deste topónimo, anque non explican a sílaba *De-* inicial. Eu coido que debeu haber un antropónimo *Damundinus, diminutivo de *Damondo* / *Damundus* (*NMP* 167; *HGN* 64/2; 121/4), o cal orixinou o topónimo *Damonde* en Portugal (*DOELP*).

Quintela é un diminutivo de *quinta*, casa de campo propia de *Quintus*; a veces atópase *Quintanella* nos docs. anque non se refiren a este lugar.

San Bartolomeu escribíase *Bartholomaeus* na Biblia Vulgata Latina, pero o nome é hebreo (*OPNH* 120/235) e parece que sería composto de *Bar* ‘fillo’ e *Tolm’ai* ‘Tolomeo’.

16. CHAMOSO, San Cristovo

Abuín corresponde ó xenitivo de *Avolinus*, diminutivo de *avus* ‘avó’ (*Verba*, II, 1975, 46-48).

Don Xulián representa a *Dominus* > *Domnus Iulianus*, con carácter de señorío e non haxionímico.

San Cristovo foi *Sanctus Christophorus*, nome grego e cristián do ‘portador de Cristo’.

O Souto traduce a *saltus*, pero houbo tamén o antropónimo *Saltus* (*RL* 396).

17. ESCOUREDA, Santa María

Ademais da parroquia, un lugar dela leva tamén o nome de *Escoureda*, co sufixo *-eda*, indicador de abundancia, xeralmente atribuído a vexetais. Documentase villa de *Scaureta que iacet inter Tordena et Neira*, ano 982; *villa de Scaureda que iacet inter Tordena et Naria*, a. 982-990; *villa alia in Scaureda*, a. 993; *villam ...in Mazaneta (= Maceda), ubi dicunt Scaureda, iuxta fluvium Tordena*, a. 976 (*TSA* 23, 24, 26, 29). En galego normativo hai a palabra “*escoura*, residuo sólido e compacto que queda despois de queimar certas materias, coma o carbón, ou de fundir metais” (*DLG*); hai tamén a herba das ferreñas, chamada en castelán ‘escoria nodosa’ (*NCVCG* I 586). “*Escouredo*, s.m. Terreo malo e improductivo pola abundancia de pedras” (*GDXL*). A etimoloxía poderíase buscar no lat. hispánico *scauria*, que se menciona na lei romana de minas vispascense, probable variante do lat. *scoria*; despois aparece o mozárabe *escauria* (*DCECH* v. *escoria*).

Abragán v. nº 1.

O Campo v. nº 8.

A Chousa foi unha herdade *clausa* ‘cercada’ e nada ten que ver co castelán “choza”, como propón R. Faure (*DAE*).

A Estrada provén do lat. (*via*) *strata* ‘camiño empedrado’, participio do verbo *sternere* ‘tender polo chan’ (*DCELC*).

18. FARNADEIROS, Santo Estevo

O nome de *Farnadeiros* lévano aquí dúas parroquias, e del escribín en *El Progreso* (8-VI-1994), relacionándoo coa familia léxica de *farina* ‘fariña’ e pole das plantas. Cítase *Farnatarios* en 897; *Farnadarios* en 1133, 1207, 1228 (*NML* 152); *ecclesiam Sancti Stephani de Farnadarios* en 1120 (*ES XLI* 299).

O Camiño Branco componse da voz do lat. vulgar *camminus*, de orixe celta, e do adxectivo xermánico *blank* ‘brillante, branco’ (*DCELC*).

O Campo v. nº 8.

Castro v. nº 4.

Reguengo sería un (*locus, fundus*, etc.) *regalengus*, de señorío do rei.

A Vila foi *villa* en lat.

19. FARNADEIROS, San Pedro

No testamento do bispo Odoario, ano 747, figura a *ecclesia de Sancto Petro de Farnatarios* (*BCML* IV 86; *ES XL* 359); en 897, *ecclesiam Sancti Petri de Farnatarios* (*ES XL* 388); *ecclesiam Sancti Petri de Farnadarios* en 1120 (*ES XLI* 299) e arredor de 1160 (*BCML IX* 313).

Fental indica un lugar abundante en *filictum* ‘fento’.

Folarón quizabes pertence á familia de *fullo*, *-onis* ‘folón, batán, pison’ e lat. vg. *fullare* ‘pisar’ (*DCELC* v. *hollar*; *DEEH* v. *fullare, fullo*). Non o rexistra Moralejo (*TGL* 267-272); pero pódese comparar con *fullaricium*, s. XII, ‘muíño de folón’ (*MLLM*) e *pertica fullaria* (*LLMA*); en Portugal existe “*Folarinha*, top. Fafé. Der. de *folar*?” (*DOELP*).

Fompedriña deriva de *fons petrina* (feminino no lat. tardío) ‘fonte de pedra’ (*TGL* 106, 111, 129) ou de *Petrinus* (*RL* 378).

Outeiro v. nº 2.

O Pacio v. nº 11.

Pelamio ‘pía ou lugar onde se sumerxían as peles dos animais para curtidas’ (*DXL*), provén de *pellis* ‘pel’, mesturada con *pilus* ‘pelo’, porque nos curtidoiros perdían as ‘peles’ o ‘pelo’ e quedaban ‘peladas’. O top. aséntase en **pellamen*, termo técnico (*DELL*).

San Pedro leva nome gregolatino *Petrus*, derivado de *petra* ‘pedra’.

Sernande foi antropónimo gótico *Sisenandus* (HGN 244/16; OPNH 275/1263) en xenitivo de posesión; cítase *villam de Sisanandi* en 897 (ES XL 388), in *Farnarios villa Sisanandi* en 998 (ES XL 407), *villam de Sesnandi / Sernandi* en 1120 e arredor de 1160 (ES XLI 299; BCML IX 313).

En *Trasfontao* había en 1228 un *casale de transfontano de fonte petrina in farnadeiros* (JUB, t. I, p. 209). Vemos aquí o adxectivo *fontanus*, substantivado, referido a un regato que nace na *Fompedriña*, significado que ten *fontano / funtano* no Tombo de Celanova (LHP) e foi tamén nome persoal *Fontanus* (TLC 308).

A *Vacariza* sería *vaccaricea* relacionada con pasteiros ou estábulos de vaca, (*pabula / stabula*) *vaccaricea*, derivados de *vacca* ‘vaca’ (DCELC); tamén hai *vacariz* ‘coiro de vaca curtido’ e *vacariza* ‘lugar onde se curten as peles’ (DXL).

Vilar v. nº 3; cítase en 1074 in *Flamoso, in valle quod vocitant sanctum Petrum, villa vocabulo Villare cum suis aiunctionibus* (TSA 97); *Villar de Farnadarios* en 1120 (ES XLI 299).

Vilasusao equivale a *villa de susano* ‘vila de arriba’, adverbio derivado do lat. vg. *susum = sursum* (DCELC v. *suso*).

20. FOLGOSA, Santo Estevo

O nome desta parroquia e da seguinte nada ten que ver con ‘folgar’, pero si con **fulicosa*, abundancial de *fulix* no lat. vg. coma *fulix, -icis* ‘felgo, fento’ no clásico. En 1133 e 1383 era *Felgosa* (NML 152; LF, p. 586).

O *Carboeiro* é una evolución normal de *carbonarius*, nome de oficio referido ó carbón.

O *Monte da Silva* sería un *mons* ‘monte’ especificado por *silva*, arbusto enredoso e tamén nome persoal (TLC 339); en 1027 menciónase *Silva Aquilani, monte prope ribulo Tordena, term. de Gumilani* (NML 178).

O *Piñeiro* é a árbore que dá como froito a *pineae* ‘piña’, producida polo *pinus*; en docs. medievais consta *Piniario* (OG 87-90; OELG I 238).

Santo Estevo, protomátir cristián, tivo nome grego, *stéphanos* ‘coroa, premio, honra, gloria’.

A Veiga de Anzuelos é un sintagma formado polo apelativo *veiga*, visto no nº 12, especificado por *Anzuelos*, posible metátese de *Anucellos, con referencia persoal como *Anucella* (TLC 301) ou apelativo castelanizado, procedente de *hamicellus ‘amocelo, anzol’, diminutivo de *hamus* ‘gancho’ (DEEH; DCELC v. *anzuelo*).

21. FOLGOSA, San Martiño

Coedo v. nº 1.

Coto podería vir do antropónimo *Cottus*, como en *Vilacote*; pero máis ben parece unha voz prerromana *cotto ‘elevación do terreo’, como opina Menéndez Pidal (OE 85/1; TPH 267-275).

Reboredo leva o sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*, sobre o fitónimo *robur*, *roboris* ‘carballo’ (“roble” en castelán).

En *Seoane* tivo que haber unha ermida ‘de San Xoán’ < *Sancti Iohannis*.

De *Vilacorbe* ocupouse Piel en *Verba* (XI, 1984, p. 18) propoñendo a hipótese dunha *Villa Curvi, “explicación que tería a súa justificación no cognome latino *Curvus* (*Kajanto* p. 245) ... A hipótese *corvus* = ‘corvo’ (ave) mal merece ser tomada en consideración”. Non obstante, eu coido que puido ser unha *Villa Corvii*, é dicir, a vila de *Corvius* (LE 234).

22. FONTEITA, Santiago

Da igrexa románica desta parroquia ocupouse primeiro A. López Valcárcel (BCML VIII 167-170) e ultimamente J. Delgado (RLP V 323-326). O profesor Moralejo (TGL 107) explica *Fonteita*, como “*Fonte tecta* ‘cubierta’, con haplología de las sílabas semejanter”. Cítase *Fonteita* en 1027 e como termo de *Villa Gumilani* en 1312 (NML 153-154). Pero tamén puido ser unha *Fonte (de) Eita*, nome persoal dun posuidor que vemos rexistrado no TC, TSA, TSO, OPNH 151/451. Machado (DOELP) trae *Casaldeita* e *Torredeita*, como se fosen casal e torre do posuidor *Eita*.

O *Barrio*, *barrium* no lat. medieval (*MLLM*), segundo opina Corominas (*DCELC*) tería a orixe no árabe *barri* ‘exterior, arrabalde’ (*DCELC*). Pero Machado (*DOELP*) escribe que o top. *Barrio* vén “do voc. ant. *bárrio*, que, julga-se, significava ‘local ermo e inculto cerca de outro ja cultivado e povoado’. Oríxeme obscura. A hipótese arábiga é seductora (sugestións fonética e semántica), mais serve? Teríamos, em primeiro lugar, de comprovar aquele sentido no voc. port. para o aproximar de *barrã*, -de fóra- e de *barriã*, -campo, campos-”. En bastantes docs. hispanos figura *barrio*, *bario*, *uarrío*, *varrio* (*LHP*); pero sorpréndeme que non se mencione ningún galego.

Calistro parece alteración vulgar de *Callistus*, nome persoal (*DLF*; *OPNH* 131/306), orixinado no grego *kállistos* ‘moi fermoso’, superlativo de *kallós*. Tamén poderíamos supoñer un hipocorístico *Callistulus, con rotacismo final coma en *sabulum* > *xabre*.

A Costa de Pandos contén o lat. *costa* ‘ladeira’, determinada por unha configuración de montículos alombados ou por familiares do persoal *Pandus* ‘alombado’ (*TLC* 245).

Chavín foi xenitivo do nome persoal *Flavinus* / *Flavinus* (*RL* 80; *TLC* 227), indicando unha vila propia de tal home.

O Mesón dos Ramos contén *Mesón*, visto no núm. 10, o cal está determinado quizabes por descendentes do persoal *Ramus* (*TLC* 337) ou por outra circunstancia publicitaria.

O Noviño parece diminutivo de *novus* ‘novo’ ou *Novius* (*DLF*).

Rubial baséase tal vez no substantivo lat. *rubia* ‘rubia, granza’ (planta para tinctura), da que sería un colectivo co sufixo *-al*.

San Lourenzo tiña o nome latino *Laurentius*, quizabes derivado de *laurus* ‘loureiro’ ou da cidade *Laurentum*.

Soutolubián puido ser *Saltus Lupianus* (*TLC* 327); pero en 962 e 976 figura o antrop. gótico *Lubilani* / *Lubiani* presbiter (*TC* 8, 235).

Trasmeilán indica un lugar situado trans *Manilanem*, acusativo este do antropónimo gótico *Manila*, *-anis* (*HGN* 177/18; *OPNH* 218/901), que orixinou o top. *Meilán*.

Vilaboa traduce a *villa bona*; cítase arredor de 1160 *in ripa Tordena villa quam dicunt bonam* (*BCML* IX 312).

Vilamarín v. nº 8.

23. FRANQUEÁN, Santa María

Chámase *Franqueán* a parroquia e unha aldea, denominación que lle veu dada por *Frankila*, *-anis*, antropónimo gótico (*HGN* 102/2; *OPNH* 173/609). Cítase *Franquiani* en 1133 e *Franquian* en 1233 e 1260 (*NML* 154). Estes e outros interesantes datos epigráficos e históricos máis explicitados pódense ler no estudio que da súa igrexa románica fai J. Delgado (*RLP* V 331-339).

Cima de Vila vencella aquí nun sintagma dous apelativos, *cyma* ‘cume’ e *villa*.

A *Ermida* en lat. era *eremita*, nome derivado do grego *éremos* ‘ermo’; ten por titular a San Bernabé, nome hebreo dun apóstolo de Xesucristo.

Escardel puido ser xenitivo do diminutivo *Scardellus, dado que houbo o antropónimo *Scardius* (*RL* 164), vencellado tal vez con *scardia*, que era unha herba, citada por Apuleio (*DLF*) e denominada *aristolochia* por Plinio, á que o P. Merino na Flora de Galicia lle chama ‘cabeza de cobra’. Menéndez Pidal (*OE* 36/a) cita *Escardiel* en Sevilla.

O *Monte da Silva* xa o vimos no nº 20 e probablemente foi o monte que en 1027 chamábase *Sylva Aquilani* (*NML* 154, 178).

De *Oubime* escribiu Joseph M. Piel en *Homenaxe a R. Otero Pedrayo*, p. 64 (Vigo 1958): “Creio que a raíz deste topónimo está en *Euphemius*, tirado do gr. *Eu-phemos* ‘o bem falante’. A sonorización do *ph*(=f) em *b*(v) é normal. O *i* tónico deve-se ao *i* longo de *Eufemi(i)*, que afectou metafónicamente o *e* da forma primitiva. Creio que bastam estes criterios histórico-fonéticos para firmar suficientemente a etimología que temos em vista” ... Piel non contempla a posibilidade do antrop. *Auimius* (*CIL* II 433 = *RL* 30).

O *Outeiro* v. nº 2.

O *Vilar* v. nº 3.

24. GOMEÁN, Santiago

O nome desta freguesía, que ten igrexa románica do século XII (*RLP* V 341-344), vénlle dado por unha aldea súa, que se chama *Gomeán*, orixinado no antropónimo gótico *Gumila*, *-anis* (*HGN* 144/17). En 1027 figura unha *villa Gumilani* e un celeiro de *Gomian* en 1316 (*NML* 155-156).

En *Alfonxe* vemos o antropónimo gótico *Adefonsus* / *Aldefonsus* / *Alfonsus* (*HGN* 3/5; *OPNH* 90/22), en xenitivo; en 1027 constan *hereditates de Adefonsi*, como termo de *Villa Gumilani*.

O Castro v. nº 4.

Escardel v. nº 23.

Matafaxín parece un composto de *matta ‘mata’, voz prerromana (*DCELC*) e do xenitivo dun nome persoal gótico *Faginus* (*HGN* 83/7b); en 1027 había *in monte Fagini* unha porción de herdade, no límite de Gomeán (*NML* 152 e 162).

O Pacio v. nº 19.

O Torrón é un anaco pequeno de terra, se non equivale aquí a ‘torreón’ ou se quizabes foi propiedade dun home chamado *Turronius* (*LE* 160).

O Val e *Valverde* conteñen o apelativo latino *vallis*, determinado no segundo caso polo adxectivo *viridis* ‘verde’ ou quizabes polo antropónimo *Viridius* / *Viridius* (*RL* 210) en xenitivo.

A Veiga de Anzuelos v. nº 20.

25. LAPÍO, San Miguel

O nome *Lapío*, propio desta parroquia e dunha aldea súa, non se debe confundir co *montem Lapium* en 569, *in monte Lappio ecclesia Sancte Marie* en 747 (*ES* XL 345, 361; *NML* 158), que corresponde xeograficamente a *Labio*, anexo de Santa María de Bascuas, senón que debeu orixinarse nun antropónimo *Lappidius, baseado en *Lappius* (*LE* 424), aunque puido ter quizá influencia de *lapideus* ‘de pedra’. En 1074 *figura in Flamoso ecclesia vocabulo sancti Michaelis et villa vocitata Lapiu cum aiunctionibus suis et iacent ambas inter Neira et Mineo* (*TSA* 97). En 939 Gugina Eriz doa ó mosteiro de Ferreira de Pallares “*terras de Lappium que fuerunt de parentes meos vel abios*” (*ASR*, p. 122).

O Barreal, escrito *barrial* / *barial* en docs. leoneses, aa. 952-1104 (*LHP*), alude a un sitio de moito *barro*, voz prerromana (*DCELC*). No *DRAE* “barrial” dáse como “adj. ant.” e “aplicábase a terra gredosa o arcilla”. Corominas di que “barreal es grafía incorrecta”; e serao para o castelán, pero non para o galego.

Casisaldo foi *Casa Sisoaldo*, antropónimo gótico (HGN 244/23; OPNH 276/1266).

A Peneda paréceme verosímil que fose “*pineta*”, a. 1047 (LHP), “pineda, pinar” en castelán; pero podería ser tamén un abundancial de *pinna* / *penna* ‘pena’. A esta familia léxica pertencen aquí *Os Penedos* ‘pedras moi grandes’.

26. LAXOSA, Santiago

A aldea de *Laxosa*, que lle deu o nome a toda a freguesía, aparece no ano 1000 como *villa Lagenosa* (NML 158), *Lageosa* en 1306 (LF p. 545) e, como se ve, indica abundancia de *laxes*, que vimos no nº 9.

Airamonte contén o lat. *area* ‘aira / eira, espacio desprovisto de construción’, e *mons, montis* ‘monte’; pouco probable é que fose xenitivo do antrop. gótico *Ariemundus* (HGN 18/8), por ser este unha variante de *Argemondo* (OPNH 108/148).

As Carochas, ‘talos ocos dunha árbore carcomidos polo caruncho’, en opinión de García de Diego (DEEH, EE 378) relacionaríanse con *cariceus* ‘podre’, epíteto que non atopo nos dicionarios latinos, pero poderíase supoñer con base en *caries: putredo lignorum*, despois toda especie de vetustez, *caries*, podremia, en relación co grego *keráidso* ‘eu estrago’ e mesmo con *kêr* ‘morte’ (DELL).

Donalbán cítase arredor de 1160: *In ripa Flamosi villam quam dicunt Dunalbam* (BCML IX 312; NML 150). Xa se ve que sería a vila de *Dominus* > *Domnus Albanus* (TLC 181; ILER índice).

A Eirexa é nominativo de *ecclesia*, vista no núm. 3.

A Estación procede do lat. *statio*, que aquí alude a unha ‘parada’ do tren de ferrocarril.

O Lousado deriva de *lapis lausia* ‘lousa’ (DCELC v. *losa*; DEEH 772); pode aludir a teito ou a pavimento de lousas / lastras.

A Ponte do Vao refírese a unha *pons* ‘ponte’, feminino no lat. vg., e a un *vadum* ‘vao’= paso por un río.

27. MACEDA, San Pedro

Hai nesta parroquia a aldea de *Maceda*, a *Villa Manzaneta* de 1027 (NML 161) e *Mazaneta* en 976, que vimos no nº 17, nome que procede do lat. *matiana* ‘mazá’ co sufixo de abundancia *-eta*.

As Casetas son diminutivo de *casa* co sufixo do lat. vg. *-etta*, variante de *-itta* (ILV nº 37).

Vilariño é un diminutivo de *vilar*, v. nº 3; pouco verosímil, anque posible, sería “*villa Arinius*”, nome persoal (LE 125) en aposición e caso recto, coma *Vila Xurxo*.

28. MANÁN, San Cosme

Veremos aquí repetido o topónimo *Manán*, que procede dun antropónimo gótico *Manna*, *-anis* (NPM 177; HGN 177/17a).

A Campa v. nº 2.

Lamapulleira v. nº 4.

Manán de San Cosme chámase así polo titular da parroquia, *Sanctus Cosmas* ‘o limpo’, nome grego.

O Rego parece traducir o lat. *riguus*, usado por Plinio (DLF); pero Corominas di que é deverbais de *rigare* ‘regar’ e dunha voz iberovasca *recu, con base celta en “*rica* ‘surco’” (DCELC v. *regar*).

29. MANÁN, Santa María Madanela

Só ten un lugar que se chama *Manán* de Santa María, para distinguilo de Manán de San Cosme, visto no nº 28. A Santa titular corresponde con metátese a María Magdalena < de Magdala, cidade de Palestina (do hebreo *migdal* ‘torre’).

30. MAREI, Santa María

O nome parroquial orixinouse na aldea de *Marei*, que antes sería xenitivo do antropónimo gótico *Manaredus* (CDL II 383 vº; OPNH 217/896), non de *Amalaredus (?), suposto deste xeito por Piel e Kremer (HGN 12/2; 173/N.); cítase en 1120 *hereditates de Maarey* (ES XL 299); arredor de 1160 *in territorio Flamoso villam de Maurey cum ecclesia Sanctae Mariae e unha herdade de Marij* (BCML IX p. 312, nº 156 e 159b); en 1197 *Sª Mª de Mauree* (NML 162); en 1283 *Maaree* (NML 160). En *Maurey* / *Mauree* o copista quizá puxo *-u-* por *-n-*.

Barreiros responde a un plural de oficio ou do sitio onde se atopa e fabrican obxectos de barro, voz esta de orixe prerromana (DCELC).

Coedo v. nº 1.

Lence derivaría do xenitivo de *Lentius* (LE 313), xeniticio latino; menos verosímil parece partir de *Legentius*, como fai Joseph M. Piel (NP, p. 315).

O *Loureiro* orixinárase nun suposto *laurarius, como propón Gª de Diego (DEEH), derivado de *laurus* ‘loureiro’. En docs. de Samos figura un lugar (pero non este) chamado 7 veces *Laurario* (TSA 44, 47, 49, 53, 55, 207, 246).

Mariño traduce o nome persoal *Marinus* (TLC 308) ou *Marinius* (LE 188), formado sobre *mare* ‘mar’.

O *Outeiro* v. nº 2.

Para *Samprizón*, escribe Moralejo (TGL 42 e 46 nota 10), “da tal vez alguna luz un *Sampriz*, de *Sancti Prisci*, que se halla en Leite ... como portugués: aquél pediría un *Sancti Priscioni* lo más probablemente”. Non obstante, dado que algúns paisanos do lugar pronuncian “*Semplizón*”, non sería este un haxiotopónimo, senón máis ben un nome persoal latino *Simplicius* (TLC 253), que na declinación medieval faría o xenitivo *Simplicionis*, como *Firmus*, *-onis*, *Petrus*, *-onis*, etc. (ILV nº 362).

San Simón é un haxiónimo no que *Sanctus Simon* se cruzaría con *Symeon* (Gen. 29, 33).

O *Souto* v. nº 16.

Vilanova corresponde ó lat. *villa nova*.

31. PARADELA, San Fiz

O nome *Paradela*, propio aquí da parroquia e dunha aldea súa, é un diminutivo do lat. *parata* ‘parada’, participio de *parare* ‘parar e prepararse para novamente camiñar’.

Chamoso v. n° 14.

O *Placer* podería derivar do verbo lat. *placere* ‘pracer’; pero en castelán *placer* tamén significa ‘banco de area nun río ou no mar’ coma o portugués *parcel*, e debe ter outra etimoloxía, tal vez relacionada con *platea* ‘praza’ (*DCELC*).

Pousada vén do participio de *pausare* ‘pousar’, en relación con ‘parada’ e con ‘paradela’; noméase *in littore Minii villam de Pausata*, a. 1120 (*ES XLI 298*).

San Fiz foi *Sanctus Felix, -icis*.

Vilanova v. n° 30.

32. PEDRAFITA, San Miguel

Nesta parroquia está a aldea de *Pedrafita*, denominación que traduce a *petra ficta*, participio de *figere* ‘fixar, cravar’; correspondería a algún miliario na vía romana entre Lugo e Astorga, a cal pasaba por aquí.

Lamas v. n° 4.

33. PIÑEIRO, Santa María

Ademais de nome parroquial, *Piñeiro* é aquí o dunha aldea, o cal queda visto no n° 20.

Quetesende foi xenitivo dun nome persoal gótico *Quetesindus* (*HGN 161/6*), o posuidor de lugar.

34. QUEIZÁN, Santa María

Repítese o nome parroquial en dúas aldeas, *Queizán de Abaixo* e *Queizán de Arriba*, aludindo a dous niveis topográficos *bassus* e *ripa* dunha vila propia dun home

chamado posiblemente *Caecianus* (TLC 142) ou *Canicianus* (RL 308). Piel e Kremer (HGN 161/11) explican o top. *Queizán*, supoñendo con asterisco e signo de interrogación un nome persoal gótico *Quit-iza (?), emparentado con *Wittiza*; pero non é verosímil que se perdesen o *-t-* ou dobre *-tt-*.

Arroxos son o plural dun vocábulo hispánico prerromano correspondente a *arrugia*, que en Plinio significa ‘galería longa de mina’ (DCELC v. *arroyo*; DELP v. *arroyo*). Formas medievais hispánicas pódense ver en LHP v. *arrogio*, *arogio*, *aroyo*, *arrodió*, *arrego*, *arroyo*, *arugio*, *roigo*, *roio*, *royo*.

Caxín tal vez sería o antropónimo *Cassinus* (TLC 161), en xenitivo, cambiando o dobre *-ss-* en *-x-*, coma nos vulgares *vessica* > *vexiga*, *passar* > *paxaro* (DCELC).

A Granda é redución de *gándara* ‘terreo areoso e pedregoso con vexetación salvaxe de pouca altura’, voz de orixe prerromana (DCELC v. *gándara*; DEEH v. *ganda**).

Os Muíños derivan do lat. (*saxum*) *molinum* ‘pedra de moer’ (DCELC).

Ramos tanto pode evocar o fitónimo *ramus* ‘ramo’ coma o antropónimo *Ramus* (TLC 337).

35. QUINTE, Santalla

Podemos ver no nome desta parroquia e dunha aldea súa o xenitivo do antropónimo *Quintius* / *Quintus* (RL 153). Menciónase *Quinte* / *Quinti* en 747, 897, 1133, 1226, 1253 (NML 171); *Sanctam Eulaliam de Quinti*, a. 1120 (ES XLI 299). Da súa igrexa románica tratou J. Delgado (RLP V 303-307) citando datos históricos e bibliografía.

Arrabaldo é palabra orixinada no hispanoárabe *rabád* (DCELC v. *arrabal*).

Para *Coeses*, *Framil* e *Porto* vale a pena traer aquí o texto do ano 897: *ex alia parte Minei in eodem Porto Framiri in territorio Flamosi Ecclesiam S. Eolaliae de Quinte cum ipsa Villa de Quinte, quam fundaverunt servi nostri Quilinus, Verinus, Miro, Sirio, Seneorina, Maria, Lareigus, Minax et Asoredus; in ipso Portu de Framiri villam de Coleses ...* (ES XL 388). Outra grafía neste mesmo doc. é *Colegeses* (ES XL 386), a cal repítese en 959; pero en 1027 volve *Coleses*, e máis adiante, en 1078 e

1185, *Coeses* (NML 148); *villam de Coleses* en 1120 (ES XLI 299). Posiblemente a base deste topónimo sería o lat. *caulis / colis / coles* ‘talo das plantas’ (DLF).

Algo máis explícito é *Framil*, que se escribía *Framiri* en 997, e *Framir* en 1133, 1258 (NML 154) e corresponde ó xenitivo do antropónimo gótico *Framirus* (HGN 100/2; OPNH 172/605), tal vez variante de *Falamirus* (HGN 84).

Finalmente está *Porto*, que traduce o lat. *portus* ‘paso dun río’.

36. SABAREI, Santa María Madanela

Ademais de *A Estrada*, vista no nº 17, hai aquí dúas aldeas, *Sabarei de Abaixo* e *Sabarei de Arriba*, as cales levan o nome gótico de persoa *Sabaredus* (HGN 227/9; OPNH 263/1179) en xenitivo.

37. SEGOVIA, San Xoán

O nome da parroquia é tamén aquí o da aldea de *Segovia*, que ten por base a raíz **segh-*, moi abundante en nomes celtas da Península, p. ex. as cidades celtibéricas *Segovia* e *Segobriga* ou as persoas *Secovesos*, *Segei*, *Seggues*, *Segilus*, *Segisami*, *Segius*, *Segontius*, etc. (OPPH 201-203). Nunha lápida do Museo Provincial de Lugo tamén leron *Secuia* (IRG II p. 65, nº 38) ou *Seguia* (IRL nº 80).

San Xoán foi *S. Iohannes*, nome hebreo do precursor de Xesucristo.

Vilaceleiro figura como *Villa Celario* en 787 e 1130 (NML 147), onde podemos ver un nome persoal de oficio *Cellarius* (RL 312; DLF) en aposición con vila, coma *Vilaxurxo*, *Vilafernando* ou tamén o apelativo *cellarium* ‘celeiro, tulla, almacén’.

38. VILACHÁ, San Xiao

A única poboación parroquial ubícase na aldea de *Vilachá*, que era *Villa plana* no ano 572, 747, 897, 975, 1027, 1051, 1246 (NML 184-185).

APÉNDICE

Como complemento do estudio anterior, parece oportuno recoller aquí o texto referido ó *Condado de Chamoso*, sinalado no ano 572 polo rei suevo de Galicia “Theodomirus cognomento Mirus”, tal como figura no Tumbo Vello de Lugo, fol. 5 vº, que está no Archivo Histórico Nacional de Madrid e foi publicado por Flórez, *España Sagrada*, XL, p. 345; pero no Arquivo da Catedral de Lugo hai estoutra copia de Cañizares, *Colec. Diplom.* I 4-8:

Primus Comitatus Flamosis oritur ubi intrat flumen Neira in Mineo; deducitur ad Montem Pando, proceditque ad Penam Maiorem, et inde ad Cubarium Montem, vaditque in directum ad Cirum Montem, vertitur ad Montem Lapium, procedens in directum ad Petram Curvam, et inde ad Villare Valentum, deduciturque per Petruzo de Vaascones, recta linea per illo Monte Ranemiri in directa ad Villam Planam, exiens in directum ad Funtanum Vermentosum, ingrediturque in Tinulezo procedens ad Recemir villam, progrediens ad illa Mamola de Monte Barone, per cacumen montis intrat in Elebrone, ubi intrat in Mineo.

Sobre este texto fixen unha eséxese toponímica que foi publicada no xornal de Lugo *El Progreso*, 21 de maio de 1978 (que agora trato de ilustrar cun mapa). Velaquí o seu contido³⁵.

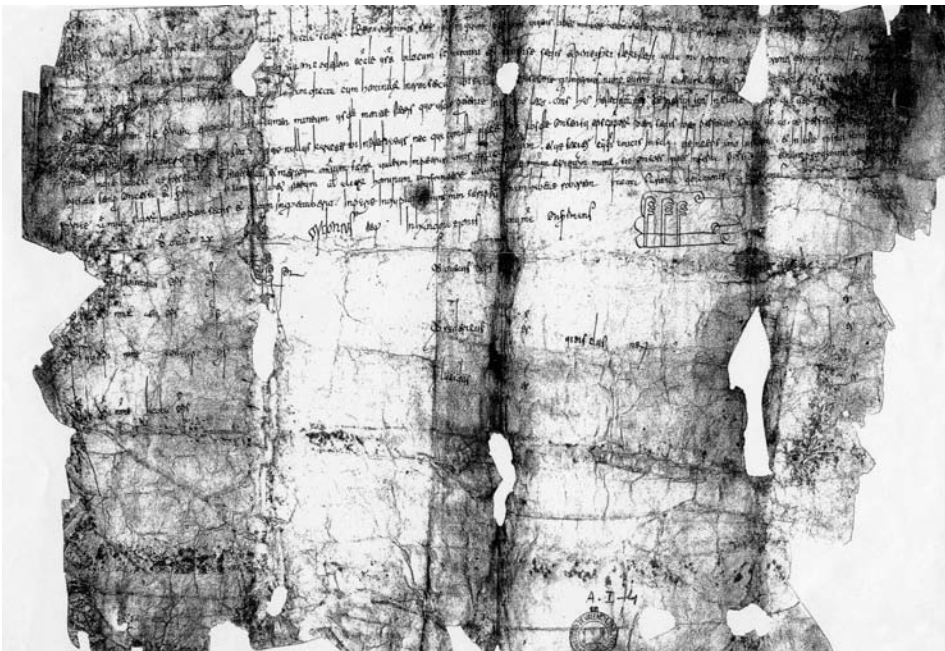
---

35 O texto reproducése no vol. I, páxs. 61 ss.

Un diploma de Ordoño II referido a Lugo³⁶

Coordinado por José M^a. Fernández Catón, un Comité Científico acaba de publicar *Documentos de la Monarquía Leonesa. De Alfonso III a Alfonso VI*. Estudio y Edición, León 2006. (Colección “Fuentes y Estudios de Historia Leonesa”). E na páxina 177-178, doc. 4, figura a transcripción dun diploma de Ordoño II, que vai ser obxecto dos comentarios que sobre el vou facer.

1. En primeiro lugar aparece o título seguinte: “922, diciembre, 28. *Ordoño II, en remedio de su alma, dona al obispo Recaredo y a la sede de Dumio (Mondoñedo), la villa de Furones, en territorio de Galicia, junto al río Miño y no lejos de la ciudad de Lugo, con todos los hombres que en ella habitan, quedando libre la expresada villa, dentro del espacio delimitado por sus términos, de la jurisdicción del sayón.*”

36 *Lucensia* XVII/34 (2007) 115-122.

2. A continuación do encabezado sinalase a fonte, que é un pergamiño orixinal de escritura visigótica cursiva, conservado no Instituto Valencia de Don Juan, *Pergaminos*, B.A.1/4, o cal foi editado primeiramente por Pedro Floriano Llorente no *Boletín de la Real Academia de la Historia*, CLXVIII, 1971, p. 452-453, doc. IV

3. Antes da súa transcripción paleográfica, os editores fan os seguintes comentarios:

3.1. “Cal Pardo (*Episcopologio Mindoniense*, 29), aceptando la opinión de E. Sáez (*Notas*, 6) y V. Silva (*Episcopologio Mindoniense*, 13) y la omisión que hace de este obispo M. Carriedo (*Obispos Mindonienses*, 239), duda de que Recaredo fuera obispo de Dumio-Mondoñedo, por desconocer la existencia de este documento que ahora editamos, el único, por otro lado, que menciona a Recaredo. Ya Villaamil y Saavedra (*Memorias históricas*, fol. 59), informó que en su época el documento no se encontraba en el archivo catedralicio de Lugo. E. Sáez trabajó este tema sobre una copia que vio en la Biblioteca de la Real Academia de la Historia”

3.2. “La presencia de Recaredo en este documento, como obispo de Dumio-Mondoñedo y destinatario de esta donación de Ordoño II, parece que exigiría replantearse el estudio de la cronología de los obispos Savarico y Recaredo”.

3.3. “No se ha localizado el topónimo *Forones* o *Furones*, que tendría que estar cerca de las aldeas o lugares de San Esteban de Camoira y San Juan de Parada, a poca distancia de Lugo y del Miño; tampoco se ha identificado el topónimo *Monte Regis*, que podría corresponder a la villa de Otero de Rey (Outeiro de Rei), junto al río Miño y en la misma zona que las anteriores parroquias o aldeas, o, incluso podría tratarse de un topónimo menor”.

4. A continuación presentan os editores a transcripción do diploma, que é necesario reproducir³⁶ para ver o contido do seu texto e poder contrastar a tradución que fago del en galego, á que engado algunhas notas que aclaren as dificultades de interpretación, sobre todo a toponímica, que encontraron os editores.

[*Christus*] Sub *Christi* amore et Imperio *qui trinus* est In unitate [co]lendus In *secula seculorum*. Ego Ordonius rex, quamquam Infelicius uiuens, libet mihi ut tibi redemptori meo Patri et Fjlio cum *Sancto* S[piritu] concederem de meis hereditibus quas / a *miseriordia* tua nunc teneo, Id [sunt, que dedist]is mihi ut concederem *ecclesie uestre* In locum *Sanctj* Martini *episcopj*, Dumiense sedis et pontifjci Rekarredi, uilla mea propria uoc[ata F]orones, territorio Kallecie, secus flumen /³

Minei, non procul remota ab urbe Luco. Do [ips]a uilla Iam dicta cum hominibus Intrinsicus abitan[tibus, ...]d salone qui Interius nunc currit uel cursurum erit, per [terminum] ecclesie Sancti Stephani de Kamauria / et per Sanctum Iohannem de Parata, quomodo hic flumen Mineum usque Monte Regjs quousque peruenit In pristino loco. Omnes has hereditates que Interius sunt Includere [ab inte]cro do, uerum etjam et familia que / Interest similiter ab Integro concedo. Set ad[d]o ut nullus karacter ibi Ingrediatur nec quacumque uoce regia absque consensu episcoporum Idem sedis, Ideo perfecte conf[irmo] Deo. Do ut perfectissime loquatr /⁶ pro me In die Iudicii ut forsitan per eius Interuentu et meritum omnium sanctorum ualeam Impetrari a meis delictis ueniam, et ut societ cum Dei amicis In secula. Deinceps a meo Iure [...]ta et In Iure ipsius sedis sit semper, / existat semper concessa et firma.

Si autem q[ui]slibet regum uel aliorum hominum confringere uoluerit hanc meam exiguam munus, sit consors Inter Inferna posside[ntibus]us et nunc pro damnis temporalibus / pariat V^a milia solidorum In uoce Idem sedis et quantum Inquietaberit Inparit In duplo, et hunc meum scriptum [p]lenam habeat roborem.

Facta cartula donatjonis, V kalendas [ianua]rias, /⁹ sub era D^aCCCC^aLX
(Christus) Ordoniuis rex In han donatjonis manu mea, confjrmans (monogramma).

(1^a col. Christus marginal).

[(Christus) Sub nomine] Christi, Iannadius episcopus, confj. (monogramma).

(Christus) Sub Christi nomine, Assu[r] episcopus, confj.

(Christus) Sub Christi nomine, Atila episcopus, confj.

(Christus) Sub Christi nomine, Iacobus episcopus.

(2^a col. Christus marginal).

(Christus) Ouecus episcopus, [confj.]

(Christus) Rudericus, testis.

(Christus) Lucidus, testis.

(3ª col. Christus marginal).

(Christus) Gutier Menendiz, confj.

(Christus) Arias, testis.

(*Christus*) [...], *testis*.

(*Christus*) [...]clus, *testis*.

(*Entre la 2.ª y 3.ª cols.*). *Uitisclus notuit*.

Versión galega

(*Crismón*) No amor de Cristo e imperio de quen trino en unidade hai que honrar por séculos de séculos. Eu, o rei Ordoño, inda que estea vivindo bastante infelizmente, agrádame que a ti, redentor meu, Pai e Fillo co Santo Espírito, che conceda das miñas herdades que pola túa misericordia agora teño, esto é, as que me destes, para que concedese á vosa igrexa no lugar de San Martiño, bispo da Sé Dumiense, e ó pontífice Recaredo, a miña vila propia chamada Furós, no territorio de Galicia, a carón do río Miño, non apartada lonxe da cidade de Lugo.

Dou esa vila xa dita cos homes que habitan no interior “ad saione” ata [ademais] co saión que dentro corre agora ou ha de correr, polo termo da igrexa de Santo Estevo de Camoira, e por San Xoán de Parada, como por aquí o río Miño, deica o Monte de Rei, e ata que chega ó prístino lugar. Todas estas herdades que están incluídas dentro dounas integramente, pero ademais tamén a familia que hai dentro concédoa igualmente por enteiro.

Por outra parte engado que ningún “karacter” [= caritel] se entremeta aí e ningunha voz rexia sen o consentimento dos bispos da mesma Sé. Por elo mesmo confir-moa totalmente a Deus, douna para que fale moi ben por min no día do xuízo, a fin de que quizá pola súa intercesión e mérito de tódolos santos poida impetrar venia polos meus delitos e sexa asociado cos amigos de Deus para sempre. Daquí en diante, apartada do meu dereito, estea sempre en poder desa Sé, exista sempre concedida e firme.

Agora ben, se calquera dos reis ou doutros homes quixere quebrantar esta miña exigua dádiva, sexa consorte entre os que posúen o inferno; e agora polos danos temporais pague 5.000 soldos á voz da mesma Sé, e canto inquietare o satisfaga dobremente, e este meu escrito teña plena firmeza.

Feita a cartiña de doazón, cinco [días antes das] calendas de xaneiro, na era 960 [= 28 de decembro do ano 922].

XPS [= *Crismón*] Ordoño rei, que confirmo nesta doazón coa miña man (*monograma*).

(1ª Col. *Crismón marxinal*).

[XPS No nome] de Cristo, Xenadio bispo, confirmo (*monograma*).

XPS No nome de Cristo, Asur bispo, confirmo.

XPS No nome de Cristo, Atila bispo, confirmo.

XPS No nome de Cristo, Xacobo bispo.

(2ª col. *Crismón marxinal*).

XPS Oveco bispo, [confirmo].

XPS Rodrigo, testemuña.

XPS Lucido, testemuña.

(3ª col. *Crismón marxinal*).

XPS Gutier Menéndez, confirmo.

XPS Arias, testemuña.

XPS [...] testemuña.

XPS [...]do, testemuña.

(Entre a 2ª e 3ª cols.).

Vitisclo notou [= foi o notario].

Notas pola miña parte

1. Na versión que acabo de facer e na frase latina “*nullus karakter ibi ingredia-tur nec quacumque voce regia*”, a palabra greco-latina *karakter* supoño que equivale á arcaica galego-portuguesa ‘caritel’, porque tal é a etimoloxía que a esta voz lle sinala J-L. Pensado, citando a Corominas (*DCECH* v. *carácter*) e glosando ó P. Sarmiento (*Onomástico etimológico de la lengua gallega*, I, pp. 66-69, A Coruña 1999), onde aduce un texto algo paralelo do ano 1169 que di: “*vocem et caritelum habeat semper*”, semellante -digo eu- a outro do ano 1161: “*dono caracterem et vocem totam*” (M. Lucas Álvarez, *Tumbo de Samos*, nº 60). Tamén Mdez. Pidal, R. Lapesa, C. García, en *Léxico hispánico primitivo* (Madrid 2003), ven a identidade de *karakter* a. 952, *caritelle* a. 1006, *kaltere* a. 1041. En cambio, os editores do noso documento escriben na pág. 153: “Este escriba presenta uno de los casos, no muy abundantes, en que a un personaje con cierto poder se le denomina *karakter*”.

2. Quen primeiro deu conta deste diploma foi o P. Flórez (*España Sagrada*, t. XVIII, p. 74; Madrid 1764). Tratando do sucesor de Sabarico, bispo de Mondoñedo, di que San Rosendo non puido selo no ano 922, por ter só 15 anos de idade. Pero engade: “Copia tengo de Escritura de Mondoñedo en que Ordoño II dá á esta Iglesia su villa de Vorones, junto al Miño, no lejos de la Ciudad de Lugo donde dice presidir en San Martin Dumiense su Obispo *Recaredo*”.

3. Este testemuño de Flórez orixinou posteriormente desconfianzas. E así temos, por exemplo, o que escribiu M-R. García Álvarez, *Catálogo de documentos reales de la Alta Edad Media referentes a Galicia (Compostelanum, IX, 1964, n° 4, doc. 194)*:

“922, diciembre, 28. - ORDOÑO II concede a la iglesia de San Martín Dumiense y a su obispo Recaredo su vila de *Vorones*, junto al Miño, no lejos de la ciudad de Lugo. - Facta scriptura donationis V kalendas ianuarias, sub era DCCCCLX. - B. Copia del siglo XIII: Bibl. AH., *Colección de Privilegios*, t. III, folios 11r.-12r. - REG.: Sáez, *Los ascendientes*, págs. 386-389, nota 40, núm. XIX, según B. - OBS.: Sobre la autenticidad de este documento, más que dudosa, cf. Sáez: *Notas al episcopologio*, pág. 6, que lo cree, si no totalmente falso, a lo menos rehecho, opinión que nosotros suscribimos”.

4. M. Carriedo Tejedo publicou en *LVCENSIA* (N° 21, 2000, páxs. 373-393) *Cronología de los obispos metropolitanos lucenses de hace un milenio (893-1002)*. E na pág. 377 escribe:

“922-12-28: Recaredo “Sancte Marie Dumensis”

Vid. SÁEZ, Notas al episcopologio minduniense del siglo X: *Hispania*, VI, 1946, 6, que la tiene por rehecha y cree que el copista puso por error “Sancte Marie Dumensis” donde “Lucensis”. En 922 presidía en Mondoñedo Sabarico (906-924).”

5. Co fin, pois, de aclarar o punto de partida dos prexuízos orixinados polo presente documento, paréceme oportuno transcribir aquí integramente o que escribiu Emilio Sáez, *Notas al episcopologio minduniense del siglo X* (separata de *Hispania*, número XXII, 1946, pág. 10):

«*Recaredo, supuesto sucesor de Savarico.*

Como sucesor de Savarico pone Flórez a Recaredo (*Esp. Sagr.*, XVIII, págs. 74-75), fundándose en una escritura de Mondoñedo, fechada en 28 de diciembre de 922, por la que Ordoño II concede a la Iglesia de San Martín Dumiense y a su obispo Recaredo su vila de *Vorones*, junto al Miño, no lejos de la ciudad de Lugo. He podido ver una copia de este diploma (Biblioteca de la Academia de la Historia. Colección de Privilegios de las Iglesias de España, t. III, fols. 11 r.-12 r.), único apoyo de Flórez para introducir a Recaredo en el episcopologio minduniense, y pueden hacerse serias objeciones a su autenticidad. Una de las más importantes es la supervivencia de Savarico en 17 de septiembre de 924, lo que hace

imposible que hubiera en Mondoñedo otro prelado entre el 1º de agosto de 922 y esta fecha.

No me atrevo a afirmar la absoluta falsedad del documento alegado por Flórez, pero la existencia en esta época de un obispo Recaredo en Lugo (Recaredo fue obispo de Lugo, según Risco, desde 875 hasta el 8 de diciembre de 923 (*Esp. Sagr.*, XL, págs. 122-133)) me hace pensar si no se tratará de un documento rehecho en que se haya cambiado “Sancte Marie Lucensis” por “Sancti Martini Dumiensis”, lo que me parece probable. Por otra parte, figura en la copia que yo he visto un “Jacobus episcopus”, nombre que no aparece en los episcopologios de la época, aunque pudiera ser muy bien una mala transcripción de “Iohannes episcopus”, que lo era de Zamora por entonces (de 916 a 926, según Flórez (*Esp. Sagr.*, XIV, pág. 335)).»

6. Os topónimos do diploma

6.1. A frase do texto latino “*in locum Sancti Martini episcopi Dumiense sedis*”, coído que non foi ben interpretada, pensando que se refire ó lugar de San Martiño de Dumio-Mondoñedo. Eu entendo que se trata simplemente da parroquia de *San Martiño de Ombreiro*, no concello de Lugo, situada na marxe dereita do Miño, da que se di no diploma que o seu titular era o “bispo San Martiño Dumiense”, e non o de Tours. E digo esto polas seguintes razóns:

6.2. Nos termos desta freguesía estaba xustamente a vila denominada no texto “*Forones*” (“*De Furones*” e “*De Furonis*” no reverso do pergamiño) que corresponde hoxe a *Porto Furós* (oio dicir tamén *Portafuroso*), terreo de Ombreiro agora despoado que se atopa á beira dun regato que baixa en barrancos ata o Miño (marxe dereita) cerca de Ferreiros, nome dunha aldea da parroquia de Santa María Madanela de Adai, concello de Lugo, nos límites coa freguesía de Ombreiro. Este topónimo figura tamén no Tumbo Vello de Lugo, fols. 8v-9v, baixo o título “*Testamentum Adelfonsi regis*”, texto que se cre falsificado con data do 5 de xaneiro do ano 1027, (cf. *Boletín Comis. Monum. Lugo*, I, p. 165; García Álvarez, art. cit., doc. nº 473) e sinala na marxe dereita do Miño os límites do couto episcopal, o cal finalizaba “*inter Ferrarios et Furones usque in aqua Minei*” (*Colec. Diplom. de Pablo Rodríguez* [1763], núm. 58, fol. 74; ACLugo). Repítese a mesma denominación “*inter Ferrarios et termino de Furones*” na agnición que fixeron os Condes Veila e Rodrigo Ovéquiz no ano 1078 (*CDPR* núm. 109, fol. 121; M. Risco, *España Sagrada*, XL, apend. 28).

6.3. No extremo oposto a Porto Furós, San Martiño de Ombreiro ten como freguesía anexa a Santo Estevo de Camoira, a cal é sen dúbida a “*ecclesia Sancti Stephani de Kamauria*” neste diploma.

6.4. Limítrofe con Ombreiro está tamén *Sanctum Iohannem de Parata*, hoxe Seivane (San Xoán) de Parada, concello de Outeiro de Rei.

6.5. O “*Monte Regis*” do documento de 922 non é precisamente Outeiro de Rei, como supoñen os editores, senón que corresponde “*ad montem de Rei*” e “*ad montem Reige/Reise*” nos devanditos anos 1027 e 1078, por onde iba o límite do couto episcopal, monte que agora chaman *Pena* (ou *Penas*) *de Rei*, cun vértice xeodésico de 657 m., situado cerca de Marcoi, coa parroquia de Ombreiro ó Norte del, as de Adai e Orbazai ó Este, a de Santa María Alta ó Sul, e Outeiro das Camoiras ó Oeste (Véxase aquí no mapa que adxunto).

7. O bispo Recaredo

Como consecuencia do que acabo de expoñer, o que figura no documento de 922 coido que non é ningún bispo de Mondoñedo, senón Recaredo, bispo de Lugo, que gobernou a diocese uns 32 anos polo menos e morreu arredor de 924 (Cf. A. García Conde, *Episcopologio Lucense*, p. 83-85).

A doazón que recibe Recaredo de Ordoño II non a subscribe este bispo, senón outros catro, sen determinar a súa Sé, os cales haberá que te-los en conta para revisar os episcopoloxios respectivos, eido no que non me atrevo a entrar.

7. Conclusión

Intencionadamente, por abreviar, non toco aquí outras consecuencias históricas, haxiográficas, e mesmo lingüísticas, que derivan da fixación toponímica apuntada, que me parece segura. Tampouco pretendo unha análise máis pormenorizada da bibliografía e dos xuízos orixinados por unha interpretación, que estimo como errónea, do “*locum Sancti Martini episcopi Dumense sedis*”, coa atribución á diocese de Mondoñedo, partindo da crise equivocada do Padre Flórez. O lector poderá xulgar da verdade e concluír loxicamente sen dificultade, tendo en conta as premisas que lle proporciono. O que non podo deixar de manifestar é a gran satisfacción de ver rescatado o noso documento, con tan boa edición, acompañada co facsímil do pergamiño orixinal, anque se cadra alguén pense fóra de razón que a miña intención foi só para censurala.

Toponimia do concello da Pobra do Brollón³⁸

Neste estudo tratarei de analizar no aspecto lingüístico os nomes dos lugares que hai nas 22 parroquias que integran o concello lucense da Pobra do Brollón, seguindo a nomenclatura normativizada, proposta no *Diario Oficial de Galicia*, N° 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000 e no *Nomenclátor de Galicia/Lugo*, publicado pola Xunta no mesmo ano. A siglas bibliográficas que use irán explicadas ó final.

1. ABRENCE (San Xoán)

“En la actualidad la pronunciación de la gente fluctúa entre *Abrence* y *Brence*” (N. Rielo, en *LAL* I 13). Nunha escritura feita o 28 de outono de 1187, *Dnus Lupus* vende a *Petrus Johanes* “*mea hereditate quam habeo in villa dicta Aberenti*” (*Memorias de V. Piñeiro*, III, fol. 541, inéditas, Arquivo da Catedral de Lugo). No “Memorial de Aniversarios da Catedral de Lugo” (*Jubilatio* I 174) o que había de ser posteriormente bispo Miguel doa ós cóngos lucenses o día 9 de marzo de 1220 *unum casale in Avenze pro aniversario Fernandi Oveci avunculi mei, quod casale est de Soutu*. Nun testamento feito o 18 de maio de 1222, *dnus Petrus Fernandi de Castrilon*, se morrere nunha expedición contra os sarracenos, encarga á súa muller, que doe á Sé lucense varios bens, entre os cales pon a *ecclesia Sancti Salvatoris de Aurenza* (*CPR* n° 247, fol. 219 v°; public. *ECL* 481-2), a cal parece ser a igrexa de Abrence (co santo titular diferente de San Xoán), dado que se cita a continuación das igrexas de *Sancta Maria de Pinu ... Sancti Juliani de Veiga ... Sancti Salvatoris de Ferreirus*. En 1228 rexistra *Auerence* Sánchez Belda, *Documentos reales ...* n° 615, citando a J. González, *Alfonso IX*, II, n° 603. O día 28 de abril de 1267 fai o seu tes-

---

39 *Lucensia* XVII/35 (2007) 241-262.

tamento o bispo de Lugo don Miguel, e nel declara un legado de 30 soldos anuais para que os cóngos conmemoren o aniversario do seu pasamento, cobrando dita cantidade das herdades que el tiña en “*Lemus, videlicet per unum casale de Abrenze et per aliud de Fornelas*”, repetindo máis adiante que “*per aliud casale de Abrenze*” se dean anualmente 15 soldos polo aniversario de “*domini Fernandi Oveci canonici*”, o cal viña sendo “*avunculi mei*” (tío materno). *Abrençe* é como trae *LTP* p. 112. *San Juan d'Abrençeo*, ano 1479 (*DCL* 1295). Na revista *Biblos* (XXIII, 1947, p. 381), o profesor Joseph M. Piel explica o noso topónimo, coa grafía de “*Brence*”, partindo dun suposto nome do posuidor daquela vila, que sería *Verentius, preguntando a continuación: “¿Tratar-se-á do mesmo nome que *Virentius*, a que se refere Schwab 684? ¿Será tirado do verbo *vereor*?”. A estas preguntas poderíamos responder agora con *Kajanto* (*TLC* 248) que *Virentius* foi un signum persoal formado sobre o participio de presente *virens*, *-entis* ‘verdecete, vigoroso’. Pero a teoría de Piel non parece conformarse coas denominacións que vimos de *Abrence*, en vez de *Brence*. Non obstante, non temos por agora outra explicación mellor do topónimo, o cal ten a súa clara filiación nun antropónimo en xenitivo de posesión. En *CIL* VIII 23486 figura un *AVRENTIUS*, pero non sabemos se a pronuncia foi *Aurentius* ou *Avrentius*.

Son aldeas e lugares desta parroquia os seguintes: *A Casanova*, que en latín era *casa nova*.

A Encrucillada refírese a un cruzamento de camiños; en docs. consta *cruciliata*, *cruceiada*, *cruceiada*; *incrucillata*, *encruceiada*, *incrucilada*, *incruciliata*, *inkruziliata* (*LHP*), derivada de *crucilia* / *crucicula* (*LLMA*; *MLLM*) ‘cruz pequena’.

A Estación corresponde ó lat. *statio*, *-onis*, porque aquí hai unha parada do tren da RENFE.

Fondo de Vila remite ó latín *fundus* e *villa*, con claro significado.

A Fonte, *fons*, *fontis* masculino en latín clásico, pero feminino no baixo lat. (*DELL*).

A Frieira no ano 821 nomeábase *Friaria* (*NML* 154), quizabes redución de *frigidaria*, relacionada con *frigus* ‘frío’ e *frig(i)da* ‘augas frías’ (*DELL*). Os dicionarios galegos traen “frieira: lugar onde se sente ou fai moito frío”. Sen embargo, non se debe descartar totalmente unha relación nominal de *Frieira* co antropónimo gótico *Fredarius* (*HGN* 103/1).

Gótico debeu ser o nome persoal *Golmarus (?), suposto con interrogación por Piel-Kremer (*HGN* 133/3), *Gulmar*, *Gulmaro*, *Golmaro* aa. 1017, 1117, 1111 (TL 192, 204, 214), *Golmaro* s/d. (*TSO* I 425; II 92), o cal orixinou aquí o top. *Golmar*, que se repite en Prógalo (Lugo), escrito *Gulmar* no séc. XII (NML 156), e nun doc. de Vilar de Donas “*casal de Golmaro*”, a. 1253 (*CDVD* 28). Pouco verosímil é partir de *Gotomarus* > *Golmar*, outra hipótese de Piel - Kremer (*HGN* 146/12). En cambio, poderíase vencellar *Golmar* co antrop. *Gualamarius* (*HGN* 288/4).

Outra orixe ten *A Pereira*, como *villa Peraria* a. 916 (*TC* 576) e o plural do neutro *pirarium*, ano 976 (*MLLM*): horto de pereiras, que é derivado do lat. femin. *pirus*, árbore que produce a froita do *pirum*, plural *pira* ‘peras’.

O Souto vimos que era *Soutu* en 1220 (escrito noutros docs. *salto*, *saoto*, *saucto*, *sauto*, *sotho*, *soto*, *souto*, *soutto*, *LHP*), pero a forma primitiva foi a latina *saltus* (*DLF*; *DCELC* v. *soto*), a cal pasou a ser tamén o antropónimo *Saltus* (*RL* 396).

Latino, pero feminino, foi *vallis*, que perdura aquí en *O Val*.

2. BARXA DE LOR (Santa Mariña)

O titular desta freguesía, Santa Mariña, podería ser a mártir de Antioquía, que dende o século VII celébrase na Península o día 18 de xullo, ou a reivindicada pola Igrexa de Ourense (sen xustificación, en opinión do P. Flórez, *ES*, XVII, 209). O nome latino *Marina* deriva de *mare*, *maris* ‘mar’. Pola outra parte, no ano 1175 cítase *in terra de Keiroga ecclesiam de Varcena* (*TSA* 53), alusión evidente a *Barxa de Lor*. En 1150 Afonso VII doa a Ordonio Sanchiz dous casais *in illa villa que vocatur Varzia ... et iacet ipsa villa ripa de Lour* (*EG* p. 117, nº 10). A voz *barxa*, quizabes variante de *barcia*, semella equivaler á portuguesa *várzea* / *vargem*, que fundamentalmente significa ‘terreo alagadizo e chaira cultivable’, a cal, segundo Corominas, “parece reflejar una base *vargina seguramente prerromana” (*DCELC* v. *barcia*). O seu determinante *Lor* cítase como *rivulum* / *flumen* / *ripa Laure* 10 veces no Tumbo de Samos e 4 no de Celanova. A explicación do nome quíxo dar o profesor alemán de Colonia e Lisboa, Joseph M. Piel, en *Verba*, (2, 1975, p. 53-54), opinando que *Laure* > *Lor* pode ser o nome dun territorio ou dun río, pero “ha toda a probabilidade de estarmos en presenza do cognome *Laurus* ou *Laurius*, na forma do genitivo *Lauri(i)* ... Afigura-

se-me que, no nosso caso, o denominado *Laur(i)us* debería ser dono de un vasto latifúndio, una *villa Lauri*, banhada pelas águas do río que perpetuou o seu nome ... É un elemento numismático que me sugere esta hipótese, sem o qual ela sería gratuita. Com efecto, numa moeda cunhada sob o reinado de Sisebuto (612-621), lê-se o nome da “ceca” respectiva, que é precisamente *Laure*”.

Aldeas: *Barxa*.

A Carballeira alude a un colectivo de ‘carballo’, *carbaliu* a. 985 (*DELP*), *carbaliu* / *carualio* aa. 991, 1122 (*LHP*), non *carbaculum como propón G^a de Diego (*DEEH*), con base na voz prerromana *carba* ‘caxigo de folla miúda e madeira ruín’ (*DEGC* apend.; *DCELC* v. *carba*).

O Castro foi en latín *castrum* ‘fortaleza’.

A Labrada corresponde probablemente a unha (*villa*) *Laborata*, e dicir, unha vila propia dun home chamado *Laboratus* (*TLC* 287).

ALama soa o mesmo ca en latín (*DCELC*); pero Menéndez Pidal supón unha orixe anterior (*TPH* 98-102).

A Marquesa puido ser a vila de *Marqués* ‘habitante dunha terra fronteiriza’, palabra xermánica, derivada de *marcar* / *marca* ‘límite’ (*DCELC*; *MLLM* v. *marchisa*, *marchensis*).

Peago, variante de piago ‘pozo profundo nun río’, ‘remanso’, ‘pesqueira’, equivalente ó castelán “piélago”, procede do greco-lat. *pélagos* > *pelagus* ‘auga do mar ou dun río ou dun lago’ (*MLLM*). En docs. constan *pelago*, *pelaco*, *pellaco*, *pielaco*, *pielago*, *pielako*, *pilago* (*LHP*).

A Ponte, feminino en galego, foi masculino *pons* en latín clásico (*DELL*), pero masc. e femin. no lat. serodio: *illa ponte*, a. 800 (*LHP*), *ista ponte*, a. 912 (*Luc.* 2, 1991, p. 106).

3. CANEDO (San Miguel)

O santo titular desta freguesía fai sospeitar que quizabes fose fundada polo bispo Miguel (1226-70), natural destas terras. Respecto ó nome de *Canedo*, hai que dicir que se trata dun *cannetum* (*DELL*, *LLMA*), derivado do greco-latín *canna* ‘cana’ co sufixo *-etum*, o cal indica abundancia do primitivo. De feito, cítase a vila de *Caneto*

in *Lemabus* no ano 1068 (*NML* 145), *Canedo* no s. XIII (*CDO* 333, 716, 737, 824, 883, 1207).

Aldeas: *Aldea de Abaixo / de Arriba* especificanse polas formas topográficas orixinadas no lat. *bassus* ‘baixo’ e *ripa* ‘riba’, engadidas á voz árabe *al-daia* (*DCELC*; *DEEH*).

A Eirexe alude á (*villa*) *ecclesiae* ‘vila da igrexa’, palabra greco-latina que significa congregación de fieis e sitio onde celebran as súas liturxias.

A Ermida designa un santuario rural ou capela aillada, *eremita* en grego e latín, derivada de *éremos* ‘ermo, deserto’. Quizabes estaría adicada a San Xoán (*GDL* 2002, p. 89; *IAL* II 30-31).

A Fonte v. nº 1.

A Presa, co significado de ‘encoro’, viría do lat. *prensa, deverbal de *prehendere* ‘tomar’ (cf. *OELG* I 330).

Quintairo, variante de *quinteiro* “terreo arredor da casa, no que está o curral, o alpendre, etc.; conxunto de varias casas que forman un grupo separado dentro da aldea; especie de praza ou terreo común que serve nunha aldea de lugar de reunión” (*DRAG*); corresponde a un *quintanarium ou *quintarium* (*DLF*), derivados de *quintana* / *quinta* (cf. *OELG* I 338-341); consta *quintanario*, ano 1007 (*TC* 201, 204; *LHP* p. 534).

Finalmente temos a *Telo*, que vén do antropónimo latino *Tellus* (*TLC* 338), o cal figura no *TSA* (v. índice).

4. CASTRONCELOS (Santiago)

No ano 1221 un Fernando García de Sarria doa ou devolve á Igrexa de Lugo varias herdades nesta zona, entre as cales se cita a *Pausa de Castrunzelos* (*CPR* nº 221; *EL* 224). O topónimo pódese comparar con *Arcucelos*, *Francelos*, *Vasconcelos*, etc. e analizarse partindo de *castrun-cellus*, vendo no segundo elemento o sufixo diminutivo *-cellus* do latín vulgar, variante do clásico *-culus*. Non obstaría o neutro *castrum* coa terminación masculina *-cellus*, porque no lat. popular e tardío “casi todos los neutros se hicieron masculinos” (*ILV* nº 349). Veikko Väänänen (*ILV** nº 189) di que destas dúas variantes é o sufixo secundario *-cellus*, *a*, *um*, o que, acentuado, obtería a prefe-

rencia na evolución románica; pero que xa Varrón afirmaba que na fala ordinaria podía haber tres grados de (disminución de) tamaño, por exemplo, *cista - cistula - cistella*; e Casiodoro (s. VI) pretendeu ter encontrado “apud antiquos” a serie de *agnus, agnulus, agnellus, agniculus, agnicellus, agnicellulus*. Traendo esto, pois, ó noso caso de *Castroncelos*, trataríase entón dun *castro - castrelo - castroncelo* ou de varios pequenos castros.

Aldeas: *Castroncelos*.

O Empalme pode aludir a un punto onde se xuntan dúas vías de comunicación (*DRAG*). Corominas (*DCELC* v. *empalmar*) rexeita a etimoloxía do *Diccionario de Autoridades*, o cal di “que viene de palma por comparación con la unión de las dos manos con los dedos intercalados”, en cambio el parte de *palumbes* ‘paloma’, hipótese que parece menos axeitada cá de García de Diego (*DEEH* 851): “*palmare* [unir]: en Columela, 11, 2 ... empalmar ‘unir’ cast.”. Efectivamente Columela refire aquel verbo ó feito de atar o *palmes* ‘bacelo da vide’ ás estacas que o sosteñen.

A Estación v. n° 1.

Martul era villa *Martur* en 1221 (*CPR* n° 221; *NML* 161), esto é, a vila de *Marturius*, antropónimo cristián, como propón Joseph M. Piel en *Homaxe a R. Otero Pedrayo*, páx. 63. En 1005 Miro e a súa muller Sendiverga doan ó mosteiro de Celanova a súa vila propia “*et est ipsa villa in valle Lemaense, villa quod vocitant Pinario et Marturi, discurrente rivulo Cerasia subtus ecclesie Sanctum Christoforum*” (TC 448). En 1245 o frade Hospitalario Pedro Miguélez doa á súa cuñada María Peláez unha herdade “*in villa que vocatur Laurenti*”, estando presente “*I. Pelagii de Martur*” (CDO 568). Os antropos. *Marturus / Marturius / Martyrius* (*GPR* 1001) baséanse no grego *mártys*, *-yros* ‘testemuña’. En *Martul* vemos confirmada a proposta de Grandgent (*ILV* n° 187): “La y [ípsilon] era pronunciada originariamente u ... era regularmente equiparada a la u latina”.

Outeiro ‘sitio alto’ foi *altarium* no latín serodio (*DCELC*), escrito tamén *auc-tario, aucterio, auctero, autario, auteiro, auter, auterio, autero, hocteiro, octejro, octer, oteiro, oter, otero, otherer, uter* (*LHP*).

Piñeiros son árbores que dan a froita da *pineae* ‘piña’; chamábase *pinus* en lat., e a el engadiuse o sufixo *-arius* (*OG* 87-90). Acabamos de ver a súa cita en 1005.

Vilarmao corresponde a *Villare malo*, homónimo de *Vilarmao* en Guntín, que consta como *Villare malo* en 977 e *Villarmalo* en 995, 998, 1071, 1088 (*NML* 184);

pero houbo o antropónimo *Malus* (TLC 266), que puido ser o posuidor deste ‘Vilar’. Sen embargo ós paisanos non lles debeu gustar esta interpretación, porque prefiren dicir *Villermao*, esto é, vila de *Germanus* ‘irmán / irmao / ermao’.

5. CASTROSANTE (Santa Mariña)

Tratei deste topónimo no xornal de Lugo *El Progreso* (11-VII- 1990), comparándoo con *Sante* e Vilasante, que proceden do nome persoal *Sanctius* (RL 162), do cal saíu posteriormente Sancho. A presente freguesía xa figura no testamento do bispo Odoario, ano 747, onde se denomina *Castro Sancti* (BCML, IV, 85; ES XL 358); tamén se cita unha *semita antiqua que venit de Castro Sancti* nun discutido diploma de Alfonso II ó abade Espasando de Monforte, no ano 811 (HPL, V, 191), noutro documento do ano 891 (NML 146), e na doazón dun particular ó mosteiro de Samos en 1050: termino de *Sancto Petro, et inde per Braulione, et inde per Castro Sancti, et inde per Ferrarios* (TSA 131).

Aldeas: *Alto de Santa Lucía*, nome topográfico derivado de *altus*, *a*, *um*, e determinado polo haxiotopónimo *Sancta Lucía*, a mártir de Siracusa no séc. IV, feminino de *Lucius* e derivado de *lux* ‘luz’, polo cal adóitase invocar como protectora da vista, que tivo culto en Hispania a partir do séc. XI (cf. Piel, en *Biblos*, XXVI, 1950, p. 294). Os portugueses escriben *Lúcia*, máis acorde co acento latino, en cambio os casteláns e italianos pronuncian *Lucía*, máis consoante co grego *Loukía*.

Castrosante.

6. CEREIXA (San Pedro)

Aparece varias veces en documentos medievais de Lugo esta freguesía, denominándose *Cerasia* en 891 e 1251, *Cereisa* en 891 e 1221, *Cereija* en 1235 (NML 147); en docs. de Samos *ecclesia Sancte Marie de Ceresa* en 1175, *in Cereisa de Susana hereditas* a. 1125, *villa in Lemabus, quae fuit de Iuliano et ipsa villa vocabulo Ceresia ... subtus basilica Sancte Marie, discurrente ribulo Cerasia* a. 1050 (TSA 53, 54, 131), *rivulo Cerasia*, a. 1005 (cf. nº 4). O nome parece o da froita que dan as cerdeiras mansas e

bravas, a cal chamábase *ceresia* no latín vulgar e viña sendo un plural do neutro *cerasium*, usado no tempo do Imperio, que traducía ó grego *kerásion*, e alternaba co feminino *cerasus* e co neutro *cerasum*.

Aldeas: *A Albariza*, sinónimo de colmeiar, ten a súa orixe no lat. *alveare* / *alvearium* ‘colmea’, derivado de *alveus* ‘vasilla’ (Cf. *OELG* I 164).

De *Alende* o profesor Pensado (*OELG* I 350) escribe que “el origen del gall. y port. *alen* y del cast. *allende* ofrece dificultades pues no es muy regular. Corominas revisa y critica las explicaciones propuestas en los *AILC* (I, 119-129) y propone (*DCELC*, s.v. *allá*) el adv. lat. *illinc*. García de Diego (*DEEH* n° 3333 a y 3413) parte del lat. *ille inde*, pero en la 2ª distingue: *allende* ‘de allá’ < *ille inde* y cast. *allén* y gall. *alén* < *illinc*”. No *LHP* rexístranse as formas “*alende*, *alent*, *allend*, *allende*, *allent* (Del lat. *illinc*) prep. ‘*Allende*, de la parte de alla de’”. Acompaña moitas veces a un substantivo, p. ex. *alende regu*, *alende rio*, *allende parte de ilo rio*, *allend presa*, *alent la vinea*, etc.

As Areas son o plural do lat. *arena* ‘area’.

Cima de Vila consta da palabra greco-lat. *cyma* ‘cume’ e *villa* ‘vila’.

A Estación v. n° 1.

O Falcón provén do antropónimo *Falco*, *-onis* (*TLC* 331) referido ó posuidor do lugar. Piel e Kremer (*HGN* 85) consignan como xermánico o antropónimo *Falco(ne)*; pero Ernout e Meillet (*DELL* v. *falx*) estiman que a orixe é latina. Corominas (*DCELC* v. *halcón*) atribúelle “origen incierto, probablemente idéntico al adjetivo *falco*, *-onis*, dicho de personas de dedos o pies torcidos, que es derivado de *falx* ‘hoz’”.

A Fonte v. n° 1.

Guntiñas (*Guioutiñas* en *LAL* II 152) debe referirse a herdades de *Guntinus* / *Guntina*, nomes persoais góticos (*HGN* 145/52a, 53).

Nogueiras son árbores que dan a froita da *nux* ‘noz’ (*OELG* I 234) e figuran no lat. medieval como *nucaria*, *nogueria*, *nogeria*, *nojeria* (*MLLM*), *nocera*, *nocaria*, *nochera*, *nokera*, *nugaria*, *nugueira* (*LHP*).

Rairos cítase como *Raairos* en 1309 e corresponde a unha vila posuída por *Ranarius*, antropónimo gótico (*HGN* 216/1).

Finalmente temos *A Zapateira*, que se relaciona con *zapato* palabra “del mismo origen incierto que el port. *sapato*, cat. y oc. *sabata* ‘zapato’, fr. *savate*, it. *ciabatta* ‘zapato viejo’, vasco *zapatu* y ár. vulgar *sabbât* ‘zapato’” (Corominas, *DCELC*).

O significado toponímico puido referirse a unha persoa que facía, vendía ou amañaba calzado.

7. EIXÓN (San Xurxo)

Nun documento de Lugo sen data figura *Eijion* (NML 150), pero en 1237 aparece *Pelagius Petri, prelatius ecclesiae de Eigion et archipresbiter de Ferreirua* (CPR n° 245), o que nos dá pé para dicir que este topónimo pode vir do nome visigótico de muller *Egilo / Eigilo / Eigio / Eilone*, formas constatadas por Piel e Kremer (*HGN* 70/13a). O patrón desta freguesía é San Xurxo de Capadocia, protector dos exércitos bizantinos, que levaba o nome de *Georgius*, sacado do grego *georgós* ‘agri-cultor’.

Aldeas: *Alende* v. n° 6.

Barrio de Arriba consta da voz árabe *barri* ‘exterior’, latinizada en *barrium* (DCELC) e determinada aquí polo adverbio derivado de *ripa* (DCELC).

A Lama v. n° 2.

A Nogueira v. n° 6.

O Porto, en lat. foi *portus* ‘paso dun río ou dunha montaña’.

A Vila v. n° 1.

8. FERREIROS (San Salvador)

O nome parroquial alude a un oficio persoal, dado que en latín *ferrarius* era un adxectivo que calificaba a un *faber* ou obreiro que traballaba no ferro; pero houbo tamén o xentilicio *Ferrarius* (LE 415), e o top. pode aludir ós descendentes del. O carácter monasterial desta igrexa parece entreverse nun doc. de Samos (*TSA S- 10*) datado no ano 1001, onde consta a “notitia” dun preito presentado *in Boveta, in valle de Lemabus, por Rodrigo Romániz e Ximena Ximénez* sobre a posesión do “*monasterio Sancti Salvatoris de Ferrerasci*” (?). Claramente figura nun documento lucense, cando en 1181 Gelvira Fernandi doa unha parte do seu *jure hereditario monasterii de Ferrarios* á Orde do Hospital de San Xoán (Cañizares, *CD* II 607). En 1222 Pedro Fernández de *Castrilon* manda á Igrexa de Lugo *partem suam ecclesiae Sancti Salva-*

toris de Ferreirus (CPR nº 247; ECL 482). En 1249 aparece tamén o soldado *Martinus Petri* ofrecendo á Igrexa de Lugo o seu dereito de padroado *in monasterio Sancti Salvatoris de Ferreiros*, en satisfacción por ter violado unha igrexa en Lóuzara (Cañizares, CD III 804). Véxase BCML, VI, 1958-59, 267-269, onde se citan estes docs. e a descrición da súa igrexa románica por F. Vázquez Saco; tamén trata deste Jaime Delgado (RLP, t. V, pp. 221-225). Discute a existencia deste mosteiro J. Freire Camaniel, *El monacato gallego en la alta Edad Media*, p. 723.

Aldeas: *O Campo* reflicte o lat. *campus*.

Cima de Vila v. nº 6.

Fondo de Vila v. nº 1.

Forgas parece lenición de *Forxas* (como escriben outros) e sería da familia de fragua dos ferreiros, coma o catalán *força*, ou metátese de *froga* e deverbal de *forçar* / *frogar* (cf. DCELC v. *fragua*). Nesta hipótese, tería a base no lat. *faber* > *fabrica*.

A Lama v. nº 2.

O Souto v. nº 1.

A Veneira de Roques parece adaptación do castelán *venera* / *venero* ‘manantial’, ‘filón de un mineral. En LHP lemos: *uenero*, *ueneiro* (Der. del lat. *vena*) m. ‘Venero, yacimiento’: *veneros de ferro*, a. 927. Pero tamén podería ser unha **venmaria*, derivada do lat. medieval *venna* ‘pesqueira’ (MLLM), determinada por *Rocas*, así escrito no ano 1218 (v. nº 21) e noutro doc. entre 1241-1265 (v. nº 19); Amor Meilán (GPL 655) escribe que “en la Edad Media se arrancaba aquí el hierro en las veneras de Roques”. Machado (DOELP) cita o port. *Veneiro*, pero di que ten “origem obscura”, aunque figure como *Venerio* nun doc. do ano 1021 (?). Se fose o antrop. *Venerius*, sen o *-n-* intervocálico daría ‘Vieiro’. Respecto ó determinante *Roques*, podería pensarse a súa relación co persoal “*Roque*. Del occitano *Roch*, latinizado en *Rochus* o *Rocus*, y éste probablemente del NP germánico **Hroc* ... pero tampoco se puede descartar que el nombre derive del romance *roca*” (Faure, DNP).

9. A FERREIRÚA (San Martiño)

Arredor do ano 1160 os cóngos lucenses posuían *in Ferreirua tres partes ecclesiarum Sancti Martini cum quarta de Palatios* (BCML, IX, p. 310, nº 68). En 1221 Fernan-

dos Garsie de Sarria doa ó bispo Ordoño e á Igrexa de Lugo o dereito de padroado das igrexas *de Saa et de Veiga et Marcelli et de Noceda et de Sancto Martino de Ferreiros* (Cañizares, *CD III*, 713). Nótese a este respecto que Ferreirúa é parroquia anexa a Ferreiros. En 1237 Pelagius Petri era “*archipresbiter de Ferreirua*” (v. n° 7). En 1245 “*Veremudus Fernandi de Ferrerua*” presencia a doazón dunha herdade na vila de Lourente a Oseira (*CDO 568*). En 1269 confirma *Iohan Dragon de Ferreyrua* (*CDO 974*). O nome de *Ferreirúa* foi considerado polo profesor Moralejo Lasso (*TGL 283*, 309) como variante de *Ferreiroa*, *Ferrariola* no latín serodio, e levaría o sufixo *-ola*, que o constitúe en diminutivo de *Ferraria* ‘Ferreira’.

Aldeas: *A Barxa* v. n° 2.

O Corral é un derivado de *currus* ‘curro, carro’ (*DCELC*); escrito *corrale*, *corralgo*, *corral*, *corralle*, *korral*, *korrale*, *kurrale* (*LHP*).

A Ferreirúa de Abaixo v. supra.

Marcón foi nome persoal do posuidor *Marco*, *-onis* (*TLC 174*).

Pacios de Veiga v. supra *Palatios* en 1160 e *Veiga* v. núm. 21.

O Pumar é un colectivo de árbores que dan a froita do *pomum* ‘pomo, mazá’, escrito en docs. de 828-1118 *pomare*, *pommare*, *pumar*, *pumare* (*LHP*).

Valdolide parece equivaler o castelán *Valladolid*, que procedería do árabe *balad ualid* ‘terra de Olide’ (*DOELP*) ou “*balad Walid* ‘pueblo de Walid, nombre personal’” (J-Mª Calvo Baeza, *Nombres de lugar españoles de origen árabe*, p. 46). Eligio Rivas trae *Valdeolide* (*LG 49*, 61); *Oliti* / *Olidi* foron nomes persoais, cf. *HGN 290/4* e *OPNH 239*. *Valdolide* é tamén topónimo en Ourense, onde consta ademais *Valduíde*.

10. FORNELAS (Santa Comba)

A patrona desta parroquia é *Sancta Columba*, pero con este nome figuran varias mulleres nos santorais hispano-portugueses, como ben apuntou o profesor Joseph M. Piel en *Biblos* (XXVI, 1950, 283). No testamento o bispo Odoario, ano 747, sinala os límites de Santalla de Rei *per terminum Sancte Columbe* (*BCML*, IV, 85; *ES XL 358*). Máis tarde, en 891 e 1267 volve aparecer *Fornelas* en términos de Lemos (*NML 154*). No “Memorial de Aniversarios da Catedral de Lugo”, publicado por S. Jiménez Gómez en *Jubilatio*, I, p. 174, figura no ano 1236 o *anniversarium Domne*

Ermesende, matris episcopi M.[Michaelis] que pro anniversario suo assignavit lucensis canonicis X solidos per unum casale suum de Furnelas quod vocatur Ruviale. Noutra parte do mesmo Memorial (p. 223) aparece, sen indicar o ano, que *Domnus M.[Michael] episcopus assignat Capitulo V sls. annuatim pro aniversario domne Elvire Oveci, matertere sue per hereditatem de Furnelis qua emit ab ea.* En 1269 consta unha herdade *in Fornellas su o signo de santa Coomba (CDO 974).* *Fornelas* é un plural de *for-nela*, que leva o sufixo *-ela*, o cal fai que este nome sexa diminutivo de *furna* ‘caverna’, emparellado en etimoloxía co lat. *furnus* ‘forno’, *fornix* ‘bóveda, tunel’ (DCELC v. *furnia*; DEEH 698).

Aldeas: *A Arcoia* ten orixe e significado escuro; rima, por exemplo, con *Alti-boia*, *Arnoia*, *Baxoia*, *Costoia*, *Mendoia*, *Moia*, *Noia*, *Oia*, *Panoia*, *Tordoia*, *Vilardemoia*, *Zalaroia*, etc. Pero nestes tops. non é unívoca a terminación *-oia*, por ex. *Arnoia* < *Arnogia*; *Costoia* > *Custodia*; *Panoia* < *Pannonia* (cf. DOELP v. *Panóias*). Tampouco é frecuente a perda do *-n-* no grupo *-ni-*, precedido de vocal, pero temos aínda *testimonia* > *testemoia*, e houbo outros exemplos medievais (cf. GHG n° 108b). Por iso coido que *Arcoia* puido ser unha (*villa*) *Arconia*, a vila de *Arconius* (ILER 5419, 6101, 6741), como *Mendoia* sería a vila de *Mendonius* (TC 558) ou de *Mendonnia* (TSA 23) e *Panoia* a vila de *Pannonius* (LE 113).

O Campo v. n° 8.

A Corredoira foi (*via*) *curritoria* no lat. serodio, é dicir, un camiño por onde *currunt currus* ‘corren carros’, da familia de *curritorium*, *corritorium*, *curretorium*, *curridorium*, *-orum* (MLLM).

O Fondón parece aumentativo de *fundus* ‘fondo’, *fondone* no ano 994 (LHP).

Lugar de Abaixo foi en latín *locale*, derivado de *locus*, determinado por *bassus* ‘baixo’.

Lugar de Arriba consta do determinante ad *ripam* (DCELC).

O Pumar v. n° 9.

11. LAMAIGREXA (San Pedro)

Cítase *Lama ecclesia* nun doc. do ano 1221 (NML 158) e, como se ve, trátase de dúas palabras latinas en aposición que non piden máis explicación.

Aldeas: *Carril* é un derivado do lat. *carrus*, de orixe celta; sería *carrilis no lat. vulgar, sacado de *currilis* ‘relativo ó carro’; inicialmente sería adxectivo: camiño carril (DCELC).

Lamaigrexá.

Martul de Alende v. n.º 11 e 6.

Recemunde foi xenitivo do nome persoal gótico *Recimundus* (HGN 219/12).

Tamén *Tudriz* saíu do xenitivo do antropónimo gótico *Theodoricus* (HGN 271/26; OPNH 281/1301).

Finalmente está *Vilar de Peras* (¿quizá de *Peres* / *Pérez* ou de *Petras*?).

12. LIÑARES (San Cosme)

O titular da parroquia leva un nome grego que se pode traducir por ‘o limpo’. *Sanctus Cosmas* foi compañeiro de martirio con *Sanctus Damianus* en Cilicia, e ambos tiveron unha longa tradición cultural na Península. Pola súa parte, *Liñares* é un plural de *liñar*, *linarium* / *linare* (neutro), *linaris* (masc.) no lat. medieval (MLLM), terreo sementado de *linum* ‘liño’ (FG). En 955 San Rosendo e os frades de Celanova compran unhas terras in *Linares*, territorio *Carioga*, *prope flumen Syle* (TC 170, 496), e no mesmo ano reciben o tercio dunha vila *quam dicunt in Lemos Linares* (TC 511).

Aldeas: *Covos*, plural de *covo* ‘cavidade no terreo’, proceden do latín *covum* ‘oco’.

Guariz corresponde ó nome persoal gótico *Walarico* (HGN 288/7).

Liñares.

Santiorxo foi *Sanctus Georgius*, v. n.º 7; probablemente é a igrexa dos templarios de *Sancto Georgio* que se cita no ano 1254 (ES XLI 371).

13. ÓUTARA (Santa María)

Non coñezo mencións antigas desta parroquia, excepto se é tal *Ouctar*, no ano 1202 (NML 166). O nome *Óutara* ten o elemento segundo de *Mont-outo*, que foi sen dúbida un *mons altus* ‘monte alto’; pero resulta raro o sufixo átono *-ara*, que vemos tamén noutros topónimos lucenses, como son *Gándara*, *Guítara*, *Ixábara*, *Láncara*, *Lóngara*, *Lóu-*

zara, Mácara, antigo *Nallara* (hoxe Narla), *Millara*. Moralejo Lasso (*TGL* 30, nota 20) di que “un sufixo o formación de plural o colectivo, primitiva, en *-ara* átono parece haber en topónimos como *Bracara*, hoy Braga, *Láncara*, *Lózara*, *Tállara*, *Tábara*, *Tágarabuena*, *Támara*, como también en apelativos como *cáscara*, *gándara*, *sénara, de donde *senra* y *serna* ‘tierra de sembradura’, *támara* ‘leña menuda’ etc.”. Eligio Rivas (*LG* 118) considérao como “un elemento enfático expresivo da lingua, de matiz persoal”, e cita a opinión de “Mz. Pidal, quen interpreta a súa función coma de matiz posesivo”, e Bertoldi que lle atribúe “valor pluralizador”. Por outra parte, David Pharies (*DESE* v. /-*ARO*) escribe: “Se trata de una terminación que se encuentra comúnmente en helenismos latinos [*bárbaro*, *cántaro*, *lámpara*, *cámara*, *cítara*, etc.], palabras latinas de desarrollo fonético excepcional [*pájaro*, *búcaro*, *chícharo*, *múcara*], arabismos [*alcándara*, *máscara*, *fárfara*, etc.] y otros préstamos [*jícara*, *chácara*, etc.], que consiguen extenderse, por analogía, a un pequeño grupo de palabras en las que parece desempeñar el papel de una ampliación semánticamente vacía” [*cáscara*, *gándara*, *gállara*, *jácara*, *támara*, *pícaro*, *páparo*, etc.].

Aldeas: *A Aira Vella* procede do lat. *area vetula*.

En *Biduedo* vemos un lat. *betuletum*, colectivo da árbore *betula* (*OELG* I 194).

Bruñeira tamén é un fitónimo, unha especie de ameixeira brava, que produce *prunum* / *pruneum* ‘abruño’ (*OELG* I 254; *DCELC* v. *bruno*; *LHP* v. *pruno*).

O Couto foi *cautum* en lat. participio do verbo *caveo, ere* ‘precar, defender’, porque sería terreo cercado ou delimitado por marcos de posesión privada.

Óutara.

Porvenza parece que podería ser unha (*villa*) *Providentia*, e dicir, a vila de *Providentius* (*TLC* 250); ou metátese de *Provenza*, a vila de *Provincius* (*CIL* II 5559 = *RL* 150).

O Pumar (*OELG* I 238) v. n° 9.

A Rúa do Pozo contén as voces latinas *ruga* e *puteum* / *puteus*.

14. PARADA DOS MONTES (Santa Einés)

A virxe e mártir romana *Sancta Agnes*, padroeira desta parroquia, leva un nome sacado do adxectivo grego *agnós, -é, -ón* ‘casto, sagrado’. Por outra banda, *Parada*, do

lat. *parata*, alude a unha espera e ó mesmo tempo a unha preparación para camiñar, que neste caso sería unha pousada ou mesón nos montes que separan a Pobra de Brollón do Courel. Cabeza Quiles (NT 299) atribúe a este topónimo o significado de “descanso orográfico”.

Aldeas: *Couso* sería unha voz derivada de *cursum* + *cautum*, isto é, un sitio cercado apto para correr en cacería (DCELC v. *coso*).

Parada dos Montes noméase en 1473 (LTP p. 122) onde se dá conta da “*Renbranca de Terra de Lemos, das herdades et casas que o mosteiro de Santa Maria d’Oseyra ha en Valles*”, citando “*En o Couto da Prova en Parada de Montes et Domisdous lugares*”.

Río de Bois aparenta un significado claro, pero haberá que desconfiar deses ‘bois’, que poderían non ser touros, senón o patronímico de *Bovius* (LE 234) ou mesmo un nome étnico coma o dos *Boii* ou *Boi*, *-orum*, pobo céltico.

15. PINEL (Santa María)

O nome desta freguesía non figura en ningunha aldea da mesma, pero hai que explicalo partindo do antropónimo *Pinnellus, con sufixo *-ellus*, que o fai diminutivo de *Pinna* (TLC 332) ou de *Pinnius* (LE 424). Nun doc. de Ordoño II, a. 918, subscribe *Pinelli* ts. (DML n° 3). Sería primitivamente unha (Villa) *Pinnelli, nome algo parecido a *Pinol*, que debeu ser unha (Villa) *Pinnioli* (cf. Joseph M. Piel en *Verba* 2, 1975, 54-56). Menéndez Pidal (OE 35/5, páxs. 180-184) compara a *Pinel* de Lugo con *Pinhel*, *Pinelha*, *Pinello*, *Piñel* en Valladolid, que era *Piniel* no ano 1352, *Fuentepiñel* < *pinella* en Segovia.

Aldeas: *Cabo* representaría o *caput* ‘cabeza, extremo’ dunha vila.

A Campaza parece feminino de *campazo* ‘pasteiro’ (DEGC apend.), derivado do lat. *campus* ‘planicie non cultivada’, co sufixo aumentativo *-aceus*, moi usado na linguaxe rústica (ILV n° 39).

As Casas son plural do lat. *casa* ‘cabana, palloza, barraca’ (DLF).

A Eirexa v. n° 3.

A Lama v. n° 2.

16. PIÑO (Santa María)

En 1222 “*domnus Petrus Fernandi de Castrilon*”, querendo ir contra os Sarracenos, deixa ó bispo de Lugo “*partem suam ecclesiae Sancte Marie de Pinu*” (ECL 482). En 1245 “*I. Iohannis de Pino*” estivo presente nunha doazón de Lourente a Oseira (CDO 568). Nicanor Rielo (IAL V 145) escribe que “en la comarca se oye con frecuencia la forma fonética *Piño* en vez de *Pino*”. Dato moi interesante, porque o topónimo procede sen dúbida do antropónimo *Pinnius*, xa aludido en *Pinel*, do cal saíron outros nomes de lugar galegos, como son *Pin*, *Dumpín*, *Vilapiñol*, *Piñor*, *Dompiñor*, *Piñoi*, *Pinlle*, *Piñón* (Cf. Joseph M. Piel, en *Verba*, II, 1975, 54-56).

Aldeas: En *Corral da Gándara* temos un sintagma composto de *Corral* visto no núm. 9, determinado aquí por *Gándara*, voz prerromana, derivada de *ganda* ‘pedregal’ (DCELC, DEEH), co sufixo *-ara*, tal vez colectivo ou simplemente enfático e baleiro de significado, como vimos en *Óutara*.

O Lugar v. nº 10.

O Pacio traduce o lat. *palatium* ou *Palatius*, antropónimo (LE 364). Unha posible alusión a este lugar sería o *terminum de Palatio* no testamento do bispo Odoario, a. 747 (ES XL 358), como límite da Ecclesia *S. Eolalie de Rivacave* (hoxe Santalla de Rei).

Requeixo ‘chao ó pé dun monte’, ‘recanto na cociña onde se ten a leña para a lareira’; *Recasio* / *Rekeiso*; *Recaixo* / *Requeixo* / *Riqueixu* en docs. medievais galegos (OG 80; índices do TC e CDO); *Requexo*, *Recheio*, *Recheixo*, *Rechexo*, fóra de Galicia, é un topónimo de orixe discutida. Sarmiento (OELG 436) parte do participio *recasus* ‘recaída’; pero o profesor Pensado di que esta é unha “etimología inaceptable” (OELG I 336). Por outra parte Menéndez Pidal e Corominas supoñen un deverbale de *quasiare “quejar” (cf. OE 16/2; DCELC v. *quejar*).

Suhortos débese descompoñer en *su-hortos*, *sub hortos* ‘ó pé dos hortos’ en latín.

Vales parece o plural do lat. *vallis* ‘val’; pero foneticamente non repugna que viñese do singular.

17. A POBRA DO BROLLÓN (San Pedro)

Aquí reside a capital do concello, que tivo franquicias importantes na Idade Media, segundo refire Madoz no seu *Diccionario Geográfico*, as cales darían orixe o nome de

Puebla / Póboa / Pobra, ou como se queira dicir. Por outra banda está o nome de *Brollón*, o cal non ten que ver con *brollón* ‘ruído ou rumor que forma a auga ó caer dunha altura’, ‘cachón’ (*DEGC*), senón que sen dúbida de ningunha clase foi o antropónimo *Braulius*, *-onis*, declinado como *Petrus*, *-onis*, *Paulus*, *-onis*, *Firmus*, *-onis*, etc. no latín vulgar da alta Idade Media (*ILV* 362). Deste topónimo escribín con máis amplitude no xornal de Lugo *El Progreso* (1-I-1992), indicando que no Tumbo de Samos (nº 131) aparece no ano 1050 a *villa vocabulo Ceresia*, limitando co termino de *Sancto Petro et inde per Braulione et inde per Castro Sancti et inde per Ferrarios*. Na *CDO*, nº 2010, figura *un moyo de çenteo por teega dereita da Prova de Brooloon*, ano 1397.

Aldeas: *Arribas* debe referirse a una vila situada *ad ripas* nas ribeiras do río Saa.

O Brollón.

Fontela ten o sufixo diminutivo *-ela* < *-ella* do lat. vulgar, engadido a *fons* ‘fonte’ ou a *fontana* co mesmo significado.

A *Pobra do Brollón* contén o apelativo **popula* ‘pobra’ (en cast. “puebla”, en port. “póvoa”, en ast. “pola”).

No lugar de *Santo Adrián* tería culto o mártir de Nicomedia *Sanctus Adrianus* (*Hadrianus*), de orixe hispánica, segundo a tradición (*DNP*), pero nome relacionado coa cidade italiana *Adria*, na beira do mar Adriático (cf. Piel en *Biblos* XXV, 1949, 334); algún outro mártir e papa traen os santorais.

18. SAA (Santa María)

Aparece a ecclesia de *Sancta Maria de Saa* nun documento do ano 1221 (*NML* 174). En 1245 *Rudericus Fernandi de Saa et I. Fernandi milites* presencian a doazón dunha herdade que estaba *in villa que vocatur Laurente* (*CDO* 568). Pero o nome primitivo tivo que ser *Sala*. “La significación de este término, escribe Piel (*ELH* I 538), que asciende al gót. *sala*, no es completamente segura, aunque no debe estar lejos, semánticamente, de ‘caserío’ o ‘quinta’. Según el diccionario de Carré, se usa también hoy *sá* en la acepción de ‘sala, pieza principal de la casa’, pero tenemos la impresión de que se trata simplemente del esp.-port. *sala* (oriundo del fr. *salle* < franco *salla*), artificialmente adaptado, en fecha reciente, a la fonética gallega. El mismo autor apunta además una forma arcaica *saa* ‘defensa, fortaleza, fuerte’ (por desgracia, sin indicar

su fuente), que debe ser idéntica a nuestro topónimo. Sea como fuere, estamos sin duda en presencia de una voz goda que se hizo común en el léxico del NO. hispánico, designando un edificio de forma o destino determinados”.

Aldeas: *O Barrio* v. nº 7.

O Busto foi *bustum* interpretado como ‘pasteiro de bois’ por Piel (*BIEA* VIII, 1954, 25 ss.) e Corominas (*DCELC* v. *bosta*). En cambio no *LHP* lemos que en 19 docs. dende 822 a 1280 figura “*busto, uusto* (del lat. *bustu* ‘quemado’) m. Terreno de monte que se quemó para dedicarlo a pasto”.

Castelán traduce a *Castellanus*, nome étnico, baseado en *castellum*, diminutivo de *castrum*, que figura na tésera lucense de Carbedo, do ano 28: *Lougei Castellanei Toletenses* (IRPL 55; *Lucensia* Nº 2, 1991, p. 95-102).

Covadelas corresponden ó plural de **covatella / cavatella*, diminutivo con base en *cova / cava*, aludindo a pequenas cavidades / cavernas ou sepulturas.

Fondorallo, en opinión do profesor Moralejo (*TGL* p. 133, n. 32), podería ser ¿*fons de oraculo*?; na páx. 112 propón outra hipótese: “parece castellanización de *Fon-de-ralo*, sendo *ralo* en gallego y portugués el “rallo” o “grillo-topo” (*rallu*) o también una “pieza de hierro con agujeritos” (Valladares)”. Pero, sen negar o que acabo de reproducir, ocórreme outra hipótese explicativa. Porque escribe Grandgent (*ILV* nº 356, páx. 221): “*Fundus fundi* se hizo tal vez *fundus *fundoris* (cfr. el ant. fr. *fonz*, prov. y cat. *fons*; fr. *effondrer* [cat. *esfondrar*])”. A mesma idea apuntan Ernout e Meillet (*DELL*): “*Fundus, -i* m. (*fundus, -us* dans Paul. Dig.; traces d’une flexión *fundus, -eris* dans Greg. Tur., cf. *Thes.* VI 1574, 2 sqq.; sur la forme de latin vulgaire *fundora* (pluriel) v. Meyer-Lübke, *Einf.*3, p. 184; *R.W.* sous *fond*.” Desta mentada forma plural escribe A. Blaise (*LLMA*): “*fundora*, pl. de *fundus*, domaine: alia fundora vel casalia [sec. IX; M = Migne, *Patr. Lat.* 104, col. 1162 A]; totam massam (ensemble de domaine) ... una cum omnibus fundoris suis [sec. X; M 132, col. 805 C]; confirmamus vobis fundoras tres integras” [sec. X; M 133, col. 920 B]. Tendo en conta esta aportación, en *Fondorallo* tamén podemos supoñer un **fundoraculu > fundoraclu*, é dicir, un diminutivo de *fundus, fundoris*, aludindo a un pequeno predio rural. Na súa parte final, *Fondorallo* pódese comparar con monte *Covallo < covaculum*, en Lamaigreja, parroquia limítrofe con Santa María de Saa.

Lebrón debeu ser o nome persoal do posuidor *Lebroni* (*LE* 180).

O mesmo hai que dicir de *Lourente, villa que vocatur Laurente e casalis de Lourenti* en 1245 (CDO 568 e 571), *casar de Lourente sub signo de Santa Maria de Saa* en 1396 (CDO nº 1993), os cales remiten ó xenitivo posesivo de *Laurentius* (TLC 182).

Non é tan clara a orixe de *Penadexo*; pero tal vez podería descompoñerse en *Pena Dexo*, o cal levaríanos ó lat. *pinna / penna* ‘pena’, determinada polo nome persoal *Dexius* (LE 272) ou *Degius, dado que temos o topónimo *Dexo* en Oleiros, A Coruña, escrito *Degio* en 1181 e 1178 (TBSC 281, 285).

A Pousa ten probablemente unha referencia documental no ano 1222, onde se nomea *Pousadaira* (CPR nº 247); máis explícito é un doc. entre 1241-1265 que nomea *duas tercias de casali de Rocas, et duas tercias de senaribus de Veiga et totum nostrum quinionem de Pausa de Veiga* (CDO 932); trátase, pois, dunha *pausa*.

Pradelas parece ser o plural e diminutivo de *prata* ‘prados’ (cf. LHP v. *pratilla*).

En *Teixeira* debemos ver unha *taxaria*, esto é, un colectivo de *taxus* ‘teixo’ (planta ou animal).

Vilariño é o diminutivo romance do lat. *villare* ‘vilar’.

O Viñal foi no lat. medieval *vinealis* subst. masc. ou *vineale*, subst. neutro, indicando un terreo propio para plantar a viña (MLLM; LLMA) ou un viñado (LHP), colectivo de viñas.

19. SALCEDO (San Xoán)

Noméase unha *villa Saliceto* nun documento lucense do ano 976, que é actualmente o lugar de *Salcedo* en Diomonde. Pero esta forma medieval indícanos que o topónimo consta do sufixo latino de abundancia *-etum*, engadido a un radical que era *salix, -icis* ‘salgueiro’ (sauce, en castelán). Así o entende tamén G^a de Diego no DEEH, s.v. *salicetum* e P. Aebischer, “*Salicetum*” et “*salictum*” dans les langues romanes, en RPF, III, 1949-50, 70 páxs., citado en ELHI 508. Véxase tamén Navaza, FG 203/4.

Aldeas: *Beirán* pode proceder do antropónimo *Verianus* ou de *Varianus* (TLC 253, 158; TCG p.169).

Domiz sería unha (*Villa*) *Dominici*, a vila de *Dominicus* ‘Domingos’; cítase en 1373 *casar d’Omys que he en a friguisia de Sam Pedro de Lama Iglesia* (CDO n° 1811); antes (n° 14) vimos citado *Domis*, e agora verémolo noutros docs.

O Pereiro sería un fitónimo, un sitio onde houbo á árbore que produce *pirum* / *pira* ‘pero / peras’.

Salcedo. En 886 un tal Argemirus cos netos e bisneto de Aloytus doan ó rei Alfonso III *villas que dicitur Salzeto, Villaplana, Dominici, et sunt ipsas villas territorio Lemaos, secus rivulo Laure* (TC 233 = CDC 6). En 928 Sancho Ordóñez, rei de Galicia, devolve a Odoario varias vilas que lle foran confiscadas por Alfonso III ó seu avó, as cales eran *in Lemaos villas Sallizeto, Dominici et villas in Laure* (TC 234 = CDC 30).

20. SANTALLA DE REI

No testamento de Odoario, ano 747, esta freguesía chamábase *ecclesia Sancte Eolalie de Riua Caue* (ES XL 357), por estar na ribeira do Cabe. No privilexio de Alfonso III á Igrexa de Lugo, ano 897, menciónase *in terra de Lemos ecclesiam Sancte Eolalie de Rege* (ES XL 388). E con este mesmo nome está noutros dous documentos de Lugo, nos anos 1221 e 1231 (NML 172). A patrona é *Sancta Eulalia* (de Mérida), que ten nome grego co significado de ‘ben falada’.

Aldeas: *O Reguengo* procede do adxectivo *regalengum*, por ter sido propio do rei.

A Ribeira é continuación do lat. *riparia, ripp-, rib-, riv-, -eria, -era* (MLLM; LHP).

21. VEIGA (San Xían)

A igrexa románica desta parroquia foi estudada por F. Vázquez Saco (BCML, t. VI, pp. 159-161) e por Jaime Delgado (RLP, t. V, pp. 215-220). No lugar de *Vales* desta freguesía tiveron unha granxa os monxes cistercienses de Oseira e nela recoñían as rendas das parroquias da zona: Canedo, Caneda, Piño, Rubián, etc. En

1218 Petrus Fernandi e a súa muller Terasia Fernandi, por un préstamo que os frades lles fixeran *in necessitate maxima*, doan a Oseira toda a súa herdade *in Veiga et in Vales et in Caneda et in Rocas et in monte qui dicitur Pena Redonda* (CDO 177). O mesmo “Petrus Fernandi de Castrilon”, querendo ir contra os sarracenos, en 1222, deixa ó bispo de Lugo “*partem suam ecclesie Sancti Iuliani de Veiga cum portione domne Tarasie Fernandi*” (ECL 482). En 1255 *Martinus Petri de Veyga, miles*, vende ós frades de Oseira *terciam partem molendini de Amedeo in loco qui dicitur Veyga in terra de Lemis in parroquia Sancti Iuliani de Veyga* (CDO 737). Outra doazón foi feita entre 1241 e 1265 por *Alfonsus Roderici, armiger*, cedendo a Oseira *duas tertias de senaribus de Veiga et totum nostrum quinionem de Pausa de Veiga* (CDO 932).

O nome de *Veiga* din que é prerromano e procedería dunha base *vaika ‘terreo regable e a veces inundado’ (OE 13/1; DCELC v. *vega*). G^a de Diego propón unha orixe menos verosímil: parte de *vadica, dicindo: “La significación originaria sería la tierra ‘transitable o de paso’, en contraposición a las montañas, de difícil tránsito. Las ideas de la definición moderna de ‘tierra baja, llana y fértil’ parten de la idea de ‘transitable o llana’, siendo fértil porque sólo se cultiva ordinariamente ésta y no las montañas” (DEEH, p. 1049-1050).

Aldeas: *O Campo* v. n° 8.

Centeais alude a un colectivo de centeo, que foi *centenum* en lat., porque cada gran produce *centum* ‘cento’.

Cortiña é un diminutivo de *corte, cors, cortis* no lat. vulgar, clásico *cohors, -ortis*, da familia de *hortus* ‘horto’ (DCELC v. *corte*; OELG I 303-306).

Outeiro v. n° 4.

Picais parece da familia de pico e podería ser un colectivo que aludise á *pica* ‘folla do piñeiro’ (DEGC), que ten forma de agulla, ou á xibarda (*ruscus aculeatus*) “en alusión ás aguzadas puntas das follas” (FG 176).

A Ponte v. n° 2.

Vales v. n° 16; en 1220 Rodericus Petri vende ó abade de Oseira a metade dun casal *in villa que dicitur Vallis* (CDO 201); en 1245 consta a doazón dunha herdade *in villa que vocatur Laurente*, da cal foi *frater Iohannes de Valle receptor* (CDO 568); *grania de Valles* en 1373 (CDO n° 1811), *granja de Vales* a. 1397 (CDO n° 2010).

22. VILACHÁ (San Mamede)

O nome desta parroquia non ofrece ningunha dificultade de interpretación lingüística, porque se trata dunha *villa plana* en latín. Por outra banda, esta denominación contraponse a San Mamede, que soe ser santo de montes, onde el aloumiñaba as feras, e non de terra chá. *Sanctus Mammes* tiña o nome derivado do balbuceo infantil ‘mama’, como deixo escrito en *Lucensia* (2, 1991, 163-166).

Aldeas: *A Abelaira* foi unha *abellanaria*, é dicir, colectivo da árbore que produce a (*nux*) *abellana*.

A Eirexa v. n° 15.

Trasmonte sería en lat. *trans montem*, unha vila situada detrás do monte, a non ser que aquí estea acouchado o antropónimo gótico *Trasamundus* / *Trasmondo* (*HGN* 275/9; *OPNH* 286/1332).

Vilachá. En 1124 Alfonso VII concédelle ó presbítero Pelagio Vermudi “algúns lugares cerca do Sil, a saber, Piñeira, a metade de Trasmonte, todo Loibán, e toda esa fraga con Eivedo ata o termo onde entra o Lor no Sil. Couta ademais os devanditos lugares de Piñeira, Eivedo, Trasmonte, segundo se dividen de *Vilachá* e con Augas Mestas polo regato de Fuluxento, pola auga do Sil, como divide con Lagares, e dalí con *Vilachá*, onde empezou”. Velaquí o texto latino: *...loca quedam super fluvium Sili ... videlicet [Pig]neria, medietatem de toto Trasmonte et Lupiam ab integro et totam ipsam Fragam cum Oliveto usque in illum terminum ubi intrat Lor in Sile ... Couto etiam loca suprascripta Pigneira, Olivetam, Transmontem quomodo dividuntur cum Villaplana et cum Ambas Mestas per rivulum Ferruginentum, per aquam de Sile quomodo dividit cum Agares et inde ubi incoavit cum Villaplana* (M. Recuero Astray & alii, *Documentos Medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII (1116-1157)*, A Coruña 1998, n° 11, p. 11-12).

Toponimia do concello de Folgoso do Courel³⁹

Seguindo o Nomenclátor da Provincia de Lugo, publicado polo *Diario Oficial de Galicia*, Nº 16, Martes, 25 de xaneiro de 2000, intentarei asomarme á orixe lingüística dos nomes de lugar, que compoñen as 9 parroquias do concello do *Courel*, limítrofe coa provincia de León. Este dato deberase ter en conta polas características lingüísticas do galego desta zona, que recibe influencias astur-leonesas. Usarei siglas para citar os libros de especialistas, que me axuden a descifrar a etimoloxía dos topónimos. Pero ó final do estudio irán desglosadas co seu significado.

O primeiro que cómpre analizar é o nome de *COUREL* (oise dicir tamén *Caurel*), o cal non corresponde aquí a ningún determinado núcleo de poboación, senón que é propio dun amplo territorio que tivo e ten esta denominación. Pero haberá que ter en conta igualmente que hai unha pequena aldea co nome de *Courel* na parroquia de Sa (O Páramo) e outra na de Órrea (Riotorto). Repítese así mesmo en Portugal.

O topónimo *Courel* coido que no significado nada ten que ver co apelativo *courel* 'listón na borda das embarcacións pesqueiras; amalló (atadallo de *coiro*); abertura dun odre cosida cun amalló' (*DEGC*, apend.; *NCVCG* v. *odre*). Máis ben, de primeiras, parece corresponder a un antropónimo *Caurellus, co sufixo *-ellus* do latín vulgar. Este sufixo, estudiado por Joseph M. Piel en *Humanitas*, II, 1949, pp. 241-248, convérteo en diminutivo de *Caurus* (*TLC* 33), cognome latino, relacionado tal vez con *caurus* 'vento couro do noroeste' ou co topónimo hispano *Caurium*, hoxe Coria (*OPPH* 83). Pero mentres non se faga un estudio máis profundo destes nomes, vaia por diante un anticipo de datos históricos e comparativos do noso topónimo.

Nun documento de Samos en 1125 cítanse *omnes homines et hereditates que fuerunt de regalengo et de Caurelle*. No ano 1103 fíxose un reparto de herdades e persoas *inter monasterium Samanos et Caurelle*, no que se determinan as adxudicadas

---

39 *Lucensia* XVIII/36 (2007) 51-64.

ad Samanos (citado así 24 veces) e *ad Caurel* (16 veces). Finalmente, en 1086 un Osorius Citiz dóalle ó mosteiro de Samos a metade dunha vila que el tiña *in territorio Caurel, villa vocabulo Rubin, iuxta rivulum Vesunia, subtus aula sancti Pelagii* (TSA 54, 116, 122). Esta parroquia de San Paio de Vilarrubín foi da diocese de Lugo e agregouse á de Astorga en 1954.

Flórez (ES XVI, p. 443) tamén menciona a comarca de *Caurelle / Caurielle* nun doc. do ano ?974? (Cf. *Compostellanum*, XII, 1967, p. 591).

Na Colección Diplomática do Mosteiro de Oseira, publicada por M. Romani, cítase no número 522 un casal *in loco qui vocatur Parada in terra de Courel*, o 23 de xullo de 1243.

Menéndez Pidal (OE 36/5a), tratando da perda de *-o* final no Norte de Portugal, compara Courel con Courella, Courellas, e en Valladolid, Curiel. Pero tamén se podería comparar con topónimos lucenses acabados en *-el*, moitos dos cales parecen vir de diminutivos antroponímicos con sufixo *-ellus*, como son, por exemplo, *Boel, Cartel, Curbel, Escardel, Esportel, Gondel, Pinel, Teibel, Vilagudel, Vilamel, Vilamourel, Vilarmel, Xacel*.

Deixando, pois, aquí iniciada a investigación lingüística do *COUREL*, vaia-mos tras dos nomes das súas parroquias e aldeas.

1. ESPERANTE (San Pedro)

Campelo tivo o sufixo diminutivo *-ellus* do latín vulgar engadido a *campus* en latín, terreo amplo e plano sen cultivar, contraposto a *mons* ‘monte’ e mesmo a *ager* ‘agro’. Sería, pois, un campo pequeno.

O *Carbedo* tivo tamén outro sufixo *-etum*, que pasou a *-edo*, para indicar abundancia de *carba*, voz de orixe prerromana (*DCELC*) recollida por Aníbal Otero e consignada por E. Rodríguez González no apéndice do *DEGC* co significado de ‘carballo de folla miúda e mala madeira’; ver tamén *FG 062/1*. Aquí apareceu en 1959 unha placa de bronce, do ano 28 d. C., que contén un pacto de hospitalidade entre xentes indíxenas, da cal tratei en *Lucensia*, N° 2, 1991, pp. 95-102.

O *Castro Romeor* consta da voz latina *castrum* ‘fortaleza’, de orixe descoñecida (*DELL*), determinada aquí por *Romeor*, topónimo que parece corresponder a *Rio-*

menor, citado así nun documento do mosteiro de Carracedo, do ano 1271 (CC 594); trataríase, pois, dun *rivo minore*. Compárese con Remior en Barreiros, que era Riormeor en 1379 (TCM, nº 1044). Outra hipótese sería ver en *Romeor* un nome persoal, que fose *Romaeolus, diminutivo de *Romaeus* (LE 368), comparable con Piñor derivado de *Pinioli* (*Verba*, 2, 1975, p. 55), Gaibor que era *Villa Gavioli* en 966 e 971 (*Grial* 75, 1982, p. 103), etc.

Esperante traduce o xenitivo dun nome latino-cristián *Sperantius* (NP, p. 370), construído sobre o participio activo do verbo *sperare* ‘esperar’. Trataríase, pois, dunha (*villa*) *Speranti*, xentilicio latino (RL 174) do fundador desta aldea, que lle deu tamén o nome á parroquia.

Liñariños, co sufixo diminutivo *-iño* (lat. *-inu*) en plural, alude ó lat. serodio *linares / linnares / liniaries* ‘liñares’, terreos onde se cultivaba o *linum* ‘liño’ (DAL 259).

Millares rima con Liñares e sería tamén un lugar onde se cultivou o *milium* (LHP) ‘millo’ (“mijo” en castelán), planta gramínea oriental, diferente e de peor calidade có maízo (“maíz” en cast.), o cal foi importado tardiamente de América.

Mostaz procede, como parece, de (*Villa*) *Mustaci*, xenitivo do antropónimo *Mustacus* (OPPH 164), o cal semella ter algo que ver con *mustax*, *-acis*, unha variedade de loureiro (Plinio, 15, 127), e con *mustaceum*, unha especie de pastel adobado con *mustum* ‘mosto’, anís, manteiga, etc., cocido sobre follas de loureiro (DELL). Menos verosímil parece a súa relación co gr. *mystax*, *-acos* ‘mostacho’ (bigote poboado), tamén fitónimo leonés (DHL). No concilio IV de Toledo, a. 633, subscribe un bispo *Musitacius*, que era *Mustacius* no V e VI, aa. 636 e 638.

Romeor, v. supra.

2. FOLGOSO DO COUREL (Santa Mariña)

Baldomir recibiu o nome gótico bitemático do seu posuidor *Balde-mirus / Baldomirus* (HGN 37/7; OPNH 118/222), equivalente a Baldomero. Polo tanto Baldomir foi unha (*villa*) *Baldemiri*.

Eiriz corresponde tamén a outro antropónimo gótico, así mesmo bitemático *Age-ricus* (HGN 5/10; OPNH 93/41), *Eiricus / Eirigus* (TSA), *Airigo* nun doc. lucense do ano 997 (NMP 163) en xenitivo indicador de posesión.

Ferreiros de Abaixo e *Ferreiros de Arriba* son lugares situados a distinto nivel topográfico, *bassus* ‘baixo’ e *ripa* ‘riba’ (*DCELC*), referidos a *Ferrarius* (*LE* 356) que foi un nome persoal de oficio e xentilicio, atribuído a quen traballaba co *ferrum* ‘ferro’.

Folgozo do Courel, a capital do concello, ubicouse nun terreo *fulicosum* / *fili-cosum* (*MLLM*), coma Folgueira, é dicir, abundante en *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’ (“he-lecho” en cast.). Este lugar sería propio dun individuo chamado *Caurellus*, diminutivo de *Caurus*, como dixeran na introducción. Sen embargo Mª L. Albertos Firmat (*OPPH* 83) propón que *Caurus* e o fem. *Caura* serían probablemente formas reducidas dos antropónimos gálatas da Tracia *Kaúaros* *Kaúaras* idénticos ó étnico galo *Cauares*, *Cauari*, co significado de ‘heroes, xigantes’, indicando tamén que na rexión da Lusitania estaba o topónimo *Caurium*, hoxe Coria. Xaquín Caridad (*TCG* 185-189) opta por unha versión ditongada do nome celta latinizado *Corellus, *-i*, un diminutivo ou hipocorístico do antropónimo prerromano *Coro*.

A Pendella sería voz latina, coma *pendiculus* ‘pendello’, voz rexistrada en glosarios (*DELL*) e relacionada con *appendix* ‘apéndice’ (*LLMA* v. *pendiculum*), porque os pendellos adoitan ser casetas a carón das vivendas para gardar utensilios de labranza ou, dado o caso, para habitar neles (Cf. *DCELC* v. *alpende*; *DEEH* v. *appendere*).

No lugar de *Santa Eufemia* hai unha capela adicada a *Sancta Eufem(e)ia*, nome grego-latino, que significa ‘a de boa fama, de quen se fala ben’. Foi filla dun senador en Calcedonia, e morreu mártir na persecución de Diocleciano (a. 303). Pero en Galicia coidan que a santa deste nome non é a de Calcedonia, senón que foi reivindicada polas Igrexas de Ourense e de Tui (*ES* XVII 222; XXII 98).

Sobredo rima con Carbedo (v. n° 1), porque o sufixo *-etum* > *-edo*, engadido a *suber* ‘sobreira’ (*FG* 213/4), nome de árbol (“alcornoque” en cast.), converteuse en *Su-beretum* (cf. *OELG* I, p. 242-243). Houbo aquí un antigo mosteiro filial de Samos, á beira do río Lor: *in Laure monasterium Suveretum*, a. 853; *villa iusta rivulum Laure que vocitant Suveretum*, a. 857; *in ripa fluvii Laure villam quam dicunt Suveretum*, a. 951; *in Laure ubi vocitant Suveretum*, aa. 872, 938; *villa in ripa Laure que dicunt Soveretum*, aa. 932, 962; *locellum quod dicunt Subregum in ripa Laure*, a. 922 (*TSA* 1, 2, 5, 34, 39, 41, 43, S-2). Aquí estivo refuxiado, de neno, Alfonso II o Casto (*HMS* 42, 47, 51).

O Touzón podería ser aumentativo ou diminutivo (comp. mosteirón < *monasteriolum*) de *touza* ‘sitio abundante en malas herbas e arbustos’ (*DEGC*, apén-dice), palabra de orixe escura: “Como no se puede explicar por el lat. ni por ninguna

de las lenguas posteriores, no hay más remedio que recurrir a una base pre-latina **taucia* que dé cuenta de las formas romances” (*DCECH* v. *atocha*). Así escribe tamén J-L. Pensado (*OELG* I p. 300), onde apunta outros significados moi fluctuantes que lle deron á palabra galego-portuguesa ‘touza’. Eu elixín aquí a definición que ten no Courel, a mesma que dá Valladares (*DGC*), e a que coñezo de oídas na parroquia onde nacín. Por outra parte paréceme que para *Touzón* tamén podería contar *Tautius* (*ILER* 443, 4199; *OPPH* 223), nome persoal que podería ter o xenitivo en *-onis* no latín serodio, coma *Petrus, -onis, Firmus, -onis*, etc. (*ILV* nº 362).

3. HÓRREOS (San Pedro)

Nesta parroquia, segundo escribe Madoz (*DG* 12, 385) hai un monte “con un rico y abundante minero de hierro, del cual se surten las ferrerías de Galicia”. Quizabes por iso hai aquí o nome e lugar de *Ferramulín*, escrito *Ferramolín* por Madoz (*DG*) e por Amor Meilán (*GPL* 650), o cal semella estar relacionado con *ferrum* ‘ferro’ e *molinum* ‘muíño’, pronunciado ‘molín’ na zona que limita con León (*OE* 36/4), o cal sería tal vez un artefacto hidráulico para amolar o ferro. Por outra parte, constan os nomes persoais *Ferramius* (*LE* 429) e *Mulinus* (*CIL* VI 18242; *RL* 122).

Hórreos, plural de ‘hórreo’, *horreum* no latín serodio, sería palabra pre-latina (*DCELC*), usada especialmente no NO peninsular como unha típica construción labrega, montada en pés con tornarratos, para gardar produtos agrícolas. Neste sentido non hai inconveniente para que se convertese en topónimo. Sen embargo, poderíase comparar tamén co nome pre-latino (Val de Orras, que foi o *Forum Gigurrorum*. Machado (*DOELP* v. *Urros*) rexistra en 1122 as formas *Orrio, Orrios, Vrrios*, dicindo: “Debe ter orixe pré-romana; ver Hubschmid na *ELH.*, p. 460, com abundante documentación” ...

4. MEIRAOS (Santa María)

O Mazo debeu ser **mateum* en lat. (*DCELC*); aplicábase este apelativo toponímico a unha máquina hidráulica que servía para machacar o ferro, mazar o liño, abatanar as mantas, etc.

Meiraos non só é o nome da parroquia, senón tamén dunha aldea, e a primeira vista parece un étnico de poboadores deste lugar, relacionados con *Meira*, como se fosen colonos daquel famoso mosteiro cisterciense. No ano 973 Menendo Díaz doa ó mosteiro de Samos unha vila “*in Laure ubi dicunt Meiranos*” (TSA 175). Pero coido que tamén pode proceder de descendentes do antropónimo *Marianus* (TLC 150).

Miraz de Abaixo / de Arriba, coma en Ferreiros de Abaixo / Arriba, v. nº 2, son dúas localizacións topográficas de *Mirazi*, patronímico do antropónimo gótico *Mira* (HGN 185/6a; OPNH 377/63). En 989 consta o apelido *Mirazi* e no ano 998 *Villa Mirazi* (OPNH 377/64). No ano 966 figura un *nasario de Miraci*, que se repite como *nasario de Miraz* en 971 (?) e noutro documento sen data (TSO I 6, 254, 283); tamén se menciona en 1189 unha *vox de Miraz* e un *villare de Miraz* (TSO I 254, 487). Pero estas coincidencias son só nominais, non xeográficas nin referidas a este lugar de Meiraos.

En *Paderne* permance o xenitivo latino de *Paternus* (TLC 304), o posuidor deste lugar, que tiña o nome derivado de *pater* ‘padre, pai’. É topónimo frecuente en Galicia.

Pedrafita do Courel tamén é versión do latín *petra ficta*, participio este do verbo *figere* ‘cravar, fixar’, porque se refire a unha pedra chantada na terra, coma un menhir ou marco divisorio de herdades ou indicador de distancias nunha vía.

Vilasibil corresponderíase cunha *Villa *Sibili*, é dicir, cunha *villa* propia de **Sibilius*, segundo a opinión de Joseph M. Piel (NP, p. 368). Sen embargo, na parroquia de Estraxiz (Samos, Lugo) hai a aldea de *Sivil*, que era *Villa de Severi* (?) *et ecclesia Sancte Marine*, a. 978, *ecclesiam Sancte Marine de Sevir* a. 1175, *S. Marine de Sevil* a. 1195 (TSA 132, 53, 49; NML 177). Hai tamén *Sebil* en Cequeril, Cuntis, Po; *Sevil* en Monfero, Co; *Sibil* en Devesos, Ortigueira, Co. Diferente será *Saville* en Agrón, Melide, Co., e o apelido *Sevila* (DAE).

5. NOCEDA (San Pedro)

O nome desta parroquia veulle dado polo seu núcleo de poboación máis primitivo ou máis importante, que aínda hoxe se chama *Noceda*, palabra que provén do latín

nux, nucis ‘noz’, co sufixo de abundancia *-eta* > *-eda*. Trataríase, pois, de *Nuceta*, plural neutro de *nucetum* ‘lugar de nogais’ (*DEEH*; *DAL* 238; *LHP* v. noceta; *FG* 162/4).

Teixeira deriva do latín *taxus* ‘teixo’ (árbore e animal) co sufixo locativo e abundancial *-aria* > *-eira* (*FG* 216/2). Non corresponde a este lugar, senón a un homónimo, *Taxaria* en 1060 e 1195 (*NML* 179), repetido no séc. X-XI no *TC* e *TSA* (índices).

Vilela traduce a *villella*, diminutivo de *villa* no latín vulgar, equivalente a *vilula* ‘pequena vila’ no clásico.

6. SECEDA (San Silvestre)

Cortes pode ser o plural do lat. vg. *cors, cortis* ‘corte’, *cohors, -ortis* no clásico, pero tamén puido ser o xenitivo destas voces. Foi e segue a ser vocábulo rural co significado de ‘lugar cerrado e cuberto onde se encerra e garda o gando’; pero véxase *DAL* p. 306-308, e *LHP* v. *corte*.

Lousadela leva o sufixo *-ella* > *-ela*, diminut. no latín vulgar, engadido a *Lausata* ‘Lousada’, que é un derivado de **lausā* ‘lousa’, voz de orixe non latina (*DCELC* v. *losa*).

Seceda é aquí o nome dunha aldea e da parroquia. Nun doc. de Lourenzá, sen ano, figura unha *Fonte de Seezedo* (*TL* 168). En Ourense e León hai Saceda; e Moralejo (*TGL* 184 nota 22) propón que, como Sacido, derive dunha “*herba salax*”, especie de xaramago. Navaza (*FG* 203/4) mantén que Saceda e Salceda proceden de *saliceta*, derivada de *salix, -icis* ‘salgueiro’, citando a Piel (*RPF* III, 1949-50, p. 88) que propón a evolución de SALICETA > *Saaceda* > *Saaceda* > *Saceda*. Esta hipótese parece tamén a máis verosímil para *Seceda*.

7. SEOANE DO COUREL (San Xoán)

Seoane e *San Xoán* é un pleonasma, porque se trata das mesmas palabras *Sanctus Johannes* con fonética diversa; pero máis enxebre é a primeira forma, a cal corresponde a unha *parochia* ‘parroquia’ ou *villa Sancti Johannis*, que veremos máis abaixo.

Cima de Vila contén a voz greco-latina *cyma* ‘cume’, procedente das sumidades das plantas (*DCELC*), aludindo á situación topográfica no terreo onde se ubicou aquela *villa* ‘vila’.

Ferrería Vella é a forma romance do que sería en latín *ferraria vetula*, coa pronuncia *vecla* no lat. vg. (*DCELC* v. *viejo*; *DEEH*), unha vella industria do *ferrum* ‘ferro’, tanto para apeiros de labranza, como para ferraxes de carros ou ferraduras de animais usados polos viaxeiros. A terminación galega *-ía*, con acento no *-í-*, é de orixe grega, non a latina *ferraria* (*DESE*).

Fondo de Vila contraponse a Cima de Vila, como *fundus* ‘fondo’ dunha cousa a *cyma* ‘cima’ dela.

Mercurín procede do xenitivo de *Mercurinus* (*TLC* 213), diminutivo do antropónimo e teónimo *Mercurius* (*TLC* 216), o deus dos mercadores, comerciantes, e viaxantes mercenarios. O nome persoal *Mercorinus*, a. 931, e *Mercorino*, a. 937, consta en documentos referidos a Quiroga (*TC* 168, 167).

Moreda corresponde a un colectivo de *morum*, plural *mora* ‘moras, amoras’ (*FG* 156), froita dunha planta, a moreira, que abundaría no lugar, como indica o sufixo *eta* > *-eda*, xa visto antes aquí. Anque non referidos a este lugar cítanse *Moreta* a. 747, *Moreda* aa. 897, 1236, 1289 (*NML* 163-164); *Moreta* a. 1098, *Moreda* aa. 1168, 1175 (*TSA* 53, 81, S-19).

Parada foi o participio latino *paratus*, *a, um*, do verbo *parare* ‘parar, facer unha parada nunha viaxe, nunha pousada ou mesón’; cítase *Parada in terra de Courel*, ano 1243 (*CDO* 522). Cabeza Quiles (*NT* 299) coida que se trataría dun “descanso orográfico”, aludindo a situación do lugar no chan dunha costa.

Piñeira é un derivado de *pinea* ‘piña’, froita do *pinus*, co sufixo *-aria* > *-eira*, que indica abundancia. No latín medieval de Galicia consta *Piniario* / *Pignario* / *Pinario* (*OG* 87-90). E Machado (*DOELP*) constata na toponimia portuguesa *Pignario* e *Peginario* en 959, *Pinario* e *Piniario* en 1013, *Pinnario* en 1046, *Pignero* en 1050, *Pinario* en 1058 e 1130, *Pineiro* en 1137 e 1140, *Pinieiro* en 1137, *Pinario* en 1141, *Pinheiro* en 1161, *Pinbeyro* en 1439. Sería interesante comprobar que *pinieria* nun doc. de Oviedo, a. 887, non se refire a ‘piñeira’, senón a “peñascal”, como se traduce en *LHP*: *pumare cum suo fundamento et pinieria, roca, felcaria*. Noutro doc., a. 937, repítese case o mesmo texto, pero coa forma *pinitaria*, “probablemente un derivado con el sufijo *-aria* de *pinea* ‘piña’”, escribe Mª Pilar Álvarez (*DAL* 251), quen

engade: “No descartamos la posibilidad de que se trate de una formación sobre la raíz oronímica **pin-*; cf. el artículo de *pinna*”...

Seoane do Courel ten o nome do patrón parroquial *Sanctus Iohannes* ‘San Xoán Bautista’, que foi antropónimo hebreo e significaba ‘Deus ten perdoado, é misericordioso’. Nun doc. do ano 973, Menendo Díaz doa ó mosteiro de Samos unha vila “*ad Sanctum Iohannem ibidem in Laure*” (TSA 175).

Vales pode ser plural de ‘val’, pero nótese que o lat. *vallis* en singular puido orixinar un falso plural galego, dada a tendencia á apertura de *-i-* en *-e-* xa no latín serodio, p. ex. *incolit hec tumulus* nunha lápida da catedral lucense co epitafio do bispo Pedro, ano 1056; compárese tamén Veleigán, Velouchada, Velanxil, tops. lucenses que conteñen a palabra latina *villa*.

8. VILAMOR (San Vicente)

A Campa pódese tomar aquí como feminino de *campus* ‘campo’ (v. nº 1), ‘sitio no monte onde medra espontaneamente a herba, prado de pasto moi pequeno’ (DXL). Outro significado ten *campa* ‘pedra alongada que cúbren unha sepultura ou un dolmen ou unha anta’; pero a etimoloxía vén sendo a mesma de *campus* ‘plano’.

Carballal indica colección de carballos, voz prerromana derivada de *carba*, coma Carbedo (v. nº 1). Machado (DOELP) rexistra: *Carvalal* en 1220, *Carvalarem* en 1258, *Carvalial* en 1114, 1137 e 1220, *Carvaliar* en 1258, *Caruelal* en 1114, *Caruallar* en diploma galego de 1299 ... *Karualio* en 1128, *Carbalio* en 985, *Carualium* en 1178, *Carvalio* en 1258, etc. A documentación medieval astur-leonesa-galega-portuguesa sempre usa *carbalio* / *carvalio*, como se fose aumentativo de *carba*, nunca *carbaculum diminutivo, como propón García de Diego (DEEH), tratando de dar a etimoloxía de *carballo* e *carvalho*. Son ilustrativas as formas que se len no LHP, DELP, TSA.

Castro Portela une aquí dúas palabras latinas, *castrum* ‘castro’ (v. nº 1) e *portella*, diminutivo feminino de *portus* ‘porto dun río, paso estreito dunha montaña’.

Froxán procede do antropónimo gótico *Froja/Frogia*, *-anis* (HGN 106/9).

Mazo Santigoso xa queda analizado no primeiro compoñente *Mazo* (v. nº 4), e aquí vai calificado como *santigoso*, sen relación con santos, pero si con *senticosus*

‘espiñoso’, derivado de *sentis* ‘silva, arbusto espiñoso’, co sufixo de abundancia (FG 207).

Vidallón foi o nome do posuidor *Vitalio*, *-onis* (TLC 274), derivado de *vita* ‘vida’, como *Vitalis* ‘Vidal, vital’.

Vilamor, forma toponímica que alterna noutros lugares con Vilamoure, foi unha *Villa Mauri*, a vila dun home chamado *Maurus* ‘mouro, moreno’ e non precisamente un mouro da Mauritania (TLC 206; NP, p. 326-327).

Vilar no latín clásico era o adxectivo *villaris*, *-are* (DLF); pero na Idade Media substantivouse para indicar unha vila pequena ou recanto dunha vila (DCELC; MLLM).

9. VISUÑA (Santa Eufemia)

Aldea é unha palabra procedente do árabe *al-daia* ou *ad-daia* (DCELC; DEEH; DELP), que tiña o mesmo significado. Non creo que aquí fose o nome persoal gótico *Aldena* (HGN 9/15).

A Calella corresponde á voz latina *callis* ‘cal, canle’, co sufixo diminutivo *-ella* ou *-icula*; sería unha vagoada pequena ou un camiño entre montes angosto e machacado polo paso de animais (S.Isidoro, *Etim.* 15, 16,10).

Céramo parece un superlativo pre-latino, se atendemos ó sufixo *-amo* (OPPH 295). Sen embargo, posiblemente equivale a *Ceramus*, nome dunha vila grega citada por Plinio (NH 5, 107), que se podería relacionar coa ‘cerámica’, é dicir, co barro e alfarería. Na epigrafía de Roma consta o nome de muller escrava *Ceramylla* (GPR 1162). *Kéramos* en grego significa ‘barro, arxila, terra de oleiro; por extensión, todo obxecto fabricado en terracota: vasilla, louza, tella, ladrillo. A raíz de *κέραμος*, en opinión de Bailly (DGF), estaría tamén no verbo latino *cremare* ‘queimar, arder’, opinión que non comparte Chantraine (DELG).

Cima de Vila v. n° 7.

A Igrexa indica o lugar onde se ubicou a *ecclesia* ‘igreja’, palabra greco-latina, que inicialmente significou congregación ou reunión de fieis, pero despois pasou a designar o edificio onde estes se xuntaban para os ritos relixiosos, a chamada *domus ecclesiae* ‘casa da igrexa’, e máis tarde o templo.

Reibarba coido que non ten que ver con ningunha barba do rei. O nome aseméllase algo a ‘ruibarbo’, planta denominada no latín de San Isidoro (17, 9, 40) *r(h)eubarbarum*, interpretado por el e por Nebrija como “*quasi radix barbara*” (*DCELC*; *DELL*); opina doutra maneira J. André, que propón como orixe o río Ra / Rheon, o actual Volga (*DELG*). Pero fonéticamente *Reibarba* está máis achegado a Riobarba en Vicedo (Lugo), que parece composto de *rivus* ‘río’ e *Barba*, nome persoal (*TLC* 223; *OPNH* 119/229), cf. *agrum qui fuit de domno Barva*, a. 975-1011; *Vimara Barva*, a. 1000-1026 (*TC* 197, 152). Compárese no inicio cos tops. galegos Reibó / Reibón / Ribó / Ribón / Riobó, formas diversas derivadas de *rivus bonus*.

Visuña no nomenclátor do DOG non aparece aquí como nome de aldea, senón só da parroquia, que se corresponde coa leonesa do famoso mosteiro de San Félix de *Visonia* (*Encicl. Espasa*, 69, p. 424), fundado por S. Froitoso no século VII, do cal quedan restos na igrexa de “San Juan de Visonia, entre Villafranca y Corullón” (*DHEE* III 1713). Luis Monteagudo (*AB* 308) considera *Visuña* como “posible moción del gentilicio etrusco *Visunius cf. *Visonius* GL 219” [= *LE* 219, 255, 405]. No Tumbo de Samos (nº 55 e 122) cítase o *rivulum Vesunia* / *Visunia* no ano 1086 e 1091, nome que tamén podería ser celta, formado sobre o ide. *vesu-* ‘bo’ (*OPPH* 248, 252), o cal forma parte dun antropónimo composto pre-latino *Cara Vesu-cloti* (*f(ilia)*), que hai nun epígrafe do Museo Provincial de Lugo.

Toponimia do concello de Baleira⁴⁰

No *Diario Oficial de Galicia* do 7-I-2000 figura o decreto do Goberno galego coas denominacións das parroquias e lugares do *Concello de Baleira*, lista que tamén foi publicada pola Xunta en 2000 no *Nomenclátor de Galicia/Lugo*. Ela, pois, será a miña base para o estudio da toponimia deste concello. Por abreviar a presentación das citas, usarei siglas bibliográficas que serán aclaradas ó final desta exposición.

Pero, antes de proceder a análise singularizada de cada parroquia e lugar, habería que empezar polo nome de *Baleira*, o cal non corresponde a ningún núcleo concreto de poboación dentro do concello. Empezo, pois, dicindo que *Baleira*, probablemente a *Valleyra* citada en 1352 (*LF*, p. 696 e 443, nº 592), quizabes puido ser un nome neutro en plural *vallaria, formado sobre o adxectivo latino *vallaris*, *-are* ‘valar’, referido a *vallum* ‘valo, estacada, trincheira, foxo’. Holder (*AS I* 93) dá conta dun topónimo francés *Vallaria* en moedas merovinxias do s. VII, que perdura en *Vallièrre*. Os portugueses teñen o top. *Valeira* e o nome común *valeira* ‘vala pequena’, derivado de *vala* ‘fosso para defensa de fortificación; canalización de águas’. A este significado parece referirse G^a de Diego, poñendo a “*valeira* ‘reguera’ gall.” como derivada de *vallis* ‘val’ (*DEEH* p. 1051). Nesta liña semántica está o que lemos no *GDXL*: “VALEIRA s.f. 1.Val situado nunha encosta. 2.Val extenso”. A mesma expresión té-mola no *DLG* de Alonso Estravís. Equivalente acepción é “*Valeira* (< *val* [port: *valeira*] s.f. Val que está situado nunha aba” (*EGU*). Eligio Rivas (*Frampas*, p. 169) rexistra: “VALEIRA f. Valle en una ladera; valle bastante extenso (Medeiros)”, e tamén: “VALEIRA f. Zanja para plantar las vides (Frades)”. Como se ve, na orixe da voz *valeira* parece que habería interferencia entre *vallum* e *vallis*. O que non debe contar para o étimo de *Baleira* (= ¿*Valera* en Cuenca?) é o antropónimo latino *Valerius*, que orixinou o topónimo galego *Ver* e *Vilaver*. Tampouco serviría *Valarius* (*CIL V* 4742; *AS III* 86; *TCG* 69), porque normalmente o *-l-* intervocálico debería per-

---

40 *Lucensia* XVIII/37 (2008) 265-286.

derse e non conservarse en *Baleira*. As dificultades que existen para dilucidar este e outros topónimos da mesma zona, poderían disiparse ou aminorarse, se tivésemos á man e publicadas as coleccións diplomáticas dos mosteiros de Meira e de Penamaior, os cales tiñan posesións por esta comarca e nos darían nomenclaturas toponímicas diacrónicas.

1. A BRAÑA (San Miguel)

Abrairas é plural do nome dunha planta, chamada tamén *abelaira* ou *abeleira*, que dá o froito da *nux abellana* (*DXL*; *DEGC* apend.; *FG* 001/1). Tamén se di que *abraira* é ‘planta herbácea anual, que ten as flores amarelas, brancas ou purpúreas, e froito capsular’ (*IR-INDO*), “especie de siempreviva, con tallo que se encuentra en la comarca lucense del Caurel” (*DEGC*; *DGC* de Carré). Existe aquí a capela de San Ramón Nonnato (*IAL* I 265).

A Braña para Corominas (*DCELC*, adic.) é unha voz que non sairía do lat. *veranea* ‘pastos de verán’, como din Menéndez Pidal e Piel, nin de *voragine* ‘abismo, tremedal’, como di G^a de Diego; senón que sería **brakna* latinizado en **bragna* “‘prado húmedo’, de oríxenes seguramente prerromano, tal vez céltico”. Estas opinións recólleas tamén J-L. Pensado, glosando ó P. Sarmiento (*OELG*, I, pp. 292-294), e así mesmo figuran en *DAL* 175-176. En 1277 cítase unha herdade “*en a Branna, su signo de Sa Migeel*” (*CDF* 270).

Millares, co sufixo latino *-aris*, *-are*, serían terreos abundantes en *milium* ‘millo miúdo, millara’ (*TGL* 24 n.3, 151, 161; *FG* 155/1-6). O *GDXL* trae tamén *millares* ‘vimbios de cor branca; herbas que nacen entre o millo’; pero a acepción de ‘vimbios’ parece só local e non lle vexo orixe etimolóxica relacionada con millares. Houbo aquí a capela de San Xoán (*IAL* I 265).

2. CÓRNEAS (Santiago)

Albaredo indica co sufixo *-etum* > *-edo* abundancia de *albarus* ‘álamo branco, lami-gueiro’ (*DEEH* 451). Navaza (*FG* 011/4) non ten certeza de que sexa fitotopónimo;

pero exclúe a orixe árabe *al-bariyd* ‘estación de correo’, proposta por Asín Palacios e outros autores.

Antiguallas teñen base onomástica no adxectivo latino *antiquus*, *a*, *um* ‘antigo’ (DCELC). Blaise (LLMA) trae: “*antiqualia*, pl.n., et *antiquatiae*, f.pl., ruines, antiquités”; pero non aduce textos cronolóxicos. En 1267 o abade e convento de Carracedo afora “a meatade de aquel noso lugar de *Antigualas* que está en o noso couto de *Cornias* ... Lo cual lugar esta determinado por terminos de Veyga de Asnella e como sal en la agra de *Antiguallas* e vay a lo río de Sooleiros e como dece en la Pena de Suerbasum e sal en valiña de Manzaneda e como parte pela agua de Vilela” (CC, nº 576).

A Azoreira, *açtorera*, *aztorera* (LHP; DAL 267-268), alude ó lugar onde apousa o azor, *acetore*, *acetore*, *azetore*, *aztor*, *aztore*, *azttore* (LHP), en lat. vg. *acceptor*, en clásico *accipiter* (DCELC; DLF; DEEH).

As Bouzas son o plural dun nome que é prerromano con base hipotética **balcea* / **bautia* (DCELC, DEEH; OELG I 294-298), escrito *bauza* en docs. hispanoportugueses dende 939 a 1133 (LHP; OG 159-160).

Córneas, escrito *Cornias* no TSA (núms. 40, 45, 77, 244) e na CC, parece que podería relacionarse con herdades propias de *Cornius* (RL 61 = LE 553), ou co feminino *cornus sanguinea* ‘sanguíño / sangubiño’ ou cunha base **korn-* ‘rocha’ (TM nº 24). Piel (NGTP nº 269) coidou que “*Cornias* 1097 (= patronímico de **Cornila*) torna uma origem germánica de *corn-* possível”; pero posteriormente xa o considera fitónimo, derivado do lat. *cornus* (OELG I 207).

Escanlar, top. só lucense, tamén en Lán cara, en Ernes (Negueira de Muñiz), en Freixo (Samos), en Benquerencia (Barreiros), podería ser un lugar de moita *scandula* ‘especie de trigo’ (San Isidoro, *Etym.* 17, 3, 11), que nun doc. galego de 1266 noméase *scanla* (DCELC v. escanda). Sen embargo Joseph M. Piel (STF 601) di: “*Escanlar* (deriv. de *squalidus* ‘escajo’)”. En docs. astur-leoneses constan as formas “*escanda*, *escandula*, *escanla*, *eskalida*, *eskantla*, *iscandula*, *iskanla*, *scallida*, *scanla*, *scanlla*” (LHP; DAL 261).

Fontecavada sería no lat. tardío o feminino *fons* (ILV nº 346), determinada polo participio *cavata*, similar a Fontecova en significado (TGL 102).

Fontela ten o sufixo *-ela* < *-ella* no lat. vg., constituíndo un diminutivo de fonte; pero en 1218 escribiron *Fontanella* (CC 268), derivado, pois, do lat. *fontana*, co mesmo significado.

A Gasalla corresponde á voz gótica *gasalia*, *gasalha*, *gazalhia* ‘contrato de parcería con reparto igual de beneficios’, latinizada na Idade Media (*MLLM*; *LLMA*; *DCELC* v. *agasajar*). Cítase *Arbore de Gasalle* en 1363 (*CC* 880).

Montouto descomponse en monte outo, *mons altus*; era *Monte Oucto* e *Montouto* en docs. medievais de Carracedo.

O sufixo *-ela* denuncia a *Paradela* como diminutivo de ‘parada’, que provén do participio latino *paratus*, *a*, *um* ‘parado, preparado’. O significado de ‘parada’ non é unívoco: pode aludir a unha *mansio parata*, hospicio preparado para viaxeiros, ou a un tributo que pagaban os pobos rurais para hospedaxe de personaxes oficiais (*MLLM*; *LLMA*; *LHP* v. *parata*); menos verosímil parece que fose un “descanso orográfico” (NT 299).

Pereira puido ser en orixe o plural colectivo do lat. neutro *pirarium*, a. 976 (*MLLM*) e alude ó nome da planta que dá *pirum*, pl. *pira* ‘peras’.

A Rasela ten o sufixo *-ela* formando un diminutivo de *rasa*, que significa ‘páramo’ en Asturias e “llano alto y despejado de un monte” en castelán (*DRAE*; *LHP*; *DAL* 114), a cal deriva do verbo *radere* ‘raer, raspar, rozar’ (*DCELC* v. *raer*). Trátase, pois, dunha pequena chaira sen vexetación (*DAL* 114).

Rebedul en 1266 nomeábase *Rio de Vedul* (*CC* 572), denominación semellante a outro “*rio de Betule*”, a. 936 (*TC* 218), formas que tal vez poderán corresponder a ‘*rivus* ‘río’ do *betullus ‘bedul’ (*gallica arbor* ‘árbore gala’, di Plinio) apelativo latinizado en *betulla* (*DCELC*; cf. *OELG* I p. 41-44; *DAL* 246; *FG* 035/1); pero tamén haberá que ter en conta que “les noms propres *Betullus*, *Betulo*, *Bitulla* sont celtiques” (*DELL*), e como tales os rexistra Holder (*AS* I 413).

Reboleira sería unha caxigueira, é dicir, unha mata de rebolos, variedade de carballo = carballo negral, do lat. *repullus*, en opinión de Piel (*MEPG*; cf. *OELG* I 239-240; *DCELC* v. *rebollo*). Meyer Lübke e G^a de Diego propoñen “un hipotético *robullus derivado diminutivo del lat. *robur* ‘roble’, con el significado de ‘roble joven’” (*DAL* 226-227; cf. *FG* 196, 196/4).

Solleiros podería ser nome de oficio *solearios* (*DELL*), en plural, é dicir, aqueles que fan *soleas* ‘calzado para os animais ou para a xente’. Pero *solleiro* é sitio abrigado onde aperta o sol, segundo se define nos dicionarios galegos de Carré, *IR-INDO*, Alonso Estravís, *GDXL*, e mesmo no *DRAG*. G^a de Diego (*DEEH*) parte dun suposto diminutivo *soliculus, que só se atopa nos seus derivados, e compara o *solleiro*

galego co andaluz *solajero*, portugués *solheiro* e *soalheiro*, asturiano *soleyero* e *soleyeiro*. Corominas-Pascual (*DCECH*) escriben que Sarmiento recolle a voz “*solleira* ‘taran-deira de sogá en que se seca a roupa ao sol’; *solloso* ‘sitio de sol’ (*CaG*. 205v); *tierra sollía* ‘en que calienta mocho o sol’ (*íd.* 222r)”. Ernout e Meillet (*DELL*) din que *soliculus non está atestado nas glosas, pero si *solicolor* ‘quentarse ó sol’. Os críticos poderán xulgar destas solucións; pero tendo en conta que en 1267 escribiron *Soolleyros* (*CC* 576).

Surriba, en lat. *sub ripa*, equivale a *Suarribeira* < *su-a-ribeira*, top. menor, e fai referencia a un sitio á beira do río.

Valínfolgueiro consta do apelativo masculino ‘valín’ < *vallinum* aa. 934, 971 (*DAL* 108), diminutivo derivado de *vallis* ‘val’ (voz feminina en latín, masculina en galego), co adxectivo *fulgarius* (*MLLM*), variante de *filicarius*, indicando abundancia de *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’ (*TGL* 309; *FG* 111/7).

En *Vilagarcía* temos un composto de *vila* e do seu posuidor *García*, actualmente apelido, pero antes nome persoal indíxena, de etimoloxía discutida, que algúns comparan co vasco (*h*)*artz* ‘oso’ (cf. *OPNH* 179/647; *DCELC* v. *garcía*; *DNP*).

Vilanova foi *villa nova* en latín.

Para *Vilardoí*, comparable con Ardón en León e con Vilardón en Bocamaos (Lugo), acaso identificable con *Villa in Ardone*, a. 939 (*CDF* 4), se non foi *Villa Ordonii* (*OPNH* 240) ou *Herdonii* (*LE* 560), podemos supoñer un composto quizabes de *Villa *Ardoni* (?) (Cf. *HGN* 19/7b) ou incluso un *Villare Donii* (*RL* 70), nomes persoais en xenitivo.

Vilarín de Córneas, diminutivo de *villare* ‘recanto dunha vila’, ten o sufixo diminutivo *-ín*, coma en Asturias.

Vilela, diminutivo de *villa*, levaba o sufixo *-ella* no latín vulgar.

3. CUBILLEDO (Santiago)

A Andoriña, nome dun paxaro, en latín *hirundo*, *-inis*, deu orixe ós persoais (*H*)*irundo* e *Hirundinus* (*TLC* 331), e pasou despois a ser o xinecónimo *Erundina* / *Herundina*. O topónimo debe aludir o posuidor do lugar, da (*villa*) *Hirundinea*.

Cabreira debeu ser lugar de *capras* ‘cabras’ e quizabes por elo ten a capela da Divina Pastora (*GDL*); tamén puido ser (*villa*) *Capraria*, propia de *Caprarius* (*TLC* 323).

En *Castrelo* temos a ermida de San Xoán (*GDL*); sería **castrillum* no lat. vg., diminutivo de *castrum*, o cal tamén perdura aquí en *O Castro*, onde hai unha capela adicada á Virxe dos Remedios (*GDL*).

Cubilledo podería ser abundancial de *cubiculum* / *cubilia* ‘sitio onde os animais silvestres se acouchan para dormir, cubil’, derivado de *cupare* ‘deitarse’. Comentando a Sarmiento, que poñía a *Cubilledo* entre os “dudosos de vegetables”, J-L. Pensado (*OELG* I p. 259) escribe: “La base *cubill-* es difícil de explicar como un fitónimo, en cambio podría justificarse con el lat. *cubilia* o *cubic’l-*. Sin embargo, es aventurado decidirse por cualquiera de estas posibilidades por falta de tradición escrita que nos ayude a reconstruir el punto de partida”. Cítase en 1277 “*toda mia uoz de todo Couilledo*” (*CDF* 270). Un homónimo é lugar da Santa María de Gomariz (Leiro, Ourense), que se nomeaba *Cobileto* en 1158, *Couellidu* en 1192, *Cuilledo* en 1217, *Couilido* en 1224, *Couilledo* en 1365, 1380, *Coviledo* en 1398, *Couilledo* en 1422, *Cubilledo* en 1494 (*SCR*, índice top.). Como base fitonímica quizabes podería contar *cobella* / *covella* / *couvella* ‘semente da col, verza tenra do ollo da col’ (*GVGH*; *GDXL*; *NCVCG*), *cobelleiro* ‘talo da col, couceiro’ (*GVGH*), *cobilleiro* (*FG* p. 221). O que non se ve clara é a conexión co lat. *caulis* ‘col’, que supón G^a de Diego (*DEEH*). Fitónimo parece tamén *covilhão* ‘especie de urze’, rexistrado por Machado (*DOELP* v. Covilhães).

En *Esgrede* o derradeiro *-e* parece remitir á desinencia *-i* do xenitivo dun nome persoal, como sería p.e. (*villa*) *Scratei* ‘a vila de *Scrateius*’ (*RL* 165). Non é verosímil comparalo con *screatus*, *-us* ‘carraspeira’, nin quizabes con *exsecratus*, *-i* ‘maldito’; en cambio aseméllase algo a *montem Esegreda*, a. 1193 (*CDO* 84), que era *monte de Segreda* en 1248 (*CDO* 601), agora *Xagrade* en Orbán (Vilamarín, Ourense).

A Espiña era en lat. *spina* e tamén nome persoal *Spina* (*TLC* 337), posible posuidor do lugar. Non creo que designe “un accidente geográfico ... una pequena elevación del terreno o colina”, como leo en *DAL* 101.

En *Ladride* o *-e* final invita a pensar en **Latriti*, que fose xenitivo dun antropónimo **Latritus* (?), da familia de *Latrius* (*ILER* 721). Pero mellor será ver unha variante de *Ladrido*, aldea en San Xusto de Cabarcos (Barreiros), probable fitonímico, comparable con *Ladredo* en Vilaquinte (Carballedo), do que me ocupei en *Lucensia*,

Nº 30, 2005, p. 76, aludindo tal vez a un colectivo de *ladras* ‘follas de berza máis próximas á terra’, deriv. de *latera*, plural de *latus -eris* ‘lado’, ou tendo en conta o *alaternus* ‘laderno, lentisco’. Posteriormente tratou destes tops. Navaza (*FG* 142/4), dando como problemática a súa vinculación co tema de ‘lodeiro, lodairo, ladairo’. En *DAL* 107 vexo ultimamente (15-XI-2007) dous textos leoneses, un do ano 897: *octo pometos, cum suo fundamento, qui sunt sub mea casa in illo latreto*; e outro de 988: *per via de pereliones et ad sursum per illa lomba de latreto*. O que non vexo claro é que sexa “posible identificar la forma *latreto* con *latrero* ... del adjetivo latino *laterarius* ‘lateral’“. Máis ben ese *latreto* leonés semella ser nome propio de lugar menor, como era nun inventario de Samos, a. [1020-52] unha *terra de Latreto, quartario seminatura* (*TSA* 8), e noutro doc. en galego do ano 1278 “*o nosso monte que dizen Ladredo*” (R nº 217). No ano 800 consta en S.M. Cogolla: *et vadit ad illas calles de Latreto* (*LHP* v. *calle*).

Padornelo consta como *Patrunello* / *Paturnello* nos anos 569/572 respectivamente (*NML* 167). Parece derivado de *patronus* ‘patrón, padrón’, *Patronus* (*TLC* 314) co sufixo *-ellus*, dimin.; pero puido contaminarse con ‘pedrón’ (*DCELC*). Corrominas suxire incluso a posibilidade dun céltico *petruono*, correspondente ó número 4, aludindo a veces a algunha encrucillada de camiños (cf. *OELG* I p. 392-393).

O Real de San Paio semella ser un lugar *regale* ‘real, do rei’, diferente de *rivalis* ‘rial’ de *rivus* ‘río’.

San Paio, nome doutra aldea, corresponde a *Sanctus Pelagius*, antropónimo greco-latino co significado de ‘mariño’.

Suagranda leva o prefixo latino *sub-* ‘su, so, baixo de’, unido aquí a *granda*, que é redución asturiana de *gándara* ‘terreo areoso estéril’, voz prerromana (*DCELC*).

Trembedo parece variante de *tremoedo* ‘tremedal, tremo’, terreo cuberto de herba moi húmido que treme ó andar sobre el, derivado de *tremere* ‘tremere’; tamén podería ser abundancial de *populus tremula* ‘chopo’ (cf. *OELG* I 263).

Os Vilares corresponden ó plural do adxectivo latino *villaris*, *-are*, substantivado na Idade Media (*MLLM*).

Vilarín de Cubilledo consta do apelativo *vilarín*, visto no núm. 2, coa respectiva determinación; ten a capela de Santa Margarida (*GDL*).

Vilauriz pode proceder de (*villa*) *Auricii* (*RL* 28 = *CIL* VIII 4717) ou quizas, coma Uriz e Vilouriz, de *Villa Onorici* (*HGN* 203/7); venérase aquí a Virxe do Carme nunha capela (*GDL*).

4. A DEGOLADA (San Lourenzo)

O Castro xa queda visto no núm. 3.

O Couto traduce a *cautum*, participio do verbo *caveo* ‘precaer, garantir’ un lugar ou un terreo a favor do señor. No *LHP* rexístranse as formas *capto*, *cautho*, *cauto*, *choto*, *cocto*, *cogto*, *coto*, *couto*, *kauto*, *koto*, *kotto*, *quocto*, *quoto* e as seguintes acepcións: “1.Exención, inmunidad 2.Prohibición 3.Multa 4.Donación 5.Terreño acotado, coto 6.Mojón, hito”.

A Degolada seica se chamaba *Parata Decollata* en 1276 (cf. *Lucensia*, Nº 6, 1996, p. 14). Semella ser participio de *decollare* ‘degolar’, derivado de *collum* ‘colo’; pero se cadra puido ser o nome cristián de igrexa ou muller *Deo-collata ‘ofrecida a Deus’, coma *Deograta* ‘Degrada’ (Cervantes). Poderíase comparar tamén co portugués *Monte da Colada* “garganta larga entre outeiros e serras” (*DOELP*).

Eiros cabería referilos a herdades propias de *Arius* (*RL* 21) ou *Erius* (*RL* 74), antrop. latinos; pero en documentos medievais de Samos atópase o nome común *ario/eiro*, como terreo de sementeira, por exemplo, *terra in ario usclato, quartario seminature ... ario in Barreta ... ario que dedit Fredegundia ... illo ario que fuit de Cresces de vallato usque in vallato, modio seminatura ... ario de Mazanedo ... eiro que dedit Odarius ... terra in ario Falligo, II quartarios seminatura ... et ario Retrici in totumque giro vallatato, V quartarios seminaturis*; todo esto nun doc. de 1020-52 (*TSA* nº 8, pp. 80-84); en 1345 figuraba un “*casal dos Eyrôôs*” en “San Martyno d’Arrogo” [Sober] (*CDFP* nº 47). Por estes motivos coido que *eiro* debería figurar como palabra galega anticuada, sinónima de *eido*, *eirado*, *airado*, terra de cultivo de pequeno tamaño próxima á casa (*GDXL*). Sen embargo a etimoloxía de *eiro* é diferente da de *eido* (lat. *aditus* ‘acceso, entrada’), porque *eiro* coido que debe ter a mesma orixe que *eira/aira*, procedente do lat. *area* ‘superficie de terreo chan’ (cf. *DCELC* v. era II). Por outro lado vexo que Eligio Rivas, en *Frampas II*, pág. 59, trae: “*Eiro*, s.m. Tierra para trigo, patatas (Dragonte, Bierzo). Es el l. *agru*, con una evolución fonética normal: *agru* > *airo > *eiro*”. Esta é tamén a solución que se dá en *LHP* v. *ero*, e igualmente en *DAL* 156. Chámame a atención o feito de que en *Eiros* haxa unha capela particular adicada a San Salvador, advocación moi primitiva.

5. A ESPERELA (San Pedro)

O *Cádavo*, capital do concello de Baleira, leva o nome do apelativo *cádavo* ‘tronco de toxo queimado ou chamuscado’, palabra que non ten aínda esclarecida a súa orixe, quizabes prerromana, porque non parece proceder de *catanus* (DCELC v. *cada* I; DEEH v. *catanu* “enebro”). Machado (DOELP v. *Cávado*) rexistra *Catavo* 915, 959, 1101, 1110, 1120; *Cadabo* 965 (*Catavon* 1075); *Cadavo* 959, 1110, 1128, 1258; *Kadauo* 1044.

O *Candín* podería vir do xenitivo de *Candidinus* (TLC 227) ou dun diminutivo de *cando*, equivalente do castelán *cándano* ‘rama seca, árbore queimada’, procedente dunha voz celta, emparentada co lat. *candere* ‘arder’ (DCELC v. *cándano*). J. Caridad (TCG 162) escribe: “Del antropónimo *Candinus* proceden *Candín* (Lu., Ast., Le.)”; pero non indica onde está constatado o antropónimo. En cambio vexo citado un *pumare Candini* en 1015, ubicado en Foz (TL n° 51).

O *Castro de Valdería*, en lat. *castrum* ‘castro, fortaleza’, coma no núm. 3, está determinado polo topónimo que veremos aquí máis adiante.

En *Cimadevila* temos o primeiro elemento gr.-lat. *cyma* ‘cima’, aludindo á situación topográfica da *villa*.

Para *Corveira* postularíase unha forma latina **corvaria*, sitio de *corvos*, sen relación con ‘curvo’, “pues el lat. *curvus* no tiene derivados en *-arius*, ni el gall. ‘curvo’ los tiene en *-eiro*” (J.L. Pensado, OELG I 137-138). Por outra parte, sería estraño aquí o significado de “corvé” que á *corvaria* lle atribúen Blaise (LLMA) e Niermeyer (MLLM) en textos franceses, como se fose unha forma diverxente de *corrogata* ‘servicio de xornadas de traballo en terras reservadas ó señor’.

A *Esperela* consta do sufixo diminutivo *-ella* > *-ela*, tal vez engadido a *asper-*, *-um*, comparable co antropónimo *Asper*, co xinecónimo *Asprilla* (TLC 265) e cos xentilicios *Asperius* (LE 347), *Esperius* (LE 162a). No ano 857 había “*in territorio Nera* [Neira] *monasterium S. Petri de Asperella* (ES XXXVII 326); e no 900 vólvese mencionar “*in Gallaecia ... Neyram cum possessionibus Sancti Martini de Esperella* (ES XIV 446). Escribín desto máis amplamente en *El Progreso* (28-II-1978). De restos románicos na igrexa tratou Jaime Delgado (RLP II 27-28).

Lóngara leva un sufixo átono *-ara*, do que di Moralejo que sería plural ou colectivo (TGL 31, nota 20); E. Rivas (LG 118) opta por un “elemento enfático ex-

presivo da lingua, unha maneira de xuntarlle a certas verbas algo de matiz persoal”, e cita a Menéndez Pidal que “interpreta a súa función coma de matiz posesivo, enteirando o nome” e Bertoldi “di que *-ar* ten valor pluralizador”; Pharies (*DESE*) di que “parece desempeñar el papel de una ampliación semánticamente vacía”. G^a de Diego vencella *Lóngara* con *longula* (*DEEH* 781). Machado (*DOELP*) cita *Longara* en 1257 e *Longora* en 1258, dubidando da orixe entre o lat. *longula*? e “*lôngara*, de orixe pré-romana e sentido arqueológico?”.

Os Penedos teñen como base nominal a pena, *pinna* en latín (*DCELC*), *penna* no baixo lat. (*MLLM*), co sufixo *-etum* > *-edo*, propio de colectivos.

Perrelos ten un homónimo lucense en Castelo (Taboada), escrito *Perelos* en 1263 (*CDO* 902), outro ourensán, parroquia en Sarreaus, tamén escrito *Perelos* a. 985 (*TC* 462) e *Perrellos*, a. 1103 (*TC* 31). É diminutivo de *Perros*, top. en Calvor (Sarria), citado así en 1175 (*TSA* 53), outro *Perros* en Portela (Camba, Pontevedra) a. 1251 (*CDO* 659), *de casali de Perris* a. 1251 (*CDO* 673), *casar en Perros* a. 1273 (*CDO* 1028); un coruñés en Brión, que era *Sancta Maria de Perros* en 1200, 1144, 1222, 1334 (*DTO* 125, 260, 261, 795). *Perros* en San Romao da Retorta (Guntín, Lugo) aparece escrito *Pirros* no séc. XII (*BCML* IX, 58), o cal pode evocar o antropónimo greco-latino *Pyrrhus* ‘o roibo coma o lume’, frecuente en escravos e libertos en Roma (*GPR* 516). Por outra parte está “*Perrus, *Perro* 1220 e *Perri* 1258, posíbel primitiva alcunha”, en opinión de Piel (*Biblos*, XXIII, 1947, p. 348). Holder (*AS* II 970) rexistra como celta o nome persoal *Perrus*, usado por oleiros: *Perrus f(ecit)*, *Perri manu*. Tamén existiu *Perrius* (*AS* II 969; *LE* 56; *RL* 141). Do castelán “perro” di Corominas (*DCELC*) que “son imposibles las etimologías ibéricas y célticas que se han propuesto”.

Pradeda, como *Sancta Eolalia de Plataneta / Pladaneda* en Guntín, a. 897, 1202 (*NML* 170); *Pradaneda* en 1166, *Plataneda* en 1225, *Pradeeda* en 1258, *Pradaeda* en 1260 (*CDF* 13, 27, 150, 167), corresponde ó colectivo *plataneta*, referido a plátanos silvestres (*TGL* 346-48; *FG* 185/2); hai aquí a ermida de Nosa Señora dos Remedios (GDL).

Puñago é aquí non só o nome dunha aldea, senón tamén parte dun sistema montañoso, chamado *Serra do Puñago*, divisoria dos concellos de Baleira e Castroverde. Holder (*AS* II 1052-53) supón unha forma celta *Puni-âco-s para explicar os tops. franceses (*de*) *Pugneio*, *Poigniacum*, actuais Pogny, Pognat, Le Pagny. Por outra

parte, *Puñago* tamén se asemella a un nome persoal, como *Pugnax*, *-acis* ‘combativo, belicoso’ (TLC 267) ou *Punius* (LE 552), co sufixo prerromano *-acus*, “que semella ter o valor *propio de*” (E. Rivas, LG 102), do que di Moralejo (TGL 2266) “que se empleó en competencia con el latino *-anus* para designar propiedades rurales, formando adjetivos posesivos sobre los nombres de los propietarios”. Piel (NP, p. 147) tamén equipara o sufixo celta *-acus* co latino *-anus*, dicindo que perdura en moitos topónimos franceses e alemáns, pero “falta totalmente, abstracción feita da Catalunha, na toponimia peninsular”. Sen embargo, temos o top. lucense *Chavaga*, que debeu ser unha (*villa*) *Flaviaca*, e *Puñago* rima co top. galego Irago, e con hispanos, como Aniago, Buitrago, Cerbiago / Cerviago, Cornago, Lechago, Litago, Martiago, Sarnago, Trebago, Vidago, Vidiago, citados por Moralejo (TGL 226).

Sanguñedo (*sanguinetum* en Du Cange; *Sanguneto* en 960, *Sanguñedo* en 1059, rexistrados por Machado, DOELP), co sufixo *-etum*, indica abundancia de ‘sanguíño, sangubino’, *cornus sanguinea* (OELG I 242; FG 205/3), arbusto o cal, cando se lle pela a casca, queda con cor vermella escura, semellante ó sangue (Cf. DCECH v. *sangre*).

O *Touzón* podería ser aumentativo de *touza* ‘maleza ou arbustos apiñados’ (unha touza de gramas ou de caxigos), palabra de orixe non latina (DEEH v. **tautia* ‘matorral’; DCELC v. *atocha*; FG 218); pero tamén un diminutivo **tautiolum*, como sucedeu en Mosteirón < **monasteriolum*. Os tops. *Touzón* son todos lucenses: este de Baleira, en Penamaior (Becerreá), en Ludrio (Castro de Rei), en Folgoso do Courel, en Meira.

Valdería parece un composto de *vallis* ‘val’ se o comparamos co hidrónimo mozárabe leonés “*Valderia* o más frecuentemente *Eria*” (TGL 211-212), Valdería, comarca de La Bañeza, que era *Ualle Arie*, *Ualdaria*, *Valdaria*, *Ualderia* en docs. leoneses (Mª C. Casado, *Colec. Diplom. del Monasterio de Carrizo*). Aseméllase ó ourensán *Valdarias* en Montederramo.

Valín dimin. de val, v. n° 2.

Vilaselle poderíase interpretar como *Villa Asellii*, e. d. vila de *Asellius* (LE 440; ILER 290, 4634) ou *Villa Sellii*, sendo *Sellius* un xentilicio latino (LE 424; ILER 194 = 2069). En 1202 dona Sancha Rodríguez manda en testamento a herdade de Vilaselle ó mosteiro de Penamaior: “*hereditatem meam de Villa Selle mando Penne Maiori*” (CPR fol. 203v, n° 223).

6. A FONTANEIRA (Santiago)

O Estornín aseméllase a un diminutivo do latín *sturnus* ‘estornión’, nome dun paxaro. San Xerome usa o adxectivo *sturninus*, aplicado á cor dun cabalo (*DAC*). Pero aquí pode ser deformación de (*villa*) *Saturnini*, dado que un diminutivo persoal do nome teofórico *Saturnus* (*TLC* 213) foi *Saturninus*, moi citado na epigrafía hispánica (Cf. *ILER*) e mesmo en Lugo; por outra parte J-P. Machado (*DOELP*) recolle o alcume persoal *Estorninho* en 1258 e “*Nicollao Anes Storninho*” en 1370.

A Fontaneira alude á fonte ou *fontana* do río Neira, afluente do Miño, *Naria* / *Narea* / *Neria* / *Neira* no Tumbo de Samos (*TSA* 22, 31, 82, 97, 143, S-3), nome prerromano.

Pandelo, co sufixo *-ellus*, diminutivo de *pandus* ‘pando, curvo, combado’, pode referirse á configuración do terreo ou a un antropónimo derivado de *Pandus* (*TLC* 245). M^a del Pilar Álvarez Maurín (*DAL* 111-112), no apartado “formas del relieve” estudia este topónimo cos seus diversos significados locais.

A Pasada, participio no lat. vulgar dun suposto verbo **passare* ‘dar *passus*’ (*DEEH*), relaciónase quizabes co camiño xacobeo que, vindo de Oviedo, pasaba por aquí a Lugo ata Compostela; nas Cantigas de Sta M^a (séc. XIII) consta: “fez sa *passada* / perant’a porta que é mais *jusãa*” (*DELP*). Coincidencia quizabes casual con este texto é que exista aquí unha capela particular adicada a Santa María (*GDL*).

O Sesto parece hipercorrección (feita pola Comisión de Toponimia, non sei con que criterio nin para que) do persoal *Sextus*, frecuente na epigrafía hispánica (Cf. *ILER*).

O Trabeiro semella vir de *trabs*, *-is* ‘trabe’, referido quizabes a un sitio no que abundaran ‘trabes’: árbores altas e fortes, aptas para vigas, como son algúns carballos; tamén cabe equiparalo con Taboeiro, como se fai con Trabada e Taboada, denominadas ámbalas dúas como *Tabulata* en docs. antigos; Taboeiro corresponde ó lat. *tabularium* ‘arquivo público’, *tabularius* ‘arquiteiro’. Creo que non serve para topónimo “*Trabeiro*, s.m. Lintel da porta do hórreo” (*GDXL*). Consta aquí a ermida de San Ramón (*GDL*).

O Vilar dos Adrios pode aludir a terreos a carón dunha igrexa ou capela, por exemplo, a ermida de San Miguel (*GDL*), denominados *atrium* no lat. medieval

(*MLLM*); pero tamén podería ser un plural connotando a descendentes do persoal *Atrius* (*LE* 269).

Finalmente no lugar de *Xestoso* abundaría a xesta, en latín *genista* / *genesta* (*DELL*), *yenesta* en mozarabe (*LHP*). Non alude a este lugar, pero en 572 noméase un *genestusus mons* (*NML* 155). O que hai aquí é unha capela adicada a San Domingos (*GDL*).

7. FONTEO (Santa María)

O Barreiro designa un lugar con abundancia de *barro*, palabra prerromana (*DCELC*).

Castiñeiras, *castinarias* / *castanarias* (*OG* 101; *FG* 072/3), son o plural de grandes soutos de árbores que dan *castaneas* / *castineas* ‘castañas’ (cf. *DELL*; *OELG* I 205).

A Ferraría leva o sufixo *-ía* de orixe grega (*DESE*); sería un taller onde se traballa o *ferrum* ‘ferro’.

Fonte corresponde á *fonte* onde nace o río *Eo*, que desauga no Cantábrico entre Ribadeo e Vegadeo, o cal con nome prerromano chamábase *Euue* en doc. do ano 572 (*NML* 151) e noutros moitos posteriores (*EM*, N° 8, 1992, p. 278).

O Pibidal alude a un colectivo de pibidas (pebida / píbeda no *DRAG*; do lat. *pípita*, modificación de *pituita* *DXL*, *DEEH*), do cal trata Corominas (*DCELC* v. pepita): “*Pebidal*, *pidal*, *pindal* (< *pibdal) ast. ‘semillero’ (Vigón), derivado de *pibida* ‘semilla’, vid. Corominas, *Est. M.P.*, 1950, I, 19”. No *GDXL* lemos que *pebidal* equivale a *pebideiro*: terreo onde se sementan as plantas antes de trasplantalas ó lugar definitivo; lugar no que se garda a semente.

Río de Castro non precisa comentario fóra do lat. *rivus* e *castrum*.

Valdeirexe explícase como *vallis ecclesiae* ‘val da igrexa’.

A Veiguiña é diminutivo da voz prerromana *baika / *vaika* ‘veiga’ (*DCELC* v. vega; *OE* 13/1; *OG* 62-63), non dunha latina *vadica ‘paso transitible’, que supón G^a de Diego (*DEEH*). M^a del Pilar Álvarez (*DAL* 215) recolle en docs. leoneses dende 894 a 1113 as formas *ueiga*, *ueequa*, *uaika*, *uaica*, *uayca*, *uayga*, *uagica*, *Beica*, *uaiga*, *beka*, *uega*. Máis completa aínda é a lista de 29 grafías rexistradas no *LHP* dende o ano 887 ata 1130.

8. A LASTRA (San Xoán)

A Lastra, que significa ‘pedra delgada plana’, é o nome dunha aldea nesta parroquia; cítase en docs. medievais, xa no ano 572 (*NML* 158), pero non é voz latina, aunque G^a de Diego supoñía que fose *plastra (*DEEH*), senón “de origen incierto, quizá prerromano” (*DCELC* v. *lastra*; *LHP*; *DAL* 180-181).

O Sollío considérase como ‘sitio soleado’ (*DEGC* apend.; *GVGH* 658; E. Rivas, *Frampas* II; *GDXL*); pero vexo dificultades fonéticas para relacionalo con sol, aínda que se supoñía unha afinidade con *solivum* ‘o sur’, a. 918 (*MLLM*), e con *solleiros*; non obstante recórdese o dito no núm. 2: “*terra sollía*”.

9. LIBRÁN (Santa Mariña)

Aldegunde evoca o xenitivo do xinecónimo *Aldegundia* / *Eldeguntia* (*HGN* 9/4; 150/10a), *Eldegundia* (*TC* 180). ¡Que lonxe está esta realidade da fantasiosa ilusión de Don Quijote coa súa Dulcinea, que era só Aldonza, deformación de Aldegundia, segundo din os entendidos!

Barcias ‘terreo plano e cultivado’ (*IR-INDO*), coma o portugués *várzea* e asturiano *bárcena*, “parece reflejar una base *vargina seguramente prerromana” (*DCELC* v. *barcia*). Hai unha boa análise en *OELGI* 285-288, ben diferente da que figura en *DAL* 174-175. Nunha lápida asturiana está o teónimo EVE DVTONIV BARCIAECO.

A Carraceira, quizabes equivalente de carrasqueira e alteración de *carriceira, como pasou con carracedo, remite a un abundancial de *carex*, *-icis* ‘carrizo, cana silvestre’ (*DEEH* v. *caricetum*; *NCVCG* v. *carrizo*; *FG* 069/3).

De *Catatrigo* opina Moralejo que fose *capta triticum* ‘mira o trigo’ (*TGL* 156, 168 nota 36, 338); pero cabe unha posible deformación popular do nome persoal *Ketericus* (*HGN* 161/5). En Ortoño (Ames, A Coruña) o lugar de Castrigo era en 1216 *Castuirigo* > Casa de Teodorico (*DTO* 325). Por outra parte Joaquín Caridad (*TCG* 178) escribe: “El topónimo lucense *Catatrigo* es otro de los nombres aparentemente claros, que en realidad no dicen nada lógico ni suelen corresponder a la realidad topográfica. Se trata sin duda de una típica reconstrucción por *Catatrigo*, *Catu-rigio*, *Cato-riaco*, del nombre *Caturicus*, relacionado con el etnónimo galo *Caturiges* o *Cathirigi* y

el antropónimo *Cathirigio*, *-ius* (genit. *Cathirigi*) en Metz (Fr.), muy próximo al topónimo lucense ... En nuestro caso se identificó el elemento final *-thirigo* *-thrigo*, con ‘trigo’, muy de acuerdo con la tendencia popular, tras el olvido de la lengua ancestral, a buscarle sentido a palabras de otro modo incomprensibles y difíciles de pronunciar”.

Cerreda co sufixo de colectivo *-eta* > *-eda* indica abundancia de *cerrus*, feminino en latín, “sans doute mot étranger” (*DELL*), tal vez *quercus cerris* “mesto, alcornoque” en castelán (*OE* 85/4; *DCELC* v. *mesto*) “encina, roble” (*DEEH* 572; *OELG* I 253; *FG* 081), ‘sobreira, caxigo’. *Olivetis*, *cerretis*, *roboretis*, *castinetis*, a. 920 (*MLLM*).

O Chao traduce o latín *planus*, a, um.

O Foxo ‘trampa de caza’ consta no latín serodio como *fogium*, que corresponde a **foveum* do lat. vg. por *fovea* ‘foia, depresión na terra’ (*TGL* 138; *LHP*; *OELG* I 352; *DAL* 104).

A Golpilleira foi sitio frecuentado por *vulpecula*, dimin. de *vulpes* ‘golpe, raposa’ (*OELG* I 142); en docs. leoneses consta *vulpiculare*, *Bolpeliar* / *Polpeliar*, *Uulpeliare*, *Kolpelera*, *Golpeieras* (*DAL* 282-283); *uuolpigera* en Ribagorza, a. 996 (*LHP*).

Librán debe vir do antropónimo *Liberianus* (*TLC* 280), como de *Romanus* ‘Román’; cítase en 1277 unha herdade “en *Liuram*, su sino de *Sancta Marinna*” (*CDF* 270).

Penas é plural de *pinna* / *penna* ‘pena’ (*MLLM*; *DCELC*; *DAL* 99-100).

A Pereira v. n° 2.

A Ponte é feminino en galego, coma no lat. vg., masc. no lat. clásico *pons*, *pontis*.

Sátme, coma o asturiano *Salime*, quizabes foi o persoal árabe *Sálim* ‘salvo, sano, seguro’, derivado do verbo *sálima* ‘estar a salvo’, voz emparentada co hebreo *shalóm* ‘paz, saúde, felicidade’, nome moi frecuente no mundo árabe (*DNP*). Repítese *Sátme* en Bastavales (Brión, A Coruña). Tamén está *Satmia*, top. en Anllóns (Ponteceso, A Coruña).

En *Soumede* temos un xeito moi curioso de nomear a *Sanctus Mammes* ‘San Mamede’, palabra de balbuceo infantil, venerado aquí nunha ermida (*GDL*). Pode compararse con *Sanomedio* (en Tomiño, Pontev.), do que, sen embargo, López Santos (*ELHI* 604) di con pouca verosimilitude que “puede analizarse de tres formas: a) *San Omedio* (la forma popular gallega de Ovidio es Omedio o Midio); b) *Sano-medio* (xano = planu, y medianu, como en *Valmeo* con formas documentales *Bandomedio* y *Badomedio*); c) *Sa-no-medio* (con el germánico *sals* o el gallego *sa* = ‘sala’). Formas toponímicas populares de *Santus Mammes* en Galicia son *San Mamede*, *Sanamede*, *Samede*.

O Ventorro, anque parece un diminutivo despectivo de *ventus* ‘vento’, tamén se pode relacionar cunha *vendita*, de modo que fose unha ‘venta / venda’ e hospedaxe ruín, como “ventorro” en castelán (Cf. *DCECH*; *DESE* 447), o cal ten un sufixo *-orro*, prerromano, que vemos en cachorro, canzorro, medorra/modorra, pinchorra, etc.

Vilares v. nº 3.

10. MARTÍN (Santiago)

O Casal procede do lat. serodio *casalis* (masc. e femin.), *casale* (neutro), derivado de *casa*, pero non identificado con ela, dado que en 790 cítase “*casa cum casale uno cum omnibus utensilibus eorum*” (*MLLM*).

Coroto parece variante de *curuto* / *curota* ‘cume dun monte’, de base descoñecida, posiblemente pre-latina.

A Cortevella vén do latín *cors*, *cortis* ‘corte, curral’ co adxectivo vulgar *vetula* ‘vella’. En docs. leoneses, *corte*, *cohorte*, *curte*, *corde*, *quortes*, *chortes* (*DAL* 306-308); *corte*, *corde*, *core*, *cort*, *curte*, *korte*, *quorte* (*LHP*). Hai aquí a ermida da Inmaculada de Lourdes.

A Costa soa coma en latín *costa* ‘ladeira’; *costa*, *gosta*, *cuesta*, *questa* (*LHP*), *costa*, *quosta* (*DAL* 92-93).

Coto de Pedra ten por base unha voz prerromana *cotto ‘altura penascosa’ (*OE* 85/1; *TPH* 269-275; *DCELC* v. *cueto*; *DAL* 93), determinada pola latina *petra* ‘pedra’.

Fórneas ‘grutas, covas’, pertencen á familia léxica de *furnus*, *fornix*, etc. (*DCECH* v. *furnia*; *DAL* 105). Nalgún caso relacionáranse coa cavidade das ‘mámoas’. Poderían ser tamén herdades de *Furnius* (*LE* 217); ver *DOELP*. Consérvase aquí a capela de Nosa Señora do Carme e a imaxe de Santiago peregrino.

Landeira, terreo no que abundan as aciñeiras (*GDXL*), leva o sufixo *-eira*, indicador de abundancia de *glans*, *glandis* ‘landra, belota’ (*DEEH* v. *glandula*, *glans*; *FG* 134); compárese con *lantifero* / *glandifero* (*LHP*), *landiforas* (*DAL* 250). Machado (*DOELP*) trae: “*Landeira*, derivado de *lande* (bolota, glande), montado de sobreiros (árvore da familia das fagáceas)”.

Loureiro procede do latín *laurus* co sufixo *-arius* (*DEEH* v. *laurarius).

Martín reflicte o xenitivo *Martini* (*villa*) dun antropónimo teofórico sacado de *Mars*, *Martis*, do cal é diminutivo hipocorístico.

Mendreiras parece variante de *Meandreiras*, topónimo en Ligonde (Monterroso), do que escribín en *Lucensia*, N° 21, 2000, p. 266: “*Meandreiras*, plural de *Mendreira*, top. de Mourelos (O Saviñao), puideron derivar de *milimindrum* ‘meimendro’, árbore citada por S. Isidoro (*Etym.* 17,9,41). Así o cre E. Rivas, que trae “*meandreira*, *mendreira*, *miandreira*, *melendreiro*, planta que dá meimendros” (LG 44)”. Véxase DEEH v. *milimindrus* e OELG I 88-89 v. meimendro y veleño. Por outra parte, Carlos Vázquez García (*Toponimia de Monterroso*, p. 57-58) opina que, “atendendo á súa grafía, *Meandreiras* pode dimanar da forma latina *melandryum* “neguilla”, á que se lle engade o sufixo *-arias* > *-eiras* con caída da consoante lateral”. Esa forma latina -digo eu- é só transcripción da grega *melándryon*, composta de *mélan* ‘negro’ *dryón* ‘carballo’ (*DELG*); pero non se sabe que o carballo negral tivese en galego algunha vez un nome da familia grega apuntada.

Murias, topónimo do dialecto leonés, quizabes da familia de *murus*, significaría ‘morea / montón de pedras’ (DEEH v. *murus*; DCELC v. *morena* II), “referido a límites entre distintos terrenos como a elevaciones pronunciadas del terreno” (DAL 353). Preside o lugar a ermida de N^a Sr^a dos Remedios.

Paradela v. n° 2.

As Penelas son diminutivo e plural do lat. medieval *pinna* / *penna* ‘pena’ (DAL 99-100).

O Real v. n° 3.

As Salgueiras son plural de *salicaria, un derivado de *salix*, *-icis* ‘salgueiro’, que era feminino en latín (DAL 253).

Outro lugar con capela-santuario conta co patrocinio de *San Bernabel* ‘o fillo da profecía’, nome hebreo *Bar-nabbâ* dun apóstolo de Noso Señor.

A Xesteira diríase *genestaria no baixo latín, coma *genestar* en Oña, a. 1118 (LHP), sinalando un bosque de *genistas* / *genestas* ‘xestas’ (DELL).

11. POUSADA (San Lourenzo)

Airexe refírese ó lugar da igrexa (*locus*) *ecclesiae*.

O Lago corresponde ó latín *lacus*.

Pousada, en docs. *pausada*, *pausata*, *posada*, *posata*, *pousada*, *pousata* (LHP), significou ‘casa’ (de labrador), ‘casa de hóspedes’, onde podían comer e durmir arrieiros, viandantes, etc., ‘campamento’ (DRAE; DAL 300-302), participio do verbo latino *pausare* ‘parar, descansar’, indicando o lugar onde se facía unha *pausa* no traballo ou no camiño e se *pousaban* os fardos para descansar.

O *Queirogal* é un colectivo da planta cistácea *queiroga*, nome ó que G^a de Diego lle atribúe orixe árabe (DEEH v. *cariya*), pero Corominas di que “la etimología es otra”, porque “supone una base *cariola de origen desconocido” (DCELC v. *alacayuela*); e Menéndez Pidal, tratando de *Mars Cariociecus*, dirixe a “atención hacia una base prerromana *cario*, a la que hay que asignar el significado de ‘piedra, peña’ en vista de los topónimos en que se la encuentra: *Queiroga*, *Quiroga*, *Queiruga*, *Queiriga* (TPH 264-65). Navaza (FG 189/159) parte de *carioca, co sufixo *-ale*.

A Quintá refírese a unha (*villa*) *Quintana*, propia de *Quintanus* (TLC 293) ou á “*quinta* parte de los frutos entregada al dueño de una finca” (DCELC v. *cinco*) ou ó “nombre con el que se designaba la plaza y mercado unido al campamento” (ELHI 512). Véxanse outras observacións en OELGI 338-341.

Rego de Pereira alude ó lat. *riguus* ‘regó’, mencionado por Plinio (DLF) ou celta *reku (DCELC), *reco*, *rego*, *riago*, *riego* en docs. medievais (LHP; DAL 195-196), unido aquí coa árbore que dá peras, v. n° 2.

Teilalle, sen dúbida ningunha, ten orixe nun xenitivo de nome persoal, pero non se sabe aínda cal foi; ¿se cadra composto de *Teius* e *Lallius* (RL 101, 183)? Ese elemento *Tei-*, quizabes representando o lat. tardío *thius*, gr. *théios* ‘tío’, figura tamén noutros topónimos lucenses, como son Teibade, Teibalte, Teibel, Teibilide, Teicelle, Teicide, Teigueselle, Teiguín, Teilán, Teilonxe, Teimoi, Teiquisoi, Teivente.

Vilar non precisa máis comentario ca o xa dado en núms. precedentes.

12. RETIZÓS (Santa Mª Madanela)

Esta parroquia cítase no Tumbo de Lourenzá como *Santa Maria de Rutizolus*, sen data (EM, VIII, 1992, 45), e *Rotiçous su sino de Sancta Maria Madalena*, ano 1277 (CDF 270). Elo mostra que o topónimo levaba o sufixo diminutivo *-olus*, do lat. vg.,

quedando como radical quizabes o nome persoal *Ruticius* (*CIL* VI 25659 = *RL* 158) ou *Reticius*, derivado de *reticeo* ‘ser reticente’, como di Kajanto (*TLC* 262).

O *Alledo* co sufixo de colectivo *-etum* > *-edo*, sería un sitio onde abundaría o *allium sativum* ‘allo doméstico’ ou *allium vineale* ‘allo bravo’ (*FG* O14/2) ou a *alliaría officinalis* ‘herba do allo’.

A *Muíña* como topónimo traduce a *molina* (*MLLM*), substantivo feminino ou plural do neutro *molinum*, usado no s. IV polo historiador Ammiano (18,8,11: *molinae ad calles aptandas aedificatae*) e polos notarios medievais no sintagma “*sesigas molinarum*”, en docs. leoneses *molina*, *molendina* (*DAL* 294-297); pero tamén pode ser un diminutivo de *mola* ‘moa de muíño, outeiro escarpado e con cima plana’ (*DCELC*) ou referirse a residuos de cereais (*DEGC*). En 1277 rexístrase un “*herdamento da Moynna*” (*CDF* 270). Hai aquí a ermida de San Pedro.

Retizós, aldea da parroquia, v. supra.

San Romao foi o mártir *Romanus* en Antioquía na persecución de Maximiano e ten unha capela nesta aldea. O seu culto introduciríase na Península no séc. IV, dado que lle adicou un himno o poeta hispano-latino Prudencio no seu *Peristephanon*.

Toponimia do concello de Rodeiro ⁴¹

Son vinte as parroquias que integran o concello de **Rodeiro** na provincia de Pontevedra. Pero todas elas pertencen á diocese de Lugo dende tempo inmemorial. Dos seus nomes e dos lugares que compoñen tales freguesías intento agora apuntar unha explicación lingüística, non sempre segura. Seguirei as denominacións que ofrece o *Nomenclátor de Galicia / Pontevedra*, publicado pola Xunta en 1998, páxs. 80-82. Usarei siglas bibliográficas en apoio da miña exposición. Así abreviarei as páxinas desta publicación e os lectores poderán comprobar as citas, para unha mellor aclaración de canto eu diga. Unha boa fonte para esta toponimia está na CDO (*Colección Diplomática do mosteiro cisterciense de Santa María de Oseira*), con moitos documentos vencellados coa granxa de Santo Estevo do Salto. Tamén ilustra o LTP (*Libro Tumbo de Pergamino*), un códice medieval do mosteiro de Oseira, con bo índice. Pero fáltanme os documentos do mosteiro de Vilanova de Dozón, que deben estar nos fondos de San Paio de Altealtares.

1. ÁLCEME (Santa María)

Na CDO hai sete documentos medievais (1220-1282) nos que figura a grafía *Alçame / Alçeme, Alzame / Allzame*, a cal faríanos pensar nunha orixe do topónimo relacionada co verbo *alzar*; pero este é un engano popular. Porque *Álceme* corresponde ó xenitivo do antropónimo greco-latino *Alcimus*, mencionado nos Epigramas do poeta hispano-latino Marcial (I, 88, 1), nome que levou tamén un retórico do século VI, citado por Ausonio, e *Alcimus Avitus* ‘San Avito’, o cal pro-

---

41 En Xoán Carlos García Porral (coord.): *Rodeiro, unha terra con historia*, Deputación de Pontevedra, 2008, páxs 347-368.

vén do adxectivo grego *álkimos* ‘forte, valente’. Así se chamaría o primeiro posuidor da (*villa*) *Alcimi*. E aquí podemos ver un paradigma toponímico, que se repetiría nesta exposición, cando atopemos o xenitivo dun nome persoal sen a palabra *villa*.

Campo de Rañestras é un sintagma onomástico no que *campus*, voz latina, está determinado por *Rañestras*, que veremos máis abaixo.

O Carballo relaciónase con *carba*, palabra de orixe pre-latina, como opina Corominas (*DCELC*), pero non sería o diminutivo *carbaculum**, calificado de “ibérico” (!) por G^a de Diego (*DEEH* 557), senón aumentativo de *carba* ‘carballo enano’ (*GVGH*), dado que en docs. medievais escribían *carbaliu* / *carvalio* (*DELP*; *DOELP*; *TSA* 49; *ES* XLI 345; *LHP*).

A Latiza podería proceder de *latitia* (*CIL* VI 26259), derivada de *latus*, *a*, *um* ‘longo/ga’ (*DELL* v. *latus*), aludindo a unha vila ou terra alongada, quizabes da mesma familia de *latta* ‘vara ou pau longo’, ‘listón, viga’ (*MLLM*; *LLMA*), voz do baixo latín antigo, común co celta e co xermánico, en opinión de Corominas (*DCELC*) e G^a de Diego (*DEEH* 771), quen cita o salmantiño “latiza: travesaño”. Tamén Eugenio Miguélez (*DHL*) rexistra “latiza (Der. de lat. latta). Fem. generalmente en pl. Los palos largos transversales de los angarillos del carro. S-CHAR, S-SAL, S-REBO)”. No *GDXL* lemos: “Latiza, s.f. Táboas que forman a estrutura do canizo”. A terminación do top. *Latiza* pódese comparar con *A Cañiza*, *Abellariza*, *Albariza*, *Cabaleriza*, *Carballiza*, *Cerniza*, *Lagariza*, *Pastoriza*, *Porcariza*, *Ramaliza*, *Vacariza*, etc. Neles atopamos o sufixo latino feminino de relación *-icia* ou *-itia*.

Paredes evoca a *parietes*, restos de antigas edificacións derruídas. Cítase en 1272 un *casale in villa que vocatur Paredes sub parrochia sancte Marie de Alzame* e outro *cassar en Paredes d-Alçame* (*CDO* 1000 1159).

Rañestras amosa unha pequena variante de *Rañestres*, parroquia ourensá, *Ninestre?* en 1228, *Ranestres* en 1366 (*CDO* 300, 1796), que se relacionaría co antropónimo *Ranius* (*LE* 367) ou con *Raña*, quizabes “sitio raído o arrasado por acción erosiva de las aguas o por un argayo”, en opinión de Menéndez Pidal (*TPH* 185), explicación que acepta Corominas (*DCELC* v. *arañar*). En *Rañestres* parece atoparse o sufixo *-ester/-estris*, indicador de pertenza, que vemos nos adxectivos *campestris*, *equestris*, *pedestris*, *rupestris*, *silvestris*, *terrestris*, etc.

2. ARNEGO (Santiago)

No ano 572 aparece como límite do condado de Deza o río *Arnego*, afluente do Ulla: *Septimus comitatus Decensis nuncupatur; originem sumit a monte Summio* [O Farelo] *et deducitur ad Arnego flumen, in directum profluens in Ulia rivulo* (ES XL 347). En 1093 cítase unha herdade que estaba en territorio *Kambe, subtus monte Naveco* [O Faro], *discurrente rivolum Arneco, vocabulo ecclesie sancti Iacobi de Riba de Arneco, villa pernominata Mauricanes* (CDO 6); *ecclesia sancti Iacobi de Arnego* en 1124 (AL, XXI, 1968, p. 41). Outra herdade aparece en 1153 *in territorio Camba, subtus monte Sumu, discurrente fluvio Arnego in loco quod dicitur Guestrimir* (CDO 27). En 1155 consta *Sanctum Iacobum de Arnego* (Alf. VII, nº 164 = 174). *Sancto Iacobo de Arnego* a. 1205 (CEG, núm. 116, 2003, p. 56).

O nome desta parroquia e do río *Arnego* foi relacionado con *arena* hipotéticamente polo profesor compostelán Moralejo Lasso (TGL 102). Pero eu coido que tería orixe pre-latina, como se detecta no sufixo *-eco*, típico do Noroeste de Hispania (TPH 264) e tamén no radical *Arn-* de nomes celtas recollidos por Holder (AS I 218), no étnico asturiano primitivo *Arnunimorum* (ERA 41) e noutras inscricións de Hispania nas que figura case sempre en abreviatura *Arn*. (ILER 194 = 2069 1308 1319 5226 5249 6420).

Casar de Seta leva con disimilación e rotacismo o nome latino *casale*, determinado aquí por *Seta*, que puido ser o nome persoal *Sagitta* (TLC 342); menos verosímil parece o plural de *saeptum* ‘seto’, aludindo a recintos cercados con *saepe* ‘sebes’.

Cuñarro do Cabo < *caput* e *Cuñarro do Medio* < *medium* son dúas localizacións que especifican o antigo nome pre-latino *Cuniarrum*, mencionado moitas veces no Tumbo de Samos (1, 2, 3, 5, 34, 41, 43, S-1, S-2) e na Colección Diplomática de Oseira (171, 643, 917, 1446, 1544, 1578, 1945-46, 1961, 2002, 2046-47, 2056-57, 2075-76), mosteiro este que tiña en 1473 o “*mordomadego de Cunarro*” (LTP p. 105). En *Cuni-arrum* podemos aillar o sufixo *-arrum*, que observamos no étnico *Susarrus*, o cal figura na téssera lucense de Carbedo (bisbarra do Courel) e nunha moeda de *Wittiricus*, cuñada en Galicia (Cf. Lucensia, Nº 2, 1991, 97; 5, 1992, 70-74); tamén o vemos no apelido *Madarro* (nome dunha famosa confiteiría en Lugo) e no topónimo *Combarro*. Por outra banda, o radical *Cun-* aparece en nomes celtas (AS I 1143), relacionado tal vez con can ou lobo (OPPH 101).

Farán podería vir dun nome étnico relacionado co Faro (monte próximo) ou dun gótico **Fara(ne)* (OPNH 166/566; HGN 88), máis ben ca de *Farianus* (TLC 146); pero quizá era *Foriam* en 1473 (LTP, p. 40).

Mourigás vímolo citado máis arriba como *Mauricanes* en 1093, *Mourigaes* en 1124 (AL, XXI, 1968, p. 41) e volve aparecer *Maurigaes* no s. XIII (CEG p. 55) e 1244 (CDO 539), *Mourigaas* en 1473 (LTP); polo que podemos supoñer que fose o xenitivo dun antropónimo *Maurica, *-anis* (HGN 182/2; OPNH 225/932) ou que aluda a descendentes de *Mauricus* (DLF).

Padín foi xenitivo do nome persoal *Patinius* (LE 86).

Toiriz reflicte tamén o xenitivo do antropónimo gótico *Teodoricus* (HGN 271/26); cítase *Toyriz* / *Tuyris* / *Tuyriz* moitas veces en docs. de Oseira (CDO 233, 659, 673, 910, 1021, 1153, 1165, 1171, 1300, 1304).

3. ASPERELO (San Martiño)

Foi a aldea chamada *Asperelo* a que deu o seu nome á freguesía, o cal procede dun antropónimo *Asperellus, diminutivo de *Asper* (TLC 265) e relacionado co xenilicio *Asperius* (LE 347). Cítase no ano 1155 *Sanctum Martinum de Asperelo* (Alf. VII, nº 164 = 174), en 1223 *Iohannes Martini de Asperelo qui scripsit*; en 1264 *Micael et Martinus monachini de Asperelo ts.*; en 1272 *Martin Perez morador en Barro d-Asperello*; en 1281 *todo los herdamentos que ey et devo a aver en Couso sub friugisia de san Martino d-Asperelo* (CDO 233, 910, 1021, 1153).

En *Barrio* temos o árabe *barri* ‘exterior’, latinizado en *barrium* (DCELC), que se cita en 1186 (CC nº 97) e varias veces na CDO (218, 1021, 1307).

Caxide corresponde ó xenitivo de *Kagitus* (HGN 160), nome persoal que figura en bastantes docs. altomedievais (TSA 217; OPNH 131/305).

Couso, coma o castelán ant. *corso* e actual *coso*, alude a un terreo cercado, apto para cacería, da familia onomástica de *cautum* ‘couth’, contaminado con *cursum* ‘corrida’ (DCELC); cítase, como vimos, na CDO 1153. A ermida pública da Santa Cruz podería aludir a algún límite do Couso.

Ourín provén do xenitivo antropónimo de *Aurinus* (TLC 161).

Pereira sería *Villa Peraria* en 1124 (*AL*, XXII, 1968, p. 41); *Pereira* en 1217 (*CDO* 171); *Perario* en 1253 (*CDF* 111); formas referidas á árbore que dá como froita o *pirum*, plural *pira* ‘peras’; tamén puido ser o plural de *pirarium* ‘horto de pe-reiras’ (*MLLM*). No seu testamento (s. XIII) Pelaió Buzaco manda “*ad Ursariam quantum habeo in casali de Pereira quod iacet prope ecclesiam Cuniarri et mando eis quantum habeo in Pomerio et in Cuniarrio*” (*DCO* 238).

4. O AZ (San Cristovo)

Areán coído que procede do nome persoal *Areianus* (*TLC* 140; *ILER* 1737), derivado de *Arius*, non do suposto gótico *Arila (?), así proposto como inseguro por Piel-Kremer (*HGN* 18/22). Este lugar nomeábase *Aran in termino de Canba* en 1240, *monte qui vocatur Aram* en 1241 e *in loco qui vocatur Aram in terra de Canba* en 1245 (*CDO* 475, 481, 555). Por outra parte, o antropónimo *Arianus* aparece no Tumbo de Samos, nos Tumbos de Sobrado, en docs. de Lugo (Cf. *Lucensia*, 8, 1994, p. 165) e noutros de Galicia e Portugal (*OPNH* 110/158).

O *Az* penso que provén de *Atius*, xentilicio latino rexistrado por Schulze (*LE* 68, 423, 551) e tamén na epigrafía lusitana. A xente dos Acios (*Atii*) vén citada repetidas veces por Virxilio, Cicerón, Suetonio, etc. e a ela pertencía o avó materno de Augusto, que era *Marcus Atius Balbus*. En 1153 Munio Iohannis doa a Oseira dúas herdades *in territorio Camba subtus monte Sumu* [hoxe O Farelo] *discurrente fluvio Arnego in loco quod dicitur Guestrimir et alio casali in ipsa frigrisia in loco quod dicitur Petri prope aula Sancti Christofori de Az* (*CDO* 27). En 1241 o mosteiro de Oseira dalle en préstamo ó cabaleiro Fernando Fernández *unum casale in Villa Mediana in parrochia sancti Cristofori de Atu* e outras herdades *in loco que vocatur Riu et in ecclesia sancti Christofori de Atu*; en 1247 Maria Martini vende canto tiña *in loco qui vocatur Pedre sub parrochia sancti Christofori de Azo in termino de Canba*; en 1274 domna Orraca Iohannis lega a Oseira todo canto tiña *in terra de Canba, videlicet: tria casalia in sancto Christofori de Oaz et quartam partem ipsius ecclesie et dua casalia in Christimir et aliud in Pidri* (*CDO* 481 589 1051); en 1316 consta *Sam Cristovo do Asço* (*CDO* n° 1402).

De *Cristimil* acabamos de ver dúas citas; pero deste topónimo escribín no *Boletín Fontán-Sarmiento* (Nº 13, 1992, pp. 79-80), dicindo que é un engano derivado dun antropónimo bitemático e híbrido, formado por *Christi-mirus* (HGN 60/2), porque as mencións deste lugar en docs. de Oseira remiten a outro nome. Por exemplo, en 1153 *Guestrimir* (v. supra); en 1235 *Rodericus Velasci de Camba miles in articulo mortis* nomea ó abade de Oseira como albacea dos seus bens, entre os cales estaba *unum casale in Gestrimir*; cítase despois en 1250 un *Velascus Roderici armiger, filius Roderici Velasci de Grestimir*; en 1252 testemuña *I. Martini filius Martinus Iohannis de Gestrimir*; finalmente en 1260 presenza en dous documentos *M. Fernandi miles de Guistrimyr* (CDO 27, 403, 635, 735, 862, 864). Todas estas formas lévannos a propoñer, como orixe de este *Cristimil*, o xenitivo do antrop. gótico *Wistremirus* (HGN 314/8; OPNH 299/1426; TSA 56, 123, 152, 155).

Mamoelas é o nome descritivo dun terreo, onde hai ou había *mammulellas, pequenas *mammulas* ‘mámoas’, é dicir, diminutos dolmens prehistóricos en forma de abultamentos de terra cónicos, parecidos a mamas dunha muller. Menciónanse *Mamoelas* en 1247 e 1289 (CDO 592, 1209).

Río de Camba xa o vimos citado e traduce o latino *rivus/rius*, especificando que era o de Camba, nome importante que analizaremos aquí no nº 5.

Vilameá xa a vimos citada como *Villa Mediana* en 1241 (CDO 481), quizabes propiedade dun *Medianus*, nome persoal (TLC 301).

Vilarmaior componse do adxectivo latino *villaris*, *-are*, substantivado no medioevo (MLLM; DCELC) e referido ó recanto dunha *villa*, que quizá estivese posuída por un home chamado *Maior* (TLC 294).

Vilaravide foi sen dúbida un *Villare Aviti*, xenitivo este do nome persoal *Avitus* (TLC 304) ou *Avitius* (LE 34).

Vistuíde, en opinión de Piel e Kremer (HGN 313/3), corresponderíase tal vez cun suposto e dubidoso nome persoal gótico *Wistuildus (?), calificado como “fraglich”. Pero algunha citas antigas deste lugar non abonan tal teoría. Porque temos en 1375 “os nossos lugares de *Bustuide* (dúas veces) *que estam en la fligisia de San Christovoo do Az*” (CDO 1826); *Bustuyde* en 1414 e 1416, *Bustuide* en 1417 (2268, 2281, 2371), *Gustuide* en 1415 (CDO 2242), *Bustuydo* e *Bustuyde* en 1473 (LTP p. 39, 108, 129). Podería, pois, ser un sintagma bitemático ou haploloxía co primeiro ele-

mento *bustum* ‘pasteiro de bois’ (*BIEA* VIII 1954 p. 25 ss; *DCELC* v. *bosta*; *OELG* I 201-203) ou ‘terreo de monte queimado para dedicalo a pasto vacún’ (*LHP*), unido ó nome dun posuidor, *Teodildus* / *Tudeildus* / *Tueildus* / *Tueidus*, formas todas rexistradas en *HGN* 271/12. Nesta hipótese sería *Bus-* apócope de *bustum*, como en Buscalque, Busnullán, Buspol, seguido dun topónimo antroponímico, coma os portugueses *Tuíde* / *Tuído*, sinalados por Machado (*DOELP*), para os que este supón unha orixe xermánica en *Teodegildus*.

5. CAMBA (San Xoán)

O nome de *Camba* lévano aquí tres parroquias, como veremos, pero abarca unha zona máis ampla, porque indica un territorio con características específicas no aspecto cultural, histórico e sociopolítico, onde os seus moradores foron e son calificados popularmente como *cambotas*. As raíces do nome son celtas (*DCELC* v. *cama* II), aludindo a unha voz *camba* ‘curva’, como eran as *cambas* do *rodeiro* dun carro, emblema heráldico adoptado aínda hoxe polo municipio de Rodeiro.

Lugares desta parroquia son: *Aboldrón* (*Aboldrom* / *Albodron* en 1473, *LTP* p. 41, 104), que podería ser unha variante de Alvidrón, parroquia de Antas de Ulla, a cal chamábase en 1329 *Avelderon* e no ano 1333 *Avollderon* (*CDO* 1478, 1540), *Aruidron* en 1225 (*TSO* II 121), *Alvidrum* en 1289 e *Arbitron* en 747 (*NML* 140, 141), nome que corresponde ó persoal *Arbitrio*, *-onis*, citado nos Tumbos de Sobrado.

A Ermida (*Hermida* é mala grafía) foi a palabra grecolatina *eremita*, derivada de *eremus* ‘ermo’.

Fervenza describe o aspecto da auga caendo por un desnivel nun río, semellante a *fervere* ‘ferver’ e orixinándose do participio *fervens*, *-entis* un plural neutro, *ferventia*; en 1155 Alfonso VII dá ó mosteiro de Carracedo “*mea villa que vocatur Fervenza de Barrio et es de meo regalengo et est in Camba et jacet sub monte Navego et est inter Villam Planam*”... (*CC* n° 39); en 1365 a abadesa de Dozón afora a Francisco Peres o noso casal e lugar de Feruença, que he su syno de Sam Johan de Canba (*AL*, XXI, 1968, p. 60). En 1473 o mosteiro de Oseira percibía “*em Fervença II^{as} libras en o mordomadego de Sancta Vaya*” (*LTP* p. 40).

As Fontelas leva o sufixo popular latino *-ella* en plural, constituíndo así un diminutivo de *fons*, *fontis* ‘fonte’ ou de *fontana*.

En *Lamas* temos o plural dunha voz usada probablemente antes de que viñesen aquí os romanos, que tamén tiveron *lama* en latín, pero pouco usada (*TPH* 98-102; *DCELC* III 19; *DEEH* 766; *DELP* v. lama).

Lamazares parece un abundancial de *lama*, supoñendo un lat. *lamazales; “lamazal, s.m. lugar ou terreo onde hai moita lama” (*GDXL*). Machado cita en Portugal *Lamazales* no ano 1091 (*DELP*) e 1130, *Lamazaes* en 1258 (*DOELP*).

San Xoán de Camba define este lugar co nome bíblico do padroeiro parroquial, que foi o precursor de noso Señor, *Sanctus Iohannes* ‘misericordia de Deus’; aparece en 1139 (*CDO* 16) e na *CDF* 128, 151, 152, 196, 212.

Vilameá v. nº 4.

Vilanova equivale a *villa nova* en latín e así consta en 1094 (*NML* 183).

6. CAMBA (San Salvador)

Agrochouso foi un *ager clausus*, é dicir, un agro cercado, e daquí sería natural *Iohannes Ruderici de Agro Clauso*, citado en 1251 (*CDO* 659).

Fondevila poderíase interpretar como *fundi villa* ‘Vila do Fondo’, forma que veremos no nº 16, ou como Fonte da Vila, en opinión de Moralejo (*TGL* 111-112); pero en 1231 consta un casal *in villa de Milidi in loco qui dicitur Fundus de Villa* (*CDO* 337); en 1473 figura “o lugar de Fondo de Villa, que he sub signo de Sam Salvador de Canba” (*LTP* p.104).

Fornas é variante de *furnas*, que son covas abovedadas coma un *furnus* ‘forno’, quizabes de tipo dolménico. Aquí tivo o mosteiro de Oseira o “*mordomadego de Fornas*” (*LTP* p. 39).

De *Melide*, *Milide* en 1264 (*CDO* 910), *Milide/ Millide* en 1473 (*LTP* p. 39, 129) existen interpretacións fantásticas na voz do pobo, como lemos na *GEG* (20/244), pero lingüísticamente absurdas, posto que este non foi máis ca o xenitivo do antrop. greco-latino *Mellitus* (*TLC* 284; *TC* 358, 366, 367; *TSA* 213; *OPNH* 226/938), derivado de *mel*, *mellis* ‘mel’. Non é válida a teoría de Joseph M. Piel, cando escribe “que *Melide* se deve explicar como genitivo de *Bellitus*” (*RPF* VI, 1953-55, p. 55-56).

A Parrocha coído que non ten que ver con *parochia/parrochia* no latín medieval, agora parroquia, copiada do grego *paroikía* ‘veciñanza’ (DCELC); máis ben parece un derivado de *parra* ou *parque*, de orixe incerta (DCELC). Machado (DOELP) trae: “*Parrocha*, esconderijo feito de ramos de árbores, onde se chega o caçador”. E. Rodríguez (DEGC, apend.) escribe: “*Parrocha* s.f. Caseta para guardar ferramentas o para guarecerse cuando se tiene unha finca lejos de casa (Lemos)”.

A Ponte traduce o lat. *pons, pontis*, que era voz feminina no lat. vg.

San Salvador era no medioevo *Sanctus Salvador*; e non vexo por que razón algúns intentan quitarlle o calificativo de santo ó Salvador, que é Deus tres veces santo.

Toiriz v. nº 2 (CDO 659).

Xabalde foi nome persoal gótico, pero non o suposto *Sabaldus (HGN 227/1) nin *Teudebaldus (HGN 271/3), senón *Gevaldus* (HGN 125/3). Así o confirman as citas deste lugar: No ano 1231 *villa que vocatur Geovaldi, que villa est in territorio de Canba, in parrochia Sancti Salvatoris de Piscoso*; en 1264 noméase unha *hereditate in sancto Salvatore de Geavalde*; finalmente en 1279 figura *o meu quinon de yglesia de san Salvador de Geavalde* (CDO 344 910 1132).

Xabaldiño é o diminutivo do anterior: “*Geavalde Pequeno*” en 1473 (LTP p. 39).

7. CAMBA (Santa Baia)

Barrio v. nº 3; en 1143 Johannes Pelaiz doa ó mosteiro de Carracedo unha herdade “*in loco Barrio, territorio de Camba, sub termino de monte Navego, discurrente rivulo Fervenza, recurrente ad aulam Sanctae Eulaliae* (CC nº 26); cítase un *casale quod habeo in Santa Eulalia in Barrio*, ano 1221; *villa que dicitur Barrio de Monte, in parrochia sancte Eolalie de Camba*, a. 1238 (CDO 432), *filios de Azenda Martini in Bario* en 1247; *eu Fernan Eanes de santa Vaya de Camba dou ... en a feligresia de santa Vaya de Camba quanto herdamento eo y ei de dereito devo a aver de parte de meu padre Duran Eanes de Barryo et in Vilar e uquer que o aya*, ano 1301 (CDO 218 592 1307).

Loureiro sería antes *laurarius, nome de árbore (DEEH 771), *laurario*, a. 969 (DELP), derivado de *laurus* (cf. OG 91). En 1017 aparece unha doazón no “*territorio Ventosa ... in Laurario*” (TACS nº 90).

Santa Baia foi unha santa mártir de Mérida, que tiña o nome grego *Eulalia* ‘a ben falada’; noméase *Sancta Eulalia de Camba* en 1179 (CDO 60) e 1191 (CEG p. 53, nº 19), *Sancta Vaya* en 1301 (CDO 1307).

Soirexa corresponde a un lugar que estaba *sub ecclesia* ‘ó pé da igrexa’. En 1245 consta un casal *in parrochia Sancte Eolalie de Camba in loco qui vocatur Sub Ecclesia* (CDO 558), “Suiglesia” en 1473 (LTP P. 40).

Verlás, quizabes sería mellor escribir *Berlás*, porque semella proceder do xenitivo de *Berila*, *-anis* (HGN 43/17; TSA 35), dado que en 1247 aparece *hereditatem meam de Berlam*, e no ano 1289 “*todos de Berlan ts.*” (CDO 592 1209), formas que corresponden ó acusativo *Berilanem*.

Vilaxuste case é un calco do lat. *Villa Iusti*, vila dun propietario chamado *Iustus* (TLC 252).

8. CARBOENTES (Santo Estevo)

O nome da parroquia e tamén o dunha aldea da mesma verémolo aquí no seu momento; pero xa podemos adiantar que en 1124 a fundadora do mosteiro de Dozón menciona unha herdade *in Sancto Stephano de Carbolentis* (AL XXII, 1968, 41). En 1155 Alfonso VII concede á abadesa de San Pedro de Vilanova de Dozón a “*ecclesia Sancti Stephani de Carvoentos, territorio de Canba, et est sita in ripa de Arnego, et est inter Sanctum Iacobum de Arnego et Sanctum Martinum de Asperelo et Sanctum Michaellem de Rivomalo et Sanctum Pelagium de Senrra*” (Alf. VII, núms. 164 = 174). En 1156 os irmáns Xoán e María Muñiz entregan á mesma abadesa de Dozón a igrexa de *Carbonentos* (MG p. 954, n. 1375). En 1254 consta *Martinum Fernandi prelatum ecclesie sancti Stephani de Carvoentos*. En 1255 *Dominicus Andree de Carvoentos*. En 1272 *Pedro Eanes prellado da iglesia de Carvoentes* (CDO 723 741 1009). Na primeira metade do séc. XIII Pelaijo Bazaco no seu testamento manda ós frades do Hospital cinco casales que deles tiña en préstamo: o “*de Pereira et de Barunceli et de Arvo Sagro et de Sancto Stephano et de Varragelios*” (DCO 238).

Agrosagro coído que se menciona no ano 857: *erga Arvorsa[cro] Cuniarrum cum ecclesia sancta Marine* (TSA 1); era *villa Agrosagro* en 1124 (AL, XXI, 1968, p. 41), traducindo o ablativo latino *agro sacro* ‘agro sagrado’; pero en 1152 consta unha

herdade *in terra Kanba, subtus monte Navego, discurrante ribulo Arnego, sub aula domus Sancti Stefani, vila pernominata Arbosagro* (CEG p. 49, nº 15); téñase en conta ademais que se cita *Arvore Sacro* en 1083, *Arvo Sagro* en 1244, *Arvosacro* en 1251, *Arvosagro* en 1273, *villa d'Arvosagro sub signo de Santo Estevo de Carvoentes* en 1333 (CDO 4, 544, 670, 1041, 1519), *Arvoresagro de Susano* e *Arvosagro de Iusano* no s. XIII (CEG p. 55, nº 20) o cal remite ó lat. *arvum* ‘agro arable’ (DELL) ou tamén ‘onde un está enterrado’ (DAC).

Alén, do latín *ad illinc*, como adverbio significa ‘máis alá, do outro lado’ (DXL); pero hai tamén constancia dos antropónimos *Allenius* (LE 430) e *Allenus* (RL 12).

As Antas non se deben interpretar como se fosen *As Santas*, senón coma o plural *antae, -arum* ‘dolmens’, marcos de pedra de gran tamaño chantados verticalmente na terra (DXL) que se describen en *DTAP*. En 1473 figura “*o lugar das Antas en a fregesía de Santa María de Vilela*” (LTP p. 108).

Bardelás, en opinión dubidosa de Piel-Kremer (*HGN* 39/1), viría do xenitivo dun suposto antropónimo gótico **Bard-ila* (?); mais, por outra parte, parece un plural de **bardela*, diminutivo de *barda* ‘sebe ou valado cuberto con toxos, silvas, espiños’, etc., voz de orixe prerromana (*DCELC*; *DEEH* v. **barrita*, célt.); aquí levaría os sufixos *-ella* e *-anas*. Pero nun doc. do mosteiro de Chantada en 1073 figura “*in Camba uilla Semra cum uilla Barcellanes*” (*Compostellanum*, XIII, 1968, 342-344).

Baroncelle, Barunceli (v. supra), *Baroncelli* en 1124 (*AL*, XXI, 1968, p. 42), evoca o xenitivo do antropónimo *Baroncellus* (*TSO* I 124, 129), diminutivo de *Baronius* (LE 207) e de *Baro, -onis* (TLC 264), orixe do *barón* ‘home libre’, tiduo de nobreza (*DCELC* v. *barón*; *HOP* 62). Tratou deste top. Joseph M. Piel en *Homaxe a R. Otero Pedrayo*, Vigo 1958, p. 62.

Barregallos parece alcume despectivo ou deformación de *varredallos* con base no verbo *verrere* ‘varrer’; pero acabamos de ver a cita de “*Varragelios*” [¿ou *Varregalios*?] no s. XIII (*DCO* 238), que é totalmente escura para min.

Carboentes aseméllase inicialmente a *Carbosende, Carbuiz, Cardavella, Cardavós, Cardecide, Cardeita, Carderrei, Cardesancho, Cardigonde, Cardonachama, Cardoufe, Carfaxiño, Carguizoi, Carnaloba, Carraposo, Carromao* (*GEG*; *BA* XI, 1981, 251-253). Poderíase pensar que *Carboentes, Carbolentis* en 1124, fose *Casa Volentis*, con rotacismo e perda do *-l-* intervocálico, dado que consta o antropó-

nimo *Volens, -entis* (RL 425 = CIL XII 4170), do cal podería proceder o topónimo coruñés *Boente*, como supón Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 384; pero deste top. temos en 897 e 998 a grafía *Bonenti* (NML 143), máis acorde con *Carbonentos* e *Carbonentos* (v. supra), quizá sucesores na ‘casa de *Bonentius*’, antropónimo rexistrado no ano 989 (TC 68) e *Bonento* en 982 (TC 265). Con todo, non se debe descartar que *Carbonentos* fose alcume étnico, relacionado con *carbón*, como sucedeu cos adxectivos *avarento, famento, fariñento, graxento, piollento, sedento*, etc.

Castugares parece composto de *Casa* e dun antropónimo, tal vez **Theudegarius* (?).

Mariñaos, villa Marmianos [¿ou *Marinianos?*] en *AL*, XXII, 1968, p. 41), procede do étnico *Marinianus* (TLC 309).

Mesón de Augalevada sería unha *mansio, -onis* ‘mansión > mesón’ (DCELC) de *aqua elevata*, como propón Moralejo (TGL 317).

Remesar redúcese ó xenitivo de *Remesarius*, nome gótico persoal (HGN 220/1).

A Torre de Carboentes representa a lat. *turris* ‘torre’, determinada polo posuidor, xa visto.

9. FAFIÁN (Santiago)

Aciveiro alude a un sitio abundante en acebos/acivros, nome latino descritivo da árbore *aqui-folium* ‘folla de agulla’ (DCELC).

Covelos serían terreos **covellos* en plural, diminutivo de *covus* no latín vulgar, equivalente a *cavus* ‘cóncavo’ no clásico.

Fafán remite ó acusativo do antropónimo gótico *Fafila, -anis* (HGN 82; OPNH 165/558).

Outeiro foi *altarium e auctarium* no lat. medieval, porque alude a un lugar *altum* = outo no galego antigo.

Trasulfe era *Trasulfî* en 1261 (CDO 888), xenitivo de *Tras-ulfus*, nome gótico bitemático (HGN 275/15; OPNH 287/1339).

Vilachá, escrito *Vilachaa* en 1298 (CDO 1270), traduce o lat. *villa plana*.

10. GUILLAR (Santa María)

Adelán podería ser o nome gótico persoal *Adila*, *-anis*, como propoñen con dúbida Piel e Kremer (*HGN* 4/15); sen embargo a forma *Abdellane in Camba*, que consta no ano 1094 (*NML* 139), parece remitirnos a un antropónimo árabe, *Abdala* / *Abdela* ‘o servo de Alá’ (*OE* 98/3; *OPNH* 88/2), *Abdalla/Abdella* (*TC* 94, 150, 432, 490, 533, todos no s. X), moi ben documentado por Machado (*DOELP* v. *Abdalá*). Cítase en 1224 *in villis deLam et Pedrouzo* (*CDO* 253).

Arcas é a voz latina *arca* en plural, indicadora de túmulos funerarios (*DTAP*) ou marcos divisorios (*LHP*). Cítase en 1139 *hereditatem quam dicunt Archas et est in illa terra que dicitur Camba, iuxta illum rivum cui nomen est Piscosus* (*CDO* 16). En 1473 o mosteiro de Oseira cobraba rendas no “*mordomadego d’Arcas*” e “*en a granja d’Arquas*” (*LTP* p. 40, 131).

Guillar foi xenitivo do antropónimo gótico *Viliarius* (*HGN* 302/3). Noméase en 1224 unha *hereditas in villa que dicitur Gilar, loco vocitato Quintanas* e a mesma no ano 1230 *in termino de Canba, in parrochia sancte Marie de Gilar, in loco qui dicitur Quintanas* (*CDO* 253 323). Mais citas hai aínda (*CDO* 555, 559, 663, 722, 738, 795, 1244).

O Outeiro v. n.º 9.

A Torre v. n.º 8. En 1473 o mosteiro de Oseira percibía “*em Guillar do casar da Torre XXX^{ta} et VI soldos*” (*LTP* p. 40).

Os Vilares parece plural, pero puido ser tamén simple tradución do lat. *villaris*, v. n.º 4. En 1473 figuran “*tres casares do Vilares*” (*LTP* p. 40).

11. NEGRELOS (San Ciprián)

Barbeitos alude a terreos de *vervactum* ‘barbeito’, é dicir, terra arada en descanso, sen sementar. Entre 1296 e 1310 aparece *a tulla de Barveytos* (*CDO* 1355).

Lama de Mena queda vista no que toca a *Lama* (n.º 5), aquí determinada por *Mena*, tamén topónimo leonés e burgalés e apelido do literato Juan de Mena, tal vez da familia céltica de *mina/mena* (*MLLM*; *LLMA*; *DCELC*; *DEEH*) (?).

Negrelos é un diminutivo persoal *Nigerellus, formado sobre *Niger/Nigellus* (*TLC* 228), co sufixo *-ellus*, propio do lat. vg.

Penerbosa contén o substantivo *pinna/penna* ‘pena’ (DCELC; MLLM), adxectivado con *herbosa* ‘cuberta de herba’.

Puza puido ser o feminino de pozo, *puteus* en lat. ou *putea*, plural do neutro *puteum*, ou mesmo *Putia*, nome persoal (ILER 73).

Rubiás, *Ruviaas/Ruviaes* en 1473 (LTP p. 40), posiblemente foi *Rubianes*, descendentes de *Rubianus* (TLC 154), o cal orixinou o top. Rubián; ou tamén *Rubiales* ‘terreos roibos’, ámbolos dous derivados de *ruber*, *rubra*, *rubrum* ‘rubio’.

Vilameá v. nº 4.

12. PEDROSO (San Xiao)

Dun colectivo de *petra* ‘pedra’ formouse o adxectivo *petrosus*, o cal deulle nome á parroquia. Rodericus Fernandi de Camba en 1235 manda no seu testamento: *monasterium Ursarie habeat medietatem unius casali in Petroso* (CDO 203).

A Eirexe corresponde a *ecclesiae (locus)*, lugar da igrexa.

Laxas ten procedencia hispanolatina en *lagna*, de probable orixe celta (DCELC v. laja).

Pazos son o plural de pazo, *palatium* en latín.

A Penela é diminutivo de *pinna* ‘pena’.

A Ponte v. nº 6.

13. PESCOZO (Santa Mariña)

A denominación deulla á parroquia unha aldea dela, que veremos no seu momento.

Achacán posiblemente procedería do antropónimo gótico *Egica(ne)*, cos súas variantes *Egicha* / *Echega* / *Eichiga*, etc. (HGN 70/11; OPNH 150/445).

Cabanas é plural do hispano-latino *capanna*, de probable orixe céltica (DCELC v. cabaña). En 1236 o mosteiro de Oseira compra unhas herdades *in termino de Cabanas* (CDO 417).

O Corroliño parece variante diminutiva de *curreliño*, un **currolo* ‘curro pequeno’, apelativo que provén do latín *currus* e *currere* ‘correr’ (DCELC v. corral), aquí

con dous sufixos diminutivos: *-olo*, *-iño*. En 1473 consta *Currallino* (*LTP* p. 105, 131).

O Coto en opinión de Menéndez Pidal é unha voz prerromana, indicadora dun sitio alto e tamén nome persoal *Cottus* (*TPH* 269-275); igualmente di Corominas que é prerromana (*DCELC* v. *cueto*).

Paredes v. nº 1.

Pescoso no ano 939 noméase *villa de Pascoso* (*CDF* 4; E.Sáez, *Los ascendientes de San Rosendo*, apénd. 7), semellante ó adxectivo latino *pascuosus* ‘sitio de pasto bó e abundante’, derivado de *pascuum* ‘pasto’; non obstante, no ano 887 leron *Pescoso* (*NML* 168) e noutros docs. de Oseira, entre 1139 e 1305, escriben *Pescosso* / *Piscosso* (*CDO* 16 48 344 681 795 914 984 1013 1028 1051 1171 1328), como se estivese relacionado con *piscosus*, abundante en *piscis* ‘peixe’ (*DLF*).

Quintá traduce a *quintana*, derivada de *quintus*, porque se referiría á quinta parte dos froitos que se pagaban ó dono dunha herdade (*DCELC*), ou porque fose unha (*villa*) *Quintana*, propiedade de *Quintanus* (*TLC* 293). Menos verosímil parece que fose aquí un campamento romano, como di A. Montenegro Duque (*ELH*, I, 512 e 525). En 1169 consta a *villa que vocatur Quintana sub aula sancte Merine de Pescoso* (*CDO* 48). En 1272 noméase a *friigresia de sancta Marina de Pescosso, et uno casar que eu avia en Quintaa que iaz en esta mesma friigresia* (*CDO* 1028).

Saa era *Sala* en 1094 (*NML* 175), voz gótica co significado aproximado a casarío (*ELHI* 538).

Santa Mariña, que levaba un nome baseado en *mare* ‘mar’, foi unha mártir de Antioquía, pero reivindicada pola Igrexa de Ourense (*ES* XVII 209) e con moito culto popular en Galicia. Posiblemente é a que se cita no ano 857 cerca de Agrosacro e Cuñarro (v. nº 8) e no 922: *In Cuniarro villare que dicunt de Sancta Marina* (*TSA* 1, S-2).

Suíme viría dun suposto antropónimo gótico *Sonimius, en opinión de Piel-Kremer (*HGN* 246/6). En 1253 Munio Fernández de Rodeiro dá en dote a dona Maior Alfonsi “*unum casale in Suyme, in filigresia Sancte Mari<n>e de Pescoso*” (*CDF* nº 111). Pero no testamento do bispo ñucense Pelaio, a. 998, consta un *Adaulphus Solimiz* (*NMP* 163) e no *Tombo de Celanova* (nº 154, 239) figura *Solimia*.

14. A PORTELA (San Cristovo)

Borrhigueiro pode quizabes descompoñerse en ‘bo rigueiro’, é dicir, un *bonum *reca-rium* ‘regueiro bo’.

Coreixas é tamén top. portugués (Cf. *DOELP*), relacionado co nome de muller *Coraxia*, ano 954 (TP p. 208). En latín hai tamén constancia do antropónimo *Corasius* (*RL* 60).

Perros: cítase en 1251 unha herdade *in Perros sub parrochia sancti Christofori de Portela*; noutro doc. do mesmo ano, *terciam partem de casali de Perris, sub parrochia sancti Christofori de Portela* e finalmente en 1273 *uno casar que eu avia en Perros en friugesia de san Christovoo de Portela en terra de Canba* (*CDO* 659, 673, 1028). Sen embargo nun doc. do século XI lemos *Pirros*, que é Perros, lugar de S. Romao da Retorta en Guntín, Lugo, (*BCML* IX 58), o cal induce a pensar no nome persoal grecolatino *Pyrrhus* ‘roibo coam o lume’. Outros ven en *Perros* un derivado de *Petrus*.

Portasilva probablemente sería un *portus ad silvam*, é dicir, o paso dun río ou dun monte a carón dunha *silva* ‘selva’ ou propio dun home chamado *Silva* (*TLC* 339).

A Portela é diminutivo de *portus/porta*. Cítase varias veces *Portella* entre 1244-1273 (*CDO* 544, 659, 673, 864, 1021, 1028). Hai aquí a capela da Santa Cruz, posible indicadora dalgún límite.

Vilafrió débese explicar partindo de *Villare Frigido* e *Vilarfrio*, tal como figura en docs. de Oseira (*CDO* 659, 864, 888, 984, 1162).

15. RÍO (Santa María)

En 1094 o conde Suario Muñoz e a súa dona Sancha Vélez, co fin de ser enterrados na catedral de Lugo, dóanlle moitas herdades, entre elas “*In Camba, Villam Novam, Abdellane, Fagildi, Vilelam, Sanctum Stephanum, Rivo, Salam, totum de Camba* (*CPR* núm. 86).

Barbeitos v. n° 11. En 1137 Didaco Arias vende a Suario Petriz e á súa muller Tota Arias a súa herdade “*in territorio Camba, subtus monte de Montesinos, discurrente ribulo Camba, concurrente ad ecclesiam Sanctae Mariae, villa quam vocitant Berbeytos* (*CC* n° 11). O ano seguinte, 1138, Pedro Arias por “*uno caballo insellato cum suo*

freno, apreciatio in CCC solidos” vende a Suario Petri e á súa muller Tota Arias dúas herdades: unha “*de mea ganantia*” e outra que lle deu “*episcopus Martinus una cum consensu canonicorum pro meo servitio et pro alia mea hereditate*” ... *Et sunt ipse hereditates in territorio Camba, subtus monte Montesinos prope aulam Sanctae Mariae de Rio, villas prenominatas Barbeitos* (CC nº 17).

Casasoa foi *casa sola* en latín.

A Devesa provén do lat. *defensa*, porque sería unha finca cercada (DCELC).

A Feira era *feria* en latín.

Leboro traduce a *Leporus* (TLC 283), antropónimo latino baseado en *lepos*, -*ôris* ‘gracia, dozura’. Cítase *Leborum* en 1248 (CDO 609), *Lebor* en 1264 (CDO 913), *Levor* en 1473 (LTP p. 40).

Mouriz pode ser patronímico de *Mauricius* (TLC 206).

Romaces, tamén é patronímico de *Romatus* (LE 368).

A Veiga orixinaríase nunha voz prerromana *vaika (OE 13/1; DCELC v. *vega*); e non nunha suposta latina *vadica ‘paso transitable’ como di G^a de Diego (DEEH 1049-50).

Vilameá dos Carballos queda xustificada atrás nos seus termos, v. nº 5 e 1.

Vilar v. nº 4.

16. RIOBÓ (San Miguel)

O nome parroquial alude a *rivum bonum* ‘río bo’ e chamouse *Rioboo* en 1258 (CDO 818); pero xa vimos no núm. 8 a cita de *Sanctum Michaelem de Rivo malo*, en 1155.

Aldea de Baixo e *Aldea de Riba* levan os especificativos topográficos *bassus* / *ripa* (DCELC) engadidos ó nome árabe *al-daia* (DEEH).

O Campo do Mato v. nº 1.

A Vila do Fondo combina *villa* e *fundus*, coma Fondevila, vista no nº 6.

17. RODEIRO (San Vicente)

A Cavada foi o participio *cavata* do verbo *cavare* ‘cavar’.

A Devesa v. nº 15.

A Eirexa v. nº 12.

A Gaiola derivou de *caveola*, diminutivo de *cavea* ‘oco’ (DEEH).

Os Ramos parece plural de *ramus* ‘ramo’, pero tamén podería ser permanencia do nome persoal *Ramus* (TLC 339).

RODEIRO, capital do municipio, cítase moitas veces como *Rotario/Rodeiro* en docs. medievais de Ferreira de Pallares (CDF) e na CDO (v. índices). En latín *rotarium*, derivado de *rota*, significou a peaxe que se pagaba sobre unha ruta, dereitos de aduana, palabra latina coñecida pola epigrafía (DLF), coa mesma raíz de *rotarius* (*ruptarius*) ‘camiñeiro’ (MLLM; LLMA). Tamén houbo *rotarius* ‘constructor de carros’ (MLLM; LLMA) e *roterius* (deriv. de *rota*), a. 972: *mandamus ut ortolanus, roterius, molinariis [...] non pectent* (LHP).

Veigas v. nº 15.

Vence sería o xenitivo de *Ventius* ou *Vintius* (RL 202 209).

A Vila v. nº 4.

18. O SALTO (Santo Estevo)

Menciónase *Sancto Stephano in Camba* en 1094 (NML 178); pero pode ser Santo Estevo de Carboentes. En cambio, en 1124 chamábase *Sancto Stephano de Portella* (AL, XXI, 1968, p. 42) e así mesmo en 1152 (CEG p. 48), 1242, 1247, 1264 (CDO 504, 589, 910), denominación orográfica alusiva a un porto de montaña, o mesmo que *Salto*, en latín *saltum*, participio de *salio* ‘saltar’ e *saltus* ‘paso estreito entre montañas’. Tamén se chamou esta freguesía “Santo Estevo/Stevo da Agoella” (LTP p. 107, 129) e no ano 1244 aparece *Petrus Iohannis capellanus Sancti Stephani das Quintaas* (CDO 539).

Alemparte refírese a un lugar ‘da outra parte, do outro lado’ (GDXL), adverbio composto do lat. *ad illinc* ‘alén, máis alá’, e *pars, partis* ‘parte’ (DEEH; OE). Cítase *Alenparte* na CDO 251, 1138; “*Alem parte*” no LTP p. 20, “*Alamparte*” p. 103, “*granja/tulla d’Alemparte*” p. 104.

As Antas v. nº 8.

Calque foi sen dúbida un nome persoal en xenitivo, pero non de fácil identificación; se cadra, sería *Calcaeus* ou *Calceius* (LE 352) ou *Calceus* (TLC 345), con

base en *calx*, *calcis* ‘calcaño’. Cítase *Calque/Calqui/Calquy* en varios docs. (CDO 504, 589, 914, 1039, 1138, 1139, 1193), *Calque / Qualque* (LTP p. 20, 21, 39, 108, 130).

En *Casardixo* temos un composto, quizabes *Cas-Ardixo* ou *Casar-Ardixo*, no que o segundo elemento podería ser o antropónimo gótico *Eldoigijs/Eldigio* (HGN 150/28; OPNH 151/454). Sen embargo, parece que se debe identificar con este o “lugar *Casar d’Iximo*” (LTP p. 130).

Casares é un disimilado de *casales*.

O Couto procede de *cautum*, participio de *caveo* ‘precaver’.

Espasante foi nome persoal *Spasas, *-antis* ou *Spasandus* (HGN 251/2), do cal tratei máis amplamente en *El Progreso* (14-II-1990).

Fáilde procede do xenitivo de *Fagildus*, nome persoal gótico (HGN 83/1). Cítase *Fagildi* en 1094 (NML 152) e máis veces *Feilde/Feylde* (CDO 64, 403, 609, 635, 797, etc. etc.).

A Granxa deriva do latín vulgar *granica adxectivo de *grana* ‘grá’, a través do francés *grange* (DCELC). Débese ter moi en conta este topónimo, como tulla principal do mosteiro cisterciense de Oseira. Posiblemente a este lugar refírese a denominación da “*grangia de Tugio/Togo/Toju*” que consta na CDO e no LTP (v. índices).

Quintás é plural de *Quintá* v. nº 13. En 1224 cítase *loco vocitato Quintanas* (CDO 253); en 1252 *casale in Sancto Stephano de Camba in loco qui dicitur Quintanas* (CDO 683).

19. SENRA (San Paio)

As Pobanzas, o mesmo que *Poblancia*, *Poblanza*, *Pobranza* (NCVCG v. *población*), reflicten unha orixe no participio do verbo *populare* ‘poboar’.

San Paio foi *Sanctus Pelagius*, o mártir de Tui, que tiña nome tomado do adxectivo grego *pelagios* ‘mariño’.

Senra de Baixo e *Senra de Riba* son dúas localizacións de herdades con nome probablemente celta, *sénera*, documentada no ano 831, parente de *senara* ‘terra de sementeira reservada para o señor, que tiña que ser cultivada polos seus vasalos’ (DCELC v. *serna*). Cítase en 1073 “*In Camba uilla Semra*” (*Compostellanum*, XIII, 1968, 342-34), en 1155 *Sanctum Pelagium de Senrra* (*Alf.* VII, nº 174).

20. VILELA (Santa María)

Bagarelas documéntanse en 1236, *casalis de Bagarelas*; en 1273 *herdamento en Bagarellas*; en 1299 *villa de Bagarellas* (CDO 412 1039 1280). Parece un colectivo diminutivo, relacionado tal vez de modo incerto co lat. *bacar* ‘cántaro’ ou *baccar* ‘nome de planta silvestre’, ou *baca* ‘baga’.

A Baiuca ‘taberna’ é voz de xermanía (DCELC).

Cantelle noméase deste xeito en 1232 (CDO 364) e viría do nome persoal *Cantilius* (LE 335), como suxire Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 193).

Saborín podería proceder dun antropónimo *Saporinus, do cal sairía *Saborino*, documentado en 949, segundo propón Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 364) e Rivas Quintas (OPNH 267/1208); pero entre 1192 e 1305 cítase varias veces a *grangia de Saburin / Saborin / Saborim* (CDO 80, 251, 324, 364, 436, 570, 599, 695, 902, 1327), o cal induce a pensar que se trataría dun nome persoal *Saburinius, derivado de *Saburius* (LE 404).

Vilela era *Villella* en 1094 (NML 185), é dicir, ‘vila pequena’ no lat. vulgar, equivalente a *villula*, diminutivo de *villa*, no clásico.

Toponimia do concello de Antas de Ulla⁴²

Dispoñendo da relación das parroquias e aldeas do concello de *Antas de Ulla*, publicada no *Diario Oficial de Galicia* (25-I-2000) e no *Nomenclátor de Galicia / Lugo* do mesmo ano, intentarei asomarme, en canto me sexa posible, á etimoloxía dos seus topónimos. Porque non tódolos nomes teñen fácil acceso ás súas orixes lingüísticas. Por iso fareino coa axuda de publicacións dos especialistas, que citarei en forma de siglas, as cales irán desglosadas ó final deste estudo.

O documento máis antigo que se coñece deste territorio é atribuído ó ano 572, cando se delimitaron once condados da diocese lucense, un dos cales era o *Condado Durriense* (ES XL 347-348). O seu texto era o seguinte:

Octavus comitatus Durriensis dicitur. Levat se in Monte Summo, et vadit per ipsos terminos que sunt inter comitatus Decensem et Durriensem usque in flumine Ullia. Et de alia parte levat se in Monte Aucto et vadit ad Portelam de Linares, et pertransit ad Mamola de Gutilanes, et deducitur ad illa Aspera super Carcelli, et inde ad Covello et recta linea ad Castro Temondi transiens super Monte Calvo veniens ad illas Cruces que estant inter Ulliola et Durria et pervenit in directum ad Castrum Lutoso, et inde ad illo Castro de Rio de Lua, et inde vertitur ad illas Cruces ubi determinatur Durria et Ulliola exiens in directum ad Lardarios Castrum deveniens a Castrum Martiniani et inde ad Gutilani usque ad Baratroi, veniens ad Montem Porrino iuxta Leporario super Ulliola, in directum vadens ad Aquam Ulliae ubi finitur.

Posto en galego o texto vén a dicir: “O octavo condado chámase Durriense. Empeza no Monte Sumio (O Farelo) e vai polos mesmos termos que hai entre os condados de Deza e de Dorra ata o río Ulla. E pola outra parte empeza en Montouto (de Servián-Guntín) e vai ata a Portela de Liñares e pasa ata a Mamoia de Gudiás (Mamoelas) e vólvese á Áspera sobre Carteira e de alí a Covelo e en liña recta ata o Castro de Tamonde pasando sobre Montecalvo vindo ás Cruces que están entre Ulloa e Dorra e chega directamente ata o Castro Lodoso e de alí ó Castro de Río de Lúa e de alí vólvese cara ás Cruces onde se determinan Dorra e Ulloa saíndo en directo ata o Castro Lardeiros dirixíndose ó Castro de Martiñá e de alí a Gundiá ata

---

42 *Lucensia* XIX/38 (2009) 97-122.

Baratroi, vindo ata o Monte Porriño xunto a Leboreira sobre a Ulloa, marchando directamente á auga do Ulla, onde finaliza”.

Despois deste apuntamento, direi que o concello lucense de ANTAS DE ULLA ocupa a zona sudoeste da provincia e da comarca da *Ulloa* (integrada tamén polos concellos de Monterroso e Palas de Rei). A antiga *Ulliola*, ano 572 (*NML* 180; *ESXL* 347-348), vén sendo o diminutivo de *Ulia*, porque nestas terras é onde nace o río *Ulla*, que ten nome pre-latino, citado por Mela, Plinio, etc. Igualmente o nome de *Antas* podería ser pre-latino, como con probabilidade supón Corominas (*DCECH* v. *anta*), anque tamén había en latín o plural *antae*, *-arum* ‘piases ó lado das portas’ (Vitrubio, *De architectura* 3/1).

En galego temos a palabra *anta* ‘pedra de gran tamaño chantada verticalmente na terra; dolmen’ (*DRAG*). No *DAP* 19 descríbese a súa estrutura e danse os sinónimos en Galicia. O P. Sarmiento (*OELG* 172-173) escribe: “Muchos lugares tomaron el nombre de las disposiciones de un peñasco, v.g. *Piedrahita* de una peña alta y como que está *fixa* y enclavada. *Antas* de unas altas losas que están como *estacas*, plantadas en algún sitio”.

1. AGÜELA (San Mamede)

Cítase *Samamede da Agoela*, a. 1329; *San Mamede d’Agoella*, a. 1348; *figresía de San Estevo d’Agoella*, a. 1380, hoxe S. Estevo do Salto de Agüela (*CDO* n° 1478, 1664, 1870), freguesía á cal pertencía en 1269 unha *hereditas in Calce* (hoxe Calque) *sub signu Sancti Stephani da Guela* (*CDF* 212). *Agüela* formaríase probablemente co artigo feminino *A*, aglutinado indebidamente con *Güela* (como sucedeu con *Abrea*, *Acova*, *Alaxe*, etc.). *Güela* derivaría de **gulella*, diminutivo de *gula* ‘gorxa’, referido neste caso non á garganta humana, senón a unha portela ou pequeno desfiladeiro na montaña do Farelo, onde está situada esta parroquia (*NCVCG* v. garganta 2; *DEEH* v. *gulella**; *DCELC* v. *gola*). Machado (*DELP* v. *goela*) trae un testemuño toponímico do séc. XIII, que di: *De altero casali de Guela dant I. quartarium de pane*.

Campo do Chao traduce o lat. *campus* e *planus*.

A Parrocha como topónimo podería ser ‘caseta para gardar apeiros ou para abrigarse lonxe da casa’, en Lemos (*DEGC*, apénd.), ‘choza’, en Sanabria (*DCELC* v.

parra), “esconderijo feito de ramos de árbores, onde se chega o caçador”, en Portugal (*DOELP*), “videyra e cepa silvestre” (P. Sobreira, *Botánica*, citada en FG p. 399), ‘videira que se vai estendendo sobre unha armazón separada do chan por uns soportes’ (*GDXL*). Palabra de orixe incerta (*DCELC*), relacionada quizabes con *parra*, co sufixo dimin. *-ocha* < lat. vg. *-*oscula* (*LG* 45, 114; *DESE* p. 508).

San Mamede de Agüela refírese a *Sanctus Mammes*, nome de balbuceo infantil, que levou un pastor da montaña, e quizabes por iso adoita ter culto en sitios altos, como é este (Cf. *Lucensia*, N° 2, 1991, p. 163 ss.).

2. ALVIDRÓN (Santa María)

Alvidrón non só é o nome da parroquia, senón tamén dunha aldea dela. No testamento do bispo Odoario, ano 747, aparece *in Dorra ... Sancta Maria de Aruitrion / Arbitrion* (*BCML* IV 86; *ES* XL 358). Ten igrexa románica, reseñada por Jaime Delgado (*RLP* 303-307), e cítase *Aruidron* en 1225 (*TSO* II 121); *ecclesia S. Mariae de Albidron / Alvidrum* en 1289 (*BCML* III 240; VI 67); *casale in Arvidron* a. 1251, *parrochia de Arvidron* a. 1254, herdade en *Sancta Maria d'Alvidron*, a. 1311 (*LF* 107), *casar d'Alvidron* a. 1391 (*CDO* 669, 718, 1945). O top. *Alvidrón* sería inicialmente un nome persoal *Arbitrio*, *-onis*, o cal está constatado no ano 935 (*TSO* I/118), derivado de *arbiter* ‘árbitro’, que se usou tamén como antropónimo (*TLC* 362).

En *Feás* temos o plural de *fenale* ‘feal’ (*FG* 110/3), colectivo derivado de *fenum* ‘feo’ (herba).

Mancegar parece un nome composto persoal, pero de orixe descoñecida para min. Cítase *Manzegar* en 1289 (*NML* 161), *heredades de Mancegar* no s. XVI (*SEL* p. 28).

Outeiro ‘sitio alto’, segundo opina Corominas (*DCELC* v. *otero*), sería *altarium* no lat. medieval, derivado de *altaria*, plural de *altare*; pero Mª P. Álvarez Maurín (*DAL* 87-88) coida que se trata do adxectivo *altum* co sufixo *-arium*, sen connotación relixiosa. En docs. medievais, aa. 905-1168, ten as seguintes grafías: *auctario*, *aucterio*, *auctero*, *autario*, *auteiro*, *auter*, *auterio*, *autero*, *hocteiro*, *octejro*, *octer*, *oteiro*, *oter*, *otero*, *otherer*, *uter* (*LHP*).

3. AMARANTE (San Fiz)

Amarante, *Amaranti* en 1209 (CDF 24), é o nome desta parroquia e da seguinte, o cal procede do xenitivo de *Amarantus* ‘inmarcesible’, como escribe Piel (NP, p 168). Este antropónimo greco-latino foi sobrenome moi usado en Roma por escravos e libertos.

Bellós puido saír do cognomen *Belliolus* (ASI 391; TLC 166), diminutivo de *Bellius* (LE 426; ASI 391); pero tamén este puido ter o xenitivo *Bellionis no baixo latín, como *Petrus*, *-onis*, *Paulus*, *-onis*, *Bellus*, *-onis*, *Firmus*, *-onis* (ILV n° 362). Os nativos pronuncian *Billós* / *Villós*, con *-o-* pechado, e entón poderíase pensar en *Bilius* / *Billius* (LE 423), *Villius* (LE 425), xenitivo *-onis*, como *Billo* / *Villo*, *-onis* (AS I 421; AS III 319). Por outra parte poderíase comparar co portugués *Vilhões*, de suposta orixe xermánica, en opinión de Joseph M. Piel, citado por J-P. Machado (DOELP). Piel (NGTP n° 1402) escribe: “*Vilhões* ... A ausência de formas antigas do nome dêste lugar da freguesia de Rouças vem dificultar a sua explicação. Julgamos que Vilhões se prende com o topónimo Guilhão, sendo o genet. em *-onis* dum nome provávelmente de mulher, *Guilho* (= OM *Guilu* 1075, *Guilo* 1096), que corresponde à forma masculina *Guilla* 1258 (= *Guilha*). Tratar-se-ia, por conseguinte, do hipocorisma dum nome em que entrava como primeiro membro de composição o tema de *wilja* ‘vontade’” (Ver tamén HGN 302/24).

Chorente foi xenitivo do nome persoal *Florentius*, “signum” formado sobre o participio *florens*, *-entis* ‘florecente’, moi usado por pagáns e cristiáns (NP, p. 295).

Ermide puido ser xenitivo do persoal *Hermidius* (LE 173) ou da voz greco-latina, *eremita*, xenit. *eremitae*, derivada de *eremus* ‘deserto, ermo’, aludindo posiblemente a algunha antiga capela.

Nugallás parece plural de *nugallán* ‘preguizoso’, formado sobre *nugalla* ‘preguiza’, voces derivadas do lat. *nugae* ‘bobadas, bagatelas’, *nugalis*, *-ale* ‘home frívolo, sórneas’; pero tamén se podería ter en conta un abundancial de *nucalia*, plural neutro do adxectivo *nucalis*, *ale* “nogal” en castelán, baseado en *nux* ‘noz’.

San Fiz foi *Sanctus Felix*, *-icis*, substituído nalgures por San Pedro Fiz = *Sanctus Petrus ad Vincula* (Biblos, XXV, 1949, p. 315).

O Seixo é aquí un casarío, co nome do apelativo lat. *saxum*.

Vilasión, *Villa Syon* en 1244 (CDO 545), *aldea de bila Syon* en 1422 (CDVD 118), en orixe corresponde a unha *Villa Siloni*. No Museo Arqueolóxico

da Coruña hai unha ara romana, levada de Lugo, co nome persoal *Silonius Silo* (*ILER* 868).

4. AMARANTE (San Martiño)

A igrexa románica está estudada por J. Delgado (*RLP* 310-312).

Fontelo ten o sufixo do lat. vg. *-ellus* > *-elo*, formando un diminutivo de *fons*, *fontis* ‘fonte’, que era nome masculino en latín.

Ludeiro, *Lodeyro* en 1269 (*CDVD* 40), parece derivar de *lutum* ‘lodo’, co sufixo *-arium*, indicador de abundancia; pero consta tamén o antropónimo *Lutarius* (RL 108) e mesmo o fitónimo ‘lodoeiro’ (*FG* 142/1).

San Martiño de Carrasco foi *Sanctus Martinus*, o de Tours (s. IV) ou o de Dumio en Braga (s. VI), nome teofórico derivado de *Mars*, *Martis* ‘Marte’, e determinado polo fitónimo *Carrasco* ‘pequena aciñeira, queiroa’, etc., voz de orixe prerromana, emparentada co lat. *cerrus*, *quercus* (*DCELC* v. *carrasca*; *FG* 067/1). Algo de historia lexicográfica deste vocábulo pódese ler en *OELGI* 91-92.

San Tomé en docs. antigos chamábase *Sanctus Thomas de Summio*; en 1280 figura *Santo Tome de Sumyos* (*CDVD* 56); Amor Meilán só trae Sumio (*GPL* 354). *O monte Summio* / *Sumeo* / *Summo* (hoxe O Farelo) consta en docs. dos anos 572, 1075, 1077 (*NML* 178); *monte Summeo* no ano 939 (*CDF* 4).

5. AMOEXA (Santiago)

Amoexa, nome da parroquia que ten igrexa románica (*RLP* 323-330) e dunha aldea dela, non ten nada que ver con “A Monxa”, como cren algúns veciños desta freguesía e como propuxo Ben Cho Sey (Cf. *BCML* VI, p. 67). En 1120 cítase *villa vocitata Canaria* (hoxe A Caira) *et Amonegia*; en 1160 figura unha *hereditas in territorio Dorra, subtus castro de Monegia, pernominata Canaria, sub aula Sancti Iacobi de Amonegia, discurrente rivulo Ullia*; en 1165 outra herdade *iacet ipsa in territorio Dorra, subtus castro de Amonegia, villa pernominata Canaria de Iusaa et iacet sub aula Sancti Iacobi de Amonegia*; en 1172 escriben *Amoega* (*TSO* núms.

81, 100, 102, 103). En 1174 os frades de Oseira din que deron ós frades *Hospitaleses* *kasal de Amoeja*; en 1258 aparece *Nuno Nuniz cavallero d-Amoega* (CDO 53, 818). En 1289 menciónase *S. Iacobi de Amoeia*; e noutro doc. do século XVI chámase *Amoexa* e *Amoexe* (BCML VI 67-68). En 1274 consta *Pedro Muniz Diez da Moenga* (CDVD n° 50). En 1383 figura un individuo “*natural da Moesa*” (CDVD 92). Parece topónimo prerromano, comparable co antropónimo *Ammo*, *-onis* (AS I 131), *Amonus* (AS I 132; OPPH 23), *Amunius* (AS I 133) e con *Aegi Amunniaego* (RPH 71), teónimo en dativo, atopado nun bronce votivo en Viana do Bolo (Ourense).

Caira acabamos de ver que se escribía *Canaria* en 1120, *Caayra* en 1382 (LF p. 510 = DCL* n° 851), e podería referirse á *herba canaria*, citada por Plinio (NH 24/176) e relacionada con *canis* ‘can’.

Casilmoure semella un composto de *Mauri*, xenitivo do nome persoal *Maurus* (TLC 206) como segundo elemento; pero o primeiro non é tan claro. Porque “*casil*, caixón de madeira dividido en compartimentos para coloca-los bordos [= novelos] do tear” (GDXL) [¿derivado de *capsa* ‘caixa’?] non parece apropiado para topónimo. Tampouco debería contar aquí o árabe *casil* ‘alcacer’. Podería quizabes compararse co salmantino “*casillo* (De *casa*). Masc. Corral pequeno para el ganado en medio del campo” (DHL). Algunha semellanza ten tamén co top. *Casillaflor* en Meis (Pontevedra), tal vez *Casilla* de Floro.

Outeiro de Amoexa, v. n° 2; cítase este *Autario* en 1180, 1182 (TSO II 86, 88, 116).

En *Pereiras* está o plural da árbore que dá a froita de *pirum/pira* ‘peras’ (FG 175/2).

En *Ribó* temos unha abreviación de *rivus bonus* ‘río bo’.

6. ANTAS DE ULLA (San Xoán)

En 1210 e 1216 consta *ecclesia Sancti Iohannis de Antas*; en 1390 *Sayoane / Seyoane das Antas* (CDVD 38, 93), igrexa que ten restos románicos (RLP 297-302). Algúns do vulgo escriben *Soane da Santas*, acomodando ó seu xeito o segundo elemento; pero *Antas de Ulla*, a capital do concello, queda xa vista na introducción.

A Caracocha ‘talo oco e carcomido dunha árbore’ (*GDXL*), ‘folla que envolve a espiga do millo’, ‘casa pequena e ruín’, en opinión de G^a de Diego, “es una evolución de *crocha* de *carocha*”; pero non se ve claro que proceda do grego *carydion* ‘noz pequena’, *carudium* / *carudia* en glosarios latinos (*EE* p. 379; *DEEH* 562; *DXL*).

O *Carballo* é voz prerromana, derivada de *carba* (*DCELC*). G^a de Diego supón que sería o diminutivo *carbaculum (*DEEH* 557); pero as formas medievas dan *carbalio* (*DELP*) e *carvalio* (*TSA*; *LHP*), como se fose aumentativo da *carba*, a cal é un caxigo pequeno de madeira ruín (*DEGC* apend.; *GDXL*).

Sendelle provén dun nome persoal gótico, que xa non é o suposto e dubidoso *Sendellus (?) (*HGN* 241/20), senón o atestado como *neptos de Sendello* (*TC* 144, 160).

En *Seoane* albiscamos o xenitivo *Sancti Iohannis* ‘San Xoán’.

Sucasas provén de *sub casas*, é dicir, casas en sitio baixo.

Vilaboa foi sen dúbida unha *villa bona* ‘vila boa’ ou vila de *Bonus* (*TLC* 274), como *Villa Aemilia*, de *Aemilius*.

Vilane parece ser *Vilahane* en doc. de 1285 (*CDVD* 57), pero pódese confundir nas citas con Vilaxoán de Lestedo (Palas de Rei), que aparece repetidas veces en docs. de Vilar de Donas, chamándose *Villayoane* / *Bilayoane*, ano 1285, *Villa Iohanne* en 1294, *Bila Joane* en 1434 (*CDVD* 58, 64, 126). En 1390 figura unha *herdade que suya leuar Johan Migeles, de Bila Johan, que foy; a qual herdade ias su signo de Sayoane das Antas, et outra nosa herdade que o dicto noso moesteyro ha en Bilaane* (*CDVD* 93). Joseph M. Piel en *Grial* (Nº 91, 1986, p. 100) opina que *Vilán* e *Vilane* “no meu parecer têm a sua raiz no nome común latino *villanus*, literalmente ‘vilão’, na acepção neutra de ‘habitante de um prédio rústico’, o qual secundariamente se tornou nome próprio de pessoa *Villanus*; cf. Iiro Kajanto, *The latin cognomina*, pág. 312”.

7. ÁRBOL (Santalla)

Árbol soamente é nome da parroquia, non de aldea, e parece a primeira vista unha castelanzación “árbol” de *arbor* ‘árbore’ (cf. *FG* 021); pero, se cadra, foi un diminutivo *arvulum, de *arvum* ‘campo cultivado’, ou a vila de *Arborus*, nome persoal (*OPNH* 108/141).

En *Funsín* perdura o xenitivo do antropónimo gótico *Fonsinus / Funsinus* (HGN 96/2).

De *Randulfe* ocupeime no xornal de Lugo El Progreso (16-III-1984), dicindo que corresponde ó xenitivo do nome gótico *Randulfus* (HGN 217/4).

8. ARCOS (Santa María)

Cítase *ecclesia Sancte Marie de Arcos* en 1239 (CDVD 14); *Sancta Maria de Archus in terra de Dorra*, a. 1247 (CDO 589); *Arcos* en 1355 e 1356 (LF 609, 613). Ultimamente estudiou esta igrexa románica J. Delgado (RLP 331-341). *Arcos*, moi repetido na toponimia hispánica, anque parece plural do apelativo latino *arcus* ‘arco’, podería ser nome pre-latino, porque aparece en *Arco-briga*, topónimo da Celtiberia, nos antropónimos *Arcco*, *Arquius*, *Arquia*, *Arcius* (OPPH 32, 35; OPPAL 38, 41) e mesmo nos teónimos lucenses *Arquienobo* e *Arco-muniecae*, dos que teño escrito respectivamente en BRAH (CLXIX, 1972, 185-195) e BCML (IX, 1976, 237-244). Comentando a Sarmiento (OELG I 389-390) Pensado admite que “su explicación como top. viario es aceptable”, partindo de que nas vías romanas houbera ‘arcos’ máis ou menos monumentais; pero “otros ven en el top. alusión a *arcos* de puentes o aeductos mejor que a arco triunfal”. Machado (DOELP) escribe: “Sobre *Arcos* na top., ver: *Toponimia Tumular* do P. Arlindo R. da Cunha, na R[evista de] Port[ugal], 18º, p. 59 e segt.”; pero eu non tiven acceso ó seu texto. Juan J. Moralejo (CN 288) opta pola raíz indoeuropea *arc-* ‘protexer, cerrar, gardar’, que ve no lat. *arx*, *arceo* ... Nesta hipótese, o top. *Arcos* tería o “significado de ‘defensas, cercas’ que poderían nombrar lugares y obras de defensa tanto de la población como, tal vez mejor, de sus ganados u otros bienes”.

De *Barbalde* tratei en *Grial* (Nº 77, 1982, p. 363), dicindo que nunha escritura do ano 939 aparece a *villa ... prope monte Summeo que vocitant Barvaldi*, e que a orixe do nome está no xenitivo do antropónimo gótico *Barualdus* (ELH I 440 e 557; HGN 38/2).

Cabo de Arcos compónse da preposición *cabo de* ‘a carón de’, que se orixinou no lat. *caput*, coma o castelán “cabe” (DCELC). Cítase *Cabo de Arcos* en 1239 (CDVD 14).

A Fraga sería unha voz *fraga do lat. vulgar, plural de *fragum*, derivado de *frangere*, por ser un sitio abrupto e rochoso (*DEEH* v. *fragum*; *DCELC* v. fracción).

Nugallás v. nº 3.

Pumar, *pomarius* (masc.) no lat. med. (*MLLM*); *Pumares* a. 907; *Pumare* en 1029 e 1031 (*TSA* 210, 227, 74), procede do lat. *pomum* ‘froito comestible, mazá’, porque alude a un sitio plantado de maciñeiras.

Veloin, coma *Velanxil* = *Vilanxil* ou *Velouchada* = *Vilouchada*, parece variante de *Viloín*, onde se detectaría a voz *villa* ‘vila’, unida á do seu posuidor en xenitivo, que podería ser quizabes *Audinus* (*HGN* 31/21; *TSA* 92), *Odinus* (*OPNH* 115/203), como *Villa Audini* (*TSA* 94).

A Vila Pequena é facilmente intelixible, pero non é clara a etimoloxía de ‘pequeno’, supoñendo que fose *pitzinnus*, como propón G^a de Diego (*DEEH* 878) ou *pittinnus*, como di Corominas (*DCELC* v. *pequeño*).

9. AREAS (Santa Cristina)

En 1254 había unhas herdades *in loco qui vocatur Arenas in terra de Camba, sub signo Sancti Stephani et ... in loco qui vocatur Sumoza in terra de Dorra sub signo Sancte Christine* (*CDO* 714). O nome da parroquia deriva do lat. *arena* ‘area’ e non se atopa en ningunha aldea dela.

Castro traduce o lat. *castrum* ‘fortaleza’.

O Outeiro v. nº 2.

Río foi *rivus* en latín.

Santa Cristina cítase en 1355, 1356 (*LF* = *DCL*^{*}, núms. 609, 613). Esta patroa da freguesía foi unha mártir de Tiro, *Christina*, con típico nome cristián, de orixe grega.

A Somoza parece proceder do adxectivo *summus*, *a*, *um*, que orixinou en galego o apelativo *soma* ‘parte máis alta do rego, altura natural dun terreo que divide dúas leiras a modo de valado’, ó que se lle uniría aquí o sufixo diminutivo *-ucea* > *-oza*. Así o explica Piel en *Grial* (Nº 91, 1986, p. 101). Nótese a súa proximidade xeográfica e lingüística co monte Sumio = O Farelo. En 1245 noméase *Petrus Petri filius Petri de Monteforte de Sumoza* [= *Sumoza de Lemabus*, a. 1125 (*TSA* 54)], o cal tiña unha *he-*

reditatem in loco qui vocatur Sumoza, in terra de Dorra, sub parrochia sancte Christine, que lle vindiderunt illi de Sumoza, estando presentes laici de Sumoza (CDO 562).

10. BARREIRO (San Cibrao)

Barreiro, nome de parroquia (suprimida eclesiasticamente en 1890 e agregada a Re-boredo) e dunha aldea súa, alude a un sitio ou a un oficio persoal do barro, voz prerromana (*DCELC*).

A Laxe ‘pena grande aplanada que aflora na superficie’ (*GDXL*) foi a voz *lagina/lagena*, de orixe prerromana (*DCELC* v. *laja*); cítase *Lagea* en 1269, 1391, 1403, 1441 (*CDVD* 41, 94, 105, 139).

Medeiro ‘montón cónico con monllos de cereais’ (*GDXL*) é un derivado de *meta* ‘meda’, calquera obxecto de forma cónica (*DELL*), por exemplo, unha mámoa ou un outeiro (*collis in modum metae*). Pero *metarius, a, um* era un adxectivo latino, referido ó que circunscribe e bordea a *meta*. No lat. medieval *metaria* = *medietaria* era unha herdade a medias, e *medietarius* ‘parceiro a medias’ (*MLLM*).

Paredes, plural orixinado no lat. *paries, -etis*, alude a construcións antigas ou valados: *villares cum parietibus*, a. 940 (*TC* 456). Blaise (*LLMA*) trae: “*parietes, re-venus, honneurs féodaux*”; pero non cita textos.

A Pedrouza ‘terreo penasqueiro con montóns de pedra’ deriva do lat. *petraucea*, co sufixo visto en Somoza, pero aquí combinado doutro xeito e facenzo o ditongo *-au-* > *ou*.

A Ponte Mercé, con base nominal no lat. *pons* ‘ponte’ e *merces, -edis* ‘paga, recompensa’, da mesma raíz que ‘mercado’, ‘mercancía’, e ‘comercio’ (*DCELC*), debeu ter algunha razón histórica para ter este nome, que no lat. med. significaba ‘favor’ dalgún príncipe (*MLLM*).

11. CASA DE NAIA (Santa María)

Aboi comparouno Piel coa forma plena Vilaboi, indicando que foi unha *Villa Avioli*, antropónimo diminutivo de *avus* ‘avó’ (*Verba*, II, 1975, p. 46-48); pero non tivo en

conta o xenitivo do nome persoal latino *Abonius* (LE 66) ou *Avonius* (LE 348), nin tal vez o celta *Avonus* (ASI 317).

En *Casa de Naia* temos un composto do lat. *casa* co nome do seu posuidor, que foi *Annaia* / *Anaia* (OPNH 100/95; BA XI, 1981, p. 237). En docs. de Lugo cítase *Casa Anaya* en 1202, *Casadenaya* en 1256, 1280, 1295 (NML 146). Aparece tamén *Kasdanaya* sen data (TSO II 92); *Santa Maria de Casdanaya* en 1393 (CDVD 96); *Dominicum Didaci de Outiom de Cas Denaya*, en 1254 (CDF 119). O antropónimo *Anagia* / *Anaia* / *Anaya*, que figura en docs. lucenses (cf. *Luc.* 10, 1995, p. 159, 168, 172) e no *TC* (cf. índice), foi comparado por Menéndez Pidal co vasco *anai* ‘irmán’ (TPH 229). Así Palacios considera o top. *Anaya* como arabismo *annahya* ‘auga estancada’ (Cf. *DAE* e *DNP*).

Fondevila pódese interpretar como *fons* ‘fonte da vila’ ou como *fundus* ‘fondo de vila’ (TGL 111).

Outeiro de Donas parece referirse a unha posesión que tivo aquí o mosteiro de Vilar de Donas. *Outeiro* queda visto no nº 2, e *Donas* procede do lat. medieval *domna* ‘dona’ = *domina* ‘señora’.

Suar cítase así en 1393 (CDVD 96) e procede do antropónimo *Suarius* (OPNH 277/1276), quizabes ‘nomen humilitatis’ cristián, derivado do latino *sus* ‘porco’, equivalente a *Porcarius* (RL 381), como opina Joseph M. Piel (*NP*, p. 371). Trataríase dunha (*Villa*) *Suari(i)*, como repite o mesmo Piel en *Verba*, IX, 1982, p. 128. Sen embargo, R. Faure (*DNP* v. *Suero*) opina que *Suarius* / *Suerius* terían probable orixe xermánica, tal vez con base no tema *swar-/swer-* ‘pesado, grave’, dado que Förstemann rexistrou seis nomes xermánicos formados de *Swari-*.

12. CASTRO DE AMARANTE (Santa Mariña)

Da súa igrexa románica, dun mausoleo arrimado a ela, e do gran pazo, ofrece datos J. Delgado (RLP 313-319). Os compoñentes deste topónimo quedan vistos atrás no nº 3 e 9.

Augas de Frádegas case non necesitan comentario no primeiro compoñente, porque se trata dun balneario utilizado contra a reuma. *Frádegas* parecen aludir a *fratres* ‘frades’ (LG 120) ou (*aquas*) *ferraticas* ‘augas ferruxinosas’, segundo as califi-

cou un excursionista en *El Progreso*, 25-V-1999, páx 12; pero este calificativo resulta ser falso, porque non existiu en latín e porque son augas sulfurosas. Leron *Fabricas* nun doc. do ano 1077, no que Ordoño Aloitiz e Eyloni Gunsalviz doan a metade da *Villa Egeredi á ecclesia Sancti Salvatoris, que est fundata in villa que vocitant Pinnela, territorio Rovoreto, inter duos oppidos qui sunt nunc cupati per ipsius flubidos qui ibidem discurrunt Uliola et Fonte Frigida, inter duos alpes Summeo et Fabricas, sub urbe lucense sedis* (CD II 400-401). De *Fabricas* procede de modo normal o apelido *Fábregas* e quizabes de modo irregular *Frádegas* con disimilación *b/d* e metátese do *-r-*.

O Coto podería ser a forma galega *coto* ‘curuto ou cume dun monte’, orixinada nunha voz pre-latina *cotto* ‘altura do terreo’, como expón Menéndez Pidal (TPH 269-275).

Frádegas, v. supra.

Os Píos, plural de *pío* ‘pía grande de pedra’ (*DRAG*) ‘receptáculo de pedra nas fontes’ (*DXL*), son o masculino de *pía*, lat. *pila*.

Santa Mariña, mártir de Antioquía, reclamada pola Igrexa de Ourense (*ES* XVII, 216), levaba o nome *Marina*, derivado de *mare* ‘mar’. En 1075 Ordonio Alvitiz dota á súa querida muller Eyloni Gundisalviz coa metade dunha “*villa territorio Rovoreto, subtus monte Sumeo, villa ubi dicent Egeredi, prope aula Sancta Marina*” (*CPR*, fol. 216, nº 241; *CD* II 399).

Toande provén do antropónimo gótico *Theodenandus* (*HGN* 271/21; *OPNH* 280/1300) en xenitivo.

Vilariño adóitase dicir que é un diminutivo de *villare*, é dicir, unha vila pequena; pero teóricamente cabe tamén supoñer que fose unha aposición de *Villa Arinius*, nome persoal latino (*LE* 125), coa mesma estrutura que ten Vilaxurxo, Vilafernando, etc.

13. CASTRO DE AMARANTE (Santo Estevo)

Os compoñentes do nome parroquial quedan vistos no nº 3 e 9. Esta freguesía cítase como *ecclesia Sancti Stephani de Amarante* en 1263 e *Santo Estevo do Castro que é en terra de Reboredo* en 1438 (*CDVD* 35, 129, 131, 132, 154). Son aldeas desta fre-

guesía *Amarante, O Castro, Chacín e Recendes*. Os dous nomes primeiros xa quedan vistos nos núms. 3 e 9.

Chacín procede dun posuidor chamado *Flaccinius* (LE 413) en xenitivo (NP n° 138).

O patronímico *Recendes* provén do antropónimo gótico *Recesindus* (HGN 219/20; OPNH 257/1137).

14. A CERVELA (San Miguel)

Bertosende, citado así en 1311 (LF = DCL*, doc. 107), sería xenitivo do suposto antropónimo gótico **Berte-sindus*, como propoñen Piel e Kremer (HGN 45/11) ou quizabes do xinecónimo *Bertosinda*, constatado en 1010 (TC 180).

A Cervela foi un nome teriomórfico de muller, *Cervella* (TLC 327), diminutivo de *cerva*. Cítase en 1190 esta igrexa de S. Miguel de Cervela (NML 147), a cal é románica (RLP 308-309).

A Costa ten claro significado e tamén clara etimoloxía, porque soa igual en latín, *costa* ‘costela, costado, lado’, que no romance significou ‘costado e ladeira dun monte, terreo en pendente’ (DCELC v. *cuesta*).

O Pazo parece tradución do lat. *palatium* ou do antropónimo *Palatius* (LE 364), *Palatio* (TLC 184); pero Juan J. Moralejo (CN 283-298), que rexistra 164 veces variantes deste top. na provincia de Lugo, opta por unha orixe pre-latina co significado de “corral, aprisco, redil” e non “palacio, residencia (imperial, real, episcopal, señorial...)”.

Quintela é diminutivo de *quinta*, quizabes por alusión á quinta parte dos froitos pagados a un señor (DCELC v. quinto) ou por ser posesión de *Quintellus* (TLC 128, 174), variante vulgar de *Quintillus* (TLC 174). Tamén se explicaría por ser *Quintanella* a pequena vila dun *Quintanus* (TLC 293).

15. CIBREIRO (San Miguel)

Cibreiro, nome parroquial e dunha aldea única, escrito *Cevreyro* en 1254 (CDO 714) e *Zevreyro* en 1269 (CDF 212) e 1293 (CDO 1236), podería ser topónimo orixinado

no animal *cebra*, *ecifera* ‘egua brava’ no lat. vulgar (*DCELC*); pero outra voz galega *cebra* ‘golpe forte de vento e chuva fría’ ten distinta etimoloxía, quizabes relacionada co vento *zephyrus* (*DCELC* v. *cebra*), relación que lle cadraría ben a Cibreiro / Cebreiro, por estar no alto da serra do Farelo.

16. CUTIÁN (San Xoán)

O Cruceiro deriva de *crux*, *crucis* ‘cruz’, aludindo quizabes a unha encrucillada de camiños. O profesor J-L. Pensado (*OELG* I 326-327) escribe:

“El origen de la voz *cruzeyro*, sust. y top. no parece ofrecer dificultad, y quizás por ello nadie se ha interesado en trazar su historia, que es bastante sorprendente. Parece que se trata de una creación romance muy tardía, independiente del lat. «*cruciarius*, -a, -um, adj. Ad cruce[m] pertinens, in cruce factus. *Alcim. Avit.* Fragm.» recogido por Quicherat en *Addenda Lexicis Latinis* (61), pues aparece bajo forma latina. - En el dominio gall. no encontramos ejemplos medievales de un *cruciariu o *cruzeyro* sust. o top. ... Falta en el *Censo de Galicia* de 1591 ... y en otras obras del s. XVII ... Es posible que nazca en el s. XVIII, crezca a mediados del mismo y florezca en la primera mitad del s. XIX” ...

Cutián soamente o vexo rexistrado no *Diccion. Galego Castelán* de Carré, como sinónimo de batán, e considerado como “autóctono” por Corominas, o cal procedería do verbo ‘cutir’ = golpear (*DCELC* v. *batán*). Opinión que acepta A. Moralejo, que o equipara con batán, folón, pisón (*TGL* 30, 269 ss). Pero outra hipótese sería ver en *Cutián* a pervivencia do nome persoal *Cotidianus* (*RL* 319), como do adxectivo *quotidianus* saiu ‘cotián’ en galego. Cítase *Cotyam* en 1280 (*CD* 281) e *Cutyan* en 1376 (*CDVD* 83). Comparado co portugués *Cotiães* parecería que este fose “o gent. *Cottilanis do deminutivo *Cottila de *Cotta*”, como supuxo Piel (*NGTP* n° 282) e recolle Machado (*DOELP*). Nesta mesma hipótese, Pensado (*OELG* I 415) parece aceptar que *Cutián* “remontaría al acc. *Cottilanem”; pero engade: “Incluso podría alcanzarse el mismo resultado a partir del gen. de *Cautianus* (cfr. Kajanto, *Cognomina*, 250) *Cautiani* > *Coutian* > *Cotián* / *Cutián*, pero carecemos de información que acredite cualquiera de las posibilidades”.

Fonfría traduce a *fonte frigida* (TGL 104), citada así en 1077 (v. n° 12), cambiado o xénero masculino do lat. *fons* e conservando o feminino do lat. vg.

Martín trae a orixe do xenitivo de *Martinus*, antropónimo teofórico, derivado de *Mars, Martis* ‘Marte’. Quizabes hai algunha alusión en 1133 e 1231 (NML 173).

Peizal indica un *paniciale*, sitio abundante en paínzo ou millo miúdo, *panicium* en latín (TGL 149, 151, 159, 160, 164; FG 169/2).

Penela, diminutivo de pena, *penna* no lat. medieval (MLLM), en opinión de Corominas tería a súa orixe en *pinna* ‘amea’ (DCELC v. *peña*). En 1453 faise mención dunha *hermida, que por nome se deçia de San Pedro de Penela, que estava sita en terra de Reboredo ... a dita hermida e moesteiro de San Pedro de Penela, que asi se deçia en outro tempo, que he anexa do dito moesteiro de San Salvador de Billar de Donas ... eu non lle enbargo a dita ermida e moesteiro de San Pedro de Penela* (CDVD 149). En 1077, como vimos no n° 12, citábase a “*ecclesia Sancti Salvatoris, que est fundata in villa que vocitant Pinnela*” e a ela Ordoño Alvitiz e Eyloni Gundisalvi doábanlle a “*Villa Egeredi ... pro luminaribus altariorum et pro victum atque vestitum religiosorum monachorum fratrum et sororum qui missam et evangelium anunciaberint et sobrie iuste vivere cupient et in vitam sanctam monasticam deduxerint ... Et illa domna Eyloni in quantum illa in viduitate permanserit faciant ad illa illos dominos et fratres de Pennela bene in quantum potuerint* (CPR f° 88, n° 78; CD II 400-401). En 1311 noméase a “*ermita de San Pedro da Penella*” (LF = DCL* n° 107).

17. DORRA (Santiago)

Alemparte alude á parte que está a outro lado de alá e procede do lat. *illinc parte* (cf. DCELC v. *allá*; OELGI 350-351). Cítase *hereditates in casali de Alemparte*, a. 1252, *heredad de Alenparte* en 1285, *casario de Alenparte* en 1401 (CDVD 27, 57, 100).

En *Campo* perdura o lat. *campus*.

Os *Carreiros* débense relacionar con *carrus*, nome galo e forma vulgar do lat. *currus* ‘carro’. No lat. imperial (*DELL*) e medieval existía o substantivo masc. *carrarius* (MLLM; LLMA).

Casforno poderíase desenvolver en ‘casa do forno’, pero *Furnus* foi tamén nome persoal latino (TLC 348). Nun epígrafe lusitano consta *Terentius Furnus* (ILER 4457).

A *Chapeleira* deriva de Chapela, topónimo, que parece un diminutivo de Chapa, tamén topónimo. O apelativo *chapa*, en opinión de Corominas (DCELC) é “voz común al castellano y portugués ... de origen incierto, probablemente idéntico al del oc. y retorrom. *clap, clapa*, alto-it. *ciap* ‘roca, peñasco, guijarro’, especialmente cada uno de los diseminados por una ladera de montaña, que representan una base *klappa de procedencia desconocida”. J-F. Niermeyer (MLLM) trae “*clapus, clapa* (celt.): 1. montón de pedras, s. XIII; 2. tobeira, s. XIV; 3. terreo cercado cun valado, a. 1118; 4. rabaño, s. XIV, Ital”. No *Diccion. Irindo* leo que chapela equivale a capela (?), pero non consta con que autoridade. No *Diccionario* de Alonso Estravís atopo “chapeleira”: muller que fai ou vende chapeus, caixa en que se gardan ou transportan chapeus = sombreiros; pero este aspecto parece pouco apropiado para o topónimo. Machado (DOELP) rexistra en Lisboa o top. *Chapeleira* e o alcume ‘Chapeleiro’, que el relaciona con ‘chapeu’ (?).

A *Colleira* sería unha *cunicularia*, sitio abundante en coellos, *cuniculus* en latín. Pódese comparar coa Illa da Colleira, cerca de Viveiro, que en 1095 chmábase *Quonicularia* e posteriormente *Cualleira, Coelleira, Colleira* (E. Cal Pardo, *El Monasterio de San Miguel de la Isla de la Colleira*, Madrid 1983).

Dorra, top. pre-latino do que escribín en *El Progreso* (3-IV-1991), deu nome ó *Comitatus Durriensis* no ano 572, doc. no que se menciona *Durria* como límite daquel condado. No testamento do bispo Odoario, ano 747, cítase o territorio de *Dorra*, denominación que se recolle en posteriores documentos de Lugo, Oseira, Sobrado, Ferreira de Pallares, Vilar de Donas, Samos [*villa in Dorra*, a. 1091, TSA 55], etc.

Montecelos provén do latín vulgar *monticellus*, clásico *monticulus* ‘pequeno monte’ (DELL).

O Pazo v n° 14.

Ribadulla foi *Ripa Ulliae* ‘ribeira do Ulla’, por estar na marxe do río *Ullia*, que figura así en docs. lucenses (NML 180) e ten nome indíxena prelatino. Plinio (III, 10) cita unha cidade hispana que se chamaba *Ullia* e apelidábase *Fidentia*, quizabes traducindo ó latín o topónimo indíxena.

18. FACHA (San Xiao)

A Eirexe indica un *ecclesiae (locus)* ‘lugar da igrexa’, nome este greco-latino que significaba ‘congregación’ de fieis e luga onde se reunían para o culto.

Facha, aldea que deu nome á parroquia, procede probablemente de *fascula, alteración do latín *facula*, diminutivo de *fax*, *-cis* (DCELC), que se converteu no persoal *Facula* (TLC 343), o posuidor do lugar.

A Regueira ‘sitio por onde corre a auga’, *recaria*, *regaria*, *rekaria*, *regera*, *requera* en docs. medievais (DAL 207; LHP), vencéllase con *reco*, a. 898, *rego*, a. 911ss (DAL 195), hidrónimo prerromano *recu ‘rego’, parente do celta *rica* ‘suco’, en opinión de Corominas (DCELC v. *regar*).

Vilasante de Abaixo e *Vilasante de Arriba* son dúas partes a distinto nivel, *bas-sus / ripa* (DCELC), dunha antiga *Villa Sancti* ‘vila de *Sanctius* ‘Sancho’, como escribín en *El Progreso* (11-VII-1990).

19. OLVEDA (Santa María)

Olveda, nome só da parroquia, podería remitir a un abundancial de *ulva* ‘ova, espadana’, como opina Menéndez Pidal (TPH 140). Pero debeu ser o “archaique” *oliveta*, *-ae* (DELL), sitio de olivos. Así o estima tamén A. Moralejo (TGL 293, 327 nota 34) e Navaza (FG 163/4). Figura *Sta. Maria de Oliveto* en 1163 (TSO II 106); *Petrus Fernandi de Olveda* en 1257; *Johan Lourenço d-Olveda, clérigo*, en 1300 (CDO 795, 1299); *frey Martino, balio d’Olueda* en 1274 (CDVD 50); en 1246 e 1278 (BMPL V 68; CDF 273, 274). Na toponimia portuguesa consta *Ulvaria* a. 1108 e *Ulveyra* a. 1131, actualmente Oliveira (Machado DELP, DOELP).

A Eirexe v. nº 18. A igrexa románica foi estudada por J. Delgado (RLP 342-345).

A Ermida v. nº 3.

A Escrita parece traducir a *scripta*, quizabes por referencia a algunha escritura de doazón, foro, etc., ou a un petroglifo.

Fondevila v. nº 11.

Gondoriz procede do antropónimo gótico *Guntericus* (HGN 145/28; OPNH 192/728).

Puzos traduce en plural o latín *puteus* ‘pozo’.

Sendín foi xenitivo de *Sindinus* / *Sendinus*, nome persoal gótico (HGN 241/24; OPNH 270/1228). En 1063 aparece unha herdade *in loco cui dicunt Sendin, discurrente ad aulam Sancti Cipriani* (San Cibrao dos Ferreiros), *inter duos alpes: Monte Roso et Sumio* (TSO II 99). En 1163 e 1172 cítase *in territorio Dorra, inter monte Nivego et Monte Roso, villa vocitata Sindini, iacens sub aula Sancti Cipriani et Sancte Marie de Oliveto* (TSO II 106, 107).

20. PEIBÁS (San Lourenzo)

Da súa igrexa románica trata Jaime Delgado, RLP 320-322.

Lamas é topónimo moi repetido en Galicia, que alude a unha característica do terreo lodoso, encharcado, pois é plural de *lama*, voz latina ou pre-latina (TPH 98-102).

Peibás nomeábase *Peyvaes* en 1254 (CDO 714), *San Lourenzo de Peyuaes* en 1291 (CDF 316) e *Peivanes* nun doc. do ano 1363 (NML 168), o cal coido que se refire a un cambio entre o bispo de Lugo, frai Pedro López e o abade de Oseira; este mosteiro recibe herdades en *San Jullao d’Eyree, Santa Marina d’Esmeriz, Santiago de Pradeeda*, e o bispo recibe *a quarta parte do couto et iglesia de San Lourenço de Peyvaes* (CDO 1781), *Peinaaes* (?), segundo Leirós, *Catálogo*, nº 2801. Tamén aparece *Sancto Laurencio de Peruaes* (?) en 1251 (CDVD 26). En 6 “Documentos da Catedral de Lugo, século XIV”, escriben *Peyvaes* (LF). Coido que *Peibás* sería quizabes o composto *Pelagius Iohannis*, se o comparamos co primeiro elemento de *Peimoure* e co segundo de *Se-ivane*.

Velanxil cítase en 1180 como *Villa Engildi*; pero antes, en 1033, figura *Villa Onegildi* (TSO II 75, 87). De *Velanxil* tratei en *Grial* (Nº 77, 1982, p. 364), sostenendo que *Onegildus* foi nome persoal gótico (HGN 203/1; OPNH 239/1020).

De *Verín*, *Berim* en 1180, pódese dicir que foi xenitivo do antropónimo latino *Verinius* (LE 278) ou *Verinus* (TLC 254; HGN 43/18), con base en *verus* ‘verdadeiro’.

21. QUEIXEIRO (San Pedro)

Cítase *I. Martini clericus de Queygeiro*, a. 1257, *I. Dominici de Queygeyru*, a. 1260, *Migell Eanes rector da igrexa de San Pedro de Queigeyro*, a. 1293 (CDO 795, 864, 1236). Chócame a denominación de “*San Pedro de Requeixo*” en 1355 e “*San Pedro de Quyrino*” en 1356 (LF = DCL*, núms. 609, 613). O nome de *Queixeiro* é soamente o da parroquia e pódese relacionar co lat. *caseus / caseum* ‘queixo’, como produto lácteo, tratándose dun alcume persoal de oficio, é dicir, dun tardío *casearius* (DELL), fabricante ou vendedor de queixos. Menos verosímil parece que fose un ‘caixeiro’ < *Capsarius* (TLC 323), nome persoal e apelativo latino (DLF).

Casteda saíu de *castanetum / castaneta*, indicando abundancia de *castanea* ‘castaña’ (TGL 345; FG 072/6).

De *Lebesende* ocupeime en *Grial* (Nº 100, 1988, p. 278) para dicir que non é derivado do celta *Lobesus*, como propón Menéndez Pidal (TPH 133), senón do xenitivo de *Leovesindus*, antropónimo gótico (HGN 169/10; cf. OPNH 210/851). Cítase *Fernan ferreyro de Levossende* en 1287, *Pedro Perez de Levosende* en 1293, *Levosendo* en 1348 (CDO 1190, 1236, 1664).

22. REBOREDO (Santiago)

Reboredo non corresponde agora a ningunha aldea, senón só á parroquia. Foi *roboretum* en latín (DELL) e aquí nome de territorio, que provén de *robur* ‘carballo’, co sufixo de abundancia *-etum* (DEEH 935; DCELC v. roble; FG 195/2). Cítase *heredes de Reboredo*, a. 1239 (CDVD 16), *casal en Reboredo / Reuoredo*, a. 1285 (CDVD 57), *fregresia de Santiago de Reuoredo*, a. 1376 (CDVD 83). Noutros docs. lucenses aparece, non esta parroquia, pero si *Reboretum* a. 897, *Reboreto* aa. 976, 1078, *Reboredo* a. 996, 1263, *Revoredo* a. 1133, 1199, 1231, *Roboreto* a. 1075, 1077, 1094, *Roboredo* a. 1059, *Rovoredo* a. 1221 (NML 172-173).

Baldriz foi xenitivo do nome persoal gótico *Baldericus / Valdericus* (HGN 37/11; 289/5).

Para *Gradoi* Piel e Kremer (HGN 117/2) postulan un antropónimo gótico *Gardoi (?) con asterisco e signo de interrogación. Pero nomeábase *Guadrui* en 1285 e *Goaadroy / Goadroy* en 1376 (CDVD 57, 83), o cal fainos sospeitar que se orixinaría do xinecónimo *Gulatrudia / Gulatruia* (HGN 133/6), **Walatrudia / Qualatrudia* (HGN 288/8).

Martín v. nº 16.

Ourás parece plural de *Oural*, do que escribiu Froilán López en *Grial* (Nº 70, 1980, 477-479), dicindo que “vén do lat. *aura* ‘vento’ e o seu significado concreto debe aproximarse a: Ventisqueiro, Ventoso”. O lugar lucense do *Oural* (en Chorente, Sarria), ben coñecido hoxe pola fábrica de Cementos Oural e polo longo túnel do ferrocarril, está situado no alto, pero como outras vilas do contorno, ó pé do monte Oural: *subtus monte Aural*, a. 1075, *subtus monte Aurale*, a. 1093 (TSA 200, 225). Unha destas vilas era Loureiro, que tiña un dos seus límites *per Aurale*, a. 1054 (TSA 77).

23. O RIAL (Santo André)

O Rial, segundo vexo escrito en *Helmántica* (XLV, 1994, 288), pódese relacionar con *rivus* ‘río’ e *rivalis* ‘ribeira, marxe’. Pero *Rial* pode ser tamén variante de *Real*, forma elíptica de *Vilarreal*, que sería *villa regalis* ‘vila propia do rei’ (Cf. *Lucensia*, Nº 10, 1995, p. 92; *OELG*, I, p. 283-285).

En *Timós* parece perdurar unha (*Villa*) *Timonis*, dado que consta o antropónimo *Timo / Timon*, *-onis* (*GPR* 1296; *DLF*; *AS* II 1851 = *CIL* VII 981) e *Timonius* (RL 186), quizá variante de *Temonius* (*LE* 112). Nun doc. lucense do ano 572 figura o *monte Timone* (*NML* 179) nos termos da Fonsagrada.

24. SANTISO (Santalla)

Esta freguesía soamente consta dun núcleo de poboación, que se chama *Santiso*, abreviación do haxiotopónimo *Sanctus Thyrsus*, que é nome grego, *thyrsos* ‘tirso’, bastón

simbólico de Diónysos (Baco). En 1122 cítase *medietate de villa Villare de Sancto Tyso*, en 1172 *Sancto Tyrso* (TSO II 81, 101). *Sanctus Thyrsus* pasou a Santo Tisso e San Tisso por asimilación de *rs > ss* (Cf. *OPNH* 285/1323; *NP*, p. 374). O feito de que figuren dous haxiotopónimos, Santiso e Santalla = *Sancta Eulalia*, nome grego da ‘ben falada’, parece indicar que houbo antes dúas ermidas ou igrexas neste termo parroquial, como pasou con San Pedro de Santa Comba, Santa Cristina de San Román, etc.

25. SENANDE (San Miguel)

O nome da parroquia e da única aldea dela, *Senande*, provén do xenitivo de *Sisenandus*, antropónimo bitemático gótico (*HGN* 244/16; *OPNH* 275/1263). Cítase un *casal de Sesnande en Dorra*, a. 1285; *casal de herdade de Fadil, que he su signo de San Miguel de Sesnande*, a. 1391; *casar en Sesnande*, a. 1393 (*CDVD* 57, 94, 96).

26. TERRA CHÁ (San Xurxo)

Terra Chá, nome da parroquia, pero non de aldea, está formado sobre o lat. *terra plana* e nada ten que ver, alomenos no aspecto lingüístico, coa cidade *Turruptiana* dos galaicos lucenses, mencionada por Ptolomeo, anque así o sospeitara N. Peinado (*BCML* III 322) e Cornide (*GPL* 357).

Caldelas alude a augas termais e deriva do lat. vg. *calda*, por *calida* ‘quente’, co sufixo *-ella*, que é diminutivo. Cítase *Caldellas* en 1183 (*CDO* 1165), *Caldelas* en 1266, 1285 (*CDVD* 37, 57).

O Cruceiro v. n.º 16.

Regadío, con esta mesma grafía en 1285 (*CDVD* 57), dise do terreo *rigativum*, que ten auga de rega, calificativo formado sobre *rigatum* ‘regado’, participio do verbo *rigare* ‘regar’.

San Xurxo responde a *Sanctus Georgius*, nome greco-latino bitemático, que significa ‘agri-cultor’.

27. VILANUÑE (San Salvador)

Vilanuñe é o nome da única entidade de poboación da que consta esta freguesía, que se denominaba *Vila Nuni* en 1033, 1120, 1172, 1180 (*TSO* II 75, 81, 84, 85, 100). O antropónimo *Nunnius* sería unha variante de *Nonnius* (*LE* 424), baseado non no adxectivo numeral latino *nonus* ‘nono, noveno’, senón en *nonnus* ‘avó’, que na Regra de San Bieito se recomenda ós monxes máis novos como forma de tratamento cos máis vellos (“*quod intelligitur paterna reverentia*”) e que, segundo parece, era unha palabra exipcia que significaba ‘eremita’, algo así como *abba* ‘pai meu’. Así o suxire Piel en *Biblos* (XXIII, 1947, p. 337-338), recollendo a opinión de Meyer-Lübcke. Véxase tamén *MLLM*.

28. VILAPOUPRE (San Martiño)

A Aldea de Arriba contén o apelativo árabe *al-daia*, determinado polo adverbio *ad ripam* (DCELC), indicador da situación topográfica.

Alvidrón de Outeiro queda tratado no nº 2 e 5.

A Carreira v. nº 17.

Castrillón parece baseado en *castrum* ‘castro’. Nun doc. de ?1133? cítase *Castrilion* (parroquia do Corgo, Lugo). J-L. Pensado, comentando a F. Martín Sarmiento (*OELG* I p. 280-281), parece admitir que “*Castrillón* en Galicia será castellanismo” ... pero engade que “los ports. no parece que consideren castellanismo su *Castrilhão* (DOELG)”. *Castrillón* acaba en *-illón*, como *Castillón* (en Pantón), o cal documéntase como *Castelion* en 841, 871, 916, 1133 (NML 146). Poderíamos supoñer a declinación de *castrilio, *-onis* no lat. vg. (*ILV* nº 362), coma *castellio*, *-onis* (*MLLM*), sen necesidade de acudir aquí a un castellanismo. Puido ser un diminuto castro, denominado *castr-illi-olum, con dous sufixos diminutivos *-illum* / *-olum*, comparable con *monasteriolum* > Mosteirón.

O Corgo case mantén a forma latina *corrugus* ‘canle de auga’, ‘camiño estreito de carro entre montes ou valados’, do que escribín algo máis en Lucensia, Nº 34, 2007, p. 45.

Mancegar v. nº 2.

Pedrouzos v. nº 10.

Penela Garceira consta do apelativo *penela* (v. nº 16) determinado por *garceira*, ¿aludindo quizabes á garza (ave) < “*karkia céltica o precéltica” (*DCELC*), como Pena Corveira?, ¿ou relacionada con *garceiro* ‘variedade de cerdeira’ (*GDXL*)?.

En *Portocarreiro* vemos o lat. *portus* ‘paso dun río ou dunha montaña’, co calificativo ‘carreiro’ (v. nº 17).

Para *San Martiño de Vilapoupre* v. nº 4 o referido a S. Martiño.

Finalmente temos a aldea de *Vilapoupre*, que se cita como *Villapaupre* en 1289 (NML 183), a cal non sería unha vila pobre, senón unha *Villa Pauperi* ‘vila de Pobre’, dado que *Pauper* foi antropónimo latino (TLC 287), correspondente co adxectivo *pauper*, o cal “desarrolló bien pronto un femenino *paupera*, y más tarde un neutro *pauperum*” (*ILV* nº 376). Aparece *Migeel Perez de San Martinno de Vila Poupe, testis* en 1269; *Affonso Eanes de San Martino de Uilla Paupere* en 1321 (*CDVD* 41, 70); *Pedro Garcia de Vila Poupe*, a. 1444 (*CDVD* 141). Deste top. escribiu con máis amplitude Piel en *Verba*, 9 (1982), p. 145-146.

Toponimia do concello de Láncara⁴³

Lembrando a Ramón Piñeiro, nado en Armea e homenaxeado hoxe (2009) no “Día das Letras Galegas”. Tamén naceu en Teixeira o ilustre latinista Froilán López, a quen recordo con agarimo.

Láncara é un concello con 26 parroquias. *Do Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta en 2000, vou tomar os topónimos que pretendo agora presentar no aspecto lingüístico. Usarei siglas bibliográficas, como adoito facer, por abreviar e ó mesmo tempo para apoiar as miñas enquisas coa autoridade dos mestres nestes temas. Pero irán aclaradas ó final deste estudio. Unha boa guía para esta arriscada andaina ofrécea Antonio Díaz Fuentes (*TCS*) e un báculo para apoiarnos nel préstano-lo Manuel Lucas Álvarez (*TSA*).

1. ARMEA, San Pedro

A aldea e parroquia de *Armea* (non Armeá) en docs. medievais aparecen chamándose *Armenia* ou *Armena* (*ES* XL 346; *NML* 141; *BCML* II 57-58, IX 311; *TSA* 13, 14, 20, 22, 42, 44, 49, 55, 204, 228, S-14, S-29; *CDIL* II 454). Estas formas xeográficas evocan as orientais *Armenia* (Plin. 6, 25) e *Armene* (Mel. 1, 104), *ex Armenis*, epígrafe hispano en Denia (*ILER* 5643), coas que se relacionaría o antropónimo *Armenius* (*LE* 132), *Armenae* (*GPR* 905) e tal vez o participio grego *ármenos* ‘adaptado, agradable’ (*DELG*).

Armea de Arriba ten como determinante o lat. *ad ripam* (*DCELC*).

No lugar de *Leirado* houbo a *ecclesia S. Vincentii de Leirado*, aa. 1175, 1195 (*TSA* 49, 53), forma que se podería vencellar con *larea* ‘leira’ (*LHP*) ou co antropónimo *Larinatus* (*LE* 528). Un homónimo en Celanova era *Leirato*, s.d. (*TC* 144),

---

43 Lucensia XIX/39 (2009) Inédito.

Lairato s.d. (TC 154), *Lairado* s.d. (TC 160), *Lairatos* a. 993 (TC 216), *Lairato*, [entre 1044-47] (TC 239), *Leirato* a. 1146 (TC 564). En varios docs. do séc. XIII-XIV do mosteiro de Ramirás consta o top. *Leirado* con esta grafía, menos un *Layrado* e un *Leyrado*. Este de Lán cara parece corresponder a *Sanctum Vincentium de Armena* en 1091 (TSA 55). Se non estivo en San Vicente de Carracedo (v. nº 4), tal vez se ubicaría aquí o *monasterium Sancti Vincenti de Lancara*, aa. 1119, 1122, 1123, 1133 (CDIL II 454, 484, 491, 497, 525), porque aquí existiu o lugar de *San Vincenzo* (cf. GPL 770) e o casarío de *Mosteiro* (cf. Madoz, DG v. *Armea*).

Pedra de Saa correspondería ó lat. *petra* ‘pedra’, determinada aquí por *Sala*, mencionada nun discutido documento de data dubidosa no ano 984 (BCML II 58) ou 997 (TSA 6): *villa iuxta amnis Armena nuncupata Sala*. O apelativo gótico *sala* tería un significado afín a ‘casarío, quinta’, en opinión de Joseph M. Piel (ELHI 538).

Vilela de Arriba indica a situación *ad ripam* (DCELC) dunha pequena vila, *villevilla* no lat. vg. equivalente a *villula*. Nunha bula do papa Alexandre III, a. 1175 (TSA 53) noméase a *ecclesia Sancti Petri in Villela*, que sería a igrexa románica de San Pedro de Armea, así identificada por Jaime Delgado (RLP V 399-403).

2. BANDE, San Pedro

Nun doc. de Samos, a. 982, aparece *villa que vocitant Bandi in ripa Narie* (TSA 23). Arredor de 1160 os cóngos de Lugo posuían *in Bandi ipsam villam* (BCML IX 311). Isto parece indicar que *Bande* sería o xenitivo dun antropónimo, tal vez *Vandius* (CIL VIII 2x = RL 197). Díaz Fuentes (TCS 53) rexistra a opinión de Forneiro, quen “dice que procede del nombre propio prelatino *Bandio*”, anque non indica onde consta este antropónimo. Pero se comparamos o noso topónimo co ourensán *Bande*, vemos que este era (*villa, ribulo, terra*) *Vanate* en moitos docs. de Celanova (Cf. TC índice), escrito tamén *Vanade* (TC 38, 50), *Vanede / Vanade* (TC 55). Por iso Cabeza Quiles (NL 285) supón que vén do nome de persoa *Vanatus*, do cal sen embargo non dá datos históricos. Comentando a Sarmiento (OELG I 170), J.L. Pensado escribe: «Es sorprendente que incluya *Bande* entre los tops. derivados de *balneum* sobre todo si tenemos en cuenta que conoce su origen inmediato, “latín *Bannate*”». Pero Pensado non propón a súa opinión, como adoita facer noutros casos. Ollando

o lat. *bandum* (*DELL*) e gótico *bandwo* ‘signo, bandeira’ (*DCELC*, *DEEH*), non lle vexo conexión co top. *Bandi* e menos aínda con *Vanate*.

As Agrolazas parecen composto do lat. *ager* ‘agro’, quizabes con referencia a *lazas*, terras dun propietario chamado *Latius* (*LE* 179). Isto sospeitaba eu inicialmente. Pero Díaz Fuentes (*TCS* 39), comentando este top., supón que “sería un agro frío”, por comparación coa hipótese de Cabeza Quiles (*NL* 313), que vencella o top. ourensán *Laza* con *glacia, do latín *glacium* [?] ‘lazo, xeo’, perdido o *g*- inicial. Cabeza Quiles trata de reafirmar a súa opinión (*NT* 223-224), citando a mesma teoría de Mª P. Álvarez Maurín (*DAL* 130), que supón como derivados do lat. *glacies* os topónimos leoneses *Penna Lazza*, a. 919, *Pennam Lazam* a. [920], *Penna Lazza*, a. 923, 928, 934; *Lazo Nigro*, a. 930; *Penna Laça*, a. 938; *orbos lazos*, a. 943; *per lazum de illa Brania*, a. 1177. Sen embargo en *LHP* lemos que *penna lazza* nos docs. leoneses explicariase por «*lazzo*. (Del lat. *lateus; cf. *latia ‘anchura’, A. Thomas, *Mélanges d’étymologie française*, p. 11) adj. ‘ancho’». Esa suposta *latia, como derivada de *latus*, *a*, *um* ‘ancho’, ‘extenso’, está rexistrada tamén por Ernout-Meillet (*DELL*), remitindo a Meyer-Lübke (*REW* 4226). Pero en conclusión, con estas premisas non queda garantizado nin o étimo nin o sentido de *As Agrolazas*. Por outra parte, no Catastro de la Ensenada, a. 1752, as grafías son: “riego de las Agrolazas”, límite parroquial (Interrogatorio), “Pedro Lopez das Sadrollazas” con casa “al sitio das Gorlazas” y “molino harinero de tres ruedas al sitio de Gorlazas” (Real de Legos, fol. 133, 134v).

Bande Susaos leva un determinativo *susanos* ‘susaos’, derivado de *susum* equivalente a *sursum* ‘arriba’ (*DCELC* v. *suso*).

A Casa de Pedra non necesitaría comentario lingüístico; pero nun inventario entre 982-990 figura *penas de Petra ... illa lagena de illo arrogio que discurrit de Bandi et torna infesto per suos marcos pro a Petra ... alia larea de terra per illa vereda de Petra* (*TSA* 24). No doc. de 982 o mosteiro de Bande delimitábase *per termino de Petra Ficta* (*TSA* 23).

A Casanova en latín foi *casa nova*.

O Couto traduce a *cautum*, participio do verbo lat. *caveo* ‘precaer, defender’, indicando un ‘terreo acoutado, demarcado’ (*DCELC* v. *coto*).

A Eirexe evoca o xenitivo lat. *ecclesiae* e refírese ó lugar onde se ubicou a *ecclesia* ‘igreja’; edificio románico, descrito por Jaime Delgado (*RLP* V 363-368).

A Forxa, coma o francés *forge* e o castelán ant. *froga*, procedería do lat. *fabrica* de ferreiros (*DCELC* v. *fragua*; *DEEH* v. *fabrica*).

Laxes, plural de ‘laxe’, foi unha voz prerromana *lagena* (*DCELC* v. *laja*). Arredor do ano 1160 os cóngos de Lugo posuían *in Bandi ipsam villam ab integro et Lagenas ab integro* (*BCML IX 311*). Non era esta unha vila que se chamaba *Lagenas* en 1010 (*TSA 82*); pero si *Lageas* en 1346 e 1360 (*DCL* 488, 632*).

Mosteiro, nome actual dun casarío, sería o que se menciona nun inventario entre 982-990, onde se rexistra unha parcela *de illo vallato de Monasterio ata in Bandi* (*TSA 24*). Pero non vexo tan claro que aquí estivese a cabeza do mosteiro de San Salvador *monasterio Sancti Salvatoris et Sancte Marie in villa que vocitatnt Bandi in ripa Narie*, a. 982 (*TSA 23*), *monasterio Sancti Salvatoris de Bandi inter Tordena et Naria*, a. 1057 (*TSA 25*). Digo esto, porque o titular desta parroquia é San Pedro, en cambio con Bande confina San Salvador de Toirán e a carón destas dúas está Santa María de Vilaleo.

Reboredo sería un *roboretum* (*DELL*; *DEEH*), sitio onde abundaría o *robur* ‘carballo’. No precitado inventario de 982-990 consta *in Rovoredo una villa per medio cum Bandi* (*TSA 24*).

3. CARRACEDO, San Vicente

Abelainza traería orixe dun lat. vg. **abellanicea*, unha terra na que abundaba a (*nux*) *abellana* ‘abelá’. Compárese con *Abelendo* /-enda, *Abelaíndo*, só diferentes de *Abelaínza* no sufixo final, lat. *abellanetum* /-eta. Rima con Maínza, Orxaínza, Paínza.

O *Candedo* retrotraéenos a un **candanetum*, lugar abondoso en **candanum* ‘cando’, rama seca, tronco queimado (*TGL 344*; *FG 059*).

Carracedo non é só nome parroquial senón tamén dunha aldea, o cal leva o sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*, engadido ó fitónimo *carex*, *-icis* ‘carrizo’ (*TGL 308*; *FG 069/4*). Non sería este lugar, pero cítase *illum portum de Naria contra Arenza ubi dicunt Carriceto* en 1010 (*TSA 82*) e *Carraceto* en 1202 (*NML 145*).

Corveira sería *corvaria*, un sitio onde apousarían os *corvos*.

Fuxón parece variante de Foxón, aumentativo de *foveum* / *fogiium* ‘foxo, burato’ (*TGL 140, 142, n.10*). Tamén cabe que fose **fogiolum*, diminutivo, como **monasteriolum* ‘Mosteirón’, top.

San Vicente podería ser o lugar onde estivo o *monasterium Sancti Vincenti de Lancara*, pero tamén parece verosímil que tal mosteiro estivese en San Vicenzo de Leirado, como deixo dito no nº 1. Fóra desta suposición, vemos que en 1059 un dos límites da vila de Teixeira en San Xoán de Muro era *per terminum de sancto Vincentio de Lancara* (TSA 31). *Vincentius* significa ‘vencedor’.

Trascastro sería en lat. *trans castrum*, top. descritivo, aludindo á situación desta aldea.

4. CEDRÓN, Santiago

O nome desta parroquia e dunha aldea súa debeu proceder do xentilicio latino *Cetronius* (RL 54) ou *Citronius* (RL 56). Cítase in *Cedron Sala* no ano 997, *terras in Cedron* en 1091, *per terminos de Cedron* en 1020 (TSA 6, 55, 214). Seica houbo interferencia antiga entre ‘cedro’ e ‘cidro’ (DELL; DELG).

Aciveiros é plural da árbore chamada acibeiro, acibo, acivro, acebo, etc. (DEGC; FG 006/2), palabra que ten orixe no lat. vg. *acifolium* ‘folla de agulla’ (DCELC v. *acebo*).

O Busto pode proceder do lat. medieval *bustum* ‘pasteiro ou estábulo de bois’ (BIEA VIII 1954 25 ss; DCELC v. *bosta*). Outra hipótese sería “*busto, uusto*. (Del lat. *bustus* ‘quemado’) m. Terreno de monte que se quemó para dedicarlo a pasto” (LHP). Discute estas e outras opcións Pensado (OELG I 301-303).

A Cancela vencéllase co lat. *cancelli* ‘reixados, barreiras’.

Os Carrís foron camiños de *carrus/currus* ‘carro’.

A Casabranca une o lat. *casa* co adxectivo xermánico *blank* ‘branco’ (DCELC).

Castrodelo componse do lat. *castrum* ‘castro’ e quizabes dun posuidor *Tellus* (TLC 338), *Tellus/Tello* (TSA; TC), con lenición *t > d* intervocálica no composto aglutinado, que vemos tamén en Fontedelo (TGL 112, 133) e Veigadelo (TCS 230).

Cedrón Xusaos é diametralmente diferente no significado de Bande-Susaos (v. nº 2), porque *Xusaos* provén de *iusanos*, derivado de *iusum* no lat. vulgar, equivalente a *deorsum* ‘debaixo’ no clásico (DCELC v. *yuso*).

A Cortella equivale no lat. a *cohortacula*, un diminutivo do lat. vg. *cors, cortis* ‘corte’, termo da lingua rural, sitio onde se encerran os animais, “granxa, casa de labor” (LHP).

A Eirexe, v. nº 2.

A Esfarrapa, nome dun casarío, aseméllase ó participio esfarrapado/a, de etimoloxía discutida (*DCELC* v. *harapo*; *DEEH* v. *faluppa*; *TCS* 49 v. *Asfarrapa*). Desto escribín algo máis en *Lucensia*, Nº 32, 2006, p. 52-53. Variante é o top. portugués *Esfarripa* (*DOELP*).

A Estaladoira ten o sufixo *-toria* > *-doira*, como Corredoira, Fervedoira, Malladoira, etc., que son topónimos deverbativos. Por iso Díaz Fuentes (*TCS* 99) cre “probable su relación con *estalar* = estallar, crepitar”, supoñendo un top. onomatopeico, imitativo ou alusivo a rúidos producidos por axentes naturais, dado que é un lugar elevado, frío e ventoso. Sen excluír esta hipótese, tamén podería proceder do baixo latín *installare*, verbo derivado de *stallum*: *locus, ubi quis habitat, sedet, stat ... fundus, solum* (Du Cange, *GMIL*; *LHP*) ou relacionarse co gótico **stalla* ‘estala, estábulo, cabalariza’ (*DRAE* e *DELP* v. *estala*; *DEEH* v. *stall*).

O Furco da Meda traduce ó lat. vg. *furcum*, aludindo quizabes a unha bifurcación, determinada polo lat. *meta* ‘meda’, “tout object de forme conique” (*DELL*). Díaz Fuentes (*TCS* 110) opina que sería “en la montaña, el espacio entre dos cumbrs, confluencia de dos ríos o punto de unión de dos montes. Expresa idea de bifurcación y horca”.

Montelora parece composto de *mons* ‘monte’. Pero o segundo elemento é problemático. Machado (*DELP*) trae “*lora/lura*, cova de coelho”, prerromana. Díaz Fuentes (*TCS* 144) postula un antigo “radical **lar* o **lor* roca o pedra”. Faure (*DAE*) di que o étimo do apelido e top. *Lora* “parece ser el latín *laura*, derivado de *laurus*, ‘laurel’”. Pódese comparar co río Lor < *Laure* (*TC*, *TSA*).

Piñeiroá sería **pineariola*, unha pequena herdade de ‘piñeiros’; pero co sufixo *-ana* > *á*, quizabes podería indicar que era propia do persoal *Pinarius* (*RL* 143). Navaza (*FG* 177/3) coida que *-á* é só un “desprazamento acentual”.

Rebordelo sería un **roboretellum* (*FG* 195/4), é dicir, unha pequena carballeira, un diminutivo de Reboredo, como aquela *terra de Rovoretello*, que se cita entre 1020-1052 (*TSA* 8).

Saa v. nº 1; menciónase in *Cedron*, *Sala* a. 997 (*TSA* 6).

A Seara seica procede do celta **senara* ‘terra de cultivo separada’ (*DCELC* v. *serna*). En docs. aparece *serna*, *seneira*, *senera*, *sennara*, *senra*, *senrra*, *serena*, *sermna*, *sienna*, *sinera*, *sinrna* (*LHP*).

Sobrerriba parece traducir a *super ripam* ‘sobre da ribeira’ dun río.

Soaxe débese referir a *solago*, *-inis* ‘heliotropo’, derivada de *sol*, *solis* ‘sol’ (*DELL*), ‘tornasol, xirasol’ (planta). Díaz Fuentes (*TCS* 212) di que “Piel (*Bol. de Filología*, XIV, 1953, p. 159) lo deriva del lat. *solago*, *-ine*, que corresponde a la planta “*ecchium vulgare*”, *vidorera* en castellano, y conocida en Galicia por *erba viboreira*, de la familia de las borragináceas”. Tamén trata desto Eligio Rivas (*TM* 173) e descríbese a planta con pormenores na *GEG*.

Vilarín parece un diminutivo de *villaris*, *-are* ‘vilar’, adxectivo latino que se substantivou na toponimia, sen relación con Larín (v. nº 9).

5. GALEGOS, Santa Mariña

Nas Guías Eclesiásticas esta freguesía chámase *Carballo*, pero a denominación popular é *Galegos*, aldea da parroquia.

En *Vigo de Galegos* vemos o lat. *vicus* ‘barrio, aldea, granxa no campo’, determinada por *Gallaecus*, nome étnico dalgún individuo, que foi posuidor inicial de tal ‘vigo’ e parroquia. Cítase *Galegos, S^a M^a ecclia. prope Sala*, a. 984 (*NML* 154); no ano 997 *Sancta Mari[n]a de Galegos*; entre 1020-1061 *villa in Armena quos vocitant Gallegos ... in ipsa villa alias hereditates in villa de Vigo*; en 1175 *eclesiam sancte Mari[n]e de Galegos*, etc. (*TSA* 6, 15, 53, S-29). Pero en 1195 consta *Sancte Mari<n>e de Carvalio* (*TSA* 49; *ES* XLI 346). En 1061 a monxa Eiloni doa a Samos a vila chamada “*Palacio que iacet prope aula Sancti Petri discurrante rivulo Armenie iusta villa Vico* (*TSA* S-14); nótase que Vigo de Galegos limita con San Pedro de Armea.

6. LAGOS, Santalla

Armada puido ser unha vila do antropónimo *Armatus* (*TLC* 319). Pero Joseph M. Piel (*RPF* VI 68) opta por un nome común: “trata-se de lugares onde se armavam armadillas a animais salvagens”.

A Esfarrapa v. nº 4.

En *Lagos* temos o plural do lat. *lacus* ‘lago’. En 1125 cítase *in ripa de Tordena villa que nuncupatur Lacos* (TSA 54).

Lama, v. n° 7.

Santalla, nome grego da ‘ben falada’, consta como *Sancta Eulalia* en 997; *ecclesiam Sancte Eolalie de Aqua Levada* en 1175; *concedo Armeam per hos terminos divisam: ex una parte per Alvarellam inter sanctam Eulaliam et Galegos* en 1185 (TSA 6, 53, S-29). Podería aludir a esta freguesía “*Eolalia S^a forsan prope Sala*”, a. 984 (NML 151).

En *Seoane* habería unha ermida adicada a San Xoán, *Sanctus Iohannes* no ano 997 (TSA 6), nome hebreo: ‘Deus ten perdoado, é misericordioso’.

7. LAMA, Santa María

En 1102 a infanta Dona Urraca, por consello do seu marido Don Raimundo, doa ó seu vasalo Ero Armentáriz e á súa muller Dona Columba a *ecclesia nostra propria, vocitata Sancta Maria de Lama, in valle Armenie ... prope fluvium Neira ... per terminos de Sauto, et inde super Sanctam Mariam de Taubili et per montem Sanguenito, et per Neira et per Sanctum Vincentium et per Vacariza et per Petra Ficta et per Maurilion et inde ad locum unde prius incepimus* (TSA 22). Hai outra cita da *ecclesia Sancte Marie de Lama* en 1175 (TSA 53).

Armea de Abaixo v. supra e n° 1; pero aquí co determinante topográfico *bas-sum* ‘baixo’ (DCELC v. baixo).

Os Campos traducen o lat. *campus* en plural.

Cima de Vila consta da voz greco-latina *cyma* ‘cume’ e lat. *villa*.

A Eirexe v. n° 2.

Lama, nome da parroquia e dunha aldea, é voz latina ou quizabes pre-latina, en opinión de Menéndez Pidal (TPH 98-102, 173-176).

O Roxedoiro, topónimo descritivo, aparece como límite no ano 997 *per aquam rugitoriam* (TSA 6) ‘auga que roxe’, voz derivada de *rugitus*, participio do verbo *rugio/rugire* ‘ruxir’.

A Se, quizabes debería levar til diacrítico *A Sé*, se provén, como parece, do lat. *sedes* ‘asento’ (dun bispo, dun abade, dun conde...) ou simplemente ‘vivenda rural’: *sedes duas cum terra arabili*, a. 977 (MLLM). Foi “*cassal da See*”, a. 1378 (DCL* 786).

8. LÁNCARA, San Pedro

O nome da parroquia, que é tamén o da vila que foi capital do municipio de *Láncara*, en opinión do profesor Moralejo (*TGL* 31) leva «un sufijo o formación del plural o colectivo, primitiva, en *-ara* átono». Eligio Rivas (*LG* 118) coída que é “un elemento enfático expresivo da lingua de matiz persoal”, cita a Mdez. Pidal, “que interpreta a súa función como de matiz posesivo”, e Bertoldi “di que *-ar* ten valor pluralizador”. David Pharies (*DESE*) escribe que “parece desempeñar el papel de una ampliación semánticamente vacía”. A primeira alusión histórica a *Láncara* atópoa no ano 916 [ou 920] e 922, cando Ordoño II cambea co bispo compostelán a *villam vocitatam Lancara, que est in territorio lucense secus flumen Neira* (*HIS* II apend. 40 e 44; *Compostellanum* XII 598; *NML* 158; *TACS* 29, 33). Outras citas vímolos no nº 1 e 4. *Láncara* debeu ser voz de orixe prerromana, se se compara con *Segontia Lanca* (Ptol. 2,6,55) na Celtiberia, hoxe Sigüenza.

Balse aseméllase a moitos topónimos acabados en *-e*, os cales foron xenitivos antropónimos en *-i*. Pero o radical evoca o topónimo *Balsa*, vila prerromana da Lusitania mencionada por Mela (III, 7) e Plinio (IV, 117), e o apelativo *balsa* ‘charco’, tamén de orixe prerromana (*DCELC*; *DEEH*; *DELP*). Machado (*DOELP*) trae “*balsa*, ‘silvedo, matagal”.

Escanlar sería un lugar de moita *scandala* / *scandula* (*DLF*). ‘especie de trigo’ ou ‘cebada’, que nun doc. galego de 1266 noméase *scanla* (*DCELC* v. *escanda*). En docs. medievais este fitónimo aparece como *escanda*, *escandula*, *escanla*, *eskalida*, *eskantla*, *iscandula*, *iskanla*, *scalida*, *scanla*, *scanlla* (*LHP*).

Láncara v. supra.

Outeiriño é diminutivo do que imos ver a continuación.

Outeiro, sitio alto, en opinión de Corominas (*DCELC* v. *otero*) sería *altarium* no lat. medieval, voz formada sobre *altaria*, plural do neutro *altare*. Pero Mª P. Álvarez Maurín (*DAL* 88) estima que sería máis ben o adxectivo *altum* co sufixo *-arium*, sen connotación relixiosa. O caso é que as formas medievais non son esta, senón *auctario*, *aucterio*, *auctero*, *autario*, *auteiro*, *auter*, *auterio*, *autero*, *hocteiro*, *octejo*, *octer*, *oteiro*, *oter*, *otero*, *otherer*, *uter* (*LHP*).

A Pedreira indica un sitio con abundancia de *petra* ‘pedra’, co sufixo *-aria* > *-eira*.

O mesmo sufixo ten *A Piqueira*, que se asemella algo a *pecuaria* ‘gandeiría’ (*DELL* v. *pecu*; *LLMA*). Pero podería indicar abundancia de ‘pica’ (folia do piñeiro)

ou aludir a algún terreo en forma de ‘pico’ ou punta de ángulo. Tamén se pode comparar co top. *A Biqueira*. O apelativo castelán “piquera” (burato da colmea, do tonel, dos altos fornos) non cadra ben para topónimo. Pero hai o “Puerto de Piqueras” no Sistema Ibérico e o top. Piqueras en Cuenca e Guadalajara.

San Pedro tiña un nome greco-latino derivado de *petra* ‘pedra’. Neste lugar é onde está o templo parroquial.

Os Vaos traducen en plural o latín *vadum* ‘paso dun río’.

A Veiga de Outeiro consta dun vocábulo prerromano **vaika* (OE 13/1; DCELC v. vega), non **vadica* ‘paso transitable’ (DEEH), aquí determinada por *Outeiro*, v. supra.

9. LARÍN, San Salvador

Nun doc. do ano 1195 noméase *ecclesia sancti Salvatoris de Armenia* (TSA 49). Se non houberse testemuños históricos, poderíase dicir que *Larín* foi xenitivo do nome persoal *Larinus* (GPR 665), diminutivo de *Larus* (OPPH 128). Pero por 11 veces alomenos consta en docs. de Samos a parroquia e aldea de *Larín* chamándose *ecclesia*, *territorio*, *villa Elarini* (TSA 4, 6, 18, 31, 32, 72, 117, 126, 133, 228, S-8). Tamén figura o antropónimo *Elarinus* (TSA 47, 119, 247), quizabes deformación de *Hilarinus* (TLC 261), diminutivo de *Hilaris* e *Hilarius* (TLC 260-261), que en grego significaba ‘o alegre, o de bo humor’, do que se formou o xentilicio *Hilarinius* (LE 156).

10. MONSEIRO, San Miguel

Esta parroquia e unha aldea súa ou o territorio chamáronse *Monteserio* en docs. medievais (TSA 7, 8, 9, 53, 131, 136, 137, 139, 155, 203, 205); por citar só tres exemplos: *ecclesiam que fundata est territorio Montis Seri, discurrante rivulo Sarria, super castro Astorica et villa Calvaria*, ano 785 (ES XL 368 = TSA 137); *in valle Sarrie, villam quam vocitant Monteserio, sub eodem monte*, ano 1003 (TSA 203); *villa que vocitant Monteserio subtus basilica sancti Michaelis per terminos de Toldanos et inde per termino de Villa Agati et inde per Quintanella et inde per villa Auzani*, ano 1050

(TSA 131). Vese que foi un orónimo composto do lat. *mons* ‘monte’, quizabes co nome do propietario *Serio* (TLC 165) ou *Serius* (LE 371; TLC 256). Díaz Fuentes (TCS 143) segue a opinión de Piel, que explica *Monteseiro* (na Fonsagrada) como “*Monteoseiro*, de *ursarios* ‘osos’”.

Cima de Vila v. n° 7.

O Cimo do Lugar contén o masculino de Cima, v. n° 7, determinado polo lat. *locale* ‘lugar’.

Fondo de Vila e *Fondo do Lugar* conxugan respectivamente o lat. *fundus* ‘fondo’ con *villa* e *locale* ‘lugar’.

Para *Meixarín* poderíamos pensar na conxunción de nome e apelido ou dous nomes persoais, *Messius* + *Arinius* (LE 424, 335), coma os que perduran nos topónimos coruñeses *Meixe* e *Ariño*. Pero Amor Meilán (GPL 770) escribe *Manxarín*, máis acorde con *Manxar*, top. en Samos, *Maiar*, s.d. (TSA 47), o cal parece diferente do apelativo ‘manxar’, derivado de *manducare* ‘comer’ (DCELC v. *manjar*; DEEH). *Manxarín* é tamén top. coruñés en Coiro (A Laracha) e Santa Cruz do Salto (Cabanas). Díaz Fuentes (TCS 136, 140) vencella *Manxarín* e *Meixarín* co antrop. lat. *Maiorinus* (TLC 294).

Monseiro v. supra. A igrexa románica foi estudada por J. Delgado (RLP V 405), incluíndo información toponímica.

Sesto sería *Sextus* (TLC 174), o nome persoal do posuidor deste lugar.

A Vila de Tres consta do apelativo lat. *villa*; pero *Tres* non debeu ser o numeral *tres*, senón o xenitivo dun antropónimo, coma *Tresius* / *Thresius* (LE 97), ou coma os que orixinaron os tops. ourensáns “Vilar de Astrés” e “Trez”. Tamén se pode comparar co top. e apelido catalán *Terés*, de discutida filiación (DAE).

11. MURO, San Xoán

É curiosa a mención do topónimo *Muro*, que se suxire en dous docs. de Samos. No ano 785 noméase unha *villa in Muro Mahamuth* (TSA 137); no 962 alúdese á vila que estaba no *territorio Sarrie subtus Muro de Mahamuth, prope villa regis que vocitant Elarin* (TSA 32). Esta circunstancia invita a ver en *Muro Mahamuth* o nome persoal dun posuidor *Murus* (TLC 347) cun apelido ou alcume tamén persoal,

como *Mahamuti Alvariz*, que figura no ano 993 (TC 272), o cal aparenta unha orixe árabe. Mahamud é top. en Burgos.

A Agrina parece diminutivo de ‘agra’, da familia de *ager* ‘agro’; pero puido ser unha vila ou herdade de *Agrinius* (LE 115).

A Bizcaia, top. tamén en Arroxo (Sober), parece homónima da provincia vascongada, *Biscaga*, a. 1070 (OE 3/1). En Portugal repítese *Biscaia*, e Machado (DOELP) escribe que procedería do vasco *bizkai* “monte, colina, cume”. Aquí puido ser apelido dun inmigrante vasco que fose o posuidor deste lugar, como “*Fernan de V<i>scaya / de Byscaya*”, a quen o abade de Oseira afora en 1417 dous lugares en Ourense (CDO 2271). Non obstante, habería que dar razón de tal procedencia ou buscar outra etimoloxía de máis proximidade ó noso idioma, sobre todo pensando no substrato indíxena.

Casal de Vito representa o baixo lat. *casale* propio dun home que se chamaría *Vitus* (TLC 347). A este antropónimo remiten R. Faure (DNP), e García Gallarín (NPE), s.v. *Vito*. Eligio Rivas (OPNH 301/1439) dá conta de *Vitus*, nome de home, a. 976, de *Sanctus Vitus*, e de *Castro Vito*, s. XII, en Burgos. Menos verosímil sería traer “*Vito*, de *Avitus* o *Alvitus*, nombre propio germánico” (TCS 74). En Orazo (A Estrada, Po) hai o lugar de Castrovite, *Castrum Biti* en 1109 (MP, IV, 83) e 1115, *Castrum Byti* en 1165 (TACS 81, 115). *Vittius* foi xentilicio latino (LE 425), de cuio xenitivo viría o top. compostelán *Vite*.

A Eirexe é un casarío a carón da *ecclesia* ‘igreja’, edificio románico, con tímpano historiado, que está descrito por F. Vázquez Saco (BCML V 268-269) e por Jaime Delgado (RLP V 385-392). Trátase dunha figura humana “que, a la altura del pecho, lleva sus manos a una cuerda que baja por delante después de rodearle el cuello”. Preguntaría eu se a corda atada ó pescozo dun home representaría o patrón parroquial, San Xoán Bautista, apresado por Herodes (Mt. 14/3), en trance de ser degolado. Tiña como pedestal (desaparecido) “dos figuras humanas que se abrazan, una de ellas, mordida por una serpiente”, as cales poderían representar a perversa Herodías e a súa filla gozando polo decreto do rei. O martirio deste Santo celébrase o 29 de agosto.

O Mato parece o masculino de *matta* (DCELC v. *mata*); pero tamén é posible aquí que tal casarío levase o nome persoal do posuidor *Mattus*, antropónimo que figura nos epigramas do poeta hispano-latino Marcial (DLF).

Montixo seica viría de *monticulus* ‘monte pequeno’, tendo en conta os tops. casteláns “*Montejo* al lado de *Montijo*” (OE 27/3). *Montijo* é tamén top. portugués

e a el lle atribúen o devandito significado (Cf. TCS 144). Pero tal derivación sería anómala e cabe que *Montixo* fose un *mons* ‘monte’, propio de *Tigijs* (RL 186), cunha formación nominal semellante á de Monseiro, v. nº 10.

Outeiro v. nº 8.

Pando reflicte o adxectivo latino *pandus* ‘arqueado, alombado’, o cal usouse como sobrenome persoal *Pandus* (TLC 245). O *Monte Pando* consta como límite do “Condado de Chamoso” no ano 572 (Cf. *Lucensia*, Nº 34, 2007, p. 60).

A Puidiña (*Poidiña* en TCS 167) coído que pertence á familia de *Poído*, topónimo en Portomarín, o cal puido saír do sobrenome latino *Politus* ‘pulido, culto, elegante’ (TLC 232). Pero hai tamén *Poedo*, que parece fitotopónimo (FG 180/3).

As Quintás traducen a *quintanas*, herdades de *Quintus* ou de *Quintanus* (TLC 293) ou próximas a un campamento (ELH I 512, 525) ou terras arrendadas dun señor que percibise a quinta parte dos froitos (DCELC).

No haxiotopónimo *Sambreixo* temos apócope de *Sanctus Verissimus* ‘o moi verdadeiro’, un mártir de Lisboa no ano 303/4. O noso topónimo aparece no ano 1125 *in Sancto Iohanne de Muro villa ubi dicunt Sanctum Vereximum* (TSA 54). Probablemente se alude a este lugar no ano 982 nunha doazón *de illo castro de Sancto Vereximo usque in aqua Narie* (TSA 23). Igualmente nun inventario, feito entre 982-990, figuran dúas *lareas iuxta illa ponte que sunt de sancto Vereximo* (TSA 24).

Souto foi apelativo latino *saltus* e tamén nome persoal *Saltus* (RL 396), que pasou a ser apelido Souto, cast. Soto.

Teixeiro indica un sitio onde había abundancia da árbore *taxus* ‘teixo’. En 1059 existía unha vila *inter fluvium Narie et Sarrie a Sancto Iohanne de Muro in loco predicto ubi dicunt Texario* (TSA 31). Na denominada “Casa de Teixeira” estivo o berce do que ía ser prestixioso catedrático, don Froilán López, que deixou a súa biblioteca para o Instituto de Bacharelato *Lucus Augusti* e creo que de *Teixeiro* escribiu ou falou nalgures con morriñenta sabedoría.

12. NEIRA DE CABALEIROS, Santa María

Santa María Madanela é aquí un erro do Nomenclátor que uso. Coñécese esta freguesía e aldea como *Neira de Cabaleiros*, para distinguila de *Neira de Rapados* en Vi-

laleo. Din que foron cabaleiros, que tiñan posta de cabalos para servizo de correos e para transportar a viandantes que por aquí pasaban. Era parroquia ata 1891, ano en que foi suprimida eclesiasticamente e agregada a San Pedro de Bande; pero aínda conserva a súa igrexa románica, que está descrita no *BCML* I 82-83 e por Jaime Delgado (*RLP* V 357-362). No ano 982 figura o *monasterio sancti Salvatoris et Sancte Marie in villa que vocitant Bandi in ripa Narie* (*TSA* 23); pero, como dixeran no nº 2, non vexo claro que esta fose Santa María de Neira, en vez de San Salvador de Toirán e Santa María de Vilaleo, limítrofes entre si e con Bande. No ano 1040 consta *villa de Naria* (*TSA* 28). Pero *hereditatem in Narea ubi dicunt Domum Eiloni, iuxta aulam Sancte Marie* en 1106 (*TSA* 143) podería referirse non a Santa María de Neira, senón a Santa María de Vilaleo e Neira de Rapados, como veremos no núm. 23. En calquera caso temos aquí mencionadas as formas primitivas e prerromanas do río *Naria* > Neira, que deu nome á comarca dende a Fontaneira ata a Ponteneira onde desemboca no Miño. Outras formas históricas do topónimo *Neira* pódense ver en *OG* 124.

A aldea de *Sampaio* conserva o título de *Sanctus Pelagius*, mártir de Tui en Córdoba, que se denominaba co adxectivo grego *pelágios* ‘mariño’. No ano 982 vimos que se cita o mosteiro de San Salvador e Santa María na ribeira do Neira, o cal tiña un dos seus límites *per termino de Sancto Pelagio* (*TSA* 23). Aquí estaba o mosteiro familiar de San Paio en 1057: *monasterium territorio Galletie, prope monasterio Sancti Salvatoris de Bandi, inter Tordena et Naria; vocitant ipsum monasterium Sancti Pelagii et sociorum eius* (*TSA* 25). Este mosteiro fora propiedade de *Leodegundia, Deo vota*, e atendendo tamén ó seu titular, San Paio, vese que foi de mulleres. Duraría pouco tempo como tal, porque en 1091 noméase *in ripa Neira “eclesia” Sancti Pelagii et sua villa* (*TSA* 55).

13. OLEIROS, San Martiño

O topónimo *Oleiros* alude a artífices ou vendedores de olas. E puido ser alcume persoal dun *fusor ollarius*, que se le nalgunha inscrición funeraria. *Ollarius, a, um*, en latín era adxectivo referido a *olla* ‘ola’, utensilio doméstico e tamén sepulcral. Esta parroquia conserva unha igrexa románica, da que se dá conta no *BCML* I 210-

-211 e *RLP* V 393-398, con aportación de documentos que aluden ó couto de *Sancto Martino de Ollariis/Oleyros* en 1287, 1288, 1292 e 1294; pero hai unha escritura anterior, pola que Alfonso IX o 8 de xaneiro de 1213 doa a Fernando Muñiz a igrexa de *Sancto Martino de Oleirus* (Cf. Julio González, *Alfonso IX*, t. II, p. 385-386).

As Bouciñas son diminutivo de *bouza*, apelativo de orixe pre-latina, pero de étimo discutido: **bautia* (Piel, *BIEA* VIII 25 ss), **balcea* (G^a de Diego, *DEEH*), *baltea* (Machado, *DELP* v. *bouça*). En docs. de Celanova a grafía é *bauza*, a. 939, 947, 964, 975, 1007 (*LHP*). Información máis ampla ofrécea Pensado (OELG I 294-298).

O Couto, v. n° 2.

Oleiros é aquí tamén nome de aldea.

A Reza puido ser unha (*villa*) *Recia*, vila de *Recius* (*RL* 155), *Rhaetius* / *Raecius* (*DLF*). Ten homónimos en Ourense e deles ocupouse Ferro Couselo, dicindo que en docs. medievais constan como *Retia*, dato que recolleu Joseph M. Piel (*RPF*, VI, 1953-55, p. 65-66), indicando que sería “uma forma divergente, feminina, de *rete* ‘rede’ (neutro), a qual tem continuadores románicos na Italia (ant. *rezza*, abruz. *ritse*, etc.”, dándolle o significado de “armazón de redes” ... “pesqueiros de salmões e lampreias”. En *DCO* (44, 249, 273, 352) atopo *Recia* / *Reça* / *Reza*, pero non *Retia*.

San Martiño foi *Sanctus Martinus* de Tours (s. IV) ou de Braga (s. VI), que tivo nome teofórico derivado de *Mars* ‘Marte’.

En *Xunqueira de Abaixo* e *X. de Arriba* vemos dúas determinacións topográficas, *bassus* ‘baixo’ e *ripa* ‘riba, ribeira’ (*DCELC*), dun apelativo *iuncaria*, sitio con abundancia de *iuncus* ‘xungo’, fitónimo (*FG* 238).

14. A PROBA DE SAN XIAO

A vila, onde agora está a capital do municipio, ten como base o substantivo *proba*, derivado regresivo do verbo latino *populare* ‘poboar’ e como patrón parroquial *San Xiao* < *Sanctus Iulianus*, nome derivado do xentilicio *Iulius*. En 9 docs. do séc. XIV a grafía é “*A Pobla de San Jullao*” (*DCL**).

Unha aldea aquí ten o nome de *Ariz*, simplificación de (*villa*) *Alarizi*, patronímico de *Alaricus* (*HGN* 6/13; *TCS* 45).

15. RÍO, San Martiño

En 1111 había unha vila en San Antolín de Toubille, que se delimitaba *per terminos de Sancto Martino de Rio* (TSA 13). En 1185 aparece unha demarcación *inter Rivum et Armeam* (TSA S-29).

A Eirexe v. n.º 2.

A Reboleira indica un sitio de rebolos, é dicir, de caxigos novos. Tería orixe no lat. vg **repullus* ‘carballeiro’ (DCELC v. *rebollo*), parente de *robur*, como supón G^a de Diego (DEEH v. **reppullus*). Ver TCS 76 e FG 196. En docs. casteláns consta *re-polar*, *arrebollar*, *rebolare*, *rebollear*, *repolare* ‘rebollar’, derivados de *repollo* ‘rebollo’, a. 963, 972, 1062 (LHP).

O nome da aldea de *Río* puido vir simplemente do apelativo latino *rivus* ‘río’, pero cabe tamén a hipótese dun nome persoal *Rivus* (TLC 339), que fose o dono da vila de *Río*.

San Martiño v. n.º 13.

Tourelle foi sen dúbida a *villa vocabulo Taureli* en 1052 e *villa in Taureli* en 1091 (TSA 21, 55). Trátase dun nome persoal **Taurellus*, como *Taurillus* (TLC 329), diminutivos de *Taurus* (TLC 329), baseados na denominación do animal *taurus* ‘touro’ (NP 417).

Viládiga a primeira vista aseméllase ó adxectivo latino da lingua rústica *villaticus*, a, um ‘aldeán, campesiño’, que se converteu no sobrenome *Villaticus* (TLC 312). Pero, como propón Díaz Fuentes (TCS 232), parece ser a *Villa Agati in territorio Monte Serio* (TSA 8, 15, 20, 131), que vimos citada tamén no n.º 10 e reaparece no ano 1003 coa forma de *Villagadi* entre *villa Vezani* ‘Vilouzán’ e *Toldanos* ‘Toldaos’ (TSA 203). Ese *Ágati* (o til é meu) sería o xenitivo do antropónimo *Agatus* (TSA 111, 198), en grego *agathós* ‘bo, noble, virtuoso’. Neste caso en *Viládiga* teríamos unha metátese, comparable con *Ágatha* > *Águeda* > *Ádega* (LG 354; EGU).

16. RONFE, San Pedro

Ronfe, nome dunha aldea, que pasou a parroquial, non figura no TSA. Sen embargo no xornal de Lugo *El Progreso* (16-X-1991) deixo escrito que este topónimo proce-

dería do nome persoal gótico *Ranulfus*, como propoñen Piel e Kremer (*HGN* 216/15), o cal -digo agora- pódese cotexar con *Ranoifo*, que se nomea nun doc. de Carboeiro no ano 788, e cunha *hereditas Raunphi* que figura nun doc. do mosteiro de Oia no ano 1139, variantes todas de *Randulfus* (*OPNH* 255/1119).

O Barrio é unha voz árabe *barri* ‘exterior’, que pasou ó latín serodio *barrium* (*DCELC*; *MLLM*); pero coñécese tamén o antropónimo latino *Barrius* (*LE* 423).

As Cortes teñen a mesma orixe que vimos en Cortella, nº 4. Noméase a *villa de Cortes in Ripa Narie* no ano 982 (*TSA* 23).

A Costa soa xustamente coma o lat. *costa* ‘ladeira’.

Montesiño é un diminutivo de montés, que era *montensis* en latín (*DLF*). Indicaría aquí a cualidade do lugar ou un alcume persoal (*OPNH* 444/536). Machado (*DOELP*) cita os tops. portugueses *Montezinho*, a. 1258, e *Montezinhos* que era *Montesinos* en 999.

A Penaboa designa aquí un casarío, composto de *pinna* ‘pena’ (*DCELC*), *penna* no lat. medieval (*MLLM*), co adxectivo *bona* ‘boa’ ou propiedade de *Bonus* (*TLC* 274).

Pousadela sería *Pausatella*, diminutivo de *pausata* ‘pousada’, participio do verbo *pausare* ‘pousar’.

Ronfe, v. supra.

San Mamede tiña un nome *Mammes* formado co balbuco infantil.

Seador tivo a orixe no antropónimo *Senator*, -oris (*TLC* 317).

Supena formouse coa preposición *sub-* ‘su, debaixo de’ e *pinna/penna* ‘pena’.

Viance sería *Venantii* (*villa*), é dicir, vila de Venancio (*TLC* 359).

17. SOUTO DE FERRADAL, Santiago

Aparece no ano 1195 a *ecclesia Sancti Iacobi de Sauto* (*TSA* 49), pero hai máis citas (*TSA* 6, 8, 22, 23). A determinación de *Ferradal* parece da familia de *ferrum* ‘ferro’; pero débese vencellar co lat. *farratalis* (*DELL*), derivado de *far*, *farris*, unha especie de cebada, da que escribe Columela (2, 6, 3), que orixinou tamén *farrago*, *farraginis* ‘a forraxe, a ferraña’.

Souto v. nº 11.

A Lama v. n1ð7.

Vilela de Abaixo v. nº 1 e 13.

18. TOIRÁN, San Salvador

Toirán correspóndese arredor de 1160 co territorio *Tourain* e *Touram* (BCML IX 311): *In territorio Tourain villam de Sebarin ... Sala ... Palacios ... cum omnibus hereditatibus que sunt in partibus illis, et sunt in Severini et in Villar et in Tourain et in Sistello et in Cagide et in Villa Papi*. O top. *Tourain* / *Touram* procedería do nome persoal *Taurianus* (TLC 329) ou *Torianus* (TLC 157). Isto pensaba eu. Pero Díaz Fuentes (TCS) escribe que “sin duda procede de *Teude-randus*, mencionado por Piel-Kremer (271, 23)”.

Aixor veu sen dúbida dun nome de persoa. Puido ser tal vez *Ascioli, xenitivo de *Asciolus, masculino de *Asciola* (TLC 342) e dimin. de *Ascius* (LE 347), cun proceso evolutivo do radical, como en *asciata* > ‘aixada’, *asciola* > ‘aixola’, e coa terminación dos tops. Piñor, que viría de *Pinioli*, como propón Joseph M. Piel en *Verba*, 2, 1975, p. 55, e Gaibor, que foi *villa Gavioli*, a. 966, 971 (TSO I 6, 112). Tamén puido vir de *Axiolus ‘o xustino’, diminutivo do grecolatino *Axius* (LE 207; GPR 909).

Segura me parecía a orixe de *Asteire*, procedente do xenitivo do antropónimo greco-latino *Asterius* (DLF; GPR 1122), o cal figura confirmando no ano 1074 (TSA 79). Pero vexo que Piel e Kremer (HGN 26/2) parten do antropónimo gótico *Astario*, “unsicher, es konkurriert auch griech. *Asterius* / *Astorius*”.

Chámase *O Cortiñeiro* un casarío que leva este nome (DEGC), referido ó dono ou sitio dunha *cortina* “granxa, huerta pequena” (LHP), “*cortiña*: terreo próximo á casa de labranza, xeralmente valado e de pequenas dimensións e dedicado fundamentalmente ó cultivo de cereais, legumes ou patacas” (DLG), palabra derivada do lat. vg. *cors*, *cortis* ‘corte’, relacionada con *hortus* ‘horto’ (DCELC).

Crescón corresponde ó nome persoal *Cresconius* (RL 63; TLC 235). En 1078 figura *domno Cresconio confesso* (TSA 75), en 1074 confirma *Cresconius diaconus* (TSA 79), no mesmo ano 1074 confirma *Cresconius prepositus* (TSA 183, S-17). “Antropónimo tirado do tema de *crecere*” [crecer], observa Piel (NP 110).

O Cruceiro alude a un sitio onde habería unha *crux* ‘cruz’, indicadora dun límite ou unha encrucillada de camiños. Sobre *cruciarius* trae unha boa información Pensado (*OELG* I 326-327).

A Eirexe é un casarío a carón da igrexa románica, que foi construída entre 1063 e 1132 (*BCML* V 270-272; *RLP* V 371-381) e podería ser a *ecclesia Sancti Salvatoris de Bandi* en 1175 (*TSA* 53); pero antes, en 982 e 1057, habería outra, correspondente ó *monasterio Sancti Salvatoris in villa que vocitant Bandi, in ripa Narie*, mosteiro que fora fundado por *Lucito Gundesindiz* e *Domna Eiloni* (*TSA* 23, 25).

Do nome persoal *Gratinus* (*TLC* 282), “ja usado por pagãos, que se tornou muito frequente entre cristiãos” (Piel, *NP* 164), en xenitivo, procede *Gradín*. É hipocorístico de *Gratus* ‘agradecido’.

Hai aquí tamén o casarío de *San Martiño*, nome que xa vimos no nº 13.

Outro haxiotopónimo é *Santa Cristina*, mártir de Tiro, que non só foi cristiá, senón que levaba o nome *Christina*, derivado hipocorístico de *Christus* ‘o unxido’.

Sebrín veu do xenitivo de *Severinus* (*TLC* 257), “diminutivo de *Severus*, muito popular, particularmente na Gália; conocen-se nada menos que dez santos que o consagraram” (Piel, *NP* 396). Este lugar foi sen dúbida unha das herdades que se cita arredor do ano 1160 como posesión dos cóengos de Lugo *in territorio Taurain ... in Severini et in Villar et in Touram* (*BCML* IX 311).

O Souto v. nº 11; probablemente era en 982 a *villa que vocitant Sauto*, cerca de Bande (*TSA* 23), que se volve a nomear nun inventario entre 982-990 *arrogio que venit de Sauto* (*TSA* 24).

O Vilar de Toirán acabamos de velo citado en 1160. En 1350 e 1368 o Cabido de Lugo afora o *casal de Villar de Coyra/Toyra, sub signo de San Salvador de Toyrae/Toyra* (*DCL** 553, 693).

Vilaverde non se deberá interpretar como unha *villa* de cor *viridis* ‘verde’, senón como *Villa Viridii*, posuída por un home chamado *Viridius / Viridius* (*RL* 210).

19. TOLDAOS, San Vicente

Toldaos non é só nome da parroquia, senón que lle veu dado a ésta pola aldea que hai nela, a cal sería propia dun *Toletanus* e dos seus descendentes. Figura *Sanctus Vincen-*

tius de Toldanos en 1082 e só *Toldanos* en 1050, 1098, 1003 (TSA 4, 131, 166, 203). Menéndez Pidal (OE 92/1) coida que o topónimo *Toldaos* “indica que los mozárabes aquí venidos procedían de Toledo”. Non obstante, contra esta opinión do insigne mestre hai unha proba na *têssera hospitalis* de Carbedo (Folgozo do Courel, Lugo), do ano 28 d. C., na que se mencionan uns *Castellanei Toletenses*, que sen dúbida eran galaicos lucenses ou asturicenses (Cf. *Lucensia*, N° 2, 1991, p. 100-102). En todo caso, *Toletum* sería un topónimo prerromano, como opina Hubschmid (ELHI 468).

Armillán corresponde a *Eiromiliani* do ano 997 (TSA 6), como suxire M-R. García Alvarez en *Compostellanum*, XII, p. 584. Tal vez sería composto de *Eiro* (repetido no TSA 8, S-16), derivado de *ager, agri* ‘agro’ (cf. LHP v. *agro, ayro, eiro, ero, eyro*; DAL 156) e o nome do posuidor *Aemiliani* ‘de Millán’, xenitivo de *Aemilianus* (TLC 139). Díaz Fuentes (TCS 47) coidaba que *eiro* fose equivalente a *eido*; pero acepta que “Antón Santamarina me expresa su preferencia por *agr(u) (e)miliani*”.

A Eirexe v. n° 2.

Quintela foi *Quintanella* (TSA 6-11, 131, 138, 203), diminutivo de *Quintá* v. n° 11.

Toldaos v. supra.

20. TOUBILLE, Santa María

En docs. de Samos consta *aula Sancte Marie Toubelle*, a. 1067 (TSA 228); en 1102 *Sancta Maria de Taubili* (TSA 22); en 1175 unha bula do papa menciona *ecclesiam Sancte Marie de Tobili* (TSA 53); en 1195 nunha controversia entre a Igrexa de Lugo e o mosteiro de Samos cítase a igrexa de *S. Marie de Toubili* (TSA 49; ES XLI 346; NML 180). Piel e Kremer (HGN 271/11) vencellan este topónimo co xinecónimo visigótico *Teodildi*, homologado con *Teuilli*. Pero o radical de *Toubille* parece máis afín ó de *Toubes* en Ourense, o cal é aproximado ó bracarense *Tauuis/Taubis*, que figura no século VI no *Parochiale Suevum* (EH 32). Tamén consta o xentilicio *Tavillius* (CIL XII 3938 = RL 182).

O Cousiño é un casarío, diminutivo de ‘couso’, equivalente ó castelán “coso”, sitio cercado onde poden correr os animais, palabra que en opinión de Corominas (DCELC) é mestura de *currus* e *cursus*.

Mourillón consta como límite: *per terminos de Maurilion / Maurilione*, aa. 997, 1111, 1020, 1102 (*TSA* 6, 13, 19, 22). Foi un antropónimo latino *Maurilius / Maurilio, -onis* (*TLC* 206), derivado de *Maurus* ‘o mouro, moreno’.

Saa v. nº 4.

21. TRASLISTE, San Xoán

Esta freguesía denominábase *ecclesia Sancti Iohannis de Terdisti* (?) no ano 897 (*ES* XL 388), *in Sancto Iohanne de Terlisti*, a. 1125 (*TSA* nº 54, p. 162), *Terliste* en 1233 (*NML* 179), *iglesia de Sayoane de Tereliste*, a. 1321 (*DCL** nº 194), *Sant Juan de Trisliste*, a. 1478 (*DCL* nº 1271). Pero a orixe de tales nomes non a vexo, anque parecen persoais bitemáticos en xenitivo, referidos ó posuidor do lugar. Pódese comparar con *Liste*, aldea de Numide (Tordoia, A Coruña), *Aliste* en Zamora.

Os Chaos traducen a *planum* ‘chan, chao’ en plural.

A Eirexe v. nº 2.

En *Palacio* parece perdurar o lat. *palatium* ou o persoal *Palatius* (*LE* 364), conservando o *-l-* intervocálico. Pero Juan J. Moralejo (*CN* 283-298) coida que podería ser nome prerromano co significado aproximado a “aprisco, corral...” e non “residencia real, señorial, episcopal...” Vimos a cita de *Palacios* en 1160 (nº 18).

De *Quintela* xa fixen mención no nº 19, con referencia ó nº 11.

Tamén *Seoane de Arriba*, nome do patrón da parroquia, queda visto no nº 6, e o determinante *Arriba* v. nº 1.

Para *Tadoufe* hai que acudir ó xenitivo do antropónimo gótico *Theodulfus* (*HGN* 271/37; *OPNH* 283/1313); *Todulfus* (*TSA* S-12). En 1125 alúdese a *loco predicto Teiadaulfi* (*TSA* 54). En 1350 o Cabido de Lugo afora as súas pertenzas en *Sayoane de Trastulfe* (*DCL** 553). En 1478 o bispo de Lugo afora *nuestro casal llamado de Servian* [sic, quizá Sevrín?] *con la heredat de Tadofe so los signos de San Salvador de Toyra et de Sant Juan de Trisliste* (*DCL* 1271).

Valboa debe ser un latinismo *vallis bona*.

En *Vilasuso* temos un composto de *villa* e do adverbio do lat. vg. *susum*, equivalente a *sursum* ‘arriba’; por tanto significa Vila de Arriba.

22. VILAESTEVA DE HERDEIROS, Santa María

Dradas ten un homónimo na Fonsagrada, do que escribín en *Lucensia*, N° 23, p. 332, que parece aférese de Hedradas, derivado de *hedera* ‘hedra’ (*STF, TGL* 288), ou participio do verbo *edrar* ‘facer a segunda cava ou labra das terras’, o cal procede do lat. *iterare* (*DXL; DEEH* 751; *DCELC* v. *reiterar*). Posteriormente en *Lucensia*, N° 33, p. 265, comentei o top. *Drada* en Cervantes, que era *Edrada* en 1319, comparándoa con *Edrada* en Parada do Sil, escrita *Aederata*, a. 884, *Ederada*, a. 932, *Edrata* a. 962 (*TC* 163, 169, 242), rematando coa cita de J-L. Pensado (*OELG* I p. 221): “es fonéticamente posible, pero poco probable que Hedrada sea en algún caso part. pas. de *edrar* < lat. *iterare*”.

Vilaesteva, nome da parroquia e dunha aldea dela, é unha curiosa formación de *villa* e dun nome persoal *Stephanus*, que parece adxectivación *Stephana* calificando a *villa*, apocopada en *Esteva* ou posta por *Esteve*, do xenitivo *Stephani*. Posiblemente sería a *ecclesia Sancti Stephani de Cerderolis* en 1175 (*TSA* 53). Un homónimo é *Vilaesteva* en Froián (Sarria), que era *villa Stephani in comitatu Froian territorio lucensi* no ano 748 e 1072 (*TSA* 78, 80). Para non confundila con esta, úsase a denominación de *Vilaesteva de Herdeiros*, determinante que procede do lat. *hereditarios* (*DELL*), lat. med. *eredario, ereditario, eretero, heredero, herediario, hereditario, heretario* (*LHP*).

23. VILALEO, Santa María

Vilaleo é sen dúbida un composto de *villa* e dun nome persoal. Pero non é doado adiviñar cal foi este. Consta *Vilaleo* en 1227 e *Villaleo* en 1260 (*MP* II 115, 118). *Leo* era antropónimo (*TLC* 237); pero nin o seu xenitivo *Leonis* nin os outros casos cadrarían con *Vilaleo*. O mesmo sucedería con *Leno* (*TLC* 324), aínda que perdese o *-n-* intervocálico. Menos custoso sería admitir un rastro do antrop. epigráfico *Allenus* (*RL* 12), *Alenus* (*LE* 71; Cic., *De Nat. Deor.* 3, 74), vendo en *Vilaleo* a mesma construción nominal que hai en *Vilaxurxo* e *Vilafernando*. Lingüisticamente é difícil traer *Vilaleo* de *Villa Eilone*, como suxire Díaz Fuentes (*TCS* 233). Pero a favor desta identificación xeográfica poderían estar os docs. de Samos que sitúan *villa domni Eiloni subtus ecclesia Sancte Marie*, a. 981 (*TSA* 27), *villa que nuncupant Narie, ripa*

ipsius fluminis, que vocitant domni Eiloni, a. 1040 (TSA 28), *ecclesia Sancte Marie et villa in domni Eiloni*, a. 1091 (TSA 55), *hereditatem in Narea ubi dicun Domum Eiloni*, a. 1106 (TSA 143). Con todo, sería moito arriscar que *Vilaleo* fose antes *Villa *Leio*, vendo neste nome unha metátese de *Eilo*, que era o nominativo de *Eiloni*, xinecónimo gótico, a cal se cita tamén como *Elo* (HGN 70/13). A igrexa ten restos moi alterados dunha construción románica (RLP V 369).

Castelo foi *castellum*, diminutivo latino de *castrum* ‘castro’.

O Chao é un casarío situado nun sitio *planum*.

A Ermida evoca o greco-latino *eremita*, haxiotopónimo (aquí sen o nome do santo) derivado de *éremos* ‘tranquilo, apracible’.

Neira de Rapados componse de *Neira*, vista no nº 12, e *Rapados*, alcume determinativo, de orixe tal vez xermánica, gót. **hrapón* ‘arrincar, turrar do pelo’ (DCELC v. rapar; OPNH 459/685), quizabes evocando a frades rasurados, porque nesta parroquia baixo o patrocinio de Santa María estarían antes monxes e na limítrofe de San Salvador de Toirán habería monxas, segundo adoitaban elixir os santos protectores os mosteiros dúplices.

Vilaleo de Abaixo e *V. de Arriba* son ubicacións topográficas con dous adverbios, que xa vimos no nº 13.

24. VILAMBRÁN, Santa Mariña

Esta parroquia foi suprimida e agregada a Ronfe en 1891. Do nome escribiu Joseph M. Piel en *Verba* (XI, 1984, p. 14, nº 23): «Não consegui descobrir o que sería o determinado *-ambrán*. Uma *Villambrán* (de Cea) ocorre também como nome de lugar do municipio de Lagartos, na prov. de Palencia». Deste top. di López Santos (AL I p. 50) que no “Bezerro de presentaciones”, a. 1468, está escrito *Villa abran*. E se esta fose a primitiva e lexítima denominación do lugar, quizabes poderíamos dicir que o seu posuidor chamaríase *Abrán* (*Ab-ram* ‘pai excelso’) coma o primeiro nome que tivo o patriarca bíblico *Abraham* ‘pai de moitos pobos’ (*Xénese*, 11/26; 17/5). Pero López Santos engade categoricamente: “Es el nombre árabe *Imram*”; sen embargo non aduce probas histórico-lingüísticas desta afirmación. A mesma correlación antroponímica propón J-Mª Calvo Baeza en PEIC 53; pero tamén sen probas. Díaz Fuentes

(TCS 234) supón “un nome personal tipo *Ambranus*, en el que, a partir del genitivo *Ambrani*, resultaría absolutamente normal la pérdida de la *-i* final, quedando *-ambrán*, como en Albán, Gontán, etc.”. Un topónimo similar sería o portugués *Ambrães*, que consta como *Ameraes* en 1165 (TP 44), pero de interpretación discutible.

25. VILARELLO, San Pedro

A igrexa conserva restos románicos (RLP V 383-384).

Vilarello, nome da parroquia e dunha aldea, poderíase analizar coma un diminutivo de *vilar*; pero, comparado co topónimo lucense e coruñés *Vilarelle*, conta máis o antropónimo *Arellius* (LE 440), sendo unha Vila (de) Arello. Anque quizabes non sería este lugar, noméase *Vilarello* en 989 e 1050 (TSA 131, 164).

O *Curral de Abaixo* vencélase co baixo latín *currale* e o adxectivo *basus* (DCELC).

Lousadela chamouse sen dúbida *Lausatella* (TSA 54, 116, 124), anque non é cita deste lugar, diminutivo de *lausata* ‘lousada’ e *laus* ‘lousa’, palabra hispana prerromana (DCELC v. losa).

Prédez quizabes é metátese de *Petrici* > *Petriz* > *Pedriz* > *Pédrez* (OPNH 358/363), pois o *-z* final non invita a relacionar o topónimo con *praedium* ‘predio: propiedade rural’.

A *Ribeira de Vilapape* conxuga o apelativo latino *riparia* ‘ribeira’ e *Villa Pappi*, que se cita arredor de 1160 (BCML IX 311), é dicir, unha vila de *Pappius* (LE 426) ou *Pappus* (RL 137), nome persoal, do que escribe Joseph M. Piel (*Verba* XI 1984 p. 10): «hipocorístico, de carácter expresivo, posiblemente infantil, e daí sem etimología concreta».

A *Veiga de Anzuelos* componse dun apelativo probablemente pre-latino **vaika* ‘veiga’ (OE 13/1; DCELC v. vega), e non latino **vadica* ‘paso transitable’ (como opina G^a de Diego, DEEH 1049), nin tampouco árabe (como leo en PEIC, N° 11, 1990, p. 53). Por outra banda, *Anzuelos*, anque foneticamente parece o apelativo castelán “anzuelo”, do lat. vg. **hamiciolus* (DCELC), ‘anzol, amocelo’ en galego, sen embargo coído que foi un nome persoal, tal vez visigótico **Ansuellus*, diminutivo de *Ansus* (OPNH 105/127)

26. VILOUZÁN, Santo Estevo

En docs. medievais repítese varias veces o nome de *Vilouzán*, propio dunha aldea e desta parroquia: *per termino de villa Auzani* en 1036, *villa Ozam* en 1125, *villa Auzan/Auzani* en 1091, *villa Auzani* en 1050, 1084, 1080, *per terminos de villa Vezani* en 1003 (*TSA* 20, 54, 55, 131, 139, 172, 203). En Lugo consta no ano 857 *Auzano/Auezano*, fundador da *villa Auezani* (*ES* XL 362), nome que perdura en Avazai, despoboado actual en Meilán. En Portugal había o apelido *Auzani*, a. 949 (*OPNH* 89/10). Por esto poderíamos pensar que *Vilouzán* fose unha *villa* propia de *Avitianus* (*TLC* 304; *ILER*, índice). Para comparar, temos *auicula* > *aucula*, *auicella* > *aucella* (*DELL* v. *auis*). Pero hai na Coruña a parroquia de *Vilouzás*, que quizabes era *Villa-Ousaz/Osaz* en 1199 e 1213 (*TSO* II 355/454; I 453), *Villa Ousat*, s.d. (*TSO* I 212, 456).

A Agra v. nº 11.

Augalevada aparece como *Villa Aqualevata* no ano 978 (*TSA* 132) e coida o profesor Moralejo que equivale a “agua elevada” (*TGL* 317). Díaz Fuentes (*TCS* 50) iguala ‘levada’ a ‘conducida’.

En *Bustelo* temos un diminutivo de *Bustum* ‘Busto’ (v. nº 4) co sufixo *-ellum* > *-elo*.

Cabezais é plural de *capitale*, *cape-*, *cave-*, *-zale* (*MLLM*) ‘cabezal’, pero como top. non tería o significado de almofada dunha cama, *capezal*, *cabeçal*, *capeçal*, *capitale* (*LHP*), senón que faría referencia a cabeceiras dunha herdade ou *capitium* ‘cabezo, cume arredondado dun monte, outeiro’ (*DCELC* v. *cabeza*; *TCS* 66).

A Eirexe v. nº 2.

O Pacio parece que traduce a *palatium* ou *Palatius*; pero véxase o dito sobre Palacio, nº 21.

O Romeo pode ser *rosmarinus* ‘romeo’, arbusto, ou mellor aínda o nome persoal latino *Romaeus*, derivado do grego *romáios* ‘román, peregrino a Roma’ (*OPNH* 261/1168; *FG* 198/1).

Vilouzán v. supra.

Toponimia do concello de Ribeira de Piquín⁴⁴

Lembrando ó filólogo Aníbal Otero, académico nado en Barcia, autor do *Vocabulario de San Jorge de Piquín* e de moitas máis achegas lingüísticas.

Comprende o Concello de Ribeira de Piquín 5 parroquias na zona oriental da provincia de Lugo. E leva o nome de Ribeira, *riparia* en latín, porque ocupa ambas marxes do río Eo, *flumen Euue* nos documentos. Por outra parte a determinación de Piquín parece aludir ó xenitivo dun antropónimo, tal vez **Peccinnus* ou **Picinnus*, que así se chamaría o primitivo posuidor destas terras. A nomenclatura que usarei foi publicada polo goberno no *Diario Oficial de Galicia* (25-I-2000) e no *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, do mesmo ano. As siglas bibliográficas irán explicadas ó final deste estudio.

Quizabes interesa saber de primeiras que en 1232 o rei Fernando III doa e couda para o mosteiro de Meira a “*terram de Ribera de Pequin, per hos terminos: per crucem de Lineras, per pasum de Monte Rotundo, per candalum de Torviso, per lo Romeo, per cambas de Muradal, per tendas de Monteto, per Castrum Medianum, per Cardeiram, per Pennam Septem Pastorum, per Tiblos, per Mantegas, per Pennas de Belsende, per Molendinos Sancti Laurentii, per Rivum Siccum et per Petras Lagarteyras*” (AHN, Meira, leg. 747-R 19). Tal é a copia que me facilitou un amigo.

1. NAVALLOS, San Pedro

Esqueira é un nome topográfico, descritivo do terreo, que xurdíu do lat. serodio *scalaria*, plural do neutro *scalarium* ‘esqueiro’, formado sobre *scala* ‘pasos ou sucalcos en desnivel’.

---

44 *Lucensia* 40 (2010), 89-102.

Montefurado componse do lat. *mons* ‘monte’, adxectivado co participio *foratus*, do verbo *forare* ‘furar, perforar’, en alusión a minas que, segundo a tradición, fixeron aquí os romanos en busca de pibidas de ouro no río Rodil, afluente do Eo (*GEG* 26/242). Nun doc. de 1184, Fernando II determina o couto do mosteiro de Meira *quomodo discurrit ad ferventiam de Monfurado, ad Portum de Piquin* (Fdo II, nº 211).

Navallos parece un diminutivo *navaculos, derivado de *nava*, palabra hispana pre-latina, definida como ‘terreo chao algo pantanoso entre montañas’ (*DCELC* v. *nava, lavajo*; *TPH* 120; *TH* 204). Un homónimo **San Pedro de Navallos** é tamén parroquia do concello de Guntín (Lugo), a cal figura como San Pedro de *Lavales* en 1263, *Lavalles* en 1276 e 1297, *Lavallos* en 1276 (*CDF* 190, 261-263, 327); *Lavallos* en 1368, 1369, 1390 (*DCL** 692, 702, 885). En castelán o *DRAE* trae: “*navajo*. m. despect. de *nava* || 2 *lavajo* (de *navajo*). m. Charca de agua lloediza que rara vez se seca”. De *lavajo* escribe Corominas (*DCELC*): «‘charca’, alteración, por influjo de *lavar*, de *navajo* íd., derivado del prerromano *NAVA*, que entre otros ha tenido el significado de ‘lugar pantanoso’ (probablemente el sentido originario)».

Penacova consta do substantivo do lat. serodio *penna/pinna* ‘pena, outeiro’ (*MLLM*; *LHP*; *LLMA*; *DCELC*) e do adxectivo do lat. vulgar *cova* ‘oca’, variante de *cava* no lat. clásico. Equivale a ‘pena furada’, que tamén é topónimo.

A **Vara** soa coma o lat. *vara*, ‘traveseiro en forma de ponte’ (Vitrubio), ‘forca para soste algo’ (Lucano), ‘burra para serrar madeira’ (Columela), propiamente feminino do adxectivo *varus, a, um* ‘trencos, zambros’ (*DCELC*), de modo que unha *persona vara* en lat. era un individuo de pernas tortas (*DELL*). O topónimo **Vara** podería proceder de (*villa*) *Vara* ‘vila de *Varus*’ (*TLC* 242), como *villa Aemilia* foi a vila de Emilio. Pero **Vara** “en Asturias designó la porción en que se dividían los prados comunes o tierras de labor” (*DAE*). Na parroquia da Cubela, concello do Incio, hai o topónimo *Vilar da Vara*.

2. SAN XURXO DE PIQUÍN

Acevedo, co sufixo latino de abundancia *-etum > -edo*, refírese ó acevo, acivro, planta *aci-folium, variante vulgar latina de *aquifolium* ‘folla de agulla’ (*DCELC* v. *acebo*; *FG* 006/4).

Barcia ‘terreo chan e cultivado’ (*GDXL*) é unha palabra prerromana, que figura nun teónimo asturiano, con posible alusión ó río Eo, que pasa por aquí: *Eue Dutoniū Barciaeco* (*ERA* 10; *RPH* 75; *DRPH* 47). En documentos medievais escribiron *barcena* (*DCELC* v. *varga*), tamén *uarçina*, *uarcena*, *uarzena*, *varcena* (*LHP*).

A **Barreira**, coma o castelán “barrera”, pode referirse a ‘barro’ ou a ‘barra’, palabras ambas prerromanas (*DCELC*).

En **Chao de Pousadoiro** está situada a capital do concello. O top. consta do apelativo **Chao**, en lat. *planum*, determinado por *pausatorium*, palabra relacionada con *pausata* ‘pousada’ e con *pausa*, como sitio de descanso, “rellano en la montaña” (*DHL* v. *posadorio*), “lugar que ficava no fim e termo de alguma subida, onde naturalmente descansa e depõe o seu peso ou carga o caminhante ou jornaleiro” (*Elucidário* de Viterbo v. *pousadouro*). No lat. medieval atribuíuse tamén a *pausatorium* o significado de tomba, sepulcro, túmulo (*MLLM*). Unha exposición máis ampla ofrécena J-L. Pensado (*OELGI* 342-344), comentando a Sarmiento, criticando a Ferreira Priegue, e aceptando a Du Cange, a Viterbo, a dictionarios bables, a Machado (*DOELP*) que cita *Pausadorio* en 1098, e a mención dunha *Pena Pausatoria*, a. 1208 (*TSO* II 357). En docs. de oviedo consta *posatorio*, a. 912, *pausatorio* a. 975, 977, 1114 (*LHP*).

O **Couso**, coma o castelán “coso”, parece que aludiría a un *cautum*, couto, sitio cercado, apto para o *cursus*, corrida e cacería de animais (*DCELC*). En docs. portugueses era *Kauso*, a. 897, *Causo*, a. 978, *Causso*, a. 1094, *Couso*, a. 1220, *Couosso*, a. 1258. Machado (*DOELP*) escribe: «Todos estes nomes assentam num lat. vulgar *causum*, *caussum* (= *cautum*) ‘couto, coutada, lugar ou terreno imune ou defesso’, que Ducange recolheu no seu *Glossarium*, derivado de *cavere*. Um documento de Sahagun de 1104 refere-se, em um preito, a uma herdade “de *Causo* que jacet intus in *cauto*”. É sabido que dos verbos da segunda conjugação latina uns fazem o supino em *-sum*, outros em *-tum*, e algúns o têm mesmo duplo”. Esta a excelente explicação de J. da Silveira na *R. Lus.*, XXIV, p. 206».

Cuíñas din algúns que vén sendo equivalente ó castelán “colinas”, as cales proceden do lat. *collis*, masculino, e *collina*, feminino na baixa época (*DELL*). Pero ¿cómo se perderon dous *-ll-* en galego? *Gallina* en lat. deu *galiña*, non *gaiña; *castellum* pasou a *castelo*; *olla* converteuse en *ola*, etc. etc. Polo tanto, coído eu que *Cuíña* debeu vir dun posuidor do lugar chamado en latín *Culinus* / *Culina*, nomes persoais

atestados por Kajanto (*TLC* 161, 347), en relación co apelativo *culina*, voz que no uso ordinario da lingua vernácula foi substituída por *coquina* ‘cociña’. **Cuñas**, anque parece plural, puido ser o patronímico de **Cuíña**.

Meiroi consta con esta grafía nun doc. do ano 1186 (AHN Clero. Meiroy. Carp. 1185, nº 1): *Gonterode Martini una cum viro meo Martino Iohanni ... tibi Pelagio Petri facio cartam venditionis de hereditate mea quam habeo in iam dicto Meiroi et in Sancto Felice*. Outros documentos citan a *villa que dicitur Meirum / Meiruin* [¿quizabes *Meiruni*?] *discurrante ad ecclesiam Sancti Georgii*, aa. 1222 / 1227 (AHN Clero. Lugo. Meira leg. 746 - perg. 96, 104). Parece resto do xenitivo dun antropónimo, que tal vez se podería relacionar con *Meira*, top. que está cerca. Tamén se pode comparar co coruñés e leonés *Meroi* ¿de orixe visigótica? (*HGN* 185/3). Máis alonxado sería o greco-lat. *Merione* (*GPR* 502), dativo de *Meriones* citado por Ovidio (*Metam.* 13/358).

Mestre foi xenitivo de *Magister*, *-tri*, nome persoal (*TLC* 320) e de oficio, que se converteu en apelido, por exemplo, *Rudericus Magister*, a. 1184 en Lugo (*ES* XLI 340). En docs. medievais aparece “*magistro meo*”, aludindo a unha especie de tutor testamentario ou a un director espiritual, por exemplo: *quantum habeo sive in agro tam in celario sit in manu mei magistri domno Michele, et dividat ... qualem ex illis vocaverit meo magistro*, ano 842 (Cf. *Lucensia*, Nº 18, 1999, p. 154). As granxas dos mosteiros cistercienses, como era o de Meira, tiñan como director delas o *magister grangie*, o cal era a veces ‘mestre’ de letras ou de artes liberais, *magister faber* ‘mestre artesán’ (Cf. *Lucensia*, Nº 30, 2005, 147-158).

Paíme coido que foi xenitivo dun nome persoal do posuidor deste lugar, que se pode comparar na súa terminación con *Abuíme*, *Fruíme*, *Gatme*, *Satme* (*Salime*), *Suíme*, *Oubime*, *Viladime*, *Vilafriime*, *Vilantime*, etc. En latín había xentilicios *Decimius*, *Finitimius*, *Maritimius*, *Opimius*, *Postimius*, *Septimius*, etc. Pero sen testemuños documentais é difícil saber cal foi a forma orixinaria. Vencellalo con ‘pai’ (*pater*) ou con ‘Paio’ (*Pelagius*), sería inconcebible. **Paíme** debeu ter en orixe, entre ‘a/l’, unha consoante, que desapareceu.

O Pousadoiro v. supra e *OELGI* 343.

Sadrarín, terminado en *-ín*, como *Vilarín*, *Pasarín*, *Pumarín*, *Piquín*, etc., posiblemente sería unha (*villa*) *Satriarini, un diminutivo do antropónimo *Satriarius* (*RL* 163). Evolucionaría con lenición de *-tr-* > *-dr-* e desaparición do *-i-* átono como

en *atrium* ‘adro’. O nome poderíase comparar con “*satrinum*, 1. boulangerie [panadería] - 2. atelier de tailleur” [taller de xastre] (*LLMA*). Adicada a San Xoán Bautista hai unha ermida neste lugar, escrito **Sandrarin** na “Estadística Eclesiástica de la Diócesis de Lugo”, Año 1943, p. 100; **Sadradin** en *LAL* V 184.

San Fiz vímolo citado en 1186 con Meiroi. Corresponde a *Sanctus Felix*, *-icis*, que ten aquí a capela de San Pedro Félix. En doc. de Meira, a. 1227, consta *casale in ecclesia Sancti Felicis et in villa Ribe[ira]*.

San Xurxo foi *Sanctus Georgius*, nome de orixe grega (*ge-orgós*), que significa ‘o santo agri-cultor’. Vimos a súa cita no top. Meiroi.

Soutelo no ano 985 era a *villa quae vocitant Sautello Eube deiiecente montibus Lua inter Asturias dividunt et Galletia* (*BCML* IX, 1973, pp. 138, 143; *TSO* I 38). O top. equivale ó castelán “sotillo”, que figura en documentos como *sautiello*, *saltello*, *sautello*, *sotiello* (*LHP*). Trátase dun diminutivo de *souto*, que foi *saltus* en latín e tivo o sufixo *-ellus* no lat. vg. Formas medievais de Souto e Soutelo en Galicia pódense ver en *OG* 186-189. En Portugal rexístrase *Saltello*, a. 924, *Sautelo*, a. 952, *Sautello*, a. 999, *Soutelo*, a. 1154, 1220 (*DOELP*). Unha explicación máis ampla das hipóteses etimolóxicas ofrécea o profesor Pensado (*OELG* I 306-309).

3. SANTALLA (de Piquín)

En 1171 a condesa dona Sancha, irmá de Alfonso VII, fixo doazón ó mosteiro de Meira “da metade da villa de Piquín” (*GEG* 26/246). En docs. de Meira (*AHN*) consta *Sancta Eolalia de Pecuin* a. 1184, *de Pequin* a. 1189, *de Pequino* a. 1189, *de Picuim* a. 1227. Fernando II en 1184 doa a Meira *illud meum regalengum quod iacet in Sancta Eolalia de Picuin, per suos terminos novos et antiquos cum suo cauto* (Fdo II p. 293, nº 221). Este privilexio foi confirmado posteriormente por Alfonso IX en 1227 (*DRG*, nº 567), por Fernando III en 1232 (*DRG* nº 656) e por Alfonso X, en 1266 (*DRG* nº 776).

Barangón resúltame difícil, por non dicir imposible, de explicar. Posiblemente tería orixe pre-latina. Joaquín Caridad (*TCG* 75) menciona unha *villa Varango* en doc. de 966, pero non indica a fonte nin consta que se poida ou deba identificar coa parroquia de Barán en Paradela (*Varan*, a. 1175, no Tumbo de Samos). Errónea é unha cita de *Barançon* nun documento de 1324, referida a **Barangón** (*DCL**, p.

1191), posto que corresponde a **Barazón** en Santiso, A Coruña. Na *EGU* consta *Baranca*, liñaxe oriunda do Carballiño, e *Baranga*, apelido. Hai tamén o navarro *baranga* ‘porta de pau’, que G^a de Diego emparella con *palanca* (?) do lat. *planca* ‘táboa, pau’ (*DEEH*). Pero quedaría lonxe.

En **Boel** temos a redución de *Boelle*, procedente do antropónimo latino *Bonellus* en xenitivo, diminutivo de *Bonus*. Así o propón Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, páx. 188. *Bonellus* consta no *Tumbo de Lugo*, a. 858; e *Bonelle ts*, a. 1015 no *Tumbo de Celanova*, n° 387.

Cabaceira pode ser o nome dun “hórreo pequeno de varas de vimbio e forma circular” ou aludir á planta rasteira que dá como froito a *cabaza*, (*GDXL*), voz con base en “*calapaccia, de orixe prerromano” (*DCELC* v. *calabaza*; *FG* 050/2). No *Parochiale Suevum* figura un top. ourensán chamado *Calapacias Maiores*.

Os Cangos din que é voz prerromana (*DCELC*) emparentada con *camba*, aludindo a obxectos ou accidentes naturais de forma curva. Sarmiento coidaba que **cangas** viría de *cannicas*, hipótese “difícil de reducir a una base *canna*”, escribe Pensado (*OELGI* p. 208).

O Castro en latín foi *castrum* ‘fortaleza’.

O Corral, *currale* no lat. medieval, procede de *currus* ‘curro’ ou *currere* ‘correr’ (*DCELC*; *OELGI* p. 323-325). En docs. de 934 a 1150 ten as grafías *corrale*, *coralgo*, *corral*, *corralle*, *korral*, *korrale*, *kurrale* (*LHP*).

O Cruceiro vén do lat. *crux*, *crucis* ‘cruz’, ó que se lle engadiu o sufixo *-arium* > *-eiro*, indicador de obxecto útil ou de simple afinidade. O profesor J-L. Pensado (*OELGI* 326-327) escribe: “El origen de la voz *cruzeyro*, sust. y top. no parece ofrecer dificultad, y quizás por ello nadie se ha interesado en trazar su historia, que es bastante sorprendente. Parece que se trata de una creación romance muy tardía, independiente del lat. «*cruciarus*, -a, -um, adj. Ad crucem pertinens, in cruce factus. *Alcim. Avit. Fragm.*» recogido por Quicherat en *Addenda Lexicis Latinis* (61), pues aparece bajo forma latina. En el dominio gall. no encontramos ejemplos medievales de un *cruciarium o *cruzeyro* sust. o top. ... Falta en el *Censo de Galicia* de 1591 ... y en otras obras del s. XVII ... Es posible que nazca en el s. XVIII, crezca a mediados del mismo y florezca en la primera mitad del s. XIX” ...

As Figueiras son o plural do lat. *ficaria*, árbores que dan *ficus* ‘figos’ (*FG* 113/2).

A Graña, voz procedente do lat. *granea*, derivada de *granum* ‘gran’, equivale a *granxa*, que vén do lat. *granica* a través do francés *grange* (DCELC). Sería granxa ou celeiro do mosteiro cisterciense de Meira.

Lamas é plural do latino ou prelatino *lama* (TPH 98-102; OELG I p. 316).

Outariz semella vir dun antropónimo visigótico *Aucturicus* en xenitivo, rexistrado en 1077 no *Tumbo de Celanova*, nº 147. Piel e Kremer (HGN 198) supoñen un **Obturicus / Obturigus* (?), así con asterisco e con signo de interrogación.

O Paraíso parece orixinado polo greco-latino *paradisus* ‘parque’ (DCELC). Deste topónimo escribiu Cabeza Quiles (NL 332), rexistrando a forma “*paradiso*” nun doc. de 1232. Consta ademais o apelido en *Pelagius Paradisius*, a. 1154 (OPNH p. 450, nº 583) e con el tamén se podería vencellar o topónimo, que se repite en Pontevedra e na Coruña.

Piquín, como insinuí na Introducción, paréceme que foi nome persoal, tal vez **Peccinnus* ou **Piccinnus*, comparables co sardo antigo *pikinnu*, italiano *piccino*, formas asimiladas ó castelán *pequeño* (DCELC) e ó galego-portugués *pequeno*. Corominas di que estas son voces “de creación expresiva”, que adoitan levar un *p*-inicial, seguido dunha vocal aguda, unha consoante oclusiva xorda, e finalmente a terminación *-innu*. J-P. Machado (DOELP) constata en 1258 o apelido *Pequini*. En 1437, 1453 e 1462 figura en Mondoñedo “*Alvaro Afonso de Pequin*” (CDM 156, 162, 167, 169; TCM nº 1564). Formas que invitan a relacionar este nome co persoal *Peccius* (LE 424), do que sería diminutivo. E debemos ter en conta que na zona oriental da prov. de Lugo abunda o sufixo hipocorístico *-in*, equivalente a *-iño*.

O Pulvureiro provén do lat. *pulverarius, a, um* ‘cheo de po’, é dicir, deriva de *pulvis/pulver, -eris* ‘po’. Desta orixe é tamén *pulvera* ‘pólvora’. Podería ser “*pulverarius (uicus)*” (DELL).

O Quintario do Couso componse do lat. tardío *quintanarium* ‘curral cercado’ (LHP; OELG, I, p. 341), determinado aquí por **Couso**, visto no núm. 1. Tamén houbo en lat. *quintarium*, o cal deu ‘quinteiro’, derivado de *quintus* ‘quinto’. *Quintario* é a forma asturiana do galego *quintairo/quinteiro*, terreo arredor da casa, no que está o curral, o alpendre, etc.; conxunto de varias casas que forman un grupo separado dentro dunha aldea; especie de praza ou terreo común que serve nunha aldea de lugar de reunión (DRAG).

Os Quintarios v. supra e OELG I 338-341. Poderían equivaler ó plural de *Quintero* en castelán, o que ten arrendada una quinta, ou labra e cultiva as herdades que pertencen á mesma, e tamén ‘mozo de labranza, xornaleiro que cultiva a terra’ (Faure, *DAE*).

Santalla foi *Sancta Eulalia*, nome greco-latino da ‘ben falada’.

O Terrexal sairía do lat. medieval *terragnalis, -ale*, terra suxeita a *terragnium* ou *terraticum*, tributo esixido polo permiso de cultivar os campos arables, creados por roturación, consistente nunha parte dos froitos (*MLLM; LLMA*).

Vilares parece plural de *villaris, -are*, adxectivo latino que se substantivou na Idade Media; pero tamén puido ser *villaris* en singular (*LLMA*).

Vilarpescozo non ten nada que ver co apelativo ‘pescozo’, parte do corpo que une a cabeza ó tronco, senón que sería un *villare pascuosum* ‘de pastos’ (Apuleio, *Herb.* 92; *DLF*). Aquí naceu o famoso reloxeiro Lombardero, que construiu moitos reloxos de precisión, un dos cales foi o do consistorio municipal de Lugo. No concello pontevedrés de Rodeiro hai a parroquia de **Pescoso**, que era *villa de Pascoso*, a. 939 (*CDF* 4). Non obstante, tamén se cita como *Pescoso*, a. 887 (*NML* 168). Noutros 12 docs. de 1139 a 1305 (cf. *CDO*, índice) escriben *Pescosso / Piscosso*, como se fose abundante en *piscis* ‘peixe’ (*DLF*).

4. SANTIAGO DE ACEVO

O nome parroquial está na base de Acevedo v. nº 2.

A Colada parece un derivado de *collis*, coma *colado*, cast. “collado, depresión entre montañas, antes colina, otero, 1011, sentido todavía general entre los clásicos” (Corominas, *DCELC*); “garganta larga entre outeiros e serras” (J-P. Machado, *DOELP*). En docs. medievais leoneses figura *collada, colada, collata* (*LHP*); *collata, collatum, colatum, conlatos* (*DAL* 109).

Febreal semella ter o sufixo latino *-alis > -al*, indicador dun colectivo de *fibra* ‘febra’, filamento das plantas, raíces, etc. (*DELL; DCELC* v. *hebra*). Pero *-al* tamén significou pertenza; e non obstaría esta terminación, que alternou con *-ar* en Bazar / Bazal, Remesar / Remesal, Tosar / Tosal, etc., supoñendo que **Febreal** fose unha (*villa*) *Febr(u)arii*, de *Febr(u)arius*, nome persoal (*TLC* 219), como de *Armentarii > Armental*, topónimo.

Grandela é diminutivo de *Granda*, a cal é redución con metátese de *gándara* ‘terreo baixo, areento, húmido e improductivo, onde só medra a maleza’ (*DRAG*), palabra prerromana (*DEEH, DCELC*).

O Mazo ‘máquina hidráulica para mazar o ferro, o liño, ou as mantas para abatanalas (neste caso é sinónimo de batán). A orixe da palabra está no feminino *maza*, que sería *mattea no lat. vulgar (*DEEH, DCELC*).

Mende é unha abreviación do antropónimo gótico *Menendus* en xenitivo (*HGN* 184). En *Estudios de Lingüística*, pp. 35-57, Menéndez Pidal analiza o seu apelido e di que *Menendus* equivale a *Ermenegildus*. Ver tamén *DOELP*.

A **Muíña** provén de *molina*, plural de *molinum*, derivado de *mola* ‘moa’. “Según Corominas, el étimo de **Molina** es el latín (*domus*) *molina* ‘casa de las muelas’, alusivo a la presencia de molinos de grano o de aceite” (*DAE*). Este topónimo repítese en Milleirós (Pol) e del escribín algo máis en *Lucensia*, N° 9, 1994, p. 160.

O Navallo v. núm. 1.

Pena de Cabras componse do lat. serodio *penna* (*MLLM*), determinada polo plural de *capra* ‘cabra’; pero nótese que *Capra* e *Capras* foron alcume persoal (TLC 326).

Santiago corresponde a *Sanctus Jacobus*, nome de orixe hebrea. Procede do lat. medieval *Sanctus Iagus* > *Sanct Iago*.

5. OS VAOS, San Xoán

A **Budueira** parece variante de *bidueira* (*GVGH* pp. 120, 142), que foi *betularia*, derivada de *betula*. Aníbal Otero, *Contribución al léxico gallego-asturiano*, en *Archivum*, III, Oviedo, 1953, p. 172, rexistra *budio*, variante de *bido* ou *bidueiro* (*FG* 046b/3). Menos verosímil sería partir do lat. *buda* ‘espadana’, que soe perder o *-d-* intervocálico, p. e. *budetum* > Boedo. Escribindo deste fitotopónimo, Navaza (*FG* p. 111) di que “debe de ter outra orixe unha forma aparentemente paralela pero con conservación do *-d-*: **O Budeiro** en Ribadavia, **O Bodial** en Xinzo de Limia”.

Cartea posiblemente foi unha vila propia de *Carteius* (*LE* 205), identificable nominalmente (non xeograficamente) con *Carteia*, cidade hispana prerromana da Bética, confundida con Tartessos, e citada por Plinio (*NH*. III, 8, 17; VI, 214; IX, 92; XXXI, 94), Mela (II, 96), Cicerón (*Att.* 12, 44), Tito Livio (21, 5).

Inverneo é un derivado de *hibernus* ‘inverno’ co sufixo primitivo *-aecus* > *-ego*, aludindo a pastos de inverno, como escribe Joseph M. Piel (*BIEA*, VIII, 1954, p. 44). Consta *Iuernego*, a. 1087 (*Tumbo de Lourenzá*, 112).

Muxén, segundo Menéndez Pidal (*TPH* 138), sería un derivado “de *Mustius* (*LE* 197) o de *Muscus* (*De-Vit*); en documentos antigos *Moxen* 1271, *Muxen* 1299, *Moxent* 1297” ... Outra hipótese sería que o noso **Muxén** procedese do antroponimo *Mussienus*, rexistrado por Schulze (*LE* 197), se o comparamos con *Musia*, en docs. medievais de Lugo, hoxe Muxa (*NML* 164).

Ouviaña é comparable dalgún xeito con *Oviñana* en Asturias, a cal, en opinión de Menéndez Pidal, viría de *Albiniana* > *Aubiniana* en 980 (*OE* 20/5). Pero *Oviñana* podería corresponder a unha (*villa*) *Oviniana*, dado que un *Ovinianus Tarrac.* consta na epigrafía da Hispania Citerior (*TLC* 152; *ILER* 1629). Tamén constan *Ovinius*, *Ovinia* e *Ovina* (*ILER* 1312, 2853, 6251), de onde parece proceder o top. de Pontevedra *Oubiña* / *Obiña* / *Ouiña* (así figura no Catastro de Ensenada, ano 1752), o cal era *Ovinia* en 1151 (*TM*, p. 215). Piel (*STF* 609) sitúa o top. “*Ouviaña*” entre os “de orixe desconocido o de atribución dudosa”.

Seoane evoca o patrón da parroquia, que é San Xoán e foi *Sanctus Iohannes*, nome hebreo do ‘don de Deus’.

Os Vaos é plural do lat. *vadum* ‘paso dun río’ (*OELG*, I, 333), sitio por onde se pode atravesar un río en barca (*MLLM*). Aquí é onde se xuntan o río Eo e o seu caudaloso afluente, o Rodil, tal vez derivado do lat. *rutilius* ‘rutilante’, que brilla intensamente, frecuente como nome persoal (*LE* 461; *TLC* 230).

Toponimia do concello de Pantón ⁴⁵

Son 26 as parroquias que constitúen o concello lucense de Pantón no territorio de Lemos. E nesta entrega intento asomarme á orixe lingüística da súa toponimia, contando coas denominacións que leo no *Nomenclátor de Galicia / Lugo*, publicado pola Xunta en 2000.

Como teño de costume, usarei siglas bibliográficas, que non interrompan demasiado o fío da reseña, e que indiquen a autoridade dos especialistas que me axuden a buscar o étimo dos topónimos en cuestión, moitos dos cales son enrevesados. Pero ó final deste estudio aparecerán desglosadas co seu significado.

Navaza (*FG* p. 613) cita na bibliografía “Palacio Sánchez, José Antonio (1981), *Toponimia del ayuntamiento de Pantón (Lugo)*. Tese de doutoramento inédita. Univ. de Santiago de Compostela”. Pero eu non tiven acceso a ela.

1. ACEDRE, San Romao

O nome da parroquia foi inicialmente o dunha aldea dela, que inda hoxe se chama **Acedre**, o cal é reflexo dun xenitivo persoal do primeiro posuidor, quizabes *Cedrius* (*RL* 52) ou *Cedrus* (*TLC* 334), como sucedeu en Agrade / Grade, que foi xenitivo de *Gratus*, Alence / Lence < *Lentii*, Abrence / Brence < *Verentii*, etc. Tamén *Sancti Isidri* pasou a ser *San Cidre*, pero aquí parece menos probable que fose *Isidro* o primitivo posuidor do lugar. Cítase en 1180 unha *divisio inter hereditatem Sancti Romani et hereditatem de Azedre, quam divisit abbas Vitalis de Meyra* (P 12). A súa igrexa pertencía a Meira en 1198 (P 11). En 1229 o abade de Meira compra á abadesa de San Fiz de Cangas unha viña *in Figuerosa iuxta grangiam Sancti Romani*

---

⁴⁵ *Lucensia*, pendente de publicar.

de *Acedre* (AHN Meira leg. 747, perg. 110; P 11). Consta *Açedre* en 1364 e 1427 (RS 83, 142); *Açedre* en 1397, 1419, 1421, 1449, 1457, 1481 (CDP 62, 93, 99, 170, 179, 244); *Azedre* en 1459 (CDP 194); *Açedre* en 1484 (CDFP 294); *San Romao da Cedre*, s. XVI (SEL 62); *Cedre* en 1752 (CE). Outras aldeas desta freguesía son:

A Abelaira, unha *abellanaria*, sitio onde abundarían as árbores que dan a froita de (*nux*) *abellana* (DELL; FG 001).

As Adegas, plural de *abdega*, *aboteca*, *abteca*, *abtega*, *abudeca*, *abuteza*, *adega*, *apoteca*, *apoteqa*, *aputeza* en docs. medievais (LHP), forma diverxente de ‘bodegas’, traducen o apelativo greco-latino *apotheca* ‘depósito de víveres, celeiro’.

Budián alude ó posuidor dunha vila, que levaría nome gótico *Butila, *-ilane* (HGN 53/3; OPNH 130/300). Cítase no ano 897 in *Lemos ecclesiam S. Iohannis de Butilani* (ES XL 389), quizabes San Xoán de Frontón, limítrofe con Budián; *Butilani* en 841 e 871 (NML 144), *Bodian ... su signo de San Romao d-Açedre* en 1417 (CDFP 129; P 13).

En **Cima de Vila** temos un sintagma orixinado no greco-latino *cyma* ‘cume’ (DELL) e no apelativo *villa*.

O Cotillón, en opinión de Menéndez Pidal (TPH 273) tería por base o prerromano *cotto ‘outeiro’, idea que propón tamén Isaac Rielo (P 14), dicindo que “CUTILLÓN ... deriva de *cotellus*, cota ou coto pequeno; e iso é este lugar: un pequeno outeiro ou promontorio coa súa carapucha cuberta de casas”. No ano 982 cítase *Villa Sauto ... inter Ferraria et monte Cutilion* (TSA 202 = P 145). No ano 997 nomeábase *Cautilione* (CDP 3). A homonimia co apelativo castelán *cotillón* ‘baile de sociedade’ é só casual, pero non coincidente nin etimolóxica nin semanticamente. En cambio, máis afín sería *cotillón* ‘porción de terra dura e compacta, especialmente a que se levanta ó arar’ (GDXL), que se chama ‘cadolo’ na zona de Lugo.

A Oseira pode corresponder a *ursaria* ‘sitio de osos’ (animais) ou *ossaria* ‘sitio de ósos’ (pezas do esqueleto).

San Romao foi mártir de Antioquía, *Sanctus Romanus*, ó que lle dedicou un himno o poeta hispano-latino Prudencio no século IV. En 1065 cítase “*in valle Lemabis ecclesie vocitate Sancto Romano*” (CDP 4), pero esta mención tamén pode referirse a San Romao en Vilar de Ortelle.

2. ATÁN, Santo Estevo

A igrexa románica de Atán foi estudada por F. Vázquez Saco (*BCML* IV 115-119 e ultimamente por J. Delgado (*RLP* IV 435-448). Nos anos 747, 841, 897, 1164, 1178, 1179, 1185, 1241 menciónase o *monasterium* e a *ecclesia Sancti Stephani vallis Attane, in territorio Lemabus* ou *in territorio Licinio* (*NML* 141-142; P 19-20). *Atta*, *-anis* foi antropónimo gótico (*HGN* 28/6), ou quizabes prerromano, dado que nunha lápida do Museo Provincial de Lugo figura *Attanius Paternus*, onde o segundo nome traduce ó primeiro, que era máis primitivo (*OPPH* 39-40). *Athane*, o poboador deste val, consta como familiar do bispo Odoario nun doc. do ano 871 (*IHL*). Nun doc. de 1372 figuraba o “arçidiago don Domando [*sic*, en vez de Damondo], primeyro fundador que foy del dito couto d’Atan” (*DCL* 725).

Albarde, con esta mesma grafía en 1372 (*DCL* 725), pero “casa en *Alvardeo* ... todo a d’*Alvardeo*”, a. 1328 (*DCL* 244). Semella vir do xenitivo dun antropónimo, tal vez metátese do gótico *Arualdus* (*HGN* 18/13; *OPNH* 111/171), nome do posuidor, quizabes contaminado co apelativo árabe *al-barda*. Metátese semellante vézola en *Ardulfi*, a. 1192 (*TL* 63), agora Aldurfe.

Cabo de Vila componse de *caput* ‘cabeza, extremo’ dunha *villa*. Cítase o arcediago Damondo no ano 954 ou 916: *villa mea prob[ria] que est in Cabo de Villa* (Cf. *Hispania*, X, 1950, p. 675; *Compostellanum*, VII, 1963, páx. 254 = 630, nº 156).

Cima de Atán consta do apelativo *cyma*, xa visto, referido ó lugar de Atán.

Freán podería vir do nome persoal gótico *Freda*, *-anis*, a. 1031 (*TC* 148) ou dun suposto *Frida, *-anis* (*HGN* 106/9); pero no doc. do ano 954 ou 916, antes citado, chamábase *villare que abuit Froia*, xunto ó *arroyo Froiani*; e no ano 964 consta *villa Froiani* (*CDP* 2). Tamén Freán (en Sirvián, Guntín), consta como *Froyam*, *su signo de Santa Maria de Serviam*, a.1309 (*DCL* 76). Por tanto, o posuidor inicial sería *Froja/Froya*, *-anis* (*HGN* 106/9).

Pesqueiras, *piscarias* no ano 954 ou 916 (ut supra), son artimañas para *piscare* ‘pescar’ aquí no río Miño.

Prado traduce o lat. *pratium*, “emprunt tardif” do celta (DELL). En docs. medievais, *prado*, *brato*, *prad*, *prato* (LHP).

Reiriz foi xenitivo do antropónimo gótico *Regericus* (TC 60) ou *Ragiricus* (HGN 213/7; OPNH 254/1113). A un poboador do Val de Atán, chamado *Reirigo*, alude un doc. de 871 (IHL).

En **Salgueiros** temos un fitotopónimo (FG 203/1), plural de **salicarius* no lat. vg., derivado de *salix*, *-icis* ‘salgueiro’ (“sauced”, en castelán).

Segade evoca o xenitivo do antropónimo gótico *Sagatus* (HGN 228/1; OPNH 264/1188); *Sagado*, familiar do bispo Odoario e poboador do Val de Atán, citado en doc. do ano 871 (IHL) ou en 831 (NMP 185); outro *Sagado* confirma en 916 (NMP 185).

No lugar de **Seoane**, a. 954 ou 916 (v. supra) fixeron a igrexa de San Xoán os presbíteros Deodado e Xulián: *villare que dicent Parata ubi fecerunt eglesie Sancti Iohanni Deodatus presbiter et Iulianus presbiter*. Haberá que ter en conta esta data para dicir: “Da vella capeliña de San Xoán, convertida en obradoiro de carpinteiro, consérvase un curioso fachinel con derrame de graduados resaltes cara ó exterior” (P 23).

Souto en latín era *saltus* (FG 215/1); pero houbo tamén o nome persoal *Saltus* (CIL III 8892 = RL 396), coma hoxe *Souto*, apelido. Sería en 982 *Villa Sauto* (TSA 202); ver cita no nº 1.

3. CANGAS, San Fiz

En docs. de 1199, 1206, 1289 e 1369 figura o mosteiro de *Sancto Felice de Cangas* (NML 145; BCML IV, 110-115). Nun doc. de 1108 era abadesa *domina Visclavara in Sancti Felicis* (CDFP 5). A igrexa románica está reseñada no citado BCML e por J. Delgado (RLP IV 413-426). O nome de **Cangas** podería compararse con *Cánnaca*, cidade dos turdetanos na Bética, sinalada por Ptolomeo, 2, 4, 10. Sería nome prerromano, coma o persoal galo *Cannicus* (AS 735), citado por Frontino (*Strat.* 24, 7), co cal se identificaría un *Canicus*, atopado na Citania portuguesa (OPPH 74). Tamén se pode comparar co apelativo *canga*, de varios significados e discutida etimoloxía, para o cal Menéndez Pidal (*RFE* 7, 26) postulaba unha **cannica*, derivada do lat. *canna*, co significado asturiano de ‘garganta entre montañas’. Sarmiento vencellaba o top. “**Cangas** con *Cannicas*”, porque así o vía escrito en documentos, e propoñía o lat. *canna* ‘cana’ como base de *cannicas*, *canigas*, *Cangas*, distinguindo o top.

do apelativo *canga*. Discute estas hipóteses J.L. Pensado (*OELG* I 208-209). Corominas (*DCELC*) di que *canga* vén “probablemente del célt. *cambica* ‘madera curva’”; tamén coida o mesmo G^a de Diego (*DEEH* v. **cambica*).

A **Arribada** podería ser un pleonasma de **A Ribada** ‘terreo costento’ (*DXL* v. *ribada*); pero, en calquera das grafías, ten a súa base en *ripa* ‘ribeira’. En 1418 consta un “*morador na Ribada*” (*CDFP* 140); en 1453 “*Afonso Eanes da Ribada*” e outros “*moradores ena Ribada*” (*CDFP* 186).

Guende, coma Vilarguende en Queizán (Navia de Suarna) ten a terminación dun nome persoal en xenitivo, tal vez *Galendus*, que figura na doazón do arcediago Damondo ó mosteiro de Atán no ano 916 (Cf. *Hispania*, X, 1950, p. 677). Outro *Galendus* hai, aa. 887, 942 (*TSO* I 119, 129). Comp. *Gaendiz* / *Gaindiz* en 1258 (*OPNH* 345/199; 178/641), sen *-l-* intervocálico. En 1453 este lugar era *Géêde* (*CDFP* 186). Joseph M. Piel (*NGTP*, n° 771) di que o top. portugués **Guende** “se non estou em êrro, representa o genetivo de OM *Guendo* 924, que deve corresponder a *Windo*, apuntado por Förstemann” ... “pode ser também uma variante de **Gainde**”, “genetivo de **Gaindo**” top. en Braga, procedente de *Galindus* (*NGTP*, n° 521 e 522), opinión que acepta Machado (*DOELP*).

A **Lama** é voz latina ou prelatina (TPH 98-102), moi abondosa como topónimo en Galicia.

A **Martiñal** evoca un derivado dos nomes persoais teofóricos *Martinius* / *inus/ina*. Grandgent (*ILV* 39) indica que os sufixos “*-alis*, *-ilis*, usados para formar sobre sustantivos adjectivos de pertencencia (como *regalis*, *gentilis*), estaban extendidos”. Trataríase, pois, dunha herdade ou vila **Martinialis*, pertencente a Martiño.

O **Outeiro** ‘sitio alto’, en opinión de Corominas (*DCELC* v. *otero*), viría do baixo latín *altarium*, formado sobre *altaria*, que é o plural neutro de *altare*. Sen embargo nos documentos medievais este topónimo nunca aparece escrito como *altarium*, senón *auctario*, *aucterio*, *auctero*, *autario*, *auteiro*, *auter*, *auterio*, *autero*, *hocteiro*, *octejro*, *octer*, *oteiro*, *oter*, *otero*, *otherer*, *uter* (*LHP*). A razón desta diferenza sería para non confundir o sentido relixioso de *altarium* co simplemente topográfico, baseado en *altum* e sufixo *-arium* (*DAL* 87-89).

San Fiz equivale a *Sanctus Felix* ‘o feliz’, nome que abunda no martiroloxio (70 veces); pero este foi quizabes San (Pedro) Félix, mártir de Xirona arredor do ano 303, honrado o 1 de agosto polos devotos de *vincula Sancti Petri*.

Sernande corresponde ó xenitivo do antropónimo gótico *Sisenandus* (*HGN* 244/16; *OPNH* 275/1263). A grafía en 1290, 1330 e 1332 era “Sesnande” (*CDFP* 25, 43, 44), “Sessnande en 1329 (*CDFP* 42).

Serode tamén foi xenitivo do nome persoal *Serotinus*, ‘o serodio, que naceu tarde’ (*TLC* 295). Joseph M. Piel (*NP* p. 367) escribe *Serotinus, con asterisco de nome suposto; pero Kajanto (*TLC*) constatou 10 veces este antropónimo no CIL.

4. CANGAS, Santiago

Aúde, pola súa terminación, reflicte o xenitivo dun nome persoal, descoñecido para min, a non ser que o comparemos con **Castro de Ude**, así citado en *IAL* (I, 41), o cal tería a súa orixe nun antropónimo *Utius* (*LE* 17) ou *Udius* (*CIL* X 4393 = RL 193), de modo que **Aúde** levase aglutinado o artigo A cunha elíptica (vila) de **Ude** < (*villa*) *Utii* / *Udii*, como sucedeu quizabes con Acedre (v. nº 1), Agrade, Abrence, etc. Outra hipótese sería considerar **Aúde** como un vulgarismo do apelido *Ayude* (en Lugo, Guía Telef.), o cal debe proceder do xenitivo de *Adiutus* (*TLC* 349). Pero en calquera caso queda todo incerto.

O Barrio, escrito *barrio*, *bario*, *uarrío*, *varrio* en docs. medievais (*LHP*), procede do baixo latín *barrium*, préstamo do árabe *bárri* ‘exterior, arrabal’ (*DCELC*); pero houbo tamén o persoal *Barrius* (*LE* 423).

Cangas no tocante á posible etimoloxía xa se viu no nº 3; pero mencións históricas deste lugar e freguesía ofrécese en docs. do mosteiro de S. Estevo de Ribas de Sil (*RS*, páx. 468, índice), no de Pombeiro (*CDP*, índice), no de Ferreira de Pantón (*CDFP*) e tamén no libro de Isaac Rielo (P 44-45).

Cima de Vila v. nº 2.

Güiande foi sen dúbida xenitivo dun nome persoal, pero non vexo tan claro que fose o gótico *Godenando*, como propoñen Piel e Kremer (*HGN* 146/17). Rielo (P 49) rexistra en vellos forais as grafías *Guyande* / *Goyande* / *Güiande*. A mesma orixe propoñen Piel e Kremer para o coruñés *Guiende* en Tállara (Lousame), o cal vexo eu que se nomeaba *Guyandi*, a. 1239 (*TO* 515); *Guinande*/*Guinandi*, a. 1164 (*TO* 646); *villa Guyande*, a. 1199 (*TO* 647); *Guiande*,

a. 1185 (TO 654); *villa Guiande*, a. 1189 (TO 657); *villa Guiande* (Guiende no título), a. 1166 (TO 659).

A Oseira e Outeiro v. nº 1 e 3.

Pacios parece vir do lat. *palatium* ‘pazo, pacio’, en plural. Había tamén o antropónimo *Palatius* (LE 364) e *Palatio* (TLC 184). Pero Juan J. Moralejo (CN 291-298) observa que en Galicia e norte de Portugal abunda moitísimo o top. *Paço(s)*, *Pacio(s)*, *Pazo(s)*, *Palacio(s)*, e resultaría chocante que fosen “residencia real, señorial, episcopal”, proponendo en cambio “outras acepciones agrícolas o ganaderas con significados de ‘aprisco, corral...’ de orixe pre-latina.

A Panfolía (*Panfulía*, escribe Rielo, P 43) aseméllase ó apelativo e top. grego *Pamphylía* ‘todo o pobo’ (y grego pronunciado *u* no lat. vg., cf. *ILV* nº 187). A xente di que **A Panfulía** era a morada dos servos labradores (IAL II 339). Parece tamén un vocábulo críptico de xerga, acaso erótico. Pouco aceptable sería unha combinación do cereal *pan* + *folía* ‘tolemia sensual’, ‘xoldra, troula’, un derivado de *follis* ‘fol’ (Cf. *DCELC* v. folia; *DRAE*). Navaza (*FG* 168/1) cre que **Panfolía** podería ser formación antroponímica dun alcume composto de *Pai Folía* (*Pai*, xenitivo hipocorístico de *Pelagiu*) porque en documentos de Carnota dos séculos XIV e XV atopa as formas *Pay Follia*, *Pay Fulia*, *Pay Foliía*, *Pay Folya*. A dificultade aquí estaría na substitución de *Pay* por *Pan*.

O Pontón ‘construcción tosca de madeiros, táboas ou pedras illadas para vadear un río pequeno’ (*DXL*), provén do lat. *ponto*, *-onis* (*DELL*; *LHP*); cítase en 1405 e 1423 (*RS* 104, 137). Non creo que sexa “lugar alto y peñascoso”, partindo “de la raíz céltica *pen/*pon ‘cabeza’” (*DAL* 101, 340).

A Tapada ‘terreo ou monte cercado’ débese relacionar co verbo *tapar*, con *tapa*, e quizabes con *tapia*, de orixe incerta (*DCELC*; *DEEH* 1011).

Vilar en latín foi o adxectivo *villaris*, *-are*, que se substantivou na Idade Media (*MLLM*; *DCELC*), indicando unha aldea ou lugar pequeno rural.

5. CASTILLÓN, San Vicente

O nome de **Castillón** verémolo no número seguinte, designando unha aldea doutra parroquia inmediata.

A **Airoá** sería unha *areola*, unha pequena *area* ‘aira’, co sufixo diminutivo *-ola*, ó que se engadiu *-ana* > *-á*, quizabes para indicar posesión ou propiedade dunha *Ariola* (TLC 166).

A **Casanova** soa coma no lat. *casa nova*.

En **Castrotañe** temos un composto de *Castrum Tannii*, dado que o xentilicio *Tannius* figura non só en Italia (CIL V 2518 = LE 425), senón tamén nun epígrafe de Badajoz (HE n° 132).

A **Cegoñeira** indica un sitio onde apousarían *ciconias* ‘cegoñas’; pero San Isidoro (Etym. 20, 15, 3) chámalle *ciconia* a un aparello para extraer auga. Pensado (OELG I 162) di que “parece creación románica a partir de *cegoñ-* + *-eira*, puesto que no sabemos se doc. en lat. med. el adj. *ciconiaria*”. Así e todo un barrio de Sarria e un casarío próximo en Barbadelo chámanse **A Ciguñeira**, que era *Ciconaria* en 1057 (TSA 90).

Cobreiro parece proceder de “*colubrarius*, epíteto de nomes de lugares” (DELL), derivado do masc. lat. *coluber*, *-bri* ou do femin. *colubra* ‘cobra’. Tamén Moralejo (TGL 41) coida que “vendrá máis probablemente de *cobra* “culebra” que de *cobre*, como en Portugal *Cobreira*, *Cobroso*, *Cobral* y otros nombres de este tema”.

A **Costa** soa coma en latín *costa* ‘ladeira’ (dunha montaña); cítase a “*vina da Costa*” en 1405, 1418, 1437 (RS 104, 122, 176).

A **Ermida**, palabra greco-latina derivada de *éremos* ‘ermo’, alude a un sitio onde houbo unha *eremita* adicada a “San Vitorio” (P 71). Cítase *Sanvitoyro* en 1418 (CDFP 140).

Galegos é un alcume persoal étnico, *Gallaecus*, coma o que levou *Decimus Iunius Brutus*, conquistador de Galicia. O plural pode referirse a descendentes dun primeiro ‘Galego’ no lugar ou ser só plural aparente, como San Marcos, San Domingos. En 1125: *in valle de Eiree ... [adiunctio] in Gallegos* (TSA 54).

O **Mato** parece masculino de **matta*; pero consta tamén o nome persoal *Mattus* (DLF), usado polo poeta hispano-latino Marcial (*Epigr.* 12, 102).

O **Outeiriño**, diminutivo de ‘outeiro’ v. n° 3.

Pacio v. n° 4.

Pereiro, *pirarium* en 976 (MLLM), nome común de árbore froitosa, derivou do lat. *pirum* / *pira* ‘pera’ (FG 175/2).

Tamén **Piñeiro** provén do lat. *pinea* ‘piña’, froita do *pinus* (FG 977/1); hai mencións diacrónicas do vocábulo en OG 87-90.

O **Reguengo** sería un (*fundus, vicus, locus*) *regalengus*, esto é, un predio de dominio do rei. Grafías medievais eran *realengo, regalencho, regalendo, regalengo, regualenco, rengalengo* (LHP).

Remesar alude a un posuidor de nome gótico, *Remesarius* (HGN 220/1; OPNH 258/1146), en xenitivo.

San Lourenzo indica un lugar onde houbo unha capela adicada ó mártir *Sanctus Laurentius*, nome derivado de *Laurens, -entis*, xentilicio de *Laurentum*, cidade cerca de Roma, anque a voz popular dos cristiáns vencellouno con *laurus* ‘loureiro’, pola coroa triunfal do seu martirio.

Tamén foi mártir *Sanctus Vincentius* ‘o vencedor’, que deu nome aquí o lugar de **San Vicente**.

Outra aldea chámase **A Serpentiña**, a cal evoca o nome de muller *Serpentina* (DLF; DELL) ou a *serpentina via* (S. Hilario) ou o hidrónimo *flumen Serpentina* en 1074 (v. n° 6), *discurrente rivulo Serpentina*, a. 1090, 1096 (TC 443, 447). Como se ve, é un derivado de *serpens, -entis*, participio do verbo *serpo, -ere* ‘serpear, arrastrar, ondular’, do que procede tamén o antrop. *Serpentius* (TLC 359).

O **Vargo**, ‘chanto liso usado para facer valados ou lastrar edificios’, ten orixe celta, como “vargano” en castelán (DCELC v. *varga*). *Vargano*. (De orig. prerrom.) m. ‘Cercado hecho con postes de madera’ (LHP), nun doc. de Oviedo, *omnem intrinsecu domui varganum*, a. 887, parece referirse ó lastrado ou divisoria interior da casa con vargos; e noutro do s. IX constan *sepes et varganos*.

A **Vila** foi *villa* en lat.

Viñas é plural do lat. *vinea* ‘viña’.

Virís cítase en 1125: *in valle de Eiree ... [adiunctio] in Veriz et alia in Gallegos; ibi in Verix hereditate de Eldonza Ordoniz et de Godina Ordoniz* (TSA 54). Parece un patronímico do antrop. *Vericius* (RL 203) ou *Verinius* (LE 278).

A **Xesteira** indica abundancia do lat. *genista/genesta* ‘xesta’ (FG 235/3).

6. CASTILLÓN, Santiago

Armental procede do antropónimo latino *Armentarius*, o cuidador do *armen-tum* ‘gando’; cítase en 1074 *In Lemabus villa vocabulo Armentari ... iuxta rivu-*

lum Serpentina e en 1125 *villas prenominateas Ranal integra, Vª de Armental* (TSA 54, 97)

O Barrio v. nº 4.

Casdomato equivale a **Casa do Mato**, onde se aprecia mellor o nome persoal *Mattus*, visto no nº 5.

Casgoiñas contén tamén o apelativo *casa* apocopado, ó que se engadiu quizabes o patronímico do posuidor *Goginus* (NMP 172) ou do xinecónimo gótico *Gogina/Goína* (HGN 132/11).

Castillón aparece chamándose *Castelion* en 841, 871, 916 (NML 146). En 916 (non 954) menciónase unha *strata que discurrit de Casteliom in villa Henvolada*, ‘Amboade’ en Vilar de Ortelle (Cf. *Hispania*, X, 1954, p. 676; *Compostellanum*, VIII, 1963, doc. 156). En 929 Alfonso VI entrega ó seu tío Gutier Menéndez o *commissio de Carioca, Casteliom* (non “*Carteliom*”), etc. (ES XVIII 330). En 935 unha vila *in terra Castelione* (CDP 1). En 1074 *villa vocabulo Castillon* (TSA 97). En 1168 os fundadores do mosteiro de San Miguel de Bóveda dóanlle “*in Lemos, villa que vocatur Castilini* [léase *Castilun*], ... *sicut dividitur per antiquam carrariam sursum*” (SMB doc. 2). En docs. de Pombeiro dende 1395 nomeáase *Castilon / Castylon / Castyllon / Castillon* (CDP, índice). En vez de **Castillón**, outros escriben **Castillós** e **Castillones**, pero en calquera caso, a pesar da castelanización, trataríase dun diminutivo de *castrum*, deformado na declinación medieval, “*castellio* (genet. *-onis*): petit château” (MLLM; LLMA).

O Outeiro v. nº 3.

Ral, *Araal* en 1332 (CDFP 45), *Raal* en 1382 (P 72), quizá *Raar*, s. XVI (SEL 62), nomeábase en 1125 *Ranal* (TSA 54), pero en tres docs. de 982 figura *villa in Lemabus que vocatur Ranari* (TSA 115, 199, 202); polo tanto estamos diante do antropónimo gótico *Ranarius* (HGN 216/1); o fenómeno *r/l* vémolos tamén en *Bazar/Bazal*, *Casar/Casal*, *Remesar/Remesal*, etc.

A Veiga din que foi palabra prerromana **vaika* (Menéndez Pidal, OE 13/1; Corominas, DCELC v. *vega*). Gª de Diego supón unha voz latina pouco probable (DEEH v. **vadica* ‘paso transitable’), e outros pensan nunha orixe árabe, *buqá* ‘campo, val’, aínda menos verosímil (J. Vernet, en ELHI ...; J-Mª Calvo Baeza, PEIC 46-53).

Vilar v. nº 4.

En **Vilaverde** non temos unha vila de cor verde, senón unha *Villa Viridii / Viridii*, é dicir, a vila propia dun posuidor chamado *Virdius / Viridius* (RL 210).

7. DEADE, San Vicente

O nome **Deade** desta freguesía e dunha aldea súa aparece coa mesma grafía en docs. de Lugo en 1177, 1206, 1219, 1245, 1251 (*NML* 149); consta tamén *S. Vincentio de Deade* en 1180 (*BCML* IV 179; *CDFP* 8). Na Colección Diplomática de Pablo Rodríguez (nº 49, fol. 32v) consta unha doazón de dona Senior a Diomonde, no ano 976, que confirma *Deati Zendonizi*; pero é un erro, porque no pergamiño orixinal está escrito *Dauti*, non *Deati*. O top. podería vir do xenitivo do antropónimo cristián *Deodatus* ‘regalo de Deus’ (*TLC* 217), o cal figura na doazón do arcediogo Damondo ó mosteiro de Atán no ano 916 (Cf. *Hispania*, X, 1950, p. 677), análogo pero diferente de Doade < *Donati* ‘doado, entregado’ (a Deus). Se fose boa a hipótese, en *Deodati* perderíase o *-d-* intervocálico como en *sudare* ‘suar’, *pedanea* ‘peaña’, *Teodenandi* ‘Teinande’, etc. e suavizaríase o *-t-*, como en *advocatus* ‘avogado’, etc. Outros lugares desta freguesía son:

A Cal, que corresponde ó lat. *canalis* ‘canle, vagoada’.

Campo da Eirexa contén o lat. *campus* e a voz greco-latina *ecclesia*, que significaba ‘congregación’ de fieis e lugar onde se xuntaban para os seus ritos relixiosos.

O Campo das Parras leva o determinante *parra*, de orixe prerromana (DCELC; FG 172).

Campo de Outeiro v. nº 3.

En **Casdoncende** temos un composto do lat. *casa*, co nome do seu propietario en xenitivo, tal vez *domni Cendi* (*HGN* 162/8c). Este parece o resultado da mención en 1472 *Cas Donçende* (P 91; *CDFP* 196), *Casdonçendo* en 1329 (*DCL* 628). Sen embargo Eligio Rivas (*BA* XI 239) prefire ver aquí o xenitivo de *Audesindus* ou *Adosindus* (*HGN* 31/14; 3/19), hipótese que sería coherente coa variante “*cas de Ousende*”, recollida por I. Rielo (P 91). *Cardoucende?*, s. XVI (*SEL* 61).

Casebio remite a Casa de Eusebio, onde o propietario tería nome tardolatino *Eusebius*, de orixe grega *Eusebios* < *eusebés* ‘piadoso’ (*BA* XI 239).

De **Cornide** pensaba eu que, polo *-e* final, podería ser xenitivo dun antropónimo, tal vez **Cornitus*, variante de *Cornutus* (*TLC* 330); pero por aquí sitúase o monte *Corneto*, a. 1090 (*TC* 447) e Sarmiento coida que Cornide, Cornido, Cornedo teñen por base o lat. *cornus* “cerezo silvestre”, opinión que acepta J.L. Pensado (*OELG* I 206-208), quen rexistra outras hipóteses: dúas de Piel (xermánica **corneti* ou latina *cornus*), a de Millán González-Pardo (céltica **kor-Netos* ‘círculo de *Netos* ‘dios del

combate’?!), e de E. Rivas (pre-céltica *cor-n* ‘roca’). Navaza (FG 090) di que “non podemos ter garantías do carácter fitonímico da raíz e temos que admitir a posibilidade dun significado orixinario oronímico”.

Maside parece xenitivo dun nome persoal, tal vez *Magitus* (HGN 172/4; OPNH 216/887), se damos creto a que este lugar era *Magide* en 4 docs. do séc. XVI (CDFP 218, 219, 221, 222), semellante a Maxide (en Montecubeiro, Castroverde; cf. *Lucensia*, N° 18, 1999, p. 55). Pero na mesma CDFP (cf. índice) este lugar de Pantón nomeábase *Maside* / *Masside* / *Masyde* en 15 docs. do séc. XIV-XV. Por outra parte está Maside en Sarria, que era *Masiti* (non *mariti*) en 904 (TSA páx. 440), *Masiti* en 1106 e *Masidi* en 1107 (TSA n° 143 e 67). Cabeza Quiles (NL 285) supón “*Massiti* de *Massitus*”, pero non aduce citas documentais. Sarmiento (436) trae *Maside** no grupo de “sitios geográficos en Galicia que tomaron el nombre por disposición del terreno*”, pero non propón etimoloxía. Pensado (OELGI 354) escribe: “Por su terminación *-ide*, Maside parece nombre de poseedor y quizás se trate de una variante de *Maxitus* (Piel, *Possessores*, n° 249) con asimilación del grupo *-ks-* (*-x-*) en *-s-* (*dixit* > *disse* / *dixe*): *Masiti > *Maside*”. Finalmente vexo que Díaz Fuentes (TCS 138) admite como explicación verosímil o xenitivo do antropónimo *Massidius*, rexistrado por Schulze (LE 427).

As **Nogeirás** son árbores que producen *nux*, *nucis* ‘noz’ (FG 162/1).

O Pacio v. n° 4.

Souto v. n° 2.

Tanquián corresponde a *villa Tanquilani*, a. 964 (CDP 2) e *villa in Lemabus* ... que vocitant *Tanquilani*, a. 1011 (TSA 76), *adiunctio in Tanquilan*, a. 1125 (TSA 54), nome persoal gótico *Tanquila*, *-anis* (HGN 265).

Trigás hai que referilo a *triticales*, sitio de *triticum* ‘trigo’ (FG 222/2).

En **Vilanova** perdura a forma latina *villa nova*.

8. EIRÉ, San Xulián

O nome da parroquia vén do xenitivo dun persoal gótico *Ageredus*, *Egeredus*, *Egiredus* (HGN 5/9, 70/4; OPNH 150/442; TC, índice). Un dos familiares do bispo Odoario, que se cita nun inventario de 871, como poboador do Val de Atán, chamá-

base *Ageredo* (IHL). Menciónase no ano 747 e 897 *Villa Ageredi cum ecclesia Sancti Iuliani* (ES XL 357, 388), *Ageredo* en 841, *Ageree* en 1133 (NML 139), *valle de Eiree*, a. 1125 (TSA 54). (Ver índice de CDP).

O Barrio v. nº 6.

A Casanova e A Costa v. nº 5.

A Estrada foi unha (*via*) *strata* ‘camiño empedrado’ (DCELC); antes, nº 6, vimos a cita desta palabra, *strata que discurrit de Castelion*, e nótese que Eiré limita con Castillón.

De **Faramontaos**, *foramontanos* (TC, TSO) discuten se serían pobos que pagaban un *forum montanum* ‘foro de montañas ou de montería’ (Viterbo); pero Eligio Rivas (LG 149) escribe: “**Faramontaos**, Feramontaos, Foramontaus, vén de **fora(s) montanos** ‘pralá dos montes, máis alá dos montes’ referido ós moradores; equival a *ultramontanos* e non ten que ver con monteiros”. Semellante opinión é a de Cabeza Quiles (NT 177). Piel e Kremer (HGN 88 N.B.) rexistran unhas 13 variantes en Portugal e Galicia, pero nada deciden, e incluso insinúan un posible **Fara-mundus* gótico (?). En docs. leoneses consta: *in terris foris montanis*, a. 998; *in terris foris montanie*, a. [994-1001] (DAL 97).

Ferreiroá parece diminutivo do lat. *ferraria* ‘ferreira’, unha *ferrariola* ‘ferreira pequena’, á que se engadiu o sufixo de posesión *-ana*, delatado polo *-á* final con til, por ser quizabes a vila dun *Ferrarius* ‘ferreiro’.

Freixedo corresponde a un *fraxinetum* (FG 118/4), é dicir, un sitio de *fraxinus* ‘freixo’, co sufixo de abundancia *-etum*.

Guítara menciónase no ano 572 (?) coa forma *castrum Quitar*, como límite do *Comitatus Paramiensis* (ES XL 347). Consérvase aínda o “Castro de Guítara, de varios fosos, con el sitio de A Medorra a su lado” (IAL II 321). En 964 cítase *sauto Quitar* (CDP 2). En 1175 *Casal de Guitar* (NML 156). Para Piel e Kremer (HGN 315 N.B.) poderíase supoñer un antropónimo visigótico *Witt-ara*. Un dos poboadores do val de Atán, a. 871, chamábase *Vitar* (IHL).

A Morá sería unha (*Villa*) **Maurana/Morana*, isto é, propia de *Maurus/Morus* (OPNH 225/932), co sufixo de posesión *-ana*.

O Mosteiro alude a un *monasterium* de monxas, que deixaron aquí unha singular capela románica, adicada a San Miguel (BCML IV 183-186; RLP IV 375-412). En 1108 era *abbatisa in Agiree Eldonça* (CDFP 5).

Nadal coincide co antropónimo lat. *Natalis* (TLC 290).

Pedragude puido ser *Petra Acuti*, é dicir, ‘Pedra de Agudo’ (TLC 249), ou *Petra Guti* (HGN 146/33c) ‘Pedra de Gudo’, nome gótico, ou (*villa*) *Petri Acuti*, vila de ‘Pedro Agudo’, ou simplemente *Pedraguda*/*Pedra Aguda*, a. 1332, 1353, 1410 (CDFP 45, 58, 111).

Ramos podería evocar a descendentes do persoal latino *Ramus* (TLC 337), posuidor daquela vila. Sen embargo, Navaza (FG 123/1) coida que “na toponimia debe aludir posiblemente a lugares frondosos ou nos cales se aproveitaba a *derrama* das árbores como leña para o lume”.

De **Rodiz** escribe Pensado (OELG I 433): “No se recoge en Piel-Kremer, *Hisp-Got*. Sin embargo puede ser forma disimilada de *Rodriz* (Lu.) < *Roderici* en cuyo caso sería germ. Pero carecemos de datos diacrónicos que lo confirmen”. En favor desta hipótese teríamos “*Ynes Afonso de Rodris, moradeyra en no couto d’Eyrêe*”, ano 1437 (CDP 138). Pero en 1471 testifica *Afonso de Rodis* (CDFP nº 194). Outros datos diversos témolos en “*San Gíao de Rodiz*”, a. 1063 (CDC), “*filegresia Sancti Iuliani de Rodiis*”, a. 1274 (CDO, nº 1051), actualmente *Rodís* en Lalín (Po).

San Xulián foi *Sanctus Iulianus*, con nome derivado do lat. *Iulius*. Deste santo, padroeiro de moitas parroquias, é mais famosa a súa edípica lenda cá súa auténtica historia.

A **Santa Mariña** consta no ano 941 como *Sancta Marina in Envolati* > Amboade (TC 219). O nome desta mártir de Antioquía, reivindicada pola Igrexa de Ourense (ES XVI 216-222), vén derivado de *mare* ‘mar’.

9. ESPASANTES, Santo Estevo

Consérvanse restos da igrexa románica “*de Spasandi*” (BCML IV 107; RLP IV 433-434), que se menciona no ano 1244 (mal 1254 en ES XLI 371). En 1331 figuran “*os nosos lugares d’Aspasande que est so o signo de san Estevo*” (CDP 41), e *Santo Estevo d’Espassande* en 1364, 1404, 1408, 1417 (RS 83, 103, 113, 116, 118); *Estevo d’Espasande*, a. 1355 (CDFP 59); nome que procede sen dúbida do antropónimo gótico *Spassandus* (HGN 251/2), do que tratei en El Progreso (14-II-1990). Nótese o cambio *-nd-* por *-nt-* e unha traza de falso plural na terminación *-es*, a cal debe corres-

ponder a unha forma patronímica (*HGN* 251/2). Non repito aquí o que de **Vilaspasantes**, en Cervantes, deixo escrito en Lucensia, N° 33, 2006, 268-269.

Barreal semella ter o radical de *barrio*, visto no n° 4; pero o sufixo *-al* fai máis verosímil que indique abundancia de *barro*, voz prerromana (*DCELC*), coma *barral* (*DRAE*) e *barrialosu* “arcilloso” (*DHL*), esto último en conformidade coas formas *barrial* / *barial* en docs. leoneses de 962-1104 (*LHP*).

A Cal v. n° 7. *Caal* / *Qal* (*CDFP*, índice).

A Carballeira é un colectivo de *carbaliu* / *carualio* (*LHP*; *DELP*; *TSA*), non dun diminutivo *carbaculum ‘carballo’ (*DEEH*), senón quizá aumentativo do celta *carba* (*DCELC*), caxigo de folla miúda (*DEGC*).

A Casanova v. n° 5.

A Famulia debe relacionarse con ‘familia de fámulos’ (*LAL* II 339); *famulus* ‘servo, criado’ era voz latina de orixe incerta (*DELL*). Cf. *morador enna Familla*, a. 1432 (*CDFP* 161).

O Fontao foi *fontanus*, adxectivo latino, derivado de *fons*, *fontis* ‘fonte’, que funcionou tamén como nome persoal *Fontanus* (*TLC* 308).

A Granxa equivale ó francés *grange*, que se orixinou no lat. vg. *granica ‘depósito de grá’ (*DCELC*). Niermeyer (*MLLM*) rexistra *granica*, *graneca*, *granchia*, *gren-*, *-cia*, *-cea*, *-tia*, *-gia*, *-gua*, *-za* (< *granum*). No lat. hispánico medieval figura *grangia* en 1190 (*DCELC* v. granja). O lugar puido ser ‘granxa’ dalgún cenobio cisterciense.

A Lama v. n° 3.

A Lama do Río formouse como sintagma orixinado no lat. *lama* e *rivus*.

As Laxes, en cambio, procederían dunha voz prerromana *lagena* ‘pedra lisa e plana’ (*DCELC* v. *laja*) ou *lagina*, aa. 1003, 1005 (*TC* 184, 185).

Pacios v. n° 4.

A Quintá remite a unha (*villa*) *Quintana*, unha mansión rural posuída por *Quintus* ou *Quintanus* (*TLC* 293), un colono que debería pagar de renda a quinta parte dos froitos (*DCELC*). Para outros significados de *quintana*, cf. *LHP*.

Rousa parece continuación do lat. medieval *rausa* / *rauso* “multa debida por el rapto o fuerza hecha a una mujer” (*OE* 6/5), deverbais do lat. tardío *rausare* (*LHP* v. *roso*), *rapsare*, sinónimo de *raptare* (*DELP* v. *roussa*). Blaise (*LLMA*) trae *rausus*, ‘rapto, roubo’, citando: *Hist. Compost.* I, 96, c. 987 B. A este topónimo poderíase

aplicar o que di un doc. de 1481, recollido por Ferro Couselo (*VFD* 164): “diso que tomara certas herdades *roucias*”. Pero *rouso* tamén é sinónimo de ‘rodeo’ e ‘viraxe do carro’. Menos verosímil é a información de Machado (*DOELP*), que trae *Roussa* como variante de *Rouça*, reducida a *Roça*, terra roturada, pero sen aducir testemuños históricos. Tampouco parece contar *rousa*, apelativo usado polos maragatos para designar a peonia silvestre (*DHL*), ‘herba tolledeira’ (*GDXL*).

Para **Sabaraz** Piel e Kremer postulan un antropónimo gótico *Saba-racus (*HGN* 227/8), o cal de feito consta como *Savaracus* / *Savarago* / *Savaraco*, a. 942, 1009, [1025-40] (*TC* 254, 202, 159). Rivas Quintas cita o apelido *Sauaraz* no ano 960, dicindo que “ten en conta un suposto *Savarus* regresivo aparente de *Savaricus*” (*OPNH* 378/87). O mesmo opina Machado (*DOELP*), que cita *Sauaraz* en 960 e 1059. Pero o segundo tema de *Sava-racus* parece ser o primeiro de *Rakericus* (*TC* 208; *HGN* 214/3), en cambio coincide con *Sava-ricus* no primeiro coñecemento.

O Souto v. n.º 2.

Vilaxilde, como din Piel e Kremer (*HGN* 13/2; 128/9), puido ser *Villa Ana-gildi* ou *Villa Gildi*. En 1364 menciónase o “*casar de Vylagylde*” (*RS* 83). Consta tamén o nome persoal *Agildus* (*TC* 200, 532).

10. FERREIRA DE PANTÓN, Santa María

A máis de parroquia, que conserva a igrexa románica, houbo e hai aquí un convento de monxas cistercienses, que se denominaba en escrituras antigas *Conventus dominarum de Ferraria* (*BCML* IV 176-182; *GEG* 12, 116-122; *RLP* IV 355-378). En 1090 o frade Ermorigo dóalle á igrexa de Santa María de Ferreira “*que est de monasterio Cellenove*” unha tercia da herdade que “*iacet in Gaudillani, subtus monte Corneto, discurrante ribulo Serpentina et de alia parte Ferreira ... et alias lareas in Vimaranes ... subtus castro Baridiano, rivulo Ferreira, sic concedo et offero ad locum supra memoratum Sancte Marie qui est in Lemabus*” (*TC* n.º 447).

O lugar de **Basillao** evoca o antropónimo *Basilianus* (*GPR* 1010), formado sobre *Basilius* (*LE* 440) co sufixo de relación *-anus*. O que non vexo claro é que “deve assentar no genit. em *-ani*”, como di Piel en *Verba* (IX, 1982, p. 129), nin como pode

vencellarse con *castro Baridiano*, que acabamos de ver en 1090. Cítase *Sancta Maria de Vazilano* en 1180 (CDFP 8) e dende 1404 a 1465 *Basillao / Basillao / Bassillao / Basilao / Bassilao / Basyllao / Basellao / Vasillao / Vasillao / Vasylo* (CDFP, índice).

As Bouzas ‘terreo cavado e sementado de cereais’, suponse que tiveron nome de orixe pre-latina. G^a de Diego avoga polo celta *balcea ‘herba dura, silvestre’ (DEEH). Joseph M. Piel, H. Meier e F. Krüger rexeitan un étimo latino *balteus*, -*ea*, proposto por Gonçalves Viana e aceptado por Meyer-Lübke, e postulan un prerromano *bauttia, propio do “sustrato galaico” con ditongo *au* orixinario (BIEA VII, 1954, p. 34-35; FG 041). En docs. do s. X-XII nomeábanse *bauzas*, *bauzias*, *bouzas* (OG 159-160; DELP v. bouça; LHP v. *bauza*).

A **Capa** parece traducir o baixo lat. *cappa*; pero non lle collo sentido para topónimo, nin sequera coas citas de *Afonso da Capa* e *Pero da Capa* (CDFP), supoñendo unha peza de vestir.

Os Castriños son plural e diminutivo de *castrum* ‘fortaleza’, nome que perdura no top. **O Castro de Ferreira**.

O Curro ‘recinto cercado’, coma curral, relaciónase co lat. *currus* ‘curro, carro’ ou/e con *currere* ‘correr’ (DCELC).

A Estrada v. nº 8.

Goían, *Gooyan / Goyam / Goyan* (CDFP, índice), din que procede do antrop. gótico *Gaudila*, -*anis* (HGN 120/8) e así o confirma o doc. xa citado de 1090.

A Lavandeira remite ó sitio onde se adoita *lavare* ‘lavar’, en latín *lavandaria: quae ad lavandum sint data* (DELL).

O Mouro evoca o antropónimo *Maurus* (TLC 206), posuidor do lugar. Posiblemente sería un *Mauro*, familiar do bispo Odoario, que se cita como pobodor do Val de Atán en 831 (NMP 177) e 871 (IHL).

Os Ramos v. nº 8.

En **Santadriao** habería un oratorio adicado a *Sanctus Adrianus* (*Hadrianus*), santo de procedencia oriental (¿e de tradición hispana?), natural de Nicomedia (Bitinia), pero de nome greco-lat., relacionado co top. *Hadria* e co mar Adriático

A Torre traduce o lat. *turris*.

O Valiño parece diminutivo de *vallis* ‘val’; pero consta tamén o nome persoal *Vallinus* (RL 417).

A **Vila da Carreira** componse do apelativo *villa*, especificado por (*via*) *carraria* ‘camiño de carros’.

A **Vila do Mato** v. nº 5 e 6.

A **Vila do Souto** v. nº 2; parece estar citada no ano 982: *Villa Sauto ... per suos terminos antiquos de castro de Sancte Marie usque in termino sancti Felicis ... et est ipsa villa inter Ferraria et monte Cutilion* (TSA 202 = P 145).

11. FRONTÓN, San Xoán

Quizabes foi a *ecclesia Sancti Iohannis de Butilani*, a. 871 e 897 (v. nº 1: Budián). Menciónase *Sancto Iohanne de Fronton* en 1218, 1247, 1438 (RS 17, 44, 184, 211). Leva o nome de **Frontón** a parroquia e unha aldea dela, o cal procede do persoal latino *Fronto*, *-onis* (TLC 236), que figura no testamento do arcediago Damundo en Lemos no ano 916 (*Hispania*, X, 1950, 678).

O lugar de **Amorín** debeu ser unha (*villa*) *Amorini*, xenitivo do antropónimo *Amorinus* (NP, p. 170), derivado de *Amor* (TLC 284).

A **Barca**, lugar a carón do río Cabe e do Sil, ten o nome de *barca*, voz do latín hispánico, que aparece nunha inscrición arredor do ano 200 (DCELC).

A **Chaira**, sinónimo de planicie, provén do lat. *planaria*, plural do neutro *planarium*, formado sobre *planus*, *a, um* ‘chan, chao’ (DELL).

A **Estación** traduce o lat. *statio*, *-onis*, derivada do verbo *stare* ‘estar’, que xurdiu coa chegada do ferrocarril.

Lornís, tal vez patronímico de *Lurnius* (RL 108)?, din que se identifica con *villa Lunis / aqua de Lunis* [¿*Lu<r>nis*?] no ano 964 (CDP nº 2; P 174-175); *Loornys* en 1428, *Lornis* en 1482, *Loornis* en 1489 (CDP 116, 248, 254, 269); *Loornis* en 1485, *Lornis* en 1511 (RS 250, 280). Aseméllase a Lornés (en Troáns, Cuntis, Po) e rima con Porcís (nº 17) e Virís (nº 5).

O **Outeiro** v. nº 3.

En **Seragude** perdura o xenitivo do nome persoal gótico *Sisegutus* (HGN 244/8; OPNH 274/1259), con rotacismo e confusión popular con “ser-agudo”; entre 1129-39 cítase “*per illo monte de Serecuti*” (CDP 7). A variante Sergude está en Vilaquinte (Carballedo).

12. MAÑENTE, San Mamede

A parroquia e unha aldea dela levan o nome de **Mañente**, que foi xenitivo do persoal latino *Magnentius* (*TLC* 275; *NP* 217). En 1195 figura unha igrexa *in Lemos ... in Manenti* (*ES* XLI 345; *TSA* 49); tamén en 1175 (*NML* 160); en 1244 o mosteiro de Ferreira afora unha “*leyra de Manienti, que vocitant Veyga, sub signo Sancti Mametis de Manienti*” (*CDFP* 13).

Campelos sería plural de *campellus* no latín vulgar, diminutivo de *campus*. Do sufixo *-ellus* escribiu Joseph M. Piel en *Humanitas*, II, 1949, pp. 241-248.

Couto traduce a *cautum*, participio de *caveo* ‘precar, defender’. En *LHP* pódense ver as grafías *capto, cautho, cauto, choto, cocto, cogto, coto, couto, kauto, koto, kotto, quocto, quoto*, con diversos significados.

Eireos podería aludir a descendentes do persoal *Arienus* (*RL* 21) ou a procedentes de Eiré (v. nº 8) ou vencellarse con **areolos* ‘pequenos agros’ (cf. *LHP* v. *ero* / *eiro*). Compárese co “casar dos Eyrôôs, que he sût syno de San Martyno d-Arrogo”, a. 1345 (*CDFP* 47).

A Estrada v. nº 8.

A Fonte traduce a *fons, fontis*, voz feminina no lat. vulgar, masculina no clásico.

Outarelo, Outorello / Outarallo / Outarello / Outurello (*CDFP*) sería *altarellum*, é dicir, un outeiro pouco alto.

Pacios v. nº 4. *Paaços* (*CDFP*).

O Pozo foi *puteus / puteum* en latín.

Valado traduce o lat. *vallatum*, participio do verbo *vallare* ‘cercar, protexer cun valo’.

Varela tivo que ser (*villa*) *Varella* no latín vulgar, diminutivo de *varus, a, um* ‘trenco’, usado tamén como sobrenome persoal, co sufixo *-illa* (*DLF*); nun doc. de Toxos Outos, ano 1157, lemos: *Ego Varella conffirmo*] (*TO* 32). Parece menos verosímil que como topónimo sexa un diminutivo de *vara*.

13. O MATO, Santo Estevo

Xa vimos o nome de **Mato** no nº 5. Citase en 1243 *filigregia Sancti Stephani de Mato* e nela 4 casais, *uno ad Turrem, duobus ibi sub Turre in Petreiroaas et alio in Aboemi*

(RS 41); *santo Estevo de Mato* a. 1482 (CDP 252). Creo que non é esta parroquia de Pantón a mencionada no TSA, p. 616, senón unha homónima en Sarria, *San Estevo de Mato*, suprimida en 1890 e agregada a San Martiño de Loureiro (GDL, año 2002, p. 162, 179).

Abuíme foi presentado por Piel partindo de *Abolinus* (NP, p. 165), con interrogación. Pero en 976 na doazón de dona Senior a Diomonde escribiron *villa de Apodimi* (CPR nº 39) ou *Apudimi* (BCML II 271), non *Apudini* con erro de imprenta (NML 141); *Aboemi* en 1243 (RS 41). Tamén figura en 995 non esta, senón outra *villa Appodimi* en Caldelas (TC 230), o cal indica que tivo a orixe nun antropónimo, quizabes derivado do grego *Apodemos* ‘estranxeiro’, como *Apodimius* / *Apodemius* (GPR 936).

Campoverde parece a primeira vista un *campus viridis*; pero no adxectivo ‘verde’ quizabes se acoucha o nome persoal do posuidor *Viridius* / *Viridius* (RL 210), en xenitivo, que vimos en Vilaverde, nº 6.

Carreixas, escrito *Carreyxas* en 1430 (CDP 125), *Quarreyxas* en 1516 (CDFP 221) podería vencellarse con *carragia, plural de *carragium*, *-eagium*, *-egium* (MLLM) ‘carrexo’, ‘carreixo’ = canella: paso estreito e longo (GDXL). En castelán, *carrejo* equivale a “pasillo, corredor”.

Currás é o plural do lat. medieval *currale* (DCELC v. *corral*), derivado de *currus* ‘curro, carro’.

Guimarás corresponde ó xenitivo do antropónimo gótico *Wimara*, *anis* (HGN 304; OPNH 296/1405); cítase *villa vocabulo Vimaranes* en 1074 (TSA 97); *lareae in Vimaranes* a. 1090 (v. nº 10); *duos serviciales in Guimaranes*, a. 1174 (DCOU 9); *casalem in Guimaranes*, a. 1220 (CDO 207); *Gimarâas*, a. 1425 (CDFP 150)

Marrás, por comparación co anterior, parece outro xenitivo persoal, como *Marás* en Ourense (HGN 179/2). En 1030 consta *villa in Marranes in Lemabus*, en 1079 *in Marranes II^{as} villas* (TSA 73, 92); en 1248 figura a *villa que vocatur Marraens in terra de Lemis sub parrochiis sancti Stephani et sancti Martini* (CDO 612); na mesma freguesía en 1251 titulan “la heredad de *Maranis*” (CDO 676); en 1515 *Marrâas* (CDFP 220).

Pereiroás leva o sufixo *-ás* < *-anas*, que puido unirse quizabes a un *pirariolum, diminutivo de pereiro, v. nº 5; pero en 1243 figura “*Petreiroaas*” (RS 41; P 194), forma que postula outra etimoloxía relacionada cun diminutivo de pedreira, baseada en *petra* ‘pedra’.

Rial provén de *rivalis*, derivado de *rivus* ‘río’, se está a carón dun regato; pero tamén pode ser variante de Real, que sería unha (*villa*) *regalis*, vila propia do rei.

Santo Estevo foi *Sanctus Stephanus*, nome de orixe grega: ‘coroa’, ‘premio’.

A Torre do Mato v. nº 10 e 5; cítase en 1243 (v. supra).

14. MOREDA, San Romao

“En tierra de Lemos poseía la abadía de Samos el priorato o granja de San Román de Moreda. Desde 1832 venía ejerciendo el cargo de prior y cura el P. Sebastián Rueda” (*HMS* 379). Cítase *in terra de Lemus ecclesiam sancti Romani de Moreda*, a. 1175 (*TSA* 53); *Moreda* en 1192 (*CDP* 12); en 1236 (*NML* 163); (Ver índice de *CDP*). Este fitotopónimo procede do lat. *morum* / *mora* ‘amora’ co sufixo de abundancia -*etum* / -*eta* (*FG* 156/5). Un homónimo é San Salvador de Moreda en Monforte, *Morreta* en 879, 942, 946 (*TC* 441, 450, 451), en 1098 (*TSA* S-19).

O Barrete, quizabes diminutivo de barrio (v. nº 4), parece mellor proposición toponímica que a súa comparación co gorro dos togados, “variante castellana anticuada *barrete* (s. XVI-XVII) ... del cat. *barret*” (Corominas, *DCELC* v. *birrete*). Para o sufixo dimin. -*ete* cf. *LG* 110; *DESE* 240-242.

Cabo de Vila v. nº 2.

Outeiro v. nº 3.

Paderne debeu ser unha (*Villa*) *Paterni* ‘de Paterno’ (*TLC* 304; *NP* 306) (Ver índice de *CDP*).

Palmelle, así en 1370 (*CDP* 47) e 1472 (*CDFP* 197), tamén foi xenitivo dun nome persoal, diminutivo de *Palmus* (*RL* 374), co sufixo do lat. vg. -*ellus*, coma o clásico *Palmulus* (*TLC* 335). En *Verba* (9, 1982, 128) escribe Piel: “A redução de -*i* final a -*e*, em seguida da palatalização do -*l(l)*-, vem a ser um fenómeno que se repete em inúmeros casos de antropónimos em -*ellus* / *elli*”.

Salcedo casa ben co lat. *salicetum*, un sitio no que abundaba a planta *salix*, -*icis* ‘salgueiro’ (*FG* 203/4).

San Romao v. nº 1.

Viñas v. nº 5.

15. PANTÓN, San Martiño

A propósito do nome desta parroquia, que é o do concello, escribiu o profesor Moralejo (*TGL* p. 82, nota 62): “*Panto, Pantoni* (dat.) nombre femenino del CIL III, si tiene que ver algo con **Pantón** será muy problemático”. Non obstante, parece que existiu o antropónimo *Pantonius* (*RL* 137) e *Panthus* (*DLF*) o cal puido ter no lat. vulgar serodio o xenitivo en *-onis*, como *Petrus, -onis*, *Firmus, -onis*, etc. (*ILV* 362), de modo que non se debería prescindir destes nomes persoais para explicar o topónimo **Pantón**. En 1091 cítanse *villas II in Panton in Lemabus, quas dedit Ero Pelaiz* (*TSA* 55); en 1215 Alfonso IX expide unha carta “*in Lemos, apud Panton* (P 212). Para máis citas de *Pantom/Panton* no s. XIV-XV, ver índice de *CDP* e *CDFP*.

As Augas Santas refírense sen dúbida a un hidrónimo *aqua* ‘auga’, calificado de *sancta*, en plural, porque aquí houbo un balneario (P 218) e hai un santuario con restos románicos, adicado á Virxe dos Ollos Grandes (*RLP* IV 427-430).

As Bornogueiras parecen un composto de nogueiras, v. nº 7; pero o primeiro elemento **Bor-** é difícil de explicar. Haberá que ter en conta o que deixa escrito Isaac Rielo (P 211): “Bornogueiras ou Bernogueiras -algúns escriben Agroeiras ou Agro das Nogueiras-”. Na páx. 143 di que “no arranxo parroquial de 1891 Ferreira perdeu a Casa de Agronogueiras -Agroeiras- que pasou a San Martiño de Pantón”. Na *GEG* (1/153; 23/255) este lugar ten o nome de **Agronogueiras**, o cal era *Agro Nogueyras* en 1325 e 1482 (*CDP* 38, 252). En 1412 figura unha “carta feita en Agro Nogueiras”, en presenza de “Esteuo Martines d-Agro Nogueiras” (*CDFP* 116); en 1427 nun testamento estivo presente “Juan Ares d-Agorneiras” (*CDFP* 153); en 1456 consta “Agro Nugueiras” (*CDFP* 187); en 1515 “Agronogueyras” (*CDFP* 220). Amor Meilán (*GPL* 604) sitúa os lugares de “Agronogueiras” e “Bomogueiras” (*sic*) na parroquia de Santa María de Ferreira, quizá porque ambas freguesías (Ferreira e Pantón) son limítrofes. Unha luz final nesta sombría maraña de nomes paréceme que axuda a interpretar o top. **Bornogueiras**, se esta é a forma lexítima. É unha frase de Jaime Delgado (*RLP*, IV, 427) cando trata do Santuario de **Augas Santas**. Escribe: “La existencia del **Castro de Busnogueiras** nos habla aquí de una población prerromana”. Esa mesma denominación foi a usada por Nicanor Rielo Carballo (*IAL* 5/41; *GEG*

23/256). Sen dúbida ese **Bus-** inicial é apócope de *bustum*, que vemos en Buscalque, Buscalte, Busgardín, Busgulmar, Busnullán, Buspol, etc. *Bustum* foi interpretado como derivado de *bustus* ‘queimado’: terreo de monte que se queimou para dedicalo a pasto (cf. *LHP*); pero Joseph M. Piel (*BIEA*, VIII, 1954, 25 ss.) pon reparos a esta interpretación, dicindo: «Sin duda, puede ser decisivo el hecho de que el latín medieval *bustum* y todas sus correspondencias y derivaciones ibero-románicas están inseparablemente enlazadas con el concepto ‘bos buey’». Este dato parece verse confirmado por *bustum de vacis* ‘busto de vacas’ (*TACM*, núms. 7, 1602, 1690). Nesta liña está tamén Corominas (*DCELC* v. *bosta*).

A Costa v. nº 5; *casar da Costa, que est en Pantom, su o signo de Santa Maria de Panton*, a. 1331 (*CDP* 41, ver o índice).

Follés consta como apelido toponímico *de Follez*, a. 1324, *morador en Folles*, a. 1382, *de Foles*, a. 1391, *de Folles*, a. 1404, 1459 (*CDFP* 40, 72, 78, 98, 190). Parece ter o sufixo *-és* < lat. *-ensis/-ense*, que puido engadirse ó xentilicio latino *Folius / Follius* (*RL* 81). Por outra parte, *Fulienses* eran os cistercienses, procedentes de “*Fulium* (près Rieux, H^{te} Garonne): abb. cist. 12e s.” (*LLMA*).

O Outeiro v. nº 3.

Pantón de Abaixo especificase polo lat. *bassus* (*DCELC* v. baixo).

A Regueira e **O Regueiro** derivan do lat. *riguus* ‘rego’ (*DLF*) ou celta **reku-* (*DCELC*) co sufixo *-aria/-arius*.

O Souto v. nº 2.

O Verdeal como topónimo parece equivaler ó castelán “Verdinal. m. Fresquedal. m. Porción de terreno que por tener humedades mantene o seu verdor en época de agostamento” (*DRAE*). Machado (*DELP/DOELP*) cita un Verdeal que consta como *Verdenal* en 1170, *Verdenale / Verdenali* en 1258. No leonés dos Ancares, **ver-dial** é “conjunto de abedules” (*DHL*). Navaza (*FG* 226) cre que **Verdeal** non foi *vir-diale*, colectivo do lat. vg. *viridia* ‘verza, verdura’, senón máis ben adxectivo de cor, como ‘negral, rubial’, e cita a Elixio Rivas (*TM* 243), que supón un étimo **viridinale*. Nun doc. de 1405 figura en S. Estevo de Anllo (Sober) un “*campo apar da pereira verdeal*” (*RS* 105).

A Vila v. nº 5.

Vilar v. nº 4.

16. POMBEIRO, San Vicente

Esta parroquia, que foi antes mosteiro, menciónase as máis das veces co nome de *Palumbarium* (BCML V 50-55; NML 166; P 228-234; RS, índice), o cal alude a *palumbes* ‘pombo/a, paloma brava’, fronte á doméstica, que era *columba*. Para a súa toponimia e a da zona débese ter moi en conta a CDP, anque aquí, por abreviar, non cite todas as mencións.

Amandi é simplificación de (*villa*) *Amandi*, xenitivo latino de *Amandus* ‘o que debe ser amado’, nome persoal (TLC 360; NP 10).

Barreiro alude a un lugar ou oficio, relacionado con *barro*, voz prerromana (DCELC).

O Barrio v. nº 4.

Bazal pode ser variante de Bazar (como casal/casar), que procede do antropónimo *Bazarius* (OPNH 121/244; *filius Bazari* no ano 934, TC 224). Cítase *monte Bacarii*, a. 997 (CDP 3) e 37 veces no séc. XIV-XV *Baçal* / *Başar* / *Bazal* / *Vaçal* / *Vaşar* (CDP índice), *Vazel* / *Vaçal* en 1490 (CDFP 208).

O Cancelo traduce o lat. *cancellus* ‘enreixado’ ou o nome persoal *Cancellus* (RL 307).

Cascaxide debeu ser *Casa Cagiti* (BA XI 233), onde se ve o xenitivo do antropónimo gótico *Kagitus* (HGN 160). Cítase *Cas Cagide* en 1401 (CDP 69).

Cascortés sinala que o posuidor desta *casa* apelidariáse *Cortés* (BA XI 233; DAE), sinónimo de ‘atento, educado’, baseado posiblemente en *cors*, *cortis* ‘corte’, co sufixo popular *-és*, culto *-ense*, latino *-ensis*, indicador de pertenza a un lugar. Luís Monteagudo (AB, 21, 1998, 50) propón como orixe de **Cortés** o xenilicio *Curtisius* (LE 236).

Cibrisqueiros, escrito *Çibrisqueyros* en 1421 ss. (ver índice de CDP) vencéllase con *cebrisca* ‘sarabia ou neve ou chuvia con vento forte’ (GDXL), quizabes derivada do greco-lat. *zéphyrus* ‘vento violento e chuvioso’ (Bailly). Escribín deste top. no *Boletín de Estudios del Seminario Fontán-Sarmiento*, Nº 19, 1998, p. 57-59.

Mación, escrito *Mazion* en 1458 e 1461 (CDP 190, 206), puido ser nome persoal *Macius* (LE 184), co xenitivo en *-onis*, no baixo latín, como *Petrus*, *-onis*, *Paulus*, *-onis* (ILV 362).

Moredo, variante masculino de Moreda, v. nº 14.

Outeiro v. nº 3.

Penaveada parece ser unha ‘pena aveada’, é dicir, con fendas, veas ou vetas (*DRAG v. veado*; E. Rivas, *Frampas*, p. 170). Cítase *Penna Gaviata per ubi est termino de Polumbario*, a. 921 (*RS 1*); *Penna aviata*, a. 997 (*CDP 3*), *Penna aurata?*, a. [1129-39] (*CDP 7*); *Pennam Auiatam que dividit terminos Sancti Stephani et monasterii de Palumbario*, a. 1214 (*RS 11*). Nicanor Rielo cita “el camino que de Pena Veada seguía a Los Peares y luego a Orense” (*BCML VIII 197*). En doc. do ano 950, referido a un preito por límites da vila de Baroncelle en Verín, lemos: “*invenimus petram alviatam fictam pro termino ... et dum pervenimus ad ipsum castrum invenimus coniesta et duos nativos lapides albiatos*” (*TC 93*). Parecen ser pedras con alvéolos: “*alueatus*: creusé en forme de canal” (*DELL*).

A **Piúca** (Ver índice de *CDP*) podería ter algo que ver con *pila* ‘pía’ e co sufixo diminutivo *-ucca* (*ILV*, nº 37, p. 44), que o temos en casuca, mazuco, peruco, etc.; pero en 964 cítase aquí *rivulo Peduka* (*CDP 2*), *aqua de Peduca*, a. 964 e *discurrante arrogio Peduca*, a. 997 (*CDP 2, 3*), posible paso angosto a pé para peóns (*DEEH 862*; *DCELC v. pie*; EE 548 ss.), ou tamén diminutivo de *peda*, medida agraria, porción de terra (*LLMA v. peda*). En *DHL* lemos: “**piuca** (Del lat. *pedo-onis*). Fem. Trompo, peonza”. Con este mesmo significado está PEUCA en León, Palencia, Santander, PIUCA en Palencia (*EE 552*); pero parece diferente do topónimo. Nun doc. de Caaveiro (*PSCav 9*) figura en 1226 *Urraca Piuca*.

A **Presa** procede de *prensa*, aludindo a unha represa ou encoro no río.

O **Priorato** era o lugar onde estaba o *prior* ‘superior’ do mosteiro que houbo aquí e do que persiste a igrexa románica (*BCML V 50-55*; RLP IV 449-468).

O Regueiro v. nº 15.

Ribas de Sil conforma un sintagma no que entra o lat. *ripa* ‘ribeira’ en plural e o río *Sil*, o cal ten un nome de orixe máis problemática. Corominas supón que este hidrónimo pertencería á familia celta de *silo* ‘burato na terra, cova para gardar grá’: “el famoso río Sil, de León y Galicia, pudo también recibir el nombre del cauce profundo que abre en las montañas” (*DCELC v. silo*). Monteagudo (*AB 303-304*) propón unha orixe “precéltica *silis* ‘corriente, río’” (Cf. *Lucensia*, Nº 24, 2002, p. 102). Cabeza Quiles (*NL 448*) di que Tovar relaciona o nome do Miño co do Sil, *Sile*, *Silis* ‘ocre, óxido de ferro’. Esta opinión recóllea tamén Juan J. Moralejo (*CN 275*), dicindo que “Tovar concluye que *minium* y *sil* son dos de tantos términos técnicos que la minería hispana introduce en la lengua latina”.

No lugar de **San Cosmede** houbo unha capela adicada a *Sanctus Cosmas* ‘o limpo’, nome grego, que pasou a **Cosmede** polo vencellamento de *Cosme-et-Damiano*, compañeiros mártires. En 997 menciónase a ermida de *sancto Cosme et Damiano ... et altera eremita que vocitatur Sancto Petro* (CDP 3).

Como acabamos de ver, no lugar de **San Pedro**, nome greco-latino relacionado con *petra*, tamén había unha ermida en 997.

O Souto v. nº 2.

Telleiros serían fabricantes de *tegulas* ‘tellas’.

A Torre de Vilamirón v. nº 10; o determinante v. infra.

O Torrón, variante de *terrón*, anaco pequeno de *terra*, se non equivale aquí a ‘torreón’, sería un **terrolum* ‘diminuto terreo’ ou tamén a vila dun home chamado *Turronius* (LE 160).

A Touza din que vén dunha voz prerromana **taucia* ‘matorreira’ (DCELC v. atocha; DEEH 1014) (Ver índice de CDP).

Vilamirón corresponde a unha *villa* posuída por *Miro*, *-onis*, nome gótico (HGN 185/6b); *Villa Mironi/Mirone* a. 964 (CDP 2).

17. RIBEIRAS DE MIÑO, Santo André

Ribeiras de Miño componse do plural latino (*terras*) *riparias*, adxectivo con base en *ripa* ‘ribeira’, que se determina aquí polo río *Minium* ‘Miño’, de nome prerromano.

O Bacelo, planta de vide, sería *bacellum* no lat. vg., equivalente a *bacillum*, diminutivo de *baculum* ‘bastón’ no clásico (FG 027).

O Barreal v. nº 9.

O Cabo da Aldea equivale a Cabo de Vila, visto no nº 2, co apelativo árabe *al-daia* ‘aldea’ (DEEH; DCELC) ou *ad-dai’a*.

O Campo v. nº 7.

O Carballedo e **O Carballo** teñen base prerromana en *carba* ‘caxigo de folla miúda’, como vimos en Carballeira, nº 9.

O Cruceiro procede de *crux*, *crucis* ‘cruz’, evocando quizá unha encrucillada de camiños. O profesor J-L. Pensado (OELG I 326-327) escribe: “El origen de la

voz *cruzeyro*, sust. y top. no parece ofrecer dificultad, y quizás por ello nadie se ha interesado en trazar su historia, que es bastante sorprendente. Parece que se trata de una creación romance muy tardía, independiente del lat. «*cruciarus*, -a, -um, adj. Ad cruce[m] pertinens, in cruce factus. *Alcim. Avit. Fragm.*» recogido por Quicherat en *Addenda Lexicis Latinis* (61), pues aparece bajo forma latina. En el dominio gall. no encontramos ejemplos medievales de un *cruciarium o *cruzeyro* sust. o top. ... Falta en el *Censo de Galicia* de 1591 ... y en otras obras del s. XVII ... Es posible que nazca en el s. XVIII, crezca a mediados del mismo y florezca en la primera mitad del s. XIX” ...

O Ferroño remite ó persoal *Ferronius* (*LE* 165), que figura no testamento do arce-diago Damondo o ano 916 (*Hispania X* 677).

Porcís era *Porçis* en 1417 (*CDFP* 130). Rima con Lornís (nº 11), Virís (nº 5), Rodís, Xancís, etc. Ten un homónimo en Noceda (Cervantes), do que dixen en *Lucensia* (Nº 33, p. 254) que se debe relacionar con *Porcín*, top. en Castroverde, do que escribín que “é derivado de *porcus*, do cal parece diminutivo, pero consta a existencia do nome persoal *Porcius* (*LE* 234) e do diminutivo masculino *Porcina* (*TLC* 340), usado por cristiáns como signo de humildade” (Cf. *Lucensia*, Nº 18, 1999, p. 57). Para *Porcín* Joseph M. Piel postula o antropónimo *Porcinus (Cf. *NP* 333). **Porcís** tamén podería ser quizabes plural, e aludir a *porciles ‘estábulo de porcos’ (*DELL*) ou a *Porcinos*, descendentes de *Porcius*, ou ser topónimo descritivo dun colectivo de *panis porcinus*, nome dunha planta herbácea.

Portabade cítase como “*locum ad Portum Abbatis*”, ano 842 (*ES* XL 382; *TC* 208), e “*in ripa Minei villam quam inquit Porto Abbati*”, en 941 (*TC* 219). Sería, pois, o Porto do Abade.

Ribela traduce ó lat. vg. *ripella*, diminutivo de *ripa* ‘ribeira’.

O Xogo da Bóla parece intelixible a primeira vista, partindo de *iocus* ‘xogo’ e *bullā* ‘bóla’; pero non é fácil de ver o propio sentido deste topónimo. Pódese comparar con *O Xogo dos Bolos*, topónimo en Rianxo. Nun doc. de 1417 figura “a leira das Volas” e “o terreo das Volas” en Cangas (*RS* 117). Tamén quizabes se podería asociar ó maragato “**jogo**: agalla o excrecencia del roble, esférica, dura y más pequeña que la buyaca” (*DHL*). Todo elo moi incerto.

18. SEGÚÍN, Santo André

Consta esta freguesía de dous lugares. Para o nome parroquial Piel e Kremer parten do antrop. gótico *Seguinus* / *Seguvinus* (HGN 237/25). Pero **Segúín** menciónase en 1091 como *villa in Seculin* nun inventario de Samos (TSA 55). Podería, pois, ser un diminutivo do nome persoal *Seculius* / *Segulius* (LE 227). Pódese comparar con Santa Segúíña en Faramontaos (Nogueira de Ramuín, Ourense), que era en 1007 *Sancta Seculina* (OPNH 268/1219), en 1065 *ecclesia Sancte Seguline* (TC 118; CDP 4), unha santa abadesa en Albi (Francia) no séc. VIII: *Segolena* / *Sigolena* / *Segolina*. Erro de lectura debe ser “*San Andrés de Sesiuno*”, s. XVI (SEL 62).

Vilafiz foi unha *Villa Felicii*, xenitivo de *Felicius* (LE 189; TLC 273), derivado de *felix*, *-icis* ‘feliz’.

19. SERODE, San Xulián

Queda visto o nome de **Serode** no nº 3.

Briallos cítase con esta mesma grafía en 1396 (CDFP 80), repítese como parroquia en Portas (Pontevedra) e parece o plural do coruñés *O Briallo* (Cesuras e Ponteceso). Rima cos tops. lucenses Burdallos, Carballos, Covallos, Mirallos, Moscallos, Navallos, Tallos, os cales parece que levan o sufixo *-alios* ou *-aculos*, en plural. Unido aquí a un radical *Bri-*, podería ser o de *Briás* (en Muras), tal vez do celta *bria* / *briga* ‘fortaleza’ (Holder, AS 529), e “quizás *Briallo(s)*, de **Brigalium*”, como supón Juan J. Moralejo (CN 328), e como para *brío* ‘forza, enerxía’, suxire Corominas (DCELC). En 1405 lemos *vina do Briallo*, quizabes en Santo Estevo de Anllo (RS 105).

A Lama e Outeiro v. nº 3.

Quintá v. nº 9.

A Vila do Mato v. nº 10.

20. SIÓS, San Martiño

O nome da parroquia pode corresponder ó xenitivo do antropónimo *Silo*, *-onis* (TLC 237), que figura nunha inscrición romana de Lugo (IRG II p. 38, nº 18). Sería

unha (*villa*) *Silonis* ‘vila de Sión’, como Vilación en Antas de Ulla, ou referida a descendentes deste antropónimo. Cítase *Silones* en 1175 (*NML* 177), *Sancto Martino de Sioes*, a. 1180 (*CDFP* 8), *Sióôs* en 1388 (*CDP* 52), *Sioes* en 1391 e *Syoes* en 1423 (*RS* 99, 135); *Seos* / *Sioes* / *Seoes* / *Seons* / *Seos* / *Sioos* / *Sios* / *Syoos* / *Syos*, séc. XIV-XV (*CDFP*).

Campeiros v. nº 12.

Fontepedre sería *Fons Petri* ‘Fonte de Pedro’ (*TGL* 116) ou *fons petrae* ‘fonte da pedra’.

A Lama e Outeiro v. nº 3.

A Pena era *penna* no lat. medieval (*MLLM*), pero a orixe estaría noutra voz latina máis antiga, *pinna* (*DCELC* v. *peña*).

Siós de Abaixo indica un lugar *bassus* (*DCELC* v. *abajo*).

21. TOIRIZ, Santa María

Levan o nome de **Toiriz** dúas parroquias, o cal non vén de Tui, como propoñía Arias Sanjurjo (cf. *P* 318-319), senón de (*villa*) *Theodorici*, xenitivo do persoal gótico *Theodoricus* (*HGN* 271/26; *OPNH* 281/1301). Cítase *S^a Mª de Toeiriz* en 1223 (*NML* 179), *in Toeriz sub parrochie sancte Marie* en 1256 (*CDO* 768).

En **O Carme** hai un santuario con capela do ano 1725 (*IAL* VI 112), adicada á Virxe do Monte Carmelo, nome hebreo *karmel* ‘verxel, xardín’.

O Castelalbo alude sen dúbida a un *castellum* ‘pequeno castro’, non precisamente *album* ‘branco’, senón posuído por un *Albus* (*TLC* 226).

Corvás equivale a plural de ‘corval’, sitio frecuentado por *corvus* ‘corvo’.

A Estrada v. nº 8.

Frenzas parece plural dos tops. coruñeses *Frenza* (en Ames e Boqueixón) e *Frensa* (con seseo?, en Santiago), pero descoñezo a súa orixe e significado. Rima con *Chenzas* (Lu) [= *Llencias*, Lu], *Fervenzas* (Co) e con apelativos deverbais, como *crenza*, *doenza*, *fervenza*, *habenza*, *mantenza*, *pertenza*, *tenza*.

A Hedra coincide co fitónimo lat. *hedera* (*FG* 129/1).

A Igrexa traduce o apelativo greco-latino *ecclesia*, que significaba ‘congregación’ de fieis e sitio onde se reunían para o culto.

Loureiro era *laurus* no lat. clásico, pero no romance leva o sufixo *-arium* > *-eiro*, indicador dun colectivo fitonímico (FG 143/1).

O Outeiro v. nº 3.

Pacios v. nº 4.

A Pena v. nº 20. Cítanse dous casales *in sancta maria de tooriz, unum quod vocatur pena et alterum quod vocatur pumar*, ano 1226 (MA 186)

A Pousa, *pausa* en lat., equivale a pousada, un sitio no camiño onde un se para e se pousan os fardos. Madoz di que por aquí pasaba o camiño real de Monforte a Chantada (P 317).

O Pumar soa como *pomare, pommare, pumar, pumare* en docs. medievals (LHP), colectivo derivado de *pomum* ‘mazá’ (FG 181/1). Ademais de *pumar* en 1226, cítase *casar de pumar in lemīs in sancta maria de toerit*, ano 1270 (MA 186).

En Saa perdura a voz gótica *sala*, con significado aproximado a ‘casarío, quinta’ (ELHI 538); cítase en 1091 *villas II in Panton in Lemabus, quas dedit Ero Pelaiz et in valle de Eire, que dicunt Sala, et alia Palacio* (TSA 55).

Souto v. nº 2.

Souto de Xelo (Soutixelo, P 317; Souto de Gelo, Mapa do IGC 1948) podería aludir a un propietario do Souto. *Xelo* é un diminutivo familiar de Anxo < greco-lat. *Angelus*, e nada ten que ver co lat. *gelu* ‘xeo’, *gelata* ‘xeadá’. Comentando o top. portugués Gelhe, Joseph M. Piel (NGTP nº 574) escribe que “parece ser o genetivo dum nome hipocorístico *Gellus”; pero omite esta hipótese en HGN 121/8, quizabes porque vería que Gelhe provén do xenitivo do lat. *Gellius* (LE 424).

Vilanova v. nº 7.

22. TOIRIZ, Santalla

A Alfándiga, coma o substantivo portugués *alfândega* ‘aduana’, foi nome árabe *al-funduqâ* “estalagem, hospedaria; alojamento de mercadores e de suas mercadorias” (DELP; DCELC v. *albóndiga, fonda*; LHP v. *alfondega*). Parece ser *Alfayadega*, a. 1377 (DCL 766), que se cita en contexto con *Goyan, sub signo de Santa Maria de Ferreyra, Rigueyro, Val de Ferreyra, Moreda*.

O Barrio, v. nº 4.

De **Cacerille** escribiu Eligio Rivas (*BA XI 250*): “non teño datos para aventurar ningún étimo. Puido ser unha *Casa Serilii”. Eu coido que sería unha *Casa Cerilii*, onde o dono da ‘casa’ fose *Cerilius* (*RL 53*), variante de *Cyrillius* (*LE 55*), nome de orixe grega.

O Carme v. nº 21.

O Cotelo ten o sufixo *-ellu* > *-elo* do lat. vg., formando un diminutivo de *coto*, voz prerromana, como vimos no nº 1 en Cotillón.

Docil puido ser xenitivo do nome persoal *Docilius* (*LE 21*)

Matelas, plural de *mattella*, diminutivo de *matta*, ten orixe pre-latina (*DCELC*; FG 149/1).

O Mato v. nº 5.

A Regueira v. nº 15.

En **Santalla** temos unha síntese de *Sancta Eulalia* ‘a ben falada’, nome grego.

Trasulfe foi xenitivo do antropónimo gótico *Trasulfus* (*HGN 275/15*). Cítase *villa quam dicunt Trasulfi* no ano 954 (*TC 73*) e unha *hereditate in loco predicto Trasulfi, discurrente rivulo Serpentina, vocabulo ecclesie sancte Eolalie* en 1096 (*TC 443*).

Vilar v. nº 4.

23. TOLDAOS, San Xoán

Menéndez Pidal indica que **Toldaos**, frecuente na toponimia do noroeste de Hispania, débese a emigrantes *toletanos* ‘de Toledo’ na Carpetania (*OE 92/1 e 2*), topónimo prerromano. Pero nunha *téssera* romana de hospitalidade, do ano 28, que hai no Museo de Lugo, figuran uns *Lougei Castellani Toletenses* no límite das provincias de Lugo e León, onde hai o Monte Toledo, distinto da provincia manchega (Cf. *Lucensia*, Nº 2, 1991, p. 95 ss.). O Toledo é tamén top. en Castrelo de Miño, Ourense.

Toldaos de Abaixo e de Arriba especificanse polo lat. *bassus* e *ripa* respectivamente (*DCELC*). Nun doc. de 881 figura como límite *Toldanos usque ad Panton* (*P 284*).

24. TRIBÁS, San Martiño

Do nome parroquial Tribás, que aquí é tamén o dunha aldea, escribín no “Boletín de Estudios del Seminario Fontán Sarmiento de Hagiografía Toponimia y Onomástica de Galicia”, (Núm. 14, 1993, 22-23), recollendo as denominacións medievais entre 1175 e 1378, que son as seguintes (corrijo agora os erros de imprenta): por unha parte *Tribanes*, *Tibranes*, *Tibraens*, *Trivaes*; por outra *Tivolanes*, *Tivlaens*, *Tivlaes*. Entón é probable que esteamos diante dun antropo-topónimo visigótico, que podería ser *Tevila*, xenitivo *Tevilanis* (*OPNH* 181/1305), o cal fose o posuidor daquela vila. Unha cita de *Tibres*, a. 1009 (*TSA* 64), coído que non corresponde a esta parroquia (cf. *TSA* p. 616), senón a Tribes en Ourense. De restos da igrexa románica deu conta J. Delgado (RLP IV 431-432).

Albaredo leva o sufixo de abundancia *-etum* > *-edo*, engadido aquí a *albarus* “álamo blanco” (*DEEH* 451). Navaza (*FG* 011/4) non ten certeza de que sexa fito-topónimo; pero exclúe a orixe árabe *al-bariyd* ‘correo, estación de correo, posta’, que para este lugar propuxera Asín Palacios e outros autores.

Fontao v. nº 9.

A Porta soa e significaría o mesmo ca o lat. *porta*.

O Pumar v. nº 21.

25. VILAMELLE, San Cibrao

Soa *Villameli* en 1175 (*NML* 183), en 1180 *Scto. Cipriano de Villamelli* (*P* 339; *CDFP* 8). Un homónimo é *Villa Melli*, a. 1083, en San Mamede do Couto, Samos (*TSA* 47, 142). O top. **Vilamelle**, propio aquí da parroquia e dunha aldea súa, asígnao Joseph M. Piel (*NP* p. 320) a un suposto antropónimo latino **Manellus*, baseado en *Manius*, do que hai o xenitivo *Manelli* nun doc. do séc. XII; pero o mesmo Piel indica que “se podería tamén ligar con *Mellius*” (*LE* 193, 424). Nun doc. de 967 confirma *Melbe presbiter* (*TC* 94). Pero un poboador do Val de Atán nomeábase *Malelo* en 831 (*NMP* 177) e 871 (*IHL*) *Malelus* en 916 (*NMP* 177; *CPR* 7). E do xenitivo *Malelli*, con perda do *-l-* intervocálico, puido vir este **Vilamelle**.

O Campo v. nº 7.

A Casa Alta non precisa comentario.

O Castro v. nº 10.

Floxón puido ter orixe no xinecónimo gótico *Froyo* < *Frogio*, -onis (TC 223). Comp. *Frogildi* / *Flogildi* (TC 494); *Frogello* / *Flogello* (HGN 106/14); *Frariz* / *Flariz* (HGN 98/8).

O Lugar equivale ó lat. *locale*, derivado de *locus*, co mesmo significado.

O Mato v. nº 5.

O Outeiro v. nº 3.

A Pena v. nº 20.

O Souto v. nº 2.

26. VILAR DE ORTELLE, Santiago

Anque non ten carácter filolóxico, merece citarse en primeiro lugar a obra do párroco Ramón Castro López, *Reseña histórico-descriptiva de la parroquia de Vilar de Ortelle y su comarca y de los monumentos protohistóricos del partido de Monforte de Lemos*, Monforte 1929, reeditada en 2000 pola Deputación Provincial. Parece que no CIL XII 2942 figura un antropónimo *Ortelius* (RL 134), e así se chamaría o primitivo dono deste **Vilar de Ortelle**. Sen embargo, nun doc. de 1218 noméase a igrexa de *Sancto Jacobo de Arteli* (RS 17), noutro de 1247 *Sancti Jacobi de Arteli* (RS 44), e sen data consta que o mosteiro de San Estevo de Ribas de Sil percibía “*de Vilar do Artello quatro moyos de çenteo e huun jantar*” (RS 211), insinuando diverso étimo no antrop. *Artelius* (CIL XIII 983 = RL 22). En varios documentos do século XIV noméase *Villar d’Ortelle/d’Oortelle* (DCL 571, 701, 707, 708, 713, 743, 748, 756, 772). O que non cabe lingüisticamente é identificar **Ortelle** coa denominación *Ortogi*, anos 841 e 871, *Ostorgi* en 916 (NML 165-166), anque así o parece xeograficamente, como apunta Isaac Rielo (P 347).

Areas traduce a *arenas*.

O **Batán**, máquina hidráulica con mazos para machacar o ferro ou bater en mollado os tecidos saídos dos teares, co fin de enfortilos e desengraxalos, relaciónase co verbo ‘bater’, en lat. *battuere* (TGL 17, 267, 268, 271).

A Casanova v. nº 5.

Eirexe traduce o xenitivo *ecclesiae* ‘lugar da igrexa’.

A **Lagariza** sería **lacaricea*, referida ó lat. medieval *lacare* ‘lagar’, derivado de *lacus*, na súa acepción de ‘balsa ou depósito de líquidos, especialmente de viño ou aceite’ (*DCELC*). Nun doc. de Celanova, a. 974, consta unha *villa de Lagariza* (*CDC* 176).

Marce debeu ter orixe nunha (*Villa*) *Marci*, unha vila propia de *Marcus* ‘Marcos’ (*TLC* 173). Cítase *Villa Marci* como límite de Atán en 1154 (*P* 355; *ES* XLI 320-321).

A **Míllara** podería ser un colectivo de *milium* ‘millo’ (*FG* 155/3; ver índice de *CDP*). Tal vez sería *Milleyra* en doc. de 1376, que cita outros lugares de *Vilar d’Oortelle* (*DCL* 748).

A **Morá** v. nº 8.

Outeiro v. nº 3.

Ramos v. nº 8.

Rachelo ten o sufixo diminutivo *-elo*, pero o radical *racho* ‘tronco de madeira fendido a golpes de macheta’, non parece apto para topónimo. Mellor será ver en **Rachelo** unha alteración de **Rechelo**, como trae Isaac Rielo (*P* 345), que se explica perfectamente por un **replanellu*, un pequeno rechao nunha encosta.

Rubiás, homónimo dunha parroquia no concello de Lugo, escrito *Rubiales* en 897, 1222, *Rubialis* en 1239, *Rubiaes* en 1260 (*NML* 174), procede de *rubeus* ‘rubio, roibo’ (*FG* 200/2).

San Romao tivo aquí unha ermida, que sería en 842 a *eclesia Sancti Romani super ripam Minei* (*TC* 208) e a ela (ou a San Román de Acedre, v. nº 1) alúdese nunha permuta do ano 1065 entre o mosteiro de Celanova e o de Pombeiro: *in valle Lemabis ecclesie vocitata Sancto Romano erma et destructa a latrunculis in diebus belli et non est res* (*TC* 118; *CDP* 4).

En **Valboa** están aglutinadas as voces latinas *vallis bona*.

Vilar v. nº 4.

Raxoi topónimo e Rajoy apelido⁴⁶

Raxoi é o nome con grafía normativizada de dúas aldeas en Pontevedra, unha delas en Luneda (A Cañiza), outra en Valga na cunca do Ulla, cunca na que se atopa igualmente **Raxoi**, un lugar coruñés, en Vilanova (Vedra). Nesta mesma cunca hai o topónimo **Portarraxoi** en Pontecesures (Pontevedra). Machado no *Dicionário onomástico etimológico da língua portuguesa* (DOELP) tamén rexistra “**Rajoi**, *top.* Vieira do Minho (*Rajou*)”. Como apelido, **Rajoy** non ten fronteiras. Viaxou por Lugo (v. nota 1), e segue aínda por Galicia e por España e polo mundo adiante.

Sarmiento no *Onomástico etimológico de la lengua gallega* (OELG), nº 445, establece a clase de “Lugares Suevos o Góticos”, advertindo que os agrupa polas terminacións, e no nº 454 menciona “*Landoy, Ricoy, Mondoy, *Raxoy, Bijoy, Gafoy, Zacoy, Cabroy, Caroy, Nigoy, Liboy*”. Noutra parte (OELG nº 472) escribe que *Ricoy* era un lugarcito a dos leguas de la villa de Pontevedra. E no número 473 engadía: “El consonante de *Ricoy*, que es *Raxoy* o *Rajoy*, me movió a poner aquí el origen de este apellido gallego. El Ilmo Sr. Arzobispo actual de Santiago se llama de primer apellido *Raxoy*. La primera vez que le oí le extrañé. Pero caminando de Pontevedra al *Padrón* vi que antes de entrar en la *Ponte a Valga*, a la derecha está el lugarcito de *Raxoy*... En el *Padrón* supe que de el dicho lugar de *Raxoy* había salido el abuelo del señor arzobispo para *Pontes de Eume*”⁴⁷.

Neste parágrafo Sarmiento non identifica o nome de *Raxoy / Rajoy* con *Ricoy*; só di que é “consonante”, riman entre si. *Ricoy* non figura como topónimo nos actuais nomenclátors. En cambio aparece como apelido na Coruña e Pontevedra, e foino de dous arquitectos galegos, un dos cales traballou en 1776 na nova fachada da catedral de Lugo, como relata J. Couselo Bouzas, *Galicia artística en el siglo XVIII y primer tercio del XIX*, p. 565-568.

---

⁴⁶ Publicado en *Lucensia* XXI, 42 (2011) 143-148).

⁴⁷ Este arcebispo de Santiago, Bartolomé Rajoy y Losada, fora antes cóengo doutoral (asesor xurídico do cabido) e arcediogo de Sarria na catedral de Lugo (1725-34).

Primeiro estudio etimolóxico

O profesor J.L. Pensado (que fixo a “edición y estudio” do *OELG*, 2 vols. A Coruña, 1998) rexistra estes dous textos de Sarmiento (*OELG*, II, p. 146; I, p. 449). E nesta última páxina aduce o pertinente comentario, como adoita facer noutras ocasións, aprobando ou rexeitando as propostas do ilustra monxe beneditino. Neste caso escribe:

“El “origen” que promete [Sarmiento] se refiere a la procedencia de la familia, no a la etimología del apellido, que aquí considera de origen visigótico. No se incluye en Piel-Kremer *Hisp.-Got.* Quizás sea de origen románico. Machado (*DOELP* s.v. *Rajoi*) se pregunta “De origen germánica?”, sin sugerencia alguna. Parece exigir una base *Radiolus, que en el ac. *Radiolu da el resultado *Rajoo* > *Rajó* y como gen. de posesor, *Radioli > *Rajoy*.

Como antr. se documenta *Raiolo* en 1013 (Cf. *T. Celanova*, 585, 655, 656) y como top. hay un «casar de *Rajoi*» de 1074 (*T. Celanova*, 414), hoy desaparecido.

El mismo resultado se conseguiría partiendo del fem. *Ragiola* en 1010 (*T. Celanova*, 482) identificable con *Radiola* (cf. *T. Sobrado*, I, 62, a. 951) de cuyo gen. *Radiole* > *Raiole* (cf. *T. Sobrado*, I, 109, a. 887) > *Rajoe > *Rajoy*.

Más complicado sería recurrir a una *Regiola* (cf. Kajanto, *Cognomina*, 125, 316) con apertura de la inicial por acción de la R- que, en gen. de posesora *Regiole* > *Regioe > *Rejoe > *Rejoy* > *Rajoy*”.

Como se ve, Pensado presenta posibles opcións sobre a orixe do topónimo, inclinándose polo xenitivo de *Radiolus. Pero no proceso evolutivo de “*Radioli > *Rajoy*” vexo varias dificultades. Unha delas está no asterisco de suposición do nome persoal *Radiolus, que sería hipocorístico dun suposto *Radius. Pero destes antropónimos non se coñecen testemuños históricos, nin sequera a citada “*Radiola*” dos Tumbos de Sobrado (I, 62, a. 951), porque neste documento de 951 non figura *Radiola*, senón *Raiola*, dúas veces, a cal de certo é nominalmente “identificable con *Ragiola* en 1010 (*T. Celanova*, 482)”. Por outra parte, non se compaxina ben o -d- de *Radiolus co citado -g- histórico de 1074 en “casar de *Rajoi*”. Máis aínda, non vale para esta ocasión a hipótese de que “el acusativo *Radiolu da el resultado *Rajoo* > *Rajó*”; porque este topónimo, actual *Raxó* en Poio (Pontevedra), figura en 1129 nun documento no que Alfonso VII couta para o mosteiro de San Salvador de Lérez *nostrum locum que vocitant Ragio... sicut supra extremat de hereditate de alio loco que vocitant Ragioo... et per istis terminis est divinatio Ragioo de filigresia Sancti Iohannis de Dorrom*⁴⁸. A este

48 Cf. M. Recuero Astray, M. González Vázquez, P. Romero Portilla, *Documentos Medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII (1116-1157)*, Xunta de Galicia 1998, páx. 33, nº 33.

respecto hai que notar que San Xoán de Dorrón, que se cita aquí, axuda a identificar *Ragioo* coa freguesía limítrofe San Gregorio de Raxó, nome que procede de *Ragiolu*, non de **Radiolu*.

A hipótese de Pensado parece que sería máis acorde con datos históricos, se partise de *Ragiolus*, que non é nome suposto, senón rexistrado por el mesmo no Tombo de Celanova, págs. 585, 655, 656 (puido engadir páx. 652, a. 1009; 673, a. 1013), coa grafía *Raiolo* (núms. 425, 471, 473, 484); pero tamén *Ragiolo ts.* nos núms. 187, 573, ano 1005 (páxs. 265, 792). Este antropónimo ten evidentemente o sufixo *-olus* do latín vulgar, que o constitúe en diminutivo de *Ragius*, xentilicio atestado por Schulze (*Lateinischer Eigennamen*, 367). O paso de *-gi-* > *-x-* e perda do *-l-* intervocálico sería coma en *pulegium* > ‘poexo’. Pero quizabes cabería diferente solución etimolóxica para *Rajoy/Raxoi*.

Outra perspectiva

Non sei de ninguén máis que tratase de averiguar a orixe etimolóxica deste antropónimo. En calquera caso, como a proposta de Pensado non quedou totalmente pechada por el, poderíase formular outra hipótese. Pero antes de facelo, ademais das devanditas mencións do antropónimo *Ragiolo* en 1005, do xinecónimo *Ragiola* en 1010, e do *casare de Ragoi* en 1074, vexo que no núm. 69 do Tombo de Samos, editado por M. Lucas Álvarez, aparece no ano 1020 unha *villa de Ragoi et de Cinna*, situada entre Corvelle e Rubín (Sarria, Lugo). No Tombo de Celanova, editado por J-M. Andrade Cernadas, nº 281, cítase *casare de Ragoi* en 1024, en termos de As Maus de Salas (Muíños, Ourense). En 1025 consta unha familia cos nomes de *Riquoy et Ragihoi ... Riquoi et Ragoi habent casale in Trucesindi*⁴⁹. Nos Tumbos de Sobrado (I, nº 553) figura en 1192 unha herdade *in cauto de Reparade, quomodo dividit per Sanctam Columbam et per Priorium et inde vadit ad alium cautum de Ragui*. Actualmente Santa Comba, O Prioiro e Ragón son lugares de San Martiño de Covas, concello de Ferrol. Carré Aldao (*Geogr.* 354) escribe *Raxón*. Finalmente recollo o top. *Ragoi*, en 1137, que cita Machado (*DOELP*) “na região de Coimbra”, que el califica “talvez de origem germânica”.

49 F. López Alsina, *La ciudad de Santiago de Compostela en la Alta Edad Media*, Santiago de Compostela 1998.

Esto suposto, cabe que o topónimo *Raxoi* e o apelido *Rajoy* poden ser evolución románica e pronuncia vulgar con ‘geada / gheada’⁵⁰ de *Ragonii*, xenitivo do antropónimo latino *Ragonius*, acreditado por Schulze (*Lateinischer Eigennamen*, 367), e non nome suevo nin gótico, como supoñía Sarmiento, nin de orixe xermánica, como sospeitaba Machado.

Un *Ragonius Celsus* rexía a Galia no tempo do emperador Severo, quen lle dirixiu unha carta, conservada por Spartianus, *Historia Augusta / Pescennius Niger*, 3.

Ragonius Clarus foi prefecto da Iliria e das Galias, a quen lle enviou unha carta o emperador Valeriano, rexistrada por Trebellius, *Historia Augusta / Tyranni Tringinta*, 18.

Lucius Ragonius Quintianus foi cónsul con *Marcus Macrius Bassus* no reinado de Diocleciano no ano 289 (*Fasti Consulares*)⁵¹.

Non *Ragoni*, pero si un xenitivo *Regoni M(anibus) S(acrum)* aparece nunha ara consagrada ós Manes de *Regonius*, defunto en Lugo, como apuntei en *Lucensia*, Nº 16, 1998, 139-143.

Neste contexto, unha (*villa*) *Ragoni(i)*, con perda do *-n-* intervocálico, pasaría ser a vila de *Ragoi / Ragoy*, como en (*villa*) *Fingoni* e (*villa*) *Paponi*, a. 995, é agora *Fingoi* en Lugo, *Papoi* en Lugo e na Coruña. O *-y* final nestes documentos podería ser a grafía aglutinada de dobre *-ij* (longo o segundo, moi usado polos escribáns na Idade Media). *Ragoi / Ragoy*, con ‘gheada’ de *g > j*, propia da zona do topónimo, pasaría a *Rajoy* na época moderna (castelanizante) e ó actual *Raxoi*, dado como normal a simplificación do dobre *-ij > -i* no latín vulgar.

En favor desta opinión estaría o que di Menéndez Pidal (*Toponimia prerrománica hispana*, p. 26-32) sobre “*el sufijo -oi*”, citando “en Oviedo *Ferroy*, *Vinjoy*, *Piñoy*, en León *Meroy*, en Galicia *Baratroy* año 572; *Vendoy*, 897; *Francoy*, 998; *Beloy*, *Becerroy*, *Barcioy*”, topónimos que non son suevos nin góticos.

“Para todos estos nombres del Occidente -di Mdez Pidal- la explicación que primero ocurre es tratarse de un genitivo *-oni*; sin embargo, como la pérdida de la *n* intervocálica se cree ser

50 O *Gran Diccionario Xerais da Lingua* dá a seguinte definición de “geada. gheada [‘heada] s.f.Fenómeno fonético do idioma galego, que consiste en pronuncia-lo *g* coma unha aspirada farínxea ou coma unha fricativa velar (gato [‘hato], fronte a [‘gato])”. Eligio Rivas Quintas, *Lingua Galega. Historia e fenomenoloxía* (Lugo 1989), páxs. 317-325, rexistra múltiples testemuños de “geada en xeral”, nas provincias da Coruña, de Lugo, de Ourense e de Pontevedra. En Santa Eulalia de Bóveda (Lugo) teño oído *Ajustín, jracia, jrada, jorja* (planta) ...

51 Debo e agradezo estes datos ó profesor amigo Manuel Rodríguez Sánchez, bibliotecario no Seminario Diocesano de Lugo.

fenómeno ocorrido en el curso del siglo X, se excluirían de esa aplicación los *-oi* atestiguados en fecha muy antigua, caso de que su documentación sea auténtica. El caso occidental exige, pues, un estudio detenido”.

Joseph M. Piel no artículo “Toponimia germánica”, publicado na *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I, páx. 557, nº 42, escribe: “En cierto número de tops. aparece un elemento *-oy/-oi*, de origen germánico, cuya identificación causa dificultades. El étimo **weigs* ‘lucha’, que Sachs indica en la pág. 116, es muy problemático”. Cita: “*Baldoy Pon, Valdoi Bra, Beloi Por, Gadoy Cor, Godoy Pon 2, Guitoy Cor, Guissoi Bra, Av, Landoy Lu, Marcoy Lu, Meroy Cor, Le, Mondoy Cor, Sidoy Por, Sisoy Lu*”. Ó pé da páxina anota: “En nombres de origen latino, *-oi* representa en el NO. de la Península, el genit. de *-onius*; cfr. Piel, en *RF*, 67, pág. 140. En otros casos, procede de un sufijo prelatino; cfr. Menéndez Pidal, *Toponimia prerrománica hispana*, Madrid 1952, páginas 26 y sigs.”.

Piel e Kremer, *Hispano-gotisches Namenbuch*, nº 408, advirten que a frecuentísima terminación *-oi/-oy* en topónimos hispanos ten claramente tres diferentes raíces: unha prerromana, unha latina (*-oni*, xenitivo dun antropónimo en *-onius*), e unha gótica, como segundo membro ou sufixo, cuia interpretación segue a ser un problema. Neste apartado consignan 42 antropónimos: 23 documentados e 19 inferidos con asterisco pola toponimia, así como 3 xinecónimos.

Eu teño recollido 56 topónimos acabados en *-oi* na Coruña, 47 en Lugo, 17 en Pontevedra, e 4 en Ourense. En lista non exhaustiva son os seguintes (o subíndice indica o número de lugares):

1. Na Coruña	Beloi	Frixoi
Aboi ₃	Bistipoi	Gadoi
Agrilloi ₂	Cabodantoi	Gafoi
Albixoi	Carballo de Boi	Gradoi
Alto de Aboi	Cardeira de Meroi	Guilfoi
Ansoi	Cenzoi	Guitoi ₂
Azoi	Cioi	Landoi
Barcioi	Denoi	Libioi
Bascoi	Escañoi	Liboi
Becerroi	Fercoi	Manoi
Belocoi	Fixoi	Marazoi

Meroi	Baxoi	Teimoi
Midoi	Beloi ₂	Teiquiso
Migo	Caboi	Trastoi
Mondoi ₂	Cendoi ₂	Vilacendoi ₃
Panacio	Choi	Vilapro
Papoi	Corno de/do Boi ₂	Vilardoi
Paraño	Facoi	Xilloi
Pena do Boi	Fanoi	
Penoi	Ferroi	3. En Ourense
Perceboi	Filloi	Carguizoi
Picoi	Fingoi	Piñoi
Piñoi	Fondoi	Servoi
Poi	Frontoi	Val de Boi
Ponte Baxoi	Gandoi	
Primo	<i>Gasoi en Saavedra</i>	
Quiñoi ₂	Gatoi	4. En Pontevedra
Raxoi	Goi ₂	Aboi
Saboi	Gondeboi	Agroi
Taño	Gradoi	Baldoi
Trastoi	Illoi	Cabeza de Boi
Vilaboi	Landoi	Caroi
Vilarboi	Magoi	Casalitoi
Vixoi ₂	Manzoi ₂	Cendoi
Xiloi	Marcoi ₂	Filloi
	Mazoi ₂	Godoi ₂
2. En Lugo	Meiroi	Moi
Aboi	Meixaboi	Nigo
Agroxoi	Papoi	Penaboi
Albazoi	Picoi	Piñoi ₃
Aroi	Portoganoi	Portarraxoi
Bacoi	Refingoi	Raxoi ₂
Badoi	Sisoi	Redoi
Bagoi	Taboi	Saboi

Toponimia do concello de Bóveda⁵²

Situado na terra de Lemos, o concello lucense de BÓVEDA conta con 14 parroquias, das que me vou ocupar para ver a orixe lingüística dos nomes de lugar que hai nelas. Seguirei a nomenclatura normativizada, proposta polo Goberno galego e publicada no Boletín Oficial de Galicia o 25 de xaneiro do ano 2000, páx. 976, e *Nomenclátor de Galicia/Lugo* (Xunta de Galicia 2000). Usarei siglas bibliográficas, para abreviar texto e para apoiar as miñas opinións, sen entorpecer demasiado a explicación dos topónimos; pero ó final deste estudio irá o significado delas.

1. BÓVEDA, San Martiño

Nesta parroquia é onde está a capital do municipio, que consta só dun núcleo de poboación, ubicado na vila de BÓVEDA.

O P. Sarmiento (*OELG* nº 429) inclúe a *Bóveda* entre os “dudosos” na “clase IIª de Vegetables para la Geografía”. E a ela J-L. Pensado (*OELG*, I, p. 258) faille o seguinte comentario:

“No acertamos a ver en que funda su sospecha de que Bóveda pueda encubrir un nombre de vegetable. No parece residir en el sufijo *-eda*, puesto que se marca el acento de la sílaba inicial en ambos ms., y no hay indicios de que haya acentuado alguna vez Bobéda; tampoco en su raíz, pues a lo más recuerda el lat. *bovem* ‘buey’ y no es verosímil que supusiese que pudo designar un ‘lugar destinado al pasto de bueyes’. Además conoce el sentido normal de la palabra y se ocupó de su etimología en las *Conjeturas*: «*Bobeda*. Cosa conocida. Mejor *Vóveda*, de *voluta*. En francés *volute* y de ahí *voluta*, *vouta*. *Voveta*, *voveda*, *boveda*» (f. 72 v.)”

Corominas (*DCELC*) escribe que o nome común *bóveda* é unha “voz semiculta”, tomada do baixo latín **volvita*, forma inducida, pero non constatada documentalmente, que sería o participio pasivo de *volvere* ‘dar volta’. Indica que a 1ª doc. *bóvada* é de fin do s. XIII, na 1ª Crón. Gral. de Alfonso X; pero “un ej. de la forma latinizada

---

52 *Lucensia* XLI (2011), pp 13-30.

bubata, que no puedo fechar, se halla en Du C[ange]”. Corominas conclúe os seus comentarios, dicindo que «*bóveda*, en vista de su tratamento fonético, no puede ser heredado del latín vulgar, sino tomado, aunque en fecha antigua, del bajo latín: una muestra del llamado ‘latín popular leonés’». Posteriormente (*DCECH*) emendou a hipótese, dando razóns polas que *bóveda* non puido saír de *volvita, tratando de xustificar que vén do xermánico *buwitha, participio de *bûan* ‘construír, morar’.

F. Cabeza Quiles (*NL* 223) escribe: «A construcións relixiosas tamén se debe referi-lo topónimo *Bóveda*, do latín *volvita*, de *volvere* ‘voltar, dar volta’, cun exemplo quizais representativo. Referímonos á freguesía de Santa Eulalia de *Bóveda*, do concello de Lugo, onde se atopa unha célebre construción, seguramente de carácter ritual, que aínda conserva restos dunha bóveda magnificamente adornada».

Este argumento arquitectónico coido que pode valer para o devandito monumento; pero o topónimo *Bóveda* (segundo a *GEG* 4/35-41: 1 na Coruña; 5 en Lugo; 3 en Ourense) non conta con este aval nos outros lugares, fóra da citada Santa Eulalia de *Bóveda* (Lugo).

Roberto Faure & al. (*DAE*) coidan que o apelido *Bóveda*, frecuente sobre todo en Galicia, procede do topónimo *Bóveda* nome de varias localidades españolas, como *Bóveda* (Ourense, Lugo, Álava), *Bóveda de la Ribera* (Burgos), *Bóveda del Río Almar* (Salamanca), *Bóveda de Toro* (Zamora), etc. “Es probable -conclúen- que estos nombres de lugar se aplicaran a fincas edificadas con arcos o bóvedas, o accidentes naturales en forma de arco”.

Pola miña parte podoo dicir que o nome de *Bóveda*, como topónimo, xa se rexistra antes do século XIII. Nunha escritura de Samos, datada no 5 de maio de 1001, dase a “*notitia*” dun preito presentado “*in Boveta, in valle de Lemabus*” (*TSA*, Suplem. 10). Como se ve, é unha referencia a *Bóveda* no val de Lemos, é dicir, a esta freguesía que agora estamos estudando.

A esta mesma refírese un documento do ano 1079, no cal consta que o conde Sancho Ordóñez e a súa muller Ónega doan ó mosteiro de Antealtares (en Compostela) varias herdades e igrexas ó redor da vila chamada vulgarmente *Bóveda*, a cal xace no territorio de Lemos, ó pé do monte Veitureira, por onde corre o río Mao: “*uillam nostram et a uulgo uocitata nomine Boueda ... et iacet ipsa uilla suprataxata in territorio Lemos, subtus monte Uulturaria, discurrente riuulo Humano*” (*AST*, p. 178-180; Cañizares, *Colec. Dipl. I*, fol. ¿?).

Tamén no Tumbo Vello da Catedral de Lugo aparece outra escritura, datada no 1º de xuño do ano 1077, pola que o bispo Vistrario cambia unhas herdades, entre as cales menciona unha vila “*in Castro de Boveta juxta rivulo Cauleo*” (CPR nº 108; NML 146). Era a actual aldea de *Castro*, en *Santa María de Bóveda*, xunto ó río *Coeo*, parroquia ó E. da cidade de Lugo.

A devandita parroquia de *Santa Eulalia de Bóveda*, onde está o famoso monumento romano ó W. da cidade de Lugo, figura con outro nome no testamento do bispo Odoario, ano 747, e na doazón de Alfonso III á Igrexa de Lugo, a. 897: *In Mera ecclesia S. Eolalia Alta* (ES XL 359, 387). Atopo un testemuño antigo desta freguesía co nome de *Bóveda*, por vez primeira, nun doc. do séc. XII, no que se fai conto das *pausas* ou albergues que tiña o bispo de Lugo, entre as cales menciona: *In Boveda: casal de Johanne Alvain in Vilar ... De Boveda: casale de cima de vila in Vilar* (BCML IX, 1971-72, p. 57). *Vilar* é una aldea desta parroquia; e unha finca próxima leva aínda hoxe o nome de *Casal*. Outro documento co nome de *Sancta Eulalia de Boveda* é do 4 de xullo de 1289 (NML 143).

Esta parroquia, onde eu nacín, ademais da aldea de *Bóveda*, conta cunhas leiras e chousas que se chaman *A Boadela*, *Cotón da Boadela*, nome que evoca outros topónimos do noroeste peninsular, como son *Boada*, *Boadella*, *Boadilla*, *Bobadela*, *Bobadella*, *Bobadilla*, os cales aparecen coas súas formas medievais *Bobata*, *Bovada*, aa. 1220, 1229 (Tumbo de León); *Bobatella* en 905, 920, 921, 1024, 1049; *Bobadella* en 1019; *Bovadella* en 1173 (Cf. *El Progreso*, 10-XI-1979, p. 14).

Outra parroquia da provincia de Lugo, no municipio de Begonte, chámase tamén *Santa Eulalia de Bóveda*, anexa a Santa María de Castro. E a ela fai referencia un documento, arredor do ano 1133 ou 1160, contando entre as posesións da mesa canonical de Lugo “*medietatem de illa ecclesia de Boveda, quam dedit domna Guixava[ra] Froylaz*” (BCML IX, 1976, p. 314, nº 240). A esta mesma alude o 2 de xuño de 1187 o rei Fernando II nun documento no que sinala a *Bouada*, *Uillarino*, *Sancta Maria de Castro*, etc. como termos dun lugar, chamado *Constantin*, que lle doa ó mosteiro de Sobrado (TSO II 39) e continuou como granxa do mesmo (cf. *Lucensia*, Nº 30, 2005, pp. 147-158).

Para máis citas medievais de *Boveda* en docs. lucenses cf. *Lucensia*, Nº 5, 1992, p. 143-144.

No Tumbo de Celanova consta en 942: *In Lemos, sancta Eolalia, in Armena Bovata et ecclesia ibidem Sancte Marie*; en 1010: *In Bovata hereditas ...*; en 1004: *De*

Bovata ... ducant vinum ... (TC 2, 180, 240). No mesmo Tumbo menciónase arredor dunhas 50 veces *Bobadela* entre os anos 985 e 1075, coas grafías *Buvatella* (15 v.), *Buvadella* (10 v.), *Buvadela* (7 v.), *Bovatella* (7 v.), *Bovadella* (1 v.), *Bovadela* (1 v.), *Bouvatella* (1 v.); cf. TC, índice toponímico.

Finalmente, como complemento de citas antigas do topónimo *Bóveda*, debo referirme ás publicadas por Adolfo Fernández (MB, páxs. 119-209) sobre un mosteiro ourensán, situado en Bóveda de Amoeiro, o cal figura coa grafía de *Bobeda* en 1121 (3 veces) e 1168; *Bouada* (2 v.) en 1169; *abbatissa de Boueda* en 1175; *monasterio de Bouada* en 1239; *abadessa de Bobeda* en 1267; *moesteyro de Boueda* en 1279; e máis veces *Bobeda/Boueda* ata 1482. Alternan *Bovada/Boveda* em 1174 (DCO 9); *monasterio Bovade* en 1208 (DCO 44); *monasterio de Bouada* en 1239 (DCO 178).

Por todo elo, eu pregúntome se estas formas toponímicas terían algo que ver cunha medida agraria mencionada por Du Cange, anque non referida precisamente a Galicia, que se chamaba *bovata (terrae)*, a cal equivalía á terra que araba un par de bois nunha xornada (*GMIL*). Tamén Niermeyer (*MLLM*) atribúe este significado as formas medievais *bovata, boata, boada, boveta*. Así mesmo Blaise (*LLMA*) trae: *bovata (boata, boveta)*, citando “*bovata terrae*” e “*decem bovetas terrae*” no século XII, ademais doutros apelativos relacionados con ‘boi’, como “*bovaria, bovarica, bovarium, bovarius, bovaticum, bovatim, bovellum, bovellus, bovencus, boviale, bovicida, bovicula, boviculus, bovilium*”. Entón *Bóveda*, como topónimo, tería por base o lat. *bos, bovis* ‘boi’, pero cun significado distinto, anque non excluínte, do insinuado polo profesor Pensado ‘pastos de bois’.

Neste contexto *Bóveda* ofrécese como un vocábulo equívoco: tería no agrario e toponímico un significado completamente diferente do arquitectónico, descartando incluso a pretendida analoxía dunha terra arqueada.

2. FREITUXE, Santiago

Covelo é un diminutivo co sufixo característico *-ellus*, engadido ó apelativo do lat. vulgar *covus/cova* ‘cova’, un sitio oco ou quizabes cóncavo como unha pequena vagoada.

Freituxe, nome da parroquia e dunha aldea dela, foi xenitivo do antroponimo *Fructuosus* (LC 285). Trátase da *Villa Fructuosi*, a. 747 (ES XL 358), anque haxa al-

gunha dificultade fonética para esta evolución: *Fruct-* > *Fruit-* > *Freit-* (disimilación), *-osi* > *uxe* (metafonía e palatalización). Sen embargo, Eligio Rivas (*OPNH* 177/626) rexistra en Portugal *Sam Freytoso*, a. 1527; en Pontevedra *Fruitoso*, a. 1347; en Sahagún (León) *Sant Frechos*, a. 1368; en Asturias *S. Frechoso* / *S. Felechoso*; etc. No Tumbo de Samos hai noticia de *Freituxe* (outro lugar en Santa María de Loureiro, Samos) no ano 1100, sinalando os límites da vila de *Ragefredi* (Roxofrei, na mesma parroquia) *per terminos de Fructux* (*TSA* 207); *Fructux* noutro doc. sen data do mesmo Tumbo, nº 47; e nun inventario de [1038-1057] noméase *Fruitux de Sarria* (*TSA* 123).

A Vila traduce o lat. *villa*.

3. GUNTÍN, San Cristovo

O nome da parroquia non se concreta en ningunha aldea dela, pero procede do antropónimo xermánico *Guntinus* en xenitivo (*HGN* 145/53; *OPNH* 193/732), que foi o posuidor. Posiblemente alude a esta *villa de Guntino* un doc. de 1098 (*NML* 156) e outro en 1079 *Soberaria de Guntin ... villa de don Guntin* (*AST*, p. 179).

Aquelcabo ten aparencia fácil de interpretar, porque parece composto do adxectivo demostrativo ‘aquele’, en lat. vulgar *eccum ille* (*DCELC*), sinalando aquí o *caput* ‘cabo, cabeceira, extremo’ dunha vila ou dunha herdade. Pero habería que mirar se *Aquel* acoucha algunha realidade e significado diferente, por ex., algún antropónimo, como *Aquilius*, *-i*, o cal consta na epigrafía lucense (*IRL* 37), supoñendo que fose *Aquili caput*, unha herdade cabo (á beira) da de Aquiles (?). Pódese comparar con *Dese cabo*, *Dialcabo*, *Mesego de Cabo*, etc.

O *Arroxo* provén do lat. hispánico *arrogium*, a. 775, de orixe prerromana (*DCELC* v. *arroyo*; *DELP* v. *arroyo*), como *arrugia* ‘galería subterránea formada polos coellos’, ‘mina de auga para lavar o mineral (ouro)’, citada por Plinio (*NH* 23/70 e 77). En docs. hispanos constan as formas “*arrogio*, *arogio*, *arroyo*, *arrodio*, *arrogio*, *arroyo*, *arugio*; *roigo*, *roio*” (*LHP*).

Lama Redonda contén a voz latina ou pre-latina *lama* (*DCELC*; *TPH* 98-102) co adxectivo latino *rotunda* ‘redonda’, o cal puido substituír a *Rotundus* (*LC* 233), nome do posuidor adxectivado, como en *Villa Aemilia* ‘vila de Emilio’.

Pardiñas corresponden ó latín *parietinas*, diminutivo de *paries, parietis* ‘parede’; serían ruínas de pequenas casas vellas, sen teito e sen habitantes, como di San Isidoro (*Etym.* 15 8/3): *parietinas dicimus quasi parietum ruinas; sunt enim parietes stantes sine tecto, sine habitantibus*. Na Hispania Tarraconense había unha mansión romana e unha vila na Mauritania, que se citan no Itinerario de Antonino co nome de *Parietinae* (*DLF*). Do lat. *parietinus* vén o galego ‘pardiñeiro’

As Pedreiras, petraria en lat., plural de *petrarium* (*DLF*) aluden a un colectivo de *petra* ‘pedra’.

Vilar en latín foi inicialmente o adxectivo *villaris, -are*, pero co tempo pasou a ser substantivo (*MLLM, DCELC*), para designar unha pequena vila rural.

4. MARTÍN, San Cristovo

A parroquia recibe o nome dunha aldea dela, *Martín*, que foi xenitivo do antropónimo latino *Martinus* (*LC* 212), derivado de *Mars, Martis* ‘Marte’. Ten os seguintes núcleos de poboación:

Bustelo, no lat. serodio foi *bustellum*, co sufixo *-ellum*, que o fai diminutivo de *bustum* ‘pasteiro de bois’ (Cf. *BIEA*, VIII, 1954, p. 25 ss; *DCELC* v. *bosta*) ou «*busto, uusto* (del lat. *bustus* ‘quemado’ m. ‘Terreno de monte que se quemó para dedicarlo a pasto’» (*LHP; DAL* 177-179). Cal Pardo (*TCM* nº 7) recolle “*bustum de vacis*”, a. 1190. Juan J. Moralejo (*CN* 289-291) cre ver en *boustom* do bronce celtibérico de Botorríta un anticipo do lat. *bustum* con variadas interpretacións.

Casbeiro constaría do apelativo lat. *casa* apocopado, co nome do seu propietario, que puido ser *Barius* (*LE* 423), *Berius* (*LE* 425), *Verius* (*LE* 278) ou mesmo *Valerius* (*LC* 165; *DLF*). *Beiro* é top. exento na Coruña, en Ourense, Pontevedra e Portugal, onde consta *villa Barius*, a. 989 (*DOELP*).

O Couso, en opinión de Corominas (*DCELC* v. *coso*), sería unha mestura do lat. *cursus + cautum*, é dicir, un sitio cercado, apto para correrías cinexéticas. Véxase tamén *OELG* I 351. En docs. portugueses era *Kauso*, a. 897, *Causo*, a. 978, *Causso*, a. 1094, *Couso*, a. 1220, *Coussou*, a. 1258. Machado (*DOELP*) escribe: «Todos estes nomes assentam num lat. vulgar *causum, caussum* (= *cautum*) ‘couto, coutada, lugar ou terreno imune ou defeso’, que Ducange recolleu no seu *Glossarium*, derivado de

cavere. Um documento de Sahagun de 1104 refere-se, em um pleito, a uma herdade “de *Causo que jacet intus in cauto*”. É sabido que dos verbos da segunda conjugação latina uns fazem o supino em *-sum*, outros em *-tum*, e algúns o têm mesmo duplo”. Esta a excelente explicação de J. da Silveira na *R. Lus.*, XXIV, p. 206».

Filgueiro foi *filicarium* no latín medieval (*MLLM*), esto é, un lugar onde abundaría a planta *felix*, *filicis* ‘felgo, fento’ (*FG* 111/7).

A Lama v. nº 3.

Lamela é un diminutivo popular de *lama*, co sufixo *-ella* do lat. vg. que pasou a *-ela* en galego. Sobre “O sufixo ‘*ellus, ella*’, no onomástico hispano-latino” tratou o profesor alemán Joseph M. Piel en *Humanitas*, II, 1949, pp. 241-248, segundo cita Machado (*DELP*); pero eu non tiven aínda acceso a tal artigo.

A Lomba corresponde ó castelán “loma”, altura de terreo longa e pouco elevada; a orixe está no lat. *lumbus* ‘lombo, parte dorsal do corpo’ (*DCELC*). Como topónimo, cítase no ano 928 *per illa lomba* (*OE* 52/3); en 936 *et inde per lomba ad arcas duas ...* (*DELP* v. *lomba*); en 948 *in lomba de monte* (*TC* 500), etc. etc. (cf. *DCELC* v. *loma*). Outras citas de “*loma, lomba, lompa, lonba, lonpa, luma, lumba; lombo, lomo, lumbo, lumo*” (cf. *LHP*; *DAL* 95).

Martín v. supra. En 1079 consta *illa soberaria de Martín* como límite de Bóveda (*AST* 5).

Outeiro ‘sitio alto’ podería vir do latín tardío *altarium* (*DLAC*; *LLMA*), que se formaría sobre *altaria*, plural do neutro *altare* (*DCELC* v. *otero*) ou simplemente co adxectivo *altum* e sufixo *-arium*, sen matiz cultural (*DAL* 88). Pero as formas medievais escritas eran “*auctario, aucterio, auctero, autario, auteiro, auter, auterio, autero, hoctero, octejro, octer, oteiro, oter, otero, otherer, uter*” (*LHP*).

Paredes corresponde ó lat. *parietes*, plural de *paries, -etis* ‘parede, muro’; cf. nº 3.

Piñeiro foi *pinarium/pignarium/piniarium* no lat. medieval (*OG* 87; *FG* 177/1), árbore que produce a froita da *pineae* ‘piña’ e chamábase *pinus* en lat. (*DLF*).

A Raiña pode vir do lat. *Regina*, que foi nome persoal, coma *Reginus* (*LC* 316), supoñendo unha (*Villa*) *Regina*; menos verosímil parece que fose diminutivo de *raia* ‘liña’, do lat. *radius* ‘raio’ (*DCELC*), indicando unha liña divisoria de terreos.

Reboreda, roboretum no lat. serodio (*DELL*; *LLMA*; *DEEH*, *OELGI* 239-40), indica co sufixo *-etum* > *-edo* que se trata dun colectivo de *robur* “roble” en castelán, carballo en galego. É, por tanto, sinónimo de carballeira e de carballedo (*FG* 195/2).

Regulfe foi xenitivo do antropónimo visigótico *Recaulfus* (HGN 219/26a) ou *Reciulfus*. Posiblemente é este lugar o que se cita no ano 791 en Monforte *arrogio de Regulfi* (OPNH 258/1140).

O Río traduce a *rivus* en lat. Ademais consta o nome persoal *Rivus* (LC 339).

O Val tamén foi *vallis* en latín, pero feminino.

5. MOSTEIRO, San Paio

Só existe nesta parroquia o lugar de *Mosteiro*, palabra procedente do lat. vulgar *monisterium* e clásico *monasterium*, de filiación grega (DCELC). Aquí estaría ubicado un mosteiro de monxas, que adoitaban ter por titular a San Paio, neno de Tui, martirizado no ano 925. Sería este o mosteiro de “*San Pelayo de Lemos, su anejo*” [de Celanova], segundo di Flórez (ES XVII 26), tomando o dado por Yepes, tomo V, fol. 28. De feito, no Tumbo de Celanova cóntase no ano 1005 que unha tal *Zacaria*, posuidora do mosteiro ourensán de Santa María da Ribeira, na Limia, marchou de viaxe a outro seu mosteiro, no territorio de Lemos, que chaman San Paio, e alí morreu: *accidit ei in itinere perrexere ad alio suo monasterio ad territorio Lemabus, quod nuncupant Sancto Pelagio, statimque non multis diebus conclusit illum extremum vite sue* (TC 275). Outro documento do mesmo Tumbo, 274, conta que en 1043 o abade Aloito e seus irmáns doan a Celanova o mosteiro de Ribeira, de tal xeito que se algún temerario ou soberbio ousa inquietar este feito, marche a outros mosteiros que sexan así mesmo do noso avoengo, como é en Lemos outro mosteiro que nomean de San Paio, e que este noso feito permaneza establecido: *et si quis temerarius vel superbus ausus fuerit hoc factum inquietare, pergat ad alios monasterios que sic fuerint de nostro avolengo, id sunt, in Lemaus ubi dicent alio monasterio de Sancto Pelagio, et hunc factum nostrum maneat stabilitum*.

6. REMESAR, San Xoán

A parroquia recibe o nome dunha aldea dela, *Remesar*, que substitúe ó xenitivo do nome visigótico do posuidor *Remesarius* (HGN 220/1; OPHN 258/1146). Nun

doc. apócrifo do ano 891 cítase *Remesar* en termo de Lemos (*NML* 173) e tamén noutro de 821? (*HPL* V 191; *Compostellanum*, VIII, 1963, pp. 117 = 333).

Augalevada correspondería ó lat. *aqua levata* (*TGL* 317), xa fose porque esta aldea está nun sitio ‘elevado’ onde nace auga (*TGL* 317), ou porque ata ela vén ‘levada, conducida’. Sarmiento trae *levada*, como sinónimo de *presa* (Cf. *OELG* I p. 330). Non se refiren a este lugar, pero consta unha *Villa Aqualevata*, a. 978 (*TSA* 132), *per terminos de Aqua Levata*, aa. 1031, 1084 (*TSA* 103, 139). Tratou ben este tema F. Cabeza Quiles (*NL* 19-20).

A Fontaiña representa a **fontanina*, diminutivo de *fontana*, derivado de *fons*, *fontis* ‘fonte’ (*TGL* 93, 97/n.17), masculino en lat.; pero femin. no baixo lat. (*DELL*).

Ourille sería xenitivo de *Aurelius* (LE 445), que tivo a variante de *Aurili* en docs. medievais portugueses. Así o propón Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 178-179. Pero Schulze (LE 445) tamén rexistra o antropónimo *Aurilius*, ó cal se adapta mellor este topónimo. Sen embargo Machado (*DOELP* v. *Ourilbe*) pon reparos a esta explicación, que lle parece “aínda obscura, não sendo de afastar a hipótese germánica”.

Penacova é un composto do lat. *pinna* ‘amea’ (*DCELC* v. *peña*), *penna* ‘pena’ no lat. medieval (*MLLM*), que está aquí determinada polo adxectivo do lat. vulgar *cova* ‘oca’, como pena furada.

A Portaxe ten por base o lat. serodio *portagium* / *portaticum* ‘dereito de pasaxe’ ou ‘tributo de peaxe na porta dunha vila’ (*MLLM*; *LLMA*). O *DRAE* trae: “*Portaje* = *portazgo* (de *portadgo*): derechos que se pagan por pasar por un sitio determinado de un camino”. “*Portadgo* (del b. lat. *portaticum* y éste del lat. *porta* ‘puerta’) m. ant.”. Corominas di que “portaje” é unha forma “aprovenzalada” de “portazgo”, que el pon como derivado de “puerto”.

Remesar v. supra e *OELG* I 351.

7. RIBAS PEQUENAS, Santiago

O nome parroquial corresponde ó acusativo latino *ripas* ‘ribeiras’, co calificativo de ‘pequenas’, porque están na marxe do río Mao, pouco antes da súa confluencia co

Cave, á beira do cal están as Ribas Altas; pero o adxectivo ‘pequenas’ é voz romance, de etimoloxía discutida, tal vez de creación expresiva (Cf. *DCELC*, *DEEH*, *DELP*).

A Áspera probablemente foi inicialmente unha (*villa*) *Aspera*, é dicir, unha vila propia de *Asper*, nome persoal (LC 265).

Chorente hai que referilo a unha (*villa*) *Florentii*, isto é, a vila posuída por *Florentius* (RL 80; LC 233).

A Eirexa traduce o greco-lat. *ecclesia* ‘reunión de fieis e lugar onde se xuntan para a súa liturxia’.

A Gándara: terreo areoso, húmido e pouco productivo; é unha voz de orixe prerromana (*DCELC*), con base en *ganda* ‘pedregal’ (*DEEH*, *TPH* 76, *TGL* 29/n.15, 124). Moralejo (*TGL* 30/n.20) pon a *gándara* como exemplo, entre outros, con “un sufijo o formación de plural o colectivo, primitiva, en *-ara* átono”.

O Souto foi en lat. o apelativo *saltus* e tamén nome persoal *Saltus* (RL 396), como deixo escrito, a propósito de *Vilasouto*, no *Boletín de Estudios del Seminario “Fontán-Sarmiento”*, Nº 20, 1999, pp. 38-41. Nun doc. de 1031, o mesmo lugar chamábase *Sauto Vermudi* / *Salto Vermudi* (TC 148).

A Veiga, palabra prerromana **vaika/baika* (*OE* 13/1; *DCELC* v. vega), non latina **vadica* ‘paso transitible’, como supón G^a de Diego (*DEEH*), segue aínda viva como apelativo galego, e algunhas formas históricas algo serodias deste topónimo pódense ver en *OG* 62-63. Tamén no *LHP* lemos “*baica, bega, beiga, beika, bejka, uaica, vaica, uajca, uayca, uaiga, vaiga, uajga, uaika, uajka, uayka, ueca, uegua, vega, uega, ueica, veica, uejca, ueiga, veiga, veyga, ueika, veika, uejka, ueka*”.

8. RUBIÁN, Santiago

Son dúas as parroquias que levan aquí o nome de *Rubián*, pero o núcleo propiamente denominador, como veremos, está nesta freguesía, que ten ademais estoutros lugares:

A Calle parece voz castelanizada, se procede do lat. *callis* ‘camiño de gando, paso estreito entre casas’; pero tamén puido ser unha (*Villa*) *Callii*, a vila propia de *Callius* (*LE* 423); menos verosímil é unha contaminación con ‘canle, cal’, que proceden do lat. *canalis* ‘canal’ aberto ou cuberto (*DLF*), co seu diminutivo *canalicula* ‘quenlla’.

Campo do Muro consta do lat. *campus + murus*; pero téñase en conta que *Murus* foi tamén antropónimo (LC 347) e polo mesmo puido tratarse do posuidor daquel campo.

Pacio do Río traduce as voces latinas *palatium* e *rivus*; pero tamén debemos facer a observación de que *Rivus* foi así mesmo antropónimo (LC 339); por outra parte, Juan J. Moralejo (CN 291-298) advirte que 164 lugares na provincia de Lugo co nome de “*pacio, paço, pazo, palacio*”, serían moitos “palacios” señoriais e opta por un “**palat-io-* indoeuropeo, ‘corral, aprisco, redil...’ y sus ampliaciones semánticas, pero no ‘palacio, residencia (imperial, real, episcopal, señorial ...)’”. Nun doc. da catedral de Lugo consta en 1202 aquí a *Villa de Palaciis* (CPR nº 199; NML 166).

Rubián remite ó persoal *Rubianus*, o fundador da vila, como *Rubiano* en Oviedo. Kajanto (LC 154) inclúe a *Rubianus* como nome dun bispo no ano 586, baseado no xentilicio *Rubbius* (LE 424). No citado doc. de 1202 noméanse a *ecclesia Sancti Felicis et Sancti Jacobi de Rubian*. No Tumbo de Samos, a. 1013, figura *in territorio Lemabus, subtus monte Vulturaria, inter duos discurrentes rivulos Homano, villam quam nuncupant Ruvian* (TSA 198). No ano 1175 cítase tamén “*ecclesiam de Ruvian*” (TSA 53), pero puido ser San Vicente de Rubián de Cima, como era en 1195 unha herdade “*de Ruvian superiori*” (TSA Supl. 33) e no mesmo Tumbo, a. 1079, *in territorio Lemabus, villa vocitata Ruvian, sub signo sancti Vincentii* (TSA 197). Sen embargo, temos noutro doc. do ano 1070 unha referencia á vila de Noceda (que limita con Rubián) *et habet ipsa villa iacentiam in territorio Lemabus, iuxta fluvium Ruvian* (TSA 201). O top. *Rubián*, con base no adxectivo latino *rubeus* ‘rubio’, poderíase relacionar tamén coa terra moi rubia, que aquí hai e da que se fan ladrillos na fábrica de cerámica que leva esta denominación de orixe. Posiblemente a este carácter aludirían *illas covas argilarias*, a. 1079 na zona de Bóveda (AST p. 179).

9. SAN FIZ DE RUBIÁN

Vese que *San Fiz* etimoloxicamente foi *Sanctus Felix*, pero non se ve tan ben cal dos 70 celebrados no santoral é este San Félix de Rubián. Nas Guías Eclesiásticas figura como titular da parroquia San Pedro Félix, mártir de Girona, honrado o 1 de agosto, o cal vén sendo *Sanctus Petrus ad Víncula* (Cf. Joseph M. Piel, en *Biblos*, XXV, 1949, p. 315).

Eimer podería coincidir co antropónimo visigótico *Agimirus* (HGN 5/7), dado que se cita *Aimer* en 1070 (*TSA* 201), *Agimeir* no ano 1074 (transcrito *Argimel* no *TSA* 79), e *Aemer* en 1202 (*CPR* nº 199; *NML* 166). Deste topónimo escribíñ algo máis amplamente en *Grial*, XXIII, 1985, p. 221 ss.

O Gruñedo, co sufixo *-etum* > *-edo*, indica abundancia de *prunum* > **pruneum* ‘abruño’. Compárese con *Abruñedo* (*OELG* I 254; *DCECH* v. bruno 1; *DEEH* 821; *FG* 045/3).

San Fiz v. supra.

10. TEILÁN, Santa Baia

O nome da parroquia, en opinión de Piel e Kremer (*HGN* 269/2) sería o persoal visigótico *Tegila*, *-anis*, documentado en Portugal, a. 1083. Nun preito de Santiago declara *Tegila presbyter*, a. 961 (*TACS* 42). Olano Silva rexistrou o top. *Tailani* no ano 885 (*RDTP*, I, 1945, 665). Consta *Tailam* no ano 891 (*NML* 178), e *villa in Sancta Eolalia de Tarilani* en 1074 (*TSA* 79). En 1079 figura un límite *inter Teylam et Boueda* (*AST*, p. 179).

A Cortella, co sufixo *-ella* proveniente do lat. *-icula*, é un diminutivo do lat. vulgar *cors*, *cortis* ‘corte’, fronte ó clásico *cohors*, *cohortis* (*DLF*), derivado de *hortus* ‘horto’.

A Chá correspondería a unha elíptica (*villa*) *plana*, coma Vilachá, que é a forma plena.

A Estación traduce o lat. *statio*, *-onis* ‘parada’, porque aquí é onde para o tren da RENFE, a estación do ferrocarril de Rubián.

A Modorra, variante de *medorra*, deriva do lat. *meta* ‘meda’, co sufixo prerromano *-orro/-orra* (*LG* 115), de matiz diminutivo-despectivo; é un sinónimo de ‘mámoa’, enterramento dolménico prehistórico; pero algúns paisanos chaman tamén *modorras* ós castros. Creo que desto escribiu Luis Monteagudo en *RPF*, nº 38, páx. 106, porque o cita Machado no *DOELP* v. *madorra*; pero non tiven achego a elo.

A Parrocha, na zona de Lemos, onde estamos, é unha caseta aillada no campo onde gardan os apeiros de labranza ou se abrigan os campesiños (*DEGC*, apend.).

Machado (*DOELP*) di que é “esconderijo feito de ramos de árbores, onde se chega o caçador”. Parece unha palabra da familia de *parra*, de orixe incerta (*DCELC*), co sufixo algo despectivo e diminutivo *-ocha*, tal vez do lat. vg. *-ocula?* (*LG* 114). Navaza (*FG* 172) escribe que *parrocha* parece ter ambiguo significado de ‘caseta’ ou ‘fitonímico’, dado que o P. Sobreira cita *parrocha*, como “*videyra e cepa silvestre*”, e *parrucha* en asturiano é “terreno poblado de *parres* ... matas espesas”.

O Reguengo corresponde a *regalengum* no baixo latín, en alusión a un terreo de patrimonio real, propio do rei. “*Realengo*, adj. Aplícase a los pueblos que no son de señorío ni de las órdenes; dícese de los terrenos pertenecientes al estado; m. ant. patrimonio real. *Bienes de realengo*: los que estaban afectos a los tributos y derechos reales, a diferencia de los libres de todos o de algunos tributos, como los de abadengo” (*DRAE*). En docs. hispanos do s. X-XII escribiron *realengo*, *regalencho*, *regalendo*, *regalengo*, *regualenco*, *rengalengo* (*LHP*).

A Ribeira é a versión do lat. *riparia*, *ripp-*, *rib-*, *riv-*, *-eria*, *-era* (*MLLM*), derivado de *ripa* ‘id’.

Souto v. n° 7.

O Toxedo consta dunha voz prerromana *toju ‘toxo’ (*DEEH*; *DCELC*) ou *to-gium* (*OELG* I 98-100), co sufixo *-etum* > *-edo* que indica abundancia (*FG* 219/6).

Vales parece o plural de *vallis* ‘val’; pero tamén pode ser evolución popular do singular *valles* et *vallis* (*DELL*).

11. TUIMIL, Santa María

A Abelleira, en lat. *apicularia* (*MLLM*), relacionaríase con *apicula*, diminutivo de *apis* ‘abella’; podería referirse a un colmeaar ou á herba abelleira, frecuentada polas abellas.

Barxa é topónimo que alterna con *Barcia*, de orixe e significados discutidos (Cf. *OELG* I 285-288). Quizabes aludiría a un sitio baixo e húmido. En docs. de Lugo figura *Barcena* en 1107 e 1112 (*NML* 142), *Varcena* en 1009, 1034, 1038, 1088, 1123, 1133, *Varzena* en 1112, e *Varzea* en 1266 (*NML* 181). En docs. de Samos consta *Varzena* en 1082, 1175, 1095, s.d. (*TSA* 4, 53, 233, 244), *Varzenam de Lemos* en 1183 (*TSA* 84). Joseph M. Piel en *Grial*, N° 90, 1985, p. 472 escribe:

«Parece evidente que *barja*, *varge(m)* e *várzea* constitúen formas divergentes de un mesmo termo primitivo, prè-histórico, *bárcena/bárcina*, o qual designava, e continua a designar, un campo cultivado de certa extensión, fertilizado por un curso de água». A continuación critica a Machado (*DELP* v. *várzea*), porque só pon “etimología escura”, «quando o menos que se podería esperar sería: “voz de manifesta orixe prè-latina, com grande probabilidade celta”». García de Diego (*DEEH* 800) propón: «De una forma **barcine*, sea prelatino, sea procedente de *marginē* hay: *bárcena* cast.; *barcia* gall.; *bargem* port. M. Pidal, *NRFH*, 7, 46, relaciona *bárcena* ‘heredad’ con *barza* ‘tejido de ramas, seto’, suponiendo que el sentido fundamental sería ‘heredad cercada de un seto’. Corominas, *Dic.* 1, 400, cree que el cast. *bárcena* ‘campo cultivado’ procede de una base **vargina*, seguramente prerromana».

A Cabana é un apelativo procedente do hisp.-lat. *capanna*, rexistrado por San Isidoro, de probable orixe celta (*DCELC*).

Casanova en latín desmembrábase en *casa nova*.

O Castro en latín foi *castrum* ‘fortaleza, campamento fortificado’.

Mazaira supón unha **matianaria*, derivado de (*mala*) *matiana* ‘mazá’ (*DCELC*; FG 150/1). Pensado (*OELGI* 227) anota a Sarmiento: «El contraste de *Maceyra* (preferente en Cor. y Pont.) frente a *Maçayra* (en Lu. y Or.) necesita un estudio diacrónico para saber si se trata de un venerable arcaísmo o de reciente diferenciación de *ei > ai*». Eu engadiría que en Santa Eulalia de Bóveda e zona próxima á capital lucense, a árbore que dá mazás chámase *macira*, forma que non vexo nos dicionarios galegos.

Meruz termina igual ca Peiluz, Vilaouruz, Sabuz. Parece un patronímico, ¿acaso ceceo de *Mirusius* (*RL* 120)? Pódese comparar co top. coruñés *Meruso* (en Boa, Noia).

O Moredo, co sufixo *-edo*, propio especialmente de vexetais, indicaría abundancia de *morus/morum* ‘mora, amora’ (*OELGI* 228; FG 156/5). Cítase en 1079 *monte de Mureda ... Muredo maior* (*AST*, p. 179).

Portaivente puido ser *porta* ‘porta’ co determinante persoal *Eventus* ou *Eventius* (*LC* 351) en xenitivo, supoñendo *Porta Eventi*; pero tamén se asemella a Vilarvente < *Villar Valenti*, a. 897, 1032, 1078; *Villare Vaente*, a. 1262.

Regodaíde pódese comparar con *Viladaíde* < *Villadeille* en 1309, 1318, 1320, 1410 (*CM*, índice) que leva como segundo elemento o persoal gótico *Daíldus* en xe-

nitivo (cf. *TC* índice) < *Dagildus* (*HGN* 63/4). O primeiro compoñente sería o lat. *riguus* (*DLF*) ou o celta *reku ‘rego’, que supón Corominas (*DCELC*).

Ribeira v. n° 10.

Salgueiriña co sufixo lat. *-ina* > *-iña* corresponde a un diminutivo de *salicaria*, derivado de *salix*, *-icis* “sauce” en cast. e ‘salgueiro’ en galego (*OELG* I 240-242; *FG* 203/2).

San Xurxo, versión do haxiónimo greco-latino *Sanctus Georgius*, que significa ‘agri-cultor’, foi santo patrono dos exércitos bizantinos, moi venerado tamén en Occidente, como indican a abundancia de topónimos que existen.

Tuimil, nome de aldea que pasou a ser o parroquial, provén do xenitivo de *Teodomirus*, antropónimo gótico bitemático (*HGN* 271/19; *OPNH* 282/1309).

Vilaboa traduce o lat. *villa bona*; pero téñase tamén en conta que puido ser unha vila propia do persoal *Bonus* (*LC* 274).

Xullán sería unha (*Villa*) *Iuliani* (*LC* 148), xenitivo dun antropónimo derivado de *Iulius* ‘Xullo’.

12. VER, San Vicente

O Casar procede do lat. *casalis*, *-ale*, referido a *casa*, con rotacismo. En docs. hispanos dos s. IX-XII aparece escrito *casale*, *casal*, *casalo*, *chasale*, *kasal*, *kassale* (*LHP*). No lat. medieval distinguen *casa* e *casalis* (*MLLM*), p. e. *casa cum casale uno*, a. 790; *terra dominicata cum casa et casale*, a. 835.

Cima de Vila, topónimo topográfico, contén a voz greco-lat. *cyma* ‘cume’, con *villa*.

Concheiros na zona de Lemos chámanse as árbores que dan *conchos* ‘noces’; son, pois, coma nogueiras (*FG* 089). A base do nome está no greco-lat. *concha* / *conca*, gr. *kónkhe*, coa que se formou o diminutivo *conchula* / *conc(u)la* ‘concha’ (*DELL*).

Outeiro v. n° 4.

Páxaros parece plural do lat. *passer* ‘paxaro’, pero coido que corresponde ó nome persoal *Passarus/Passerus* (*LC* 331).

Sucastro débese descompoñer en *sub castrum* ‘su-castro’, aldea ‘ó pé dun castro’.

Ver, nome da parroquia e dun lugar dela, nomeábase *Vaer* en 891, 1179, 1188, 1222, 1230 (NML 181), forma saída de *Valerii*, xenitivo do xentilicio romano *Valerius* (DLF). Así o teño exposto en *El Progreso* (16-IV-1988), vendo en *Ver* a forma sincopada de *Vilaver* en Cervantes e Chantada, que é a forma plena do top., indicando que o posuidor daquela vila foi Valerio. Así tamén o trae Joseph M. Piel en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 379.

13. VILALPAPE, San Bartolomeu

Agüela debe descompoñerse en *A Güela*, é dicir, o artigo gramatical *illa* > ‘a’, unido a *gulella, diminutivo no lat. vulgar de *gula* ‘garganta, desfiladeiro estreito entre montañas’.

As Folgedas parecen equivaler a Folgueiras / Filgueiras (FG 111/8); o sufixo *-eta* > *-eda* indica un sitio abundante da planta *filix*, *-icis* ‘felgo, fento’, como sucedeu en *filicaria*, *filc-*, *filg-*, *felg-*, *fulg-*, *fog-*, *feug-*, *-eria* (MLLM); *filicarium* (*filicetum*, *filc-*, *felg-*, *filg-*, *filicaria*, etc.) (LLMA).

Marzán correspondería ó antropónimo *Martianus* (LC 150), derivado de *Mars*, *Martis*, co sufixo de relación *-anus*, ou *Marcianus* (LC 150; RL 112), formado sobre *Marcus* (LE 466) e *Marcus* (LC 173).

Val de Miotos pódese comparar con *Miñotos*, parroquia lucense en Ourel, que se cita en 1128 como *S. Petrus de Milvis* (ES XVIII 347), e co portugués *Val de Miotto* (DOELP), onde vemos o apelativo latino *vallis* ‘val’, determinado por *Miotos*, procedente do lat. *Milvos* (LC 331). O profesor Pensado (OELG I 144-146) ofrece interesantes datos para xustificar a evolución de *milvus* a *mioto*, pero non explica ese *-oto*, sufixo prerromano, tal vez variante de *-ote* (DELP).

Vilalpape foi sen dúbida un *Villare Pappi*, comparable con *Villa Papi* en 1133 (NML 183), hoxe Vilapape en Vilarello de Láncara. En 1221 Alfonso IX doa ó mosteiro de Castro de Rei *illum meum montem regalengum de Villar Papi per suos terminos* (J. González, *Afonso IX*, tomo II, nº 407). Como se ve, está presente aquí o xenitivo do nome persoal *Pappius* (LE 426). Estudia estes dous topónimos Joseph M. Piel en *Verba*, XI, 1984, pp. 9-10, remitindo tamén ó seu artigo en *Biblos*, XXIII, 1947, p. 120 [= 343].

14. VILARBUXÁN, San Bartolomeu

Esta freguesía só ten o lugar de *Vilarbuxán*, é dicir, un *Villare Busiani*, xenitivo do persoal *Busianus* (*NMP* 166; *OPNH* 130/302), antropónimo derivado de *Busius* (*LE* 38). Arredor de 1160 cítase *Villam de Busiani* (*BCML* IX, 1976, p. 310), e noutro doc. de 1202 *Villarbugia* (*NML* 184), escrito *Villarburgia* na *CPR* nº 199. Estudiou este top. Joseph M. Piel en *Verba* (IX, 1982, 136).

O mosteiro de Flanello en terra de Lemos⁵³

No Tumbo de Samos, editado en 1986 por M. Lucas Álvarez, atópase un documento, número 226, no que consta que un presbítero, chamado “Genitrigus/Genetricus”, construíu no ano 947 unha igrexa nas súas herdades, situadas “in terra de Lemos”. Este documento, do que ofrecemos fotocopia, presenta interesantes circunstancias que merecen algún comentario.

1. Os nomes persoais

En primeiro lugar cómpre prestar atención ó singular nome daquel presbítero, que se chamaba *Genitrigus* e asinaba como *Genetricus*.

Anque parece un derivado do latín *genitrix*, *-icis* ‘mai, xenitora’, podería tratarse dun antropónimo xermánico, porque un nome semellante a este, se non foi o mesmo, sería *Gend-rigus*, que figura no *Políptico*, ó lado doutros “nomes francónicos”, *Gend-ulfus*, *Gend-radus*, tal como os cita Joseph M. Piel (*NGTP* p. 136, nº 582).

Esta hipótese de nome xermánico para *Genitrigus*, podería reforzarse polo feito de que outros do mesmo documento tamén o parecen ou son. Así vemos que aquel presbítero era fillo de *Baquina*, nome rexistrado como gótico por Piel-Kremer (*HGN* 36/3).

Genitrigus tiña dous irmáns, “*Arosindo et Iunnimio*”, a quen lles comprara parcelas, para edificar a igrexa. O nome do primeiro é xermánico bitemático *Aro-sindus* (*HGN* 18/12; *OPNH* 111/167); o do segundo é máis problemático: termina coma outros greco-latinos *Antimius*, *Euthymius*, *Fronimius*, ou puramente latinos *Maximius*, *Opimius*, *Septimius*, etc., e mesmo algún xermánico coma *Fradimius*, *Sonimius* (*HGN* 98/3; 246/6).

---

53 Lucensia XXI, 43 (2011), 327-336.

Finalmente as tres testemuñas do testamento, *Recaredus*, *Odarius*, *Arosindus* (¿o irmán de *Genitrigus*?), son sen dúbida nomes góticos (Cf. *HGN* 219/16, 31/15, 18/12), e non digamos xa *Gudesteus* (*HGN* 146/27), única mención dun suposto bispo de Lugo (?) en documentos coñecidos.

2. Os lugares citados

2.1. “**In terra de Lemos**” non era soamente o contorno da cidade de Monforte de Lemos e da súa comarca, que comprende os concellos de Bóveda, Pantón, A Pobra do Brollón, O Saviñao, e Sober, senón que incluía unha zona máis ampla.

Como escribe A. Díaz Fuentes (*TCS* p. 213), “la *Somoza Maior de Lemos* fue una antigua jurisdicción que abarcaba, con el valle de su nombre, parte de los actuales municipios de Paradela (la amplia parroquia de Castro de Rei) y de Incio (incluso Goó y Santa María y S. Salvador do Mao)”.

De feito, no Tumbo de Samos, p. 164, lemos *in illa Sumoza de Lemabus villa que vocitant Goon* (Goó). Na p. 240: *monasterium sancti Salvatoris, territorio Lemabus, prope rivulo Omano* (San Salvador do Mao). Na p. 241: *villa in territorio Lemabus, in valle de Omano, sub aula Sancte Marie* (Santa María do Mao).

Na “*terra de Lemos*”, referida aquí á zona do Incio, hai que situar os demais nomes xeográficos do documento de 947 que comentamos. O que sen embargo sorprende un pouco é a palabra “*Lemos*” nesta data, fronte a “*Lemabus*”, a máis usada no Tumbo.

2.2. “**Loco predicto Flanello**” lingüisticamente debeu ser ‘o lugar denominado **Chelo**’. Fl- inicial daría Ch-, como *flagrare* ‘cheirar’, *flamma* ‘chama’, *Flaviaca* ‘Chavaga’. O -n- intervocálico de **Flanello** perderíase, como en *moneta* ‘moeda’, *sonare* ‘zoar’, quedando **Flaello**. O ditongo -ae- faríase monotongo por asimilación de átona á tónica, como *calente* > *caente* ‘quente’, *caecus* ‘cego’, *laetus* ‘ledo’. Finalmente simplificaríase o dobre -ll-, como en *catellus* ‘cadelo’, *castellum* ‘castelo’, *cul-tellus* ‘coitelo’.

Chelo é nome actual dunha aldea na parroquia de San Cristovo de Lóuzara (concello de Samos), que limita con San Salvador do Mao (concello do Incio). Pero no *Catastro do Marqués de la Ensenada*, ano 1752, repítese o “**sitio de Chelo**”, como

lugar menor en **San Salvador do Mao**, por exemplo, no “Real de Legos”, fols. 26v, 77v, 78r/v, 96v, 144v, 158v, 242v, 302, 360, etc. De igual modo aparece o “**sitio de Chelo**” no “Real de Legos” de **Santa María do Mao**, fols. 28r/v, 124v, 177r/v, 212v, 213v, 241r/v, 407, 437v.

Flanello contén o sufixo *-ellus* > *-elo*, do latín vulgar, e viría sendo un diminutivo de *flano*, aa. 1009, 1081, 1148, palabra considerada por Menéndez Pidal (*OE*, 43/2, 110/4) como “ultracorrección” de *plano*. En *LHP* lemos que *flan*, *flano*, é “falsa corrección” de *lano*, *plan*, *plano*, *prano*. Mª P. Álvarez Maurín (*DAL* p. 113), baixo o título: “*PLANOS, FLANO, FLA, FLAN, PLAN, XANO, CHANOS*”, escribe: “En las formas *flan*, *fla* o *flano* debemos reconocer una falsa grafía latinizante de *fl-* por *pl-*”. Por tanto, **Flanello**, diminutivo de **flano** = **plano** ‘chao’, como “*planella*: llamada pequeña” (*LHP*), foi unha pequena chaira ou planicie.

2.3. “**Discurrente fluvio Homano**” débese traducir ‘por onde corre o río Mao’. Río que nace precisamente en San Salvador do Mao, é afluente do Cabe, o cal é tributario do Sil pola marxe dereita.

A este hidrotónimo alude Froilán López, “*O adxectivo latino MALUS na onomástica*” e “*A etimoloxía de Riomao*”, como derivado de HUMANUS (*Grial* 63, 1979, pp. 103-109; 68, 1980, pp. 217-218). De feito, no Tumbo de Samos este **Río Mao** non se documenta como *Malus*, senón como *Humano* n° 4, 98, 151, 198; *Omano* n° 99, 100, 129; *Homano* n° 100, 198, 226, 238.

A. Díaz Fuentes (*TCS* 136-37), rexistrando as formas *Omano* / *Humano* de documentos de Samos e de Montederramo, considérao de orixe antroponímica, partindo do cognome latino *Humanus*, reseñado por Kajanto (*TLC* p. 62, 222).

Tamén Luis Monteagudo (*AB* p. 261), con citas de *Humano* / *Omano*, do Tumbo de Samos, admite unha “probable etimoloxía popular”, supoñendo como base un “xentilicio etrusco **Hum-anus*”.

En cambio Joaquín Caridad Arias (*TCG* p. 264-266), coida que “*humano* (1007) y *omano* (1195) son claras reconstrucciones” e atribúelle orixe pre-latina ó noso **Río Mao**, por comparación con “*Rigo-magos*, *Reomaus*, *Riomaus*, *Rimau*, *Riomao*, *Riomo*, asentamientos un día galos”.

Ultimamente Juan J. Moralejo (*CN* p. 106) di: “La aparente latinidad (**malum*) de *O Mao* (afl. *Sil* OU) se deshace en la forma medieval *Humanum*, que nos recuerda además a *Umia* (ría de Arousa PO), *Homem* (afl. Cávado BR) y, fuera

de Gallaecia, *Omaña*, *Omecillo*, *Umana* ... El problema está en saber si otros hidrónimos *Mao* son prerromanos y perdieron su *O-* mal segmentado o son románicos, *Malum, y antitéticos de *Riobóo*".

A este respecto hai que contar que o río Mao en Montederramo figura co nome de *Omano* no Tombo de Celanova, ano 952, e *riuulo Humano minore* en 976 (*LHP* p. 428, "de orig. prerrom."). Nos Tumbos de Sobrado (I, 127) consta no ano 1037 a carta de dote feita por Rodrigo Gutiérrez á súa dona Senior Aloitz: *In terra Lemus, Uniano* (léase *Umano*), *Toldanos, Uilla Mediana*.

A grafía actual de "O Mao" contén un falso artigo gramatical, antietimolóxico, como pasa en Lugo con "O Buriz", "O Incio", "O Xuriz", e con "O Grove" en Pontevedra.

2.4. "Sub calce monte **Aquoso**". O nome deste monte, ó pé do cal se fundou a igrexa, ten varias grafías no Tombo de Samos (4, 57, 103, 105, 109, 140, 200, 208, 209, 224, 226, 228, 234, S-16): *montem Occosum*, a. 1082; *montem Moccosum*, a. 1146; *monte Mocoso*, a. 1031; *monte Occaso*, a. 1057; *monte Occoso*, a. 1045; *monte Acoso*, a. 1098; *monte Occaso*, a. 1075; *ad radicem montis Occosi*, a. 1055; *monte Occoso*, a. 1113; *monte Occaso*, a. 1114; *monte Aquoso / monte Moccoso*, a. 947; *de Monte Mocoso*, a. 1067; *monte Occaso*, a. 1047; *monte Hoccusu*, a. 1072.

Lucas Álvarez no índice do Tombo, p. 587, supón que todas estas son referencias a "**Couso**, monte, límite, entre Samos e Incio". Efectivamente **O Couso** é un monte de 706 m. de altura cerca de Veiga de Abaixo, aldea de Santa María do Mao, no límite mesmo do concello de Samos co do Incio (cf. Mapa 124 do "Instituto Geográfico y Catastral", esc. 1/50.000, coord. 299 x 905). Pero lingüisticamente non se ve claro que se identifique con este orónimo os citados (*monte*) *Acoso / Aquoso, Mocoso, Occaso, Occoso / Hoccusu*, porque a grafía medieval de **Couso** non foi ningunha destas, senón *Causo*, como se pode comprobar en documentos de Celanova, de Lugo, de Oseira, de Ourense, de Samos, de Sobrado, etc.

Unha posibilidade sería que tivésemos naquelas formas citadas o sufixo de abundancia *-osus*, engadido non a *aqua* 'auga', senón a *occa*, que aparece en Glosarios latinos (*DELL*) como *frutex qui in sepibus nascitur et habet prunellas rubeas* (frúctice que nace nas sebes e ten pequenos abruños roibos); "arbrisseau à fruits rouges" (Gaffiot, *DLF*). Díaz Fuentes (*TCS* 89) coida que "este *Ocoso* debe significar ahuecado, que tiene huecos, del mismo origen que el adjetivo gall. *oco*, hueco, vacío".

3. Destros ou terreos arredor da igrexa

O citado presbítero di que fabricou unha igrexa coas súas mans e ó seu arbitrio (*fabricavi ecclesiam manibus meis et arbitrio meo*) e inventariou alí no seu destro 72 pasos (*et invenimus ibi dextro in nostro, quot sunt LXXII [passos]⁵⁴*). Sinala os límites “*per termino de Lopellino et inde per Carro Freito, et inde per vereda de monte Moccoso, et inde per rio de Furcas*”.

Lucas Álvarez (p. 593) sitúa “**Lopellino**, límite; *en S. Salvador de Mao, Incio”. No doc. 175 do mesmo Tumbo, ano 973, consta “*alia [villa] Lopellini, ripa Humano*”. Un rescrito do papa Lucio III, ano 1183, alude a *v<e>igam de Luvelino* (actual Novelín), como termo de Rendar (NML 160). *Lopellinus* puido ser cognome latino, hipocorístico de *Lupellus* (TLC 328); pero **Luvelino** parece nome gótico, derivado de *Liuvila*, como este de *Liuva* (OPNH 212/867).

Lucas (p. 585) di tamén: “**Carro Freito**, límite; “en S. Salvador de Mao”. No citado *Catastro de la Ensenada* atópase o “sitio de Porto do Carro”, fol. 48v, e “Portelo do Carro”, fol. 126v. Este topónimo parece que se pode vencellar co que di E. Rivas (LG p. 136): «**Carrofeito**, en Lebozán, Lalín; perto hai **Porto do Carrío**. Noutros lugares aparece **Carrofeito**, **Carrantellado** ... e tense por **carro**. Non hai tal; probablemente se trate da raíz prerromana **Karr-** ‘rochedo, penedo’». Na páx. 148 volve dicir: “*Carro, penedo do-*, no monte sobre a Costa de Asadur; na E. Media vemos **Carrofeito** e **Carrofeito**, no 1186 (Oia, s.a.) **viam de Carrubricadu**, etc. Eu coído -di E. Rivas- que se non pode relacionar con **carro** de animais, senón con ***carro** ‘rocha’, da raíz **kar-r-**; o de **carro** de xugada é étimo pop.”. Da mesma opinión é F. Cabeza Quiles (NT 124-125). Igualmente J. Caridad (TCG p. 204, 265).

54 Despois de LXXII debería estar aquí a palabra “*passos*” (medida de lonxitude, omitida na edición do Tumbo), porque no doc. 128, ano 849, outro presbítero edifica e dota a igrexa de Santiago de Toldaos, dicindo que a consagrou o bispo Fatal “*et posuit dextros in omni giro LXXII^a passos*”. Igualmente consta no Tumbo, nº 99, que o presbítero Gudesteo construíra no ano 854? a igrexa de San Román do Mao, que foi consagrada polo bispo Fatal “*et possuit legitimos dextros, qui sunt LXXII passos*”. De modo semellante noutro documento do Tumbo (nº 244), sen data, o presbítero Suniemiro conta que os seus antepasados edificaron a igrexa de Santiago na vila de Pompeán (Renche), dicindo que seus avós puxeron como destros 12 pasales para sepultar os corpos e 72 pasos todo ó arredor da igrexa: “*posuerunt ei dextros XII passales ad corpora sepeliendum et LXX^a II pro dextris ecclesie concludere in omni circuitu*” ... Este texto evoca outros de Portugal, coma un do ano 875 no que se di: *addicimus suos dextros per suos terminos antiquos, XII passales pro corpora sepeliendum et LXXII pro tolerantia fratrum vel sororum* (Cf. LHP, v. passale). Como se ve, nestes dous últimos textos está a explicación de que as 3 igrexas de Val do Mao conserven aínda un claustro cuberto, circundando a igrexa, que serve de cemiterio parroquial: *XII passales ad corpora sepeliendum* (Cf. J. Delgado, *El románico de Lugo y su provincia*, tomo VI, p. 46).

“Río de Furcas” (“en Mao, Incio”, segundo Lucas, p. 590) parece aludir á confluencia dalgún regato co río Mao, dado que *furca* ‘forca’ supón unha bifurcación en forma de ángulo, como se ve nun texto de 1092: “*fórcatas de ipsas aquas*” (A. López Ferreiro, *Hª Iglª Stgo*, ap. 3, p. 35).

4. Santos patróns e bispo consagrante

Conta Xenitrigo que coa axuda de Deus trouxéronse reliquias por Gudesteo, bispo lucense pola gracia de Deus (*et, Deo adiuvante, ducti sunt reliquie ab Gudesteo lucensi Dei gratia episcopo*). E consagrou nese mesmo lugar as reliquias e a casa de San Salvador e dos seus apóstolos e de Santa María sempre Virxe e de San Xoán, na Era 985 o día das calendas de maio (*consecravit in ipsum locum reliquias domum sancti Salvatoris et eius apostolorum et sancte Marie semper Virginis et sancti Iohannis in era DCCCCª LXXXª Vª in die kalendas maii*).

Do mencionado bispo lucense, Gudesteo, non se coñecen máis noticias ca esta, a cal parece errónea, quizabes por unha mala interpretación da sigla *G.*, que figuraría no documento orixinal. A. García Conde, na primeira parte do *Episcopologio Lucense*, pág. 108, rexistra por estas datas o bispo de Lugo Gonzalo, pero non Gudesteo. Sen embargo A. López Valcárcel (autor da segunda parte da mesma obra), na *Guía de la Diócesis de Lugo*, 2002, p. 377, nº 17, escribe: “GONZALO / GUDESTEIO. A Gonzalo se le tiene por Obispo de Lugo desde 942 a 950. Sin embargo, en un documento del Tumbo de Samos, fechado en uno de mayo de 947, se asegura que en dicho día el Obispo lucense Gudesteio consagró la iglesia del Salvador de *Flavelo*, en tierra de Lemos, lugar que no hemos podido identificar”. Este *Flavelo* foi un erro de Lucas Álvarez no título do documento, por confusión de *u/n* en *Flanello*, forma propia que figura no texto.

Outra dificultade hai aquí referida ó día da consagración da igrexa, o 1 de maio do ano 947. Dado que esta cerimonia facíase en domingo, temos que no ano 947 a Pascua caeu no día 11 de abril. Por conseguinte o 1 de maio foi un sábado. Podería obviarse algo esta dificultade, supoñendo que tal data non fose a da consagración, senón a da confección da escritura (*factum textum scriture in era et quodum desuper*).

5. Dotación da igrexa

5.1. Xenitrigo dota a súa igrexa en primeiro lugar con **utensilios e libros litúrxicos**: *Crux argentea, capsula argentea, calix argenteus, casulla viride de sirico, dalmatica vermicula, casulla alba, velos de super altare IIII, et pala et corporale. Libros prenomínatos: Manualium, Psalterium, Conmicum, Ordinum; et incensale, et signum metallum.*

Como se ve, menciónanse unha cruz, unha caixa [para gardar o pan consagrado], e un cáliz, os tres de prata, unha casulla verde de seda e outra branca, unha dalmática vermella, catro manteles de altar, unha pal<i>a [lenzo para tapar o cáliz na misa] e un corporal [lenzo cadrado sobre o que pousa o cáliz e a hostia], un incensario e unha campá metálica. Libros chamados: de Manuais [textos litúrxicos usados a cotío polo preste na misa], Salterio [libro dos salmos], Cómico [leccionario de textos bíblicos ordenados conforme ó calendario de festas litúrxicas], de Ordes [ritual dos sacramentos].

5.2. Ademais dos destros, apuntados aquí no nº 3, engade outras **casas con enxoval e dúas vilas**: *omnes casas necessarias et omnia perfia [perfia = vasillas, pipas, NCVCG] in eis, torcularia [lagares]. Villa in Palatio [hoxe Pacios, en S. Salvador do Mao]. Alia villa in Homano [S. Salvador do Mao].*

6. Destino das concesións

O citado presbítero Xenitrigo ofrece ó devandito lugar todo canto ten e canto puidere procrear e aumentar, para pítanza e sustento dos que se acheguen a este sitio, e para alimento dos frades e de todo o colexio de cristiáns, dos pais, dos irmáns, e dos amigos, a fin de que teñan un lugar de refeitório, de residencia, e de sepultura, coa custodia do abade e dos frades (*quantum visus sum habere vel prolificare et augmentare potuero, concedo ipsi predicto loco pro victu atque toleratione in eodem loco advenientium et pro victu fratrum vel omnis colegii christianorum, patrum, fratrum, carorumque nostrorum, ut habeant ibidem reficiendi, sedendi, requiescendi locum cum custodia abbatis vel fratrum*).

Finalmente encarga que se hai alguén da súa xente que no temor de Deus aprendere letras e se convertere ó Señor, como monxe confeso ou clérigo, teña con

dereito perenne todo esto, a igrexa ou mosteiro (*ecclesiam sive monasterium*), muíños, devesas, soutos, vagoadas, e todo elo sen outros herdeiros, suxerindo que non se vendan nin se doen os bens que deixa só para o devandito lugar.

Desto podemos deducir que a intención de Xenitriego foi a de fundar un mosteiro familiar autónomo. Posteriormente sería anexionado ó de Samos. E por iso figura este documento no seu Tumbo.

7. ¿Mosteiro de San Salvador e Santa María do Mao?

Dado que **Chelo** é unha aldea de San Cristovo de Lóuzara, cabería preguntar se o **Flanello** do presente documento se referiría a un mosteiro ubicado nesta parroquia. Sen embargo, hai que descartar tal hipótese, xa que por ela non discorre o río Mao; nin os santos titulares que menciona o testamento de 947 (San Salvador, Santa María, e San Xoán) coinciden con San Cristovo. Por outra parte, no mesmo Tumbo de Samos, nº 100, figura outro documento do ano 991, no que Vermudo II doa a Samos o mosteiro de San Salvador, no territorio de Lemos, **fundado** xunto ó río Mao, na vila que antes se chamaba Planeto e agora se di San Salvador (*monasterium Sancti Salvatoris, territorio Lemabus, prope ribulo Omano, fundatum in villa que antea vocabatur Planeto et modo dicitur sanctum Salvatorem*). Nótese que este testemuño de 991 dá por fundado antes deste ano o mosteiro e obsérvase a similitude semántica que hai entre *Flanello* (Chelo, chao pequeno) e *Planeto*, co sufixo romance de caseto, folleto, galleto, etc., aludindo tal vez a unha diminuta planicie. Por iso é moi probable, por non dicir certo, que a igrexa do presbítero Xenitriego estivese en S. Salvador e Santa María de Val do Mao.

F. Vázquez Saco, *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo*, VI, 1956, 50-62, escribe: “el [monasterio] de San Salvador, junto a la villa de Planeto, corresponde, según Argaiz (*La Soledad Laureada*, VI, 452) a la tierra de Castillo Slanillo, cerca del río Omano, del Obispado de Lugo”. Pero “ni Planeto ni Castillo Slanillo - di V. Saco- han dejado huellas en la toponimia actual; sólo nos queda la referencia del río Mao, cerca de cuyas márgenes se eleva el monasterio”.

As mesmas ideas tiña expresado M. Amor Meilán, *Geografía ... Prov. de Lugo*, páx. 755, citando a “López Peláez, *El Monasterio de Samos* (Lugo, 1894): “Hoy no

existe en todo el actual municipio del Incio, ni aun en el partido judicial de que forma parte, pueblo, lugar ni aldea alguna que recuerde la villa de Planeto; tampoco es fácil averiguar cual pudo ser, en aquellos tiempos, la tierra de Castillo Slanillo”.

A lectura de Argaiz “*Castillo Slanillo*” parece ser unha mala tradución ó castelán do latín “*Castello Flanello*”, confundindo F/S, letras moi semellantes na cursiva visigótica, e dando como “castillo” o que só era un *castellum* o castro de Santa María do Mao.

8. Epílogo

Probablemente este testamento é a acta fundacional do mosteiro dúplice de San Salvador e Santa María do Mao, documento que non está rexistrado na excelente obra de J. Freire Camaniel, *El monacato gallego en la alta Edad Media*, páxs. 763-764, con bibliografía. Jaime Delgado (*El Románico de Lugo y su Provincia*, t. VI, pp. 45-56) cita moitos datos documentais de “San Salvador de Valle do Mao” e describe a súa igrexa como fundamentalmente románica, pero con anomalías referidas a este estilo, debidas quizabes algunhas delas -digo eu- a unha reutilización de elementos prerrománicos, é dicir, da igrexa que edificara o presbítero Xenitrigo no ano 947. Tal sería, por exemplo, a decoración das impostas na porta principal “que parece evocar modelos visigóticos” (Delgado, p. 54).

Bibliografía⁴⁴

AB = *Anuario Brigantino*, n.º 21, 1998; n.º 22, 1999.

AE = *Année Épigraphique*.

AEA = *Archivo Español de Arte*.

AL = *Archivos Leoneses* (revista, 1947 ss.)

Alf. VII = M. Recuero Astray, M. González Vázquez, P. Romero Portilla, *Documentos medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII (1116-1157)*, A Coruña 1998.

AS = A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, 3 vols. Graz 1962.

ASR = Emilio Sáez, *Los ascendientes de San Rosendo*, Madrid 1948 (Separata de Hispania, N.º XXX).

AST = M. Lucas Álvarez, *San Paio de Antealtares, Soandres y Toques, tres monasterios medievales gallegos*, A Coruña 2001.

BA = *Boletín Auriense*, 1971 ss.

BCML = *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo*, 10 tomos, 1941-1978.

BCMO = *Boletín de la Comisión de Monumentos de Orense*.

---

⁴⁴ Algunhas siglas da mesma obra foron presentadas de modo diferente en distintos estudos, pero aclaradas en cada caso. Por exemplo:

CD = CDL = CDIL

CDCM = CDM

CDFP = CDP

CDV = CDVD = PVD

DAC = DLAC

DMG = DMRG FdoII = FDOII

EH = EHGP

FL = FLP

FRAM = Frampas II

G^oH^a = GH

MRS = RS

NG = NGTP

NML = NTM

TE = TH

TLC = LC

TS = TSO

Para esta edición global, ás veces a mesma sigla pode corresponder a obras ou a anos de edición diferentes.

- BDELC = J. Corominas, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid 1967.
- BIEA = *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*.
- BMPL = *Boletín do Museo Provincial de Lugo*, 1983 ss.
- BRAG = *Boletín de la Real Academia Gallega*.
- BRAH = *Boletín de la Real Academia de la Historia*.
- CA = A. Schulten, *Los cántabros y astures y su guerra con Roma*, Madrid 1962.
- CAMO = Mª José Portela, Margarita Garrido, Miguel Romani, *Catálogo del Archivo Monacal de Oseira en 1629*, D.L. C-1266-93.
- CAPLU = E. Valiña Sampredo, *Catálogo de los Archivos parroquiales de Lugo*, s.d. [1972?]
- CC = M. Martínez, *Cartulario de Santa María de Carracedo 992-1500*, 2 vols. Instituto de Estudios Bercianos, Ponferrada 1997.
- CD = A. Vázquez Crespo - D. González Alén, *A Comarca do Deza*, Pontevedra 1997.
- CD = V. Cañizares, *Colección Diplomática, Archivo Catedral de Lugo* (inédita).
- CDC = E. Sáez e C. Sáez, *Colección diplomática del monasterio de Celanova*, 2 vols. Universidad de Alcalá, 1996, 2000.
- CDC = M. Lucas Alvarez, *La colección diplomática del monasterio de San Lorenzo de Carboeiro*, en *Compostellanum*, III, 1958, pp. 239-308, 548-638.
- CDCM = E. Cal Pardo, *Colección Diplomática Medieval do Arquivo da Catedral de Mondoñedo*, Santiago 2000.
- CDF = J-A. Rey Caña, *Colección Diplomática del Monasterio de Santa María de Ferreira de Pallares (898-1300)*, Universidad de Granada 1982 (inédita).
- CDFP = J-I. Fdez de Viana, *Colec. Diplom. del Monast. de Ferreira de Pantón*, Lugo 1994.
- CDHE = V. García de Diego, *Contribución al diccionario hispanico etimológico*, Madrid 1923.
- CDIL = V. Cañizares, *Colección diplomática de la Iglesia de Lugo* (inédita, no Arquivo da Catedral).
- CDL = V. Cañizares, *Colección Diplomática* (inédita). Arquivo da Catedral de Lugo.

- CDM = E. Cal Pardo, *Colección Diplomática Medieval do Arquivo da Catedral de Mondoñedo*, Santiago 1999.
- CDO = M. Romaní Martínez, *Colección diplomática del monasterio cisterciense de Santa María de Oseira*, 4 vols. Santiago 1989-2003.
- CDP = J-I. Fernández de Viana, *Colección diplomática del Monasterio de Ferreira de Pantón*, Lugo 1995
- CDP = M. Lucas Alvarez - P. Lucas Domínguez, *El Priorato benedictino de San Vincenzo de Pombeiro y su Colección diplomática en la Edad Media*, A Coruña 1996.
- CDV = J-L. Novo Cazón, *El Priorato santiaguista de Vilar de Donas en la Edad Media (1194-1500)*. Colección Diplomática, La Coruña 1986.
- CEG = *Cuadernos de Estudios Gallegos*.
- CIL = E. Hübner, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlín 1869.
- CM = E. Cal Pardo, *Catálogo de los documentos medievales, escritos en pergamino, del archivo de la Catedral de Mondoñedo (871-1492)*, Lugo 1990.
- CN = Juan J. Moralejo, *Callaica Nomina. Estudios de Onomástica Gallega*, A Coruña 2008.
- CPMO = E. Leirós Fernández. *Catálogo de los Pergaminos Monacales del Archivo de la S. I. Catedral de Orense*, Santiago 1951.
- CPR = *Colección diplomática de Fr. Pablo Rodríguez*, Arquivo da Catedral de Lugo, 1763 (inérita).
- CRIS = E. Fernández Suárez, *El Monasterio de Santa Cristina de Ribas de Sil* (cito n.º da Colecc. Diplom.) en *Boletín Auriense*, IV, 1974, 7-66.
- DAC = A. Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout/Belgique 1993.
- DAE = R. Faure, Mª A. Ribes, A. García, *Diccionario de apellidos españoles*, Madrid, 2002.
- DAL = Mª P. Álvarez Maurín, *Diplomática asturleonese, terminología toponímica*, León 1994.
- DAP = A. Romero Masiá - F. Arias Vilas, *Diccionario de termos de arqueoloxía e prehistoria*, Vigo 1995.
- DCECH = J. Corominas - J. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellan e hispánico*, 6 vols. Madrid 1980-1991.

- DCELC = J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, 4 vols. Madrid 1954-57.
- DCL = Mª J. Portela Silva, *Documentos da Catedral de Lugo, século XV*, Santiago 1998.
- DCL* = Mª J. Portela Silva, *Documentos da Catedral de Lugo, século XIV*, Santiago 2007.
- DCO = E. Duro Peña, *Documentos da Catedral de Ourense*, Consello da Cultura Galega, 1996.
- DD = *Descubriendo Deza, Anuario de Estudios e Investigación*. Concello de Lalín, Pontevedra, 1999 ss.
- DEEH = V. García de Diego, *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid 1985.
- DEGC = E. Rodríguez González, *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Vigo 1958.
- DELG = P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1999.
- DELL = A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1959 [2001].
- DELP = J.P. Machado, *Dicionário etimológico da língua portuguesa*, 5 vols. Lisboa 1977.
- DESE = D. Pharies, *Diccionario etimológico de los sufijos españoles*, Madrid 2002.
- DG = P. Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, 16 vols. Madrid 1845-50.
- DGC = L. Carré Alvarellos, *Diccionario Galego-Castelán*, Santiago 1979.
- DGC = M. Valladares, *Diccionario gallego-castellano*, Santiago 1884.
- DGC = X-L. Franco Grande, *Diccionario galego-castelán*, Vigo 1968.
- DGF = A. Bailly, *Abrégé du Dictionnaire grec-français*, Paris 1985.
- DGF = A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, Paris 1991.
- DHEE = Q. Aldea, T. Marín, J. Vives, *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, 4 vols e Supl. Madrid 1972-87.
- DHL = E. Miguélez, *Diccionario de hablas leonesas*, León 1998.
- DL = R. Menéndez Pidal, *El Dialecto Leonés*, Oviedo 1962.
- DLAC = A. Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout/Belgique 1993.

- DLF = F. Gaffiot, *Dictionnaire Latin Français*, Turín 1993.
- DLG = *Diccionario da lingua galega* (Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega), Madrid 1990.
- DLG = I. Alonso Estravís, *Dicionário da língua galega*, Santiago de Compostela 1995.
- DLP = J. Almeida - A. Sampaio, *Dicionário da Língua Portuguesa*, Porto Editora 1993.
- DMG = M. Recuero - P. Romero - M^aA. Rodríguez, *Documentos Medievales del Reino de Galicia: Fernando II (1155-1188)*, Xunta de Galicia, Consellería de Cultura, A Coruña 2000.
- DML = J-Mª Fernández Catón & al., *Documentos de la Monarquía Leonesa. De Alfonso III a Alfonso VI*, León 2006.
- DMRG Fdo. II = M. Recuero Astray - P. Romero Portilla - M^aA. Rodríguez, *Documentos Medievales del reino de Galicia: Fernando II (1155-1188)*, Santiago 2000.
- DNP = R. Faure Sabater, *Diccionario de nombres propios*, Madrid 2002, Edit. Espasa Calpe.
- DOELP = J-P. Machado, *Dicionário Onomástico Etimológico da Língua Portuguesa*, 3 vols. Lisboa 1993.
- DOG = *Diario Oficial de Galicia*.
- DRAE = *Diccionario de la Real Academia Española*.
- DRAG = *Diccionario da Real Academia Galega*, A Coruña 1997.
- DS = E. Fernández Llano, *Descripción del término municipal de Sober*, Monforte 1977. Imprenta Fénix.
- DTAP = A. Romero Masiá - F. Arias Vilas, *Diccionario de termos de Arqueoloxía e Prehistoria*, Vigo 1995.
- DTO = F-J. Pérez Rodríguez, *Os documentos do Tombo de Toxos Outos*, Consello da Cultura Galega 2004.
- DXCG = *Diccionario Xerais Castelán-Galego*, Vigo 1990.
- DXL = AA. VV. *Diccionario Xerais da lingua*, Vigo 1986.
- ECL = J-I. Fernández de Viana y Vieytes, *Ensalada de documentos de la catedral de Lugo del siglo XIII*, en “*Escritos dedicados a José María Fernández Catón*”, León 2004, pp. 477-491.
- EE = V. García de Diego, *Etimologías españolas*, Madrid 1964.

- EG = I. García Tato, *Las encomiendas gallegas de la Orden Militar de San Juan de Jerusalén. Estudio y edición documental*, tomo I, Santiago de Compostela 2004.
- EGU = *Enciclopedia galega universal*, IR INDO, 16 vols. Vigo 1999-2002.
- EH = P. David, *Études historiques sur la Galice et le Portugal du VIe au XIIe siècle*, Lisboa-Paris 1947.
- EHGP = P. David, *Études historiques sur la Galice et Portugal du VIe au XIIIe siècle*, Lisboa-Paris 1947.
- EL = A. García Conde - A. López Valcárcel, *Episcopologio Lucense*, Lugo 1991.
- ELH = *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, Madrid 1960.
- EM = *Estudios Mindonienses. Anuario de estudios histórico-teológicos ...* 1985 ss.
- EP = I. Rielo Carballo, *O Escudo do Concello de Pol*, Lugo 1985.
- ERA = F. Diego Santos, *Epigrafía romana de Asturias*, Oviedo 1959.
- ES = H. Flórez - M. Risco, *España Sagrada*, 51 vols. Madrid 1747 ss.
- FDO II = M. Recuero et alii, *Documentos medievales del reino de Galicia: Fernando II*, A Coruña 2000.
- FG = G. Navaza Blanco, *Fitotoponimia galega*, A Coruña 2006.
- FL = M. Vázquez Seijas, *Fortalezas de Lugo y su provincia*, 6 vols. Lugo 1955-73.
- FLP = M. Vázquez Seijas, *Fortalezas de Lugo y su provincia*, 6 vols. Lugo 1955-1973.
- FRAM = E. Rivas Quintas, *Frampas II*, Lugo 1988.
- FRAMPAS = E. Rivas Quintas, *Frampas, contribución al diccionario gallego*, Salamanca 1978.
- Frampas II = E. Rivas Quintas, *Frampas II, Contrib. al Diccion. Gallego*, Lugo 1988
- G.^a H.^a = *Galicia Histórica, revista, Apéndice Documental*, Santiago 1901-1903.
- GAL3 = GALICIA, Colección dirigida por Carlos Sáez, 3, (Universidad de Alcalá, 2003.
- GDL = A. López Valcárcel, *Guía de la Diócesis de Lugo*, 1996.
- GDL = A. López Valcárcel, *Guía de la Diócesis de Lugo*, Año 2002.
- GDXL = AA. VV. *Gran Diccionario Xerais da Lingua*, Vigo 2000.
- GEG = *Gran Enciclopedia Gallega*, 30 vols. Santiago - Gijón 1974 ss.
- GH = *Galicia Histórica, revista, Apéndice documental*, 1901-1903.
- GHG = M. Ferreiro Fernández, *Gramática histórica galega*, Santiago 1995.
- GMIL = Du Cange, *Glosarium ad Scriptores Mediae et Infimae Latinitatis*, 3 vols. Francofurti 1681.

- GP = G. Alvarez Limeses, *Geografía General del Reino de Galicia; Prov. de Pontevedra*, Barcelona 1936.
- GPC = E. Carré Aldao, *Geografía General del Reino de Galicia. Prov. de La Coruña*, 2 vols. Barcelona.
- GPL = M. Amor Meilán, *Geografía de Reino de Galicia. Provincia de Lugo*, Barcelona s. d.
- GPR = H. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom*, 3 vols. Berlin 1982.
- GVGH = C. García, *Glosario de voces galegas de hoxe*, Santiago 1985.
- HGN = Joseph Mª Piel - Dieter Kremer, *Hispano-gotisches Namenbuch*, Heidelberg 1976.
- HGP = C. de Acevedo Maia, *História do galego-portugués*, Coimbra 1997.
- HIS = A. López Ferreiro, *Historia de la S.A.M. Iglesia de Santiago*, 11 tomos. Santiago 1898-1909.
- HMS = M. Arias Cuenllas, *Historia del Monasterio de San Julián de Samos*, Zamora 1992.
- HOP = Joseph M. Piel, en *Homaxe a Ramón Otero Pedrayo*, Vigo 1958.
- HPL = M. Amor Meilán, *Historia de la Provincia de Lugo*, 7 tomos, Lugo 1918-1927.
- HV = J. Donapétruy Iribarnegaray, *Historia de Vivero y su Concejo*, Vivero 1953.
- IAL = AA. VV. *Inventario artístico de Lugo y su provincia*, 6 vols. Madrid 1976-1983.
- IEW = J. Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Bern 1947-59.
- ILER = J. Vives, *Inscripciones latinas de la España romana*, Barcelona 1971.
- ILV = C. H. Grandgent, *Introducción al latín vulgar* (traduc. do inglés), Madrid 1970.
- ILV = V. Väänänen, *Introducción al latín vulgar* (traduc. do francés), Madrid 1967.
- IRG = Aut. varios, *Inscripciones Romanas de Galicia*, 4 vols e 1 suplemento, Santiago 1949-1968.
- IRG II = F. Vázquez Saco y M. Vázquez Seijas, *Inscripciones Romanas de Galicia. II. Provincia de Lugo*, Santiago 1954.
- IRINDO = AA. VV., *Diccionario da lingua galega*, Ir-indo Edicións, Vigo 1986.
- IRPL = F. Arias Vilas - P. Le Roux - A. Tranoy, *Inscriptions romaines de la Province de Lugo*, Paris 1979.

- JUB = S. Jiménez Gómez, *Memorial de Aniversarios na Catedral de Lugo*, publicado no tomo I de “JUBILATIO, Homenaje de la Facultad de Geografía e Historia a los Profesores D. Manuel Lucas Alvarez y D. Angel Rodríguez”, Universidad de Santiago 1987.
- LC = I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Roma 1982.
- LE = W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1966.
- LF = *Liceo Franciscano*, 1997: M.ª J. Portela Silva - J. García Oro, “La Iglesia y la Ciudad de Lugo en la Baja Edad Media”.
- LF = *Liceo Franciscano*, 1997, núms. 148-150, Santiago de Compostela.
- LF = *Liceo Franciscano*, 1997, pp. 523-762: Índice onomástico e topónimo da obra de M.ª J. Portela Silva, *Documentos da Catedral de Lugo. Século XIV (DCL*)*, publicados en 2007 polo Consello da Cultura Galega.
- LG = E. Rivas Quintas, *Lingua galega, historia e fenomenoloxía*, Lugo 1989
- LHP = R. Menéndez Pidal, R. Lapesa, C. García, *Léxico hispánico primitivo*, Madrid 2003.
- LLMA = A. Blaise, *Lexicon latinitatis Medii Aevi*, Turnholti (Belgique) 1975.
- LTP = M. Romaní - M.ª P. Rodríguez, *Libro Tumbo de Pergamino. Un códice medieval del monasterio de Oseira*. Universidad de Santiago 2003.
- Luc = *Lucensia. Miscelánea de cultura e investigación*, Biblioteca Seminario Diocesano, Lugo.
- MC = *Memorial de rentas y fueros de San Cibrao de Montecubeiro*. Séc. XVII. Hai fotocopia na Biblioteca do Seminario Diocesano de Lugo. Está moi deteriorado. Non é Tumbo, pero alúdese a el.
- MCG = AA.VV. *Monasticón cisterciense gallego*, 2 vols., coordinado por Fray M.ª Damián Yáñez Neira, León 2000.
- MDE = V. García de Diego, *Manual de dialectología Española*, Madrid 1946.
- MEPG = Joseph M. Piel, *Miscelânea de etimologia portuguesa e galega*, Coímbra 1953.
- MG = J. Freire Camaniel, *El Monacato Gallego en la Alta Edad Media*, A Coruña 1998.
- MLLM = J. F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden 1997.
- MP = E. Cal Pardo, *El Monasterio de San Salvador de Pedroso en Trasancos*, La Coruña 1984.

- MP = V. Cañizares, “*Onomástico de lugares de Deza mencionados antes del siglo XV*”, publicado en *El Museo de Pontevedra*, IV, 1946, pp. 74-101.
- MPP = A. Yebra de Ares, *Monterroso, pasado y presente*, Lugo 1987.
- MRS = E. Duro Peña, *El monasterio de San Esteban de Ribas de Sil*, Orense 1977.
- NCVCG = J-S. Crespo Pozo, *Nueva contribución a un vocabulario castellano-gallego*, Orense 1972, A Coruña 1979, 1982, 1985.
- NG = Joseph M. Piel, *Os nomes germânicos na toponimia portuguesa*, Lisboa 1936.
- NGTP = Joseph M. Piel, *Os nomes germânicos na toponimia portuguesa*, Lisboa 1936.
- NL = F. Cabeza Quiles, *Os nomes de lugar*, Vigo 1992.
- NML = *Nomenclator toponímico medieval de la diócesis de Lugo*, public. en *Lucensia*, 5, 1992, 139 ss.
- NMP = “Nombres medievales de personas en el Archivo Catedral de Lugo”, publ. en *Lucensia*, 8, 1994, 163-190; 10, 1995, 159-180.
- NP = Joseph M. Piel, “Nomes de ‘possesores’ latino-cristãos na toponímia asturo-galego-portuguesa”, public. en *Biblos*, XXIII, 1947, páx. 143 ss.
- NPE = C. García Gallarín, *Nombres de pila españoles*, Madrid 1998.
- NT = F. Cabeza Quiles, *Os nomes da terra*, Noia 2000.
- NTM = V. Cañizares, *Nomenclátor Toponímico Medieval*, public. en *Lucensia*, N° 5, 1992, 137 ss.
- OE = R. Menéndez Pidal, *Orígenes del español*, Madrid 1964.
- OELG = F. Martín Sarmiento, *Onomástico etimológico de la lengua gallega*, edición y estudio por J-L. Pensado, 2 vols. A Coruña 1999.
- OG = A. Veiga Arias, *Algunas calas en los orígenes del gallego*, Vigo 1983.
- OPNH = E. Rivas Quintas, *Onomástica persoal do Noroeste hispano* (cito p^a/n^o), Lugo 1991.
- OPPAL = M. Palomar Lapesa, *La onomástica personal pre-latina de la antigua Lusitania*, Salamanca 1957.
- OPPH = Mª L. Albertos, *La onomástica personal primitiva de Hispania Tarrac. y Bética*, Salamanca 1966.
- PE = J. Caro Baroja, *Los pueblos de España*, Madrid 1976 (Edics. Istmo).
- PEIC = *Pliegos de encuentro islamo-cristianos*, N° 11, 1990: J. Mª Calvo Baeza, *Nombres de lugar españoles de origen árabe*.
- PL = Migne, *Patrologia Latina*, 221 vols. Paris 1844 ss.

- PM = G. Paz López, *Portomarín, monografía geográfica de una villa medieval*, Zaragoza 1961.
- PVD = J-L. Novo Cazón, *El Priorato santiaguista de Vilar de Donas en la Edad Media*, La Coruña 1986.
- R = M. Lucas Álvarez/P.P.Lucas Domínguez, *San Pedro de Ramirás. Un monasterio femenino en la Edad Media*, Santiago de Compostela 1988.
- RDTP = *Revista de dialectología y tradiciones populares*, Madrid.
- RL = H. Solin - O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim - Zürich - New York 1988.
- RLP = J. Delgado Gómez, *El románico de Lugo y su provincia*, 6 vols., A Coruña 1996-99.
- RM = D. Yáñez Neira, *Regesta sobre el monasterio de Santa María de Moreira*, publ. en *Lucensia*, Nº 15, 1997, pp. 333-346.
- RPF = *Revista Portuguesa de Filología*.
- RPH = J. Blázquez, *Religiones primitivas de Hispania*, Madrid 1962.
- RS = E. Duro Peña, *El Monasterio de San Esteban de Ribas de Sil* (Colec. Diplom.), Orense 1977.
- SCR = M. Lucas Álvarez - P. Lucas Domínguez, *El monasterio de San Clodio do Ribeiro en la Edad Media: estudio y documentos*, A Coruña 1996.
- SEL = Mª Nieves Peiró, *El señorío episcopal lucense en el siglo XVI*, Lugo 1998.
- STF = Joseph M. Piel, "Semblanza toponímica de un ayuntamiento: Fonsagrada", public. en *Studia Philologica. Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso*, vol. II, Madrid (Edit. Gredos) 1961, pp. 599-608.
- TACS = M. Lucas Alvarez, *Tumbo A de la Catedral de Santiago*, Santiago 1998.
- TBCS = Mª T. González Balasch, *Tumbo B de la Catedral de Santiago*, Santiago 2004.
- TC = J.M. Andrade Cernadas, *O Tombo de Celanova: estudio introductorio, edición e índices (ss. IX-XII)*, Santiago de Compostela 1995
- TCav = "El Tombo de Caaveiro", na revista eumesa *Cátedra*, Nº 3-4, 1996-97.
- TCG = J. Caridad Arias, *Toponimia céltica de Galicia*, Lugo 2006.
- TCM = E. Cal Pardo, *Tumbos del Archivo de la Catedral de Mondoñedo. Calendarios*, Lugo 2005.
- TCS = A. Díaz Fuentes, *Toponimia de la Comarca de Sarria*, Lugo 1998.

- TE = J. Corominas, *Tópica Hespérica*, 2 vols., Madrid 1972.
- TG = V. Olano Silva, “Toponimia gallega”, en *RDTP*, I, 1945, 653-666; V, 1949, 627-662; X, 1954, 190-227.
- TGL = A. Moralejo, *Toponimia gallega y leonesa*, Santiago 1978.
- TH = J. Corominas, *Tópica Hespérica*, 2 vols. Madrid 1972.
- TL = A. Rodríguez González - J-A. Rey Caíña, “Tumbo de Lorenzana”, en *Estudios Mindonienses*, N° 8, 1992, pp. 11-324.
- TL = M. González Vigo, *Terras de Lugo: o libro das parroquias*, Lugo 1996.
- TLC = I. Kajanto, *The latin cognomina*, Roma 1982.
- TM = E. Rivas Quintas, *Toponimia de Marín*, Santiago de Compostela 1982.
- TP = A. de Almeida Fernandes, *Toponímia Portuguesa*, Arouca 1999.
- TPH = R. Menéndez Pidal, *Toponimia prerrománica hispana*, Madrid 1968.
- TS = P. Loscertales, *Los Tumbos de Monasterio de Sobrado de los Monjes*, 2 vols., Madrid 1976.
- TSA = M. Lucas Alvarez, *El Tumbo de San Julián de Samos (siglos VIII-XII)*, Santiago 1986.
- TSO = P. Loscertales, *Los Tumbos del Monasterio de Sobrado de los Monjes*, 2 vols. Madrid 1976.
- TV = A. Rodríguez González, *O tumbo Vermello de Don Lope de Mendoza*, Santiago 1995.
- VP = A. Otero Álvarez, *Vocabulario de S. Jorge de Piquín*, Santiago 1977.
- ZRPH = *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle 1877 ss.

Índice de palabras

- Abade, 262, 834
Abades, 262, 632
Abadía, 540, 541
Abaña, 230
Abanante, 1057
Abastida, 230
Abeancos, 78, 355
Abegondo, 82, 551
Abelado, 490
Abeladoira, 992
Abelaíndo, 1255
Abelaínza, 1255
Abelaira, 402, 488, 872, 1178, 1288
Abelairas, 19, 420, 421, 1012, 1060
Abelás, 715
Abelada, 178, 793
Abeledo, 19, 159, 178, 858, 876
Abeledos, 730
Abelreira, 402
Abelendo, 1255
Abellariza, 768, 1210
Abelleira, 505, 701, 725, 863, 1339
Abelleiroá, 484
Abenostre, 924
Abertonía, 17
Abezán, 176
Abidueiras, 613
Aboi, 1238
Abol, 123
Aboldrón, 1215
Abragán, 934, 1124, 1135
Abrairas, 1191
Abreal, 797
Abrea, 1230
Abrence, 1157, 1287
Abrigueiro, 862
Abruñedo, 1338
Abucide, 671
Abuíme, 527, 531, 1280, 1306
Abuíñ, 499, 844, 1135
Acal, 230
Acea, 989
Acebedo, 17, 484, 715
Acedre, 1287
Aceña, 849
Aceñas, 1125
Acermada, 230
Acevedo, 839, 875, 1278
Acevo, 830, 896, 1284
Achacán, 1222
Acibadoiro, 669
Acibido, 569
Acido, 505
Acilleiros, 1023
Aciveiro, 858, 1220
Aciveiros, 1256
Acivo, 967
Acoba, 528
Acova, 230, 528, 1230
Adá, 785, 876
Adai, 621, 1125
Adaúlfe, 796
Adega, 490
Adegas, 1012, 1060, 1288
Adelán, 1221
Adoufe, 319
Adrado, 433
Adrios, 1201
Afonxe, 535
Agolada, 230, 368, 561, 1004
Agorlazas, 1254
Agra, 469, 544, 789, 1276
Agrade, 793, 1287
Agreimonde, 254, 630
Agrelos, 528, 1086
Agreste, 351
Agrexán, 1003
Aagriña, 1263
Aagriño, 634, 1075
Agro, 630, 926
Agro das Tellas, 22
Agro do Curral, 284
Agrochouso, 1216
Agrolazas, 1254
Agrolento, 944
Agrón, 356
Agronogueiras, 1308
Agrosagro, 1218
Agroxoi, 528
Agruñá, 191, 860
Aguacal, 227
Aguada, 1003
Aguada de Arriba, 1003
Aguagrada, 1004
Agualevada, 1004
Agudín, 127
Agüeira, 885
Agüeiros, 590, 992
Agüela, 1103, 1230, 1342
Aguete, 988
Aguada, 65
Aguar, 68, 978, 993
Agurtión, 483
Agustín, 693
Aheimier, 196
Aiaz, 537
Aimer, 196
Aira Vella, 1170
Airadavila, 531
Airamonte, 1142
Airexa, 828, 832, 1054, 1058, 1066
Airexe, 421, 572, 765, 771, 862, 900, 1206
Airixín, 839
Airoá, 803, 1012, 1109, 1294
Aixor, 1269
Alama, 230
Alargos, 987
Alaxe, 230, 1230
Albá, 440, 909
Albán, 909
Albar, 430, 1038
Albarán, 1055, 1066
Albarde, 1289
Albardeiro, 700
Albaredo, 625, 704, 1191, 1318
Albaredos, 519
Albarelo, 131, 881
Albarellos, 881, 882
Albariza, 528, 768, 1164, 1210
Albarón, 989
Albarrán, 307
Albeiro, 857
Albeiros, 563
Albín, 537
Albite, 585, 593
Albo, 510

- Alborno, 307
 Alcalde, 307
 Álceme, 1209
 Aldea, 425, 433, 436, 504, 516,
 608, 614, 764, 851, 1161, 1188,
 1225
 Aldea da Pena, 17
 Aldea de Abaixo, 654, 909, 1081
 Aldea de Arriba, 867, 1038, 1250
 Aldea de Atrás, 761
 Aldea Grande, 656
 Aldegunde, 240, 1203
 Aldeia de Deo-Criste, 498
 Aldobrén, 829
 Aldomán, 826
 Aldosende, 482
 Aldriz, 318
 Aldurfe, 1289
 Alemparte, 313, 796, 804, 1226,
 1243
 Alemparte, 946
 Alén, 1006, 1219
 Alén do Río, 1005
 Alence, 804, 1006, 1287
 Alende, 1006, 1084, 1164, 1165
 Alfaiate, 306
 Alfándiga, 306, 1316
 Alfeira, 512
 Alfonsiños, 635
 Alfonxe, 1141
 Alfoz, 70, 306
 Algar, 306, 987
 Algaria, 1067
 Algueira, 1067
 Algueirão, 1067
 Aliste, 1272
 Allares, 502
 Allas, 510
 Alledo, 1208
 Allo, 422
 Allonca, 822
 Allonquiña, 823
 Almacén, 306, 724, 1099
 Almuíña, 423
 Alperiz, 540
 Alpuxarras, 307
 Altamira, 505, 636
 Altiboia, 1168
 Altide, 46
 Alto, 593, 774, 870, 1125
 Alto da Erosa, 59
 Alto das Lamas, 1004
 Alto de Gomeán, 1133
 Alto de Santa Lucía, 1163
 Alto do Hospital, 721
 Alvarado, 132, 882
 Alvaredo, 132, 882
 Alvarelos, 131, 945
 Alvarín, 256, 466, 1023
 Alvario, 132, 882
 Alvarón, 496
 Alvidrón, 314, 1215, 1231
 Alvidrón de Outeiro, 1250
 Alvilares, 306
 Alvite, 905, 911, 993, 1022
 Alvites, 905
 Alzada, 871
 Alzone, 194
 Amaña, 230, 258
 Amandi, 294, , 10371310
 Amarante, 1057, 1232, 1240
 Amarelá, 505
 Ambade, 323
 Ambasmestas, 1015
 Ambasvías, 1106
 Amboade, 1070, 1073, 1300
 Ambreixo, 440, 910
 Ambroa, 46, 321
 Amedo, 425, 478, 529, 805, 1090
 Ameixeiros, 543
 Ameixide, 1081
 Ameixoa, 511
 Amieira, 427
 Amieiros, 537, 541
 Amoa, 230
 Amoedo, 961
 Amoeira, 961
 Amoexa, 1233, 1234
 Amorín, 787, 1304
 Anafreita, 230, 854
 Ancares, 78, 355
 Ancos, 78, 355
 Andamollo, 646
 Andariz, 317
 Andeán, 581
 Andemil, 812, 938
 Andión, 437
 Andoriña, 1194
 Andrade, 262
 Andreade, 262, 483
 Andriz, 317
 Anduriña, 586
 Andurique, 318
 Anduxao, 557, 559, 882
 Angoares, 80
 Angorén, 300
 Angueiros, 519
 Anllo, 221, 1021, 1040, 1042
 Ansadoira, 42
 Ansar, 419, 775
 Anseán, 946, 1126
 Ansemil, 633, 788
 Ansemonde, 254
 Ansero, 573
 Ansoar, 793
 Antas, 1219, 1226, 1230, 1234
 Antes, 1022
 Antiguallas, 1192
 Ánxeles, 356, 583
 Anxeriz, 855
 Anzo, 555, 559, 946
 Anzuelos, 1138, 1141, 1275
 Anzujao, 557, 559
 Aparte, 230
 Apregación, 229
 Apregazón, 229, 872
 Aquelcabo, 922, 1331
 Arada, 507, 760
 Arado, 1013
 Aragonza, 82, 643
 Aralde, 508
 Arandedo, 569, 896
 Arante, 456
 Arantes, 1113
 Aranza, 567, 568
 Árbol, 1235
 Arbor, 59
 Arca, 794
 Arcas, 1221
 Arcediago, 549
 Arco, 611, 828, 888
 Arcoia, 1168
 Arcón, 192
 Arcos, 644, 694, 786, 979, 1236
 Arcos de Frades, 429
 Arcucelos, 1161
 Ardaña, 46
 Ardevila, 1115
 Ardón, 1194
 Area, 504
 Areal, 511, 573, 888
 Aréan, 765, 1213
 Areas, 1066, 1164, 1319, 1237
 Areces, 804
 Areeiro, 1066
 Areosa, 769, 910
 Ares, 328
 Arexo, 840
 Argá, 858

- Arganzo, 555
 Argomoso, 97, 277, 606
 Argonde, 59, 81, 202, 277
 Argonte, 81, 202
 Argozón, 276, 787, 799
 Arieiras, 926
 Ariño, 1262
 Ariz, 1266
 Armada, 544, 628, 861, 1258
 Armea, 1252
 Armea de Abaixo, 1259
 Armental, 470, 1284, 1295
 Armenteiros, 422
 Armesto, 886
 Armilda, 830
 Armillán, 1271
 Arnade, 680
 Arnego, 1211
 Arnoia, 1168
 Aroi, 510
 Arqueira, 826
 Arquide, 837
 Arrabaldo, 1146
 Arredoadá, 507
 Arriba, 469, 669, 810, 859
 Arribada, 1291
 Arribas, 1173
 Arroxiña, 436
 Arroxó, 567, 834, 898, 1040,
 1045, 1331
 Arroxó, 1040
 Arroxos, 1146
 Arrubial, 708
 Arsilleiros, 786
 Arulfe, 934
 Arxebide, 672
 Arxemil, 536, 1011, 1043, 1127
 Arxerei, 859
 Arxeriz, 532
 Arxiz, 419
 Arxona, 201, 764
 Arxuá, 529
 Arxubide, 672
 Arxubín, 517
 Arxuvide, 517
 Arzúa, 1064
 Ascariz, 876
 Asenxos, 1086
 Asma, 156, 279, 610, 807, 1020
 Aspai, 809, 980
 Asper, 167, 198, 789
 Áspera, 613, 1229, 1336
 Asperela, 56
 Astariz, 26, 91, 981
 Asteire, 1269
 Aster, 198
 Astrés, 1262
 Atá, 593, 672
 Atafona, 508
 Atallo, 508
 Atán, 785, 1289
 Ataúde, 937
 Atiñaz, 33
 Atoude, 106, 122
 Aucella, 1109
 Áude, 1292
 Augadoce, 504
 Augalevada, 544, 1220, 1276,
 1335
 Augas de Frádegas, 1239
 Augas Santas, 335, 440, 911, 1308
 Augasmestas, 514
 Aurá, 512
 Ausejo, 193
 Avazai, 176, 1276
 Aveal, 989
 Aveliña, 230
 Avide, 230, 1103
 Avieira, 727, 926
 Axulfe, 807
 Az, 537, 1213
 Azoreira, 701, 1192
 Azúmara, 139, 610
 Baamonde, 46, 254, 677, 1029
 Baamorto, 65, 163, 733, 1075
 Babela, 1082
 Bancelares, 307, 810, 1016, 1090
 Bacelo, 1060, 1312
 Bacorelle, 182, 484, 1092
 Bacurín, 20, 84, 182, 344
 Bade, 713
 Badoucos, 702
 Baer, 232
 Baez, 232
 Bagarelas, 1228
 Bagude, 715
 Bagulla, 876
 Bailás, 462, 879
 Baílle, 438
 Baiobre, 1000
 Baiuca, 422, 922, 1228
 Bal, 184
 Baladás, 592
 Balancas, 921
 Balántega, 641
 Balántiga, 640
 Balasc, 275
 Balasco, 275
 Balasque, 275
 Balaxaz, 897
 Balboa, 154, 184, 267
 Balcoba, 267
 Baldomar, 779, 1030
 Baldomir, 1181
 Baldoy, 1325
 Baldriz, 1247
 Baleira, 1190
 Baliña, 184, 267
 Baliño, 267
 Baloira, 267, 669, 676
 Balonga, 184, 430
 Balsa, 779, 885, 978, 992
 Balse, 1260
 Balseiros, 499
 Baltar, 357, 584, 789
 Baña, 230
 Bañal, 790, 1008
 Bandalisque, 240
 Bande, 986, 1253
 Bandeira, 646
 Bandelo, 986
 Bandomil, 422
 Bangos, 834
 Baño, 844
 Baños, 1087
 Baos, 163
 Barajas, 12
 Baral, 12
 Baralde, 146
 Baralla, 11, 505, 567
 Barallas, 12
 Barallobre, 12, 857
 Baralongo, 12
 Barán, 483
 Barangón, 1281
 Barantes, 1045, 1113
 Baratroi, 1230
 Baraxeiro, 854
 Barazón, 278, 550
 Barbado, 971, 1070
 Barbaín, 196
 Barbalde, 145, 1236
 Barbantes, 1113
 Barbeitas, 615, 900
 Barbeito, 508
 Barbeitos, 827, 1224
 Barca, 520, 1040, 1304
 Barca do Castelo, 522
 Barcela, 752, 829

- Barcena, 752
 Bárcena, 163
 Barces, 962
 Barcia, 163, 205, 643, 657, 946,
 1279, 1339
 Barciaeco, 205
 Barcias, 1203
 Barciela, 990
 Barco, 722, 725
 Bardancos, 355
 Bardaos, 656, 973
 Bardelás, 1219
 Bargo, 867
 Bariz, 484
 Barizo, 46
 Baroncelle, 1219
 Barra, 1108
 Barrabeite, 645
 Barradaos, 656
 Barral, 513, 606, 638, 660
 Barral de Cima, 608
 Barranca, 469
 Barravaite, 645
 Barreal, 1043, 1141, 1301, 1312
 Barredas, 1100, 1101
 Barredo, 489, 694, 1077
 Barregallos, 1219
 Barreira, 767, 840, 922, 927, 1005,
 1043, 1279
 Barreiras, 485, 581
 Barreiro, 44, 357, 421, 437, 517,
 584, 641, 644, 705, 828, 846,
 893, 929, 1092, 1103, 1107,
 1202, 1238, 1310
 Barreiros, 499, 561, 627, 696,
 1067, 1144
 Barrela, 1014
 Barrete, 1307
 Barrido, 489
 Barrigas, 675
 Barrio, 473, 507, 536, 542, 800,
 852, 916, 985, 1005, 1017, 1053,
 1096, 1139, 1174, 1212, 1217,
 1268, 1292, 1296, 1299, 1310,
 1317
 Barrio de Abaixo, 892
 Barrio de Arriba, 1165
 Barrio Novo, 1089
 Barro, 652, 657
 Barrosa, 574, 926
 Barvalde, 145
 Barxa, 517, 532, 797, 1080, 1086,
 1096, 1104, 1159, 1167, 1339
 Barxamaior, 960
 Barxas, 515
 Barxela, 971, 1095
 Barza, 960
 Bárzan, 960
 Bárzena, 960
 Basán, 791
 Bascois, 275
 Bascós, 275, 1077
 Bascuas, 62, 640, 703, 705
 Basillao, 1302
 Basille, 211, 576
 Basoiral, 510
 Basteiros, 653
 Bastida, 230, 823
 Batán, 423, 503, 505, 627, 769,
 936, 1319
 Batifoles, 721
 Baxiña, 983
 Baxoia, 1168
 Bayer, 232
 Bayobre, 1000
 Bazal, 349, 562, 773, 1122, 1284,
 1310
 Bazar, 349, 562, 632, 773, 1038,
 1122, 1284, 1310
 Beance, 321
 Beascós, 274, 1077
 Beastar, 227
 Becerra, 73
 Becerreá, 72, 886
 Bedelle, 193
 Bedille, 193
 Bedurgos, 563
 Bedús, 875
 Begondo, 82
 Begonte, 81, 117, 139, 1029
 Beigondo, 81, 140, 550
 Beilás, 463, 880
 Beirán, 538, 1175
 Belad, 715
 Belante, 1072
 Belanxil, 146
 Belascoain, 275
 Belaz, 715
 Beldoña, 556
 Beleigán, 533
 Beleiriz, 146
 Belén, 299
 Belesar, 59, 530, 788
 Belesende, 430
 Beliño, 1105
 Belles, 251
 Bellós, 1232
 Belmil, 551
 Beloi, 1325
 Beloide, 775
 Belois, 1116
 Belouchada, 87, 146, 308
 Bemantes, 1113
 Bembibre, 419
 Bemil, 423
 Benade, 208, 227, 272
 Bendia, 161, 712
 Bendilló, 164, 515
 Bendoboy, 200
 Bendoiro, 164, 947
 Bendollo, 164
 Bendrade, 164
 Benquerencia, 562
 Berbetouros, 440, 913
 Berbigueira, 841
 Berea, 1045
 Beres, 232, 234
 Beresmo, 779
 Bergaña, 675
 Bergaza, 517, 1128
 Bergazo, 517, 1128
 Bergazos, 517, 1096, 1128
 Bergondo, 551
 Berlai, 476, 705
 Berlán, 476, 705
 Berlás, 1218
 Bermés, 947
 Bermil, 489
 Bermún, 789
 Bernadal, 857
 Bernogueiras, 1308
 Berrador, 35
 Berral, 35
 Berrande, 35
 Berredo, 35, 1077
 Berreo, 35
 Berres, 35
 Berroche, 35
 Berrondiño, 35
 Berrozo, 35
 Berselos, 568
 Bertamil, 467, 877
 Bertoña, 556
 Bertonía, 1043
 Bertosende, 1241
 Berulfe, 85
 Besarredonda, 515
 Besta, 547
 Besteiriños, 1019

- Betote, 81
 Bexán, 162, 366, 530
 Bexe, 539, 1083
 Bezoucos, 702
 Bicás, 622
 Bicerreán, 73
 Bidouredo, 760
 Bidral, 979
 Bidual, 1052
 Biduedo, 573, 715, 836, 1170
 Bidueiras, 900
 Bidueiro, 485, 867
 Bidueiros, 425, 546, 596, 1004
 Bidul, 482, 840
 Bieite, 983
 Bijoy, 1321
 Billós, 1232
 Bimbial, 508
 Bimieiro, 1121
 Biqueira, 1261
 Birbigueira, 841
 Birigo, 225
 Birizo, 225
 Birrete, 988
 Bispo, 426, 761, 1058
 Bistulfe, 911
 Biville, 235
 Bizcaia, 1045, 1263
 Blanxil, 146
 Boada, 23, 76, 1329
 Boadela, 23, 76, 376, 1329
 Boadella, 23, 76, 1329
 Boadilla, 23, 76, 1329
 Boado, 23
 Boán, 800
 Boavista, 940
 Bobadela, 23, 76, 1329
 Bobadella, 23, 76, 1329
 Bobadilla, 23, 76, 1329
 Boca, 511, 1043
 Bocamaos, 270
 Bocelo, 1128
 Bodegas, 503, 1095
 Bodial, 1285
 Boedo, 1285
 Boel, 1180, 1282
 Boelle, 816, 1127
 Boente, 1220
 Boi, 913
 Boi Pardo, 935
 Boieiro, 1082
 Boimente, 82, 499
 Boimil, 82
 Boimir, 82
 Boizán, 82
 Bolaño, 277, 696
 Boleta, 863
 Bolmente, 1047
 Bolo, 1087
 Bolois, 250, 1116
 Boña, 556
 Bondeboy, 200
 Bondoboy, 200
 Bonxe, 981
 Borcos, 1084
 Borcededo, 983
 Bornogueiras, 1308
 Borquería, 894, 1084
 Borralleiros, 511
 Borreiques, 27, 478
 Borreiros, 505
 Borrigueiro, 1224
 Borufe, 85
 Borzoado, 1115
 Bosende, 419
 Bosque, 529, 1008, 1095
 Botos, 338, 947
 Bouciñas, 1266
 Boucisca, 832
 Bouzaboa, 874
 Bouzachás, 911
 Bouzal, 419
 Bouzas, 981, 1040, 1192, 1303
 Bouzoa, 420
 Bouzoá, 437
 Bóveda, 23, 75, 1028, 1327
 Bra, 191, 856
 Brabil, 646
 Braga, 866, 1170
 Bragaña, 675, 934
 Braña, 609, 636, 823, 838, 854, 1109, 1191
 Brañas, 445, 669, 831, 967
 Brancio, 834
 Brandián, 420, 812, 993
 Brañela, 824
 Bravil, 646
 Bravos, 622, 996
 Brea, 44, 156, 427, 431, 474, 638, 645, 925
 Breixa, 633, 779
 Bréixamo, 778
 Bréixemo, 778
 Breixiña, 633
 Bréixome, 778
 Brence, 1157, 1287
 Bretios, 27, 478, 815
 Bretoña, 556
 Brevil, 646
 Briallós, 1314
 Brías, 1314
 Bricheiro, 489
 Briero, 504
 Brigos, 789
 Brimbeira, 962
 Brixeo, 771
 Brocos, 1084
 Brollón, 278, 340, 401, 1172
 Brosmos, 779, 1049
 Broullón, 341
 Broza, 527, 1090
 Brroña, 556
 Bruicedo, 824
 Bruñeira, 1170
 Bruzos, 916
 Búbal, 59, 274, 1019
 Bucíños, 1005
 Budeiro, 1285
 Budián, 1288
 Budueira, 1285
 Bugalla, 539
 Bugallal, 921
 Buida, 141
 Buín, 420
 Buisán, 835, 897
 Bullán, 897
 Bullas, 979
 Bulleiro, 674
 Bullo, 871
 Bulso, 1050
 Burbia, 68
 Burdalla, 926, 1041
 Burdallo, 926, 1314
 Burdiallos, 926
 Burela, 825
 Burgás, 808
 Burgo, 19, 616
 Burgo de Negral, 27, 869
 Buriz, 258, 996, 1347
 Burolfi, 85
 Burón, 833
 Burulfe, 85
 Buscalque, 1215, 1309
 Buscalte, 1309
 Busgardín, 1309
 Busgulmar, 1309
 Busnogueiras, 1308
 Busnullán, 965, 1215, 1309
 Buspol, 437, 576, 1215, 1309

- Bustaregas, 485
 Bustarville, 756
 Busteliño, 1023
 Bustelo, 467, 473, 515, 542, 641, 755, 859, 899, 996, 1007, 1108, 1276, 1332
 Bustelo de Lor, 523
 Busto, 572, 873, 1174, 1256
 Buxán, 534, 677, 835, 871, 988
 Buxelle, 1014
 Buxergos, 774
 Ca'n Deu, 498
 Caamonde, 254
 Cabaceira, 1282
 Cabaleriza, 768, 1210
 Cabalos, 426
 Cabana, 440, 511, 619, 622, 649, 675, 829, 858, 867, 915, 1094, 1113, 1118, 1340
 Cabanas, 90, 466, 499, 503, 513, 622, 719, 836, 890, 993, 1090, 1222
 Cabanas Antigas, 1109
 Cabanas do Monte, 716
 Cabanela, 496, 887
 Cabanelas, 426, 592, 849
 Cabaniña, 508
 Cabarca, 222, 849
 Cabarco, 1041
 Cabarcos, 221
 Cabazás, 585
 Cabe, 610
 Cabeceira, 511
 Cabeza de Vaca, 866
 Cabezais, 1276
 Cabo, 804, 896, 1080, 1171
 Cabo da Aldea, 1312
 Cabo de Arcos, 1236
 Cabo de Vila, 484, 892, 1289, 1307
 Cabodevila, 660
 Caboi, 82, 982
 Caborrecelle, 716
 Cabozas, 705
 Cabreira, 830, 1195
 Cabreiros, 596, 790, 1128
 Cabroy, 1321
 Cacabelos, 224, 575, 774, 1098
 Cacedo, 1047
 Cacerille, 1317
 Cachán, 578
 Cacheiro, 510
 Cachete, 988
 Cachopeiro, 987
 Cadagunde, 436
 Cádava, 56
 Cadaval, 284
 Cádavo, 56, 1198
 Cadeiras, 483
 Cadoalla, 887
 Cadoira, 438
 Cadrón, 948
 Cafúa, 856
 Caíbe, 804
 Caira, 1233, 1234
 Cairiocieco, 205
 Cal, 230, 468, 537, 995, 1038, 1046, 1297, 1301
 Cal de Mourelle, 419, 421
 Cal do Sapo, 511
 Calaboi de Cea, 982
 Calabreo, 754
 Calabres, 754
 Calabria, 754
 Calabuig, 982
 Calahorra, 697
 Caldas, 254
 Calde, 254
 Caldeiro, 1131
 Caldelas, 726, 1249
 Caldoval, 890
 Caleiro, 834
 Calella, 1188
 Cales, 508
 Calistro, 1139
 Calle, 874, 1336
 Calque, 1226, 1230
 Calvela, 570, 618
 Calvo, 513
 Calvos, 698, 1066, 1089
 Calvoso, 503
 Calzada, 507, 508, 832
 Camanzo, 555
 Camba, 771, 1215
 Cambillán, 1023
 Cambre, 443, 933
 Camilo, 1047
 Camiño, 440, 697
 Camiño Branco, 1136
 Camiño Vello, 333
 Camiño grande, 532
 Camoira, 912, 1155
 Camoiras, 876
 Camouco, 914
 Campa, 607, 1109, 1143, 1187
 Campaña, 928
 Campanilla, 927
 Campas, 1125
 Campaza, 536, 804, 1171
 Campazas, 537
 Campelo, 873, 892, 940, 1078, 1082, 1086, 1129, 1180
 Campelos, 1305, 1315
 Campiño, 1094
 Campo, 420, 530, 629, 650, 660, 673, 705, 719, 762, 774, 804, 868, 909, 1050, 1062, 1064, 1078, 1092, 1095, 1096, 1097, 1100, 1101, 1135, 1136, 1166, 1168, 1177, 1243, 1312, 1318
 Campo da Capela, 587
 Campo da Eirexa, 1297
 Campo da Eirexe, 806
 Campo da Feira, 862, 871
 Campo da Rocha, 160
 Campo da Vila, 809, 1060
 Campo das Parras, 1297
 Campo de Anllo, 1041
 Campo de Árbore, 888
 Campo de la Matanza, 56
 Campo de Naz, 1066
 Campo de Outeiro, 1297
 Campo de Prado, 438
 Campo de Rañeiras, 1210
 Campo do Arco, 607
 Campo do Chao, 1230
 Campo do Mato, 1225
 Campo do Muro, 1337
 Campo do Xordo, 724
 Campo dos bois, 511
 Campo Longo, 586
 Campo Maior, 942
 Campo Rairo, 1065
 Campo Verde, 1054
 Campodola, 518
 Campodoval, 516
 Campolongo, 1099
 Campomarzo, 632
 Camponaraya, 839
 Camporramiro, 790
 Camporrapado, 638
 Camporredondo, 488, 573, 722
 Camporrío, 1093
 Campos, 357, 424, 653, 763, 828, 852, 856, 1019, 1090, 1096, 1259
 Campos de Vila, 518
 Camposa, 856
 Camposancos, 355, 948

- Camposo, 1130
 Campoverde, 1306
 Cañadas, 1116
 Canaval, 1051
 Cancela, 622, 790, 806, 859, 994, 1256
 Cancelada, 897, 900, 1106
 Cancelas, 503, 836, 938
 Cancelo, 472, 510, 767, 1310
 CANCELLOS, 1055
 Cancillós, 1109
 Cancio, 95, 753
 Candaedo, 835
 Candai, 982
 Candaído, 835
 Candaira, 402, 539
 Candal, 434
 Candarey, 200
 Candeda, 1086, 1104
 Candedo, 835, 1255
 Candeira, 402
 Candelos, 834
 Candieira, 928
 Candín, 1198
 Candorcas, 503
 Caneda, 178, 1078
 Canedo, 18, 178, 1160
 Cangas, 949, 1290, 1292
 Cango, 873
 Cangos, 1282
 Cañiza, 1210
 Cañoteira, 656
 Cantabria, 96
 Canteira, 1008
 Cantelle, 1228
 Cantiz, 899
 Cantón, 990, 1038
 Cantoña, 556
 Cantoquia, 139
 Canzana, 96
 Canzobre, 96
 Capa, 1303
 Capela, 448, 942, 1082
 Caraba, 486
 Carabuñeiro, 1058
 Caracocha, 1235
 Caraño, 430
 Carantoña, 556
 Caravel, 424
 Carazo, 431
 Carballal, 284, 422, 436, 440, 569, 589, 591, 862, 876, 915, 921, 940, 980, 990, 1187
 Carballamarela, 431
 Carballas, 420, 719
 Carballás, 591
 Carballada, 660, 1058
 Carballado, 485, 518, 574, 579, 639, 708, 805, 896, 912, 918, 1007, 1312
 Carballeira, 518, 727, 797, 877, 1011, 1160, 1301
 Carballeiras, 996
 Carballidiño, 1023
 Carballido, 639, 825, 944, 990
 Carballín, 756, 887
 Carballiño, 537, 852
 Carballiños, 940
 Carballiza, 1210
 Carballizos, 794
 Carballo, 421, 479, 505, 527, 857, 1095, 1210, 1235, 1312
 Carballo de Hospital, 518
 Carballo do Lor, 521
 Carballo do Vento, 867
 Carballoguidín, 828
 Carballos, 427, 1314
 Carballós, 545
 Carballosa, 485, 855
 Carballoso, 867
 Carbedo, 1180, 1182
 Carboeira, 1055
 Carboeiriño, 634
 Carboeiro, 421, 634, 680, 1055, 1137
 Carboeiro de Francia, 634
 Carboentes, 638, 1218, 1219
 Carbosende, 422, 1219
 Carbuiz, 1219
 Carcacia, 1016
 Cardal, 674
 Cardavella, 1219
 Cardavós, 805, 1219
 Cardecid, 638
 Cardedeu, 498
 Cardedo, 724
 Cardeita, 638
 Cardelle, 385, 679
 Carderre, 638, 654
 Cardesancho, 638
 Cardesín, 654
 Cardexía, 654, 1132
 Cardexo, 1132
 Cardezo, 1132
 Cardida, 425
 Cardigonde, 638, 654
 Cardoufe, 1219
 Carfaxiño, 1219
 Cargas, 422
 Carguizoi, 1219
 Cariza, 762, 768
 Carlín, 858
 Carme, 613, 1315, 1317
 Carnaloba, 1219
 Caroceiro, 849
 Carochas, 1142
 Caroy, 1321
 Carpaceiras, 868
 Carpanzal, 1133
 Carpezal, 284, 718
 Carqueixa, 1053
 Carracedo, 501, 568, 656, 831, 1255
 Carraceira, 1203
 Carracido, 656
 Carral, 660
 Carral de Baixo, 568
 Carral de Riba, 568
 Carral Travesa, 805
 Carralcova, 1078
 Carranchousa, 1078
 Carrancova, 1078
 Carrapetal, 284
 Carraposo, 1219
 Carrapota, 508
 Carrasco, 1233
 Carregal, 870
 Carreira, 424, 508, 536, 670, 762, 774, 926, 994, 1129, 1250
 Carreiros, 313, 1243
 Carreixas, 534, 1306
 Carrelos, 873
 Carretera, 488
 Carricova, 916
 Carril, 420, 1169
 Carrís, 121, 824, 1256
 Carrizo, 922
 Carro, 930, 1348
 Carroceira, 611
 Carrofeito, 1348
 Carrofreito, 1348
 Carromao, 1101, 1219
 Carrouba, 1101
 Cartea, 1285
 Carteira, 441, 916, 1229
 Cartel, 988, 1180
 Cartelle, 988
 Cartelos, 1008
 Cartemil, 801

- Cartimil, 657
 Carude, 421, 729, 1089
 Carunchada, 896
 Cas, 858
 Cas de Moure, 1016
 Cas de Pedro, 1021
 Casa Alta, 1319
 Casa da Lama, 724
 Casa da Vila, 20
 Casa de Abaixo, 718
 Casa de Naia, 1239
 Casa de Outeiro, 522
 Casa de Parga, 868
 Casa de Pedra, 1254
 Casa do Barrio, 1008
 Casa do Monte, 27, 532, 990
 Casa do Pazo, 868
 Casa do Vello, 515
 Casa Grande, 806, 1005
 Casa Priorato, 1076
 Casabreira, 436
 Casabranca, 1256
 Casacamiño, 333, 929
 Casadela, 546
 Casadomonte, 529
 Casao, 325
 Casal, 76, 284, 349, 438, 562, 585, 593, 619, 1205
 Casal de Vito, 1263
 Casaldeita, 1138
 Casalmeao, 588
 Casamaría, 649
 Casambade, 323
 Casaniño, 1049
 Casanova, 44, 423, 490, 499, 505, 508, 511, 537, 540, 587, 588, 724, 869, 870, 873, 877, 928, 942, 984, 990, 1047, 1126, 1158, 1254, 1294, 1299, 1301, 1319, 1340
 Casantalla, 877
 Casar, 349, 543, 562, 575, 891, 1341
 Casar de Cima, 1058
 Casardixo, 1227
 Casardoño, 656
 Casarellas, 674
 Casares, 307, 847, 900, 967, 1007, 1060, 1076, 1227
 Casarizas, 768
 Casas, 807, 1067, 1171
 Casás, 727, 884
 Casas da Feira, 860
 Casas de Abaixo, 1095
 Casas de Covas, 861
 Casas do Campo, 862
 Casas do Cego, 861
 Casas do Chao, 761
 Casas do Monte, 659, 707, 761, 859
 Casas do Río, 1112
 Casas dos Galiñeiros, 864
 Casas Grandes, 1060
 Casas Novas, 588, 719, 765, 790, 1103
 Casasnovas, 537
 Casasoa, 808, 1225
 Casavella, 670
 Casbarreiro, 870
 Casbeiro, 1332
 Cascallá, 888
 Cascancela, 864
 Cascaxide, 641, 1310
 Cascortés, 1310
 Casdeguístola, 472
 Casdemiro, 785
 Casdomato, 1296
 Casdoncende, 1297
 Casebio, 136, 656, 1297
 Casela, 645
 Casetas, 1143
 Casferro, 877
 Casforno, 313, 1244
 Casgoñías, 1296
 Casilla, 420, 426, 590
 Casilla de Narón, 721
 Casillaflo, 1234
 Casilmoure, 1234
 Casiñas, 18
 Casisaldo, 1142
 Casístola, 472
 Casmiañavida, 469
 Caspardo, 877
 Caspedro, 522
 Casroque, 877
 Castañal, 510
 Castañeira, 837
 Castañosín, 832
 Castañoso, 830
 Castaoso, 836
 Casteda, 786, 836, 1247
 Castedas, 762
 Castedo, 695
 Castel de María, 897
 Castelalbo, 1315
 Castelán, 1174
 Castelo, 421, 504, 508, 523, 584, 587, 677, 705, 753, 828, 887, 920, 983, 1107, 1113, 1274
 Castelo de Cais, 1108
 Castelo de Frades, 192, 1108, 1110
 Castelo Grande, 466
 Castenandi, 172
 Castenda, 836
 Castí, 521
 Castellón, 1250, 1296, 1293
 Castinande, 172, 1041
 Castinandi, 172
 Castiñeira, 805
 Castiñeiras, 500, 535, 1202
 Castiñeiro, 583
 Castiñeiros, 588
 Castonsa, 836
 Castorres, 877
 Castrelo, 487, 921, 1008, 1195
 Castrigo, 1203
 Castrillón, 1107, 1130, 1250
 Castrifios, 1303
 Castro, 27, 358, 431, 434, 471, 476, 478, 484, 489, 503, 532, 536, 539, 544, 546, 572, 581, 585, 589, 608, 625, 629, 633, , 634647, 679, 717, 722, 769, 772, 806, 826, 827, 840, 859, 910, 923, 930, 931, 932, 943, 988, 992, 1052, 10551108, 1127, 1136, 1141, 1160, 1180, 1187, 1197, 1237, 1282, 1319, 1340
 Castro Arousa, 59
 Castro da Mámoa, 335
 Castro das Seixas, 335
 Castro de Abaixo, 846
 Castro de Arroxo, 834
 Castro de Aurela, 335
 Castro de Cabras, 949
 Castro de Ferreira, 1303
 Castro de Lamas, 573, 829
 Castro de Lobos, 677
 Castro de Martiñá, 1229
 Castro de Moreda, 1090
 Castro de Neira, 630
 Castro de Outeiro, 22
 Castro de Rei, 484
 Castro de Río de Lúa, 1229
 Castro de Valdería, 1198
 Castro Gudín, 127
 Castro Lardeiros, 1229
 Castro Lázaro, 634

- Castro Lodoso, 1229
 Castro Vilar, 943
 Castrocastríño, 653
 Castrodá, 191, 876
 Castrodelo, 764, 871, 1256
 Castroespiño, 27
 Castrolandín, 608
 Castrolanzán, 574
 Castrolázaro, 726
 Castromaior, 718
 Castromonde, 653
 Castroncelos, 1161
 Castronela, 877
 Castropodame, 345
 Castropol, 437, 576
 Castros, 670, 849
 Castrosante, 302, 1163
 Castroseiros, 1061
 Castrotaña, 1294
 Castroverde, 693
 Castrovite, 1263
 Castugares, 1220
 Casucho, 765
 Casullao, 709
 Catadoiro, 979
 Catarou, 505
 Catasol, 590, 1011
 Catasós, 108, 949
 Catatrigo, 1203
 Catro Camiños, 786, 1079
 Catroventos, 1116
 Caurel, 1179
 Cavada, 534, 1099, 1225
 Cavadas, 996
 Cavadiña, 1066
 Cave, 601
 Caxerigo, 539
 Caxete, 988
 Caxide, 1212
 Caxigal, 981
 Caxigo, 433, 608
 Caxín, 424, 1146
 Cazallas, 358, 585, 592
 Cazón, 531
 Cebra, 596, 912
 Cebreiro, 68, 596, 960, 1242
 Cebreiros, 596
 Cece, 1052
 Cecebre, 1052
 Ceceda, 1052
 Cecillón, 278, 401
 Cedrón, 1103, 1256
 Cedrón Xusaos, 1256
 Cegoñeira, 1041, 1294
 Ceides, 1007
 Cela, 192, 872, 885, 983, 1009,
 1110, 1131
 Celaguanes, 1113
 Celeiro, 500, 501
 Celeiró, 962
 Celeirón, 1066
 Cellán, 698
 Cellán de Calvos, 698
 cello, 950
 Celmán, 490
 Celme, 490
 Cembranos, 641
 Cembraos, 641
 Cencasas, 969
 Cendal, 564
 Cendoí, 270, 621, 630
 Cendón, 270
 Cendóns, 270
 Cenfoga, 653
 Centeais, 519, 1177
 Centeás, 617
 Centigosa, 832
 Centroña, 556
 Centulle, 97, 211, 808
 Cepada, 533
 Cepadas, 489
 Cepelos, 582
 Cepomundín, 705
 Céramo, 778, 1188
 Cerbaña, 635
 Cerca, 541, 567
 Cercado, 567
 Cercio, 950
 Cereda, 421
 Cerdeira, 836, 867
 Cerdeiral, 505
 Cerdeiriñas, 806
 Cerdeiro, 59, 536
 Cereixa, 1163
 Cereixal, 489, 889
 Cereixás, 1092
 Cereixedo, 516, 639, 1110
 Cereixido, 516, 639, 826
 Cernada, 230, 705, 912
 Cernadas, 574
 Cernande, 298
 Cerneda, 912
 Cerniza, 1210
 Cerracín, 298, 876, 1112
 Cerreda, 1204
 Cerredo, 839
 Cerval, 297
 Cervaña, 635
 Cervantes, 296, 555, 1046,
 1112, 1123
 Cervás, 297
 Cerveira, 297
 Cerveiro, 297
 Cervela, 297, 1241
 Cerviño, 297
 Cervo, 297
 Cervedo, 485, 617
 Cesantes, 1113
 Cesar, 368, 562, 719, 971
 Cesuras, 611
 Cetobriga, 1052
 Cezar, 368, 562, 719
 Chá, 1051, 1084, 1107, 1338
 Chabola, 803
 Chacín, 1241
 Chafarica, 432
 Chaín, 432, 832
 Chainza, 834
 Chaira, 1304
 Chamoso, 49, 50, 62, 173, 695,
 1133, 1145
 Chan, 1110, 1112
 Chan de Pando, 68
 Chan de Pena, 963
 Chanca, 785
 Chancela, 593, 912
 Chandeiro, 1112
 Chantada, 55, 791
 Chao, 761, 833, 866, 1100, 1103,
 1115, 1204, 1079, 1274, 1279
 Chao da Aldea, 617
 Chao de Leira, 830
 Chao de Vila, 885
 Chao de Vilarín, 1120
 Chao do monte, 475
 Chao do Val, 618
 Chaodacasa, 524
 Chaos, 485, 503, 1025, 1272
 Chapa, 639, 1244
 Chapelá, 1244
 Chapeleira, 313, 1244
 Charnecas, 985
 Chavaga, 65, 1080, 1200, 1345
 Chavarega, 1076
 Chave, 530
 Chavián, 1062
 Chavín, 502, 1139
 Chelo, 1345
 Chente, 670

- Chenzas, 834, 851, 1315
 Choia, 503
 Choraño, 215
 Chorén, 215, 300, 997
 Chorente, 105, 189, 215, 1232, 1336
 Chorexe, 215, 933, 1083
 Choride, 215
 Choupana, 934
 Chousa, 539, 837, 1135
 Chousas, 1062
 Chousela, 509
 Chouselas, 1048
 Chouso, 808
 Chouso Vello, 925
 Chouzán, 1009
 Chozas, 523
 Churia, 215
 Churide, 215
 Churio, 46, 215
 Churío, 215
 Churiz, 215, 259, 431
 Cián, 155
 Cibreiro, 873, 1241
 Cibrisqueiros, 595, 1310
 Cicillón, 422
 Cidre, 630
 Cienfuegos, 968
 Cifuentes, 969
 Ciguñeira, 630, 1294
 Cima da Lama, 1058
 Cima de Atán, 1289
 Cima de vila, 425, 426, 474
 Cima de Vila, 438, 489, 618, 641, 675, 849, 866, 1011, 1019, 1084, 1099, 1104, 1140, 1164, 1166, 1186, 1188, 1259, 1262, 1288, 1341
 Cimadevila, 490, 1047, 1049, 1053, 1057, 1062, 1198
 Cimo do Lugar, 1096, 1262
 Cinsa, 1076
 Cintola, 99
 Cintolo, 97
 Cintoulo, 97
 Cira, 636
 Cirio, 431
 Cis, 289, 414
 Ciudadá, 1090
 Cizán, 562
 Clodio, 320, 342
 Coalleira, 313
 Coballos, 519
 Cobelas, 699
 Cobreiro, 1294
 Codesás, 676
 Codeseda, 912
 Codeseira, 645
 Coedo, 1005, 1124, 1138
 Coelleira, 313
 Coence, 441, 917, 940
 Coenços, 917
 Coeo, 62, 76, 1329
 Coeses, 409, 1146
 Cogula, 705, 763
 Coído, 860, 1124
 Coiñado, 1124
 Coiras, 268
 Coitos, 676
 Colada, 1284
 Colado, 482, 1086
 Colleira, 313, 1244
 Colmeares, 131
 Colmenarejos, 132
 Comado, 455
 Combarro, 614
 Comeal, 1121
 Comeás, 765
 Comezo, 794
 Comiños, 501
 Compostela, 581
 Conceado, 521
 Conchadas, 593
 Concheiros, 1341
 Conchouso, 1019
 Condado, 912
 Condeboi, 248
 Condes, 593, 858, 1068
 Condomiña, 489, 572, 573
 Condomiños, 500
 Condulfe, 81
 Conguada, 916
 Constante, 467, 993
 Constantín, 568
 Contrapousada, 791
 Control, 806
 Conturiz, 81
 Convento, 807, 867, 896
 Cora, 510
 Corbaceiras, 284
 Corbacín, 471
 Corbazal, 283
 Corbeixe, 542
 Corbelle, 583
 Corda, 867, 935
 Coreixas, 1224
 Corga, 1103
 Corgo, 1133, 1250
 Corgos, 541
 Coria, 1182
 Corme, 893
 Cormes, 893
 Corna, 1005
 Cornado, 639
 Corneantes, 1046, 1113, 1123
 Córneas, 546, 702, 807, 864, 1192
 Cornedo, 1297
 Cornide, 1297
 Cornido, 1297
 Cornixa, 588
 Corno do Boi, 877, 930
 Coroto, 1205
 Corra, 876
 Corral, 920, 932, 1127, 1167, 1172, 1282
 Corral do Medio, 582
 Corrás, 587
 Correas, 433
 Corredoira, 474, 505, 510, 541, 1168, 1257
 Corroliño, 1222
 Corrospedriños, 655
 Cortapezas, 718
 Cortegada, 637
 Cortegadela, 638
 Cortella, 857, 897, 1256, 1338
 Corteporcós, 873
 Cortes, 486, 852, 1058, 1185, 1268
 Cortevella, 1205
 Cortiña, 1177
 Cortiñas, 483, 1038
 Cortiñeiro, 1269
 Coruxedo, 603, 611
 Coruxeiras, 611
 Corvaceira, 284
 Corvaceiras, 284
 Corvacín, 284
 Corvara, 275
 Corvás, 1315
 Corvazal, 23, 283
 Corveira, 1004, 1198, 1255
 Corveira de Baixo, 1005
 Corveiros, 865
 Corvelle, 1064
 Corvera, 275
 Cósaros, 657
 Cospeito, 836

- Costa, 503, 511, 530, 585, 624, 716, 869, 921, 932, 943, 1016, 1061, 1086, 1139, 1205, 1241, 1268, 1294, 1299, 1309
- Costaneiro, 1098
- Costante, 1057
- Costantín, 1027
- Costeiro, 1097, 1098
- Costela, 648, 649
- Costoia, 643, 657, 659, 1168
- Costoira, 806
- Cota, 65
- Cotá, 191, 860, 1032, 1033
- Cotarelo, 1021, 1066, 1070
- Cotelo, 65, 505, 1080, 1317
- Coterces, 962
- Cotillón, 1288
- Coto, 503, 508, 588, 634, 855, 897, 923, 932, 1100, 1138, 1223, 1240
- Coto de Lamas, 829
- Coto de Pedra, 1205
- Coto de Xunqueira, 829
- Cotobad, 733
- Cotobade, 788
- Cotón, 16, 865, 931, 941
- Cotorulo, 1066
- Couboeira, 607
- Coububeyra, 607
- Courel, 627, 1179, 1182
- Courella, 1180
- Courellas, 1180
- Cousín, 898
- Cousiño, 1271
- Couso, 17, 423, 679, 701, 765, 837, 898, 935, 990, 1108, 1171, 1212, 1279, 1283, 1332, 1347
- Cousos, 500
- Couto, 44, 422, 650, 655, 912, 978, 1043, 1170, 1197, 1227, 1254, 1266, 1305
- Cova, 230, 511, 627, 528, 830, 1010, 1091, 1103
- Covadeboy, 200
- Covadelas, 717, 1174
- Covadonga, 38
- Covallo, 1174
- Covallos, 1314
- Covariza, 46, 768, 873
- Covas, 421, 502, 514, 569, 593, 632, 638, 1122
- Covela, 852, 921, 932, 1103
- Covelo, 441, 917, 1229, 1330
- Covelos, 1220
- Covos, 1169
- Crecencia, 836
- Crecente, 687
- cregos, 473
- Crende, 434, 473
- Crescón, 1269
- Crestelle, 647
- Cristimil, 337, 950, 1214
- Cristiñade, 337
- Cristo, 505, 507
- Cristoble, 336
- Cristosende, 339
- Croio, 320, 342
- Cruceiro, 422, 652, 717, 918, 937, 940, 979, 1082, 1242, 1249, 1270, 1282, 1312
- Cruceiros, 923
- Cruces, 626, 1229
- Cruñego, 324
- Cruz, 423, 508, 527, 530, 636, 639, 726, 793, 1048, 1067
- Cruz da Carreira, 609
- Cruz do Outeiro, 520
- Cruz do Souto, 1078
- Cruz Nova, 833
- Cruzada, 431
- Cuatro Colmenas, 143
- Cuba, 606
- Cubeiro, 62, 431
- Cubela, 642
- Cubelas, 454, 699
- Cubilledo, 1195
- Cucos, 533, 1122
- Cuiña, 441, 500
- Cuíña, 587, 653, 840, 855, 919, 1041
- Cuíñas, 826, 1041, 1279
- Cullareiro, 500
- Cullergondo, 551
- Cumbraos, 424, 641, 761
- Cumial, 1121
- Cuñas, 529, 1041
- Cunqueiro, 715
- Cupeiro, 988
- Cuqueira, 809, 1022
- Curantes, 1113
- Curbeira, 655
- Curbel, 1180
- Curbián, 920
- Curiel, 1180
- Curral, 864, 874
- Curral da Fonte, 865
- Curral de Abaixo, 861, 1275
- Curral dos Mateos, 855
- Currás, 531, 636, 857, 871, 877, 982, 1306
- Currelo, 657
- Currelos, 546, 873
- Curro, 424, 434, 636, 806, 888, 1303
- Curros, 609, 672, 923
- Curtiñela, 593
- Curutela, 986
- Curutelo, 581
- Curutín, 994
- Curuxás, 285, 775, 933
- Curuxeiro, 1007
- Curvaceiros, 284
- Curvián, 441
- Cutián, 1242
- Cuvela, 726
- Damonde, 1134
- Deade, 272, 1297
- Degolada, 1197
- Degrada, 1110, 1197
- Deilás, 261, 420
- Delaparte, 879
- Delle, 317, 487
- Demondín, 1134
- Denle, 317
- Derramán, 809
- Desecabo, 588, 922, 1331
- Deva, 1110
- Devesa, 467, 505, 535, 540, 647, 765, 796, 849, 855, 859, 861, 869, 874, 912, 931, 943, 1061, 1225, 1226
- Devesa Nova, 940
- Devesas, 1076
- Dexo, 1175
- Deza, 1229
- Dialcabo, 1331
- Diomonde, 254
- Diomondi, 530
- Diós te guarde, 498
- Distriz, 981, 1081
- Diz, 682
- Doade, 951, 1052, 1297
- Docal, 503
- Docil, 1317
- Doel, 26
- Doiras, 1111, 1121, 1122
- Dombrollo, 860
- Domez, 727
- Domiz, 1176

- Dompniñor, 141, 1062, 1172
 Don Xulián, 1135
 Donalbai, 496
 Donalbán, 1142
 Donas, 876
 Doncide, 438
 Dondisla, 418, 495
 Dónego, 716
 Donelle, 670, 1055
 Dongrandeo, 496, 498
 Donide, 588
 Donín, 898, 900
 Donís, 1113
 Doniscle, 418, 495
 Donramiro, 951
 Donsión, 951
 Dorna, 1114
 Dornelas, 640
 Doruña, 556
 Dorra, 313, 314, 759, 919, 1229, 1244
 Dosinda, 116
 Douro, 315, 1111
 Drada, 1118, 1273
 Dradas, 838, 1273
 Duancos, 78, 355
 Duero, 315
 Dumia, 250, 252, 1107
 Dumpín, 1172
 Edrada, 485, 786, 1118, 1273
 Eilarrío, 1107
 Eilavila, 423, 1107, 1115
 Eimer, 195, 1338
 Eiras, 438, 624, 1089
 Eiravedra, 804
 EIRÉ, 1298
 Eireos, 1305
 Eirexa, 986, 1079, 1097, 1100, 1142, 1171, 1178, 1226, 1336
 Eirexafeita, 531
 Eirexe, 433, 436, 467, 475, 476, 478, 527, 534, 535, 536, 580, 581, 582, 584, 585, 586, 593, 644, 652, 660, 708, 712, 716, 719, 721, 724, 727, 790, 796, 798, 801, 805, 809, 812, 862, 866, 873, 877, 915, 918, 981, 1004, 1008, 1082, 1084, 1086, 1095, 1099, 1101, 1104, 1126, 1161, 1222, 1245, 1254, 1257, 1259, 1263, 1267, 1270, 1271, 1272, 1276, 1320
 Eirexiña, 1005
 Eirexúa, 1064
 Eirixe, 673, 677, 679
 Eiriz, 790, 798, 1181
 Eirón, 436
 Eiros, 1197
 Eivedo, 519, 1102
 Eixibrón, 898
 Eixón, 1165
 El Nombre de Diós, 498
 Embade, 323
 Empalme, 869, 1162
 Enciñeira, 516
 Encrucillada, 1079, 1091, 1158
 Enfermería, 894
 Enfonxa, 1022
 Engil, 122
 Engilde, 122
 Engrobias, 505
 Ensimonde, 254
 Entís, 289, 414
 Entralgo, 757
 Entrambasaugas, 467
 Enviande, 802, 1112
 Enxameá, 485
 Enxeito, 877
 Enxerto, 1004
 Enxilde, 147
 Eo, 227, 455, 610, 1202
 Erbedeiro, 1012
 Erbón, 898
 Eritaeco, 180
 Ermegil, 122
 Ermegilde, 122
 Ermegonza, 82
 Ermida, 422, 517, 534, 725, 765, 788, 898, 943, 972, 1015, 1023, 1079, 1140, 1161, 1215, 1245, 1274, 1294
 Ermide, 1232
 Ermo, 780
 Érmora, 919
 Ermunde, 254, 434
 Ernes, 753
 Erosa, 786
 Ervellais, 834
 Ervillega, 1076
 Escadiña, 121
 Escadro, 640
 Escairo, 402
 Escairón, 399, 546
 Escamelada, 828
 Escanlar, 753, 1192, 1260
 Escanos, 522
 Escaravella, 872
 Escardel, 1140, 1141, 1180
 Escardiel, 1140
 Escobio, 567
 Escoirido, 606
 Escolante, 1057
 Escoleira, 849
 Escora, 503
 Escorial, 877
 Escouprín, 622
 Escoureda, 1135
 Escouredo, 603, 606, 705, 1061, 1103
 Escouride, 836
 Escourido, 832, 836
 Escrita, 727, 916, 1245
 Escuadro, 640
 Esdulfe, 484
 Esfarrapa, 1086, 1257, 1258
 Esfarripa, 1257
 Esgrade, 1195
 Esmeriz, 792
 Esmidroy, 151
 Esmolfe, 1021
 Esmoriz, 792
 Espáilde, 423
 Espandariz, 520
 Espasande, 292, 700, 782
 Espasante, 293, 1227
 Espasantes, 293, 555, 1046, 1123, 1300
 Espeldoña, 556
 Esperante, 344, 422, 1057, 1181
 Esperanzo, 555
 Esperela, 56, 1198
 Espeses, 924
 Espido, 1097
 Espiña, 573, 1195
 Espiñeira, 840, 866
 Espiñeiro, 985
 Espiñiños, 642
 Espiño, 485, 500, 873
 esporiz, 762
 Esportel, 1180
 Esqueira, 596, 1277
 Esqueiro, 402, 596
 Esqueirón, 399
 Estación, 1051, 1142, 1158, 1162, 1164, 1304, 1338
 Estaladoira, 1257
 Estanque, 874
 Esteba, 770
 Estelo, 612

- Esteva, 426, 770
 Estibada, 1017
 Estornín, 1201
 Estoupelo, 839
 Estrada, 719, 1078, 1086, 1097,
 1107, 1135, 1147, 1299, 1303,
 1305, 1315
 Estrela, 943
 Estremar de Baixo, 1115
 Estremar de Riba, 1118
 Estremeiro, 832
 Estrumil, 545
 Fabal, 1121
 Fabás, 503
 Fabela, 613
 Fabeiro, 1079
 Fábrica, 867, 1051
 Facha, 423, 1245
 Facoy, 16
 Fafián, 1220
 Faíl, 1018
 Faílde, 1227
 Falcón, 1164
 Faluche, 790
 Familia, 1301
 Faquiós, 421
 Faramontaos, 1299
 Farelo, 338, 759, 1229, 1233,
 1237
 Fargós, 467
 Fariña, 964
 Farnadeiros, 408, 1136
 Faro, 504, 759
 Fato, 705
 Favega, 613
 Faxarda, 136
 Faxilda, 135
 Faxilde, 135, 709, 937
 Faxín, 136
 Faxinde, 136
 Fazouro, 71
 Feal, 284, 581
 Feás, 485, 516, 884, 1231
 Febral, 1284
 Feira, 986, 1225
 Feirobal, 709
 Feirol, 427
 Felmil, 141, 990
 Felón, 535
 Felós, 529
 Felpás, 920, 985
 Felpós, 441, 920
 Felposas, 920
 Fental, 772, 1136
 Fente, 147, 762, 1021
 Fenteira, 427
 Fermil, 935
 Ferradal, 930, 943, 1268
 Ferramolín, 1183
 Ferramulín, 1183
 Ferrañol, 890
 Ferraría, 487, 823, 840, 1202
 Ferreira, 52, 59, 125, 126, 127,
 441, 468, 519, 609, 707, 828,
 855, 873, 892, 921, 990, 1302
 Ferreira de Negral, 53
 Ferreira de Zamolle, 722
 Ferreiradevés, 1122
 Ferreiravedés, 1122
 Ferreiro, 926
 Ferreiroa, 128, 1167
 Ferreiroá, 722, 1299
 Ferreirola, 831
 Ferreiros, 432, 487, 529, 570, 596,
 763, 788, 836, 1043, 1060, 1066,
 1165, 1182
 Ferreiros de Valboa, 890
 Ferreirous, 827, 1118
 Ferreirúa, 722, 1064, 1166
 Ferreirúa de Abaixo, 1167
 Ferrería, 540, 610, 619, 720, 885,
 894, 897
 Ferrería Vella, 1186
 Ferrerías, 876, 942
 Ferroedo, 603
 Ferroi, 469
 Ferrol, 107, 123
 Ferrón, 1048
 Ferroño, 1313
 Ferroños, 1044
 Ferrosos, 647
 Férveda, 641
 Fervedoira, 1257
 Fervedoiro, 591
 Fervenza, 1044, 1215
 Fervenzas, 1315
 Fexó, 490
 Fiais, 516
 Fieiró, 1109
 Fiestras, 643
 Figueira, 423, 842, 1083
 Figueiras, 427, 586, 608, 1282
 Figueiredo, 847
 Figueiro, 852
 Figueiroa, 505
 Figueiroá, 1053
 Filgueira, 442, 842, 923, 951
 Filgueira da Devesa, 940
 Filgueiras, 1342
 Filgueiro, 541, 1333
 Fin, 996
 Fingoi, 563, 1324
 Fiolleda, 65, 179, 1083
 Fiolledo, 179
 Fión, 420, 528, 532
 Fionza, 420
 Fiscarelos, 636
 Fisteos, 590
 Fisteus, 515, 516
 Fito, 827
 Fiunte, 420
 Fixós, 796
 Fixoucos, 702
 Fiz de Rozas, 719
 Flor de Rei, 219
 Florderrei, 219
 Flores, 296, 414, 552, 847, 899, 962
 Flórez, 296, 414, 552, 847, 899, 962
 Florici, 431
 Florida, 585, 865, 928
 Floxón, 1319
 Fluxento, 514
 Foguentelle, 710
 Foilebar, 141, 485
 Folarinha, 1136
 Folarón, 1136
 Folgar, 485, 877, 1023
 Folgosa, 1137
 Folgoso, 1110, 1182
 Folguedas, 1342
 Folgueira, 700, 875, 985, 1103,
 1182
 Folgueiras, 438, 979, 1085, 1342
 Folgueiroa, 1115
 Folgueirosa, 609
 Folladela, 358
 Follés, 1309
 Foloña, 556
 Fompedriña, 409, 984, 1136
 Fompol, 437
 Foncova, 890
 Foncuberta, 828
 Fondahía, 500
 Fondal, 284
 Fondelo, 590
 Fondemera, 28, 81, 875
 Fondevila, 638, 675, 677, 772,
 1216, 1225, 1239, 1245
 Fondo da Costa, 1110

- Fondo da Lama, 1058
 Fondo da Vila, 610, 797
 Fondo de Vila, 533, 638, 790, 796, 801, 805, 1011, 1066, 1158, 1166, 1186, 1262
 Fondo do Lugar, 1262
 Fondón, 509, 1055, 1168
 Fondorallo, 1174
 Fondoreses, 804
 Fondoso, 859
 Fonfría, 438, 827, 961, 1243
 Fongate, 828
 Fonlor, 967
 Fonmiñá, 227
 Fon-pol, 227
 Fonquente, 1110
 Fonsagrada, 42, 827
 Fontaña, 979, 1335
 Fontaneira, 57, 1201, 1265
 Fontao, 185, 422, 426, 430, 467, 480, 500, 644, 709, 767, 874, 1016, 1301, 1318
 Fontarón, 890
 Fonte, 798, 928, 930, 937, 1067, 1079, 1092, 1098, 1104, 1158, 1161, 1164, 1305
 Fonte da Saúde, 889
 Fonte da Uz, 937
 Fonte de Cervos, 913
 Fonte do Can, 859
 Fonte do Lobo, 892
 Fonte do Porco, 765
 Fonte dos Poios, 574
 Fonte Grande, 717, 766, 915
 Fonte Maior, 1058
 Fonteboa, 426, 659, 968, 1126
 Fontecá, 1091
 Fontecavada, 1192
 Fontecova, 839
 Fontecuberta, 442, 923
 Fontedagra, 723
 Fontedaúde, 930, 937
 Fontedelo, 764, 871, 1256
 Fontedónega, 38
 Fontedóniga, 38
 Fontedoso, 859
 Fonteduña, 22, 41
 Fonteferreira, 960
 Fontefíz, 806
 Fonteformosa, 966
 Fontefría, 426, 661, 913, 996
 Fontegrada, 511
 Fonteita, 1138
 Fontela, 532, 804, 982, 995, 1094, 1173, 1192
 Fontelas, 541, 661, 1216
 Fontellada, 721
 Fontelo, 475, 1233
 Fonteo, 1202
 Fontepedre, 1315
 Fontes, 852, 867, 891, 1079, 1096
 Fonteseca, 877
 Fontevedra, 961
 Fontexoán, 586
 Fontexoana, 1119
 Fontoira, 268, 670, 876, 912, 1131
 Fontoria, 268
 Fontoura, 912, 1131
 Forcadas, 1038
 Forcados, 545
 Forcas, 646, 967
 Foreiros, 812
 Forgas, 1166
 Formariz, 812
 Formigueiro, 587, 612, 829
 Formigueiros, 596
 Formistán, 984
 Fornadeiros, 411
 Fornas, 793, 1216
 Fornaza, 840
 Fórneas, 1205
 Fornelas, 1167
 Fornelos, 859
 Forno, 593
 Forno da Cal, 889
 Fornos da Cal, 834
 Foro, 502, 586
 Forte, 583
 Forxa, 1025, 1255
 Forxán, 434, 510
 Foxaco, 859
 Foxo, 659, 753, 877, 1204
 Foxo do Cabrito, 670
 Foxoiro, 468
 Foxón, 877, 1255
 Foxos, 705, 961
 Foz, 70
 Fradé, 423
 Frádegas, 934, 1239
 Fradería, 894
 Frades, 429
 Fraga, 511, 672, 851, 857, 1237
 Fraialde, 433
 Fraián, 900
 Frairía, 700
 Fraíz, 995
 Frameán, 421, 480, 639, 763, 1007
 Framil, 409, 518, 1146
 Framille, 518
 Framiñán, 639
 Franca, 607
 Francelos, 695, 1161
 Francés, 54, 333
 Francia, 634
 Franco, 1091
 Francos, 470, 487, 570, 986, 993, 1052, 1064
 Franqueán, 674, 1130, 1140
 Franza, 811
 Freaes, 265
 Freán, 107, 122, 265, 533, 563, 788, 796, 1021, 1289
 Freande, 17, 107, 122, 1112
 Freáns, 122
 Freáns de Deva, 264, 563
 Freás, 122, 264, 563
 Freira, 512
 Freires, 394, 425
 Freiría, 857
 Freita, 1111
 Freitemunde, 254
 Freituxe, 706, 1330
 Freixedo, 1087, 1299
 Freixeiro, 521, 646, 652, 931
 Freixende, 1049
 Freixido, 159, 513, 877
 Freixo, 828, 898, 1087, 1097, 1111
 Freixo en Ribas Altas, 734
 Frenzas, 1315
 Frexufre, 122
 Frexulfé, 122
 Friamil, 107, 122
 Friamonde, 107, 122, 254, 423, 425
 Friáns, 122, 264, 563
 Friás, 107, 122, 264, 562
 Frieira, 1101, 1158
 Friol, 106, 119, 122, 861
 Friolfé, 106, 119, 122, 622, 736
 Frions, 122
 Frocela, 727
 Frogil, 122
 Froiaes, 265
 Froián, 971
 Frontal, 823
 Frontoi, 713
 Frontón, 1304
 Froufe, 122

- Frouxeira, 767
 Froxán, 1064, 1187
 Froxelle, 857
 Froxende, 1104
 Froxil, 317
 Froxón, 914
 Froxulfe, 122
 Froyán, 65
 Frugilde, 122
 Fruíme, 1280
 Fruxilde, 317
 Fruxille, 237, 317, 671
 Fruxinde, 487
 Fucarelos, 636
 Fuent Oria, 268
 Fuente de Riba de Gardelle, 44
 Fufín, 764, 1004
 Fuluxento, 514
 Fumaior, 827
 Fungueirada, 584
 Funsín, 1236
 Furados da Formigosa, 44
 Furco, 891, 1012
 Furco da Meda, 1257
 Furcos, 502
 Furelos, 358, 586
 Furís, 287, 412, 701
 Furós, 1155
 Fuxín, 593
 Fuxón, 1255
 Gabín, 994
 Gadoy, 1325
 Gafoy, 1321
 Gai, 727, 769
 Gaibor, 117, 139, 141, 1181, 1269
 Gaíme, 1280
 Gaiola, 421, 916, 1226
 Gaios, 290, 986, 1028, 1032, 1036
 Galán, 157, 646
 Galanes, 157
 Galdo, 504
 Galegos, 436, 530, 952, 1018, 1258, 1294
 Galiña, 922
 Galiñeiro, 500
 Galiñeiros, 596
 Gamalleira, 756, 829
 Gamil, 648
 Gándara, 534, 624, 857, 864, 971, 1099, 1169, 1172, 1336
 Gándaras, 940, 1016, 1062, 1104
 Gandarela, 918, 1049
 Gandarén, 199
 Gandareu, 200
 Gandoi, 240, 472
 Gandufe, 240
 Garabelos, 797
 Garbanía, 722
 Garceira, 1251
 Garceiras, 583
 Gasalla, 1193
 Gatariza, 768, 873
 Gatín, 893
 Gayoso, 44
 Geilanes, 157
 Giá, 162, 558
 Gián, 558
 Gigán, 162
 Godós, 109
 Godoy, 1325
 Goence, 917
 Gogide, 317
 Goi, 702
 Goia, 476, 516
 Goián, 477, 1303
 Goiás, 680, 879, 952
 Goimil, 773, 801
 Golada, 230, 311, 893
 Golães, 1126
 Golán, 359
 Golás, 1126
 Goldar, 418, 495
 Goleta, 645, 772, 940
 Golfa, 122
 Golmar, 20, 866, 1159
 Golpe, 513
 Golpelleira, 277
 Golpilleira, 1204
 Gomeán, 1130, 1140
 Gomelle, 470, 816, 817
 Gomesende, 432, 787
 Gonce, 17, 22, 81, 875
 Gondai, 121, 240, 738, 991
 Gondaísque, 239, 1029
 Gondán, 240
 Gondar, 117, 139, 240, 482
 Gondarei, 200
 Gondarém, 200
 Gondarén, 199, 240, 248, 468
 Gondarim, 200
 Gondeboi, 82, 200, 240, 1054
 Gondel, 240, 433, 1180
 Gondelle, 22, 433
 Gondelo, 22
 Gondollín, 359
 Gondomar, 248
 Gondoriz, 81, 240, 248, 1245
 Gondrame, 240, 247, 623, 624
 Gondrás, 240, 248
 Gondré, 200
 Gondrei, 81, 200, 248
 Gondreo, 200
 Gondriz, 240, 248, 370
 Gondulfe, 240, 248, 423
 Gontá, 240, 917
 Gontá de Arriba, 770
 Gontán, 240
 Gontariz, 240, 612
 Gonte, 81
 Gontelle, 22, 433, 671
 Gonteriz, 81
 Gontrán, 247
 Gonza, 82
 Gonzán, 533, 534
 Gonzar, 720
 Goó, 1345
 Gordón, 788
 Gorgozo, 548
 Gorgulfe, 85
 Gorís, 645
 Gorlazas, 1254
 Gorolfe, 85
 Gorufe, 85
 Goxán, 581
 Goxe, 832
 Goxilde, 317
 Goyán, 27
 Gracián, 694
 Grade, 793, 1287
 Gradín, 1270
 Gradoi, 1248
 Grallás, 285, 624
 Gramela, 671
 Graña, 255, 589, 705, 763, 825, 941, 1034, 1283
 Graña de Chao de Fornos, 836
 Granda, 438, 980, 1146
 Granda Pequena, 989
 Grandavella, 433
 Grandela, 1285
 Grandón, 696
 Grañolas, 509
 Gransimonde, 254
 Granxa, 255, 512, 1016, 1082, 1095, 1227, 1301
 Granxeiro, 587
 Granxo, 981, 990
 Grava, 644

- Grazós, 466
 Grela, 869
 Gresande, 255, 952
 Gresulfe, 255, 927
 Grixoa, 275
 Grixoá, 1010
 Groba, 360
 Grobas, 359, 587
 Grolos, 471
 Gromaz, 825
 Gromedoiro, 503
 Grove, 258, 311, 424, 618, 1347
 Grubena, 360
 Grueira, 360
 Grueiro, 360
 Grulfe, 85, 183
 Grumélez, 717
 Gruñedo, 530, 706, 1338
 Guandilanes, 240
 Guariz, 1169
 Gudín, 585
 Gudín, 124, 127, 159, 531, 539, 871
 Gudioso, 541
 Gueimonde, 254, 371
 Güela, 1342
 Guende, 586, 1291
 Guestrar, 916, 940
 Gueto, 1099
 Güián, 490
 Güiande, 1112, 1292
 Guilfrei, 892
 Guillão, 1232
 Guillade, 618
 Guillamil, 680
 Guillar, 581, 988, 1221
 Guillén, 893
 Guimarás, 487, 992, 1028, 1133, 1306
 Guimarei, 241, 570, 862, 867, 985
 Guimarey, 26
 Guimieiro, 1121
 Guimonde, 254
 Guindiboo, 1054
 Guisande, 623, 1100
 Guisoi, 1325
 Guistilán, 505
 Guitar, 942
 Guítara, 65, 1169, 1299
 Guitiriz, 362
 Guitoy, 1325
 Guldriz, 159, 862
 Gulfar, 427
 Gullade, 1084
 Gulpilleiras, 832
 Gumieiro, 1121
 Gunderei, 200
 Gundiá, 240, 248, 909, 1229
 Gundián, 240, 569
 Gundibós, 248
 Gundín, 240, 248, 770
 Gundivós, 190, 240, 1054
 Gundrame, 247
 Gundriz, 240, 248
 Gunduriz, 248
 Guntín, 81, 240, 248, 471, 857, 1085, 1331
 Guntiñas, 240, 1164
 Guntís, 240, 1061
 Gurgulfe, 85
 Gustei, 1020
 Guxeva, 810
 Haemier, 196
 Haimier, 196
 Hedra, 1315
 Hedrada, 1273
 Hedrado, 990
 Hedreira, 859
 Heimer, 196
 Heimier, 196
 Herbella, 65
 Herdeiros, 1273
 Hermemeiro, 159
 Hermida, 517, 1215
 Hermidón, 519
 Hermosende, 505
 Hermunde, 434
 Higón, 484
 Hija de Diós, 498
 Hontoria, 268
 Hórreos, 1183
 Horta, 885, 1116
 Hortas, 984
 Hortás, 1042
 Hortos, 1067, 1089
 Hospital, 54, 333, 518, 725, 930, 962, 1134
 Hospital das Xeixas, 333
 Hoz, 70
 Ider, 167, 195, 196, 198, 421
 Iglesia, 500, 503, 506, 507, 509, 512, 513, 546, 619, 633, 639, 647, 649, 655
 Igón, 1118
 Igrexa, 421, 422, 490, 546, 674, 675, 680, 810, 1092, 1188, 1315
 Illa da Colleira, 1244
 Illoá, 774
 Incio, 309, 934, 996, 1347
 Infanta, 513
 Infantes, 1046
 Infanzós, 477
 Infesta, 1098
 Insua, 418, 423, 502, 506, 677, 706, 996, 1030, 1031, 1032, 1035
 Insua de Castro, 1033
 Invernal, 831
 Invernallas, 192
 Invernegas, 615
 Invernego, 1285
 Irago, 679, 1200
 Irixe, 767
 Iso, 677
 Ivedo, 519
 Ixábara, 1169
 Juberiz, 1017
 Jucarelos, 636
 Juriz, 27, 257
 Labagueira, 919, 1020
 Labiada, 837
 Labio, 62, 695, 837, 1141
 Labrada, 1160
 Labradías, 1095
 Lacer, 470
 Lacia, 997
 Ladar, 772
 Ladra, 906, 1032
 Ladredo, 1025, 1195
 Ladricelo, 942
 Ladride, 1195
 Ladrido, 1195
 Lagar, 529, 1084
 Lagares, 1112
 Lagariza, 768, 801, 873, 1210, 1320
 Lágea, 163
 Lago, 593, 890, 965, 1125, 1206
 Lagoa, 422, 437, 506, 623, 708, 812, 866, 930, 1091, 1095
 Lagoas, 835
 Lagorza, 719
 Lagos, 1259
 Lagouzos, 860, 1059
 Lagúa, 888, 961
 Lagúas, 835
 Laguiño, 1125
 Laia, 442, 444, 924

- Laias, 442, 924
 Lalín, 178, 277, 629, 916, 953
 lama, 1221
 Lama, 230, 516, 527, 529, 541, 655, 802, 804, 812, 852, 986, 1021, 1038, 1055, 1067, 1076, 1082, 1085, 1091, 1096, 1117, 1160, 1165, 1166, 1171, 1259, 1269, 1291, 1301, 1314, 1315
 Lama Boa, 943
 Lama de Outeiro, 1091
 Lama de Rei, 1116
 Lama do Outeiro, 1066
 Lama do Prado, 1049
 Lama do Sobrado, 1066
 Lama dos Campos, 1066
 Lama Redonda, 1100, 1331
 Lama Retorta, 769
 Lamabecerros, 630
 Lamabelide, 627
 Lamacamiño, 797
 Lamaceal, 284
 Lamaceda, 513
 Lamacemón, 630
 Lamafeal, 284
 Lamagrande, 547
 Lamaigrexra, 1168
 Lamalonga, 532
 Lamamarín, 798
 Lamapodre, 545
 Lamapulleira, 941, 1127, 1143
 Lamarredonda, 506
 Lamarregueira, 790
 Lamarrío, 899
 Lamas, 500, 513, 530, 537, 573, 720, 828, 863, 940, 1004, 1007, 1050, 1095, 1116, 1145, 1216, 1246, 1283
 Lamas de Brosmos, 1058
 Lamas de Lor, 523
 Lamas de Moreira, 829
 Lamas de Río, 716
 Lamas Maiores, 717, 720
 Lamasandrei, 427
 Lamasendín, 787
 Lamatrema, 470
 Lamazares, 1216
 Lambre, 443, 933
 Lamea, 676
 Lamegos, 607
 Lameira, 937
 Lameiro, 1039
 Lameiros, 596, 766
 Lamela, 472, 518, 645, 724, 798, 807, 816, 1023, 1089, 1100, 1333
 Lamelas, 432, 582, 836, 868, 925, 1055
 Lamparte, 943
 Lampaza, 1053
 Lán cara, 534, 866, 1169, 1260
 Landeira, 1205
 Landín, 608
 Landoy, 1321, 1325
 Landriz, 436
 Landro, 610
 Landrove, 507, 610
 Lapío, 1141
 Lardeiros, 766
 Larín, 1261
 Laro, 645
 Lastra, 1203
 Latadal, 701
 Latas, 991
 Laurentín, 701
 Lavadoiro, 982, 997
 Lavallo, 940
 Lavandeira, 512, 754, 1303
 Lavandeiras, 721, 763, 997
 Lavandelo, 764
 Laxa, 806, 1008, 1022
 Laxas, 46, 1064, 1222
 Laxe, 163, 230, 425, 476, 487, 502, 622, 533, 651, 706, 774, 794, 857, 934, 980, 994, 1238
 Laxedo, 603
 Laxes, 571, 865, 875, 1130, 1255, 1301
 Laxiña, 1016, 1025
 Laxosa, 51, 1142
 Laza, 1254
 Lázara, 634, 655
 Lázare, 469
 Lea, 434, 863, 864
 Leas, 500
 Lebesén, 21, 84, 256, 276, 300, 476
 Lebesena, 21, 84, 257
 Lebesende, 256, 1247
 Leborei, 765
 Leboreira, 863, 913, 938, 1230
 Leboreiro, 360, 588
 Leboriz, 470
 Leboro, 1225
 Lebosende, 256
 Lebosendo, 256
 Lebozán, 953
 Lebrón, 1174
 Lebruxo, 571
 Ledro, 867
 Leilón, 939
 Leirado, 1252
 Leiras, 627, 923
 Leituego, 831
 Leixazós, 520
 Lemos, 223, 1088, 1345
 Lemparte, 476
 Lence, 530, 1007, 1091, 1144, 1287
 Lende, 1084
 Lendorrío, 426
 Lentil, 769
 Lentín, 455
 Lentomil, 825
 Lentrebe, 88
 León, 720
 Lestedo, 442, 658, 925
 Lesteiro, 658
 Lestobre, 658
 Lestón, 658
 Lestrove, 658
 Letrigo, 867
 Letros, 647
 Lexo, 461, 571
 Lexucairo, 571
 Liber, 167, 195, 198, 893
 Liboy, 1321
 Librán, 1204
 Libre, 192
 Licín, 534
 Lidín, 824
 Lidor, 1131
 Lier, 167
 Ligonde, 81, 200, 202, 240, 765
 Limiñón, 800
 Liñarán, 1055, 1056
 Liñarells, 940
 Liñares, 307, 539, 551, 808, 838, 840, 897, 962, 992, 1053, 1169
 Liñares de Maderne, 830
 Liñariños, 1181
 Líncora, 790, 795
 Lindín, 608
 Linharelo, 921
 Lión, 720
 Lis, 649
 Liste, 1272
 Liúlfe, 925
 Lixela, 435

- Lixibán, 1020
 Lixuás, 438
 Liz, 471, 649
 Llacín, 825
 Lladairo, 827
 Llan, 838
 Llancela, 835
 Llencias, 834, 1315
 Lobagueira, 919, 1020
 Lobagueiras, 919
 Lobeiras, 46
 Lobeiro, 588
 Lobelle, 385, 1013
 Lobezao, 862
 Lobio, 1046, 1057
 Lobios, 1046, 1057
 Lobos, 1080
 Locai, 90
 Locay, 17, 24
 Lodeiro, 502, 925, 953, 1097
 Lodeiros, 596
 Lodos, 836
 Lodoso, 766
 Loentia, 161, 163, 712
 Logares, 836
 Loio, 377, 486, 488, 702
 Loivo, 1046
 Lomba, 1333
 Lombao, 490
 Lombas, 981
 Lombo, 503
 Lombogordo, 502
 Loña, 556
 Longalai, 470
 Lóngara, 613, 1169, 1198
 Longarela, 613, 987, 1029
 Lor, 521, 967, 1159, 1257
 Lornés, 1304
 Lornís, 1304
 Losón, 953
 Lourás, 647
 Louredo, 534
 Loureiro, 490, 867, 1005, 1144,
 1205, 1217, 1316
 Loureiros, 596
 Lourente, 1175
 Lourentín, 772
 Lourés, 587
 Lourido, 868
 Lourís, 434
 Lourixe, 434
 Louriz, 434
 Louro, 913
 Lousada, 472, 617, 724, 963,
 1013, 1014
 Lousadela, 319, 469, 1185, 1275
 Lousado, 877, 1033, 1142
 Lousende, 869
 Louteiro, 838
 Louxadelas, 851
 Louxas, 829
 Louzaneta, 395
 Lóuzara, 964, 1170
 Louzarella, 964
 Loyo, 35
 Lúa, 227, 435
 Luaces, 435, 962
 Luazes, 435
 Lubagueiras, 1020
 Lubre, 1000
 Lucencia, 767
 Lucenza, 795
 Ludeiro, 770, 809, 830, 1233
 Lugar, 1172, 1319
 Lugar de Abaixo, 1168
 Lugar de Arriba, 1168
 Lugás, 326
 Lugo, 285, 326
 Lulaiños, 1014
 Lulás, 1018
 Lumieiras, 1060
 Lusió, 20, 834, 850
 Lusoiros, 482
 Lustiás, 422
 Luvixe, 722
 Luxilde, 943
 Luz, 877
 Maariz, 615
 Mabegondo, 551
 Mácara, 936, 1170
 Maceda, 179, 360, 442, 588, 706,
 835, 926, 990, 1135, 1143
 Macedo, 179, 281, 688, 859
 Maceira, 402, 954
 Mación, 1310
 Madelos, 128, 864
 Maderne, 830
 Madorra, 593
 Madredeauga, 542
 madriñán, 954
 Magazos, 508
 Magoi, 843
 Maguxe, 706
 Mahía, 230, 311
 Maía, 230, 258
 Maíza, 1255
 Maiobre, 999
 Maior, 609
 Malagón, 512
 Malate, 333
 Malde, 989
 Malladoira, 1257
 Mallo, 506, 937, 1011
 Malló, 506
 Malos, 356
 Malpica, 870
 Malveiros, 544
 Mámoa, 485, 629, 868, 921
 Mamoelas, 916, 1214, 1229
 Mamurria, 925
 Manán, 1143
 Mañar, 510
 Mañariz, 545
 Mancebico, 520
 Mancegar, 1231, 1250
 Mandeo, 215
 Manduas, 633, 646
 Mañente, 105, 1305
 Mangoeiro, 448, 982
 Mangoeiros, 448
 Mangüeiro, 448, 673
 Manhufe, 986
 Mantelle, 867
 Mañufe, 83, 986
 Manxadoiro, 857
 Manxar, 1262
 Manxarín, 1262
 Mao, 311, 601, 1328, 1345, 1346
 Maragouzos, 656
 Marantes, 1113
 Marás, 1306
 Marcadoiro, 487
 Marce, 1320
 Marcela, 873
 Marcelle, 211, 382, 383, 1085
 Marco, 657, 766
 Marco do Chao de Esportel, 44
 Marcoi, 91
 Marcón, 1167
 Marcoraos, 586
 Marcoy, 24, 1325
 Marei, 1144
 Marelo, 116
 Marentes, 753
 Marexe, 1083
 Margaride, 521, 647
 Maril, 643
 Marín, 593, 791
 Mariñaos, 1220

- Mariño, 1144
 Mariz, 369, 422, 724, 797
 Marmoiral, 724
 Marques, 296, 414, 552
 Marquesa, 1160
 Márquez, 296, 414, 552
 Marquide, 611
 Marrás, 366, 588, 1306
 Marrondo, 699
 Marronteiro, 943
 Marrube, 535
 Marrubio, 1004
 Martagona, 581
 Martices, 962
 Martín, 310, 468, 775, 1205,
 1243, 1248, 1332, 1333
 Martiñal, 1291
 Martinete, 988
 Martixe, 648
 Martul, 989, 1162
 Martul de Alende, 1169
 Marza, 651
 Marzá, 442, 927
 Marzán, 54, 767, 1342
 Marzás, 1014
 Mascaño, 583
 Maside, 65, 1298
 Masma, 455, 610
 Masoucos, 702
 Mata, 965
 Matafaxín, 1141
 Matamá, 1044
 Matanza, 485, 1012
 Matei, 469
 Matela, 25, 572, 989
 Matelas, 1087, 1317
 Matelo, 25
 Matelos, 988
 Mateos, 855
 Mato, 25, 424, 442, 536, 584, 623,
 797, 850, 928, 982, 1015, 1052,
 1080, 1089, 1092, 1097, 1099,
 1263, 1294, 1305, 1317, 1319
 Maúfe, 986
 Maxais, 420
 Maxal, 420, 421, 759
 Maxedo, 420
 Maxide, 706, 1298
 Maxofrío, 420
 Mazaeda, 835
 Mazaílle, 573
 Mazaira, 402, 1020, 1340
 Mazairo, 1089
 Mazarelos, 532, 660
 Mazcarelle, 868
 Mazo, 433, 485, 522, 727, 835,
 836, 837, 894, 1113, 1121, 1183,
 1187, 1285
 Mazos, 572
 Meá, 1104
 Meandreiras, 766, 1206
 Meda, 256, 473, 649, 695, 703,
 1087
 Medas, 522
 Medeiro, 1238
 Medela, 421
 Medelo, 647
 Medoña, 556
 Medorra, 1102
 Medorras, 697, 767
 Meicende, 102
 Meidonín, 984
 Meigonte, 81, 202, 862
 Meijeiro, 82
 Meijido, 82
 Meilán, 82, 134, 202, 271, 1139
 Meiral, 516
 Meiraos, 1184
 Meire, 361, 589, 675
 Meiroi, 1280
 Meisende, 102
 Meitriz, 533
 Meixaboi, 82, 202, 471
 Méixamo, 778
 Meixarín, 1262
 Meixe, 1262
 Meixedo, 82
 Méixemo, 102, 778
 Meixendo, 82, 102
 Meixente, 82, 102, 202
 Meixide, 82, 202, 442, 806, 929,
 1081
 Meixide Pequeno, 798
 Meixido, 82
 Méixome, 105, 610, 654, 778, 955
 Meixomence, 654
 Meixomín, 105
 Meixonfrío, 1025
 Meizarán, 68
 Meizoso, 147
 Melide, 361, 590, 790, 1216
 Mena, 1221
 Mencide, 917
 Mende, 935, 1032, 1285
 Méndez, 21
 Mendoia, 1168
 Mendreira, 535, 766, 1206
 Mendreiras, 1206
 Mer, 1064
 Mera, 27, 90, 610, 659
 Mercé, 934
 Mercurín, 1186
 Merelle, 193
 Merille, 193
 Merín, 643
 Merla, 917
 Merlán, 261, 442, 798, 917, 930
 Merlín, 502
 Meroy, 1325
 Meruso, 1340
 Meruz, 1340
 Mesego de Cabo, 1331
 Mesón, 426, 837, 941, 1131, 1139
 Mesonfrío, 424
 Mestre, 1280
 Mexomín, 654
 Mide, 485
 Mido, 833
 Midón, 519
 Míguez, 115
 Milladoiro, 833
 Millán, 116, 422, 1059
 Míllara, 1170, 1320
 Millarada, 530
 Millarados, 488
 Millares, 1181, 1191
 Milleirós, 108, 275, 436, 768,
 1015, 1024
 Minas, 1055
 Minas de Freixo, 1087
 Mingos, 116
 Miñide, 840
 Miño, 610, 1312
 Miñotos, 1342
 Miogo, 1102
 Miotos, 1342
 Miraces, 962
 Mirallos, 487, 671, 839, 1314
 Miranda, 294, 703
 Mirandela, 703
 Miranzo, 555
 Miravalle, 424
 Miraz, 865, 1184
 Mirce, 590
 Mirón, 431
 Miuteira, 529
 Moa, 230, 647, 648
 Moal, 107, 122
 Moalde, 83, 106, 122, 648

- Mocha, 579
 Modorra, 1338
 Modreiro, 965
 Moeche, 113
 Moeda, 961
 Moede, 676
 Mogor, 1042
 Mogueira, 1042
 Moia, 1168
 Moimenta, 656, 955
 Moimentos, 487
 Mofñas, 424
 Moire, 268
 Moldes, 361, 590
 Mollón, 1061
 Momelle, 1055
 Monciro, 62, 432, 695
 Mondelo, 522
 Mondoeses, 812
 Mondo, 606
 Mondoñedo, 71, 603
 Mondoy, 1321, 1325
 Mondriz, 860
 Moneixas, 955
 Monel, 899
 Monelo, 899
 Monfadal, 613
 Monforte, 1088
 Monfín, 575
 Monseiro, 1061, 1261
 monseiro
 Montalbán, 512
 Montaña de Agra, 894
 Montarelo, 935
 Monte, 276, 449, 473, 477, 704, 799, 923, 1089, 1137, 1140
 Monte Cubeiro, 413
 Monte da Feira, 680
 Monte de Meda, 59
 Monte Gudín, 127
 Monte Navego, 59, 276
 Monte Pando, 1095
 Monte Porriño, 1230
 Monte Sandeu, 498
 Monte, Santa Eufemia, 674
 Monteagudo, 65, 833
 Montealegre, 427
 Montecalvo, 768, 1229
 Montecelo, 506, 531, 590, 767, 913, 1081
 Montecelos, 314, 423, 866, 1244
 Montecubeiro, 695, 704
 Montedemeda, 25, 817
 Montederramo, 721
 Montefurado, 519, 1278
 Montegrande, 541
 Monteiros, 506
 Montelén, 445, 677
 Montelora, 1257
 Montemaior, 992
 Montemayor, 227
 Montenovio, 980
 Monterredondo, 545
 Monterriño, 836
 Monterroso, 758
 Montes, 534, 719
 Montesandeu, 498
 Monteseiro, 830, 1061
 Montesíño, 1268
 Montibeiro, 919
 Montijo, 1263
 Montoutiño, 592
 Montouto, 243, 471, 479, 592, 814, 831, 1019, 1193, 1229
 Montouto da Devesa, 815
 Mor, 268
 Morá, 1299, 1320
 Morade, 1094
 Morade Grande, 1104
 Moradela, 1051
 Morcelle, 383, 384, 894
 Morcigueira, 672
 Mordadiz, 424, 682, 683
 Moreda, 196, 424, 1068, 1090, 1186, 1307
 Moreda, 443, 851, 931, 1100, 1310, 1340
 Moreira, 707, 761, 797, 829, 923, 1114
 Moreiras, 469, 724, 852, 1039, 1100
 Morgade, 261, 501, 544, 682, 1007
 Morlán, 261, 973
 Morlanes, 973
 Morlás, 260, 426, 973
 Morouzos, 860
 Mortalanes, 973
 Mortolanes, 971
 Moruxosa, 678
 Mos, 147
 Moscallos, 1314
 Moscán, 625
 Mosende, 86
 Mosiños, 544
 Mosqueiros, 874
 Mostaz, 1181
 Mosteiro, 334, 402, 423, 425, 427, 436, 443, 474, 546, 699, 802, 921, 931, 1057, 1116, 1255, 1299, 1334
 Mosteirón, 1200, 1250, 1255
 Mosteirovello, 485
 Mota, 474
 Mocos, 702
 Mougán, 475
 Moural, 610
 Mourazos, 552
 Moure, 268, 420
 Mourelle, 385, 1127
 Mourellos, 536, 659, 672, 1096
 Mourence, 188, 506
 Mourénta, 159
 Mouréntán, 1053
 Mourente, 768
 Mourenza, 188
 Mourices, 944, 962
 Mouricios, 799, 944
 Mouril, 932
 Mourillón, 1272
 Mouriscados, 787
 Mourisco, 831
 Mouriz, 91, 1225
 Mouro, 1303
 Mouromorto, 918
 Mouronte, 768
 Mouros, 928, 1113
 Mourulle, 424
 Mousende, 86
 Moutarelle, 1055
 Moutras, 487
 Moutrás, 883
 Mozandeo, 492, 496
 Mozón, 868
 Muélledes, 361
 Muíña, 436, 823, 1208, 1285
 Muíño da Devesa, 943
 Muíños, 513
 Muíños, 1146
 Muíñovedro, 801
 Mulido, 722
 Mulleres, 1013
 Mundín, 587, 630, 772, 786, 812, 872, 1020
 Muñeiz, 900
 Muñiz, 754
 Muradelle, 800
 Muraza, 875
 Muria, 755

- Murias, 755, 830, 900, 1206
 Muriellos, 755
 Muro, 1262
 Muxa, 796, 1286
 Muxén, 1286
 Nabán, 1044, 1055
 Nabás, 1044
 Nadal, 510, 1300
 Nadela, 707
 Nafreita, 230
 Nai, 489
 Naia, 1238
 Nalón, 214
 Namela, 724, 940
 Nande, 800, 1008
 Nandulfe, 802, 807
 Nantín, 888
 Naraia, 224
 Naraos, 694
 Naraxa, 839
 Narla, 124, 281, 610, 737, 865,
 1170
 Narón, 68, 721, 892
 Narra, 865
 Naseiro, 513
 Navallo, 801, 831, 940, 1285
 Navallos, 475, 537, 1278, 1314
 Navás, 533
 Naveda, 696
 Navego, 854
 Naz, 1044, 1066
 Neaño, 46, 214
 Neboeiro, 601
 Nebrexe, 1083
 Neda, 1127
 Negral, 479, 677, 921
 Negreira, 754
 Negreiriños, 650
 Negreiros, 650
 Negrelos, 1221
 Negueira, 754
 Negueiroá, 754
 Neira, 57, 572, 610, 625, 1132,
 1201, 1265, 1274
 Neira de Cabaleiros, 1264
 Neira de Jusá, 566
 Neira de Rapados, 1264
 Neiras, 1060
 Neuro, 835
 Nelle, 214
 Nemancos, 355
 Nespereira, 59, 722, 1025, 1070,
 1072
 Neves, 424, 726
 Nigoy, 1321
 Nigueiroá, 754
 Niñarellos, 921, 940
 Niñodaguaia, 552
 Nixela, 435
 Noceda, 179, 837, 956, 1067,
 1117, 1184
 Nocedas, 1092
 Nocedo, 179, 520, 1067
 Noche, 112
 Nodar, 127, 867, 1004, 1038
 Nogaredo, 639
 Nogarido, 503, 639
 Nogueado, 1067
 Nogueira, 422, 754, 801, 803, 842,
 846, 1039, 1042, 1082, 1099,
 1165
 Nogueira de Ramuín, 754
 Nogueiras, 469, 1164, 1298
 Noia, 1168
 Noite, 862
 Noste, 112
 Nostián, 113
 Nouche, 112, 113
 Noudelo, 1114
 Novaes, 523
 Novela, 552
 Novelín, 1348
 Novelle, 1091
 Novelúa, 314, 768
 Novexilde, 868
 Novinho, 1139
 Novío, 834
 Nugallás, 1232, 1237
 Núñez, 761
 Nuxilde, 795
 O, 387
 O Meire, 675
 O Outeiro, 803
 Obiña, 756, 1286
 Oeste, 389
 Ofén, 997
 Oia, 1168
 Ofíncio, 309
 Oira, 616
 Oirán, 616
 Oirós, 362
 Oitavén, 300, 997
 Oleiros, 277, 450, 596, 651, 1016,
 1265
 Oliveira, 46
 Olmos, 762, 1120
 Olveda, 1245
 Omeire, 361
 Or, 386
 Orade, 389, 506
 Orán, 430
 Orbazay, 26
 Órbigo, 177
 Ordes, 450, 676
 Ordóñez, 455
 Orizón, 278
 Orois, 362, 591
 Oroña, 556
 Orosa, 443, 932
 Oroxe, 259
 Orra, 697
 Orras, 1183
 Ortelles, 1319
 Ortigoso, 828
 Ortigueira, 842
 Ortoá, 100
 Orxaínza, 545, 1255
 Orxais, 523
 Orxal, 509
 Oseira, 1288
 Oseja, 193
 Oselle, 192
 Osís, 918
 Osma, 610, 807, 1020
 Osoño, 190
 Oubime, 1140, 1280
 Oubiña, 756, 1286
 Ouiña, 756, 1286
 Oural, 1248
 Ourantes, 1113
 Ourao, 509
 Ourás, 1248
 Ourigo, 528
 Ourille, 193, 1335
 Ourín, 1212
 Ouriz, 422
 Ouro, 71
 Ouro, 123, 475
 Ousá, 188, 190, 868
 Ouselle, 188, 190, 894
 Ousende, 537, 1032
 Ousille, 188, 190, 1056
 Ousón, 188, 190, 895
 Ousoño, 190
 Óutara, 534, 866, 869, 1169
 Outarelo, 869, 1078, 1305
 Outariz, 1283
 Outeiriño, 635, 944, 1049, 1097,
 1260, 1294

- Outeiriños, 537
 Outeiro, 421, 422, 423, 424, 425, 430, 431, 435, 438, 468, 470, 474, 483, 484, 489, 503, 506, 509, 510, 520, 527, 531, 535, 537, 539, 585, 587, 611, 623, 626, 631, 634, 641, 644, 647, 649, 651, 652, 655, 657, 671, 674, 678, 704, 719, 768, 787, 797, 807, 809, 851, 852, 864, 865, 867, 870, 875, 878, 910, 915, 918, 919, 920, 921, 934, 940, 941, 1007, 1011, 1023, 1025, 1048, 1062, 1064, 1066, 1079, 1081, 1091, 1102, 1103, 1125, 1136, 1140, 1144, 1162, 1177, 1220, 1221, 1231, 1234, 1237, 1260, 1264, 1291, 1296, 1304, 1307, 1309, 1311, 1315, 1316, 1319, 1320, 1333, 1341
 Outeiro de Bucifios, 1006
 Outeiro de Burdallos, 927
 Outeiro de Donas, 1239
 Outeiro de Pena, 487
 Outeiro de Rei, 991, 1156
 Outeiro de Vellas, 703
 Outón, 990
 Outonais, 837
 Outorelo, 1078
 Ouviaña, 1286
 Ouviaño, 756
 Ouzande, 635
 Oviñana, 756
 Oxuriz, 27, 258, 477
 Paadin, 615
 Pacio, 433, 521, 534, 615, 720, 797, 804, 805, 869, 995, 1039, 1048, 1050, 1057, 1063, 1136, 1141, 1172, 1276, 1294, 1298
 Pacio do Río, 1337
 Paciocova, 1093
 Pacios, 423, 425, 431, 475, 476, 486, 488, 522, 537, 539, 541, 546, 573, 623, 627, 771, 798, 831, 839, 853, 866, 964, 1010, 1048, 1064, 1081, 1087, 1091, 1094, 1097, 1099, 1104, 1132, 1293, 1301, 1305, 1316, 1350
 Pacios da Serra, 520
 Pacios de Anllo, 1042
 Pacios de Veiga, 1167
 Paciovello, 522
 Paderne, 707, 800, 1112, 1184, 1307
 Padornelo, 68, 965, 1118, 1196
 Padrairo, 808
 Padriñán, 611
 Padrón, 831, 1118
 Padronelo, 965, 1118
 Padrucao, 557
 Paíme, 1280
 Paimoure, 474
 Panceira, 506
 Paínza, 1255
 Paio, 852
 Paizás, 22
 Palacio, 1272
 Palaciosmil, 891
 Palas, 353, 443, 932
 Pallarega, 501, 1076
 Pallares, 58, 342, 468, 471, 1076
 Pallarvello, 965
 Palleiros, 1087
 Pallota, 655, 766, 873, 878, 918, 941
 Palmeán, 831
 Palmeira, 503
 Palmou, 956
 Pambre, 443, 933
 Panadeiros, 593
 Panda, 831
 Pandela, 836
 Pandelo, 1116, 1201
 Pando, 826, 895, 1083, 1111, 1117, 1264
 Pandos, 1139
 Panfolía, 1293
 Panfulía, 1293
 Panoia, 1168
 Pántara, 866
 Pántaras, 823
 Pantón, 1302, 1308
 Paos, 855
 Papelle, 275, 1011, 1024
 Papín, 574
 Papoi, 344, 1324
 Parabispo, 584, 585
 Paracosteira, 802, 806
 Parada, 514, 652, 740, 956, 991, 1170, 1186
 Paradai, 564
 Paradani, 265
 Paradanova, 834
 Paradapinol, 123
 Paradapiñol, 524
 Paradaseca, 521
 Paradavella, 56, 832
 Paradela, 451, 488, 489, 521, 648, 677, 678, 987, 1010, 1067, 1145, 1193, 1206
 Paradiñas, 829
 Parafita, 584, 593
 Paraíso, 1283
 Paralaya, 924
 Paramaeco, 205
 Páramo, 13, 64, 205, 620, 708, 778
 Paraño, 869
 Paraños, 588
 Parapar, 629
 Pardal, 593
 Pardellas, 721, 859
 Pardiñas, 502, 607, 1332
 Pardiñeira, 855
 Pardiñoiro, 874
 Pardiñoiros, 588
 Pared de Delle, 487
 Paredes, 627, 641, 853, 855, 858, 1102, 1210, 1223, 1238, 1333
 Paredes de baixo, 485
 Paredes de riba, 485
 Parga, 128, 506, 610, 868, 906, 1031, 1032
 Parrassa, 506
 Parrocha, 485, 486, 1217, 1230, 1338
 Parte, 230, 601, 1093
 Parteme, 520, 773
 Parteme de Baixo, 764
 Pasada, 1201
 Pasada Seca, 827
 Pasadoiro, 995
 Pasante, 782
 Pasantes, 782, 1046, 1113
 Pasarín, 1022, 1280
 Pascuais, 991
 Pastoriza, 768, 824, 873, 1210
 Patos, 475
 Pausalido, 615
 Páxara, 534
 Paxariña, 510
 Páxaros, 1341
 Payo Manuel, 816
 Paz, 992
 Pazo, 121, 314, 681, 871, 875, 937, 991, 1241, 1244
 Pazo do Monte, 930
 Pazos, 651, 652, 675, 678, 1222

- Pazos de Palmou, 652
 Pé do Altar, 506
 Pé do Monte, 506, 617
 Pé do Muíño, 506
 Peago, 1015, 1160
 Peares, 307
 Peciña, 1104
 Pecouzo, 980
 Pedra, 717, 828
 Pedra Cabalar, 68
 Pedradreita, 1131
 Pedrafita, 573, 574, 802, 966,
 1028, 1145, 1184
 Pedrafitelas, 839
 Pedragoso, 985
 Pedragude, 65, 1300
 Pedralaxe, 657
 Pedramaio, 874
 Pedranegra, 872
 Pedras, 547, 939, 1093, 1104
 Pedras blancas, 544
 Pedraza, 769
 Pedre, 443, 934
 Pedredo, 603, 615
 Pedregal, 284, 503, 1117
 Pedregás, 1132
 Pedreira, 423, 488, 509, 825,
 1260
 Pedreiras, 869, 870, 1332
 Pedrelada, 798, 890
 Pedrido, 615, 801
 Pedriña, 761, 961
 Pedro, 1025
 Pedro do Ermo, 780
 Pedrosa, 899
 Pedrosas, 506
 Pedroso, 614, 810, 872, 1222
 Pedrouza, 1238
 Pedrouzo, 65, 421, 644, 980
 Pedrouzos, 62, 362, 507, 513, 527,
 591, 626, 728, 797, 839, 860,
 861, 1059, 1251
 Pedrouzos de Bascuas, 640
 Peibás, 1246
 Peiceira, 546
 Peiluz, 914, 1340
 Peimoure, 474, 914
 Peites, 847
 Peixoáns, 914
 Peizais, 835
 Peizal, 1243
 Peizás, 1127
 Pelamio, 1136
 Pelete, 988
 Pelourao, 512
 Pelourín, 612
 Pena, 421, 435, 487, 496, 504,
 512, 529, 545, 574, 586, 591,
 592, 634, 657, 708, 792, 860,
 869, 875, 913, 917, 920, 922,
 932, 936, 961, 1010, 1016,
 1044, 1056, 1099, 1103,
 1105, 1315, 1316, 1319
 Pena Corveira, 1251
 Pena da Cobra, 62, 227
 Pena da Laxe, 59
 Pena da Nogueira, 754
 Pena de Cabras, 1285
 Pena de Embade, 324
 Pena de Miro, 895, 1068
 Pena de Penelas, 44
 Pena de Proendos, 1064
 Pena de Rei, 1156
 Pena do Camiño, 651
 Pena do Couto, 806
 Pena do Muíño, 858
 Pena Forcada, 774
 Pena Maior, 68
 Pena Mouril, 895
 Pena Parda, 768
 Pena Piador, 23
 Penabade, 895
 Penaboa, 1013, 1268
 Penacerveira, 968
 Penacorva, 27
 Penacorveira, 485
 Penacova, 583, 1278, 1335
 Penadagra, 657
 Penadauga, 641
 Penadedra, 992
 Penadexo, 1175
 Penadiz, 683
 Penafurada, 227, 583
 Penagaiteira, 871
 Penagundin, 589
 Penahedra, 506
 Penalba, 867
 Penalonga, 710, 876
 Penaloura, 930
 Penalta, 644
 Penamaior, 834, 895
 Penamaría, 837, 895
 Penamazada, 430
 Penamil, 895
 Penamoura, 619
 Penarrubia, 574
 Penas, 424, 506, 590, 672, 770,
 865, 983, 1204
 Penas Albas, 1013
 Penasagudas, 427
 Penasedoira, 940
 Penasillás, 795
 Penasrubias, 520
 Penaveada, 1311
 Penaventosa, 679
 Pendas, 993
 Pendella, 1087, 1182
 Peneda, 179, 1142
 Penedo, 179, 603, 721, 728, 922,
 1098
 Penedos, 718, 1142, 1199
 Penela, 468, 536, 589, 767, 892,
 917, 933, 936, 942, 1093, 1222,
 1243, 1251
 Penelas, 676, 792, 856, 858, 876,
 914, 1056, 1206
 Penebrosa, 1222
 Penido, 639
 Penín, 922
 Peniñas, 722
 Peninho, 922
 Peniza, 644
 Penouco, 501
 Penoucos, 702
 Penouta, 568
 Penouzo, 980
 Penouzos, 797, 860, 1059
 Penso, 422, 790
 Pepes, 1008
 Peras, 788
 Perdigueira, 723
 Peredo, 701
 Pereira, 426, 541, 646, 702, 802,
 824, 858, 868, 1087, 1095, 1108,
 1159, 1193, 1204, 1213
 Pereiraboa, 489
 Pereiramá, 708
 Pereiras, 44, 479, 581, 914, 1077,
 1084, 1094, 1234
 Pereiro, 468, 485, 586, 646, 652,
 804, 995, 1021, 1176, 1294
 Pereiró, 910
 Pereiroá, 696
 Pereiroás, 1306
 Pereirón, 698, 915
 Pereiros, 596
 Pereirúa, 828, 1064
 Peres, 899
 Pérez, 899

- Perlada, 798
 Perliños, 50, 1128
 Peroxa, 645, 995, 1091
 Ferrá, 942
 Perrelos, 421, 1199
 Perros, 27, 477, 942, 1199, 1224
 Peruscallo, 1081
 Pescoso, 1223, 1284
 Pesqueiras, 540, 803, 1066, 1289
 Petas, 874
 Peteira, 506
 Peteiro, 1047
 Peteta, 878
 Peto, 808
 Petos, 586, 638
 Pezobre, 553
 Pezobrés, 553
 Pía, 1048
 Piago, 993
 Piantes, 1058
 Piantiña, 1058
 Pibidal, 1202
 Picaís, 1177
 Picaña, 930
 Picato, 59, 575, 979
 Picha, 859
 Picho, 584
 Pico, 627, 897, 1004
 Picón, 931
 Picoña, 556
 Picos, 865, 1107
 Picouzo, 980
 Pidre, 443, 934
 Pieiga, 755
 Pígara, 534
 Pin, 824, 996, 1172
 Piñarostro, 1011
 Pincelo, 810
 Piñeira, 279, 425, 504, 575, 832,
 833, 847, 971, 1094, 1186
 Piñeira de Asma, 279, 280
 Piñeiras, 476
 Piñeiro, 159, 501, 531, 543, 626,
 653, 673, 682, 775, 789, 803,
 835, 856, 871, 920, 943, 983,
 994, 1013, 1020, 1025, 1048,
 1050, 1137, 1145, 1294, 1333
 PIÑEIRÓ, 538
 Piñeiro de Baixo, 1048
 Piñeiroá, 1257
 Piñeirón, 538
 Piñeiros, 584, 589, 1162
 Pinel, 1172, 1180
 PINEL, 1171
 Pinlle, 1172
 Piño, 1172
 Piñoi, 1062, 1172
 Pinol, 123, 1062, 1171
 Piñol, 524, 591
 Pinol de Abaixo, 1067
 Piñón, 1172
 Piñor, 423, 586, 591, 1062, 1172,
 1181, 1269
 Pinte, 623
 Pintín, 1122
 Pintinidoira, 1122
 Pinza, 810
 Piornedo, 1114
 Píos, 1240
 Pipín, 1050
 Piqueira, 1260
 Piquín, 1277, 1280, 1281, 1283
 Píricallo, 1081
 Piteira, 537
 Piteiro, 1047
 Piúca, 1311
 Placer, 1145
 Placería, 1023
 Pobanzas, 1227
 Poboeiros, 600
 Pobra, 340, 1172
 Pobre, 926
 Poceira, 502
 Podame, 346
 Podence, 915
 Podente, 762, 798
 Poedo, 1264
 Poído, 724, 1264
 Poitomillos, 343
 Pol, 123, 437, 484, 575, 771, 1077
 Poledo, 980
 Pombal, 512
 Pombeiro, 285, 1108, 1310
 Pómez, 849
 Ponte, 120, 507, 509, 520, 588,
 630, 654, 660, 808, 844, 860,
 919, 934, 987, 1097, 1111, 1132,
 1142, 1160, 1177, 1204, 1217,
 1222
 Ponte Campaña, 928
 Ponte da Ermida, 796
 Ponte da Pedra, 334
 Ponte de Neira, 573
 Ponte de Pedra, 651
 Ponte de Penas, 590
 Ponte Deva, 1110
 Ponte dos Carros, 765
 Ponte Ferreira, 922
 Ponte Mercé, 1238
 Ponte Nova, 988
 Ponte Pousada, 614
 Ponte Queimadas, 672
 Ponte Rodela, 518
 Ponte Vilar, 227
 Ponteferreira, 53, 441
 Ponte-Ferreira, 53, 334
 Ponteliñeira, 867
 Pontella, 865, 866
 Pontellas, 509
 Ponteneira, 1265
 Pontepedriña, 1007
 Ponterosa, 940
 Ponterroxán, 916
 Pontes, 1114
 Ponte-vedra, 635
 Pontexiá, 878
 Pontide, 520
 Pontido, 520
 Pontigo, 506
 Pontón, 1293
 Pontorrón, 1122
 Poo, 510
 Porcallos, 879
 Porcariza, 768, 1210
 Porcín, 708, 1117
 Porcís, 1117, 1304, 1313
 Porfia, 965
 Porrás, 432, 728, 1016
 Porreira, 866
 Porta, 539, 1318
 Porta Miñá, 844
 Portabade, 1313
 Portabrosmos, 1063
 Portada, 808
 Portadornas, 878
 Portafuroso, 1155
 Portaivente, 1340
 Portal, 512
 Portanogueira, 801
 Portanxil, 147
 Porta-Piñeiro, 653
 Portas, 806, 851
 Portasilva, 1224
 Portasueiro, 860
 Portaxe, 1335
 Porteiro, 1020
 Portela, 531, 538, 649, 866, 923,
 1087, 1127, 1187, 1224
 Porteliña, 827

- Portelo, 980, 1121
 Portiño, 640
 Portizó, 1042
 Porto, 409, 426, 586, 926, 930, 992, 1006, 1013, 1080, 1097, 1146, 1147, 1165
 Porto Bexán, 161
 Porto da Valiña, 435
 Porto de Bois, 928, 930
 Porto de Cas, 858
 Porto de Eiras, 438
 Porto de Maceda, 227
 Porto de Sande, 44
 Porto do río, 510
 Porto Esteban, 201
 Porto Pombeiro, 65
 Porto vello, 642
 Portobrea, 1077
 Portocarreira, 486
 Portocarreiro, 1251
 Portocelo, 867
 Portochao, 506, 591
 Portociño, 507
 Portodovalde, 652
 Portofondón, 929
 Portolamas, 855
 Portolamoso, 878
 Portolar, 676
 Portomarín, 277, 722, 723
 Portomeñe, 186
 Portonovo, 868
 Portos, 925
 Portosalgueiro, 671
 Portoscarros, 865
 Portosín, 654
 Portover, 234, 984
 Porto-Ver, 418
 Portugal, 1009
 Portugalete, 1009
 Porvenza, 1170
 Porzomillos, 346
 Poso, 1117
 Poste, 484
 Poula, 430, 432
 Pousa, 1042, 1057, 1175, 1316
 Pousada, 56, 160, 534, 576, 725, 791, 797, 878, 1065, 1145, 1207
 Pousadela, 435, 844, 1268
 Pousadoiro, 368, 513, 532, 561, 811, 1279, 1280
 Pousanova, 849
 Pousavella, 849
 Poutomillos, 19, 90, 343
 Poxa, 1010
 Pozancas, 886
 Pozas, 837, 853, 878, 1039, 1082
 Pozo, 438, 476, 627, 914, 985, 1305
 Pozos, 521, 708
 Pracia, 1110
 Pradairo, 835
 Pradedada, 257, 275, 476, 864, 1017, 1024, 1199
 Pradedo, 479
 Pradeira, 919
 Pradela, 1117
 Pradelas, 1175
 Prado, 46, 509, 517, 612, 869, 956, 995, 1025, 1289
 Prado de Abaixo, 869
 Prados, 678, 897, 1054, 1111
 Pradujao, 557
 Praduxao, 557, 882
 Prédez, 1275
 Pregación, 871
 Pregación, 229
 Pregazón, 229, 871
 Presa, 1161, 1311
 Preselas, 486
 Preto, 1082
 Previsa, 766
 Priorada, 592
 Priorato, 448, 485, 529, 672, 808, 1311
 Proba, 810, 833
 Proba de San Xiao, 1266
 Probeiros, 598, 1093
 Procís, 1117
 Proendos, 1063
 Proente, 1064
 Prógalo, 20, 687, 883, 1059
 Prógol, 1059
 Prógolo, 1059
 Proveiros, 598
 Province, 980
 Pruída do Vale, 837
 Pruzos, 215
 Pucariña, 831
 Puciños, 425
 Pudío, 539
 Puga, 1017
 Puidiña, 1264
 Puitomillos, 19, 90
 Pulledo, 941
 Pulleiro, 941
 Pulvureiro, 1283
 Pumar, 542, 798, 1167, 1168, 1170, 1237, 1316, 1318
 Pumarega, 709, 1076
 Pumares, 307, 425, 1050
 Pumarín, 706, 899, 900, 1117, 1280
 Pumariño, 501, 504, 612
 Pumeda, 828
 Puñago, 1199
 Puricela, 421
 Puricelas, 944
 Puvieiros, 1009
 Puxeda, 443, 935
 puxeda
 Puza, 1222
 Puzos, 1246
 Queiriga, 11, 522
 Queiroedo, 1061
 Queiroga, 11, 205, 522
 Queirogal, 1207
 Queiroz, 522
 Queiruga, 11, 522
 Queirugal, 1116
 Queixeiro, 1247
 Queixeiros, 796
 Queixoiro, 824
 Queizán, 1145
 Quelle, 728
 Quende, 109
 Quetesende, 1145
 Quián, 540
 Quindimil, 109, 443, 936, 1118
 Quindós, 108
 Quindous, 108, 1118
 Quintá, 421, 424, 425, 518, 521, 575, 576, 674, 720, 794, 800, 809, 868, 898, 1207, 1223, 1301, 1314
 Quintá do Monte, 1018
 Quintairo, 402, 547, 1104, 1161
 Quintal, 593
 Quintario, 1283
 Quintarios, 1284
 Quintas, 1057
 Quintás, 476, 653, 1227, 1264
 Quinte, 55, 409, 1146
 Quintero, 402, 547, 649
 Quintela, 162, 474, 571, 577, 592, 623, 626, 647, 794, 795, 808, 823, 1005, 1013, 1134, 1241, 1271, 1272
 Quinteliña, 808
 Quintiá, 859

- Quintián, 623, 984
 Quinzán, 424, 788
 Quinzán da Vila, 786
 Quinzán do Monte, 799
 Quiroga, 11, 65, 68, 139, 181,
 205, 223, 522, 1116
 Quirós, 522
 Rabaceira, 963
 Rábade, 141
 Rabelas, 811
 Rabo de Gato, 649
 Racamonde, 254, 859
 Rachelo, 1320
 Rademiro, 125
 Raído, 585
 Raíña, 529, 1333
 Rairiz, 554
 Rairós, 847, 1164
 Ralle, 426
 Ramada, 875
 Ramadiza, 1210
 Ramallal, 895
 Ramberde, 730, 731, 1089
 Ramelle, 249, 870
 Ramil, 62, 12, 4439, 783, 936, 943
 Ramis, 614
 Ramonde, 254, 443
 Ramos, 1103, 1139, 1146, 1226,
 1300, 1303, 1320
 Rampla, 918
 Ramuín, 1093
 Raña, 1024
 Rañada, 1101
 Rañado, 590, 592
 Rañadoiro, 486, 583, 642, 1013
 Rañal, 564
 Randamil, 509
 Randolfe, 165, 789
 Randufe, 165
 Randulfe, 165, 488, 1236
 Rañestras, 1210
 Rañoa, 679
 Rañoá, 1132
 Rapados, 1274
 Raposeira, 897
 Rariz, 569
 Raseda, 757
 Rasela, 1193
 Rata, 593
 Rato, 473
 Raxal, 509, 926
 Raxás, 926
 Raxó, 1322
 Raxoi, 1321
 Razamondelle, 427
 Reádigos, 373, 438
 Real, 580, 594, 1206, 1307
 Real de San Paio, 1196
 Reascós, 626
 Rebedul, 981, 1193
 Rebel, 205
 Rebelle, 205, 206
 Rebilla, 205
 Reboira, 541, 837
 Reboiras, 501, 510
 Reboleira, 1193, 1267
 Reboleiras, 983
 Rebolín, 839
 Rebolo, 876
 Rebordaos, 25, 539, 710
 Rebordela, 825
 Rebordelo, 477, 875, 1257
 Rebordín, 1111
 Rebordiño, 1111
 Rebordondiego, 528
 Rebordondo, 528, 727
 Reboreda, 622, 629, 633, 986
 Reboredo, 59, 592, 660, 719, 725,
 943, 1077, 1089, 1138, 1247,
 1255, 1257, 1333
 Reborido, 121
 Recachiña, 915
 Recadieira, 612
 Recamonde, 695
 Recarei, 871
 Recendes, 715, 1241
 Recelle, 724
 Recemunde, 1169
 Recesende, 576, 710
 Recimil, 19, 62, 345, 643, 687,
 1056
 Reción, 874
 Recón, 546
 Reconco, 1132
 Recosta, 1095
 Rectoral, 1078
 Redemuíños, 652
 Redondela, 849
 Redondiña, 979
 Redondo, 623, 660
 Redrollán, 836
 Refonteira, 426
 Refoxo, 1065
 Refoxos, 654
 Rega, 506, 535
 Regachinha, 915
 Regada, 431
 Regadio, 1249
 Regalade, 639
 Regatelo, 484
 Regato, 541
 Rego, 504, 513, 724, 766, 1104,
 1143
 Rego da Cova, 506
 Rego das Xuntas, 45
 Rego de Cas, 612
 Rego de Pereira, 1207
 Rego do Can, 725
 Rego do Castro, 506
 Rego do Couto, 62
 Rego do Orizo, 867
 Regoalde, 639
 Regochao, 891
 Regodaíde, 1340
 Regodeiras, 917
 Regoela, 159
 Regomozo, 501
 Regoña, 556
 Regosmil, 891
 Regoufe, 792
 Regouxe, 706
 Regueira, 438, 775, 1046, 1095,
 1245, 1309, 1317
 Regueiral, 434
 Regueiro, 474, 660, 724, 984,
 1042, 1078, 1082, 1091, 1309,
 1311
 Regueirosuro, 623
 Regüela, 159, 870
 Reguenga, 467, 484, 536, 635,
 1087
 Reguengo, 578, 615, 810, 1136,
 1176, 1295, 1339
 Regulfe, 1334
 Reguntille, 237
 Rehoyo, 654
 Rei, 983
 Reibarba, 1189
 Reibó, 1189
 Reibón, 1189
 Reigada, 1095
 Reigosa, 661
 Reimonde, 443
 Reimondez, 254
 Reimóndez, 455
 Reinante, 1057
 Reiriz, 540, 1290
 Reiverde, 732
 Reiverte, 510, 731

- Relαιο, 823
 Relás, 421
 Rellas, 655
 Relosío, 849
 Remberde, 730
 Remegil, 349
 Remesal, 22, 348, 562, 564, 773,
 1122, 1284
 Remesar, 348, 562, 564, 773,
 1122, 1220, 1284, 1295, 1334
 Remesedo, 936
 Remesil, 22, 349, 875
 Remesille, 349
 Remexil, 349
 Remior, 1181
 Remisil, 349
 Remonde, 254, 443, 923, 937
 Remosende, 936
 Remouelle, 850, 981
 Remuín, 1093
 Renda, 637
 Rendal, 532, 637
 Rendar, 637
 Rendo, 637
 Rendufe, 165
 Repostería, 444, 894, 939
 Requeixo, 338, 581, 635, 796,
 803, 868, 1172
 Requián, 913
 Requiande, 1112
 Restriz, 981
 Restrumeiro, 840
 Rétede, 878
 Retiro, 832
 Retizós, 1207, 1208
 Retorta, 478, 488, 538, 840, 876
 Retortas, 984
 Revel, 205, 206
 Reveles, 206
 Revelhe, 205
 Revelle, 205, 206, 1021
 Revide, 518
 Revilla, 205
 Revolta, 574, 582
 Rexemonde, 255
 Rexidoira, 860
 Reza, 1266
 Riádigos, 373
 Rial, 1248, 1307
 Riamonde, 1121
 Riamonte, 255, 1121
 Riande, 1112
 Riaño, 504
 Riasco, 626, 992
 Riazón, 795, 994, 1024
 Riba, 925, 1046
 Riba de Neira, 576
 Riba do Marco, 914
 Ribada, 1291
 Ribadal, 913, 930
 Ribadauga, 435
 Ribadelo, 764
 Ribadeo, 371
 Ribadetea, 33
 Ribado, 918
 Ribadulla, 314, 554, 1244
 Ribas, 504, 580, 642, 650, 887,
 1067
 Ribas Altas, 1096
 Ribas de Miño, 490, 540, 626
 Ribas de Sil, 848, 1311
 Ribas Pequenas, 601, 1335
 Ribeira, 444, 528, 627, 922, 937,
 1039, 1118, 1176, 1275, 1339,
 1341
 Ribeira de Baixo, 517
 Ribeira de Riba, 518
 Ribeirao, 651
 Ribeiras de Miño, 1312
 Ribeiriña, 1011, 1016
 Ribeiro, 430, 583, 584
 Ribela, 528, 1077, 1100, 1313
 Ribó, 1189, 1234
 Ribón, 829, 1189
 Richinol, 591
 Ricoy, 1321
 Rieiro, 824
 Rielo, 593
 Rilo, 372
 Rinlo, 372
 Río, 468, 496, 512, 629, 661, 787,
 804, 834, 855, 990, 1084, 1087,
 1096, 1108, 1224, 1237, 1267,
 1334
 Río de Ameneiros, 672
 Río de Bois, 1171
 Río de Camba, 1214
 Río de Castro, 1202
 Río de Cereixedo, 1111
 Río de Furas, 1349
 Río de Porto, 757
 Río de Sabugo, 825
 Río Ladra, 45
 Río Mao, 1346
 Río Pedroso, 509, 795
 Río Pequeno, 1072
 Riobarba, 1189
 Riobó, 646, 651, 1189, 1225
 Riocabo, 489
 Riocalvo, 651
 Riocereixa, 966
 Riocovo, 585
 Riodarco, 897
 Riodonor, 387
 Riomaio, 521
 Riomeor, 1181
 Riomil, 127, 128
 Riomol, 123, 710, 1054
 Riomuñños, 900
 Rionaval, 1119
 Rionor, 387
 Ríos, 489, 1081
 Rioseco, 426, 1130
 Riosubil, 572
 Riotorto, 835
 Rioxoán, 430
 Riquián, 502
 Riumil, 128
 Rivasmorto, 1121
 Rixoán, 430
 Robledo, 192, 754, 838, 1114
 Robra, 227, 993
 Robredín, 1111
 Rocamador, 593
 Rocha, 508, 870, 875
 Rodeiro, 1059, 1226
 Rodela, 518
 Rodil, 1286
 Rodillón, 488
 Rodinso, 696
 Rodís, 956
 Rodiz, 1300
 Rodo do Muíño, 859
 Rodriz, 627
 Roibás, 1021, 1032, 1035
 Roidiáz, 683
 Roidiz, 138, 683
 Roimil, 127, 128, 130, 871
 Roiriz, 129, 594
 Rois, 137, 432
 Rolle, 798
 Romá, 27, 101, 875
 Romaces, 1225
 Romai, 564, 690
 Román, 1204
 Romariz, 928
 Romeán, 49, 712, 838
 Romeao, 580
 Romeo, 608, 798, 1276

- Romeor, 1180, 1181
 Romesal, 348
 Romezal, 348
 Roncesvalles, 1098
 Ronfe, 319, 1267
 Roques, 1166
 Rosa, 509
 Rosal, 107, 122, 1094
 Rosario, 501, 925
 Rosela, 1096
 Rosén, 300
 Rosende, 268, 489, 542, 654, 856, 919, 1065
 Roucos, 702
 Roupal, 564
 Roupar, 564, 629
 Rousa, 1301
 Roxedoiro, 918, 1259
 Roxica, 867
 Roxo, 941, 1061
 Roxofrei, 1331
 Roza, 1097
 Rozabales, 1097
 Rozabragada, 834
 Rozada, 501
 Rozadas, 753
 Rozadela, 799
 Rozas, 487, 719, 987, 1087
 Rozavales, 1097
 Rúa do Pozo, 1170
 Ruanova, 509
 Ruatravesa, 609
 Ruba, 506
 Rubeira, 504
 Rubeiras, 508
 Rubiais, 968
 Rubial, 1139
 Rubián, 1222, 1337
 Rubiás, 794, 796, 968, 1021, 1222, 1320
 Rubín, 939, 1098
 Rubina, 1094
 Rudís, 426
 Ruimil, 128
 Rumín, 944
 Rvelhe, 206
 S. Jião, 155
 S. Salvador do Mao, 1350
 Sa, 800
 Saa, 59, 536, 627, 887, 929, 979, 1173, 1223, 1253, 1257, 1272, 1316
 Saamasas, 246, 268
 Saamil, 46, 680, 1029, 1030, 1035
 Saavedra, 117, 139, 296
 Sabadelle, 385, 733, 725, 805, 1108
 Sabadón, 812
 Sabane, 108
 Sabaraz, 1302
 Sabarei, 1147
 Sabariz, 542
 Saboia, 509
 Saborín, 1228
 Sabugos, 965
 Sabugueira, 424
 Sabugueiro, 856, 1006
 Saburín, 674
 Sabuz, 1340
 Sacadoiro, 486
 Saceda, 1052, 1185
 Sachocos, 651
 Sacido, 1185
 Sacobade, 262
 Sadrarín, 1280
 Sagaruxe, 706
 Saídres, 656
 Saíme, 1204, 1280
 Saímia, 1204
 Salaia, 444, 938
 Salamiri, 562
 Salceda, 179, 1185
 Salcedo, 179, 538, 543, 1175, 1307
 Saleta, 997
 Salete, 988, 997
 Salgendez, 454
 Salgueiras, 1206
 Salgueiredo, 626
 Salgueiriña, 1341
 Salgueiro, 870
 Salgueiros, 548, 591, 771, 915, 1099, 1290
 Salgueirós, 578
 Salime, 1204
 salto, 1226
 Salvadiós, 498
 Salvador, 65
 Salvadur, 1099
 Salxéndez, 454
 Samamede, 244
 Samartiño, 643, 646, 651
 Sambade, 416, 493, 545, 730, 733, 1089, 1097
 Sambadim, 734
 Sambreijó, 778
 Sambreixo, 444, 1264
 Samede, 244, 330, 868, 1204
 Samil, 159
 Samos, 143, 153
 Sampaio, 518, 739, 1265
 Sampaio de Cesar, 977
 Sampil, 243, 416, 1063
 Sampriz, 1144
 Samprizón, 244, 278, 416, 493, 1144
 San Acisclo, 495
 San Acisclo de Colltort, 417, 494
 San Acisclo de Gullade, 418
 San Acisclo de Valadouro, 418
 San Adrián, 243, 548
 San Amaro, 244
 San Andrés, 425, 611
 San Andrés da Ribeira, 628
 San Antolín, 245
 San Antonio, 643
 San Bartolomeu, 919, 1134
 San Bernabel, 572, 1206
 San Breixemo, 777
 San Breixo, 772, 829, 938, 1024
 San Breixo da Balsa, 776
 San Bréixome, 777
 San Carlos, 614
 San Cedelo, 242, 415, 493
 San Cibrán, 837
 San Cibrao, 362, 473, 570, 592, 706, 939, 1024
 San Cibrao da Pregación, 871
 San Cibrao de Montedemedá, 816
 San Clodio, 720, 850, 978
 San Cosme, 696, 1143
 San Cosmede, 1312
 San Cristóbal de Donalbay, 46
 San Cristobo, 487, 516
 San Cristovo, 770, 800, 827, 1011, 1135
 San Cristovo de Fontes, 891
 San Dolfé, 242
 San Domingos, 941
 San Esteban, 577
 San Esteban de Pousada, 576
 San Estevo, 419, 540
 San Facundo, 110
 San Fadrao, 242
 San Fiz, 648, 844, 931, 1087, 1145, 1232, 1281, 1291, 1337
 San Fiz de Asma, 805
 San Fiz de Cerdeiras, 1028
 San Fiz de Reimonde, 923

- San Fiz de Reimóndez, 971
 San Fiz do Hermo, 200
 San Formar, 242
 San Guñedo, 242
 San Jián, 155
 San Juan do Campo, 59
 San Julián de Roimil, 127
 San Lourenzo, 423, 585, 769, 799,
 801, 853, 1022, 1139, 1295
 San Mamed de Tomade, 260
 San Mamede, 244, 260, 262, 329,
 426, 472, 627, 716, 839, 939,
 1018, 1071, 1083, 1204, 1231,
 1268
 San Mamede da Torre, 260
 San Mamede de Zamás, 691
 San Mamede do Río, 725
 San Mamede dos Ánxeles, 62
 San Marcos, 506, 995
 San Martín, 834, 1111, 1116,
 1118
 San Martín de Arroxo, 834
 San Martín de Robledo, 838
 San Martín de Suarna, 834
 San Martin do Hermo, 1080
 San Martiño, 422, 424, 432, 466,
 484, 486, 507, 509, 547, 572,
 591, 592, 608, 629, 697, 726,
 853, 856, 906, 932, 972, 988,
 1044, 1045, 1059, 1080, 1128,
 1233, 1266, 1267, 1270
 San Martiño de Albaredos, 519
 San Martiño de Condes, 859
 San Martiño de Corvelle, 369
 San Martiño de Ombreiro, 1155
 San Martiño de Vilapoupre, 1251
 San Miguel, 507, 573, 697, 723,
 770, 799, 803, 940, 1016, 1071,
 1121
 San Miguel de Montefurado, 519
 San Paio, 159, 419, 469, 626, 694,
 800, 878, 1014, 1044, 1063,
 1196, 1227, 1334
 San Paio de Piñeira, 1072
 San Pedro, 420, 483, 488, 521,
 615, 623, 723, 796, 807, 835,
 836, 850, 892, 929, 966, 971,
 1007, 1039, 1052, 1087, 1112,
 1137, 1261, 1312
 San Pedro de Benquerencia, 368
 San Pedro de Mera, 22
 San Pedro de Narrla, 159
 San Pedro de Neiro, 835
 San Pedro de Río, 835
 San Pedro-Félix de Rozas, 719
 San Pelaio, 615
 San Queitano, 616
 San Rebordín, 1111
 San Robredín, 245, 416, 493
 San Román, 554, 1113
 San Romao, 477, 1019, 1208,
 1288, 1307, 1320
 San Roque, 420, 723
 San Sadurniño, 538
 San Salvador, 807, 1019, 1032,
 1217
 San Salvador da O, 388
 San Salvador de Damil, 1031,
 1033
 San Salvador de Francos, 157
 San Simón, 1144
 San Tomé, 987, 1107, 1233
 San Trocado, 244, 1006
 San Vicente, 480, 489, 531, 614,
 624, 794, 812, 942, 1256, 1295
 San Vicente de Pena, 1032
 San Vitorio, 517
 San Vreixemo, 777
 San Xiao, 449, 594, 941, 1266
 San Xillao, 121, 155, 844, 1065
 San Xoán, 1147
 San Xoán da Cova, 274
 San Xoán de Camba, 1216
 San Xulián, 424, 449, 545, 630,
 673, 717, 1300
 San Xulián de Baixo, 518
 San Xulián de Riba, 518
 San Xulián do Campo, 196
 San Xurxo, 242, 808, 913, 1249,
 1281, 1341
 San Xusto, 576, 941
 Sanamede, 244, 330, 569, 1204
 Sanamedio, 244
 Sanbady, 734
 Sancedo, 840
 Sanchón, 401
 Sancibrao, 624
 Sancido, 416, 493, 840, 886
 Sancobade, 243
 Sancortes, 416
 Sancroio, 996
 Sancugat, 243
 Sandar, 564
 Sande, 910, 935
 Sandeón, 675
 Sandiás, 812
 Sandolfe, 760
 Sanfiteiro, 697
 Sanfiz, 265, 468, 533, 563
 Sanfiz do Ermo, 54
 Sanfoga, 968
 Sanformar, 755
 Sangéndez, 453
 Sanguinaldo, 26
 Sanguinal, 26
 Sanguñedo, 26, 836, 1200
 Sanjiao, 155
 Sanjillao, 155
 Sanmil, 1050
 Sanocela, 728
 Sanomedio, 244, 330, 1204
 Sant Genís, 245
 Sant Iscle, 417, 494, 495
 Santa Andrea, 521
 Santa Baia, 637, 1009, 1020,
 1052, 1218
 Santa Baia de Búbal, 1020
 Santa Comba, 173, 629, 980
 Santa Cristina, 489, 645, 1021,
 1237, 1270
 Santa Cruz, 547, 575, 625, 809
 Santa Cubicia, 245, 518
 Santa Elbitres, 244
 Santa Eufemia, 859, 1182
 Santa Eufemia do Monte, 449
 Santa Eugenia de Gayoso, 44
 Santa Eulalia de Bóveda, 89
 Santa Euxea, 478
 Santa Icí, 245
 Santa Isabel, 887, 991
 Santa Locaia, 1039
 Santa Lucía, 1085
 Santa Margarita, 613
 Santa María, 590
 Santa María Alta, 24
 Santa María de Castelo, 196
 Santa Maria de Castro, 1028
 Santa María do Mao, 1345
 Santa Mariña, 274, 489, 542, 547,
 591, 622, 644, 723, 791, 792,
 985, 1022, 1056, 1089, 1122,
 1129, 1223, 1240, 1300
 Santa Marta, 422, 490, 579, 876,
 1046, 1111
 Santa Rosa, 805
 Santa Uxía, 809
 Santa Xuiá, 826
 Santa Xuliana, 704
 Santa Xusta, 1117

- Santabaia, 426
 Santaballa, 923
 Santadisco, 418, 493
 Santadrán, 243
 Santadrao, 243, 706
 Santadriao, 1056, 1303
 Santalla, 489, 534, 637, 696, 753, 963, 1106, 1126, 1176, 1259, 1281, 1284, 1317
 Santalla de Cufiña, 844
 Santalla de Pena, 191, 1030, 1032
 Santantufiño, 245, 535
 Santar, 919
 Santarizco, 415, 492
 Santarredeiro, 415, 493
 Sante, 302, 646, 1051, 1163
 Santeira, 507
 Santes, 1046
 Santiago, 1285
 Santiago de Covas, 569
 Santiago de Riba, 810
 Santián, 674
 Santifoga, 653, 968
 Santigoso, 1187
 Santillana, 245
 Santín, 918, 968
 Santiorxo, 242, 1067, 1169
 Santiso, 245, 554, 826, 957, 1248
 Santo Adrián, 1173
 Santo Albites, 244
 Santo André, 836, 1134
 Santo André de Logares, 836
 Santo Estevo, 808, 868, 1106, 1137, 1307
 Santo Tirso, 1039
 Santoalla, 470, 637
 Santocildes, 417, 494, 495
 Santoíño, 245
 Santoufe, 415, 493
 Santovenia del Monte, 449
 Santuíño, 245
 Santulhão, 709
 Santurce, 242
 SanVicente, 788
 Sanxenxo, 245
 Sanxés, 245
 Sanxián, 155, 674
 Sanxiao, 155, 449, 674
 Sanxillao, 449, 674
 Sanxís, 245, 1050
 Sanxumil, 416, 546
 Sanxurxo, 242
 Sanzosmar, 416, 493, 755
 Sanzumil, 493
 Saoumede, 330
 Sar, 642
 Saramagal, 1024
 Sarceada, 757, 892
 Sarceda, 706
 Sarces, 962
 Sargadelos, 456
 Sargéndez, 453
 Sarille, 435
 Sariña, 810
 Sarreaus, 324
 Sarria, 324
 Sarxéndez, 453
 Sas, 1056
 Sasdónigas, 39, 617
 Satrexas, 772
 Savane, 1118
 Saville, 237, 582, 1184
 Saviñao, 154, 307, 432, 526
 Sayoane/Sayohane da Lagea, 794
 Se, 1259
 Seador, 320, 1268
 Seaia, 938
 Sear, 468, 1038
 Seara, 486, 504, 523, 775, 961, 1257
 Sebil, 1184
 Sebrín, 1270
 Seceda, 1052, 1185
 Segade, 580, 639, 1290
 Segán, 543
 Segovia, 1147
 Segúin, 1314
 Segúíña, 1314
 Seidoiro, 866
 Seimeira, 1118
 Seira, 755
 Seivane, 108, 121, 991
 Seivane de Parada, 1156
 Seixalbo, 863
 Seixalbos, 479
 Seixas, 420, 511, 594, 930, 1113
 Seixedo, 603
 Seixiños, 918
 Seixo, 425, 808, 964, 1087, 1111, 1232
 Seixón, 725, 872, 964, 1031
 Seixós, 772
 Seixosmil, 891
 Sello, 957
 Selmo, 327
 Sembade, 733
 Semplizón, 1144
 Senande, 922
 Senande, 1249
 Sendal, 564
 Sendelle, 1235
 Sendín, 763, 1133, 1246
 Sendiña, 836
 Sendión, 675
 Senén, 300
 Senín, 799, 1019
 Señorín, 790
 Senra, 536, 642, 790, 805, 1096, 1100, 1227
 Sens, 353
 Seoane, 25, 108, 529, 623, 630, 795, 829, 872, 924, 1010, 1056, 1099, 1138, 1185, 1187, 1235, 1259, 1286, 1290
 Seoane da Pregación, 872
 Seoane de Arriba, 1272
 Sequeiras, 791
 Sequeiro, 825
 Sequeiros, 523
 Seragude, 1304
 Serantes, 555, 1046, 1113
 Serbaldes, 734
 Serén, 17, 300, 425, 873, 997
 Serés, 711
 Sergude, 1025
 Sergudiño, 1017
 Serín, 1128
 Sernande, 298, 420, 801, 1137, 1292
 Serode, 1292, 1314
 Serpentiña, 1295
 Serra, 489, 828
 Serra da Horta, 886
 Serrallo, 590
 Servedales, 734
 Servián, 815
 Servicería, 724, 894
 Sesbalde, 730
 Sesimal, 516
 Sesmonde, 255, 488
 Sestelo, 425, 642, 657, 767
 Sesto, 1201, 1262
 Sesualde, 734
 Sesulde, 122, 123
 Sesulfe, 106
 Sesvalde, 1089
 Sesvaldes, 734
 Setefontes, 939
 Seteventos, 544

- Sevalde, 734
 Sevane, 108, 898
 Sevil, 1184
 Sexe, 1083
 Siador, 657
 Sibil, 1184
 Sidoy, 1325
 Sil, 520, 610, 848, 1311
 Silleda, 658
 Silleiro, 658
 Sillobre, 658
 Sillosa, 658
 Silva, 437, 725, 1137, 1140
 Silvachá, 830
 Silvadrosa, 833
 Silvarosa, 502
 Silvarredonda, 860
 Silvarrei, 993
 Silvela, 835, 873, 874
 Sindín, 21, 455
 Sindrán, 1100
 Sino, 654
 Sinoga, 985
 Siós, 109, 1314
 Siós de Abaixo, 1315
 Sirgal, 773
 Sirvián, 27, 479
 Sisoy, 1325
 Sistelo, 479
 Sistín, 1052
 Sisto, 543, 856, 861, 870, 878,
 939, 963
 Sistos, 21
 Sítimas, 425
 Sitiós, 809
 Sivil, 307, 1184
 Sixaos, 472
 Sixirei, 577
 Sixto, 426
 Soán, 523
 Soane, 108
 Soares, 296, 414, 847
 Soaxe, 1258
 Soaz, 424
 Sober, 167, 197, 1045
 Sober o Vello, 1065
 Sobrada, 227, 993
 Sobrada de Aguiar, 228
 Sobradelo, 580, 591
 Sobrado, 513, 521, 542, 575, 637,
 796, 802, 876, 1079, 1093
 Sobrecedo, 425
 Sobreda, 544
 Sobredo, 637, 1182
 Sobreira, 793, 1056
 Sobrelle, 538
 Sobrerriba, 1258
 Sobrevila, 507
 Soeirexa, 1218
 Soengas, 717, 726
 Sogilde, 927
 Soilán, 133, 802, 803
 Sol, 46
 Solar, 807
 Solbeira, 1089
 Soldecasa, 642
 Soldón, 515, 523
 Solduengo, 957
 Solleiros, 1193
 Sollío, 1203
 Solloso, 504
 Soloveira, 1089
 Somorrostro, 1011
 Somoza, 642, 1067, 1237
 Somoza Maior de Lemos, 1345
 Sonán, 423, 928
 Sor, 71
 Soto, 801
 Souceda, 545
 Soumede, 244, 261, 329, 1204
 Soutariz, 811
 Soutelo, 1017, 1281
 Souto, 507, 512, 519, 547, 573,
 607, 610, 644, 645, 646, 673,
 680, 711, 723, 787, 801, 824,
 826, 851, 898, 931, 1025, 1085,
 1119, 1135, 1144, 1159, 1166,
 1264, 1270, 1290, 1298, 1302,
 1309, 1312, 1316, 1319, 1336
 Souto de Ferradal, 1268
 Souto Novo, 1042
 Soutolongo, 957
 Soutolubián, 850, 1139
 Soutomanco, 529
 Soutomango, 529
 Soutomerille, 47, 193, 711, 850
 Soutonogueira, 652
 Soutordei, 850
 Soutoxuane, 850
 Soutullo, 502
 Sta. Uxía de Asma, 1018
 Suagranda, 1196
 Suairexa, 1048, 1054, 1060, 1062
 Suar, 490, 1239
 Suares, 899
 Suárez, 296, 414, 847, 899
 Suarna, 834
 Suasbarras, 511
 Suasítimas, 425
 Suatorre, 787
 Subarreiro, 435
 Subiadal, 284
 Subida, 981
 Subiglesia, 617
 Sucampo, 872
 Sucarral, 839
 Sucarreira, 582
 Sucasas, 1235
 Sucastro, 335, 773, 913, 925, 1341
 Sudrio, 569, 805
 Sudros, 836
 Suegos, 438
 Sueiro, 643
 Suhortos, 1172
 Suíme, 1223, 1280
 Sumio, 1237
 Suouteiro, 878
 Supena, 607, 1268
 Surga, 1059
 Surrego, 1006
 Surriba, 1194
 Surribas, 786, 910
 Susá, 185, 420, 425, 430, 438
 Susán, 829
 Susao, 1100
 Susaos, 1254
 Susavila, 541, 983, 995
 Susbalde, 734
 Susmil, 547
 Tábara, 1170
 Tabeira, 587
 Taberna, 915, 941
 Tabernas, 422
 Taboada, 421, 425, 659, 963, 1201
 Taboada dos Freires, 392
 Taboadavella, 660
 Taboazas, 963
 Taboeiro, 826, 1201
 Taboelle, 26
 Taboi, 995
 Tabouzos, 860, 1059
 Tadoufe, 320, 1272
 Tágarabuena, 1170
 Taíde, 317
 Taín, 858
 Tállara, 1170
 Tallobre, 756
 Tallos, 920, 1314
 Tamallancos, 78, 355

- Tambre, 214, 443, 933, 1002
 Tamonde, 255, 1229
 Tanquián, 1298
 Tapada, 1009, 1293
 Tarabelos, 504
 Taragoña, 556
 Tareixa, 796
 Tarna, 1119
 Tarnas, 1119
 Taro, 1048, 1054
 Tarrío, 533, 593, 769, 774, 806
 Tatín, 1119
 Tea, 33
 Teboreda, 1104
 Teibade, 490, 1207
 Teibães, 173, 367
 Teibalde, 173
 Teibalte, 1207
 Teibel, 540, 1180, 1207
 Teibilide, 1207
 Teicelle, 1207
 Teicide, 490, 1207
 Teigueselle, 1207
 Teiguín, 584, 1207
 Teilalle, 1207
 Teilán, 196, 601, 1338, 1207
 Teillor, 591
 Teilonxe, 1207
 Teimende, 624
 Teimoi, 1207
 Teinande, 172, 1297
 Teiquiso, 1207
 Teiquizo, 624
 Teivães, 367
 Teivente, 624, 1207
 Teixeda, 706
 Teixeira, 574, 577, 831, 833, 962, 1120, 1175, 1185
 Teixeira, 962, 1264
 Teixín, 584
 Teixoeiras, 962
 Teixón, 592
 Telena, 323
 Teleno, 323
 Tella, 989
 Tellada, 486, 1050
 Tellado, 635
 Tellego, 323
 Telleira, 424
 Telleiros, 596, 1065, 1312
 Telo, 1161
 Temes, 92, 1022
 Temiño, 93
 Temoral, 504
 Temple, 965
 Tena, 33
 Tenaz, 33
 Tene, 33
 Tenes, 33
 Terlama, 470
 Ternande, 173
 Terra Chá, 1249
 Terreo, 923
 Terrexal, 1284
 Teso, 891, 1133
 Tesoureiro, 931
 Teverga, 323
 Texexe, 1083
 Tibães, 173
 Tibián, 367
 Tibiás, 367
 Tilleira, 508, 509, 673
 Timós, 1248
 Tiñán, 33
 Tiñana, 33
 Tinén, 300
 Tintoreiros, 423
 Tirimol, 1054
 Tiúffe, 943
 Tivães, 367
 Tixibó, 720
 Tixoa, 655
 Toande, 17, 173, 1240
 Toar, 861
 Toca, 519
 Todón, 866, 888
 Toedo, 327
 Toén, 300
 Toexe, 489, 1083
 Toimil, 196
 Toirán, 676, 1269
 Toiriz, 129, 659, 1217, 1315, 1316
 Tolda, 1005
 Toldanos, 327
 Toldao, 421
 Toldaos, 327, 425, 1267, 1270, 1317
 Toleda, 327
 Toledillo, 326
 Toledo, 326
 Tomada, 156
 Tomade, 260, 262, 426
 Toques, 452
 Tor, 1100
 Tora, 502
 Torallo, 886
 Torbeo, 851
 Torbido, 1078
 Tórdea, 163, 712, 709
 Tordia, 163
 Tordoia, 1168
 Torible, 17
 Torneiros, 438
 Torno, 537, 540
 Torrado, 467
 Torre, 425, 484, 504, 511, 513, 533, 592, 628, 763, 799, 812, 825, 859, 878, 932, 933, 980, 994, 1006, 1025, 1051, 1090, 1091, 1127, 1221, 1303
 Torre de Carboentes, 1220
 Torre de Vilamirón, 1312
 Torre do Mato, 1307
 Torredeita, 1138
 Torredra, 655
 Torriña, 594
 Torrón, 426, 643, 1122, 1141, 1312
 Torroña, 556
 Tortes, 899
 Tórtolos, 899
 Torviso, 825
 Tosal, 349, 562, 564, 773, 1122, 1284
 Tosar, 349, 562, 564, 773, 1122, 1284
 Tosende, 470
 Toubes, 1271
 Toubille, 1271
 Toucedo, 522
 Touceiro, 826
 Tournal, 540
 Tourelle, 1267
 Tourón, 1025
 Touville, 237
 Touza, 425, 538, 791, 802, 1017, 1026, 1312
 Touzón, 897, 1182, 1200
 Toxa, 659
 Toxedo, 1044, 1339
 Toxeira, 538
 Toxeiras, 508
 Toxibó, 720
 Toxide, 770
 Toxo, 878
 Toxos, 834
 Trabada, 456, 496, 963, 1111, 1201
 Trabado, 1111
 Trabanca, 984

- Trabas, 430
 Trabazas, 963
 Trabazo, 365, 366
 Trabazos, 365
 Trabe, 507
 Trabeiro, 1201
 Tragarizas, 768
 Tralacorda, 872
 Trambasaugas, 833
 Trampilla, 521
 Trandeiras, 671
 Trapa, 837
 Trapela, 789
 Tras da feira, 507
 Tras do Agro, 869
 Tras do Monte, 502
 Trasancos, 78, 355
 Trasar, 1006
 Trasar de Carballo, 1008
 Trascarreira, 806
 Trascastra, 702, 769, 1256
 Trasdovalo, 660
 Trasfontao, 409, 591, 654, 659, 1137
 Trasfonte, 995
 Trasín, 435
 Traslama dos Ferreiros, 763
 Traslite, 1272
 Trasmeilán, 1139
 Trasmil, 543, 938
 Trasmonte, 541, 1178
 Trasmontes, 1006
 Trasmundi, 592
 Trasorras, 697
 Trasouteiro, 794
 Trasouturo, 838
 Traspedra, 580
 Traspenna, 569
 Trastulfe, 480
 Trasulfe, 1220, 1317
 Trasviveiro, 504
 Travassos, 365
 Travesa, 1039
 Travesa de Ledro, 868
 Travesas, 828
 Travesía, 768
 Trebolle, 210, 629
 Treilán, 472, 624, 814, 816
 Trembedo, 1196
 Tremeado, 484
 Tres, 1262
 Tres Casas, 728
 Tres Fontes, 27
 Trevín, 825
 Treviño, 211
 Trez, 1262
 Triabá, 162, 163
 Triavá, 117, 139, 163
 Tribás, 365, 1318
 Trigais, 1112
 Trigás, 1298
 Trigundo, 82
 Trincheira, 1099
 Trivás, 365, 367
 Trives, 847
 Trobe, 142
 Trobo, 139, 142, 153, 837, 838, 1030, 1032, 1033
 Trobos, 142
 Trofil, 540
 Trollos, 513, 991
 Tronceda, 613, 828
 Troncedo, 542
 Troncos, 828
 Tronos, 513
 Trousa, 823
 Truébano, 153
 Tucende, 898
 Tudriz, 1169
 Tugide, 317
 Tuimil, 129, 483, 1341
 Tuiriz, 423
 Tuixe, 720
 Tumbadoira, 829
 Turces, 962
 Turza, 1019
 Tuxe, 706
 Tuxilde, 317
 Uceira, 20, 587, 771, 870, 931
 Uceira Blanca, 486
 Ucelle, 1109
 Ucha, 538
 Uilla Lor, 388
 Ulfé, 812
 Ulla, 342, 926, 1229, 1230
 Ulla', 929, 942
 Ulleiro, 812
 Ulloa, 314, 444, 677, 920, 929, 938, 942, 1229
 Uriz, 46, 712, 801, 1196
 Uz, 930, 1017
 Vaamorto, 1075
 Vacaloura, 771
 Vacariza, 766, 768, 873, 937, 942, 1062, 1137, 1210
 Vacarizas, 516
 Vadum, 1079
 Val, 184, 267, 542, 574, 728, 766, 964, 1013, 1093, 1100, 1141, 1159, 1334
 Val da Forca, 427
 Val de Bolo, 1105
 Val de Colmeas, 143
 Val de Miotos, 1342
 Val do Bolo, 1087
 Val do Couto, 486
 Valado, 507, 511, 1099, 1305
 Valados, 572
 Valadouro, 267
 Valantiga, 640
 Valboa, 184, 267, 420, 774, 1272, 1320
 Valcárcel, 68
 Valcarría, 510
 Valcoba, 267
 Valcobo, 727
 Valcova, 899
 Valdediós, 498, 851
 Valdeflores, 219, 509
 Valdeirexe, 1202
 Valdemiros, 513
 Valdemirós, 513
 Valdeolide, 1167
 Valdeorras, 697
 Valdería, 894, 1200
 Valderrama, 721
 Valderramos, 721
 Valdoi, 1325
 Valdolide, 1167
 Valdorraca, 545
 Valdourense, 1084
 Valduerna, 1115
 Valduíde, 1167
 Vale, 577, 958
 Valer, 233
 Valeri, 233
 Vales, 523, 577, 827, 1015, 1048, 1097, 1176, 1177, 1187, 1339
 Valga, 21
 Valgos, 1119
 Valín, 430, 1200
 Valiña, 184, 267, 435, 573, 615, 707, 886, 1105
 Valiña das Ovellas, 825
 Valiñadares, 616
 Valincovo, 436
 Valinfolgueiro, 1194
 Valiño, 267, 613, 718, 935, 1014, 1303

- Valiñocovo, 531
 Valiñolongo, 27
 Valiños, 829
 Vallada, 567
 Valladares, 567, 616
 Valladolid, 1167
 Vallibria, 603
 Valloria, 267
 Valmigallo, 486
 Valoira, 267, 541, 669, 806, 838, 876, 912
 Valonga, 184, 430
 Valoria, 267
 Valoría, 614
 Valos, 925
 Valverde, 1102, 1141
 Vandeira, 646
 Vao, 726, 826, 992, 1023, 1079, 1142
 Vaos, 1261, 1286
 Vara, 1278
 Várcea, 960
 Varcena, 752
 Varela, 722, 1305
 Varelas, 362
 Varge, 960
 Vargem, 960
 Vargo, 1295
 Vasconcelos, 1161
 Vaz, 1068
 Veador, 321
 Veascós, 1024
 Vecoña, 556
 Vedelle, 193
 Vedille, 193
 Vedro, 726
 Veiga, 473, 476, 487, 509, 533, 574, 582, 585, 629, 652, 707, 801, 895, 899, 910, 929, 932, 981, 1018, 1088, 1094, 1097, 1104, 1133, 1138, 1141, 1176, 1225, 1296, 1336
 Veiga da Campa, 434
 Veiga de Anzuelos, 1275
 Veiga de Arroxo, 834
 Veiga de Brañas, 968
 Veiga de Lea, 434
 Veiga de Logares, 838
 Veiga de Outeiro, 1261
 Veiga do Seixo, 1111
 Veiga dos Binteiros, 825
 Veigadelo, 1256
 Veigadolga, 997
 Veigas, 438, 829, 863, 997, 1226
 Veigondo, 551
 Veiguicela, 984
 Veiguiña, 1202
 Veira do Río, 507, 609, 610
 Veitureira, 542, 600, 1328
 Vela, 838
 Velad, 715
 Velanxil, 146, 308, 622, 762, 1054, 1187, 1237, 1246
 Velarde, 1115
 Velasca, 275
 Veleigán, 533, 622, 624, 1187
 Veleigaz, 1054
 Veliña, 230, 1105
 Veliños, 1068
 Velle, 251
 Veloín, 1237
 Velois, 1116
 Velouchada, 88, 1187, 1237
 Venade, 208
 Vence, 1226
 Venda, 1062
 Vendabre, 164
 Vendanova, 537
 Veneira, 1166
 Venta, 473
 Venta Nova, 523
 Ventanova, 524
 Ventas de Narón, 725
 Ventín, 438
 Vento, 787, 876
 Ventorillo, 1062
 Ventorrillo, 838
 Ventorro, 1205
 Ventosa, 853
 Ventrescas, 1091
 Ver, 198, 232, 431, 495, 531, 601, 984, 1190, 1342
 Verde, 675
 Verdeal, 1309
 Verducedo, 707, 983
 Veredo, 1007
 Vergaza, 517, 1128
 Vergazas, 517, 1128
 Vergazo, 517
 Vergazos, 1128
 Verín, 1246
 Verís, 289, 308
 Verlás, 1218
 Veroce, 203
 Verore, 203
 Verulfe, 85
 Viador, 321
 Viana, 794, 807
 Viance, 321, 1268
 Viascós, 274
 Vicedo, 178
 Vicente, 996
 Vich, 194
 Vicinte, 996
 Vicoña, 556
 Vidal, 803
 Vidallón, 1188
 Vidás, 422
 Vide, 230, 311, 934, 1103
 Videira, 425
 Vidueiras, 610
 Vieiro, 511, 835, 839
 Vieiros, 523, 596
 Vieite, 307
 Vigo, 17, 438, 474, 480, 536, 616, 623, 629, 686, 724, 725, 981, 1039, 1126
 Vigo de Galegos, 1258
 Vila, 44, 424, 589, 943, 1007, 1012, 1078, 1093, 1136, 1165, 1226, 1295, 1309
 Vila Cendoi, 1112
 Vila da Carreira, 1304
 Vila de Arriba, 939
 Vila de Tres, 1262
 Vila do Fondo, 1225
 Vila do Mato, 1304, 1314
 Vila do Monte, 804
 Vila do Souto, 1304
 Vila Estévez, 455
 Vila Fernando, 1049, 1114
 Vila Grande, 865
 Vila Pequena, 865, 1237
 Vila Xurxo, 1049, 1114, 1143
 Vilabade, 262, 713
 Vilabalde, 1054
 Vilaboa, 470, 517, 791, 812, 1139, 1235, 1341
 Vilaboi, 1238
 Vilabol, 123, 829, 840
 Vilabol de Suarna, 839
 Vilabrille, 237
 Vilacaíz, 545
 Vilacalva, 637
 Vilacarpida, 869
 Vilacarpide, 869
 Vilaceleiro, 1147
 Vilacendoi, 270, 621, 928
 Vilacendoy, 38

- Vilacesar, 368, 561
 Vilachá, 17, 90, 101, 277, 486,
 538, 574, 796, 900, 932, 1053,
 1147, 1178, 1220, 1338
 Vilachá de Chamoso, 62
 Vilachá de Mera, 344
 Vilachambre, 578
 Vilacizal, 561
 Vilacorbe, 1138
 Vilacote, 710, 1138
 Vilacova, 838, 938
 Viladaide, 316
 Viladaíde, 316, 1340
 Viladeílle, 316
 Viladeite, 1120
 Viládiga, 1267
 Viladime, 1059, 1280
 Viladóniga, 39, 698
 Viladriz, 829
 Vilaescura, 1068
 Vilaesteba, 770
 Vilaesteva, 546, 924, 1273
 Vilaestévez, 344, 770
 Vila-Estévez, 219
 Vilafaíl, 1018
 Vila-Fernández, 219
 Vilafernando, 1147, 1240, 1273
 Vilafiz, 630, 875, 1314
 Vila-Flórez, 219
 Vilafofe, 910, 941
 Vilaformán, 496
 Vilaframil, 86, 371, 838
 Vilafraser, 565
 Vilafríal, 563, 564, 1101, 1107
 Vilafrime, 839, 1280
 Vilafrío, 695, 1224
 Vilafruxilde, 237
 Vilafurada, 838
 Vilagamelle, 1129
 Vilagarcía, 1018, 1194
 Vilagelans, 157
 Vilagocende, 835
 Vilagondriz, 370
 Vilagudel, 838, 1180
 Vilagudín, 585, 757
 Vilaguillulfe, 1008
 Vilaguisada, 924
 Vilagüiz, 86, 370
 Vilaíz, 900
 Vilalba, 826, 837, 924
 Vilalbite, 585
 Vilaldar, 865
 Vilalence, 804, 1006, 1091
 Vilaleo, 1273, 1274
 Vilalle, 211, 713
 Vilalourente, 371
 Vilalpape, 1342
 Vilaluz, 1109
 Vilalvite, 875, 905, 911
 Vilamaior, 479, 609, 628, 769,
 834, 838, 1065, 1083
 Vilamane, 900
 Vilamar, 369
 Vilamarcol, 123, 509
 Vilamarín, 277, 1105, 1130, 1139
 Vilamarís, 369
 Vilamariz, 369
 Vilambrán, 321, 1274
 Vilame, 809
 Vilameá, 101, 433, 480, 511, 517,
 536, 538, 788, 805, 809, 814,
 817, 1051, 1070, 1072, 1214,
 1216, 1222
 Vilameá dos Carballos, 1225
 Vilameixe, 578
 Vilameixide, 442
 Vilamel, 1180
 Vilamelle, 1318
 Vilameñe, 186, 426
 Vilamerelle, 193, 480, 941
 Vilamide, 435
 Vilamirón, 1312
 Vilamoire, 268
 Vilamor, 268, 342, 371, 451, 538,
 618, 680, 682, 1188
 Vilamoure, 59, 268, 342, 1188
 Vilamourel, 385, 943, 1180
 Vilañán, 519
 Vilance, 559, 775, 946
 Vilandriz, 86, 316, 317, 368, 370
 Vilane, 1235
 Vilanfeita, 1012
 Vilanova, 423, 534, 539, 579, 584,
 623, 648, 721, 775, 787, 796, 828,
 829, 850, 965, 958, 1056, 1088,
 1092, 1101, 1112, 1117, 1144,
 1145, 1194, 1216, 1298, 1316
 Vilanova de Monte, 808
 Vilantes, 1113
 Vilantime, 1280
 Vilanuíde, 523
 Vilanuíz, 523
 Vilanuñe, 147, 1250
 Vilanzil, 308
 Vilaosende, 86, 370
 Vilaouruz, 1340
 Vilapape, 1275
 Vilapedre, 65, 687, 861, 1056
 Vila-Pedre, 443
 Vilapene, 1134
 Vilapiñol, 123, 827, 1062, 1172
 Vilapol, 123, 965
 Vilapoupre, 1251
 Vilaproí, 726
 Vilapún, 1120
 Vilaquinte, 1025, 1026, 1120
 Vilar, 24, 76, 90, 159, 344, 369,
 423, 424, 427, 432, 473, 474,
 475, 477, 482, 490, 504, 507,
 509, 536, 548, 582, 591, 611,
 616, 619, 626, 637, 643, 660,
 644, 694, 698, 707, 721, 728,
 753, 771, 786, 791, 792, 798,
 838, 839, 840, 866, 869, 871,
 872, 878, 929, 944, 989, 992,
 1012, 1013, 1062, 1068, 1114,
 1122, 1126, 1137, 1140, 1188,
 1201, 1207, 1225, 1293, 1296,
 1309, 1317, 1320, 1332
 Vilar de Calvos, 825
 Vilar de Carballedo, 826
 Vilar de Cas, 707
 Vilar de Donas, 444, 943
 Vilar de Ferreira, 1123
 Vilar de Flores, 219
 Vilar de Frades, 895
 Vilar de Lor, 524
 Vilar de Mouros, 1053, 1112
 Vilar de Ortelle, 1319
 Vilar de Ousón, 889
 Vilar de Outeiro, 810
 Vilar de Penas, 629
 Vilar de Peras, 1169
 Vilar de Pérez, 219
 Vilar de Salgueiros, 869
 Vilar de Toirán, 1270
 Vilar Decente, 1070
 Vilar do Infante, 435
 Vilar do Mato, 810, 812, 850
 Vilar do Monte, 929, 936, 1005
 Vilaragunte, 202, 240, 490, 1071
 Vilaravide, 1214
 Vilaravides, 543
 Vilarbacú, 523
 Vilarbasín, 727
 Vilarbuxán, 835, 1343
 Vilarcabreiro, 479
 Vilarchao, 828
 Vilar damos, 809

- Vildemoia, 1168
 Vildíaz, 838
 Vildoi, 1194
 Vildón, 272, 1194
 Vildonas, 850
 Vildongo, 832
 Vileda, 944
 Vिलelle, 528, 996, 1055, 1114, 1275
 Vилello, 528, 577, 823, 835, 1114, 1121, 1275
 Vилello do Río, 1121
 Vилente, 369
 Vилes, 572, 679, 707, 853, 1196, 1205, 1221, 1284
 Vилesmo, 422
 Vилarfonxe, 770
 Vилarfrío, 695
 Vилarfruxilde, 839
 Vилarguende, 1291
 Vилarguite, 1120
 Vилarín, 707, 835, 897, 1117, 1258, 1280
 Vилarín de Córneas, 1194
 Vилarín de Cubilledo, 1196
 Vилarín de Pontón, 830
 Vилarín do Castelo, 838
 Vилarín do Monte, 962
 Vилariño, 427, 623, 645, 675, 713, 787, 847, 868, 875, 913, 931, 938, 1028, 1035, 1063, 1143, 1175, 1240
 Vилariño do Batán, 716
 Vилarmaior, 1214
 Vилarmao, 1162
 Vилarmeán, 828
 Vилarmel, 524, 1180
 Vилarmende, 875
 Vилarmeor, 757
 Vилarmide, 371
 Vилarmosén, 86, 107, 122
 Vилarmosteiro, 630
 Vилarmouse, 86, 107, 122
 Vилar-Mouse, 86
 Vилarnaz, 1044
 Vилarnovo, 1120
 Vилarón, 826
 Vилarpescozo, 1284
 Vилarpunteiro, 578
 Vилarramil, 936
 Vилarreal, 477, 1248
 Vилarreguenga, 484
 Vилarreme, 538
 Vилarrubín, 1098
 Vилartatín, 1119
 Vилartelín, 579
 Vилartide, 520
 Vилartote, 1107
 Vилarvente, 62, 438, 1340
 Vилarxubín, 517, 838
 Vилasanta, 399
 Vилasantán, 416, 493, 569
 Vилasante, 302, 399, 547, 631, 646, 687, 911, 1051, 1122, 1163, 1245
 Vилaseca, 88, 536, 756
 Vилaseco, 536, 548, 795
 Vилaselle, 385, 1200
 Vилaseñor, 932
 Vилasibil, 1184
 Vилasión, 1232
 Vилasivil, 572
 Vилasol, 123, 965
 Vилasouto, 673, 685, 1085, 1336
 Vилaspasantes, 293, 1123, 1301
 Vилaspesa, 923
 Vилaster, 167, 198, 524
 Vилastrexe, 1083
 Vилastrille, 237, 1065
 Vилasusá, 438, 804, 995
 Vилasusao, 1137
 Vилasuso, 474, 1272
 Vилatán, 547
 Vилatiñosa, 543
 Vилatuxe, 706, 958
 Vилauriz, 1196
 Vилáuxe, 706, 811
 Vилauxín, 753
 Vилavella, 635
 Vилaver, 167, 195, 198, 232, 812, 1123, 1190, 1342
 Vилaverd, 1296
 Vилaverde, 522, 591, 618, 647, 944, 966, 1019, 1270
 Vилavexe, 539, 1083
 Vилaxán, 1117
 Vилaxilde, 432, 1302
 Vилaxoán, 925, 1235
 Vилaxuane, 371, 625
 Vилaxurxo, 687, 694, 695, 709, 1147, 1240, 1273
 Vилaxuste, 687, 1218
 Vилaxuste, 727
 Vилeiriz, 146, 631
 Vилela, 426, 467, 581, 594, 799, 997, 1045, 1100, 1185, 1194, 1228
 Vилela de Abaixo, 1269
 Vилela de Arriba, 1253
 Vилela de Leovixildo, 971
 Vилelos, 548
 Vилerma, 1068
 Vилhões, 1232
 Vилла Aliunde, 370
 Vилла Euriz, 371
 Vилла Forman, 371
 Vилла Frecta, 371
 Vилла Maior de Bria, 603
 Vилла Sauli, 965
 Vилла Señor, 370
 Vиллаbrán, 321
 Vилlacalabuey, 982
 Vилlacintor, 97
 Vилladónega, 38
 Vилladonga, 38, 370
 Vилladóniga, 38
 Vиллаemil, 195
 Vиллаesper, 198
 Vилlafiz, 17, 22, 27, 81, 90, 371
 Vиллаfor, 219
 Vиллаfrío, 49
 Vиллаjuane, 371
 Vиллalbite, 38
 Vиллaldriz, 368
 Vиллалpol, 123
 Vиллалvite, 488
 Vилламayer, 27, 618
 Vиллаembrán, 321
 Vиллаamor, 618
 Vиллаoriente, 371
 Vилларagunte, 81
 Vилларcabreiro, 27
 Vилlardongo, 39
 Vилlareal, 850
 Vилларeda, 444
 Vилларede, 444
 Vилларente, 369
 Vилларugin, 757
 Vилларigo, 433
 Vилларonte, 369
 Vиллartelín, 13
 Vиллаudriz, 368
 Vиллаvaler, 233
 Vиллавella, 438
 Vиллаzones, 274
 Vиллеimil, 195
 Vиллерmao, 480, 1163
 Vиллós, 1232
 Vиллoslada, 100
 Vилloalle, 619

- Viloíde, 775
 Viloín, 1237
 Viloira, 541, 616, 670, 804, 806, 838, 876, 912
 Vilor, 371, 386
 Viloriz, 1049
 Vilouchada, 87, 100, 146, 308, 938
 Viloudriz, 1039, 1065
 Vilouriz, 451, 594, 681, 1196
 Vilousende, 86
 Vilouta, 901
 Vilouzán, 176, 1010, 1267, 1276
 Vilouzás, 190, 1276
 Viluxe, 706
 Vimianzo, 555
 Viña, 910
 Viñal, 1067, 1175
 Viñas, 1295, 1307
 Viñás, 1026
 Vincíá, 927
 Virigo, 225
 Virís, 289, 308, 414, 1028, 1032, 1295, 1304
 Vis, 655
 Visantofia, 556
 Visén, 300
 Visonia, 327
 Vistuíde, 1214
 Visuña, 327, 1189
 Vitiriz, 362
 Vito, 1263
 Vitureiro, 707
 Viúxe, 706
 Viveiro, 513
 Viville, 235, 671
 Vixía, 861
 Vixilde, 1044
 Vixiu, 861
 Viz, 655
 Volta, 722
 Volteira, 768
 Voutureira, 1010
 Xabalde, 1217
 Xabaldiño, 1217
 Xabarigo, 1028
 Xabariz, 507
 Xacel, 931, 1180
 Xagrade, 1195
 Xamogo, 427
 Xamozo, 427
 Xanaz, 27, 477
 Xancís, 936
 Xandra, 594
 Xanelo, 521
 Xanimol, 123, 1054
 Xantes, 1046, 1114
 Xaraz, 1113
 Xastres, 655
 Xaxán, 959
 Xedive, 802
 Xegunde, 240, 840
 Xelo, 1316
 Xemil, 196
 Xenaz, 27
 Xende, 937
 Xendive, 802
 Xenimol, 123
 Xerbolés, 432
 Xercido, 617
 Xeré, 478, 929
 Xermeade, 931
 Xesta, 959
 Xesteira, 538, 878, 1206, 1295
 Xesto, 528
 Xestoso, 68, 424, 524, 616, 661, 786, 824, 1121, 1202
 Xestoso de Baxo, 835
 Xeve, 656
 Xiá, 162, 191, 878
 Xian, 558
 Xián, 427
 Xiao, 558
 Xibiriz, 1017
 Xigán, 162, 995
 Xillán, 802, 804
 Xímara, 512
 Ximarás, 507, 1028
 Ximareo, 507
 Ximarreira, 507
 Ximonde, 255, 860, 944, 1024
 Ximondriz, 859
 Xindiriz, 650
 Xipro, 829
 Xixiriz, 528
 Xoaine, 468
 Xoán do Loureiro, 1005
 Xoanín, 795
 Xogo da Bóla, 1313
 Xoibán, 153
 Xota, 512
 Xuanzo, 555
 Xubial, 363
 Xubín, 474, 639
 Xucarelos, 636
 Xueus, 46, 191, 987
 Xul, 860
 Xulacasa, 860
 Xullán, 1341
 Xuncal, 284, 511, 1042
 Xuncedo, 17
 Xunqueira, 830, 1083, 1266
 Xunto da Igrexa, 992
 Xuriz, 27, 258, 311, 431, 477, 934, 996, 1347
 Xusá, 559, 566
 Xusaos, 1256
 Xuvencos, 548
 Xuxilde, 927
 Zacariade, 262
 Zacoy, 1321
 Zaide, 480
 Zaide, 480
 Zalama, 691
 Zalamea, 691
 Zalaroia, 1168
 Zamai, 687, 690
 Zamás, 691
 Zamolle, 722
 Zanca, 23
 Zanfoga, 653, 968
 Zanfogas, 968
 Zapateira, 766, 1164
 Zaquín, 792
 Zaramil, 298, 486, 562, 582, 680, 1112
 Zaramil', 481, 959
 Zas, 481, 486, 630
 Zas de Rei, 298, 363, 562, 1112
 Zazar, 368, 562, 719
 Zebresqueiros, 596
 Zobra, 959
 Zolle, 211, 481
 Zoñán, 613
 Zouro, 486

Índice

Tomo I

Presentación	5
Limiar	7
Iano paralioneco y parameco	11
Castros en torno a Santa Eulalia de Bóveda.....	15
En torno al ara lucense de «Cohvetene»	29
Tradiciones de Santa Eulalia de Bóveda (Lugo).....	38
El monasterio de Santa Eugenia de Gayoso	44
Inscripción visigótica de Soutomerille recuperada por la misión rescate de los hh. Maristas	47
San Martin de Perliños. Monasterio medieval en el Corgo.....	50
La mansión romana de “Ponte Martiae”	52
San Pedro de Esperela, monasterio medieval en el Cádavo	56
El antiguo condado de Pallares. No comprendía a Monforte, pero sí a Chantada.....	58
El antiguo condado de Chamoso. Comprendía A Baralla, Castroverde, Corgo y Láncara	61

El antiguo condado de Páramo limitaba con Sarria, Quiroga y Lemos.....	64
El antiguo condado de Sarria se prolongaba hasta Villafranca del Bierzo.....	67
Foz y Fazouro	70
Becerreá.....	72
Santa Eulalia de Bóveda	75
Ancares.....	78
Meigonte.....	81
Grulfe e Vilarmouse: dous topónimos lugueses	84
Belouchada y Vilouchada	87
Santa Eulalia de Bóveda	89
Temes.....	92
Cancio	95
Centulle y Cintolo.....	97
Ortoá	100
Notas etimolóxicas: <i>Meixente</i> e <i>Méixemo</i>	102

Friol	106
Quindós	108
San Facundo de Ribas de Miño	110
Noche	112
Míguez.....	115
Begonte	117
Friol e “Villa Frojulfí”: notas histórico-etimolóxicas	119
Roimil, punto de litigio histórico y lingüístico	124
Alvarelos	131
Soilán	133
Faxilde	135
Rois	137
<i>Begonte, Gaibor, Trobo:</i> Notas Histórico-Etimolóxicas	139
Barbalde e Vilanxil: dous topónimos lugueses.....	145
La inscripcion de una patena visigotica del museo de Lugo	149

Xoibán	153
<i>Xian e Xiá</i> : notas histórico-etimolóxicas	155
<i>Bendia e Loentia</i> : ¿dous topónimos celtas?	161
Randulfe.....	165
Sober	167
No bicentenario de Castinande. Notas encol dun pintor e dun topónimo	169
<i>Orbazai</i> , un ourive e un topónimo	174
Vicedo	178
Castro eritaeco. Un interesante dato para a terra de Lemos	180
Bacurín	182
Santa María de Valonga, antigo monasterio en el municipio de Pol	184
Portomeñe y Vilameñe.....	186
Mourenza	188
Ousá, Ouselle, Ousille, Ousón: notas histórico-etimolóxicas	190

<i>Eimer, Ider e Sober</i> : topónimos	195
<i>Gondarén, Ligonde e Meigonte</i> : notas histórico-etimolóxicas	199
<i>Virro reviliaeco</i> , teónimo Lucense	203
Curiosidades culturais na <i>Gran Enciclopedia Gallega</i>	207
Trebolle: notas etimolóxicas.....	210
O río <i>Florius</i> de Plinio e máis parentes onomásticos en Galicia	214
“Cabarcvs ɔ Beriso”	221
El antiguo condado de Sobrada.....	226
¿Apregación ou a Pregazón?	229
Ver, Vilaver, Baer e Beres	232
¿Biville ou Viville?.....	235
Gondaísque	239
Escolma de santos raros na toponimia lucense	242
Gondrame.....	247
Bolois e Dumia, topónimos celtas?	250

<i>Gransimonde, Lebesén e Xuriz/Oxuriz:</i> notas histórico-etimolóxicas	254
Morlás y Tomade	260
Friás	264
¿Baloira ou Valoira?	267
Bocamaos e Vilacendoi	270
¿"Villazones" ou Beascós?	273
Argozón.....	276
Piñeira de Asma	279
O castro de Corvazal.....	283
Cis, Furís, Entís y Verís o Virís, topónimos.....	287
Espasande.....	292
Cervantes	296
Belén	299
Sante, Vilasante e Castrosante	302
Alvillares.....	306
O Incio contra Oíncio.....	309

Dorra.....	313
Viladaíde e Vilandríz.....	316
Ronfe, Seador e Viance	319
Lougei Castellanei Toletenses.....	322
San Mamede na toponimia lucense.....	329
La vía romana Lvcvs-Iria en el municipio de Palas de Rei.....	332
<i>Cristoble e Cristiñade, Cristimil e Cristosende: topónimos</i>	336
¿A Pobra do Brollón?	340
Poitomillos	343
Remesal e Remesil.....	347
Agreste.....	351
Onomástica parroquial do concello de Melide.....	355
Trabazo y Tribás o Trivás: Topónimos.....	365
Vilas Antigas no tumbo de Lourenzá	368
Reádigos.....	373
Loio.....	377

Marcelle contra Morcelle.....	382
Or e Vilor.....	386
Inscripciones en Taboada dos Freires.....	390
¿Louzaneta, nome romano?.....	395
¿Escairón, nome de oficios?	399
Soengas.....	403
Farnadeiros	408
Furís.....	412
Santarizco.....	415
Toponimia do concello de Taboada	419
Toponimia do concello de Pol.....	429
Onomástica parroquial de Palas de Rei	440
Onomástica parroquial do concello de Toques (1).....	445
¿Sarxéndez? polifacética metamorfose dun topónimo.....	453
Un epitafio de escravos do Castro de Lexo	457
Bailás	462

Toponimia do concello de Guntín de Pallares	466
Toponimia do concello de Paradela	482
Santarizco e Mozandeo: ¿haxiotopónimos?.....	492
Toponimia do concello de Viveiro	499
Toponimia do concello de Quiroga	514
Toponimia do concello do Saviñao	526
Onomástica parroquial do concello de Santiso	549
Notas de toponimia galega: Anduxao, Praduxao, Vilacizal, Friás e Vilafrial.....	557
Toponimia do concello de Baralla	566
Onomástica das aldeas do concello de Melide.....	580
Cibrisqueiros, Probeiros / Proveiros	595
Toponimia do concello de Mondoñedo.....	603
Toponimia do concello do Páramo	620
Toponimia do concello de Silleda.....	632

Índice**Tomo II**

Onomástica das aldeas do concello de Toques.....	669
Notas de toponimia galega: Mordadiz, Vilasouto, Zamai e Zamáns	682
Toponimia do concello de Castroverde.....	693
Toponimia do concello de Portomarín.....	715
<i>Carude, Ramberde, Sambade, Sesvalde:</i> topónimos de Monforte	729
Rectificaciónes lingüísticas sobre un monasterio del siglo X.....	736
Toponimia do concello de Negueira de Muñiz.....	752
Toponimia do concello de Monterroso	758
<i>San Breixo, San Pedro do Ermo, Pasantes e Ramil:</i> topónimos lucenses en Triacastela	776
Toponimia do concello de Chantada.....	785
Revisión dun diploma lucense do rei Fernando II	813
Toponimia do concello da Fonsagrada	822
Birbigueira, topónimo	841
Magoi, topónimo	843

Toponimia do concello de Ribas de Sil.....	846
Toponimia do concello de Friol	854
Notas de toponimia da Comarca de Deza (Beilás, Albarelos, Anduxao e Praduxao)	879
Moutrás, topónimo.....	883
Toponimia do concello de Becerreá	885
Un epígrafe singular en Pacios (Begonte)	902
Toponimia do concello de Palas de Rei	909
Os nomes das parroquias de Lalín.....	945
Toponimia do concello de Pedrafita do Cebreiro	960
Mosteiro de Santiago de “Mortolanes” en Sarria.....	970
Toponimia do concello de Outeiro de Rei.....	978
Maiobre e Lubre no epitafio de dúas mozas célticas	999
Toponimia do concello de Carballedo	1003
A granxa cisterciense de Constantín en Begonte.....	1027
Toponimia do concello de Sober	1037
Un documento de Oseira referido a Barbadelo (Sarria).....	1069

Toponimia do concello de Monforte de Lemos	1075
Toponimia do concello de Cervantes	1106
Toponimia do concello do Corgo Apéndice sobre o Condado de Chamoso	1124
Un diploma de Ordoño II referido a Lugo	1149
Toponimia do concello da Pobra do Brollón	1157
Toponimia do concello de Folgoso do Courel.....	1179
Toponimia do concello de Baleira	1190
Toponimia do concello de Rodeiro.....	1209
Toponimia do concello de Antas de Ulla.....	1229
Toponimia do concello de Ribeira de Piquín.....	1277
Toponimia do concello de Pantón.....	1287
Raxoi topónimo e Rajoy apelido	1321
Toponimia do concello de Bóveda	1327
O mosteiro de Flanello en terra de Lemos	1344
Bibliografía	1353
Índice de palabras.....	1365

Academ

Sección de lingua / Seminario de onomástica

É cousa sabida que as palabras que designan as poboacións e as súas partes, os agros, o relevo xeográfico, as augas da breve pucharquiña, a soberbia dos lugares bañados polos océanos, forman unha paisaxe cultural integrada en Galicia por milleiros de nomes propios que constitúen parte importantísima do noso idioma.

ademia

REAL ACADEMIA GALEGA